

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет**

До 60-річчя університету

**МОДЕРНІ ФІНАНСИ:
ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ
І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Том 1

**Тернопіль
ЗУНУ
2025**

УДК: 336:330.3:339.7:351.863
М 74

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради Західноукраїнського національного університету
(протокол № 2 від 30.09. 2025 р.).*

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Крисоватий А. І. – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Горин В. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Дем'янишин В. Г. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Дзюблюк О. В. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Кириленко О. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Кізима Т. О. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Лободіна З. М. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Малиняк Б. С. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Сидорчук А. А. – д. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Ткачик Ф. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Шулюк Б. С. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Валігура В. А. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Герчаківський С. Д. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Коваль С. Л. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Сидор І. П. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

М 74

Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека. Монографія Т. 1 / за ред.
д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2025. 800 с.
ISBN 978-966-654-890-3

Коло проблем, які розкриваються у монографії, пов'язані з висвітленням сучасних тенденцій розвитку фінансової системи на мікро-, мезо- і макrorівні в умовах безпрецедентних викликів та загроз новітнього етапу державотворення. Висновки та рекомендації мають вагомe теоретичне значення і можуть бути використані при виробленні пріоритетів фінансової політики на усіх рівнях публічного управління, в корпоративному секторі й на рівні домогосподарств, проведенні різних форм наукових досліджень.

За редакцію, зміст і достовірність даних, а також встановлення фактів плагіату матеріалів, розміщених у монографії, відповідальність несуть автори.
ISBN 978-966-654-890-3

УДК: 336:330.3:339.7

© ЗУНУ, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ 1	
НОВІ КООРДИНАТИ ГЛОБАЛЬНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ	
І ЗАГРОЗИ ДЛЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ	13
А. Крисоватий	
Криза глобалізації і воєнна реальність України: виклики та загрози для публічних фінансів.....	14
Р. Зварич	
Трансформаційні тренди в глобальних фінансах та євроінтеграційний вектор України.....	38
В. Пацкан	
Міжнародний аудит в умовах глобальних невизначеностей	54
Л. Барабаш	
Вектори вдосконалення податкової політики України на повоєнну перспективу	62
V. Horyn, Z. Lobodina, K. Berezka	
Financial capacity of territorial communities: theoretical, methodological and practical aspects	73
О. Івашко	
Виклики і загрози публічного інвестування збалансованого соціально-економічного розвитку регіону.....	98
М. Карлін	
Публічні фінанси у фінансовій системі демократичних країн	114
М. Крупка, Б. Вишивана, В. Синенко	
Банківська система в управлінні публічними фінансами в умовах невизначеності.....	125
І. Круп'як	
Бюджетна спроможність сталого економічного розвитку держави	148
Н. Кульчицька	
Фінансова автономія закладів муніципальної освіти: виклики та можливості.....	158
V. Nahaichuk	
International Financial Market: Patterns and Development Trends	167
О. Парубець	
Ризики та загрози безпеці публічних фінансів в умовах війни та методи їх зниження	184
Р. Підлипна, В. Смочко, К. Індус, Л. Рибаківа	
Напрями стимулювання вітчизняної економіки в умовах глобальних викликів	195
І. Сидор	
Новітні моделі управління публічними фінансами через призму поведінкових трансформацій.....	206

А. Славкова, Т. Жибер

Середньострокове бюджетне планування: виклики та інструментарій
в умовах невизначеності.....226

Ф. Ткачик, К. Крисовата, Т. Буряк

Оптимізація фінансових ресурсів територіальних громад за рахунок
податку на доходи фізичних осіб в умовах воєнного стану.....238

І. Крамар

Стратегічне планування територіальних громад як інструмент
залучення міжнародної допомоги. 250

І. Зварич

Go green fin.....

Green public finance of Ukraine: challenges or opportunities.....258

О. Квасовський, Л. Алексєнко, О. Тулай

Ідентифікація фінансових трендів у парадигмі глобальної
трансакційної політики: міждисциплінарний підхід.....267

Т. Кізима, А. Кізима

Сучасні виклики і загрози для розвитку публічних фінансів
України в умовах повномасштабної війни. 281

РОЗДІЛ 2**БЕЗПЕКОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО**

ТА СТРАХОВОГО РИНКУ 295

У. Андрусів

Імплементація ESG в інвестиційну політику України: фінансові
механізми узгодженні зі стандартами ЄС.....296

І. Годнюк

Трансформація ринку банківських послуг в Україні.....309

С. Король

Інтеграція страхових послуг у фінансову систему
державних банків: виклики та можливості 319

А. Крушинська

Фінансова стійкість страховиків в умовах євроінтеграційних процесів 352

Л. Маринчак

Екокредитування як елемент фінансової безпеки
в умовах кліматичних викликів.....372

Н. Матвійчук

Грошово-кредитна політика України: виклики та загрози
в умовах воєнного стану.....385

І. Садчикова, С. Сусленко

Стратегічні напрямки активізації розвитку кредитування
в Україні в сучасних умовах.....394

А. Тимків

Фінансова інклюзія у розвитку сталих фінансів.....407

Н. Ткачук

Теоретичні аспекти консолідаційних процесів у банківській системі.....423

Є. Чайковський

Фінансова стабільність банківської системи: показник
економічної безпеки держави 441

Д. Щербатих

Моделювання процесів цифрової трансформації банківської системи України 453

О. Васильчишин

Фінансові злочини у період війни як загроза національній безпеці України..... 470

Н. Спасів, О. Кнейслер, І. Гузела

Пенсійне забезпечення в Україні: стан в умовах війни..... 483

РОЗДІЛ 3**ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙ:**

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР..... 493

В. Булавинець, В. Русін

«Зелений» вектор фінансової політики поствоєнного відновлення України 494

А. Буряченко, П. Логвінов

Політика згуртованості ЄС у забезпеченні транскордонного
регіонального розвитку 512

Л. Васютинська

Альтернативні інвестиційні фонди: сутність, драйвери
інвестиційної привабливості та сучасні тренди..... 523

О. Вільчинський, В. Іщенко, О. Мискіна

Сутність державної фінансової політики активізації
інвестиційної діяльності..... 546

Н. Дзюбановська, В. Маслій

Фінансові механізми ЄС як драйвер активізації залучення
іноземних інвестицій в Україну..... 560

А. Єременко

Сучасні тенденції та інноваційні підходи в оцінюванні
нематеріальних активів 572

С. Кропельницька, З. Криховецька

Інновації у фінансових послугах як інструмент підтримки
жінок-підприємців в Україні..... 578

М. Слатвінська, Т. Шуліченко

Інструменти підтримки функціонування СЕЗ, індустріальних
і технологічних парків: європейський досвід та українська практика 593

С. Терещенко, А. Петухов

Альтернативні механізми фінансування розвитку
підприємництва в аграрному секторі 619

Н. Ткачук

Інвестиційний базис створення індустріальних парків в Україні 636

В. Шуліченко

Індустріальні парки як інструмент економічного відновлення регіонів 650

Б. Шулюк, О. Петрушка

Стратегічні орієнтири розвитку інвестиційної співпраці органів публічної
влади і бізнесу в умовах економічних трансформацій 660

Ю. Іванов, В. Лаптєв

Інституційне середовище забезпечення дієвості податкового
інструментарію стимулювання інвестицій..... 670

О. Коваль

Інтеграція теорії ігор та психології фінансів у моделюванні поведінки інвесторів:
когнітивні упередження, стратегічні взаємодії та поведінкові фенотипи. 686

М. Бондарчук, Н. Синютка, Ю. Ющик

Функціонування інтегрованих структур бізнесу

у територіальних громадах в умовах кризи..... 695

РОЗДІЛ 4

РЕАЛІЇ ФІНТЕХУ І ПАРАДИГМА Е-ГРИВНІ 701

С. Лекарь

Окремі аспекти адміністрування податків при

запровадженні електронних грошей 702

О. Борисюк

Інноваційні технології у банківському та страховому бізнесі..... 716

Н. Костишин, Т. Яковець

Вплив електронних грошей на фінансову інклюзію

та доступність фінансових послуг 727

Т. Nechyporenko

Digital payments in the financial sector of Ukraine: catalyst of development

and instrument of transformation..... 743

Б. Луців, Я. Чайковський

Тренди та виклики розвитку FinTech на ринках банківських послуг,

страхування та цінних паперів..... 761

О. Сидорович, А. Шевчук

Стратегічні вектори податкового менеджменту в умовах цифрових

трансгресій та гібридних загроз 770

О. Птащенко

Фінансова ефективність впровадження інформаційно-комунікаційних

технологій у розвиток людського капіталу аграрного сектору. 782

О. Розумний, Е. Алієв

Цифрові трансформації та фінансова стратегія управління

в умовах глобального ринку..... 792

ПЕРЕДМОВА

Світова економічна система розвивається відповідно до законів діалектики, зокрема, закону єдності і боротьби протилежностей, закону переходу кількісних змін у якісні, закону заперечення заперечення. Всі ці закони регулюють напрями розвитку, визначають його темпи та особливості. Однією із таких особливостей є циклічність, яка випливає із закону заперечення заперечення. Така циклічність є об'єктивною формою розвитку економічних систем, що має закономірний характер, відбувається у процесі руху від однієї рівноваги до іншої, при цьому не досягнувши ідеальної межі абсолютного збалансування. Ідеальна межа в умовах світового розвитку неможлива, оскільки дуже залежить від суб'єктивних чинників, які не піддаються передбаченню.

Дуже важливою складовою світової економічної системи є світова фінансова система, трансформація якої має спіралеподібний характер – від нижчого до вищого рівня з повторенням певних циклів. Пізнання таких циклів дає можливість науковцям сформувати певний науковий фундамент для прогресивного розвитку фінансів.

Сучасні наслідки такого розвитку сприяли появі модерних фінансів. Під модерними фінансами слід вважати нову філософію стилю пізнання сучасних фінансових явищ і процесів, що базуються на відмові від традиційних класичних принципів, норм і правил на користь плавних циклічних форм системного пізнання та асиметрії.

Фінансова теорія і практика свідчать, що досягнути оптимального стану фінансової рівноваги та ідеального збалансування фінансових методів, інструментів та важелів у суспільстві загалом є неможливим. Тому завданням наукової спільноти є разом з досвідченими практиками постійно знаходитися у пошуку обґрунтування нових підходів й вимірів, спрямованих на розвиток фінансової системи для безпечового та ефективного використання фінансів як атрибуту державотворення на кожному етапі соціально-економічного розвитку суспільства.

Сучасний стан світових фінансів характеризується різним рівнем розвитку економічно розвинутих та відсталих країн, дисбалансом фінансових відносин, посиленням людського чинника в управлінні фінансами за рахунок послаблення впливу об'єктивних законів і закономірностей, збагаченням багатих країн і збідніння бідних.

У XXI столітті фінансова система України протягом 2000-2014 рр. розвивалася більш-менш динамічно, незважаючи на проблеми об'єктивного та суб'єктивного походження. На цьому етапі можна було розробляти стратегічні орієнтири досягнення конкретних цілей у недалекій і далекій перспективі, хоча цьому перешкоджали соціалістичні методи господарювання та управління. Ці методи настільки укорінилися у свідомості громадян й керівної еліти країни, що здавалося повністю викоринити їх неможливо. Значним гальмом розвитку країни були корупція, казнокрадство, відсутність справедливої судової системи, зловживання владою на всіх рівнях управління тощо.

2014 рік приніс нашому народу війну, внаслідок якої Україна вступила у новий цикл свого розвитку. Загарбання Росією більше 20 відсотків території, значне знищення економічного потенціалу сприяли скороченню обсягів ВВП, перегляду напрямів його розподілу. Перед фінансовою системою постали такі завдання, з якими вона ще не зустрічалася. Суттєво змінилися джерела фінансових ресурсів держави. Власні ресурси довелося повністю спрямувати на фінансування національної оборони. Для утримання соціально-економічної сфери довелося просити у країн-союзників та світових організацій великих обсягів фінансової допомоги. Змінилися форми, методи, інструменти регулювання фінансових відносин. Різко зросла величина внутрішнього та зовнішнього державного боргу.

Російсько-українська війна повністю зруйнувала міжнародне право, включаючи й фінансове. Лідери багатьох розвинутих країн стали використовувати фінанси як елемент тиску на інші країни. Світовий фінансовий ринок похитнувся. Митна політика окремих держав була позбавлена здорового глузду.

Для України появились нові внутрішні та зовнішні, об'єктивні та суб'єктивні виклики, загрози, ризики, які стали гальмом соціально-економічного розвитку та розвитку модерних фінансів. Дефіцит коштів Державного бюджету України перевищив половину загального обсягу його дохідної частини. Для покриття цього дефіциту держава була змушена використовувати різні запозичення, вводити нові податки, скорочувати обсяги фінансування окремих сфер своєї діяльності.

У країні посилилися спроби маніпуляції державними фінансовими ресурсами, фінансовими інструментами для власного збагачення окремих керівників. Держава продовжувала незрозумілі дії з податками, державними запозиченнями, бюджетними нормами та нормативами, заробітними платами, пенсіями, допомогою. У державній сфері розриви між оплатою праці серед різних категорій перевищують 300 разів, а між сумою пенсій – близько 30-ти разів. Практично всі економічні та фінансові проблеми вирішуються вкрай повільно. Органи контролю виявляють мільйонні суми крадіжок і нецільових витрат, у той же час до судової відповідальності притягаються одиниці, а відшкодування нанесених збитків є мінімальними. Часто органи фінансового контролю використовуються державою для залякування суб'єктів господарювання, зведення політичних рахунків. Абсолютно незрозумілою і шкідливою є система оплати праці військовослужбовців, що знаходяться на передових позиціях фронту. Не зрозумілими для суспільства є державні заходи, спрямовані на обмеження розвитку вітчизняної освіти, особливо вищої. Не завжди є доступною та ефективною система охорони здоров'я.

Не зважаючи на наявність цих та інших викликів, загроз, ризиків, проблем, недоліків, вітчизняна наука і практика продовжує свої дослідження, напрацьовуючи конкретні напрями стратегічного розвитку публічних фінансів. На це спрямована Стратегія реформування управління державними фінансами, метою якої є побудова ефективної системи управління публічними фінансами, враховуючи саму філософію цих фінансів як сучасного економічного буття. Нова стратегічна модель модерних фінансів у майбутньому повинна забезпечити належний рівень фінансової стабільності України та створення сприятливих умов для сталого розвитку соціально-інклюзивної економіки за допомогою оптимізації розподільчих відносин.

Стратегічними цілями реформування системи управління публічними фінансами вважаються:

1. Посилення бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі шляхом: побудови сучасної справедливої податкової системи; реформування митної системи; модернізації управління фіскальними ризиками та державними активами; підвищення ефективності управління державним боргом; удосконалення інструментів управління ліквідністю.

2. Підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів на рівні формування державної політики за допомогою: розбудови ефективної системи макроекономічного, бюджетного прогнозування та стратегічного планування; забезпечення передбачуваності та збалансованості ресурсів у процесі середньострокового бюджетного планування; підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів при програмно-цільовому методі; забезпечення фінансової спроможності територіальних громад; удосконалення міжбюджетних відносин і фіскальної децентралізації.

3. Забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів шляхом: створення сприятливих умов для ефективного функціонування системи публічних закупівель; модернізації управління державними інвестиціями; реформування системи бухгалтерського обліку, державного внутрішнього фінансового контролю, державного фінансового контролю, незалежного зовнішнього фінансового контролю.

4. Підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами, яке передбачає: підвищення прозорості та доступності інформації про бюджет й активізацію участі громадян у бюджетному процесі; побудову сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями.

5. Розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів з метою значного посилення кадрового потенціалу для високоефективного формування та практичного здійснення державної фінансової політики.

На виконання визначених державою стратегічних завдань Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2030 року, метою якої є побудова сучасної високоефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення всебічної підтримки й подальшого цифрового розвитку сучасної системи управління публічними фінансами.

Тому сьогодні вітчизняна фінансова наука і практика зосереджують свою увагу на розробці концептуальних підходів до формування стратегічних напрямів розвитку публічних фінансів. Такі підходи мають враховувати об'єктивні економічні закони та закономірності розвитку суспільства, передові досягнення економічно розвинутих країн світу, закони діалектики, які є основою побудови модерних фінансів.

Серед стратегічних завдань важливе місце займає перегляд функцій держави, розподіл цих функцій між центральними та місцевими органами влади, оптимізація пропорцій у схемі розподілу і перерозподілу ВВП, упорядкування відносин між державним та приватним секторами вітчизняної економіки.

Сучасна фінансова політика України має враховувати економічні інтереси держави, суб'єктів господарювання і населення, бути зосередженою на збалансуванні

цих інтересів. Таку політику доцільно спрямувати на стимулювання всіх учасників фінансових відносин, оптимальну структурування пропорцій розширеного суспільного відтворення, які б позитивно спричинилися до підвищення темпів зростання ВВП й економічної могутності держави.

Монографія присвячена дослідженню сучасних актуальних проблем модерних фінансів і включає шість розділів.

У першому розділі «Нові координати глобальних невизначеностей і загрози для публічних фінансів України» розглядаються такі важливі для фінансової науки і практики питання: міжнародний аудит в умовах глобальних невизначеностей; виклики і загрози публічного інвестування збалансованого соціально-економічного розвитку регіону; публічні фінанси у фінансовій системі демократичних країн; банківська система в управлінні публічними фінансами в умовах невизначеності; бюджетна спроможність сталого економічного розвитку держави; фінансова автономія закладів муніципальної освіти: виклики та можливості; міжнародний фінансовий ринок: закономірності та тенденції розвитку; податкове резидентство в умовах глобальної мобільності: теоретичні підходи та виклики правозастосування; ризики та загрози безпеці публічних фінансів в умовах війни та методи їх зниження; напрями стимулювання вітчизняної економіки в умовах глобальних викликів; новітні моделі управління публічними фінансами через призму поведінкових трансформацій; середньострокове бюджетне планування: виклики та інструментарій в умовах невизначеності.

Другий розділ присвячений проблемам безпекової парадигми розвитку банківського та страхового ринку. У ньому акцентовано увагу на таких проблемах: імплементація ESG в інвестиційну політику України: фінансові механізми узгодженні зі стандартами ЄС; трансформація ринку банківських послуг в Україні; екокредитування як елемент фінансової безпеки в умовах кліматичних викликів; грошово-кредитна політика України: виклики та загрози в умовах воєнного стану; стратегічні напрями активізації розвитку кредитування в Україні в сучасних умовах; фінансова інклюзія у розвитку сталих фінансів; теоретичні аспекти консолідаційних процесів у банківській системі; фінансова стабільність банківської системи: показник економічної безпеки держави; моделювання процесів цифрової трансформації банківської системи України.

У третьому розділі «Фінансові аспекти інвестицій: євроінтеграційний вибір» вітчизняні та зарубіжні вчені зосереджують увагу на таких актуальних питаннях: політика згуртованості ЄС у забезпеченні транскордонного регіонального розвитку; сутність державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності; сучасні тенденції та інноваційні підходи в оцінюванні нематеріальних активів; інновації у фінансових послугах як інструмент підтримки жінок-підприємниць в Україні; альтернативні механізми фінансування розвитку підприємництва в аграрному секторі; інвестиційний базис створення індустріальних парків в Україні; стратегічні орієнтири розвитку інвестиційної співпраці органів публічної влади і бізнесу в умовах економічних трансформацій.

Четвертий розділ «Реалії фінтеху і парадигма е-гривні» розкриває такі важливі для фінансової науки і практики проблеми: окремі аспекти адміністрування податків при запровадженні електронних грошей; інноваційні технології у банківському

та страховому бізнесі; вплив електронних грошей на фінансову інклюзію та доступність фінансових послуг; цифрові платежі у фінансовому секторі України: каталізатор розвитку та інструмент трансформації; тренди та виклики розвитку FinTech на ринках банківських послуг, страхування та цінних паперів.

У п'ятому розділі «Управління державними фінансами: глобальні виклики в умовах воєнного стану» розкрито такі важливі проблеми публічних фінансів в сучасних умовах: участь громадськості у формуванні та реалізації бюджетної політики; соціально-економічні реалії оподаткування в умовах війни та повоєнного відновлення; бюджетна політика України в умовах війни: шляхи адаптації та стійкості; державний борг під час війни: ризики та можливості; державний аудит ефективності діяльності підприємств; сучасні підходи до розвитку державного фінансового контролю; трансформація фіскального потенціалу територіальних громад в умовах воєнного стану; етапи заходів контролю правильності визначення митної вартості товарів у забезпеченні національної безпеки та захисту України; управління державними фінансами під час війни: виклики та перспективи; модель фіскальної політики забезпечення сталого розвитку України; вплив диспропорцій капітальних інвестицій на формування доходів державного бюджету; переосмислення податкових пільг крізь призму податкових видатків; інституційно-регуляторні зміни в оборонному плануванні України: парадигма бюджетування та управління ресурсним потенціалом; цифровізація управління державними фінансами в Україні; проблеми боргової стійкості України в умовах війни та у повоєнному відновленні; роль державного аудиту у забезпеченні прозорості та ефективності використання бюджетних коштів під час війни.

Шостий розділ «Глобальна турбулентність і національна економічна безпека» присвячений дослідженню важливих проблем економічної безпеки та глобальної турбулентності за такими напрямками: фінансові виміри економічної безпеки в умовах глобальної турбулентності; державна політика у сфері зайнятості в умовах економічної нестабільності; визначення ризиків управління безпекою в логістичних організаціях: практична основа в контексті нових загроз; парадигма використання митно-тарифного інструментарію в сучасних торговельних війнах; економічна доцільність майнінгу криптовалют у сучасних умовах нестабільності: вплив нелегальної майнінгової діяльності на мікроекономіку та потенційні посилення регуляторного контролю; фінансова безпека підприємств: дивергенція, демаркація та експлікація чинників, загроз і ризиків; роль міжнародних фінансових організацій у забезпеченні економічної безпеки України; фінансова відповідність у воєнний час: виклики, ризики та механізми адаптації; система податків у Нідерландах: аналіз структури і змін; роль циркулярної економіки у забезпеченні економічної безпеки; фінансова система держави в умовах війни: виклики, стратегії управління та шляхи стабілізації; безпекові виміри соціально-економічного розвитку та стійкості країн ЄС; технологічні чинники та ризики трансформації системи фінансового контролю в Україні; трансформація фінансової інфраструктури за допомогою штучного інтелекту: від автоматизації до безпеки; фінанси домогосподарств в умовах воєнного стану; економічні детермінанти розвитку економіки; національна безпека України: концептуалізація, блокова структура та статистичне моделювання ризиків.

Результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків, що містяться у монографії, апробовані під час Другого міжнародного фінансового форуму «Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека», організованого кафедрою фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету Міністерства освіти і науки України спільно з ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України та Українсько-Американською асоціацією працівників вищої школи. Пленарні та секційні засідання відбулися у м. Тернополі та Буковелі 7-11 травня 2025 року. Це наукове дійство було продовженням започаткованого у 2024 році Першого міжнародного фінансового форуму «Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека» і супроводжувалася широкими цікавими та корисними дискусіями стосовно сучасних актуальних засад теорії і практики формування й функціонування модерних фінансів на національному та світовому рівнях.

Наукові напрацювання дадуть можливість органам державної влади України та інших держав коригувати функціонування своїх фінансових систем в умовах сучасних глобальних викликів. Українська держава може застосовувати окремі наукові розробки в умовах російсько-української війни, коли особливо відчувається нестача фінансових ресурсів для виконання конституційних функцій органами центральної і місцевої влади.

Зважаючи на те, що модерні фінанси є вищим щаблем розвитку публічних фінансів, держава має можливості формувати нові ефективні моделі міжнародних фінансових взаємозв'язків на взаємовигідних умовах. Неймовірно швидкий розвиток суспільного буття, пов'язаний з революцією новітніх технологій, цифровізації, є тим поштовхом, який сприятиме подальшому розвитку механізмів та інструментів функціонування модерних фінансів. Важливо, щоб державна влада не ігнорувала подібні дослідження, а своєчасно їх реалізувала на практиці, що сприятиме досягненню її стратегічних цілей.

Організатори Другого міжнародного фінансового форуму «Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека» щиро вдячні всім зарубіжним та вітчизняним науковцям, які брали активну участь у дискусіях, виступали на пленарному та секційних засіданнях, рекомендували свої напрацювання для вирішення актуальних проблем сучасної фінансової науки й практики. Ми надіємося на продовження такої співпраці у майбутньому, що принесе користь фінансовій науці й практиці, дасть змогу своєчасно виявити та реагувати на об'єктивні, суб'єктивні, внутрішні, зовнішні фінансові виклики, загрози, ризики. Результати таких досліджень сприятимуть своєчасному попередженню негативних явищ і процесів, що можуть мати місце при функціонуванні фінансової системи країни. Тому проведення такого заходу є корисним і результативним для суспільства загалом, фінансової науки, практики і потребує продовження у майбутньому.

Монографія рекомендована для вітчизняних та зарубіжних вчених, практиків у царині фінансової науки й практики, а також студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів, молодих вчених, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, керівників та спеціалістів органів державної влади та місцевого самоврядування, науково-дослідних установ економічного спрямування, а також всіх, хто цікавиться питаннями модерних фінансів.

РОЗДІЛ 1

НОВІ КООРДИНАТИ ГЛОБАЛЬНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ І ЗАГРОЗИ ДЛЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

УДК: 336.1:339.5:355

Андрій Крисоватий*доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,**Голова Вченої ради,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна**a.krysovaty@wunu.edu.ua**head_ac@wunu.edu.ua**ORCID ID: 0000-0002-5850-8224*

КРИЗА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ВОЄННА РЕАЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Andriy Krysovaty*Doctor of Economics, Professor,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine,
Chairman of the Academic Council,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine*

THE CRISIS OF GLOBALISATION AND THE MILITARY REALITY OF UKRAINE: CHALLENGES AND THREATS TO PUBLIC FINANCES

Анотація. Підрозділ присвячений дослідженню трансформаційних процесів у сфері публічних фінансів України в умовах воєнних викликів та глобальної кризи. Розглянуто російську агресію як каталізатор процесів, що прискорили перехід світової економіки від п'ятого до шостого технологічного укладу, який базується на штучному інтелекті, адитивних технологіях, нанобіоінженерії, нових формах енергетики та цифровій інфраструктурі. Це формує нові умови для функціонування фінансових систем, де безпекові пріоритети виходять на перший план.

Окреслено ключові загрози для публічних фінансів України: розбалансованість фіскального простору, еkleктичність податково-бюджетної системи, надмірна централізація, залежність від зовнішніх кредиторів, відсутність єдиної концепції реформування. Визначено, що сучасна фіскальна політика змушена балансувати між оперативним забезпеченням оборонних видатків і довгостроковою потребою збереження боргової стійкості. Традиційні інструменти – податки, позики, бюджетні витрати – трансформуються, оскільки безпекова функція витісняє соціальну й економічну.

Публічні фінанси в умовах війни виконують подвійну функцію: фінансують військові й соціальні потреби та створюють основу для відновлення після війни. У підрозділі акцентовано увагу на важливості нових підходів до управління,

серед яких – запровадження фіскальних правил і використання стохастичного моделювання, яке дозволяє враховувати непередбачуваність воєнних та глобальних шоків. Наведено приклади математичних моделей дефіциту бюджету та боргової динаміки, які демонструють ризики боргової нестійкості без міжнародної підтримки.

Проаналізовано концептуальні підходи до реформування фіскального простору: еволюційний (поступове вдосконалення існуючої системи) та революційний (глибокі трансформації). Наголошено на потребі балансу між централізацією та децентралізацією публічних фінансів, а також між інтересами держави, бізнесу й громадян. Відсутність універсальної концепції реформування зумовлює хаотичність рішень і низьку довіру до інститутів.

Особливу увагу у дослідженні приділено проблемі фіскального суверенітету, що в умовах війни стає гарантією державності. Публічні фінанси розглядаються не лише як економічна, а й як соціальна та політична категорія, адже вони відображають відносини між державою та суспільством. Обґрунтовано роль ментальності та фіскальної толерантності та аргументовано, що готовність громадян і бізнесу жертвувати ресурсами для спільної перемоги є визначальною. Широка «зона фіскальних протиріч» між інтересами держави та виробників блокує формування ефективної політики.

Систематизовано світові концепції збалансування бюджетів у кризових умовах: щорічне балансування, циклічне балансування, автоматичні стабілізатори, компенсаційний бюджет, фіскальна консолідація. Автор наголошує, що досвід європейських країн у застосуванні спеціальних фіскальних правил може бути корисним для України, однак їх імплементація має враховувати воєнні реалії та потребу у фінансуванні оборони. У цьому контексті вирішальним фактором виступає міжнародна фінансова допомога.

Резюмовано, що війна прискорила кризу глобалізації й актуалізувала потребу у переосмисленні ролі держави у фінансовій сфері. Майбутня фінансова архітектура має базуватися на поєднанні безпекових пріоритетів, соціальної відповідальності та інновацій. Перезавантаження публічних фінансів можливе через формування нового «соціального фіскального договору», що забезпечить баланс інтересів держави, суспільства та бізнесу. Лише за таких умов Україна зможе побудувати ефективну й стійку фінансову систему, здатну протистояти воєнним і глобальним викликам та забезпечити повоєнне відновлення.

Ключові слова: публічні фінанси, війна, глобалізація, фіскальний простір, бюджетний дефіцит, боргова стійкість, фіскальний суверенітет.

Abstract. This part is dedicated to the study of transformation processes in the field of public finances in Ukraine in the context of military challenges and global crises. The article considers russian aggression as a catalyst for the processes that accelerated the transition of the world economy from the fifth to the sixth technological paradigm which is based on artificial intelligence, additive technologies, nanobioengineering, new forms of energy, and digital infrastructure. This creates new conditions for the functioning of financial systems, where security priorities take center stage.

The key threats to Ukraine's public finances are outlined: imbalance in the fiscal space, eclecticism of the tax and budget system, excessive centralization, dependence on external creditors, and the lack of a unified concept of reform. It is determined that modern fiscal policy is forced to balance between the operational provision of defense expenditures and the long-term need to maintain debt sustainability. Traditional instruments – taxes, loans, and budget expenditures – are transforming, as the security function displaces the social and economic ones.

Public finances in wartime perform a dual function: they finance military and social needs while also creating the basis for recovery after the war. The section focuses on the importance of new approaches to governance, including the introduction of fiscal rules and the use of stochastic modeling, which allows accounting for the unpredictability of military and global shocks. Examples of mathematical models of budget deficit and debt dynamics are given, which demonstrate the risks of debt instability without international support.

Conceptual approaches to reforming the fiscal space are analyzed: evolutionary (gradual improvement of the existing system) and revolutionary (deep transformations). The need for a balance between centralization and decentralization of public finances, as well as between the interests of the state, business, and citizens, is emphasized. The lack of a universal concept of reform leads to chaotic decisions and low trust in institutions.

The study pays special attention to the problem of fiscal sovereignty, which becomes a guarantee of statehood in wartime. Public finances are considered not only as an economic, but also as a social and political category, because they reflect the relationship between the state and society. The role of mentality and fiscal tolerance is substantiated, and it is argued that the willingness of citizens and businesses to sacrifice resources for a common victory is decisive. A wide «zone of fiscal contradictions» between the interests of the state and producers blocks the formation of an effective policy.

The world's concepts of balancing budgets in crisis conditions are systematized: annual balancing, cyclical balancing, automatic stabilizers, compensatory budget, and fiscal consolidation. The author emphasizes that the experience of European countries in applying special fiscal rules can be useful for Ukraine, but their implementation should take into account military realities and the need for defense financing. In this context, international financial assistance is a decisive factor.

It is summarized that the war has accelerated the globalization crisis and highlighted the need to rethink the role of the state in the financial sector. The future financial architecture should be based on a combination of security priorities, social responsibility, and innovation. The reboot of public finances is possible through the formation of a new «social fiscal agreement,» which will ensure a balance of interests of the state, society, and business. Only under such conditions will Ukraine be able to build an effective and sustainable financial system capable of facing military and global challenges and ensuring post-war recovery.

Key words: public finance, war, globalization, fiscal space, budget deficit, debt sustainability, fiscal sovereignty.

Військова агресія росії проти нашої держави ще більше загострила проблеми кризи початку двадцять першого століття, а саме – кризи глобалізації. Війна стала останнім і рішучим етапом цього процесу. Виходячи із положень теорії збігу обставин, або, як її ще називають, теорії нового прагматизму, криза глобалізації в

обов'язковому порядку призведе до заміни технологічного укладу. Технологічний уклад – це спосіб виробництва, який прийнятий у суспільстві в даний час. Зараз світ знаходиться в кінці п'ятого технологічного укладу – в економіці споживання, тобто економіці послуг і фінансових технологій посередництва. Проблеми війни в Україні поступово наближають нас до переходу до шостого укладу, в якому основою знову буде виступати безпекова виробнича економіка, але яка базуватиметься повністю на штучному інтелекті та аддитивних технологіях. Турбулентність світового порядку і недотримання норм міжнародного права при оцінці військової агресії росії, що розглядається в парадигмі науково-технічного процесу, наближає нас до освоєння шостого технологічного укладу, який характеризується нерівномірно змінним, пришвидшеним розвитком військових нанобіоінженерій, заснованих на досягненнях молекулярної хімії, фізики, біології та генної інженерії, квантових технологій, глобальних інформаційних мереж і цифрових технологій, інтегрованих високошвидкісних військово-транспортних систем (таких як дрони і лазер), нових видів і способів отримання енергії, когнітивних, соціогуманітарних, керованих психоемоційних технологій. Будь-яка зміна технологічного укладу внаслідок війни – це переділ власності, боротьба нового капіталу, що базується на нових технологіях, із старим консервативним капіталом. Перехід до шостого технологічного укладу буде базуватись на зміні світового порядку і світової політичної системи. До сьогодні існував Вашингтонсько-Брюссельський пакт про вільне переміщення людей, грошей, капіталів, товарів, послуг, інформації. Сьогоднішня позиція Сполучених Штатів Америки і відсутність єдиного спільного підходу до оцінки агресивних дій росії в країнах Європейського простору підтверджують, що при шостому технологічному укладі світ буде менш відкритим. Він рухатиметься до закритості та до згортання світової торгівлі в теперішньому її розумінні. Основу такого укладу буде складати Вірт – віртуальний світ, де можна буде створювати і робочі місця, і вести торгівлю, і комунікувати, і що найдивовижніше, і водночас найсуперечливіше, – навчатися і здобувати освіту онлайн / віртуальна освіта. У цьому плані війна росії проти України стала каталізатором цих процесів. Кардинальні зміни із приходом технологічного укладу пройдуть і у фінансовому секторі суспільства. Блокчейн, створення електронних грошей і криптовалюти, керована соціалізація психоемоційного сприйняття військових і безпекових, а не соціально спрямованих фінансових рішень повністю змінюють сутнісні наповнення фінансових дефініцій і вимагають нового, прагматичного розуміння та переосмислення природи як публічних фінансів, так і фіскального простору. На сьогодні технології шостого технологічного устрою стають пріоритетними, а отже, і домінуючими у суспільстві. Перехід на ці технології, особливо у воєнних реаліях, є болісним і супроводжується кризовими явищами соціально-гуманітарного характеру. Очевидно, що можливість пом'якшення турбулентності таких процесів, які супроводжують зміну технологій, залежить не тільки від здатності генерувати проривні технології, але й і від мобільності інституту держави та його здатності щодо реагування на виклики та загрози війни, а також інтегрування і засвоювання позитивних інновацій шостого технологічного укладу.

Моніторинг викликів і загроз для публічних фінансів в умовах війни і глобальних політичних суперечностей свідчить про те, що вітчизняний фіскальний

простір не склався як єдине ціле, у якому узгоджені всі функціональні елементи. Реалії українського сьогодення у сфері фінансового простору – це внутрішня неузгодженість складових цілісної системи бюджетних, боргових та податкових правовідносин. Це і нестабільність правового регламентування фінансних відносин, складність адміністрування податків та податкових платежів, порушення принципів економічної, соціальної справедливості та рівномірності податкового навантаження, незадовільне вирішення фінансних завдань через перекосяки як в галузевому, так і територіальному аспектах, негативний вплив політики у сфері фінансової політики на стан національної економіки, низький рівень податкової та бюджетної дисципліни.

Дискурс навколо еволюції інституту держави та перспектив збереження її суверенітету в епоху військової агресії та кризи глобалізації не отримав однозначної оцінки у науковій літературі. Очевидним є лише одне: світ змінюється, і разом з ним змінюються уявлення про роль держави у міжнародних економічних відносинах¹ під час війни в політичному, економічному і соціальному житті суспільства; «...відбувається трансформація цієї традиційної форми організації світового соціуму в деяку нову її форму» [2]. Все це вкотре у контексті ретроспективи глобального розвитку актуалізує пошук відповіді на риторичні запитання: яка роль відводиться державі і якою має бути оптимальна модель її фінансової поведінки в сучасних військових умовах глобальних трансформацій? Чи справді глобальна конкуренція означає кінець національної фінансової економічної політики та держави добробуту (welfarestate)²?

Актуальність даного напрямку дослідження диктується тим, що сучасна практика трансформації фінансового простору надає переконливі свідчення того, що процеси наукового обґрунтування вираженої концепції реформувань продовжують підмінятися безперспективним перетасовуванням державних боргових зобов'язань або їх окремих елементів. Методологічна помилка полягає у тому, що Україна знову підійшла до необхідності реформування публічних фінансів в умовах війни без практично розробленої, відповідної соціально-економічної доктрини держави. Непослідовність проявляється у тому, що, з одного боку, декларується потреба підвищення теоретико-методологічного підґрунтя безпековості фінансних реформувань, а з іншого, – здійснюються спроби прийняття законів для захисту від агресора без розробки відповідної концепції. За такого підходу зрозумілі сумніви

¹Упродовж кількох століть з часу свого виникнення держава (у своїй специфічній формі національної держави) розглядалась як головний суб'єкт у міжнародних економічних відносинах. Регулювання світової економіки асоціювалося з діяльністю національних урядів, оскільки саме вони здійснювали юридичний контроль у межах своїх суверенних територій. Найбільш розвинуті в той чи інший період національні господарства значною мірою визначали характер, форми і механізми міжнародних відносин. Цілковито обґрунтовано світова економіка розглядалась як сукупність взаємопов'язаних національних економік. Торгівля і рух капіталу в світовій економіці були буквально інтернаціональними (Дет. див. [1]).

² Держава загального добробуту (welfarestate) отримала поширення в країнах Західної Європи після Другої світової війни. Організаційно-правове зародження держави добробуту пов'язане з іменем англійського політичного діяча Уільяма Беверіджа, пропозиції якого (план Беверіджа) в 1942 р. стали основою ряду законів про державну систему медичного обслуговування та соціального забезпечення. На міжнародному рівні підставою для правового оформлення й практичної розбудови держави загального добробуту стали рішення Міжнародної організації праці (Філадельфія, 1944 р.) (Дет. див. [3]).

щодо можливостей розв'язання протиріч, які накопичилися у фінансній сфері, та запобігання їх подальшому виникненню. По-перше, концепція реформування публічних фінансів в умовах війни повинна чітко визначати, яким саме чином повинні відбуватися зміни. Насамперед це стосується напрямку реформування фінансового простору. Умовно його можна поділити на еволюційний, що не несе у собі кардинальних змін у короткостроковому плані, а є подальшим вдосконаленням податкових і позикових фінансів, у першу чергу – мобілізація фінансових ресурсів для фінансування військових і безпекових потреб; та революційний, що передбачає одночасні глибокі зміни та перетворення. Звідси перше принципове питання, яке виникає при корекції публічних фінансів у контексті нинішнього стану фінансового простору, визначених концептуальних положень та критичного аналізу світових здобутків: чи спроможна сучасна фінансова політика досягти необхідної ефективності еволюційним шляхом, чи необхідні її докорінні перетворення в умовах війни? Відповідь на це запитання є вирішальною і для розробки програми конкретних заходів як основного етапу реалізації методологічної конструкції фінансових реформувальних, що зумовлено взаємозалежністю усіх її складових.

Сьогодні в Україні питання фінансування військових потреб та безпекового захисту населення належать до найгостріших як в економічному й соціальному, так і в політичному контексті. Фінансова політика України поєднала в собі принципи двох фінансних просторів, найбільш характерних для світової практики – європейської та американської. При цьому якщо в європейській системі переважає обкладання обороту у формі податку на додану вартість, то в американській – прибутковий принцип оподаткування. Складність вітчизняної фінансової політики визначена еклектичним поєднанням обох зазначених просторів з базовою метою – забезпечення максимального рівня фінансних надходжень як основної складової доходної частини бюджету.

Україна, не маючи достатнього практичного досвіду й наукового обґрунтування формування та реалізації публічних фінансів в умовах війни, розвивалася експериментальним шляхом, нерідко роблячи при цьому хибні кроки. Введені податки та інші фінансні інститути, нові форми державних запозичень певною мірою були новими скоріше за формою, ніж за змістом. Так чи інакше вони містили ознаки старої адміністративної системи, заснованої на надмірній централізації процесу формування та розподілу фінансових ресурсів держави. Це призвело до того, що акумулювання доходів бюджетів за рахунок податкових та боргових фінансів відривалося від процесу господарювання самих платників податків та від процесу витрачання цих ресурсів через бюджети. Відсутність універсальної методологічної концепції реформування як стратегії і тактики публічних фінансів в умовах війни на всіх рівнях бюджетної системи держави, за якою можна було б розрахувати оптимально можливий та допустимий (як для держави, для територіальних громад, так і для платників податків) рівень фінансового навантаження, призвела до сьогоднішньої ситуації, де при невисоких (порівняно з іншими країнами) податкових ставках і безладі в адмініструванні державних запозичень, зводиться нанівець забезпечення умов для фінансового забезпечення всіх військових потреб. Головне завдання у цьому плані полягає в наповненні

безпековим змістом форм вітчизняного фіскального простору, а це потребує зміни схеми й пропорцій розподілу та перерозподілу валового національного продукту на основі виваженої та прозорої фіскальної політики, яка б оптимально враховувала як фіскальні інтереси держави в умовах війни, безпеково-економічні інтереси суб'єктів господарювання, так і безпеково-соціальні інтереси громадян.

В умовах війни доцільно виокремити три найбільш поширені методологічні позиції, на яких ґрунтуються спроби принципового поглиблення відповідних визначень.

Перша з них стосується розуміння публічних фінансів в умовах війни як інструмента реалізації фінансових інтересів державної скарбниці (казни). У цьому контексті публічні фінанси пов'язані з державною діяльністю і прийняттям фінансових рішень щодо способів фінансування військових і безпекових державних видатків за рахунок податків та інших методів накопичення фінансових ресурсів держави.

У традиційному розумінні макроекономічних залежностей публічні фінанси розглядають як заходи уряду, спрямовані на зниження суспільної напруги і страху інфляції через зміну державних видатків, рівня оподаткування чи мобілізації альтернативних доходів держави або через одночасне поєднання обох цих заходів. У такому контексті доходи держави і державні видатки – основні інструменти публічних фінансів, які повинні мати стимулюючий / експансійний характер (спрямовані на підтримання високих темпів фінансування військових потреб та досягнення високого рівня зайнятості стимулюванням сукупного попиту шляхом розміщення військового державного замовлення через інститут державних закупівель) та стримуючий / рестрикційний характер (зорієнтовані на скорочення сукупного попиту і зниження рівня інфляції).

Щоб окреслити визначальні детермінанти публічних фінансів на сучасному етапі глобальних європейських трансформацій, необхідно звернути увагу на ще один важливий із методологічної точки зору аспект. Де-юре публічні фінанси залишаються форпостом економічного суверенітету держави. Йдеться щонайменше про два такі основні аспекти. По-перше, одним із принципів правосуб'єктності держави і символом національного суверенітету з часів Вестфальського миру 1648 р. є право кожної суверенної держави встановлювати і стягувати на своїй території податки. По-друге, основою економічного суверенітету є бюджет як інструмент надання суспільних благ, як фінансова основа економічної діяльності держави і виконання нею своїх основних функцій. І наскільки б інтенсивно не відбувалися процеси турбулентності глобалізації та гібридні війни, допоки є бюджет – існує держава, поки існує держава – існуватиме бюджет. Бюджетна політика традиційно залишається концентрованим відображенням основних функцій держави, а структура бюджету – її пріоритетів. На відповідній основі реалізуються і механізми управління публічними фінансами.

Де-факто домінанти публічних фінансів в умовах війни і глобальної кризи європейської та світової економіки винесені за географічні межі країни.

Насамперед важливі зміни зумовлені кардинальною перебудовою механізмів макроекономічного регулювання. Якщо раніше вибір цільових орієнтирів і методів регулювання визначався винятково національними інтересами країни, то через бажання нашої держави вступити у Європейський Союз він значною мірою

залежить від визначальних домінант європейського глобального розвитку. А це потребує, з одного боку, уніфікації та гармонізації інструментів і методів управління публічними фінансами, оскільки глобалізація в умовах війни звузила можливості для довільної та волюнтаристської поведінки. А з іншого боку, в умовах глобальної конкуренції «...фінансова система, правила інвестиційної діяльності й бюджетна політика мають більшою мірою реагувати на зміни параметрів європейської економіки, що набуває глобального характеру» [4].

На сьогоднішньому етапі військового супротиву російській агресії та кризи глобалізації безпосередніми основними зовнішніми чинниками формування публічних фінансів України виступатимуть:

- встановлення миру в Україні та повоєнна відбудова;
- подолання корупції та дотримання вимог Міжнародних фінансових інститутів, які виступатимуть донорами та кредиторами Української держави;
- пошук нових джерел забезпечення нашої держави нафтою і газом;
- очікування результатів Європейської інтеграції;
- темпи повоєнного відновлення рівня ділової активності країн – торговельних партнерів України й економічного зростання європейської економіки і, відповідно, попиту на товари українського експорту;
- фізичний обсяг попиту на основні товари українського експорту на європейському ринку;
- рівень і динаміка цін на основні товари українського експорту на європейському ринку;
- динаміка повоєнних відсоткових ставок на європейському фінансовому ринку, оскільки вони визначають інтенсивність та напрями потоків капіталу (передусім портфельних інвестицій), фінансовий стан країни зі значною зовнішньою заборгованістю, а отже, і доступність капіталу для українських позичальників;
- рівень волатильності основних резервних валют (долара США і євро), в яких деноміновані зовнішні боргові зобов'язання України.

Сьогодні криза охопила глобальну соціальну сферу і переходить у сферу політичну (гібридні війни, загострення політичного протистояння у світовому масштабі, соціальні потрясіння і проблеми з біженцями). Найгірше, що все це відображається на соціумі і криза перейшла у сферу цінностей та ідеології. Необхідно переосмислити цілі глобального розвитку. Потрібно принципово перебудувати інститути, у межах яких функціонує світове господарство. Військова агресія росії показала, що існуюча зараз система міжнародних інститутів сприяє швидше глобальному хаосу, ніж глобальному порядку. Неспроможність світової спільноти сьогодні вибудувати постулати для практичної реалізації основних положень мирного співіснування задля ефективного безкризового безпекового розвитку світової економіки ще раз підтверджує, що економіка майбутнього потребує нового теоретичного підґрунтя та побудови новітніх інститутів, які в комплексі дадуть змогу скоординувати у світовому масштабі і економіку, і політику у контексті врахування національних культурних особливостей та соціальної сфери (неформальних інститутів).

Наявність зовнішніх чинників впливу і виключно суб'єктивних факторів компаративістики багатовимірного простору підтверджують актуальність на сьогодні

положень теорії збігу обставин розвитку, яка базується на нормативному підході нового прагматизму [5].

Послаблення інститутів фіскальної політики в умовах війни як основного інструмента управління публічними фінансами і стабілізації кон'юнктури в умовах глобальної нестабільності зумовило об'єктивну необхідність висунення нових концепцій фінансового регулювання. Дедалі частіше порушується питання про необхідність впровадження у фінансову практику так званих «бюджетних (фіскальних) правил» (йдеться про правила / норми, які затверджені законодавчо або прийняті у формі «суспільної угоди» і повинні стати критеріями фінансової дисципліни й ефективної бюджетної політики). Необхідність прийняття цих правил в умовах війни зумовлена перманентно зростаючими бюджетними дефіцитами, державною заборгованістю і збільшенням видатків на обслуговування військових потреб і галопуючого державного боргу, що однозначно негативно позначається на темпах економічного зростання і стабільності фінансових систем як розвинутих країн, так і країн з ринками, що розвиваються. Відкритим залишається питання про можливі позитивні та негативні наслідки, що можуть виникнути під час використання цих правил порівняно з гнучкою (дискреційною) фіскальною політикою, яка більш динамічно реагує і адаптується до наслідків війни та зовнішньої економічної кон'юнктури. Інакше кажучи, предметом дискусії упродовж останніх кількох десятиліть залишається питання: яка політика більш ефективна: уніфікована, що базується на жорстких правилах, нормах і законах, чи дискреційна, в умовах якої рішення щодо вжиття тих чи інших заходів приймаються з урахуванням як цілей національної фінансової політики, інституціональної організації бюджетного процесу і методів реалізації бюджетної політики, так і зовнішньої економічної кон'юнктури?

Таблиця 1

Типи та інструментарій управління суспільними фінансами

Тип управління	Інструменти суспільних фінансів		
	Бюджетно-податкові		Боргові
	Бюджетні видатки	Податки	Позики
Експансійні / стимулюючі	зростають	зменшуються	збільшуються
Рестрикційні / стримуючі	скорочуються	зростають	зменшуються

Джерело: складено автором

Дедалі очевиднішим є те, що бюджетний дефіцит, як і інші фіскальні параметри (доходи, видатки, державні борги), важливо розглядати не лише в статичі, а й у динаміці (як формування доходів бюджету, здійснення бюджетних видатків, фінансування бюджетного дефіциту і обслуговування боргових зобов'язань держави), оскільки всі вони є відображенням процесів, що взаємопов'язано протікають у часі з різною інтенсивністю, збігаючись за напрямками чи різноспрямовано.

Кон'юнктурний фіскальний розрив як різниця (відхилення) фактичних основних параметрів суспільних фінансів від потенційно запланованих виникає у

результаті дії ендогенних і екзогенних асиметричних шоків / імпульсів, а циклічний фіскальний розрив (відхилення фіскальних параметрів від заданої тенденції з урахуванням чинника часу) є наслідком стохастичних коливань ділової активності навколо тренда.

Незалежно від типу асиметричного шоку (чи то шок пропозиції, чи попиту), а також від того, які механізми його поширення, асиметричні шоки можуть виникати як всередині країни, так і за її межами. В умовах сучасної глобальної фази розвитку європейської економіки фінансова система будь-якої країни через торговельні і фінансові взаємозв'язки піддається впливу зовнішніх чинників і економічних подій, що відбуваються в інших країнах і регіонах. Відповідно, в аналітичних цілях за допомогою економетричних моделей важливо прораховувати вплив не лише ендогенного (в науковій літературі зустрічаємо «домашнього» [6]), а й екзогенного (міжнародного) компонента стохастичних кон'юктурних коливань і циклічних імпульсів. Кожен із таких екзогенних імпульсів чи асиметричних шоків поширюється в глобальній економіці, змінюючи фіскальні параметри фінансової політики окремих держав, причому спосіб поширення залежить від моделі соціально-економічного розвитку кожної конкретної держави та структури її фінансової системи. Теоретично характер впливу екзогенних стохастичних кон'юктурних коливань і циклічних імпульсів можна інтерпретувати по-різному:

– по-перше, як деякий набір загальних для всіх країн і одночасно на них діючих асиметричних шоків;

– по-друге, як сукупність стохастичних кон'юктурних імпульсів (шоків), що виникають в окремих країнах і з певним часовим лагом поширюються на інші країни через торговельні канали та фінансові ринки.

Насправді на практиці важко провести чітке розмежування між цими альтернативами, хоча очевидна можливість виникнення ситуацій, у яких основну роль відіграє кожна із цих альтернатив.

В умовах поглиблення глобальних фіскальних дисбалансів і загострення проблеми фінансової кризи актуалізується питання збалансованого бюджету і забезпечення на цій основі стійкості публічних фінансів в умовах війни. Сучасна фінансова наука оперує п'ятьма основними концепціями збалансування фіскального простору в умовах війни, в рамках яких прописані теоретичні моделі прийняття фінансових рішень:

1. Концепція збалансування бюджету на щорічній основі, суть якої полягає в необхідності щорічного збалансування бюджету і першочергове фінансування військових та безпекових потреб;

2. Концепція циклічного збалансування бюджету, згідно з якою бюджет має бути збалансований не в календарному чи фінансовому році, а протягом усього військового циклу і наближення миру. У цьому випадку державні запозичення виступають інструментом фінансування бюджетного дефіциту, що виникає в результаті скорочення доходів від оподаткування в депресивній фазі економічного циклу.

3. Концепція автоматично стабілізуючої економічної політики, що передбачає збалансування бюджету протягом дії військового стану, проте увага акцентується на так званих вмонтованих стабілізаторах.

4. Концепція компенсаційного бюджету, в якій наголошується на перманентно зростаючій стагнації економіки розвинутих країн і, відповідно, на неможливості зменшення постійно зростаючого дефіциту бюджету та повної відмови від державних запозичень.

5. Концепція фіскальної консолідації, науковий інтерес до якої зріс під впливом глобальної кризи 2008–2009 рр. і в умовах російської агресії проти України з 2014 року. В основу бюджетної політики більшості країн на найближчі роки покладено ідею забезпечення стабільності бюджетної системи за рахунок скорочення бюджетного дефіциту з умовою виконання раніше прийнятих зобов'язань і сприяння інноваційному розвитку економіки. Така корекція бюджетної політики визначається щонайменше двома причинами. По-перше, подальше нарощування військових бюджетних видатків суперечить політиці забезпечення фінансової стабільності та стримування інфляційних процесів. По-друге, накопичений у більшості країн за попередні періоди тягар соціальних зобов'язань потребує їхньої інвентаризації та максимально допустимого скорочення, що виявилось у посиленні жорсткості бюджетних правил і вимог до виділення бюджетних коштів.

Як підтверджує практика розвинутих європейських країн, для досягнення фіскальної збалансованості та стійкості більшість із них застосовує спеціальні фіскальні правила³. Узагальнюючи європейський досвід, автори одного із досліджень на цю тему виділяють три основні типи правил, що накладають обмеження на бюджетну політику з метою досягнення макроекономічної стабільності, зміцнення фінансової надійності та довіри до економічної політики уряду [8]:

1. Правила, що потребують збалансованого бюджету чи обмеження граничної величини бюджетного дефіциту (зокрема, йдеться про такі форми фіскальних обмежень: повну відповідність доходів і видатків бюджету (тобто повну заборону державних запозичень) чи обмеження бюджетного дефіциту певним відсотком ВВП; збалансування доходів і видатків з урахуванням циклічного чинника (аналогічно це стосується і обсягу бюджетного дефіциту); збалансування лише поточних доходів і видатків (при тому, що позики допускаються лише для фінансування капіталовкладень));

2. Правила щодо політики державних запозичень (можуть забороняти державні позики із внутрішніх джерел; у центрального банку; або ж обмежувати ці позики певною пропорцією до державних доходів і видатків у минулому).

3. Правила щодо обсягу державного боргу чи резервів (можуть обмежувати обсяг валової (або чистої) заборгованості відсотком у внутрішньому валовому продукті; визначати величину резервів позабюджетних фондів (найчастіше фондів соціального страхування) часткою щорічних соціальних виплат).

В умовах нестабільної зовнішньої кон'юнктури масштаби глобальних фіскальних дисбалансів закономірно зростають, проте їх наслідки (ефекти) в

³В 1990-ті рр. у більшості країн були підготовлені нормативні та методичні документи у сфері проведення бюджетної політики, розробки довгострокових бюджетних стратегій і досягнення бюджетної стійкості. Наприклад, у Великобританії був прийнятий «Кодекс бюджетної стабільності» (1997 р.), Австралії – «Хартія бюджетної справедливості» (1998 р.), Новій Зеландії – «Акт фіскальної відповідальності» (1994 р.), Європейському Союзу – «Маастрихтська угода» (розширено в 1997 р. відповідно до «Пакту про стабільність і зростання»). (Дет. див. [7]).

різних країнах суттєво відрізняються як за характером і причинами виникнення, так і за регулярністю й тривалістю існування в часі тощо. На аналітичному рівні асиметричний характер ефектів фіскальних дисбалансів можна пояснити щонайменше з позицій трьох якісно різних точок зору.

По-перше, їх динаміка і форми вияву (йдеться про фіскальні дисбаланси) в країнах, які значною мірою залежать від умов зовнішньої торгівлі й зовнішнього фінансування, відрізняються від тих, що наявні в країнах, менш залежних від зовнішнього світу. У такому разі можна спостерігати більший вплив невизначеності чинників зовнішнього середовища (наприклад, ціни на нафту і газ, валютної волатильності та нестабільного обмінного курсу, динаміки відсоткових ставок на ринках позикового капіталу та ін.) на державні фінанси країн із надмірним рівнем залежності від них, що значною мірою зумовлений високою зовнішньоекономічною відкритістю (йдеться в т. ч. й про українську військову економіку).

По-друге, країни – експортери сировини і товарів з низьким рівнем обробки піддаються впливу іншого типу шоків, ніж країни – експортери готової високотехнологічної продукції. Як відомо, амплітуда коливань світових цін на сировину набагато вища, ніж на продукцію обробної галузі, що пов'язано як з обмеженістю природних запасів (наприклад, нафти і газу), так і з недостатнім рівнем конкуренції на сировинних ринках, що мають олігополістичний характер. Щодо цін на товари з низьким рівнем обробки (наприклад, чорні та кольорові метали), то їх динаміка значною мірою визначається загальною світовою кон'юнктурою (у випадку погіршення умов торгівлі відбувається різке зниження цін на таку продукцію).

І насамкінець, основні фіскальні параметри в умовах війни (доходи і видатки бюджету, бюджетний дефіцит і державний борг) можуть відрізнятися від цільових орієнтирів внаслідок того, що прогнози всіх основних макроекономічних показників містять систематичну помилку⁴, дія якої в умовах нестабільної зовнішньої кон'юнктури, як правило, посилюється. Світовий досвід показує, що різні країни у різні періоди застосовують як консервативне прогнозування параметрів державних фінансів (за якого, наприклад, прогнози бюджетних доходів цілеспрямовано занижуються), так і оптимістичні підходи до прогнозування параметрів державних фінансів (коли прогнози бюджетних доходів, навпаки, цілеспрямовано завищуються)⁵. Стійкі оптимістичні прогнози означають, що уряд, забезпечуючи короткострокові політичні цілі або тиск лобістських груп, намагається невиправдано збільшити державні витрати. Це призводить до регулярного перевищення законодавчо встановлених показників бюджетного дефіциту, тобто до послаблення фінансової дисципліни.

Аналізуючи асиметричні ефекти фіскальних дисбалансів в умовах війни, важливо враховувати, що вони визначаються динамікою макроекономічних

⁴Чергування недооцінки певного показника з його переоцінкою свідчить про випадковий характер помилки прогнозування, натомість переважання завищених чи занижених прогнозів свідчить про їх систематичне відхилення від фактичних показників.

⁵Так, наприклад, А. Ауербах у своїй відомій роботі показав, що прогноз доходів федерального бюджету в США систематично занижувався (консервативний підхід) при президенті Б. Клінтоні (в 1993–1999 рр.) і систематично завищувався до нього (в 1986–1992 рр.). (Дет. див. [9]).

параметрів, які змінюються під впливом стохастичних кон'юнктурних імпульсів (шоків) і принципово відрізняються за характером формування. Відповідно, доцільно виокремити три категорії змінних.

1. Показники зовнішньої кон'юнктури в умовах кризи глобалізму та гібридних воєн (ціни на товари експорту й імпорту, крос-курси долара і євро, динаміка відсоткових ставок на світових ринках позичкового капіталу і т. ін.), які виступають винятково як екзогенні шоки пропозиції (за їх прогнозування важливо використовувати оцінки міжнародних організацій і великих міжнародних компаній).

2. Показники, що піддаються корекції, значення яких значною мірою визначаються рішеннями уряду і центрального банку задля збільшення видатків на оборону і безпеку (хоча варто зазначити, що ці рішення суттєво залежать і від значень екзогенних змінних). Йдеться насамперед про інфляцію і обмінний курс. Прогнозування таких змінних має ув'язуватися з оцінкою реакції влади (політичні шоки) на зміну зовнішніх умов.

3. Похідні / вторинні змінні, які переважно визначаються поєднанням зовнішніх змінних і показників, що піддаються корекції (наприклад, обсяг експорту чи імпорту, величина прибутку і заробітної плати тощо).

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що основні тенденції публічних фінансів більшості держав у середньостроковій перспективі визначатимуться асиметричними ефектами і сценаріями післявоєнного відновлення української та європейської економіки, а також внутрішніми асиметричними шоками.

Трансформації макроекономічної політики у контексті структурних реформ та глобалізації, які панують у світі упродовж останнього десятиліття, засвідчують наявність фундаментальної тенденції до посилення інституціоналізаційних механізмів реалізації національної політики у сфері публічних фінансів, зорієнтованої на безпековість, а не на ефективність, стабільність і зниження вразливості до зовнішніх викликів і загроз. Перезавантаження формальних і неформальних інститутів управління публічними фінансами в умовах війни та повоєнної відбудови сьогодні виступають невід'ємним елементом новітньої філософії державотворення.

Теоретичне обґрунтування турбулентності у сфері глобалізації національних виробництв наштовхують на поширення досвіду запровадження нової інституційної архітектури макрополітики у сферу фіскальної політики, публічних фінансів та бюджету. Відсутність конкретних теоретичних постулатів, чітко визначених координат трансформації сфери оподаткування, міжбюджетних трансфертів, видатків і запозичень призводять до нових фундаментальних ризиків.

Саме наявність нових ризиків та загроз у сфері довгострокової стабільності публічних фінансів посилює зацікавленість до повного оновлення інституційного дизайну управління державними і місцевими фінансами в умовах війни.

Реалії сучасного соціально-економічного буття показують, що не капітал диктуватиме умови національним урядам, а розвинуті державні бюрократичні машини, які маніпулюють думками мільйонів, будуть диригувати економікою. Це зовсім не означає, що ми йдемо до комунізму. Приватна власність залишиться у фундаменті суспільства, проте сам капітал нездатен боротися з наслідками гібридних війн і військових агресій, світових фінансових криз, нелегальною імміграцією чи

глобальним потеплінням. Вирішення макропроблем стабілізації публічних фінансів, що зачіпають інтереси усіх без винятку, вимагає деякого обмеження індивідуальної свободи. В цьому сенсі людство рухатиметься в майбутнє, зазираючи у минуле, відділяючись від ліберальної мрії абсолютної свободи.

Після завершення війни стоятиме питання навіть не про роль держави в управлінні економікою, а про вирішення класичного завдання ринкового господарювання: яким чином багаті повинні ділитися з бідними, оскільки кожного разу початок системної кризи лежав у площині перерозподілу чи створення видимості перерозподілу благ задля безпековості всіх без жодного винятку.

Фіскальний суверенітет під час війни проявляється у прийнятті державою норм, що регламентують визначення і поширення фінансової юрисдикції, самостійного і повного права прийняття рішень щодо встановлення критеріїв, принципів та пріоритетів податкових і боргових фінансів. Суверенітет, за твердженням французького теоретика Ж. Бодена, є неодмінною ознакою держави. Фіскальний суверенітет може бути представлений у верховенстві держави щодо визначення джерел державних доходів для фінансування військових заходів задля збереження територіальної цілісності та національного суверенітету; засобів примусу, які покликані забезпечити захист безпекових інтересів держави; форм державного контролю, який забезпечує своєчасність надходження податкових, боргових та інших військових доходів та найголовніше напрямків їх витрачання для забезпечення безпекових суверенних інтересів держави [10].

В глобальному просторі фіскальний суверенітет представляє собою сукупність правових норм та юридично закріплених правил, які регламентують взаємні зобов'язання держав шляхом визнання за кожною з них права на законне примусове вилучення частини приватної власності з метою вільного розпорядження природними та фінансовими ресурсами, здійснення економічної діяльності та рівноправної участі в міжнародних економічних відносинах.

Трактування *інститутів фіскального суверенітету як поведінкового стереотипу* відповідає соціальному підходу і ґрунтується на тому, що громадянин – суб'єкт фінансового забезпечення військових витрат і одночасно отримувач безпекових суспільних благ – щоденно взаємодіє з іншими громадянами та різними соціальними групами. Будучи членом багатьох соціальних груп, він займає в них відповідну позицію, зумовлену ступенем включення в різні групи, а також становище, що обґрунтовується поняттями соціального статусу і соціальної ролі.

Якщо соціальний статус визначається положенням індивіда чи групи в соціальній системі, що володіє специфічними для цієї системи ознаками, то соціальна роль – це модель поведінки індивіда в умовах війни, об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі соціальних, суспільних і міжособистісних відносин. Іншими словами, соціальна роль – це поведінка в умовах війни, яка очікується від людини, що займає відповідний соціальний статус.

На думку західних теоретиків Т. Адорно та К. Хорні, сучасне суспільство вимагає від людини постійної зміни моделі поведінки для виконання конкретних цілей. Тому цілком звичним явищем в сучасному суспільстві є рольові конфлікти, які виникають у ситуаціях, коли від індивіда вимагається одночасне виконання кількох

ролей з протилежними вимогами, зокрема, платника військових податків, власника військових облігацій та отримувача безпекових і соціальних суспільних благ.

Соціальні статус і роль є певним чином двома сторонами одного феномена: якщо статус є сукупністю прав, привілеїв та обов'язків, то роль – дією в межах цих сукупностей та обов'язків. Тому фінансова роль суб'єкта держави в умовах війни складається з ролі очікування (експектацій) та виконання цієї ролі.

Представлення *інститутів фінансового суверенітету в умовах війни як правил гри* актуалізує політичний підхід, особливу увагу приділяючи складовим реалізації фінансової політики та військової фінансової доктрини в межах конкретного фінансового простору, зокрема, на рівні держави, її території, як окупованої, так і неокупованої, (за умови, що територіальні органи влади наділені правом встановлювати і реалізовувати свою фінансову політику) та об'єднання держав.

Згідно з вищезначеним підходом, фінансовий простір в умовах війни розуміється як:

- 1) простір безпекової взаємодії економічних суб'єктів;
- 2) простір, структурований статусами економічних агентів, їх груп та порядком пріоритетності їх соціальних позицій для боротьби із військовою агресією росії;
- 3) середовище розташування економічних суб'єктів, місце реалізації їх взаємодій, сфера боротьби за доступ до благ і ресурсів, що містяться в просторі;
- 4) сукупність відносин (зв'язків, взаємодій), в які вступає індивід, групи індивідів та суспільство загалом, тип яких визначає параметри розширення чи згортання фінансового простору в умовах війни.

Безумовно, будь-які дії з забезпечення функціонування фінансового простору в умовах війни і глобальної політичної та дипломатичної турбулентності є завданням доволі складним, навіть для країн з розвинутою ринковою економікою. Підтримка розгортання процесів фінансового континууму зумовлює необхідність урахування великої кількості чинників та постійного моніторингу ймовірних ризиків і загроз, аналізу рівня безпековості здійснюваних заходів впливу, оцінки відповідності формальних інститутів соціально-економічним тенденціям в умовах війни. Тому система заходів розширення фінансового простору повинна бути спрямована на якісне покращення фінансових взаємодій і включати в себе систему заходів із мінімізації трансакційних витрат і витрат суб'єктів, дохід від реалізації права власності на активи яких забезпечуватиме приріст фінансових ресурсів для фінансування військових та безпекових видатків, позитивну динаміку макроекономічних показників та підвищення рівня конкурентоспроможності суспільних інститутів.

Арсенал сучасного стану нашої держави в умовах війни дозволяє з тим або іншим ступенем конструктивності долучитися до дискусії щодо політики централізації або децентралізації публічних фінансів, яка проводиться державою. Підприємці та їхні прибічники у законодавчій владі стверджували про неприпустимо високі показники одержавлення ВВП під час війни, органи фінансової влади та представники уряду доводили, що його величина є цілком нормальною, а подальше суттєве зниження – просто неможливим у зв'язку з безперспективністю зменшення військової видаткової частини бюджету, представники місцевих громад заявляли про надмірну централізацію бюджетних ресурсів та неефективність політики міжбюджетних трансфертів.

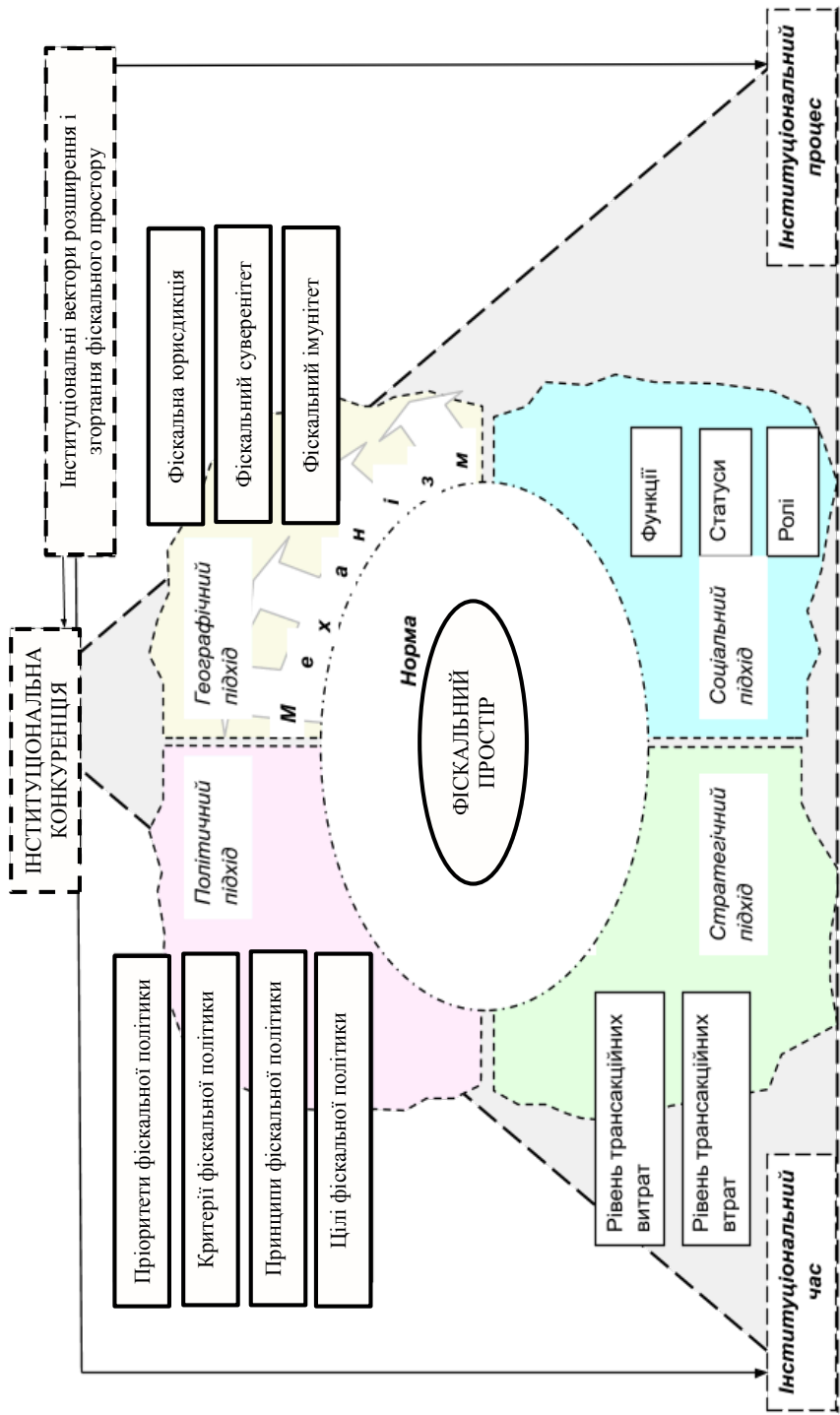

Рис. 1. Структура, елементи та вектори розширення і згортання фінансового простору

Джерело: складено автором.

І все-таки велика в Україні під час війни централізація фіскального простору чи цілком нормальна? Що заважає побудові у нашій державі ефективної безпекової фінансової системи в умовах децентралізації? Чому центральна влада і влада на місцях та бізнес не можуть прийти до розумного компромісу? І чи можливий взагалі такий компроміс? Можливо, тут має місце «особливий шлях» нашої країни під час війни?

Головне – визначити точку максимуму на кривій Лаффера та ідентифікувати, де ж щодо цієї точки (ліворуч або праворуч) розташовується фактичний рівень одержавлення ВВП під час війни. А в цей час українські реформатори, не отримуючи від науки ніяких серйозних і, головне, однозначних рекомендацій, здійснювали експерименти з вітчизняною фінансовою системою держави, що воює із набагато сильнішим агресором.

Відносно недавно стало остаточно зрозуміло, що концепція фіскальної кривої А. Лаффера потерпає від методичної та теоретичної неповноцінності [11]. Але під час війни питання вже ставиться по-іншому. Первинним елементом публічних фінансів є виробник із його ставленням до зростання чи зменшення показника одержавлення ВВП. Залежність між обсягом виробництва та сумарною величиною державних фінансів задається так званою виробничою кривою, яка в більшості випадків повинна мати параболічну форму з відповідною точкою максимуму. Величина ж одержавлення ВВП є добутком обсягу виробництва та податкового навантаження, а отже, фіскальна крива виступає як похідна від утвореної виробничої кривої. Інакше кажучи, все залежить від реакції виробника, а поповнення бюджету – це вже виключно своєрідний технологічний процес.

Схематично цей процес показаний на рис. 2.

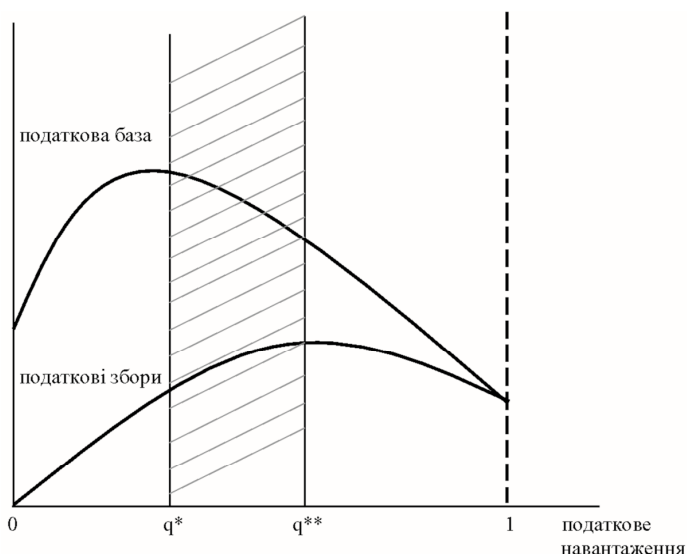

Рис. 2. Взаємне розташування виробничої та фіскальної кривих

Примітка. q^* та q^{**} – точки Лаффера 1-го та 2-го роду.

На перший погляд здається, що розгляд замість однієї кривої двох мало що змінює у вихідній концепції Лаффера. Однак це не так. Справа в тому, що точки

оптимального одержавлення ВВП на двох кривих не збігаються і між ними завжди існує деяка розбіжність. Ця розбіжність і є тим новим елементом, який відсутній у класичній теорії Лаффера. Саме на «території» між двома точками фіскального оптимуму⁶ розігруються всі драматичні події (на рис. 2 цей інтервал позначений штрихуванням). У цій фіскальній зоні виявляється глибинне протиріччя між функціями фінансової політики держави. Відповідно, потрапляння фактичного значення показника одержавлення ВВП в «зону фіскальних протиріч» означає, що виробник уже не витримує такого рівня державної фінансової експансії та переходить у режим виробничої рецесії, а бюджет, незважаючи на труднощі виробника, продовжує «жиріти». Істинна проблема будь-якої національної фінансової політики полягає в тому, що фактичне значення показника одержавлення ВВП весь час норовить потрапити до горезвісної «зони фіскальних протиріч».

Що ж дає таке розуміння взаємозв'язку економічного зростання і фіскальних вилучень при одержавленні ВВП під час війни?

По-перше, воно остаточно розвіює ілюзії щодо можливості формування оптимальної безпекової політики публічних фінансів. Такої просто не існує. Рішення про зміну рівня державних фінансів приймається або на користь виробника, або на користь державного чи місцевого бюджету. Немає ніяких компромісів.

По-друге, воно підводить до зовсім нового розуміння безпекової ефективності фінансової політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч», що визначається відстанню між двома критичними точками на виробничій та фіскальній кривих. Чим більша ширина цієї зони, тим більший антагонізм між функціями фінансової системи країни і тим менше шансів усунути цей антагонізм.

Мабуть, має сенс переведення проблеми в поведінкову площину та концентрація уваги на специфіці ментальності громадян і реакції національного виробника, представників центрального уряду й місцевих громад на зміни публічних фінансів в умовах війни. Велике розшарування суспільства щодо сприйняття умов військового стану і відсутність осмисленої необхідності об'єднання в єдину спільноту задля боротьби з агресором, сприйняття необхідності втрати певних індивідуальних благ задля мобілізації людських і фінансових ресурсів для військового захисту територіальної цілісності та наближення миру викристалізують тезу про те, що насправді проблема полягає не тільки і навіть не стільки у законодавчій і виконавчій владі та її компетентності в умовах війни, скільки у поведінці самого громадянина держави, що воює. Справа в тому, що наявність широкої «зони фіскальних протиріч» свідчить про деяку загальмованість менталітету громадянина і вітчизняного виробника, який є надзвичайно строкатим – від олігархів до дрібних підприємців – фізичних осіб. Розмова ж про витоки і причини такої фіскальної толерантності й менталітету українського виробника передбачає більш глибокий аналіз, ніж лише економічний – вони криються в історії та психології українського народу, а також у недосконалості створеного в попередні роки інституту поваги до власної держави.

Таким чином, побудова безпекової ефективної фінансової системи в Україні блокується ідеологічною, ментальною та психологічною непідготовленістю як

⁶ У науковій літературі дані точки отримали назву фіскальних точок Лаффера 1-го та 2-го роду.

громадян і представників бізнесу, так і органів центральної та місцевої влади, а також небажанням або неусвідомленням необхідності в умовах війни «звуження зони фіскальних протиріч» задля об'єднання заради мирного безпекового майбутнього. З огляду на те, що публічні фінанси є одночасно і фінансовою, і економічною, і філософською, і психологічною категоріями, змінитися цей стан справ може лише за умови усупільнення менталітету на основі усвідомлення необхідності одержавлення частини ВВП під час війни та сприйняття власної відповідальності за безпекові ціни суспільних благ і трансфертних платежів. Сподіватися на швидкі зміни у цьому процесі недоречно, бо, як відомо, ідеологія і психологія швидко не змінюються. Але якщо ми хочемо проводити реформи, то рухатися у цьому напрямі обов'язково потрібно.

У кризових умовах класичний підхід до публічних фінансів (збалансування бюджету, збільшення державних запозичень, скорочення соціальних трансфертів, обмеження дефіциту) трансформується у контрциклічну стратегію. Держава змушена збільшувати витрати (передусім військові та соціальні), що неминує веде до зростання бюджетного дефіциту.

Цей процес можна описати базовим рівнянням бюджетного балансу:

$$BD_t = G_t + W_t + S_t - T_t \quad (1)$$

де:

BD_t – бюджетний дефіцит у періоді t ,

G_t – звичайні державні витрати,

W_t – воєнні видатки,

S_t – соціальні трансферти,

T_t – податкові надходження.

Очевидно, що у воєнних умовах компонента W_t різко зростає, тоді як T_t може скорочуватися внаслідок падіння економічної активності.

Базове рівняння бюджетного балансу доцільно доповнити математичним моделюванням боргової стійкості.

Ключове завдання уряду в умовах військового часу – не допустити виходу державного боргу з-під контролю. Динаміка боргу описується рівнянням:

$$\frac{D_{t+1}}{Y_{t+1}} = \frac{(1 + i_t)D_t + BD_t}{(1 + g_t)Y_t} \quad (2)$$

де:

D_t – державний борг,

Y_t – ВВП,

i_t – середня ставка обслуговування боргу,

g_t – темп зростання ВВП.

У воєнних умовах характерним є зростання D_t і зниження g_t , що формує ризик боргової нестійкості. Тому важливим є залучення міжнародної фінансової допомоги (гранти, пільгові кредити), що зменшує потребу у внутрішній монетизації дефіциту.

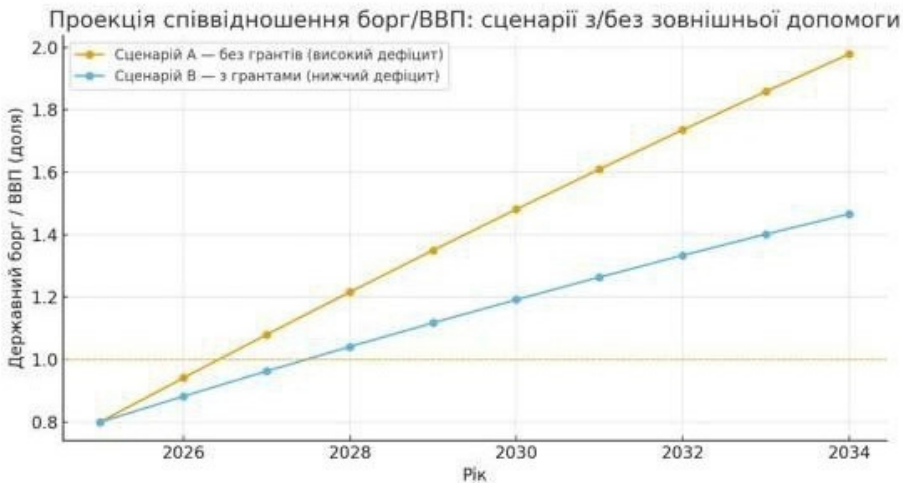

Рис. 3. Проекція співвідношення борг/ВВП: сценарії з/без зовнішньої допомоги

Джерело: складено автором.

В умовах повномасштабної війни Україна стикається із:

- рекордним зростанням військових видатків (>50% бюджету),
- передграничним рівнем державного боргу (біля 70 % ВВП);
- дефіцитом понад 20% ВВП,
- критичною залежністю від зовнішньої допомоги.

Математичне моделювання показує, що без зовнішніх грантів співвідношення борг/ВВП може досягати понад 100% уже протягом кількох років. Тому ключовими факторами фінансової стійкості публічних фінансів в умовах війни є:

1. Підтримка міжнародних партнерів;
2. Збереження функціонуючої системи оподаткування;
3. Оптимізація адміністративних видатків на утримання державних установ;
4. Поступове відновлення ВВП навіть в умовах війни.

Публічні фінанси в умовах криз та воєнних викликів виконують подвійну функцію:

- оперативне забезпечення оборонних та соціальних потреб;
- довгострокове збереження боргової стійкості та основ для економічного відновлення.

Використання математичних моделей дозволяє:

- прогнозувати динаміку дефіциту та боргу,
- оцінювати стійкість фінансової системи,
- формувати адаптивні стратегії реагування.

У сучасних умовах невизначеності традиційні детерміновані моделі функціонування складових публічних фінансів в умовах війни і міжнародної турбулентності не завжди дають достатньо надійну картину. Реальні глобальні кризи та воєнні виклики супроводжуються різкими коливаннями ключових параметрів: від темпів зростання ВВП і вартості запозичень до обсягів первинного дефіциту. У таких ситуаціях їх доцільно

застосовувати разом із стохастичними моделями, які дозволяють враховувати випадковий характер зовнішніх і внутрішніх шоків.

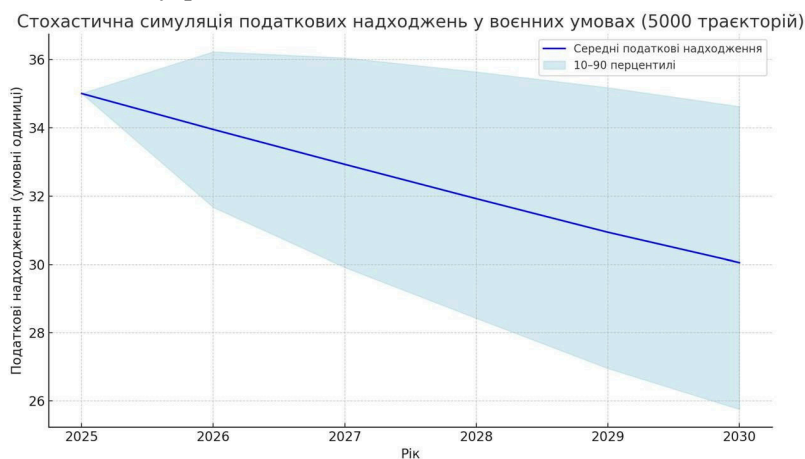

Рис. 4. Стохастична симуляція податкових надходжень у воєнних умовах
Джерело: складено автором.

Стохастичний підхід дозволяє:

- оцінювати розподіл ризиків, а не лише середнє значення;
- виявляти «хвости розподілу» — малоімовірні, але критично небезпечні сценарії;
- формувати стратегії антикризової фінансової політики, що враховують імовірнісні межі боргової динаміки;
- наочно демонструвати суспільству, як ризики та невизначеність впливають на публічні фінанси у кризовий період.

Використання стохастичного моделювання в аналізі публічної фінансової політики держави є не лише академічним науковим інструментом, але й практичним підґрунтям для ухвалення рішень у періоди воєнних викликів та глобальної нестабільності.

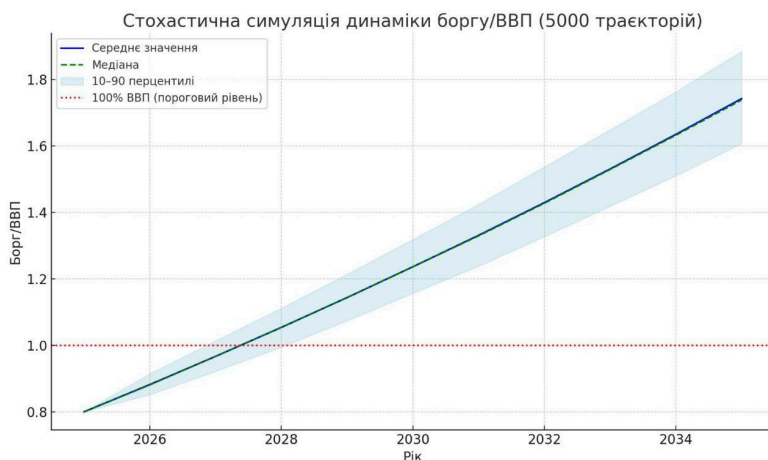

Рис. 5. Стохастична симуляція динаміки боргу/ВВП
Джерело: складено автором.

Таким чином, стохастичний підхід трансформується з абстрактної моделі у конкретний інструмент управління публічними фінансами в умовах війни і турбулентності глобального політичного та економічного середовища, допомагаючи знаходити баланс між негайними військовими і безпековими фінансовими потребами та довгостроковою борговою стійкістю.

Сьогодні світ стоїть на порозі нового витка розвитку соціально-ринкової держави. Як показує війна росії проти України, у найближчій перспективі роль держави в управлінні економікою зростає, проте корпорації не захочуть добровільно підгодовувати робітників у всьому світі. Хоча саме стабільне зростання попиту є основою ринкової економіки, і без зростання реальних доходів населення неможливо збільшувати споживання. Таким чином, необхідні або нові технології, що дають змогу зберегти зростання прибутків і зарплат одночасно, або новий «соціальний фінансовий договір», який все ж змусить корпорації пристосовуватися до нових умов перерозподілу.

Поява нових кризових явищ функціонування економіки України в умовах війни, яка збіглася в часі з поглибленням світової політичної й економічної кризи, в черговий раз загострила проблему пошуку ефективних фінансових інструментів подолання негативних тенденцій соціально-економічного розвитку. Як відомо, за допомогою публічних фінансів держава може, з одного боку, коригувати потоки ринкового переливу капіталу в умовах війни, а з іншого, – ініціювати необхідні соціально-економічні зрушення шляхом формування фінансового забезпечення військових і безпекових видатків бюджету. Необхідно лише збалансувати інтереси всіх учасників перерозподільних відносин так, щоб забезпечити максимальні фінансові надходження за мінімального негативного впливу фіскалу на господарську активність платників податків. Проте це непросте здійснити на практиці навіть в умовах розвинутої ринкової економіки, не кажучи вже про складнощі оптимізації фінансового простору в країні, де іде війна.

Потрібно завжди шукати консенсус, який поєднає необхідне з можливим, збалансує суперечливі інтереси суспільства, вирішить конфлікти між коротко- та довгостроковими інтересами специфічних соціальних груп, між фінансовими потребами центру і регіонів, між податкоплатниками та реципієнтами бюджетних коштів, між споживачами і виробниками. Якщо потенційно конфліктні ситуації не будуть пом'якшені за допомогою політичних інструментів, прийти до компромісу буде важче. Більше того, всі або майже всі мають бути задоволені досягнутими результатами (перерозподілом ВВП) приблизно однаково. Лише такий компроміс може слугувати фундаментом для побудови якісно нової довгострокової суспільної конструкції повоєнної України.

Список використаних джерел:

1. Модерні фінанси : глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
2. Сталий розвиток України в контексті формування нового світового економічного і фінансового порядку. Моногр. / за наук. ред. А. І. Крисоватого та Є. В. Савельєва. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2019. 484 с.

3. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменяр, 2000. 303 с.
4. The State in a Changing World. World Development Report, 1997. Washington: World Bank, September, 1997. P. 51.
5. Колодко Г. В. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму. *Економіка України*. 2010. № 9 (578). С. 4–11.
6. Sachs J. D., Larrain F. B. Macroeconomics in the Global Economy. Prentice Hall, 1993. 778 p.
7. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: моногр. / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 332 с.
8. Kopits G., Symansky S. Fiscal Rules. *Occasional Papers*. 1998. No. 162. P. 20–23.
9. Auerbach A. On the Performance and Use of Government Revenue Forecasts. *National Tax Journal*. 1999. Vol. 52. No. 4. URL: <https://doi.org/10.1086/NTJ41789430>
10. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: моногр. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 460 с.
11. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори. Монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 248 с.
12. Stiglitz J. E., Rosengard J. K. Economics of the public sector. Fourth edition. 822 p.
13. Modern Ukrainian Financial Science: Theoretical Paradigm & Practical Concept of Public Finance: Monograph / V. Fedosov, A. Krysovaty, V. Oparin, P. Yukhymenko. Oklahoma City: Draft2Digital Publishing House, 2024. 447 p.

References:

1. Krysovaty, A. I. (Ed.). (2024). *Moderni finansy: hlobalni vyklyky i suchasni trendy* [Modern finance: Global challenges and current trends]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
2. Krysovaty, A. I., & Saveliev, Ye. V. (Eds.). (2019). *Stalyi rozvytok Ukrainy v konteksti formuvannya novoho svitovoho ekonomichnoho i finansovoho poriadku* [Sustainable development of Ukraine in the context of forming a new global economic and financial order]. Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].
3. Andrushchenko, V. L. (2000). *Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti (Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv)* [Financial thought of the West in the 20th century: (Theoretical conceptualization and scientific issues of public finance)]. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
4. World Bank. (1997). *The state in a changing world. World Development Report 1997*. Washington, DC: World Bank [in English].
5. Kolodko, H. V. (2010). *Vid ideolohii neoliberalizmu do novoho prahmatyzmu* [From the ideology of neoliberalism to the new pragmatism]. *Ekonomika Ukrainy*, 9(578), 4–11 [in Ukrainian].

6. Sachs, J. D., & Larrain, F. B. (1993). *Macroeconomics in the global economy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall [in English].
7. Krysovatty, A. I. (Ed.). (2016). *Fiskalniyi prostir staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy* [Fiscal space of sustainable socio-economic development of the state]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
8. Kopits, G., & Symansky, S. (1998). *Fiscal rules* (Occasional Papers, 162, 20–23). Washington, DC: International Monetary Fund [in English].
9. Auerbach, A. (1999). On the performance and use of government revenue forecasts. *National Tax Journal*, 52(4). <https://doi.org/10.1086/NTJ41789430> [in English].
10. Krysovatty, A. I. (Ed.). (2015). *Suchasna paradyhma fiskalnoi polityky Ukrainy v umovakh formuvannia suspilstva staloho rozvytku* [Modern paradigm of fiscal policy of Ukraine in the context of building a sustainable development society]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].
11. Krysovatty, A. I., & Valihura, V. A. (2010). *Dominanty harmonizatsii opodatkuvannya: natsionalni ta mizhnarodni vektory* [Dominants of tax harmonization: National and international vectors]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
12. Stiglitz, J. E., & Rosengard, J. K. (2015). *Economics of the public sector* (4th ed.). New York: W.W. Norton [in English].
13. Fedosov, V., Krysovatty, A., Oparin, V., & Yukhymenko, P. (2024). *Modern Ukrainian financial science: Theoretical paradigm & practical concept of public finance*. Oklahoma City: Draft2Digital Publishing House [in English].

УДК: 339.9:336(477):061.1EU
JEL: F36, G20, O11, Q01

Роман Зварич

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
romazvarych@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-3741-2642

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ТРЕНДИ В ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСАХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ

Roman Zvarych

Doctor of Economic Sciences, Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

TRANSFORMATIONAL TRENDS IN GLOBAL FINANCE AND THE EUROPEAN INTEGRATION VECTOR OF UKRAINE

Анотація. Розділ монографії аналізує сучасні ключові трансформаційні тенденції в глобальних фінансах, включаючи цифровізацію (fintech, криптовалюти та блокчейн), зелене фінансування (зелені облигації, ESG-інвестиції) та геополітичні зрушення (дефрагментація ринків, зростання боргу, зміни фінансових потоків). У контексті євроінтеграційного вектора України розглядаються виклики, такі як обмежений доступ до капіталу через війну, низька цифрова інклюзія та залежність від зовнішньої допомоги, а також можливості: доступ до коштів Європейського зеленого курсу (EU Green Deal), зростання fintech-ринку, безмитний експорт до ЄС, залучення інвестицій та реконструкція на основі ESG-принципів. Пропонуються стратегічні рекомендації щодо цифрової трансформації, зеленого фінансування та гармонізації з європейськими регуляціями (MiFID II, CRD IV). Аналіз базується на даних 2020-2025 років, з акцентом на практичні імплікації для економічного відновлення та інтеграції України до ЄС, з урахуванням теоретичних концепцій креативного руйнування та інституціональних змін.

Ключові слова: глобальні фінанси, цифровізація, fintech, зелене фінансування, ESG-інвестиції, геополітичні зрушення, євроінтеграція, Європейський зелений курс, сталий розвиток, реконструкція економіки.

Abstract. This chapter of the monograph examines modern key transformational trends in global finance, encompassing digitalization (fintech, cryptocurrencies, and blockchain), green finance (green bonds, ESG investments), and geopolitical shifts (market defragmentation, rising debt, and altered financial flows). Within Ukraine's Euro-

integration framework, it addresses challenges such as restricted capital access due to ongoing war, low digital inclusion, and reliance on external aid, alongside opportunities including funding from the EU Green Deal, fintech market expansion, tariff-free EU market entry, investment attraction, and ESG-based reconstruction. Strategic recommendations focus on digital transformation, green financing initiatives, and alignment with EU regulations (MiFID II, CRD IV). The analysis draws on 2020–2025 data, emphasizing practical implications for Ukraine's economic recovery and EU integration, informed by theoretical concepts of creative destruction and institutional change.

Key words: *global finance, digitalization, fintech, green finance, ESG-investments, geopolitical shifts, eurointegration, EU Green Deal, sustainable development, economic reconstruction.*

Вступ. У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом технологічних інновацій, екологічних викликів та геополітичних напруг, глобальні фінанси переживають еру фундаментальних трансформацій. Ці процеси не лише переформовують традиційні моделі фінансових ринків, але й визначають стратегічні вектори розвитку національних економік, включаючи Україну, яка активно просувається шляхом європейської інтеграції. Згідно з прогнозами, глобальний фінансовий сектор у 2025 році зіткнеться з посиленням деглобалізації, декарбонізації, демографічних змін, зростання боргу та цифровізації, що формують новий ландшафт фінансових послуг. Ці тренди вимагають від країн адаптації, особливо для таких, як Україна, що прагнуть інтеграції до Європейського Союзу, де фінансова гармонізація є ключовим елементом.

Глобальна цифровізація фінансів, або fintech-революція, є одним з найпотужніших двигунів змін. Це включає розвиток криптовалют, блокчейн-технологій та мобільних платежів, які прискорюють транзакції та знижують витрати, але водночас підвищують кіберризики. Для України, де цифрова трансформація набирає обертів через такі державні ініціативи як «Дія», це відкриває перспективи, але вимагає подолання бар'єрів цифрової інклюзії. Іншим ключовим трендом є зелене фінансування, яке інтегрує екологічні, соціальні та управлінські (ESG) критерії в інвестиційні рішення. Такі інструменти як «green bonds» стають популярними для фінансування переходу до низьковуглецевої економіки, з фокусом на відновлювальну енергію та кліматичну адаптацію. У контексті ЄС, де такі регуляції як EU Taxonomy посилюють вимоги до стійкості, Україна може скористатися такими програмами як «EU Green Deal». Також складності додають геополітичні зрушення через: дефрагментацію ринків, торговельні війни та зростання боргу, що змінюють фінансові потоки. Для України, яка постраждала від російської агресії, це означає обмежений доступ до капіталу та залежність від зовнішньої допомоги, але також потужний стимул євроінтеграції.

Євроінтеграційний вектор України в фінансовому контексті передбачає гармонізацію з директивами ЄС, такими як MiFID II та CRD IV, що регулюють ринки та банківський капітал. Конференція з відновлення України 2025 в Римі підкреслила роль місцевого самоврядування та доступу до фінансів у контексті ЄС. Однак, переговори про вступ до ЄС, очікувані на 2025 рік, стикаються з затримками через політичні фактори. Виклики для України включають обмежений доступ до міжнародного капіталу через війну, низьку цифрову інклюзію та залежність

від допомоги. За даними, геополітичні напруги посилюють кредитні, ринкові та операційні ризики для банків, а реконструкція на основі ESG-принципів може прискорити інтеграцію.

Цей розділ монографії структуровано для всебічного аналізу: зокрема розглядаються трансформаційні тенденції цифровізації, зеленого фінансування та геополітичних зрушень; виклики та можливості для України; та пропозиції для розвитку. Аналіз базується на даних 2020-2025 років, з акцентом на практичні рекомендації.

Цифровізація. Цифровізація глобальних фінансів є одним з найбільш динамічних і впливових трендів сучасності, що радикально трансформує традиційні фінансові системи. У 2025 році, коли світова економіка продовжує відновлюватися після пандемії та геополітичних криз, цифровізація стає ключовим фактором зростання, забезпечуючи швидкість, доступність і ефективність фінансових послуг. Згідно з аналізом, fintech-компанії еволюціонували від нішевих стартапів до повноцінних гравців поряд з традиційними банками, з фокусом на стійке зростання та прибутковість. Як результат, актуальним є аналіз зростання fintech, ролі криптовалют і блокчейну, переваги прискорення транзакцій та зниження витрат, а також зростання кіберризиків, з акцентом на аналіз ризиків, регіональні варіації та майбутні прогнози.

Зростання fintech є експоненціальним, зумовленим технологічними інноваціями та змінами в поведінці споживачів. У 2025 році глобальний ринок fintech оцінюється в понад \$300 млрд, з прогнозом росту до \$1,5 трлн до 2030 року (шестикратне зростання). Це зростання стабілізується, з темпами приросту клієнтської бази на рівні 37% у 2025 році, порівняно з 55% раніше, але фінансові показники залишаються сильними. Fintech охоплює такі сегменти як B2B, фінансову інфраструктуру та кредитування, де очікується найбільший ріст. Наприклад, такі компанії, як Revolut і Stripe демонструють позитивний ріст. Revolut, заснована у 2015 році, до 2025 року має понад 40 млн користувачів у Європі, пропонуючи мультивалютні рахунки та інвестиції. Stripe, лідер у платежах, обробляє транзакції на \$1 трлн щорічно, інтегруючись з e-commerce. Nubank у Бразилії став найбільшим цифровим банком Латинської Америки з 100 млн клієнтів, фокусуючись на фінансовій інклюзії для незабанкованих. Разом із тим, Wirecard, німецький fintech-гігант, збанкрутував у 2020 році через фальсифікацію балансів, що коштувало інвесторам \$2 млрд. У 2025 році такі випадки, як проблеми з FTX у крипто, підкреслюють ризики регуляторних прогалин [1].

В Азії, зокрема в Китаї та Індії, fintech-адаптація сягає 80-90%, з домінуванням WeChat Pay та UPI. У Північній Америці – 74% у США, з фокусом на AI та біометрію. Європа відстає з 60%, але лідирує в таких регуляціях як PSD2. Африка, з M-PESA в Кенії, має 70% адаптації серед мобільних користувачів. В Україні fintech зріс на 25% у 2024-2025 рр., завдяки «Діі» та Monobank. Аналіз ризиків показує, що зростання супроводжується такими ризиками, як фрод (73% компаній планують збільшити бюджети на маркетинг для боротьби з шахрайством). Разом із тим, до 2030 року fintech досягне \$882 млрд, з CAGR 17%, фокусуючись на AI та вбудованих фінансах [9].

Криптовалюти та блокчейн є ядром цифровізації, забезпечуючи децентралізацію та прозорість. У 2025 році глобальний індекс крипто адаптації очолюють Індія та США, з фокусом на стейблкоїни та токенизацію. Ринок крипто перевищує

\$3 трлн, з інтеграцією в традиційні фінанси через ETF. Наприклад, Bitcoin використовують як резервний актив, Ethereum для смарт-контрактів, а технологію блокчейн в JPMorgan's Onyx для платежів. Binance обробляє \$100 млрд транзакцій щоденно, але стикався з регуляторними проблемами. FTX зазнало колапс у 2022 р., втративши \$8 млрд через шахрайство. У США 20% CFO планують використовувати крипту, в Азії найвище прийняття в Індії, Європа регулює ринок через MiCA, а Африка використовує цей інструмент для ремісій. Аналіз ризиків показує волатильність (DeFi втратив \$1 млрд у 2025 р.) з прогнозом токенизації активів у \$10 трлн до 2030 та інтеграцією з ШІ [2].

Цифровізація прискорює транзакції з днів до секунд, знижуючи витрати на 40-80%, тобто блокчейн та fintech роблять перекази миттєвими. Так, SEPA в ЄС та UPI в Індії здійснюють 10 млрд транзакцій щомісяця, а M-PESA зменшила витрати на ремісії в Африці на 50%. Окрім цього, Азія лідирує з реал-тайм платежами, а в Європі зростає open banking. Разом із цим, швидкість підвищує вразливість до фроду, проте до 2030 р. очікується поява універсальних цифрових гаманців. Також у 2025 р. зросли на 72% кіберризики, зокрема фішинг та рансомвар. Так, в результаті атаки Capital One втратили \$150 млн., а в UNFI відбулось порушення ланцюга постачань. До регіональних варіацій варто віднести ШІ-фаззинг в Азії та регуляторні вимоги в Європі. В перспективі варто очікувати застосування ШІ для захисту споживачів, проте з'являться нові загрози, зокрема від квантових комп'ютерів [1].

Зелене фінансування. Сьогодні одним з найважливіших елементів глобальної фінансової системи стає зелене фінансування, що спрямоване на підтримку стійкого розвитку та боротьбу з кліматичними змінами. У 2025 році цей сектор переживає стрімке зростання, зумовлене зростаючим усвідомленням екологічних ризиків та регуляторними ініціативами. Зелене фінансування включає такі інструменти, як green bonds (зелені облигації), ESG-інвестиції (екологічні, соціальні та управлінські фактори) та фінансування переходу до низьковуглецевої економіки. За оцінками, глобальний ринок стійких інвестицій перевищив \$30 трлн у 2022 році і за прогнозами досягне \$40 трлн до 2030 року. Цей тренд не тільки сприяє декарбонізації економіки, але й створює нові можливості для інвесторів і супроводжується значними викликами, такими як потреба в масових інвестиціях та ризики greenwashing (ризик зеленого обману).

Зелені облигації є борговими інструментами, кошти від яких спрямовуються виключно на екологічні проекти, такі як відновлювальна енергія, енергоефективність чи збереження біорізноманіття. У 2024 році обсяг емісії зелених облигацій сягнув \$500 млрд, з прогнозом зростання до \$1 трлн до кінця 2025 року. Вони пропонують нижчі ставки через високий попит від інвесторів, зацікавлених у стійкості. Наприклад, Європейський Союз випустив зелені облигації на €250 млрд у рамках NextGenerationEU для фінансування зелених ініціатив. Як результат, Компанія Apple випустила зелені облигації на суму \$2,2 млрд у 2019 році, кошти від яких пішли на проекти з відновлювальної енергії, що дозволило досягти 100% використання зеленої енергії в її операціях. Місто Ашевіль (США) використало зелені облигації для модернізації інфраструктури водопостачання, зменшивши

витоки води та підвищивши ефективність. Інший приклад – Світовий банк, який через зелені облігації фінансує проекти в країнах, що розвиваються, зокрема енергетичну ефективність в Індії. Проте існують і негативні приклади, так KEP-СО (Корейська електроенергетична корпорація) випустила зелені облігації на \$500 млн, але не привернула провідних ESG-інвесторів через сумніви в стійкості проектів, пов'язаних з вугіллям. Ще один випадок – провал деяких емітентів у США, де майже всі зелені облігації не призводять до реальних кліматичних змін через відсутність жорсткого моніторингу [3].

Зелені облігації домінують у Європі (93% організацій застосовують ESG), в Азії, зокрема в Китаї, зростання стрімке, але існують ризики greenwashing. У США фокус здійснюється на регуляціях, але політичні зміни сповільнюють цей прогрес. В Африці ринок зелених облігацій відстає, з часткою приватного сектору лише 10%. Аналізуючи ринок, варто зауважити, що основним ризиком є greenwashing, коли емітенти завищують екологічні переваги. Дослідження показують, що високі ESG-рейтинги не завжди корелюють з низьким рівнем greenwashing. Іншим ризиком є невиконання зобов'язань, що не призводить до дефолту. Проте, до 2030 року ринок зелених облігацій може досягти \$2,5 трлн, з фокусом на стандартизацію та верифікацію, зокрема 9% глобального кліматичного фінансування припаде на Латинську Америку [4].

ESG-інвестиції інтегрують екологічні, соціальні та управлінські фактори в інвестиційні рішення, допомагаючи зменшити ризики та підвищити прибутковість. У 2025 році ESG-активи досягли \$8,2 трлн, з щорічним зростанням 17%. Як показують дослідження, компанії з високим ESG-рейтингом залучають більше капіталу. Наприклад, BlackRock планує подвоїти ESG-активи до \$25 трлн за п'ять років, фокусуючись на кліматичних ризиках. Як результат, фонди, що інвестують у ESG, показали нижчі ризики під час криз, зокрема COVID-19. Деякі фонди змінили назви на ESG, але не змінили свої портфелі, що призвело до відтоку інвестицій. Greenwashing був ключовим ризиком для даного інструменту (25% кліматичних інцидентів пов'язані з ним). В цілому, Європа лідирує за ESG-інвестуванням з 93% адаптацією, Північна Америка – 79%, Азія – 88%, Африка – лише 20% фінансів адаптовано [12].

Перехід до низьковуглецевої економіки вимагає \$6 трлн щорічних інвестицій до 2030 року. Це включає декарбонізацію енергетики, транспорту та промисловості. ЄС через «Зелену угоду» (EU Green Deal) виділили €1 трлн на зелений перехід, а країни БРІКС використовують зелене фінансування для зниження своїх викидів. Східна Азія демонструє 45% адаптаційного фінансування, Африка – лише 20%. Ринки показують, що фінансові регулятори стикаються з кліматичними ризиками. В цілому, зелене фінансування – це ключ до стійкого майбутнього, але воно вимагає подолання ризиків та регіональних відмінностей.

Геополітичні зрушення. Геополітичні зрушення є однією з ключових сил, що трансформують глобальні фінанси у 2025 році. Санкції, торговельні війни, зростання державного та корпоративного боргу, а також зміни у фінансових потоках створюють новий ландшафт, що характеризується дефрагментацією ринків та ускладненням доступу до капіталу. Для України, яка прагне інтеграції

з Європейським Союзом, ці зміни мають як виклики, так і можливості, зокрема в контексті гармонізації фінансового регулювання з директивами ЄС, такими як MiFID II та CRD IV, а також доступу до європейських фінансових ринків.

Дефрагментація ринків через санкції та торговельні війни. Геополітична напруженість, зокрема санкції та торговельні війни, призводить до фрагментації глобальних фінансових ринків, розриваючи традиційні ланцюги торгівлі та інвестицій. У 2024 році торговельна війна між США та Китаєм охопила товари на суму \$500 млрд через взаємні тарифи, що змінило глобальні ланцюги постачання та фінансові потоки. Санкції, введені проти Росії після 2022 року, обмежили її доступ до ринків капіталу, SWIFT та іноземних інвестицій, що вплинуло на країни, залежні від російських енергоресурсів. Так, Сінгапур скористався дефрагментацією, ставши фінансовим хабом для азійських ринків, що дозволило залучити \$200 млрд інвестицій у 2024 році, а Венесуела, через санкції США, втратила 80% доходів від нафти, що призвело до економічного колапсу та гіперінфляції. Санкції проти Росії дозволили Україні переорієнтувати експорт на ЄС, що збільшило у 2024 році торговельний оборот з Європою на 15%, але ускладнило доступ до азійських ринків [2].

В Азії торговельні війни США-Китай посилили регіональну інтеграцію через RCEP, що охоплює 30% світового ВВП. У Європі санкції проти Росії призвели до зростання цін на енергоносії, що вплинуло на інфляцію (8% у 2024 році). Африка зустрілась з обмеженим впливом санкцій і втратила інвестиції через глобальну нестабільність. Країни Латинської Америки, зокрема Мексика, виграли від переміщення ланцюгів постачання з Китаю. Дефрагментація підвищує транзакційні витрати (на 20-30% у деяких секторах), ускладнює доступ до капіталу та знижує ліквідність ринків. Ризики включають валютну волатильність та політичну нестабільність, що може призвести до рецесії в окремих регіонах. До 2030 року дефрагментація може скоротити глобальний ВВП на 7% через торговельні бар'єри. Проте регіональні блоки, зокрема ЄС чи ASEAN, посилять локальну інтеграцію, створюючи нові фінансові хаби.

Глобальний борг досяг 366% ВВП у 2024 році, що становить \$305 трлн, з яких \$92 трлн – це державний борг. Це зростання зумовлене пандемією COVID-19, війнами та енергетичною кризою, що змусило уряди та корпорації нарощувати запозичення. Проте, Японія, з боргом 260% ВВП, зберігає стабільність завдяки внутрішнім запозиченням та низьким ставкам, а Шрі-Ланка оголосила дефолт у 2022 році через борг у \$51 млрд, що призвело до економічної кризи. Зовнішній борг України зріс до \$160 млрд у 2024 році, але реструктуризація з кредиторами (зокрема, \$15 млрд від МВФ) допомогла уникнути дефолту. У розвинених країнах, таких як США (борг \$33 трлн), борг зростає через інфраструктурні інвестиції, а в країнах, що розвиваються, борг перевершує 100% ВВП і має високі ризики дефолту. У Європі борг країн ЄС зріс до 85% ВВП, але стабілізується завдяки регуляціям, Україна стикається з борговими викликами через війну, але отримує підтримку від ЄС та МВФ. В цілому, високий борг підвищує вразливість до зростання ставок (3-4% у 2025 році), що може спричинити кризу ліквідності. Ризики включають дефолти, особливо в країнах з низьким кредитним рейтингом. Як результат, до

2030 року борг може досягти 400% ВВП, якщо не буде реформ. Проте окремі ініціативи (G20 Debt Service Suspension) можуть полегшити тягар для країн, що розвиваються [10].

Зміна фінансових потоків та ускладнення доступу до капіталу. Геополітичні зрушення змінюють напрямки фінансових потоків, спрямовуючи капітал до безпечніших ринків. У 2024 році прямі іноземні інвестиції (ПІІ) скоротилися на 12% через нестабільність, досягнувши \$1,3 трлн. Такі підсанкційні країни, як Росія та Іран, втратили доступ до західних ринків капіталу. Як результат, Індія залучила \$80 млрд ПІІ у 2024 році завдяки реформам, а Туреччина втратила \$10 млрд інвестицій через валютну кризу та політичну нестабільність. В Україні обмежений доступ до капіталу компенсується грантами ЄС (€50 млрд до 2027 року). У Північній Америці капітал рухається до США через безпеку, в Азії Китай втрачає ПІІ, Європа перенаправляє потоки до зелених проєктів, а Африка отримує лише 5% глобальних ПІІ. Проте, до 2030 року обсяг ПІІ може відновитися до \$2 трлн, якщо геополітична напруга знизиться, зокрема це відбудеться завдяки цифровим валютам центральних банків [5; 10].

Фінансовий контекст євроінтеграційного вектору України. Україна активно гармонізує фінансове регулювання з директивами ЄС, такими як MiFID II (регулювання ринків фінансових інструментів) та CRD IV (вимоги до капіталу банків). Ці директиви підвищують прозорість та стабільність, відкриваючи доступ до європейських ринків капіталу. Так, Польща, гармонізувавши регулювання, залучила €20 млрд інвестицій у 2024 році. В Україні введення стандартів MiFID II у 2024 році дозволило українським банкам інтегруватися до європейських платіжних систем, проте існує затримка в імплементації CRD IV через брак ресурсів. У Центральній Європі гармонізація з ЄС завершилася, що сприяло зростанню ПІІ на 10%. Україна відстає через війну, але прогрес у банківському секторі становить 60% від вимог ЄС. Ризики включають брак експертизи для імплементації, корупцію та політичну нестабільність. В цілому, фінансовий сектор України потребує €5 млрд для повної гармонізації. Проте, до 2027 року Україна може завершити 80% гармонізації, отримавши доступ до €50 млрд ринків ЄС, а її інтеграція до SEPA полегшить транзакції. Як результат, геополітичні зрушення створюють складний ландшафт для глобальних фінансів, але для України вони відкривають можливості через євроінтеграцію. Санкції, борг та зміна потоків ускладнюють доступ до капіталу, але гармонізація з ЄС може компенсувати ці виклики [6].

Виклики для України. Україна, прагнучи інтеграції до Європейського Союзу та адаптації до трансформаційних трендів у глобальних фінансах, стикається з низкою значних викликів. Геополітична нестабільність, спричинена триваючою війною, обмежений доступ до міжнародного капіталу, низька цифрова інклюзія, залежність від зовнішньої фінансової допомоги та санкційні ризики створюють складний контекст для розвитку фінансового сектора та економіки загалом. У 2025 році ці виклики ускладнюють реалізацію євроінтеграційного вектора, але також підкреслюють необхідність стратегічних реформ.

Війна, розпочата Росією у 2022 році, різко обмежила доступ України до міжнародних ринків капіталу. Зовнішній борг України зріс до \$160 млрд у 2024 році

і до \$179 млрд. в 2025 р., що становить 90-95% ВВП, ускладнюючи залучення нових інвестицій. Міжнародні інвестори, за даними МВФ, уникають країн з високими геополітичними ризиками, що знизило прямий іноземний інвестиційний потік до України до \$2,5 млрд у 2024 році, порівняно з \$6,5 млрд у 2021 році. Як результат, у 2023 році Україна не змогла розмістити єврооблігації через високі ризики, тоді як Польща залучила €10 млрд на міжнародних ринках. Спроба залучення \$1 млрд через випуск державних облігацій у 2022 році провалилася через відтік інвесторів після ескалації війни. Проте, реструктуризація боргу на \$15 млрд з МВФ у 2024 році дозволила уникнути дефолту, але не вирішила проблему доступу до комерційного капіталу [8].

У порівнянні з іншими країнами-кандидатами на вступ до ЄС, як Грузія чи Молдова, Україна має вищі ризики через війну, що відлякує інвесторів. Наприклад, Грузія залучила \$1,2 млрд ПІІ у 2024 році завдяки відносній стабільності. У Центральній Європі такі країни, як Чехія, мають доступ до ринків ЄС, тоді як Україна залежить від грантів. В підсумку, обмежений доступ до капіталу підвищує залежність від донорської допомоги, що становить 40% державного бюджету у 2024 році. Ризики включають зростання боргового тягаря та неможливість фінансувати інфраструктурні проекти без зовнішньої підтримки. Валютна волатильність (гривня впала на 20% у 2022-2024 роках) додатково ускладнює залучення капіталу [8].

Цифрова інклюзія в Україні залишається обмеженою, що гальмує розвиток fintech та інтеграцію до цифрових фінансових ринків. За даними Світового банку, лише 70% населення України у 2024 році мала доступ до інтернету, а цифрова грамотність становить 55% серед дорослого населення. Сільські регіони, де проживає 30% населення, мають доступ до інтернету лише у 50% випадків, що обмежує використання цифрових фінансових послуг. В той час, як у Польщі 85% населення використовує цифрові банківські послуги, в Україні – лише 45%. Monobank, український цифровий банк, залучив 7 млн клієнтів до 2024 року, але його зростання обмежене низькою цифровою інклюзією в регіонах. Спроби впровадження цифрових платежів у сільських регіонах зазнали невдачі через брак інфраструктури та освіти. Регіональні особливості показують, що на Заході України цифрова інклюзія вища (80% доступу до інтернету), а на Сході нижча (60%), через руйнування інфраструктури війною. У порівнянні з іншими країнами, наприклад Індією (75% доступу), Україна відстає через нерівномірний розвиток. Як результат, низька цифрова інклюзія обмежує зростання fintech, яке в Україні зросло лише на 25% у 2024 році порівняно з 40% в Індії. Ризики включають цифрову нерівність, що поглиблює економічний розрив між містами та селами, та кіберризики через низьку цифрову грамотність [7].

Україна значною мірою залежить від зовнішньої фінансової допомоги, яка у 2024 році склала \$50 млрд, або 30% державного бюджету. Основними донорами є ЄС (€20 млрд), США (\$15 млрд) та МВФ (\$10 млрд). Ця залежність обмежує економічну автономію та створює політичні ризики. У 2023 році ЄС надав €18 млрд макрофінансової допомоги для покриття дефіциту бюджету України. Гранти від Європейського інвестиційного банку (€600 млн у 2024 році) підтримали енергетичну інфраструктуру, проте затримки у виплатах від США у 2024 році

через політичні дебати призвели до дефіциту фінансування на \$2 млрд. В цілому, Україна отримує більше допомоги, ніж інші країни-кандидати, такі як Молдова (€1 млрд), але ця допомога часто умовна, що обмежує гнучкість. У Східній Європі залежність від донорів нижча, ніж в Україні і вона підвищує вразливість до зовнішнього тиску та скорочення фінансування. Наприклад, 20% донорських програм прив'язані до реформ, які Україна виконує лише частково. Ризики включають зупинку фінансування через політичні зміни у країнах-донорах [13]. Отже, виклики України у 2025 році є багатогранними: обмежений доступ до капіталу, низька цифрова інклюзія та залежність від донорів створюють бар'єри для розвитку. Однак ці виклики можна подолати через реформи, гармонізацію з ЄС та стратегічні інвестиції.

Можливості для України. Україна, попри численні виклики, спричинені війною, економічною нестабільністю та геополітичними зрушеннями, має значні можливості для розвитку в контексті глобальних фінансових трансформацій та євроінтеграційного вектора. У 2025 році країна може скористатися фінансовими, технологічними та євроінтеграційними можливостями, які включають доступ до €100 млрд від EU Green Deal для зелених проєктів до 2030 року, зростання fintech-ринку, безмитний доступ до ринку ЄС із 500 млн споживачів, залучення інвестицій та реконструкцію економіки на основі ESG-принципів (екологічних, соціальних та управлінських).

Фінансові можливості: Європейський зелений курс (EU Green Deal), запущений у 2019 році, передбачає виділення €1 трлн до 2030 року для фінансування переходу до низьковуглецевої економіки в країнах ЄС та їхніх партнерах. Для України, як кандидата на вступ до ЄС, доступ до €100 млрд із цих коштів до 2030 року є ключовою можливістю для розвитку зеленої енергетики, енергоефективності та інфраструктури. У 2024 році Україна вже отримала €4,2 млрд грантів та позик від EU Green Deal для відновлення енергетичної інфраструктури, зруйнованої війною. У 2023 році Польща залучила €36 млрд від EU Green Deal для модернізації енергетичної системи, що може слугувати моделлю для України. Українська компанія ДТЕК отримала €200 млн від Європейського інвестиційного банку (EIB) у 2024 році для відновлення сонячних електростанцій, що дозволило збільшити їх потужність на 15%. Затримки в реалізації зелених проєктів через бюрократичні бар'єри в Україні зменшили обсяг залучених коштів на 10% у 2024 році [15].

Захід України, зокрема Львівська та Івано-Франківська області, має вищий потенціал для зелених проєктів завдяки розвиненій інфраструктурі та близькості до ЄС. Східні регіони, постраждалі від війни, потребують більших інвестицій у відновлення, але мають потенціал для розвитку вітрової енергії. Порівняно з іншими країнами-кандидатами, наприклад Молдовою (€2 млрд від Green Deal), Україна має більший доступ до фінансування через статус кандидата та геополітичну важливість. Фінансування EU Green Deal може бути використано для будівництва сонячних і вітрових електростанцій, модернізації тепломереж та впровадження енергоефективних технологій. За оцінками, інвестиції в зелену енергетику можуть створити 100,000 робочих місць в Україні до 2030 року. Крім того, ці кошти сприяють зниженню залежності від імпорту енергоносіїв, що становить 30% енергетичного

балансу України у 2024 році. Так, до 2030 року Україна може залучити €50 млрд від ЄС для енергетичних проєктів, що дозволить досягти 25% частки відновлювальних джерел енергії в енергобалансі. Успішна імплементація залежить від реформ у прозорості використання коштів та антикорупційних заходів [14].

Зростання fintech: розвиток fintech в Україні є ще однією значною можливістю, оскільки країна демонструє швидке зростання цифрових фінансових послуг. У 2024 році обсяг fintech-ринку в Україні зріс на 25%, досягнувши \$1,2 млрд, завдяки популярності таких платформ, як Monobank, та «Дія». Глобально, fintech-ринок прогнозовано зросте до \$882 млрд до 2030 року, і Україна може зайняти вагому нішу в регіональному масштабі. Monobank, запущений у 2017 році, має 7 млн користувачів і обробляє 10 млн транзакцій щомісяця, демонструючи потенціал цифрового банкінгу. Платформа «Дія» у 2024 році запустила цифрові фінансові сервіси для МСБ, що дозволило 50,000 підприємців отримати кредити на суму 10 млрд грн. Проте, обмежена цифрова інклюзія (70% населення з доступом до інтернету) стримує масштабування fintech у сільських регіонах. У таких містах, як Київ та Харків, fintech-послуги охоплюють 60% населення, тоді як у сільських регіонах – лише 30% [7]. У порівнянні з іншими країнами, наприклад Естонією (90% цифрових транзакцій), Україна відстає, але має потенціал завдяки молодому населенню та ІТ-сектору.

Зростання fintech може зменшити транзакційні витрати на 40%, сприяти фінансовій інклюзії та залучити іноземні інвестиції. Наприклад, українські fintech-стартапи залучили \$100 млн венчурного капіталу у 2024 році. Розширення «Дії» для МСБ може створити 20,000 нових бізнесів до 2027 року. Як результат, до 2030 року fintech-ринок України може досягти \$5 млрд, якщо цифрова інклюзія зросте до 85%, а інтеграція з такими європейськими платіжними системами, як SEPA, полегшить транскордонні транзакції [7].

Євроінтеграційні можливості: Угода про асоціацію з ЄС, підписана у 2014 році, та статус кандидата на вступ до ЄС, отриманий у 2022 році, надають Україні безмитний доступ до ринку ЄС із 500 млн споживачів. У 2024 році експорт до ЄС зріс на 15%, досягнувши €25 млрд, що становить 40% загального експорту України. Українські агрокомпанії, зокрема «Миронівський хлібопродукт», збільшили експорт до ЄС на 20% у 2024 році завдяки безмитним квотам. У 2023 році Україна отримала €1,5 млрд від ЄС для підтримки експорту МСБ, що дозволило 10,000 підприємствам вийти на європейський ринок. Проте, логістичні обмеження через війну скоротили експорт на 10% у східних регіонах. Захід України, зокрема Львівська область, має кращу логістику для експорту до ЄС, тоді як східні регіони стикаються з інфраструктурними проблемами. Порівняно з іншими країнами-кандидатами, зокрема Сербією, Україна має більший потенціал завдяки обсягу ринку. Безмитний доступ може збільшити експорт до ЄС до €50 млрд до 2030 року, якщо логістична інфраструктура буде відновлена. Це також сприяє залученню інвестицій у виробництво та сільське господарство, де ЄС інвестував €2 млрд у 2024 році. До 2027 року Україна може досягти 50% частки експорту до ЄС, якщо завершить гармонізацію стандартів, а інтеграція до єдиного ринку ЄС може додати 5% до ВВП [14].

Інвестиційні можливості: інвестиційний потенціал України зростає завдяки міжнародній підтримці та реформам. У 2024 році Європейський інвестиційний банк схвалив €16 млрд для України, з яких €10 млрд спрямовані на інфраструктуру та енергетику. Такі глобальні інвестори, як BlackRock, планують інвестувати \$500 млн у відновлення України. Туреччина вже інвестувала \$200 млн у відбудову портів Одеси у 2024 році, а проєкт відновлення мостів у Київській області за €100 млн від ЄІБ завершився у 2024 році, покращивши логістику. Проте, затримки в інвестиційних проєктах через корупцію скоротили залучення коштів на 15%. Центр та Захід України приваблюють більше інвестицій через стабільність, тоді як Схід потребує більших вкладень у відновлення. Порівняно з Польщею (€20 млрд ПП), Україна має нижчий рівень, але швидші темпи зростання. Інвестиції можуть сприяти створенню 200,000 робочих місць до 2027 року та модернізації інфраструктури, що додасть 3% до ВВП. Реформи у прозорості судової системи можуть збільшити ПП до \$10 млрд до 2030 року. В цілому, до 2030 року Україна може залучити \$50 млрд ПП, якщо забезпечить стабільність та реформи, а інтеграція до європейських фінансових ринків полегшить доступ до капіталу [13].

Стійкість: Реконструкція України на основі ESG-принципів є можливістю для створення стійкої економіки. У 2024 році 20% проєктів відновлення включали ESG-критерії, що привернуло увагу таких інвесторів, як IFC, які інвестували \$300 млн у зелені проєкти. Також відбулось відновлення шкіл у Харківській області з енергоефективними технологіями за €50 млн від ЄС у 2024 році. Проєкт модернізації тепломереж у Львові за стандартами ESG залучив €100 млн від ЄБРР, проте відсутність стандартів ESG в 60% проєктів відновлення знижує привабливість для інвесторів. Захід України швидше впроваджує ESG через кращу інфраструктуру, тоді як Схід відстає через війну. Порівняно з іншими країнами, такими як Швеція (90% ESG-проєктів), Україна на початковому етапі. ESG-реконструкція може залучити \$20 млрд інвестицій до 2030 року та знизити викиди CO₂ на 10%, що також підвищить репутацію України серед європейських інвесторів. До 2030 року 50% проєктів відновлення можуть відповідати ESG-критеріям, якщо Україна гармонізує стандарти з EU Taxonomy [11]. В цілому, можливості України у 2025 році включають фінансування EU Green Deal, зростання fintech, доступ до ринку ЄС, інвестиції та ESG-реконструкцію. Стратегічна реалізація цих можливостей може забезпечити економічне зростання та інтеграцію до ЄС.

Пропозиції для розвитку. Україна, перебуваючи на перехресті глобальних фінансових трансформацій та євроінтеграційного вектора, має унікальну можливість використати сучасні тенденції для зміцнення економіки та фінансового сектора. У 2025 році, попри виклики війни, обмеженого доступу до капіталу та низької цифрової інклюзії, країна може реалізувати потенціал через цілеспрямовані реформи та стратегічні ініціативи.

Цифрова трансформація є ключовим елементом для модернізації економіки України та підвищення її конкурентоспроможності. У 2024 році лише 2/3 населення України мали доступ до інтернету, а цифрова грамотність становила 55%, що стримує розвиток fintech та фінансової інклюзії. Пропозиції у цій сфері фокусуються на розширенні цифрової інфраструктури, вдосконаленні платформи

«Дія» та інтеграції з європейськими платіжними системами. Платформа «Дія», яка у 2024 році охопила 20 млн користувачів і надала доступ до 130 цифрових послуг, є основою для цифровізації економіки. Естонія з платформою e-Estonia забезпечила 99% державних послуг онлайн, що підвищило ВВП на 2%. У 2024 році «Дія» запустила пілотний проєкт для МСБ, що дозволив 50,000 підприємців отримати кредити на 10 млрд грн. Варто розширити «Дію» для МСБ, створивши модуль для цифрових фінансових сервісів, таких як доступ до мікрокредитів, податкова звітність та інтеграція з платіжними системами. Бюджет у 200 млрд грн до 2027 року передбачає фінансування інфраструктури, навчання та маркетингу [7; 10; 13]. Для цього потрібно:

- *інвестиції*: 100 млрд грн на розвиток цифрової інфраструктури (5G, оптоволокно) у сільських регіонах; 50 млрд грн на навчання цифрової грамотності для 1 млн громадян; 50 млрд грн на маркетинг і розробку нових сервісів у «Дії»;

- *партнерство*: співпраця з приватним сектором, наприклад Monobank, для інтеграції фінансових сервісів;

- *терміни*: 2025-2027 роки, з пілотними проєктами у 2025 році в таких містах, як Львів і Харків.

До 2027 року «Дія» може охопити 80% МСБ (300,000 бізнесів), додавши 2% до ВВП через цифровізацію. Інтеграція з такими європейськими fintech-платформами, як Revolut, підвищить транскордонні транзакції на 30%. Інтеграція України до європейської системи платежів SEPA (Single Euro Payments Area) дозволить спростити транскордонні транзакції, знизивши їх вартість на 40% та підвищивши швидкість до реального часу. Варто прискорити переговори з ЄС для приєднання до SEPA до 2027 року. Литва, приєднавшись до SEPA у 2016 році, скоротила витрати на транзакції на 50%. Українські банки (ПриватБанк) у 2024 році почали тестувати SEPA-транзакції, що підвищило експортні платежі на 10%, проте санкційні перевірки SWIFT затримують транзакції на 20%. Для цього потрібно: а) *регуляторні зміни* (гармонізація з директивами PSD2 для безпеки платежів; б) *інвестиції* (€200 млн на модернізацію банківських систем для сумісності з SEPA); в) *час* (2025-2027 роки, з пілотним запуском у 2026 році). Проте, приєднання до SEPA до 2027 року може збільшити обсяг транскордонних платежів до €10 млрд щорічно, сприяючи експорту до ЄС [6].

Зелене фінансування є стратегічною можливістю для України, враховуючи зобов'язання ЄС щодо декарбонізації та доступ до €100 млрд від EU Green Deal. Як результат, варто тримати фокус на випуск зелених облігацій та субсидії на енергоефективність. *Випуск зелених облігацій* – випуск державних зелених облігацій на суму €2 млрд до 2027 року для фінансування відновлювальної енергетики, енергоефективності та зеленої інфраструктури. У 2024 році глобальний ринок зелених облігацій досяг \$500 млрд, і Україна може зайняти свою нішу в цьому сегменті. Польща випустила зелені облігації на €2 млрд у 2023 році, залучивши кошти для сонячних електростанцій, а українська компанія ДТЕК випустила зелені облігації на €200 млн у 2024 році, що профінансувало відновлення енергомереж. Для успішної реалізації Україна потребує: випуск облігацій через НБУ та міжнародні біржі, як Euronext; та €50 млн на розробку стандартів звітності; період реалізації: 2025-2027 роки

(з першим випуском у 2026 році). Як результат, до 2027 року зелені облігації можуть залучити €5 млрд, що профінансує 10% зелених проєктів в Україні [11; 12; 15].

Субсидії на енергоефективність. Варто запровадити субсидії на енергоефективність для домогосподарств та МСБ у розмірі €500 млн до 2027 року, що дозволить модернізувати 100,000 будівель та знизити енергоспоживання на 20%. Наприклад, Німеччина субсидувала енергоефективність на €10 млрд, що знизило викиди CO₂ на 15%. У 2024 році Україна запустила програму субсидій на утеплення будинків, що охопила 10,000 домогосподарств, але брак фінансування обмежив програму до 5% від потреби. Саме тому варто сфокусуватись на: фінансуванні (€300 млн від EU Green Deal, €200 млн від національного бюджету) та програмах субсидій на утеплення, встановлення теплових насосів та сонячних панелей. Як результат, до 2027 року субсидії можуть знизити енергоспоживання на 25% у цільових регіонах, створивши 50,000 робочих місць [12].

Євроінтеграція є стратегічним напрямком для України, що передбачає гармонізацію фінансового регулювання та залучення інвестицій. Варто завершити гармонізацію з CRR/CRD до 2027 року та залучити €10 млрд через ЄІБ. Завершення гармонізації з європейськими директивами CRR (Capital Requirements Regulation) та CRD IV (Capital Requirements Directive) до 2027 року, підвищить стабільність банків та доступ до ринків ЄС. Хорватія завершила гармонізацію у 2013 році, залучивши €5 млрд ПІІ, українські банки (Ощадбанк) у 2024 році досягли 60% відповідності CRR, проте брак експертизи гальмує імплементацію на 30%. Завершення процедури потребує: впровадження стандартів капіталу та звітності; та інвестиції в €100 млн на навчання банківських фахівців [15].

Також варто залучити €10 млрд від ЄІБ до 2027 року для інфраструктурних проєктів, таких як відновлення доріг, мостів та енергомереж. Румунія залучила €8 млрд від ЄІБ для транспорту, а у 2024 році ЄІБ профінансував відновлення мостів у Київській області на €100 млн, проте корупція знизилася ефективність використання коштів на 15%. Фокус варто тримати на проєктах відновлення (1,000 км доріг, 50 мостів, енергомереж). Як результат, до 2027 року €10 млрд створять 200,000 робочих місць та додадуть 3% до ВВП [14]. Отже, пропозиції для розвитку України включають цифрову трансформацію, зелене фінансування та євроінтеграцію, що разом можуть додати 5% до ВВП до 2027 року. Реалізація залежить від подолання ризиків війни, корупції та браку ресурсів.

Висновки. Україна у 2025 році перебуває на перехресті глобальних фінансових трансформацій та євроінтеграційного вектора, що відкриває як значні виклики, так і унікальні можливості для економічного зростання та інтеграції до європейської економічної системи. Глобальні тенденції, такі як цифровізація, зелене фінансування та геополітичні зрушення, створюють складний, але перспективний ландшафт для розвитку фінансового сектора України. Ці трансформаційні тренди, підкріплені реформами та стратегічними ініціативами, можуть стати основою для модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності та зміцнення позицій на міжнародній арені. Водночас виклики, пов'язані з війною, обмеженим доступом до капіталу, низькою цифровою інклюзією, залежністю від зовнішньої допомоги та санкційними ризиками, вимагають комплексного підходу до їх подолання. Глобальна

цифровізація фінансів, зокрема розвиток fintech, є одним із найпотужніших двигунів економічного прогресу. Зелене фінансування є ще однією ключовою можливістю для України, особливо в контексті EU Green Deal. Геополітичні зрушення, такі як торговельні війни, створюють складний фон для України.

Теоретично, трансформація України відповідає концепції креативного руйнування Шумпетера, де такі інновації, як fintech і зелене фінансування, замінюють застарілі моделі. Теорія інституціональних змін Норта підкреслює важливість гармонізації з європейськими стандартами для підвищення конкурентоспроможності. Практично, успішні кейси Хорватії і Польщі показують, що євроінтеграція може прискорити економічне зростання через доступ до ринків і фінансування. Україна має потенціал стати мостом між Сходом і Заходом, використовуючи своє географічне положення, молоде населення та ІТ-сектор. Інтеграція до європейських ринків, підтримка зелених ініціатив та цифрова трансформація можуть зробити Україну регіональним лідером до 2030 року. Однак успіх залежить від політичної стабільності, антикорупційних реформ і ефективного використання міжнародної підтримки. У підсумку, трансформаційні тренди у глобальних фінансах пропонують Україні шлях до економічного відродження та інтеграції до ЄС. Цифровізація може підвищити фінансову інклюзію, зелене фінансування – забезпечити стійкість, а євроінтеграція – відкрити ринки та інвестиції. Подолання викликів через реформи та стратегічні ініціативи дозволить Україні реалізувати свій потенціал, сприяючи не лише національному, а й регіональному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Aming M., Liu R., Wang Yu., Li Z. A Comprehensive Review and Analysis of Fin-Tech Research. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 2025, 138, pp. 101-106. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/2024.19225>.
2. Evenett S. J. Tariff Scenarios for 2025: Triggers and Fallout for Trade & FDI. *Global Trade Alert*, 2024, 45, pp. 1-20. <https://www.globaltradealert.org/reports/tariff-scenarios-for-2025>.
3. Fatica S., Panzica R. Green bonds as a tool against climate change. *Business Strategy and the Environment*, 2021, 30(5), pp. 2688-2701. <https://doi.org/10.1002/bse.2771>.
4. Flammer C. Green bonds: effectiveness and implications for public policy. *Environmental and Energy Policy and the Economy*, 2020, 1(1), pp. 95-128. <https://doi.org/10.1086/706794>.
5. Ilyina A., Pazarbasioglu C., Ruta M. Industrial Policy is Back but the Bar to Get it Right Is High. *IMF Blog*, 2024, April, pp. 1-5. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/04/12/industrial-policy-is-back-but-the-bar-to-get-it-right-is-high>.
6. Ministry of Finance of Ukraine, Strategy of Ukrainian Financial Sector Development Until 2025. *Ministry of Finance of Ukraine Reports*, 2020, pp. 1-100. https://mof.gov.ua/storage/files/Strategy_FS_2025_eng.pdf.
7. National Bank of Ukraine, Fintech development in Ukraine. *National Bank of Ukraine Strategy*, 2020, July, pp. 1-30. <https://bank.gov.ua/en/about/develop-strategy/fintech2025>.

8. OECD, OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. *OECD Publishing*, 2025, May, pp. 1-200. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html.
9. Pareek S., Maidullah S., Soni V. Challenges and Opportunities in the Adoption of FinTech in Emerging Markets. *Academy of Marketing Studies Journal*, 2025, 29(S5), pp. 1-16. <https://www.abacademies.org/articles/challenges-and-opportunities-in-the-adoption-of-fintech-in-emerging-markets-17612.html>.
10. Propson D., Zhang B. The Future of Global Fintech: From Rapid Expansion to Sustainable Growth Second Edition. *World Economic Forum Reports*, 2025, pp. 1-50. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Global_Fintech_Second_Edition_2025.pdf.
11. Saxena A., Tiwari S., Bhardwaj Sh., Srivastava Sh., Kumar N. A Bibliometric Review of Green Finance: Current Status, Development and Future Directions. *Folia Oeconomica Stetinensia*, 2023, 23 (2), pp. 331-351. <https://doi.org/10.2478/fole-2023-0034>.
12. Yao S., Pan Yu., Sensoy A., Uddin G., Cheng F. Green credit and environmental performance: evidence from China. *Energy Economics*, 2021, Vol. 101, pp. 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105415>.
13. Zuleeg F., Lausberg P. A three-pillar strategic investment strategy for Ukraine. *European Policy Centre*, 2025, July, pp. 1-20. <https://www.epc.eu/publication/a-three-pillar-strategic-investment-strategy-for-ukraine/>.
14. Zvarych R., Bulatova O., Zvarych I., Marena T., Rivilis I., Zapisotska Ch. Renewable Energy as Environmental Sustainability Factor under Global Trade Openness. *International Journal of Energy for a Clean Environment*, 2025, Vol. 26 (1), pp. 41-66. <https://doi.org/10.1615/InterJEnerCleanEnv.2024051410>.
15. Zvarych R., Kharkovskyi B. The European Green Deal as a framework for the environmental transformation of the EU energy market. *Herald of Economics*, 2025, Vol. 1. pp. 185-98. <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.01.185>.

Reference:

1. Aming, M., Liu, R., Wang, Yu., Li, Z. (2025). A Comprehensive Review and Analysis of FinTech Research, *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 138, 101-106. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/2024.19225>.
2. Evenett, S. J. (2024). Tariff Scenarios for 2025: Triggers and Fallout for Trade & FDI, *Global Trade Alert*, 45, 1-20. <https://www.globaltradealert.org/reports/tariff-scenarios-for-2025>.
3. Fatica, S., Panzica, R. (2021). Green bonds as a tool against climate change, *Business Strategy and the Environment*, 30(5), 2688-2701. <https://doi.org/10.1002/bse.2771>.
4. Flammer, C. (2020). Green bonds: effectiveness and implications for public policy, *Environmental and Energy Policy and the Economy*, 1(1), 95-128. <https://doi.org/10.1086/706794>.
5. Ilyina, A., Pazarbasioglu, C., Ruta, M. (2024). Industrial Policy is Back but the Bar to Get it Right Is High, IMF Blog, April, 1-5. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/04/12/industrial-policy-is-back-but-the-bar-to-get-it-right-is-high>.

6. Ministry of Finance of Ukraine. (2020). Strategy of Ukrainian Financial Sector Development Until 2025, *Ministry of Finance of Ukraine Reports*, 1-100. https://mof.gov.ua/storage/files/Strategy_FS_2025_eng.pdf.
7. National Bank of Ukraine. (2020). Fintech development in Ukraine, *National Bank of Ukraine Strategy*, July, 1-30. <https://bank.gov.ua/en/about/develop-strategy/fintech2025>.
8. OECD. (2025). OECD Economic Surveys: Ukraine 2025, *OECD Publishing*, May, 1-200. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html.
9. Pareek, S., Maidullah, S., Soni, V. (2025). Challenges and Opportunities in the Adoption of FinTech in Emerging Markets, *Academy of Marketing Studies Journal*, 29(S5), 1-16. <https://www.abacademies.org/articles/challenges-and-opportunities-in-the-adoption-of-fintech-in-emerging-markets-17612.html>.
10. Propson, D., Zhang, B. (2025). The Future of Global Fintech: From Rapid Expansion to Sustainable Growth Second Edition, *World Economic Forum Reports*, 1-50. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Global_Fintech_Second_Edition_2025.pdf.
11. Saxena, A., Tiwari, S., Bhardwaj, Sh., Srivastava, Sh., Kumar, N. (2023). A Bibliometric Review of Green Finance: Current Status, Development and Future Directions, *Folia Oeconomica Stetinensia*, 23 (2), 331-351. <https://doi.org/10.2478/fo-2023-0034>.
12. Yao, S., Pan, Yu., Sensoy, A., Uddin, G., Cheng, F. (2021). Green credit and environmental performance: evidence from China, *Energy Economics*, Vol. 101, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105415>.
13. Zuleeg, F., Lausberg, P. (2025). A three-pillar strategic investment strategy for Ukraine, *European Policy Centre*, July, 1-20. <https://www.epc.eu/publication/a-three-pillar-strategic-investment-strategy-for-ukraine/>.
14. Zvarych, R., Bulatova, O., Zvarych, I., Marena, T., Rivilis, I., Zapisotska, Ch. (2025). Renewable Energy as Environmental Sustainability Factor under Global Trade Openness, *International Journal of Energy for a Clean Environment*, Vol. 26 (1), 41-66. <https://doi.org/10.1615/InterJEnerCleanEnv.2024051410>.
15. Zvarych, R., Kharkovskiy, B. (2025). The European Green Deal as a framework for the environmental transformation of the EU energy market, *Herald of Economics*, Vol. 1, 185-98. <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.01.185>.

УДК: 657.6:339.9:005.332.4

Валерій Пацкан

доктор юридичних наук, професор,
Народний депутат України VII та VIII скликань,
Голова Рахункової палати України (2018-2023 рр.)
ORCID ID: 0000-0002-5104-9811

МІЖНАРОДНИЙ АУДИТ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ

Valeriy Patskan

Doctor of Law, Professor,
People's Deputy of Ukraine of the VII and VIII convocations,
Head of the Accounting Chamber of Ukraine (2018-2023)

INTERNATIONAL AUDIT IN THE CONTEXT OF GLOBAL UNCERTAINTIES

***Анотація.** У сучасних умовах глобальної нестабільності, зумовленої військовими конфліктами, економічною турбулентністю, геополітичними змінами, поширенням цифрових ризиків та трансформацією джерел фінансування, міжнародний аудит постає як ключовий інструмент забезпечення прозорості, підзвітності та стратегічної стійкості держав і міжнародних інституцій. У статті проаналізовано поточні виклики, що постають перед аудиторами у сфері міжнародного фінансового контролю в умовах війни, посилення кіберзагроз, зростання криптовалютних активів та загального зниження передбачуваності світових фінансових потоків.*

Автор наголошує, що традиційні функції аудиту, орієнтовані на перевірку фінансової звітності, дедалі частіше доповнюються завданнями стратегічного аналізу, моніторингу використання міжнародної допомоги, аудиту воєнних та гуманітарних бюджетів. Обґрунтовано необхідність адаптації міжнародних стандартів аудиту до реалій посткризових економік та зміцнення етичної складової професії в умовах моральної дилеми: нейтральність аудиту чи його проактивна роль у забезпеченні доброчесності.

Особливу увагу приділено питанням професійної підготовки аудиторів нового покоління: потребі в знаннях з антикризового управління, інформаційної безпеки, санкційного законодавства та міжкультурної комунікації. Запропоновано створення Міжнародного центру аудиту для зон конфліктів і країн зі статусом високого ризику, на який доцільно покласти функції незалежної перевірки та розроблення спеціалізованих стандартів аудиту в умовах нестабільності. Зазначено, що майбутнє міжнародного аудиту напряму залежить від його здатності відповідати на нові виклики та зберігати довіру глобальної спільноти.

Ключові слова: міжнародний аудит, глобальні невизначеності, етичні стандарти, воєнний аудит, криптовалюти, кіберзагрози, аудит міжнародної допомоги.

Abstract. *In the current environment of global uncertainty, driven by military conflicts, geopolitical tensions, economic volatility, the proliferation of digital threats, and the rapid transformation of financial systems, international audit emerges as a critical mechanism for ensuring transparency, accountability, and institutional resilience. This article explores the growing complexity of challenges confronting the international audit community, especially in war, rising cyber risks, and the increasing use of decentralised digital assets such as cryptocurrencies.*

The paper emphasises that the traditional role of audit, focused mainly on verifying financial statements, is rapidly evolving toward broader strategic functions – including monitoring the use of international aid, auditing wartime and humanitarian budgets, and assessing institutional integrity in crisis-affected regions. The author argues for the urgent need to adapt international audit standards to the realities of post-crisis economies and reinforce the ethical foundation of the profession. The dilemma between auditor neutrality and proactive engagement in anti-corruption and security-related auditing is critically examined.

Special attention is devoted to the issue of professional education and competency development for a new generation of auditors. Emerging fields such as crisis management, digital security, sanctions compliance, and cross-cultural financial governance are highlighted as vital components of future audit training. The article also proposes the creation of an International Audit Centre for conflict-affected and high-risk regions. This institution would serve as an independent platform for high-integrity auditing, the development of conflict-sensitive audit methodologies, and support for transparency in global financial governance.

The paper concludes that the sustainability of the international audit profession – and its relevance in the global governance architecture – depends on its ability to respond to shifting risks while maintaining public trust and upholding the principles of independence, professionalism, and accountability.

Key words: international audit, global uncertainties, ethical standards, wartime audit, cryptocurrencies, cyber threats, audit of international aid.

У XXI столітті світове співтовариство дедалі частіше зіштовхується з багатовимірними викликами, що породжують стан глобальної невизначеності та суттєво впливають на функціонування фінансових і управлінських інститутів. Воєнні конфлікти, геополітична поляризація, нестабільність фінансових ринків, цифровізація економічної діяльності, зростання ролі криптовалют та кіберзагроз – усі ці фактори створюють нову реальність, у якій традиційні механізми контролю й аудиту втрачають ефективність без глибокого переосмислення. В таких умовах міжнародний аудит набуває стратегічного значення як інструмент забезпечення фінансової прозорості, посилення підзвітності та відновлення довіри до інституцій, що функціонують у середовищі високої турбулентності. Зростаюча залежність країн від міжнародної фінансової допомоги, посилення контролю за її цільовим використанням, поява нових об'єктів аудиту (зокрема криптовалют, цифрових

платформ, воєнних бюджетів), а також потреба у формуванні нових професійних компетентностей та етичних стандартів роботи аудиторів – усе це потребує оновлення теоретико-методологічних підходів до організації міжнародного аудиту.

Міжнародний аудит являє собою незалежну перевірку фінансової звітності компаній, які ведуть свою діяльність у кількох країнах або мають значні транскордонні операції. Основною метою міжнародного аудиту є надання об'єктивного висновку щодо достовірності та відповідності фінансової звітності міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСФЗ) або іншим прийнятим у світі стандартам.

Важливість міжнародного аудиту важко переоцінити з кількох ключових причин:

1) Підвищення довіри інвесторів: У сучасному глобалізованому світі інвестори часто вкладають кошти в компанії, розташовані в різних країнах. Незалежний аудит, проведений відповідно до міжнародних стандартів, забезпечує прозорість та надійність фінансової інформації, що сприяє підвищенню довіри інвесторів та зниженню інвестиційних ризиків.

2) Полегшення доступу до міжнародних ринків капіталу: Компанії, які прагнуть залучити фінансування на міжнародних ринках, часто зобов'язані проходити аудит, що відповідає міжнародним вимогам. Наявність якісного міжнародного аудиторського висновку значно полегшує цей процес.

3) Забезпечення порівнянності фінансової звітності: Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСФЗ) спрямовані на уніфікацію правил складання фінансової звітності в різних країнах. Міжнародний аудит підтверджує, що звітність компанії відповідає цим стандартам, що робить її зрозумілою та порівнянною для користувачів у всьому світі.

4) Виявлення та запобігання шахрайству та помилкам: У процесі аудиту аудитори здійснюють ретельну перевірку фінансових даних та внутрішніх контролів компанії, що допомагає виявити потенційні шахрайські дії або суттєві помилки, а також надати рекомендації щодо їхнього усунення та запобігання в майбутньому.

5) Дотримання законодавчих та регуляторних вимог: У багатьох країнах існують законодавчі вимоги щодо обов'язкового аудиту фінансової звітності певних категорій компаній, особливо тих, що мають значний міжнародний вплив. Міжнародний аудит допомагає компаніям виконувати ці вимоги.

Отже, міжнародний аудит є критично важливим інструментом для забезпечення прозорості, надійності та порівнянності фінансової інформації в умовах глобальної економіки, сприяючи залученню інвестицій, полегшенню доступу до міжнародних ринків капіталу та зміцненню довіри між усіма зацікавленими сторонами. У 2019 році, будучи на посаді Голови Рахункової Палати, я ініціював створення спеціальної робочої групи з аудиту завданих збитків і втрат і використання коштів на ліквідацію наслідків військових конфліктів, ми звернулись до конгресу INTOSAI, що налічує 200 країн членів. Метою цієї групи є розробка методології для оцінювання завданих збитків і механізмів ефективного контролю за використанням коштів.

У той же час, варто зазначити основні виклики, які наразі існують:

1. Зміни у світовому масштабі становлять значні складності для здійснення аудиторської діяльності на міжнародному рівні.

Починаючи з 2022 року, міжнародна обстановка зазнала глибоких і всеосяжних трансформацій. До цих змін належать, зокрема, серйозні порушення у функціонуванні глобальних ланцюгів постачання товарів і послуг, активне застосування різноманітних обмежувальних заходів економічного характеру з боку окремих держав та їхніх об'єднань, а також помітне посилення геополітичної напруженості та формування чітко виражених полюсів впливу, таких як протистояння між країнами «Великої сімки» та блоком БРІКС.

Як конкретний приклад, що ілюструє ці тенденції, можна навести повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України та подальші скоординовані дії Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Японії та інших країн щодо запровадження широкого спектра економічних санкцій проти Росії та її союзників. Ці обмежувальні заходи призвели до масштабного блокування фінансових активів, що належать російським фізичним та юридичним особам, а також до значних обмежень у можливостях налагодження та підтримки ділових зв'язків з аудиторськими фірмами, які базуються або мають тісні зв'язки з державами, визнаними агресорами в даному конфлікті.

У підсумку, аудиторам, які здійснюють свою професійну діяльність на міжнародній арені, доводиться працювати в умовах високого рівня невизначеності, що характеризуються непередбачуваними політичними ризиками, постійним економічним тиском, який може проявлятися у різних формах, та загальним зниженням рівня взаємної довіри між різними країнами, їхніми урядами та правовими системами. Ці фактори суттєво ускладнюють процес проведення об'єктивного та незалежного аудиту, вимагаючи від аудиторів підвищеної пильності, глибокого розуміння геополітичної ситуації та здатності швидко адаптуватися до мінливих обставин.

2. Проблема довіри до міжнародних аудиторських звітів.

Після гучних фінансових скандалів, таких як випадок з компанією Wirecard у Німеччині, що стався у 2020 році, або криза навколо китайського гіганта нерухомості Evergrande, суспільна довіра до результатів роботи аудиторів значно похитнулася. Ці події підкреслили потенційні недоліки в системі корпоративного управління та аудиту, а також викликали сумніви щодо здатності аудиторів своєчасно виявляти та попереджати фінансові маніпуляції та ризики.

У зв'язку з цим, авторитетні міжнародні організації, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) та Міжнародна організація вищих органів аудиту (INTOSAI), наголошують на нагальній потребі відновлення прозорості та підзвітності в сфері аудиту. Одним із ключових шляхів досягнення цієї мети є подальша стандартизація аудиторських процедур та посилення незалежного контролю за діяльністю аудиторських фірм. Уніфікація стандартів має сприяти підвищенню якості аудиту та забезпеченню більшої послідовності у застосуванні аудиторських практик у різних країнах. Посилений незалежний контроль, у свою чергу, покликаний забезпечити об'єктивність аудиторських висновків та мінімізувати ризик конфлікту інтересів.

Особливої уваги в сучасних умовах нестабільності заслуговує стандарт ISSAI 30 «Етика в аудиті», розроблений INTOSAI. Враховуючи сучасні реалії, такі як війни, гібридні

загрози та загальна економічна нестабільність, виникає нагальна потреба в актуалізації цього стандарту. Оновлена версія повинна більш повною мірою враховувати етичні виклики, з якими стикаються аудитори в умовах підвищеної невизначеності та складних геополітичних обставин. Це може включати розгляд питань, пов'язаних з незалежністю аудиторів в умовах політичного тиску, оцінкою ризиків, що виникають внаслідок військових конфліктів та економічних криз, а також забезпеченням об'єктивності суджень в умовах значної невизначеності та швидких змін. Актуалізація етичних стандартів є важливим кроком для зміцнення довіри до міжнародних аудиторських звітів та забезпечення їхньої релевантності в сучасному мінливому світі.

3. Криптовалюти, офшорні зони та пов'язані з ними нові ризики.

Зростає використання криптовалют, особливо в регіонах, охоплених конфліктами, створює значні труднощі для аудиторів. Анонімність та транскордонний характер багатьох криптовалют ускладнюють відстеження фінансових потоків, ідентифікацію власників активів та перевірку законності походження коштів. Це вимагає від аудиторів нових знань та підходів у сфері цифрових активів, технологій блокчейн та криптографії, а також розробки спеціальних процедур для аудиту операцій з криптовалютами.

Системні викриття офшорних схем, такі як «Панамські документи» та «Pan-dora Papers», вивели роль аудиту на якісно новий рівень, наблизивши її до функцій фінансової розвідки. Оприлюднення великих обсягів конфіденційної інформації про власників офшорних компаній та їхні фінансові операції підкреслило важливість здатності аудиторів виявляти складні схеми ухилення від оподаткування, приховування активів та інших незаконних дій, що часто використовують офшорні юрисдикції. Це вимагає від аудиторів глибокого розуміння міжнародного податкового законодавства, особливостей офшорних зон та методів проведення розслідувань у сфері фінансових злочинів.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує підхід Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). FATF активно розглядає можливість впровадження аудиту як одного з ключових інструментів у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму. Це передбачає розширення відповідальності аудиторів у частині виявлення підозрілих фінансових операцій та повідомлення про них відповідним органам. Такий підхід вимагає від аудиторів не лише професійних знань у сфері аудиту, але й розуміння законодавства про протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, а також уміння застосовувати методи фінансового аналізу для виявлення потенційних ризиків.

Таким чином, зростає значення криптовалют та поширеність офшорних схем створюють нові та складні ризики для міжнародного аудиту, вимагаючи від аудиторів постійного підвищення кваліфікації, освоєння нових технологій та розширення сфери своєї компетенції до питань фінансової розвідки та боротьби з відмиванням коштів.

4. Військові бюджети та специфіка аудиту в країнах, що перебувають у стані війни.

Ситуація в Україні протягом 2022–2024 років є показовою в цьому контексті. Безпрецедентне зростання оборонних закупівель, зумовлене військовою агресією, неминує призводити до значного збільшення корупційних ризиків у цій чутливій

сфері. Необхідність швидкого та масштабного забезпечення армії озброєнням, обладнанням та іншими ресурсами може створювати сприятливе середовище для зловживань та неефективного використання державних коштів.

Важливу роль у забезпеченні фінансової прозорості та підзвітності використання коштів Європейського Союзу відіграє Європейський суд аудиторів (ЕСА). Як незалежний зовнішній аудитор ЄС, ЕСА перевіряє, чи кошти ЄС збираються та використовуються правильно, а також сприяє покращенню фінансового управління ЄС. Хоча ЕСА не має юридичних повноважень, він контролює будь-яку особу чи організацію, яка обробляє кошти ЄС, включаючи точкові перевірки в установах ЄС, країнах-членах та країнах, що отримують допомогу від ЄС.

У контексті допомоги Україні, ЕСА також здійснює контроль за використанням коштів, наданих Європейським Союзом. Це включає перевірку ефективності використання коштів у таких сферах, як гуманітарна допомога, фінансова підтримка та програми відновлення. ЕСА готує звіти про свої висновки та рекомендації, які надсилаються Європейській Комісії та національним урядам. Ці звіти можуть містити інформацію про виявлені порушення, неефективне використання коштів або недоліки в системах управління та контролю.

Зокрема, ЕСА може проводити аудит використання коштів, наданих Україні в рамках різних фінансових інструментів ЄС, таких як Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа (NDICI – Global Europe) або майбутній Український фонд (Ukraine Facility). ЕСА також співпрацює з іншими міжнародними та національними аудиторськими органами для забезпечення всебічного контролю за використанням міжнародної допомоги Україні.

Слід також відзначити зростання вимог з боку міжнародних партнерів, таких як Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (EUAM) та Спеціальний генеральний інспектор з питань допомоги Україні (SIGAR). Ці організації посилюють моніторинг наданої Україні фінансової та матеріальної допомоги, наполягаючи на прозорості та підзвітності у використанні цих коштів. Це створює додатковий тиск на українські органи влади та аудиторські служби щодо забезпечення ефективного контролю та запобігання корупції у сфері оборонних закупівель.

Таким чином, аудит військових бюджетів у країнах, що воюють, є надзвичайно складним та відповідальним завданням. Він вимагає від аудиторів не лише високого професіоналізму та знання специфіки оборонної сфери, але й здатності працювати в умовах підвищеної секретності.

5. Реформа під тиском міжнародних донорів.

Міжнародні фінансові інституції, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, все частіше висувують вимоги щодо проведення незалежного аудиту використання бюджетних траншів, які вони надають країнам-реципієнтам. Це є стандартною практикою, спрямованою на забезпечення прозорості та підзвітності у використанні фінансової допомоги, а також на мінімізацію ризиків корупції та неефективного витрачання коштів. Незалежний аудит, проведений відповідно до міжнародних стандартів, надає донорам об'єктивну оцінку того, наскільки ефективно та цільово використовуються надані ресурси.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) також активно використовує інструмент зовнішнього аудиту як умову для надання фінансування. USAID часто вимагає, щоб використання їхніх коштів відбувалося під наглядом незалежних зовнішніх аудиторів. Крім того, важливим елементом їхніх вимог є верифікація даних щодо закупівель та використання коштів на прозорих електронних платформах, таких як українська система Prozorro. Це дозволяє забезпечити публічність інформації та можливість громадського контролю за використанням міжнародної допомоги.

У сучасному світі, де значна кількість країн залежить від міжнародної фінансової та технічної допомоги, наявність ефективної системи аудиту стає фактично умовою виживання держави. Здатність демонструвати прозорість та підзвітність у використанні отриманих ресурсів є ключовим фактором для підтримки довіри з боку міжнародних партнерів та забезпечення подальшого надходження допомоги. Країни, які не здатні забезпечити належний рівень аудиту та контролю за використанням коштів, можуть зіткнутися з обмеженням або припиненням фінансування, що матиме серйозні наслідки для їхнього економічного та соціального розвитку. Таким чином, реформи у сфері аудиту, що проводяться під тиском донорів, є не просто формальною вимогою, а життєво необхідною умовою для стабільного розвитку та інтеграції в міжнародну спільноту.

6. Цифровізація та зростання кіберзагроз.

В умовах дедалі більшої залежності аудиторської діяльності від інформаційних технологій, атаки на цифрові дані аудитів стають новою реальністю. Прикладом може слугувати кібератака на системи британського Національного аудиторського офісу у 2023 році. Подібні інциденти підкреслюють вразливість аудиторських даних та важливість забезпечення їхньої безпеки. Зловмисники можуть бути зацікавлені у отриманні конфіденційної інформації, фальсифікації аудиторських висновків або блокуванні роботи аудиторських установ.

У зв'язку з цим, кібербезпека перестає бути окремою сферою і стає невід'ємною частиною самого аудиторського процесу. Аудитори повинні не лише оцінювати кібербезпеку своїх клієнтів, але й забезпечувати надійний захист власних інформаційних систем та даних, які вони обробляють. Це включає впровадження сучасних технологій захисту, навчання персоналу з питань кібергігієни, розробку планів відновлення після кібератак та регулярне проведення аудитів власної кібербезпеки.

Одним із перспективних інструментів для підвищення безпеки аудиторських даних є використання блокчейн-реєстрів. Технологія блокчейн забезпечує децентралізоване та незмінне зберігання інформації, що може значно ускладнити несанкціонований доступ, підробку або видалення результатів аудиторських перевірок. Впровадження блокчейн-реєстрів для фіксації аудиторських висновків та пов'язаної документації може стати важливим кроком у зміцненні довіри до аудиторської інформації в цифровому середовищі.

Таким чином, в умовах зростаючих кіберзагроз, цифровізація аудиту вимагає від аудиторської спільноти пильної уваги до питань кібербезпеки. Інтеграція кібербезпеки в аудиторські процедури та використання інноваційних інструментів, таких як блокчейн, є необхідними умовами для забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності аудиторських даних в сучасному цифровому світі.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна сформулювати наступні висновки та пропозиції щодо розвитку міжнародного аудиту в умовах глобальних невизначеностей:

В умовах зростаючої геополітичної напруженості та поляризації, аудит поступово втрачає свою традиційну нейтральність. З огляду на це, виникає нагальна потреба у формуванні нового етичного позиціонування для аудиторської професії. Це позиціонування має враховувати складні політичні контексти, необхідність дотримання принципів незалежності та об'єктивності в умовах зовнішнього тиску, а також відповідальність аудиторів перед суспільством у питаннях запобігання зловживанням та підтримки стабільності.

З метою адаптації аудиторів до сучасних викликів, програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації мають бути суттєво оновлені. Тренінги для аудиторів повинні включати модулі з політичної аналітики, що дозволить їм краще розуміти геополітичні ризики та їхній вплив на бізнес та державні фінанси. Також є необхідність у навчанні методам антикризового аудиту, який допоможе аудиторам ефективно працювати в умовах економічних криз, військових конфліктів та інших надзвичайних ситуацій. Окремий блок має бути присвячений кібербезпеці, враховуючи зростаючу кількість кібератак на аудиторські дані та системи.

Для забезпечення оперативного реагування на потреби країн, що перебувають у стані конфлікту або під дією санкцій, пропонується створення Міжнародного центру аудиту в умовах конфліктів та санкцій. Цей центр міг би стати платформою для обміну досвідом, розробки спеціалізованих методологій аудиту, надання експертної підтримки та координації зусиль міжнародних аудиторів у кризових ситуаціях.

Нарешті, необхідно переосмислити роль аудиту в сучасному світі. Аудит слід розглядати не лише як інструмент контролю за фінансовою діяльністю, а як важливий елемент стратегічної стійкості держави. Ефективна система аудиту сприяє не лише запобіганню корупції та неефективному використанню ресурсів, але й зміцнює державні інституції, підвищує довіру суспільства та міжнародних партнерів, що є критично важливим для стабільності та розвитку країни в умовах глобальних невизначеностей.

УДК: 336. 221(477)

Леся Барабаш

кандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет, м. Умань, Україна
lbarabash1705@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4836-8950

ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПОВОЄННУ ПЕРСПЕКТИВУ

Lesia Barabash

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Uman National University, Uman, Ukraine

VECTORS OF IMPROVING UKRAINE'S TAX POLICY IN THE POST-WAR PERSPECTIVE

Анотація. Податкова політика держави є важливою складовою системи регулювання економіки. Її суперечність полягає у пошуку компромісу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Відтак, у сучасному вимірі фінансово-економічного середовища України, податкова політика покликана сформуванню сприятливого багатовекторного середовища взаємодії на основі узгодженого діалогу «платник-держава», пов'язане з повноцінним фінансуванням суспільних потреб і підтримкою різних соціальних верств і груп населення та забезпеченням сталого економічного зростання.

Наразі ж ключові характеристики податкової політики носять негативний характер: підвищення на 0,4 в.п. станом на кінець 2024 р. порівняно з 2019 р. рівня податкового навантаження та втрати державного і місцевих бюджетів у розмірі 26,6 млрд грн та 9,2 млрд грн відповідно станом на кінець 2022 р. внаслідок неефективних податкових пільг.

Саме тому важливо виокремити перспективні вектори вдосконалення податкової політики України на повоєнну перспективу, виходячи з наявних проблем і потенційних потреб та можливостей.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, податкове навантаження, податкові пільги, податкове стимулювання.

Abstract. The state tax policy is an important component of the system of economic regulation and the mechanism for managing the socio-economic development of the state, as well as one of the basic signs of the country's sovereignty and, at the same time, a condition for its independence. Each state chooses its own priorities in the implementation of tax policy, which help to achieve its goals: socio-economic development, environmental safety, importance in the international arena, multifaceted cooperation and harmonization of relations in tax, customs, legal and other areas, etc.

The main contradiction of tax policy is to find a compromise between economic efficiency and social justice. Therefore, in the current dimension of the financial and economic environment of Ukraine, the tax policy is designed to create a favorable multi-vector environment of interaction based on a coordinated taxpayer-state dialogue, related to the full financing of social needs and support for various social strata and groups of the population and ensuring sustainable economic growth.

At present, one of the basic aspects characterizing the effectiveness of tax policy implementation in the socio-economic context – the level of tax burden – shows upward trends (+0.4 percentage points as of the end of 2024 compared to 2019), which is generally a negative characteristic. In 2019-2022, both the state and local budgets received unsatisfactory results in the context of the implementation of the state tax policy through tax incentives: their losses from the inefficiency of the aforementioned tax instrument amounted to UAH 26.6 billion and UAH 9.2 billion, respectively, as of the end of the study period.

Therefore, the key ideas for the overall optimization of tax policy in Ukraine in the near future should be the following: stimulation of investment and entrepreneurial activity; increasing the level of environmental safety; preserving the health of the nation; strengthening the fairness of taxation; regulation of regional development; transparency, accessibility and clarity of the tax system.

In the context of directing tax policy to the socio-economic development of the state, four main vectors should be followed: optimization of the labor market, stimulation of entrepreneurial activity, rationalization of tax benefits and regulation of the tax burden.

Key words: *tax policy, tax system, tax burden, tax benefits, tax incentives*

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному фінансовому світі податки стали невід'ємною складовою та базовим джерелом ресурсів держави. Однак наявність монопольного права встановлення й означення умов їх функціонування не є гарантією високої ефективності даного інструменту. Особливо – для України, у складний період воєнного стану та на перспективу повоєнної відбудови. Саме тому важливо надати податкам, як вагомому фінансовому, економічному та навіть соціальному інструменту, правильне спрямування, з означенням відповідних пріоритетних напрямів розвитку функціонування.

Створення ефективної та справедливої податкової системи є непростим завданням, особливо для країн, що розвиваються і прагнуть інтегруватися в міжнародну економіку. За ідеальних умов реалізації та показників функціонування, податкова система повинна суттєво збільшувати фінансові надходження до бюджету держави без надмірних запозичень. Окрема умова – гармонізація з податковими системами країн, які перебувають у просторі дружньої співпраці. І для досягнення означеної мети необхідна цілісна програма, за допомогою якої податки зможуть виконати своє призначення – податкова політика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податкова політика – явище комплексне та багатогранне. Розмірковуючи над її сутністю, науковці західних економічних систем вважають, що її варто називати «фіскальною», апелюючи до основного призначення податків – наповнити бюджет, що втілюється за допомогою

фіскальної функції податків [1, с. 95]. Але податкам притаманний не лише фіскальний зміст, а й регулюючий, соціальний, розподільчий, тому, на нашу думку, фіскальну та податкову політики не варто ототожнювати.

Вітчизняні вчені Л. Касьяненко і В. Чайка вважають, що податкова політика є складовою частиною широкого економічного простору та зауважують, що її слід розуміти як базовий напрям економічної політики держави, метою якого є формування централізованих публічних фондів коштів для подальшого фінансування витрат державного та місцевих бюджетів і створення сприятливого соціально-економічного клімату в державі [2, с. 272; 3, с. 86]. Дану позицію, дещо поглиблюючи її, підтримує О. Зельдіна, яка трактує податкову політику як «... один із основних напрямків державної економічної політики, що спрямований на забезпечення економічного обґрунтування податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів» [4, с. 103].

На суспільній спрямованості державної податкової політики концентрується Ю. Руденко, розглядаючи її як явище, що «... має потужну суспільну функцію, є системою правових, економічних і організаційно-контрольних заходів органів публічної влади щодо встановлення та стягнення податків і податкових платежів з метою формування фінансової бази держави для подальшого виконання покладених на неї завдань і функцій, стимулювання соціально-економічного розвитку, забезпечення національної безпеки, надання, на основі взаємодії державної влади та інститутів громадянського суспільства, суспільних послуг населенню [5, с. 98].

Кожне з наведених трактувань податкової політики поглиблює її сутнісні характеристики, вибудовуючи нові грані розуміння. А тому, узагальнивши вищевисвітлене, можна виокремити три вектори розуміння податкової політики: вузькоспрямований – що концентрується на сфері оподаткування [6, с. 18]; функціонально-цільовий, особливістю якого є виділення функціональних можливостей та (або) економічної сутності податків, зазначенням поточних цілей реалізації податкової політики; стратегічно-орієнтований підхід, якому властиве виокремлення цільових стратегічних орієнтирів, перспективних вимог та (або) рамок обмежень податкової політики.

Розмірковуючи з приводу ефектів, яких можна досягнути за допомогою податкової політики, слід зауважити на балансуєчій ролі податків в економіці. А відтак і податкова політика головною своєю ціллю має збалансування: інтересів платників податків і держави в цілому та держави, регіонів і територіальних громад зокрема шляхом встановлення переліку й умов функціонування податкових платежів, можна здійснювати регулювання запитів суспільства у різних сферах життєдіяльності. Тобто можемо стверджувати, що податкова політика є сукупністю засобів впливу у сфері оподаткування, що проявляється на різних рівнях економічної системи та спрямована на досягнення виконання податками їхнього функціонального призначення з метою реалізації завдань і функцій держави.

Залежно від сфери впливу, у податковій політиці вибудовуються окремі цілі, що спонукають до формування її різних видів (рис. 1).

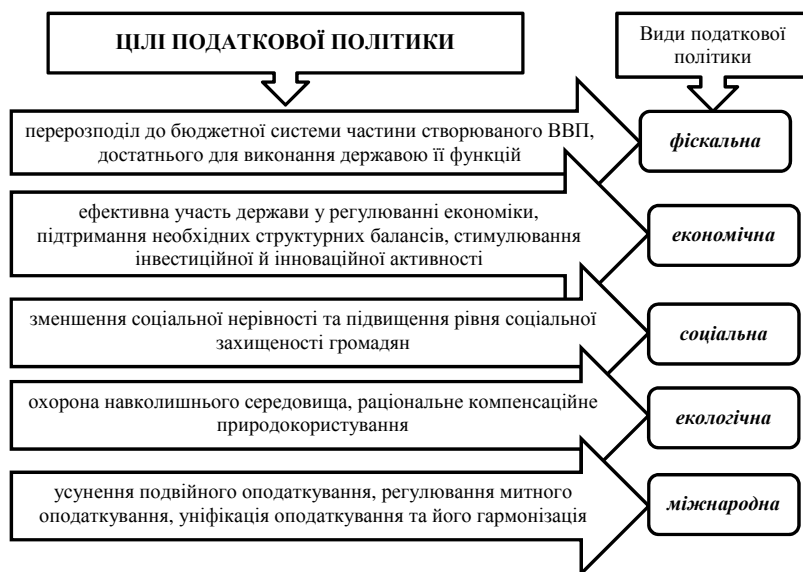

Рис. 1. Види та цілі податкової політики

Тобто, функціонуючи в межах визначених видів, податкова політика відрізняється арсеналом активно використовуваних стимулюючих інструментів і обмежень. А ще, залежно від пріоритетів й інтересів держави, виокремлюють різні типи, форми, моделі та методи податкової політики.

Таким чином, у контексті повоєнної відбудови економіки України, слід враховувати означені можливості та перспективи податкової політики.

Мета дослідження. Трансформація фінансово-економічного середовища України, викликана глибинною пандемічною кризою та повномасштабним вторгненням, вимагає наразі нових підходів у всіх сферах діяльності. І однією з пріоритетних має стати сфера оподаткування. Зокрема – розробка податкової політики нової формації, що характеризуватиметься багатовекторністю реалізації. Адже, окрім суто фіскальних цілей, податкова політика повинна стати дієвим інструментом спонукання соціально-економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовій практиці відомо чотири типи податкової політики:

- фіскальний – передбачає концентрацію уваги на досягненні максимального фіскального ефекту та пріоритетність фіскальної функції над усіма іншими функціями податків, що досягається за рахунок максимальної податкового навантаження;

- фіскально-розподільний – має на меті поєднання максимального податкового навантаження з перерозподілом значної частини ВВП за допомогою податків у соціальну та виробничу сфери;

- регулюючий – акцентує увагу на заходах з посилення регулюючої функції з метою стимулювання економічного розвитку;

–фіскально-конкуруючий–спрямований на стимулювання залучення економічних суб'єктів під власну фіскальну юрисдикцію за рахунок створення податкових преференцій в порівнянні з іншими країнами (особливі економічні зони, офшори) та передбачає балансування фіскальної (середнє податкове навантаження) та регулюючої (стимулювання пріоритетних галузей і видів діяльності) функцій податків.

Українська податкова політика характеризується високим рівнем фіскалізації та низькою соціалізацією. Однак саме на необхідності активізації соціальної функції податків науковці активно заговорили під час локдауну, викликаного пандемією COVID-19. І нині, у період воєнного стану та значних кризових структурних зрушень у вітчизняній економіці, практика провадження податкової політики має бути сконцентрована саме на соціальних аспектах провадження, аби позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток держави.

Серед сучасних вітчизняних науковців ідею соціалізації податків активно розвиває Л. Баранник, зауважуючи: «...це тривалий процес перебудови багатьох принципів державного регулювання й сприймання податку державою та суспільством як дещо іншого, ніж наразі прийнято розуміти під словом «податок». Це – виховання іншої «податкової культури», що має призвести до створення сприятливого податкового клімату, при якому не виникає бажання уникнути сплати. Хоча, звісно, така ситуація скоріше є ідеалізацією, і навряд чи можлива в найближчому майбутньому в нашій країні. Податки мають служити інструментом для регулювання розвитку всього суспільства. Соціалізація податків є одним із принципів ефективного податкового регулювання» [7, с. 18].

Варто зауважити, що наразі перед урядом України стоїть надважливе завдання: побудова ефективної національної податкової політики та формування податкової системи з урахуванням нових викликів розвитку економічного середовища та запитів суспільства. І в даному контексті варто зауважити на перегляді загальних акцентів: з фіскальних на регулюючі, зорієнтованих на соціалізацію податкової системи й оподаткування. А вже соціальні вектори функціонування податкової політики й акценти побудови та розвитку податкової системи, вимагають зміни суспільної свідомості.

Зважаючи на означене, раціонально зауважити, що економічні та політичні трансформації, наведені вище, повинні призвести до перегляду розуміння призначення податків. Тому доцільно їх розглядати як багатофункціональний інструмент, ефективно застосування якого сприятиме соціально-економічному розвитку суспільства. При цьому ефективне використання соціальної функції полягатиме в оптимізації податкового навантаження на різні групи платників податків з різними обсягами доходів.

Однак зауважений вектор є доволі складним для реалізації: соціальні цілі податкової політики досягаються через фінансування послуг, затребуваних суспільством, а відтак реалізація соціальної функції держави передбачає фінансову підтримку соціально незахищених груп населення: пенсіонерів, сиріт, безробітних, багатодітних сімей, молоді, інвалідів. Тобто у стратегічній перспективі векторами реалізації податкової політики з метою соціально-економічного розвитку сучасного суспільства мають стати позафіскальні цілі, до яких, зокрема, відносяться:

- сталий розвиток держави на основі проведення структурних реформ;
- фінансово-економічна, екологічна, енергетична, товарна безпека розвитку держави, бізнесу та громадян і сприятливі умови для розвитку підприємництва;
- макроекономічна стабільність за високих стандартів життя та належного рівня розвитку територіальних громад;
- ефективність функціонування соціальних сфер діяльності: освіта, наука, медицина, соціальне забезпечення.

Зосереджуючись на провадженні податкової політики у динамічних економічних умовах, що властиво нині Україні, слід зацентувати увагу на необхідності досягнення нею оптимального змісту за існування фундаментальних суперечностей між сталими темпами економічного зростання та дестимулюючими ефектами, спровокованими чинними податками.

Наразі зазначені розбіжності призводять до викривлення стимулів до праці та підприємницької діяльності економічних агентів, негативно впливають на розподіл обмежених господарських ресурсів, сприяють зростанню рівня тіньової економіки. Частково це викликано зарегульованістю податкових процесів, що призводить до надмірного рівня оподаткування, відтоку капіталу підприємств, зниження обсягу інвестицій тощо.

Оскільки саме податкове навантаження є одним із вимірників ефективності податкового регулювання в державі, важливо, щоб воно відповідало рівню податкоспроможності платників і територій. Адже високий рівень податкового навантаження зменшує економічну активність, сприяє переміщенню капіталу за кордон, сповільнює темпи росту валового внутрішнього продукту. А занижений є причиною недоотримання коштів бюджету усіх рівнів та їхньою нездатністю фінансувати програми економічного та соціального розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Рівень податкового навантаження в Україні у 2019–2024 рр., % [8]

Рівень податкового навантаження в Україні у 2019–2024 рр. варіювався від 25,1% у 2023 р. до 27,3% у 2024 рр. Причому загальне зростання за досліджуваний період склало 0,4 відсоткових пункти, що є свідченням надмірного державного регулювання використовуваних інструментів податкової політики.

Одна з найбільших проблем в Україні полягає у нерациональності надання податкових пільг. І якщо взяти до уваги період до впровадження воєнного стану та на перший рік війни, то лише у 2019 р. державний бюджет недоотримав еквівалент 1,3 млрд дол. (3,4% доходів) через надання пільг. За останні 5 років загальні втрати державного бюджету від пільг становлять 6,4 млрд дол. При цьому, якщо у 2019–2021 рр. обсяг податкових пільг, а отже, і втрат бюджету від них, знижувався, то з 2023 р. він почав зростати. (рис. 3).

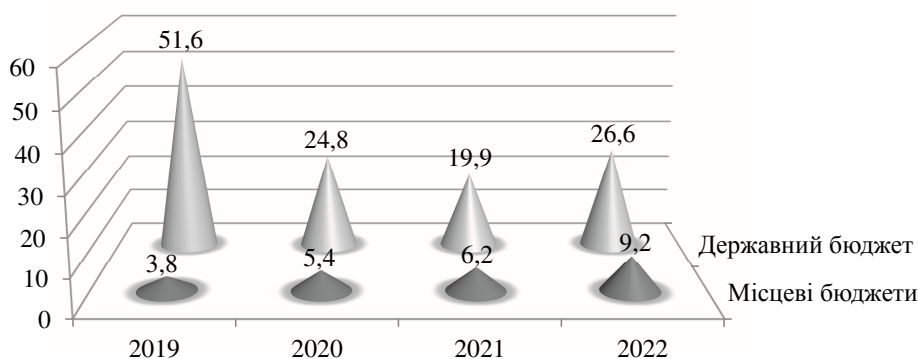

Рис. 3. Втрати бюджетів від надання податкових пільг, млрд грн [9, с. 8]

Недоотримання коштів внаслідок застосування низки податкових пільг є досить відчутним як на рівні державного, так і для місцевих бюджетів.

Однак нині, в умовах затяжних військових дій і катастрофічної деструктуризації економіки, податкові пільги є необхідними. Та найголовніше в питанні надання й ефективності податкових пільг – хто та за яким принципом їх має отримувати, адже в Україні досі відсутня чітка політика їх надання. Окремо варто згадати і про відсутність системи моніторингу впливу пільг, що не дає можливості оцінити ефект від їх запровадження. Означені недоліки характеризуються низкою негативних наслідків для публічних фінансів та економіки загалом. А ще такий підхід потребує особливої уваги з боку податкової політики, зокрема в період кризи та в умовах обмежених фінансових ресурсів держави. Тож усі пільгові ініціативи повинні бути обґрунтовані, а очікуваний ефект від їх реалізації має переважати понесені бюджетні чи організаційні втрати.

Тобто сучасними проблемами провадження податкової політики в Україні залишаються: складність і суперечливість податкового законодавства, внесення частих і численних змін до Податкового Кодексу України, що порушує принцип стабільності податкового законодавства; надмірне та нерівномірне податкове навантаження на платників податків, що не стимулює до розвитку підприємницької та іншої діяльності; конфлікти між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків; тінізація економіки через уникнення оподаткування.

На сьогодні роль податків як регулятора економіки зростає. Держава шляхом встановлення ставок податків та їх видів стимулює чи обмежує розвиток окремих галузей або сфер економіки. Так, звільняючи від оподаткування суми, що йдуть на технологічний розвиток виробництва, а саме на інновацію та модернізацію,

держава сприяє науково-технологічному потенціалу. Таким чином, держава через регулювання податками може впливати на ефективність і стабільність економічного розвитку. Податкова політика держави має забезпечити виконання таких завдань, як встановлення оптимальних податків, які не стримуватимуть розвиток підприємництва, та забезпечення надходження до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних потреб.

У сучасних умовах для оптимізації фінансової й економічної ситуації доцільним є, перш за все, створення передбачуваної та збалансованої бюджетної та податкової політики, спрямованої на реалізацію пріоритетів економічного розвитку. Для зазначеного слід забезпечити передбачуваність проваджуваних податкових реформ, а також поінформованість громадян і бізнесу про дії влади. Відповідно, зазначені кроки матимуть на увазі покращення якості надання державних послуг, посилення контролю за витратами бюджету, повноцінну реалізацію принципу прозорості та відкритості бюджетного процесу, забезпечення ефективного управління державним боргом і зниження фіскальних ризиків тощо.

Відтак формування податкової системи та розробка податкової політики не можуть бути спонтанними непрогнозованими процесами, оскільки контроль з боку держави має забезпечити вдосконалення такого складного продукту еволюції, як податкова система, яка зумовлює необхідність регулювання незалежно від об'єктивних чинників податкової політики.

Загострення диференціації соціального й економічного розвитку регіонів, а відтак і однією з найважливіших проблем становлення ринкової економіки держави на засадах інтеграції в європейський цивілізаційний простір. Тому, враховуючи означену потребу, варто означити актуальні напрями оптимізації податкової політики і контексті соціально-економічного розвитку України (рис. 4).

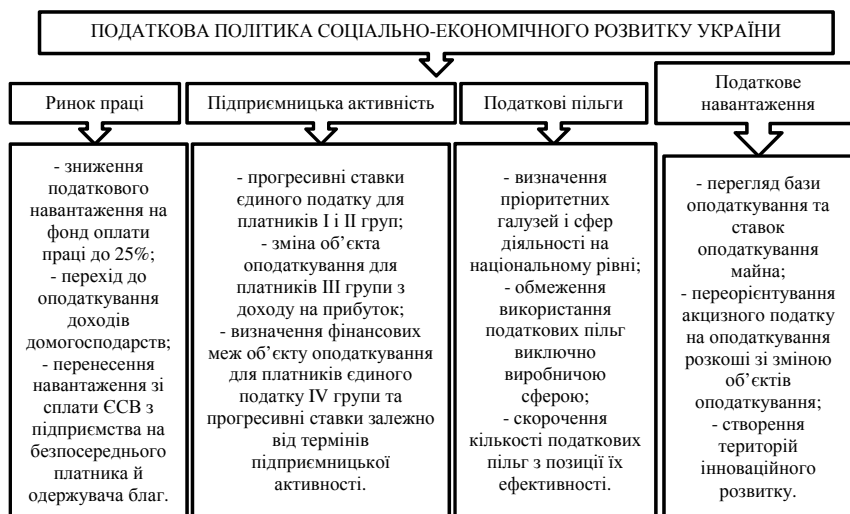

Рис. 4. Перспективні напрями розвитку податкової політики в контексті соціально-економічного розвитку України

Джерело: розроблено автором

Зважаючи на охарактеризовані вище аспекти незадовільного рівня податкового навантаження, слід означити напрями впливу податкової політики на ринок праці. До таких, зокрема, варто віднести наступні:

- поступове зниження навантаження на фонд оплати праці до 25% і введення інституту оподаткування домогосподарств;
- перехід від оподаткування доходів фізичної особи до оподаткування доходів домогосподарств.

На окрему увагу заслуговує й оподаткування підприємницької діяльності за спрощеною системою. В умовах ринкової економіки саме підприємництво є головною рушійною силою економічного та соціального розвитку. Відтак держава, за допомогою податкової політики, може сприяти зростанню ділової активності усіх суб'єктів господарювання, координувати інвестиційні потоки, зосереджувати їх на розвитку пріоритетних галузей, постійно впливати на структурні зміни в економіці.

Актуальним питанням сучасного етапу розвитку національної економіки є державне сприяння функціонуванню малого підприємництва. На жаль, у вітчизняному законодавстві зовсім не використовуються пільги, орієнтовані на розвиток малих підприємств (наприклад, застосування прогресивних ставок оподаткування залежно від величини податкової бази, встановлення неоподаткованого мінімуму доходів та ін.). Саме тому податкова політика не може претендувати на статус ефективної, якщо вона не враховує оптимальної межі податкового навантаження на конкретного виробника і на економіку в цілому. Перекладення податкового тягаря на законослухняні підприємства та громадян негативно відображається на показниках їх ефективності, адже вони не зацікавлені у нарощуванні виробництва через податковий тиск держави, і показниках споживання населення.

Саме тому серед потенційних напрямів оптимізації податкової політики щодо підприємницької діяльності слід виокремити:

- зміна об'єкту оподаткування єдиним податком з доходу на прибуток для платників III групи;
- впровадження прогресивної шкали податку для платників єдиного податку I і II груп;
- встановлення фінансового обмеження по прибутку для платників єдиного податку IV групи з одночасним зниженням ставок податку.

На окрему увагу з позиції оптимізації заслуговує і діюча система податкових пільг. Загалом для того, щоб збільшити ефективність пільгового оподаткування та не допустити зростаючої тенденції втрат бюджету, пов'язаних з наданням податкових преференцій у майбутньому, необхідно:

1. Уточнити перелік національних економічних пріоритетів розвитку для визначення сфер і галузей економіки, застосування податкових пільг в яких матиме максимальний економічний або соціальний ефект;
2. Переглянути перелік і кількість податкових пільг, скасувати неефективні, які призводять до значних втрат бюджету;
3. Створити систему моніторингу втрат бюджету від надання податкових пільг та їх порівняння зі зростанням ВВП;

4. Підвищити фіскальну і соціальну-економічну ефективність податкових пільг;
5. Передбачити відповідальність керівників підприємств і установ за нецільове використання податкових пільг.

6. Впорядкувати механізм надання пільг в інноваційній сфері, що характеризуються значним потенціалом щодо зростання інновацій в країні, шляхом їх диференціації за видами наукової і виробничої спеціалізації, термінами функціонування, метою діяльності, враховуючи регіональний критерій.

7. Запровадити механізм спеціальних індивідуальних рахунків, згідно з яким підприємство з метою забезпечення цільового використання коштів на інноваційну діяльність сплачує податки в повному обсязі, проте перераховує частину податку на власний спеціальний рахунок, витрачання коштів із якого може здійснюватися лише на інвестиційні та інноваційні потреби.

8. Використовувати податкові пільги саме у виробничій сфері та обмеження податкових преференцій в фінансовій і торговельній сферах тощо.

Створення дієвої системи контролю отримання та використання податкових пільг, а також їх розширення, оцінка порівняльної ефективності досягнення поставлених цілей за допомогою різних варіантів надання податкових пільг та в поєднанні з іншими інструментами державного регулювання сприятиме ефективному регулюванню економічних і соціальних процесів в державі.

Податкова політика, спрямована на соціально-економічний розвиток, на перспективу має бути зосереджена на чотирьох напрямках: ринок праці, підприємницька активність, податкові пільги та податкове навантаження. Усі вони взаємопов'язані між собою та перебувають у тісній взаємозалежності.

Використання на практиці означених шляхів оптимізації впливу податкової політики дозволить посилити позитивні тенденції розвитку держави за рахунок зниження рівня податкового навантаження, оптимізації системи податкових пільг, а також стимулювання підприємницької діяльності та врегулювання ефективності функціонування ринку праці.

Таким чином, умови провадження Україною фінансово-економічної діяльності в динамічному середовищі глобалізаційних змін, у складних умовах воєнного стану, вимагають виважених і водночас інноваційних підходів в оподаткуванні, зокрема – у сфері реалізації податкової політики держави, що має на меті забезпечення активного соціально-економічного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Руденко Ю.М. Сутність податкової політики держави на вплив громадянського суспільства на її вироблення та реалізацію. *Держава та регіони*. 2017. № 3 (59). С. 94–99.
2. Касьяненко Л. М., Чайка В. В. Теоретико-правові засади визначення поняття «податкова політика». *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки*: збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 24 листоп. 2017 р.). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 271–273.
3. Чайка В. В. Податкова політика України: теоретико-правовий аспект : монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. 348 с

4. Зельдіна О. Напрями модернізації податкової політики України. *Юридична Україна: фінанси, податки, бюджет*. 2017. № 2–34/2017. С. 103–110.
5. Крисоватий А.І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії і практики : дис. ... докт. екон. наук. Київ, 2006. 437 с.
6. Баранник Л. Б. Соціалізація податків як принцип ефективного податкового регулювання в ринковій економіці. *Формування ринкових відносин*. 2013. № 9. С. 15–20.
7. Доходи. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення 27.03.2025)
8. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? Аналітичний звіт. Київська школа економіки. К., 2020. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2020/12/CPFG-Podatkovyi-pilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf (дата звернення 20.03.2025)

References:

1. Rudenko Y.M. (2017) The essence of the state tax policy on the influence of civil society on its development and implementation. *State and Regions*, 3 (59), 94–99.
2. Kasyanenko L.M., & Chaika V.V. (2017) Theoretical and legal principles of defining the concept of «tax policy». *Fiscal Policy: Theoretical and Practical Aspects of Legal Science: Collection of Abstracts of the International Scientific and Practical Conference (Irpın, November 24, 2017)*. Vinnytsia: Nilan LTD, 271–273.
3. Chayka V.V. (2017) Tax policy of Ukraine: theoretical and legal aspect: monograph. Irpin: University of the SFS of Ukraine, 348 p
4. Directions of modernization of the tax policy of Ukraine. *Legal Ukraine: finance, taxes, budget*. 2017, № 2-34/2017, 103-110.
5. Krysovaty A.I. (2006) Tax policy of Ukraine: conceptual foundations of theory and practice: Doctor of Economics. Kyiv, 437 p.
6. Barannik L. B. (2013) Socialization of taxes as a principle of effective tax regulation in a market economy. *Formation of market relations*, 9, 15-20.
7. Revenues. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (accessed March 30, 2025).
8. Marchak D., & Markuts Y. (2020) Tax privileges. Whom and to what extent does Ukraine subsidize through tax privileges? Analytical report. Kyiv School of Economics. K. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2020/12/CPFG-Podatkovyi-pilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf

УДК: 336.145

Volodymyr Horyn

*Doctor of Economics, Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
v.horyn@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6048-8330*

Zoryana Lobodina

*Doctor of Economics, Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8536-1440*

Kateryna Berezka

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
km.berezka@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9632-4004*

FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES: THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Володимир Горин

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна*

Зоряна Лободіна

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна*

Катерина Березька

*кандидат технічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна*

ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Анотація. У публікації досліджено концептуальні засади та прикладні аспекти оцінювання фінансової спроможності територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. Проаналізовано сучасні підходи до трактування поняття «фінансова спроможність», зокрема в контексті бюджетної самодостатності, платоспроможності та ефективного використання ресурсів. Визначено, що фінансова спроможність виступає важливою характеристикою загальної спроможності громади забезпечувати надання якісних публічних послуг та реалізовувати власні повноваження. Оцінено

переваги й недоліки представлених у науковій літературі методичних підходів до оцінювання фінансової спроможності територіальних громад. Підкреслено необхідність вироблення уніфікованої системи такого оцінювання з урахуванням як базових, так і додаткових показників. Обґрунтовано доцільність застосування інтегрального підходу до класифікації громад за рівнем фінансової спроможності, що дозволить підвищити ефективність державної регіональної політики та фінансового управління на місцевому рівні.

Використано метод кластеризації для стратифікації територіальних громад за рівнем їх фінансової спроможності. Проведений аналіз дав можливість порівняти територіальні громади за рівнем їх фінансової спроможності, виявити групи ризику для розробки пріоритетів фінансової політики та стимулювання розвитку територій.

Ключові слова: фінансова спроможність, територіальна громада, місцевий бюджет, децентралізація, міжбюджетні трансфери, оцінювання.

Abstract. The publication examines the conceptual foundations and practical aspects of assessing the financial capacity of territorial communities under conditions of decentralisation and martial law. Contemporary approaches to interpreting the concept of «financial capacity» are analysed, particularly in the context of budget self-sufficiency, solvency, and the efficient use of resources. It is established that financial capacity serves as a critical characteristic of a community's overall ability to provide quality public services and to exercise its delegated powers. The advantages and disadvantages of methodological approaches to assessing the financial capacity of territorial communities, as presented in the scientific literature, are evaluated. The necessity of developing a unified assessment system that incorporates both basic and supplementary indicators is emphasised. The feasibility of applying an integrated approach to the classification of communities based on their level of financial capacity is substantiated, as this would enhance the effectiveness of national regional policy and financial governance at the local level.

The clustering method was used to stratify territorial communities according to their financial capacity. The analysis made it possible to compare territorial communities in terms of their financial capacity, identify risk groups for the development of financial policy priorities, and stimulate the development of territories.

Key words: financial capacity, territorial community, local budget, decentralisation, interbudgetary transfers, assessment.

In a democratic society, local self-government plays a crucial role in the realisation of the state's functions as a social institution. Generally, territorial communities are responsible for providing the most essential public goods that determine the quality of life for the population and the level of satisfaction of their daily needs. However, the complete provision of these benefits at the local level is possible only when the territorial community is sufficiently equipped with financial resources, meaning it has an adequate level of financial capacity. The formation of the financial capacities of territorial communities occurs within a complex economic, political, and security environment encompassing a significant number of factors of various natures.

In recent years, the full-scale war with Russia has been the primary factor influencing the financial capacity of territorial communities in Ukraine. It undermines the economic potential of our country and diminishes public authorities' ability to provide citizens with essential public goods. Furthermore, in the context of wartime, territorial communities require additional financial resources. This necessity arises from increased budgetary expenditures on financial and material support for the Armed Forces of Ukraine, assistance to victims of hostilities, and the establishment of safe conditions for delivering educational, medical, and other services. Given these circumstances, the issue of ensuring the financial capacity of territorial communities during wartime remains pertinent and is becoming increasingly popular for study.

Main text of the study. The concept of a capable community entered scientific circulation with the onset of the reform of local self-government and territorial organisation of power. The goal of this reform was to strengthen the position of local self-government by forming a system of territorial communities in Ukraine that are capable in various aspects. The primary approaches to their formation were outlined in a special Methodology approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2015. This document defines a capable territorial community as a community that can «independently or through the relevant local self-government bodies ensure an adequate level of public services, in particular in the field of education, culture, healthcare, social protection, housing and communal services, taking into account human resources, financial support and infrastructure development of this administrative-territorial unit» [15]. There are two main emphases in this definition: first, the focus on the purpose of the territorial community, which should ensure that the collective needs of its residents are met by providing them with high-quality public services; second, the criteria for identifying the capacity of the territorial community, namely the availability of the necessary financial resources, staffing and infrastructure capabilities to provide public services of appropriate quality.

Thus, financial capacity should be considered as one of the dimensions of the overall capacity of a territorial community. However, the position that the financial component is the leading one in determining the capacity of a territorial community is gaining more and more support among the scientific community. According to I. Vakhovych and I. Kaminska, financial resources can link and, in some way, even replace other types of resources that are necessary for the provision of high-quality public services [5]. This opinion is shared by A. Pelekhaty. He notes that «thanks to this ability of financial resources, financial capacity is a priority in the development of the territorial community, is the basis and key to the successful implementation of the reform of the local government system in Ukraine» [14]. Indeed, if a community lacks human resources or developed infrastructure, but has sufficient financial resources, the local government can use the mechanism of inter-municipal cooperation to solve the problem of access to quality public services for the residents of the territorial community.

Despite the surge in attention to local finance and the increasing number of scientific publications on the financial capacity of territorial communities, the definition of this concept and methodological approaches to its assessment are still under debate. From the total number of definitions of the financial capacity of territorial communities, we can summarise several approaches to its understanding, namely:

– financial capacity of the territorial community as a quantitative characteristic of the formation of revenues of all economic entities in the respective territory, i.e., revenues of local governments, business entities and households. According to S. Sember, O. Chubar, and K. Mashiko, a financially capable community can ensure an adequate level of satisfaction of the needs of its members, and also can solve the whole range of social and economic problems [17], using not only the community budget, but also the incoming cash flows of business entities and households. These resources of business and population can potentially be used for the socio-economic development of the community [17]. We believe that such an interpretation of the financial capacity of a territorial community is debatable, since business and the population use their funds to meet their individual needs, not collective ones. These funds can only become a source of funding for public needs through the mechanism of taxation (i.e., in the formation of local budget revenues) or through charity (which is voluntary, and therefore public authorities have no influence on it). This understanding of the financial capacity of a territorial community may reduce the objectivity of its assessment:

– financial capacity of the territorial community as a quantitative characteristic in the formation of local budget resources. According to this approach, a financially capable community is one that possesses sufficient financial resources in the local budget to ensure the proper provision of public services to its residents. This understanding of the financial capacity of a territorial community is more prevalent in the academic community. A. Buriachenko and I. Filimoshkina include educational, medical, cultural services, social protection of the population, and housing and communal services, with local governments being responsible for their provision [4]. I. Liutiy and N. Spasiv emphasise that the financial capacity of a territorial community is determined by its own local budget revenues and other revenues as provided for by law. Taken together, these resources serve as a foundation for the socio-economic development of the territory and the improvement of residents' well-being [10]. A similar explanation of the financial capacity of a territorial community can be found in the publications of M. Pasichnyi and R. Obukhov [13], I. Hrynchyshyn [6], and other scholars. M. Pasichnyi and R. Obukhov assert that the correspondence between budget revenues and expenditures, i.e. its balance, is a crucial aspect of the financial capacity of a territorial community. I. Hrynchyshyn observes that financial resources exceeding the necessary amount for the provision of public services should be viewed as a source for sustainable and inclusive community development. O. Bezpalko indicates that the financial capacity of a community is determined by whether its own sources of revenue to the local budget are adequate for local governments to address issues of local importance [2];

The financial capacity of the territorial community is a quantitative and qualitative characteristic pertaining to the formation and utilisation of local budget resources. Thus, H. Mykhailiv [11] and A. Pelekhaty [14] argue that financial capacity is determined not only by the volume of financial resources available to the community but also by the effective structure of the sources generating these resources, alongside the quality of their distribution and efficient utilisation. As a result, the community can not only tackle destabilising factors of socio-economic development but also secure its stability in both the short and long term. We believe that this understanding of the financial capacity of

a territorial community most accurately captures the essence of the concept, although it presents some controversial points. On the one hand, it is an objective fact that the greater the financial resources at a local government's disposal, the more financially capable the territorial community becomes. However, local governments do not aim to form budgetary resources as an end in itself. This process is intricately linked to the financing of public services. As A. Sen noted, it is not merely the amount of income that matters but the opportunities it affords. Therefore, if the allocation and utilisation of a substantial volume of budgetary resources are poorly conceived, the indicators of meeting community residents' needs for public services may be inadequate. Hence, the financial capacity of a territorial community can only be objectively assessed when the quality of budgetary resource allocation across individual functions and powers of local government is taken into consideration. On the other hand, the structure of budgetary resources is less significant in evaluating the financial capacity of a territorial community. When organising the provision of public services, it is primarily the volume of budgetary resources that the community can allocate for this purpose that holds importance. The source or method of acquiring these funds is of secondary concern. Nevertheless, the structure of budgetary resources reflects the qualitative aspect of the financial capacity of the territorial community, that is, whether it can independently meet its financial needs.

T. Kutsenko and Y. Sirenko present a detailed model for ensuring the financial capacity of a territorial community, taking into account the full range of tools employed by local governments to attract financial resources for the provision of public services. The authors describe various budgetary instruments, such as taxes and fees, as well as expenditures under targeted budget programmes. They also characterise the components of the model that ensures the financial capacity of the community, such as investment, grants, credits, and others, revealing both their advantages and problematic aspects [9]. We believe that this understanding of the model for ensuring the financial capacity of territorial communities is useful for assessing real and potential sources of financial resources for providing public services. However, this approach does not address the importance of the internal potential of a territorial community in ensuring its financial sustainability and the role of the local government's own efforts in this process.

Depending on the significance of its financial resources for local governments to fund public services for the population, several modifications of financial capacity can be distinguished, ranging from complete financial dependence to financial self-sufficiency. This distinction clarifies the terminological conflict regarding the relationship between the concepts of financial capacity, financial self-sufficiency, and the financial autonomy of a territorial community. If a community, due to its limited economic potential, has a small base of its own revenues and relies on transfers from other budgets to form its budgetary resources, this model of ensuring financial capacity manifests as financial dependence. As the state has established standards for the provision of basic public services to all citizens, the government is compelled to provide intergovernmental transfers to ensure the financial viability of such a community. If the proportion of own revenues within the community's budgetary resources gradually increases, the model of ensuring its financial viability transitions to financial autonomy. This autonomy may involve varying degrees of reliance on budget transfers for budget revenues. Ultimately, when a

territorial community possesses sufficient own budget resources to independently finance the provision of public services to its residents, this model of ensuring the financial capacity of the community takes the form of financial self-sufficiency (Fig. 1).

Thus, the interpretation of the financial capacity of territorial communities remains a subject of scientific debate. The question of developing a methodology for its objective assessment is equally contested among scholars. For example, between 2017 and 2018, as part of the U-LEAD with Europe Programme and the SKL International project, the Ministry of Regional Development determined the financial capacity of territorial communities using four coefficients: 1) own revenues per capita; 2) level of budget subsidisation (share of basic/reverse subsidies in revenues); 3) share of expenses for the maintenance of the administrative apparatus funded by own resources; 4) capital expenditures per capita [12]. A. Buriachenko and I. Filimoshkina criticise this approach and note that these indicators are only partially acceptable for assessing the financial capacity of a territorial community. «None of them reflects the relationship between the available own financial resources and the amount of funds spent on the exercise of powers» [4]. Researchers argue that, in determining the financial capacity of territorial communities, it is advisable to use the ratio of own budget revenues to expenditures for the exercise of their own powers. However, such an innovation requires a change in the structure of the expenditure portion of the budget (in accordance with the division of expenditures into own and delegated).

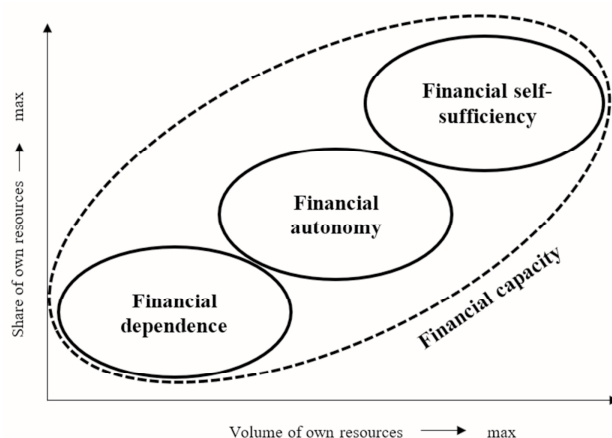

Fig. 1. Models for ensuring the financial capacity of a territorial community based on the contribution of its own revenues to the formation of its budgetary resources.

Source: created by the authors

I. Liutiy and N. Spasiv continued to criticise the methodology for assessing the financial capacity of territorial communities from the U-LEAD with Europe Programme. They employed a cluster approach to rank territorial communities by their financial capacity. Based on the results, the researchers argue that only indicators such as the dynamics of local taxes and fees (year-on-year), as well as own revenues per capita, are

decisive for the level of financial capacity. All other coefficients are of lesser importance [10]. However, it is difficult to concur with this position, as both indicators proposed by I. Liutiy and N. Spasiv are complementary. This may lead to a reduction in the objectivity of the assessment.

T. Bondaruk, I. Bondaruk, and M. Dubyna examine the indicators of the budget's financial capacity in the context of assessing its financial sustainability. However, of the five assessment indicators proposed by the researchers, two (the ratios of local budget revenues to consolidated budget revenues and GDP, respectively) are unsuitable for assessing the financial capacity of a particular territorial community, as they are intended for macroeconomic analysis. Additionally, the coefficients for the ratio of own revenues and tax revenues to local budget expenditures are partially duplicated [3, p. 66].

The Department of Finance of the Lviv Oblast State Administration proposes an original approach to assessing the financial capacity of communities. When determining the required co-financing amount for regional targeted programmes by local governments, the index of relative financial capacity of communities is used. This index is calculated as the ratio of tax and fee revenues, along with basic subsidies per resident of the community, to the corresponding indicator for the region as a whole [18]. Although somewhat controversial, this indicator allows for an assessment of the budgetary resources per capita that a local government can target for specific use. This rationale is evident, as local governments are essentially just the administrators of funds in the case of subventions. In contrast, a grant as an intergovernmental transfer allows local authorities to make independent decisions regarding its targeting.

O. Kopyluk, O. Muzychka, P. Pelekh, and E. Tatsii propose their own methodology for assessing the financial capacity of a territorial community. According to the researchers, this methodology is based on indicators that characterise the main financial aspects of the community's activities. They suggest using the following indicators to evaluate the financial capacity of a community: the dynamics of general fund revenues (excluding transfers); a tax capacity index based on general fund revenues, excluding transfers; the level of subsidisation; the ratio of administrative expenditures to budget tax revenues; the share of labour costs in total budget expenditures; and per capita indicators of own revenues and development expenditures [8]. In our opinion, supplementing the methodology for assessing the financial capacity of communities with a tax capacity index may be a rational decision. However, some indicators of this methodology are debatable: firstly, it is unclear why the authors compare administrative expenditures solely with budget tax revenues, as the economic interpretation of this indicator is questionable; secondly, scholars propose determining the level of subsidisation as the ratio of the basic subsidy to the general fund revenues, but this does not characterise the dependence of the community's financial capabilities on interbudgetary transfers in general, merely on a part of them. Furthermore, there is a question regarding the economic content and feasibility of calculating this indicator. Although all communities share the commonality of receiving subsidies for the provision of educational services or individual social protection programmes, they can also enhance their financial capabilities through other subsidies. However, the receipt of funds from these subsidies is not guaranteed and requires efforts from local government.

O. Rudachenko, Y. Tararuev, and Y. Shevchenko argue that the financial capacity of a territorial community is determined by its ability to finance socio-economic development using internal and external sources of capital. They propose utilising the following set of indicators to assess the financial capacity of communities: «efficiency of financial resource use; efficiency of administrative activities of territorial communities; financial autonomy of territorial communities; expenditure on wages per 1 community resident; share of wage expenditure in their total amount; expenditure on housing and communal services per community resident; share of capital expenditure in total expenditure; expenditure on culture per community resident; expenditure on physical education and sports per community resident; share of expenditure on education in total expenditure» [16]. We consider this approach to assessing the financial capacity of territorial communities to be highly debatable. Firstly, the economic interpretation of indicators regarding the efficiency of financial resource use and the administrative activity of the territorial community, as well as its financial autonomy, is unclear, as the publication provides no explanation. Secondly, there are concerns about whether it is appropriate to calculate the amount of budget expenditures on wages per 1 resident of the community, as the significance of this indicator is unclear. Thirdly, it is uncertain why this methodology combines absolute and relative indicators of budget expenditures on social services (per capita expenditures on culture, physical culture, and sports, but the share of expenditures on education in total expenditures).

Among scholars conducting in-depth research on the financial capacity of local communities, the assessment methodology developed by the working group of experts at the Centre for Political and Legal Reforms, led by Y. Kaziuk, receives significant support. This methodology was created by scholars as part of the U-LEAD with Europe programme. It is based on the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities, which was approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2015 [15]. Following this methodology, researchers propose to assess the financial capacity of communities using a set of 11 indicators. These indicators comprehensively characterise the proportions of the formation and utilisation of financial resources. They include: the level and structure of local budget revenues, with particular emphasis on the role of own revenues and transfers in shaping the community's financial capabilities; and the structure of local budget expenditures in line with functional and economic criteria for their distribution [20]. This forms the information base for a comparative analysis of the financial capacity of territorial communities and the development of state policy in the area of local self-government.

The working group proposes to categorise the entire set of indicators for assessing the financial capacity of communities into basic and supplementary indicators. The first group includes the following indicators: the amount of general fund budget revenue per capita; the ratio of administrative expenditures to local budget revenue; the level of budget dependence on subsidies; and the share of capital expenditures within their overall structure. According to Y. Kaziuk, in certain cases, the basic set of indicators of the financial capacity of a territorial community may be supplemented with other indicators such as expenditures on administration, education, or housing and communal services per capita, fiscal return on community land, and so forth. [20].

R. Fedorets criticises this approach to assessing the financial capacity of communities, deeming the set of indicators insufficient. Like other scholars, he proposes incorporating a community tax capacity index into the assessment methodology, which would enable comparisons of a particular community's financial capacity relative to the national level. Conversely, R. Fedorets argues that it is essential to disregard the indicators regarding the share of transfers and local taxes and fees in local budget revenues, advocating instead for an assessment that considers only the share of subsidies in the budget. The scholar further contends that education is a crucial aspect of balanced community development; thus, it is necessary to augment the list of indicators of community financial capacity with an indicator of education expenditure per student [19]. In our view, it is inappropriate to confine the indicators regarding the structure of budget resource formation solely to the budget's dependence on subsidies. This oversimplifies the criteria for evaluating the financial capacity of territorial communities. To form an objective understanding of the model for ensuring a community's financial capacity, it is vital to measure not only the contribution of local resources to budget formation but also the degree of reliance of the local budget on transfers. R. Fedorets' proposal to utilise the indicator of education expenditure per student is also contentious. On one hand, significant variations in this indicator among communities may stem from the unique characteristics of the educational institutions' network and enrolment. This may necessitate a differentiated approach to financing. On the other hand, education is funded through a combination of the community's own resources and external funding, such as educational subsidies. In contrast, expenditures on culture and sports are entirely the responsibility of the local government.

We share the scientific position of the expert group led by Y. Kaziuk and find the set of indicators they proposed for assessing the financial capacity of local communities reasonable. However, the most contentious aspect of such an assessment is the choice of methodology for consolidating factor indicators into an integrated indicator and the subsequent stratification of territorial communities based on their financial capacity. According to M. Baranovskyi, it is advisable to use a method for normalising the initial factor indicators, which involves converting these indicators into partial indices, alongside further calculations to derive the integrated indicator of community capacity. To differentiate communities by their level of financial capacity, the scientist proposes applying a scale of criteria developed with regard to European practice in delineating problem areas. This scale divides communities into five groups, from high to low capacity [1]. Experts from the U-LEAD with Europe programme, Y. Kaziuk and V. Wenzell, conducted a thorough comparison of different methods for consolidating factor indicators and forming an integrated assessment of the financial capacity of a territorial community. Based on the results of this comparison, they concluded that the adapted model of Ken Brown's 10-point test was the most advantageous. This model involves dividing communities into quartiles according to the values of factor indicators, assigning assessment points for each parameter, and then grading local communities based on the consolidated score of their financial capacity [20].

This methodology ensures a high level of objectivity in the assessment; however, its drawbacks include the cumbersomeness and complexity of obtaining the final results.

An alternative to its application could be cluster analysis, a method of multidimensional statistics and machine learning that groups objects into clusters (groups) based on their similarities. Unlike classification, clusters are not predefined but are formed automatically during the analysis.

The purpose of cluster analysis is to identify the internal structure of data, to divide objects into homogeneous groups by a set of features (factors, indicators), which allows: identify hidden patterns; segment objects for further analysis; make informed decisions.

The main stages of cluster analysis [7]:

1. Selection of features (indicators) for clustering.
2. Normalization (standardization) of data.
3. Selecting a clustering method (k-means, hierarchical, etc.).
4. Determining the number of clusters.
5. Building a cluster model.
6. Interpretation of the results.

Cluster analysis is used in economics (market segmentation, regional analysis); sociology (population grouping); healthcare (patient profiles); geoinformatics (territorial analysis); machine learning (dimensionality reduction, preliminary analysis).

Mathematical model of cluster analysis

Suppose we have n objects (e.g., territorial communities), and for each object we have collected p economic, social, or other indicators. Then each object can be represented as a set of numbers:

$$x_i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ip}), \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

The purpose of cluster analysis:

To divide all objects into K groups (clusters) $C_1, C_2, \dots, C_K$ so that objects in the same group are similar to each other and objects from different groups are as different as possible.

To understand how similar two objects are, the distance between them is used. Most often, it is the Euclidean distance. Distance between x_i and x_j :

$$d_{ij} = \sqrt{(x_{i1} - x_{j1})^2 + \dots + (x_{ip} - x_{jp})^2}, \quad i \neq j; i, j = 1, 2, \dots, n. \quad (2)$$

The smaller this distance is, the more similar the objects are.

For each cluster C_k , the center (centroid) is calculated:

$$\mu_k = \frac{1}{|C_k|} \sum_{x_i \in C_k} x_i \quad (3)$$

where $|C_k|$ is the number of objects in cluster k .

The search for the best partitioning is reduced to minimizing the total squared distance from each object to the center of its cluster:

$$J = \sum_{k=1}^K \sum_{x_i \in C_k} \|x_i - \mu_k\|^2 \rightarrow \min \quad (4)$$

This is the classic objective function of the k-means algorithm.

To assess the financial capacity of territorial communities in Ternopil Oblast, we will use a list of 11 key indicators based on a methodology developed by an expert group led by Y. Kaziuk. The analysis covers the data set for 2024 (Table 1):

1. General fund revenues per capita, (UAH).
2. General fund expenditures per capita, (UAH).
3. Expenditures on maintenance of the management apparatus per capita, (UAH).
4. Capital expenditures per capita, (UAH).
5. Level of subsidization of budgets, (%).
6. Share of administrative expenses, (% of general fund revenues).
7. Share of budget expenditures on labor remuneration, (% of general fund expenditures).
8. Share of capital budget expenditures, (%).
9. Expenditures on culture, physical education and sports per capita, (UAH).
10. Share of transfers in the budget revenues, (%).
11. The share of local taxes and fees in the revenue side of the general budget fund without transfers, (%).

Cluster analysis (k-means method) was used to group communities according to the similarity of these financial characteristics. Before clustering, these indicators were normalized, as they have different units of measurement and scales (hryvnia per capita and percentages).

As a result of data normalization, all indicators were brought to a common scale (from 0 to 1) (Table 2).

We used min-max normalization:

$$x_{it}^* = \frac{x_{it} - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad (4)$$

where i – is the indicator index, $i = \overline{1, 11}$; t – is the territorial community index, $t = \overline{1, 55}$.

Selecting the number of clusters.

The optimal number of clusters was determined using the «elbow» method. The «elbow» method is a graphical way of determining the optimal number of clusters in cluster analysis, in particular when using the k-means algorithm.

The essence of the method is as follows:

for different numbers of clusters k , the within-cluster variance (WSS) is calculated – the total distance of points to the centers of their clusters.

Then a graph is constructed:

the X-axis is the number of clusters k ,

the Y-axis is the WSS value.

When increasing k ceases to significantly reduce WSS, a «break» appears in the graph – this is the «elbow», which indicates the optimal value of k .

Table 1
Indicators for assessing the financial capacity of territorial communities in the Ternopil region for 2024

Name of the territorial community	Current population as of 01.01.2022, including IDPs (thousands)	Area of TC, (km ²)	General fund revenue per capita (UAH)	General fund expenditures per capita (UAH)	Administrative expenditures per capita (UAH)	Capital expenditures per capita (UAH)	Budget subsidy level (%)	Share of administrative expenditures (% of general fund revenues)	Share of budget expenditures on labor costs (% of general fund expenditures)	Share of capital expenditures in the budget (%)	Expenditures on culture, physical education, and sports per capita (UAH)	Share of transfers in budget revenues (%)	Share of local taxes and fees in the revenue part of the general fund budget without transfers, (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Velyki Hai	11,133	142	12126,1	12990,2	2015,6	2442,8	0,0%	16,60%	64,90%	15,70%	911,1	19,70%	22,70%
Velyka Berezovytsia	23,086	205	9817,9	10891,3	1438,2	1625,3	0,0%	14,60%	63,90%	12,90%	888	21,00%	37,40%
Ternopil	227,619	167,9	12923,3	14009,4	1080,5	2309,7	0,0%	8,40%	53,00%	13,70%	577,4	16,30%	28,10%
Baikivtsi	12,054	158,5	16469,6	16528,4	3583,4	1155,4	0,0%	21,80%	57,70%	6,50%	1189,4	13,40%	36,10%
Velyki Birky	5,944	65,8	11622,7	12970	2834,1	1793,2	0,0%	24,40%	60,90%	12,10%	488,7	18,40%	38,70%
Trybukhivtsi	8,627	116,2	17662,2	20026,1	1546,9	1911,9	0,0%	8,80%	35,10%	8,60%	490,3	17,90%	7,70%
Bila	10,735	138,1	8782,8	10716,4	1840,3	1616,1	2,8%	21,00%	67,40%	12,90%	720,7	24,30%	42,10%
Husiatyn	15,413	248,2	6929,2	9813,4	1281,5	1388,1	2,7%	18,50%	66,40%	12,10%	702,5	23,30%	33,50%
Pidhorodne	7,278	130,6	10693,2	9884	2580,9	1521,5	3,4%	24,10%	71,50%	13,30%	286,8	20,60%	33,10%
Zboriv	19,017	471	6753	9611,9	1074,9	1051	7,4%	15,90%	75,00%	9,70%	645,9	33,80%	33,60%
Skoriky	8,105	265	7950,4	10282,2	2185,1	2210,2	0,0%	27,50%	74,00%	17,20%	377	27,20%	24,50%
Kozova	24,732	435,1	6849,2	9551,1	1583,4	755,1	0,0%	23,10%	70,30%	7,20%	450,8	26,40%	30,10%
Khorostkiv	13,537	179	7164	9897,8	1487,9	445,1	1,3%	20,80%	67,70%	4,20%	628,6	26,70%	35,10%
Zbarazh	38,415	599,6	6813,8	10251,6	1486,6	619,6	7,3%	21,80%	72,80%	5,60%	714,9	31,80%	34,10%
Pidvolochysk	18,356	352,1	6848,9	9736,7	1611,4	903,5	4,1%	23,50%	74,00%	8,20%	644,5	27,30%	32,70%
Zavodske	6,758	91,1	6713,9	8323,7	1588,6	617,3	3,0%	23,70%	63,80%	6,80%	152,6	25,50%	34,40%
Chortkiv	36,393	153	6133,6	8952	1011,7	592,7	6,6%	16,50%	66,10%	6,00%	434,8	32,30%	27,10%
Borshchiv	28,717	412	5462,8	9265,7	881,1	491,3	17,1%	16,10%	63,50%	5,00%	511,7	39,00%	35,20%

Continuation of table 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Pidhaitsi	16,236	477,9	7546,2	10875,1	1570,2	259,8	0,0%	20,80%	76,40%	2,30%	667,1	29,30%	24,40%
Lanivtsi	21,442	481,4	6025,1	9995,8	1474,1	1371,1	6,0%	24,50%	75,50%	11,70%	223,9	38,20%	31,60%
Buchach	37,323	531,2	5199,8	9698,7	1201,5	821,6	17,8%	23,10%	74,50%	7,70%	567	42,60%	34,20%
Kremenets	41,611	527	6009,1	10348	1037,3	600	11,0%	17,30%	77,30%	5,30%	558,2	39,50%	31,10%
Shumsk	24,466	637,9	5170,2	9455,9	1297,4	1075,3	9,3%	25,10%	77,70%	9,80%	468,2	38,40%	29,30%
Terebovlia	30,293	444,8	5748	9081,7	1183,9	546,7	11,4%	20,60%	77,70%	5,60%	794,2	34,40%	28,40%
Berezhany	26,259	244	5227,3	8912,5	1134,3	485,9	15,9%	21,70%	68,10%	5,10%	675	36,40%	29,50%
Kupchynets	3,759	89,5	6670,7	10931,1	2386	1103,9	0,0%	35,80%	73,00%	9,00%	416,1	30,80%	35,00%
Ozerna	6,98	168,9	5120,1	1391	1391	920,4	18,5%	27,20%	76,30%	8,70%	364,2	45,70%	37,40%
Hrymailiv	9,334	339,9	6179,6	10204,2	2633,6	620,8	4,9%	42,60%	77,40%	5,70%	379,8	34,10%	37,30%
Zolotnyky	7,498	286,8	6240,2	9694,3	1885,4	593,4	0,0%	30,20%	75,90%	5,50%	407,1	34,50%	31,50%
Ivaniv	4,024	109,8	6307,5	8353	1737,9	226,3	0,0%	27,60%	76,20%	2,60%	355	28,40%	30,60%
Skalat	13,143	225,6	6257,5	10235,2	1642,7	524,9	10,7%	26,30%	76,80%	4,80%	587	36,20%	37,50%
Zalishchyky	26,607	351,7	5147,3	9146,2	1444,7	606,6	14,0%	28,10%	75,20%	6,10%	667,7	40,90%	30,40%
Bilobozhnytsia	10,642	272,1	5215,4	8800,5	1437,4	192,4	11,1%	27,60%	74,30%	2,10%	490,5	40,30%	34,50%
Monastyriska	19,025	472,7	4773,5	8405,8	1215	833,9	14,0%	25,50%	78,90%	8,80%	424,4	41,00%	30,40%
Mykulyn	16,974	239,6	5135,5	9131	1197,5	406,4	17,6%	23,30%	76,60%	4,20%	428	41,60%	33,20%
Velyki Dederkaly	6,228	165	4656,9	10360,1	1456,2	234,6	0,0%	31,30%	81,90%	2,10%	342,9	47,30%	36,00%
Kozliv	4,351	95,1	5091,1	9539,8	2419,4	532,2	10,0%	47,50%	64,60%	5,30%	321,8	41,30%	42,20%
Vasylkivtsi	7,941	170,2	5010,6	9824,9	1741	362,2	15,5%	34,70%	83,80%	3,50%	359,9	45,30%	37,20%
Kopychmitsia	12,959	171,8	4676,3	9364,7	1313,1	477,9	22,5%	28,10%	76,80%	4,70%	467,2	46,70%	35,30%
Vyshnivets	17,267	324,3	3744,7	8773,1	1300	1014,9	30,1%	34,70%	77,00%	10,10%	259	50,30%	33,80%
Pochayiv	17,704	218,3	4105,9	9719,2	1109,2	728,3	29,7%	27,00%	79,70%	6,90%	470,8	54,10%	33,00%
Bilche-Zolote	3,918	108,4	5438,8	8918	2099,3	273,8	1,5%	38,60%	75,60%	2,90%	328,9	36,10%	31,50%
Nahryanka	8,478	181,7	4970,7	8059,3	1448,1	137,1	18,0%	29,10%	74,20%	1,70%	250,5	43,80%	34,50%
Skala-Podilska	10,062	184,9	4694,4	9014,8	1274,4	416,3	18,7%	27,10%	73,60%	4,50%	368,2	43,10%	27,10%
Tovste	18,074	340	4272,2	9014,9	1484,3	838,5	24,2%	34,70%	79,20%	8,30%	263,4	47,70%	34,80%
Mlynets-Podilska	16,295	245,2	2491,2	6772,2	624,6	463	42,6%	25,10%	81,40%	6,30%	187,5	62,60%	29,80%
Zaliztsi	10,402	248,6	4553,4	9349,9	1781,8	556,5	18,6%	39,10%	84,20%	5,60%	273,5	47,20%	40,80%
Narativ	6,656	218,2	4544	8993,2	2114,4	169	23,9%	46,50%	81,00%	1,80%	496,3	51,60%	36,20%
Ivane-Puste	4,754	80,7	3250,6	7931,9	1350	177	34,5%	41,50%	79,50%	2,10%	187,2	56,30%	40,40%

Continuation of table 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Koropets	5,872	85,9	2459,2	6598,2	1151,1	108,5	40,5%	46,80%	83,80%	1,30%	164,1	49,10%	34,40%
Lopushne	5,11	144	3770,3	11053,8	1981,5	336,7	30,1%	52,60%	86,10%	2,90%	240,4	64,30%	33,10%
Borsuky	6,235	152,8	4559,2	9638,6	1724,3	428,2	19,4%	37,80%	78,60%	4,20%	233,4	51,80%	25,60%
Kolyndyany	6,488	156,7	3633,7	8927,7	1454,8	159	23,5%	40,00%	76,00%	1,70%	239,7	50,30%	31,60%
Zoloty Potik	15,076	160,2	2931,7	9069,8	865,3	115,6	31,8%	29,50%	84,40%	1,20%	180,6	66,20%	22,40%
Saranchuky	6,308	223	3978,9	9024,7	1837,6	174,8	25,5%	46,20%	84,00%	1,80%	362,5	52,60%	32,70%
max	227,619	637,9	17662,2	20026,1	3583,4	2442,8	42,60%	52,60%	86,10%	17,20%	1189,4	66,20%	42,20%
min	3,759	65,8	2459,2	6598,2	624,6	108,5	0,00%	8,40%	35,10%	1,20%	152,6	13,40%	7,70%

Table 2

Indicators for determining the financial capacity of communities after normalization

Name of the territorial community	General fund revenues per capita	General fund expenditures per capita	Expenditures on administrative apparatus maintenance per capita	Capital expenditures per capita	Level of budget subsidies	Share of administrative expenditures	Share of budget expenditures on labor costs	Share of capital expenditures in the budget	Expenditures on culture, physical education, and sports per capita	Share of transfers in budget revenues	Share of local taxes and fees in the revenue part of the general fund budget without transfers
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Velyki Hai	0.6359	0.4760	0.4701	1.0000	0.0000	0.1855	0.5843	0.9063	0.7316	0.1193	0.4348
Velyka Berezovytsia	0.4840	0.3197	0.2750	0.6498	0.0000	0.1403	0.5647	0.7313	0.7093	0.1439	0.8609
Temopil	0.6883	0.5519	0.1541	0.9430	0.0000	0.0000	0.3510	0.7813	0.4097	0.0549	0.5913
Baikivtsi	0.9216	0.7395	1.0000	0.4485	0.0000	0.3032	0.4431	0.3313	1.0000	0.0000	0.8232
Velyki Buky	0.6027	0.4745	0.7468	0.7217	0.0000	0.3620	0.5059	0.6813	0.3242	0.0947	0.8986
Trybukhivtsi	1.0000	1.0000	0.3117	0.7726	0.0000	0.0090	0.0000	0.4625	0.3257	0.0852	0.0000
Bila	0.4159	0.3067	0.4109	0.6458	0.0657	0.2851	0.6333	0.7313	0.5479	0.2064	0.9971
Husiatiyn	0.2940	0.2394	0.2220	0.5482	0.0634	0.2285	0.6137	0.6813	0.5304	0.1875	0.7478
Pidhorodne	0.5416	0.2447	0.6612	0.6053	0.0798	0.3552	0.7137	0.7563	0.1294	0.1364	0.7362
Zhoriv	0.2824	0.2244	0.1522	0.4038	0.1737	0.1697	0.7824	0.5313	0.4758	0.3864	0.7507
Skoriky	0.3612	0.2744	0.5274	0.9004	0.0000	0.4321	0.7627	1.0000	0.2164	0.2614	0.4870
Kozova	0.2888	0.2199	0.3241	0.2770	0.0000	0.3326	0.6902	0.3750	0.2876	0.2462	0.6493
Khorostkiv	0.3095	0.2457	0.2918	0.1442	0.0305	0.2805	0.6392	0.1875	0.4591	0.2519	0.7942
Zbarazh	0.2864	0.2721	0.2913	0.2190	0.1714	0.3032	0.7392	0.2750	0.5423	0.3485	0.7652
Pidvolochysk	0.2887	0.2337	0.3335	0.3406	0.0962	0.3416	0.7706	0.4375	0.4744	0.2633	0.7246
Zavodske	0.2799	0.1285	0.3258	0.2180	0.0704	0.3462	0.5627	0.3500	0.0000	0.2292	0.7739
Chortkiv	0.2417	0.1753	0.1308	0.2074	0.1549	0.1833	0.6078	0.3000	0.2722	0.3580	0.5623
Borshchiv	0.1976	0.1987	0.0867	0.1640	0.4014	0.1742	0.5569	0.2375	0.3464	0.4848	0.7971
Pidhatitsi	0.3346	0.3185	0.3196	0.0648	0.0000	0.2805	0.8098	0.0688	0.4962	0.3011	0.4841
Lanivtsi	0.2346	0.2530	0.2871	0.5409	0.1408	0.3643	0.7882	0.6563	0.0688	0.4697	0.6928
Buchach	0.1803	0.2309	0.1950	0.3055	0.4178	0.3326	0.7725	0.4063	0.3997	0.5530	0.7681
Kremenets	0.2335	0.2793	0.1395	0.2106	0.2582	0.2014	0.8275	0.2563	0.3912	0.4943	0.6783
Shumsk	0.1783	0.2128	0.2274	0.4142	0.2183	0.3778	0.8353	0.5375	0.3044	0.4735	0.6261

Continuation of table 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Terebovlia	0,2163	0,1850	0,1890	0,1877	0,2676	0,2760	0,8353	0,2750	0,6188	0,3977	0,6000
Berezhany	0,1821	0,1724	0,1723	0,1617	0,3732	0,3009	0,6471	0,2438	0,5039	0,4356	0,6319
Kupchynets	0,2770	0,3227	0,5953	0,4264	0,0000	0,6199	0,7431	0,4875	0,2541	0,3295	0,7913
Ozerna	0,1750	0,2221	0,2590	0,3478	0,4343	0,4253	0,8078	0,4688	0,2041	0,6117	0,8609
Hrymaliv	0,2447	0,2685	0,6790	0,2195	0,1150	0,7738	0,8294	0,2813	0,2191	0,3920	0,8580
Zolotnyky	0,2487	0,2306	0,4261	0,2077	0,0000	0,4932	0,8000	0,2688	0,2455	0,3996	0,6899
Ivaniv	0,2531	0,1307	0,3763	0,0505	0,0000	0,4344	0,8059	0,0875	0,1952	0,2841	0,6638
Skalat	0,2498	0,2709	0,3441	0,1784	0,2512	0,4050	0,8176	0,2250	0,4190	0,4318	0,8638
Zalishchyky	0,1768	0,1898	0,2772	0,2134	0,3286	0,4457	0,7863	0,3063	0,4968	0,5208	0,6580
Bilobozhnytsia	0,1813	0,1640	0,2747	0,0359	0,2606	0,4344	0,7686	0,0563	0,3259	0,5095	0,7768
Monastyryska	0,1522	0,1346	0,1995	0,3108	0,3286	0,3869	0,8588	0,4750	0,2622	0,5227	0,6580
Mykulyn	0,1760	0,1886	0,1936	0,1276	0,4131	0,3371	0,8137	0,1875	0,2656	0,5341	0,7391
Velyki Dederkaly	0,1446	0,2802	0,2811	0,0540	0,0000	0,5181	0,9176	0,0563	0,1835	0,6420	0,8203
Kozliv	0,1731	0,2191	0,6066	0,1815	0,2347	0,8846	0,5784	0,2563	0,1632	0,5284	1,0000
Vasylykivsi	0,1678	0,2403	0,3773	0,1087	0,3638	0,5950	0,9549	0,1438	0,1999	0,6042	0,8551
Kopychnitsia	0,1458	0,2060	0,2327	0,1582	0,5282	0,4457	0,8176	0,2188	0,3034	0,6307	0,8000
Vyshnivets	0,0846	0,1620	0,2283	0,3883	0,7066	0,5950	0,8216	0,5563	0,1026	0,6989	0,7565
Pochayiv	0,1083	0,2324	0,1638	0,2655	0,6972	0,4208	0,8745	0,3563	0,3069	0,7708	0,7333
Bilche-Zolote	0,1960	0,1728	0,4984	0,0708	0,0352	0,6833	0,7941	0,1063	0,1700	0,4299	0,6899
Nahiryanka	0,1652	0,1088	0,2783	0,0123	0,4225	0,4683	0,7667	0,0313	0,0944	0,5758	0,7768
Skala-Podilska	0,1470	0,1579	0,2196	0,1319	0,4390	0,4231	0,7549	0,2063	0,2079	0,5625	0,5623
Tovste	0,1193	0,1800	0,2906	0,3127	0,5681	0,5950	0,8647	0,4438	0,1069	0,6496	0,7855
Mlynets-Podilska	0,0021	0,0130	0,0000	0,1519	1,0000	0,3778	0,9078	0,3188	0,0337	0,9318	0,6406
Zalizisi	0,1377	0,2049	0,3911	0,1919	0,4366	0,6946	0,9627	0,2750	0,1166	0,6402	0,9594
Nariv	0,1371	0,1784	0,5035	0,0259	0,5610	0,8620	0,9000	0,0375	0,3315	0,7235	0,8261
Ivane-Puste	0,0521	0,0993	0,2452	0,0293	0,8099	0,7489	0,8706	0,0563	0,0334	0,8125	0,9478
Koropets	0,0000	0,0000	0,1779	0,0000	0,9507	0,8688	0,9549	0,0063	0,0111	0,6761	0,7739
Lopushne	0,0862	0,3318	0,4586	0,0978	0,7066	1,0000	1,0000	0,1063	0,0847	0,9640	0,7362
Borsuky	0,1381	0,2264	0,3717	0,1370	0,4554	0,6652	0,8529	0,1875	0,0779	0,7273	0,5188
Kolyndany	0,0773	0,1735	0,2806	0,0216	0,5516	0,7149	0,8020	0,0313	0,0840	0,6989	0,6928
Zoloty Potik	0,0311	0,1841	0,0814	0,0030	0,7465	0,4774	0,9667	0,0000	0,0270	1,0000	0,4261
Saranchuky	0,1000	0,1807	0,4100	0,0284	0,5986	0,8552	0,9588	0,0375	0,2024	0,7424	0,7246

According to the «elbow» method (Fig. 2), the graph of the sums of intracluster distances WSS (calculated in STATISTICA) sharply changes the slope at the point $k=3$, which indicates the optimal number of clusters.

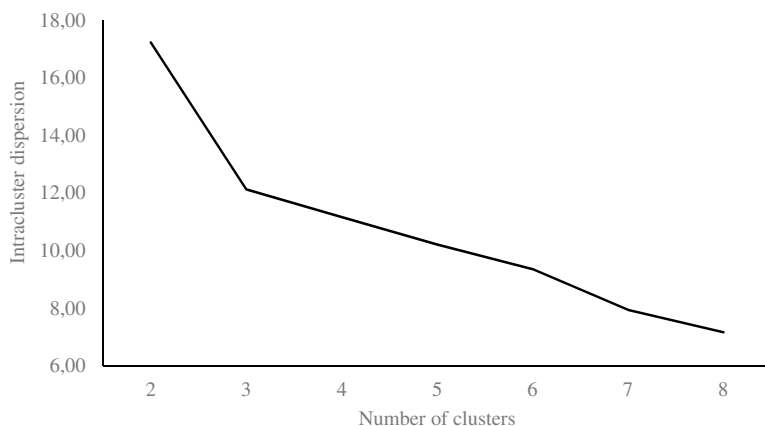

Fig. 2. Searching for the optimal number of clusters using the «elbow» method

Therefore, three clusters were selected for further analysis.

Clustering was performed in the STATISTICA software environment. Table 3 shows the distribution of 55 communities in the region by clusters. Each community is assigned to one of three clusters according to the similarity of budget indicators.

Figure 2 shows the calculations of distances to the cluster centre for each cluster.

Table 3

Distribution of communities in the region by clusters

Cluster	Number of communities	Names of communities
1 (highest capacity)	10	Velyki Hai, Velyka Berezovytsia, Ternopil, Baikivtsi, Velyki Birky, Trybukhivsi, Bila, Husiatyn, Pidhorodnie, Skoryky
2 (average capacity)	29	Zboriv, Kozova, Khorostkiv, Zbarazh, Pidvolochysk, Zavodske, Chortkiv, Borshchiv, Pidhaitsi, Lanivtsi, Buchach, Kremenets, Shumsk, Terebovlia, Berezhany, Kupchyntsi, Ozerna, Hrymailiv, Zolotnyky, Ivaniv, Skalat, Zalishchyky, Bilobozhnytsia, Monastyriska, Mykulyntsi, Velyki Dederkaly, Bilche-Zolote, Skala-Podilska, Kozliv
3 (low capacity)	16	Vasylkivtsi, Kopychyntsi, Vyshnivets, Pochaiv, Nahiryanka, Tovste, Melnytsia-Podilska, Zaliztsi, Naraiv, Ivane-Puste, Koropets, Lopushne, Borsuky, Kolyndyany, Zoloty Potik, Saranchuky

Table 4 shows the average indicators in each cluster.

Table 4

Average indicators in each cluster

Cluster	General fund revenues per capita (UAH)	General fund expenditures per capita (UAH)	Administrative expenditures per capita (UAH)	Capital expenditures per capita (UAH)	Budget subsidy level (%)	Share of administrative expenditures (% of general fund revenues)	Share of budget expenditures on labour compensation (% of general fund expenditures)	Share of capital expenditures in the budget (%)	Expenditures on culture, physical education, and sports per capita (UAH)	Share of transfers in the revenue part of the budget (%)	Share of local taxes and fees in the revenue part of the general fund budget without transfers, (%)
1	11497,74	12811,14	2038,65	1797,42	0,9	19	61	12	663,19	20	30
2	5882,53	9516,44	1511,89	624,89	8	26	74	6	483,41	36	32
3	3934,54	8882,26	1455,07	390,45	27	37	81	4	289,75	52	34

Characteristics of clusters. Cluster 1 brings together the most financially capable communities in the region, with high levels of per capita income and significant overall budget resources. This group includes, in particular, the Baikivtsi community and the regional centre (Ternopil TC), which have the highest per capita income. Cluster 1 is characterised by high capital expenditures (investments in infrastructure) and minimal dependence on state subsidies. Most communities in this cluster do not receive basic subsidies (some are even donors – reverse subsidy payers). The share of transfers in revenues is the lowest here (budgets are mainly formed from own revenues, in particular local taxes). Cluster 1 communities also have a low share of administrative expenses (economies of scale – a large revenue base allows them to maintain the administrative apparatus, spending an average of 19% of revenues) and a relatively low share of salary expenses (about 61%). This means that after covering protected items, these communities have sufficient funds left for development – the share of capital expenditures here is the highest (12% on average). In general, cluster 1 communities can be characterised as financially self-sufficient and capable of investing in their own development.

Cluster 2 includes communities with average financial capacity. Their budget indicators are close to the regional average. Own revenues per capita and expenditures in these communities are at an average level, which allows them to meet basic needs. Cluster 2 is characterised by moderate dependence on state transfers (about half of the revenues come from educational subsidies and other subsidies) and a moderate level of subsidisation (the basic subsidy averages 8% of the budget). The share of local taxes in general fund revenues is average ($\approx 32\%$), which indicates some development of

entrepreneurship, and communities have their own tax base, albeit not a very strong one. Expenditures on administrative costs and wages in cluster 2 account for a significant but not excessive share of the budget (25% on average). Capital expenditures in the communities of this group per capita are moderate, sufficient to maintain infrastructure, but less than in cluster 1 (on average, 6% of budget expenditures). Therefore, cluster 2 can be described as a group of relatively balanced communities with satisfactory or optimal capacity, but without significant resources for large-scale investments.

Cluster 3 brings together the financially weakest communities. These are usually rural areas with a low-income base. Per capita income here is the lowest, and expenditures barely cover protected budget items. Cluster 3 is characterised by high dependence on transfers: most of the revenues come from educational subsidies and basic grants (the share of transfers often exceeds 52%). Accordingly, the level of budget subsidisation is the highest – state support covers a significant part of their expenditures. A significant share of these communities' funds is directed toward maintaining institutions and paying salaries (on average, 80% of general fund expenditures go toward salaries for public sector employees). The share of administrative expenses is also higher than average (about 38% of revenues) because even a small administrative apparatus is financially burdensome for low-budget communities. In such conditions, resources for development are minimal: capital expenditures per capita are insignificant (4% of the budget, and in some cases, non-existent). For example, it is in communities with the lowest capacity that critically low levels of capital investment and high specific expenditures on the administrative apparatus are recorded. Cluster 3 communities can be characterised as those that require increased financial support and the search for additional sources of revenue to ensure an adequate level of services.

To visualise the clusters and depict the communities in two-dimensional space, we will first use the principal component analysis (PCA) method.

This method transforms multidimensional data into two principal components that retain maximum variance (information).

Figure 3 shows the factor loading matrix (PCA component matrix). Its values show how strongly each variable is related to the two components.

		Factor Loadings (Unrotated) (Spreadsheet1)	
		Extraction: Principal components	
		(Marked loadings are >.700000)	
Variable		Factor 1	Factor 2
Доходи загального фонду на мешканця, (грн)		-0.947736	0.099161
Видатки загального фонду на мешканця, (грн)		-0.803380	0.065851
Видатки на утримання апарату управління на мешканця, (грн)		-0.360657	0.869485
Капітальні видатки на мешканця, (грн)		-0.832299	-0.052373
Рівень дотаційності бюджетів, (%)		0.784237	-0.223113
Частка управлінських видатків, (%) від доходів загального фонду)		0.712510	0.560474
Частка бюджетних видатків на оплату праці, (%) від видатків загального фонду)		0.843100	0.126079
Частка капітальних видатків бюджету, (%)		-0.702213	-0.054647
Видатки на культуру, фізкультуру і спорт на мешканця, (грн)		-0.657742	0.044465
Частка трансфертів у дохідній частині бюджету, (%)		0.910656	-0.141802
Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів, (%)		0.318675	0.647108
Expl.Var		6.056508	1.596543
Prp.Totl		0.550592	0.145140

Fig. 3. The factor loading matrix

As a result of PCA, we obtained two components

$$PC1 = -0.948X1 - 0.803X2 - 0.361X3 - 0.832X4 + 0.784X5 + 0.713X6 + 0.843X7 - 0.702X8 - 0.658X9 + 0.911X10 + 0.319X11,$$

$$PC2 = 0.099X1 + 0.066X2 + 0.869X3 - 0.052X4 - 0.223X5 + 0.560X6 + 0.126X7 - 0.055X8 + 0.044X9 - 0.142X10 + 0.647X11,$$

where $X1, \dots, X11$ are the designations of the indicators, respectively, that we used to determine the financial capacity of communities.

Cluster diagram (2D visualisation). In Fig. 4, communities are represented in the space of two principal components after applying the PCA method to reduce the dimensionality to 2. The points representing communities are coloured according to clusters (orange – cluster 1, grey – cluster 2, red – cluster 3). The coordinates of the points are the values of the two principal components. The names of the communities are added as captions to the points. It can be seen that the groups are quite clearly separated in space: the communities of cluster 1 are located compactly and are distant from the others, while the communities of cluster 3 form another group with some overlap with cluster 2. The intermediate group (cluster 2) occupies a position between the better and the weaker communities. This visualisation confirms the results of the analysis—financially capable communities differ significantly from less capable ones, and communities in the middle group occupy an intermediate position.

Conclusions. The financial capacity of local communities is a key condition for the effective functioning of the local self-government system and the proper provision of public services, particularly during times of martial law. It is an integral characteristic that encompasses not only the volume of financial resources that local communities can allocate for the delivery of public services but also the quality of their formation, the structure of their utilisation, and the community's ability to independently meet its own financial needs.

There are numerous approaches in scientific literature that explain the concept of the financial capacity of a territorial community. This suggests that the economic phenomenon is complex. Through a comparison of various scientific approaches, it has been demonstrated that the most suitable understanding of the financial capacity of a territorial community is as a quantitative and qualitative characteristic of the formation and utilisation of its financial resources. This approach enables a more comprehensive consideration of the economic, institutional, and social specifics involved in the functioning of territorial communities.

An analysis of existing methods for assessing the financial capacity of communities has shown that they are heterogeneous and fragmented. Although individual research and expert groups (such as the working group of the U-LEAD with Europe programme) have made some progress in developing a methodology for assessing the financial capacity of communities, a unified and comprehensive methodology has not yet been established. This makes it more difficult to conduct a comparative analysis of the financial capacity of territorial communities and to use their results to develop priorities for state regional policy and to promote local self-government.

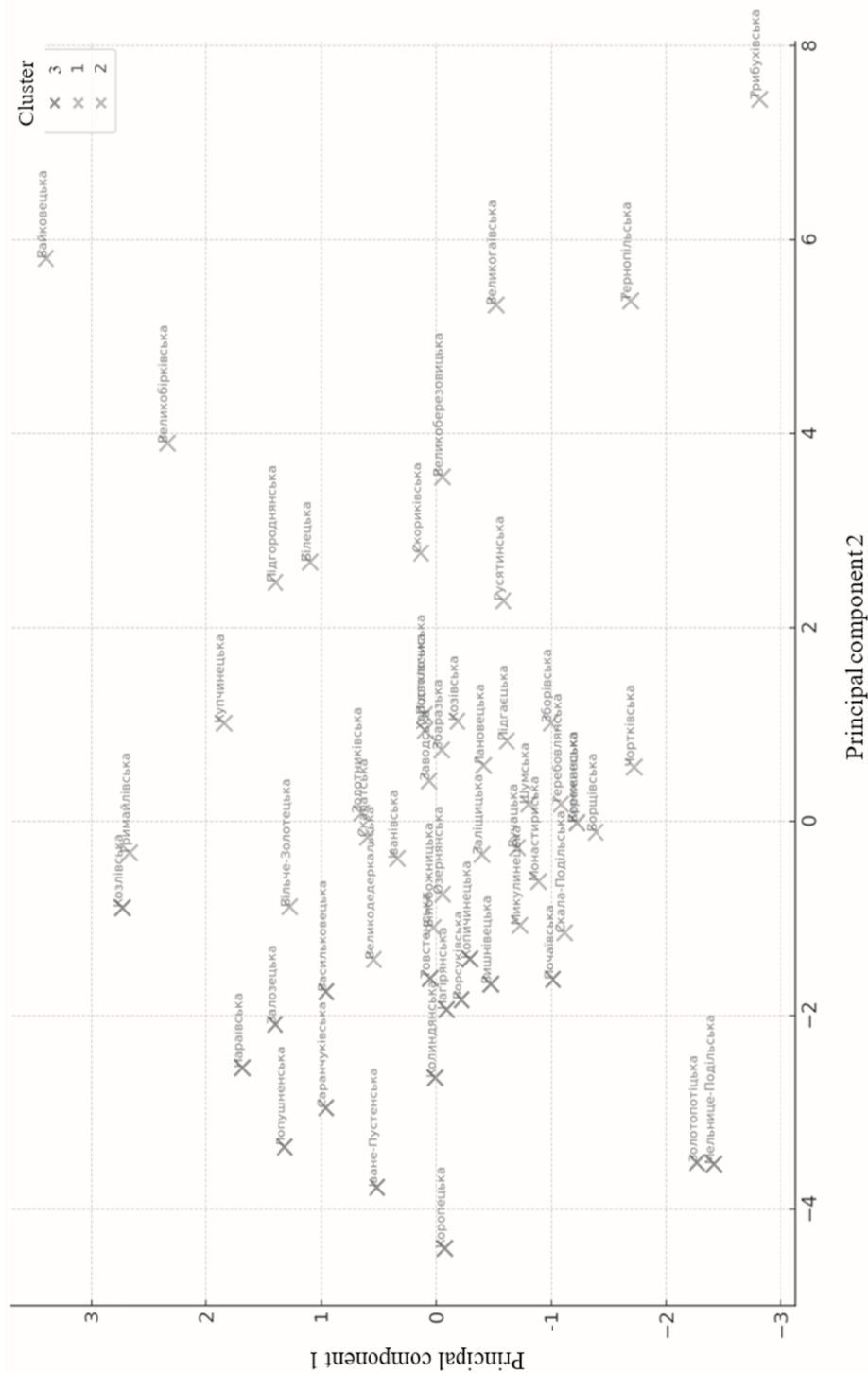

Fig. 4. Visualization of the results of cluster distribution of territorial communities using the principal component method

Cluster analysis enabled the identification of three homogeneous groups of territorial communities based on their financial indicators. The first cluster grouped together leading communities with sufficient resources of their own and minimal dependence on the state; the second cluster comprised communities with balanced indicators close to the average; and the third cluster included communities exhibiting critically low financial capacity that rely on subsidies. The stratification of territorial communities, based on the results of the cluster analysis, revealed significant differences in financial capacity, serving as a foundation for management decisions: communities in cluster 3 require priority support and income growth, while the successful experiences of communities in cluster 1 can act as a benchmark for others. The “elbow” method ensured an objective selection of the number of clusters, and graphical interpretation confirmed the reliability of the clusters obtained. Thus, the analysis permits a comparative assessment of the financial capacity of communities and the identification of risk and success groups for strategic planning of territorial development.

List of sources used:

1. Барановський М. Спроможність територіальних громад України: підходи до оцінки, регіональні відмінності, типізація. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія: Географія. 2023. Вип. 845. С. 77-87. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/geoscience/article/view/822/842>
2. Безпалько О. М. Роль територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1. С. 116–123.
3. Бондарук Т., Бондарук І., Дубина М. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2(59). С. 60-72. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36268/1/Бондарук.pdf>
4. Буряченко А. Є., Філімошкіна І. О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 56–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_5_6
5. Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення / Луцький нац. техн. ун-т. Луцьк, 2008. 298 с.
6. Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. № 6. С. 51–56. [https://ird.gov.ua/sep/sep20186\(134\)/sep20186\(134\)_051_HrynychshynI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynychshynI.pdf)
7. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 170 с.
8. Копилук О., Музичка О., Пелех П., Тацій Є. Фінансова спроможність територіальних громад Львівської області в умовах децентралізації. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. 2024. № 75. С. 14-19. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1510/1421>
9. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e92b6320-34a5-47a5-82ca-4b45098e6823/content>

10. Лютий І. О., Спасів Н. Я. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 92–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_7_7
11. Михайлів Г. Фінансова спроможність соціально-економічного розвитку регіональних суспільних систем. *Економічний аналіз*. 2010. №7. С. 97–99. URL: https://econa.at.ua/Vypusk_7/myhayliv.pdf
12. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік (у розрізі областей). Лютий 2018 р. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/183/366.pdf>
13. Пасічний М. Д., Обухов Р. О. Фінансова спроможність територіальних громад у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2024. №4. С. 221–229. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-221_229.pdf
14. Пелехатий А. О. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5260>
15. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
16. Рудаченко О., Тараруєв Ю., Шевченко Ю. Аналіз та оцінка фінансової спроможності територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2024. № 5. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3767/3802>
17. Сембер С. В., Чубарь О. Г., Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності і фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 81–90. https://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_081_SemberSV,ChubarOH,MashikoKS.pdf
18. У департаменті фінансів Львівської ОВА пояснили, що таке індекси спроможності територіальних громад. URL: <https://loda.gov.ua/news/93048>
19. Федорець Р. Визначення фінансової спроможності територіальних громад із центрами у середніх містах (кейс областей *Українського Полісся*). *Український журнал природничих наук*. 2024. № 7. С. 96–105. URL: <https://naturaljournal.zu.edu.ua/index.php/ujns/article/view/132/120>
20. Формування критеріїв та методики оцінювання спроможності територіальних громад (аналітичне дослідження) / Я. Казюк та ін. Київ: Центр політико-правових реформ, U-LEAD з Європою, 2023. 123 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1332/Аналітичне_дослідження_щодо_оновленої_Методики_з_додатками.pdf

References:

1. Baranovskyi, M. (2023). Spromozhnist terytorialnykh hromad Ukrainy: pidkhody do otsinky, rehionalni vidminnosti, typizatsiia [The capacity of territorial communities of Ukraine: approaches to assessment, regional differences, typification]. *Naukovy visnyk Chernivetskoho universytetu*. Serii: Neohrafiia, 845, 77–87. Available at: <https://journals.chnu.edu.ua/geoscience/article/view/822/842> [in Ukrainian].

2. Bezpalko, O. M. (2019). Rol terytorialnykh hromad u zabezpechenni mistsevoho ekonomichnoho rozvytku [The role of territorial communities in ensuring local economic development]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 1, 116–123 [in Ukrainian].
3. Bondaruk, T., Bondaruk, I. & Dubyna, M. (2019). Metodychnyi instrumentarii otsinky finansovoi stiiikosti mistsevykh biudzhetyv Ukrainy [Methodical set of instruments for estimating financial stability of local budgets in Ukraine]. *World of Finance*, 2 (59), 60–72. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36268/1/Бондарук.pdf> [in Ukrainian].
4. Buriachenko, A. Ye. & Filimoshkina, I. O. (2018). Fiskalna detsentralizatsiia ta finansova spromozhnist mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Fiscal decentralization and financial capacity of the local government in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 5, 56–68. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_5_6 [in Ukrainian].
5. Vakhovych, I. M. & Kaminska, I. M. (2008). Finansova spromozhnist rehionu: diahnostyka ta mekhanizmy zabezpechennia [Financial solvency of the region: diagnostics and mechanisms of ensuring], Lutsk, Lutsk National Technical University [in Ukrainian].
6. Hrynychshyn, I. (2018). Spromozhnist terytorialnykh hromad: teoretychnyi dyskurs [Capacity of territorial communities: theoretical discourse], *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 6, 51–56. Available at: [https://ird.gov.ua/sep/sep20186\(134\)/sep20186\(134\)_051_HrynychshynI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynychshynI.pdf) [in Ukrainian].
7. Yerina, A. M. (2001). Statystychni modeliuvannia ta prohnozuvannia [Statistical modeling and forecasting], Kyiv, KNEU [in Ukrainian].
8. Kopyliuk, O. I., Muzychka, O. M., Peleh, P. R. & Tatsii, Ye. I. (2024). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad Lvivskoi oblasti v umovakh detsentralizatsii [Financial capacity of territorial communities of Lviv region on the conditions of decentralization], *Herald of Lviv University of Trade and Economics*. Economic Sciences, 75, 14–19. Available at: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1510/1421> [in Ukrainian].
9. Kutsenko, T. & Sirenko, Ya. (2019). Zabezpechennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad yak priorytet detsentralizatsii upravlinnia [Ensuring the financial capacity of territorial communities as a priority of governance decentralization]. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e92b6320-34a5-47a5-82ca-4b45098e6823/content> [in Ukrainian].
10. Ljutyj, I. & Spasiv, N. (2019). Otsinka finansovoi spromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Assessment of the financial capacity of united territorial communities], *Finance of Ukraine*, 7, 92–112. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_7_7 [in Ukrainian].
11. Mykhailiv, H. (2010). Finansova spromozhnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionalnykh suspilnykh system [Financial solvency of the regional public systems social and economic development], *Ekonomichniy analiz*, 7, 97–99. Available at: https://econa.at.ua/Vypusk_7/myhayliv.pdf [in Ukrainian].
12. Otsinka finansovoi spromozhnosti 366 OTH za 2017 rik (u rozrizi oblastei) [Assessment of the financial capacity of 366 UTCs in 2017 (by region)], December 2018. Available at: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/183/366.pdf> [in Ukrainian].

13. Pasichnyi, M. D. & Obuhov, R. O. (2024). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad u konteksti zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Financial Capacity of Territorial Communities in the Context of Ensuring the Socioeconomic Development], *Biznes Inform*, 4, 221–229. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-221_229.pdf [in Ukrainian].
14. Pelekhatyy, A. O. (2016). Finansova spromozhnist obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Financial capacity united territorial communities under decentralization: problems and solutions], *Efektivna ekonomika*, 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5260> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad [On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 8 April 2015, No. 214. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
16. Rudachenko, O., Tararuiiev, Iu. & Shevchenko, Iu. (2024). Analiz ta otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad [Analysis and assessment of the financial capacity of territorial communities], *Efektivna ekonomika*, 5, Available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3767/3802> [in Ukrainian].
17. Sember, S. V., Chubar, O. H. & Mashiko, K. S. (2015). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti finansovoi spromozhnosti i finansovykh resursiv terytorialnoi hromady [Theoretical approaches to defining the essence of community's financial capability and resources], *Rehionalna ekonomika*, 3, 81-90. Available at: https://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_081_SemberSV,ChubarOH,MashikoKS.pdf [in Ukrainian].
18. Official website of the Lviv Regional Military Administration (2024). U departamenti finansiv Lvivskoi OVA poiasnyly, shcho take indeksy spromozhnosti terytorialnykh hromad [The Department of Finance of the Lviv Regional Military Administration explained what the indices of territorial communities' capacity are]. Available at: <https://loda.gov.ua/news/93048> [in Ukrainian].
19. Fedorets, R. D. (2024). Vyznachennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad iz tsentramy u serednikh mistakh (keis oblasti Ukrainskoho Polissia) [Determination of the financial capacity of territorial communities with centers in medium-sized towns (case of regions in the Ukrainian Polissia)], *Ukrainian Journal of Natural Sciences*, 7, 96-105. Available at: <https://naturaljournal.zu.edu.ua/index.php/ujns/article/view/132/120> [in Ukrainian].
20. Kaziuk, Ya. (eds.) (2023). Formuvannia kryteriiv ta metodyky otsiniuvannia spromozhnosti terytorialnykh hromad (analytychne doslidzhennia) [Development of Criteria and Methodology for Assessing the Capacity of Territorial Communities (An Analytical Study)], Kyiv, Tsentrl polityko-pravovykh reform, U-LEAD. Available at: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1332/Аналітичне_дослідження_щодо_оновленої_Методики_з_додатками.pdf [in Ukrainian].

УДК: 330.34:332.1:336.143

Олена Івашко*кандидат економічних наук, доцент,**Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна**olena.ivasko@gmail.com**ORCID ID: 0000-0003-2950-0474*

ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ПУБЛІЧНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Olena Ivashko*Ph.D. in Economics, Associate Professor,**Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

CHALLENGES AND RISKS OF PUBLIC INVESTMENT IN THE BALANCED SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Анотація. *Описано виклики та ризики, пов'язані з державними інвестиціями у забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку на регіональному рівні під час війни та на етапі післявоєнного відновлення. Проаналізовано вплив військових конфліктів на інвестиційні потоки, ефективність розподілу бюджетних коштів та регіональну економічну стабільність. Особлива увага приділяється ролі державної політики, міжнародної фінансової підтримки та державно-приватного партнерства у зменшенні інвестиційних ризиків та сприянні сталому зростанню. Дослідження висвітлює ключові перешкоди для ефективних інвестиційних стратегій, такі як руйнування інфраструктури, економічна невизначеність та інституційна слабкість, а також пропонує адаптивні механізми для підвищення стійкості та прискорення відновлення. Отримані результати сприяють розробці стратегічних підходів до державних інвестицій, що забезпечують довгострокову регіональну стабільність та сталий розвиток в умовах кризи.*

Ключові слова: *державні інвестиції, соціально-економічний розвиток, регіональна економіка, наслідки війни, повоєнне відновлення, інвестиційні ризики, стале зростання, фінансові механізми, державно-приватне партнерство, економічна стійкість.*

Abstract. *The importance of public investment today lies in the fact that it is a key tool for stimulating economic development, ensuring social stability and improving the quality of life of the population. In today's environment - when the world is experiencing*

the consequences of economic crises, wars, pandemics, and climate change - the role of the state in financing critical areas is only growing.

The role of public investment in balanced regional development is to reduce disparities between regions, stimulate local economic growth, develop social infrastructure and ensure equal opportunities for people in different territories. Public investment creates the conditions for attracting private capital, modernizing regional economies, improving the quality of life of citizens and strengthening social cohesion. Public investment allows us to close the infrastructure gaps between the centre and the periphery, support underdeveloped or crisis-affected regions, create new points of economic growth, ensure sustainable and long-term development of the entire country.

The article examines the challenges and risks associated with public investment in ensuring balanced socio-economic development at the regional level in times of war and during the post-war recovery phase. It analyzes the impact of military conflicts on investment flows, budget allocation efficiency, and regional economic stability. Special attention is given to the role of government policies, international financial support, and public-private partnerships in mitigating investment risks and fostering sustainable growth. The study highlights key obstacles to effective investment strategies, such as infrastructure destruction, economic uncertainty, and institutional weaknesses, while also proposing adaptive mechanisms to enhance resilience and accelerate recovery. The findings contribute to the development of strategic approaches to public investment, ensuring long-term regional stability and sustainable development in crisis conditions.

Key words: *public investment, socio-economic development, regional economy, war impact, post-war recovery, investment risks, sustainable growth, financial mechanisms, public-private partnerships, economic resilience.*

Вступ. У сучасних умовах глобальної нестабільності, регіональних дисбалансів і викликів сталого розвитку особливої ваги набувають публічні інвестиції. Вони є важливим інструментом державної політики, спрямованим на стимулювання економічного зростання, підвищення якості життя населення та забезпечення соціальної згуртованості. Ефективне використання публічних інвестицій сприяє зменшенню нерівностей між регіонами, зміцненню інфраструктурної бази та створенню нових можливостей для інноваційного розвитку. Саме тому вивчення викликів і загроз у цій сфері є надзвичайно актуальним сьогодні.

Варто зазначити, що публічне інвестування – це потужний інструмент регіональної та місцевої політики, що передбачає реалізацію спільних (суб'єкти співпраці – органи державної влади і місцевого самоврядування, представники бізнесу та громадськості, зовнішні стейкхолдери) інвестиційних проєктів, які спрямовуються на забезпечення збалансованого розвитку регіонів, територій і громад, мають економічний (створення нових робочих місць, нарощення виробничих і експортних потужностей, розвиток підприємництва тощо), соціальний (модернізація об'єктів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, покращення життєвих умов та покращення доступності основних послуг) та/чи інфраструктурний (модернізація дорожньо-транспортної інфраструктури, енергетичних мереж, а також розвиток транспорту тощо) характер [9, с. 35].

Також публічне інвестування передбачає залучення всіх видів та типів інвестицій зі застосуванням всіх можливих форм співпраці (у т. ч. державно-приватного партнерства, концесії тощо) у проекти різних рівнів важливості для подолання актуальних проблем суспільства, вирішення завдань регіональної та національної безпеки, головню у соціально-гуманітарній, демографічній та економічній сферах, а також щодо забезпечення сталого розвитку, нарощення та збереження людського й інтелектуально-кадрового потенціалу, системного покращення якості життя населення.

Виклад основного матеріалу. Україна хоча й визнала положення базового документа Організації економічного співробітництва та розвитку в сфері публічного інвестування, а саме 12 принципів ефективного публічного інвестування та 15 спроможностей органів влади на всіх рівнях врядування, що дозволяють ці принципи реалізувати, однак належної повноцінної реформи системи публічного інвестування все ще не провела. Відповідно, не отримала тих результатів, на які були очікування (потужний внесок у розбудову регіональної та місцевої інфраструктури). Не досягла й децидї тих переваг і бенефітів, якими користуються, до прикладу, низка країн ЄС з високим рівнем розвитку аналізованої сфери (залучення коштів у значних обсягах з інших, а ніж, на приклад, регіональний чи місцевий бюджети, джерел, створення за рахунок цього нових робочих місць, покращення якості життя населення й підвищення рівня інвестиційної привабливості територій, активізація мікро- й малого бізнесу тощо).

У будь-якому разі ця реформа потрібна що з позиції ефективізації публічної політики, що для більш раціонального й ефективного використання публічних фінансів, інших ресурсів, але й розглядається як одна з умов євроінтеграції України і в інституційному плані і в якості доказу спроможності влади реалізовувати на практиці відповідні складні і системні завдання та рішення.

Однак, на цьому шляху постає ціла низка труднощів і перешкод, які були характерні для публічних реформ практично увесь час незалежності нашої країни. Йдеться про корупцію та недосконалість системи її протидії, адміністративний тиск та небажання (відсутність мотивації) чиновницького апарату втілювати в життя ті, чи інші структурні реформи, адміністративні зміни на тлі слабкості й низького рівня спроможності громадянського суспільства, несформованість інституційного середовища, відсутність єдиної політичної волі тощо.

При тому, в середовищі повномасштабної війни ці перешкоди доповнилися новими викликами, а саме погіршенням фінансово-бюджетних можливостей держави, регіональних органів влади та місцевих громад (через збільшення видатків на оборону і безпеку, соціальний захист, підтримку внутрішньо переміщених осіб і т. п.), фізичним руйнуванням (через обстріли й воєнні дії) інфраструктури територій і громад, скороченням податкових поступлень до бюджетів усіх рівнів (через масову зовнішню міграцію населення і зменшення чисельності зайнятих, а також скорочення кількості діючих суб'єктів господарювання, повне чи часткове призупинення виробничо-господарської діяльності частини з них), на загал погіршенням соціальної й економічної ситуації в країні.

Окремий блок проблематики – це воєнні ризики, які практично призупинили зовнішні іноземні інвестиції та в рази погіршили інвестиційну привабливість всередині країни, а, відтак, скоротили обсяги внутрішнього інвестування. На нині це питання все ще гостре, на часі, але інституційно не врегульоване.

Зазначене актуалізує завдання, з одного боку, своєчасної ідентифікації, а, з іншого боку, реалізації механізмів, інструментів та засобів регіональної й місцевої політики нейтралізації дії сучасних викликів і загроз публічного інвестування у цілому, а зокрема в частині підтримки процесів функціонування; у кращому разі – збалансованого соціально-економічного поступу регіонів, територій і громад в умовах війни. Позаяк, слід розуміти, що інструментарій публічного інвестування стане критично затребуваним на етапі повоєнної відбудови країни, а, відтак, існуючі виклики і загрози слід оцінювати та застосовувати дієвий інструментарій публічного ризик-менеджменту й зі цієї позиції.

Ведучи мову про виклики і загрози публічного інвестування, видається доцільним компонувати їх на певні групи. По-перше, це фінансові загрози, обумовлені труднощами бюджетного фінансування та погіршення фінансово-ресурсних можливостей суб'єктів, що слугують потенційними учасниками такого штибу проєктів, на загальну дестабілізацію фінансової системи країни, зниженням фінансового потенціалу її суб'єктів і т. п., але й можливостями, які відкриваються в межах достатньо масштабної зовнішньої міжнародної фінансової підтримки і допомоги країні, що зазнала зовнішньої воєнної агресії.

По-друге, це інвестиційні, спричинені спершу воєнними ризиками, а вже надалі – всіма пов'язаними з ними наслідками й аспектами, включно з виведенням капіталу, диверсифікацією його портфеля, небажанням інвесторів реалізувати інвестиційні проєкти, ускладненнями в залученні банківського кредитування, у використанні інструментарію місцевих запозичень і т. д.

По-третє, це загрози погіршення ресурсного потенціалу, викликані різким і масштабним послабленням якості та обсягу ресурсного забезпечення, необхідного для відновлення регіонів і громад як на тепер, так і по завершенні війни. Мається на увазі високий рівень депресії й занепаду значної частини територій країни в підсумку як воєнних баталій, що на них безпосередньо відбуваються (відбулися), так і непрямих наслідків бойових дій. Тобто йдеться про непопулярне, однак справедливе питання стосовно відновлення інфраструктури, зокрема для кого і за рахунок чого. Не секрет, що Україну покинула (тимчасово та/чи на постійній основі) значна частина населення (працездатного віку, високо затребуваних та вузькоспеціалізованих кадрів, науковців, молоді і т. д.) та навіть бізнесу, виробничих потужностей, капіталу, об'єктів інтелектуальної власності; зруйновано велику кількість виробничих підприємств та їх інфраструктури, суб'єктів енергетичного комплексу, завдано істотних збитків галузі сільського господарства, масштабних екологічних проблем, низка громад є непридатними для проживання. Зазначений ряд чинників і проявів звуження ресурсного потенціалу можна продовжувати, а, відтак, у разі зростає проблематика задіяння потенціалу публічного інвестування.

Концепційно розуміння бачення, а також співвідношення між зазначеними аспектами набувають вигляду як на рис. 1.

Таким чином, війна, на правду, активувала і посилила цілий спектр критично складних ризиків і загроз як для фінансової системи країни в цілому, так і для сфери публічного інвестування. Однак, разом зі тим, послугувала тим викликом, тригером, подолання якого може забезпечити піднесення його якості та ефективності на новий значно вищий щабель розвитку й ефективності, створивши, водночас, більш стабільну, гнучку, адаптивну та резилієнтну систему і структуру публічного інвестування в регіонах України, яка, при тому, може стати провідним інструментом державної регіональної політики під час повоєнної відбудови нашої країни.

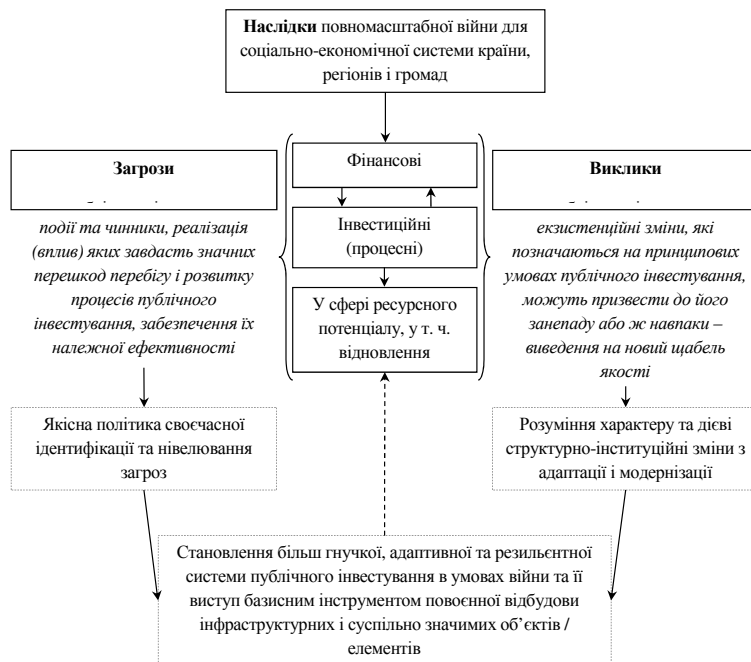

Рис. 1. Сфери поширення викликів і загроз публічному інвестуванню в умовах війни

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, перший блок викликів, а отже й проблематики здійснення публічного інвестування в умовах війни, стосується фінансових загроз. У підсумку аналізування результатів наукових досліджень в цій сфері, а також власних авторських висновків і заключень доцільно вести мову про наступний спектр викликів і загроз у цій царині (див. рис. 2).

Беззаперечно, варто погодитися з науковцями, які, розглядаючи проблемні аспекти здійснення державного, публічного чи безпосередньо бюджетного інвестування під час війни [4, с. 264], передусім наголошують на проблематиці формування й реалізації бюджетних планів, перерозподілу бюджетних ресурсів на ті, чи інші найбільш актуальні проблеми.

Джерела / сфери формування	Виклики Загрози
Бюджетна	▪ Забезпечення бюджетно-фінансової стійкості, пошук резервів застосування альтернативних джерел і форм наповнення бюджетів навіть в умовах війни, відшукування можливостей для публічного інвестування ▪ неможливість фінансування проєктів через скорочення надходжень до бюджетів усіх рівнів та зростання видаткової частини (оборона, соціальний захист, відновлення пошкоджених об'єктів)
Боргова	▪ Витримання параметрів боргової стійкості держави та суб'єктів господарювання стратегічних галузей за ситуації зростання видатків та скорочення поступлень ▪ Збільшення обсягів та зростання рівня боргових зобов'язань держави, регіональних і місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, що відволікає ресурси від реалізації публічно-приватних інвестиційних проєктів
Грошово-кредитна	▪ Застосування макроекономічних та фінансових важелів стримування інфляційних процесів та підтримка економічного поживлення за рахунок диверсифікації і раціоналізації програм кредитування населення і бізнесу ▪ дестабілізація сфери виконання видаткової частини бюджетів, зростання відсоткової ставки та звуження програм кредитування, у т. ч. інфраструктурних проєктів, втеча капіталу, масштабування інфляційних процесів
Валютна	▪ Збереження стабільності курсу національної грошової одиниці задля стримування процесів поширення соціальної вразливості, втрати заощаджень населення і бізнесу ▪ Падіння курсу гривні, зростання бідності населення, погіршення фінансової спроможності суб'єктів господарювання, зростання рівня доларизації грошової маси, подальше звуження потенціалу інвестування в гривні
Банківська	▪ Адаптація банків та банківської системи до функціонування в умовах війни, економічного спаду та нестабільності, звуження внутрішнього споживчого ринку, відтоку капіталу, інформаційних загроз ▪ послаблення потенціалу банківської системи у реалізації низки функцій в структурі публічного інвестування через погіршення ліквідності і стійкості банків, їх спроможності кредитувати проєкти та здійснювати їх забезпечення, надавати інші супутні послуги
Небанківського фінансового сектора	▪ Інституціоналізація механізмів страхування воєнних ризиків, застосування нестандартних форм і методів їх нівелювання заради збереження та відновлення інвестиційної діяльності ▪ зростання воєнних ризиків (фізичних руйнувань, втрати активів та виробничих потужностей), критичне погіршення інвестиційного клімату, повне призупинення інвестиційних проєктів, у т. ч. інфраструктурних

Рис. 2. Виклики та загрози публічного інвестування в умовах війни: фінансова сфера

Джерело: авторська розробка.

Зазначене актуалізує труднощі з наповненням державного і місцевих бюджетів (як одного з основних джерел для виділення фінансових ресурсів у цілях публічного інвестування), обумовлює збільшення видатків на оборону та соціальну сферу, відновлення постраждалих територій; однак створює й виклики для бюджетної системи, які головно полягають не тільки в реагуванні на кризові ситуації, але й у активізації залучення коштів (військові облігації, розміщення засобів на внутрішніх і зовнішніх ринках капіталу), принаймні раціональному використанні обмеженого бюджетного ресурсу на інвестиційні цілі, проєкти зі збереження та розвитку інфраструктури.

У [19] переконливо доводиться, що навіть за ситуації системної дестабілізації, обумовленої негативними наслідками повномасштабної війни, а, відтак, бюджетної кризи, публічне інвестування, у т. ч. за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, має не тільки зберігатися, але й реалізувати властиву йому посильну роль щодо збереження і розвитку інфраструктури, а також підтримки в таких сферах, як освіта, наука, інновації та технологічний розвиток (з прицілом на оборонний комплекс та енергетичний сектор), інформаційно-комунікаційний розвиток, діджиталізація.

При тому, попри скорочення обсягів поступлень до бюджетів усіх рівнів, війна призводить до накопичення й інших, не менш складних і системних проблем. До таких справедливо відносяться труднощі, пов'язані зі збільшенням обсягів боргових зобов'язань: держави через необхідність отримання кредитів / емісії акцій для залучення коштів під фінансування оборонних витрат, труднощі дефіциту бюджету у підсумку скорочення фіскальних платежів; для регіональних і місцевих органів влади унаслідок потреби в здійсненні запозичень для фінансування актуальних суспільних потреб; для бізнесу в результаті погіршення фінансово-економічного стану і дофінансування кредитів і позик. Відтак, поділяємо думку, висловлену в [14], що екзистенційним викликом у середовищі війни стає зростання рівня боргових зобов'язань і навіть послаблення боргової безпеки держави.

Однак, дилема в обранні типу фінансової стратегії реагування на цю ситуацію. Це може бути або захисний варіант з обмеженнями подальших запозичень, або навпаки проактивна політика свідомого нарощення боргів з паритетним повноцінним фінансуванням витрат на оборону, з одного боку, а також відновленням і модернізацією інфраструктури, стимулюванням бізнесу в стратегічних видах економічної діяльності, фінансуванням інших економічних і соціальних програм, з іншого боку.

Таким чином, перед урядом постає складний виклик збереження параметрів боргової стійкості держави, причому на тлі активного посилення тиску загроз критичного збільшення обсягів та зростання рівня боргових зобов'язань держави, регіональних і місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, що відволікає ресурс від реалізації публічно-приватних інвестиційних проєктів.

Заразом, слід розуміти, що питання інфляції й обмінного курсу національної грошової одиниці тісно дотичні та в значній мірі визначаються якістю грошово-кредитної політики. Тут головними об'єктами уваги постають аспекти розвитку інфляційних процесів (що для війни практично звична практика і проблематика з огляду на дестабілізацію економіки і спад ділової активності, підсилені грошовою емісією для фінансування все зростаючих державних витрат на безпеку і оборону), грошової маси в обігу та кредитування підприємств і населення. Підтвердження знаходимо у [12], де зазначається, що «... в умовах війни для економіки України високими стали ризики посилення проінфляційних чинників, зокрема через руйнування інфраструктури та ускладнення логістики, а також ймовірного скорочення обсягів банківського кредитування, погіршення фінансово-економічного стану банків і навантаження на банківську систему країни на загал».

Відповідно, вкажімо на те, що найбільш резонансними загрозами в сфері монетарної політики України в умовах війни у [11, с. 63-65] справедливо вважаються:

істотне погіршення фінансової стабільності щодо виконання видаткової частини передусім державного, однак і місцевих бюджетів; значне звуження державних та інших, зокрема банківських, програм кредитування; збільшення строковості депозитів; масштабування обсягів та інтенсифікація процесів відпливу / втечі капіталу. Своєю чергою, активація цих загроз виступає значною перешкодою для подальшого розвитку і застосування практик публічного інвестування в регіонах України, адже знецінює публічний фінансовий ресурс, відволікає увагу на локалізацію системних фінансово-економічних проблем, створює загальну нестабільність, що вважається деструктивним чинником – аспектом середовища високого рівня інвестиційної привабливості в цілому, тим більше такого її специфічного сегменту, як публічне інвестування.

Саме тому, перед органами влади всіх рівнів, у т. ч. регіональними і місцевими, постає виклик у частині спроможності спланувати і впровадити в життя дієві своєчасні макроекономічні й фінансові важелі та засоби стримування інфляційних процесів за одночасної підтримки економічного пожвавлення, а також диверсифікації і раціоналізації програм кредитування населення і бізнесу. При тому, погоджуємося, що після забезпечення цінової стабільності пріоритетом влади є економічне відновлення, застосування режиму інфляційного таргетування та підтримка цінової стабільності (за рахунок обмеження коливань обмінного курсу, регулювання зайнятості і безробіття (головно на регіональних та місцевих ринках праці), вплив на нарощення обсягів ВРП і темпів зростання в пріоритетних галузях регіональної економіки, пожвавлення місцевого економічного розвитку [18, с. 85].

Однак, погіршення фінансово-ресурсного забезпечення публічного інвестування через труднощі монетарної системи може стати лише т. зв. «вершиною айсберга» на справді більш складних і системних проблем. Йдеться про погіршення безпосередньо банківської безпеки країни. Якщо гіперболізувати ці процеси, то це може призвести до стагнації, а, по суті, втрати, цілісної сфери, потужного інструментарію регулювання фінансової системи країни і її регіонів. Проявами поглиблення кризи є погіршення фінансового стану банків та зниження рівня їх економічної ефективності, послаблення ліквідності активів, зростання частки простроченої заборгованості за кредитами, погіршення структурних співвідношень у кредитному портфелі, а також між банківськими кредитами та запозиченнями.

Додамо, що на перший погляд не пов'язаними, однак вельми імовірними та, по суті, критично загрозливими в умовах війни, слід вважати тенденції до здешевлення та навіть знецінення національної грошової одиниці. Більше того, як свідчить досвід країн, що мали на своїх територіях війну або ж воєнні конфлікти, у більшості випадків відбулося падіння курсу національної валюти і це закономірно, коли скорочуються обсяги внутрішнього виробництва на тлі надходження в країну значних обсягів валюти, у т. ч. у вигляді міжнародної фінансової підтримки і допомоги.

У значній мірі ці та пов'язані зі ними тенденції розкриваються в дослідженні [17, с. 86-88]. Попри критичну потребу в інвестиціях на загал, науковці ведуть мову про публічне інвестування як приклад до раціональної економічної поведінки попри інвестиційні ризики, а також альтернативу внутрішнім капітальним та прямим іноземним інвестиціям, що дозволяє раціоналізувати структуру інвестицій у країні та її

регіонах на загал. Відтак, очікування розвитку інфляційних процесів та падіння курсу національної грошової одиниці цілковито реалістично загрожує зниженням рівня реальних доходів населення і скороченням заощаджень, відповідно, розширенням сегменту соціально вразливого населення; звідси збільшення видатків бюджетів на соціальну сферу і саме тому – звуження можливостей для фінансування бюджетів розвитку, публічного інвестування на загал. Додамо, що, попри ризики і загрози, така ситуація – великий виклик для публічного фінансового менеджменту, зокрема у кейсі України в частині складання іспиту на збереження стабільності курсу гривні.

Та все ж у структурі фінансових загроз–перешкод публічного інвестування в умовах повномасштабної війни найбільш критичними слід вважати воєнні ризики [13], що стосуються демотивації і практично повної відмови від інвестування, коли практично у будь-яку мить інвестор може втрати той об'єкт, у який, власне, й вкладалися інвестиції, через воєнні дії та обстріли, захоплення територій тощо. Така ситуація максимально пригнічує інвестиційне середовище країни, її територій, особливо воєнних дій та прифронтових, зводить нанівець зовнішнє інвестування, обмежує внутрішні інвестиції до відновлення об'єктів критичної інфраструктури, створення заводів і потужностей з виробництва зброї, фінансування високотехнологічних проєктів в ОПК.

І це в той час, коли потреба в інвестиціях, особливо публічних, спрямованих на реалізацію важливих м'яких і твердих суспільно значимих проєктів, вельми висока. Натомість, бюджетні труднощі обмежують фінансово-ресурсні можливості влади, а інші стейкхолдери не готові інвестувати через воєнні ризики. Виникають й питання в частині освоєння ресурсів міжнародних фінансових організацій, а саме щодо їх спрямування в тверді проєкти через ті ж самі воєнні ризики, відповідно, обмеження. Саме тому, як екзистенційним викликом, так і нагальною необхідністю стає вирішення проблеми інституціалізації механізмів страхування воєнних ризиків, у тому числі зі застосуванням нестандартних форм і методів, орієнтованих на збереження та відновлення інвестиційної діяльності [2].

У ширшому світлі йдеться про відновлення економічної безпеки та стійкості небанківського фінансового сектора задля використання його потенціалу в цілях здійснення повноцінної інвестиційної діяльності в країні та її регіонах на загал, включно з участю в проєктах публічного інвестування, державно-приватного партнерства, а також фінансово-економічною інклюзією у системі місцевого економічного розвитку. Ймовірними інструментами та засобами тут слугують: створення фондів відновлення для фінансування регіональних / місцевих програм страхування інвестицій від воєнних ризиків; спрямування частини коштів за програмою страхування ризиків інвесторів з метою субсидування частини страхових премій для приватних страхових компаній, які спеціалізуються на страхуванні інвестиційних проєктів у регіонах країни з нижчими воєнними ризиками; емісія облігацій під гарантії урядів країн-партнерів для цілей страхування інвестицій і часткових витрат страхових компаній; включення публічного інвестування до критеріїв інвестицій, які підлягають державним гарантіям [15].

Таким чином, зростання рівня складності та розширення спектру фінансових ризиків у рази ускладнює реалізацію інвестиційних, зокрема в публічній сфері,

проектів у середовищі повномасштабної війни, формуючи цілісний пласт викликів, які профільним органам влади і місцевого самоврядування слід, врахувати, побороти й навіть трансформувати у нові можливості, зміцнивши за рахунок цього резилієнтність системи публічного менеджменту в сфері публічного інвестування. За разом, слід розуміти, що як визначені вище загрози, так і пов'язані з ними труднощі соціально-економічного, інституційного та іншого характеру безпосередньо ускладнюють організацію і перебіг самих інвестиційних процесів (актуалізують комплекс так званих інвестиційно-процесних загроз) (рис. 3).

Рис. 3. Загрози публічного інвестування в умовах війни: аспекти інвестиційного процесу

Джерело: авторська розробка.

В умовах війни та обумовлених нею бюджетно-ресурсних обмежень, за звичай, не на часі питання інфраструктурного розвитку, особливо територій і громад, що потерпають від обстрілів і бойових дій. Це не сприяє ухваленню рішень в частині інвестицій, у т. ч. інфраструктурних. Однак, якщо йдеться про тиллові регіони, то тут, як показано у [1, с. 368-376], критеріальним стає вплив війни на інвестиційне середовище та регіональний / місцевий розвиток в цілому. На загал, їх погіршення призводить до ймовірного скорочення обсягів фінансування нових проєктів публічного інвестування (як і будь-яких інших державних чи бюджетних інвестицій, капітальних видатків) через звуження ресурсних можливостей, необхідність вирішення більш нагальних проблем, а також відмову від планування,

організації та реалізації низки проєктів унаслідок критичного погіршення якості інвестиційного середовища, включно з демотивацією бенефіціарів (інших суб'єктів – учасників, окрім органів державного управління та місцевого самоврядування).

Зазначені об'єктивні фактори погіршення бюджетного інвестиційного потенціалу публічного інвестування в середовищі повномасштабної війни доповнюються і посилюються дією суто суб'єктивних чинників, до яких відносяться кризові явища в системі публічного управління. Таким чином, знижується загальна ефективність на такому етапі інвестиційного процесу, як планування проєктів публічного інвестування [3, с. 27-30].

Попри класичні негаразди, чинники і перешкоди інвестування в такому складному і високо ризиковому середовищі, як економічна стагнація і депресія, соціально-демографічна криза, втеча капіталу й бізнесу і т. п., досвід країн з воєнними конфліктами засвідчує високий рівень актуальності питань управління відновленням місцевої інфраструктури (досвід Грузії, 2008 р.), модернізації структури інвестицій, зміщення їх з галузей низької продуктивної спроможності на інвестиції в публічно-приватні проєкти (досвід Хорватії, 1991-1995 рр.), публічного менеджменту інвестиційних процесів, зокрема публічних інвестицій у сфері відновлення енергетичної інфраструктури, системи житлово-комунального господарства, об'єктів транспорту та зв'язку (досвід Ізраїлю, 1948-1949 рр.) [7, с. 680].

Утім, як вже зазначалося вище, головні труднощі і проблематика публічного інвестування в середовищі повномасштабної війни все ж стосуються ускладнень при визначенні джерел і формуванні відповідного ресурсного забезпечення такого штибу проєктів і програм. При тому, мова йде далеко не тільки про публічні фінанси та навіть про приватний капітал, а про всі складові ресурсного потенціалу, необхідні під час реалізації інвестиційних проєктів у цілому та безпосередньо пов'язані з формуванням і розвитком інфраструктурних об'єктів.

На жаль, війна може критично змінювати реальність. Відтак, низка інвестиційних проєктів, які у довоєнному середовищі були актуальними і важливими, в ході та після війни можуть видатися не настільки затребуваними. Причини: депопуляція населених пунктів і територій, їх повне руйнування та знищення, втрата промислового потенціалу тощо. Як наслідок, посилюються загрози критичного зниження ефективності публічного інвестування і нераціонального витрачання коштів. Однак, зміна середовища може обумовлювати й дестабілізацію бізнесу, коли складно або й навіть не можливо віднайти підприємство (організацію), яке буде спроможним на належному рівні реалізувати той, чи інший інвестиційний проєкт, до прикладу, у відповідності до умов договору чи державного замовлення. Зазначене також посилює корупційні ризики в ході здачі об'єкта та/чи належного проведення і проходження процедур моніторингу, аудиту проєктів тощо. Частими є випадки, коли до і під час війни істотно змінюються не тільки вартісні показники, але й характеристики самого проєкту, відбуваються зміни в попиту на результати проєкту і все це чинники об'єктивного характеру, які в значній мірі обумовлені війною та її негативними соціально-економічними наслідками [16].

Врешті решт, властиві загрози публічного інвестування, обумовлені війною, характерні й для завершального етапу інвестиційного процесу, пов'язаного з аудитом

інвестиційної діяльності, аналізуванням її ефективності. Власне, війне це дестабілізація суспільства на загал, соціальної системи та економічної сфери. У такому середовищі закономірно погіршується якість інституту громадського контролю [5, с. 197-201], чого допускати не можна, адже це прямим чином призведе до подальшого зниження ефективності публічного інвестування та на загал публічного менеджменту в країні.

За разом, загрози, обумовлені погіршенням інвестиційного середовища та які призводять до дестабілізації інвестиційних процесів, у т. ч. публічних, з одного боку, призводять, а, з іншого боку, підживлюються системними проблемами і труднощами в царині втрати ресурсного потенціалу національної економіки до, по-перше, її стійкості в середовищі повномасштабної війни, а, по-друге, до повоєнної відбудови соціально-економічних систем (включно з їх інфраструктурним забезпеченням) регіонів і громад.

Йдеться про погіршення всіх компонент ресурсного потенціалу, коли на перше місце, звісно, виходить людський капітал. Як відомо, Україна з початку повномасштабної війни зазнала чи не найбільшої і однозначно найдинамічнішої демографічної кризи. Країну одномоментно покинуло біля 8 млн осіб та ще біля 1,5 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами, переважно з високим рівнем соціальної вразливості. Втрати людей це і втрати трудового потенціалу, а, відтак, дестабілізація економічного комплексу.

На основі аналізування результатів сучасних наукових досліджень [6, 10] є підстави узагальнити увесь спектр провідних загроз, у т. ч. в сфері публічного інвестування, обумовлених погіршенням ресурсного потенціалу країни та її регіонів (див. рис. 4).

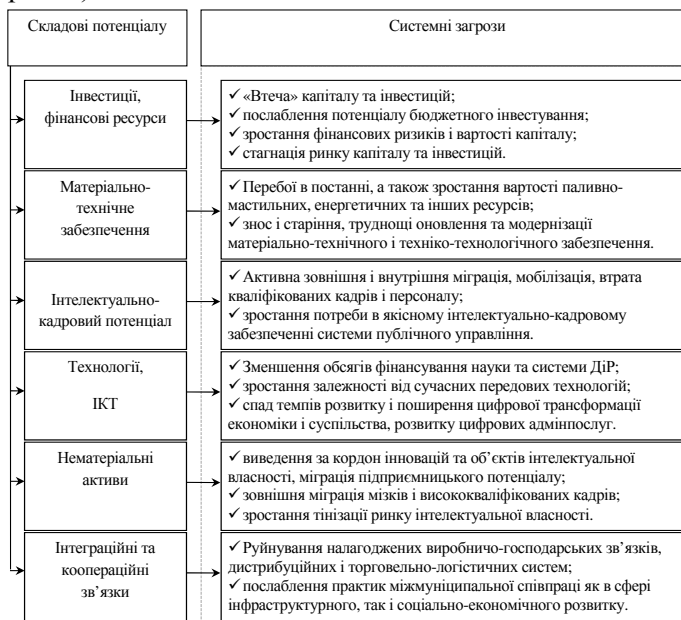

Рис. 4. Загрози публічного інвестування: аспект ресурсного потенціалу

Джерело: авторська розробка.

Висновки. Таким чином, це вже охарактеризовані вище інвестиційні та фінансово-ресурсні труднощі, характерні що для владних структур всіх рівнів,

що для економічних агентів і населення регіонів країни, а також втрати значного інтелектуально-кадрового ресурсу, які призводять до зростання проблематики фінансування проєктів публічного інвестування, а також послаблення кадрового ресурсу як в системі їх менеджменту, так і корпоративних структур. Останнє, знову ж таки, дестабілізує діяльність суб'єктів господарювання, відтак, зачасту оголяє питання виконання відповідних робіт, пов'язаних з будівництвом об'єктів інфраструктури, виконанням цілого комплексу завдань стосовно реалізації проєктів з покращення місцевої м'якої інфраструктури тощо.

Однак, інвестиційні проєкти це не тільки про капітал та працю, але й про матеріально-технічне і техніко-технологічне забезпечення. Проте, як показав вже сформований досвід війни в Україні, ворог прагне порушити ритмічність виробничо-господарських процесів у середині країни і здійснює обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури. Звідси перебої в постанні, а також зростання вартості паливно-мастильних, енергетичних та інших ресурсів, підвищення рівня зносу і старіння, актуалізація завдання модернізації матеріально-технічного та техніко-технологічного забезпечення критично важливих (з огляду на підтримання процесів місцевого розвитку) об'єктів інфраструктури, стратегічно важливих підприємств і організацій тощо.

В умовах активної діджиталізації зростання якості та ефективності публічного інвестування також тісно пов'язане з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій і розвитком сектора цифрової економіки. Проте, війна і обумовлені нею проблеми наповнення бюджетів, збільшення видатків на оборону закономірно призводять до зменшення обсягів фінансування науки та системи досліджень і розробок, зростання залежності від сучасних передових технологій, спаду темпів розвитку та поширення цифрової трансформації економіки і суспільства, надання цифрових адміністративних послуг. Останнє також призводить до зниження якості і ефективності управління процесами публічного інвестування на регіональному і місцевому рівнях.

У численних публікаціях з інфраструктурного розвитку громад та територій йдеться про те, що на нині критично актуальним стає не просто створення нових інфраструктурних об'єктів, але вибудування смарт-інфраструктури населених пунктів. Звідси потреба в інноваціях та сучасних технологічних рішеннях в аналізованій сфері. Однак, негативними наслідками війни стає виведення за кордон не тільки капіталу, але й інновацій та об'єктів інтелектуальної власності, міграція підприємницького потенціалу, зовнішня міграція мізків та висококваліфікованих кадрів, зростання тінізації ринку інтелектуальної власності. Всі ці чинники, беззаперечно, послаблюють потенціал реалізації проєктів публічного інвестування, що базуються на високотехнологічних засадах.

Додамо, що окрім втрати традиційних прямих ресурсів, війна призводить і до погіршення так званого інтеграційного та коопераційного капіталу територій і громад. Йдеться головню про руйнування налагоджених виробничо-господарських зв'язків (як між суб'єктами господарювання, так і в межах державно-приватного та інших форм партнерства держави (місцевих громад) і бізнесу), дистрибуційних і торговельно-логістичних систем, послаблення практик міжмуніципальної співпраці

як в сфері інфраструктурного, так і соціально-економічного розвитку та ін. Своєю чергою, втрата інтеграційного потенціалу це і про потребу в налагодженні нових відносин і зв'язків, без яких публічне інвестування апіорі не можливе.

Критичність виявлених загроз публічного інвестування в умовах повномасштабної війни, а також вплив цих процесів на послаблення потенціалу розвитку регіонів і громад обумовлює потребу в напрацюванні комплексу рішень регіональної політики в сфері публічного ризик-менеджменту аби нівелювати існуючі загрози та максимально ефективно використати наявний потенціал і можливості.

Список використаних джерел:

1. Антоненко В., Ляшок Я., Попова О., Катранжи Л., Ляшок Н. Інвестиційна привабливість України в контексті її повоєнного відновлення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. № 4 (57). С. 363-380.
2. Бондаренко Л., Блавт А. Акценти інвестування у сталий розвиток на принципах ESG в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-48>.
3. Васильєв О. Л. Публічне управління інвестиціями місцевих громад в умовах євроінтеграції України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 27-30.
4. Гордей О. Д., Новицька О. В., Левонюк А. І. Особливості бюджетного інвестування в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). С. 257-265.
5. Гжибовська Т. Громадський контроль як інструмент впливу на органи публічної влади в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 54. С. 196-203.
6. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості: Науково-аналітичне видання / за ред. І.З. Сторонянської. Львів : ІРД, 2022. 70 с.
7. Замрига А. В., Стріяшео Г. М. Публічне адміністрування інвестицій в умовах воєнного стану: правовий погляд. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 9 (27). С. 674-682.
8. Засадко В. В., Матвеев Є. Е. Західний регіон України в умовах воєнного стану: управління ендегенним потенціалом розвитку в контексті адаптації до інституційних стандартів ЄС. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 2 (154). С. 3-8.
9. Івашко О. А. Сучасна парадигма дослідження публічних інвестицій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 6 (164). С. 33-38.
10. Ішук С. О. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 3. С. 24-33.
11. Наконечна Н., Пацула О. Ризики грошово-кредитної сфери у системі зміцнення фінансової безпеки України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2024. № 1. С. 62–66.
12. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості у період воєнного стану в Україні: Аналітичний огляд. К.: Національний інститут стратегічних

- досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voyennoho-3>.
13. Приймак І., Тимків Н. Страхування інвестицій від воєнних ризиків: сутність, необхідність та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-18>.
 14. Романовська Ю., Смоляр Л. Аналіз державного боргу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-106>.
 15. Страхування інвестицій від воєнних ризиків в Україні: Аналітична записка. К. : Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/strakhuvannya-investytsiy-vid-voyennykh-ryzykiv-v-ukrayini>.
 16. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
 17. Хома І., Воробій Х. Інвестування в Україні під час війни та перспективи інвестиційних процесів у післявоєнний час. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 1 (86). С. 84-89.
 18. Шаповал Ю. Грошово-кредитна політика України у воєнний та повоєнний періоди. *Вісник НАН України*. 2023. № 7. С. 79-85.
 19. Щур Р., Плєць І., Лаврів А. Перспективи бюджетного інвестування в Україні в умовах стану війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-87>.

References:

1. Antonenko, V., Liashok, Ya., Popova, O., Katranzhy, L., & Liashok, N. (2024). Investment attractiveness of Ukraine in the context of its post-war recovery. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, (4), 363–380.
2. Bondarenko, L., & Blavt, A. (2024). Investment accents in sustainable development based on ESG principles under martial law in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-48>
3. Vasyliiev, O. L. (2022). Public administration of local communities' investments under Ukraine's European integration. *Public Administration and Customs Administration*, Special Issue, 27–30.
4. Hordei, O. D., Novytska, O. V., & Levoniuk, A. I. (2024). Features of budgetary investment under martial law. *Sustainable Development of the Economy*, 1(48), 257–265.
5. Hzybovska, T. (2024). Public control as an instrument of influence on public authorities under martial law. *Bulletin of the Ivan Franko National University of Lviv*, (54), 196–203.
6. Stornianska, I. Z. (Ed.). (2022). *The economy of the regions of Ukraine in wartime: Risks and directions for resilience*. Lviv: IRD.
7. Zamryha, A. V., & Striasheo, H. M. (2024). Public administration of investments under martial law: A legal perspective. *Current Issues in Modern Science*, 9(27), 674–682.

8. Zasadko, V. V., & Matveiev, Ye. E. (2022). Western Ukraine under martial law: Managing endogenous development potential in the context of EU institutional adaptation. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 2(154), 3–8.
9. Ivashko, O. A. (2023). The modern paradigm of public investment research. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 6(164), 33–38.
10. Ishchuk, S. O. (2023). The economy of Ukrainian regions under full-scale war: New trends. *Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, (3), 24–33.
11. Nakonechna, N., & Patsula, O. (2024). Risks in the monetary and credit sphere in the financial security system of Ukraine. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs (Economic Series)*, (1), 62–66.
12. National Institute for Strategic Studies. (n.d.). *Review of tools to support financial resilience during martial law in Ukraine*. Kyiv: NISS. <https://niss.gov.ua/news/komentar-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voyennoho-3>
13. Pryimak, I., & Tymkiv, N. (2024). Investment insurance against war risks: Essence, necessity and development prospects in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-18>
14. Romanovska, Yu., & Smoliar, L. (2024). Analysis of Ukraine's public debt during wartime. *Ekonomika ta suspilstvo*, (62). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-106>
15. National Institute for Strategic Studies. (n.d.). *Insurance of investments against war risks in Ukraine: Analytical note*. Kyiv: NISS. <https://niss.gov.ua/news/komentar-ekspertiv/strakhuvannya-investytsiy-vid-voyennykh-ryzykiv-v-ukrayini>
16. Dembytskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., et al. (2023). *Ukrainian society in wartime. Year 2023* (E. Holovakha & S. Makeiev, Eds.). Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine.
17. Khoma, I., & Vorobii, Kh. (2024). Investment in Ukraine during the war and prospects for investment processes in the post-war period. *Halytskyi Economic Bulletin*, 1(86), 84–89.
18. Shapoval, Yu. (2023). Monetary policy of Ukraine during war and post-war periods. *Bulletin of the NAS of Ukraine*, (7), 79–85.
19. Shchur, R., Plets, I., & Lavriv, A. (2024). Prospects for budgetary investment in Ukraine under wartime conditions. *Ekonomika ta suspilstvo*, (66). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-87>

УДК: 336:331.1

Микола Карлін

доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID ID: 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ В ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇН

Mykola Karlin

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

PUBLIC FINANCE IN THE FINANCIAL SYSTEM OF DEMOCRATIC COUNTRIES

Анотація. Публічні фінанси України в останнє десятиліття характеризуються насамперед зменшенням ролі держави та посиленням ролі органів місцевого самоврядування. Але практика показала, що не завжди місцеве самоврядування ефективно використовує отримані кошти, особливо в умовах війни росії проти України. Ця ж проблема характерна й для використання коштів Державного бюджету нашої країни, насамперед на оборону, про що постійно повідомляють засоби масової інформації. Крім того, значні недоліки характерні для використання коштів, переданих в управління Національній агенції з розшуку та управління активами. Тому в останні роки все більше українських вчених і практиків шукають нові підходи до вирішення проблем підвищення фінансової ефективності публічних фінансів України.

Ключові слова: фінансова система, державні фінанси, публічні фінанси, ЄС, Україна.

Abstract. Changes in the public finance system of Ukraine in the last decade are characterized primarily by a decreasing role of the state and an increasing role of local governments in the functioning of the public sector of our country's economy, which was facilitated by the fiscal decentralization carried out in Ukraine. Such trends correspond to the conditions for the development of democratic countries, primarily the EU countries, which our country wants to join. But Ukrainian practice has shown that local governments do not always effectively use the funds received, especially in the context of Russia's war against Ukraine. The same problem is characteristic for the use of funds from the State Budget of our country, primarily for defense, as constantly reported by the mass media. Therefore, in recent years, more and more Ukrainian scientists and practitioners

have been looking for new approaches to solving practical problems of increasing the efficiency of using Ukraine's public finances, as defense spending and the size of the public debt are growing at a significant pace. At the same time, solving this problem is complicated by an ambiguous understanding of the essence and structure of public finances and their place in the financial system of our country. Analysis of the interpretation of the essence, structure and features of the use of public finances in democratic countries will allow solve mentioned problems. Moreover, russia's war against Ukraine and its negative consequences for the functioning of public finances require the search for adequate solutions to this new problem for the global democratic community and our country, which has suffered the most from this war. The problem of improving the efficiency of public finances in Ukraine is complicated by the ambiguous understanding of the structure of our country's financial system. Moreover, in the financial science of democratic countries is dominate the interpretation of the financial system in the context of the functioning of the financial market. Another difficult problem is the use of financial incentives to attract foreign investment to Ukraine during the war and subsequent recovery, which can complicate competition in the country, which the EU opposes.

Key words: *financial system, state finance, public finance, EU, Ukraine.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями.

Аналіз використання публічних фінансів в Україні в умовах війни на державному та місцевому рівнях показав, що вони використовуються недостатньо ефективно, а досить часто розкрадаються, передусім в сфері витрат на оборону. Керівництво демократичних країн і міжнародних фінансових структур постійно підкреслюють необхідність наведення порядку з використанням публічних фінансів в Україні, інакше це може призвести до призупинення фінансової допомоги нашій країні. А це, в свою чергу, призведе до загострення соціально-економічної ситуації в Україні, оскільки майже половина доходів Державного бюджету України фінансується за рахунок міжнародної фінансової допомоги. Складність удосконалення використання публічних фінансів в Україні пояснюється й неоднозначним розумінням їх суті та структури, що ускладнює визначення їх місця та ролі в фінансовій системі нашої країни. Все це вимагає подальшої розробки теорії публічних фінансів та виявлення практичних напрямів у їх використанні в умовах війни з росією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні все більше зарубіжних вчених і практиків як в демократичних країнах, так й в Україні шукають нові підходи до вирішення проблем підвищення ефективності використання публічних фінансів та спрямування їх насамперед на досягнення стандартів сталого розвитку. Війна росії проти України та її негативні наслідки для функціонування публічних фінансів та навколишнього середовища вимагають пошуку адекватних рішень для вирішення цієї нової проблеми для світового співтовариства та нашої країни, яка найбільше постраждала від цієї війни.

Вагомий вклад у розробку проблематики державних та публічних фінансів внесли такі зарубіжні вчені, як: А. Сміт, Д. Рікардо, А. Пігу, К. Вікссель, А. Лернер, А. Даунз, Д. Стігліц, Ш. Бланкарт, Дж. М. Б'юкенен, Р. Масгрейв, А. Вагнер, В. Гумбольдт, А. Парето, Е. Ліндаль, Г. Туллок, А. Маршалл. Суттєвий внесок у

розробку теорії державних, суспільних та публічних фінансів внесли такі відомі українські вчені, як: В. Андрущенко, О. Василик, Г. Волошук, О. Глущенко, В. Грушко, А. Дерлиця, Т. Єфименко, О. Кириленко, Т. Коляда, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка, І. Луніна, І. Лютий, О. Молдован, Г. Музиченко, П. Нікіфоров, А. Нечай, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, І. Розпутенко, С. Слухай, О. Терещенко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій, П. Юхименко та інші. Водночас до сьогодні немає однозначного розуміння суті та функцій публічних фінансів, їх співвідношення з державними та суспільними фінансами, що вимагає додаткових теоретичних досліджень. Крім того, досить складною теоретичною проблемою є визначення суті, функцій та структури фінансових систем демократичних країн, насамперед федеративних, від чого залежить з'ясування основних фінансових функцій держави, регіонів, територіальних громад. Все це ускладнює розуміння ролі публічних фінансів в фінансовій системі країни.

Мета дослідження. На основі аналізу існуючих підходів в українській та зарубіжній фінансовій літературі виявити суть і складові публічних фінансів та намітити шляхи їх ефективного використання в Україні з урахуванням досвіду демократичних країн, передусім країн ЄС.

Викладення основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Національні фінансові системи, на думку д. е. н., проф. В.М. Опаріна, відображають структуру фінансів окремих країн. До їх складу входять [5, с. 17]: фінанси суб'єктів господарювання; страхування; державні фінанси; міжнародні фінансові відносини; внутрішній фінансовий ринок. На наш погляд, в структурі фінансової системи країни в умовах глобальної економіки недоцільно виділяти таку складову, як міжнародні фінансові відносини. Це пов'язано з тим, що фінансова система України повністю входить у світові фінанси, а не є якимось її окремим елементом. Про необхідність саме такого розгляду структури фінансової системи країни свідчить негативний вплив світових фінансових криз 2008-2009 та 2020-2021 років на всі складові фінансової системи України. Крім того, ВВП нашої країни донедавна майже на 50% формувався за рахунок експорту, що свідчить про відкритість нашої фінансової системи в цілому, а не окремих її складових. Нерозуміння цих сучасних реалій призводить до негативних наслідків на практиці. Деякі українські політики найвищого рангу вважали в жовтні 2008 р., що фінансова криза у розвинутих країнах обійде фінансову систему України стороною. Відповідно не був прийнятий кризовий бюджет на 2009 рік та інші непопулярні заходи, що й призвело до обвалу гривні щодо долара в кінці 2008 - на початку 2009 років, до визнання України міжнародним співтовариством як країни, яка найбільше постраждала від світової економічної кризи 2008 – 2009 років (поряд з Ісландією, Угорщиною і Латвією, яким ЄС надав значну фінансову допомогу).

У фінансовій науці демократичних країн існує трактування фінансової системи насамперед у контексті функціонування фінансового ринку, що звужує розуміння її змісту. Зокрема, її характеризують як сукупність ринків та інших інститутів, що використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами і ризиками. Але існують й інші підходи, згідно яких фінансову систему країни розглядається досить широко, відносячи до неї мережу фінансових ринків, фінансові інституції,

бізнесові структури, фінанси домогосподарств та уряду. Останній підхід, на наш погляд, більше відповідає суті та структури фінансової системи країни.

Виходячи з досвіду розвинутих країн, до складу фінансової системи України донедавна багато вчених нашої країни пропонували включати: 1) фінанси держави; 2) фінанси суб'єктів господарювання; 3) фінанси домогосподарств. Якщо стосовно другого та третього елементів фінансової системи в українській фінансовій науці, як правило, не виникало суттєвих заперечень, то щодо включення до неї фінансів держави є певні зауваження. Це можна пояснити тим, що сьогодні все більше вчених у демократичних країнах замість фінансів держави в структуру фінансової системи включають публічні фінанси, основними елементами яких визначаються державні фінанси та фінанси органів місцевого самоврядування. На наш погляд, це пов'язано з тим, що у демократичних країнах, на відміну від авторитарних країн, під контролем широкої публічності знаходяться не тільки місцеві фінанси, а й державні фінанси. Крім того, орієнтація нашої країни на вступ до ЄС змінила парадигму розгляду цього питання відповідно до стандартів Європейського Союзу, в якому чітко розмежовуються публічні та державні фінанси. Проведена в Україні в 2015-2020 рр. децентралізація за прикладом країн ЄС ще більше закріпила розуміння того факту, що в структурі публічних фінансів крім державних фінансів треба окремо виділяти фінанси органів місцевого самоврядування.

Держава в умовах формування та розвитку ринкової економіки є одним із основних учасників економічного процесу з точки зору виконання нею функцій контролю та регулювання. Тому до сьогодні у багатьох демократичних країнах існує ототожнення державних фінансів з публічними фінансами. У певній мірі це пов'язано з із трактуванням в цих країнах держави в широкому розумінні слова, до якого включають: 1) державу у вузькому розумінні, 2) парафіски, 3) підприємства приватно-правової форми власності. До держави у вузькому розумінні слова пропонується відносити сукупність адміністративно-територіальних одиниць: федерації, землі (кантони, штати), союзи громад, а також наднаціональні утворення: ЄС, ООН тощо. Парафіски включають інституції обов'язкового соціального страхування, органи медичного та пенсійного страхування, а також цільові централізовані і децентралізовані фонди та підприємства суспільно-правової форми власності тощо. Ці організації називаються парафісками, оскільки їхні бюджети виділені з бюджетів адміністративно-територіальних одиниць в автономні бюджети. Суспільні підприємства приватно-правової форми власності не перебувають у тісному взаємозв'язку з державою, як підприємства суспільно-правової форми власності (приклад – аеропорт Франкфурт-на-Майні АТ). Подібне трактування держави у широкому розумінні слова можна знайти в широко відомій монографії німецького вченого Ш. Бланкарта: «Державні фінанси в умовах демократії», виданій у 1998 р. [1, с. 18-19], написаній на основі аналізу фінансової системи ФРН. Її переклад на українську мову було здійснено у 2000 р., а вступ до неї написав та відредагував відомий український вчений В. Федосов, який підтримав підхід Ш. Бланкарта до визначення державних фінансів у широкому розумінні слова.

Складною проблемою є визначення змісту та структури публічних фінансів, оскільки в українській фінансовій науці ще не до кінця виділені як елементи

державних, так і елементи місцевих фінансів. Це в значній мірі пов'язано з тим, що до навіть після набуття незалежності Україною в 1991 р. державні фінанси певний час розглядалися як синонім публічних фінансів. Враховуючи, що до складу фінансової системи сьогодні включають не тільки державний, а й місцеві бюджети, які за українським законодавством є відносно самостійними утвореннями, то замість категорії «державні фінанси», ряд вчених пропонують використовувати термін «публічні фінанси», як це робиться у підручниках з фінансів у багатьох країнах світу, зокрема у польських виданнях. Наприклад, це відображено у підручниках з публічних фінансів, написаних відомими польськими вченими: С. Овсяком [8, с. 19], Є. Осятинським [9, с. 16], Е. Малиновською-Місьонг та В. Місьонгом [10, с. 33]. Вважаємо за доцільне використати підходи цих вчених до визначення публічних фінансів, оскільки в Україні максимально застосовується досвід Польщі при реформуванні українських публічних фінансів.

Ряд українських вчених з метою розмежування понять «державні фінанси» і «публічні фінанси» пропонував використовувати поняття «суспільні фінанси», які, на наш погляд, тотожні публічним фінансам за суттю та структурою. Відповідно, замість категорії «державні фінанси» пропонується використовувати категорію «суспільні фінанси», оскільки крім держави участь у вирішенні суспільних питань беруть і територіальні громади, інтереси яких не завжди є адекватними державним, а фінансування суспільних благ здійснюється не лише коштом держави, а й за рахунок акумульованих місцевими громадами коштів. У цьому випадку структура фінансової системи виглядатиме наступним чином: 1) суспільні фінанси; 2) фінанси підприємств; 3) страхування; 4) фінансовий ринок; 5) фінанси домогосподарств. Підтримуючи подібний підхід, хотілося б звернути увагу на тотожність понять «суспільні фінанси» та «публічні фінанси», які дуже близькі за структурою та змістом. Водночас, відмінністю між суспільними та публічними фінансами є те, що останні, на наш погляд, більше контролюються широкою публічністю на всіх рівнях, тоді як суспільні фінанси більш підконтрольні державним контролюючим органам.

Як вважає д.е.н., проф. О. В. Длугопольський, публічні фінанси охоплюють доходи і видатки центрального та місцевих урядів, а також структурні взаємозв'язки між ними, визначення яких відбувається у середовищі представницької влади [2, с. 222]. Відповідно структура суспільних (публічних) фінансів включає: 1) сукупність усіх бюджетів держави; 2) державні фонди цільового і нецільового призначення; 3) фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; 4) державний кредит; 5) державне майнове та особисте страхування. Тобто, суспільні (публічні) фінанси охоплюють державні і місцеві фінанси.

На думку д. е. н., проф. В. І. Кравченка, за своїм призначенням, фінанси України (або фінансова система країни) поділяються на публічні фінанси, приватні фінанси, фінанси неприбуткового сектору та частково міжнародні фінанси [3, с. 10]. Відповідно, до публічних фінансів в Україні відносяться державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси політичних партій, державний кредит, податки і збори, платежі до державних цільових фондів, державні страхові фонди, державні внески за державне страхування. До приватних фінансів належать корпоративні фінанси, фінанси

домашніх господарств, банківській кредит, приватні страхові фонди та страхові внески. До фінансів неприбуткового сектору належать фінанси різноманітних неприбуткових та професійних організацій, створених як фізичними так і юридичними особами. Водночас, викликає питання віднесення до неприбуткових фінансів такої складової, як фінанси профспілок. Їх майно (профспілкові готелі, санаторії, туристичні бази тощо) досить активно використовується для отримання прибутку, але водночас багато цих об'єктів знаходяться у незадовільному стані. Тому можна спостерігати таке явище, як передача частини цих об'єктів в управління за допомогою різних тіньових схем приватним структурам, або їх продаж керівництвом профспілок з вигодою для себе, а не для рядових членів профспілок. Все це, крім іншого, призвело до масового виходу українських працівників з профспілок та до створення незалежних профспілкових організацій. Тому рядом вчених пропонується провести націоналізацію профспілкового майна з майбутньою його приватизацією, оскільки це майно створювалося працею багатьох поколінь українських громадян та повинно належати їм, а не профспілковим керівникам, як це фактично відбувається зараз.

Д.е.н., проф. В. Б. Тропіна виділяє у складі фінансової системи України, крім фінансів суб'єктів господарювання й фінансів домогосподарств, публічні фінанси, основними елементами яких, на її думку, є: державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів; фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами самоврядування відповідних територій; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти яких не є державною чи комунальною власністю й витрачаються для реалізації суспільного інтересу в забезпеченні соціального захисту громадян, визнаного й гарантованого державою [7, с. 34].

Представники провідної школи з публічних фінансів, яка сформована на кафедрі фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», д.е.н, проф. В. М. Опарін, д.е.н., проф. В. М. Федосов та д.е.н., проф. П. І. Юхименко вважають, що публічність в сфері фінансів слід розглядати як відносини з приводу формування й використання усупільнених коштів, спрямованих на задоволення загальнонародних потреб [6, с.118]. Вони вважають, що публічні фінанси треба розглядати у широкому та вузькому розумінні слова. У широкому розумінні до публічних фінансів відносять господарську діяльність усіх видів публічних союзів: держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, творчих спілок тощо. У вузькому, традиційному, розумінні публічні фінанси охоплюють державні та місцеві фінанси. Цю точку зору важливо взяти до уваги, оскільки теорія публічних фінансів у широкому розумінні слова ще не до кінця розроблена, що ускладнює розуміння їх місця у фінансових системах демократичних країн. Особливо це характерно для країн з федеральним устроєм та для конфедеративних країн. Наш аналіз показує, що фінанси земель у ФРН (федерація) доцільно відносити до державних фінансів, а фінанси штатів у США (федерація) більше відносяться до фінансів органів місцевого самоврядування, оскільки вони мають значно більші права у податковій сфері, ніж землі у Німеччині.

Водночас, значна самостійність штатів у США у фінансовій та податкових питаннях, призводить існування в окремих з них офшорів (Делавер, Невада, Юта), що недопустимо для Німеччини. Ще складнішим є питання з віднесенням кантонів у Швейцарії (конфедерація) до державних структур чи до місцевих органів управління. На наш погляд, їх все таки необхідно відносити до органів місцевого самоврядування, оскільки окремі з них мають надзвичайні фінансові права в оподаткуванні (насамперед кантон Цуг, де зареєстровано дуже багато офшорних фірм, зокрема й з України). Крім того, населення кантонів на місцевих референдумах може приймати будь-які фінансові рішення.

Загалом, аналіз зарубіжної та української фінансової літератури дозволяє дати наступне визначення суті публічних фінансів. Це - взаємозв'язки та процеси, пов'язані з формуванням і використанням суспільних грошових коштів, які забезпечують функціонування суспільного сектора країни (або публічного сектора за західною термінологією). Необхідність державного втручання в економіку за допомогою публічних фінансів пояснюється так званими провалами ринку, до яких відносять: висока інфляція, надмірне безробіття, значна диференціація в доходах населення, недостатній розвиток малого бізнесу внаслідок монополізації багатьох ринків, неналежний контроль за дотриманням екологічного законодавства бізнесом тощо. Для України в сучасних умовах важливість державного втручання в економіку за допомогою публічних фінансів пояснюється й необхідністю подолання негативних наслідків агресії Росії проти нашої країни. Достатньо сказати, що видатки на оборону з ДБУ досягли у 2024 р. 2,3 трлн грн або 30,2 % від ВВП (найвищий відсоток в світі). Відповідно, за оцінками багатьох українських експертів, нині Українська держава вже знаходиться біля верхньої межі використання внутрішніх ресурсів на військові потреби. Крім того, у 2022 р. українці вивели за межі країни 35 млрд дол. у формі готівки, банківських металів та дорогоцінностей, що стало одним із найбільших викликів для економічної безпеки України. Негативно впливає на функціонування публічних фінансів нашої країни й значна тінізація економіки України, яка, за оцінками багатьох зарубіжних та українських вчених, коливається в межах 40-50 % від ВВП. Серед традиційних заходів, які пропонуються для подолання вказаних проблем у функціонуванні публічних фінансів, хотілося звернути увагу й на такий нетрадиційний захід, як формування фінансового патріотизму, особливо в умовах війни росії проти України. Він розглядається як такий тип фінансової поведінки, за якого суб'єкти фінансових відносин не тільки декларують любов до власної країни, але й реалізують цей принцип у щоденних фінансових рішеннях, узгоджуючи особисті економічні інтереси з інтересами суспільства.

Суть публічних фінансів реалізується через їх функції. Виходячи з економічних функцій держави у демократичних країнах публічні фінанси повинні виконувати наступні функції: 1) функцію алокації; 2) функцію перерозподілу; 3) стабілізаційну функцію. Зміст функції алокації полягає у забезпеченні фінансовими ресурсами держави та місцевих органів влади та самоврядування, щоб вони належним чином виконували свої завдання. Розподільча функція публічних фінансів характеризує процеси перерозподілу фінансових ресурсів в суспільстві на користь держави та місцевих органів самоврядування, державного сектору, малозабезпечених верст

населення тощо. Стабілізаційна функція публічних фінансів забезпечує оптимальний розвиток суспільства за допомогою використання таких інструментів, як державні та місцеві податки та збори, державні та місцеві видатки. Так, пандемія коронавірусу в 2020 р. довела необхідність збереження державного регулювання економіки в умовах функціонування ринку, оскільки тільки за допомогою державних заходів та публічних фінансів вдалося призупинити її швидке розповсюдження по всьому світі та в окремих країнах, що суттєво зменшило її негативний вплив на фінанси підприємств та фінанси домогосподарств. Ринковий механізм виявився нездатним вирішити вказані проблеми, тому державне регулювання економіки за допомогою публічних фінансів ще довго буде використовуватися для їх подолання. Зокрема, для подолання негативних наслідків для економік країн ЄС пандемії коронавірусу Європейський Союз виділив в 2020 р. 750 млрд євро в рамках програми «Наступне покоління ЄС». Ця програма буде діяти до 2026 р.

Загалом, публічні фінанси суспільного (соціального) призначення складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси [4, с. 227-228]. У найбільш загальному вигляді, визначимо, що сучасна система публічних фінансів в Україні включає такі ланки: публічні фінанси держави; публічні фінанси місцевого самоврядування; публічні фінанси суспільного (соціального) призначення. Важливо знайти оптимальне співвідношення між ними, чого поки не вдається досягнути в Україні. Виходом з цього становища може стати використання принципу «найменшої шкоди» при реформуванні податкової системи України та оптимізації видатків бюджету. Особливо це актуально для подолання наслідків військової агресії Росії проти України при одночасній стабілізації рівня життя населення. Щодо останнього, то саме з гарантуванням цього державою виникає багато проблем і українські громадяни оцінюють його задоволення низькими показниками. Перш за все, це пов'язано з низьким рівнем такого важливого соціального стандарту як прожитковий мінімум та рівнем соціальних виплат, які багато в чому залежать від рівня прожиткового мінімуму. Крім того, населенням незадовільно оцінюється механізм розподілу публічних фінансів, оскільки близько 60 % населення вважають себе бідними. Негативно позначається й на настроях українських громадян й корупція при розподілі публічних фінансів, що вимагає посилення громадського контролю за їх використанням на всіх рівнях.

Загалом, Українська держава певним чином реагує на важливість та необхідність забезпечення прозорості публічних фінансів, як особливого різновиду фінансових суспільних відносин, з огляду на існуючі стандарти в демократичних країнах. Для цього в Україні було прийнято ряд нормативно – правових актів: Закон України «Про відкритість використання публічних коштів», який визначає умови та порядок забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів; Наказ Міністерства фінансів України № 18 про створення Державної установи «Відкриті публічні фінанси» і інші акти. Відзначимо, що ДУ «Відкриті публічні фінанси» представила портал «Відкритий бюджет для громадян», який повинен забезпечити надання громадськості відкритого доступу до інформації про бюджетні кошти на всіх стадіях їх планування та використання, а також надання можливості

зворотного зв'язку і обговорення. Водночас, дуже складною проблемою є доступ широкої громадськості до використання публічних коштів на потреби оборони, що досить часто використовуються неефективно, а інколи просто розкрадаються. Це стосується й коштів, які виділяються на відбудову постраждалих від війни регіонів України. Вказані порушення можуть привести до зупинки надання міжнародної фінансової допомоги іноземними партнерами, від якої зараз критично залежить фінансування соціальної сфери нашої країни.

Система публічних фінансів України, не дивлячись на успіхи в децентралізації, ще має значні недоліки. Вона поки не належним чином кореспондується із завданнями економічного зростання, виконує суто фіскальну функцію. Крім того, війна Росії проти України, призвела до суттєвого перерозподілу фінансових ресурсів держави на фінансування потреб сил оборони та відбудови об'єктів критичної інфраструктури. Відповідно, у влади нашої країни та місцевих органів самоврядування не вистачає коштів для належної фінансової підтримки громадян. Тому в нашій країні треба з увагою поставитися до адміністративно-територіальної реформи в Польщі, яка призвела до суттєвого покращення фінансового стану органів місцевого самоврядування в цій країні, передусім гмін. Реформа перебудувала фінансову систему Польщі, змінивши поступово пропорції перерозподілу публічних фінансів між органами державної адміністрації і органами місцевого самоврядування на користь останніх. Для оптимізації державних витрат у 1999 році в Польщі було проведено адміністративно – територіальну реформу, при якій кількість воєводств було значно скорочено (в Україні політики чомусь бояться говорити про скорочення кількості областей, навіть дуже дотаційних). Виходячи з польського досвіду, Україні потрібно зменшувати розподільчі процеси на користь збільшення фінансових ресурсів регіонів, територіальних громад та недержавного сектора, що сприятиме підвищенню ефективності економіки. Це вимагає розробки нового бюджетного механізму, який би враховував економічну ситуацію, що склалася в світі та в Україні на початку третього десятиріччя XXI ст.

Досвід нових країн-членів ЄС показує, що в Україні збільшення доходів державного бюджету має відбуватися не за рахунок посилення податкового навантаження на економіку, а шляхом глибокої лібералізації податкового законодавства, розширення бази оподаткування, створення сприятливих умов для розвитку виробництва, малого і середнього бізнесу, скорочення тіньової економіки. Одночасно повинні передбачатися можливості стимулювання економічної, інноваційної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання незалежно від того, до якої галузі вони належать, а також звільнення від оподаткування доходів громадян, що інвестуються в цінні папери. Податкові реформи, що проводилися в більшості країн Євросоюзу у 1990-х і 2000-2014 рр., знаменували втілення в життя курсу на лібералізацію економіки та оподаткування. У той же час, треба врахувати, що їх головним принципом став принцип нейтральності оподаткування, згідно якого податки, по можливості, не повинні впливати на прийняття суб'єктами господарювання економічних рішень, вносити викривлення у дію ринкових механізмів. В цьому плані треба взяти до уваги насамперед чеський, польський і німецький досвід щодо залучення іноземних інвестицій за допомогою податкових

пільг. При цьому в Україні передусім треба скористатися німецьким досвідом щорічного звітування про досягнуті результати. У такому звіті повинні міститися всі види податкової допомоги, котру надає держава в інвестиційно-інноваційній сфері. Якщо податкові пільги використовуються для інших цілей, їх дія повинна негайно припинятися, а відповідна сума податкових пільг повертатися до бюджету.

Залучити іноземні інвестиції в Україну в сучасних умовах можна насамперед за рахунок «зеленої» трансформації нашої економіки, на що демократичні країни готові вже зараз виділити нашій країні значні фінансові ресурси, але для необхідно підготувати відповідні проекти. Крім того, в Україні треба терміново розробити механізм випуску «зелених» облігацій, як це зроблено у ряді демократичних країн.

Вкрай важливо при використанні публічних фінансів в Україні взяти до уваги вимоги Європейського Зеленого курсу та запровадження в ЄС так званого податку на вуглецевий слід, який планується запровадити в 2016 р. для експортерів в країни Європейського Союзу поза меж ЄС. Неготовність до цього податку багатьох українських підприємств може призвести до їх значних фінансових втрат та, відповідно, до втрат бюджетів всіх рівнів.

Висновки і рекомендації. Важливою ланкою фінансової системи України є публічні фінанси, які донедавна ототожнювали з державними фінансами чи з фінансами держави. Загалом, трактування публічних фінансів в Україні пройшло кілька етапів: спочатку їх розглядали як державні фінанси, потім – як фінанси держави, а тільки з початку ХХІ ст. їх стали виділяти як публічні фінанси.

Виходячи із постулатів фінансової науки у демократичних країнах, публічні фінанси включають в себе державні та місцеві фінанси, які відрізняються між собою як суб'єктами, так об'єктами фінансових відносин, на що робиться наголос в зарубіжних виданнях з публічних фінансів. У них також підкреслюється й той факт, що процес формування публічних фінансів пройшов довгий час, а остаточне розуміння змісту цієї категорії склалося після Другої світової війни у демократичних країнах світу.

Аналіз зарубіжної та української фінансової літератури дозволяє дати наступне визначення суті публічних фінансів. Це – взаємозв'язки та процеси, пов'язані з формуванням і використанням суспільних грошових коштів, які забезпечують функціонування публічного сектора країни. Необхідність державного втручання в економіку за допомогою публічних фінансів пояснюється так званими провалами ринку, до яких відносять: висока інфляція, надмірне безробіття, значна диференціація в доходах населення, недостатній розвиток малого бізнесу внаслідок монополізації багатьох ринків, неналежний контроль за дотриманням екологічного законодавства бізнесом тощо. Для України в сучасних умовах важливість державного втручання в економіку пояснюється й необхідністю подолання негативних наслідків агресії Росії проти нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка. Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. Київ: Либідь, 2000, 654 с.

2. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора: навч. посіб. Київ: «ВД» Професіонал», 2007. 592 с.
3. Кравченко В. І. Про суспільні фінанси України. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 20-30.
4. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
5. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1999. 164 с.
6. Опарін В., Федосов В., Юхименко П. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 110-128.
7. Тропіна В. Б. До питання про публічні фінанси. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 28-34.
8. Owsiak S. *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa, WNPWN, 2001. 562 s.
9. Osiatynski J. *Finanse publiczne. Ekonomia I polityka*. Warszawa: WNPWN, 2006. 310 s.
10. Malinowska-Misang E, Misang W. *Finanse publiczne w Polsce*. Warszawa: W. N. Lexis-Nexis, 2007. 732 s.

References:

1. Blankart, Sh. (2000). *Derzhavni finansy v umovakh demokratii: Vstup do finansovoi nauky* [Public Finance in a Democracy: An Introduction to Financial Science]. Trans. by S. I. Tereshchenko & O. O. Tereshchenko, V. M. Fedosov (eds.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Dluhopolskyi, O. V. (2007). *Teoriia ekonomiky derzhavnoho sektora* [Theory of Public Sector Economics]. Kyiv: VD «Profesional» [in Ukrainian].
3. Kravchenko, V. I. (2012). *Pro suspilni finansy Ukrainy* [On Public Finance in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 12, 20-30 [in Ukrainian].
4. Nechai, A. A. (2004). *Problemy pravovoho rehuliuвання publichnykh finansiv ta publichnykh vydatkiv* [Problems of Legal Regulation of Public Finance and Public Expenditure]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
5. Oparin, V. M. (1999). *Finansy (zahalna teoriia)* [Finance (General Theory)]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
6. Oparin, V., Fedosov, V., & Yukhymenko, P. (2017). *Publichni finansy: heneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia* [Public finances: genesis, theoretical conflicts, and practical conceptualization]. *Finances of Ukraine*, 2, 110-128 [in Ukrainian].
7. Tropina, V. B. (2009). *Do pyttannia pro publichni finansy* [On the issue of public finance]. *Finances of Ukraine*, 12, 28-34 [in Ukrainian].
8. Owsiak, S. (2001). *Public finance. Theory and practice*. Warsaw, WNPWN.
9. Osiatynski, J. (2006). *Public Finance. Economics and Politics*. Warsaw: WNPWN [in Polish].
10. Malinowska-Misang, E., & Misang, W. (2007). *Public Finance in Poland*. Warsaw: W. N. LexisNexis [in Polish].

УДК: 336.71:336.1+005.52

Михайло Крупка

доктор економічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна
mykhaylo.krupka@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Богдана Вишивана

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна
bohdana.vyshyvana@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1206-9975

Василь Синенко

аспірант,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна
Vasyl.Syenko@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3639-5628

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА В УПРАВЛІННІ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Mykhaylo Krupka

Dr. Sc. (Economics), Prof.
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

Bohdana Vyshyvana

Ph.D. (Economics), Assoc. Prof.,
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

Vasyl Syenko

Postgraduate student (Ph.D. student)
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

THE BANKING SYSTEM IN PUBLIC FINANCE MANAGEMENT UNDER UNCERTAINTY

Анотація. У статті досліджено роль банківської системи в управлінні публічними фінансами в умовах макроекономічної та геополітичної невизначеності. Розкрито механізми впливу банків на бюджетну стабільність, обслуговування державного боргу та ефективність фіскально-монетарної координації. Обґрунтовано значення цифрових технологій, інструментів ризик-менеджменту

та раннього попередження для зміцнення фінансової безпеки. Проаналізовано міжнародний досвід і наведено аналітичні моделі оцінювання впливу банківського сектора на публічні фінанси. Запропоновано комплекс заходів щодо підвищення стійкості банків і оптимізації взаємодії з державними інституціями для забезпечення стабільного економічного зростання. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між регуляторною політикою та прозорістю фінансових потоків. Результати дослідження мають прикладне значення для формування стратегій антикризового державного управління. Обґрунтовано необхідність синергії між банківським сектором і публічними фінансами в умовах системних трансформацій.

Ключові слова: публічні фінанси, банківська система, макроекономічна невизначеність, фіскально-монетарна політика, фінансова стабільність, цифрові технології, ризик-менеджмент, державний борг, сталий розвиток.

Abstract. The article explores the role and importance of the banking system in managing public finances under conditions of macroeconomic and geopolitical uncertainty. The author emphasizes that the effective functioning of the banking sector significantly influences fiscal stability, the sustainability of public debt, and the efficiency of fiscal-monetary coordination. Particular attention is paid to the dual role of banks as both facilitators of government borrowing and potential sources of systemic financial risk. The study substantiates the necessity of regulatory prudence, capital adequacy, and liquidity resilience as foundational pillars of a stable financial infrastructure.

The research highlights that during periods of economic turbulence, banks act as both financial intermediaries and stabilizers by providing liquidity, purchasing government securities, and participating in budgetary financing mechanisms. However, the article also warns against excessive dependence on bank-based financing, which may heighten fiscal vulnerabilities in the face of market volatility and deteriorating asset quality.

A special focus is given to the role of digital financial technologies (FinTech) in enhancing transparency, efficiency, and responsiveness in public finance management. Tools such as e-budgeting, real-time payment platforms, and central bank digital currencies (CBDCs) are considered as promising solutions for increasing operational agility and reducing corruption risks. At the same time, the article addresses the associated cyber, legal, and technological risks that must be managed within a robust institutional framework.

Through the application of regression analysis, VAR models, and scenario simulations, the author demonstrates how changes in banking indicators (e.g., liquidity, NPL ratios, capital adequacy) affect public finance metrics such as budget deficit and debt servicing costs. The findings suggest that improved coordination between central banks and treasuries, coupled with real-time monitoring systems and predictive risk models, can significantly enhance a government's capacity to maintain fiscal balance under stress.

The study also draws comparative insights from international crisis-management practices, including those of the EU and the US, identifying gaps and specificities in Ukraine's approach to banking sector reform. Based on this analysis, the article proposes a comprehensive set of recommendations aimed at strengthening institutional cooperation, improving macroprudential oversight, and expanding the use of technological innovations to secure long-term fiscal sustainability.

Overall, the article provides a scientifically grounded conceptual framework for understanding the interaction between banking systems and public finance governance, and offers practical guidance for policymakers, regulators, and financial institutions seeking to increase the resilience of national economies to future shocks.

Key words: *public finance, banking system, macroeconomic uncertainty, fiscal-monetary policy, financial stability, digital technologies, risk management, public debt, sustainable development.*

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Управління публічними фінансами є одним із фундаментальних завдань держави, адже успішна реалізація соціально-економічної політики залежить від ефективного розподілу, використання та контролю за державними ресурсами. Банківська система так само є центральною ланкою фінансового посередництва та джерелом кредитних і розрахункових операцій, від яких значною мірою залежить стабільність не лише економіки загалом, а й державних фінансів зокрема. У світлі глобалізації та пришвидшеного розвитку технологій, а також частих економічних і геополітичних коливань, роль банківського сектора суттєво зростає, оскільки саме він першим реагує на зміни в кон'юктурі ринків та забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між різними сегментами економіки.

Невизначеність, що притаманна сучасній світовій економічній системі, виявляється у швидких і часто непередбачуваних коливаннях валютних курсів, зміні вартості сировинних ресурсів, дестабілізації торговельних потоків, а також у динамічних змінах попиту та пропозиції на глобальних фінансових ринках. Такі процеси відображаються не лише на макроекономічних показниках, а й мають безпосередній вплив на стійкість національних фінансових систем, зокрема створюючи додаткове навантаження на державний бюджет. Це, своєю чергою, змушує державні інституції – міністерство фінансів, казначейство, податкові та митні органи – оперативно реагувати на зовнішні виклики та адаптувати фінансову, бюджетну і фіскальну політику до умов мінливого ринкового середовища, яке перебуває під впливом глобальних економічних, політичних і технологічних чинників. У таких умовах банківська система відіграє надзвичайно важливу роль як своєрідний «амортизатор» економічної нестабільності, виконуючи функції посередництва у русі капіталу, здійснюючи кредитування, акумулювання депозитних коштів населення та бізнесу, а також використовуючи монетарні інструменти, що перебувають у розпорядженні центрального банку. Разом з тим, за умови недостатнього рівня ліквідності, недокапіталізованості банків або виникнення кризових явищ у фінансовій системі, банківський сектор може не лише втратити здатність до стабілізації, але й сам стати джерелом додаткових ризиків і загроз для фінансової безпеки держави, особливо в періоди підвищеної економічної турбулентності.

Зростання складності управління публічними фінансами в таких умовах проявляється в кількох аспектах. По-перше, необхідно забезпечити безперебійне фінансування соціальних зобов'язань держави, утримуючи стійкість бюджету та контроль за державним боргом. По-друге, доречно оперативно реагувати на

появу нових ризиків, що можуть виникати як на внутрішньому ринку (зміни в оподаткуванні, запровадження нових нормативів для банків) так і на зовнішньому (глобальні фінансові кризи, вплив капіталів). По-третє, важливо створювати сприятливе регулятивне середовище, яке б стимулювало розвиток банківського сектора та водночас унеможливило надмірні спекулятивні операції з боку фінансових установ, що можуть загрожувати бюджетній стабільності.

З огляду на це, постає проблема визначення механізмів та інструментів, через які банківська система може виконувати роль не лише «провідника» державних фінансів, а й «стабілізатора» у складні періоди економічних і політичних потрясінь. Досягнення синергії між банківським і державним секторами дає змогу оптимізувати управління публічними фінансами, покращити ефективність збору та розподілу бюджетних коштів, забезпечити стабільне фінансування розвитку стратегічних галузей. Проте без ґрунтовного дослідження та системного аналізу складних взаємозв'язків «банки – державні фінанси» можлива поява асиметрії інформації, перекосів на ринку кредитування, а також зростання вразливості економіки до світових фінансових шоків.

Зв'язок із науковими й практичними завданнями полягає в тому, що ефективне функціонування банківської системи та відповідне регулювання мають безпосередній вплив на соціально-економічну стабільність і добробут громадян. З наукового погляду, проблема взаємодії банківського сектору та державних фінансів є багатовимірною і стосується таких аспектів, як грошово-кредитна політика, бюджетне планування, регулювання ризиків, моніторинг фінансової стабільності. З практичного боку результати дослідження можуть сприяти розробленню ефективніших інструментів фіскальної та монетарної політики, вдосконаленню системи нагляду за банками, а також формуванню стратегій протидії кризовим явищам. Крім того, такі напрацювання мають вагоме значення для міжнародних фінансових організацій, які в умовах глобальних викликів розглядають питання стійкості банківської системи та прозорості державних фінансів як обов'язкові компоненти фінансової безпеки країн в умовах сучасних викликів і загроз.

Отже, дедалі більша складність управління публічними фінансами в умовах невизначеності зумовлює потребу всебічного дослідження ролі банківської системи з акцентом на те, як банки можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати державним органам досягати фінансової стабільності, економічного зростання і соціальної рівноваги. Наукове вирішення цієї проблеми дасть змогу поглибити розуміння практичних механізмів, що забезпечують збалансоване функціонування економіки та високий рівень довіри до фінансової системи, зокрема у кризових або посткризових періодах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які розглядають досліджувану проблему, на яку спираються автори, виявлення недосліджених аспектів проблеми, якій присвячена публікація. У сучасній науковій літературі можна виділити два основні напрями досліджень взаємодії банківської системи та управління публічними фінансами: аспект стабільності банків і узгодження банківської діяльності з бюджетною політикою. Перший напрям зосереджений на впливі активності банківського сектору на формування державного боргу та бюджетних надходжень,

а також на механізмах підтримки ліквідності [1; 3; 11]. Другий – аналізує роль банків у фінансуванні державних програм та придбанні урядових цінних паперів, розглядаючи тісну взаємодію з центральними органами влади [5].

У працях МВФ і Світового банку [2; 4; 6; 9] підкреслено ризик зростання державного боргу та фінансових дисбалансів у випадку відсутності дієвого регулювання банківської діяльності. Технологічна трансформація банків, зокрема, розвиток фінтех-рішень, розглядається як чинник, що здатен оптимізувати взаємодію між банками й органами державного управління. Водночас дослідження не охоплюють комплексне оцінювання впливу фінансових технологій та інструментів ризик-менеджменту на стабільність публічних фінансів. У наукових джерелах незавершено формування цілісного підходу до інтеграції монетарних і фіскальних заходів у контексті зростання економічної невизначеності. У деяких роботах простежується фрагментарне вивчення ролі банківських інструментів у стримуванні боргового навантаження на бюджет [11].

Окрему увагу приділено ймовірним ризикам у разі зниження рівня пруденційного нагляду та неефективності систем раннього попередження (early warning systems) [11]. Значна частина публікацій розглядає досвід країн, які зазнали фінансових потрясінь [3], проте відсутні уніфіковані методики, що враховували б геополітичні шоки чи пандемічні виклики. У новітніх дослідженнях акцентується на необхідності прозорих регулятивних середовищ [10], але недостатнього висвітлені коротко- й довгострокові наслідки для державно-фінансової стабільності. Унаслідок цього формуються лакуни, пов'язані з інтеграцією системи управління ризиками в банках і політики державного боргу. Усе це вказує на потребу комплексного дослідження зв'язків «банки–державні фінанси» з урахуванням сучасних викликів і технологічних змін. Недостатність системного аналізу таких чинників, як структура банківських активів та глобальні економічні тренди, заважає сформувати єдину концептуальну модель ефективної взаємодії. Залишається актуальним завдання виокремлення взаємозв'язків між ефективністю банківського сектору та стійкістю державних фінансів, поглибивши науково-практичний підхід для прийняття рішень.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є виявити механізми, за допомогою яких банківська система впливає на прозорість і ефективність використання державних коштів за умов невизначеності, та визначити канали взаємодії з органами влади для забезпечення стабільності бюджетних надходжень і раціонального управління державним боргом. Крім того, дослідження спрямоване на розроблення рекомендацій щодо вдосконалення інструментів монетарної та фіскальної політики, необхідних для мінімізації ризиків і посилення позитивного впливу банків на соціально-економічний розвиток. Таке комплексне поєднання аналізу банківської діяльності, державних фінансів і регуляторних механізмів дасть змогу краще зрозуміти, як синергія між банківським сектором і владними структурами може сприяти загальній фінансовій стабільності та сталому економічному зростанню.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління публічними фінансами зазвичай розглядається як комплекс заходів, спрямованих на формування, розподіл і використання державних грошових ресурсів з метою досягнення економічної та соціальної рівноваги в суспільстві. Водночас вагоме значення мають такі елементи,

як бюджетне планування, податкове регулювання, казначейське обслуговування, а також зовнішнє та внутрішнє фінансування урядових програм [1]. Науковці наголошують, що якісне управління публічними фінансами тісно пов'язане із прозорістю та підзвітністю інституцій, адже рівень довіри суспільства до державних органів визначально впливає на успішність реалізації фінансової політики [2].

Банківська система є центральною ланкою фінансового посередництва, а тому відіграє унікальну роль у забезпеченні належного перерозподілу ресурсів між приватним сектором і державою [2]. Банки сприяють акумуляції податкових надходжень, обслуговують державні рахунки й надають кредитні ресурси для покриття бюджетних дефіцитів або реалізації інфраструктурних проєктів. На думку окремих авторів, саме через банківські механізми (випуск державних цінних паперів, кредитні лінії, операції на міжбанківському ринку) державні інституції можуть оперативніше реагувати на зміни макроекономічних показників і стримувати ризики, пов'язані з дефіцитом бюджету [3].

Утім, надмірна залежність від банківських ресурсів може підвищувати чутливість держави до коливань на фінансовому ринку. Якщо в банківській системі накопичуються проблемні кредити або падає рівень ліквідності, це здатне провокувати нестабільність у бюджетній сфері та перешкоджати реалізації державних програм [4]. Відтак, роль банків можна охарактеризувати водночас як позитивну (забезпечення грошової ліквідності й підтримка інвестицій) і ризикову (потенційні джерела кризових явищ та обмежений вплив держави на діяльність приватних банків).

На сьогодні у науковому дискурсі виділяють декілька ключових парадигм, які пояснюють природу та характер взаємозв'язків між банківською системою і державним сектором. Класична школа [5] розглядає банки як приватні структури, що здійснюють посередницькі функції на ринку, а держава, зі свого боку, покликана мінімально втручатися у банківську діяльність і зосереджуватися на забезпеченні «правил гри». У кейнсіанському підході [5] держава та банки взаємодіють значно активніше: уряд використовує банківську систему для регулювання сукупного попиту, тоді як банки, отримуючи стимулювальні ресурси, допомагають утримувати високий рівень зайнятості та економічного зростання.

Монетаризм [5] акцентує увагу на ролі центрального банку в контролі за грошовою масою, вважаючи, що надмірне втручання держави в економіку породжує інфляційні ризики та макроекономічні дисбаланси. Представники інституціоналізму [5] роблять наголос на необхідності ефективної правової бази, що регламентує діяльність банків і формує «правила гри» для всіх учасників ринку, включно з урядовими структурами. Згідно з цим підходом, якість формальних і неформальних інститутів (законів, етичних норм, корпоративної культури) є визначальним фактором рівня довіри до банків і дієвості державних рішень.

Попри різницю у фокусі, усі згадані концепції сходяться на тому, що гнучке та зважене регулювання банківського сектора з боку держави здатне збалансувати цілі стабільності (боротьба з інфляцією, підтримка ліквідності) й економічного розвитку (залучення інвестицій, стимулювання бізнесу). Однак питання рівня та інтенсивності такого втручання досі є предметом дискусій. Саме в цьому полягає

необхідність розроблення комплексних підходів, що враховують галузеву специфіку банків, особливості політичної системи й актуальні макроекономічні виклики [3].

Невизначеність у макроекономічному середовищі формується під впливом зовнішніх (коливання на світових фінансових ринках, зміни цін на сировину, глобальні кризи) та внутрішніх факторів (політична нестабільність, недостатність прозорих регулятивних рамок, обмеженість доступу до кредитних ресурсів). Аналіз досліджень МВФ [2] вказує, що у періоди підвищеної невизначеності банки можуть посилювати або послаблювати кризові явища, залежно від рівня диверсифікації їхніх активів і ефективності внутрішніх систем ризик-менеджменту. Складна конфігурація глобальних ланцюгів доданої вартості робить країни більш уразливими до зовнішніх шоків, що зумовлює потребу в адекватних антикризових механізмах у банківському секторі та координації з боку центральних фінансових органів [6].

На практиці для мінімізації негативного впливу невизначеності банки впроваджують процедури стрес-тестування, розглядаючи ймовірність різких змін на валютному, кредитному та фондовому ринках [7]. Системи ризик-менеджменту, побудовані на методологіях VaR (Value at Risk), CVaR (Conditional Value at Risk) чи сценарному аналізі, допомагають прогнозувати потенційні втрати та визначати стратегії хеджування ризиків [8]. Водночас з боку державних органів усе більшого значення набуває співпраця з банками в контексті раннього виявлення диспропорцій у сфері публічних фінансів через обмін інформацією, спільні бази даних та моніторинг системно важливих фінансових установ [9].

На наш погляд, урахування ключових факторів невизначеності в умовах трансформаційних змін глобального фінансово-економічного середовища дає змогу не лише покращити загальну стійкість і надійність банківської системи, а й суттєво сприяти підвищенню ефективності управління публічними фінансами. Це досягається завдяки розробленню та впровадженню більш гнучких, адаптивних і прогностично обґрунтованих регуляторних політик, здатних своєчасно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. Застосування таких підходів забезпечує не тільки оперативну корекцію бюджетно-фінансових механізмів, але й посилює довіру до інституцій, які відповідають за стабільність фінансової системи держави.

Грунтовний аналіз існуючих моделей ризик-менеджменту в банківському секторі свідчить про необхідність їх якісного удосконалення та інтеграції з інструментами фіскального й монетарного впливу. Така інтеграція має на меті створення цілісної системи запобігання кризовим явищам і формування дієвих механізмів протидії фінансовим шокам, що дозволяє забезпечити ефективну взаємодію між державними органами управління та банківськими установами в умовах глобальної економічної турбулентності та зростання ризиків системного характеру [10].

Функціонування банківського сектора в умовах сучасної економіки значною мірою залежить від поєднання комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників, які формують його адаптивний потенціал, стійкість до стресових ситуацій та здатність ефективно протистояти кризовим явищам, що виникають як у національному, так і в міжнародному фінансовому просторі. До внутрішніх факторів, які безпосередньо впливають на стабільність банківської діяльності, належать, передусім, організаційна структура банківської установи, рівень її капіталізації, наявність

ефективної системи управління ризиками, механізми регулювання ліквідності, а також здатність до стратегічного планування. Надзвичайно важливим елементом внутрішнього середовища є також якість корпоративного управління (board governance), що охоплює процеси прийняття рішень на рівні керівних органів, систему контролю за виконанням рішень, а також дотримання принципів доброчесності та прозорості. Механізми внутрішнього контролю (internal control systems), у свою чергу, покликані забезпечити своєчасне виявлення та нейтралізацію фінансових, операційних та репутаційних ризиків. Високий рівень прозорості операцій, підкріплений належним інформаційним супроводом і відповідністю нормативним вимогам, створює передумови для зміцнення довіри з боку клієнтів, інвесторів і регуляторних органів. Саме від ефективності вищезазначених компонентів значною мірою залежить, чи зможе банк швидко й результативно реагувати на негативні виклики, пов'язані зі зниженням прибутковості, зростанням проблемної заборгованості або виникненням системних ризиків у фінансовому секторі [7].

Зовнішні фактори охоплюють якість законодавчого середовища, рівень економічної свободи, наявність чи відсутність жорстких регулятивних обмежень, а також поточні геополітичні ризики. Часто саме нестабільна політична ситуація, валютні коливання на світовому ринку чи зміни в регулятивній політиці можуть створювати додаткові загрози для банків, зокрема через масовий вплив капіталу або зростання кредитних ризиків у корпоративному та роздрібному сегментах [6]. Крім того, посилення світової фінансової конкуренції та періодичні глобальні кризи впливають на структуру ресурсної бази банків, оскільки вони змушені залучати кошти на зовнішніх ринках за складних чи навіть обмежених умов [4].

Для оцінювання стійкості банку важливими є інтегральні показники, що відображають його фінансову «витривалість» у динаміці [2], серед яких виділяють:

- адекватність капіталу (Capital Adequacy Ratio, CAR) – показує здатність банку покривати ризики власними ресурсами;

- коефіцієнт покриття ліквідністю (Liquidity Coverage Ratio, LCR) – засвідчує здатність банку оперативного виконувати зобов'язання перед вкладниками та кредиторами;

- якість кредитного портфеля (Non-Performing Loans, NPL) – характеризує відсоток проблемних позик, що безпосередньо впливають на прибутковість і ризикованість операцій;

- показники рентабельності (Return on Assets, Return on Equity) – свідчать про ефективність використання активів та капіталу, а також конкурентоспроможність банку у довгостроковій перспективі [8].

Важливу роль відіграє також рівень диверсифікації клієнтського портфеля (як за галузями, так і за географічними ринками). Чим краще розподілені активи, тим менше банк піддається ризику системних шоків, спричинених кризами окремих секторів економіки чи певної країни [11]. З погляду макроекономічної стабільності, ці критерії відображають стійкість не лише окремих банків, а й усього банківського сектора, оскільки потенційні «точки вразливості» часто виявляються при аналізі сукупних показників сектору.

Ключовим гравцем у забезпеченні стабільності банківського сектора є центральний банк, що має широкий набір інструментів для впливу на ліквідність,

платоспроможність і ринкову поведінку банків. До таких інструментів належать регулювання норми резервування, операції на відкритому ринку, встановлення облікової ставки та впровадження додаткових пруденційних вимог, зокрема підвищених норм капіталізації чи обмежень на окремі види високоризикових операцій [9]. Центральний банк також відповідальний за моніторинг системно важливих фінансових установ, чия діяльність може справити масштабний вплив на економіку [11].

У ситуаціях фінансової нестабільності чи системних криз центральний банк може виступати як «кредитор останньої інстанції», надаючи ліквідність банкам, що опинилися в кризовому стані [4]. Це дає змогу уникнути паніки на ринку та зменшити ризик ланцюгових банкрутств у фінансовому секторі. Проте ефективність ролі регулятора значно знижується за умови низької прозорості, відсутності дієвих інструментів контролю та недостатньої взаємодії з міжнародними організаціями. Такий стан речей може призвести до надмірного лобіювання інтересів окремих великих банків і гальмувати впровадження структурних реформ [10].

Таким чином, забезпечення стабільності банківського сектора в умовах підвищеної економічної турбулентності потребує системного підходу та узгоджених, комплексних дій усіх зацікавлених сторін. Це стосується як власників банківських установ і топменеджменту, які несуть відповідальність за формування внутрішньої політики, управління ризиками, стратегічне планування та дотримання стандартів корпоративного управління, так і центрального банку та відповідних урядових інституцій, які визначають і впроваджують регуляторно-правову базу функціонування фінансового сектору. Участь кожного з цих суб'єктів у процесі підтримання стійкості банківської системи є критично важливою, адже лише за умови їх ефективної взаємодії можливо досягти високого рівня фінансової стабільності. Йдеться не лише про реагування на поточні виклики, а й про створення довгострокових інституційних засад для формування адаптивного, стійкого до ризиків і здатного до швидкої трансформації банківського середовища. Саме така скоординована політика дозволить забезпечити розбудову надійної фінансової інфраструктури, яка буде здатна оперативно й адекватно реагувати на зовнішні й внутрішні шоки, зменшуючи негативний вплив економічної невизначеності, а також убезпечувати бюджетно-податкову систему від потенційних ризиків і загроз, зокрема в умовах глобалізації та посилення взаємозалежностей у світовій економіці.

Банки в сучасній економічній ситуації в Україні відіграють особливо важливу роль у формуванні доходів державного бюджету, зокрема шляхом участі в податковому адмініструванні та проведенні операцій із державними цінними паперами. У багатьох країнах саме банківські установи надають технологічну інфраструктуру для збору податків, забезпечують канали надходження коштів від платників, а також виступають посередниками між урядом і приватним сектором [6]. За рахунок цього значно спрощується процес адміністрування податків, посилюється контроль за рухом фінансів, а відтак зменшується обсяг «тіньового» обігу коштів.

Крім того, банки займають центральне місце у проведенні операцій з державними цінними паперами, беручи активну участь у процесах як на первинному, так і на вторинному ринках. Банки є первинними дилерами під час розміщення облігацій внутрішніх

державних позик (ОВДП) та облігацій зовнішніх державних позик (ОЗДП), що перетворює їх на ключових посередників між державою як емітентом і потенційними інвесторами, резидентами та нерезидентами. Таке партнерство між банківським сектором і державними органами влади не лише сприяє більш гнучкому та оперативному реагуванню на потреби бюджетного фінансування, але й дозволяє мобілізувати внутрішні фінансові ресурси, не залучаючи при цьому надмірні зовнішні запозичення. З боку банків така участь відкриває можливості для ефективної диверсифікації активів, управління ліквідністю, а також впливу на формування кривої дохідності на внутрішньому борговому ринку, що, у свою чергу, може мати макроекономічні наслідки. Проте, за умов підвищеної ринкової волатильності, зростання політичної або економічної нестабільності інвестори можуть висувати вимоги щодо підвищеної дохідності державних цінних паперів як компенсації за ризик. Це ускладнює залучення фінансових ресурсів на прийнятних умовах, підвищує вартість боргового капіталу для держави й, відповідно, призводить до зростання державних видатків на обслуговування боргу, що має критичне значення для фіскальної стабільності країни [4; 11].

Фінансування дефіциту бюджету за допомогою банків можливе через декілька каналів:

- пряме кредитування уряду (кредити, надані комерційними банками або центральним банком) в умовах воєнного стану;
- розміщення державних облігацій (банки стають покупцями таких цінних паперів або гарантом їх розміщення серед інвесторів);
- рефінансування державного боргу (перевипуск чи пролонгація наявних зобов'язань через банківські структури).

Залучення банківського сектору має очевидні переваги, зокрема швидкість залучення коштів та можливість впливати на умови фінансування [11]. Водночас існують і ризики: надмірна залежність від банків може підвищувати вразливість бюджету до коливань на фінансовому ринку, а зростання процентних ставок або вплив капіталу здатні ускладнити процес погашення боргу. Для мінімізації таких загроз уряду варто вдосконалювати регулятивно-правову базу, забезпечувати прозору звітність про рух коштів і своєчасно проводити моніторинг боргових показників [2].

Основні інструменти фінансування дефіциту бюджету через банківський сектор, їх переваги та потенційні ризики узагальнено в табл. 1.

Ризики у банківському секторі – від кредитних і ліквідних до операційних і валютних – можуть безпосередньо впливати на стан державних фінансів, якщо держава значною мірою покладається на банки як джерело залучення ресурсів [7]. У періоди зростання проблемних (непрацюючих) кредитів (NPL) чи недостатності капіталу банки скорочують обсяг інвестицій у державні цінні папери або збільшують дохідність за ними, намагаючись компенсувати підвищений ризик [9]. Це може призвести до різкого зростання вартості боргу для держави та ускладнити процес його рефінансування.

Таблиця 1

**Основні інструменти фінансування дефіциту
бюджету через банківський сектор**

Інструмент	Механізм дії	Переваги	Потенційні ризики
Пряме кредитування уряду (в умовах воєнного стану)	Надання банками позик державі, часто за узгодженими ставками	Оперативне отримання коштів Можливість впливати на умови кредитування	Зростання боргового навантаження Імовірність політичного тиску на банки
Розміщення державних облігацій	Продаж ОВДП чи ОЗДП банкам або через них іншим інвесторам	Диверсифікація джерел фінансування Покращення ліквідності держави	Волатильність ринку Висока вартість запозичень у кризові періоди
Рефінансування боргу	Перевипуск облігацій із новими ставками чи строками через банківські канали	Зменшення тиску на бюджет у короткостроковій перспективі Оптимізація виплат	Ризик накопичення довгострокових зобов'язань Високі витрати на обслуговування

Джерело: складено авторами на основі [1; 4; 6; 11]

У разі, якщо державні банки самі опиняються в стані фінансової нестабільності або на межі неплатоспроможності, уряд змушений вдаватися до екстрених заходів з їх підтримки, зокрема шляхом виділення значних обсягів бюджетних коштів на їх докапіталізацію. Це не лише ускладнює поточне бюджетне планування, але й призводить до суттєвого зростання обсягу державних видатків і підвищення загального боргового навантаження, що чинить тиск на фіскальну систему та обмежує фінансову гнучкість держави в умовах економічної турбулентності [11]. Відтак, рівень ефективності системи управління банківськими ризиками, якість виконання регулятивних вимог, відповідність міжнародним стандартам пруденційного нагляду та прозорість фінансової звітності банківських установ набувають особливої ваги. Саме ці чинники суттєво впливають на загальний рівень макроекономічної стабільності, формують інституційну довіру до банківського сектора та визначають граничні можливості держави у здійсненні фіскального маневрування в умовах обмежених ресурсів [2]. З огляду на це, оптимальним стратегічним підходом слід вважати формування збалансованої структури державних і банківських запозичень з урахуванням особливостей різних сегментів фінансового ринку. У поєднанні з надійною, проактивною системою контролю банківських ризиків це дає змогу не лише знизити ймовірність виникнення системних криз, а й мінімізувати вплив фінансових шоків на бюджетну сферу та забезпечити довгострокову стійкість публічних фінансів.

Одним із найважливіших аспектів монетарної політики, що безпосередньо впливає на спроможність держави залучати фінансові ресурси на внутрішньому та зовнішньому ринках капіталу, є політика облікової ставки, яку формує центральний банк. Облікова ставка виконує функцію орієнтира для вартості кредитних ресурсів у всій банківській системі, визначаючи граничні умови для залучення коштів як суб'єктами господарювання, так і самою державою. Зміна рівня облікової ставки

має значний вплив на рівень грошової пропозиції: її зниження сприяє пошуківленню кредитної активності банків, стимулює споживчий попит, інвестиції та загальну економічну динаміку, тоді як підвищення облікової ставки обмежує доступ до дешевих ресурсів, стримуючи інфляційні очікування та надмірне споживання [9]. У контексті управління державним боргом більш м'яка монетарна політика означає вигідніші умови для запозичень, оскільки інвестори в державні цінні папери, передусім комерційні банки, страхові компанії та інституційні інвестори, орієнтуються на поточний рівень доходності в економіці, який значною мірою залежить від рішень центрального банку. Окрім політики облікової ставки, істотного значення набувають операції на відкритому ринку — механізми купівлі-продажу державних цінних паперів, що застосовуються центральним банком з метою впливу на ліквідність банківської системи. Зокрема, купівля цінних паперів призводить до вливання ліквідності у фінансову систему, збільшує попит на боргові інструменти держави, що може сприяти зниженню їх доходності й, відповідно, здешевленню вартості державних запозичень. Водночас активізація таких операцій дозволяє уряду ефективніше здійснювати боргове планування, мінімізуючи витрати на обслуговування боргу та забезпечуючи стабільність бюджетної політики [2].

Вимоги до резервування (reserve requirements) є одним із ключових інструментів регуляторної політики центрального банку, який визначає обсяги коштів, що банки зобов'язані зберігати на рахунках у центральному банку. Цей механізм виконує функцію стримування надмірної кредитної експансії та водночас забезпечує стабільність грошово-кредитної системи. Зниження норми обов'язкових резервів розширює кредитні можливості банківських установ, збільшуючи обсяги ресурсів, які можуть бути спрямовані на фінансування економіки, зокрема шляхом участі у придбанні державних облігацій або кредитуванні державних проєктів. У такому випадку потенційно знижується вартість позик як для реального сектору, так і для держави, що створює сприятливе середовище для активізації бюджетних інвестицій та стимулювання економічного зростання [11]. Водночас надмірне пом'якшення резервних вимог, особливо за умов низької якості системи управління банківськими ризиками та недостатнього пруденційного нагляду, може мати негативні наслідки. Зокрема, зростає ризик «перегріву» кредитного ринку, підвищується ймовірність надмірного зростання грошової маси в обігу, що, у свою чергу, формує інфляційний тиск на економіку. Такий дисбаланс може призвести до зниження ефективності управління публічними фінансами, посилення фіскального навантаження та втрати макроекономічної стабільності, особливо у випадках, коли одночасно спостерігається зростання дефіциту бюджету або обсягів державного боргу [11].

Монетарне стимулювання, яке включає зниження базових процентних ставок, активізацію операцій на відкритому ринку з купівлі державних цінних паперів, а також інші заходи, спрямовані на збільшення грошової пропозиції, є одним із ключових інструментів антикризової політики центрального банку. У контексті управління державними фінансами таке стимулювання сприяє зменшенню витрат на обслуговування державного боргу, оскільки відсоткові ставки на ринку знижуються, а отже, умови запозичень для уряду стають більш сприятливими. Це, своєю чергою, розширює фіскальний простір держави, дозволяючи уряду

спрямовувати звільнені ресурси на фінансування пріоритетних сфер, зокрема соціальних програм, інфраструктурних проєктів і підтримки економічної активності [2]. Особливо актуальним є застосування інструментів монетарного стимулювання в періоди економічних спадів, коли зниження ділової активності вимагає додаткових імпульсів з боку державної політики, орієнтованої на підтримку внутрішнього попиту та стабілізацію фінансових потоків. Проте разом із позитивними ефектами така політика несе й потенційні загрози, серед яких домінує ризик прискореного зростання інфляції. Надмірне пом'якшення умов кредитування за відсутності належного контролю за грошовими агрегатами може призвести до так званого «гарячого» попиту на товари й послуги, коли обсяг споживання перевищує реальні виробничі можливості економіки. У результаті зростає загальний рівень цін, що, у свою чергу, підриває купівельну спроможність державних видатків, знижує ефективність бюджетного фінансування та може ускладнити реалізацію довгострокових програм соціально-економічного розвитку.

З іншого боку, політика монетарного стримування (tight monetary policy), яка передбачає підвищення облікової ставки, посилення нормативів обов'язкового резервування або скорочення грошової пропозиції шляхом операцій на відкритому ринку, є інструментом жорсткого регулювання макроекономічної ситуації в умовах ризику перегріву економіки чи зростання інфляційного тиску. Така політика спрямована на зниження обсягів доступного кредитування, стримування споживчого попиту, стабілізацію грошового обігу та зміцнення довіри до національної валюти. У довгостроковій перспективі монетарне стримування може сприяти утриманню інфляції на помірному рівні, стабілізації валютного курсу, поліпшенню імпортного балансу через зменшення попиту на імпортовані товари та підвищення конкурентоспроможності внутрішнього виробництва [6]. Проте застосування такої політики створює й низку фіскальних викликів. Підвищення облікової ставки або резервних вимог збільшує вартість запозичень як для приватного сектора, так і для держави, що прямо впливає на умови фінансування бюджетних потреб. Уряд у таких умовах змушений здійснювати залучення ресурсів за вищими відсотковими ставками, що призводить до зростання витрат на обслуговування державного боргу. Це, своєю чергою, обмежує можливості реалізації масштабних державних інвестиційних або соціальних програм, може спричинити скорочення видатків у пріоритетних секторах економіки та поглибити бюджетний дефіцит у середньостроковій перспективі [9]. Таким чином, ефективність монетарного стримування значною мірою залежить від здатності уряду досягати балансу між цілями стабілізації цін і забезпеченням фіскальної стійкості.

Центральний банк не просто визначає монетарний курс, а й виконує функцію «гаранта» макроекономічної стабільності, координуючи свої дії з урядовими органами, які формують фіскальну політику [11]. Якщо ці політики неузгоджені, виникає загроза конфлікту інтересів: надмірне пом'якшення з боку центробанку може стимулювати дефіцит бюджету та інфляційний тиск, тоді як жорстка монетарна політика здатна уповільнити економічне зростання й ускладнити реалізацію державних проєктів. Для забезпечення максимальної синергії потрібні спільні платформи для обміну інформацією, чіткі процедури погодження

фіскально-монетарних заходів і транспарентність у застосуванні обмежувальних чи стимулювальних інструментів [11]. Табл. 2 ілюструє взаємодію окремих монетарних інструментів із публічними фінансами та пов'язані з нею можливі обмеження.

Таблиця 2

Взаємодія окремих монетарних інструментів із публічними фінансами

Монетарний інструмент	Характеристика	Вплив на державні фінанси	Потенційні обмеження
Облікова ставка	Застосовується для регулювання загального рівня процентних ставок у економіці; зміни визначають вартість кредитних ресурсів для банків	Зменшення облікової ставки здешевлює запозичення для держави, полегшує обслуговування боргу	Ризик інфляційного тиску та девальвації валюти Необхідність чіткого моніторингу макроекономічних показників та своєчасного коригування
Операції на відкритому ринку	Купівля-продаж державних цінних паперів центральним банком, вплив на ліквідність у банківській системі	Збільшення попиту на держоблігації знижує їхню дохідність, роблячи запозичення для уряду більш вигідними	Надмірне скупчення облігацій на балансі центробанку може спотворити ринкові механізми Може виникати залежність бюджету від політики центробанку
Вимоги до резервування	Норми, що регулюють обсяги коштів, які банки зобов'язані тримати в центробанку; впливають на доступність кредитних ресурсів	Зниження резервних вимог збільшує кредитний потенціал, створює можливості для більшого фінансування державних видатків	Надмірне пом'якшення може викликати «перегрів» кредитного ринку Ризик зростання проблемних кредитів та прискорення інфляції
Нестандартні інструменти (кількісне пом'якшення (QE) тощо)	Програми викупу активів, розширення балансу центрального банку з метою підтримання ліквідності та стимулювання економічного зростання (Quantitative Easing, QE)	Може суттєво знизити довгострокові ставки, тим самим полегшуючи залучення коштів урядом і зменшуючи вартість обслуговування держборгу	Ризик формування «бульбашок» на фінансових ринках Можливе знецінення національної валюти Потребує чітких критеріїв завершення програм QE

Джерело: складено авторами на основі [2; 11-12]

Підсумовуючи, можна стверджувати, що чітка координація між монетарними інструментами та фіскальною політикою має важливе значення для забезпечення стабільності державних видатків і сталого економічного зростання. Центральний банк, як регулятор грошово-кредитної сфери, відіграє ключову роль у формуванні умов, за яких уряд може здійснювати ефективне бюджетне планування й забезпечувати належний рівень фінансової безпеки країни.

У контексті цифровізації світової економіки фінансові технології (FinTech) стрімко еволюціонують, трансформуючи як приватний сектор, так і систему управління державними фінансами. Їх активне впровадження в управлінські процеси державного сектору, зокрема у сфері публічних фінансів, суттєво змінює традиційні підходи до організації обліку, звітності, планування та контролю за використанням бюджетних ресурсів. Серед ключових напрямів розвитку FinTech-технологій у державному управлінні можна виокремити нові платіжні платформи (on-line payment systems), електронні інструменти бюджетного адміністрування

(e-budgeting), автоматизовану звітність (e-reporting), а також розробку та потенційне впровадження цифрових валют центральних банків (central bank digital currencies, CBDC). Ці інструменти відкривають широкі можливості для оптимізації фінансових потоків, прискорення розрахункових операцій і забезпечення їх уніфікації на всіх рівнях бюджетної системи [6]. Завдяки високій швидкості транзакцій, притаманній сучасним електронним платіжним системам, державні органи можуть здійснювати оперативне надходження, облік і розподіл коштів за цільовими програмами, що набуває особливої ваги в умовах надзвичайних ситуацій, військових викликів або реалізації масштабних соціально-економічних проєктів. До того ж FinTech-інструменти підвищують прозорість та підзвітність у сфері публічних фінансів, сприяють зменшенню корупційних ризиків і забезпечують краще прогнозування державних доходів і видатків [4]. Таким чином, цифрові фінансові технології становлять стратегічний ресурс для модернізації системи управління державними фінансами в умовах глобальної цифрової трансформації.

Цифрові валюти центральних банків (Central Bank Digital Currencies, CBDC) розглядають як перспективний інструмент, здатний спростити доступ до державних послуг і водночас зміцнити монетарний контроль. Завдяки CBDC можна мінімізувати витрати на обіг готівки та посилити прозорість грошових потоків, адже всі операції фіксуються на децентралізованих (або гібридних) реєстрах із високим ступенем захищеності [12]. У свою чергу, електронні інструменти бюджетного обліку дають можливість істотно спростити процедури формування й моніторингу державного бюджету та зменшити корупційні ризики шляхом відстеження кожної транзакції в режимі реального часу [2].

Застосування фінтех-рішень у державному управлінні публічними фінансами відкриває низку переваг [4; 6]:

- пришвидшення транзакцій: електронні платіжні платформи та автоматизовані системи обліку скорочують час на обробку заявок і виконання платежів, що підвищує ефективність використання бюджетних коштів;

- мінімізація тіньових схем: прозорість електронних систем ускладнює можливість використання «тіньових» чи фіктивних операцій, оскільки кожен фінансовий рух відображається у базі даних з відповідними позначками про відправника й отримувача;

- підвищення довіри до державних сервісів: завдяки спрощеному доступу до інформації про стан платежів, бюджетне фінансування та операції з державною власністю громадяни й бізнес отримують більше підстав довіряти механізмам розподілу державних ресурсів.

Попри значні переваги, фінансові технології створюють новий спектр ризиків. По-перше, зростає ризик кібератак, оскільки згадані платформи та системи можуть стати ціллю для хакерів, які намагаються викрасти кошти або пошкодити дані [11]. По-друге, правове регулювання цифрових операцій поки що не у всіх країнах уніфіковане й достатньо чітке, що може сприяти розширенню «правових прогалів» і ускладнює міжнародну співпрацю [9]. По-третє, асиметрія інформації та технічна складність нових технологій можуть створювати нерівні умови для різних груп користувачів (наприклад, регіонів із недостатнім доступом до інтернету

чи невисоким рівнем цифрової грамотності). Основні види ризиків, пов'язаних із впровадженням фінтех у державний сектор, узагальнено в табл. 3.

Таблиця 3

Основні ризики впровадження фінтех у державний сектор

Тип ризику	Зміст ризику	Способи мінімізації
Кіберризик	Кібератаки на платіжні системи, електронні бази даних або блокчейн-рішення для цифрових валют	Підвищення рівня кіберзахисту Використання багатофакторної автентифікації Створення «центру реагування» на кіберінциденти
Правовий ризик	Відсутність єдиних стандартів і чіткої нормативної бази для операцій із цифровими активами та електронними системами	Розробка гармонізованого законодавства Співпраця з міжнародними організаціями Створення спеціальних регуляторних «пісочниць»
Асиметрія інформації	Різний рівень обізнаності, цифрової грамотності та доступу до інтернету серед населення та суб'єктів господарювання	Навчальні програми та інформаційні кампанії Регіональні «Центри цифрової підтримки» Забезпечення доступності IT-інфраструктури
Технічні обмеження	Системні збої, обмежена пропускна здатність мереж, несумісність різного програмного забезпечення	Оптимізація системи навантажень Побудова резервних дата-центрів Стандартизація протоколів обміну даними

Джерело: складено авторами на основі [2; 4; 6; 9]

Таким чином, сучасні фінансові технології пропонують нові інструменти підвищення прозорості та ефективності використання публічних фінансів, але одночасно зумовлюють появу додаткових загроз. Успішне впровадження таких технологій вимагає від державних органів ретельного планування, ухвалення виважених юридичних рішень і провадження заходів із підвищення цифрової грамотності населення. Такий підхід стане запорукою стабільного й безпечного розвитку е-послуг, а також дасть можливість забезпечити належний рівень довіри до державної фінансової системи.

Для розкриття глибинних взаємозв'язків між функціонуванням банківської системи та станом публічних фінансів доцільно застосовувати інструментарій економіко-математичного моделювання, зокрема мультифакторні регресійні моделі. Такі моделі дозволяють кількісно оцінити вплив ключових характеристик банківського сектору на основні параметри бюджетної політики, виявити залежності, які не є очевидними при простому спостереженні, та підвищити обґрунтованість управлінських рішень у сфері фінансового регулювання. У межах відповідних моделей основну увагу зосереджують на оцінці впливу незалежних змінних банківської системи – таких як рівень ліквідності, банківська маржа, коефіцієнт достатності капіталу, обсяги кредитування, облікова ставка тощо – на залежні бюджетні показники, до яких належать дефіцит державного бюджету, рівень державного боргу, витрати на обслуговування запозичень, структура фіскального простору тощо. У практиці економетричного аналізу широко використовуються метод найменших квадратів (Ordinary Least Squares, OLS), метод зважених найменших квадратів (Weighted Least Squares, WLS), а також розширені модифікації регресійних моделей з корекцією на автокореляцію, гетероскедастичність та інші

статистичні викривлення. Застосування цих підходів дає змогу не лише визначити ступінь і напрямок впливу кожного чинника, а й отримати статистично значущі коефіцієнти з довірчими інтервалами, які дозволяють формулювати валідні висновки щодо ефективності та ризиків взаємодії банківського сектора й публічних фінансів [11]. Результати таких оцінок можуть слугувати підґрунтям для побудови сценаріїв бюджетного планування, прогнозування боргового навантаження та оптимізації державної фінансової політики з урахуванням стану банківського середовища.

Поряд із регресійним аналізом важливо застосувати VAR-моделі (Vector Autoregression), що дозволяють вивчати взаємний вплив змінних у часовій перспективі й враховувати лагові ефекти. Застосування VAR-моделей є особливо корисним у разі, коли необхідно дослідити, як шоки в банківській системі (наприклад, різке зростання проблемних кредитів) відображаються на бюджетних показниках упродовж кількох періодів [2; 11]. Аналіз імпульсних реакцій (Impulse Response Functions) і функцій розкладу дисперсії (Variance Decomposition) дає змогу визначити внесок кожної змінної у пояснення динаміки «відповідної» змінної системи.

Для визначення «крайніх» сценаріїв розвитку подій, аналізу потенційних ризиків і оцінки ефективності антикризових заходів у сфері публічних фінансів доцільним і методологічно виправданим є застосування сценарного аналізу. Цей підхід передбачає моделювання альтернативних макроекономічних сценаріїв розвитку – зокрема, оптимістичного (із сприятливою динамікою ключових індикаторів), базового (як найімовірнішого) та песимістичного (з урахуванням кризових чи шоківих впливів) – для оцінки варіативності бюджетного навантаження та фінансової стабільності. У межах кожного сценарію можуть змінюватися такі параметри, як рівень облікової ставки, динаміка інфляції, темпи зростання або падіння валового внутрішнього продукту (ВВП), валютний курс, обсяги запозичень і вартість державного боргу. Такий багатофакторний аналіз дозволяє виявити найбільш вразливі напрями взаємодії між банківським сектором і державними фінансами, ідентифікувати так звані «вузькі місця» в системі фінансової координації та заздалегідь розробити компенсаторні механізми для зниження ризиків фіскальної дестабілізації [9]. Особливої аналітичної цінності набуває поєднання сценарного аналізу з результатами регресійного моделювання та використанням векторної авторегресії (VAR-моделей), що дозволяє комплексно враховувати як поточні значення змінних, так і їхні лагові впливи. Такий інтегрований підхід формує цілісну аналітичну платформу для глибокого вивчення взаємозалежності між станом банківської системи й параметрами бюджетно-податкової політики. Він сприяє обґрунтованому формуванню антикризових заходів, які базуються на моделюванні реалістичних сценаріїв та дають змогу забезпечити стійкість державного фінансового управління в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

У періоди економічної чи фінансової невизначеності держави з розвиненою банківською системою, зокрема США, Велика Британія та країни ЄС, вдаються до широкого спектра заходів для стабілізації фінансового ринку й підтримки державних фінансів. Під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 років уряди США та країн ЄС застосували програми викупу токсичних активів і рекапіталізації найбільших банків (TARP у США, інструменти підтримки ліквідності в ЄС), а центральні банки знизили базові процентні ставки і впровадили політику кількісного пом'якшення

(QE), викуповуючи державні облігації та комерційні цінні папери. Європейський центральний банк використав операції SMP (Securities Markets Programme), OMT (Out-right Monetary Transactions) і LTRO/TLTRO (Long-Term Refinancing Operations / Targeted Long-Term Refinancing Operations), надаючи банкам доступ до довгострокових кредитів за помірними ставками, а також запровадив тимчасові гарантії на міжбанківські кредити та послаблення окремих регуляторних вимог, щоб не допустити масштабних банкрутств фінансових установ [4]. Завдяки такому координованому підходу уряди і центральні банки розвинутих країн здешевлювали вартість державних запозичень і знижували шокове навантаження на бюджети держав із високим борговим рівнем.

Кризові явища найчастіше долають за допомогою державних гарантій, спеціальних програм викупу проблемних активів і проведення рекапіталізації банків, коли цього вимагає масштаб ризиків. Федеральна резервна система США під час кризи 2008–2009 років запроваджувала спеціальні кредитні лінії (Primary Dealer Credit Facility, Commercial Paper Funding Facility), а ЄЦБ розширював програму рефінансування, що дало змогу банкам зберігати доступ до ліквідності та підтримувати кредитування економіки [13]. Країни також використовували тимчасові мораторії на погашення кредитів та пом'якшення деяких вимог Базель III для того, щоб не допустити лавиноподібної хвилі банкрутств у фінансовому секторі. Такі кроки полегшували тиск на державні фінанси, оскільки запобігали додатковим видаткам на порятунок системно важливих банків і втратам з боку вкладників чи кредиторів.

У порівнянні з досвідом зазначених вище країн, вітчизняна практика має свою специфіку, зумовлену меншою глибиною фінансового ринку та обмеженими можливостями для масштабних операцій із викупу активів і довгострокового рефінансування [6; 14]. В Україні, особливо в період 2014–2016 років, масштабна частка проблемних кредитів призвела до націоналізації великих банків і зростання частки держави у банківському секторі. Подібні заходи нагадують західні схеми рекапіталізації, проте були реалізовані за умов низької прозорості судової системи і недостатньої розвиненості ринку капіталів [14]. Якщо у розвинених економіках короткострокові кризи пом'якшуються масштабними операціями QE або системою гарантій без значних політичних ризиків, то в українській практиці, попри запровадження низки реформ і координацію дій між НБУ та урядом, все ще зберігаються розбіжності в регулятивних підходах і практичній реалізації антикризових заходів. Це свідчить про необхідність подальшого наближення національних регуляторних практик до міжнародних стандартів, підвищення прозорості й ефективності державної підтримки банків та посилення незалежності центрального банку.

Помірне зростання проблемних кредитів або зниження рівня капіталізації банків, здатне підвищувати вартість державного запозичення, посилювати дефіцит бюджету та розширювати обсяг державного боргу. Такий висновок узгоджується з кейнсіанською традицією, яка наголошує на важливості поєднання монетарних і фіскальних інструментів у періоди кризового падіння сукупного попиту [5], але водночас вносить корективи у розуміння масштабів впливу: монетаристи й прихильники теорії раціональних очікувань [5] стверджують, що невдале використання банківської ліквідності може призвести до інфляційних ризиків і неефективного розподілу державних ресурсів.

Водночас необхідно враховувати декілька обмежень застосованої методології, які можуть вплинути на точність і узагальненість результатів. По-перше, під час збору статистичних даних трапляється неоднорідність методології звітності банків і державних органів у різні роки [6]. Це може зумовлювати зміщення в оцінках або потребувати додаткових коригувань показників. По-друге, політичні чинники (зміна уряду, ухвалення «популістських» бюджетів, геополітичні конфлікти) також можуть спотворювати дію класичних економічних механізмів, підсилюючи або нейтралізуючи взаємозв'язки «банки – публічні фінанси» [2]. По-третє, залишається відкритим питання щодо якості управлінських рішень у приватному та державному секторах: у країнах із слабкою судовою системою та низьким рівнем верховенства права будь-які інституціональні реформи можуть втратити ефективність [14].

Аналіз результатів дає змогу сформулювати декілька гіпотез щодо шляхів удосконалення системи банківського регулювання та координації фіскально-монетарної політики. Перша гіпотеза полягає в тому, що підвищення прозорості банківської звітності та посилення механізмів пруденційного нагляду здатне зменшити залежність державних фінансів від кризових потрясінь у банківському секторі. Друга гіпотеза стосується ролі центрального банку: чітко визначені процедури інформаційного обміну та спільне планування антикризових заходів із міністерством фінансів можуть підвищити ефективність використання державних коштів і зменшити негативний вплив коливань ліквідності на державний борг [9]. Третя гіпотеза акцентує на тому, що залучення цифрових технологій (фінтех-рішень) у поєднанні з жорсткішими вимогами до розкриття інформації та кращим регулюванням макропруденційних інструментів дозволить оперативніше ідентифікувати ризики та реагувати на них, забезпечуючи більш стійку взаємодію між банками та державою [15]. У перспективі такі напрями можуть стати предметом подальших досліджень і дискусій у науковій та експертній спільноті.

Проведений аналіз продемонстрував, що стан банківського сектора й ефективність управління публічними фінансами є взаємопов'язаними, а отже підвищення стійкості банків і впровадження сучасних технологій можуть істотно посилити фіскальну стабільність. Насамперед рекомендується посилити регулятивну політику, зокрема підвищити вимоги до капіталізації банків, запровадити суворіші критерії оцінювання ризиків і розширити макропруденційний нагляд. Важливо також удосконалити механізми взаємодії між центральним банком та казначейством, щоб оперативно узгоджувати параметри монетарної та фіскальної політики, зменшуючи імовірність розбалансування державних фінансів у кризові періоди [2; 6].

Окрему увагу необхідно приділити інструментам раннього попередження (early warning systems): регулярний моніторинг показників ліквідності, кредитних ризиків і впливу депозитів дасть змогу вчасно реагувати на ознаки потенційної дестабілізації. Поглиблення інтеграції фінтех-рішень (онлайн-моніторинг транзакцій, блокчейн-системи, автоматизовані платіжні платформи) допоможе скоротити час розрахунків і мінімізувати тіньові схеми, оскільки електронні дані залишають прозорий слід для аудитів і державного контролю [4; 6]. Для підвищення ефективності застосування таких технологій важливо сформувати відповідну нормативно-правову базу, що забезпечить захист інформації та сприятиме взаємодії держави з приватним сектором.

У напрямі реформування банківського сектора доцільно переорієнтуватися на модель, яка зменшує концентрацію ризиків та підвищує роль ринкових механізмів. Належне корпоративне управління й прозорість власності банків, вчасне виявлення проблемної заборгованості (NPL) та розроблення програм реструктуризації допоможуть забезпечити стійкість галузі в умовах макроекономічної турбулентності [14; 15]. Одночасно з цим мають активно розвиватися небанківські фінансові установи і фондовий ринок для диверсифікації джерел капіталу й зниження тиску на державу під час криз.

В табл. 4 систематизовано головні напрями вдосконалення взаємодії «банківська система – державні фінанси», а також очікувані результати їх реалізації.

Таблиця 4

Окремі напрями вдосконалення взаємодії банківської системи та державних фінансів

Рекомендації	Стислий опис заходів	Очікувані результати
Підвищення вимог до капіталізації та пруденційного нагляду	Посилення нормативів достатності капіталу, розширення макропруденційних інструментів, жорсткіший контроль за NPL	Покращення стійкості банківської системи, зменшення потреби у державній підтримці, зниження ризику банківських дефолтів
Координація дій між центральним банком і казначейством	Спільне планування емісії держоблігацій, узгодження монетарної і фіскальної політики, регулярний обмін інформацією	Оптимальне управління борговим навантаженням, зниження витрат на обслуговування боргу, більш прогнозована грошово-кредитна динаміка
Інструменти раннього попередження та фінтех-рішення	Розгортання системи моніторингу ліквідності і впливу депозитів, впровадження автоматизованих платіжних і блокчейн-платформ	Підвищення прозорості транзакцій, оперативне виявлення ознак фінансової кризи, запобігання махінаціям і мінімізація корупційних схем
Реструктуризація NPL і реформування банківської системи	Розробка єдиних стандартів реструктуризації непрацюючих кредитів, розвиток фондового ринку, підвищення ролі небанківських установ	Зменшення навантаження на бюджети від докапіталізації держбанків, вища привабливість фінансового ринку, зростання довіри інвесторів

Джерело: складено авторами на основі [3; 5; 11]

Описані вище заходи формують цілісний пакет пропозицій, спрямованих на системне поліпшення механізмів управління публічними фінансами та підвищення ролі банківського сектора як драйвера економічної стабільності. Втілення цих рекомендацій у комплексі, із залученням усіх ключових стейкхолдерів – від урядових структур і центрального банку до комерційних банків та небанківських фінансових організацій, – дасть можливість створити більш надійну і гнучку фінансову систему, спроможну ефективно функціонувати в умовах сучасних викликів і невизначеності.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтвердили важливість банківської системи в підтриманні стабільності державних фінансів, особливо в контексті макроекономічної невизначеності та повоєнного відновлення економіки України. Ґрунтовний аналіз продемонстрував, що функціонування банків істотно впливає на формування та використання бюджетних ресурсів, а також на зростання чи зменшення ризиків боргового навантаження. Позитивна взаємодія між державними

інституціями та фінансовим сектором сприяє стабільності бюджетно-боргових показників, водночас неналежне регулювання банківської діяльності підвищує імовірність кризових явищ і потреби в урядових інтервенціях, що посилює тиск на державні фінанси. У такий спосіб з'ясовано, що обґрунтоване й своєчасне використання в країні монетарних інструментів, ефективна координація між центральним банком і міністерством фінансів та активне впровадження фінтех-рішень можуть значно зменшити ризики для публічних фінансів і посилити загальну стійкість економіки.

Поставлена мета – встановити та науково обґрунтувати роль і значення банківської системи у формуванні та реалізації державної фінансової політики за умов невизначеності – була досягнута шляхом аналізу кількісних і якісних взаємозв'язків, а також завдяки порівнянню міжнародного й вітчизняного досвіду. Дослідницькі гіпотези про те, що ефективне регулювання банківської діяльності знижує системні ризики для бюджету й уповільнює наростання державного боргу, а також що тісна монетарно-фіскальна координація в кризові періоди може пом'якшити макроекономічні шоки, здебільшого знайшли підтвердження. Водночас виявлено необхідність подальшого уточнення деяких аспектів взаємодії «банки – публічні фінанси», зокрема визначення регулюючої ролі цифрових технологій і стрес-тестування в умовах масштабних геополітичних ризиків.

Потреба у поглибленні досліджень постає передусім у таких напрямках, як аналіз технологічних інновацій (штучний інтелект і блокчейн) та їх впливу на прозорість, швидкість і захищеність операцій із державними ресурсами, а також у контексті геополітичних викликів, що можуть призводити до різких коливань на фінансовому ринку. Перспективними є дослідження поведінкових чинників учасників ринку (поведінкова економіка й фінанси), які впливають на прийняття фінансових рішень у ситуаціях невизначеності та ризику. Поєднання цих аспектів – технологічних, геополітичних та поведінкових – здатне забезпечити багатовимірне бачення процесів, які формують взаємодію між банківською системою та публічними фінансами, і сформувати більш дієву базу для ухвалення ефективних управлінських рішень в умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Бліщук К. М. Особливості управління публічними фінансами у воєнний період. *Ефективність державного управління*. 2023. № 70/71. С. 62–67. URL: <https://doi.org/10.36930/507008>
2. IMF. World Economic Outlook. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications> (accessed March 25, 2025).
3. Криниця С. Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023. № 2. С. 82–120. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>
4. World Bank. World Development Report. 2021. URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/home> (accessed March 25, 2025).
5. Рудевська В. І. Бізнес-архітектура банківського сектору у забезпеченні зростання економіки країни: теорія, методологія, практика : монографія. Київ:

- Авторграф, 2021. 236 с. URL: http://dspace.lnlibrary.lviv.ua/jspui/bitstream/123456789/170/1/%D0%A0%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf
6. OECD. Economic Outlook. 2021. URL: <https://www.oecd.org/economy> (accessed March 25, 2025).
 7. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising post-crisis reforms. BIS. 2019. URL: <https://www.bis.org/bcbs>
 8. GARP. Systemic Risk in Banking Sector: A Practical Approach to Assessment and Control. Global Association of Risk Professionals. 2016. URL: <https://www.garp.org/white-paper/...>
 9. ECB. ECB Economic Bulletin. European Central Bank. 2021. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub> (accessed March 25, 2025).
 10. GFSR. Global Financial Stability Report. International Monetary Fund. 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR> (accessed March 25, 2025).
 11. Степанець В., Краснова І. Способи врегулювання неплатоспроможності банків в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2023. № 6. С. 95–102. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-15>
 12. BIS. BIS Quarterly Review. Bank for International Settlements. 2019. URL: <https://www.bis.org/publ> (accessed March 25, 2025).
 13. FED. Federal Reserve's Response to the Financial Crisis: Monetary Policy Tools. Board of Governors of the Federal Reserve System. 2010. URL: <https://www.federalreserve.gov/> (accessed March 25, 2025).
 14. НБУ. Показники банківської системи. Національний банк України. 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 25.03.2025)
 15. Bank of England (BoE). Asset Purchase Facility and quantitative easing. 2015. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/> (accessed March 25, 2025).

References:

1. Blishchuk K. M. (2023) Osoblyvosti upravlinnia publichnymy finansamy u voiennyi period [Features of public finance management during wartime]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, no. 70/71, pp. 62–67. <https://doi.org/10.36930/507008>
2. IMF (2022) World Economic Outlook. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications> (accessed March 25, 2025).
3. Krynytsia S. (2023) Suchasni trendy rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii ta yikh vplyv na publichni finansy [Current trends in the development of digital technologies and their impact on public finance]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho podatkovoho universytetu – Proceedings of the State Tax University*, no. 2, pp. 82–120. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>
4. World Bank (2021) World Development Report. Available at: <https://www.world-bank.org/ext/en/home> (accessed March 25, 2025).
5. Rudevskya V. I. (2021) Biznes-arkhitektura bankivskoho sektoru u zabezpechenni zrostantia ekonomiky krainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Business Architecture of the banking sector in ensuring the growth of the country's economy: theory, methodology, practice]

- of the Banking Sector in Ensuring Economic Growth of the Country: Theory, Methodology, Practice: Monograph]. Kyiv: Avtograf, 236 p. Available at: [http://dspace.inulibrary.lviv.ua/...](http://dspace.inulibrary.lviv.ua/) (accessed March 25, 2025).
6. OECD (2021) Economic Outlook. Available at: <https://www.oecd.org/economy> (accessed March 25, 2025).
 7. Basel Committee on Banking Supervision (2019) Basel III: Finalising post-crisis reforms. Bank for International Settlements. Available at: <https://www.bis.org/bcbs> (accessed March 25, 2025).
 8. GARP (2016) Systemic Risk in Banking Sector: A Practical Approach to Assessment and Control. Global Association of Risk Professionals. Available at: [https://www.garp.org/white-paper/...](https://www.garp.org/white-paper/) (accessed March 25, 2025).
 9. ECB (2021) ECB Economic Bulletin. European Central Bank. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub> (accessed March 25, 2025).
 10. GFSR (2024) Global Financial Stability Report. International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR> (accessed March 25, 2025).
 11. Stepanets V., Krasnova I. (2023) Sposoby vrehuliuvannia neplatospromozhnosti bankiv v Ukraini [Methods of regulating bank insolvency in Ukraine]. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, no. 324(6), pp. 95–102. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-15>
 12. BIS (2019) BIS Quarterly Review. Bank for International Settlements. Available at: <https://www.bis.org/publ> (accessed March 25, 2025).
 13. FED (2010) Federal Reserve's Response to the Financial Crisis: Monetary Policy Tools. Board of Governors of the Federal Reserve System. Available at: <https://www.federalreserve.gov/> (accessed March 25, 2025).
 14. NBU (2025) Pokaznyky bankivskoi systemy [Indicators of the banking system]. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (accessed March 25, 2025).
 15. Bank of England (2015) Asset Purchase Facility and quantitative easing. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/> (accessed March 25, 2025).

Ірина Круп'як

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
i.krupyak@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5618-4863

БЮДЖЕТНА СПРОМОЖНІСТЬ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Iryna Krupiak

PhD in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

BUDGETARY CAPACITY OF THE STATE'S SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Анотація. Досліджено проблеми забезпечення сталого економічного розвитку держави, який передбачає перманентне відтворення динамічної рівноваги з періодичною зміною його рівня, якісне економічне зростання, структурні зрушення в економіці, задоволення життєво необхідних потреб суспільства, ліквідацію бідності шляхом ефективного використання наявних та потенційних фінансових ресурсів. Акцентовано, що сталість економічного розвитку держави в значній мірі визначається його бюджетною спроможністю – здатністю за рахунок бюджетних коштів сприяти макроекономічному збалансуванню та високому рівню життя населення. За належної бюджетної спроможності сталого економічного розвитку держави здійснюється ефективне фінансування структурної перебудови економіки, стимулювання розвитку її пріоритетних секторів, прискорюється інтенсифікація виробництва, забезпечується соціальна підтримка найменш захищених верств населення. Проведено аналіз основних показників зведеного бюджету України, що визначають здатність держави формувати, зберігати та раціонально використовувати фінансові ресурси для реалізації своїх основних функцій, стимулювання економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабільності, підтримки належного рівня життя населення та обслуговування фінансових зобов'язань. Обґрунтовано важливість посилення конструктивної ролі держави у процесах мобілізації й розподілу фінансових ресурсів шляхом збільшення обсягів оборонного замовлення й державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей, скорочення видатків на обслуговування внутрішнього боргу через врегулювання монетарної політики, збільшення бюджетного фінансування охорони здоров'я, підвищення податків на споживання та особисті доходи громадян для

вирівнювання бюджетних дисбалансів. Встановлено, що пріоритетним завданням держави для забезпечення належної бюджетної спроможності її сталого економічного розвитку є оптимізація видатків, збільшення інвестицій у відновлення економіки та інфраструктури, підтримка інновацій. Доцільними в цьому контексті є покращення адміністрування податкових надходжень, зменшення залежності від неподаткових джерел доходів, зростання капітальних інвестицій.

Ключові слова: сталий розвиток, бюджетна спроможність, фінансові ресурси, макроекономічна стабільність, доходи й видатки, капітальні інвестиції, зовнішні позики, дефіцит бюджету.

Abstract. Examines the problems of ensuring sustainable economic development of the state, which involves the permanent reproduction of dynamic equilibrium with periodic changes in its level, qualitative economic growth, structural shifts in the economy, satisfaction of the vital needs of society as well as poverty eradication through the effective use of existing and potential financial resources. It is emphasized that the sustainability of the state's economic development is largely determined by its budgetary capacity - the ability to contribute to macroeconomic balancing and a high standard of living of the population at the expense of budget funds. With proper budgetary capacity for sustainable economic development of the state, effective financing of the structural restructuring of the economy is carried out, the development of its priority sectors is stimulated, the intensification of production is accelerated, and social support for the least protected segments of the population is provided. An analysis of the main indicators of the consolidated budget of Ukraine has been carried out, which determine the state's ability to form, preserve and rationally use financial resources to implement its main functions, stimulate economic growth, ensure macroeconomic stability, maintain an adequate standard of living for the population, and service financial obligations. The importance of strengthening the constructive role of the state in the processes of mobilization and distribution of financial resources by increasing the volume of defence orders and state investments in the creation of new production facilities, reducing expenditures on servicing the domestic debt through the regulation of monetary policy, increasing budget financing of health care, increasing taxes on consumption and personal income of citizens to equalize budget imbalances has been substantiated. It has been established that the priority task of the state to ensure proper budgetary capacity of its sustainable economic development is to optimize expenditures, increase investments in the restoration of the economy and infrastructure as well as support innovations. In this context, it is advisable to improve the administration of tax revenues, reduce dependence on non-tax sources of income, and increase capital investments.

Key words: sustainable development, budgetary capacity, financial resources, macroeconomic stability, revenues and expenditures, capital investments, external loans, budget deficit.

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. Забезпечення сталого економічного розвитку держави передбачає перманентне відтворення динамічної рівноваги з періодичною зміною його рівня, якісне економічне зростання, структурні зрушення в економіці, задоволення життєво необхідних потреб суспільства, ліквідацію бідності шляхом

ефективного використання наявних та потенційних фінансових ресурсів. Сталий розвиток національної економіки вказує на здатність зберігати рух уздовж позитивної траєкторії зростання, поєднувати складові розвитку, моделювати різні варіанти розвитку, прогнозувати їх результати та обирати найбільш оптимальні. При цьому, сталість економічного розвитку держави в значній мірі визначається його бюджетною спроможністю – здатністю за рахунок бюджетних коштів сприяти макроекономічному збалансуванню та високому рівню життя населення. За належної бюджетної спроможності сталого економічного розвитку держави здійснюється ефективне фінансування структурної перебудови економіки, стимулювання розвитку її пріоритетних секторів, прискорюється інтенсифікація виробництва, забезпечується соціальна підтримка найменш захищених верств населення. Відтак, системний аналіз та оцінка бюджетних можливостей держави дозволяють передбачити ймовірності виникнення дестабілізуючих чинників для формування стратегічних й тактичних цілей сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам бюджетного фінансування розвитку економіки держави присвячені праці вітчизняних вчених: Арістова Ю. Ю. [1], Канєвої Т.В. [2], Корсун І. М. [3], Сокирка О. С. [5], Соколовой О. М. [6], Чугунова І. Я. [7], Школьник І. О. [8]. Водночас більш ґрунтовного дослідження потребують питання, що стосуються аналізу факторів впливу на забезпечення бюджетної спроможності сталого економічного розвитку держави.

Метою дослідження є систематизація підходів щодо визначення особливостей бюджетної спроможності сталого економічного розвитку держави для виокремлення напрямів оптимальної бюджетної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетну спроможність сталого економічного розвитку країни відображає динаміка доходів та видатків її зведеного бюджету, що визначає здатність держави формувати, зберігати та раціонально використовувати фінансові ресурси для реалізації своїх основних функцій, стимулювання економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабільності, підтримки належного рівня життя населення та обслуговування фінансових зобов'язань. Так, протягом 2020-2024 років спостерігалася стійка тенденція до зростання як доходів, так і видатків зведеного бюджету України: 260,6% та 309,9% відповідно (табл. 1). Проте темпи зростання видатків перевищували темпи зростання доходів, що призвело до подальшого нарощення дефіциту бюджету.

Суттєві показники фактичного дефіциту зведеного бюджету України є результатом реагування на негативні наслідки пандемії COVID-19 та зростання витрат на оборону, безпеку й соціальну сферу з початку повномасштабної війни. Як наслідок посилюється збільшення розриву між видатками і доходами бюджету, що означає подальше збільшення дефіциту бюджету з темпом зростання у 559,7%. У 2022 році економіка держави зіткнулася з найбільшим за попередні вісімнадцять років обсягом бюджетного дефіциту – 845 млрд. грн., що становив понад 17 % ВВП, при цьому у 2020-2021 рр. бюджетний дефіцит складав лише 5,2 % і 3,4% відповідно та досяг максимального значення у 2023р. – 20,3% [4]. Таке зростання дефіциту бюджету відображає суттєву залежність держави від зовнішнього фінансування та

міжнародної підтримки. Разом з тим, за рахунок зовнішніх запозичень стимулюється сталий економічний розвиток держави шляхом формування інвестиційного клімату, підтримки національної грошової одиниці та платіжного балансу, забезпечення соціальної стабільності, розвитку фінансового ринку й ринку корпоративних облігацій. Водночас використання таких запозичень посилює залежність держави від рівня використання зовнішніх позик, збільшується податкове навантаження, зростають валютні ризики, скорочуються темпи зростання доходів населення. Відтак, бюджетна політика була спрямована на короткострокові рішення для подолання кризових ситуацій, а довгострокові інвестиції залишалися поза увагою. Ці фактори вказують на необхідність гнучкості та адаптації бюджетної політики до нестабільних умов, враховуючи пріоритети оборони та соціальної підтримки.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників зведеного бюджету
України у 2020-2024 роках**

Показники	2020	2021	2022	2023	2024	Темп зростання 2024/2020, %
Доходи бюджету, млрд грн.	1376,6	1662,2	2196,6	3104,3	3587,8	260,6
Видатки бюджету, млрд грн.	1595,4	1844,4	3043,9	4441,4	4944,0	309,9
Надання кредитів, млрд грн.	15,5	14,2	10,5	10,1	7,7	49,7
Повернення кредитів, млрд грн.	9,8	9,4	12,7	15,2	13,3	135,7
Дефіцит бюджету, млрд грн.	225, 2	186,9	845	1331,5	1350,6	559,7
Дефіцит бюджету до ВВП, %	5,2	3,4	17,6	20,3	19,9	382,7
Частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у доходах зведеного бюджету, %	22,6	22,8	24,4	17,8	12,5	55,3

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України

За рахунок повернення кредитів у 2020 р. до бюджету надійшло 9,8 млрд грн. Значення цього показника зросло на 2,9 млрд грн. у 2022 р. та досягло свого максимального значення – 15,2 млрд грн. у 2023 р. Разом з тим, обсяг наданих кредитів у 2024 р. в порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. скоротився вдвічі. Однак, протягом досліджуваного періоду держава частіше виступала в ролі позичальника, аніж кредитора. При цьому, суттєво вирізнялися також тенденції здійснення державних запозичень, що передбачали: залучення державних позик через зниження податкових надходжень та збільшення військових видатків; інтенсифікацію фінансової підтримки від зовнішніх кредиторів; зростання дохідності облігацій зовнішньої позики на вторинному ринку; випуск внутрішніх військових облігацій та залучення емісійних ресурсів НБУ для підтримання

необхідних обсягів розміщення облігацій. Відтак, через державний кредит, державні витрати, державні закупівлі країна впливає на процес відтворення та виступає найбільшим замовником і споживачем продукції низки галузей, що дозволяє перетворити державний попит на вагомий інструмент регулювання економіки з метою досягнення стратегічних цілей сталого економічного розвитку держави.

Низька частка доходів місцевих бюджетів в структурі зведеного бюджету України та її скорочення з 22,6% у 2020 р. до 12,5% у 2024 р. свідчили про високий ступінь централізації бюджетної системи та декларативний характер принципу автономності місцевих бюджетів, оскільки понад $\frac{3}{4}$ всіх фінансових ресурсів країни сконцентровано в державному бюджеті. Високий рівень концентрації бюджетних ресурсів порушує безпеку місцевих бюджетів та не дозволяє в повному обсязі виконувати покладені на місцеві органи влади повноваження й зобов'язання, що становить загрозу сталому економічному розвитку держави [6].

Значні темпи зростання доходів зведеного бюджету України у 2020-2024 роках зумовлені збільшенням зовнішньої фінансової підтримки, яка забезпечила підвищення бюджетної спроможності держави під час війни. Однак, протягом досліджуваного періоду вирізнялася сама структура доходів зведеного бюджету України (рис. 1).

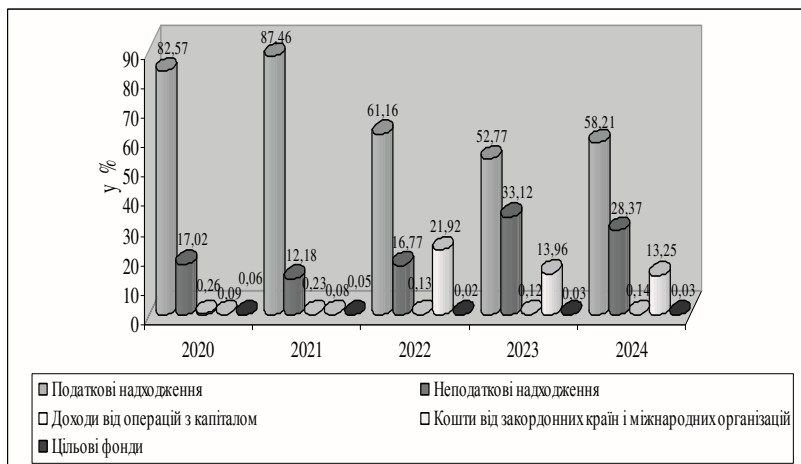

Рис. 1. Динаміка структури доходів зведеного бюджету України у 2020-2024 роках, %

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України

Протягом досліджуваного періоду суттєво зменшується питома вага податкових надходжень у загальному обсязі доходів бюджету – з 82,46% у 2020 р. до 61,16% у 2022 р., у 2023 р. питома вага досягла свого мінімального значення – 52,77%, а у 2024 р. значення даного показника скорочуються на 24,36% в порівнянні із значенням аналогічного показника у 2020 році. Зменшувалися також частки доходів від операцій з капіталом та цільових фондів з 0,26% до 0,14% та з 0,06% до 0,03% відповідно, що вказує на незначну роль цих складових у формуванні бюджету. Разом з тим, зменшення надходжень від операцій з капіталом свідчить про обмеження інвестиційної активності держави. Незначне скорочення питомої ваги у 2020-2022 роках було характерним також

для неподаткових надходжень – на 0,25%, однак у наступних періодах майже вдвічі зростає значення цього показника. При цьому, значно збільшується питома вага коштів від закордонних країн і міжнародних організацій з 0,08% у 2021р. до 21,95% у 2022 р., що підкреслює важливість міжнародної підтримки у воєнний час для забезпечення стабільності дохідної бази бюджету. Впродовж 2023-2024 рр. спостерігалось незначне скорочення значення даного показника. Відтак, структура доходів зведеного бюджету України зазнала значних змін за рахунок міжнародної допомоги та неподаткових надходжень, а також зниження частки податкових доходів, що відображає нові реалії бюджетної спроможності економічного розвитку держави в умовах війни.

Для забезпечення сталого економічного розвитку країни часто збільшують видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету, враховуючи розмір державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню. При цьому, в періоди збалансованого розвитку економіки доцільними є зміна обсягу та структури видатків бюджету в напрямку зменшення для створення профіциту бюджету, який спрямовується на скорочення обсягу державного боргу. Водночас, обсяг та структура видатків бюджету мають підлягати відповідним інституційним обмеженням в залежності від етапу економічного розвитку, обсягу дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Це дозволило б пов'язати визначені стратегічні пріоритети економічного розвитку з очікуваними бюджетними ресурсами. Однак, у 2020-2024 рр. різнорідними були показники обсягу та структури видатків зведеного бюджету України (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг та структура видатків зведеного бюджету України у 2020-2024 роках

Роки	2020		2021		2022		2023		2024	
Показники	Обсяг (млрд грн.)	Питома Вага (%)	Обсяг (млрд грн.)	Питома вага (%)	Обсяг (млрд грн.)	Питома вага (%)	Обсяг (млрд грн.)	Питома вага (%)	Обсяг (млрд грн.)	Питома вага (%)
Усього	1596	100	1844,2	100	3043,5	100	4440,8	100	4944,1	100
Загальнодержавні функції	204,8	12,8	252,6	13,7	248,5	8,2	349,1	7,9	435,9	8,8
Оборона	121,2	7,6	127,5	6,9	1142,9	37,6	2097,6	47,2	2304,5	46,6
Громадський порядок, безпека, судова влада	159,5	10	176,1	9,6	454,4	14,9	591,4	13,3	712,7	14,4
Економічна діяльність	262,8	16,5	293,3	15,9	156,4	5,1	247,3	5,6	259,9	5,3
Охорона навколишнього середовища	9,1	0,6	10,6	0,6	5,2	0,2	6,4	0,1	10,4	0,2
Житлово-комунальне господарство	32,2	2	56,9	3,1	41,2	1,4	70,4	1,6	66,2	1,3
Охорона здоров'я	175,8	11	203,6	11	215,3	7,1	217,4	4,9	238,7	4,8
Духовний та фізичний розвиток	31,7	2	43,4	2,4	33,6	1,1	38,5	0,9	45,5	0,9
Освіта	252,2	15,8	312,9	16,9	290,8	9,5	308,6	6,9	348,4	7,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	346,7	21,7	367,3	19,9	455,2	14,9	514,1	11,6	521,9	10,6

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України

Впродовж досліджуваного періоду активно зростає фактичний обсяг видатків. Так, якщо у 2020 році видатки зведеного бюджету складали 1596 млрд грн., то з початком війни вони зросли на 91%, що відповідало 3043,5 млрд грн., у наступних роках спостерігалось подальше збільшення значення даного показника, що свідчить про перебудову бюджетної політики на підтримку оборони та стабілізацію соціально-економічної ситуації. Водночас темп зростання видатків зведеного бюджету держави досягнувши свого максимального значення – 165% у 2022 р. зменшується на 39,1% у 2023 р. та на 53,7% у 2024 р (рис. 2).

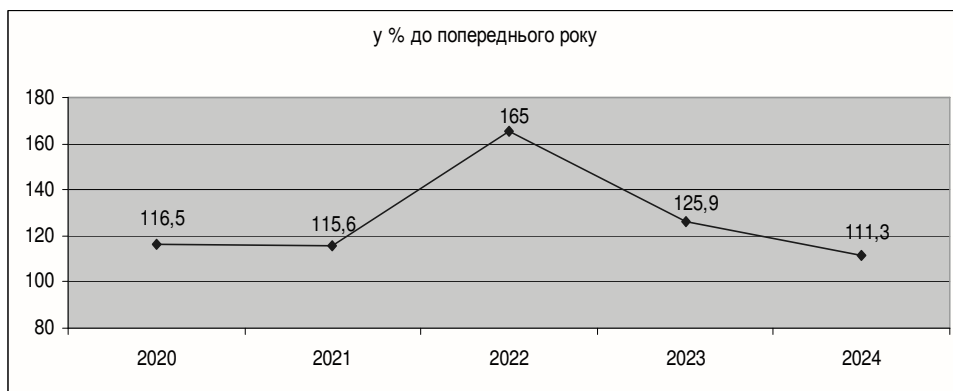

Рис. 2. Темп зростання видатків зведеного бюджету України у 2020-2024 роках

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України

Структура видатків зведеного бюджету України демонструє спроможність уряду забезпечити зростання фактично всіх категорій бюджетних видатків. При цьому збільшення фінансування було нерівномірним у розрізі окремих їх видів. Найбільший обсяг видатків спрямовувався на оборону. Цей показник зріс з 121,2 млрд грн. у 2020 році до 1142,9 млрд грн. у 2022 році млрд грн. (в 9,4 рази) та до 2304,5 млрд грн. у 2024 році (в 19 раз). Збільшилася також їх частка в загальному обсязі видатків бюджету з 7,6% до 46,6%. Таке стрімке зростання пов'язане з необхідністю фінансування військових дій та зміцнення обороноздатності країни в умовах війни. Згаданий фактор позначився також на збільшенні видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу до 712,7 млрд грн. (за досліджуваний період – в 4,5 рази). Видатки на загальнодержавні функції протягом 2020-2024 рр. зросли в два рази, що відображає збільшення адміністративних та управлінських витрат держави.

Наслідки війни зумовили потребу у відновленні зруйнованого житлово-комунального господарства, підвищенні фінансування охорони здоров'я. Так, за досліджуваний період видатки на ЖКГ збільшились вдвічі, що також показує зростання ролі бюджетного фінансування під час війни. Видатки на охорону здоров'я з 2020 до 2024 року зросли у 3 рази та досягли 238,7 млрд грн., однак їх частка в загальному обсязі фінансування скоротилася на 6,2%.

Порівняно з динамікою з інших категорій видатків дещо меншою була зміна видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, які збільшились з 346,7 млрд грн. у 2020 році до 521,9 млрд грн. в 2024 році (в 1,5 рази). Незначні зміни в обсягах фінансування у 2020-2024 роках відбулись у видатках на охорону навколишнього природного середовища (спостерігалось зменшення обсягів видатків у 2022-2023 рр.), освіти, духовний і фізичний розвиток [4].

З початком повномасштабної війни держава припинила виділяти кошти на проекти капітального будівництва та розвиток. Замість цього державні та місцеві бюджети спрямовувалися на військові та соціальні витрати, що призвело до зростання дефіциту у бюджету. Відтак, ключовими факторами структурних зрушень у видатковій частині зведеного бюджету України були заходи з подолання пандемії та війна. Разом з тим, у 2024 році безумовно переважали видатки на оборону, які становили близько 47% від загального обсягу бюджетних видатків, зростання яких кардинальним чином змінило загальну видаткову структуру.

У вищезазначеному контексті формування видатків має визначатись стратегічними напрямками розвитку держави, бути збалансованим за структурою та рівномірно змінюватись. Оптимальні обсяги та структура державних видатків є одним із потужних важелів подолання економічної рецесії. Підвищення ефективності бюджетного регулювання має здійснюватися шляхом забезпечення адаптивного інституційного регулювання, відкритості виконання бюджетного процесу, дотримання принципів фіскальної справедливості та відповідальності, що забезпечить умови для збалансування бюджетних видатків та стимулюватиме позитивну соціально-економічну динаміку.

Висновки. Бюджетна спроможність сталого економічного розвитку держави є дієвим чинником впливу на динаміку її економічних процесів. Від виваженості та своєчасності прийняття рішень у сфері бюджетних відносин залежить реалізація структурних перетворень економіки, макроекономічна стабільність в країні. В цьому контексті доцільним є підвищення якісного рівня інституційних засад формування бюджету, фінансової результативності, оцінки ефективності бюджетних видатків, моніторингу державних закупівель, державного фінансового контролю. Разом з тим, динаміка доходів зведеного бюджету держави демонструє значне зростання надходжень від міжнародної допомоги, що стало визначальним фактором підтримки бюджету в умовах війни, призвело до рекордних рівнів зростання дефіциту бюджету та посилило залежність країни від зовнішнього фінансування й міжнародної підтримки. Саме тому, важливим є посилення конструктивної ролі держави у процесах мобілізації й розподілу фінансових ресурсів шляхом збільшення обсягів оборонного замовлення й державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей, скорочення видатків на обслуговування внутрішнього боргу через врегулювання монетарної політики, збільшення бюджетного фінансування охорони здоров'я, підвищення податків на споживання та особисті доходи громадян для вирівнювання бюджетних дисбалансів.

В умовах обмежених фінансових ресурсів пріоритетним завданням держави для забезпечення належної бюджетної спроможності її сталого економічного розвитку є оптимізація видатків, збільшення інвестицій у відновлення економіки та інфраструктури, підтримка інновацій. Доцільними в цьому контексті є покращення адміністрування податкових надходжень, зменшення залежності від неподаткових джерел доходів, зростання капітальних інвестицій. Важливо також підтримувати стійкість соціальних програм для захисту найбільш уразливих груп населення, враховувати нові виклики та загрози, аналізувати вплив міжнародної допомоги на забезпечення бюджетної спроможності сталого економічного розвитку держави та створювати сприятливі умови для відновлення її економічного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Арістов Ю. Ю. Формування видатків бюджету як складова державної фінансової політики економічного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 38-43.
2. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
3. Корсун І. М., Зінченко М. М., Махно С. В., Мироненко Д. Ю. Парадигма фінансування видатків державного бюджету України в умовах воєнної та післявоєнної соціальноорієнтованої ринкової економіки. *Академічний огляд*. 2023. № 2. С. 103-112.
4. Основні показники зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>
5. Сокирко О. С., Шепиленко В. Ю. Тенденції формування доходів Державного бюджету України. *Бізнес Інформ*. 2022. № 3. С. 87-92.
6. Соколова О. М. Структурні диспропорції: зміст, види та вплив на економічну безпеку держави. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2021. № 4 (90). С. 10-16.
7. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
8. Школьник І. О., Бухтіарова А. Г. Аналіз зведеного бюджету України з використанням функції бажаності Гаррінгтона. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2020. № 9 (41), т. 2. С. 90-97. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-9-6281>

References:

1. Aristov Yu. Yu. (2021). Formuvannia vydatkiv biudzhetu yak skladova derzhavnoi finansovoi polityky ekonomichnoho rozvytku [The formation of budget expenditures as a component of the state financial policy of economic development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 38-43 [in Ukrainian].
2. Kanieva T.V. (2021). Biudzhets u systemi finansovo-ekonomichnykh vidnosyn [Budget in the system of financial and economic relations]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].

3. Korsun I. M., Zinchenko M. M., Makhno S. V., Myronenko D. Yu. (2023). Paradyma finansuvannia vydatkiv derzhavnoho biudzhetu Ukrainy v umovakh voiennoi ta pisliavoiennoi sotsialno-orientovanoi rynkovoi ekonomiky [Paradigm of financing the state budget of Ukraine in the conditions of the war and post-war social-oriented market economy]. *Akademichnyi ohliad*, 2, 103-112 [in Ukrainian].
4. Osnovni pokaznyky zvedenoho biudzhetu Ukrainy. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/> [in Ukrainian].
5. Sokyрко O. S., Shepylenko V. Yu. (2022). Tendentsii formuvannia dokhodiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Trends in the formation of revenues of the State Budget of Ukraine]. *Biznes Inform*, 3, 87-92 [in Ukrainian].
6. Sokolova O. M. (2021). Strukturni dysproportsii: zmist, vydy ta vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu [Structural imbalances: content, types and impact on the economic security of the state]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 4 (90), 10-16 [in Ukrainian].
7. Chuhunov I. Ya. (2021). Biudzhetna stratehiia suspilnoho rozvytku [Budget strategy for social development]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
8. Shkolnyk I. O., Bukhtiarova A. H. (2020). Analiz zvedenoho biudzhetu Ukrainy z vykorystanniam funktsii bazhanosti Harrinhtona [Analysis of the Consolidated Budget of Ukraine Using the Harrington Desirability Function]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Internauka»*, 9(41), 90-97. Retrieved from <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-9-6281> [in Ukrainian].

УДК: 37.014.2:336.5(477)

Надія Кульчицька

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу ЗУНУ, м. Чортків, Україна
nadinekulch@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7847-2620

ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДІВ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Nadiia Kulchytska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Chortkiv Educational and Scientific
Institute of Entrepreneurship and Business,
West Ukrainian National University, Chortkiv, Ukraine

FINANCIAL AUTONOMY OF MUNICIPAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Анотація. У статті комплексно розглядається феномен фінансової автономії закладів муніципальної освіти як один із ключових чинників підвищення ефективності та результативності діяльності освітніх установ в умовах сучасної децентралізації. Автор аналізує зміст поняття фінансової автономії, виокремлює її основні елементи: самостійне планування та використання бюджету, управління кадровими та матеріально-технічними ресурсами, можливість залучення позабюджетних коштів. На основі аналізу нормативно-правової бази та практичного досвіду функціонування муніципальних закладів освіти в Україні визначено основні бар'єри на шляху до реального впровадження фінансової самостійності. Серед основних викликів названо недостатню інституційну спроможність керівників, нестачу прозорих механізмів контролю за використанням ресурсів, обмеження в діючому законодавстві та нерівномірний розподіл фінансування між громадами.

Разом із тим у статті акцентується увага на потенційних перевагах запровадження фінансової автономії: зростання гнучкості в управлінні ресурсами, посилення мотивації керівників до прийняття ефективних управлінських рішень, стимулювання партнерств із місцевим бізнесом і громадськістю, удосконалення механізмів стратегічного планування розвитку освітніх установ. Запропоновано рекомендації щодо підвищення фінансової спроможності освітніх закладів на муніципальному рівні.

Ключові слова: автономія, фінансова автономія, освіта, муніципальна освіта, ефективність

Abstract. *The article thoroughly analyzes the essence and significance of financial autonomy of municipal educational institutions in the context of the transformation of the education management system and financial decentralization in Ukraine.*

Financial autonomy is considered not only as a tool for optimizing the use of resources, but also as a prerequisite for ensuring the sustainable development of municipal educational institutions, improving the quality of educational services, and forming an effective management model.

The main principles of financial autonomy are outlined, such as independence in the formation and implementation of the budget, the right to dispose of funds from various sources of financing, freedom in choosing suppliers of goods and services, flexibility in personnel policy, etc.

The main challenges that accompany the process of implementing financial autonomy are investigated: imperfect legislative support, low level of financial competence of management personnel of municipal educational institutions, risks of inappropriate or ineffective use of funds, lack of unified transparent control and reporting mechanisms.

It was emphasized that for the effective implementation of autonomy, a combination of financial freedom with due responsibility and transparency is necessary.

Particular attention is paid to the potential opportunities that financial autonomy opens up: the formation of a competitive educational environment, attracting additional resources through grant programs, charitable contributions, and social partnerships; increasing the motivation of managers to strategic thinking; and implementing innovative approaches in the management of the institution.

The article presents a number of practical steps and institutional measures aimed at strengthening financial autonomy in the municipal education system, in particular the need to reform the regulatory framework, develop typical financial models for institutions of various levels, and create a system for improving the skills of management personnel in the field of financial management.

Key words: *autonomy, financial autonomy, education, municipal education, efficiency*

Постановка проблеми дослідження. У сучасних умовах трансформації системи управління освітою питання фінансової автономії закладів муніципальної освіти набуває особливої актуальності. Це пов'язано зі зростаючими вимогами до якості освітніх послуг, необхідністю оперативного реагування на потреби учнів, педагогів і громади, а також з прагненням до підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Фінансова автономія передбачає право закладу освіти самостійно розпоряджатися наданими ресурсами, формувати та управляти власним кошторисом, залучати додаткові джерела фінансування, приймати рішення щодо матеріально-технічного забезпечення та кадрової політики. Такий підхід стимулює розвиток ініціативи, відповідальності та стратегічного мислення керівників освітніх установ.

Особливо важливою фінансова автономія є для муніципальних закладів освіти, які функціонують в умовах децентралізації. Передача повноважень на місця дозволяє громадам більш гнучко планувати витрати, враховувати локальні особливості та потреби, розвивати партнерства з бізнесом, благодійними організаціями та батьківською спільнотою.

Разом з тим, реалізація фінансової автономії вимагає чіткої нормативної бази, прозорих механізмів звітності, а також підготовки кваліфікованих кадрів, здатних

ефективно управляти фінансами. Без належної підтримки з боку держави та органів місцевого самоврядування автономія може залишитися формальністю або навіть спричинити зловживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки в Україні спостерігається посилення інтересу до теми фінансової автономії закладів освіти, що зумовлено реформою децентралізації, змінами в системі управління освітою та потребою в підвищенні ефективності використання бюджетних ресурсів. Вітчизняні науковці Ворон О., Горгота О., Гуменюк В., Давидова Н., Козлюк О., Клокар Н., Лук'янчук Г., Огородник М., Одарчук К., Петушкова О., Романюк С., Сич Т., здійснювали дослідження процесу становлення автономії закладів освіти, зокрема особливості фінансової автономії розкрили у своїх працях Литвиненко Н., Омеляненко Н., Радецька І., Степанова-Камиш А., Ткачук І.

Аналітичні звіти Світового банку, UNESCO та OECD також містять чіткі рекомендації щодо впровадження фінансової автономії в закладах освіти. Зокрема, в оглядах OECD Education at a Glance наголошується, що автономні школи, які мають свободу у розподілі ресурсів, демонструють вищі результати в управлінні та навчальних досягненнях, за умов наявності прозорого контролю та належної підзвітності.

Разом із тим, вітчизняні дослідження вказують на низку викликів: недостатню підготовку керівників до управління фінансами, брак ефективних механізмів внутрішнього контролю, а також небезпеку фінансових зловживань у разі недостатньої прозорості.

Формулювання мети дослідження. Проаналізувати сутність фінансової автономії закладів муніципальної освіти, виявити основні виклики, що постають у процесі її впровадження, та окреслити потенційні можливості для підвищення ефективності управління освітніми ресурсами в умовах децентралізації та реформування системи освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах фінансова автономія набуває масштабного значення, а зокрема в освітньому середовищі, тому важливим є уточнити поняття «автономія», «автономність», «муніципальна освіта» через призму фінансового забезпечення розвитку територіальної громади та освіти загалом.

Автономність – це один із основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, згідно з яким кожне підприємство вважається окремою юридичною особою, відокремленою від своїх власників. У зв'язку з цим, особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства [5].

Муніципальна освіта – це система освітніх закладів, що функціонують на рівні місцевого самоврядування та надають освітні послуги для громадян конкретної території. Основною метою муніципальної освіти є забезпечення доступу до якісної освіти для всіх учасників, розвиток освітніх ініціатив, які відповідають потребам суспільства на муніципальному рівні.

До закладів муніципальної освіти належать дошкільні установи, загальноосвітні школи, технікуми, ліцеї, заклади вищої освіти та позашкільні навчальні центри, які забезпечують навчання та розвиток дітей, підлітків і дорослих. Вони надають різноманітні освітні послуги, сприяючи доступності та високій якості освіти для місцевих громад.

Автономність закладів муніципальної освіти полягає в їхній здатності самостійно ухвалювати рішення та управляти освітнім процесом, фінансами, організацією роботи та кадровою політикою. Це дозволяє закладам освіти ефективно адаптуватися до потреб учнів, підвищувати якість освіти, забезпечуючи при цьому прозорість та відповідальність у своїй діяльності.

Автономія - право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом [6].

Звідси виходить, що задля ефективного розвитку муніципальної освіти фінансова автономія відіграє основне значення, оскільки вона дозволяє закладам освіти самостійно розподіляти ресурси, адаптувати бюджети під конкретні потреби та сприяти більш гнучкому управлінню. Це дає змогу забезпечити належну якість освіти, оперативно реагувати на зміни та інвестиції в інфраструктуру, а також реалізовувати інноваційні освітні проекти, що відповідають вимогам громади.

Варто зазначити, що Закон України «Про освіту» визначає поняття, види та обсяг автономії закладів освіти. Зокрема, стаття 6 цього Закону встановлює фінансову, академічну, кадрову та організаційну автономію як одну з основних засад державної політики в галузі освіти та принципів освітньої діяльності.

Згідно зі статтею 23 Закону України «Про освіту», держава гарантує закладам освіти право на академічну, організаційну, фінансову та кадрову автономію.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» не тільки підтвердив, а й розширив автономні повноваження закладів загальної середньої освіти, детально регламентуючи кожен з їх видів, зокрема академічну, організаційну, кадрову та фінансову автономію (рис.1).

Рис 1. Види автономії закладів освіти та їх нормативно-правове визначення

Джерело: систематизовано автором

Очевидно, що реалізація лише одного виду автономії в окремому закладі є нереальною задачею. Стаття 6 Закону України «Про освіту» визначає основні принципи освітньої діяльності, серед яких ключове місце займає академічна

автономія закладів освіти, що включає академічну свободу, право на вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, а також на вибір освітньої програми і підтримку академічної доброчесності в межах закону.

Кадрова автономія – це право закладу освіти самостійно приймати кадрові рішення в межах установи, відповідно до чинного законодавства, і здійснювати кадрову політику, яка забезпечує успішну реалізацію освітнього процесу.

Згідно з частиною першою статті 59 Закону України «Про повну загальну середню освіту», фінансова автономія закладів загальної середньої освіти дає можливість самостійно здійснювати витрати в межах затверджених кошторисів. Для отримання фінансової автономії, засновник має ухвалити рішення про виведення закладу освіти зі складу централізованої бухгалтерії та переведення на самостійний бухгалтерський облік. Відповідний орган управління освітою включає заклад у свою мережу підпорядкованих установ і подає її до органу Казначейства за місцем обслуговування [7].

Фінансова автономія дозволяє закладам освіти самостійно розпоряджатися бюджетними коштами, залучати додаткові фінансові ресурси та приймати рішення щодо їх розподілу, що забезпечує більшу гнучкість у реагуванні на потреби учнів і педагогічного колективу. Однак для ефективного використання фінансової автономії необхідна висока фінансова грамотність, а також прозорість і відкритість у управлінні ресурсами [8].

Формування ресурсної бази закладів муніципальної освіти в умовах фінансової автономії охоплює різні джерела фінансування, що дозволяють забезпечити стабільність і розвиток цих закладів (рис.2).

Рис. 2. Фінансування закладів муніципальної освіти в умовах фінансової автономії

Джерело: побудовано автором

Бюджетне фінансування є основним елементом фінансового забезпечення, невід’ємною частиною фінансових відносин, що виникають внаслідок ефективного

управління фінансами на рівні територіальних громад та взаємодії між органами місцевого самоврядування і суб'єктами муніципальної освіти. У рамках інноваційних змін в освітній системі на муніципальному рівні важливим є пошук напрямків оптимізації механізмів державно-громадського управління муніципальною освітою, зокрема, в контексті співвідношення витрачених ресурсів і результативності.

Функціонування муніципальної освіти може мати як позитивний, так і негативний вплив на педагогічну, соціальну, організаційно-управлінську та економічну ефективність. Залежно від способу залучення фінансування, виділяють різні джерела фінансового забезпечення розвитку муніципальної освіти: інвестиційні, бюджетні, кредитні та додаткові джерела, кожне з яких має свої переваги та недоліки, але всі вони істотно впливають на розвиток освітнього простору територіальних громад.

Обсяги бюджетного фінансування закладів муніципальної освіти часто не відповідають зростаючим потребам, що призводить до дефіциту коштів, загрози недофінансування діяльності закладів освіти і, як результат, до неможливості їх ефективного функціонування. Таким чином, у сучасних умовах на фінансування муніципальної освіти значний вплив мають різноманітні ризики, що підсилюють вплив цих чинників на якість надання освітніх послуг на муніципальному рівні (рис. 3):

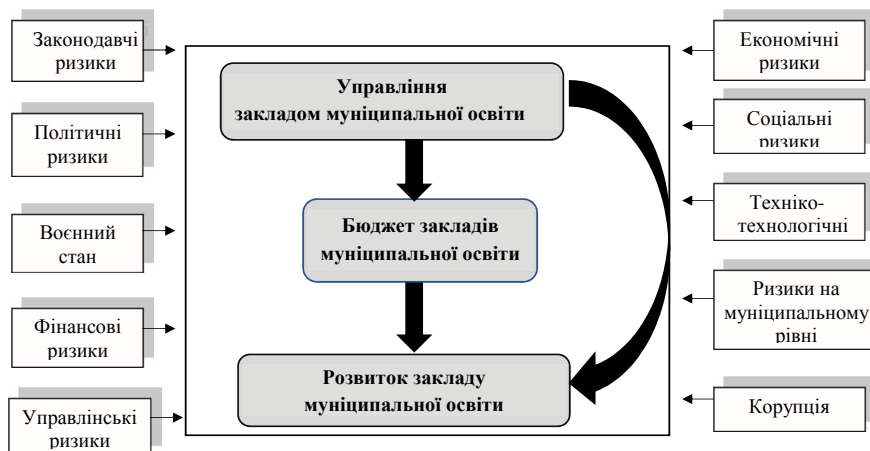

Рис. 3. Ризики при фінансуванні закладів муніципальної освіти в умовах фінансової автономії

Джерело: побудовано автором

Під ризиками фінансування закладів муніципальної освіти розуміється ймовірність виникнення ситуацій, спричинених політичними, законодавчими, фінансовими, економічними, соціальними, корупційними, управлінськими та техніко-технологічними факторами, які можуть призвести до дефіциту бюджетних ресурсів або їх неефективного використання. Це, в свою чергу, веде до зниження рівня виконання закладами муніципальної освіти своїх функцій у повному обсязі.

Освітня субвенція використовується для оплати праці педагогічних працівників із нарахуваннями. Інші трансферти з державного бюджету можуть бути спрямовані на підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення учнів і вчителів

підручниками, навчальними посібниками, обладнанням, засобами навчання та на інші цілі, передбачені законодавством.

Місцеві бюджети покривають всі інші витрати на шкільну освіту, зокрема бюджет розвитку, а також оплату праці всіх інших служб, які підтримують роботу школи, таких як бібліотеки, медичні кабінети, обслуговуючий персонал, бухгалтерія та інші.

Важливо зазначити, що фінансова автономія надає можливості для впровадження інновацій, але також несе ризики в разі неефективного управління. Наприклад, неправильне планування або відсутність належного фінансового контролю може призвести до дефіциту ресурсів та зниження якості освіти на муніципальному рівні.

Крім того, варто зазначити, що оприлюднення інформації про використання бюджетних коштів здійснюється на офіційних веб-ресурсах та спеціалізованих платформах для публічного доступу до фінансових звітів, що забезпечує прозорість і доступність інформації для громадян щодо використання державних та місцевих бюджетних коштів. Це дозволяє підвищити рівень прозорості у фінансових процесах та сприяє контролю з боку громадськості за ефективним використанням ресурсів (рис. 4).

URL: https://data.gov.ua/	URL: https://edata.gov.ua/	Сайт закладу, засновника
•Закон України «Про доступ до публічної інформації» •Постанова КМУ «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»; •Постанова КМУ «Деякі питання оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних».	•Закон України «Про відкритість використання публічних коштів».	•Закон України «Про освіту» ст. 30.

Рис. 4. Оприлюднення інформації про використання бюджетних коштів закладами муніципальної освіти

Джерело: систематизовано автором

Фінансова автономія закладів муніципальної освіти відкриває численні можливості для їх розвитку, зокрема через перехід на єдину суму фінансування, залучення додаткових фінансових ресурсів, самостійне прийняття рішень щодо витрат та вибір партнерів для укладання договорів. Вона також дозволяє проводити незалежні процедури закупівель, впроваджувати сучасні системи бухгалтерського обліку та використовувати заощадження для стимулювання працівників. У результаті керівник закладу отримує більшу свободу у розподілі ресурсів, що сприяє підвищенню ефективності управління та розвитку фінансових знань.

Однак фінансова автономія також супроводжується низкою викликів, таких як ризик неефективного управління фінансами через недостатню кваліфікацію, відсутність належного контролю за бюджетними коштами, труднощі у забезпеченні прозорості та звітності, залежність від нестабільних додаткових джерел фінансування, необхідність юридичного супроводу при укладанні договорів, а також

високий рівень відповідальності за прийняття фінансових рішень і можливі конфлікти інтересів. Ці фактори вимагають обережного і професійного підходу до управління фінансами та ефективного контролю за їх використанням.

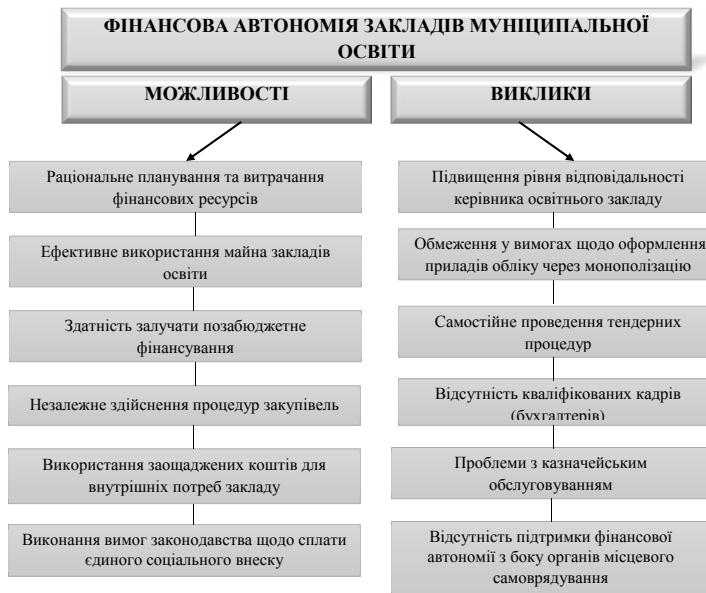

Рис. 5. Можливості та виклики фінансової автономії закладів муніципальної освіти

Фінансова автономія закладів муніципальної освіти відкриває можливості для ефективного управління ресурсами, залучення додаткових фінансових коштів та підвищення прозорості витрат. Однак, вона також супроводжується викликами, такими як ризики неефективного фінансового управління, нестабільність додаткових джерел фінансування та високий рівень відповідальності для керівників закладів. Для успішного функціонування фінансової автономії важливою є належна організація контролю та забезпечення кваліфікації персоналу.

Висновки. Фінансова автономія закладів муніципальної освіти відкриває нові можливості для їх розвитку, зокрема для більш гнучкого управління бюджетними коштами, залучення додаткових ресурсів та самостійного прийняття рішень щодо витрат. Вона дозволяє покращити ефективність використання фінансових ресурсів, підвищити відповідальність керівників закладів та сприяє прозорості у витрачанні коштів. Однак, разом із можливостями виникають і виклики, серед яких ризики неефективного управління через недостатню кваліфікацію персоналу та відсутність належного контролю за фінансами. Важливою проблемою є також залежність від додаткових джерел фінансування, що може бути нестабільним і не завжди передбачуваним. Для ефективного впровадження фінансової автономії необхідно ретельно організувати систему контролю, навчати персонал і забезпечити стабільне фінансування на муніципальному рівні.

Реалізація фінансової автономії закладів муніципальної освіти потребує створення чіткої нормативної бази, розвитку прозорих механізмів фінансової звітності та підготовки фахівців, здатних ефективно управляти ресурсами. Важливим є також забезпечення

постійної підтримки з боку держави та органів місцевого самоврядування для уникнення негативних наслідків, таких як нераціональне використання коштів або зловживання. З урахуванням цих факторів, фінансова автономія може стати потужним інструментом для розвитку закладів муніципальної освіти та підвищення якості освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Лук'янчук Г. Я. Умови реалізації організаційної автономії ЗЗСО. *Пед. пошук*. 2022. № 2. С. 25-27.
2. Мархлевські В. К., Сеїтосманов А., Фасоля О. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. Київ, 2019. 47 с.
3. Омеляненко Н., Шевіч К. Фінансова автономія закладу освіти: перший крок. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2703-finanova-avtonomya-zakladu-osviti-pershiy-krok>
4. Особливості функціонування закладів освіти. Фінансова автономія шкіл. URL: <https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/finanova-avtonomiya-shkil.pdf>
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
6. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Про повну загальну середню освіту : Закон України № 463-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
8. Фінансова автономія – нові можливості для шкільних бюджетів. Портал Освіта. ua. URL: <https://osvita.ua/school/74192/>

References:

1. Lukianchuk H. Ya. (2022) Umovy realizatsii orhanizatsiinoi avtonomii ZZSO [Conditions for implementing organizational autonomy of secondary education institutions]. *Ped. poshuk*. №2. p.25-27. [in Ukrainian]
2. Markhljevski V. K., Sejitosmanov A., Fasolja O. (2019) Avtonomija jak shljakh do efektyvnogho menedzhmentu shkoly. *Metodychni rekomendaciji* [Autonomy as a way to effective school management. Guidelines]. Kyiv, 47 p. [in Ukrainian]
3. Omeljjanenko N., Shevich K. Finansova avtonomija zakladu osvity: pershyj krok [Financial autonomy of an educational institution: the first step]. Available at: <https://www.pedrada.com.ua/article/2703-finanova-avtonomya-zakladu-osviti-pershiy-krok> [in Ukrainian]
4. Osoblyvosti funktsionuvannia zakladiv osvity. Finansova avtonomiia shkil [Peculiarities of the functioning of educational institutions. Financial autonomy of schools]. Available at: <https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/finanova-avtonomiya-shkil.pdf> [in Ukrainian]
5. About accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine № 996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian]
6. On education: Law of Ukraine № 2145-VIII06. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
7. On complete general secondary education: Law of Ukraine № 463-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian]
8. Financial autonomy – new opportunities for school budgets. Osvita.ua. Available at: <https://osvita.ua/school/74192/> [in Ukrainian]

УДК: 339.7.34.01

Viktoriia Nahaichuk

*Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Vinnytsia Education and Research Institute of Economics,
West Ukrainian National University, Vinnytsia, Ukraine
v.nahaichuk@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6653-6583*

INTERNATIONAL FINANCIAL MARKET: PATTERNS AND DEVELOPMENT TRENDS

Вікторія Нагайчук

*доктор економічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
м. Вінниця, Україна*

МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК: ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Abstract. *The purpose of the work is to reveal the theoretical foundations of the functioning of the international financial market, the analysis of current trends and prospects of its development. The economic situation in the world is constantly changing, which can lead to changes in trends in the development of the international financial market. Therefore, it is important to constantly explore these trends to be ready for change. Financial markets play an increasingly important role in the world economy. They provide redistribution of capital, resources and information that contributes to economic growth. Therefore, it is important to understand the trends in the development of financial markets to effectively use them for economic development. In this regard, the study of the current state and trends of development of the international financial market is an urgent and important task that should be solved to ensure the effective development of the country and the world. The essence, functions and structure of the international financial market are determined. Important trends in the development of participants in the international financial market are determined. Participants in the international financial market play an important role in the development of the world economy. They contribute to the redistribution of financial resources between countries and regions of the world, which contributes to economic growth and development. In addition, participants in the international financial market provide liquidity of financial markets, which contributes to the efficient functioning of the economy. Fiscal policy should be aimed at maintaining economic activity without harming pricing, which may include targeted support for households that have been most affected by prices, as well as measures to increase food and energy supply. Governments and international organizations should cooperate to remove trade restrictions and infrastructure investments, which will help increase food*

and energy supply, which will mitigate the effects of extreme weather conditions and war in Ukraine. Governments need to implement reforms that increase labor supply. This may include workforce training and facilitating access to jobs for women and the elderly. The implementation of these measures will help the world economy overcome current challenges and restore growth.

Key words: *international financial market, trends, financial resources, development, globalization.*

Анотація. *Мета роботи – розкрити теоретичні основи функціонування міжнародного фінансового ринку, проаналізувати тенденції та перспективи його розвитку. Економічна ситуація у світі постійно змінюється, що може призвести до змін у тенденціях розвитку міжнародного фінансового ринку. Тому важливо постійно досліджувати ці тенденції, щоб бути готовими до змін. Фінансові ринки відіграють все більш важливу роль у світовій економіці. Вони забезпечують перерозподіл капіталу, ресурсів та інформації, що сприяє економічному зростанню. Тому важливо зрозуміти тенденції розвитку фінансових ринків для ефективного використання їх для економічного розвитку. У зв'язку з цим вивчення тенденцій розвитку міжнародного фінансового ринку є нагальним і важливим завданням, яке варто вирішити для забезпечення ефективного розвитку країни та світу. Визначаються сутність, функції та структура міжнародного фінансового ринку. Учасники міжнародного фінансового ринку відіграють важливу роль у розвитку світової економіки. Вони сприяють перерозподілу фінансових ресурсів між країнами та регіонами світу, що сприяє економічному зростанню та розвитку. Крім того, учасники міжнародного фінансового ринку забезпечують ліквідність фінансових ринків, що сприяє ефективному функціонуванню економіки. Фіскальна політика повинна бути спрямована на підтримку економічної активності, не завдаючи шкоди цінам, що може включати цільову підтримку домогосподарств, які найбільше впливають на ціни, а також заходи щодо збільшення продуктів харчування та енергоносіїв. Уряди та міжнародні організації повинні співпрацювати для усунення торгових обмежень та інвестицій в інфраструктуру, що допоможе збільшити продукцію та енергопостачання, що пом'якшить наслідки війни в Україні. Уряди повинні впроваджувати реформи, що збільшують пропозицію робочої сили. Це може включати підготовку робочої сили та полегшення доступу до робочих місць для жінок та людей похилого віку. Реалізація цих заходів допоможе світовій економіці подолати сучасні виклики та відновити зростання.*

Ключові слова: *міжнародний фінансовий ринок, тенденції, фінансові ресурси, розвиток, глобалізація.*

Problem statement. The financial market is increasingly globalized, which is manifested in the increase in the volume of international financial transactions, the development of international financial institutions and the increase in interaction between financial markets of different countries. This process has a significant impact on the economies of all countries of the world, so studying it is relevant. The financial market offers a wide range of financial instruments that are used for different purposes. Diversification of

financial instruments allows market participants to earn more profit and reduce risk. This process is also important for the development of the economy, so its study is relevant. The development of technologies, in particular information technologies, has a significant impact on the development of the international financial market. Technologies are used to automate financial transactions, reduce costs and increase market efficiency. This process is also important for the development of the economy, so its study is relevant. Considering these factors, the study of the current state and trends of development of the international financial market is relevant in terms of understanding the impact of the financial market on the economy of the country and the world, as well as in terms of development of strategies for the development of the financial market. The economic situation in the world is constantly changing, which can lead to changes in trends in the development of the international financial market. Therefore, it is important to constantly explore these trends to be ready for change. Financial markets play an increasingly important role in the world economy. They provide redistribution of capital, resources and information that contributes to economic growth. Therefore, it is important to understand the trends in the development of financial markets to effectively use them for economic development. In this regard, the study of the current state and trends of development of the international financial market is an urgent and important task that should be solved to ensure the effective development of the country and the world.

Analysis of recent research and publications. It should be noted that the issue of development of the current state and trends of development of the international financial market was investigated by a significant number of Ukrainian and foreign scientists, in particular: A. Bathorshina, R. Bacho, K. Brenzovich, A. Boldova, O. Voitenko, I. Doronin, S. Esh, T. Kaminskaya, K. Klimenko, N. Kryshtof, N. Kushnarenko, Z. Lutsshin, Y. Mach. Frolova, O. Shevchenko, Y. Yarmolenko and others. These scientists have made a significant contribution to the study of the current state and trends of development of the international financial market. They developed the theoretical foundations of the functioning of the financial market, analyzed the main trends of its development, and developed recommendations for its regulation and development.

Despite this, the issues of development of information technologies that have a significant impact on the development of the international financial market are not sufficiently investigated. Technologies are used to automate financial transactions, reduce costs and increase market efficiency.

The purpose of the work is to reveal the theoretical foundations of the functioning of the international financial market, the analysis of current trends and prospects of its development.

Results. The international financial market is an important part of the global economy. It helps to redistribute capital between different countries and regions, and contributes to the development of trade and investment. The degree of development of the financial market is characterized by the number of financial intermediaries and the diversity of the financial services they provide. The financial market is a complex and diverse system, and the international securities market is one of its most important parts [69, p. 288]. Shares are pledged without repayment and confirm the share in the authorized capital of a limited liability company, confirming membership in a limited liability company and the right to participate in its management. In addition, shareholders have the right to

earn dividends and the right to participate in the distribution of property after the liquidation of a joint-stock company. In particular, scientists O.M. Mozgovyi, T.V. Musiets and L.V. Rudenko-Sudareva noted that the international financial market:

from a functional point of view, it is a system of market relations where the object of operations is money capital, and which provides the accumulation and redistribution of world financial flows to ensure the continuity and profitability of production;

from an institutional point of view, it is a collection of banks, specialized financial and credit institutions, stock exchanges through which the movement of world financial flows is carried out, and which are intermediaries of redistribution of financial assets between creditors and borrowers, sellers and buyers of financial resources [4, p. 184].

From a functional point of view, the financial market is based on several key mechanisms, including:

- redistribution of financial resources: the international financial market allows countries and economic agents that have surplus financial resources, redistribute them in favor of those who need them;

- collection of financial resources: the international financial market contributes to the accumulation of financial resources that can be used by countries and economic agents for investment, trade financing and other purposes;

- financing of international trade: the international financial market provides financing of international trade, which contributes to the growth of international economic relations.

The international financial market allows countries and economic agents to make international investments, facilitating the overall development of the economy.

From the institutional point of view, the financial market is based on several key mechanisms, including:

- professional financial and credit institutions. These institutions include investment banks, insurance companies, pension funds, etc. contains. They manage operations such as investments, insurance and pension payments;

- stock market. The stock exchange is the securities trading center. They provide interaction of sellers and buyers of securities;

- banks. Banks are the main participants in the world financial markets. They perform transactions such as lending, deposit and foreign exchange transactions.

The optimal structure of the financial market in terms of proper development of appropriate types of financial intermediaries is a prerequisite for the successful development of a market economy and the effective interaction of its financial and real sectors. The objective basis for the formation of the international financial market was the development of international division of labor. Due to the development of the international division of labor, the country specializes in the production of certain goods and services, which requires the movement of financial resources between them. Internationalization of the public production means that enterprises of different countries are combined into single production structures. This requires the movement of financial resources between countries to finance joint projects [3, p. 57]. As the economy develops, the concentration and centralization of financial capital, which creates the preconditions for the creation of transnational financial institutions that carry out operations in the international financial market. The objective basis for the formation of the international financial market was:

- development of international division of labor;
- internationalization of social production;
- concentration and centralization of financial capital.

Internationalization of social production is the main prerequisite for internationalization of capital. The international financial market takes place in integration processes that contribute to the limitation of the circle that rotates and actually form a single interest rate system. This trend is constantly confirming in the transformation of leading national companies and banks into transnational [4, p. 184].

The formation of the international financial market at the present stage is influenced by the process of globalization of national financial markets. In particular, intensive implementation of electronic technologies, communication and informatization makes financial markets more efficient and accessible. Expanding the number and volume of securities offered increases the opportunities for investing and financing. The strengthening of the role of financial markets as the main mechanism of redistribution of financial resources on national and globally is associated with the development of the economy and increasing demand for financial resources. Privatization of state-owned enterprises increases the number of shares offered on the market. It is also worth noting that the world financial centers have developed infrastructure and high qualification of specialists. Institutionalization of financial markets means that the share of institutional investors, such as insurance companies, pension funds and investment banks, is growing in the markets. Liberalization of financial markets means that states facilitate the rules of access to financial markets for foreign participants. The international financial market performs the following important functions:

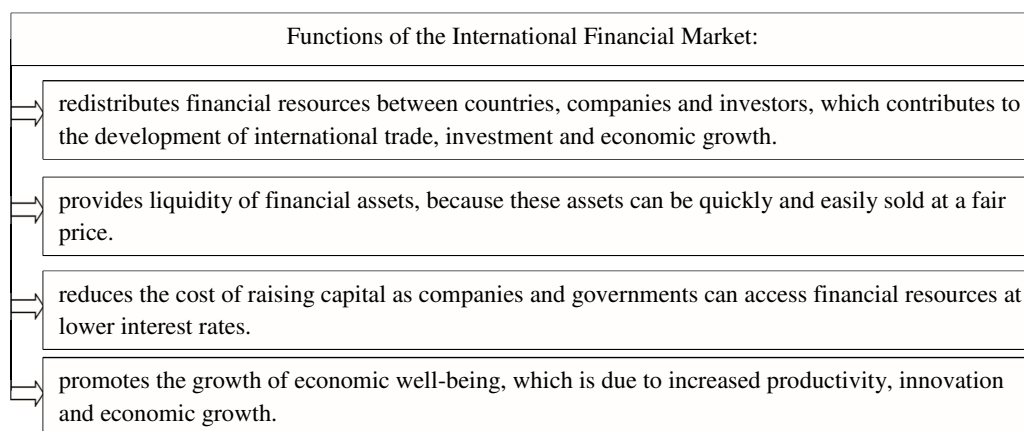

Fig. 1. Functions of the International Financial Market

It is also worth noting that the international financial market meets the needs of companies, states and investors. Companies use the international financial market to raise capital to finance their activities. The state uses the international financial market to finance its expenditures. Investors use the international financial market to invest their funds into different assets, such as securities, real estate and startups. In the international

financial market, the interaction of sellers and buyers of financial assets through exchanges, where sellers and buyers occur to trade securities and other financial assets [6, p. 38].

The structure of the international financial market (by tools) is shown in fig. 1.2

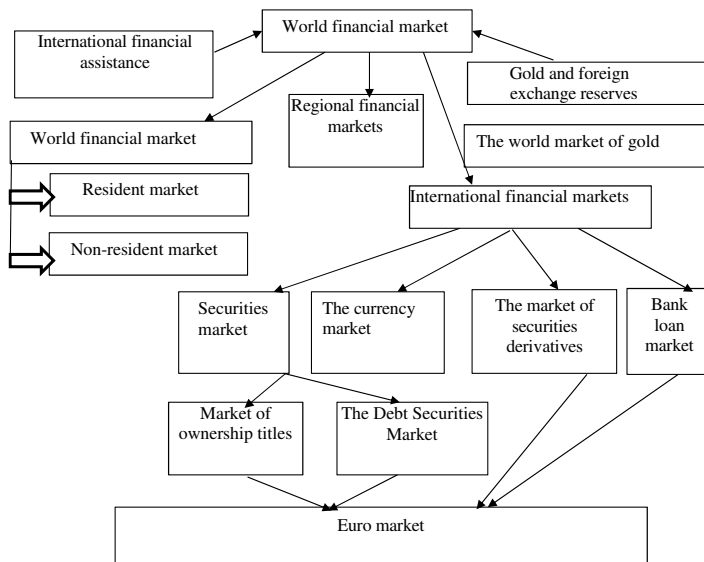

Fig. 2. The structure of the international financial market (by instruments)

* Source: made by the author according to the data [4, p. 189]

The most important segments of the international financial market are:

–the currency market. This is the market where currency is trading. The currency market is the most active segment of the international financial market.

–securities market. It is the market where securities are trading such as shares, bonds and others. The securities market is an important source of financing for businesses and governments.

–bank loan market. It is a market where banks provide loans to businesses and individuals. The bank loan market is an important source of funding for the economy.

The international financial market plays an important role in the development of the world economy. It promotes: redistribution of financial resources between countries and regions; reducing the risk to investors; development of international trade and investment. However, the international financial market can also be a source of risk to the economy. In particular, financial crises that arise in the international financial market can lead to economic upheavals in different countries of the world. Separately consider the international movement of gold and foreign exchange reserves consisting of official and private reserve financial assets.

Operations with gold are formed by the international gold market.

Therefore, we can distinguish such important trends in the development of participants in the international financial market as: an increase in the role of institutional investors; increasing participation of developing countries in world financial flows; development of offshore financial centers. Participants in the international financial market

play an important role in the development of the world economy. They contribute to the redistribution of financial resources between countries and regions of the world, which contributes to economic growth and development. In addition, participants in the international financial market provide liquidity of financial markets, which contributes to the efficient functioning of the economy.

The international financial market is a complex system that is constantly developing and adapting to new conditions. It is important to understand the basic trends of market development in order to function effectively in it. The international financial market is developing in a dynamic direction. It has become more globalized, diversified and technological. These trends have a significant impact on the economies of all countries of the world.

The authors O.M. Mozgovyi, T.V. Musiets and L.V. Rudenko-Sudareva note that the participation of national currency markets, markets of bank loans, stock markets in the operations of the international market is determined by certain factors [4, p. 185].

Among the factors of influence are the existence of an appropriate place of the country in the world system of economy and its currency and economic situation. Countries with a developed economy and a stable foreign exchange market have more opportunities to participate in the international financial market. Also, the functioning of the international financial market is influenced by the process of existence of a developed credit system and accordingly an organized stock exchange, which creates preconditions for the development of domestic financial markets, which are the basis for participation in the operations of the international market. High taxes on financial transactions and unstable political situation can repel investors. Instead, currency legislation benefits that allow foreign borrowers to access the national market and foreign papers - to exchange quotes, create conditions for attracting foreign investment. The country's geographical location can contribute to the development of its financial market, for example, if the country is at the intersection of important trade routes.

The international financial market is a complex system that brings together different markets that trade different financial assets. The structure of the international financial market, depending on certain features, can be given as follows:

1. According to the term of circulation of financial assets: the money market-short-term (from one day to one year) deposit and borrowing operations are carried out; capital market-assets purchase and sale operations for more than one year; the money market-short-term (from one day to one year) deposit and borrowing operations are carried out; capital market-assets purchase and sale operations for more than one year.

2. Under the conditions of transfer of financial resources: the borrowing capital market; the equity market.

3. Depending on whether new financial assets are offered for sale, or have been issued earlier:

- primary - new financial assets are offered for the sale on the market and primary investments in the economy are made;

- secondary - the market where assets that have been released earlier and which do not increase the total number of financial assets and value investments;

- tertiary is the market where the trading of derivative financial instruments occurs. This market has emerged due to the emergence of new financial instruments.

4. Depending on the place where financial assets trade occurs:

–stock exchange (centralized, organized) - a market that operates according to certain rules established by exchanges and banks;

–OTC (decentralized, unorganized, interbank) - a market on which agreements are concluded, the terms of which are established by the subjects of the Agreement, and trade is fully decentralized and carried out mainly through dealing \ systems, international telecommunications systems, telephone.

1. Depending on the period of end of operations, divide into:

–the market of cash (current, «spot») operations - provides for the trade asset, the payments for which are made not later than the second working day after the conclusion of the agreement;

–the market agreement - the calculation is made later than on the second working day after the date of conclusion of the agreement.

2. On the basis of control of national systems of monetary regulation:

–national markets are markets of countries in which both residents and non-resident assets are rotated;

–regional markets are markets where financial assets of several countries or within a certain integration association are rotated;

–international markets are markets where financial instruments are circulated outside their countries of origin.

National, regional and international markets differ in the conditions of issue and mechanism of circulation of financial assets. International and regional markets are decisive in the further development of the international financial market.

3. Depending on the rotating instruments, distinguish the following international financial markets:

–international (sometimes called international, because transactions on it take place daily) the foreign exchange market, where transactions occur exclusively with currency;

–the international bank loan market is the market where the process of lending of working capital, i.e. working capital (work capital) takes place;

–the international market of financial instruments (derivatives);

–the international securities market (stock market) is a market where a regular purchase and sale of unit (ordinary and privileged shares, depository receipts) and debt securities (state and corporate) for the purpose of implementation, which is divided into such segments as: the international market of securities; international property titles (stock market and depository receipts); euro market [4, p. 187-188].

Geopolitical and economic conditions have an important impact on the development of the international financial market. Increasing international trade and investment, political stability and economic development contribute to the intensification of international financial transactions. On the contrary, factors such as political instability, economic crises and trade wars can lead to a decrease in the volume of international financial operations [2, p. 38].

Technological development is also an important factor in influencing the development of the international financial market. The development of financial technologies, such as blockchain and artificial intelligence, changes the nature of financial transactions, increases their efficiency and accessibility. For example, blockchain can be used to create

new financial instruments such as smart contracts and artificial intelligence can be used to automate financial transactions.

The regulatory environment also affects the development of the international financial market. Regulation of financial markets can help or restrict the development of financial transactions. For example, rigid regulation can lead to an increase in the cost of financial transactions, which can adversely affect their liquidity [5, p. 132].

Therefore, the international financial market is a complex system that is constantly developing and adapting to new conditions. The main factors of influence on the development of the international financial market include: globalization (growth of international trade and investment, international integration of financial markets); technological progress (introduction of new technologies in financial services (fintech), development of electronic financial platforms); macroeconomic factors (changes in inflation and interest rates, economic growth or recession in global economies); regulation and regulations (changes in the legislation and regulations of the financial sector, international standards of financial reporting); geopolitical events (conflicts and political instability, changes in international relations and sanctions); demographic changes (changes in population placement and market needs); financial innovations (development of new financial products and services, emergence of new financial instruments); crisis situations (financial crises and their impact on market trust, changes in risk management approaches); social and environmental aspects (increasing attention to socially responsible investments, the impact of environmental and sustainable investments on the market); ethnic and cultural influences (diversity of cultural approaches to finances in different regions of the world, the impact of cultural features on financial practices and customs). The development of the international financial market is due to the influence of various factors that can be classified by various aspects.

The international capital market is increasingly global, which is manifested in the growth of international financial transactions, the development of international financial markets and financial institutions. The development of new financial technologies, such as blockchain and artificial intelligence, contributes to the further globalization of financial markets, improving the efficiency and availability of financial services. The economic consequences of the openness of capital markets are mainly investigated at two levels: macroeconomic and microeconomic. At the macroeconomic level, the influence of liberalization of capital markets on macroeconomics is not unambiguous, there are two opposite points of view. At the microeconomic level, researchers discussed various aspects of openness of capital markets for corporate governance, investment efficiency, disclosure and volatility of shares [8].

International investors carefully investigate the international stock market. According to the S&P agency, the rating of Ukraine is reduced to the level of SD (selective default), and Eurobonds - to level D. Now the international stock market is on the lift, its capitalization is \$ 94 trillion, which exceeds international GDP in 2020 by \$ 5,25 trillion. The largest players in the international stock market are the United States, the United Kingdom, Canada, European countries, China, India and Japan [9, p. 63].

The US is the leader of the international stock market. The New York Stock Exchange and NASDAQ together form almost a third of the international stock market.

NYSE was founded in 1792 and is the oldest and largest stock exchange in the world. It sends securities more than 2.4 thousand companies from all over the world, and its total capitalization is \$ 28.8 trillion.

The key index of NYSE is NYSE composite, which reflects the change in the value of more than 2 thousand largest companies whose securities are traded on this exchange [9, p. 62]. Canada has a developed stock market, which is represented by the Toronto Stock Exchange (TSE). TSE was founded in 1852 and is the second largest stock exchange in North America. It sends securities over 1.6 thousand companies, and its total capitalization is \$ 2.4 trillion. The average daily trading on TSX is \$ 8.5 billion. The TSE key index is S&P/TSE, which reflects the change in the value of more than 280 largest companies whose securities are trading on this exchange [9, p. 63].

The European Stock Market is represented by the European European Exchange, which unites the exchanges of Belgium, France, Ireland, the Netherlands, Norway and Portugal. Euronext was founded in 2000 and is the second largest stock exchange in Europe. It sends securities more than 1.5 thousand companies, and its total capitalization is \$ 4.4 trillion. The average daily bidding on Euronext is \$ 9.7 billion. The Euronext is the key index of Euronext 100, which reflects the change in the value of more than 100 largest companies whose securities are trading on this exchange [9, p. 63].

The London Stock Exchange (LSE) is the oldest stock exchange in the world founded in the late 18th century. Currently, its main list contains more than 1.1 thousand companies, and total capitalization is about \$ 3.8 trillion. As a result of September 2020, the average daily auction amounted to \$ 5.3 billion. One of the most important indices of the London Exchange is FTSE 100, which includes shares of 101 largest company trading on this site.

SHKSCP is a mechanism for interaction for trade trade between Shanghai Stock Exchange and the Hong Kong Stock Exchange that allows investors to buy and sell shares that are bought on a different exchange within a certain range of prices through local securities.

The China Government has repeatedly stated that it would focus on promoting a new round of high-level openness, an important part of which is the expansion of the sphere services, including the openness of capital markets [8]. The Government also points out that it intends to actively strive to set the requirements for the creation of a mechanism for trading on Shanghai and Hong Kong Stock Exchanges to further stimulate the bilateral openness of the capital of mainland China and Hong Kong, as well as their healthy development. At the same time, more deep integration with the world market will constantly increase the level of openness. From the point of view of disclosure, the openness of capital markets can attract many foreign investors. Due to the differences in geographical culture and the political system, foreign investors are in an informative situation and prefer to invest in companies with good disclosure [8].

The Chinese Stock Market is represented by the three largest exchanges - Shenzhen, Shanghai and Hong Kong. The SZSE SHENCHENCE SOURCE (SZSE) is the second largest stock exchange in China. It sends securities more than 2.3 thousand companies, and the total capitalization is \$ 4.6 trillion. The average daily bidding in September 2020 is \$ 96.2 billion. The main SZSE - SZSE component index index monitors the shares dynamics of 50 most liquid and large companies on the site [8].

The Shanghai Stock Exchange (SSE) is the largest stock exchange in China. It sends securities more than 2.5 thousand companies, and total capitalization is \$ 6.2 trillion. The

average daytime trading at the main site was \$ 383 billion. The key index SSE - SSE composite index includes all listing securities and is calculated by their overall capitalization. The Shanghai Stock Exchange (SSE) plays a key role in China's financial system, reflecting the considerable volume of trading and the general capitalization of the country.

The HKcon Stock Exchange (HKEX) is the fourth largest stock exchange in the world. It sends securities more than 2.6 thousand companies, and total capitalization is \$ 5.8 trillion. The average daily trading in September 2020 - \$ 11.4 billion. The HKEX key index is Hang Seng Index, which is the average weighted value of the stock of 50 companies whose securities are traded on the exchange and account for more than half of the HKEX capitalization [8].

In 2023, the stock markets continued to be in an atmosphere of instability, and companies that came to the public market were faced with problems. Over the last two years, there has been a slowdown in capital markets, reflecting the wider economic uncertainty, market instability and geopolitical instability [1].

The IPO market remained relatively inactive in 2023, which made the last two years one of the lowest years in the United States. A few loud IPOs were brought to the market in the last half of the year, but despite the successful pricing, most were later traded at listing. This caused a wave of caution among other potential candidates for IPO, who considered the entry into the market [1].

Since the beginning of the year, only 34 traditional IPOs have been held, with the leading sectors - pharmaceuticals and biology, consumer markets and technologies. The number of IPOs and the mergers of SPAC continues to decline to dopandemia level. Financing both public and private investors has decreased significantly compared to the peak in 2021, while the level of redemption among existing investors increased sharply. Since the beginning of the year, 28 IPO SPACs and 79 mergers have taken place [61]. The S&P 500 index has increased by 19% since the beginning of the year, while the traditional IPOs, which have made its debut this year, fell by an average of 5%. Positive profit in the wider stock market is mainly due to a small subset of shares of technological companies, which is mainly explained by the achievements in the field of artificial intelligence [1].

Financial technological companies (Fintech Company) and other non-bank financial institutions play an increasingly important role in the international financial sector. Globalization of financial markets increases the risks associated with financial transactions. These risks can lead to financial crises that have a negative impact on the world economy. Increasing international trade and investment, international integration of financial markets contribute to the development of international financial transactions.

Thus, stock markets are the largest segment of the international capital market, and their further development is likely. This is due to factors such as the growth of the global economy, the increase in demand for innovation, the development of artificial intelligence and machine learning. Development of digital financial services. Digital technologies, such as blockchain and artificial intelligence, contribute to the development of digital financial services. This is due to factors such as increasing the popularity of online trade and electronic payments, increasing the popularity of mobile devices. Increasing the role of non -bank financial institutions. Non-bank financial institutions, such as insurance companies, pension funds and investment companies, play an increas-

ingly important role in the international financial sector. This is due to factors such as: increasing financial transactions, development of new financial products and services. These trends are positive for the development of the international capital market. They help to increase the efficiency and availability of financial services, as well as stimulate economic development.

The world economy continues to slowly recover from the consequences of the pandemic, the invasion of Russia into Ukraine and the crisis of life value. Looking back, we can say that the economy has demonstrated a great resistance. Despite violations in the energy markets and food caused by war and unprecedented intensification of global monetary policy to combat inflation, which has reached the highest level in recent decades, the global economy has slowed but has not stopped. However, growth remains slow and uneven, and differences between the countries of the world are increasing.

Global economic activity reached the bottom at the end of 2022, while inflation - both general and basic - is gradually taken control. But the complete recovery to the tendencies that preceded the pandemic seems less achievable,

Especially in developing countries and developing countries. According to the latest World Economic Outlook (WEO) forecasts, global growth will slow down from 3.5 percent in 2022 to 3 percent of this year and 2.9 percent next year, which is 0.1 percent below our 2024 forecasts in July. This remains much lower than the historical average [7].

Total inflation continues to decline: from 9.2 percent in 2022 in the annual calculation up to 5.9 percent of this year and 4.8 percent in 2024. Basic inflation, which does not take into account food and energy prices, is also expected to decrease, although more gradually than total inflation, up to 4.5 percent in 2024. As a result, the forecasts are increasingly in favor of the «soft landing» scenario, which involves reducing inflation without a significant decline in economic activity, especially in the United States, where the projected rise in unemployment is very modest: from 3.6 to 3.9 percent by 2025. But there are important differences. Development is more pronounced in developed economies than in developing countries and developing countries. Among the developed economies, the United States was pleasantly surprised by persistent consumption and investment, while the activity in the euro area was revised. Many developing countries have proved to be quite stable and were also surprised, except for China, which faced the increased negative impact through the crisis in the real estate market and reduced confidence [7].

There are three global forces. First, the restoration of the service sector is almost completed. Last year, intense demand for services supported services, including such important tourist areas as France and Spain, compared to such production facilities as China and Germany. The high demand for labor – intensive services has also led to more intense labor markets and higher and stable inflation in the service sector. But services in the field of services are now weakened with a steady slowdown in production, which suggests that inflation in the service sector will decrease in 2024, and labor markets and activity will weaken.

Secondly, part of the slowdown is the result of a stringent monetary policy required to reduce inflation. This policy begins to produce results, but its transfer is uneven between the countries. In developed economies, such as the US and the European Union, central banks increase interest rates to reduce demand and thus reduce inflation.

This has a negative impact on consumption, investment and economic growth. In developing countries and developing countries, monetary policy is also more rigid, but to a lesser extent. This is due to the fact that these countries have a lower inflation than developed economies, and they are more sensitive to increasing interest rates [7]. The impact of rigid monetary policy on economic growth is manifested in the following areas:

1. Consumption: Increasing interest rates increases the cost of loans for households and businesses, which can lead to a decrease in consumption.
2. Investments: Increasing interest rates also increases the cost of capital, which can lead to a decrease in investments.
3. Exports: Increase rates can lead to currency devaluation, which can make exports more expensive and reduce demand for it.

Despite these constant difficulties, several factors that hindered global growth at the beginning of 2023. The World Health Organization has announced in May that it no longer considers Covid-19 a global emergency in the field of health care, and the number of infections and hospitalizations still remains relatively limited, despite recent growth in some regions. The supply chains that have broken the pandemic were largely normalized, and the cost of delivery and delivery time of suppliers returned to the dopandemic level. And global financial conditions weakened after Swiss and American authorities took decisive measures in March to contain turbulence in their banking sectors. Under these conditions, international GDP increased by 3.4 percent in the second quarter of 2023 compared to the previous year - exceeding forecasts, including forecasts with World Economic Outlook (WEO) for April 2023.

This sustainability reflected high consumption against a hard labor market in the United States and active activity in economies with a large sector of travel and tourism, such as Italy, Mexico and Spain. These factors compensated for the decline in more sensitive rates of production sectors [7].

The amount of savings accumulated during the pandemic, which still supported consumers, is declining in developed economies, especially in the United States. This means fewer resources that can be calculated by households because they are still in high cost of life and more limited availability of credit in the conditions of monetary intensification aimed at reducing inflation.

International tourism is approaching the dopandemic level in most regions. The restoration of travel in 2021–2023 was accompanied by particularly strong economic growth in economies, where the share of tourist activity in GDP is great. These economies have been particularly sharp in GDP at the beginning of the pandemic. But since tourism recovery is gaining momentum, the stimulus for growth is weakened. The advanced indicators for services now indicate a weaker growth or decrease in production in economies that have previously experienced a strong recovery [7].

The latest data indicate a large -scale slowdown or recession in the production sector, accompanied by an appropriate decrease in industrial production, investment and international trade in goods. This weakness is a consequence of the combination of the consequences of the postpandemic transition of consumption back to the service sector, the weaker demand due to the higher cost of living, the abandonment of crisis support policy, stringent lending conditions and general uncertainty in the conditions of increased

geo-economic fragmentation. Global inflation decreased more than twice, from the peak of 11.6% in the second quarter of 2022 (in the annual figure) up to 5.3% in the second quarter of 2023. Approximately four-fifth gaps between the peak 2022 and the average level over the dopandemic period (2017-2019) was closed 3.5%. Among the main economies, the basic inflation in the second quarter of 2023 was from -0.1% in China (annual) to 2.8% in the euro area and 2.7% in the United States. The decrease in inflation was accompanied by a narrowing of the difference in inflation between countries [7].

The main causes of inflation reduced were the fall in energy prices and, to a lesser extent, food. According to a special section about goods in this chapter, despite the recovery in July, oil prices decreased during 2023 and are much lower than their peak in June 2022, due to a decrease in global demand, partly due to rigid global monetary policy. Restrictions on OPEC+ supply (organization of oil exporting countries plus selected non-OPEC countries) were partially offset by the strong growth of oil production in non-OPEC countries, most noticeably in the United States. Natural gas prices are also much lower than the 2022 peak, which reflects large reserves and supplies from Norway and North Africa. Food prices decreased slightly in 2023, the decrease in demand was compensated by the reduction of supply, in particular, those that arose from the exit of Russia from the Black Sea Grain Initiative in July, which reduced the supply of wheat to the international market. Normalization of supply chains also helped to reduce inflation in most countries [7].

Basic inflation has also decreased but slower. Global inflation without taking into account food and energy prices decreased from a peak in 8.5% in the first quarter of 2022 (in annual) to 4.9% in the second quarter of 2023, which was almost two-thirds of the way back to the dopandemic (2017-2019). Among the main economies in the second quarter of 2023, it ranged from 0.3% in China (annual) to 4.6% in the Eurozone and 4.7% in the United States. Data for July indicate an increase in inflation without taking into account food and energy prices in most developed economies. More data requires more data to evaluate progress in reducing base inflation.

Demand pressure occurs when demand for goods and services exceeds their supply. This can lead to a rise in prices as sellers can increase prices to meet demand.

In the US, for example, the labor market remains tough, especially in services related to services such as health and tourism. This led to a wage increase, which in turn contributed to the rise in prices for goods and services.

Transfer effects occur when rising prices for one product or service leads to an increase in prices for other goods or services. This can happen, for example, if manufacturers raise prices for their products to compensate for the increase in energy costs or raw materials. In 2022, energy and food prices increased, which led to rising prices for other goods and services. For example, the increase in oil prices has led to rising fuel prices and transport services [7].

In some countries, such as the United States and Eurozone, demand pressure plays a greater role in increasing basic inflation. In these countries, the labor market remains demanding, and wages are increasing faster than the cost of energy and food. In other countries, such as China, translation effects play a greater role in increasing basic inflation. In these countries, employment is less competitive, and wages are increasing more slowly than energy and food prices.

Basic inflation is expected to continue to decline in the coming months. This is due to the fact that demand pressure is weakened as central banks around the world increase interest rates to restrain inflation. In addition, energy prices and food are likely to remain relatively low. The March panic of 2023 remained localized and limited to problematic regional banks in the United States and Credit Suisse - a Swiss globally systematically important bank - due to the rapid reaction of the authorities of both countries. However, rapid rates in major developed economies over

For the last 18 months, the reaction to the rapid increase in inflation pressure has led to a rigid monetary policy - real rates above neutral rates - which is expected to last until 2025.

And there are clear signs that stricter lending conditions are increasingly affecting real activity. In developed economies, the demand for loans and investments has decreased in the first half of the year, which reflects both the limitation of supply and a decrease in demand for loans, as many enterprises began to reduce leverage in response to interest rates and excessive production capacity [7].

Increasing interest rates are likely to exert more pressure on banks in major economies, both directly (due to the increase in the cost of financing) and indirectly (due to the deterioration of the quality of loans). The real estate market has already reacted, and housing prices have slowed or decreased since the start of the cycle of intensification in several countries, and the bankruptcy rate has increased in some economies (increasing by 20 percent in the US during the last year), as Forbearance measures were gradually canceled. Bankruptcy in most countries remains lower than the pandemic but grow rapidly [7].

The debt market began to reflect a tougher monetary policy, while spreads to the state debt without risk remained more or less permanent. This indicates that although lending conditions have increased significantly, there are no signs of direct credit collapse. Credit surveys in the US and Europe show that banks have limited access to credit in the last year, and it is expected that this trend will continue in the coming months. Although the immediate consequences for the banking system can be noticeable, especially for banks with lower capitalization, risks to financial stability are considered limited. However, you should carefully monitor the situation, since a longer period of rigid monetary policy can lead to a significant deterioration in the quality of loans and increasing the emergence (NPL). This may cause the need to intervene financial regulation to maintain financial stability.

The latest forecasts confirm that the global economy is slowing down as inflation decreases from the long-standing maximum last year.

It is important to note that the impact of increasing real interest rates on the economy will depend on many factors, including inflation, the state of the economy and the behavior of consumers and enterprises.

Thus, the global economy continues to recover after the Covid-19 pandemic, but growth slows through increasing inflation, rigid monetary policy and geopolitical upheavals. In particular, the war in Ukraine and geopolitical tensions in other places may increase, which will lead to disruptions in the supply chains and restoration of fluctuations in food prices, fuel, fertilizers and other raw materials.

Conclusions. The essence, functions and structure of the international financial market are determined. Important trends in the development of participants in the interna-

tional financial market as: an increase in the role of institutional investors; increasing participation of developing countries in world financial flows; development of offshore financial centers are determined. Participants in the international financial market play an important role in the development of the world economy. They contribute to the redistribution of financial resources between countries and regions of the world, which contributes to economic growth and development. In addition, participants in the international financial market provide liquidity of financial markets, which contributes to the efficient functioning of the economy.

Current trends in the development of the international capital market have been identified. The stock markets are the largest segment of the international capital market, and their further development is likely. This is due to factors such as the growth of the global economy, the increase in demand for innovation, the development of artificial intelligence and machine learning, development of digital financial services. Digital technologies, such as blockchain and artificial intelligence, contribute to the development of digital financial services. This is due to factors such as increasing the popularity of online trade and electronic payments, increasing the popularity of mobile devices. Increasing the role of non-bank financial institutions.

Non-bank financial institutions, such as insurance companies, pension funds and investment companies, play an increasingly important role in the international financial sector. This is due to factors such as: increasing financial transactions, development of new financial products and services. These trends are positive for the development of the international capital market. They help to increase the efficiency and availability of financial services, as well as stimulate economic development.

The analysis of the features of the development of the modern international money market. Total inflation continues to decline: from 9.2 percent in 2022 in the annual calculation up to 5.9 percent of this year and 4.8 percent in 2024.

Basic inflation, which does not take into account food and energy prices, is also expected to decrease, although more gradually than total inflation, up to 4.5 percent in 2024. As a result, the forecasts are increasingly in favor of the «soft landing» scenario, which involves reducing inflation without a significant decline in economic activity, especially in the United States, where the projected rise in unemployment is very modest: from 3.6 to 3.9 percent by 2025. But there are important differences. Development is more pronounced in developed economies than in developing countries and developing countries. Among the developed economies, the United States was pleasantly surprised by persistent consumption and investment, while the activity in the euro area was revised. Many developing countries have been quite stable and were also surprised, except for China, which faced the increased negative impact through the real estate crisis and reduced confidence.

The key trends in the development of the modern international financial market are analyzed. Central banks should continue to increase interest rates until inflation returns to the target level, which can lead to some slowdown in economic growth, but this is necessary to prevent more serious problems in the future. Fiscal policy should be aimed at maintaining economic activity without harming pricing, which may include targeted support for households that have been most affected by prices, as well as measures to

increase food and energy supply. Governments and international organizations should cooperate to remove trade restrictions and infrastructure investments, which will help increase food and energy supply, which will mitigate the effects of extreme weather conditions and war in Ukraine. Governments need to implement reforms that increase labor supply. This may include workforce training and facilitating access to jobs for women and the elderly. The implementation of these measures will help the world economy overcome current challenges and restore growth.

References:

1. Capital Markets Annual Outlook. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/deals/us-capital-markets-watch.html>.
2. Financial market: modern trends and new challenges: Abstracts. All-Ukrainian. scientific-practical. Internet Conf. (Kyiv, October 31, 2022) / Ans. ed. NP Shulga. Kyiv: State. Trade. Univ, 2022. 115 p.
3. Global Value Chain Policy Series: Services. URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/global-value-chain-policy-series-services-6bc95d6d-888c7-40Ba888b6-0956d8de6>.
4. International finances: a textbook / [O. M. Mozgovyi, T.V. Musiets, LV Rudenko-Sudareva and others]; for the sciences. ed. Doctor of Economics, prof. O. M. Mozgovy. K.: KNEU, 2015. 515 p.
5. Khimich I. Fundamental analysis of the financial market. Galician Economic Bulletin. 2013. № 2 (41). P. 134-141.
6. Miroudot S., Sauvage J., Shepherd B. (2013). Measuring the Cost of International Trade in Service. *World Trade Rev* 12 (4): 719-735.
7. World Economic Outlook. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo/issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>.
8. Yixiangli, Fusheng Wang. Impact of Capital Market Openness on Corporate Green Technology Innovation: Evidence from the Shanghai-Hong Kong Stock Connect Program. ACCEPTED 02 Mar 2023, Published Online: 15 May 2023. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/131677x.2023.2190798>.
9. Yudina SV, Gogoluk K. C. The stock market of the world: the current state and prospects of development. *Economic Bulletin of the Dniprovsky State Technical University*. 2022. № 2 (5). P. 60-66.

УДК: 336:(352/354)

Олена Парубець

доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
olena.parubets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5357-7581

РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МЕТОДИ ЇХ ЗНИЖЕННЯ

Olena Parubets

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine
olena.parubets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5357-7581

RISKS AND THREATS TO PUBLIC FINANCE SECURITY IN WAR CONDITIONS AND METHODS OF REDUCING THEM

Анотація. Метою проведеного дослідження є виявлення та систематизація ризиків і загроз безпеці публічних фінансів України в умовах війни та теоретико-практичному обґрунтуванні методів, спрямованих на їх зниження. Досліджено види безпеки на рівні публічних фінансів та їх складові. Виявлено інформаційні, економічні, фінансові, соціальні, екологічні загрози та пов'язані з ними ризики, що здійснюють негативний вплив на стан безпеки публічних фінансів в умовах війни. Серед основних ризиків, які в умовах війни здійснюють найбільший вплив на безпеку публічних фінансів, виділено ризики кібератак, корупційні ризики, ризики рефінансування, а також бюджетні, податкові, екологічні ризики. Для мінімізації і нейтралізації зазначених ризиків і загроз запропоновано використання нормативно-правових, організаційних, індикаторних, ресурсно-функціональних, економічних і фінансових методів та обґрунтовано їх теоретико-практичне використання.

Ключові слова: публічні фінанси, ризики, загрози, безпека, методи, відновлення, економіка

Abstract. The transformation of public finances under the influence of multidirectional changes in both the external and internal environments necessitates continuous monitoring of threats and risks that affect the security components of these finances, as well as prompt response by public authorities aimed at their mitigation.

The objective of the present study is to identify and systematize the risks and threats to the security of Ukraine's public finances under wartime conditions and to provide

theoretical and practical justification for methods aimed at their reduction. The study explores the types and components of public finance security.

In the course of the research, systemic risks and threats to public finance security that had existed prior to the war and became particularly acute under current conditions were identified, as well as new threats that emerged as a result of hybrid warfare. These include widespread destruction of state and municipal property, critical infrastructure, and ecosystems; increased migration; deteriorating demographic indicators; and others.

The research highlights informational, economic, financial, social, and environmental threats, along with their associated risks, which exert a negative impact on the security of public finances during the war.

Among the most critical risks under wartime conditions are cyberattack risks, corruption risks, refinancing risks, as well as budgetary, fiscal, and environmental risks.

The functioning of public finances in wartime necessitates the development and theoretical-practical substantiation of modern and effective methods to ensure their security. These primarily include legal and regulatory, organizational, indicator-based, resource-functional, economic, and financial approaches.

Special attention in the practical implementation of these methods should be given to improving the current regulatory framework and enhancing cooperation between central and local government authorities and local self-government bodies with business entities and the population, who serve as potential taxpayers contributing to the revenue side of budgets, as well as investors in national and local economic recovery programs.

Key words: *public finance, risks, threats, security, methods, recovery, economy*

Постановка проблеми. Публічні фінанси, будучі однією з основних складових фінансової системи України, в умовах війни зазнають негативного впливу різноманітних ризиків і загроз, що обумовлюють зниження рівня їх безпеки. Забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки публічних фінансів відіграє важливу роль у створенні умов функціонування держави, територіальних громад в умовах війни та формування фінансового потенціалу для повоєнного відновлення національної економіки. Саме цим і обумовлюється актуальність обраної теми дослідження, спрямованої на виявлення ризиків і загроз, що в умовах гібридної війни впливають на стан безпеки публічних фінансів і потребують обґрунтування методів, спрямованих на їх мінімізацію та нейтралізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика становлення та розвитку публічних фінансів, особливості їх функціонування в умовах невизначеності та ризиків, спричинених війною в Україні, стали предметом дослідження наукових праць багатьох вітчизняних вчених. При цьому погляди науковців щодо теоретичного обґрунтування публічних фінансів та визначення їх складових суттєво різняться. Відсутнє чітке визначення сутності публічних фінансів і в діючих нормативно-законодавчих актах.

Згідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» до складу останніх входять кошти державного та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку

України, державних банків, державних цільових фондів, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної форм власності [7].

З. С. Варналій сферою публічних фінансів вважає діяльність різних союзів публічного характеру, а також держави, органів місцевого самоврядування, громадських та міжнародних організацій, а їхньою ключовою функцією – задоволення суспільних потреб [1].

На думку Н. Хрущ та Л. Нянько публічні фінанси – це система організованих державою та муніципальними утвореннями фінансових відносин, спрямованих на формування і використання фондів грошових коштів, призначених для фінансування завдань та функцій публічної влади [10].

О. Л. Руда та О. В. Марценюк серед основних складових системи публічних фінансів виокремлюють державний та місцевий бюджети, бюджети фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування [8].

Дещо інший погляд на структуру публічних фінансів мають П. Нікіфоров та І. Легкоступ, які до складу зазначених фінансів включають кошти державного бюджету та позабюджетних державних фондів; кошти місцевих бюджетів та фондів органів місцевого самоврядування; державні та місцеві позики; кошти державних та комунальних підприємств, установ та організацій; кошти публічних інститутів [3].

В. М. Опарін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко досліджують структуру публічних фінансів в широкому і вузькому розумінні. В широкому розумінні, на думку авторів, публічні фінанси охоплюють діяльність «держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, творчих спілок тощо, а також міжнародних організацій». У вузькому розумінні до складу публічних фінансів входять державні і місцеві фінанси [4].

Враховуючи вищевикладене, в даному дослідженні безпеку публічних фінансів ми будемо розглядати в вузькому розумінні з позицій їх поділу на державні і місцеві фінанси.

Як зазначає А. І. Крисоватий, війна «стала шоком для публічних фінансів», як і для економіки та суспільства в цілому. Попри це завдяки сумісним зусиллям Збройних Сил України, Міністерства фінансів, Національного банку та Пенсійного фонду України вдалося зберегти стійкість публічних фінансів [2].

Забезпечення стійкості, стабільності та ефективності функціонування публічних фінансів потребує проведення додаткових досліджень, спрямованих на виявлення загроз і ризиків їх безпеці та обґрунтування методів їх зниження в умовах війни та повоєнного відновлення.

Мета дослідження полягає у виявленні та систематизації ризиків і загроз безпеці публічних фінансів України в умовах війни та теоретико-практичному обґрунтуванні методів, спрямованих на їх зниження.

Виклад основного матеріалу. Безпека публічних фінансів – це складне поліструктурне явище, яке потребує виокремлення конкретних її видів в залежності від складових зазначених фінансів. Загальноприйнятим підходом до складових публічних фінансів є їх поділ на державні та місцеві фінанси. Враховуючи різницю в суб'єктах, об'єктах, функціях, завданнях державних і місцевих фінансів, джерелах формування та напрямках використання їх фінансових ресурсів виокремлюються і різні види безпеки, що наведені на рис 1.

Рис. 1. Види безпеки на рівні публічних фінансів України

Джерело: складено автором на основі [6].

В Україні створена потужна нормативно-правова база регулювання наведених на рис. 1 видів безпеки в сфері публічних фінансів. Згідно до Закону України «Про національну безпеку» під останньою розуміють «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз». Всі інші види безпеки, наведені на рис. 1, входять до складу національної безпеки України і окрім воєнної безпеки передбачають реалізацію стратегічних і тактичних заходів, спрямованих на досягнення стійкості публічних фінансів в умовах постійної зміни ендегенних і екзогенних факторів та появи нових ризиків і загроз на рівні як державних, так і місцевих фінансів.

У Стратегії воєнної безпеки України зазначені цілі державної політики у воєнній сфері, основними серед яких є: забезпечення обороноспроможності держави, територіальної оборони; підвищення ефективності менеджменту в сфері оборони; розбудова військової інфраструктури; підвищення професійного рівня особливого складу сил оборони та забезпечення їх високотехнологічним озброєнням і технікою тощо.

Значний вплив на стан публічних фінансів в умовах ведення гібридної війни країною агресором проти України є забезпечення інформаційної безпеки. Прийнята у жовтні 2021 року Стратегія інформаційної безпеки однією із пріоритетних цілей виділяє протидію дезінформації та інформаційним операціям з боку держави-агресора і передбачає для її досягнення розвиток ефективної взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства.

По мірі розвитку інформаційних технологій зростає і кількість кібератак, які здійснюються на органи державної влади та місцевого самоврядування, державні

і комунальні підприємства та установи, об'єкти критичної, інформаційної, фінансової, виробничої, транспортної та іншої інфраструктури. При цьому в Стратегії кібербезпеки України зазначається, що кіберпростір починає відігравати значну роль у веденні воєнних дій, створені кібервійська, що в свою чергу створює додаткові загрози національній кібербезпеці.

У Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року зазначено, що основними складовими такої безпеки є фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна безпеки. Серед основних завдань забезпечення економічної безпеки в Стратегії визначено гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів України.

Фінансова безпека є однією із головних складових економічної безпеки, оскільки передбачає стан захищеності публічних фінансів від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, забезпечення збалансованості державного і місцевих бюджетів, надходження в повному обсязі фінансових ресурсів, необхідних органам державної влади і місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій і завдань. Стан фінансової безпеки України є незадовільним на протязі багатьох років і особливо погіршився в умовах війни. Серед основних загроз фінансовій безпеці, зазначених у Стратегії економічної безпеки України, наведені наступні: низький рівень бюджетної дисципліни; зростання обсягу дефіциту бюджету, державного боргу, а також тіньової економіки; низька ліквідність ринку цінних паперів, проблеми правового регулювання в податковій сфері тощо. Основними завданнями підвищення рівня фінансової безпеки зазначено посилення боротьби з економічними злочинами, скорочення дефіциту державного бюджету, протидія розмиванню бази оподаткування, підвищення стійкості банківської системи, сприяння розвитку довгострокового і інвестиційного кредитування, розвиток фондового ринку, захист прав інвесторів, подальший розвиток страхового ринку та ін.

У статті 16 Конституції України вказується, що обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на усій території держави. У Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року серед першопричин виникнення екологічних проблем наведено недостатній обсяг фінансування природоохоронних заходів з державного та місцевих бюджетів, а також неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в напрямку підвищення ефективності управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

На основі дослідження діючих нормативно-правових документів в сфері забезпечення безпеки публічних фінансів було виявлено основні загрози і ризики, що знижують рівень безпеки зазначених фінансів в умовах війни (див. рис. 2).

В умовах розвитку цифрової економіки система функціонування і управління публічними фінансами потребує впровадження сучасних цифрових технологій для покращення надання публічних послуг та здійснення контролю за ефективним використанням публічних фінансових ресурсів. На сьогоднішній день створені і ефективно функціонують Єдиний державний вебпортал електронних послуг

«Дія», Єдиний веб-портал використання публічних коштів, Державний веб-портал бюджету для громадян України, інформаційно-телекомунікаційна система «Податковий блок», інформаційна система управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів «LOGICA», інформаційно-аналітична платформа електронної верифікації та моніторингу державних виплат тощо.

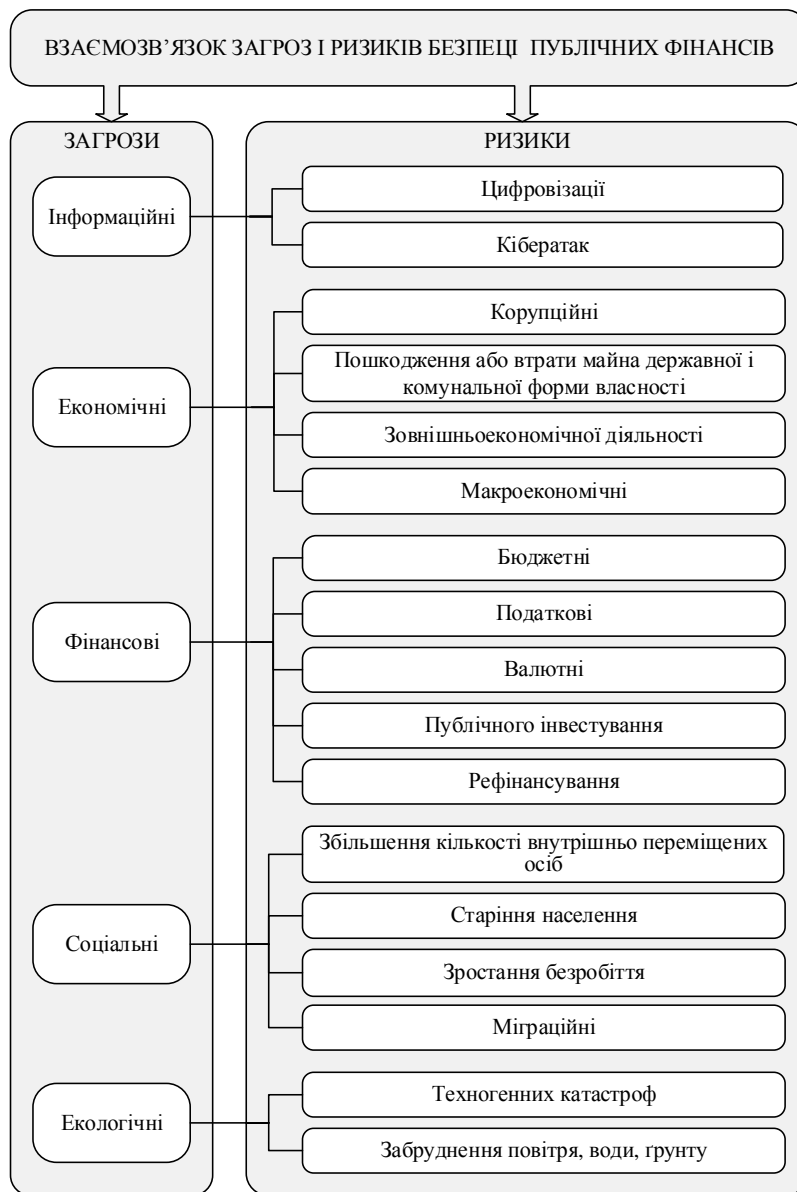

Рис. 2. Взаємозв'язок загроз і ризиків, що знижують рівень безпеки публічних фінансів в умовах війни

Джерело: розроблено автором

Гібридна війна призводить до глобального інформаційного і кіберпротистояння. Російські хакери збільшили кількість кібератак не тільки на урядові організації, державні і місцеві органи влади, суб'єкти господарювання державної і комунальної форми власності, але і на державні і муніципальні веб-сайти партнерів, які надають суттєву допомогу Україні. Особливо потужні і масштабні кібератаки на сферу публічних фінансів були здійсненні у 2024 році, що потребує розвитку ринку кіберстрахування та співпраці України з країнами-партнерами у напрямку посилення спільних заходів щодо протидії інформаційним та кіберзагрозам.

Серед економічних загроз безпеці публічних фінансів в першу чергу необхідно виділити корупційні ризики, особливо в сфері публічних закупівель, земельних відносин, розподілу бюджетних коштів, управлінні підприємствами державної і комунальної форми власності тощо.

За експертними оцінками, станом на кінець 2024 року видатки, пов'язані з відбудовою та відновленням зруйнованих під час війни об'єктів, протягом 10 років становитимуть близько 524 млрд доларів США. З них тільки у 2025 році на відновлення потрібно буде виділити 17,3 млрд доларів США, з цієї суми вдалося вже забезпечити 7,4 млрд доларів США, в основному за рахунок коштів державного бюджету та донорів [6]. У зв'язку з цим виникає загроза розвитку корупційних схем у процесах відновлення країни, а саме при встановленні переліку об'єктів, що підлягають відновленню, визначенні вартості їх відновлення, проведенні будівельних робіт та ін. [9].

При здійсненні процесів відновлення необхідно враховувати їх вплив на екологію, яка суттєво погіршилась в умовах війни. Забруднення повітря, води, землі, знищення лісів відбувається на фоні значних руйнувань об'єктів інфраструктури, житлово-комунального господарства, адміністративних споруд тощо. Ще до війни в Україні існували проблеми, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, зростанням кількості несанкціонованих сміттєзвалищ. Зростання кількості зруйнованих об'єктів в майбутньому ще більше загострить екологічні проблеми, і необхідно буде шукати ресурси на їх утилізацію або переробку у відповідності до міжнародних вимог і стандартів.

Проведемо дослідження основних показників, які характеризують вплив зазначених на рис. 2 загроз і ризиків на стан безпеки публічних фінансів. За період, що аналізується, візьмемо показники довоєнного 2021 року в порівнянні з воєнними 2022-2024 рр.

Значний вплив на безпеку публічних фінансів здійснює зростання рівня тіньової економіки у відсотках до офіційного ВВП. У довоєнному 2021 році за оцінкою Міністерства економіки України рівень тіньової економіки складав 32%, після повномасштабного вторгнення за підсумками 2022 р. досяг 48%, протягом 2023-2024 рр. оцінюється на рівні 40%, хоча за деякими експертними оцінками може сягати більше 50%, особливо в розрізі окремих галузей [5]. У гривневому вираженні це приблизно 1,5 трлн грн, які в умовах дефіциту власних коштів могли б суттєво збільшити дохідну частину державного і місцевих бюджетів.

Таблиця 1

Основні показники, що здійснюють вплив на стан безпеки публічних фінансів

Показники	Роки			
	2021	2022	2023	2024
Рівень тіньової економіки у відсотках до офіційного ВВП, %	32	48	40	40
Реальний ВВП (з поправкою на інфляцію), млн грн.	4363582	3865780	5518062	6821088
Дефіцит бюджету до ВВП, %	3,63	17,62	20,39	17,74
Державний та гарантований державою борг, млн дол. США	97 947,4	111 343,7	145 316,9	166 059,3
Зовнішній борг, млн дол. США	57 197,0	71 398,6	101 704,7	120 090,3
Внутрішній державний борг, млн дол. США	40 750,4	39 945,1	43 612,2	45 969,0
Частка державного боргу у ВВП, %	48,9	78,4	84,4	91,2

Джерело: складено автором на основі [6].

В умовах війни посилюються ризики зовнішньоекономічної діяльності, пов'язані із неможливістю експорту продукції по причині порушення транспортно-логістичних зв'язків, руйнування основних і оборотних засобів експортно орієнтованих підприємств, низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку, ймовірності ведення тарифних та торговельних війн. Все це негативно позначається на стані платіжного балансу, державного бюджету, сповільненні економічної активності, звуженні попиту на вітчизняну продукцію, зменшенні обсягу прямих іноземних інвестицій в розвиток експортного потенціалу України.

Негативний вплив на стан безпеки публічних фінансів здійснює зростання дефіциту державного бюджету, що в умовах пріоритетності видатків на забезпечення оборони призводить до фінансування інших напрямів видатків бюджету по залишковому принципу. Для зменшення дефіциту бюджету держава, в основному, позичає кошти на міжнародному ринку, що створює загрози борговій безпеці і збільшує ймовірність зростання валютного ризику, пов'язаного з обслуговуванням боргових зобов'язань. У 2024 році частка державного боргу у ВВП склала 91,2% при граничному розмірі 60%, і за прогнозними оцінками у 2025 році може перевищити позначку 100% від ВВП. При цьому частка зовнішнього державного і гарантованого державою боргу за період, що аналізується, має постійну тенденцію до зростання. Якщо у 2021 році вона складала 58,4% то вже у 2024 р. досягла 72,3% [6]. Відмова держави від обслуговування боргу при неможливості його реструктуризації може призвести до необхідності оголошення дефолту. На сьогоднішній день Україна має непогашені зобов'язання по ВВП-варантам, що провокує виникнення реальних ризиків дефолту. В умовах війни, коли функціонування держави напряму залежить від міжнародної фінансової допомоги, оголошення технічного дефолту буде мати довготривалі наслідки, пов'язані зі зменшенням видатків бюджету, девальвацією національної валюти, втратою довіри кредиторів, інвесторів і, як наслідок,

зниження кредитних та інвестиційних рейтингів країни, обмеження можливості отримання нових кредитів при зростанні їх вартості.

Мінімізація негативного впливу вищезазначених ризиків і загроз на стан безпеки публічних фінансів потребує теоретико-практичного обґрунтування методів, які безпосередньо пов'язані із напрямками забезпечення складових безпеки зазначених фінансів.

Основними методами забезпечення безпеки публічних фінансів в умовах війни, на наш погляд, є наступні:

– **Нормативно-правові** – удосконалення законодавства в сфері впровадження єдиних стандартів для усунення дублювання функцій інформаційних, телекомунікаційних систем органів центральної, державної та місцевої влади та нейтралізації ними інформаційних та кіберзагроз; розроблення законодавчих актів стосовно регулювання ринку кіберстрахування в Україні; посилення відповідальності органів державної і місцевої публічної влади за участь в корупційних схемах і гальмування реформ, націлених на боротьбу з корупцією.

– **Організаційні** – впровадження заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації і компетенції працівників органів державної влади та місцевого самоврядування; розвиток державно-приватного партнерства, партисипативного бюджетування, а також на підвищення довіри бізнес-структур і населення до органів публічної влади, розроблення стратегічних і тактичних заходів, спрямованих на зміцнення фінансового патріотизму в суспільстві.

– **Індикаторні** – передбачають затвердження методики з чітким визначенням критеріїв і індикаторів оцінювання складових безпеки публічних фінансів; встановлення єдиної системи показників і індикаторів оцінювання руйнувань і відшкодування збитків, спричинених війною, індикаторів оцінювання екологічних наслідків війни.

– **Ресурсно-функціональні** – оцінюють потенційні можливості залучення і використання різноманітних ресурсів – фінансових, трудових, матеріальних, інформаційних, природних тощо для збільшення фінансової спроможності держави і територіальних громад, поповнення дохідної частини державного і місцевих бюджетів та посилення контролю за їх цільовим використанням.

– **Економічні** – спрямовані на боротьбу з тіньовою економікою, впровадження на державному і місцевому рівнях програм стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, удосконалення напрямів економічної політики і її складових, зменшення рівня безробіття та підвищення рівня добробуту населення.

– **Фінансові** – передбачають пошук джерел фінансування державних і місцевих програм забезпечення складових безпеки публічних фінансів, використання сучасних фінансових інструментів для забезпечення стабільності фінансової системи держави, фінансові стимули для повернення мігрантів, розроблення заходів, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку державних і місцевих запозичень.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Трансформація публічних фінансів під дією багатовекторних змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі їх функціонування потребує проведення постійного моніторингу загроз та ризиків, що впливають на стан складових безпеки зазначених фінансів і швидкого реагування на їх мінімізацію зі сторони органів публічної влади. В процесі проведеного

дослідження були виявленні системні ризики і загрози безпеці публічних фінансів, які існували в довоєнному періоді і особливо загострилися в умовах сьогодення, а також нові, з якими Україна стикнулася в умовах ведення гібридної війни і які пов'язані зі значними руйнуваннями об'єктів державної та комунальної форми власності, критичної інфраструктури, екосистем, зростанням кількості мігрантів, погіршенням демографічних показників та ін. Функціонування публічних фінансів в умовах війни потребує розроблення і теоретико-практичного обґрунтування сучасних і дієвих методів забезпечення їх безпеки, основними серед яких є нормативно-правові, організаційні, індикаторні, ресурсно-функціональні, економічні та фінансові. Особливу увагу при практичному впровадженні зазначених методів треба звернути на необхідність удосконалення діючої нормативно-правової бази, особливо в напрямку розроблення методики визначення індикаторів і граничних показників оцінювання складових безпеки публічних фінансів, розвитку взаємодії і співпраці органів державної і місцевої влади та місцевого самоврядування з бізнес-структурами, населенням, які є потенційними платниками податків до доходної частини бюджетів, та інвесторами програм відбудови державної і місцевої економіки. Саме ці напрями і ляжуть в основу проведення подальших досліджень в напрямку забезпечення безпеки публічних фінансів в умовах війни і в період повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. С. Модернізація публічних фінансів України в умовах діджиталізації. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: зб. тез Податкового конгресу* (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 325 – 328.
2. Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. № 1. С. 8–30. DOI: 10.35774/SF2023.01.008
3. Нікіфоров П., Легкоступ І. Публічні фінанси в сучасній Україні: теоретичний та практичний аспект. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 3. С. 287–295. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.287>
4. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 110–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_2_11
5. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
7. Про відкритість використання публічних коштів. Закон України від 11 лютого 2015 року № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>
8. Руда О. Л., Марценюк О. В. Функціонування публічних фінансів в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 4. С. 122–128. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.4.122
9. ТОП-10 корупційних ризиків під час реалізації експериментального проєкту щодо відновлення населених пунктів, які постраждали внаслідок збройної агресії рф. Стратегічний аналіз корупційних ризиків. Національне агентство з питань запобігання корупції. 44 с. URL: <https://surli.cc/tkvjex>

10. Хрущ Н., Нянько Л. Забезпечення стійкості публічних фінансів в умовах соціально-економічної нестабільності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 2. С. 59–64.

References:

1. Varnalii, Z. S. (2019). Modernizatsiia publichnykh finansiv Ukrainy v umovakh didzhytalizatsii [Modernization of Ukraine's public finances in the context of digitalization]. *Upravlinnia publichnymy finansamy ta problemy zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky: zb. tez Podatkovoho konhresu* (Irpın, 12 Dec 2019). Irpın: Universytet DFS Ukrainy, pp. 325 – 328.
2. Krysovaty, A. (2023). Voienni realii fiskalnoho prostoru publichnykh finansiv Ukrainy [Military realities of the fiscal space of public finances in Ukraine]. *Svit finansiv*, No 1, pp. 8–30. DOI: 10.35774/SF2023.01.008
3. Nikiforov, P., Legkostup, I. (2023). Publichni finansy v suchasni Ukraini: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt [Public finance in modern Ukraine: theoretical and practical aspect]. *Ekonomichnyi analiz*, Vol 33, No 3, pp. 287–295. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.287>
4. Oparin, V., Fedosov, V., Jukhimenko, P. (2017). Publichni finansy: geneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia [Public finances: genesis, theoretical and practical conceptualization collision]. *Finansy Ukrainy*, No 2, pp. 110–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_2_11
5. Official website of the Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
6. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
7. Pro vidkrytist vykorystannia publichnykh koshtiv [On the transparency of the use of public funds]. Law No 183-VIII. (February 11, 2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>
8. Ruda, O., Martseniuk, O. (2024). Funktsionuvannia publichnykh finansiv v suchasnykh umovakh [Functioning of public finances in modern conditions] *Investytsii: praktyka ta dosvid*. No 4, pp. 122–128. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.4.122
9. TOP-10 koruptsiinykh ryzykiv pid chas realizatsii eksperymentalnoho proiektu shchodo vidnovlennia naselenykh punktiv, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroinoi ahresii rf. Stratehichnyi analiz koruptsiinykh ryzykiv [TOP-10 corruption risks during the implementation of a pilot project on the restoration of settlements affected by the armed aggression of the Russian Federation. Strategic analysis of corruption risks. National Agency for the Prevention of Corruption]. *Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii*. URL: <https://surli.cc/tkvjex>
10. Khrushch, N., Nianko, L. (2023). Zabezpechennia stiikosti publichnykh finansiv v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Insuring the sustainability of public finances in the conditions of social and economic instability]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, No 2, pp. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-9>

УДК: 336.2

Радміла Підлипна

доктор економічних наук, професор,
Ужгородський торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0001-6886-5834
pidlypna.radmila@utei.uz.ua

Валерія Смочко

кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0003-0319-9783
smochko.valeriia@utei.uz.ua

Катерина Індус

кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0001-6138-5352
indus.kateryna@utei.uz.ua

Леся Рибакова

кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0003-4066-1076
rybakova.lesia@utei.uz.ua

НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Radmila Pidlypna

Doctor of Economics, Professor,
Uzhhorod Institute of Trade and Economics
Uzhhorod, Ukraine

Valeriia Smochko

PhD in Economics, Associate Professor
Uzhhorod Institute of Trade and Economics of
Uzhhorod, Ukraine

Kateryna Indus*PhD in Economics, Associate Professor
Uzhhorod Institute of Trade and Economics
Uzhhorod, Ukraine***Lesia Rybakova***PhD in Economics, Associate Professor
Uzhhorod Institute of Trade and Economics of
Uzhhorod, Ukraine*

AREAS OF STIMULATING THE NATIONAL ECONOMY UNDER GLOBAL CHALLENGES

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних і методологічних аспектів формування напрямів стимулювання вітчизняної економіки в умовах глобальних викликів. Проаналізовано сучасний стан національної економіки, виявлено основні проблеми, що гальмують її розвиток, зокрема обмеженість фінансових та податкових ресурсів, зниження інвестиційної активності, послаблення експортного потенціалу та зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування. Обґрунтовано необхідність застосування комплексного підходу до формування політики економічного стимулювання, що включає як фіскальні, так і монетарні інструменти, активізацію інноваційної діяльності, підтримку малого та середнього бізнесу, а також розвиток стратегічно важливих галузей. Запропоновано низку практичних рекомендацій щодо вдосконалення економічної політики в коротко- та середньостроковій перспективі. Розглянуто ключові напрями оптимізації податкової системи, які мають слугувати основою для забезпечення фінансової стійкості держави, а також сприяти наповненню бюджету, збереженню економічної активності та фінансовій стабільності країни під час війни та у післявоєнний період. Узагальнено структуру оподаткування під час війни та адаптаційні заходи держави. Визначено, що в Україні потрібна розробка комплексної стратегії, яка поєднує стимулювання національного виробництва, підтримку бізнесу та допомогу населенню.

Ключові слова: економічне стимулювання, національна економіка, економічна безпека, фіскальні інструменти, стратегічний розвиток, економічна стабільність.

Abstract. The article is devoted to the study of the theoretical and methodological aspects of shaping the directions for stimulating the domestic economy in the context of global challenges.

It has been established that global crises require the identification and implementation of optimal solutions for the recovery, stabilization, gradual growth, and systematic development of socio-economic processes in the national economy. The article examines key areas for stimulating the domestic economy amid growing global challenges, including economic instability, military threats, the energy crisis, and the transformation of global markets.

The current state of the national economy is analyzed, and the main issues hindering its development are identified, such as limited financial and fiscal resources, declining

investment activity, weakening export potential, and increased dependence on external sources of financing.

The need for a comprehensive approach to shaping economic stimulation policy is substantiated. This approach should include both fiscal and monetary instruments, the activation of innovation, support for small and medium-sized businesses, and the development of strategically important industries.

Examples of international experience in anti-crisis economic management are provided, which can be adapted to the conditions of Ukraine. A number of practical recommendations are proposed to improve economic policy in the short and medium term. The article discusses key directions for optimizing the tax system, which should serve as a foundation for ensuring the state's financial resilience and contribute to budget revenues, the preservation of economic activity, and financial stability during wartime and in the post-war period.

The structure of wartime taxation and the state's adaptive measures are summarized. The expenditures under the "Winter eSupport" program are analyzed. It is concluded that Ukraine needs to develop a comprehensive strategy that combines support for national production, business assistance, and aid to the population. Such a policy would also require a significantly deeper substantiation of the instruments used for implementing state measures aimed at stimulating the post-war recovery of the Ukrainian economy.

Key words: economic stimulation, national economy, economic security, fiscal instruments, strategic development, economic stability.

Постановка проблеми. Зіткнувшись із сучасними викликами, особливо зтяжною військовою агресією, економічною нестабільністю, руйнуванням інфраструктури, енергетичною кризою та глобальними процесами трансформації, Україна потребує переоцінки своїх стратегій економічного розвитку. В умовах цих обставин прагнення до ефективних методів стимулювання економіки, забезпечення її відновлення, адаптації до реалій та сталого зростання, має першорядне значення. Стратегічний імператив полягає у розробці комплексного та інтегрованого підходу до економічних перетворень, що охоплює модернізацію виробничих потужностей, сприяння підприємництву, посилення розвитку людського капіталу, цифровізацію та інтеграцію в європейські та глобальні економічні рамки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стимулювання вітчизняної економіки завжди була важливою темою наукових досліджень, і в умовах війни ця проблема стала ще більш актуальною. Науковці зосереджуються на різних аспектах цих проблем, зокрема, на механізмах підтримки національних виробників, формуванні сталих економічних зв'язків із міжнародними партнерами, а також на підвищенні ефективності управління ресурсами в умовах кризи. Їх дослідження допомагають знайти оптимальні рішення для швидкої адаптації економічної політики до реалій воєнного часу та сприяють відновленню економіки в післявоєнний період.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо ефективних стратегій стимулювання національної економіки для забезпечення її стійкості, сталого розвитку та відновлення в умовах глобальних криз і воєнних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими факторами для подолання економічних труднощів та забезпечення сталого розвитку є комплексний

та злагоджений підходи, завдяки яким можна забезпечити ефективне реагування на виклики сучасної економічної ситуації та створити умови для стабільного і прогресивного розвитку вітчизняної економіки.

Серед пріоритетних напрямків комплексного підходу варто виділити:

1. Інноваційний та технологічний розвиток: стимулювання наукових досліджень, впровадження передових технологій у виробничий сектор та цифровізація економічних процесів.

2. Розвиток людського капіталу: інвестиції в освіту, охорону здоров'я, підвищення кваліфікації персоналу та створення умов для самореалізації населення.

3. Підтримка підприємництва: створення сприятливого бізнес-середовища, спрощення регуляторних процедур, доступ до фінансування та захист прав власності.

4. Інституційна стабільність та верховенство права: ефективне управління, прозорість державних рішень та боротьба з корупцією.

5. Зелена трансформація: озеленення виробничих процесів, розвиток відновлюваних джерел енергії, скорочення шкідливих викидів та раціональне використання природних ресурсів.

6. Регіональний розвиток та децентралізація: зміцнення можливостей місцевих громад, підтримка регіональних ініціатив та пом'якшення нерівності між територіями.

Координація у впровадженні цього підходу передбачає ефективну співпрацю між державними органами, місцевим самоврядуванням, суб'єктами господарювання, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Тільки скоординовані зусилля на всіх рівнях можуть забезпечити довгострокову економічну стабільність, підвищити добробут громадян та зміцнити позиції України у світовій економіці.

Сутність злагодженого підходу полягає в координації зусиль на всіх рівнях управління з метою досягнення балансу між економічним зростанням та соціальною справедливістю. Такий підхід забезпечує:

– систематичне прийняття рішень, яке враховує вплив на соціальну, екологічну та інституційну сфери;

– взаємодію між зацікавленими сторонами, сприяння діалогу та розгляду різноманітних інтересів, тим самим зменшуючи соціальну напруженість та підвищуючи ефективність прийняття рішень;

– синергію зусиль через спільне планування та реалізацію програм розвитку для довгострокової стійкості;

– узгодженість стратегій, узгоджених з єдиною національною політикою розвитку, яка відповідає міжнародним стандартам та Цілям сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй;

– адаптивність та гнучкість для швидкого реагування на нові виклики.

Пост-воєнна відбудова потребуватиме значних ресурсів, в тому числі інвестиційних, і вітчизняні експерти та посадовці різних фахових рівнів велику надію покладають на міжнародну підтримку, райдушна перспектива якої, зі зміною адміністрації США та її політичних пріоритетів, значно поблякла. Нам необхідно завчасно шукати власні ефективні шляхи стимулювання економіки, опираючись на внутрішні, вкрай обмежені та виснажені війною ресурси – фінансові, людські, інфраструктурні.

Програма відновлення України, презентована у липні 2022 року на міжнародній конференції в Лугано, є важливим кроком у напрямку економічного відновлення та розвитку після війни. Вона передбачає залучення понад 750 млрд. доларів США на відбудову та розвиток України протягом наступних десяти років.

«Принципи Лугано», схвалені на конференції, є основою цієї програми і включають низку важливих напрямів, які допоможуть забезпечити ефективне відновлення країни. Ось ключові з них:

- партнерство – процес відновлення очолюється та здійснюється під керівництвом України та проводиться у партнерстві з її міжнародними партнерами;

- спрямованість на реформи – процес відновлення повинен сприяти прискоренню, поглибленню, розширенню та досягненню зусиль України щодо впровадження реформ і їх стійкості відповідно до європейського шляху України;

- прозорість, підзвітність і верховенство права – процес відновлення має бути прозорим і підзвітним українському народу. Усі види фінансування відновлення мають бути справедливими та прозорими;

- демократична участь – процес відновлення має бути цілісним зусиллям всього суспільства, спрямованим на демократичну участь населення, місцеве самоврядування та ефективну децентралізацію;

- залучення багатьох стейкхолдерів – процес відновлення має сприяти співпраці між національними та міжнародними учасниками, включно з приватним сектором, громадянським суспільством, науковими колами та місцевими органами влади;

- гендерна рівність та інклюзія – процес відновлення має бути інклюзивним та забезпечувати гендерну рівність та повагу до прав людини, включаючи її економічні, соціальні та культурні права;

- сталий розвиток – процес відновлення має забезпечити сталу перебудову України, яка узгоджується з Порядком денним сталого розвитку до 2030 року та Паризькою угодою [7].

Безперечно, що ця Програма відновлення України передбачає інтеграцію багатьох аспектів спрямованих на відновлення країни та забезпечення стійкого розвитку після завершення війни.

Ключовими напрямками відновлення економіки на нашу думку є: мобілізація внутрішніх інвестиційних ресурсів через диверсифікацію джерел фінансування, включаючи державні облігації, приватні інвестиції та механізми державно-приватного партнерства; розвиток інноваційних секторів економіки, зокрема ІТ-галузі, аграрного сектору з високою доданою вартістю, відновлюваної енергетики та високотехнологічного виробництва; активне залучення трудового потенціалу, зокрема демобілізованих військовослужбовців, через програми перекваліфікації, підтримки підприємницьких ініціатив та створення робочих місць; максимальне збереження та розвиток наявного інтелектуального капіталу, протидія масштабній трудовій міграції шляхом створення привабливих умов праці та самореалізації.

Потужним інструментом стимулювання економічного відновлення може стати оптимізація податкової системи. Ключовим напрямками якої має стати:

1. Диференційована податкова підтримка бізнесу (тимчасове зниження податкового навантаження для підприємств, що інвестують у відновлення

виробництва та створення робочих місць; запровадження податкових канікул для новостворених підприємств у пріоритетних галузях економіки; спеціальні податкові режими для підприємств, що здійснюють реконструкцію виробничих потужностей в постраждалих регіонах; підтримка релокованих підприємств, які стали одним із ключових механізмів збереження економічного потенціалу України.

2. Стимулювання інвестиційної активності (запровадження інвестиційного податкового кредиту для підприємств, що здійснюють капітальні інвестиції; зменшення оподаткування реінвестованого прибутку; податкові пільги для підприємств, що впроваджують інновації та модернізують виробництво).

3. Спрощення адміністрування (цифровізація податкових процесів; зменшення адміністративного навантаження на платників податків; впровадження прозорих механізмів відшкодування ПДВ).

4. Підтримка малого та середнього бізнесу (розширення спрощеної системи оподаткування; гнучкі умови нарахування та сплати податків для мікро- та малого бізнесу; зменшення фіскального тиску на підприємців у перші роки після відновлення).

5. Заходи з детінізації економіки (створення економічно привабливих умов виведення бізнесу з тіні; поступове зниження рівня податкового навантаження; посилення).

Важливо розробити гнучку та адаптивну податкову політику, яка б враховувала поточні економічні виклики та перспективи розвитку країни. Нами узагальнено структуру оподаткування під час війни та адаптаційні заходи держави (табл. 1).

Нараховуючи найманому працівникові заробітну плату, роботодавець автоматично утримує податок на доходи фізичних осіб у розмірі 18% і 5% військового збору. Перераховуючи ці податки до держбюджету за своїх найманих працівників, роботодавець виступає класичним податковим агентом, хоча реальним суб'єктом-платником таких податків і зборів є безпосередній працівник, праця якого стала джерелом доданої вартості, завдяки якому роботодавець отримує валовий дохід, а зрештою й прибуток, що є базою для сплати роботодавцем вже «власного» податку – на прибуток підприємств у розмірі 18%.

Податок на додану вартість (ПДВ) відноситься до непрямих податків. Підприємство, яке їх сплачує до держбюджету, виступає лише транзитером, адже реалізуючи свою продукцію, підприємець отримує суму ПДВ від кінцевих споживачів та перераховує ці гроші державі, тобто реальний платник ПДВ (як, власне, й акцизного податку) – це кінцевий споживач.

Отже, кінцевий споживач, тобто населення, сплачує податки на працю, споживання та податки на активи. У свою чергу, бізнес сплачує податок на прибуток, єдиний податок, рентну плату за видобуток природних ресурсів, майнові податки.

У 2023 році до зведеного бюджету надійшло 1213,6 млрд грн податків і зборів, з них до місцевих бюджетів – 430 млрд грн, а до центрального – 783,6 млрд грн [6]. При цьому населення у вигляді податку на доходи сплатило 534 млрд грн, або 44%; а якщо до цього додати податок на додану вартість, акцизи, туристичний збір, то загалом отримаємо 826 млрд грн, або 73%. [5]. В той час податки, сплачені власне бізнесом становили 303 млрд грн, тобто лише 23% від загальної суми податків і зборів.

Таблиця 1

**Основні напрями змін в оподаткуванні та адаптаційні
заходи держави під час війни**

Напрями	Адаптаційні заходи держави
Загальні умови функціонування податкової системи в умовах війни	- підтримка економіки, що втратила значну частину виробничого потенціалу; - забезпечення стабільних бюджетних надходжень для фінансування оборони та соціальних витрат; - збереження платоспроможності бізнесу та стимулювання його до продовження діяльності.
Основні напрями трансформації податкової системи: спрощення адміністрування та тимчасове зниження податкового тиску	- впровадження 2% єдиного податку: для малого та середнього бізнесу запроваджено спрощену систему оподаткування з єдиною ставкою 2% від доходу. Вона діяла до середини 2023 року й дозволяла підприємствам працювати в максимально гнучких умовах; - скасування окремих штрафів та податкових перевірок: були тимчасово обмежені планові перевірки, а також пом'якшено санкції за несвоєчасну сплату податків; - податкові канікули для окремих галузей (наприклад, аграрного сектору, транспорту та підприємств критичної інфраструктури).
Зміни у прямому та непрямому оподаткуванні	- ПДФО та ЄСВ зберегли свою структуру, хоча частка надходжень зменшилась через зниження зайнятості; - ПДВ став головним джерелом доходів бюджету (незважаючи на коливання курсу та обмеження імпорту, він залишається стійким інструментом оподаткування); - акцизи зазнали часткових змін, особливо на пальне, що вплинуло на структуру надходжень; - військовий збір (до 2025 року - 1,5%) - отримав важливу фіскальну функцію в умовах війни.
Поточні фіскальні виклики	- зменшення бази оподаткування через знищення підприємств, зменшення чисельності працездатного населення, скорочення споживання; - ріст зовнішніх запозичень компенсує нестачу податкових надходжень, що створює загрозу боргового навантаження в майбутньому; - нерівномірність оподаткування: різні регіони мають кардинально різні податкові надходження через бойові дії, окупацію чи евакуацію бізнесу; - економіка воєнного часу часто функціонує на межі неформального сектора, що ускладнює адміністрування податків.
Стратегічні напрями податкової політики під час війни	- гнучкість і адаптивність податкових рішень у відповідь на безпекову ситуацію в регіонах; - посилення адресності пільг: фокус не на загальному зниженні податків, а на підтримці конкретних галузей (аграрний сектор, виробництво, оборонна промисловість); - розвиток цифрових сервісів ДПС для забезпечення безконтактного адміністрування; - поступове повернення до довоєнної податкової моделі із врахуванням нових реалій.
Перспективи реформування після перемоги	- проведення структурної податкової реформи з акцентом на: - зменшення податкового навантаження на працю; - розширення податкової бази (особливо щодо нерухомості, капіталу, розкоші); - стимулювання інвестицій; - детінізація економіки як основа для фіскальної стабільності; - інтеграція з податковими стандартами ЄС відповідно до Угоди про асоціацію та майбутнього членства.

Джерело: складено авторами

Показники 2024 року свідчать про значну фінансову дисципліну платників податків та їхню стійку підтримку держави в умовах війни. Попри складні економічні обставини, бюджет продовжує наповнюватися, що дозволяє забезпечувати фінансування як оборонного сектору, так і соціальних програм.

2024 році до зведеного бюджету надійшло 1566,6 млрд грн. До державного бюджету надійшло 1133,5 млрд грн, до місцевих бюджетів – 433,1 млрд грн. У розрізі основних платежів у 2024 року приріст порівняно з аналогічним періодом минулого року становить з податку на прибуток підприємств – у 1,9 раза (+127,3 млрд грн), податку та збору на доходи фізичних осіб – 33 відс. (+58,1 млрд грн), податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування – 25 відс. (+53,7 млрд грн), акцизного податку з вироблених та ввезених товарів (продукції) – 29,2 відс. (+30,2 млрд грн) [6].

В той ж час, сама по собі динаміка доходів та видатків зведеного бюджету України невітніша (рис.1). Дефіцит бюджету сягнув 1350,6 млрд грн, або 37,6%, і реальних прогнозів на його скорочення в найближчі 3-5 років немає.

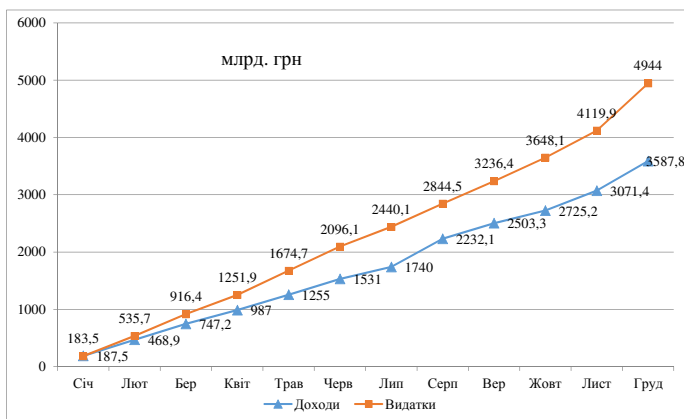

Рис. 1. Динаміка доходів і видатків зведеного бюджету України у 2024 році
Джерело: складено на основі [5]

Завдяки підвищенню мінімальної заробітної плати з 1 січня 2024 року до 7100 грн. та з 1 квітня до 8000 грн., спостерігалось зростання податкових надходжень від оподаткування праці. Водночас, інфляція в Україні прискорилося, досягнувши 12% у грудні 2024 року, що було пов'язано з низкою факторів, включаючи слабкий урожай та зростання витрат на оплату праці [2].

Загалом, структура податкового навантаження зазнала змін: оподаткування споживання знизилася з 14,1% ВВП у 2021 році до 13,4% у 2024 році, тоді як оподаткування праці зросло на 1 в.п. Оподаткування капіталу залишилося на майже незмінному рівні [1].

Таким чином значні зміни в податковій політиці України у 2024 році, спрямовані на адаптацію до умов війни та забезпечення фінансування оборонних потреб.

В Україні наразі відсутні цільові державні програми підтримки або стимулювання пріоритетних галузей чи сфер економіки, де вітчизняні виробники мають реальні або ймовірні конкурентні переваги (приміром, виготовлення дронів чи спеціального програмного забезпечення до них). Такий «точковий» підхід до стимулювання

бізнесу став свого часу дієвим маховиком для «розігріву» економіки Японії після 2-ї світової війни та Південної Кореї в середині 1950-их років минулого століття.

Ми ж намагаємось пожвавити економіку загалом, так би мовити «по всій площині». Перш за все, намагаючись пожвавити внутрішнє споживання. Однією з ініціатив у цьому напрямі стала програма «Зимова е-підтримка», започаткована наприкінці 2024 року, в рамках якої кожен українець міг отримати матеріальну допомогу в розмірі 1000 грн. Втім, витратити допомогу можна було за обмеженими напрямками:

- на оплату комунальних послуг;
- на оплату транспорту (квитки Укрзалізниці);
- на оплату мобільного зв'язку
- на оплату медикаментів та ліків;
- на купівлю українських книг (та деяких інших українських товарів);
- на культурні послуги;
- витратити кошти на благодійність;
- придбати військові облігації.

Згідно з результатами опитування на кінець 2024 року найбільш популярною категорією витрат були:

– комунальні послуги, на них пішло 63% «Зимової підтримки». Це цілком логічно в умовах складної економічної ситуації та необхідності забезпечення базових потреб населення;

– більше 17% українців витратили кошти на поповнення мобільного зв'язку, приблизно стільки ж використали ці гроші для купівлі медикаментів та книг. Це свідчить про важливість комунікації та підтримки здоров'я для українців в умовах війни;

– лише 4% українців витратили свої кошти на донати Силам оборони, що значно менше, ніж очікувалося. Це несподівано низький показник, який є індикатором кількох важливих соціально-економічних процесів, зокрема: фінансове виснаження населення, психологічний аспект, економічні обмеження. Водночас, цей показник не означає зменшення підтримки Сил оборони в цілому. Значна частина громадян могла раніше активно донатити, але через фінансове виснаження змушена скоротити або припинити внески.

Очевидно, що здебільшого неефективні та неінноваційні підприємства, що надають комунальні послуги, мобільні оператори та поліграфія не є тими галузями, які мають хоча б ненульовий шанс витягнути вітчизняну економіку з прірви. Не дарма більшість експертів оцінюють вплив цієї програми на економіку як мінімальний або просто невизначений, схилившись до думки, що цілі програми радше політичні, аніж економічні. Тим більше, що у вітчизняній практиці вже був досвід по неефективній (в сенсі стимулювання економіки) роздачі «ковідної тисячі». Взагалі ця популістська практика мало корелює зі спірною соціальною концепцією «безумовного базового доходу» [9].

Щоб стимулювати ринок праці, внутрішню купівельну спроможність населення та внутрішнє споживання, стверджують експерти, логічно було б зменшувати податок на працю та податки на кінцеве споживання соціальних товарів та послуг. Ми погоджуємось з їхньою думкою, так як це може сприяти детінізації економіки, дасть можливість збільшення чистого доходу працівників тим самим мотивуючи їх офіційного працевлаштування, зменшення податків на соціально важливі товари і т.д. Приміром, скорочення податків на працю на тих територіях, де існує підвищена небезпека ведення бізнесу, здебільшого це прифронтові та прикордонні з росією території. Розглядається

зниження ПДВ на базові соціальні товари (хліб, молоко) та послуги, насамперед комунальні, і в той же час підвищення податку на споживання товарів тривалого користування (велика побутова техніка, автомобілі, предмети розкоші тощо) [3]. Такий цільовий підхід може стати ефективним інструментом економічної політики держави в умовах війни.

На тлі жвавих експертних дискусій щодо шляхів стимулювання економіки в умовах воєнного стану, Верховна Рада прийняла закон № 4015, де анонсовано підвищення податків, в тому числі військового збору до 5% для найманих працівників [4]. Фактично податки на працю зросли до 23% (18% ПДФО плюс 5% військовий збір). Зросли також податки для суб'єктів малого підприємництва: фізичні особи-підприємці третьої групи отримали додатковий відсоток до ставки оподаткування своїх доходів – тепер це 5% єдиного податку та 1% військового збору (загалом – 6%). ФОП-и першої та другої груп заплатять військовий збір у розмірі 10% від мінімальної зарплати встановлені на 1 січня звітного року (в 2025 р. сума військового збору для ФОП складає 800 грн). Що радше за все буде сприяти тінізації підприємницької діяльності.

Втім, зазначимо, що зменшення податків не завжди призводить до збільшення їх надходжень до держбюджету пропорційно до розміру ВВП, хоча саме в такій податковій реформі закладено очікування, що детінізація призведе до зростання податкових надходжень, а не навпаки. Як приклад, можна згадати вітчизняний досвід: ставка податку на доходи фізичних осіб зросла з 15% до 18% (а з урахуванням військового збору – до 19,5%). При цьому частка цього податку у ВВП зросла із 4,5 до 6,4%. Водночас, ставка податку на доходи підприємств скоротилася з 24% до 18%, але частка цього податку у ВВП не зросла, як очікувалося, а теж скоротилася – з 4,1% до 3% [5].

Зменшення ставки податку не завжди стає стимулом його сплачувати. В цьому контексті варто застосовувати стимулюючу роль податків – приміром, надання фізичним особам права на податкове списання на суму інвестицій у довгострокові потреби (освіту, іпотеку, медичне страхування). Аналогічне право на зменшення оподаткованого прибутку на суму інвестицій у нові технології, інновації, стартапи має отримати і бізнес.

Ключовим є те, що основне фіскальне навантаження припадає на населення, а не на бізнес, що свідчить про необхідність оптимізації податкової системи та більш справедливого розподілу податкового тягаря.

Висновки. Чинна система оподаткування потребує системних змін, спрямованих на стимулювання економічної активності, підтримку бізнесу та зменшення фіскального тиску на населення. Умови сучасних глобальних викликів – зокрема війна, енергетична криза, інфляційні коливання та порушення ланцюгів постачань – вимагають від України переосмислення підходів до стимулювання економічного розвитку. Проведений аналіз підтверджує необхідність переходу до більш гнучкої, інноваційної та стійкої моделі економіки. Серед ключових напрямів стимулювання – підтримка вітчизняного виробництва, розвиток малого та середнього бізнесу, інвестиції в людський капітал, цифровізація, модернізація інфраструктури та екологізація виробництва [8].

Особливої важливості набуває інтегрований підхід, що поєднує дії держави, бізнесу, наукових кіл і громадянського суспільства. За умов чіткої координації, прозорої державної політики та підтримки з боку міжнародних партнерів Україна здатна не лише подолати поточні труднощі, а й забезпечити фундамент для довгострокового економічного зростання та конкурентоспроможності в глобальному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бізнес. Цензор. URL: https://biz.censor.net/columns/3534157/yak-zminylyas-struktura-podatkovogo-navantajennya-za-try-roky-povnomasshtabnoyi-viyiny?utm_source=chatgpt.com
2. Головбук Центр Економічної Стратегії. URL: https://buhplatforma.com.ua/news/72982-rozrakhovuemo-podatki-iz-zarobitnoi-plati-u-2024-rotsi-infografika-dps?utm_source=chatgpt.com
3. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/pidvishchennja-podat-kiv-khto-zaplatit-najbilshe-ta-chi-je-tsomu-alternativi.html>
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» №4015-IX від 10.10.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44809>
5. Мінфін: український портал про фінанси і інвестиції. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentrl/novini>
7. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) «Декларація Лугано» Лугано. 4–5 липня 2022 року. URL: <https://ua.unc2022.com/materiali-konferenciyi>
8. Сич І. М. Комплексний підхід до адміністрування податків: виклики та перспективи // *Економіка та держава*. 2022. №10. С. 38-41.
9. FintechInsider. URL: <https://fintechinsider.com.ua/krayiny-periodychno-obgovoryuyut-bezumovnyj-bazovyj-dohid-chy-doczilno-jogo-vvodyty-v-ukrayini/>

References:

1. Biznes. Tsenzor. URL: https://biz.censor.net/columns/3534157/yak-zminylyas-struktura-podatkovogo-navantajennya-za-try-roky-povnomasshtabnoyi-viyiny?utm_source=chatgpt.com
2. Holovbukh Tsentrl Ekonomichnoi Stratehii URL: https://buhplatforma.com.ua/news/72982-rozrakhovuemo-podatki-iz-zarobitnoi-plati-u-2024-rotsi-infografika-dps?utm_source=chatgpt.com
3. Dzerkalol tyzhnia. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/pidvishchennja-podat-kiv-khto-zaplatit-najbilshe-ta-chi-je-tsomu-alternativi.html>
4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhetsykh nadkhodzhen u period dii voiennoho stanu» №4015-IX vid 10.10.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44809>
5. Minfin: ukrainskyi portal pro finansy i investytsii. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentrl/novini>
7. Pidsumkovyi dokument Mizhnarodnoi konferentsii z pytan vidnovlennia Ukrainy (URC 2022) «Deklaratsiia Luhano» Luhano. 4–5 lypnia 2022 roku. URL: <https://ua.unc2022.com/materiali-konferenciyi>
8. Sych I.M. Kompleksnyi pidkhid do administruvannia podatkiv: vyklyky ta perspektyvy // *Ekonomika ta derzhava*. -2022. -№10. -S.38-41.
9. FintechInsider. URL: <https://fintechinsider.com.ua/krayiny-periodychno-obgovoryuyut-bezumovnyj-bazovyj-dohid-chy-doczilno-jogo-vvodyty-v-ukrayini/>

Ірина Сидор

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
irunasudor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4410-7083

НОВІТНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОВЕДІНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Iryna Sydor

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof.,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

THE LATEST MODELS OF PUBLIC FINANCE MANAGEMENT THROUGH THE PRISM OF BEHAVIOURAL TRANSFORMATIONS

Анотація. Динамічні зміни політико-правових та соціально-економічних домінант сучасного суспільства вказують на необхідність пошуку нових управлінських моделей ефективного функціонування публічних фінансів, що відповідають сучасним викликам, умовам невизначеності та передбачають узгодження інтересів економічних суб'єктів і їх поведінкових реакцій у контексті таких взаємин. Найбільш повно поведінкові аспекти суб'єктів владних повноважень розкриваються через процеси управління публічними фінансами.

Наукове дослідження присвячене розгляду новітніх моделей управління публічними фінансами, ефективному застосуванню сучасних управлінських технологій, формуванню концептуальної моделі управління публічними фінансами з урахуванням поведінкових аспектів публічної влади та їх еволюційної трансформації, а також проведено аналіз фінансового інструментарію та управлінських технологій впровадження в Україні окремих компонент моделей New Public Management та Good Governance. Запропоновано до впровадження елементи моделі керованого вибору Nudge (Р. Талера) як альтернативного способу врахування поведінкових чинників політичних та економічних суб'єктів у досягненні мети управління публічними фінансами – побудові соціально-орієнтованої, безпекової, сервісної держави, сприяння сталому її розвитку, макроекономічній стабільності та зростанню суспільного добробуту.

Ключові слова: управління публічними фінансами, моделі управління, поведінкові фінанси, публічна влада, фінансові інструменти, цифрові технології.

Abstract. Dynamic changes in the political, legal and socio-economic dominants of modern society point to the need to find new management models for the effective

functioning of public finance that meet modern challenges, conditions of uncertainty and provide for the coordination of the interests of economic actors and their behavioural responses in the context of such relations. The behavioural aspects of public authorities are most fully revealed through the processes of public finance management, whose financial decisions cover political, economic, social, environmental, technological aspects, etc. Achieving political consensus of the interests of the subjects of the right to vote is about determining the extent of interference of the state, its institutions and agencies in economic and social processes in the context of the establishment of a democratic market-type state. At the same time, the optimal proportions of this ratio for each country with a democratic form of government will be individual and the instruments for ensuring its economic growth will be specific.

The scientific research is devoted to the consideration of the latest models of public finance management, effective application of modern management technologies, formation of a conceptual model of public finance management, taking into account the behavioural aspects of public authorities and their evolutionary transformation, as well as an analysis of financial instruments and management technologies for the implementation of certain components of the New Public Management and Good Governance models in Ukraine. The author proposes to introduce elements of the Nudge model of guided choice (R. Thaler) as an alternative way to take into account the behavioural factors of political and economic actors in achieving the goal of public finance management - building a socially oriented, security, service state, promoting its sustainable development, macro-economic stability and growth of public welfare.

Key words: *public finance management, management models, behavioural finance, public authorities, financial instruments, digital technologies.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У світі тривають процеси трансформації політичних систем, обумовлених глобалізацією та зміною світового порядку. Дослідження демократичних процесів державотворення допомагає виробити напрями найбільш сприятливої адаптації старих моделей управління до нових викликів і загроз. Для України питання державотворення є надзвичайно важливим і актуальним в частині гострого протистояння та боротьби за незалежність проти російської агресії, посиленні власної інституційної спроможності. Поглиблення розуміння процесів формування держави допомагає зміцнювати демократичні основи та забезпечувати ефективну управлінську діяльність публічної влади. Державотворення пов'язане з консолідацією нації, формуванням спільної історичної пам'яті, культури та цінностей. Демократичні засади формування публічних інститутів дозволяють гарантувати права людини, дотримання верховенства права і справедливості.

Публічні фінанси потребують сьогодні активної участі публічних інститутів влади, формування їх поведінкового каркасу у боротьбі за зміцнення позицій української державності, територіальної цілісності країни, її безпеки, нарощення фінансового потенціалу, утвердження економічної стійкості та забезпечення сталого розвитку. Сьогодні поряд із проблемами соціально-економічного, політичного,

військового характеру загрозливих форм набули бюрократизм, шахрайство, фінансові зловживання, бюджетні порушення та корупція публічної влади у всіх її проявах. Відтак, новітні виклики в Україні передбачають формування парадигми публічних фінансів з урахуванням поведінкових аспектів прийняття фінансових рішень, що справляють безпосередній вплив на їх якість, ефективність, доцільність та раціональність в частині забезпечення суспільного добробуту громадян країни, своєчасної відповіді на сучасні загрози та майбутнього процвітання нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, які обговорюють досліджувану автором проблему, на яку спирається автор, виявлення недосліджених аспектів проблеми, якій присвячена публікація. Огляд літературних джерел окресленої проблематики вказує на дослідження окремих її напрямів: моделей та технологій публічного управління, функціонування публічної влади, управління публічними фінансами з його інструментарієм та поведінкові фінанси, як окремий новітній компонент наукового дослідження фінансів домогосподарств. Так, авторський колектив Gwartney J., Lawson R., Hall J., Murphy R. у науковому дослідженні *Economic Freedom of the World* [1] розглядають питання формування індексу світової економічної свободи різних суб'єктів економіки від уряду до членів домогосподарств за 42 – ма індикаторами у 5-ти широких сферах і обґрунтовують наміри досягнення максимально вільних показників зважаючи на специфіку поведінки людини, особливостей прийняття нею управлінських рішень в межах виконання економічних завдань різного типу, мети та вплив такої поведінки на кінцеві результати діяльності, особливе місце відводиться гендерному порівнянню поведінкових реакцій.

Г. Дзюба [4] проводить детальний аналіз змісту моделі публічного управління *New Public Management*, розкриває принципи впровадження даної моделі в окремих країнах світу та її орієнтації на отримувача суспільних послуг, якості їх надання, результативності та ефективності функціонування публічної влади, розглядає фінансовий інструментарій практичної реалізації даної моделі та індикатори її ефективності. В. Зеленко та Н. Зеленко [5] визначають особливості впливу євроінтеграційних та глобалізаційних процесів на формування управлінської моделі *Good Governance* в Україні в частині удосконалення національної концепції публічного управління, а В. Корженко та В. Нікітін [7] доповнюють дану модель методологічними засадами розробки базових принципів ефективного співробітництва між територіальними органами влади та організаціями громадянського суспільства. А. Гарбадин розглядає концептуальні основи поведінкової економіки Р. Талера, які базуються на лібертаріанському патерналізмі, як вільному виборі людиною власних рішень та уподобань щодо покращення своєї життєдіяльності. Автор доводить відповідність лібертаріанського патерналізму вільному вибору при збереженні свободи та відсутності видимих маніпуляцій, окреслює можливості застосування даної теорії у сфері політичної влади та публічного управління [3]. В. Крикун доводить необхідність застосування поведінкової теорії «підштовхування» на фінансовому ринку, як своєрідний спосіб спрямування споживачів до вибору фінансових продуктів [9].

Слід відмітити, що новітні управлінські моделі, які активно застосовуються в Україні та у зарубіжних країнах, орієнтовані на концепцію економічної та

раціональної людини з її усвідомленими корисно-споживацькими мотивами, проте, абсолютно відсутня складова можливих поведінкових проявів ірраціональності. Відтак, доповнення на рівні моделей та технологій управління публічними фінансами в частині включення поведінкової складової впливу органів публічної влади на поведінкові реакції усіх економічних суб'єктів шляхом активного використання фінансового інструментарію та підходів моделі Nudge, є доцільним, своєчасним та актуальним, що і обумовило мету наукового дослідження.

Формулювання мети дослідження. Дана публікація передбачає окреслення нових горизонтів можливого використання моделей і технологій управління публічними фінансами шляхом їх доповнення поведінковою моделлю Nudge та спектром фінансових інструментів і цифрових технологій її практичної реалізації на основі проведення детального аналізу, характеристики та порівняння управлінських моделей New Public Management та Good Governance.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поведінковий фактор публічних фінансів найбільш повно розкривається через процедури управлінської діяльності органів публічної влади. Управління публічними фінансами є комплексом заходів, спрямованих на ефективне формування та використання публічних фінансових ресурсів для досягнення соціальних, економічних та політичних цілей держави у побудові соціально-орієнтованої, безпекової, сервісної держави, сприяє сталому її розвитку, макроекономічній стабільності та суспільному добробуту (рис. 1).

На процес управління публічними фінансами здійснює безпосередній вплив середовище його формування, що включає в себе кілька основних компонентів, кожен з яких вносить свій вклад у цілісну палітру управління публічними фінансами та створює простір взаємного зв'язку політики, економіки, соціуму, технологій, права та екології. Зокрема, політико-правові фактори справляють свій вплив на процеси управління публічними фінансами в частині прийняття управлінських рішень органами законодавчої та виконавчої влади шляхом формування правового інституту функціонування держави, її цілісності, суверенітету, верховенства права, правової відповідальності щодо розпорядження публічними фінансовими ресурсами та цілісної оцінки політичної ситуації в країні, ефективного функціонування інститутів та інституцій публічної влади, забезпечення якісного нормативно-правового поля функціонування публічних фінансів.

Сьогодні, як і довоєнний період, в політичному та економічному середовищах владних інституцій наявні суттєві проблеми, що перешкоджають ефективному управлінню публічними фінансами, а саме:

- яскраво виражена політична нестабільність, що провокує прийняття деструктивних політичних рішень, які порушують цілісну концепцію функціонування публічних фінансів, реалізацію проектів, заходів та програм соціально-економічного зростання;

- корупційні дії та лобізм інтересів окремих політичних сил у парламенті, що перешкоджає процесам прозорого та раціонального управління публічними фінансами, сприяння сталому розвитку країни;

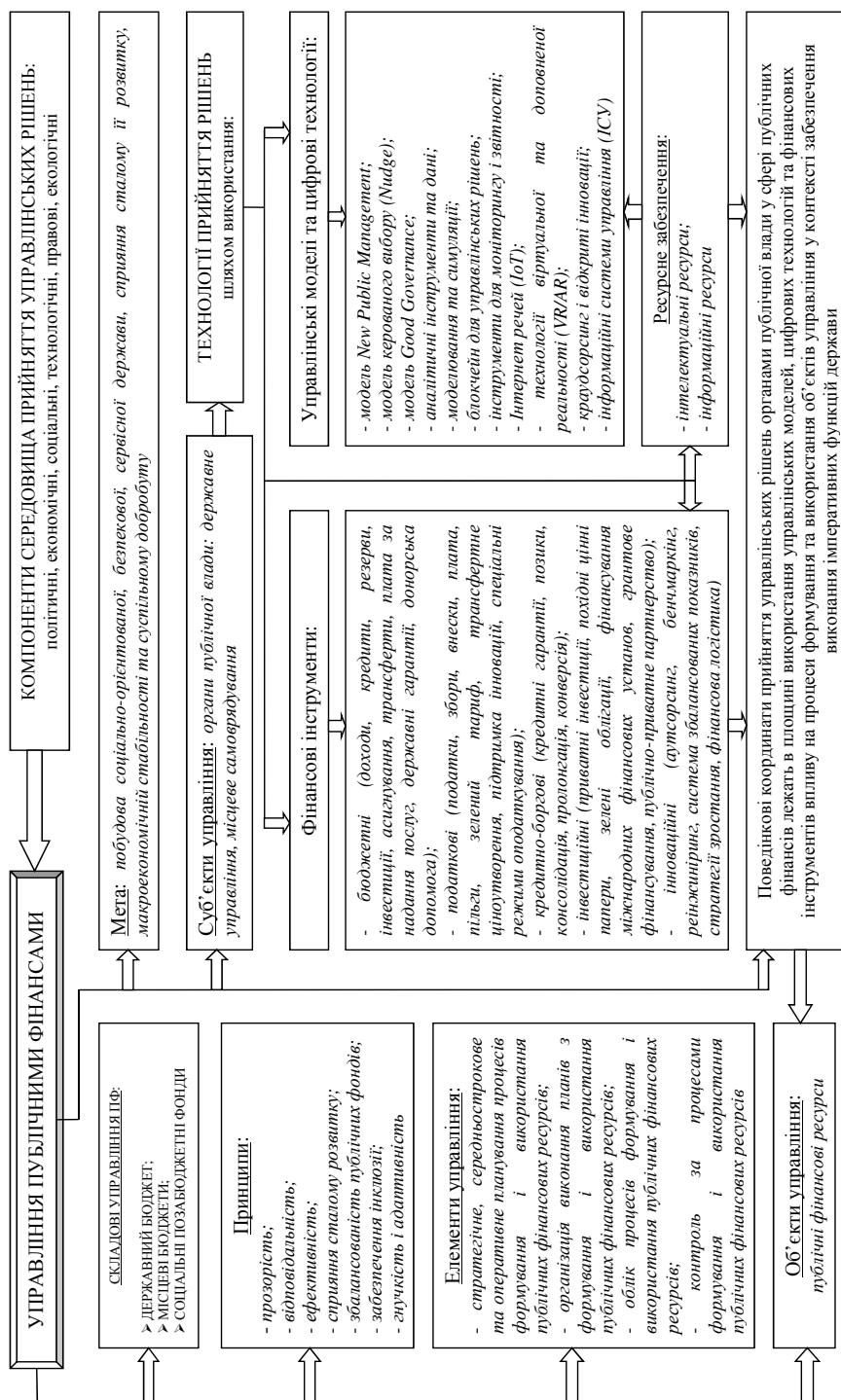

Рис. 1. Концептуальна модель управління публічними фінансами (в межах поведінкових координат)

Джерело: складено автором

–потребує підвищення якості змістового наповнення нормативно-правових документів, які регулюють питання управління публічними фінансами, наявність в них норм, які суперечать один одному, зокрема в частині вчасного виконання зобов'язань держави перед іншими суб'єктами економіки (компенсаційні виплати, дотримання сталості системи оподаткування тощо), а також відсутність налагодженої співпраці між органами публічної влади та значний бюрократизм;

–наявність інституційних колізій між органами публічної влади, їх політична та економічна незрілість, відсутність злагодженої взаємодії між владою, корпоративним сектором та громадянським суспільством;

–відсутність налагодженої співпраці в середині органів публічної влади у паритеті «державна влада – місцеве самоврядування».

Економічна складова ефективного управління публічними фінансами передбачає забезпечення макроекономічної стабільності, здорової конкуренції, сприяє раціональній фінансовій поведінці усіх суб'єктів економіки, забезпечує доступ до світових господарських зв'язків. Слід відмітити, що трьохрічний період ведення бойових дій на території України значно вплинув на її економічну складову: зруйнована інфраструктура, значне скорочення підприємницької активності та бізнес – потенціалу, велика чисельність внутрішньо переміщених осіб та зовнішньої міграції громадян з країни, окупація 20% території. Проте, і довоєнна економічна ситуація демонструє наявність змістовних перешкод для ефективного процесу управління публічними фінансами, зокрема:

–макроекономічна нестабільність провокує обмеженість інвестиційної привабливості країни, перешкоджає приливу капіталу через сукупність несприятливих факторів політичного та економічного характеру;

–відсутність дієвої публічної фінансової політики, реального інструментарію забезпечення соціально-економічного зростання країни;

–значна залежність економіки країни від зовнішніх ринків товарів, домінування сировинного експорту над готовою продукцією;

–неефективне застосування фінансових інструментів в системі публічних фінансів: бюджетних, податкових, кредитно-боргових, інвестиційних та інноваційних, а також провідних управлінських технологій з використанням інтелектуальних та інформаційних ресурсів сучасного взірця кращих європейських практик;

–інфраструктурна відсталість територій та відсутність налагодженого зв'язку і комунікацій між окремими регіонами, територіями, бізнес-спільнотами, громадянським суспільством з приводу обміну досвідом у забезпеченні пріоритетів сталого інклюзивного розвитку територій;

–недостатній досвід співпраці з міжнародними організаціями щодо формування публічної фінансової політики макроекономічного зростання, реалізації проектів соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Вплив соціальної компоненти на процеси управління публічними фінансами проявляється у необхідності регулювання в частині підтримки рівня та якості життя громадян, їх соціального захисту та матеріального забезпечення, сприяння зайнятості та створення нових робочих місць. З початком повномасштабної російсько-української війни соціальна компонента публічних фінансів зазнала суттєвих змін в

частині пріоритетності окремих напрямів її фінансування. На перший план постали спрямування соціальної захищеності громадян, ВПО, лікування та реабілітація військовослужбовців, соціальні виплати загиблим воїнам тощо. Проблемними аспектами соціальної компоненти управління публічними фінансами є:

- значна зовнішня міграція населення, скорочення природного та механічного приросту населення країни, що обумовлює скорочення робочої сили та зростання витрат на соціальне забезпечення;

- невідповідність освітньої складової кваліфікованих працівників потребам ринку праці, що обумовлює необхідність перекваліфікації чи її підвищення;

- обмеженість фінансового забезпечення освітніх інновацій не сприяє економічному поступу країни;

- недостатня участь громадянського суспільства в управлінні соціально-економічним розвитком територій;

- обмежений соціальний захист громадян, відсутність практичного впровадження 2 рівня накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Вагомим компонентом формування середовища прийняття управлінських рішень у сфері публічних фінансів є сучасні цифрові технології, активне застосування яких підвищує якість надання суспільних послуг. Фінансові технології в контексті управлінських рішень у сфері публічних фінансів спрямовані на покращення процесів збору, аналізу, управління та моніторингу публічних фінансів за допомогою новітніх цифрових технологій, що дозволяє зробити процеси більш ефективними, прозорими та зручними для публічних органів влади і громадян. Зокрема, використання автоматизованих систем для планування, виконання та моніторингу бюджетів різних рівнів дозволяє забезпечити прозорість розподілу коштів, а також зменшити людський фактор в допущенні помилок. Ведення обліку всіх витрат і доходів в електронному форматі сприяє швидшому та точнішому прийняттю рішень, а також полегшує проведення контрольно-перевірочних заходів та аудиту. Використання великих даних (Big Data) для аналізу фінансових потоків, поведінки суб'єктів економіки та прогнозування майбутніх економічних тенденцій сприяє процесам формування та використання публічних фінансових ресурсів, дозволяє враховувати різні фактори, наприклад, цикли економічної активності, зміни в податкових надходженнях або витратах на соціальні програми. Застосування алгоритмів штучного інтелекту для аналізу даних, виявлення тенденцій та рекомендацій для прийняття фінансових рішень. ШІ може використовуватися для виявлення фінансових ризиків або оптимізації витрат.

Слід відмітити, що цифровізація у сфері управління публічними фінансами в Україні є однією із пріоритетних галузей. Попри війну у 2023 році наша країна очолила T-index серед європейських країн у розвитку відкритості інформації [10]. Хоча проблемних моментів у прозорості використання публічних фінансових ресурсів ще багато, про що наголошується у висновках міжнародних фінансових партнерів, проте подальша успішна співпраця між владними структурами і громадянським суспільством в Україні сприятиме забезпеченню прозорості, ефективності та повномасштабної відповідальності щодо управління публічними фінансами відбудови нашої країни.

Екологічні фактори все більше впливають на управління публічними фінансами, зокрема через фінансування екологічних ініціатив. Сьогодні значно зростає потреба у фінансуванні заходів щодо охорони навколишнього середовища, боротьби зі зміною клімату, енергетичної ефективності, що призводить до зміни пріоритетів бюджетних витрат. Актуальним питанням сьогодні є залучення інвестицій через екологічно орієнтовані фінансові інструменти, наприклад, зелені облігації, які можуть бути спрямовані на фінансування екологічних проектів.

Управління публічними фінансами є складним процесом, який залежить від взаємодії різноманітних компонент середовища прийняття управлінських рішень та специфічних принципів, що відповідають цьому процесу. Принципи управління публічними фінансами базуються на забезпеченні ефективного та прозорого використання публічних фінансових ресурсів, сприянні сталому економічному розвитку та забезпеченні суспільного добробуту. Нами визначено наступні функції управління публічними фінансами:

– *прозорість і звітність* – звіти про формування та використання публічних фінансових ресурсів повинні бути доступними для широкого кола громадськості через їх оприлюднення у ЗМІ, на медійних платформах, спеціально організованих сайтах та веб-порталах, що сприятиме активізації громадського контролю за цими процесами; даний принцип стосується висвітлення як стратегічних, так і оперативних показників публічних фінансів (середньострокове бюджетне планування, планові та фактичні річні показники публічних фондів коштів);

– *відповідальність* – органи публічної влади несуть відповідальність за процеси управління публічними фінансами, обґрунтовують управлінські рішення та звітують про формування і використання публічних коштів. У даному контексті доцільно враховувати поведінкову складову управління публічними фінансами та її відповідність рангуванню публічної влади та посадовим інструкціям;

– *ефективність та якість* – публічні фінансові ресурси повинні використовуватися таким чином, щоб досягати найбільш вагомих результатів при мінімальних витратах публічних коштів, надання якісних публічних послуг при високому професіоналізмі органів публічної влади і управління;

– *сприяння сталому розвитку* – публічні фінанси повинні бути спрямовані на довгострокове забезпечення стабільного макроекономічного зростання з урахуванням економічного, соціального та екологічного факторів;

– *збалансованість публічних фондів* – формування та використання публічних фінансових ресурсів передбачає дотримання балансу між публічними доходами і публічними видатками з метою максимально можливого уникнення бюджетного дефіциту, дефіциту коштів фондів соціального страхування та накопичення державного боргу;

– *забезпечення інклюзії* – управління публічними фінансами має враховувати потреби всіх верств населення, особливо найбільш вразливих груп, забезпечуючи справедливий розподіл ресурсів;

– *принцип законності* – усі фінансові операції з публічними коштами мають здійснюватися відповідно до чинного законодавства та на основі затверджених бюджетних процедур;

– *принцип гнучкості та адаптивності (резильєнтності)* – система управління публічними фінансами повинна бути здатна адаптуватися до змін економічної ситуації та соціальних потреб, відповідати викликам часу та забезпечувати стійкість публічних фінансів.

Зазначені принципи управління публічними фінансовими ресурсами відображають рекомендації проекту Sigma у секторі управління публічними фінансами, представленого ОЕСР та ЄС, який заклав основи подальшої трансформації, удосконалення управлінської складової публічних фінансів та став основою для оновлення Стратегії реформування державного управління до 2025 року, в якій закладено підвалини сучасного розвитку системи державного управління, її ефективного функціонування, соціально-економічного розвитку країни, зміцнення довірчих взаємин між громадянами, бізнес-структурами та публічними інституціями влади.

Поведінкові координати прийняття управлінських рішень органами публічної влади у сфері публічних фінансів лежать в площині використання управлінських моделей, цифрових технологій та фінансових інструментів впливу на процеси формування та використання публічних фінансових ресурсів у контексті забезпечення виконання імперативних функцій держави.

Серед відомих світових управлінських моделей прийняття рішень у сфері публічних фінансів, які найбільш адекватно відповідають меті і завданням сучасного етапу їх розвитку, відносять: модель New Public Management, модель Good Governance та модель керованого вибору («підштовхування») – Nudge (Р. Талера). Ключові аспекти цих моделей викладено на рис. 2. Відмітимо, що практичне застосування управлінських моделей публічних фінансів здійснюється паралельно за усіма напрямками публічного управління і характеризується поєднанням передового досвіду розвинутих країн, для яких притаманним є симбіоз окремих спрямувань та різних моделей з вибором оптимального варіанту саме для конкретної країни зі специфічними, притаманними тільки їй, особливостями соціально-економічного, політичного, культурного, етнічного, ментального середовища становлення та розвитку.

New Public Management (NPM) – це модель публічного управління, спрямована на запозичення методів і принципів приватного сектора для підвищення ефективності публічного управління. Адже його традиційні форми пронизані бюрократичними проявами, мали суттєві недоліки, «відсутність гнучкості, обтяжений процес ротації кадрів, нечіткий механізм вияву попиту на публічні послуги, значна регуляція економічних процесів, корупція» [4].

Модель публічного управління New Public Management виникла у 80-90-х роках ХХ ст. і поширилася у США, Великій Британії, Новій Зеландії, Канаді. Основоположними імперативами нової моделі стали: орієнтованість на клієнта, що передбачало асоціацію усіх громадян країни з клієнтами послуг, які надають органи публічної влади та побудова сервісної держави з якісними публічними послугами і електронними сервісами їх надання. Такий підхід передбачає активне впровадження е-урядування та цифровізації публічних послуг, що є дієвим і ефективним процесом в Україні незважаючи на військові дії; результативність та ефективність, передбачає чітку визначеність потреби, джерел її фінансування та результативних показників забезпечення.

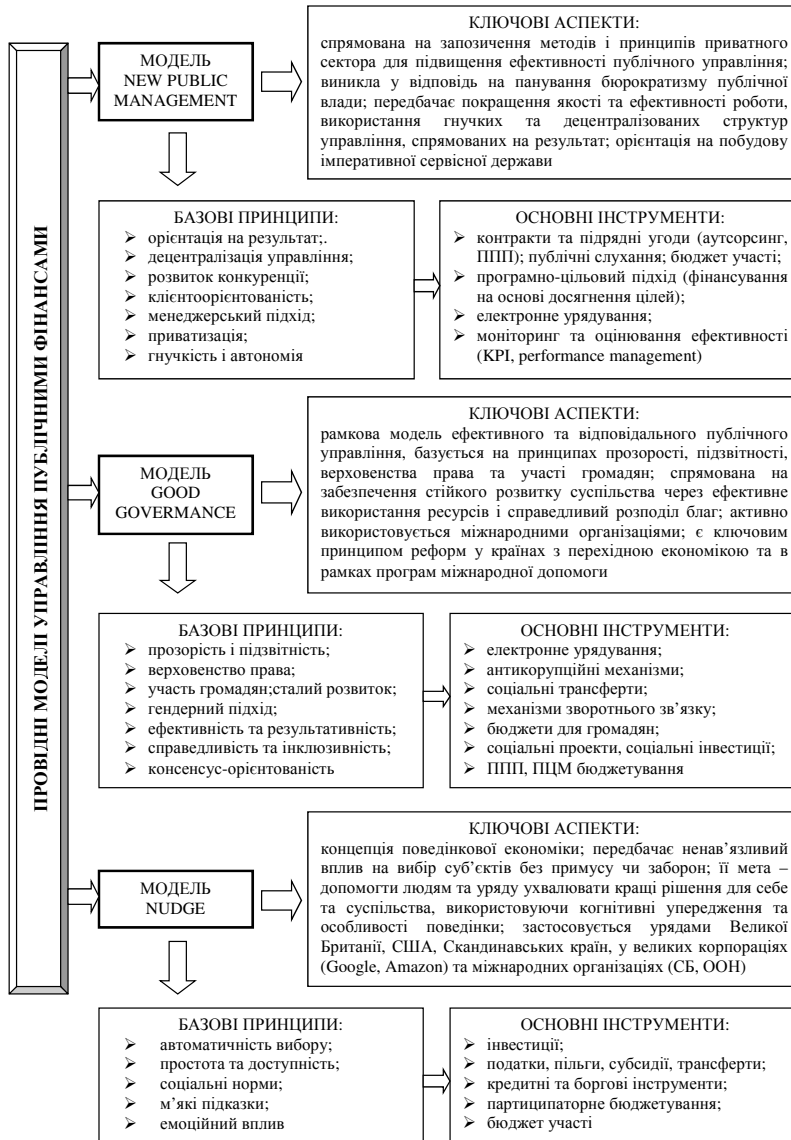

Рис. 2. Провідні моделі управління публічними фінансами

Джерело: побудовано автором за [1; 3; 4; 5; 7; 9; 11; 12]

Слід зазначити, що даний імператив реалізується в Україні відповідно до статті 7 Бюджетного кодексу, у якій відмічено, «при складанні і виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягти цілей.....шляхом якісного надання послуг, гарантованих державою....досягти максимального результату при залученні мінімального обсягу коштів, визначеного бюджетом» [2]; керованість, обумовлена формуванням чіткої вертикалі публічної влади та ієрархії підпорядкованості інституцій. Вітчизняна практика формування організаційної структури та підпорядкованості у сфері

публічного управління керується положеннями Закону «Про державну службу», проте не позбавлена ряду дискусійних моментів щодо ієрархічної підпорядкованості, дублювання функцій, підзвітності і незалежності контролюючих органів тощо. Зазначені дискусії щодо підпорядкованості в органах публічного управління стосуються пошуку оптимального балансу між ефективністю управління, узгодженою діяльністю державних службовців та демократичним (громадським) контролем за виконанням службових повноважень.

Модель New Public Management передбачає сукупність механізмів імплементації відповідно до запитів громадянського суспільства та побудови демократичної держави ринкового типу. На основі опрацювання фахових джерел із використання управлінських моделей публічних фінансів та ресурсів інтернет-платформ [1; 3; 4; 6] нами визначено складові елементи моделі New Public Management на основі базових принципів та інструментарію їх реалізації. Сюди включено: процеси деконцентрації та делегування, які є різновидами децентралізаційних процесів щодо передання повноважень з рівня державної влади до рівня місцевого самоврядування; управління на основі контрактів, який найбільш повно розкрито у процедурах публічних закупівель, взаємин з недержавними структурами та прозорості надання публічних послуг; управління якістю, зводиться до оцінки якості, своєчасності та повноти надання публічних послуг для громадян та корпоративного сектору за допомогою показників ефективності (КРІ – Key performance indicators). До них відносять: часовий період опрацювання запитів посадовими особами, оцінка рівня задоволеності клієнтів якістю отриманих послуг, кількість помилок і дотримання норм чинного законодавства публічними особами; бюджет участі, передбачає участь громадян у процесах прийняття управлінських рішень щодо формування і використання публічних коштів, відомий під назвою «партисипаторний бюджет». Його основною метою є забезпечення потреб та інтересів жителів громад шляхом реалізації місцевих проєктів соціально-економічного розвитку та делегування, таким чином, часткової відповідальності за використання коштів місцевих бюджетів громадянам; публічні слухання, як елемент прямої демократії, реалізуються шляхом організації бюджетних слухань не рідше одного разу на рік, із залученням громадськості до цього процесу. Слід відмітити, що вітчизняний досвід публічних слухань має вкрай негативну тенденцію їх організації і проведення, обумовленою необізнаністю та недосвідченістю мешканців громад про таку можливість участі, пасивністю громадян, їх зневірі у праві вирішувати проблемні питання громади; е-урядування, розвиток в Україні сучасних цифрових технологій у сфері управління публічними фінансами характеризується значним поступом вперед. Одним з найбільш повних інформаційних ресурсів є Єдиний веб-портал використання публічних коштів, який дозволяє відслідковувати великий масив інформації щодо платіжних доручень, проведених ДКСУ, договорів, додаткових угод, звітів про використання коштів, актів виконаних робіт. До нього залучено «близько 55 тис. індивідуальних кабінетів організацій, які подають інформацію на сайт» [10]. В останні роки даний веб-портал був доповнений новими інформаційними ресурсами: «Бюджет для громадян», який містить детальну інформацію щодо планування та виконання державного і місцевих бюджетів в розрізі окремих фондів; «Spending» – інструмент відкритих даних про використання бюджетних коштів головними розпорядниками; BOOST-аналіз – інформаційний ресурс аналізу державного бюджету та місцевих бюджетів різних рівнів через призму їх доходів,

видатків, кредитування і фінансування за методологією, розробленою Світовим банком; Proifi – інформаційний сайт реєстру проєктів, реалізація яких передбачає використання коштів міжнародних партнерів [1].

Активне використання прозорості бюджетного процесу та оприлюднення відкритих даних про управління публічними коштами сприяли підвищенню транспарентності публічних фінансів в Україні.

Наступною є модель управління у сфері публічних фінансів – Good Governance, елементи впровадження якої почалися із кінця 90-х років XX ст. у Скандинавських країнах, країнах ЄС та в окремих міжнародних організаціях (ООН та Світовий банк). Як окрема управлінська модель Good Governance було закріплено у 1997 році Програмою розвитку ООН з метою стійкого розвитку людських ресурсів, у якій дане врядування визначено як «здійснення економічної, політичної та адміністративної влади з метою управління життям країни на всіх рівнях» [7].

Good Governance є концепцією ефективного та відповідального публічного управління, що базується на принципах прозорості, підзвітності, верховенства права та активній участі громадян. Вона спрямована на забезпечення сталого розвитку суспільства через ефективне використання публічних фінансових ресурсів і справедливий розподіл благ. Відмітимо, що дана модель публічного управління у сфері публічних фінансів є своєрідним доповненням до попередньої моделі New Public Management в частині її орієнтації на прозорість, підзвітність, верховенство права, активну громадську позицію та консенсус між інститутами влади і суспільством у питаннях усебічного сприяння сталому розвитку країни. Попри доповнюючі домінанти моделі управління публічними фінансами Good Governance, існують деякі розбіжності у підходах до організації та взаємодії учасників публічно-управлінської діяльності. Проведений ґрунтовний аналіз основоположних підходів різних управлінських моделей [1; 3; 4; 5; 7; 9; 11; 12] дозволив обґрунтувати ключові відмінності між ними:

– якщо провідною ідеєю застосування моделі New Public Management є використання ринкових механізмів у середовищі публічного управління та формування ефективної сервісної, конкурентоспроможної держави, діяльність якої спрямована на клієнтів (отримувачів суспільних послуг), то модель Good Governance є демократичною моделлю, орієнтованою на підзвітність і прозорість, верховенство права, інклюзивність та сталий розвиток країни;

– роль держави за моделлю New Public Management зводиться до мінімізації втручання в політико-соціально-економічні процеси, активізації дерегулювання, аутсорсингу публічних функцій, то модель Good Governance розглядає державу як своєрідного координатора політико-правових процесів соціально-економічного розвитку за провідної участі верховенства права та досягнення суспільного консенсусу у питаннях формування і використання публічних фінансових ресурсів, урахування гендерних підходів;

– функціонування держави за моделлю New Public Management забезпечується на основі дотримання принципів ефективності, конкурентності та економічного використання публічних фінансових ресурсів при активному використанні публічно-приватного партнерства, за моделлю Good Governance в основними вимогами у питаннях розпорядження публічними коштами є їх підзвітність, прозорість використання та

узгодженість спрямованості використання з представниками громадянського суспільства, забезпечення соціальної справедливості та інклюзивного розвитку;

– взаємодія органів публічної влади із громадянським суспільством за моделлю New Public Management вбачає громадян у ролі «клієнтів» публічних послуг, а також формування конкурентного середовища серед надавачів публічних послуг, тоді як за моделлю Good Governance громадяни виступають учасниками процесу публічного управління і мають право на прийняття рішень у сфері формування і використання публічних коштів;

– реалізація моделі публічного управління за зразком New Public Management передбачає активне використання такого інструментарію як: приватизація, децентралізація, публічно-приватне партнерство, конкурентні механізми у наданні суспільних послуг, при моделі Good Governance ключовими інструментами є: антикорупційні механізми, е-урядування, участь громадян в ухваленні рішень.

Таким чином, відмінність між двома моделями публічного управління у сфері публічних фінансів вказує на доцільність симбіозу у їх використанні, кращі практики яких демонструють розвинуті країни світу, що дозволить підвищити якість та ефективність функціонування публічної влади в Україні, зміцнить довіру громадян до її інститутів та сприятиме успішній відбудові країни після війни.

Сьогодні процеси пошуку ефективних моделей публічного управління у політичній, соціальній та економічній площинах життєдіяльності суспільства продовжуються, і стали особливо актуальними у період сучасних викликів і загроз, обумовлених необхідністю формування, насамперед, сприятливого безпекового середовища, відновлення нашої країни після війни та спрямованості вектору розвитку на поглиблення демократичних процесів, посилення децентралізації, дерегулювання економічних відносин, стійкість публічних інститутів влади та сприяння розвитку консенсус-орієнтованих взаємин з громадянським суспільством.

Новою моделлю публічного управління в сучасних умовах може стати поведінкова концепція публічних фінансів Nudge («підштовхування»). Окремі концептуальні аспекти якої успішно застосовуються у політико-правових та економічних системах США, Великої Британії, Скандинавських країнах, у великих корпораціях Google, Amazon, міжнародних організаціях Світовий банк, ООН. Один із розробників поведінкової концепції Nudge – Річард Талер – Нобелівський лауреат з економіки 2017 року за свій вклад у розвиток поведінкової економіки, свого часу працював офіційним радником 44 президента США Барака Обами.

На відміну від попередньо розглянутими нами управлінськими моделями New Public Management та Good Governance, модель Nudge є більш поведінковою та передбачає своє використання на різних рівнях «архітекторів вибору» (суб'єктів її застосування: органів публічної влади, менеджерів корпоративного сектору, домогосподарств). Основна ідея цієї моделі полягає у використанні м'яких, ненав'язливих інструментів впливу на спрямування поведінки людини до прийняття нею раціональних рішень без обмежень в її виборі чи примусу. Використання інструментів впливу здійснюється за принципом «підштовхування до дії», який визначається усвідомленим процесом прийняття рішення чи його зміною під впливом відповідних «підказок» зі сторони. «Підштовхування до дії» зі сторони будь-якого суб'єкта не є забороною. Показовим прикладом слугує викладання

у вітрині магазину на рівні очей споживачів фруктів і овочів, що є прямим наслідуванням моделі Nudge. Водночас, заборона споживання нездорової їжі прямо вказує на обмеження раціону споживання і є прямою заборобою, яка часто має зворотній ефект дії. За словами А. Гарбадіна «...люди ведуть себе як завгодно, тільки не раціонально» [3, с. 125]. В середовищі поведінкової економіки економічним агентам властиве прагнення супутнього коригування моделі економічної поведінки в бажаному напрямку базуючись на знаннях людської психології.

Ідеологічною основою моделі Nudge є «лібертанський патерналізм», дослідження термінології якого дозволяє більш повно і виважено моделювати технологію «підштовхування» до публічного сектору економіки.

На думку М. Фрідмена, «лібертанський патерналізм закликає до свободи обирати» [6], а основна ідея «підштовхування» займає простір з підтримки і розвитку цих можливостей в напрямку невидимого коригування поведінки людини з метою її оздоровлення, покращення якості та продовження життя (що стосується напрямів реалізації публічної політики держави). Патерналізм визначається як своєрідна «спроба допомогти людям досягти своїх власних цілей» [9], водночас, прикметник «лібертанський» вказує на спосіб надання допомоги без обмеження власного вибору та істотного впливу на нього.

Р. Талер при поясненні лібертанського патерналізму, зазначає, що «втручання і підштовхування з боку держави має бути мінімальним. Краса цього способу в тому, що він передбачає єдине рішення для багатьох складних питань: просто довести до максимуму кількість варіантів – і все!» [12]. Дійсно, можна визнати мистецтвом вміле управління публічними фінансами з допомогою використання дієвого фінансового інструментарію та з його допомогою «підштовхувати» суб'єктів економіки до вибору найкращого варіанту з поміж запропонованих альтернатив.

Дослідження основних концептуальних засад поведінкової концепції Nudge Р. Талера, базованої на основі «лібертанського патерналізму» [8; 11; 12] дали змогу обґрунтувати кілька типів можливих «підштовхувань» з використанням різних психологічних механізмів впливу на фінансову поведінку суб'єкта в межах функціонування публічних фінансів. Фінансові інструменти підштовхування (Nudge) в управлінні публічними фінансами – це методи, що базуються на психологічних, поведінкових принципах для стимулювання громадян, бізнесу та органів влади до раціональних і соціально корисних рішень без необхідності застосування примусу. Використання таких інструментів може допомогти покращити ефективність використання публічних фінансів, підвищити рівень платіжної дисципліни, забезпечити прозорість, стійкість та якість бюджетного процесу.

1. Підштовхування через варіант «за замовчуванням» (Default Nudge), зміст якого полягає у схильності суб'єктів економіки залишати свій вибір таким, як його подано «архітекторами вибору» без зміни будь-яких параметрів, навіть за умови можливості такої зміни. Прикладом успішного світового використання цього механізму є автоматична реєстрація новоприйнятих працівників підприємства у пенсійних програмах, що передбачають здійснення щомісячних відрахувань з їх заробітної плати на відповідний накопичувальний пенсійний рахунок. Найманий працівник має право відмовитися від цієї опції, разом з тим, збереження варіанту «за замовчуванням»

супроводжується підвищенням рівня власних заощаджень працівника та формує його стійку заощаджувальну поведінку. Іншим прикладом застосування варіанту «за замовчуванням» є програма донорства органів за системою «оптаут», при якій застосовується автоматична реєстрація усіх мешканців, однак є можливість відмови. Опцію відмови, як правило, використовує не більше 15 % громадян. Водночас, зростає чисельність потенційних донорів, що підносить на новий рівень розвиток системи охорони здоров'я, трансплантології та інституту донорства [11].

Іншим прикладом програм за замовчуванням з використанням управлінської моделі Nudge є створення фінансових стимулів для громадян, які були учасниками соціальних програм, мали певні фінансові практики з придбання державних або місцевих цінних паперів, тобто інвестували фінансові ресурси у розвиток території, регіону, країни, або ж беруть активну участь у державних програмах енергоефективності, енергозбереження, економного використання лісових, водних, земельних ресурсів, сприяння розвитку альтернативних джерел енергії. Підштовхування через замовчування здійснюється у випадку застосування стимулів у вигляді бонусів, податкових пільг, субсидій за своєчасне виконання зобов'язань, обсяг вкладених інвестиційних ресурсів, активність участі у програмах і проектах. Результативність такої опції полягає у підвищенні рівня добровільної участі громадян у підтримці розвитку енергетичного сектору економіки, стимулювання приватних інвестицій та використання альтернативних джерел енергії, що сприятиме у майбутньому економічному зростанню та суспільному добробуту, зменшить фінансове навантаження на бюджет країни, що дозволить забезпечити довгострокові перспективи для держави.

2. Підштовхування через соціальні норми (Social Norms Nudge), людина схильна діяти та приймати поведінкові рішення так, як це робить більшість не задумуючись про раціональність таких рішень. Активне використання такого маркетингового підходу у сфері публічних фінансів, як відображає зарубіжний досвід, дозволяє вплинути на сферу оподаткування, зокрема через поштові чи електронні повідомлення про те, що «90 % ваших сусідів, колег, бізнес-партнерів уже сплатили податки», що дозволяє суттєво підвищити рівень податкової дисципліни; у сфері збереження довкілля, повідомлення про необхідність сортування відходів на смітневих контейнерах з яскравими принтами поблизу помешкань спонукало залучення до цього процесу не лише доросле населення, а й дітей, що дозволяє формувати відповідну екологічну поведінку [12]. Позитивним прикладом даного спрямування є соціальні принти у вигляді повідомлень про те, що «90% мешканців вашого району сортують сміття» чи «кожна перероблена пляшка економить 3 літри води» [8].

3. Застосування програм з «лічильниками заощаджень». З допомогою цифровізації відкритих даних про публічні фінанси відображати опцію «лічильника економії бюджетних коштів», які відображають суму коштів, яку було зекономлено або витрачено завдяки певним публічним ініціативам чи програмам органів влади різного рівня. Це може бути публічна платформа, що відображає показники зниження публічних витрат в певних галузях або покращення ефективності бюджетного фінансування завдяки політиці економії публічних коштів. Громадяни та суб'єкти господарювання можуть відчувати певну гордість за досягнуті результати та прагнути досягати ще кращих показників, що стимулює додаткову економію коштів та відповідальне використання публічних фінансових ресурсів. З позиції поведінкової економіки така фінансова поведінка відповідає

«ефекту володіння» (безпосередня участь у фінансуванні певних місцевих програм чи проєктів значно підвищує попит інвестора на результативні показники їх реалізації та оцінюються значно вище, ніж їх фактичний обсяг; це сприяє подальшій ініціативності інвестора та залучення односторонніх ідей зі сторони) та «ефекту ментального обліку» (різне ставлення до грошей в залежності від їх ефективного чи неефективного, швидкого чи довгого використання і отримання). Такий підхід дозволяє стимулювати ефективність та раціональність використання публічних коштів, підвищувати свідомість населення щодо бюджетної дисципліни та ефективного використання публічних фінансових ресурсів.

4. Фреймінг (Framing Effect Nudge) або ефект обмеження певними рамками, що відображає когнітивне упередження в залежності від суб'єктивного сприйняття інформаційного продукту, тобто спосіб подання інформації безпосередньо впливає на її сприйняття. Прикладом цього може бути формулювання у такій редакції «якщо ви не вакцинуєтесь, у вас є 30% ризику заразитися», що сприймається краще, ніж «вакцинація дає 70% захисту від зараження». Безпосередньо фреймінг доцільно використовувати у партиципаторному бюджетуванні, бюджетних слуханнях як інструменту активізації участі громадськості у бюджетному процесі та життєдіяльності громад.

Іншим видом застосування управлінської моделі Nudge може бути застосування механізму гейміфікації публічних витрат, що передбачає впровадження елементів гейміфікації для стимулювання економії використання публічних фінансових ресурсів та ефективного використання бюджетних коштів. Наприклад, органи місцевого самоврядування можуть оголошувати або проводити конкурси чи ігри для громадян та бізнес-спільнот, за результатами яких проводиться бюджетне фінансування проєктів чи програм місцевого інфраструктурного розвитку. Такий підхід сприяє ефективному використанню бюджетних коштів, залученню громадськості до участі в управлінні публічними фінансами.

5. Спрощення процесів (Simplification Nudge), зміст якого полягає у тому, що чим простішою є дія, тим вища ймовірність її виконання відповідними суб'єктами, на яких вона спрямована. Для прикладу, зменшення кількості кроків для заповнення податкової декларації сприяє підвищенню рівня її подання, або автоматичне нагадування про запис до лікаря збільшує явку пацієнтів. Сюди ж можна віднести автоматичне збереження чи переадресацію податкових платежів. Використання автоматичного підштовхування для збору податків і внесків через системи електронного урядування. Подібно до програм, де громадяни автоматично відкладають певну суму для накопичення (як у банківських програмах для заощаджень), публічні органи влади можуть встановити систему автоматичного списання податкових платежів на основі попередніх декларацій або прогнозованих доходів. Ефект «підштовхування» забезпечується через схильність людей до «підтверджених звичок» – якщо система з автоматичними платежами налаштована правильно, громадяни будуть платити податки своєчасно, оскільки процес здається простим і немає необхідності в додаткових діях. Для сфери публічних фінансів такий підхід сприяє підвищенню платіжної дисципліни та стабільності надходжень до бюджету, зменшує можливість ухилення від сплати податків.

6. Підказки та нагадування (Reminders & Prompts Nudge), зміст яких полягає у рутинності життя, в результаті чого люди часто відкладають свої рішення, або забувають про них, тому своєчасне нагадування здатні підштовхнути їх до дій. Використання «підштовхувань» у Великій Британії допомогло зменшити витрати на охорону здоров'я,

автоматизувавши нагадування про вакцинацію та профілактичні огляди. SMS із нагадуванням про сплату штрафів або податків підвищує рівень платежів. Впровадження SMS-нагадувань з лаконічним текстом «У вас залишилося 3 дні для оплати податків» допомогло зменшити заборгованість платників у Польщі на 8% [11].

7. Візуалізація витрат (прозорі бюджетні плани та інтерфейси) передбачає застосування інструментів візуалізації для наочної демонстрації платникам податків напрямів використання бюджетних коштів через веб-інтерфейс або мобільний додаток, які дозволяють відображати публічні видатки за окремими категоріями в реальному часі та читати і прослуховувати фахові коментарі оглядачів, незалежних експертів щодо більш ефективного використання публічних коштів. У такому контексті дія управлінської моделі Nudge полягає у тому, що платники податків, володіючи достовірною інформацією про використання сплачених ними коштів, активізують своєчасність, повноту їх нарахування і сплати, знаючи про необхідність, доцільність та вплив власних поведінкових рішень на забезпечення фінансування першочергових потреб громади, регіону чи країни в цілому. Даний підхід дозволить забезпечити підвищення прозорості, транспарентності публічних фінансових ресурсів, активну участь громадянського суспільства у бюджетному процесі, зменшення корупційних ризиків, підвищення обізнаності населення щодо спрямування та обсягу публічних видатків.

До управлінської моделі Nudge слід віднести «інститут радництва», який широко використовується в зарубіжних практиках управління публічними фінансами і функціонує на стику політичних баталій в економічному просторі. Інститут радництва у сфері публічних фінансів – це сукупність організацій, професіоналів та експертних груп, які надають консультаційні послуги публічним органам влади, а також суб'єктам підприємницької діяльності і громадським організаціям у питаннях управління чи такої співучасті у сфері публічних фінансів. Основною метою інституту радництва є допомога у питаннях ефективного функціонування публічних фінансів, їх відповідність сучасним викликам і загрозам, забезпечення національної безпеки та сталого розвитку. Фінансові радники використовують аналітичні інструменти, передовий досвід у бюджетному процесі, міжнародні стандарти та практики, з метою забезпечення обґрунтованості управлінських рішень і мінімізації фінансових ризиків.

На основі проведеного дослідження наукових напрацювань з питань функціонування «інституту радництва» [1; 3; 6; 8; 9; 10; 11; 12] нами систематизовано основні його напрями у сфері публічних фінансів та приклади світової практики:

- допомога урядам та органам місцевої влади розробляти стратегії бюджетного планування, визначати пріоритети бюджетних витрат і досягнення макроекономічної стабільності;

- надання допомоги в проведенні незалежних аудитів, перевірці ефективності витрат, а також у виявленні можливих порушень у використанні публічних коштів;

- консультування щодо розробки оптимальних стратегій управління державним боргом, методів залучення інвестицій та боргових зобов'язань;

- надання рекомендацій щодо вдосконалення податкової системи, підвищення ефективності збору податків та розвитку прогресивних податкових інструментів;

- допомога у проведенні реформ системи публічних фінансів, зокрема у створенні ефективних систем моніторингу та звітності, сприяння прозорості і підзвітності урядових витрат.

Прикладами інститутів радництва у сфері публічних фінансів можна назвати: МВФ – надає технічну допомогу та консультації країнам щодо розвитку фінансових та бюджетних систем, управління державним боргом, а також реформування податкової системи. МВФ є однією з головних установ, що консультує уряди з питань стабільності економіки та фінансової політики; Світовий банк – здійснює консультації у сфері публічних фінансів, зокрема допомагає країнам, що розвиваються, удосконалювати фінансові інструменти, систему управління публічними видатками, а також розвиває програми для покращення макроекономічного регулювання; Офіс з контролю за бюджетом США (СВО) – це незалежний орган, який консультує Конгрес США щодо економічних і бюджетних питань, проводить аналіз майбутніх бюджетних витрат і передбачає вплив різних політичних рішень на державний бюджет. СВО надає прогнози щодо розвитку фінансової складової країни та ефективності її бюджетної політики; Європейський Союз (ЄС) – Європейська комісія – надає консультації та технічну допомогу державам-членам ЄС щодо управління публічними фінансами, фінансової дисципліни та бюджетних питань. Проводить моніторинг виконання бюджетних планів та відповідність країнами вимогам Стратегії Європейського Союзу; Бюро національної статистики (ONS, Великобританія) – хоча основною функцією є надання статистичної інформації, ONS також займається консультуванням щодо економічної політики, фінансового моніторингу та аналізу бюджетних даних, що допомагає уряду ухвалювати управлінські рішення у сфері публічних фінансів; Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією – консультує країни з розробки ефективних механізмів фінансування програм охорони здоров'я, забезпечує фінансову допомогу для реалізації планів і стратегій у сфері охорони здоров'я, включаючи управління публічними фінансовими ресурсами; Міжнародна організація праці (МОП) – надає консультації щодо управління фінансами в секторі праці та соціального захисту, розробляючи рекомендації щодо фінансування програм забезпечення зайнятості та соціальних гарантій для різних груп населення.

Інститут радництва у сфері публічних фінансів є важливим інструментом забезпечення ефективного, прозорого та стабільного управління публічними фінансами. Використання послуг консалтингових компаній та міжнародних організацій дозволяє урядам країн досягати високих результатів в управлінні публічними фінансами.

Висновки на підставі цього дослідження з окресленням перспективи подальших розвідок у відповідному напрямі. Таким чином, модель публічного управління Nudge пропонує широкий спектр фінансового інструментарію для коригування фінансової поведінки суб'єктів економіки без обмежень та примусу. Її активне використання у сфері публічних фінансів сприятиме підвищенню ефективності функціонування фінансової системи, зменшенню ухилень від сплати податків, підвищенню податкової дисципліни, налагодженні співпраці з інститутами влади, реалізації соціальних програм і проєктів, екологічних ініціатив, надання якісних публічних послуг на основі новітніх цифрових технологій, здатних оптимізувати дані процеси. Інструменти «підштовхування» в управлінні публічними фінансами допомагають змінити поведінку громадян і бізнес-структур без необхідності запровадження обов'язкових заходів або законодавчих змін. Зазначене дозволяє державі досягати бажаних результатів через використання психологічних, соціальних і економічних механізмів, стимулюючи ефективність, прозорість і відповідальність у сфері публічних фінансів. Різні моделі прийняття управлінських рішень публічного

сектору мають свої переваги і недоліки в залежності від ситуації, в якій знаходиться країна, її політичних, економічних і соціальних передумов. З метою досягнення оптимальних результатів та ефективного застосування моделей управління публічними фінансами застосовуються комбіновані підходи, що поєднують елементи різних моделей, які у свої сукупності сприяють успішній реалізації стратегічних намірів держави.

У контексті успішної реалізації реформ у сфері управління публічними фінансами та пояснення сучасних трансформаційних процесів доцільно доповнити моделі та технології управління теоретичними надбаннями та евристичними прикладними дослідженнями біхевіористичних фінансів. Такий підхід дозволить враховувати суб'єктивні, індивідуалістичні та психологічні фактори впливу різних економічних агентів на прийняття ними поведінкових рішень у конкретний період часу та обґрунтовувати ключові фактори впливу на такі рішення. Представлена наукова публікація не претендує на остаточність своїх трактувань і висновків, а є своєрідним запрошенням до дискусії з окресленої тематики.

Список використаних джерел:

1. Gwartney J., Lawson R., Hall J., Murphy R. Economic Freedom of the World. Fraser Institute. 2022. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2022.pdf>
2. Бюджетний кодекс України. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Гарбадин А. Концепція лібертанського патерналізму Р. Талера: політологічний контекст. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 40. С. 125-130.
4. Дзюба Г. Концепція «New Public Management»: основні елементи. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4 (83). С. 141-151.
5. Зеленко В., Зеленко Н. Про особливості концепції Good Governance та її застосування для розвитку моделі публічного управління в Україні в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2023. Випуск 64. С. 19-30.
6. Капіталізм і свобода / М. Фрідман ; [пер. з англ. Н. Рогачевська]. Київ : Дух і літера, 2010. 319 с. Парал. тит. арк. англ.
7. Корженко В. В., Нікітін В. В. Методологічні та евристичні інтенції сучасної концепції «Governance». URL: www.nbuu.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/1/01.pdf
8. Крикун В. А. Теорія поведінкової економіки в дослідженні українського банківського ринку за роки незалежності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 6. С. 18-22.
9. Крикун В. Ю. Підштовхування як методологія комунікативного впливу. *Гуманітарні студії: Збірник наукових праць*. 2018. Випуск № 31. С. 47-57. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/570783>
10. Мазярчук В. Публічні фінанси відбудови: прозорий бюджет та сучасні інструменти аналітики даних. *Дорослий погляд на світ*. 29.06.2023. URL: https://lb.ua/blog/victor_mazyarchuk/562714_publichni_finansi_vidbudovi.html
11. Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. Поведінкова економіка та можливість застосування технік її впливу в сучасних організаціях. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/96.pdf

12. Талер Р., Сайсейн К. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір / пер. з англ. Ольга Захарченко. Київ: Наш формат, 2017. 312 с.

References:

1. Gwartney, J. & Lawson, R. & Hall, J. & Murphy, R. (2022). Economic Freedom of the World. *Fraser Institute*. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2022.pdf>
2. Budget Code of Ukraine. Edition dated 01.01.2025. [Biudzhetni kodeks Ukrainy. Redaktsiia vid 01.01.2025.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Garbady, A. R. (2022). Thaler's concept of libertarian paternalism: political science context [Kontseptsii libertanskoho paternalizmu R. Talera: politolohichni kontekst]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosof.-politolog. studii*. 40. 125-130.
4. Dziuba, G. (2023). The concept of «New Public Management»: basic elements [Kontseptsii «New Public Management»: osnovni elementy]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 4 (83). 141-151.
5. Zelenko, V. & Zelenko, N. (2023). On the features of the concept of Good Governance and its application for the development of the public administration model in Ukraine in the context of European integration and globalization [Pro osoblyvosti kontseptsii Good Governance ta yii zastosuvannya dlia rozvytku modeli publicznego upravlinnia v Ukraini v umovakh yevrointehratsii ta hlobalizatsii]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii ekonomichna*. 64. 19-30.
6. Friedman, M. (2010). Capitalism and Freedom [Kapitalizm i svoboda] /trans. from English by N. Rogachevska. Kyiv: Spirit and Letter
7. Korzhenko, V. V. & Nikitin, V. V. (2006). Methodological and heuristic intentions of the modern concept of «Governance» [Metodolohichni ta evrystychni intentsii suchasnoi kontseptsii «Governance»]. URL: www.nbuv.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/1/01.pdf
8. Krykun, V. A. (2017). Theory of behavioral economics in the study of the Ukrainian banking market during the years of independence [Teoriia povedinkovoi ekonomiky v doslidzhenni ukraïnskoho bankivskoho rynku za roky nezalezhnosti]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 6. 18-22.
9. Krykun, V. Yu. (2022). Pushing as a methodology of communicative influence [Pidstovkuvannya yak metodolohiia komunikatyvnoho vplyvu]. *Humanitarni studii: Zbirnyk naukovykh prats*. 31. 47-57. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/570783>
10. Mazyarchuk, V. (2023). Public reconstruction finances: transparent budget and modern data analytics tools [Publichni finansy vidbudovy: prozoryi biudzheta ta suchasni instrumenty analityky danykh]. *Doroslyi pohliad na svit*. URL: https://lb.ua/blog/victor_mazyarchuk/562714_publichni_finansi_vidbudovi.html
11. Peredalo, Kh. S. & Ogerchuk, Yu. V. & Libenko, Yu. S. (2019). Behavioral economics and the possibility of applying its influence techniques in modern organizations [Povedinkova ekonomika ta mozhlyvist zastosuvannya tekhniki yii vplyvu v suchasnykh orhanizatsiakh]. *Efektivna ekonomika*. 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/96.pdf
12. Thaler, R. & Saysein, K. Push. (2017). How to help people make the right choices [Yak dopomohy liudiam zrobyty pravylnyi vybir] / per. z anhl. Olha Zakharchenko. Kyiv: Nash format.

УДК: 336.14

Алла Славкова

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
slavkova.a@kneu.edu.ua
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8337-8679>

Тетяна Жибер

доктор економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
tzhzyber@kneu.edu.ua
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4557-023X>

СЕРЕДНЬОСТРОКОВЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Alla Slavkova

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor,
Vadym Hetman Kyiv National University of Economics,
Kyiv, Ukraine

Tetiana Zhyber

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
Vadym Hetman Kyiv National University of Economics,
Kyiv, Ukraine

MEDIUM-TERM BUDGET PLANNING: CHALLENGES AND APPARATUS IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Анотація. Запропоновано систематизацію чинників негативного впливу на склад бюджетних витрат в Україні унаслідок незвичайних ситуацій. Запропоновано інтеграцію проєктного підходу до бюджетного процесу. Виконане моделювання підходів до фінансування державних політик, що дозволяють владі обирати між збільшенням перерозподілу фіскальних доходів та регулюванням самостійного використання фінансових ресурсів суб'єктами поза публічним сектором, щоб підтримувати макроекономічну стабільність навіть у складних умовах невизначеності. Обґрунтовано три сфери планування фінансового забезпечення реалізації проєктів за кошти бюджетів, враховуючи поєднання реалізації державних політик, спроможності виконавців виконати проєкт та врахування викликів унаслідок незвичайних ситуацій під час стратегічно орієнтованого управління

фінансами у бюджетному процесі. Сформульовано рекомендації щодо формування адаптивного бюджетного планування на середньострокову перспективу.

Ключові слова: публічні фінанси, середньострокове бюджетне планування; проєктне бюджетування; видатки бюджету; державна політика; методи планування, сталий розвиток.

Abstract. *This section of the monograph examines mid-term budget planning in conditions of uncertainty. In addition to global causes of extraordinary situations, Ukraine faces existential threats to societal well-being due to military conflicts, necessitating the use of a state of emergency as a specific form of extraordinary situation. Drawing on research by Ukrainian and international scholars, the study systematizes key public financial management challenges related to integrating extraordinary circumstances into resilient mid-term financial planning aimed at recovery and sustainable development. The authors states the impact of factors such as climate change, technological advancements, macroeconomic volatility, and their subsequent effects, including epidemic risks, food insecurity, and unpredictable social transformations. These challenges necessitate a reassessment of traditional approaches to mid-term budget planning to ensure desired societal outcomes. This section underscores the significance of incorporating a project-based approach into the budgeting process as a fundamental instrument for optimizing the allocation of public financial resources. It emphasizes the importance of linking expenditures to measurable benefits for beneficiaries under conditions of uncertainty. The study further systematizes the factors that negatively influence budget expenditures in Ukraine and develops models for financing public policies. These models provide authorities with a strategic choice between increasing the redistribution of fiscal revenues and regulating the independent use of financial resources by non-public sector entities to maintain macroeconomic stability in uncertain conditions. Additionally, the research identifies three key financial planning domains for budget-funded projects, taking into account policy implementation, the institutional capacity of executing agencies, and crisis-induced challenges in strategic financial management. The section concludes with recommendations for the development of adaptive mid-term budget planning for implementers of the projects that enhance fiscal sustainability and policy effectiveness.*

Key words: public finance, mid-term budget planning, project-based budgeting, budget expenditures, public policy, planning methods, sustainable development.

Постановка проблеми. Сектор публічних фінансів значно розширився після Другої світової війни, забезпечуючи нові завдання Урядів країн світу (рис. 1). Побудова нового світового устрою, необхідність згладжувати виклики повоєнної відбудови та втримання рівноваги під час точкових збройних конфліктів, зростання запиту суспільства на освіту і суспільні блага обумовили використання стратегічного фінансового планування у публічному секторі.

Комплексне стратегічне планування як ключовий інструмент управління результативністю використання публічних фінансів дозволяло враховувати миттєвий і середньостроковий вплив джерел формування публічних фінансових ресурсів на економіку та громадян. Комплексність публічного сектору обумовила

зростання державних запозичень та міжнародних грантів як засобів підтримки фіскальної політики, оскільки податки не забезпечували належного фінансування запитів влади щодо використання публічних коштів, що накопичило заборгованості держав і одночасно сформувало попит на перелік резервних світових валют.

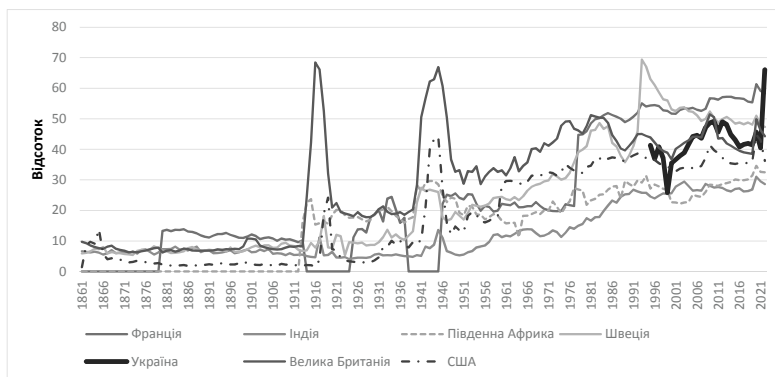

Рис. 1. Відсоток публічного сектору у ВВП упродовж XIX-XXI століть

Джерело: складено авторами з використанням [1]

Незважаючи на окремі військові конфлікти, кліматичні катастрофи та економічні протистояння, загалом зрозумілий у середньостроковій перспективі світовий порядок дозволяв удосконалювати методику середньострокового планування бюджетів та інших публічних фондів. Однак, глобальні зміни та ризики у 2020-х роках, змінюючи попередні правила економічної взаємодії між країнами, поставили перед менеджерами фінансів публічного сектору завдання щодо удосконалення досягнення бажаних результатів в умовах високої невизначеності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для створення основи та більш детального вивчення застосування методів середньострокового планування в умовах невизначеності проаналізуємо та використаємо наукові доробки українських учених у галузі публічних фінансів. Так, В. Федосов, А. Крисоватий, В. Опарін та ін. обґрунтували аспекти стійкості публічних фінансів у контексті архітектури фінансових систем [3], В. Корнеєв та В. Залізнюк констатували зростання дефіциту бюджетів та боргу держав у незвичайній ситуації на прикладі пандемії [4]. В. Опарін, Є. Волковський та Н. Волковська підкреслювали необхідність цілеспрямованих інвестицій або фінансової допомоги для безпеки сталого розвитку [5]. Г. Котіна та ін. на основі емпіричних досліджень виявили, що середньострокові бюджетні правила забезпечують фіскальну стійкість у передбачуваному, звичайному середовищі [6]. К. Захожай, Н. Рудик та Т. Жибер запропонували систему індикаторів фінансової безпеки держави, що включає індикатори бюджетної безпеки [7]. Завдяки цифровізації використання публічних фінансових ресурсів, забезпечення енергетичної безпеки визначається як окремий напрям управління [8], завдяки чому енергетичний сектор отримує бюджетне забезпечення [9].

На важливості енергетичного сектору для управління в умовах невизначеності через кліматичні зміни зосереджені дослідження закордонних авторів: Р. Фріман

за результатами моделювання енергетичного переходу до 2080 року на даних Великобританії за останні століття, наголошує на зобов'язанні урядів запобігати політичній невизначеності унаслідок трактування поточних наслідків застосування заходів сталого розвитку на користь стратегічних [10]. Використовуючи аналіз економічної ефективності та ризиків, перехід до зменшення викидів вуглецю вимагає не лише переспрямування фінансових потоків та зміни обсягів коштів, але зміни системи підходу до інфраструктури енергозабезпечення та утилізації викидів. На допомогу в глобальному управлінні складними системами, на прикладі енергетики, залучаються інструменти машинного навчання та штучного інтелекту. Підсумовуючи результати цих та інших досліджень зазначимо, що у країнах із відсутністю активних військових дій питання зміни кліматичних умов та викликані ними невизначеності у енергетичному секторі і пов'язаних із ним секторах виробництва створюють основу сучасних незвичайних ситуацій, що впливають на бюджетне планування. Відповідно актуалізується потреба у кліматичному маркуванні діяльності для врахування наслідків при плануванні ймовірних видатків [11].

Висока інтеграція сучасних бюджетних доходів у фінансові ринки країн та глобалізація фінансових операцій у зв'язку із економічними процесами кожної окремої країни світу негайно впливає на фіскальну стійкість у бюджетному плануванні. Незвичайна ситуація у доходах бюджетів більш ймовірно посилиться у країн з невеликими, недиверсифікованими та занадто відкритими економіками, які залежать як від обмежених напрямків експорту, так і від запозичень у світових резервних валютах.

Наступним напрямком сучасних досліджень планування досягнення результатів в умовах незвичайних ситуацій є питання забезпечення критичної інфраструктури. Це забезпечення здійснюється з використанням таких інструментів у плануванні як розробка стратегії відповідей на кризи, ризико-орієнтований попередній аналіз при плануванні, стрес-тестування можливості здійснення запланованих заходів, що охоплюють фінансове забезпечення капітальних вкладень для підтримки критичної інфраструктури, яка забезпечить більш стійку реакцію на виклики. Для досягнення результатів у середньостроковому періоді використовують метод проєктного бюджетування, що включає розробку і реалізацію проєктів за участю та з координацією влади. При проєктному бюджетуванні за визначеними для проєктів джерелами доходів зберігається гнучкість та адаптивність проєктів у середньостроковій перспективі з урахуванням невизначеності і породжених нею незвичайних ситуацій. Бюджети плануються з включенням до їхнього складу відрізків середньострокових та довгострокових проєктів як структурних складників кожного бюджетного періоду. Вимоги проєкту та управління його результатом при цьому лишаються автономними та не можуть бути скориговані на користь поточного бюджетного обліку, для чого проєкти обслуговуються, наприклад, за методом нарахувань.

Метою цього дослідження є аналіз чинників, що впливають на середньострокове бюджетне планування в умовах невизначеності, та систематизація організаційних підходів для впровадження сучасних інструментів бюджетного планування в Україні.

Основний матеріал дослідження. Невизначеність при плануванні обумовлена поняттям незвичайного стану, що включає, але не обмежується, надзвичайним станом у країні. Незвичайна ситуація стосується часткової втрати контролю

представниками влади завдяки внутрішнім та/або зовнішнім обставинам, що впливає на управління життєдіяльністю суспільства та на економіку країни з погано передбачуваними наслідками [2]. Незвичайна ситуація вносить погано передбачувані зміни до макроекономічних показників, зокрема для бюджетного планування, а надзвичайний стан вимагає негайних додаткових, порівняно із звичайним станом, витрат. Надзвичайний стан – це гостра форма незвичайної ситуації, він є реакцією на загрозу життю громади і вимагає вимушеного негайного реагування через витрачання фінансових ресурсів суспільства. Відповідно, вплив незвичайних ситуацій на бюджетне планування варіюється від необхідності коригувати плани, що втратили актуальність через зміну макроекономічних показників, на яких базувалося планування, до необхідності негайно спрямовувати доступні фінансові ресурси за іншими напрямками, ніж було попередньо заплановано.

Порівнюючи управління результатами в умовах переходу до повноцінного середньострокового планування України та зарубіжні виклики у невизначеності, можемо окреслити чіткі загрози, які, однак, відрізняються за ймовірністю потреби у фінансовому забезпеченні з бюджету для України. Так, первинною і об'єктивною надзвичайною ситуацією для України лишається військова загроза та військові витрати у середньостроковій перспективі. Це обумовлено в першу чергу географічним положенням країни та економічними інтересами її сусідів, і лише потім – суб'єктивними політичними чинниками. Тоді як для більшості розвинених країн світу первинними чинниками для створення незвичайних ситуацій є кліматичні зміни, технологічні диспропорції, викликані ними загрози епідемій, голоду чи структурних перекосів у звичних економічних системах. При цьому для України чинники незвичайних ситуацій іншого світу залишаються актуальними, однак посилюються до надзвичайного стану через військову агресію Російської Федерації, проведення військових дій та необхідність бюджетних витрат на повоєнне відновлення і розвиток. Згрупуємо чинники у формі негативних впливів, що формують певні виклики за наслідками незвичайних ситуацій в Україні.

Негативний вплив на ВВП, а отже виклик для фіскальної спроможності щодо наповнення бюджетів в Україні, формують:

- втрати через торгівельний та інший економічний шантаж, шкідницький терор з боку Російської Федерації, Білорусі, Північної Кореї, Ірану та інших потенційно пов'язаних із Російською Федерацією країн (цей вплив триває з різною інтенсивністю ще з початку 2000-х років);

- загрози і втрати через окупацію території країни;

- невизначеність для інвестицій та планування бізнесу через перелічені вище чинники, що доповнюються демографічними викликами для розвитку людського капіталу.

Негативний вплив на структуру видаткової частини бюджету через формування виклику відволікання додаткових коштів на підтримання економіки країни мають:

- дотації окремим видам бізнесу для стимулювання його беззбитковості;

- субсидування платоспроможного попиту фізичних осіб, яке додатково може посилювати структурні дисбаланси у економічній діяльності.

Негативний вплив через виклик збільшення поточного дефіциту бюджету унаслідок різкого зростання потреб у публічних фінансових ресурсах має забезпечення соціального захисту, пов'язане із подіями, а не із реальним майновим станом отримувачів компенсацій та пільг за кошти бюджету:

– зростання компенсацій з бюджету унаслідок запровадження нових та збільшення попередніх пільг (учасникам Революції Гідності та їхнім сім'ям, учасникам бойових дій та їхнім сім'ям, переміщеним особам та постраждалим від війни за фактом реєстрації події тощо);

– необхідність компенсацій внаслідок внутрішньої демографічної політики та повернення населення з міграції;

– виплати працівникам оборонного сектору та їхнім сім'ям.

Остання група негативних впливів викликала помітні кількісні та структурні зміни у бюджетних планах починаючи з 2022 року. З урахуванням загального перегляду підходу до міжнародної допомоги з боку основних країн-донорів у 2025 році такий широкий перелік пільг повинен бути врахований при середньостроковому бюджетному плануванні як напрям витрат, що знаходиться у високій зоні політичного ризику. Відповідно, необхідність виплат за фактом події слід ретельно пояснювати суспільству, оскільки податкоспроможна частина українського суспільства, а також працівники бюджетного сектору, які не можуть оптимізувати свої податкові витрати, будуть сплачувати невизначений проміжок часу коштом своїх податків допомогу, першочерговою підставою для якої стануть дозволи відповідних державних установ. Поряд з дотуванням окремих видів бізнесу за кошти бюджету, у доходах якого значну частину складають податки, що збільшують ціни для населення та податки на прибуток менш політично захищеного бізнесу, влада може стикнутися із труднощами пояснення вибору саме таких інструментів для сталого розвитку України.

З урахуванням негативних чинників впливу на планування, що формують виклики, пропонуємо змодельовати підходи до забезпечення державних політик публічними фінансовими ресурсами за двома взаємопов'язаними напрямками (рис. 2).

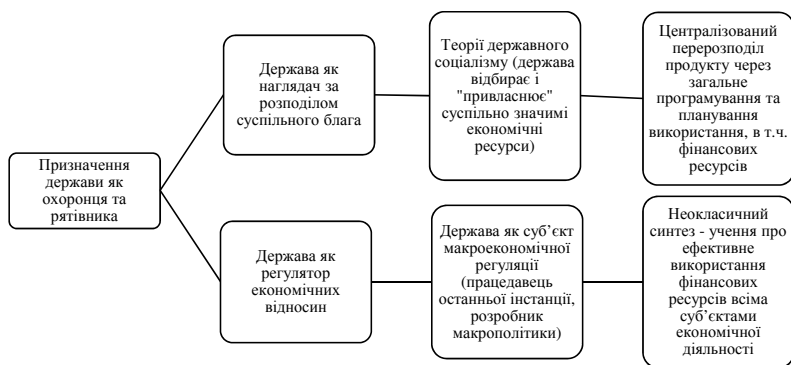

Рис. 2. Підходи до організації державного перерозподілу фінансових ресурсів

Джерело: складено авторами

Використовуючи підходи до фінансового забезпечення політики, зображені на рис. 2, влада обирає між двома стратегіями: перша передбачає нарощування перерозподілу доступних публічних ресурсів через бюджети; друга – забезпечення побудови регулюючого середовища, переважно за допомогою належної системи законодавства та дієвої судової влади, яке стимулює суспільство ефективно витратити ресурси без значного перерозподілу через бюджет. На практиці ці стратегії поєднуються у різних пропорціях залежно від складників управління кожної країни.

У країнах Європейського Союзу діють спільні правила для членів ЄС та країн Єврозони. Основними інструментами контролю за використанням бюджетних ресурсів виконавцями програм і проєктів у ЄС до цього часу були середньострокові фінансові рамки, цілі діяльності та огляди видатків [2]. Для України поєднання інструментів планування має забезпечити одночасно стійкість, економію та розвиток унаслідок формування та використання бюджетних коштів у синергії цілей діяльності виконавців у проєктах змін і відновлення. Відповідно, виклик впливу військових дій слід інтегрувати у середньострокове бюджетування країни.

Виходячи із моделювання реалізації політик на рис. 2, з урахуванням незвичайних ситуацій сформуємо три сфери у організації бюджетного менеджменту для бюджетного планування проєктів на рис. 3.

Рис. 3. Організація бюджетного менеджменту з урахуванням незвичайних ситуацій

Джерело: складено авторами

На рис. 3 виокремлено: а) сферу формування фінансового забезпечення державних політик, виходячи із аналізу інформації щодо виконання попередніх бюджетів та проєктів, наданих контролерами і виконавцями; б) сферу планування і виконання бюджетів проєктів виконавцями, виходячи із спроможності та впливу власних інтересів виконавців на виконання проєктів; в) сферу забезпечення

при реалізації проєктів реакцій на непередбачувані обставини, які формують незвичайні ситуації. Остання сфера бюджетного менеджменту пов'язана із попередніми шляхом оцінки потенціалу впливу на проєкти та пошуку найкращого використання непередбачуваних обставин у індикаторах проєктів, поряд із врахуванням їх у розробці та коригуванні політик. Невід'ємною частиною аналізу надзвичайних обставин є аналіз фінансової спроможності суспільства та вибір стратегії перерозподілу видатків унаслідок незвичайної ситуації через бюджет (переспрямування видатків та збільшення за рахунок додаткових видатків) або регулюючої стратегії (якщо залучення коштів у бюджет можна уникнути).

Систематизуємо призначення та завдання методів бюджетного планування на середньострокову перспективу з урахуванням незвичайних ситуацій за сферами організації бюджетного менеджменту для фінансового забезпечення проєктів (рис. 3) у табл. 1.

Таблиця 1

**Організація бюджетного планування проєктів
з урахуванням незвичайних ситуацій**

Сфера бюджетного менеджменту для забезпечення реалізації проєктів	Завдання, які вирішують методи середньострокового бюджетного планування	Підхід до організації перерозподілу
Формування фінансового забезпечення державних політик	Побудова рамки бюджету на середньострокову перспективу. Аналіз альтернатив (сценарний аналіз).	Влада має надавати перевагу регулюванню, а не перерозподілу додаткових коштів.
Мікробюджетування проєктів виконавцями	Розрахунок проєкту з нуля, поєднання пріоритетів та заходів у часі, ризико-орієнтований підхід, планування середньострокового впливу на бенефіціарів проєкту.	Всі заплановані кошти мають бути акумульовані та перерозподілені при виконанні бюджетів.
Фінансове забезпечення реакції на непередбачувані обставини	Врахування явних і неявних ризиків реалізації проєкту. Аналіз економічної ефективності реакції на невизначеність. Розрахунок тактичного, середньострокового та стратегічного впливу.	Залежно від змісту незвичайної ситуації, вибір між перерозподілом додаткових коштів через бюджети або забезпечення лише регулювання.

Джерело: складено авторами

Середньострокове бюджетне планування слід додатково адаптувати до правил середньострокового планування для сталого розвитку, зважаючи на вимоги підготовки членства України в ЄС. Отже, методи середньострокового планування вимагають узгодження підходів ЄС до середньострокового бюджетного планування із збереженням здатності оперативного реагування на кризові явища, що має забезпечити сталий розвиток в умовах військових дій. Тому Україні слід використовувати найновітніші методи бюджетного планування на середньострокову перспективу, які повинні випереджати світові напрацювання у антикризовому управлінні лише для того, щоб Україна змогла вижити за умови поточних втрат.

Пропонуємо деталізувати застосування методів середньострокового планування виконавцями проєктів (рис. 4).

Рис. 4. Підтримуюча та надзвичайна частини у середньостроковому бюджетному плануванні виконавця проєктів.

Джерело: складено авторами з використанням [2]

Підхід забезпечення поточної та незвичайної діяльності, як показано на рис. 4., додає гнучкості у реагуванні на незвичайні ситуації при реалізації проєктів та дозволить більш чітко оцінити зміст фінансового забезпечення поточної діяльності виконавця. Передбачено поділ бюджетних асигнувань на поточні бюджетні призначення та резерв асигнувань, який можна акумулювати за першим пріоритетом у діяльності розпорядника (наприклад, при активізації бойових дій). Таким чином бюджетування фінансового забезпечення діяльності суб'єкта умовно поділяється на «нормальну» (спрямовану на розвиток) і «аномальну» (спрямовану на реагування унаслідок негативного впливу) частини.

Витрачання коштів за двома частинами повинне конкретизуватися через попереднє ранжування пріоритетів діяльності виконавця під час реалізації проєкту для отримання потрібного впливу на бенефіціарів проєктів в умовах незвичайних ситуацій. Надзвичайну частину слід враховувати при сценарному плануванні на середньострокову перспективу, починаючи із зведеного бюджету країни.

Висновки. У підсумку нашого дослідження можна зробити висновок, що незвичайні ситуації, які ще донедавна сприймалися як рідкісні явища, нині стали постійними викликами для бюджетного планування у переважній більшості країн світу завдяки глобалізації. Водночас, залежно від географічного розташування, рівня соціально-економічного розвитку та історичних обставин, незвичайні ситуації можуть трансформуватися у загрозу життю націй і навіть переростати в надзвичайні стани, що вимагають екстрених заходів реагування. Однак стратегічне бюджетне планування має враховувати всі можливі сценарії незалежно від рівня

інтенсивності кризових явищ, оскільки їх наслідки можуть мати довготривалий вплив на економічну стабільність, соціальну сферу та фінансову політику держави.

Сучасні глобальні виклики, зокрема зміни клімату, стрімкий розвиток технологій та їхні побічні наслідки для здоров'я і навколишнього середовища, значною мірою впливають на стратегічне планування бюджетних витрат. В умовах зростаючої невизначеності бюджетне управління повинно бути не лише гнучким, а й адаптивним до швидких змін зовнішнього середовища. Відповідно, державна політика фінансових витрат у кризових умовах може варіюватися від регуляторного забезпечення до прямого фінансування певних секторів економіки чи соціальних сфер. Вибір відповідного механізму залежить від рівня економічної спроможності держави, доступних резервів та макроекономічних пріоритетів.

Окремим викликом у контексті середньострокового бюджетного планування є підтримка фінансової спроможності державних бюджетів у періоди криз та непередбачуваних ситуацій. Надмірне залучення бюджетних видатків може призвести до зростання дефіциту бюджету, збільшення боргового навантаження та погіршення макроекономічної ситуації. Саме тому сучасні методи бюджетного планування повинні включати механізми гнучкого реагування без створення зайвого фінансового навантаження. Це передбачає необхідність проведення регулярного перегляду поточної діяльності державних органів та виконавців проєктів із залученням бюджетних коштів, оптимізацію бюджетних ресурсів та визначення чітких пріоритетів фінансового забезпечення.

Одним із ключових інструментів у цьому контексті є проєктне бюджетне планування, яке передбачає фінансування програм та заходів із чітко визначеними цілями, результатами та впливом на кінцевих бенефіціарів. У середньостроковій перспективі такий підхід сприяє сталому розвитку, ефективному використанню бюджетних ресурсів та забезпеченню фінансової стійкості держави. Проєктне бюджетне планування є сучасною та прогресивною формою управління публічними фінансами, яка має бути інтегрованою у загальну систему бюджетного менеджменту з метою підвищення його ефективності та адаптивності до викликів сьогодення.

Таким чином, у сучасних умовах невизначеності середньострокове бюджетне планування має базуватися на комплексному підході, який включає використання адаптивних стратегій, впровадження проєктного управління та запровадження механізмів ефективного управління ризиками. Це дозволить підвищити стійкість публічних фінансів, мінімізувати негативний вплив кризових ситуацій та забезпечити стабільний розвиток економіки навіть у складних умовах глобальної турбулентності.

Список використаних джерел:

1. Public Finance in Modern History Database. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/exp@FPP/USA/FRA/JPN/GBR/SWE/ESP/ITA/ZAF/IND?year=2023> (дата звернення 17.03.2025).
2. Жибер Т. Середньострокове бюджетне планування під час війни в Україні *Business and Legislation : scientific analytical and practical journal*. 2022. Т. 15, № 2

- (спецвипуск). С. 43–50. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/759/726> (дата звернення 15.03.2025 р.).
3. Modern Ukrainian financial science : theoretical paradigm & practical concept of public finance / V. Fedosov, A. Krysovaty, V. Oparin [and other]. Oklahoma : Draft-2Digital Publishing, 2019. 447 p.
 4. Корнєєв В. В., Залізний В. П. Фінансова політика країн світу: можливості протидії коронакризі. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 11. С. 7–15.
 5. Опарін В. М., Волковський Є. І., Волковська Н. І. Фактор безпеки в контексті фінансового забезпечення сталого розвитку. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 7–31.
 6. Kotina H., Stepura M., Kornieva A., Slavkova A. Fiscal solvency and fiscal limitations under economic crisis and recovery: An empirical approach of Ukraine. *Investment Management & Financial Innovations*. 2023. Т. 20, № 1, С. 277–292.
 7. Захожай К. В., Рудик Н. В., Жибер Т. В. Фінансова безпека держави: бюджетна складова та макроекономічні чинники. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.39> (дата звернення 15.03.2025 р.).
 8. Буряченко А., Славкова А. Реформування енергетичного сектору України для забезпечення сталого розвитку. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 130–137.
 9. Жибер Т. Тенденції та перспективи видатків з державного бюджету на енергетичний сектор України. *Економіка України*. 2018. Т. 684-685, № 11-12. С. 60–70.
 10. Freeman R. Modelling the socio-political feasibility of energy transition with system dynamics. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. 2021. № 40. Р. 486–500.
 11. Жибер Т. В. Використання кліматичного маркування як інструменту зеленого бюджетування в Україні: рекомендації та перспективи. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 29–42.

References:

1. Public Finance in Modern History Database. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/exp@FPP/USA/FRA/JPN/GBR/SWE/ESP/ITA/ZAF/IND?year=2023> (date of application 17.03.2025).
2. Zhyber T. Seredn`ostrokove byudzhethne planuvannya pid chas vijny` v Ukrayini [Medium-term budget planning during the war in Ukraine] *Business and Legislation : scientific analytical and practical journal*. 2022. vol. 15, № 2 (special issue). P. 43–50. [Ukrainian] URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/759/726> (date of application 15.03.2025 p.).
3. Modern Ukrainian financial science : theoretical paradigm & practical concept of public finance / V. Fedosov, A. Krysovaty, V. Oparin [and other]. Oklahoma: Draft-2Digital Publishing, 2019. 447 p.
4. Korniyev V. V., Zaliznyuk V. P. Finansova polity`ka krayin svitu: mozhly`vosti proty`diyi koronokry`zi. [Financial policy of the countries of the world: opportunities to counteract the coronavirus crisis]. *Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n v Ukrayini*. 2020. № 11. P. 7–15. [Ukrainian]

5. Oparin V. M., Volkovs'kyj Ye. I., Volkovs'ka N. I. Faktor bezpeky` v konteksti finansovogo zabezpechennya stalogo rozvy`tku. [Security factor in the context of financial support for sustainable development]. *Finance of Ukraine*. 2022. № 7. P. 7–31. [Ukrainian]
6. Kotina H., Stepura M., Kornieva A., Slavkova A. Fiscal solvency and fiscal limitations under economic crisis and recovery: An empirical approach of Ukraine. *Investment Management & Financial Innovations*. 2023. vol. 20, № 1, P. 277–292.
7. Zaxozhaj K. V., Rudyk N. V., Zhyber T. V. Finansova bezpeka derzhavy`: byudzhetna skladova ta makroekonomichni chy`nny`ky`. [Financial security of the state: budgetary component and macroeconomic factors]. *Efficient economy*. 2023. № 11. [Ukrainian] URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.39> (date of application 15.03.2025 p.).
8. Buryachenko A., Slavkova A. Reformuvannya energety`chnogo sektoru Ukrayiny` dlya zabezpechennya stalogo rozvy`tku. [Reforming Ukraine's energy sector to ensure sustainable development]. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. P. 130–137. [Ukrainian]
9. Zhyber T. Tendenciyi ta perspekty`vy` vy`datkiv z derzhavnogo byudzhetu na energety`chny`j sektor Ukrayiny`. [Tendencies and Prospects of State Budget Expenditures on the Energy Sector of Ukraine]. *Economy of Ukraine*. 2018. № 11-12, vol. 684-685. P. 60–70. [Ukrainian]
10. Freeman R. Modelling the socio-political feasibility of energy transition with system dynamics. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. 2021. № 40. P. 486–500.
11. Zhy`ber T. V. Vy`kory`stannya klimaty`chnogo markuvannya yak instrumentu zele-nogo byudzhetuvannya v Ukrayini: rekomendaciyi ta perspekty`vy`. [Using Climate Labeling as a Green Budgeting Tool in Ukraine: Recommendations and Prospects]. *Finance of Ukraine*. 2022. № 5. P. 29–42. [Ukrainian]

УДК: 336.22

Федір Ткачик

доктор економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
tkachyk.fp@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4783-6919

Катерина Крисовата

кандидат економічних наук,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
krisovatakaterina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1147-8811

Тетяна Буряк

студентка факультету фінансів та обліку,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
tetianaburiak594@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-6808-9531

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА РАХУНОК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Fedir Tkachyk

Doctor of Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Kateryna Krysovata

Candidate of Economic Sciences,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Tetiana Buriak

Student, Faculty of Finance and Accounting,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

OPTIMIZATION OF FINANCIAL RESOURCES OF TERRITORIAL COMMUNITIES AT THE EXPENSE OF PERSONAL INCOME TAX IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

Анотація. У дослідженні розкрито сучасні аспекти адміністрування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) як одного з провідних джерел формування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану в Україні. Обґрунтовано,

що ПДФО виконує не лише фіскальну, а й інституційну функцію, сприяючи зміцненню фінансової автономії територіальних громад. Визначено динаміку надходжень ПДФО за 2019–2024 роки та акцентовано увагу на зростанні частки надходжень з грошового забезпечення військовослужбовців, що стало наслідком посилення оборонних потреб держави. У межах порівняльного аналізу розглянуто європейські моделі оподаткування доходів громадян, зокрема прогресивний підхід у застосуванні ставок податку, наявність податкових пільг і соціальних відрахувань. Узагальнено концептуальні підходи щодо децентралізації податкових ресурсів і зміцнення фінансової стійкості громад. Запропоновано комплекс заходів щодо оптимізації адміністрування ПДФО в процесі нарощування фінансового потенціалу територіальних громад, серед яких – цифровізація податкових сервісів, підвищення прозорості розподілу бюджетних коштів, упровадження стимулів до добровільної сплати податків та посилення адресності податкових пільг. Наголошено, що в умовах протидії викликам воєнного часу ефективно управління податковими надходженнями є запорукою фінансової безпеки держави, реалізації стратегічних програм відновлення економіки та забезпечення соціальної рівноваги.

Ключові слова: фіскальна політика, податкова система, бюджетні ресурси територіальних громад, фіскальна децентралізація, податкове адміністрування, податок на доходи фізичних осіб, розвиток регіонів, воєнний стан, відбудова економіки України.

Abstract. The study explores current aspects of administering the personal income tax (PIT) as one of the principal sources of local budget revenues under the conditions of martial law in Ukraine. It is substantiated that PIT performs not only a fiscal function but also an institutional one, contributing to the strengthening of the financial autonomy of territorial communities. The dynamics of PIT revenues for the period 2019–2024 are identified, with particular emphasis on the growing share of receipts from the monetary allowances of military personnel, which reflects the increased defense needs of the state. Within the framework of a comparative analysis, European models of personal income taxation are examined, especially the use of progressive tax rates, the presence of tax benefits, and mandatory social contributions. The paper generalizes conceptual approaches to the decentralization of tax resources and the enhancement of fiscal resilience at the local level. A set of measures is proposed to optimize PIT administration, including the digitalization of tax services, increased transparency in the allocation of public funds, implementation of incentives for voluntary tax compliance, and the strengthening of targeted tax relief mechanisms. It is emphasized that, in the context of war-related challenges, effective management of tax revenues is a key prerequisite for ensuring the state's financial security, implementing strategic economic recovery programs, and maintaining social stability.

Key words: fiscal policy, tax system, budgetary resources of territorial communities, fiscal decentralization, tax administration, personal income tax (PIT), regional development, martial law, economic recovery of Ukraine.

Повномасштабна війна суттєво вплинула на економічну стабільність України, спричинивши руйнування інфраструктури, зниження бізнес-активності, релокацію підприємств та зміни в демографічній структурі країни. Внаслідок цих процесів територіальні громади зазнали значних фіскальних втрат, що позначилося на фінансуванні соціально-економічних програм. Одним із важливих напрямів реформування податкової системи України є удосконалення механізмів оподаткування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Головною метою таких змін є підвищення ефективності процедури сплати ПДФО, зменшення рівня корупційних ризиків, стимулювання громадян до добровільного виконання податкових зобов'язань, а також забезпечення справедливих умов оподаткування для всіх суб'єктів податкового процесу.

Податок на доходи фізичних осіб є одним із загальнодержавних податків, обсяг якого напряму залежить від величини отриманих оподатковуваних доходів фізичних осіб. Важливо зазначити те, що особливістю цього податку є його досить швидка реакція на зміни, що відбуваються в економіці, особливо це стосується кризових явищ та періодів. У випадку зниження або відсутності доходів у фізичних осіб обсяг бюджетних надходжень від ПДФО суттєво скорочується.

Серед основних характеристик податку на доходи фізичних осіб можна виділити наступні:

- розмір податку залежить від рівня платоспроможності платника;
- можливості застосування прогресивної шкали ставок, наявність неоподаткованого мінімуму та податкових пільг сприяють соціальній рівності усіх платників податків;
- доходи з різних джерел оподатковуються за різними ставками;
- сплата ПДФО є одним із джерел забезпечення суспільними благами, які держава надає громадянам.

Необхідно звернути увагу на те, що механізм сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні залишається майже незмінним протягом усього періоду його існування. Проте на сьогодні він не враховує сучасних тенденцій у формуванні структури доходів, а також актуальних економічних і циклічних процесів у країні.

Фіскальний потенціал ПДФО характеризується регулярністю надходжень до бюджетів, гнучкістю та не викликає спотворення цін, також даний податок відповідає визначеності оподаткування, тобто всі платники знаючи свій дохід можуть обчислити величину податку, а в більшості випадків кампанія декларування доходів громадян забезпечується активним супроводом консультаційного характеру з боку податкових органів (в Україні) та податкових служб у взаємодії з податковими консультантами (у країнах ЄС) [1].

Концептуальний підхід ідентифікації ролі податку на доходи фізичних осіб у розвитку муніципалітетів довів, що даний податок є інструментом не лише фіскального, але й інституційного зміцнення регіонів. Ефективне адміністрування ПДФО забезпечує економічну спроможність громад, підвищує ефективність надання публічних послуг та посилює демократичну підзвітність місцевої влади. Відзначимо, що у своєму науковому доробку «Economics of the Public Sector» лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц (2001) розглядає податок на доходи фізичних

осіб як ключовий інструмент забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів. На його думку «прибутковий податок сприяє досягненню фіскальної справедливості, ефективності та стабільності в наданні муніципальних послуг» [2]. Водночас, у монографії У. Оутс «Fiscal Federalism» обґрунтовує переваги децентралізації податкових надходжень, зокрема податку на доходи фізичних осіб. Він стверджує: «надання муніципалітетам частки ПДФО зміцнює підзвітність, покращує розподіл ресурсів та стимулює ефективне місцеве самоврядування» [3].

Спільними рисами таких наукових підходів можна вважати позиціонування децентралізації податкових надходжень як засобу підвищення ефективності управління; фокусування на зміцненні фінансової автономії місцевих громад; підвищення ефективності розподілу ресурсів відповідно до локальних потреб; ідентифікація ПДФО як стабільного й передбачуваного джерела доходів місцевих бюджетів, а також інструменту соціальної та фіскальної справедливості.

Відмінні риси згруповано відповідно до поглядів вчених в табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація спільних і відмінних рис впливу податку на доходи фізичних осіб на розвиток громад у поглядах Дж. Стігліца та У. Оутса

Ознака	Джозеф Стігліц	Уоллес Оутс
Ключовий фокус	Соціальна ефективність та економічна рівність	Теорія фіскального федералізму
Роль місцевих податків	Як механізм фіскального балансу в умовах різноманітності	Як інструмент локалізації публічних благ
Контекст	Більш загальноекономічний, глобальний підхід	Чітка прив'язка до ієрархії державного устрою
Фіскальні інструменти	Поєднання ПДФО з соціальними трансфертами	Розмежування податкових повноважень між рівнями
Цільова перспектива	Забезпечення рівності та доступності публічних послуг	Оптимізація міжбюджетних відносин
Орієнтація	Економіка публічного сектору	Інституційна структура фіскального управління

Емпіричний підхід засвідчив, що оподаткування доходів населення податком на доходи фізичних осіб у більшості держав світу відбувається за прогресивними ставками, тобто із збільшенням фінансових ресурсів населення зростає і ставка податку, яку сплачує платник.

Розподіл надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПІТ) у країнах-членів ЄС розподіляється між різними рівнями бюджетів по-різному, залежно від національної системи та специфічних особливостей бюджетної системи. Зазвичай доходи від ПІТ можуть акумулюватися в місцевих, регіональних та загальнодержавному бюджетах.

Більшість європейських країн схиляється до такої системи оподаткування, котра заснована на принципі прогресивності «багатий платить більше». Згідно з даними за 2025 рік (рис. 1), найвищі максимальні ставки прибуткового податку серед країн-членів Європейського Союзу зафіксовані у Данії – 55,9%, Франції – 55,4% та Австрії – 55%, що

є найбільш характерним для західноєвропейських держав. Натомість найнижчі ставки притаманні для Болгарії та Румунії – 10%, а також Угорщини – 15%, які є країнами з історією посткомуністичних реформ. Якщо розглянути держави Південної Європи, як-от Греція, Кіпр, Мальта та Хорватія, то середній рівень ставок податку варіюється в межах від 35% до 44%. Європейська доктрина оподаткування доходів громадян чітко визначає рівень оподаткування залежно від фінансових можливостей платників.

У податкових системах різних країн Європейського Союзу є багато спільних особливостей та характеристик в оподаткуванні доходів населення, оскільки вони опираються на універсальну систему оподаткування. Основними принципами цієї системи є:

- платники податків розподіляються на резидентів та нерезидентів;
- базою оподаткування є загальний дохід фізичної особи;
- ставки оподаткування переважно є прогресивними;
- зниження податкових зобов'язань можливе за допомогою податкового кредиту;
- передбачені податкові пільги, які поділяються на постійні та тимчасові, це можуть бути податкові знижки та пільги для сімей із дітьми або без, по внесках у фонди соціального страхування чи пенсійні фонди [5].

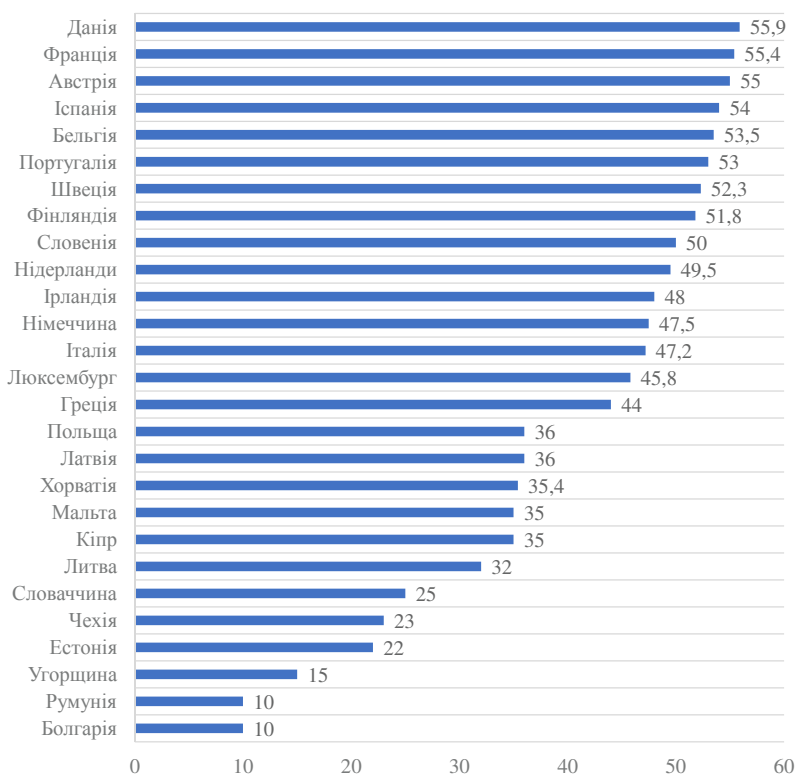

Рис. 1. Ставки ПДФО у країнах-членах Європейського Союзу станом на початок 2025 року, % [4]

У податкових системах країн ЄС, крім податку на доходи фізичних осіб, громадяни можуть бути зобов'язані сплачувати внески до фонду соціального страхування, пенсійного фонду, а також у окремих країнах є збори на медичне страхування, які також підлягають обов'язковій сплаті платниками податків.

Сьогодні більшість країн членів ЄС використовують справедливую систему оподаткування доходів населення. Згідно з даними Європейської комісії, лише в 6 з 27 країн-членів Європейського Союзу встановлена фіксована ставка податку на доходи фізичних осіб. Водночас, у інших країнах діють диференційовані ставки даного податку, які залежать від фінансових надходжень громадян. Переважно у таких державах запроваджено від 2 до 7 рівнів податку. Наразі близько половини країн ЄС встановлюють максимальні ставки оподаткування, які перевищують 44%, а в 9 країнах ставка даного податку сягає понад 50% [6].

Варто звернути увагу на те, що при порівнянні податкових систем країн ЄС та України, можна побачити різницю в тому, що грошова сума неоподаткованого мінімум доходів платника податків в Україні не враховується у загальному оподаткованому доході фізичної особи. Згідно законодавства, неоподаткований мінімум в Україні станом на 2025 рік (так і в попередні роки) становить 17 грн і застосовується лише в окремих випадках (в т.ч. для визначення розмірів штрафних санкцій), які передбачені нормами Податкового кодексу України (ПКУ) та іншими законодавчими актами. Проте в Україні існує податкова соціальна пільга зі сплати податку на доходи фізичних осіб, вона в свою чергу дозволяє працівникам зменшити свій місячний оподатковуваний дохід, який отриманий із заробітної плати або інших схожих джерел доходів згідно положень ПКУ.

Незважаючи на велику кількість негативних факторів, таких як: зростання безробіття, масова еміграція фізичних осіб, що значно посилилася після початку повномасштабного вторгнення, податок на доходи фізичних осіб продовжує залишатися важливим джерелом формування доходів зведеного бюджету України та найбільшим з податків, що забезпечує дохідну частину місцевих бюджетів України.

На рис. 2 відображено динаміку надходжень податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету України за 2019-2024 роки. Аналіз отриманих даних демонструє стабільне зростання обсягу коштів, що надходили до зведеного бюджету від сплати цього податку. Зокрема, надходження від ПДФО у 2019 році становили 253,03 млрд грн. У 2020 році сума податку на доходи фізичних осіб дещо збільшилася до 271,18 млрд грн. А в 2021 році цей показник зростав та сума надходжень сягнула 321,16 млрд грн.

Незважаючи на початок повномасштабного вторгнення у 2022 році, надходжень ПДФО до зведеного бюджету не зменшилися, а навпаки, зросли до 386,74 млрд грн. У 2023 році темпи зростання надходжень від ПДФО значно збільшилися до 456,75 млрд грн. У 2024 році надходження від податку на доходи фізичних осіб сягнули свого максимуму за останні 5 років та становили – 528,29 млрд грн.

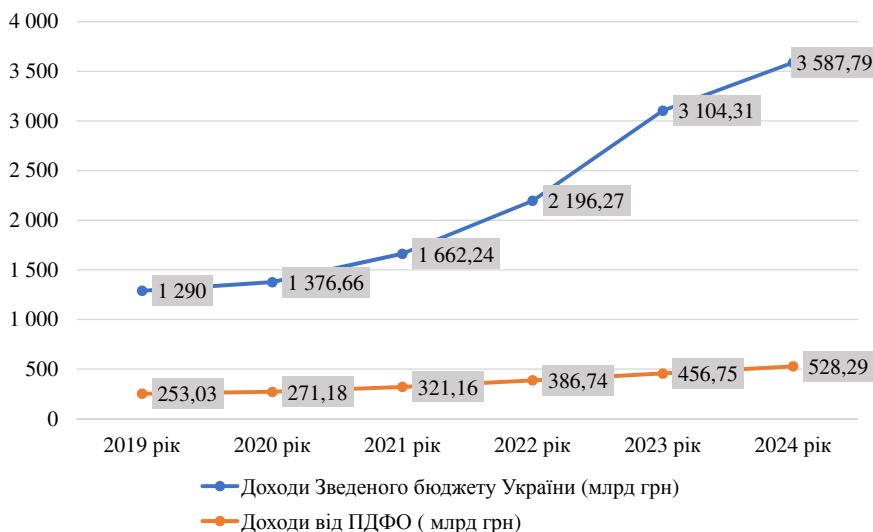

Рис. 2. Динаміка надходжень ПДФО до зведеного бюджету України за 2019–2024 рр. [7]

Отже, у 2019-2024 роках спостерігається послідовне та значне зростання надходжень від ПДФО до зведеного бюджету України. Ця позитивна динаміка може бути зумовлена декількома факторами, такими як: збільшення доходів населення, вдосконалення механізму адміністрування податку, а також зміни у податковому законодавстві щодо оподаткування доходів фізичних осіб. Зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб є важливим індикатором для підтримки фінансової стабільності України в умовах воєнного стану, а також це дає можливість для фінансування державних і місцевих програм у кризовий період.

Акцентуємо, що до загальної суми надходжень податку на доходи фізичних осіб, включається сума сплаченого ПДФО з грошового забезпечення та грошових винагород та інших виплат одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового та начальницького складу, що сплачується податковим агентом (рис. 3). За результатами дослідження виявлено чіткий зростаючий тренд з коефіцієнтом детермінації 0,87, що може пояснюватися збільшенням обсягів фінансового забезпечення військових. До прикладу, якщо порівняти кількість надходжень від даного виду об'єкту оподаткування у 2020 році, який становив – 18,2 млн грн та у 2024 році – 148,2 млн грн, тобто надходження зросли у 8,2 рази, то як наслідок, це свідчить про те, що в умовах воєнного часу внесок військовослужбовців у формування дохідної частини бюджету суттєво зріс [8].

В загальному констатуємо, що обсяг надходжень від ПДФО залежить від ряду чинників, зокрема:

- податкова політика державних органів влади у сфері справляння податку;
- рівень зайнятості населення в країні та кількість платників податку;

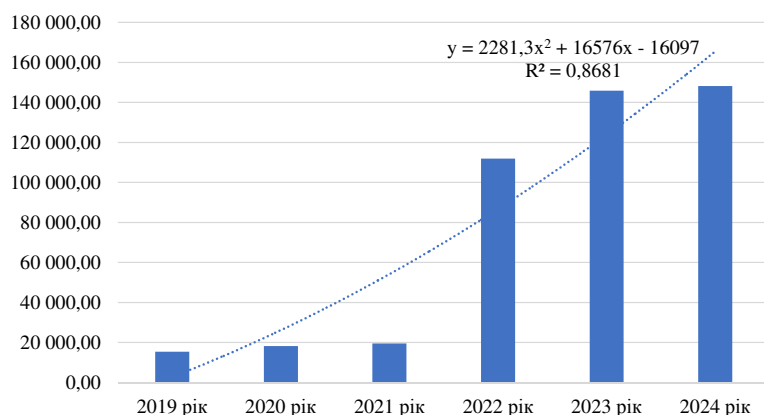

Рис. 3. Динаміка сплаченого ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців, млн грн [7]

–масштаби тіньового сектору економіки та рівень декларування доходів;
–розмір мінімальної заробітної плати та неоподатковуваного розміру доходів громадян;
–рівень фінансової грамотності населення та відповідальності платників податку у сфері оподаткування [9, с. 219].

Отже, податок на доходи фізичних осіб є важливим бюджетоутворюючим елементом та має значний фіскальний потенціал. Пріоритетними завданнями держави мають стати зменшення масштабів бідності та недопущення надмірної диференціації населення за доходами, та зростання мобільності платоспроможних громадян. Високий рівень нерівності в доходах та бідності спричиняють соціальну напругу і соціальні конфлікти. Їх наслідком (особливо в умовах політичної нестабільності) є збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни, що неминуче уповільнює темпи економічного зростання [10].

Вплив війни на оподаткування населення є комплексним і включає як законодавчі нововведення, так і реальну зміну податкових надходжень. Наприклад, у 2024 році, за даними Міністерства фінансів України, надходження від ПДФО скоротилися на 12%, що еквівалентно близько 25 млрд грн. Основними причинами стали міграція населення, закриття підприємств у зонах бойових дій і втрата робочих місць. Водночас тіньова економіка, частка якої, за експертними оцінками, досягла 30% національного ВВП, створює додаткові складнощі для забезпечення контролю за доходами громадян.

Бюджетні виклики, пов'язані з викликами воєнного стану, підштовхують до подальшого перегляду податкової політики. ПДФО залишається одним із головних джерел державного бюджету, забезпечуючи понад 15% його надходжень, відповідно до вимог Бюджетного кодексу України. В умовах воєнного стану пріоритетним завданням залишається створення збалансованої системи, яка б стимулювала платників податків до прозорості сплати та забезпечувала стабільність публічних фінансів.

Адміністрування податків у воєнний час стикається зі складними викликами, які потребують адаптації системи до нових умов. За даними звітів Державної казначейської служби України у 2024 році кількість випадків невиконання податкових зобов'язань зросла на 18%. Основною причиною цього є масштабність вимушеної міграція громадян та релокація бізнесу, що перевищила 5 мільйонів осіб. Багато з них втратили доступ до електронних сервісів, таких як «Електронний кабінет платника податків», через обмежений доступ до інтернету або технічні проблеми. Водночас уряд впровадив тимчасові заходи, такі як податкові канікули для бізнесу в постраждалих регіонах, щоб підтримати економічну активність та мінімізувати вплив кризи [11].

Воєнний час вимагає від держави перегляду основних принципів оподаткування, щоб система стала більш прозорою, ефективною та справедливою. Особливу увагу слід приділяти забезпеченню доступу громадян до фінансових сервісів і створенню механізмів адаптації для вразливих груп населення. Такі ініціативи повинні включати спрощення процедур декларування доходів, стимулювання офіційного працевлаштування та створення умов для зниження тіньової економіки. Забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження стане ключовим фактором для відновлення економічної стабільності та довіри до державних інституцій.

Питання адаптації податкових ставок і пільг до реалій воєнного часу набуває особливого значення в умовах кризи, спричиненої збройною агресією. Податковий кодекс України визначає базову ставку податку на доходи фізичних осіб на рівні 18%, однак поточна ситуація вимагає перегляду цих стандартів. Особливої уваги заслуговують пропозиції щодо тимчасового зниження ставки ПДФО для окремих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, сім'ї загиблих військовослужбовців, а також особи з інвалідністю. Такі заходи вважаються більш справедливими з соціальної точки зору, а також необхідні для забезпечення мінімальної фінансової підтримки найбільш постраждалих груп населення. Паралельно з цим доцільним є впровадження податкових канікул або суттєвого зниження податкових навантажень для підприємств, що створюють робочі місця та працюють над відновленням інфраструктури в регіонах, постраждалих від бойових дій. Потребує уваги оподаткування високих доходів, ставка податку в цьому ракурсі може бути модифікована в напрямку зростання. Такі інструменти здатні стимулювати економічну активність і стати основою для поступового виходу з кризи.

Акцентуємо увагу, що адміністрування податків на доходи в умовах війни потребує інтеграції сучасних технологій, які б забезпечували ефективність і прозорість процесів декларування і сплати до відповідного бюджету. Використання цифрових інструментів, зокрема «Електронний кабінет платника податків», значно спрощує взаємодію між громадянами (платниками податків) та податковими органами, забезпечуючи доступ до необхідної інформації й оперативність виконання і перевірки зобов'язань. Крім того, технології штучного інтелекту та аналізу великих даних дозволяють автоматизувати перевірки, виявляти ризикові операції, а також прогнозувати можливі надходження до бюджетів відповідного рівня. Це не тільки мінімізує корупційні ризики й людські фактори щодо допущення помилок, але й дозволяє більш ефективно управляти публічними фінансами в умовах

нестабільності. Використання таких інновацій створює основу для формування адаптивної та прозорої податкової системи.

Підтримка добровільної сплати податків є важливим елементом фінансової стабільності в умовах війни. Ефективні інформаційно-просвітницькі кампанії, які наголошують на важливості кожного внеску в бюджет для підтримки обороноздатності, допомоги постраждалим і фінансування соціальних програм, спроможні підвищити рівень відповідальності громадян. Крім того, запровадження програм лояльності для сумлінних платників, таких як податкові знижки, пріоритетне надання державних послуг, модифікований функціонал «клубу білого бізнесу» може стимулювати своєчасну сплату податків. Такі заходи не тільки зміцнюють фінансову базу країни, але й сприяють формуванню довіри громадян до податкових інституцій.

Оптимізація процедур декларування доходів і сплати податків є необхідною для полегшення адміністративного навантаження, який впливає як на платників, так і на податкові органи. Впровадження єдиної уніфікованої форми звітності дозволить значно спростити процес декларування, зменшити кількість документів та мінімізувати ризики помилок. Використання онлайн-платформ для подання такої звітності забезпечить її доступність навіть для громадян у віддалених регіонах, що особливо актуально в умовах воєнного часу. Завдяки спрощенню бюрократичних процедур можна досягти не лише покращення адміністрування податків, а й підвищення рівня дисципліни, грамотності й культури серед платників. Комплексний підхід до реформування податкової системи є ключовим для забезпечення фінансової стабільності України [12].

Для покращення ефективності адміністрування ПДФО до бюджетів територіальних громад в Україні необхідно запровадити низку заходів. Зокрема, варто розглянути можливість переходу до моделі перерозподілу податку за місцем проживання платника (актуально в період воєнного стану в процесі оподаткування заробітної плати військовослужбовців), що дозволить рівномірно формувати і розподіляти податкові надходження між територіальними громадами. Водночас, доцільно спростити адміністрування податку (зокрема в частині застосування пільг), та забезпечити прозорість та транспарентність використання фінансових ресурсів, отриманих від його акумулювання до відповідного місцевого бюджету.

ПДФО також може бути використаний для підтримки стратегічних ініціатив, таких як фінансування освіти, медичних програм, екологічних проєктів та цифровізації державних послуг. Податкові надходження можуть сприяти розширенню інноваційної діяльності, підтримці підприємництва та розвитку малого бізнесу, що стратегічно важливо в контексті відбудови економіки України.

Загалом ефективне управління ПДФО має критичне значення для соціально-економічного відновлення України. Його оптимізація сприятиме фінансовій автономії територіальних громад, забезпечить соціальну рівність та створить передумови для довгострокового економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Ткачик Ф.П., Валігура В.А., Дмитрів В.І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602>
2. Stiglitz J. E. *Economics of the public sector* (3rd ed.). W. W. Norton & Company. 2000. URL: https://www.academia.edu/37552359/Economics_of_the_Public_Sector_Joseph_E_Stiglitz
3. Oates W. E. *Fiscal federalism*. Harcourt Brace Jovanovich. 1972. URL: <https://www.jstor.org/stable/30022712>
4. Top Personal Income Tax Rates in Europe. 2025. URL: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/top-personal-income-tax-rates-europe/>
5. Податкові системи зарубіжних країн: навч. посіб. / за ред. В. М. Федосова. К.: Центр учбової літератури, 2018. 368 с.
6. European Commission. *Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway*. Publications Office of the European Union. 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-08/ART%20-%20Report%202023_Digital%20Version_1.pdf
7. Державний веб-портал бюджету для громадян. 2025. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
8. У 2024 році до загального фонду держбюджету надійшло майже 2,2 трлн грн, з яких кожна дев'ята гривня від ПДФО та військового збору. Міністерство фінансів України. 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_do_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_nadiishlo_maizhe_22_trln_grn_z_iakikh_kozhna_deviata_grivnia_vid_pdfo_ta_vijskovogo_zboru-4975?utm_source=chatgpt.com
9. Юрчишина Л.В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, облік, банки*. 2016. Вип. 1. С. 215–224.
10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010р. № 2755-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
11. Грановська І.В., Макаrchук І.М., Грановський О.С. Аналіз податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2024. № 2 (132). С. 71–77.
12. Горин В.П., Була П.В., Чорноус В.С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31.

References:

1. Tkachyk, F. P., Valihura, V. A., and Dmytriv, V. I. (2021). Fiskalno-rehuliuiuchyi potentsial podatku na dokhody fizychnykh osib [Fiscal and regulatory potential of the personal income tax]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 29. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602>
2. Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the public sector* (3rd ed.). W. W. Norton & Company. Available at: https://www.academia.edu/37552359/Economics_of_the_Public_Sector_Joseph_E_Stiglitz

3. Oates, W. E. (1972). *Fiscal federalism*. Harcourt Brace Jovanovich. Available at: <https://www.jstor.org/stable/30022712>
4. Top Personal Income Tax Rates in Europe. (2025). Available at: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/top-personal-income-tax-rates-europe/>
5. Fedosov, V. M. (Ed.). (2018). *Podatkovi systemy zarubizhnykh krain: navchalnyi posibnyk* [Tax systems of foreign countries: textbook]. Kyiv: Tsentru uchbovnoi literatury [in Ukrainian].
6. European Commission. (2023). *Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway*. Publications Office of the European Union. Available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-08/ART%20-%20Report%202023_Digital%20Version_1.pdf
7. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State budget web portal for citizens]. (2025). Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
8. U 2024 rotsi do zahalnoho fondu derzhbiudzhetu nadiishlo maishe 2,2 trln hrn, z iakykh kozhna deviata hryvnia vid PDFO ta viiskovoho zboru [In 2024, almost UAH 2.2 trillion was received to the general fund of the state budget, of which every ninth hryvnia came from PIT and military levy]. (2024). *Ministerstvo finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine*. Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_do_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_nadiishlo_maizhe_22_trln_grn_z_iakikh_kozhna_deviata_grivnia_vid_pdfo_ta_viiskovogo_zboru-4975?utm_source=chatgpt.com
9. Yurchyshyna, L. V. (2016). Podatok na dokhody fizychnykh osib: mekhanizm stiahnennia ta dzhерelo dokhodu biudzhetu Ukrainy [Personal income tax: collection mechanism and a source of Ukraine's budget revenue]. *Finansy, oblik, banky – Finance, Accounting, Banks*, 1, 215–224 [in Ukrainian].
10. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010, No. 2755-VI]. *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
11. Hranovska, I. V., Makarchuk, I. M., and Hranovskyi, O. S. (2024). Analiz podatkovykh nadkhodzen do mistsevykh biudzhativ v umovakh voiennoho stanu [Analysis of tax revenues to local budgets in the conditions of martial law]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – The State and the Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 2 (132), 71–77 [in Ukrainian].
12. Horyn, V. P., Bula, P. V., and Chornous, V. S. (2024). Podatkova polityka Ukrainy v umovakh voiennoho chasu: realii, bezpekovi vyklyky ta perspektyvy podolannia [Tax policy of Ukraine in wartime: realities, security challenges and prospects for overcoming]. *Investytzii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 18, 23–31 [in Ukrainian].

УДК: 32:355.4:327

Ілля Крамар

аспірант кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна
gmilyak@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-0920-5416

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ

Illia Kramar

PhD student, Finance Department
Odessa National Economic University,
Odessa, Ukraine

STRATEGIC PLANNING AS THE INSTRUMENT OF INTERNATIONAL ASSISTANCE INVOLVMENT

Анотація. У контексті необхідності повосінного відновлення України питання залучення інструментів міжнародної допомоги для відбудови постраждалих територіальних громад набуває актуальності. Повномасштабне вторгнення ворожої армії російської федерації має жахливі руйнівні наслідки, призупинило багато процесів в Україні, але воно переконливо показало – сила держави в ефективному місцевому самоврядуванні та згуртованості українців. Важливим елементом у відновленні України є проведення реформ у контексті адаптації до політик Європейського Союзу. Одним з напрямків реформ є підтримка регіонального розвитку та інвестиційної політики.

Аналіз надходжень міжнародної допомоги до України показує стрімке збільшення обсягів вищезазначених надходжень у 2023-2025 роках. Це зумовлює необхідність запровадження прозорих інструментів планування, моніторингу та використання міжнародної допомоги кінцевими реципієнтами. Стратегічне планування розглядається як інструмент ефективного планування процесів відбудови та розвитку територіальних громад з метою ефективного залучення міжнародної допомоги.

Враховуючи міжнародний досвід та зміни у законодавстві України, що були внесені в контексті удосконалення регіональної політики, стратегії розвитку територіальних громад виступають дієвими інструментами залучення міжнародних коштів.

Ключові слова: стратегічне планування, міжнародна технічна допомога, інвестиційна політика.

Abstract. In the context of the need for post-war reconstruction of Ukraine, the issue of attracting international assistance instruments for the reconstruction of affected territorial

communities is becoming increasingly relevant. The full-scale invasion of the enemy army of the Russian Federation has terrible destructive consequences, has suspended many processes in Ukraine, but it has convincingly shown that the strength of the state lies in effective local self-government and the unity of Ukrainians. An important element in Ukraine's recovery is the implementation of reforms in the context of adaptation to European Union policies. One of the areas of reform is support for regional development and investment policy.

An analysis of international aid flows to Ukraine shows a rapid increase in the volumes of the above-mentioned flows in 2023-2025. This necessitates the introduction of transparent tools for planning, monitoring, and using international assistance by final recipients. Strategic planning is considered as a tool for effective planning of reconstruction and development processes of territorial communities in order to effectively attract international assistance.

Taking into account international experience and changes in Ukrainian legislation that were made in the context of improving regional policy, strategies for the development of territorial communities are effective tools for attracting international funds.

Key words: *strategic planning, international technical assistance, investment policy.*

Повномасштабне вторгнення ворожої армії російської федерації має жахливі руйнівні наслідки, призупинило багато процесів в Україні, але воно переконливо показало – сила держави в ефективному місцевому самоврядуванні та згуртованості українців.

З огляду на зазначене, у 2022 році зазнала суттєвих змін законодавча база з питань місцевого та регіонального розвитку. Зокрема, для забезпечення територіально спрямованого підходу до відновлення і розвитку України були внесені зміни до Закону України «Про засади державної регіональної політики» [1]. Відповідно до зазначеного Закону до документів стратегічного планування державної регіональної політики віднесено:

1. Державну стратегію регіонального розвитку України;
2. регіональні стратегії розвитку;
3. стратегії розвитку територіальних громад.

З прийняттям Закону стратегічне планування на місцевому рівні тепер вже не тільки можливість, а й певною мірою обов'язок громад, оскільки вони формують основу для розвитку країни та покращання життя людей під час війни та в повоєнний період. Попри війну планування відновлення та повоєнного розвитку територіальної громади є вкрай важливе. Планування дає можливість визначати ключові пріоритети, адаптувати процеси під виклики, які щодня створює для нас російська окупаційна армія.

Окрім того прийняття стратегій на рівні громад є однією з вимог Європейської комісії (Звіту Європейської комісії щодо України в межах розширення ЄС). Стратегії мають бути адаптовані до принципів Європейського Союзу.

В умовах обмежених фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах воєнного часу саме кошти міжнародних партнерів є вагомим джерелом для відновлення та розвитку громад. Політика надання міжнародної допомоги починаючи з 2023 року змінила своє спрямування з надання швидкої допомоги для вирішення гуманітарних питань на реалізацію довгострокових проєктів відновлення та

розвитку громад. Особливу увагу при наданні міжнародної підтримки приділяється питанням відповідності тих чи інших проєктів стратегічним документам громад.

Так, за друге півріччя 2023 року загальна кількість територіальних громад, які охоплені процесом стратегічного планування, збільшилась з 1283 до 1314 громад (до 91%). Про це свідчать дані моніторингу стану розроблення та затвердження стратегічних документів, проведеного Міністерством відновлення [2].

Серед лідерів за кількістю затверджених стратегій розвитку громад: Вінницька (95%), Полтавська (80%), Івано-Франківська (74%), Львівська (74%) та Миколаївська (73%) області. Водночас найбільша кількість проєктів стратегій розробляються у Закарпатській (77%), Київській (59%), Харківській (55%), Запорізькій (54%), Рівненській (53%), Кіровоградській (49%), Хмельницькій (47%) та Тернопільській (40%) областях.

Важливу роль у підготовці стратегічних документів відіграє співпраця з міжнародними партнерами, агенціями регіонального розвитку, громадськими організаціями з метою врахування кращих практик ЄС.

Серед них: Програма «U-LEAD з Європою»; Асоціація міст України; Громадська організація «Єврорегіон «Дністер»; Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проєкт PROMIC); Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP); Фонд східна Європа; Агентство США з міжнародного розвитку (USAID); Проєкт USAID «Говерла»; ГО «Український інститут майбутнього»; проєкт міжнародної технічної допомоги, україно-швейцарський проєкт «DESPRO»; Програма ПРООН з відновлення та розбудови миру; Проєкт GIZ «Підтримка структурних змін вугільних регіонів України» (німецьке товариство міжнародного співробітництва); Агенція регіонального розвитку Одеської області; Проєкт «Сприяння стратегічному розвитку територіальних громад малих міст», що реалізується ВАОМС «Асоціація міст України» спільно з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ); Агенція регіонального розвитку Чернівецької області chernivtsi agency; Фондація менеджерських ініціатив (м. Люблін), Польща; Проєкт «Польський досвід для розробки Стратегічного плану розвитку громад» за фінансової підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи в рамках програми RITA; Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів «Європоліс»; Асоціація розвитку і реформ міст, селищ і сіл громад «Закарпаття – 21 століття»; МАОМС «Агенція розвитку ОТГ Прикарпаття».

Залучення міжнародної технічної допомоги в Україні відбувається відповідно до Порядку залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги [3].

У 2022 р. Україна отримала грантового фінансування понад 14 млрд доларів, у т. ч. у період з липня 2022 р. по квітень 2023 р. на фінансування 4000 грантів для розвитку підприємництва на загальну суму 2,4 млрд грн.[4]

Зафіксований обсяг МТД у 2022–2023 рр. зріс у порівнянні з попередніми роками (2017–2020 рр.) практично у 8 разів [4]. Зокрема можна спрогнозувати, що обсяг МТД надалі має тенденцію до зростання задля повоєнної відбудови України.

У 2024 році Україна продовжувала отримувати міжнародну технічну допомогу, спрямовану на підтримку різних сфер, включаючи економіку, фінанси, енергетику та

реформи. Було реалізовано низку проєктів, спрямованих на зміцнення державних фінансів, підтримку малого та середнього бізнесу, впровадження практик ЄС у сфері регіонального планування, підтримку енергоефективності, а також на впровадження стандартів ЄС у різних сферах.

Враховуючи вищевикладене, стратегічне планування є критично важливим інструментом для залучення міжнародної допомоги, оскільки воно дозволяє громадам чітко визначити свої потреби, цілі та стратегії досягнення цих цілей. Ефективне стратегічне планування підвищує шанси на успішне отримання та використання міжнародної підтримки, забезпечуючи прозорість, підзвітність та відповідність потребам бенефіціарів. Стратегічне планування має включати наступні елементи:

1. Визначення потреб та цілей:

Стратегічне планування допомагає громадам ідентифікувати актуальні потреби та сформулювати чіткі, вимірювані цілі, що є основою для звернення до міжнародних донорів. Це дозволяє продемонструвати, що допомога буде використана ефективно та спрямована на вирішення конкретних проблем.

2. Розробка плану заходів:

Чіткий стратегічний план, що включає конкретні заходи, терміни та показники, дозволяє донорам зрозуміти, як саме громада планує досягати своїх цілей та як їхня допомога сприятиме цьому.

3. Підвищення довіри:

Стратегічне планування демонструє професіоналізм, відповідальність та прозорість громад, що підвищує довіру донорів. Чіткий план дій, який можна оцінити та перевірити, зазвичай є більш привабливим для міжнародних організацій, ніж невизначені наміри.

4. Залучення партнерів:

Стратегічний план може допомогти визначити потенційних партнерів серед інших організацій, державних установ або приватного сектору, що можуть сприяти реалізації проєкту та залученню додаткових ресурсів.

5. Моніторинг та оцінка:

Стратегічний план повинен містити механізми моніторингу та оцінки, що дозволяють відстежувати прогрес, виявляти проблеми та коригувати дії у разі потреби. Це важливо для донорів, які хочуть бачити результати своєї підтримки.

Розроблення, затвердження, реалізація, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад здійснюється відповідно до Наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 № 265 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення затвердження, реалізація, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад»[5].

Стратегія розвитку територіальної громади (далі – Стратегія) – документ стратегічного планування державної регіональної політики, що визначає стратегічні, оперативні цілі та завдання для сталого розвитку територіальної громади, розробляється на період реалізації Державної стратегії регіонального розвитку та відповідної регіональної стратегії розвитку, з урахуванням положень Закону України «Про засади державної регіональної політики».

Розроблення, затвердження, реалізація, проведення моніторингу та оцінювання реалізації Стратегій є складовими єдиного стратегічного планувального циклу, що передбачає таку послідовність процесів:

- аналіз – вивчення ситуації у територіальній громаді, основних проблем та становища різних груп бенефіціарів, збір статистичних даних, у тому числі у розрізі різних соціальних та вікових груп жінок і чоловіків, проведення необхідних опитувань, фокус-груп із заінтересованими сторонами (проведення на цій основі соціально-економічного та SWOT-аналізу);

- планування – визначення сценаріїв розвитку, стратегічного бачення, стратегічних і оперативних цілей, способів реалізації завдань і заходів, а також визначення ключових результативних показників досягнення встановлених цілей Стратегії;

- впровадження – розроблення та затвердження Плану заходів, формування бюджету з урахуванням цілей, визначених у Стратегії, реалізація місцевих програм розвитку, проєктів та заходів, моніторинг досягнення цілей та їх коригування у разі необхідності;

- оцінювання – визначення результатів впливу реалізації Стратегії на розвиток територіальної громади, досягнення запланованих результатів та врахування їх у наступному планувальному циклі.

Розроблення Стратегії та Плану заходів ґрунтується на принципах державної регіональної політики, визначених Законом України «Про засади державної регіональної політики», доцільно здійснювати з використанням територіально-орієнтованого та безпекового підходів з урахуванням змін та впливу, завданого збройною агресією проти України.

Територіально-орієнтований підхід передбачає планування розвитку територіальної громади на основі детального вивчення та аналізу можливостей та обмежень для різних населених пунктів та території територіальної громади, підготовку та реалізацію заходів та проєктів, які матимуть максимальний позитивний вплив на розвиток громади і не призведуть до погіршення економічної, бюджетної, соціальної, екологічної, демографічної, безпекової та інших сфер в окремих населених пунктах та територіях територіальної громади.

Безпековий підхід передбачає планування розвитку територіальної громади на основі вивчення та аналізу можливого впливу на ситуацію у громаді та її розвиток загроз з боку Російської Федерації, Республіки Білорусь, стихійних лих, кліматичних змін і техногенних катастроф та їх врахування при підготовці програм місцевого розвитку та проєктів місцевого (регіонального) розвитку.

Важливо зазначити, що Стратегія та План заходів мають узгоджуватися з відповідною містобудівною документацією, планом відновлення та розвитку регіонів, а також програмою комплексного відновлення області (у разі наявності).

При розробленні Стратегії важливо залучати мешканців громади використовуючи партисипативний підхід або принципи громадянської участі.

Термін «партисипація» походить від англ. *participate*, тобто – «брати участь». Модель партисипаторної або учасницької демократії (*participatory democracy*) набула популярності в 60-70-ті роки минулого століття як відповідь на чинну парадигму представницької демократії [6].

Партисипація є процесом участі людей у прийнятті тих рішень, яка впливають на їхнє та на життя їхніх спільнот, у важливих для них соціальній, культурно-гуманітарній, економічній, екологічній та інших сферах. Це просте і складне явище водночас. Просте, адже безпосередньо пов'язане з демократією, власне, і є основним інструментом побудови демократії. Складність партисипації в тому, що хоча її і називають «основним правом громадян», досягнути та розвинути партисипацію на практиці непросто, особливо в умовах воєнних дій.

Партисипація з дотриманням принципу «нікого не залишити осторонь», потребує вільної, активної та значущої участі всіх зацікавлених осіб, особливо найбільш маргіналізованих груп, і, в першу чергу, представників вразливих груп: внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, представників етнічних та мовних меншин, зокрема тих, які зазнають множинної дискримінації.

Партнерство може здійснюватися на всіх етапах процесу прийняття управлінських рішень і є особливо актуальним на етапах встановлення пріоритетів місцевого розвитку або реалізації політики розвитку громади.

Основними принципами організації органами самоврядування громадської участі є:

- наявність конкретної мети;
- створення умов для зворотного зв'язку;
- альтернативність;
- створення умов для активної участі громадськості на стадії підготовки управлінського рішення;
- залучення максимальної кількості учасників до обговорення та контролювати державно-управлінські рішення, а не лише декларувати символічну участь громадян у державному управлінні.

В умовах військового часу при розробленні Стратегій активно застосовуються такі інструменти як онлайн опитування та дорадчі органи.

Опитування надають містам можливість дослідити ставлення громадян до конкретних питань більш комплексним способом, ніж голосування. Вони дозволяють оцінювати кожну пропозицію муніципальної влади.

У поєднанні з голосуванням, опитування є корисним інструментом для розуміння того, які питання стають більш пріоритетними для громадян залежно від їхнього місцезнаходження, статі, віку, місця проживання, соціально-економічного статусу.

Опитування допомагають отримати точніші заміри громадської думки, однак й коштують чимало, якщо проводити їх традиційними методами: через анкетування або індивідуальне опитування.

Зовсім інша справа, коли опитування організовують онлайн, що сприяє прозорості та відкритості даних. Онлайн-опитування дозволяють також контролювати спосіб його проведення та спосіб зберігання й використання даних.

Опитування допоможуть:

- отримати детальну інформацію про настрої в суспільстві;
- зрозуміти ставлення громадськості до певних дій, постанов, рішень;
- зрозуміти думки громадян;
- прийняти більш обґрунтоване та орієнтоване на думку громадян рішення.

Під час онлайн-опитування важливо враховувати нерівні можливості доступу до інтернету та онлайн-інструментів різних груп населення, в першу чергу жінок і чоловіків з вразливих груп. У такому разі потрібно подбати про додаткові можливості доступу або альтернативні форми опитування та консультацій.

Консультативно-дорадчі органи створюються при органах місцевого самоврядування і складаються з представників громадських організацій, які обираються на конкурсних засадах. Основною метою їх діяльності є розгляд документів стратегічного планування та надання рекомендації щодо відповідного документу.

Не менш важливим етапом реалізації стратегії є моніторинг виконання завдань і заходів стратегії та визначення вимірювальних показників, при оцінці яких можна зробити висновок щодо ефективності реалізації Стратегії.

Моніторинг є сукупністю заходів із обліку, збору, аналізу та узагальнення інформації, що проводиться з метою відстеження та аналізу динаміки і структурних змін, що відбуваються у громаді відповідно до стратегічних, оперативних цілей та завдань, визначених у Стратегії [6].

Моніторинг Стратегії здійснюється щороку, шляхом порівняння базових та фактичних значень показників та відображається у звіті, який оприлюднюється на офіційному вебсайті місцевої ради. Моніторинг Плану заходів відбувається двічі на рік на основі відстеження виконання визначених індикаторів оцінки результативності.

Застосування вищезазначених етапів та принципів дозволить не тільки сформулювати відповідні стратегічні цілі та оперативні завдання, але й забезпечити їх ефективну реалізацію, у тому числі і за рахунок комплексного розподілу джерел фінансових ресурсів. Для міжнародних партнерів – це виступатиме дорожньою картою для надання міжнародної допомоги.

Враховуючи вищевикладене, з метою залучення міжнародних партнерів до відновлення громад при розробці стратегій важливо враховувати принципи формування стратегічних документів у Європейському Союзі, що дозволить ефективно спланувати залучення та використання допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
2. Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html>
3. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: Постанова КМУ від 15.02.2002 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>
4. Гордєєва І. О. Міжнародна технічна допомога Україні: стан та перспективи. *Управління розвитком складних систем*. 2023. № 54. С. 22-29 URL: <http://mdcs.knuba.edu.ua/article/view/287061/281374>
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення затвердження, реалізація, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністерства розвитку громад

та територій України від 21.12.2022 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>

6. Партисипація у стратегуванні розвитку громади: досвід територіальних громад Донеччини та Луганщини. Посібник / Ю. Гончар та ін. К.: Програма ООН з відновлення та розбудови миру, 2021. 92 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine Official Site (2015). Law of Ukraine on the Fundamentals of State Regional Policy, dated February 5, 2015, No. 156-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
2. Ponad 90% hromad rozrobliaiut abo vzhe zatverdily stratehichni dokumenty rozvytku [Over 90% of communities are developing or have already approved strategic development documents]. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine Official Site (2022). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the Creation of a Unified System for Attracting, Using, and Monitoring International Technical Assistance, dated February 15, 2002, No. 153. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>
4. Hordieieva, I. O. (2023). Mizhnarodna tekhnichna dopomoha Ukrainy: stan ta perspektyvy [International technical assistance to Ukraine: current status and prospects]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, 54, 22-29. Available at: <http://mdcs.knuba.edu.ua/article/view/287061/281374> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine Official Site (2022). Order of the Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine On Approval of Methodological Recommendations on the Procedure for Developing, Approving, Implementing, Monitoring, and Evaluating the Implementation of Territorial Community Development Strategies, dated December 21, 2022, No. 265. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>
6. Honchar, Yu. et al. (2021). Partysypatsiia u stratehuvanni rozvytku hromady: dosvid terytorialnykh hromad Donechchyny ta Luhanshchyny [Participation in community development strategy: the experience of local communities in Donetsk and Luhansk regions]. Kyiv: UN Program for Recovery and Peacebuilding. Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf> [in Ukrainian].

УДК: 339.7

«build-back-better» та «build-back-greener»
принципи відновлення України

Ірина Зварич

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
i.zvarych@wuni.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0001-5155-540X

GO GREEN FIN.....

ЗЕЛЕНІ ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЧИ МОЖЛИВОСТІ

Iryna Zvarych

Dr Sc. (Economic), Prof.
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

GO GREEN FIN.....

GREEN PUBLIC FINANCE OF UKRAINE: CHALLENGES OR OPPORTUNITIES

Анотація. У статті досліджено роль зелених публічних фінансів у відновленні України, що ґрунтується на принципах «відновлення краще» та «відновлення зеленіше». Акцентовано на відсутності національної системи моніторингу кліматичного та екологічного фінансування й проаналізовано кроки, зроблені урядом для вирішення цієї проблеми, зокрема, ухвалення Стратегії впровадження корпоративної звітності про сталий розвиток. Особливу увагу приділено новим можливостям для залучення міжнародного кліматичного фінансування, зокрема, рішенням COP 29 та інструменту ЄС – Механізму для України, що передбачає фінансову підтримку та інвестиційні можливості для зеленого переходу. Наведено приклади проєктів, які реалізуються за підтримки міжнародних партнерів, таких як Nefco, Данія та Норвегія, що демонструють практичну реалізацію політики декарбонізації та сталого розвитку.

Ключові слова: зелені фінанси, відновлення України, декарбонізація, Таксономія ЄС, Механізм для України, міжнародне фінансування, сталий розвиток, енергоефективність, відновлювана енергетика.

Abstract. The article explores the role of green public finance in Ukraine's recovery, based on the principles of «build-back-better» and «build-back-greener». It addresses the lack of a national monitoring system for climate and environmental finance and analyzes the government's steps to rectify this, including the adoption of the Corporate Sustainability Reporting Strategy. Special attention is given to new opportunities for

attracting international climate finance, particularly from COP 29 decisions and the EU's Ukraine Facility, which provides financial support and investment opportunities for a green transition. The paper provides examples of projects implemented with the support of international partners like Nefco, Denmark, and Norway, demonstrating the practical application of decarbonization and sustainable development policies.

Key words: *green finance, Ukraine's recovery, decarbonization, EU Taxonomy, Ukraine Facility, international funding, sustainable development, energy efficiency, renewable energy.*

У своїх планах відновлення уряд України декларує принципи «відновлення краще» та «відновлення зеленіше», роблячи акцент на децентралізованих джерелах енергії та приділяючи особливу увагу розвитку відновлюваної енергетики. Враховуючи, що енергетичний сектор є одним із рушійних сил економічного відновлення, а також кліматичних зобов'язань України, мобілізація кліматичного фінансування з державних та приватних джерел в Україні для інвестиційних проєктів, пов'язаних з декарбонізацією, енергетичною незалежністю та енергоефективністю, видається не лише короткостроковим пріоритетом, але й довгостроковим стратегічним заходом. Незважаючи на значний розвиток у фінансуванні клімату та довкілля, в Україні відсутній національно визначений процес моніторингу потоку таких фінансів, що унеможливорює визначення річної суми мобілізованих коштів та їх цільового використання. У жовтні 2024 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію впровадження корпоративної звітності про сталий розвиток, яка спрямована на впровадження європейських практик звітності. Однією з вимог до компаній є розкриття інформації про обсяг фінансування, виділеного на кліматичні та екологічні цілі, як це визначено в Таксономії ЄС для сталої діяльності. Впровадження відповідного законодавства забезпечить систему щорічної оцінки сталого фінансування, мобілізованого з приватних джерел в Україні, а в поєднанні із запровадженням аналогічного моніторингу державних та муніципальних витрат дозволить проводити щорічну оцінку та управління сталим фінансам в Україні.

Таксономія ЄС використовується для забезпечення дотримання кліматичних та екологічних критеріїв. Таксономія ЄС є частиною загальних зусиль ЄС щодо досягнення цілей Європейської зеленої угоди, яка забезпечує систему класифікації, що встановлює перелік екологічно стійких видів економічної діяльності для сприяння сталому інвестуванню [13, 14].

Регламент таксономії ЄС визначає такі кліматичні та екологічні цілі:

- пом'якшення наслідків зміни клімату;
- адаптація до зміни клімату;
- стале використання та захист водних та морських ресурсів;
- перехід до циркулярної економіки;
- запобігання та контроль забруднення;
- захист та відновлення біорізноманіття та екосистем.

Україна має потенціал стати центром зелених інвестицій після рішень COP 29¹. Збільшення глобального кліматичного фінансування відкриває нові можливості для

¹COP 29 (29-та Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату) відбулася в листопаді 2024 року в Баку, Азербайджан. Головним досягненням стало встановлення нової колективної кількісної фінансової цілі (NCQG) для кліматичного фінансування, яка замінить попередню ціль у 100 мільярдів доларів, термін дії якої закінчується у 2025 році.

зеленої трансформації України. На COP 29 у Баку, Азербайджан, світова спільнота досягла домовленості про надання до 300 мільярдів доларів США щорічно до 2035 року. Загальна мета полягає у досягненні рівня 1,3 трильйона доларів щорічних інвестицій для підтримки країн, що розвиваються, у їхніх зусиллях по боротьбі зі зміною клімату. Це рішення, яке втричі збільшує попередні зобов'язання (100 мільярдів доларів на рік), створює для України безпрецедентні можливості для розробки проектів декарбонізації економіки та залучення міжнародного фінансування [1-3].

Відповідно до Паризької угоди, прийнятої в 2015 році, світ прагне обмежити глобальне підвищення температури значно нижче 2°C порівняно з доіндустріальним рівнем. Досягнення цієї мети вимагає комплексної економічної трансформації, яка потребує значного фінансування, особливо для країн, що розвиваються. Таким чином Україна має потенціал стати одним із центрів зелених інвестицій у Європі, враховуючи динаміку зобов'язань фінансування клімату та очікуване збільшення сталих фінансових потоків, Офіс зеленого переходу працює над просуванням можливостей зеленого інвестування в Україні.

29 лютого 2024 року Європейський Парламент ухвалив Регламент (ЄС) 2024/792 про створення Механізму для України. Механізм для України – це спеціалізований інструмент, який дозволить ЄС надати Україні до 50 мільярдів євро з 2024 по 2027 рік фінансової підтримки для відновлення, реконструкції та модернізації. Фінансування надається за трьома напрямками [11-18]:

Рівень 1 – Пряма фінансова підтримка для впровадження реформ у рамках розробленого та прийнятого Плану допомоги Україні 2024-2027. Загальний бюджет становить 38 мільярдів євро, з яких 33 мільярди євро – це позики.

Рівень 2 – Інвестиційна рамка для України, головною метою якої є надання інвесторам можливості скористатися гарантіями з бюджету ЄС та поєднанням грантів і позик від державних і приватних установ, що робить інвестиції в Україну більш привабливими. Інвестиційна рамка для України має загальний бюджет у розмірі 9 мільярдів євро у вигляді гарантій та гранти та очікується, що протягом наступних років мобілізує до 40 мільярдів євро державних та приватних інвестицій в Україні.

Рівень 3 – Технічна допомога та пов'язана з цим підтримка, щоб допомогти Україні узгодити законодавство із законодавством ЄС та підвищити потенціал для проведення реформ, необхідних на шляху вступу до ЄС, що будуть надані органам влади на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також організаціям громадянського суспільства. Загальний бюджет становить 5 мільярдів євро.

Стаття 29(9) Положення про Механізм для України передбачає, що щонайменше 20% від загальної суми, що відповідає підтримці в рамках Інвестиційної програми для України та інвестицій в рамках Плану для України, повинні сприяти, наскільки це можливо в країні, що постраждала від війни, пом'якшенню наслідків зміни клімату та адаптації до неї, захисту довкілля, включаючи збереження біорізноманіття та зеленому переходу. Національний енергетичний та кліматичний план на період до 2030 року (НПЕК) був прийнятий Урядом України в червні 2024 року.

До основних джерел належать державний бюджет, кошти місцевих громад, ресурси міжнародних фінансових організацій, приватні інвестиції. Важливу роль відіграють спеціалізовані фонди, програми підтримки, такі як Фонд

енергоефективності. Так, Nefco пройшла оцінку ЄС Pillar Assessment і має право управляти коштами та діями для ЄС. До повномасштабного вторгнення росії Nefco² працювала з трьома програмами, які фінансувалися Інвестиційною платформою сусідства ЄС (NIP). Наразі їх частково перепрофільовано, а також запроваджено нові заходи, що фінансуються ЄС, щоб підтримати термінове відновлення та реконструкцію.

Найважливішими цілями дій, що фінансуються ЄС, є підтримка України у відбудові інфраструктури країни, підтримка муніципалітетів у розміщенні внутрішньо переміщених осіб (ВПО), допомога Україні стати більш енергоефективною та енергонезалежною, а також забезпечення застосування європейських стандартів у підтриманих заходах. Фінансування відновлення допоможе відновити екологічність і якість, а також посилити стійкість, енергетичну та продовольчу безпеку для України, Європи та за її межами.

Наразі реалізуються наступні програми [5-8,17]:

1. Модернізація критичної водної інфраструктури.
2. Енергоефективність у громадських будівлях та вуличне освітлення в малих громадах (Грантове фінансування в розмірі 4,8 мільйона євро від Інвестиційної платформи сусідства (NIP))
3. Ремонт та будівництво критичної інфраструктури (17 попередньо відібраних громад та 75 мільйонів євро грантового фінансування від ЄС)
4. Підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО)
5. Підтримка ЄС для термінових потреб ВПО в Україні (10 міст та Фінансування в розмірі 19 мільйонів євро від Інвестиційної платформи сусідства, яке тепер перепрофільовано для повного грантового фінансування)
6. Житло для внутрішньо переміщених осіб та відновлення звільнених міст України (100 мільйонів євро грантового фінансування від ЄС)

Данія інвестує додаткові 18 мільйонів євро (близько 134 мільйонів датських крон) для покращення управління стічними водами та збільшення виробництва відновлюваної енергії в містах Хмельницький, Лубни, Луцьк і Львів в Україні. Нові фінансові угоди були підписані на заході, проведеному Nefco – Nordic Green Bank у Гельсінкі. Тут були запрошені українські мери, північні та міжнародні донори та інші зацікавлені сторони, щоб поділитися конкретним досвідом і обговорити переваги стійких рішень у зв'язку з відбудовою України, яка вже йде повним ходом. Понад 20 років Nefco спрямовує фінансування та скандинавське екологічне ноу-хау в Україну з метою підтримки країни в її модернізації старих – і шкідливих для навколишнього середовища – радянських установок, а також її бажання стати членом ЄС і незалежною від російської нафти [5].

Ініційоване Швецією Східноєвропейське партнерство з енергоефективності та навколишнього середовища (E5P) стало важливою платформою для країн

²Nefco, Nordic Green Bank, фінансує початкове розширення скандинавських зелених рішень на глобальних ринках. Заснована в 1990 році п'ятьма північними країнами, Nefco служить інтересам своїх власників: Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції. Завдання Nefco полягає в тому, щоб працювати з конкретними діями, щоб прискорити зелений перехід. На сьогодні понад 650 скандинавських компаній, що розвиваються, отримали фінансування через Nefco. Nefco оцінює свій вплив відповідно до таксономії ЄС, Цілей сталого розвитку ООН і власних екологічних критеріїв і критеріїв сталого розвитку.

Північної Європи та ЄС у роботі зі зміцнення енергетичної незалежності України та сприяння переходу країни до зеленої енергетики.

Робота Norden і Nefco в Україні тривала та активізувалася під час війни. Так, в Гельсінкі було підписано ще 6 нових фінансових угод загальною вартістю 30 мільйонів євро (близько 223,8 мільйонів данських крон). З початку російського повномасштабного вторгнення у 2022 році Nefco завершила понад 30 проектів зеленого переходу та наразі бере участь у понад 60 проектах. Nefco та скандинавські країни наразі зосереджені на тому, щоб швидко допомогти Україні відремонтувати критичну інфраструктуру, створити нове стійке житло та побудувати нові навчальні заклади. Поточні ініціативи активізували співпрацю між країнами Північної Європи, ЄС та українськими місцевими громадами, і сьогодні вони становлять значний внесок у посилення стійкості та згуртованості українського громадянського суспільства під час війни [7].

У Лубнах Полтавської області ці інвестиції спрямовані на підвищення стабільності та експлуатаційної надійності системи управління стічними водами міста шляхом встановлення більш ефективного насоса на очисних спорудах. Водночас інтегрується сонячна енергія, щоб посилити електропостачання та зменшити експлуатаційні витрати міста. Покращення фінансуються за рахунок гранту в розмірі 1,69 мільйона євро (приблизно 12,61 мільйона данських крон) від DSIF³ і 330 000 євро (приблизно 2,46 мільйона данських крон) від міста, що забезпечує загальну суму інвестицій 2,02 мільйона євро (приблизно 15,07 мільйона данських крон). Nefco сприяє консультативній підтримці міста для реалізації проекту. Нинішнє населення міста, яке налічує приблизно 44 000 осіб, включаючи людей, які переїхали до міста через війну, отримує користь від проекту [3-7].

У Луцьку також виділили грантові кошти на реконструкцію міських каналізаційних насосних станцій та встановлення сонячних панелей. Тут теж удосконалення спрямовані на посилення експлуатаційної надійності інфраструктури водовідведення, одночасно зменшуючи витрати міста на електроенергію за рахунок використання сонячної енергії. Загальна сума інвестицій тут становить 2,73 мільйона євро (приблизно 20,37 мільйона данських крон), з яких 2,19 мільйона євро (приблизно 16,34 мільйона данських крон) надходять від DSIF і 540 000 євро (приблизно 4,03 мільйона данських крон) від міста [1-4].

У Львові DSIF підтримує реконструкцію міських очисних споруд та інвестує 12 мільйонів євро (приблизно 89,5 мільйонів данських крон) у будівництво біогазової станції, а також планову модернізацію очисних споруд. Покращення в цьому випадку призведуть до місцевого виробництва електроенергії та тепла та покращать якість стічних вод, що скидаються в річку Полтва, тим самим зменшуючи забруднення Балтійського моря.

DSIF був частиною зусиль Данії в Україні ще до війни, і зараз він в основному підтримує проекти через грантове фінансування. Завдяки фінансовій підтримці Данії та Швеції Україна впроваджує покращення, які зменшують споживання води. Нещодавно завершена ініціатива була зосереджена на оновленні міських

³ Програма фінансування сталої інфраструктури Даніда (Danida Sustainable Infrastructure Finance), яка надає субсидовані кредити для сталих інфраструктурних проектів у країнах, що розвиваються

систем водопостачання та водовідведення та заміні великої кількості насосів. Нові інвестиції підтримають модернізацію каналізаційних насосних станцій і принесуть користь 44 000 громадян, включаючи низку внутрішньо переміщених осіб.

Норвегія інвестує 31 мільйон датських крон в модернізацію каналізаційної інфраструктури та стійкі енергетичні рішення в Горішніх Плавнях. Проект буде підтримано 31 мільйоном норвезьких крон (2,8 мільйона євро) від Норвегії та ще 10,1 мільйона норвезьких крон (0,9 мільйона євро) у вигляді співфінансування від Горішніх Плавнів, що дає загальну інвестицію в 41 мільйон норвезьких крон (3,7 мільйона євро). Nefco разом із донорами та партнерами впроваджує надзвичайні заходи в Україні, допомагаючи країні з більш екологічною та стійкою реконструкцією. Підписано шість нових проектів загальною вартістю 338 мільйонів крон (30 мільйонів євро) [5].

Європейський інвестиційний фонд є частиною групи Європейського інвестиційного банку. Його основна місія полягає в підтримці європейських малих і середніх підприємств (МСП), допомагаючи їм отримати доступ до фінансування. EIF проектує та розробляє венчурний капітал і капітал зростання, гарантії та інструменти мікрофінансування, які спеціально націлені на цей сегмент ринку. У цій ролі EIF сприяє досягненню ключових цілей політики ЄС, таких як конкурентоспроможність і зростання, інновації та цифровізація, соціальний вплив, навички та людський капітал, боротьба з кліматом та екологічна стійкість тощо.

Програма InvestEU надає Європейському Союзу важливе довгострокове фінансування шляхом залучення значних приватних і державних коштів для підтримки сталого відновлення. Це також допомагає мобілізувати приватні інвестиції для пріоритетів політики Європейського Союзу, таких як Європейська зелена угода та цифровий перехід. Програма складається з трьох компонентів: Фонд InvestEU, Консультаційний центр InvestEU та Портал InvestEU. Фонд InvestEU реалізується через фінансових партнерів, які інвестуватимуть у проекти з використанням бюджетної гарантії ЄС у розмірі 26,2 млрд євро [2]. Повна бюджетна гарантія підтримає інвестиційні проекти партнерів-виконавців, збільшить їхню спроможність нести ризики та таким чином мобілізує щонайменше 372 мільярди євро додаткових інвестицій [14].

Список використаних джерел:

1. У 2025 році Україна розраховує залучити €30,6 млрд бюджетної підтримки від ЄС. Сергій Марченко виступив на засіданні Ради ЄС ECOFIN у Брюсселі. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/in_2025_ukraine_expects_to_attract_306_billion_in_budget_support_from_the_eu_sergii_marchenko_addressed_the_eu_ecofin_council_meeting_in_brussels-4993 (дата звернення: 08.09.2025)
2. Nordic businesses to get green financing boost as EIF teams up with regional lender Nefco. URL: <https://www.eif.org/InvestEU/news/2025/nordic-businesses-to-get-green-financing-boost-as-eif-teams-up-with-regional-lender-nefco.htm> (дата звернення: 08.09.2025)
3. Ukraine Facility: Council approves third payment of close to €3.5 billion to Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/03/17/ukraine->

- facility-council-approves-third-payment-of-close-to-35-billion-to-ukraine/ (дата звернення: 08.09.2025)
4. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/vCtfACbXokFnRhX> (дата звернення: 08.09.2025)
 5. EU-financed actions in Ukraine. URL: <https://www.nefco.int/financing/municipalities-in-eastern-europe/green-recovery-ukraine/eu-financed-actions-in-ukraine/> (дата звернення: 08.09.2025)
 6. Міндовкілля: «Зелене» відновлення України потребує довгострокового кліматичного фінансування, і наш пріоритет сьогодні – створити підґрунтя для інвестицій у найкращі доступні технології. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-zelene-vidnovlennia-ukrainy-potrebuie-dovhostrokovoho-klimatychnoho-finansuvannia-i-nash-priorytet-sohodni-stvoryty-pidgruntia-dlia-investysii-u-naikrashchi-dostupni-tekhnologii> (дата звернення: 08.09.2025)
 7. Climate finance and the USD 100 billion goal. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/climate-finance-and-the-usd-100-billion-goal.html> (дата звернення: 08.09.2025)
 8. COP29 UN climate conference agrees to triple finance to developing countries protecting lives and livelihoods. URL: <https://unfccc.int/news/cop29-un-climate-conference-agrees-to-triple-finance-to-developing-countries-protecting-lives-and> (дата звернення: 08.09.2025)
 9. Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org> (дата звернення: 08.09.2025)
 10. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 08.09.2025)
 11. Україна долучилася до Механізму спільного кредитування Японії «Joint Crediting Mechanism». URL: <https://mepr.gov.ua/ukrayina-doluchylasya-do-mehanizmu-spilno-go-kredytuvannya-yaponiyi-joint-crediting-mechanism/> (дата звернення: 08.09.2025)
 12. Addendum to the 2024 Ecofin Council Conclusions on International Climate Finance (Replacement of Paragraph 17). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14567-2024-INIT/en/pdf> (дата звернення: 08.09.2025)
 13. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj/eng> (дата звернення: 08.09.2025)
 14. Ukraine Facility Plan 2024-2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf> (дата звернення: 08.09.2025)
 15. Про схвалення Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2024 р. № 587-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025)
 16. Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2024 р. № 1015-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025)
 17. Єдиний проєктний портфель публічних інвестицій держави (Single Project Pipeline). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=da2c11c7-c395-40c6-b149-6fa1abf5f0e2&title=SingleProjectPipeline-spp-> (дата звернення: 08.09.2025)

18. Інвестиційна мапа України. URL: <https://investportalua.com/projects-ua/> (дата звернення: 08.09.2025)
19. Деякі питання підготовки, подання, оцінки та критеріїв пріоритезації концепцій публічних інвестиційних проєктів на 2025 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2024 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025)
20. PIM roadmap final. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/PIM%20roadmap_final.pdf (дата звернення: 08.09.2025)
21. Ukraine Investment Guide-2024. URL: https://cdn.prod.website-files.com/6821abe48504ab4a6f6792e9/6821d3079d692e75a8c663dd_Ukraine_Investment_Guide_2024.pdf (дата звернення: 08.09.2025)
22. Projects. URL: <https://investportalua.com/projects> (дата звернення: 08.09.2025)
23. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень: Закон України від 16.01.2025 № 4225-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text> (дата звернення: 08.09.2025)
24. Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 р. № 761. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025)

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2025). In 2025 Ukraine expects to attract €30.6 billion in budget support from the EU: Serhii Marchenko addressed the EU ECOFIN Council meeting in Brussels. https://mof.gov.ua/uk/news/in_2025_ukraine_expects_to_attract_306_billion_in_budget_support_from_the_eu_sergii_marchenko_addressed_the_eu_ecofin_council_meeting_in_brussels-4993
2. European Investment Fund (2025). Nordic businesses to get green financing boost as EIF teams up with regional lender Nefco. <https://www.eif.org/InvestEU/news/2025/nordic-businesses-to-get-green-financing-boost-as-eif-teams-up-with-regional-lender-nefco.htm>
3. Council of the European Union (2025). Ukraine Facility: Council approves third payment of close to €3.5 billion to Ukraine. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/03/17/ukraine-facility-council-approves-third-payment-of-close-to-35-billion-to-ukraine/>
4. National Bank of Ukraine (2020). Strategy of Ukrainian financial sector development until 2025. <https://bank.gov.ua/ua/files/vCtfACbXokFnRhX>
5. Nordic Environment Finance Corporation (2024). EU-financed actions in Ukraine. <https://www.nefco.int/financing/municipalities-in-eastern-europe/green-recovery-ukraine/eu-financed-actions-in-ukraine/>
6. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2024). Ministry of Environmental Protection and Natural Resources: Ukraine's green recovery requires long-term climate finance, and today's priority is to lay the groundwork for investment in best available technologies. <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-zelene-vidnovlennia-ukrainy-potrebuie-dovhostrokovoho-klimatychnoho-finansuvannia-i-nash-priorityet-sohodni-stvoryty-pidgruntia-dlia-investytsii-u-naikrashchi-dostupni-tekhnohii>

7. Organisation for Economic Co-operation and Development (2025). Climate finance and the USD 100 billion goal. <https://www.oecd.org/en/topics/climate-finance-and-the-usd-100-billion-goal.html>
8. United Nations Framework Convention on Climate Change (2024). COP29 UN climate conference agrees to triple finance to developing countries protecting lives and livelihoods. <https://unfccc.int/news/cop29-un-climate-conference-agrees-to-triple-finance-to-developing-countries-protecting-lives-and>
9. United Nations in Ukraine (n.d.). Ukraine. <https://ukraine.un.org>
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). On the basic principles of the state climate policy: Law of Ukraine No. 3991-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>
11. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2024). Ukraine joined the Joint Crediting Mechanism of Japan. <https://mepr.gov.ua/ukrayina-doluchyla-sya-do-mehanizmu-spilnogo-kredytuvannya-yaponiyi-joint-crediting-mechanism/>
12. Council of the European Union (2024). Addendum to the 2024 Ecofin Council Conclusions on International Climate Finance (Replacement of Paragraph 17). <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14567-2024-INIT/en/pdf>
13. European Union (2024). Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council establishing the Ukraine Facility. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj/eng>
14. Ministry of Economy of Ukraine (2024). Ukraine Facility Plan 2024–2027. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). On approval of the National Energy and Climate Plan until 2030: Order No. 587-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text>
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). On approval of the Strategy for the introduction of sustainable development reporting by enterprises: Order No. 1015-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-%D1%80#Text>
17. Ministry of Economy of Ukraine (2025). Single Project Pipeline. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=da2c11c7-c395-40c6-b149-6fa1abf5f0e2&title=SingleProjectPipeline-spp->
18. InvestPortal UA (n.d.). Investment map of Ukraine. <https://investportalua.com/projects-ua/>
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). Some issues of preparation, submission, evaluation and criteria for prioritization of public investment project concepts for 2025: Resolution No. 903. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2024-%D0%BF#Text>
20. Ministry of Finance of Ukraine (2024). PIM roadmap final. https://mof.gov.ua/storage/files/PIM%20roadmap_final.pdf
21. UkraineInvest (2024). Ukraine Investment Guide 2024. https://cdn.prod.website-files.com/6821abe48504ab4a6f6792e9/6821d3079d692e75a8c663dd_Ukraine_Investment_Guide_2024.pdf
22. InvestPortal UA (n.d.). Projects. <https://investportalua.com/projects>
23. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). On amendments to the Budget Code of Ukraine on updating and improving certain provisions: Law of Ukraine No. 4225-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text>
24. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). On approval of the procedure for using funds of the state fund for decarbonization and energy efficiency transformation: Resolution No. 761.

УДК: 336.71

Олександр Квасовський

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
o.kvasovskyi@wuni.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-9856-3917

Людмила Алексеєнко

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
l.alekseyenko@wuni.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8256-5587

Оксана Тулай

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
o.tulai@wuni.edu.ua
ORCHID ID: 0000-0002-5588-7046

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ТРЕНДІВ У ПАРАДИГМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСАКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Oleksandr Kvasovskyi

PhD Sc. (Economics), Associate Prof.,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Lyudmyla Alekseyenko

Dr. Sc. (Economics), Prof.,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Tulai Oksana,

Dr. Sc. (Economics), Prof.,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

IDENTIFICATION OF FINANCIAL TRENDS IN THE GLOBAL TRANSACTIONAL POLICY PARADIGM: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Анотація. Досліджено фінансові тренди в умовах геополітичної нестабільності та фрагментації ринків, наголошено на необхідності зміцнення єдності демократичних країн та адаптації фінансового ландшафту до безпекових викликів. Аргументовано важливу роль трансфертного ціноутворення у фінансовому

менеджменті інтегрованих підприємницьких структур. Визначено багатофункціональність трансфертного ціноутворення, яка забезпечує оптимізацію грошових потоків, зниження податкових ризиків, акумуляцію фінансової інформації та стратегічний аутсорсинг. Доведено, що адаптивне управління та міждисциплінарний підхід сприяють стійкості в епістемічному просторі. Запропоновано перспективні напрями дослідження фінансової комунікативності для створення інноваційних трансакційних моделей, що враховують стратегії Big Tech, криптоізацію в EMDEs, цифрові валюти та моніторинг інновацій.

Ключові слова: трансакційна політика, стратегічне фінансове управління, публічні фінанси, трансфертне ціноутворення, міжнародні відносини, управління та адміністрування, безпека, ризики.

Abstract. *Democratic countries, amidst geopolitical instability and market fragmentation, must strengthen unity and adapt their financial landscape. This involves investing in defense, enhancing competitiveness, and ensuring financial stability. It has been established that adaptive governance and an interdisciplinary approach to trade-offs can help address challenges while maintaining resilience in the modern epistemic space. It is argued that transfer pricing plays a critical role in the contemporary paradigm of financial management for economic agents, particularly those operating as integrated entrepreneurial structures with complex organizational architectures. The multifunctionality of transfer pricing is evident in its ability to simultaneously address both purely tax-related issues and a wide range of managerial and financial tasks, encompassing internal coordination, strategic planning, control, and forecasting. It has been proven that transfer pricing: enables targeted influence on the formation of an enterprise's financial results by optimizing cash flows, revenues, and expenses, thereby increasing profitability; establishes a foundation for reducing tax and financial risks through the implementation of specialized accounting, control, and documentation mechanisms; accumulates large volumes of relevant financial information that can be transformed into tools for assessing the efficiency of responsibility centers; and facilitates the strategic delegation of tasks through outsourcing to enhance the economic efficiency of relevant processes. Promising directions for research into the financial communicativeness of the state, science, education, and business have been identified to concentrate resources on creating innovative transactional models aligned with international and regional standards. Modern transactional policy must consider the strategies of technological companies (Big Tech), exclusive partnerships, and the challenges of cryptoization in EMDEs, digital banking currencies, and the monitoring of innovation efficiency.*

Key words: *transactional policy, strategic financial management, public finance, transfer pricing, international relations, governance and administration, security, risks.*

Сучасний фінансовий ландшафт трансформується під впливом геостратегічних змін, викликаних переглядом пріоритетів публічної політики та зростанням епістемічної невизначеності, зумовленої непередбачуваністю політичних рішень і глобальними торговими напруженостями. Ескалація торговельних конфліктів і нестабільність політики можуть стримувати економічне зростання як у

короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [1, с. 135–149]. Глобальна фінансова система відіграє центральну роль у координації взаємодії економічних агентів. Опитування Міжнародного інституту фінансів (IIF) показало, що 70% менеджерів із ризик-менеджменту вважають кіберстійкість головним пріоритетом на найближчі п'ять років, а геополітичні ризики та операційна стійкість також є пріоритетними [2]. Це відображає вразливість фінансових систем до зовнішніх змін, зокрема до волатильності ринків після змін у транзакційній політиці.

Епістемічна невизначеність, пов'язана з обмеженістю знань про наслідки політичних рішень, ускладнює розробку ефективної політики в умовах фінансових та оборонних викликів. Вона відрізняється від випадкової (алеаторної) невизначеності тим, що її можна зменшити через накопичення знань і досвіду, як зазначає теорія прийняття рішень у невизначеності. Відповідно повернення мит має негативні економічні наслідки у всіх часових горизонтах. Вважаємо, що ця невизначеність ускладнює прогнозування реакцій фінансових ринків на політичні пріоритети, такі як підвищення тарифів чи скорочення міжнародної допомоги [3, с. 155–157].

На Вашингтонському економічному форумі (2025), організованому Бреттон-Вудським комітетом, фінансист О. Рен підкреслив, що повернення політики сили та фрагментація ринків стають визначальними рисами сучасної економічної і політичної реальності, зокрема в Європі [4]. Цю думку поділяє П.-О. Гурінша, який вважає епістемічну невизначеність ключовим фактором, що впливає на перспективи розвитку глобалізованої економіки [5].

Тренди сучасної глобалізованої економіки, що характеризуються лібералізацією міжнародної торгівлі, мобільністю фінансових потоків, інтернаціоналізацією підприємницької діяльності та високим рівнем інтеграції світових ринків, суттєво трансформують національні бізнес-моделі та змінюють конфігурацію фінансового простору України [6, с. 165–178]. Науковий дискурс у вітчизняній економічній літературі демонструє помітну концентрацію уваги дослідників на питанні трансфертного ціноутворення переважно в аспекті податкової оптимізації, діагностуванні нормативно-правової бази, що регламентує механізми фіскально-орієнтованого контролю у цій сфері, а також на ідентифікації практичних проблем реалізації податкового нагляду за внутрішньо корпоративними операціями [7, с. 89–98].

В науковому просторі з'являється все більше праць, присвячених вивченню трансфертного ціноутворення як дієвого управлінського інструментарію, що може бути використаний у корпоративній практиці для досягнення цілей фінансового контролінгу, управлінського обліку та стратегічного планування з урахуванням трендів глобалізації. У дослідженні Є. А. Васюк трансфертне ціноутворення розглядається як інструмент реалізації трансфертної політики транснаціональних корпорацій, який істотно впливає на презентацію результатів їхньої фінансової діяльності [8, с. 25].

Поглиблене вивчення методології формування трансфертної цінової політики на рівні окремого підприємства знайшло відображення у науковому дослідженні О. М. Десятнюк та О. В. Черевко, де розкрито концептуальні засади побудови механізмів трансфертного ціноутворення в умовах національного бізнес-середовища [9, с. 46–47], а проблематика комунікаційної підтримки управління

соціально-економічними процесами та інноваційності має сприяти фінансуванню обороноздатності національної економіки [10, с. 131–144; 11, с. 344–364].

Синергія процесів монополізації, міжнародної кооперації, а також внутрішньої та зовнішньої спеціалізації сприяє формуванню й динамічному розвитку корпорацій зі складною мультиструктурною організацією управлінської системи. Дослідження фінансової науки підкреслюють важливість геополітичних трансформацій та інвестування в цифрову інфраструктуру для інноваційних бізнес-трендів. Проте епістемічна невизначеність трансакційної політики залишає багато питань відкритими.

Метою дослідження є обґрунтування концепту трансфертного ціноутворення в умовах епістемічної невизначеності міжнародної трансакційної політики для ідентифікації фінансових трендів та транснаціонального комплаєнсу.

Епістемічна невизначеність, спричинена обмеженістю знань про наслідки політичних рішень (від лат. *episteme* – знання), ускладнює розробку стратегій у відповідь на глобальні виклики. Міждисциплінарні підходи, зокрема теорія прийняття рішень, допомагають мінімізувати невизначеність у корпоративному управлінні інноваціями. Трансакційна політика, регулюючи обмін ресурсами та знаннями, формує бізнес-практики й контракти. На глобальному рівні трансакційна політика захищає інтелектуальну власність, а в ЄС через програми, як Horizon Europe, стимулює локальні інновації.

Фінансовий сектор, що становить близько 40% світового ВВП у 2024 році, відіграє вирішальну роль у транскордонній торгівлі та валютних операціях [2]. Проте посилення регуляцій чи кібербезпеки виснажує ресурси, обмежуючи інвестиції в оборонні програми, підвищуючи вразливість до глобальних потрясінь. У сфері безпеки епістемічна невизначеність ускладнює прогнозування геополітичних ризиків, тому логіка національної безпеки спонукає країни до самодостатності у виробництві стратегічних товарів «від чипів до сталі». Промисловість набуває більшої ваги, ніж сектор послуг, через пріоритетність національних інтересів над глобальними трендами.

Функціонування інтегрованих корпоративних структур обумовлює необхідність постійної взаємодії між пов'язаними бізнес-єдиницями, яка реалізується у вигляді внутрішньо корпоративного обміну (інтерналізованих трансакцій), що охоплює трансфер товарів, послуг, нематеріальних активів та об'єктів інтелектуальної власності – включно з інноваційними технологіями, ноу-хау, технічною підтримкою, консультаційними послугами тощо. Подібні операції базуються на механізмах трансфертного ціноутворення, яке виступає ключовим інструментом ресурсного забезпечення та координації операційної діяльності в межах корпоративного ланцюга створення доданої вартості.

Бюрократичні бар'єри перешкоджають впровадженню інновацій, а відкриті публічні фінанси мають підтримувати ІТ-проекти та цифрову стійкість фінансового сектору України. Регуляторний нагляд потребує адаптації до різноманітності ринків і транскордонної діяльності, а міжнародна співпраця та системи моніторингу (Матриця реформ) сприяють узгодженню економічних інтересів. Завдяки застосуванню трансфертного ціноутворення відбувається не лише оптимізація розподілу ресурсів між афілійованими суб'єктами корпорацій, але й забезпечується їх синергетичне функціонування, підвищується ефективність

фінансового менеджменту, забезпе-чується стратегічна керованість консолідованою бізнес-структурою. У цьому контексті трансфертне ціноутворення виступає не лише фіскальною категорією, але й потужним інструментом корпоративного управління, здатним впливати на ключові параметри економічної стійкості та конкурентоспроможності бізнесу.

Трансфертне ціноутворення репрезентує собою комплексне, мультивимірне явище, що потребує інтерпретації принаймні у двох концептуально відмінних площинах: на мікроекономічному рівні – крізь призму управлінської ефективності окремих господарюючих суб'єктів, та на макроекономічному рівні – з урахуванням фіскальних інтересів держави, зокрема, у контексті забезпечення стабільного формування доходної частини бюджету шляхом розширення бази оподаткування. Відтак, з одного боку, структурно децентралізовані одиниці підприємств та юридично самостійні компанії, що інтегровані у склад єдиних корпоративних об'єднань, формують внутрішньогрупові ціни на контрольовані транзакції з метою стратегічного управління фінансовими потоками, мінімізації податкових зобов'язань, оптимізації витрат і, в остаточному підсумку, – максимізації консолідованого прибутку всього корпоративного утворення.

З іншого боку, імперативом публічних фінансів є запровадження та реалізація ефективного податкового контролю, який би унеможливив викривлення трансфертних цін, зокрема через їхню штучну девіацію від рівня ринкових показників. Поділяємо точку зору А. Крисоватого, що політики і можновладці можуть впливати на трансформацію публічних фінансів через податкову реформу і пошук альтернативних доходів бюджетів, бюджетну дисципліну та скорочення неперіоритетних бюджетних видатків [12, с. 15]. Основною метою таких заходів є запобігання розмиванню податкової бази та переміщенню прибутку у низькоподаткові юрисдикції, що, у свою чергу, загрожує фіскальній стабільності, викривлює конкурентне середовище та обмежує інвестиційно-інноваційний потенціал національної економіки.

З огляду на значний вплив, який може справляти трансфертне ціноутворення на ключові параметри фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, виникає необхідність розгляду цього інструменту не лише в площині оподаткування, але й як компонента системи фінансового управління. Такий підхід дає змогу ґрунтовніше розкрити потенціал трансфертного ціноутворення в контексті реалізації як стратегічних, так і оперативних фінансових цілей корпоративних структур.

Першочерговим напрямом нашого дослідження доцільно визначити з'ясування механізму прояву пріоритетної функції трансфертного ціноутворення, яка полягає у забезпеченні максимізації сукупного прибутку від реалізації продукції (валового прибутку) інтегрованої бізнес-структури (рис. 1).

Як ілюструє наведена на рис. 1 схема, процес виробництва конкретного товару зосереджується в афілійованій компанії, що розміщується у юрисдикції з порівняно низькими витратами на виробничі ресурси, включаючи дешеву сировину, кваліфіковану робочу силу, доступ до інноваційних технологій, а також недорогого зовнішнього фінансування. Саме комбінація таких чинників зумовлює формування низької собівартості продукції.

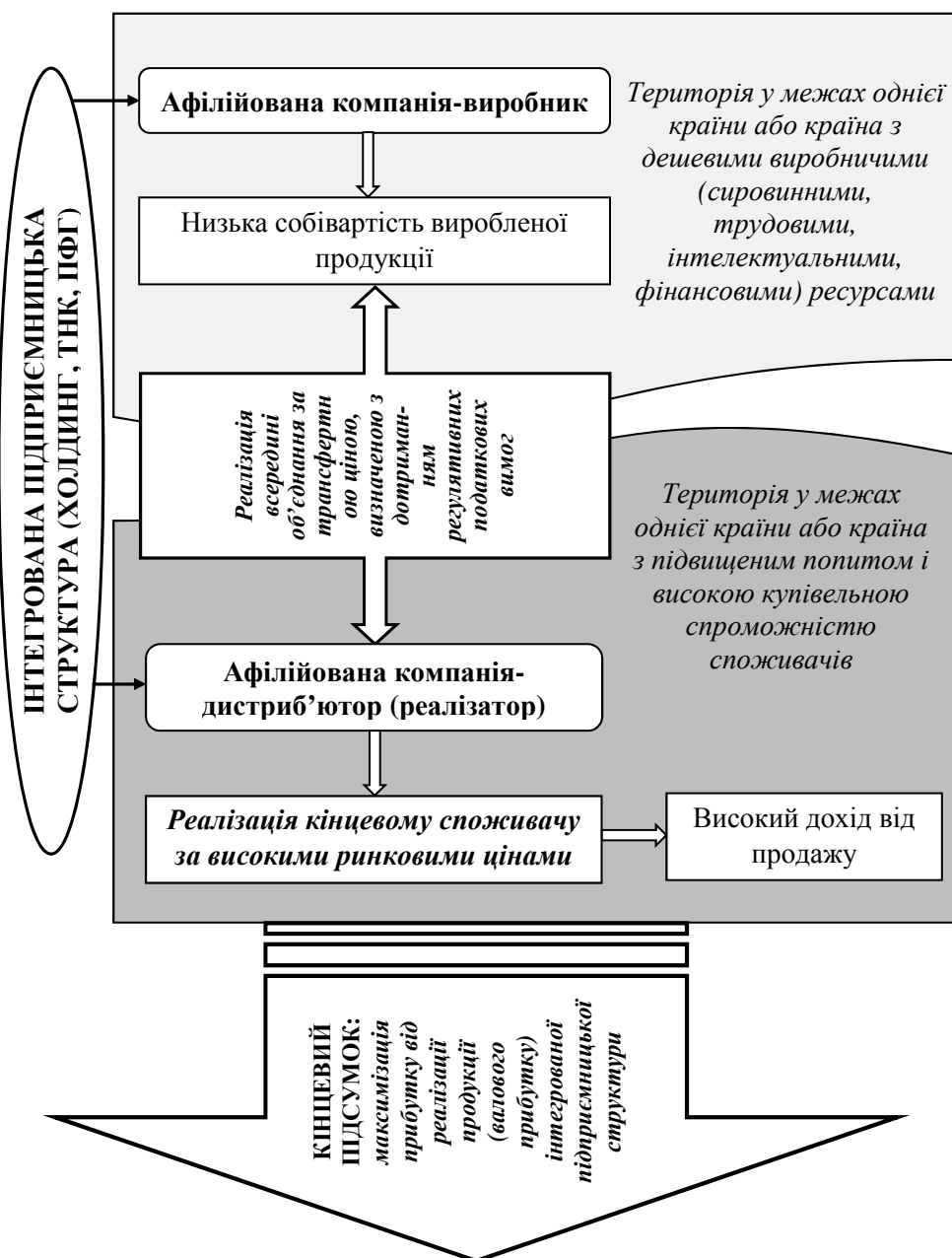

Рис. 1. Механізм використання трансфертного ціноутворення для максимізації прибутку від реалізації (валового прибутку) інтегрованої підприємницької структури

Джерело: побудовано авторами

Подальша реалізація продукції відбувається шляхом передачі її за трансфертною ціною іншій пов'язаній компанії – дистриб'ютору, що функціонує у державі (регіоні в межах країни) з високою купівельною спроможністю споживачів та стійким попитом на відповідний товар. Завдяки цьому забезпечується реалізація продукції за підвищеними ринковими цінами, що уможливорює формування доданої вартості у значних обсягах. У результаті такого цілеспрямованого внутрішньо корпоративного перерозподілу витрат і доходів досягається суттєва економія виробничих ресурсів, генерується значний валовий прибуток та створюється відчутна конкурентна перевага для інтегрованої підприємницької структури загалом.

Крім того, трансфертне ціноутворення виявляється ефективним інструментом фінансового управління і в аспекті максимізації чистого прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства після виконання податкових зобов'язань. Досягнення цього ефекту забезпечується шляхом цілеспрямованої податкової оптимізації, що реалізується через механізм перерозподілу грошових потоків між афілійованими структурами з урахуванням специфіки податкових режимів у різних країнах (регіонах), у межах яких здійснюють фінансово-господарську діяльність окремі бізнес-одиниці (рис. 2).

Юридично незалежна, але фактично інтегрована у загальну корпоративну структуру компанія-виробник може здійснювати свою операційну діяльність в юрисдикції із підвищеним рівнем податкового навантаження. У такому випадку вироблена продукція реалізується афілійованому дистриб'ютору, зареєстрованому у державі (на території) з більш ліберальними умовами оподаткування, за трансфертною ціною, встановленою на рівні, що відповідає нижній межі дозволеного регуляторного діапазону (рентабельності), згідно з вимогами національного законодавства щодо трансфертного ціноутворення.

У подальшому збутова компанія, яка належить до низькоподаткової юрисдикції або має організаційно-правову форму, до якої застосовується пільговий режим оподаткування, здійснює перепродаж продукції за ринковою ціною, максимально наближеною до верхньої межі дозволеного діапазону. При цьому вона сплачує мінімальні податкові зобов'язання, що, відповідно, сприяє скороченню сукупної податкової бази інтегрованого підприємницького об'єднання та забезпечує зростання загального обсягу чистого прибутку, який залишається в його розпорядженні.

У запропонованій схемі (рис. 2) було враховано сучасні обмеження щодо використання трансфертного ціноутворення транснаціональними корпораціями, холдинговими структурами та промислово-фінансовими групами з метою мінімізації податкових зобов'язань. Нині ефективність вказаного інструменту фіскальної оптимізації значною мірою знизилася через широку імплементацію в законодавство більшості країн із розвинутою та перехідною економікою механізмів податкового контролю, які унеможливають використання трансфертних цін виключно для цілей зменшення податкового тягаря та переміщення прибутку за межі національних економік.

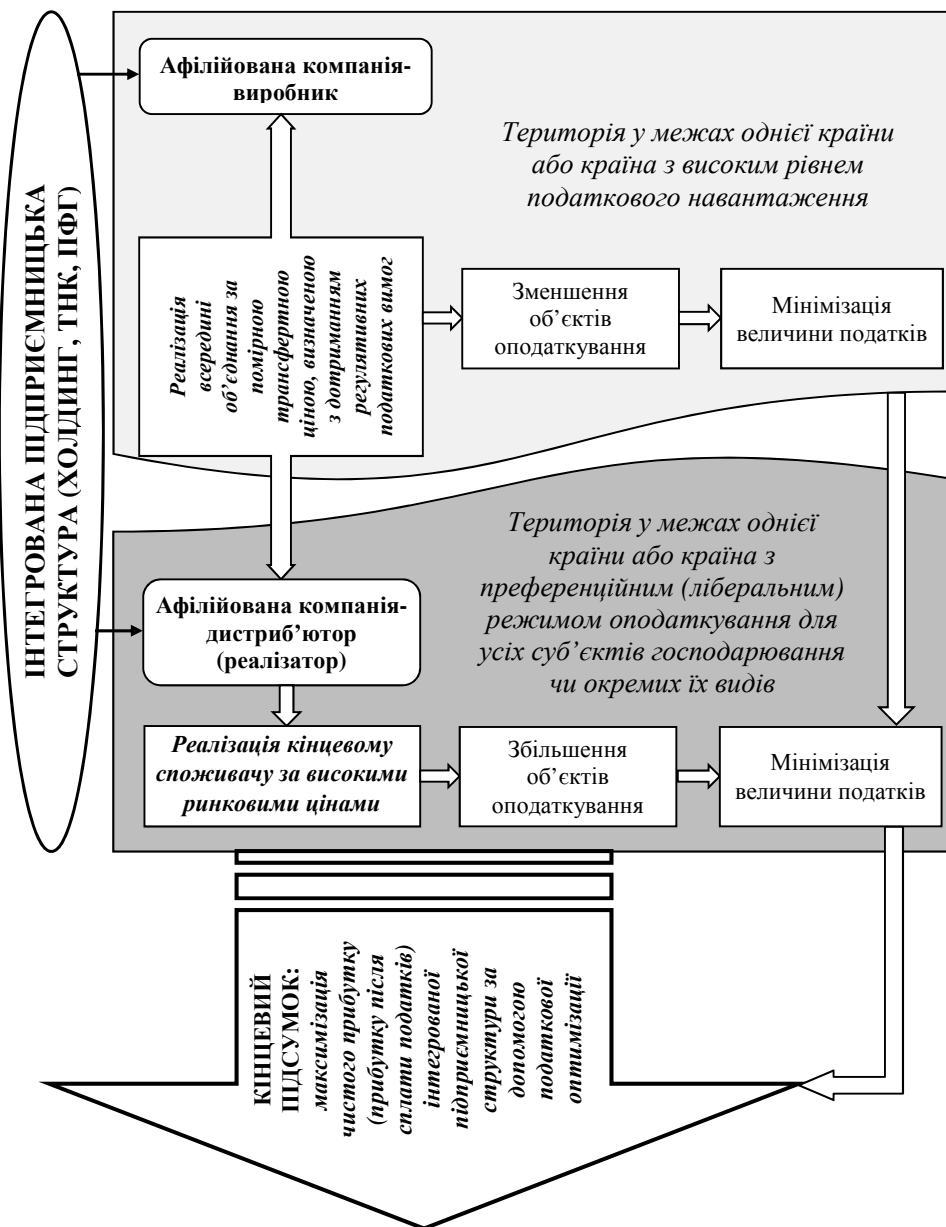

Рис. 2. Механізм використання трансфертного ціноутворення для максимізації чистого прибутку (прибутку після сплати податків) інтегрованої підприємницької структури за допомогою процедури податкової оптимізації

Джерело: побудовано авторами

Домінуючим напрямом сучасної наукової думки у сфері трансфертного ціноутворення є дослідження проблемних питань, пов'язаних з ідентифікацією,

оцінюванням та нейтралізацією податкових ризиків, які здебільшого роздаються крізь призму запобігання агресивній податковій оптимізації з боку суб'єктів господарювання. Більшість досліджень орієнтовано на захист фіскальних інтересів держави та забезпечення стабільності макроекономічного розвитку через підвищення ефективності податкового контролю та прозорості міжфірмових розрахунків. Водночас значно менш дослідженою залишається проблематика податкових ризиків, що виникають унаслідок застосування трансфертних цін, з погляду їх деструктивного впливу на внутрішню фінансово-господарську діяльність самих підприємницьких структур [13, с. 17–19]. Такий дисбаланс акцентів у наукових розвідках вказує на потребу в поглибленому вивченні цієї площини, що є надзвичайно актуальним у контексті забезпечення внутрішньої фінансової стійкості корпорацій, особливо в умовах зростання регуляторного тиску та глобалізації ринків.

Застосування вербально-дискурсійного підходу до дослідження трансфертного ціноутворення як складного інструмента управління дало змогу виокремити три базові групи податкових ризиків, які формуються на рівні підприємств у процесі здійснення внутрішньо корпоративних транзакцій між децентралізованими підрозділами (центрами відповідальності) або афілійованими структурами в межах різних організаційно-правових форм інтегрованого бізнесу – транснаціональних корпорацій, холдингових компаній, промислово-фінансових груп тощо (рис. 3).

Основні податкові ризики корпоративних структур у сфері трансфертного ціноутворення

Ризики, які пов'язані зі значним зростанням фінансових витрат на дотримання складних податково-регулятивних процедур (інформаційне забезпечення, спеціалізований облік і документування контрольованих операцій, складання та подання спеціальної звітності до органів податкової служби)

Ризики донарахування значних сум податкових зобов'язань внаслідок перевірок контролюючих органів або самостійного коригування об'єкту оподаткування суб'єктом господарювання при виявленні порушень при ціноутворенні принципу «втягнутої руки»

Ризики накладення фіскальними органами значних фінансових санкцій за неподання, несвоєчасне подання чи прострочення термінів представлення спеціальної звітності з трансфертного ціноутворення, а також за недостовірне чи неповне відображення у ній необхідної інформації

Рис. 3. Основні групи податкових ризиків корпоративних структур, які генерує трансфертне ціноутворення

Джерело: побудовано авторами

Перша група податкових ризиків, згенерованих застосуванням трансфертного ціноутворення, охоплює загрози, пов'язані із суттєвим зростанням витратного навантаження на суб'єктів господарювання внаслідок дотримання складних

регуляторних вимог у сфері податкового контролю. У зазначеному контексті йдеться про витрати фінансового, адміністративного та організаційного характеру, які супроводжують впровадження процедур належного документального супроводу контрольованих операцій. Зокрема, це стосується оплати доступу до відповідних інформаційних ресурсів, збору, верифікації, систематизації та обробки значних обсягів релевантних даних, ведення окремого управлінського та фінансового обліку для потреб трансфертного ціноутворення, а також підготовки внутрішньої документації й спеціальної звітності для органів податкового контролю.

Таким чином, забезпечення відповідності процедур трансфертного ціноутворення нормативним вимогам стає джерелом значного навантаження на систему внутрішнього контролю та управління підприємства, генеруючи при цьому як прямі витрати, так і опосередковані організаційно-часові втрати, що, своєю чергою, підвищує рівень податкових ризиків першого типу.

Високий рівень складності нормативних процедур у сфері трансфертного ціноутворення також зумовлює необхідність постійного міждисциплінарного підходу та участі у процесі визначення трансферних цін висококваліфікованих спеціалістів, які мають бути або найняті на умовах високого рівня оплати праці, або підготовлені в межах внутрішніх програм професійного навчання (сертифікаційні курси, тренінги, спеціалізовані освітні програми). У будь-якому з варіантів це призводить до істотного зростання адміністративно-управлінських витрат.

До другої категорії нами віднесено податкові ризики, пов'язані з можливістю нарахування додаткових сум податку на прибуток підприємств (корпоративного податку). Таке нарахування може мати місце як за результатами перевірок, ініційованих контролюючими органами, так і внаслідок самостійного коригування податкової бази суб'єктом господарювання після здійснення контрольованих операцій. Подібні ситуації виникають у разі виявлення відхилень від принципу «витягнутої руки» (Arm's Length Principle) при формуванні трансфертних цін.

В глобалізованій економіці та у міжнародній практиці передбачено п'ять базових методів визначення трансфертних цін: метод порівняльної неконтрольованої ціни (Comparable Uncontrolled Price Method), метод перепродажної ціни (Resale Price Method), метод «витрати плюс» (Cost Plus Method), метод чистого прибутку (Transactional Net Margin Method) і метод розподілу прибутку (Profit Split Method). Коректне застосування зазначених методичних підходів дає змогу уникнути заниження або завищення трансфертних цін у внутрішньо корпоративних транзакціях, що, своєю чергою, сприяє правильному розподілу прибутку між суб'єктами господарювання, запобігає податковим маніпуляціям та знижує ймовірність виникнення додаткових податкових зобов'язань у результаті фіскального контролю.

Третю групу становлять податкові ризики, що проявляються у формі можливого застосування до суб'єктів господарювання значних фінансових санкцій з боку фіскальних органів за недотримання вимог звітної дисципліни у сфері трансфертного ціноутворення. Зокрема, йдеться про відповідальність за неподання, несвочасне подання або порушення строків надання звітних документів, а також за подання недостовірної, неповної або викривленої інформації в межах установлених форм звітності.

У контексті трансформації підходів до управління податковими ризиками в умовах цифрової економіки, критичного значення набуває розбудова адаптивної та технологічно орієнтованої системи документообігу, зорієнтованої на забезпечення прозорості, контрольованості й відповідності регулятивним вимогам трансфертного ціноутворення. Формування такої системи передбачає створення структурованого комплексу внутрішньої нормативно-регламентної бази, яка охоплює ключові аспекти організації документообігу, обробки та збереження релевантної інформації. Зокрема, йдеться про розробку корпоративних політик (регламентів, внутрішніх розпорядчих документів), які визначають алгоритми формування трансфертних цін, процедури внутрішнього аудиту на відповідність податково-регулятивним вимогам, а також механізми управління життєвим циклом даних – від їх створення до архівування на цифрових і традиційних носіях. До складу зазначеного комплексу також входять функціонально деталізовані посадові інструкції, які чітко окреслюють сферу відповідальності й обов'язки залучених до процесу співробітників – аналітиків, економістів, бухгалтерів, податкових консультантів, тощо. Важливою складовою виступають стандартизовані шаблони внутрішньої звітності, призначені для систематизації й агрегування даних про контрольовані транзакції, що проводяться за трансфертними цінами.

У перспективі аналітичні інструменти, що базуються на даних трансфертного ціноутворення, можуть бути адаптовані для потреб фінансового прогнозування, оперативного і середньострокового бюджетування, побудови моделей сценарного планування та коригування фінансової політики у динамічному середовищі господарювання. За умови інтеграції таких даних до загальної інформаційно-аналітичної інфраструктури підприємства, зростає якість управлінських рішень, знижується рівень суб'єктивізму у процесі фінансового менеджменту, а також підвищується ефективність функціонування суб'єктів господарювання в межах єдиної корпоративної стратегії розвитку. Інформаційна база, акумульована в процесі належного трансфертного ціноутворення, трансформується у важливий інструмент стратегічного і тактичного управління фінансами, сприяючи зміцненню фінансової стійкості, адаптивності та конкурентоспроможності бізнес-структур у довгостроковій перспективі.

Підсумовуючи зазначимо, що у періоди геополітичної нестабільності та фрагментації ринків демократичним країнам необхідно зміцнювати єдність і адаптувати фінансовий ландшафт. Це передбачає інвестиції в оборону, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення фінансової стабільності. Глобальні стандарти, адаптивне управління та міждисциплінарний підхід до компромісів допоможуть протистояти викликам, зберігаючи стійкість у сучасному епістемічному просторі. На підставі узагальнення результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що трансфертне ціноутворення відіграє винятково важливу роль у сучасній парадигмі фінансового менеджменту економічних агентів, особливо тих, що функціонують у формі інтегрованих підприємницьких структур із складною організаційною архітектонікою. Його багатфункціональність виявляється у здатності одночасно вирішувати як суто податкові, так і широке коло управлінсько-фінансових завдань, що охоплюють сферу внутрішньої координації, стратегічного планування, контролю та прогнозування.

По-перше, трансфертне ціноутворення забезпечує можливість цілеспрямованого впливу на формування фінансових результатів підприємства шляхом оптимізації грошових потоків, доходів і витрат, підвищення рівня прибутковості, а також через застосування легальних механізмів податкового планування, що дає змогу досягати максимальної ефективності використання ресурсів на мікрорівні в межах децентралізованої структури управління.

По-друге, воно створює засади для зниження податкових і фінансових ризиків шляхом запровадження спеціалізованих механізмів обліку, контролю й документообігу, що відповідають регулятивним вимогам трансфертного законодавства, зокрема у питаннях звітності й доведення економічної обґрунтованості внутрішніх цін у контрольованих операціях.

По-третє, система трансфертного ціноутворення акумулює великі обсяги релевантної фінансової інформації, що може бути трансформована в інструментарій для оцінювання ефективності функціонування центрів відповідальності, прогнозування фінансових результатів, планування бюджету та побудови фінансової стратегії розвитку інтегрованого бізнесу.

По-четверте, ефективне управління трансфертним ціноутворенням передбачає не лише формування внутрішньої нормативно-регламентної бази (положень, інструкцій, графіків звітності тощо), а й можливість стратегічної делегації завдань на аутсорсинг у разі відсутності внутрішніх ресурсів або з метою підвищення економічної ефективності відповідних процесів.

Перспективними напрямками дослідження є фінансова комунікативність держави, науки, освіти та бізнесу, що концентрує ресурси на пріоритетних проєктах, створюючи інноваційні трансакційні моделі за міжнародними та регіональними стандартами. Трансакційна політика має враховувати стратегії технологічних компаній (Big Tech), посилюючи вплив на ланцюги постачання ІІІ через вертикальну інтеграцію, ексклюзивні партнерства та перевагу в даних. Фінансовий простір має фокусуватися на викликах криптоізації в EMDEs, цифрових грошах банків і моніторингу ефективності інновацій.

Список використаних джерел:

1. Алексєнко Л. М., Дмитришин М. В., Юркевич О. М. Публічно-приватне управління інноваціями: фінансовий контент в умовах епістемічності міжнародної трансакційної політики. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 2. С. 135–149. DOI: 10.35774/SF2025.02.135
2. Claudia Buch: Staying the course in troubled waters – safeguarding the stability of the global banking system. URL: <https://www.bis.org/review/r250429f.htm>
3. Tulai O., Kvasovskyi O., Alekseyenko L. International Transaction Policy in the Context of Transforming Social Responsibility. *Стратегічні пріоритети європейської та світової політики: дипломатія, економіка, туризм*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди міжнародного дня багатосторонності і дипломатії в ім'я миру та з нагоди 50-річчя підписання Гельсінського заключного акту (м. Харків, 24 квіт., 2025 р.). / редкол.: А. Ю. Парфінєнко та ін. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025. 196 с.

4. Olli Rehn: The European economy in the new landscape of power politics and trade protectionism. 30 April 2025. URL: <https://www.bis.org/review/r250429e.htm>
5. Pierre-Olivier Gourinchas. The Global Economy Enters a New Era. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2025/04/22/the-global-economy-enters-a-new-era>
6. Tulai O., Alekseyenko L., Dmytryshyn M., Yatsukh R., Zapolskyi O., Bilan O. Adaptive Information of the Financial System to the Challenges of Global Uncertainty. In: Hamdan, R.K. (eds) *Tech Fusion in Business and Societ. Studies in Systems, Decision and Control*. 2025. Vol 234. P. 165–178. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-84636-6_14.
7. Король С. Я., Уманців Г. В., Шушакова І. К. Розвиток трансфертного ціноутворення в умовах глобалізації. *Економічна теорія та право*. 2021. № 2 (45). С. 87–100.
8. Васюк Є. А. Трансфертне ціноутворення як інструмент трансфертної політики ТНК. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 24. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_24_6
9. Десятнюк О. М., Черевко О. В. Теоретико-методологічні засади формування трансфертного ціноутворення на мікрорівні в умовах вітчизняної економіки. *Економіст*. 2015. № 1. С. 45–48.
10. Dmytryshyn M., Ionin Y., Tulai O., Krupka I., Alekseyenko L., Stetsko M. Communication Support for the Management of Socio-Economic Processes in the Context of Global Security. In: Hamdan, R.K. (eds) *Sustainable Data Management. Studies in Big Data*. 2025. Vol 171, P. 131-144. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-83911-5_12
11. Alekseyenko L. M., Tulai O. I., Artemenko L. B. Digital Technologies in the Transformation of the Global Financial Security System: a Theoretical and Social Concept. *Life on the cutting edge: Science. Libraries. Society : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 508 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-535-8-19>
12. Крисоватий А. Дисбаланси і стійкість публічних фінансів в умовах війни. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 2 (83). С. 6–17. DOI: 10.35774/SF2025.02.008
13. Алексеєнко Л. М., Квасовський О. Р., Стецько М. В. Міжнародна інноваційна діяльність за умов епістемісної невизначеності фінансової комунікації: євроінтеграційний дискурс. *Innovative Technologies of Marketing and Management in the Conditions of Transformational Changes: Abstracts of reports of the III International Scientific and Practical Conference (Khmelnyskyi, may 09, 2025)*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute, 2025. 307 с.

References:

1. Alekseyenko, L. M., Dmytryshyn, M. V., & Yurkevych, O. M. (2025). Publicno-privatne upravlinnia innovatsiiamy: finansovy kontent v umovakh epistemichnosti mizhnarodnoi transaktsiinoi polityky [Public-private innovation management: Financial content in the epistemic terms of international transactional policy]. *Svit finansiv*, (2), 135–149. <https://doi.org/10.35774/SF2025.02.135>
2. Buch, C. (2025, April 29). Staying the course in troubled waters – safeguarding the stability of the global banking system. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/review/r250429f.htm>

3. Tulai, O., Kvasovskiy, O., & Alekseyenko, L. (2025). International transaction policy in the context of transforming social responsibility. In A. Yu. Parfinenko et al. (Eds.), *Stratehichni priorytety yevropeiskoi ta svitovoi polityky: dyplomatiia, ekonomika, turyzm* [Strategic priorities of European and world policy: Diplomacy, economy, tourism]: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Kharkiv, April 24, 2025) (p. 196). V. N. Karazin Kharkiv National University.
4. Rehn, O. (2025, April 30). The European economy in the new landscape of power politics and trade protectionism. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/review/r250429e.htm>
5. Gourinchas, P.-O. (2025, April 22). The global economy enters a new era. *IMF Blogs*. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2025/04/22/the-global-economy-enters-a-new-era>
6. Tulai, O., Alekseyenko, L., Dmytryshyn, M., Yatsukh, R., Zapolskyi, O., & Bilan, O. (2025). Adaptive information of the financial system to the challenges of global uncertainty. In R. K. Hamdan (Ed.), *Tech Fusion in Business and Society. Studies in Systems, Decision and Control* (Vol. 234, pp. 165–178). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-84636-6_14
7. Korol, S. Ya., Umantsiv, H. V., & Shushakova, I. K. (2021). Rozvytok transfertnoho tsinoutvorennia v umovakh hlobalizatsii [Development of transfer pricing under globalization]. *Ekonomichna teoriia ta pravo*, (2[45]), 87–100.
8. Vasiuk, Ye. A. (2017). Transfertne tsinoutvorennia yak instrument transfertnoi polityky TNK [Transfer pricing as a tool of TNC transfer policy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, (24), 25–29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_24_6
9. Desyatnyuk, O. M., & Cherevko, O. V. (2015). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia transfertnoho tsinoutvorennia na mikrorivni v umovakh vitchyznianoï ekonomiky [Theoretical and practical bases of transfer pricing formation at the microlevel in terms of national economy]. *Ekonomist*, (1), 45–48.
10. Dmytryshyn, M., Ionin, Y., Tulai, O., Krupka, I., Alekseyenko, L., & Stetsko, M. (2025). Communication support for the management of socio-economic processes in the context of global security. In R. K. Hamdan (Ed.), *Sustainable Data Management. Studies in Big Data* (Vol. 171, pp. 131–144). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-83911-5_12
11. Alekseyenko, L. M., Tulai, O. I., & Artemenko, L. B. (2025). Digital technologies in the transformation of the global financial security system: A theoretical and social concept. In *Life on the cutting edge: Science. Libraries. Society* (pp. 508). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-535-8-19>
12. Krysovatiy, A. (2025). Dysbalansy i stiikist publichnykh finansiv v umovakh viiny [Imbalances and sustainability of public finance in wartime conditions]. *Svit finansiv*, 2(83), 6–17. <https://doi.org/10.35774/SF2025.02.008>
13. Alekseyenko, L. M., Kvasovskiy, O. R., & Stetsko, M. V. (2025). Mizhnarodna innovatsiina diialnist za umov epistemisnoi nevyznachenosti finansovoi komunikatsii: yevrointehratsiinyi dyskurs [International innovation activity under epistemic uncertainty of financial communication: European integration discourse]. In *Innovative Technologies of Marketing and Management in the Conditions of Transformational Changes: Abstracts of the III International Scientific and Practical Conference* (Khmelnitskyi, May 09, 2025, p. 307). Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute.

УДК: 336.1

Тетяна Кізіма

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна, tetyana.kizytab68@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9732-9907

Андрій Кізіма

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна, kizytab66@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9160-0316

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Tetiana Kizytab

Dr. Sc. (Economics), Prof.,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Andrii Kizytab

PhD (Economics), Assoc. Prof.,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

MODERN CHALLENGES AND THREATS TO THE DEVELOPMENT OF PUBLIC FINANCES OF UKRAINE IN CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR

Анотація. У нинішніх надзвичайно складних соціально-економічних та військово-політичних реаліях стрімко зростають виклики і загрози, пов'язані із функціонуванням сфери публічних фінансів в Україні, що супроводжуються безперервними масованими атаками РФ на мирні міста, цивільну інфраструктуру та інші важливі об'єкти. Відтак розроблення рекомендацій стосовно векторів мінімізації таких ризиків і загроз є надзвичайно актуальним і своєчасним.

У статті подано авторське бачення щодо трактування й ідентифікації основних складових поняття «публічні фінанси» та виокремлено найгостріші проблеми й досліджено найактуальніші тренди, що мають місце у сфері публічних фінансів в умовах повномасштабної російсько-української війни.

На основі проведеного аналізу, з урахуванням сучасних викликів і загроз для розвитку публічних фінансів в Україні, запропоновано низку першочергових заходів, спрямованих на вирішення назрілих проблем у цій важливій сфері фінансової системи держави.

Ключові слова: публічні фінанси, державний та місцеві бюджети України, державний борг, бюджетний дефіцит, Пенсійний фонд України, виклики та загрози розвитку публічних фінансів України.

Abstract. In the current extremely complex socio-economic and military-political realities, the challenges and threats associated with the functioning of the public finance sector in Ukraine are rapidly growing, accompanied by continuous massive attacks by the Russian Federation on peaceful cities, civilian infrastructure and other important objects. Therefore, the development of recommendations regarding the vectors for minimizing such risks and threats is extremely relevant and timely.

The article presents the author's vision of the interpretation and identification of the main components of the concept of "public finance" and identifies the most acute problems and explores the most relevant trends taking place in the public finance sector in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war.

Based on the analysis conducted, taking into account current challenges and threats to the development of public finances in Ukraine, a number of priority measures have been proposed to address pressing problems in this important area of the state's financial system.

Key words: public finances, state and local budgets of Ukraine, public debt, budget deficit, Pension Fund of Ukraine, challenges and threats to the development of public finances of Ukraine

У надзвичайно складних умовах сьогодення проблеми, пов'язані із формуванням й оптимальним використанням фінансових ресурсів публічного сектору української економіки, суттєво актуалізувалися, зважаючи на беззаперечний вагомий вплив системи управління публічними фінансами на забезпечення стабільності й подальший розвиток фінансової системи України та гарантування фінансової безпеки держави.

Передусім зазначимо, що суттєвого поширення у вітчизняній фінансовій науці упродовж останніх років набув термін «публічні фінанси», однак нині все ще відсутнім є однозначне трактування цього поняття й ідентифікація його основних складових. Відтак подамо авторське бачення означеної проблематики.

Слід акцентувати, що слово «публічний» здебільшого використовується стосовно «відкритості й доступності будь-яких процесів і явищ та приналежності чого-небудь усім» [1, с. 1187] (скажімо, «публічна бібліотека», «публічний захист наукової роботи» тощо) (до слова, термін «публіка» здебільшого вживається у значенні «люди», «народ», «товариство»). Причому зарубіжні науковці (зокрема, Р. Масгрейв і П. Масгрейв [2]) поєднання терміну «публічний» із категорією «фінанси» пов'язують насамперед із поняттями суверенітету і влади (принагідно зазначимо, що «суверенітет – це верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах» [3], а «влада – це здатність і можливість за допомогою авторитету, заохочення або примусу впливати на дії інших осіб» [4]). Ми поділяємо думку вищезгаданих дослідників і

вважаємо, що при формуванні наукових підходів до дослідження поняття «публічні фінанси» доцільно виходити саме із зазначених міркувань.

Проведений аналіз наявних тлумачень дефініції «публічні фінанси» дає підстави стверджувати, що українські науковці під цим терміном здебільшого розуміють «сукупність суспільних економічних відносин, які спрямовані на формування, розподіл і використання публічних фондів, необхідних для безперерйного функціонування як держави загалом, так і її територіальних утворень, задоволення публічного інтересу» [5, с. 22], «суспільно-економічні відносини, які виникають у процесі утворення, розподілу (перерозподілу) і використання публічних фондів грошових коштів, пов'язаних із задоволенням усіх видів публічного інтересу та регулюється шляхом установлення імперативних приписів держави або органів місцевого самоврядування, які поширюються на учасників відносин у сфері господарювання усіх форм власності» [6, с. 36] або ж «суспільні правовідносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу та виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) й використання публічних фондів коштів» [7, с. 12].

Таким чином, серед ключових ознак публічних фінансів вітчизняні вчені виокремлюють: чітке підпорядкування публічним інтересам та імперативний характер таких відносин (тобто примусову участь у публічних фінансових відносинах усіх членів суспільства й наявність імперативних приписів держави або органів місцевого самоврядування, які поширюються на усіх учасників цих відносин).

Принагідно зазначимо, що під публічним інтересом маються на увазі потреби, важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб, що забезпечуються органами публічної влади, яким властиві зокрема такі ознаки: «спрямованість на виконання суспільних завдань і функцій; інституційний характер; легітимність; відособленість апарату, що здійснює цю владу, від населення; структурованість за територіальною ознакою; загальність, тобто охоплення владою всіх осіб на відповідній території; безперервність функціонування (за наявності окремих тимчасових органів); універсальність, тобто спрямованість на вирішення усіх справ суспільного значення; обов'язковість владних рішень для всіх суб'єктів на відповідній території; функціонування у правових формах, тобто діяльність за законодавчо встановленою процедурою і оформлення владних рішень правовими актами; можливість використання передбачених законодавством засобів примусу для реалізації своїх рішень; право встановлювати і стягувати загальнообов'язкові податки і збори з населення; самостійне формування бюджету» [8]. При цьому варто акцентувати, що публічний інтерес і фінансова система будь-якої держави є тісно взаємопов'язаними поняттями, позаяк саме у фінансовій системі нерідко можемо спостерігати зіткнення публічних і приватних інтересів. Причому не лише публічні чи приватні інтереси здійснюють вагомий вплив на структуру фінансової системи, але й безпосередньо фінансова система країни, активно розвиваючись, впливає на публічні інтереси членів суспільства, адже в процесі такої трансформації формуються нові перспективи, а відтак з'являються і нові інтереси, зокрема й публічні.

Українські науковці В.М. Опарін, В.М. Федосов та П.І. Юхименко пропонують розглядати публічні фінанси насамперед у широкому сенсі, а саме: як «фінансову діяльність усіх різновидів публічних союзів – держави, органів місцевого самоврядування,

громадських організацій, а на глобальному рівні також міжнародних організацій і фінансових інституцій» [9, с. 125]. На нашу думку, дискусійним є зарахування до сфери публічних фінансів саме фінансів громадських організацій і політичних партій, як їх важливої складової, позаяк громадські організації створюються передусім для захисту прав і свобод своїх членів, об'єднуючи насамперед приватні кошти, а політичні партії хоча й прагнуть державної влади проте не виконують функцій держави, об'єднуючи при цьому також приватні кошти. Сумнівним є й віднесення до сфери публічних фінансів фінансів підприємств державної і комунальної форм власності, оскільки в діяльності органів публічної влади і суб'єктів господарювання (до яких зокрема й належать підприємства державної і комунальної форм власності) наявні кардинальні відмінності, що «полягають у різних цілях діяльності суб'єктів владних повноважень і суб'єктів господарювання, а також у різних засадах отримання ними доходів» [10, с. 34]. Адже «діяльність суб'єктів господарювання не пов'язана з виконанням функцій публічної влади та спрямована на випуск і реалізацію товарів та послуг на ринкових засадах, тоді як діяльність суб'єктів владних повноважень (органів влади різних рівнів) повинна забезпечувати суспільство товарами й послугами на неринковій основі за рахунок податків та інших обов'язкових платежів» [10, с. 34]. І хоча підприємства державної та комунальної форм власності отримують фінансування із державного чи місцевих бюджетів, проте воно є лише державною допомогою, а отримуваний ними прибуток є безпосереднім результатом їхньої комерційної діяльності, а не виконання функцій держави чи органів місцевого самоврядування. Доволі спірним вважаємо також і віднесення згаданими авторами до публічних фінансів «фінансової діяльності ... міжнародних організацій і фінансових інституцій», оскільки така діяльність нерідко передбачає безпосередньо комерційний або ж будь-який інший інтерес.

О.В. Длугопольський стверджує, що «публічні фінанси є основою суспільного сектору та охоплюють доходи й видатки центрального та місцевих урядів, фондів обов'язкового соціального страхування і структурні взаємозв'язки між ними» [11, с. 12], трактуючи досліджуване поняття з позиції його основних складових (державний і місцеві бюджети та фонди обов'язкового соціального страхування).

І.О. Луніна і Т.Г. Бондарук переконані, що «публічні фінанси – це сукупність економічних відносин щодо формування доходів і здійснення витрат, спрямованих на виконання функцій органів загального державного управління на центральному, регіональному та місцевому рівнях» [10, с. 381; 12, с. 38].

Згадані вище науковці В.М. Опарін, В.М. Федосов та П.І. Юхименко, розглядаючи публічні фінанси у вузькому значенні, структурно зараховують до них «державні і місцеві фінанси, в організації котрих, незважаючи на їх взаємопов'язаність, мають домінувати принципи автономності та незалежності» [9, с. 125]). При цьому автори упускають таку важливу, на наш погляд, складову публічних фінансів як фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування (зокрема, пенсійного та на випадок безробіття).

Відтак, беручи до уваги напрацювання українських учених і враховуючи нинішні економічні реалії, під публічними фінансами пропонуємо розуміти сукупність економічних відносин імперативного характеру, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням публічних фондів державних і місцевих органів влади з метою забезпечення якнайповнішої реалізації їхніх функцій та максимального задоволення

публічного інтересу. А до основних ознак публічних фінансів, як джерела фінансування сектору загального публічного управління, відносимо такі: відкритість і прозорість (які особливо яскраво спостерігаємо після другої половини XX ст.); забезпечення виконання владних функцій (держави і органів місцевого самоврядування); послуги надаються на неринкових засадах; примусовий (імперативний) характер фінансових відносин; основними джерелами доходів є податки і обов'язкові платежі.

Безперечно, повномасштабна військова агресія рф проти України спровокувала низку негативних тенденцій як у фінансовій системі країни загалом, так і сфері публічних фінансів зокрема. До того ж, відсутність чітко окреслених перспектив відновлення вітчизняної економіки унеможлиблює формування міцного фінансового базису для розвитку сфери публічних фінансів в Україні. Проте численні експертні дослідження й прогнози міжнародних організацій вказують на неминучість суттєвих змін у системі публічних фінансів України, яка, з одного боку, змушена долати нинішні виклики уже звичними, традиційними методами, а з іншого – у неї з'являються нові можливості для забезпечення економічного зростання за допомогою новаційних підходів. Тож детальніше проаналізуємо функціонування публічних фінансів України за основними їх складовими у контексті сучасних викликів і загроз (принагідно зазначимо, що «виклик являє собою мінімальний ризик, його відрізняє наявність уявної готовності завдати шкоди. Загроза характеризується реальністю, адресністю, високим ступенем готовності нанесення шкоди об'єкту безпеки» [13, с. 16].

Нинішні безпрецедентні виклики фінансовій системі України (зокрема, надзвичайно великі військові оборонні витрати, масштабні руйнування цивільної інфраструктури, а відтак значний дефіцит електроенергії, масовий відтік українців працездатного віку за кордон та інші негативні наслідки неспровокованої російської агресії) змушують сферу публічних фінансів поступово адаптовуватися до вимог сьогодення. Тож наприкінці 2024 року уряд вдався до вимушеного підвищення податків з метою підвищення наповненості дохідної частини бюджетів, адже власних доходів критично не вистачає (рис. 1). Принагідно зазначимо, що очікуване зростання податкових надходжень становитиме близько 140 млрд грн у 2025 році (до слова, у грудні 2024 року, відколи вступив в дію закон про підвищення податків, до бюджетів України надійшло на 33% більше податків порівняно із груднем 2023 року).

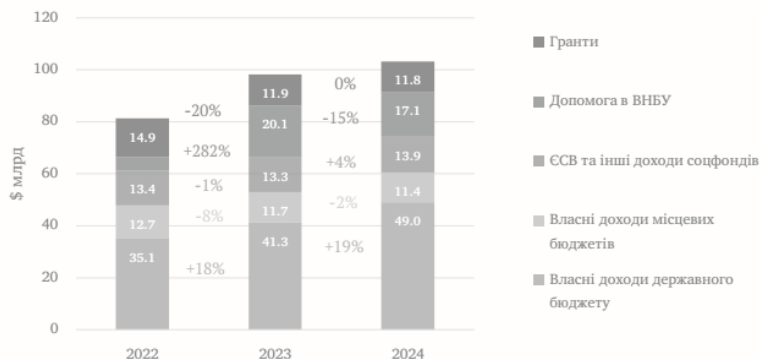

Рис. 1. Динаміка сукупних доходів сектору загального публічного управління України у 2022-2024 роках [14, с. 6]

Важливо акцентувати, що найбільш вагомими джерелами надходжень сектору загального публічного управління традиційно є податки та інші обов'язкові збори, що стягуються із доходів громадян. Так, «сума надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) разом із військовим збором (ВЗ) та єдиним соціальним внеском (ЄСВ) склала майже 15% ВВП 2024 року» [14, с. 7]. Причому зростання доходів від ПДФО і військового збору на 18% було спричинене безпосередньо оподаткуванням грошового забезпечення українських військових, позаяк наприкінці 2024 року було збільшено ставку військового збору з 1,5% до 5% для усіх платників цього збору, а також запроваджено ставку у розмірі 1,5% для юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, що перебувають на спрощеній системі оподаткування. Водночас «для ФОПів першої, другої та четвертої груп ставка збору становить 10% від мінімальної заробітної плати з 1 січня 2025 року (800 грн)» [14, с. 7].

Доволі цікавим є той факт, що «найбільшу динаміку зростання в податковій частині надходжень продемонстрував податок на прибуток (ПнП) – доходи від нього збільшились на 88% номінально» [14, с. 8], що пов'язано насамперед із «встановленням 50% податку на надприбутки банків в 2023 році, які надійшли до бюджету вже в 2024 році» [14, с. 8]. Також минулоріч на 13% зросли доходи бюджетів від акцизного оподаткування товарів, вироблених в Україні, та на чверть – від ПДВ з аналогічних товарів.

Досить суттєво у 2024 році зросли і так звані «податки на імпорт» («імпортний ПДВ та акциз з імпортованих товарів піднялися із 5,7% ВВП у 2022 році до 7,5% ВВП у 2024 році» [14, с. 8]. Передусім такий стан речей обумовлений зростанням імпорту пального й озброєння для потреб ЗСУ, а також значною девальвацією української гривні (майже 10% у перерахунку за середньорічним курсом) та поступовим підвищенням акцизного податку до мінімального рівня, встановленого у країнах Європейського Союзу. Відтак, за підсумками 2024 року, зростання надходжень бюджету лише від акцизного податку на пальне становило понад 55%.

Показово, що з-поміж усіх джерел доходів бюджету України найбільш швидкими темпами зростають доходи від дивідендів і прибутку державних і комунальних підприємств, а саме: +102% рік до року, що зумовлено підняттям базового нормативу відрхування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів для державних підприємств, з 50% до 80%.

Водночас, надходження до бюджету від перерахування частини прибутку Національного банку України у 2024 році дещо зменшились, позаяк безпосередньо зменшився прибуток НБУ, а також у цей період відбулося переспрямування частини прибутку НБУ до його загальних резервів, а не до загального фонду державного бюджету України.

Зважаючи на гостру нестачу внутрішніх джерел фінансування в умовах повномасштабної війни (адже практично усі власні доходи бюджету першочергово спрямовуються на забезпечення потреб безпеки та оборони країни), великі обсяги фінансової допомоги Україна отримує від міжнародних партнерів. Так, у 2024 році за рахунок коштів наших союзників держава лише у формі грантів й іншої безповоротної допомоги отримала 1,16 трлн грн (або ж 28% доходів сектору загального державного управління). Орієнтовний розподіл фінансових потоків цього сектору у 2024 році поданий на рис. 2.

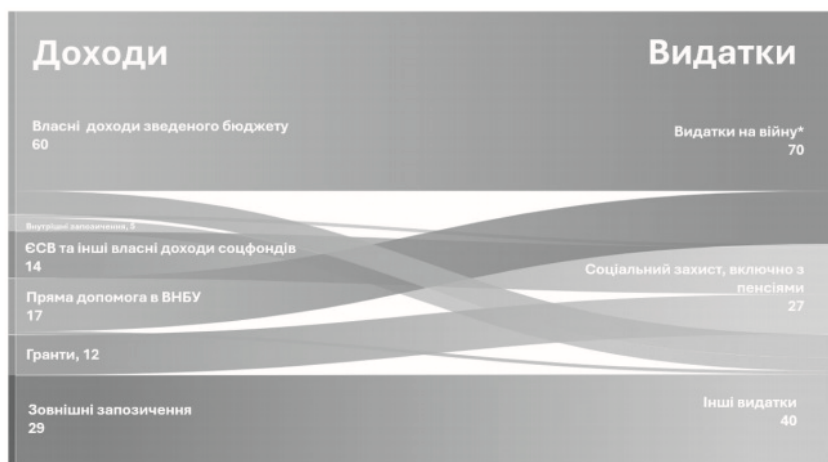

Рис. 2. Орієнтовний розподіл фінансових потоків сектору загального державного управління України у 2024 році [14, с. 3]

Як уже зазначалося вище, у нинішній надзвичайно складних умовах воєнного стану лівова частка видатків бюджету України спрямовується на покриття оборонно-безпекових (воєнних) потреб. У 2024 році такі видатки становили «2,8 трлн грн або 36,4% ВВП. У цю суму входять видатки забезпечення потреб оборони та безпеки за рахунок власних надходжень бюджету – 2153 млрд грн (27,9% ВВП) та видатки за рахунок оборонної допомоги – 654 млрд грн (8,5% ВВП)» [14, с. 11-12] (рис. 3).

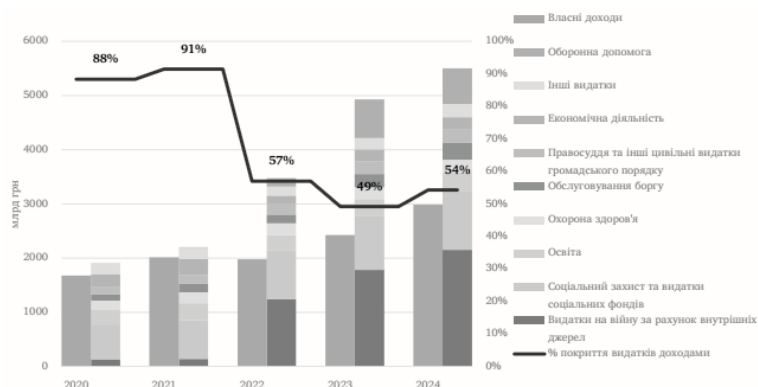

Рис. 3. Структура видатків бюджету сектору загальнодержавного управління України та їх покриття власними доходами у 2020-2024 роках [14]

При цьому слід акцентувати, що позаяк при плануванні бюджету–2024 «оптимістичне припущення про завершення гострої фази війни всередині року не співпало з фактичною інтенсивністю бойових дій. У результаті, потреби армії були недофінансовані, і необхідно було терміново вносити зміни до закону на додаткові 500 млрд військових видатків. Проблеми, що виникли через нереалістичний прогноз

тривалості бойових дій, врахували в бюджеті на 2025 рік та заклали тривалість активних бойових дій протягом всього року» [14].

Окрім військових витрат, другими по значимості є соціальні видатки (понад 1 трлн грн або 13,9% ВВП), причому «головним напрямом соціальних видатків є забезпечення виплати пенсій, кошти на який переспрямовуються з державного бюджету до бюджету Пенсійного фонду. В 2024 році цей трансфер становив 314,3 млрд грн або 4% від ВВП та зріс відносно 2023 року на 15%» [14, с. 13].

Принагідно зазначимо, що заборгованість Пенсійного фонду України із виплати пенсій продовжувала зростати і з початку 2025 року. І навіть попри те, що середня пенсія нині становить понад 6 тис грн, однак більше половини українських пенсіонерів й надалі продовжують отримувати пенсії розміром менше 5 тис. грн на місяць, що є нижчим від фактичного прожиткового мінімуму в Україні. Більше того, у першій половині 2025 року лише військовим пенсіонерам ПФУ заборгував понад 50 млрд грн з нарахований пенсій за рішеннями суду, що є надзвичайно великою сумою, яку однак необхідно буде виплатити. До слова, нині «в Україні налічується 145,2 тис. військових пенсіонерів призовного віку, які не працюють, не мають інвалідності й не служать у війську» [15].

Важливою статтею витрат бюджету України залишаються також і видатки на обслуговування державного боргу, які «все ще залишаються на третьому місці за часткою видатків у структурі державного бюджету та на п'ятому в бюджеті СЗДУ. Сума видатків в 2024 році сягнула 308 млрд грн або 4% від ВВП. Початково бюджетом передбачались видатки за борговим напрямом на 373 млрд грн, але під час року їх скоротили через необхідність забезпечення термінових потреб армії. Незважаючи на це, видатки на обслуговування боргу зросли порівняно з 2023 роком – на 24% номінально, що перевищило інфляцію» [14, с. 14]. Принагідно зазначимо, що «розмір державного та гарантованого державою боргу в 2024 році виріс до 6,98 трлн грн, \$166,1 млрд або 90,4% ВВП. Державний борг склав \$159,2 млрд, а гарантований державою борг – майже \$7 млрд. Загальна сума боргу зросла на 26% номінально в гривні відносно 2023 року, та є в два з половиною рази більшою, ніж в період до початку повномасштабного вторгнення» [14, с. 19] (рис. 4).

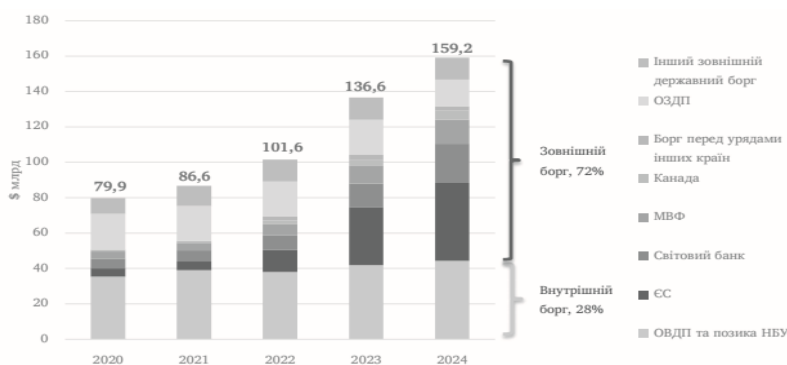

Рис. 4. Структура державного боргу України у 2024 році, млрд дол. США [14, с. 20]

Важливим є і той факт, що у 2024 році суттєво зросла (майже в 11 разів) сума погашення за зовнішніми борговими зобов'язаннями, склавши «727 млрд грн або 9,4% ВВП. Проте, більшість цих позик складають платежі у доларі США –533,5 млрд грн та 72,9 млрд грн в євро, які не були фактично виконані, а на їхню суму був здійснений роловер облігацій зовнішньої державної позики» [14, с. 20]. Відтак, у найближчі роки доволі великі суми Україна спрямовуватиме на погашення та обслуговування своїх боргів (рис. 5).

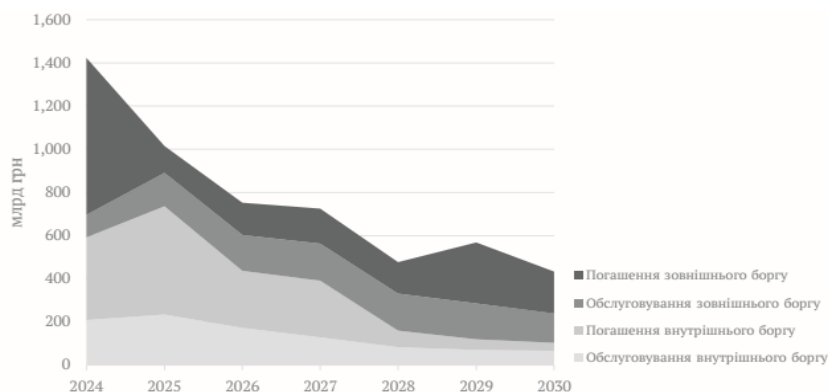

Рис. 5. Прогноз платежів з обслуговування та погашення державного боргу [14, с. 21]

Надзвичайно гострою проблемою для України після початку повномасштабного російського вторгнення залишається і величезний дефіцит державного бюджету – 17,6% ВВП країни (1359 млрд грн), причому – це лише так званий «офіційний» дефіцит державного бюджету, який не враховує міжнародну фінансову допомогу. З урахуванням же такої допомоги скоригований фактичний дефіцит державного бюджету у 2024 році становив би понад «2512 млрд грн або 32,5% ВВП» [14, с. 16].

Безперечно, важливою складовою фінансування скоригованого (фактичного) дефіциту бюджету (окрім, звісно ж, залучення зовнішнього та внутрішнього боргового фінансування) є міжнародна фінансова допомога, що надходить у формі «грантів (474 млрд грн. у 2024 році) та прямої допомоги у натуральному вигляді (680 млрд грн). Разом вони склали майже 15% ВВП, та завдяки ним змогли профінансувати 26% видатків державного бюджету. Окрім безповоротного фінансування у вигляді грантів, міжнародні партнери підтримують український бюджет надаючи кредити на пільгових умовах. У 2024 році Україна отримала \$29 млрд кредитного фінансування, з яких найбільша частина надійшла від ЄС в рамках фінансового інструменту Ukraine Facility на 2024-2027 роки – \$14,1 млрд. Всього міжнародні донори надали фінансової підтримки бюджету 2024 року у вигляді грантів та кредитів на суму \$41,6 млрд» [14, с. 17] (рис. 6).

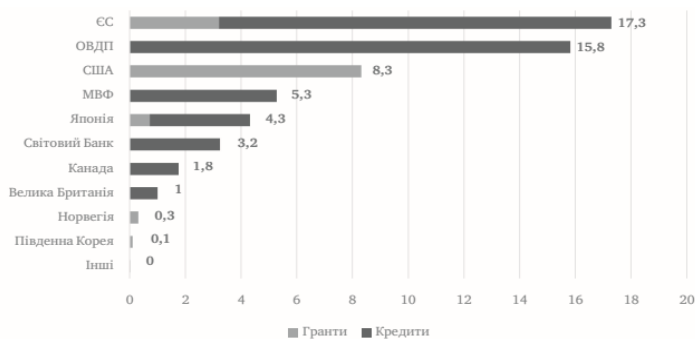

Рис. 6. Джерела фінансування загального фонду державного бюджету України у 2024 році, млрд дол. США [14, с. 17]

Детальна інформація щодо найбільших міжнародних донорів України за видами наданої ними допомоги подана на рис. 7.

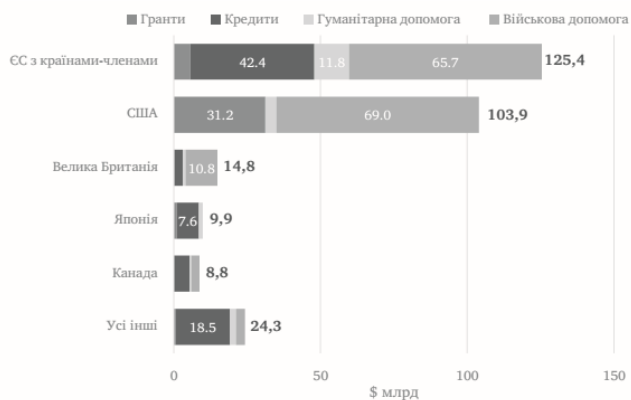

Рис. 7. Найбільші міжнародні донори України за видами наданої ними допомоги у 2022-2024 роках [14, с. 19]

Підсумовуючи вищевикладене, маємо усі підстави стверджувати, що найбільшими викликами і загрозами для розвитку сфери публічних фінансів України в сучасних умовах повномасштабної війни є:

- високий рівень дефіциту бюджету, який постійно зростає;
- низька якість наповнення дохідної частини державного та місцевих бюджетів через недонадходження податкових і митних платежів внаслідок суттєвих втрат податкової бази й високого рівня тінізації вітчизняної економіки;
- постійно зростаючий тренд щодо збільшення оборонних видатків;
- значне навантаження на соціальну сферу у зв'язку із збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб;
- велика залежність функціонування сфери публічних фінансів від міжнародного фінансування;
- зростання обсягів державного боргу й видатків на його обслуговування;

– збільшення навантаження на вітчизняну пенсійну систему через дисбаланс між чисельністю платників ЄСВ та пенсіонерів, значний дефіцит бюджету ПФУ, суттєві демографічні виклики (старіння населення і зменшення кількості працездатних громадян), недостатній рівень пенсійних виплат;

– зменшення людського і трудового потенціалу України внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки внутрішньо переміщених осіб, втрат цивільного населення через бойові дії;

– великі масштаби і довготривалість воєнних дій на території України;

– нестабільність глобального середовища загалом.

Відтак з метою мінімізації ризиків та загроз у сфері публічних фінансів України насамперед доцільно:

– здійснити чітке моделювання ймовірних сценаріїв на випадок затримки або скорочення обсягів міжнародної підтримки;

– розширити використання грантових і пільгових форм підтримки в структурі зовнішніх запозичень, одночасно зменшуючи внутрішні запозичення з високою вартістю обслуговування;

– диверсифікувати валютну структуру боргу, збільшуючи частку гривневих інструментів;

– посилити заходи щодо боротьби із тіньовими схемами для збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів та Пенсійного фонду України;

– розширювати податкову базу шляхом детінізації e-commerce та посилення контролю за транскордонними операціями;

– інституціалізувати ризик-орієнтовані моделі адміністрування податків, використовуючи аналітику Big Data та штучного інтелекту для ідентифікації шахрайських схем;

– проводити огляди витрат державного бюджету в окремих сферах із подальшим звітуванням головних розпорядників про заходи, вжиті за результатами таких оглядів;

– посилювати бюджетну інклюзію яка передбачає «усебічний доступ усіх стейкхолдерів до формування та використання бюджетних ресурсів через впровадження інноваційних технологій бюджетування» [16], що є надзвичайно важливим в сучасних умовах;

– модернізувати Стратегію управління публічними фінансами з акцентом на питаннях цифровізації, стратегічного управління, управління публічними інвестиціями, прозорості розподілу та використання ресурсів;

– укріпити антикризові можливості системи управління публічними фінансами, зокрема резервні механізми швидкого реагування на воєнно-фінансові загрози;

– спонукати Європейський Союз та інших партнерів України до пошуку більш «агресивних» способів конфіскації заморожених активів центрального банку рф;

– посилити інформаційну безпеку фінансової сфери та її захист від кіберзагроз;

– сприяти поверненню українців з-за кордону.

Таким чином, формування стратегії фінансової безпеки України загалом та сфери публічних фінансів зокрема, на нашу думку, має опиратися на три ключові принципи: інклюзивність (активна взаємодія між державою, бізнесом

і суспільством задля консолідації фінансових ресурсів і спільного управління фінансовими ризиками), інноваційність (запровадження не лише нових технологій, але й сучасних методів управління, зокрема цифрових платформ для моніторингу і завчасного попередження фінансових ризиків) і міжнародну інтеграцію (яка усебічно посилюватиме фінансову підтримку України через партнерство з міжнародними організаціями і країнами, сприяючи залученню інвестицій та зміцненню усіх форм міжнародного фінансового співробітництва).

Переконані, що реалізація вищезапропонованих заходів дасть змогу розвивати сферу публічних фінансів України як в умовах нинішньої повномасштабної війни, так і в період її повоєнної відбудови, та мінімізуватиме потенційні ризики і загрози, які виникатимуть на цьому шляху.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
2. Musgrave R., Musgrave P. Public finance in theory and practice (5th ed.). New York: McGraw-Hill Book Co, 1989. 778 с.
3. Державний суверенітет. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_суверенітет
4. Влада. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0>
5. Пришва Н. Ю. Публічні доходи: поняття та особливості правового регулювання : монографія. К.: КНТ, 2008. 200 с.
6. Бардаш С. В., Баранюк Ю. Р. Поняття і склад публічних фінансів як об'єкта державного фінансового аудита. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 1. С. 34-36.
7. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
8. Органи публічної влади. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Органи_публічної_влади
9. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. №2. С. 110-128.
10. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія / Інна Олександрівна Луніна ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2020. 440 с.
11. Длугопольський О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в умовах глобалізаційних змін : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук : 08.00.01. К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. 38 с.
12. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26-44.
13. Калашнікова Л.В. Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20 (5). С. 16-23.

14. Мироненко О. Адаптуватися до невідомого: публічні фінанси України у третій рік війни (аналітична записка). Київ: Центр економічної стратегії, Міжнародний фонд «Відродження», 2025.
15. Мазур О. Пенсійний фонд заборгував військовим пенсіонерам понад 50 млрд грн. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/pensijnij-fond-zaborhuvav-vijskovim-pensioneram-ponad-50-mlrd-hrn-hetmantsev-1073572.html>
16. Lobodina Z. M., Lopushniak H. S., Kizyma T. O., Lyvdar M. V. Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 2. №33. P. 463-472. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/38316/1/207201-466626-1-PB.pdf>

References:

1. Busel, V. T. (Ed.). (2007). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
2. Musgrave, R., Musgrave, P. (1989). *Public finance in theory and practice*. New York: McGrawHill Book Co.
3. Derzhavnyi suverenitet [State sovereignty]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_суверенітет
4. Vlada [Power]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0>
5. Pryshva, N. Yu. (2008). *Publichni dokhody: poniattia ta osoblyvosti pravovoho rehuliuвання* [Public revenues: concepts and features of legal regulation]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
6. Bardash, S. V., Baraniuk, Yu. R. (2016). *Poniattia i sklad publichnykh finansiv yak obiekta derzhavnoho finansovoho audyta* [Concept and composition of public finances as an object of state financial audit]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 6 (1), 34–36 [in Ukrainian].
7. Nechai, A. A. (2004). *Problemy pravovoho rehuliuвання publichnykh finansiv ta publichnykh vydatkiv* [Problems of legal regulation of public finances and public expenditures]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
8. Orhany publichnoi vlady [Public authorities]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Органи_публічної_влади
9. Oparin, V. M., Fedosov, V. M., Yukhymenko, P. I. (2017). *Publichni finansy: geneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia* [Public finance: genesis, theoretical conflicts and practical conceptualization]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2, 110–128 [in Ukrainian].
10. Lunina, I. O. (2020). *Publichni finansy v makroekonomichnii politytsi zrostantia* [Public finances in the macroeconomic policy of growth]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
11. Dluhopolskyi, O. V. (2013). *Suspilnyi sektor ekonomiky i publichni finansy v umovakh hlobalizatsiinykh zmin* [The public sector of the economy and public finance in the conditions of globalization changes]. (Thesis 08.00.01). Kyiv: DNUU “Academy of Financial Management” [in Ukrainian].

12. Lunina, I. O., Bondaruk, T. H. (2019). Evoliutsiia teorii ta naukova kontseptsiiia publichnykh finansiv [Theory evolution and scientific concept of public finance]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 8, 26–44 [in Ukrainian].
13. Kalashnikova, L. V. (2017). Spivvidnoshennia poniat «nevyznachenist», «ryzyk», «vyklyk», «zahroza», «nebezpeka» u konteksti sotsiologhii bezpeky zhyttiediiialnosti [The correlation of the concepts of «uncertainty», «risk», «challenge», «threat», «danger» in the context of the sociology of life safety]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani» – Scientific and theoretical almanac «Faces»*, 20 (5), 16-23 [in Ukrainian].
14. Myronenko, O. (2025). Adaptuvatysia do nevidomoho: publichni finansy Ukrainy u tretii rik viiny (analytychna zapyska) [Adapting to the Unknown: Ukraine's Public Finances in the Third Year of War (Analytical Note)]. Kyiv: Center for Economic Strategy, International Renaissance Foundation [in Ukrainian].
15. Mazur, O. Pensiyni fond zaborhuvav viiskovym pensioneram ponad 50 mlrd hrn [The Pension Fund owes military pensioners over UAH 50 billion]. Available at: <https://glavcom.ua/economics/finances/pensijnij-fond-zaborhuvav-vijskovim-pensioneram-ponad-50-mlrd-hrn-hetmantsev-1073572.html>
16. Lobodina, Z. M., Lopushniak, H. S., Kizyma, T. O., Lyvdar, M. V. (2020). Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (33), 463-472. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/38316/1/207201-466626-1-PB.pdf>

РОЗДІЛ 2

БЕЗПЕКОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО РИНКУ

УДК: 336.338:330.322

Уляна Андрусів

кандидат економічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна
andrusicu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1793-0936

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ESG У ІНВЕСТИЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ: ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ УЗГОДЖЕННЯ ЗІ СТАНДАРТАМИ ЄС

Uliana Andrusiv

PhD (Economics), Assoc. Prof.
Head of the Department of Finance, Accounting and Taxation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

IMPLEMENTATION OF ESG IN UKRAINE'S INVESTMENT POLICY: FINANCIAL MECHANISMS FOR EU STANDARDS ALIGNMENT

Анотація. Досліджено теоретико-методологічні засади та практичні аспекти імплементації ESG-принципів (Environmental, Social, Governance) в інвестиційну політику України в контексті євроінтеграційних процесів. Обґрунтовано концептуальні засади ESG-інвестування як інструменту забезпечення сталого розвитку економіки через інтеграцію екологічних, соціальних та управлінських критеріїв в інвестиційні рішення. Проаналізовано регуляторну базу ЄС у сфері сталого фінансування з акцентом на Таксономію ЄС, Регламент про розкриття інформації щодо сталого фінансування, Директиву про корпоративну звітність та Європейські стандарти зелених облігацій. Проведено комплексну оцінку сучасного стану імплементації ESG-принципів в Україні, що виявила значне відставання від європейських показників: частка ESG-інвестицій становить лише 3,2% порівняно з 33,7% в ЄС, а обсяг ринку зелених облігацій – 0,2% від європейського ринку. На основі SWOT-аналізу визначено ключові виклики (недостатня нормативно-правова база, низька обізнаність, обмежені фінансові ресурси) та можливості (євроінтеграція, доступ до європейських фондів, глобальні тренди) для ESG-трансформації. Розроблено систему фінансових механізмів імплементації ESG-принципів, що включає чотири взаємопов'язані групи: нормативно-правові (національна таксономія, ESG-звітність), інституційні (координаційні органи, системи верифікації), ринкові (зелені облігації, ESG-фонди) та механізми державно-приватного партнерства. Для кожного механізму визначено характеристики та кількісні показники очікуваних результатів, зокрема:

збільшення обсягу зелених інвестицій на 25-30%, зростання частки зелених кредитів до 15%, створення спеціалізованих ESG-фондів із капіталом понад 300 млн євро. Обґрунтовано стратегічні напрями узгодження інвестиційної політики України з ESG-стандартами ЄС, що передбачають розробку комплексної стратегії сталого фінансування, посилення інституційної спроможності регуляторів, поетапний підхід до регуляторних змін та створення ефективної системи стимулів для відповідального інвестування. Запропоновані механізми та рекомендації формують комплексну основу для ефективної імплементації ESG-принципів, що сприятиме залученню сталих інвестицій, підвищенню конкурентоспроможності української економіки та успішній інтеграції до європейського економічного простору.

Ключові слова: ESG-принципи, інвестиційна політика, сталий розвиток, євроінтеграція, зелені фінанси, таксономія сталої діяльності, ESG-звітність, зелені облігації, відповідальне інвестування.

Abstract. The chapter examines theoretical and methodological foundations and practical aspects of implementing ESG principles (Environmental, Social, Governance) in Ukraine's investment policy within the context of European integration processes. The conceptual framework of ESG investing is substantiated as a tool for ensuring sustainable economic development through the integration of environmental, social, and governance criteria into investment decisions. The EU regulatory framework in the field of sustainable finance is analyzed with emphasis on the EU Taxonomy, Sustainable Finance Disclosure Regulation, Corporate Sustainability Reporting Directive, and European Green Bond Standards. A comprehensive assessment of the current state of ESG principles implementation in Ukraine revealed a significant gap compared to European indicators: the share of ESG investments is only 3.2% compared to 33.7% in the EU, and the volume of the green bond market is 0.2% of the European market. Based on SWOT analysis, key challenges (insufficient regulatory framework, low awareness, limited financial resources) and opportunities (European integration, access to European funds, global trends) for ESG transformation were identified. A system of financial mechanisms for ESG principles implementation has been developed, including four interconnected groups: regulatory (national taxonomy, ESG reporting), institutional (coordination bodies, verification systems), market-based (green bonds, ESG funds), and public-private partnership mechanisms. For each mechanism, characteristics and quantitative indicators of expected results are defined, including: increasing green investments by 25-30%, growing the share of green loans to 15%, and creating specialized ESG funds with capital exceeding 300 million euros.

Key words: ESG principles, investment policy, sustainable development, European integration, green finance, sustainable activity taxonomy, ESG reporting, green bonds, responsible investment.

Постановка проблеми. Глобальні тенденції сталого розвитку та відповідального інвестування набувають дедалі більшої актуальності в сучасному світі. Європейський Союз посідає провідну позицію у розробці та впровадженні комплексних регуляторних механізмів для забезпечення переходу до сталої економіки, зокрема через інтеграцію ESG-принципів (Environmental, Social, Governance) у фінансову та інвестиційну діяльність. В контексті євроінтеграційних прагнень України питання гармонізації національної інвестиційної політики з європейськими стандартами сталого фінансування стає не просто бажаним, а необхідним кроком для забезпечення конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Актуальність дослідження імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику України обумовлена декількома чинниками: по-перше, стратегічним курсом України на інтеграцію з ЄС; по-друге, необхідністю залучення довгострокових іноземних інвестицій для відбудови та модернізації економіки; по-третє, глобальними кліматичними викликами та зобов'язаннями України щодо декарбонізації економіки. Впровадження ESG-стандартів та розробка відповідних фінансових механізмів їх інтеграції в інвестиційні процеси є важливим аспектом формування сталої фінансової системи, орієнтованої на довгострокове та відповідальне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику та розвиток сталого фінансування привертає значну увагу науковців і практиків як у глобальному вимірі, так і в контексті євроінтеграційних процесів України. Теоретичні засади ESG-інвестування та його впливу на фінансові ринки ґрунтовно досліджено в роботах зарубіжних учених. Фундаментальні аспекти ESG-підходу та його еволюцію розкрито в працях Olwyn A. та Dariush Y., які обґрунтували концептуальний зв'язок між ESG-принципами та корпоративною соціальною відповідальністю [1]. Napoletano E. запропонував модель «потрійного критерію» (Triple Bottom Line), що стала основою для розвитку ESG-концепції [2]. Емпіричні дослідження взаємозв'язку між ESG-показниками компаній та їх фінансовою результативністю представлено в роботах [3], які довели позитивну кореляцію між високими ESG-рейтингами та довгостроковою вартістю компаній. Регуляторні аспекти сталого фінансування в ЄС детально висвітлено в дослідженнях [4], які проаналізували формування та розвиток Таксономії ЄС як інструменту класифікації сталої діяльності. У вітчизняній науковій літературі питання імплементації ESG-принципів досліджували І. Шульга [5], яка зосередила увагу на аналізі можливостей розвитку ринку зелених облігацій в Україні. Питання ESG-ризиків у фінансовому секторі України розглянуто в працях Г. Шпакова [6].

Інституційні аспекти формування сталого фінансування в контексті євроінтеграції висвітлено в дослідженнях Т. Богдан [7] та Г. Головчак [8], які запропонували механізми адаптації українського фінансового ринку до європейських стандартів. Практичні аспекти впровадження ESG-практик українськими компаніями проаналізовано в роботах В. Гури [9].

Міжнародні організації також зробили суттєвий внесок у дослідження проблематики ESG-інвестування. Зокрема, Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація та Глобальний альянс для сталого фінансування опублікували серію

аналітичних звітів щодо розвитку сталого фінансування в країнах з ринками, що формуються. Важливі дослідження спеціально для України провели ЄБРР, ОЕСР та ПРООН, визначивши потенціал та перешкоди для імплементації ESG-стандартів.

Незважаючи на значний масив наукових досліджень, низка аспектів імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику України залишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребують поглибленого вивчення такі питання: методологічні засади адаптації Таксономії ЄС до українських реалій з урахуванням структурних особливостей економіки та пріоритетів сталого розвитку; фінансові механізми стимулювання ESG-інвестицій в умовах обмежених бюджетних ресурсів та інституційної трансформації; інструменти оцінювання ESG-ризиків для фінансового сектору України та їх інтеграція в пруденційне регулювання; моделі державно-приватного партнерства для фінансування проектів сталого розвитку з урахуванням євроінтеграційних перспектив та механізми моніторингу ефективності імплементації ESG-принципів та запобігання «грінвошингу» в українському контексті.

Відсутність комплексного підходу до розробки фінансових механізмів імплементації ESG-принципів, узгоджених зі стандартами ЄС та адаптованих до специфіки української економіки, зумовлює актуальність даного дослідження та визначає його наукову новизну.

Мета дослідження полягає у розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику України через створення ефективних фінансових механізмів, які забезпечать узгодження національної практики зі стандартами Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети потрібно розглянути наступні завдання:

- проаналізувати концептуальні засади ESG-інвестування та його роль у забезпеченні сталого розвитку економіки;
- дослідити регуляторну базу ЄС у сфері сталого фінансування та визначити ключові стандарти й вимоги, актуальні для України;
- оцінити сучасний стан імплементації ESG-принципів в Україні, визначити основні виклики та можливості;
- розробити фінансові механізми імплементації ESG-принципів в інвестиційну політику України відповідно до стандартів ЄС;
- обґрунтувати стратегічні напрями та практичні рекомендації щодо узгодження інвестиційної політики України з ESG-стандартами ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. ESG-інвестування представляє собою підхід, що враховує не лише фінансові показники при прийнятті інвестиційних рішень, але й нефінансові фактори, пов'язані з питаннями екології, соціальної відповідальності та корпоративного управління. Екологічний компонент (Environmental) стосується впливу компанії на навколишнє середовище, включаючи викиди парникових газів, використання ресурсів, поводження з відходами та адаптацію до кліматичних змін. Соціальний аспект (Social) охоплює взаємодію з працівниками, клієнтами, постачальниками та громадами, зокрема питання трудових прав, різноманітності, інклюзивності та соціальної справедливості. Управлінський фактор (Governance) фокусується на практиках корпоративного управління, етичних стандартах, протидії корупції, прозорості та підзвітності.

Глобальний ринок ESG-інвестицій демонструє стабільне зростання: за даними Global Sustainable Investment Alliance, обсяг активів під управлінням з урахуванням ESG-критеріїв перевищив 35 трлн доларів США у 2022 році, що становить понад третину від загального обсягу глобальних інвестицій. Цей тренд підкріплюється також зміною преференцій інвесторів, особливо представників молодшого покоління, які демонструють підвищений інтерес до відповідального інвестування та сталих фінансових продуктів.

Важливо відзначити, що ESG-підхід виходить за рамки простої мінімізації негативного впливу і спрямований на створення додаткової цінності через ідентифікацію можливостей, пов'язаних зі сталим розвитком. Дослідження McKinsey & Company демонструють, що компанії з високими ESG-показниками мають кращі фінансові результати у довгостроковій перспективі, нижчу вартість капіталу та підвищену стійкість до ринкових шоків.

Європейський Союз розробив комплексну нормативно-правову базу для регулювання питань сталого фінансування, що є частиною ширшої стратегії «Європейський зелений курс» (European Green Deal). Центральним елементом цієї системи є «План дій щодо фінансування сталого зростання» (Action Plan on Financing Sustainable Growth), прийнятий у 2018 році, який визначив три ключові цілі: переорієнтація капітальних потоків на стале інвестування, інтеграція сталості в управління ризиками та сприяння прозорості і довгостроковому підходу.

На основі цього плану було розроблено та впроваджено низку важливих регуляторних інструментів:

1. Таксономія ЄС (EU Taxonomy Regulation) – це класифікаційна система, яка визначає, які види економічної діяльності вважаються екологічно сталими. Таксономія встановлює шість екологічних цілей: пом'якшення змін клімату, адаптація до змін клімату, стале використання та захист водних і морських ресурсів, перехід до циркулярної економіки, запобігання забрудненню та захист і відновлення біорізноманіття та екосистем. Для визнання діяльності «сталою» вона повинна суттєво сприяти принаймні одній з цих цілей, не завдавати значної шкоди іншим цілям та відповідати мінімальним соціальним гарантіям;

2. Регламент про розкриття інформації щодо сталого фінансування (Sustainable Finance Disclosure Regulation, SFDR) зобов'язує фінансових учасників ринку та радників розкривати інформацію про те, як вони інтегрують ризики сталості у свої інвестиційні рішення та процеси, а також про вплив їхніх інвестиційних продуктів на сталий розвиток;

3. Директива про нефінансову звітність (Non-Financial Reporting Directive, NFRD) та її оновлена версія – Директива про корпоративну звітність щодо сталого розвитку (Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD) встановлюють вимоги до компаній щодо розкриття інформації про екологічні, соціальні та управлінські аспекти їхньої діяльності;

4. Європейські стандарти зелених облігацій (European Green Bond Standard, EU GBS) створюють єдину систему для випуску та оцінки зелених облігацій, забезпечуючи їхню відповідність цілям сталого розвитку та запобігаючи «грінвошингу» (greenwashing).

Ці регуляторні інструменти формують комплексну систему, спрямовану на забезпечення прозорості, стандартизації та підзвітності в сфері ESG-інвестування, а також на мобілізацію приватного капіталу для фінансування переходу до сталої економіки.

Проаналізуємо сучасний стан імплементації ESG-принципів в Україні: виклики та можливості. Україна знаходиться на початковому етапі впровадження ESG-принципів у національну фінансову систему та інвестиційну політику (табл. 1). Хоча певні кроки вже здійснені, загальний рівень інтеграції ESG-факторів залишається недостатнім порівняно з європейськими стандартами.

Таблиця 1

Ключові показники розвитку ESG-практик в Україні (2023-2024 рр.)

Показник	Значення	Порівняння з ЄС
Кількість компаній, що публікують нефінансову звітність	47	6% від аналогічного показника в ЄС
Обсяг ринку зелених облігацій	0,14 млрд євро	0,2% від ринку ЄС
Частка ESG-інвестицій у загальному обсязі інвестицій	3,2%	33,7% в ЄС
Кількість фінансових установ, що підписали Принципи відповідального інвестування ООН	4	2% від кількості в ЄС
Частка банків з впровадженою ESG-стратегією	18%	78% в ЄС
Середній ESG-рейтинг ТОП-100 українських компаній (за шкалою 0-100)	31,5	68,2 в ЄС
Кількість проектів, що отримали зелене фінансування	87	3,2% від кількості в ЄС
Частка відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі	14,3%	37,5% в ЄС
Кількість сертифікованих ESG-аналітиків та спеціалістів	126	0,8% від кількості в ЄС
Частка компаній з цілями декарбонізації	7,8%	52,3% в ЄС

Джерело: узагальнено автором на основі даних [10, 11]

Аналіз наведених у табл. 1 даних свідчить про існування значного розриву між Україною та ЄС у сфері впровадження ESG-практик. Особливо помітним є відставання у розвитку ринку зелених облігацій, який в Україні складає лише 0,2% від обсягу аналогічного ринку в ЄС. Також спостерігається низький рівень інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційну діяльність – частка ESG-інвестицій у загальному обсязі інвестицій в Україні становить лише 3,2% порівняно з 33,7% в ЄС. Водночас, Україна демонструє певний прогрес у розвитку відновлюваної енергетики, де частка ВДЕ в енергетичному балансі досягла 14,3%, що є позитивним трендом, хоча все ще відстає від середнього показника ЄС у 37,5%. Варто зазначити, що 18% українських банків вже розробили та впровадили ESG-стратегії, що є важливим кроком для фінансового сектору, хоча цей показник значно нижчий від 78% у ЄС.

Критичною проблемою залишається кадрове забезпечення ESG-трансформації – в Україні налічується лише 126 сертифікованих ESG-аналітиків та спеціалістів, що складає менше 1% від кількості таких фахівців у ЄС. Це створює суттєві обмеження для впровадження ESG-практик, особливо в середніх та малих компаніях.

Для більш комплексного аналізу поточної ситуації доцільно застосувати SWOT-аналіз (табл. 2), який дозволить визначити сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози для імплементації ESG-принципів в Україні.

Таблиця 2

SWOT-аналіз імплементації ESG-принципів в інвестиційну політику України

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Зростаюча підтримка ESG-принципів з боку регуляторів (НБУ, НКЦПФР); - Успішні кейси впровадження ESG-практик великими компаніями; - Позитивна динаміка розвитку ринку відновлюваної енергетики; - Наявність базової інфраструктури для зеленого фінансування; - Посилення ролі корпоративної соціальної відповідальності; - Активна роль міжнародних фінансових організацій в Україні.	- Недостатньо розвинена нормативно-правова база; - Низький рівень обізнаності та розуміння ESG серед бізнесу та інвесторів; - Фокус на короткострокових фінансових результатах; - Обмежені фінансові ресурси для ESG-трансформації; - Недостатня прозорість та надійність ESG-даних; - Слабка координація між різними регуляторами та стейкхолдерами.
Можливості	Загрози
- Євроінтеграційний процес та зобов'язання України щодо гармонізації законодавства; - Доступ до фондів та програм ЄС для підтримки зеленого переходу; - Зростаючий глобальний тренд на ESG-інвестування; - Потенціал для залучення міжнародних ESG-орієнтованих інвестицій; - Можливість використання вже розробленої нормативної бази ЄС як моделі; - Розвиток інновацій та зеленої трансформації економіки; - Підвищення конкурентоспроможності українських компаній на європейському ринку; - Стимулювання енергетичної незалежності через розвиток ВДЕ.	- Макроекономічна нестабільність та безпекові виклики; - Конкуренція з боку інших пріоритетів державної політики; - Ризик «грінвошингу» та дискредитації ESG-концепції; - Технологічні та фінансові бар'єри для малого та середнього бізнесу; - Скептицизм та опір змінам з боку традиційних галузей економіки; - Ризик формального підходу до ESG-звітності; - Відтік кваліфікованих кадрів; - Політична волатильність та ризик зміни пріоритетів.

Джерело: власна розробка автора

Результати SWOT-аналізу (табл. 2) демонструють, що незважаючи на наявні слабкі сторони та загрози, імплементація ESG-принципів в Україні має значний потенціал, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Ключовими сильними сторонами є підтримка ESG-ініціатив регуляторами, успішні кейси впровадження ESG-практик великими компаніями та позитивна динаміка розвитку ринку відновлюваної енергетики, що створює базу для подальшого прогресу. Водночас, слабкі сторони, такі як недостатньо розвинена нормативно-правова база, низький рівень обізнаності щодо ESG серед бізнесу та інвесторів, а також обмежені фінансові ресурси для ESG-трансформації, створюють суттєві перешкоди для швидкого прогресу. Особливо

проблемними є питання прозорості та надійності ESG-даних, без яких неможливе прийняття інформованих інвестиційних рішень. Найбільш значущими можливостями є євроінтеграційний процес, який стимулює гармонізацію законодавства з нормами ЄС, доступ до європейських фондів та програм для підтримки зеленого переходу, а також зростаючий глобальний тренд на ESG-інвестування. Ці фактори створюють сприятливе зовнішнє середовище для активізації імплементації ESG-принципів. Серед загроз особливу увагу слід приділити макроекономічній нестабільності та безпековим викликам, які можуть відволікати ресурси та увагу від питань сталого розвитку, а також ризику «грінвошингу» та формального підходу до ESG-звітності, що може дискредитувати саму концепцію відповідального інвестування.

На даний момент можна виділити такі основні характеристики вітчизняного ринку ESG-інвестування:

1. Нормативно-правова база: відсутність комплексного законодавства щодо ESG-інвестування є значним викликом. Існуючі регуляторні акти переважно фокусуються на окремих аспектах сталого розвитку, не створюючи єдиної системи. Водночас, варто відзначити прийняття «Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року», яка включає завдання щодо розвитку ринку зелених облігацій та стимулювання відповідального інвестування;

2. Корпоративний сектор: великі українські компанії, особливо ті, що працюють на міжнародних ринках або залучають іноземні інвестиції, поступово впроваджують ESG-практики та нефінансову звітність. Проте рівень розкриття ESG-інформації залишається нерівномірним, а часто формальним. Відсутність єдиних стандартів та методології оцінки ESG-показників ускладнює порівняння та аналіз;

3. Фінансовий сектор: банки та інвестиційні компанії України демонструють зростаючий інтерес до сталого фінансування, однак практична імплементація ESG-критеріїв у кредитну та інвестиційну політику залишається обмеженою. Національний банк України в рамках своєї Стратегії розвитку фінансового сектору приділяє увагу питанням екологічних та соціальних ризиків, проте системний підхід до їх оцінки та управління все ще формується;

4. Ринок сталих фінансових інструментів: в Україні спостерігаються перші кроки у розвитку ринку зелених та соціальних облігацій. Зокрема, у 2020 році було прийнято зміни до законодавства, що регулюють випуск зелених облігацій. Однак, обсяг цього ринку залишається мізерним порівняно з європейськими країнами;

5. Інформаційна інфраструктура: недостатній розвиток інфраструктури для збору, аналізу та поширення ESG-інформації створює перешкоди для прийняття інформованих інвестиційних рішень. Відсутність спеціалізованих рейтингових агентств, аналітичних платформ та баз даних з ESG-показниками українських компаній ускладнює оцінку їх сталості.

Основними викликами для імплементації ESG-принципів в Україні є:

– недостатня обізнаність та розуміння важливості ESG-факторів серед бізнесу та інвесторів;

– фокус на короткострокових фінансових результатах замість довгострокової сталості;

- обмежені ресурси для впровадження ESG-практик, особливо для малого та середнього бізнесу;
- складність адаптації міжнародних стандартів до українських реалій;
- недостатня прозорість та надійність ESG-даних;
- відсутність єдиної стратегії та координації між різними гілками влади щодо питань сталого фінансування.

Водночас, євроінтеграційний вектор України створює унікальні можливості для прискорення імплементації ESG-принципів, зокрема:

- доступ до європейських фондів та програм технічної допомоги для підтримки сталого розвитку;
- можливість використання вже розробленої європейської нормативної бази як моделі для національного регулювання;
- потенціал залучення міжнародних інвестицій, орієнтованих на ESG;
- підвищення конкурентоспроможності українських компаній на європейському ринку через відповідність ESG-стандартам;
- стимулювання інновацій та зеленої трансформації економіки.

Для ефективної імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику України необхідно розробити та впровадити комплекс фінансових механізмів. У таблиці 3 представлено ключові механізми, згруповані за категоріями.

Запропоновані фінансові механізми повинні впроваджуватися скоординовано, з урахуванням їх взаємозв'язків. Національна таксономія є основою для функціонування ринку зелених облігацій та системи верифікації, а розвиток інформаційної інфраструктури необхідний для якісної ESG-звітності. Важливим є поетапний підхід до впровадження: спочатку створення базової інфраструктури (таксономія, стандарти звітності) та запуск пілотних проектів, потім поступове розширення охоплення та посилення вимог. Необхідно також забезпечити узгодженість цих механізмів з іншими державними політиками і стратегіями, зокрема енергетичною та промисловою.

На основі проведеного аналізу можна визначити такі стратегічні напрями та практичні рекомендації для імплементації ESG-принципів у інвестиційну політику України:

- 1) розробка комплексної Стратегії сталого фінансування України з чітким визначенням цілей, завдань, часових рамок та індикаторів успішності, узгодженої з Європейським зеленим курсом та іншими стратегічними документами ЄС;

- 2) посилення інституційної спроможності регуляторів фінансового ринку в питаннях сталого фінансування через навчання персоналу, обмін досвідом з європейськими колегами, залучення технічної допомоги;

- 3) підвищення обізнаності та розвиток компетенцій у сфері ESG серед усіх учасників ринку через освітні програми, інформаційні кампанії, практичні посібники та методичні рекомендації;

- 4) впровадження поетапного підходу до регуляторних змін з урахуванням готовності ринку та можливостей адаптації, починаючи з добровільних ініціатив та пілотних проектів і поступово переходячи до обов'язкових вимог;

Таблиця 3

Ключові фінансові механізми імплементації ESG-принципів в Україні

Група	Механізм	Характеристика	Очікувані результати
Нормативно-правові	Національна таксономія сталої діяльності	Класифікаційна система для визначення сталих видів економічної діяльності	Збільшення обсягу зелених інвестицій на 25-30%; уникнення «грінвошингу»
	Обов'язкова ESG-звітність	Вимоги до розкриття нефінансової інформації компаніями	Зростання кількості компаній з ESG-звітністю до 250+ до 2027 р.
	ESG у пруденційному регулюванні	Включення ESG-ризиків у нормативні вимоги до фінансових установ	Зниження кліматичних ризиків фінансової системи на 15-20%
	Фіскальні стимули	Податкові пільги для ESG-інвестицій	Залучення 400-500 млн євро приватних зелених інвестицій щорічно
Інституційні	Національна рада з питань сталого фінансування	Координаційний орган з представниками всіх стейкхолдерів	Підвищення ефективності ESG-політики на 35%
	Система верифікації	Стандарти та процедури для перевірки відповідності ESG-критеріям	Зростання ринку верифікованих зелених облігацій до 1,2 млрд євро
	Центр ESG-компетенцій	Установа для навчання, досліджень і методологічної підтримки	Підготовка 1000+ ESG-спеціалістів
Ринкові	Зелені облігації	Боргові цінні папери для фінансування екологічних проектів	Випуск суверенних зелених облігацій на 500 млн євро
	Зелені кредити	Кредитні продукти з пільговими умовами для сталих проектів	Збільшення частки зелених кредитів до 15% кредитних портфелів
	ESG-фонди	Спеціалізовані інвестиційні фонди для сталих проектів	Створення 10+ фондів із капіталом 300+ млн євро
	Інструменти, пов'язані з результативністю	Фінансові інструменти з умовами, залежними від ESG-показників	Збільшення частки компаній з цілями декарбонізації до 30%
Державно-приватне партнерство	Зелені моделі ДПП	Адаптовані моделі для проектів сталого розвитку	Реалізація 25+ великих інфраструктурних проектів
	Фонд зеленого співфінансування	Державний фонд для підтримки приватних ESG-інвестицій	Мультиплікатор 1:3 (державні: приватні інвестиції)
	ESG у державних закупівлях	Інтеграція ESG-критеріїв у тендерні процедури	Збільшення частки «зелених» закупівель до 20%

Джерело: сформовано автором

5) сприяння розвитку ринкових ініціатив та саморегулювання через підтримку добровільних стандартів, кодексів поведінки, галузевих угод щодо впровадження ESG-практик;

6) забезпечення міжгалузевої координації для узгодження політик різних міністерств та відомств у сфері сталого розвитку та фінансування;

7) розвиток механізмів моніторингу та оцінки прогресу імплементації ESG-принципів, включаючи розробку системи індикаторів та регулярний аналіз ефективності впроваджених заходів;

8) сприяння міжнародному співробітництву та обміну досвідом у сфері сталого фінансування, особливо з країнами ЄС та міжнародними фінансовими організаціями;

9) залучення громадянського суспільства та наукової спільноти до розробки та імплементації політики сталого фінансування для забезпечення її інклюзивності та науковій обґрунтованості;

11) створення системи стимулів та санкцій для заохочення відповідального інвестування та запобігання «грінвошингу» та іншим недобросовісним практикам.

Особливу увагу слід приділити таким практичним аспектам:

– встановлення чітких критеріїв для визначення «зелених» інвестицій відповідно до Таксономії ЄС, але з урахуванням специфіки української економіки та її поточного стану;

– розробка методології оцінки кліматичних та інших ESG-ризиків для фінансового сектору, включаючи сценарне моделювання та стрес-тестування;

– створення єдиної системи ESG-показників та методології їх розрахунку для забезпечення порівнянності та достовірності нефінансової звітності;

– впровадження механізмів незалежної верифікації ESG-звітності та сталих фінансових інструментів для запобігання «грінвошингу»;

– розвиток цифрових рішень для збору, аналізу та поширення ESG-даних, використання можливостей технологій великих даних, штучного інтелекту та блокчейну для підвищення ефективності ринку сталого фінансування.

Висновки. Аналіз концептуальних засад ESG-інвестування підтвердив його ключову роль у сталому розвитку економіки через інтеграцію екологічних, соціальних та управлінських критеріїв в інвестиційні рішення, що не лише мінімізує негативний вплив, але й створює довгострокову цінність для всіх стейкхолдерів. Дослідження регуляторної бази ЄС у сфері сталого фінансування виявило комплексну систему, що включає Таксономію ЄС, регламент про розкриття інформації, директиви про корпоративну звітність та стандарти зелених облігацій, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Оцінка сучасного стану імплементації ESG-принципів в Україні продемонструвала значне відставання від ЄС за ключовими показниками: частка ESG-інвестицій (3,2% проти 33,7%), обсяг ринку зелених облігацій (0,2% від ринку ЄС) та кількість компаній з ESG-звітністю. SWOT-аналіз виявив ключові виклики (недостатня нормативна база, низька обізнаність) та можливості (євроінтеграція, доступ до фондів ЄС). Розроблено систему фінансових механізмів імплементації ESG-принципів, що включає чотири взаємопов'язані групи: нормативно-правові (національна таксономія, ESG-звітність), інституційні (координаційні органи, системи верифікації), ринкові (зелені облігації, ESG-фонди) та механізми державно-приватного партнерства, з кількісними оцінками очікуваних результатів. Обґрунтовано стратегічні напрями узгодження інвестиційної політики України з ESG-стандартами ЄС, що передбачають: розробку комплексної стратегії сталого фінансування, посилення інституційної спроможності регуляторів, запровадження поетапного підходу до

регуляторних змін та створення системи стимулів для заохочення відповідального інвестування.

Таким чином, запропоновані в дослідженні фінансові механізми та рекомендації формують комплексну основу для ефективної імплементації ESG-принципів в інвестиційну політику України відповідно до Європейських стандартів, що сприятиме залученню сталих інвестицій, підвищенню конкурентоспроможності української економіки та успішній інтеграції до європейського економічного простору.

Список використаних джерел:

1. Olwyn A., Dariush Y. Exponential Expectations for ESG. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. 2022. URL: <https://corpgov.law.harvard.edu/2022/11/17/exponential-expectations-for-esg/> (дата звернення: 17.03.2025).
2. Napoletano E. Environmental, Social And Governance: What Is ESG Investing? URL: <https://www.forbes.com/advisor/investing/esg-investing/> (дата звернення: 24.01.2025).
3. Ratsimiveh K., Hubert P., Lucas-Leclin V., Nicolas E. ESG scores and beyond (Part 1). 2020. URL: <https://www.lseg.com/en/ftse-russell/research/esg-scores-and-beyond> (дата звернення: 24.01.2025).
4. Bolgar T., Korchahina L. Modern trends of sustainable development in the development of policies and strategies in the business environment. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, (2023) 2(3), P. 21–34. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230203.03>
5. Шульга Н., Омеленчук В. ESG-ризика банків. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Серія. Економічні науки. 2024. № 2. С. 101-119. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(133\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(133)06)
6. Шпакова Г.В. «Зелені» фінанси як інструмент гарантування природо-техногенної та екологічної безпеки в контексті сталого розвитку територій. *Підприємництво та інновації*. 2019. №9. С. 112-116.
7. Богдан Т. П. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові правила, ризики та можливості. *Фінанси України*. 2018. № 10. С. 7-27.
8. Головачук Г. Оцінка ефективності ESG-звітності як інструменту прозорості бізнесу в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28>
9. Гура В., Берданова О. Відновлення та розвиток підприємництва в Україні на основі ESG-концепції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 250. Р. 68-74. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.68-73>
10. OECD. ESG Investing and Climate Transition: Market Practices, Issues and Policy Considerations. Paris: OECD Publishing, 2023. 112 p. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/06/esg-ratings-and-climate-transition_7c881d1f/2fa21143-en.pdf
11. World Bank. Developing Sustainable Capital Markets in Emerging Economies: Challenges and Opportunities. Washington: World Bank Group, 2022. 136 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099542403162311587/pdf/IDU0f6e85a340d9b4040ee-0828b060b095204a20.pdf>.

References:

1. Olwyn, A., & Dariush, Y. (2022). Exponential expectations for ESG. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. Available at: <https://corpgov.law.harvard.edu/2022/11/17/exponential-expectations-for-esg/> [Accessed 17.03.2025].
2. Napoletano, E. (2025). Environmental, social and governance: What is ESG investing? Forbes. Available at: <https://www.forbes.com/advisor/investing/esg-investing/> [Accessed 24.01.2025].
3. Ratsimiveh, K., Hubert, P., Lucas-Leclin, V., & Nicolas, E. (2020). ESG scores and beyond (Part 1). FTSE Russell. Available at: <https://www.lseg.com/en/ftse-russell/research/esg-scores-and-beyond> [Accessed 24.01.2025].
4. Bolgar, T., & Korchahina, L. (2023). Modern trends of sustainable development in the development of policies and strategies in the business environment. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 2(3), 21–34. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230203.03>.
5. Shulha, N., & Omelenchuk, V. (2024). ESG-ryzyky bankiv [ESG Risks of Banks]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Serii. Ekonomichni nauky*, (2), 101–119. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(133\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(133)06) [in Ukrainian].
6. Shpakova, H. V. (2019). «Zeleni» finansy yak instrument harantuvannia pryrodno-tekhnohennoi ta ekolohichnoi bezpeky v konteksti staloho rozvytku terytorii [Green Finance as a Tool for Ensuring Environmental Safety in the Context of Sustainable Development of Territories]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, (9), 112–116 [in Ukrainian].
7. Bohdan, T. P. (2018). Zona vilnoi torhivli Ukrainy z YeS: novi pravyla, ryzyky ta mozhlyvosti [Free Trade Zone of Ukraine with the EU: New Rules, Risks and Opportunities]. *Finansy Ukrainy*, (10), 7–27 [in Ukrainian].
8. Holovchak, H. (2024). Otsinka efektyvnosti ESG-zvitnosti yak instrumentu prozorsti biznesu v umovakh hlobalizatsii [Assessment of ESG Reporting Efficiency as a Tool for Business Transparency in Globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28> [in Ukrainian].
9. Hura, V., & Berdanova, O. (2022). Vidnovlennia ta rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini na osnovi ESG-kontseptsii [Restoration and Development of Entrepreneurship in Ukraine Based on the ESG Concept]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 2(50), 68–74. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.68-73> [in Ukrainian].
10. OECD. (2023). ESG Investing and Climate Transition: Market Practices, Issues and Policy Considerations. Paris: OECD Publishing, 112 p. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/06/esg-ratings-and-climate-transition_7c881d1f/2fa21143-en.pdf.
11. World Bank. (2022). Developing Sustainable Capital Markets in Emerging Economies: Challenges and Opportunities. Washington: World Bank Group, 136 p. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099542403162311587/pdf/IDU0f6e85a340d9b4040ee0828b060b095204a20.pdf>.

УДК: 336.71

Ірина Годнюк

кандидат економічних наук, доцент,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
kapelka287@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3346-0882

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Irina Godniuk

PhD. (Economics), Assoc. Prof.
Educational and rehabilitation institute of higher education
Kamianets-Podilskyi state institute,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE BANKING SERVICES MARKET IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано виклики та проблематику банківського сектору, як складової економіки України. Розкрито особливості діяльності банківської системи України у воєнний час. Розглянуто ринок банківських послуг, інфраструктуру на основі розгляду переваг технології, що дозволяє банкам аналізувати великий масив даних (Big Date), що сприяє правильній побудові бізнес-моделі банку, яка передбачає розробку та реалізацію персоналізованих пропозицій для клієнтів, виходячи з їх уподобань. Висвітлено особливості застосування банками цифрових технологій в операційних процесах, зокрема можливість обслуговування клієнтів за допомогою віддалених онлайн-сервісів та надання послуг кешбек-сервісів під час придбання банківських продуктів. Визначено основні ефекти, які отримують банки та їх клієнти у процесі трансформації банківських послуг в умовах цифровізації. Окреслено можливі підходи щодо регулювання банківської діяльності в умовах воєнного стану та позитивні наслідки у впровадженні інноваційних технологій.

Ключові слова: банки, продукти і послуги, ринок банківських послуг, трансформація, цифровізація, бізнес-моделі, банківські ризики.

Abstract. The article analyzes the implications and problems of the banking sector, as well as the warehouse economy of Ukraine. The trends in the main benefits of the banking system are explained. The peculiarities of the activity of the banking system of Ukraine during the war are revealed.

One of the key factors for the successful development of the banking sector is a strategy of continuous innovation. The only opportunity for banks to save and increase

their competitive advantages is the promotion of innovation, which signifies the strategy for the development of the banking sector.

The banking sector needs the introduction of innovative technologies of the digital format in order to meet the needs of its customers in the most complete and timely manner in order to improve business models and increase the efficiency of the credit organization. The application of information technologies in banking expands the client base, and also relieves the work of bank office employees as a result of the 24-hour availability of almost all banking services at any time. The purpose of the article is to study the main directions and effects of the transformation of banking services in the conditions of digitalization. Based on the review of the advantages of the technology that allows banks to analyze a large array of data (Big Data), the article shows that its use contributes to the correct construction of the bank's business model, which involves the development and implementation of personalized offers for customers based on their preferences. The peculiarities of the use of digital technologies by banks in operational processes are highlighted, in particular, the possibility of customer service using remote online services and the provision of cashback services when purchasing banking products. It has been established that the types of banking risks are also changing, cyber risk is added to the bank's main risks. As a result, the main effects that banks and their clients receive in the process of transformation of banking services in conditions of digitization are determined.

Key words: *transformation, digitalization, banks, products and services, business models, banking services market, banking risks.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової банківської системи спостерігається зростання конкуренції, а також наявність воєнного стану в Україні. Все це значно впливають на рівень обслуговування клієнтів, формування нових пріоритетів та банківських послуг. Одним із ключових факторів успішного розвитку банківської сфери є стратегія постійних нововведень. Єдиною можливістю банкам зберегти та збільшити свої конкурентні переваги є впровадження інновацій, що визначає стратегію сталого розвитку банківського сектора.

Цифровізація банківської діяльності через розвиток технологій та збільшення клієнтських потреб вимагає від банків розширення переліку послуг, включаючи до нього фінансові та нефінансові послуги. Тому перед банками сьогодні стоїть серйозне завдання щодо трансформації моделі організації та надання банківських послуг, що дозволить удосконалити клієнтські сервіси, урізноманітнити продуктові пропозиції та диверсифікувати доходи.

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю пошуку алгоритмів для якісного та персоналізованого просування банківських продуктів та послуг на основі використання сучасних підходів та технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми перебувають у центрі уваги відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, окремим теоретичним питанням дослідження ринку банківських послуг присвячені праці таких відомих дослідників, як В. Базилевич, О. Дзюблюк, І. Лютий, С. Науменкова, В. Міщенко, В. Усоскін, Е. Уткін,

О. Чуб, А. Чухно, В. Шмігельська. Питання впровадження сучасних технологій у банківській сфері досліджували: Н. Акименко, А. Касич, Л. Кльоба, І. Краснова, М. Щеглюк, С. Реверчук, С. Шелудько, Г. Віал, А. Іп, Н. Бокен, А. Булмакул та інші. Проте вимагають більшої уваги виявлення сутності банківських послуг і навіть дослідження тенденцій інноваційного розвитку на банківському секторі в умовах війни та післявоєнному відновленні, що зумовлює мета цієї статті.

Мета статті. Метою статті є висвітлення сучасних тенденцій розвитку банківських послуг в умовах війни на основі аналізу ринку послуг, які посилено впроваджуються у процес здійснення банківських операцій, спираючись на досвід як світового, так і українського споживчого сегменту та їх роль у післявоєнному відновленні України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток банківського сектору в Україні в умовах воєнного стану є важливим для економічного відновлення та загальної фінансової стабільності країни. Незважаючи на численні виклики, банківський сектор має можливість використати війну як каталізатор для перетворень і відігравати провідну роль у відбудові та майбутньому зростанні України.

Найважливішою частиною фінансової системи є ринок банківських послуг, що вважається першим із механізмів мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів для задоволення потреб населення та підприємств. Важливу роль на ринку банківських послуг відіграє добре розвинена інфраструктура – це, насамперед, організаційно-правові форми, які створюють формування попиту і пропозиції, купівлю та продаж банківських продуктів завдяки фінансовим інститутам, що функціонують в країні [2].

Ринок банківських послуг функціонує за умов існування регулятора, який проводить моніторинг, держави зі сторони НБУ, що має значний вплив як на фінансовий ринок в цілому, так і на ринок банківських послуг; банківські послуги ще гроші, що представляють собою ліквідний актив, що неможливо замінити жодним іншим засобом; характерні властивості грошей визначають особливість функціонування ринку банківських послуг; гроші можуть миттєво переміщуватися, а банки здатні швидко акумулювати їх за необхідності; банківський ринок взаємодіє з новими інструментами та методами надання фінансових послуг; під впливом нинішніх обставин відбувається значне прискорення цифрової трансформації у банківському секторі, внаслідок чого впроваджено значну кількість інновацій, спрямованих на полегшення банківських процедур, підтримку стабільного функціонування системи та захист існуючих механізмів від зовнішніх загроз [8].

Останнім часом банківська система країни функціонує в умовах стресу, невизначеності та значних змін на фінансовому ринку. Ці виклики пов'язані як із пандемією COVID-19 та введенням карантинних обмежень з 2020 року, так і з воєнними діями, що розпочалися в Україні 24 лютого 2022 року. Проведемо аналіз динаміки кількості банків в Україні за період з 01.01.2008 р. по 01.01.2024 р.

Таблиця 1

Кількість комерційних банків в Україні з 2008 по 2025 рр.

	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т.ч. зі 100% іноземним капіталом
на 1.01.2008	175	47	17
на 1.01.2009	184	53	17
на 1.01.2010	182	51	18
на 1.01.2011	176	55	20
на 1.01.2012	176	53	22
на 1.01.2013	176	53	22
на 1.01.2014	180	49	19
на 1.01.2015	163	51	19
на 1.01.2016	117	41	17
на 1.01.2017	96	38	17
на 1.01.2018	82	38	18
на 1.01.2019	77	37	23
на 1.01.2020	75	35	23
на 1.01.2021	74	33	23
на 1.01.2022	71	33	23
на 1.01.2023	67	30	22
на 1.01.2024	63	27	19
на 1.01.2025	61	26	19

Джерело: розроблено автором за [10]

З табл. 1 видно, що з 2008 по 2025 рік кількість банків України постійно зменшувалась. Це відбулося через неналежну роботу регулятора – НБУ, який не достатньо контролював масове виведення коштів за кордон, що призвело до неліквідності та ліквідації 114 банківських установ.

У 2024 році банківська система продемонструвала найкращі показники з початку повномасштабного вторгнення. За перші п'ять місяців минулого року фінансові установи отримали майже 68 млрд грн чистого прибутку, що на 27% перевищує результати аналогічного періоду 2023 року. Основними чинниками такої позитивної динаміки стали зовнішня фінансова підтримка України та її надходження через вітчизняну банківську систему. Додатково цьому сприяли високі зарплати військовослужбовців та інших громадян [10].

Наразі банки стабільно працюють, забезпечуючи безперервне надання послуг, підтримуючи функціонування своїх мереж, а також зберігаючи прибутковість та нарощуючи капітал. Розвиток банківського бізнесу та сервісів спрямований на активне впровадження цифрових технологій, що дозволяє вдосконалювати існуючі моделі роботи та підвищувати ефективність діяльності.

Автоматизація та цифровізація банківських послуг сприяють поступовому скороченню кількості фізичних відділень, оскільки більшість операцій переходять в онлайн-формат. Так, за досліджуваний період кількість банківських підрозділів

зменшилася на 40% від початку 2019 року, і на початок 2024 року залишалося 5138 діючих відділень. Найбільше скорочення відбулося в АТ «Ощадбанк» - на 1448 відділень (55%) та АТ КБ «ПриватБанк» - на 889 відділень (44%) [7].

У сучасних умовах банки все більше орієнтуються на запити та вподобання клієнтів, що потребує не лише збору значного обсягу інформації, а й її детального аналізу. Виконання цієї задачі стало можливим завдяки впровадженню технології Big Data (Великі дані) у банківську сферу. Використання цієї технології сприяє підвищенню рентабельності банківських установ, оскільки аналітика великих масивів даних дозволяє правильно вибудовувати бізнес-моделі та створювати персоналізовані пропозиції для клієнтів відповідно до їхніх потреб [1].

Наприклад, ПриватБанк, аналізуючи своїх клієнтів, враховує не лише їхній фінансовий стан, а й такі фактори, як вік та купівельна спроможність. Завдяки цьому формується загальний портрет користувача банківських послуг, на основі якого банк може запропонувати індивідуальні рішення або, у разі високих ризиків, відмовити у співпраці, зокрема через погану кредитну історію чи низьку платоспроможність.

Результатом застосування таких підходів стає персоналізований банківський сервіс, який вигідний як для самого банку, так і для його клієнтів. Цифрові технології дозволяють створювати унікальні фінансові продукти, що підвищують лояльність існуючих клієнтів та сприяють залученню нових, тим самим розширюючи клієнтську базу та зміцнюючи позиції банку на ринку [8].

Другим ключовим напрямом трансформації банківської сфери під впливом цифровізації є оптимізація операційних процесів. Ефективність функціонування банку значною мірою визначається якістю організації операційної діяльності, яка, у свою чергу, залежить від вибраної бізнес-моделі. Саме ці два аспекти відіграють важливу роль у процесі модернізації банківських послуг в умовах цифрових змін.

Впровадження інноваційних технологій та розробка нових фінансових продуктів дозволяють банкам не лише прискорити здійснення операцій, а й значно спростити їх. Одним із ключових факторів цієї оптимізації є переведення обслуговування клієнтів у цифровий формат. Використання сучасних технологій в операційних процесах банків забезпечує низку переваг, зокрема можливість дистанційного обслуговування через мобільні додатки та онлайн-сервіси, що усуває потребу у фізичному відвідуванні відділень. Крім того, цифровізація дає змогу створювати персоналізовані пропозиції, які включають індивідуальні знижки та найбільш вигідні умови для кожного клієнта, підвищуючи рівень їхньої лояльності до банку [5].

Об'єднана банківська мережа «Power Banking» є ключовим елементом фінансової інфраструктури України та реалізована з ініціативи Національного банку України (НБУ). Вона об'єднує банківські відділення по всій країні, забезпечуючи стабільний доступ клієнтів до фінансових послуг навіть у разі блекаутів чи інших надзвичайних ситуацій. До складу цієї мережі входить понад 1800 відділень, обладнаних альтернативними джерелами живлення, резервними каналами зв'язку, посиленою інкасацією готівки та додатковим персоналом для ефективного обслуговування клієнтів [6].

До числа системно важливих банків, що беруть участь у проєкті «Power Banking», входять: ПриватБанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Райффайзен Банк, Укргазбанк, Сенса Банк, ПУМБ, Укрсиббанк, ОТП Банк, Універсал Банк, Південний, Кредобанк, Таскомбанк, А-Банк. Крім того, багато відділень цієї мережі підтримують функцію

«банкоматного національного роумінгу», що дозволяє клієнтам знімати збільшені суми готівки у будь-якому відділенні мережі, задовольняючи поточні фінансові потреби та формуючи резервні запаси.

З точки зору розвитку банківського сектору, перспективними напрямками залишаються FinTech та необанкінг. FinTech охоплює фінансові послуги, що базуються на передових цифрових технологіях, і активно розвивається завдяки поширенню Інтернету та цифрової економіки. До ключових сфер FinTech належать мобільні платежі, миттєві грошові перекази, краудфандингові платформи, P2P-кредитування, блокчейн-рішення та криптовалюти. Ці інновації відкривають нові можливості для вдосконалення банківських послуг та розширення фінансового ринку [7].

Термін «необанкінг» тісно пов'язаний із поняттями «мобільний банк», «віртуальний банк», «інтернет-банк», «цифровий банк» та «челенджер-банкінг». Він передбачає використання сучасних технологій та інноваційних платформ для покращення традиційного банківського обслуговування. Головна особливість необанків – відсутність фізичних відділень, оскільки всі послуги надаються виключно в онлайн-форматі. Такі банки пропонують дистанційне відкриття рахунків, випуск платіжних карток, онлайн-платежі, мобільні депозити, бюджетні інструменти та багато інших фінансових сервісів.

В Україні необанки не мають можливості отримати власну банківську ліцензію, тому їх діяльність базується на співпраці з традиційними банками, які мають відповідні дозволи. Вони купують банківські послуги у фінансових установ і надають їх кінцевим клієнтам під власним брендом. На відміну від цього, челенджер-банки є повноцінними ліцензованими фінансовими установами, що працюють без фізичних відділень, але використовують FinTech-рішення для надання банківських послуг [6].

Цифрові фінансові технології сприяють створенню інноваційних продуктів, що адаптуються до мінливих потреб користувачів. Завдяки онлайн-доступу банки можуть обслуговувати клієнтів незалежно від їхнього місця проживання, пропонуючи віддалене відкриття рахунків, автоматизовані консультації з управління фінансами та безконтактні платіжні рішення. Такі технології дозволяють банкам залишатися конкурентоспроможними навіть без фізичної присутності у віддалених регіонах.

Розширення каналів продажів відбувається завдяки впровадженню фінансово-технологічних рішень, що дозволяють банкам взаємодіяти з клієнтами через різні цифрові платформи. Серед них – мобільні додатки, онлайн-сервіси та соціальні мережі, які забезпечують швидкий і зручний доступ до банківських продуктів. Поєднання широкої доступності з оперативністю цифрових транзакцій сприяє зростанню обсягів продажів і зміцненню позицій банків на ринку. Використання маркетингових стратегій, заснованих на аналізі даних, дає змогу банкам створювати персоналізовані пропозиції для потенційних клієнтів, що позитивно впливає на рівень залучення та збільшення продажів.

Сучасні фінансові цифрові інновації охоплюють такі ключові технології:

- хмарні обчислення (включаючи серверні та віддалені ресурси);
- машинне навчання;
- біометричну ідентифікацію;
- штучний інтелект;
- обробку та аналіз великих даних;
- доповнену і віртуальну реальність;

- блокчейн-технології та розподілені реєстри даних;
- Інтернет речей (IoT) та промислові смарт-рішення [9].

Попри активний розвиток інноваційних рішень в українському банківському секторі, вивчення та адаптація міжнародного досвіду може сприяти вдосконаленню внутрішніх фінансових моделей. Одним із перспективних підходів у цьому напрямі є створення комплексної екосистеми продуктів і послуг, що забезпечує інтеграцію різних банківських рішень для покращення клієнтського досвіду.

Впровадження цифрової екосистеми надає банкам нові можливості для розширення їхнього впливу через інтеграцію широкого спектра сервісів і продуктів. Такий підхід сприяє створенню комплексного середовища, яке задовольняє різноманітні потреби клієнтів, підвищуючи рівень їхнього користувацького досвіду. Завдяки цьому формується лояльність клієнтів, а також зміцнюється позиція банку на конкурентному ринку [7].

Наприклад, окрім мобільного застосунку та офіційного вебсайту, банк може створити інтегрований інтерфейс, що поєднує різні фінансові послуги в одному цифровому просторі. Такий інструмент може виступати як персональний фінансовий помічник, що дозволяє ефективно керувати рахунками, платіжами та іншими операціями. Завдяки цьому банки можуть використовувати механізми перехресних продажів, пропонуючи клієнтам додаткові послуги, які раніше могли бути не пов'язані між собою. Крім того, цей формат співпраці з партнерами відкриває нові джерела доходу, зокрема у вигляді комісійних платежів за інтегровані сервіси.

Інтеграція фінансових послуг із різних галузей та регіонів сприяє формуванню цінного масиву даних, що допомагає краще розуміти поведінку клієнтів та прогнозувати їхні потреби. Використання таких даних дає змогу банкам оперативно адаптувати свої стратегії відповідно до змін у ринковому середовищі, що забезпечує їм конкурентну перевагу. У результаті банк перетворюється на не просто фінансову установу, а на центр аналітики та знань, що активно використовує отриману інформацію для створення нових послуг [3].

Цифрова екосистема передбачає єдину платформу, що об'єднує користувачів фінансових послуг і компанії, які їх надають. Важливу роль у цьому відіграє розвиток технологічної, фінансової та операційної інфраструктури, яка забезпечує ефективну взаємодію між банками, фінансовими установами та їхніми партнерами. Завдяки такій моделі банк може залучати відомі компанії, що інтегруватимуть власні сервіси у спільний цифровий простір [7].

Серед основних переваг впровадження цифрових технологій у банківському секторі, особливо в умовах воєнного стану, можна виділити такі:

- ефективніше використання ресурсів банку;
- скорочення витрат на операційну діяльність;
- зменшення кількості фізичних відділень без втрати якості обслуговування;
- мінімізація потреби у фізичному контакті між клієнтами та банком;
- швидке дистанційне обслуговування;
- розширення спектра банківських послуг;
- надання консультаційних та фінансових послуг у режимі реального часу [8].

Завдяки впровадженню інноваційних технологій банківський сектор України витримав випробування і поступово відновлює свою діяльність в умовах воєнного

стану. Щодо регулювання банківської діяльності в умовах воєнного стану можна сформулювати наступні принципи банківської діяльності:

Захист інтересів клієнтів банку, зокрема вкладників.

Банки удосконалюють системи захисту банківських даних клієнтів. Механізми автоматизації та штучного інтелекту допомагають запобігати шахрайствам та кібератакам, що сприяє збільшенню рівня безпеки [4].

Підтримка діяльності банків та їх ліквідності.

З ініціативи Асоціації українських банків, Незалежної асоціації банків України та за підтримки Національного банку України, 10 грудня 2024 року було підписано Меморандум про забезпечення прозорості функціонування ринку платіжних послуг було підписано провідними банками країни. Ключовим елементом цього документу є запровадження уніфікованих стандартів для надавачів платіжних послуг, що сприяють боротьбі з фінансовими махінаціями та покращенню контрольних заходів за платіжними операціями. Активне приєднання банків України до Меморандуму свідчить про посилення взаємодії фінансових установ для створення безпечного середовища для клієнтів, що є важливою складовою розвитку фінансового сектору в Україні та адаптації українських банків і фінансових установ до міжнародних стандартів прозорості та надійності фінансових послуг [10].

3. Прозорість звітності, що відображає реальний фінансовий стан банків.

Звітність зі сталого розвитку передбачає імплементацію європейських стандартів, які мають гармонізувати нормативно-правове поле України з директивами ЄС. Уряд очікує, таким чином досягнення прозорості у звітуванні; розробки єдиної платформи для подання нефінансової звітності; залучення іноземних інвестицій та підвищення рівня довіри інвесторів.

З 2024 по 2027 роки заплановано поступове впровадження нових міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Зокрема, це МСБО 1 («Класифікація зобов'язань»), МСФЗ 16 («Орендні зобов'язання»), а також оновлення стандартів МСФЗ 7 та МСФЗ 9, що стосуються класифікації та оцінки фінансових інструментів і вже в кінці 2025 року розробка єдиного електронного формату звітності за єдиними правилами та на єдиній платформі для подання звітності [10].

Останнім і найбільшим викликом для підприємців є формат звітування зі сталого розвитку як частини нефінансової звітності компанії та розкриття ризиків, невизначеності і впливу від війни у примітках до фінансових звітів.

Запровадження звітності зі сталого розвитку є важливим кроком для інтеграції України в європейський економічний простір, що є викликом і можливістю, яка сприятиме розвитку фінансової системи країни на засадах прозорості, відповідальності та сталого розвитку.

Висновки. Банки активно модернізують свої послуги, що дозволяє їм підвищувати рівень обслуговування клієнтів і зміцнювати їхню лояльність. У результаті фінансові установи не лише утримують свою клієнтську базу, а й розширюють її.

Трансформація банківських послуг сприяє створенню нових бізнес-моделей та відкритих фінансових екосистем, у яких беруть участь як банки, так і представники інших ринків і кінцеві споживачі. Варто підкреслити, що цифровізація є ключовим фактором її стійкості, гнучкості та конкурентоспроможності в сучасних умовах,

це не просто технологічний процес, а стратегічний підхід, який допомагає банкам швидко адаптуватися до змін у середовищі та реагувати на потреби клієнтів.

Для розвитку цифрового банкінгу в Україні ключовим завданням є розробка конкурентоспроможних банківських продуктів, що поєднують традиційні фінансові послуги з інноваційними цифровими рішеннями. Це дозволить не лише зберегти затребувані послуги, а й зробити їх більш зручними та доступними.

Окрему увагу необхідно приділити питанням стійкості банків до потенційних ризиків, зокрема кіберзагроз, фінансової нестабільності та кризових ситуацій. Для цього потрібно зміцнювати кібербезпеку, урізноманітнювати джерела фінансування та підтримувати належний рівень капіталу. Співпраця з урядовими та міжнародними організаціями також відіграє важливу роль у стабільності банківської системи, адже дає змогу отримувати підтримку, брати участь у програмах фінансової допомоги та обмінюватися інформацією про актуальні ризики.

Отже, завдяки впровадженню стійких стратегій, цифрових технологій та соціально відповідальної діяльності банківський сектор може зробити вагомий внесок у відновлення економіки та розвиток країни в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко І. С., Скидан В. Л. Цифрова трансформація банківського сектора України. *Бізнес-інформ*. 2023. № 12. С. 77-82. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-12_0- pages-77_82.pdf
2. Барановський О. Сьогодення світового ринку банківських послуг. *Вісник Національного банку України*. 2022. № 4. С. 18-23.
3. Вареник Н. Інтернет-банкінг: для людини чи проти неї? *Дзеркало тижня*. 2023. URL: <https://zn.ua/business>
4. Годнюк І.В. Фінансове шахрайство у комерційних банках України. Шляхи боротьби у сфері безготівкових розрахунків. URL : <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/796>
5. Tidke Sunita. Marketing of the Banking Services. 2017. Iss.-3, Vol.-2. URL: https://ijariie.com/AdminUploadPdf/Marketing_of_the_Banking_Services_1453.pdf
6. Краснова І. В., Щеглюк М. С., Тур Г. О. Fintech та цифрові трансформації на фінансовому ринку. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1424>
7. Кретов Д. Ю., Міндова О. І. Цифровізація банківського сектору України: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/965>
8. Марценюк О. В. Тенденції ринку банківських послуг в умовах воєнного стану та у післявоєнному відновленні України. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3217>
9. Розарьонова О., Шмігельська В. Аналіз сучасного стану ринку банківських послуг в Україні та напрями його розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/45.pdf
10. Bankografo.com Аналіз банків України: огляди, графіки, факти. 2024. URL: <http://bankogra-fo.com>.

References:

1. Andriushchenko I. S., Skydan V. L. (2023) Tsyfrova transformatsiia bankivskoho sektora Ukrainy [Digital transformation of the banking sector of Ukraine]. *Biznes-inform - Business information*, vol. 12, pp. 77-82. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-12_0-pages-77_82.pdf (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
2. Baranovs'kyj, O. (2022) «Today's world market of banking services» [The current state of the global banking market], *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 4, pp. 18-23.
3. Varenyk, N. (2023) «Internet banking: for a person or against him?» [Internet banking: for people or against them?], *Dzerkalo tyzhnia*, Available at: <https://zn.ua/business/internet-banking-dlya-cheloveka-ili-protiv-nego.html> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
4. Hodniuk, I.V. (2021) Finansove shakhraistvo u komertsiiynykh bankakh Ukrainy. Shliakhy borotby u sferi bezghotivkovykh rozrakhunkiv [Financial fraud in commercial banks of Ukraine. Ways to combat it in the field of non-cash payments]. Available at: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/796> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
5. Tidke Sunita. (2017) Marketing of the Banking Services. Iss. 3, vol. 2. Available at: https://ijariie.com/Admin-UploadPdf/Marketing_of_the_Banking_Services_1453.pdf (Accessed Ber 09, 2025) [in America]
6. Krasnova, I.V., Shcheliuk M.S., Tur, H.O. (2023) Fintech ta tsyfrovi transformatsii na finansovomu rynku [Fintech and digital transformations in the financial market]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*. Available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1424> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
7. Kretov, D. Yu., Mindova, O. I. (2024) Tsyfrovizatsiia bankivskoho sektoru ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of the banking sector of Ukraine: current state and development prospects] Available at: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/965> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
8. Martseniuk O. V., (2024) Tendentsii rynku bankivskykh posluh v umovakh voiennoho stanu ta u pisliavoiennomu vidnovlenni Ukrainy [Trends in the banking services market under martial law and in the post-war reconstruction of Ukraine] Available at: URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3217> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
9. Rozaronova, O., Shmihelska, V. (2018) Analiz suchasnoho stanu rynku bankivskykh posluh v Ukraini ta napriamy yoho rozvytku [Analysis of the current state of the banking services market in Ukraine and directions of its development]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*. 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/45.pdf (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]
10. Bankografo.com (2024) Analysis of Ukrainian banks: reviews, graphs, facts [Analysis of Ukrainian banks: reviews, charts, facts] Available at: <http://bankografo.com/> (Accessed Ber 09, 2025) [in Ukrainian]

Світлана Король

кандидат економічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна
докторант,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна
svitlana.korol@nung.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4804-7612

ІНТЕГРАЦІЯ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ У ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Svitlana Korol

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
Doctoral Researcher,
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»,
Kyiv, Ukraine

INTEGRATION OF INSURANCE SERVICES INTO THE FINANCIAL SYSTEM OF STATE BANKS IN UKRAINE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Анотація. Досліджено інтеграцію страхових послуг у фінансову систему державних банків України, зокрема механізми їх впровадження, виклики та перспективи розвитку в умовах економічної нестабільності. Обґрунтовано, що державні банки відіграють ключову роль у фінансовій стабільності країни, особливо в періоди макроекономічної кризи та військової агресії. Висвітлено високий рівень проблемних кредитів (NPL), валютну нестабільність та необхідність підвищення фінансової безпеки вкладників, що потребує застосування страхових механізмів як інструментів мінімізації кредитних ризиків та забезпечення стабільності банківської системи.

Розглянуто міжнародний досвід інтеграції bancassurance (банкстрахування) у діяльність державних банків, що дозволяє забезпечити комплексний захист депозитів, кредитів та інвестицій. Проведено аналіз можливості адаптації цієї моделі до українського фінансового ринку, зокрема шляхом впровадження регуляторних змін, розширення фінансової інклюдії та підвищення рівня довіри до банківського сектору.

Також досліджено структурні трансформації державних банків, пов'язані з їхньою націоналізацією, підтримкою стратегічних галузей та адмініструванням соціальних програм, що визначає їхню роль як фінансових агентів держави. Запропоновано стратегії розвитку страхового захисту депозитних та кредитних продуктів, що сприятимуть зниженню фінансових ризиків, підвищенню довіри населення та бізнесу до банківської системи, а також ефективному використанню механізмів захисту активів у кризові періоди.

Дослідження засвідчує, що інтеграція страхових послуг у фінансову систему державних банків України є не лише перспективним напрямом реформування, а й стратегічною необхідністю для забезпечення стійкості банківського сектору в умовах глобальних економічних викликів, викликаних макроекономічною нестабільністю, військовою агресією та структурними змінами у фінансовому ринку. Відтак страхові механізми можуть стати важливим інструментом для довгострокової стабільності державних банків України, сприяючи розширенню кредитування, захисту вкладників та розвитку ефективної фінансової архітектури, здатної відповідати міжнародним стандартам.

Ключові слова: державні банки, фінансова стабільність, страхові механізми, банкострахування, проблемні кредити (NPL), кредитне страхування, фінансова безпека, соціальні програми.

Abstract. The study examines the integration of insurance services into the financial system of state-owned banks in Ukraine, focusing on the mechanisms of implementation, challenges, and prospects for development in the context of economic instability. It is substantiated that state-owned banks play a key role in ensuring financial stability, particularly during periods of macroeconomic crisis and military aggression. The high level of non-performing loans (NPL), currency instability, and the need to enhance depositors' financial security are highlighted, emphasizing the necessity of applying insurance mechanisms as instruments for minimizing credit risks and ensuring banking system stability.

The study explores international experience in integrating bancassurance into state-owned banks, which facilitates comprehensive protection of deposits, loans, and investments. An analysis of the feasibility of adapting this model to the Ukrainian financial market is conducted, particularly through regulatory changes, expansion of financial inclusion, and strengthening public trust in the banking sector.

Additionally, structural transformations within state-owned banks are examined, including their nationalization, support for strategic industries, and administration of social programs, which position them as key financial agents of the state. Strategies for the development of insurance protection for deposit and credit products are proposed, aiming to reduce financial risks, increase trust among the population and businesses, and optimize asset protection mechanisms during crises.

The study confirms that the integration of insurance services into the financial system of state-owned banks in Ukraine is not only a promising direction for reform but also a strategic necessity to ensure the resilience of the banking sector amid global economic challenges, driven by macroeconomic instability, military aggression, and structural changes in financial markets.

Thus, insurance mechanisms can become a critical tool for the long-term stability of Ukraine's state-owned banks, contributing to expanded lending, enhanced depositor protection, and the development of an efficient financial architecture that meets international standards.

Key words: *state-owned banks, financial stability, insurance mechanisms, bancassurance, non-performing loans (NPL), credit insurance, financial security, social programs.*

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні економічні виклики, зокрема глобальна фінансова нестабільність, макроекономічні коливання та наслідки війни, значною мірою впливають на стійкість фінансової системи України, створюючи нові ризики для банківського сектору, бізнесу та населення. В умовах турбулентності світових ринків, зростання інфляції та структурних змін у глобальній економіці, країна потребує надійних фінансових механізмів, здатних забезпечити захист капіталу, мінімізувати втрати та гарантувати фінансову стійкість.

Одним із ключових інструментів такого захисту виступає інтеграція страхових послуг у діяльність державних банків, що здатна сприяти підвищенню довіри до банківської системи та забезпеченню фінансової безпеки для різних категорій клієнтів. Власне, державні банки, маючи широкий спектр функцій, виконують не лише класичні кредитно-фінансові операції, а й виступають гарантом стабільності економічної системи країни, забезпечуючи страховий захист депозитів, кредитних ризиків, інвестицій та соціальних програм.

Відтак у сучасних умовах економічної трансформації державні банки повинні не лише підтримувати кредитування підприємств та населення, а й активно розвивати страхові механізми, що дозволять знизити фінансові ризики та підвищити рівень захисту активів. У цьому контексті така інтеграція може сприяти не лише підвищенню конкурентоспроможності державного банківського сектору, а й формуванню стабільної фінансової архітектури, здатної ефективно реагувати на економічні потрясіння та кризові ситуації.

Загалом, в умовах макроекономічної нестабільності та глобальних змін державні банки відіграють ключову роль у підтримці фінансової системи України. Їхнє завдання – не лише забезпечення кредитних ресурсів, а й розробка механізмів страхового захисту, які стануть фундаментом для економічної стабільності та довгострокового розвитку країни. Відтак основними завданнями, які потребують вирішення виступають такі, як: підвищення фінансової безпеки вкладників через ефективне страхування депозитів, мінімізація кредитних ризиків через запровадження страхових механізмів у банківські продукти, розширення доступу до страхових продуктів для малих і середніх підприємств, формування надійної моделі bancassurance (банкстрахування) для захисту капіталу в умовах нестабільності.

У такій площині, з наукової точки зору, дослідження інтеграції страхових послуг у державні банки дозволяє системно оцінити їхній вплив на економіку та розробити нові фінансові механізми. У розвинених країнах модель bancassurance вже стала важливим інструментом фінансової стабільності. Однак впровадження аналогічних механізмів в Україні потребує глибокого теоретичного аналізу та адаптації до специфіки вітчизняної банківської системи.

Загалом, застосування страхових механізмів у діяльності державних банків має широкі практичні наслідки для фінансового сектору. Зокрема, серед позитивних ефектів для банківської системи можемо виділити такі, як: зниження рівня проблемних кредитів, що здатне покращити загальну фінансову стабільність; створення нових фінансових продуктів, які об'єднують кредитні та страхові механізми; розширення соціальної захищеності громадян через доступне страхування депозитів та кредитів; підвищення рівня довіри до банків, що сприятиме залученню інвестицій та розширенню економічної активності.

Відтак наукове завдання дослідження полягає у формуванні універсальної моделі інтеграції страхових механізмів у діяльність державних банків, яка враховуватиме макроекономічні умови та фінансові ризики; а практичне – у розробці та впровадженні ефективних механізмів страхового захисту для кредитних та депозитних операцій у державних банках України.

Отож, у сучасних умовах фінансової нестабільності інтеграція страхових послуг у банківську систему України є не просто перспективним напрямом, а стратегічною необхідністю. Власне, це рішення дозволить посилити довіру до банківського сектору, забезпечити захист капіталу, знизити ризики неплатоспроможності підприємств і громадян та створити ефективну фінансову модель, що відповідатиме міжнародним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виявлення недосліджених аспектів проблеми. У світовій фінансовій науці та практиці все частіше розглядається необхідність інтеграції страхових механізмів у банківську систему. Це особливо актуально для України, де макроекономічна нестабільність, наслідки війни та структурні трансформації фінансового ринку створюють нові виклики для державних банків. У міжнародній практиці модель bancassurance, тобто інтеграція страхових продуктів у банківські операції, широко застосовується як механізм управління ризиками. Власне, дослідження Світового банку та Європейського центрального банку підтверджують, що така модель сприяє не лише диверсифікації фінансових послуг, а й підвищенню стійкості банківської системи. Зокрема, аналіз нормативних документів Європейського Союзу вказує на зростання вимог до фінансової безпеки державних банків. Впровадження обов'язкового страхування депозитів та державних кредитів у країнах ЄС значно знизило рівень проблемних активів. У цьому контексті Україна має значний простір для адаптації таких механізмів.

Дослідження, опубліковані Міжнародним валютним фондом, підтверджують, що страхування кредитних ризиків сприяє зменшенню частки проблемних кредитів. Це особливо актуально для України, де рівень NPL у державних банках залишається високим.

Попри значний інтерес до bancassurance, існують напрями, які ще не отримали достатньої уваги. Зокрема, міжнародний досвід демонструє ефективність моделі банкострахування, однак її впровадження в Україні стикається з низкою викликів, серед них – обмежений рівень фінансової грамотності населення. Крім того, нині обговорюється питання страхування військових іпотек та соціальних кредитів, але його наукове обґрунтування залишається недостатнім. Також необхідні глибші дослідження щодо використання страхових продуктів як антикризового інструменту.

Загалом, актуальні дослідження [1-10] підтверджують, що інтеграція страхових послуг у діяльність державних банків може зміцнити фінансову систему України, зменшити ризики неплатоспроможності та підвищити рівень довіри населення. Водночас адаптація міжнародних підходів до реалій українського ринку потребує ґрунтовного наукового аналізу та розробки ефективних регуляторних механізмів. Це відкриває перспективи для подальших досліджень у сфері фінансової безпеки державних банків.

Мета дослідження. Дослідження спрямоване на обґрунтування необхідності та механізмів інтеграції страхових послуг у фінансову систему державних банків України для підвищення стійкості банківського сектору, мінімізації кредитних ризиків та забезпечення фінансової безпеки вкладників.

Власне, у сучасних умовах макроекономічної нестабільності, зростання рівня непрацюючих кредитів та впливу глобальних економічних викликів особливо важливим стає розробка ефективної моделі bancassurance, яка дозволить державним банкам використовувати страхові механізми для захисту капіталу та стабілізації фінансового ринку.

Дослідження також ставить перед собою завдання адаптації міжнародного досвіду bancassurance до українських реалій, оцінки його ефективності в умовах війни та економічної турбулентності, а також визначення регуляторних змін, необхідних для успішного впровадження страхових механізмів у діяльність державних банків України. Важливим аспектом є аналіз впливу страхових послуг на фінансову інклюзію, доступність банківських продуктів для малого та середнього бізнесу, а також оцінка перспектив створення спеціалізованих страхових інструментів для державних кредитних програм.

У довгостроковій перспективі результати цього дослідження можуть слугувати основою для реформування державної фінансової політики, удосконалення механізмів захисту активів та підвищення рівня довіри до банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні фінансові системи, з їхньою складною структурою та збільшеною кількістю установ різних типів, залишаються значною мірою залежними від державної участі. Особливого значення в такій взаємодії набувають державні комерційні банки, які виконують численні ролі та функції, часто виходячи за межі діяльності приватних банківських установ. Їх можна розглядати як ринкових агентів держави, адже їх діяльність рідко має ознаки прямого державного втручання. Тому вони відіграють значну роль у фінансовій системі країни, слугують ключовими інструментами уряду для реалізації фінансової та економічної політики. В умовах сучасної економічної нестабільності такі банки стають ще більш актуальними та важливими.

Власне, однією з головних функцій державних банків є підтримка макроекономічної стабільності. Вони забезпечують фінансування державного бюджету та державних програм, що сприяє стабільності економіки. Крім того, вони виконують роль кредиторів останньої інстанції, забезпечуючи ліквідність банківської системи в умовах криз. Також, важливою функцією державних банків є підтримка стратегічних галузей економіки. Вони забезпечують фінансування великих інфраструктурних проєктів, що, в свою чергу, сприяє економічному зростанню. Крім того, такі банки активно підтримують малий та середній бізнес, надаючи кредити на вигідних умовах.

В умовах сьогодення, коли економіка України стикається з численними викликами, роль державних банків стає ще більш значимою. Так, вони допомагають забезпечити фінансову стабільність, підтримують економічний розвиток та сприяють реалізації стратегічних ініціатив уряду. Завдяки своїм функціям та можливостям, державні банки є невід'ємною частиною фінансової системи України.

Історично, державні банки створювалися як засіб для спрямування капіталів у стратегічні сектори, що важливі для економічного зростання. Ці установи брали участь в інфраструктурних проєктах та індустріальному розвитку, створюючи робочі місця та інші позитивні зовнішні ефекти. Таке сприйняття державних банків зазвичай зберігається і в сучасних умовах. Український досвід показує, що роль державних банків часто пов'язана з кризовими ситуаціями, і за відсутності чітко визначених функціональних банків і банків розвитку, роль комерційного банку стає менш очевидною, оскільки націоналізований банк залишається комерційною установою за своєю суттю.

Державні банки можуть слугувати інструментом для впровадження монетарної політики, пом'якшення кризових змін у секторі або фінансування уряду через залучення державного капіталу. Незважаючи на їх ефективність, ці функції часто піддаються критиці, оскільки банки можуть використовуватися як політичний інструмент, що призводить до неефективного використання ресурсів і створення ризиків для економіки. Сам факт державної участі в секторі через комерційні установи піднімає питання про конкуренцію з приватними банками, принципи вільних ринків і загальну доцільність державного втручання.

Державні комерційні банки відіграють ключову роль у фінансовій системі України, забезпечуючи стабільність та розвиток економіки. Їх функції охоплюють широкий спектр завдань, – від фінансування уряду до надання кредитів приватним компаніям.

Перш за все зазначимо, що відповідно до статті 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність», державний банк – це банк, 100% статутного капіталу якого належить державі, і який може існувати тільки у формі акціонерного товариства. Поділ банків на групи відбувається згідно з рішенням Національного банку України «Про групування банків». Класифікація банків здійснюється за такими критеріями: банки з державною часткою – це банки, де держава володіє більше ніж 75% статутного капіталу, незалежно від того, чи прямо чи опосередковано; іноземні банківські групи – це банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансовим групам; банки з приватним капіталом – це банки, де один чи кілька приватних інвесторів мають значну участь і володіють не менше ніж 50% статутного капіталу. Це, в свою чергу, вказує на те, що державні комерційні банки є фінансовими установами, які перебувають у власності держави та здійснюють свою діяльність з метою забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку країни. Вони мають певні привілеї та обов'язки, що відрізняють їх від приватних комерційних банків. Однією з головних особливостей є те, що вони можуть виконувати функції, що сприяють реалізації державної економічної політики.

Вищезазначене дає змогу виокремити основні функції державних комерційних банків (рис. 1).

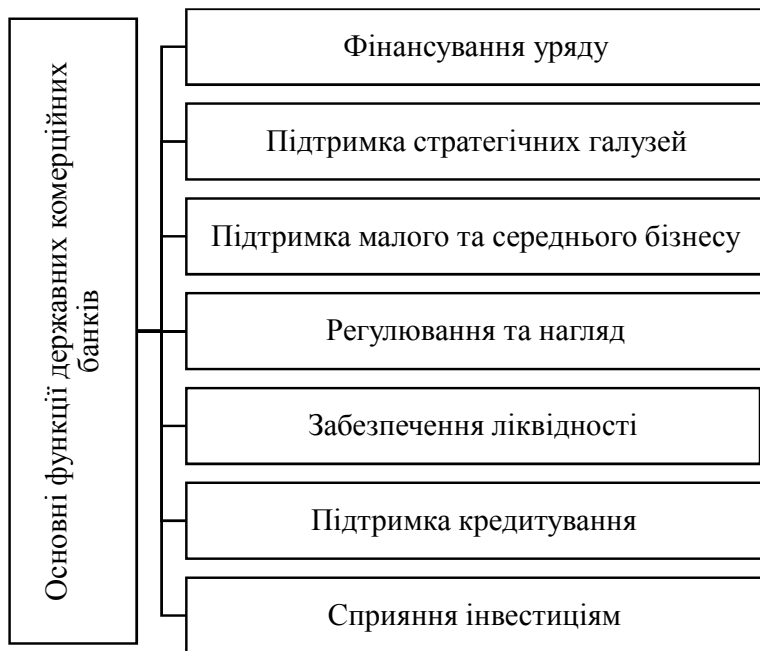

Рис. 1. Основні функції державних комерційних банків

Джерело: запропоновано автором за даними [1-10].

Зокрема, фінансування уряду має на меті те, що державні комерційні банки забезпечують фінансові ресурси для реалізації державних програм та проєктів. Вони надають кредити уряду, допомагають у розміщенні державних цінних паперів та підтримують бюджет.

Суть підтримки стратегічних галузей зводиться до того, що державні банки фінансують важливі інфраструктурні проєкти, які є ключовими для розвитку економіки. Це може включати будівництво доріг, мостів, електростанцій та інших об'єктів.

Крім того, державні банки активно надають кредити малому та середньому бізнесу, що сприяє зростанню підприємництва та створенню робочих місць. Вони пропонують вигідні умови кредитування та програми підтримки для нових підприємств.

Державні комерційні банки відіграють важливу роль у регулюванні та нагляді за банківським сектором. Вони встановлюють стандарти та нормативи, які повинні дотримуватися всі комерційні банки, та здійснюють контроль за їх виконанням.

Це вказує на те, що вони є основними гравцями у фінансовій системі України, так як забезпечують стабільність банківської системи та підвищують довіру до неї. Їх роль стає ще більш важливою в умовах економічної кризи, коли приватні банки можуть бути не в змозі забезпечити необхідну підтримку. Тобто, у періоди економічних труднощів державні комерційні банки можуть забезпечити ліквідність банківської системи, надаючи кредити іншим банкам. Це допомагає уникнути банкрутств та стабілізувати фінансові ринки.

Підтримка кредитування уможливорює те, що державні банки можуть забезпечувати кредитування підприємств, навіть коли приватні банки зменшують обсяги кредитування через економічні ризики. Це дозволяє підтримувати економічну активність та зростання.

Також державні комерційні банки активно залучають інвестиції у країну, пропонуючи привабливі умови для іноземних інвесторів. Вони можуть виступати партнерами у великих інвестиційних проектах, що сприяє розвитку економіки.

Погляди на роль державних фінансових установ можуть змінюватися залежно від часу, типу установи та фінансової системи загалом. Оцінка банку виключно як державної установи часто передбачає його функції, що не мають на меті отримання комерційного прибутку. Наприклад, деякі сучасні банківські системи мають державну частку для обслуговування соціального сектору. Водночас, націоналізовані банки відрізняються від попередніх через іншу структуру активів, клієнтську базу, інфраструктуру та бізнес-модель.

В Україні, наприклад, державний Приватбанк є державним лише за структурою власності, але функціонує на комерційних засадах і має потенціал для приватизації. Ощадбанк, навпаки, розглядається як інфраструктурна установа, основною метою якої є обслуговування соціальних потреб.

Основні аргументи на користь участі держави у банківському секторі, як безпосередньої (частка держави в структурі власності), так і інституційної (активна участь центрального банку), можна поділити на чотири категорії. По-перше, це підтримка здорового клімату в секторі. По-друге, згладжування кризових ринкових явищ. По-третє, фінансування соціально значущих, але комерційно непривабливих проєктів. І по-четверте, забезпечення доступу до банківських послуг для всього населення, оскільки комерційні банки можуть не мати інтересу до розвитку своєї інфраструктури у певних регіонах. Останній пункт поступово втрачає свою актуальність на тлі розвитку технологій банківських установ. Аргументи на користь державної участі через ринкові чинники пов'язані з тим, що банки є вразливими установами, зобов'язання яких складаються з депозитів на вимогу, а активи – з кредитів, що значно менш ліквідні. Для банків критично важливими є відтоки коштів вкладників, які можуть призвести до дефолту установи через панічні настрої та очікування.

Центральні банки згладжують такі кризи, впливаючи на ринок інституційними інструментами, втручання яких є регламентованим. Тому безпосередня участь держави у банківському секторі через утримання певного комерційного банку на балансі не виправдовується лише тим, що банки можуть «падати», або необхідністю підтримки стабільності сектору, хоча в Україні це є основною причиною.

Незалежно від структури власності, банківські установи виконують дві важливі макроекономічні функції, які мають ознаки суспільного блага. Вони забезпечують ліквідність для інших установ і запроваджують трансмісійний механізм, що є запорукою ефективної монетарної політики регулятора. Регулятор також здійснює банківський нагляд, оскільки банки можуть схилитися до більших ризиків, ніж їхні вкладники.

З точки зору пом'якшення наслідків і стабільності сектора, участь держави корисна, коли банки не забезпечують достатню пропозицію під час кризових

періодів. Іноді, знижуючи ставки і збільшуючи пропозицію, комерційні банки можуть діяти проти циклу, стимулюючи вихід з рецесії або, навпаки, посилюючи її. Державні втручання можуть координувати економічні цикли та дії банків через ефективну монетарну політику. В цілому, ефективна макропруденційна політика може стимулювати банки і формувати їхню схильність до ризику, щоб фінансувати потенційно прибуткові проекти. Проте існують приклади, що державна частка може робити монетарну політику менш ефективною.

Причини для стимулювання кредитування соціально важливих (або соціально обґрунтованих) напрямів економіки полягають у тому, що приватні кредитори зазвичай не зацікавлені у фінансуванні проектів, які, хоч і мають позитивний вплив на загальноекономічне середовище, не є прибутковими. Таким чином, пряма участь держави може забезпечити вищий рівень кредитування публічного сектора або програм розвитку бізнесу та іпотек, компенсуючи недоліки ринку, які перешкоджають потокам коштів у соціально важливі, але неприбуткові галузі. Відсутність розвиненого ринку капіталу, який створював би альтернативні джерела фінансування, робить участь держави виправданою і необхідною у країнах, що розвиваються.

Ще одним аргументом на користь участі держави є те, що комерційні банки можуть бути незацікавлені у обслуговуванні певних регіонів через низьку густоту населення або економічну непривабливість і рівень розвитку регіону. У таких випадках, як і у випадку фінансування соціальних проектів, держава має компенсувати ринкові асиметрії та забезпечити максимальну доступність банківських послуг для всіх верств населення.

Отже, державні комерційні банки є невід'ємною частиною фінансової системи України. Вони виконують важливі функції, що забезпечують стабільність та розвиток економіки. У сучасних умовах їх роль стає ще більш значущою, оскільки вони допомагають долати економічні виклики та сприяють реалізації стратегічних ініціатив уряду. Завдяки своїм особливостям та функціям, державні комерційні банки є ключовими гравцями у фінансовій системі країни.

В умовах сьогодення вплив державних комерційних банків на економіку є багатограним і потребує глибокого аналізу з використанням різних методичних підходів.

Одним із головних методів аналізу впливу державних комерційних банків є використання економіко-математичних моделей. Ці моделі дозволяють кількісно оцінити вплив банків на різні аспекти економіки, такі як зростання ВВП, інфляція, рівень зайнятості та інші макроекономічні показники. За допомогою регресійного аналізу можна визначити залежність між активністю банків і економічними результатами, що дає можливість робити прогнози на майбутнє.

Крім того, можемо виокремити системний підхід, що дозволяє розглядати банківську систему як єдине ціле, враховуючи взаємозв'язки між різними її компонентами. Цей метод передбачає вивчення структури банківського сектору, взаємодії державних і приватних банків, а також їх вплив на фінансову стабільність країни. В рамках системного підходу можна використовувати такі методи, як SWOT-аналіз та PEST-аналіз, які допомагають визначити сильні та слабкі сторони банківської системи, а також можливості та загрози, що виникають у зовнішньому середовищі.

Також можна виділити діалектичний підхід заснований на вивченні суперечностей і змін, що відбуваються у фінансовій системі під впливом державних комерційних банків. Цей метод дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами та процесами, що відбуваються у банківському секторі. За допомогою цього підходу можна аналізувати динаміку змін у банківській системі, визначати тенденції та прогнозувати майбутній розвиток.

Порівняльний аналіз передбачає порівняння діяльності державних комерційних банків з діяльністю приватних банків та банків інших країн. Цей метод дозволяє виявити унікальні особливості державних банків та їхній вплив на фінансову систему. За допомогою порівняльного аналізу можна визначити ефективність державних банків, їх конкурентоспроможність та внесок у економічний розвиток країни.

Статистичні методи є важливим інструментом для аналізу діяльності банків та їхнього впливу на економіку. За допомогою статистичних даних можна оцінити фінансові показники банків, такі як обсяги кредитування, рівень ліквідності, прибутковість тощо. Використання статистичних методів дозволяє отримати об'єктивні дані про діяльність банків та їхній внесок у економіку.

Метод експертних оцінок передбачає залучення фахівців до аналізу діяльності державних комерційних банків та їхнього впливу на фінансову систему. Експерти можуть надавати якісні оцінки, ґрунтуючись на своєму досвіді та знаннях. За допомогою цього методу можна отримати глибоке розуміння складних процесів у банківській системі та виявити ключові фактори, що впливають на її стабільність.

На практиці, оцінка державних банків зазвичай відбувається в рамках двох основних теорій: «розвиткової» та «політичної». Перша теорія розглядає державні банки як інструмент для фінансування секторів, які оминаються іншими банками, пропонуючи умови нижчі за ринкові. Вона передбачає, що держава в банківській сфері має займатися розвитком. Друга теорія розглядає діяльність державних банків через призму політичного аспекту.

Обидва ці напрями не мають ключових суперечностей, тому можна дійти висновку, що більшість досліджень охоплюють як позитивні (розвиткові), так і негативні (політичні) аспекти діяльності державних банків. Особливу роль в економічному впливі відіграють банки розвитку, які найбільше відповідають мотивам державної участі у фінансовій системі. Такі банки існують у майже всіх країнах, незалежно від рівня економічного розвитку. Зазвичай вони підтримують сільське господарство, міжнародну торгівлю, інфраструктурні проекти, туризм, ринок житла та розвиток бізнесу, фінансуючи малі та середні підприємства.

Загалом, функції державних банків охоплюють ширший спектр порівняно з приватними, зокрема включаючи стратегічні аспекти, такі як підтримка фінансової стабільності та згладжування ринкових нерівностей.

У праці «State-Owned Banks and Fiscal Discipline» [3] автори за допомогою економетричних інструментів перевіряють гіпотези щодо банківських секторів з вищою державною часткою, зокрема: підвищений рівень кредитування публічного сектору, зниження частки кредитування приватного сектору та погіршення «фіскальної дисципліни». У роботі «Should the Government Be in the Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks» [5] виділяються загальні моделі функціонування

державних банків і висновки щодо їхнього впливу. Автори, на прикладі країн з перехідними економіками, роблять висновок про уповільнення економічного розвитку при високій державній участі в банківському секторі, але також наводять приклади країн Латинської Америки, де користь державної участі в стимулюванні попиту підтверджується. Особливу увагу автори приділяють банкам розвитку, як прикладу найбільш ефективної моделі державної участі у банківському секторі.

У праці «The Effects of Government Ownership on Bank Lending» розглядається вплив державної власності на кредитну поведінку банків. У ній порівнюються дві групи компаній, які фінансуються через державні та приватні банки. Автор доходить висновку, що державні банки схильні до надання кредитів за ставками нижчими за ринкові. Таким чином, наявність значної частки державних банків призводить до зниження природної ринкової ставки у секторі. Крім того, державні банки частіше кредитують політично афілійовані компанії [7].

Автори у своєму дослідженні «Corporate Governance In The State-Owned Banks» [8] вивчають специфіку управлінських систем державних банків. Вони визначають, що головна відмінність між державними та приватними банками полягає у тому, що держава може одночасно бути власником, менеджером, кредитором і регулятором. Автори, з точки зору теорії управління, звертають увагу на певний конфлікт інтересів, який виникає в діяльності державних банків.

У праці «Роль державних банків у розвитку національної економіки» [9] автори наголошують на високій питомій вазі банків з державним капіталом як можливості для уряду визначати спеціалізацію банківських установ. Вони пропонують подальший розвиток Ощадбанку як ощадного банку для населення, Укрексіму для обслуговування міжнародних угод, а Приватбанку для фінансування інноваційних напрямків. На думку авторів, банки державного сектора в Україні мають певний рівень невідповідності між місіями банків і їхньою фактичною діяльністю. У дослідженні також зазначається необхідність зниження державної частки у банківському секторі.

Загальні тези, що простежуються в більшості досліджень, включають низьку ефективність державного капіталу та політичні ризики. Особливо критичні є дослідження, проведені в Україні, які підкреслюють проблеми непрацюючих активів та необхідність приватизації банків. Отож, політичний аспект діяльності державних банків є суб'єктивним, оскільки ризику політичного впливу можуть зазнати будь-які економічні агенти. Приклади політично мотивованих рішень за участі приватного капіталу також не є рідкісними. При цьому, наявність достатнього рівня незалежності установи від держави та регулятора, а також правильні стимули для менеджменту банку можуть зменшити ознаки політичного опортунізму.

Щодо ефективності державного капіталу, існують як емпіричні докази, так і теоретичні засади, які підтверджують вищу ефективність приватного капіталу. Це пов'язано з меншою комерційною інтенсивністю у діяльності державних банківських установ, які зосереджуються на соціально важливих напрямках, займаються кредитуванням неприбуткових секторів та часто мають справу з обслуговуванням проблемних активів. Інші аргументи щодо недоцільності діяльності державних банків стосуються нижчої ринкової дисципліни через доступ до державного фінансування.

Отже, підходи до аналізу впливу державних комерційних банків на фінансову систему України є складним і багатограним завданням, що потребує використання різних методичних підходів. Комбінація економіко-математичних моделей, системного, діалектичного, порівняльного, статистичних методів, експертних оцінок та інших дозволяє отримати об'єктивні та глибокі висновки про роль державних банків у економіці країни. Розуміння цього впливу є ключовим для розробки ефективної фінансової політики та забезпечення стабільності економічної системи України.

Загалом, державні комерційні банки є важливими елементами фінансової системи України. Вони виконують функції з кредитування, забезпечення ліквідності та підтримки макроекономічної стабільності. Теоретико-методичні аспекти їх функціонування включають використання різних економічних моделей, системного підходу та аналізу ризиків. Завдяки цьому, державні банки сприяють реалізації державної економічної політики, підтримці стратегічних галузей економіки та забезпеченню стабільного розвитку країни.

Державні комерційні банки є важливими гравцями у фінансовій системі України, виконуючи ключову роль у забезпеченні економічної стабільності та розвитку. Їх головною суттю є надання фінансових ресурсів уряду та підтримка державних програм. Вони забезпечують кредитування стратегічних галузей економіки, підтримку малого та середнього бізнесу, а також стабільність банківської системи. Завдяки своїй діяльності, державні комерційні банки сприяють реалізації державної економічної політики, підвищенню конкурентоспроможності економіки та зростанню добробуту населення.

Аналіз впливу державних комерційних банків на фінансову систему України вимагає використання різних методичних підходів, таких як економіко-математичні моделі, системний підхід, діалектичний підхід, порівняльний аналіз, статистичні методи, метод експертних оцінок та інших. Ці підходи дозволяють комплексно оцінити діяльність державних банків, виявити їхній вплив на макроекономічні показники, стабільність банківської системи та розвиток економіки. Комбінація цих методів дозволяє отримати об'єктивні та глибокі висновки, які можуть стати основою для розробки ефективної фінансової політики та забезпечення стабільного економічного розвитку України.

Станом на початок 2024 року в Україні діяли п'ять державних банків. Два з них – Укрексімбанк та Ощадбанк – від самого початку функціонують як державні та виконують інфраструктурні і специфічні функції, що не є типовими для приватних банків. Приватбанк, Укргазбанк та Сене Банк (Альфа) були націоналізовані у періоди криз. Націоналізація в Україні, як і в інших країнах, носить кризовий характер.

Відповідно до «Зasad стратегічного реформування державного банківського сектору», які були актуальними до війни, передбачалося зменшення частки держави у державних банках до 25% до 2025 року. НБУ переглядає оновлені стратегії та фінансовий стан державних банків перед прийняттям подальших рішень щодо їх приватизації. Зокрема, буде переглянуто рекомендації щодо повної або часткової приватизації банків [10].

Першим націоналізованим банком став Укргазбанк, що було здійснено під час світової кризи 2008 року. Банк зазнав збитків у розмірі 4,4 млрд грн і був на межі дефолту. З 2009 по 2011 роки держава докапіталізувала банк на суму 7,4 млрд грн.

Після затвердження планів щодо зниження державної частки у банківському секторі, Укргазбанк став першим кандидатом на приватизацію. Міжнародна фінансова корпорація IFC отримала пропозицію придбати частку акцій банку. У січні 2021 року IFC та Міністерство фінансів підписали угоду, яка надала IFC можливість придбати 20% банку. Відмова держави від повного контролю над банком поки що не передбачена. У березні 2021 року IFC надала Укргазбанку кредит у розмірі 30 млн євро з можливістю подальшої конвертації у капітал. Проте цей процес був призупинений через війну.

Наразі НБУ повторно звернувся до IFC з приводу приватизації банку. Регулятор змінив свою позицію і визнав націоналізацію Укргазбанку помилковою, оскільки витрати на рекапіталізацію значно перевищили потенційні збитки.

Приватбанк став наступним націоналізованим банком в умовах кризи. У 2014-2015 роках виявлено високу частку кредитів, наданих пов'язаним особам, що призвело до критичного рівня непрацюючих кредитів. Тоді ж стався «банкопад», але Приватбанк уникнув його через свої розміри. Варто підкреслити, що більшість проблемних активів була на балансі Приватбанку. За даними НБУ, 97% кредитів видано компаніям, пов'язаним з акціонерами банку.

Для оздоровлення банку розробили кількаетапну програму, але керівництво не виконало вимог щодо конвертації заставних активів і переоформлення фіктивних кредитів на 74 млрд грн. Загальна потреба Приватбанку в капіталі становила 148 мільярдів гривень. Державне втручання в капітал банку було затверджено 18 грудня 2016 року (постанова КМУ № 961). Подальші оцінки Національного Банку виявили нові проблеми, зокрема завищену вартість заставних активів до п'яти разів.

Націоналізація Приватбанку була необхідною, адже на момент 2016 року банк був другим за кількістю відділень та першим за кількістю клієнтів.

Третім і останнім націоналізованим банком став Альфа Банк (2023), тепер відомий як Сенс Банк. З початком повномасштабного вторгнення виникла невизначеність щодо подальшої діяльності банків з російським капіталом. Ліцензії Сбербанку і Промінвестбанку були відкликані, а банки ліквідовані майже одразу. Водночас власники Альфа Банку спершу потрапили до санкційних списків ЄС, а потім і РНБО. Також під санкції РНБО потрапили компанії AVN Holdings S.A. та AVN Ukraine Limited, через які здійснювалася часткова участь санкційних осіб.

Системно важливий банк з власниками під санкціями стикається з економічними обмеженнями і значними репутаційними ризиками, що стало основною причиною націоналізації. На початку війни було ухвалено низку законів щодо системно важливих банків. Перший стосувався можливості виведення з ринку таких банків у разі їх неплатоспроможності, що стосувалося і Альфа Банку. Але через достатню ліквідність банк не націоналізували одразу. Другий закон передбачав можливість націоналізації банків, акціонери яких потрапили під міжнародні чи українські санкції, що фактично призвело до необхідності націоналізації.

Крім того, результати оцінки стійкості НБУ підтвердили погіршення стану Альфа Банку. Надалі Сенс Банк, як і Приватбанк раніше, поступово проходитиме аудит, результати якого визначатимуть подальшу діяльність і необхідність докапіталізації.

Ощадбанк та Укрексімбанк функціонують від моменту набуття Україною незалежності, виникнувши на основі установ, що діяли в УСРС – Сбербанку СРСР та Зовнішекономбанку СРСР відповідно.

АТ «Ощадбанк» є одним із найстаріших банків України, заснований ще в радянські часи. Ощадбанк, другий за кількістю клієнтів і обсягами активів банк України, проходив модернізацію в період банківських реформ 2015-2017 років. У кризовому 2014 році Ощадбанк мав найстарішу і найбільшу банківську мережу, 95% активів якої складали кредити великого бізнесу, зокрема політично мотивовані.

Ощадбанк зіткнувся з тими ж проблемами, що й приватні банки, зокрема Приватбанк. Криза в умовах конфлікту з росією призвела до зростання проблемної заборгованості. Великі втрати територій стали тягарем – закрилося понад 1000 відділень. В умовах конфлікту Ощадбанк погіршувався через відтоки депозитів і проблемні кредити, досягнувши історичних збитків у 2014 році – 8,5 млрд грн, а в 2015 році – 12,2 млрд грн. Надалі банк проходив аудит, переоцінку активів, зміну стратегії комунікацій і реструктуризацію зобов'язань, що привело до прибутковості. Передвоєнна стратегія на 2021-2024 роки передбачала продаж 25% акцій Європейському банку реконструкції та розвитку, але процес призупинено через війну.

На сьогоднішній день він є одним з найбільших банків країни за обсягом активів, капіталу та кількістю клієнтів. АТ «Ощадбанк» має широкую мережу відділень по всій території України, що дозволяє йому забезпечувати доступ до фінансових послуг навіть у віддалених регіонах.

Основними функціями АТ «Ощадбанк» є надання кредитів, залучення депозитів, проведення розрахунково-касових операцій та надання інших банківських послуг. Банк активно залучає кошти населення та підприємств, що дозволяє йому забезпечувати ліквідність та підтримувати фінансову стабільність. АТ «Ощадбанк» також активно фінансує державні програми та проекти, що сприяє економічному розвитку країни.

Також він відіграє важливу роль у фінансуванні стратегічних галузей економіки. Банк надає кредити на вигідних умовах для розвитку інфраструктури, аграрного сектору, енергетики та інших ключових галузей. Це сприяє модернізації економіки та підвищенню її конкурентоспроможності. Наприклад, за 2024 рік банк профінансував будівництво нових енергетичних об'єктів на суму понад 2 млрд грн.

Відповідно до своєї бізнес-моделі, Ощадбанк функціонує як універсальний банк, приділяючи особливу увагу розвитку саме роздрібного сегмента, мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСБ), зберігаючи водночас сильні позиції у корпоративному секторі.

Укрексімбанк створено 3 січня 1992 року. Банк спеціалізується на фінансуванні інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток високододаних секторів та підприємств, орієнтованих на експорт або заміщення імпорту. Серед клієнтів банку – державні інституції, публічний сектор та промислові компанії. Банк також має найширшу мережу кореспондентських банків. Через специфічні функції і спрямованість Укрексімбанку не прийнято чіткої стратегії приватизації, хоча у

2017 році розглядалася можливість входження в капітал міжнародних організацій разом з Ощадбанком. Позиціонування Укрексімбанку як банку розвитку підкреслює його доцільність залишатися в державній власності. Як і інші банки, Укрексімбанк також проходив через кризи, аудит, оцінку активів і докапіталізацію.

Всі зазначені банки класифікуються НБУ як системно важливі, їх активи перевищують 50% від загального обсягу активів банківського сектора протягом останніх років. Для банківської системи України характерна висока концентрація активів у державних банках. Це свідчить про необхідність змін, оскільки приватні банки конкурують з державними, які володіють практично необмеженими ресурсами, що не сприяє ринковій економіці (рис. 2).

Дані рис. 2 свідчать про те, що загальні активи банківського сектору України постійно зростають з 2016 року. Різке збільшення спостерігається з 2020 по 2024 рік, – з 1494460 млн грн до 3422600 млн грн. Частка активів державних банків коливається між 49,74% та 53,3% за вказаний період. Найнижчий показник був зафіксований 01.01.2021 (49,74%), а найвищий – 01.01.2024 (63,13%).

Рис. 2. Динаміка обсягів сумарних активів комерційних банків та банків із державною часткою за 2016-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [10].

Так як сумарні активи банківської системи постійно зростають, за винятком на 01.01.2025 року, то це свідчить про зростання банківського сектора та покращення економічної ситуації. Частка активів державних банків залишається значною, показуючи важливу роль державних банків в економіці України. Помітні різкі коливання у частці активів державних банків, що може бути викликано як економічними, так і політичними факторами. Загалом, представлені дані вказують на стабільну і зростаючу роль банків з державною участю в банківському секторі України, попри деякі коливання у їх частці.

Зменшення ж частки активів державних банків на 01.01.2025 до 53,3% порівняно з 63,13% на 01.01.2024 пояснюється кількома факторами. Перш за все, у 2024 році уряд активізував процес зменшення державної частки у банківському секторі. Зокрема,

розглядалася можливість продажу частини акцій Укргазбанку та Сенса Банку, що вплинуло на загальну структуру активів. Крім того, приватні банки нарощували свої активи швидше, ніж державні, що призвело до зменшення їхньої частки у загальному обсязі банківських активів. Також війна та економічна нестабільність змусили державні банки переглянути свою кредитну політику, що могло вплинути на темпи зростання їхніх активів. Насамкінець, Національний банк України переглянув вимоги до капіталізації банків, що могло вплинути на структуру активів державних установ.

Ця ситуація також підкреслює втрати, які несе держава через концентрацію активів. Порівняно з іншими країнами, де уряди активно діють у банківському секторі, український уряд не має експансивних намірів. Наприклад, Приватбанк та Сенса Банк показує, що комерційні банки не відповідають загальним принципам державної участі в банківському капіталі, визначеним у попередньому розділі.

Це є однією з головних проблем державної частки в Україні – складність перетворення її на продуктивні напрями банківської діяльності. Інфраструктурний банк вже існував до націоналізації, тому Приватбанк не потребує дублювати функції Ощадбанку. Створення «банку розвитку» або спеціалізованого банку на основі найбільшого роздрібного банку також недоцільне. Такі установи мають працювати на загальних комерційних засадах для подальшої приватизації.

Загалом, державні банки продовжують грати ключову роль у підтримці стабільності банківського сектору України, адаптуючись до нових реалій та викликів, однак вони зіштовхнулися з численними проблемами, що позначилися на їхніх показниках. Війна приносить системні загрози, змушуючи їх адаптувати свої моделі діяльності. Питання цивільної безпеки та захоплення територій викликали значні проблеми, серед яких – втрати активів. Це призвело до зниження кількості банківських відділень в Україні. Найбільше постраждали державні банки, оскільки їх інфраструктура була найбільш розгалуженою (рис. 3).

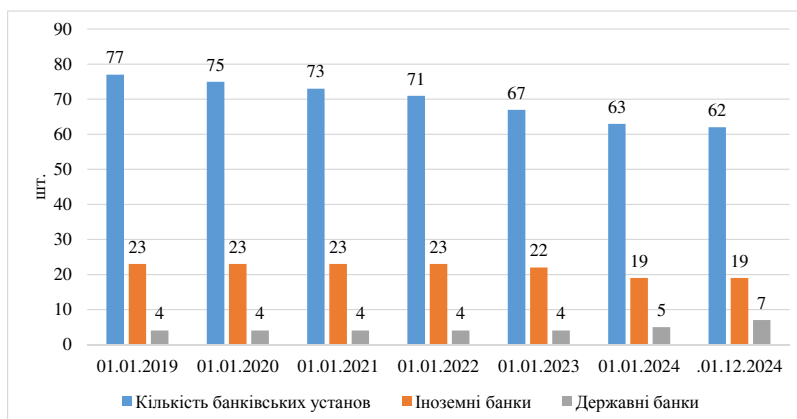

Рис. 3. Кількість банківських установ за 2018-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [10].

З рис. 3 бачимо, що загальна кількість банківських установ зменшується з 77 у 2018 році до 62 на кінець 2024 року, що свідчить про певні зміни в банківському секторі та

можливу консолідацію ринку. Кількість іноземних банків зменшується з 23 у 2018 році до 19 на кінець 2024 року, що вказує на відхід іноземних інвесторів або злиття іноземних банків. Кількість державних банків залишається стабільною на рівні 4 банків з 2018 по 2022 роки, але збільшується до 5 банків у 2023 році та до 7 банків на кінець 2024 року, що свідчить про зростання ролі державних банків в Україні протягом зазначеного періоду. Власне, це може бути відповіддю на економічні та політичні виклики.

Отож, станом на кінець 2024 року в Україні діяли сім державних банків (табл. 1):

1) Укресімбанк (1992 р.), Ощадбанк (1991 р.) – від початку представлені як державні;

2) Укргазбанк (2009 р.), Приватбанк (2016 р.), Сенса Банк (Альфа) (2023 р.), Перший інвестиційний банк (2024 р.), Мотор-Банк (2024 р.) були націоналізовані у періоди криз.

Таблиця 1

Банки з державною часткою станом на 01.01.2025 року [10]

Банк	Частка держави у власності, %	Активи, млрд грн	Частка активів у банківській системі, %	Як опинився у державній власності
ПриватБанк	100,00	553,61	23,80	Заснований у 1992 році, націоналізований у 2016 році через неплатоспроможність.
Ощадбанк	100,00	288,04	13,90	Створений у 1991 році на базі установ Ощадбанку СРСР.
Укресімбанк	100,00	253,61	9,10	Заснований указом Президента України у 1992 році.
Укргазбанк	94,94	157,13	6,50	Створений у 1995 році, націоналізований у 2009 році через фінансові труднощі.
Сенса Банк (колишній Альфа-Банк)	100,00	123,71	5,10	Заснований у 1992 році, перейменований у 2022 році. Націоналізований у 2023 році через санкції щодо власників.
Перший інвестиційний банк	88,89	0,40	0,01	Заснований у 1997 році, націоналізований у 2024 році через санкції проти основного акціонера.
Мотор-Банк	100,00	0,77	0,02	Створений у 2007 році, перейшов у державну власність у 2024 році через колабораційну діяльність власника.
Всього	–	1 377,27	53,3	–

При цьому кількість банківських установ в Україні скорочувалася протягом останніх років. Це здебільшого було викликано виведенням з ринку неплатоспроможних банків та тих установ, які не змогли виконати вимоги регулятора під час «банкопаду» 2014-2016 років. Незважаючи на кризові тенденції, ця ситуація сприяла оптимізації системи. Так, з початку війни ринок покинули вісім банків, що є порівняно невеликим скороченням у порівнянні з «банкопадом». Банки, що залишили ринок, були або під санкціями, або не відповідали вимогам регулятора [10]. Зокрема, ринок залишили: МР Банк (Сбербанк) – банк країни-агресора; Промінвестбанк – банк країни-агресора; Приватний Банк Форвард; Мегабанк –

НБУ визнав його неплатоспроможним; Банк Січ – визнаний неплатоспроможним через невиконання відсотків за кредитом рефінансування, отриманим від Нацбанку; Ібох Банк – через неправильну ідентифікацію партнерів та відсутність адекватного застосування принципу ризикоорієнтованого підходу; Укрбудінвестбанк; АТ «МІСТО БАНК»; Конкорд банк. Частка цих банків у активах платоспроможних банків була незначною, інакше вони б були націоналізовані.

Також скоротилася мережа відділень українських банків через воєнну агресію, втрату територій, безпекові міркування та несприятливу демографічну ситуацію. У 2020 році мережа налічувала 7134 відділення, у 2023 році – 5138, а на кінець 2024 року – 5011. Переважна частина закриттів відбулася у перший рік війни – 1349 відділень. У 2023 році було закрито лише 198 відділень, а у 2024 році – 127, що свідчить про певну стабілізацію ситуації (рис. 4).

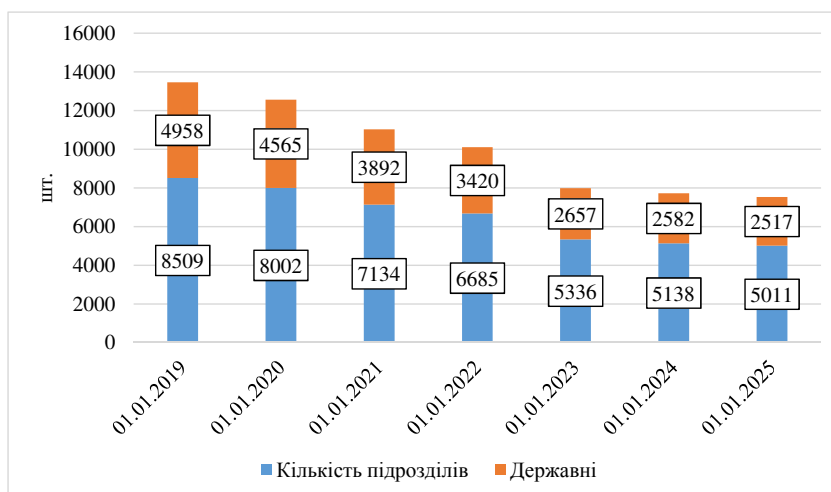

Рис. 4. Кількість структурних підрозділів банків за 2018-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [10]

Національний банк звернувся до Міністерства фінансів України та представників державної групи банків із пропозицією запровадити мораторій на скорочення їхніх мереж. Призупинення роботи окремих відділень пов'язано як із необхідністю забезпечення безпеки працівників, так і з оптимізацією витрат через зниження прибутковості, викликане військовою агресією з боку РФ.

У цьому випадку регулятор розмежовує комерційні потреби та функції державних банків, покладаючи на них відповідальність за забезпечення банківської інфраструктури. Регулятор враховує небажані соціальні наслідки, які можуть виникнути через такі скорочення. Крім того, ця ініціатива виникла у відповідь на скарги територіальних громад.

Військовий період, попри скорочення активності банків, відзначився зростанням активів, що було пов'язано з емісійними заходами регулятора, які могли б призвести до гіперінфляції, але завдяки обмежувальним заходам ліквідність банків

залишалася в межах банківської системи. Частка державних банків у чистих активах на кінець 2023 року становила 53,6%, а на кінець 2024 року – 53,3%.

Приватні комерційні банки можуть виступати інструментом фінансової політики держави. Однак їхня поведінка може відрізнятися від інших комерційних банків через часткову дотаційну природу і доступ до державного капіталу. Варто проаналізувати, чи відповідає діяльність таких банків загальним ринковим тенденціям. Основний інструмент пруденційного регулювання – це економічні нормативи, встановлені НБУ.

Першою групою нормативів є Н1, Н2 та Н3 – нормативи достатності капіталу (табл. 2).

Таблиця 2

**Виконання нормативів достатності капіталу
комерційними банками за 2017-2024 рр.**

Норматив	01.2018		01.2019		01.2020		01.2021		01.2022		01.2023		01.2024		01.2025	
	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.
Н1 Регулятивний капітал (млн грн)	115817,60	51588,48	126116,7	49631,50	150313,8	52485,20	182283,6	76839,85	211742,3	84148,74	211091,1	89323,24	258340,6	116891,16	268813,1	122910,11
Н2 Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10%) (до 05.08.2024)	16,1	16,36	16,18	13,96	19,66	15,68	21,98	21,17	18,01	17,91	19,68	14,20	21,07	14,75	-	-
Н3 Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%) (до 05.08.2024)	-	-	-	-	13,50	10,58	15,67	14,41	11,99	11,80	13,12	9,26	12,24	9,63	-	-
Н _{РК} Норматив достатності регулятивного капіталу (не менше 8,5%) (з 05.08.2024)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17,35	27,73
Н _{К1} Норматив достатності капіталу 1 рівня (не менше 7,5%) (з 05.08.2024)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16,92	26,74
Н _{ОК1} Норматив достатності основного капіталу 1 рівня (не менше 5,625%) (з 05.08.2024)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16,92	26,74

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [10] (Д.Б. – державні банки)

Табл. 2 демонструє виконання нормативів достатності капіталу комерційними банками України за різними датами, зокрема від січня 2018 до січня 2025 року. У ній наведені економічні нормативи достатності капіталу комерційними банками, включаючи регулятивний капітал (Н1), норматив достатності регулятивного капіталу (Н2), норматив достатності основного капіталу (Н3), норматив достатності регулятивного капіталу, норматив достатності капіталу 1 рівня та норматив достатності основного капіталу 1 рівня.

Показник нормативу достатності регулятивного капіталу значно зріс у довоєнні роки, знизившись лише у перший рік війни, а потім відновив своє зростання. Протягом цього періоду регулятивний капітал державних банків також збільшувався. Значення нормативу Н2, яке становило 16,1 у 2018 році, зросло до 21,98 у 2021 році, що вказує на ефективне змінення структури капіталу. Це також свідчить про активізацію кредитування та вищу захищеність вкладників.

На початку 2022 року показник знизився через регуляції напередодні війни та призупинення кредитування, але вже протягом першого року війни Н2 знову почав зростати. У державних банків інша ситуація: їх капітал знизився у перший рік війни і не повернувся на довоєнний рівень.

З огляду на значне зростання регулятивного капіталу при незначному відхиленні показника його достатності для системи і зниженні його для державних банків, можна зробити висновок, що банківська система діє в економному режимі, уникаючи прийняття нових ризиків.

Для показника Н3 спостерігається подібна тенденція. За результатами стрес-тестування Національний банк України виділив 5 банків, які потребують суттєвого підвищення рівня достатності капіталу – Правекс Банк, Укресімбанк, МТБ Банк, Укргазбанк та Сенс Банк. Ці банки відзначаються низькою процентною маржею та високим співвідношенням процентних витрат до доходів, що в основному спричинено кредитним ризиком.

Н2 – норматив достатності регулятивного капіталу: до 5 серпня 2024 року мав бути не менше 10%, а з 5 серпня 2024 року – не менше 9,5%.

Н3 – норматив достатності основного капіталу: до 5 серпня 2024 року мав бути не менше 7%, а з 5 серпня 2024 року – не менше 8%.

Власне, такі зміни обумовлені тим, що з 5 серпня 2024 року набули чинності нові вимоги Закону України «Про банки і банківську діяльність», згідно з якими банки перейшли на трирівневу структуру капіталу та нові нормативи його достатності. Відтепер капітал поділяється на три компоненти: основний капітал першого рівня, додатковий капітал першого рівня і капітал другого рівня.

Найякіснішою складовою капіталу є основний капітал першого рівня, який найтісніше відповідає попередньому основному капіталу. Тепер до цієї складової включаються прибутки минулих років та поточного року, за винятком тих, які планується розподілити через дивіденди. Раніше прибутки банків переважно враховувалися у додатковому капіталі. Тому, якщо основний капітал на 1 серпня 2024 року становив 178 млрд грн, то вже на 1 вересня 2024 року основний капітал першого рівня збільшився до 238 млрд грн [10].

Регулятивний капітал банків знизився до приблизно 245 млрд грн через додаткові вирахування (відстрочені податкові активи, переоцінки, інвестиції тощо) та заплановані дивіденди.

Відповідно до вимог постанови Правління Національного банку України № 368 від 28 серпня 2001 року (зі змінами), банки повинні дотримуватися пруденційних нормативів щоденно, але дані публікуються щомісяця на 1 число кожного місяця.

Для забезпечення збалансованості впровадження європейських вимог і збереження потенціалу банківської системи для подальшого кредитування економіки, Національний банк запровадив перехідні положення, які включають [10]:

1) поетапне досягнення мінімального значення нормативу достатності регулятивного капіталу:

- з 5 серпня 2024 до 31 грудня 2024 року – не менше ніж 8,5%;
- з 1 січня 2025 до 30 червня 2025 року – не менше ніж 9,25%;
- з 1 липня 2025 року – не менше ніж 10%.

2) надання банкам права включати до основного капіталу першого рівня:

– прибутки за перше півріччя і дев'ять місяців 2024 року без попереднього погодження Національним банком та без аудиторського огляду. Прибутки мають бути зменшені на величину дивідендів, визначених до сплати, і включені до капіталу до річних загальних зборів за підсумками 2024 року.

– кошти, отримані від оплати простих акцій або підвищення їх номінальної вартості, включаються до капіталу протягом 2024 року для завершення заходів з докапіталізації.

– інструменти з умовами списання/конверсії, субординовані борги можуть бути включені до додаткового капіталу першого рівня і капіталу другого рівня під час погоджувальних процедур з Національним банком.

Отож, протягом аналізованого періоду спостерігається стабільне зростання регулятивного капіталу комерційних банків, що свідчить про поступове зміцнення їх капітальної бази. Банки, в основному, дотримувалися встановлених нормативів достатності капіталу. У серпні 2024 року відбуваються зміни нормативів, що відображає підвищення вимог до капіталу банків для забезпечення їх стійкості та надійності. Загалом, дані демонструють позитивні тенденції щодо зміцнення капітальної бази комерційних банків України протягом останніх років.

Наступні нормативи – Н7, Н8 та Н9 регулюють потенційні операційні витрати банків. Однією з ключових проблем банківського сектору в Україні є висока частка непрацюючих кредитів, часто наданих сумнівним позичальникам. Починаючи з 2015 року, Національний банк впровадив низку заходів для нормалізації цих показників, адже саме порушення кредитних ризиків стало причиною націоналізації Приватбанку (табл. 3).

Зменшення великих кредитних ризиків стрімко розвивалося до війни і продовжилося під час конфлікту. Значення нормативу Н7 поступово знижується, що вказує на оптимізацію кредитних портфелів комерційних банків. Однак, у державних банків цей показник зростає у воєнний період. Для всіх, окрім Укресімбанку, значення нормативу знаходяться в межах норми. Кредитний ризик Укресімбанку на одного контрагента становив 65,22% станом на 2024 рік. Діяльність Укресімбанку є проактивною в умовах війни.

Таблиця 3

Виконання нормативів кредитного ризику українськими банками за 2017-2024 рр.

Норматив	01.2018		01.2019		01.2020		01.2021		01.2022		01.2023		01.2024		01.2025	
	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.
Н7 Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	20,29	18,55	19,83	20,20	17,61	18,86	19,14	16,36	18,60	16,37	17,80	18,27	15,53	22,12	15,09	11,97
Н8 Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	208,31	216,58	176,23	253,26	105,00	198,87	87,39	134,78	72,35	107,78	86,33	284,93	63,13	327,05	66,53	99,92
Н9 Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%)	17,89	0,46	10,41	0,27	7,02	2,85	4,10	0,30	3,71	0,26	2,81	0,21	1,08	0,08	1,57	1,22

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [10] (Д.Б. – державні банки)

Значення нормативу Н8 зменшувалося найшвидше серед всіх показників. Наприклад, у січні 2018 року цей показник складав 208,31%, а в січні 2022 року – вже 72,35%, що свідчить про диверсифікацію кредитних портфелів. У державних банків показник значно вищий за середній, особливо за перші два роки війни. Найбільший вплив на перевищення норми зробив Укрексімбанк – станом на початок 2024 року його показник Н8 становив 1195,81.

Норматив Н9, що визначає максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами, знизився з 17,89 у 2018 році до 0,26 у 2021 році. Для державних банків цей показник природньо є нижчим. Зниження Н9 по системі свідчить про поліпшення наглядової політики, оскільки раніше кредитування пов'язаних осіб було поширеною практикою.

Загалом, нормативи кредитного ризику показують позитивну тенденцію, а зміни під час війни можна пояснити об'єктивними факторами. Значна різниця у показниках Н7 та Н8 обумовлена, переважно, одним банком.

Виконання інвестиційних нормативів свідчить про низьку інвестиційну активність у досліджуваному періоді (табл. 4).

Норматив Н11 свідчить про диверсифікацію ризиків у банківських портфелях, що означає відсутність надмірної концентрації однорідних активів. Водночас, показник Н12, що відображає загальний рівень інвестування, є відносно низьким. Для державних банків цей показник значно вищий, як і рівень концентрації активів у їхніх портфелях. Варто зазначити, що перевиконання цих нормативів є радше негативним фактором.

Таблиця 4

Виконання нормативів інвестування за 2017-2024 рр.

Норматив	01.2018		01.2019		01.2020		01.2021		01.2022		01.2023		01.2024		01.2025	
	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.	За системою	Д.Б.
Н11 Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	0,0001	0,18	0,0009	0,15	0,0002	0,0464	0,0002	0,0457	0,0005	0,0342	0,0000	0,0397	0,0000	0,0240	0,0000	0,61
Н12 Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	0,22	0,28	0,15	0,25	0,13	0,13	0,10	0,13	0,17	0,11	0,02	0,06	0,01	0,04	0,06	1,18

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [10] (Д.Б. – державні банки)

Отже, аналіз виконання економічних нормативів показує, що банки стабільно дотримуються вимог щодо достатності капіталу, ліквідності, кредитного ризику та інвестування.

Протягом воєнного періоду значних відхилень не спостерігалось, а наявні відхилення мають природні та пояснювані причини. У кожній групі нормативів є відмінності між показниками системи в цілому та показниками державних банків. Найбільші відмінності спостерігаються у нормативах кредитного ризику, які найбільше приймаються державними банками у воєнний період.

За останні п'ять років банківський сектор України пройшов через низку значущих змін та трансформацій, що суттєво вплинули на його функціонування та стабільність (рис. 5).

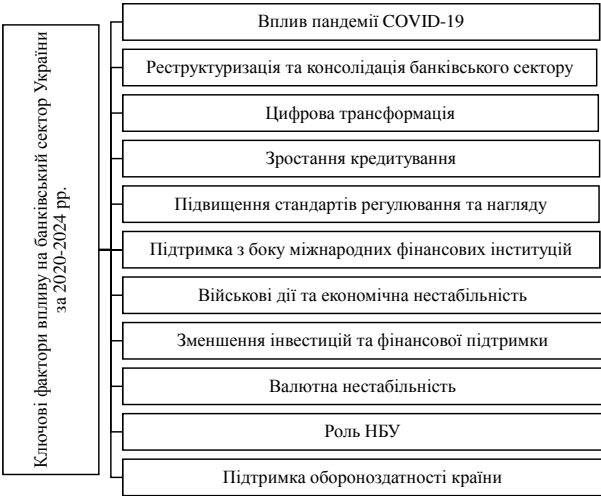

Рис. 5. Ключові фактори впливу на банківський сектор України за 2020-2024 рр.

Джерело: запропоновано автором за даними [1-10].

Зокрема, пандемія COVID-19 мала значний вплив на банківський сектор України. І як наслідок, у 2020 році банки зіткнулися з новими викликами, такими як зменшення економічної активності, зниження доходів населення та підприємств, зростання кредитних ризиків. Уряд та Національний банк України (НБУ) вжили низку заходів для підтримки фінансової стабільності, включаючи зниження облікової ставки, рефінансування банків та впровадження мораторію на стягнення прострочених кредитів.

Цифрова трансформація стала одним з ключових трендів у банківському секторі України за останні роки. Банки активно впроваджували нові технології, такі як мобільні додатки, онлайн-банкінг, безконтактні платежі та блокчейн. Це дозволило підвищити зручність та доступність банківських послуг для клієнтів, а також знизити витрати на їх обслуговування.

У цифровій економіці фінансовий сектор зазнає змін через появу нових гравців, які змінюють традиційні підходи банків. Сьогодні цими гравцями є фінтех-компанії (FinTech) та необанки.

Наступним ключовим фактором впливу на банківський сектор України у період 2020-2024 років виступає зростання кредитування як фізичних осіб, так і підприємств. Банки активніше надавали іпотечні кредити, споживчі позики та кредити для бізнесу. Це сприяло зростанню економічної активності та інвестицій у різні сектори економіки.

Однією з головних тенденцій періоду 2020-2024 років стала реструктуризація та консолідація банківського сектору. Значна кількість малих та середніх банків об'єдналися або були поглинені більшими фінансовими установами. Це сприяло підвищенню капіталізації та стійкості банківського сектору.

Підвищення стандартів регулювання та нагляду пояснюється тим, що НБУ продовжував впроваджувати більш жорсткі вимоги до капіталізації та ризик-менеджменту банків. Це включало підвищення вимог до якості активів, ліквідності та стійкості банків. Завдяки цим заходам вдалося підвищити стійкість банківського сектору та знизити ризики фінансових криз.

Водночас протягом цього періоду українські банки активно співпрацювали з міжнародними фінансовими інституціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Світовий банк. Ця підтримка допомагала банкам залучати додаткові фінансові ресурси та підвищувати їхню стійкість.

Крім того, війна між Україною та росією, яка розпочалася ще у 2014 році і загострилася у 2022 році, мала суттєвий вплив на банківський сектор України протягом 2020-2024 років. Вона вплинула на всі аспекти економічного життя країни, включаючи фінансову систему, яка повинна була адаптуватися до нових реалій.

Перш за все, військові дії значно вплинули на економічну стабільність країни. Втрата контролю над окремими територіями, руйнування інфраструктури, скорочення виробництва та міграційні потоки негативно вплинули на економічну активність. Це, в свою чергу, призвело до зменшення кредитних можливостей банків та підвищення рівня непрацюючих кредитів.

У такому ракурсі війна зумовила зниження рівня іноземних інвестицій в українську економіку, що послабило фінансові можливості банківської системи.

Багато інвесторів утримувалися від вкладення коштів у країну через високі ризики, що вплинуло на капіталізацію банків та їхню здатність кредитувати економіку. Однак, у цей період Україна отримувала значну фінансову підтримку з боку міжнародних організацій, яка була спрямована на підтримку стабільності банківського сектору та забезпечення ліквідності фінансової системи в умовах військових дій.

Валютна нестабільність пояснюється тим, що війна призвела до значних коливань валютного курсу, що вплинуло на стабільність банківської системи. Девальвація гривні та підвищення вартості іноземної валюти ускладнили виконання зовнішніх зобов'язань банків та зменшили їх ліквідність.

Крім того, НБУ відігравав ключову роль у підтримці стабільності банківського сектору в умовах війни. Він впроваджував заходи, спрямовані на підтримку ліквідності, реструктуризацію боргів, зниження облікової ставки та регулювання валютного ринку. Ці заходи допомагали банкам адаптуватися до нових умов та забезпечували фінансову стабільність.

Державні комерційні банки також відігравали важливу роль у фінансуванні оборонних потреб країни. Вони надавали кредити та фінансову підтримку уряду для забезпечення військових потреб та підвищення обороноздатності.

Загалом, війна між Україною та росією мала значний вплив на банківський сектор України протягом 2020-2024 років. Військові дії, економічна нестабільність та зменшення інвестицій створили нові виклики для банківської системи. Проте, завдяки підтримці міжнародних фінансових інституцій та заходам з боку Національного банку України, банківський сектор зміг адаптуватися до нових умов та забезпечити фінансову стабільність країни. Хоча, незважаючи на позитивні зміни, банківський сектор України продовжує стикатися з численними викликами. До них належать високий рівень непрацюючих кредитів, недостатня довіра з боку населення, а також вплив зовнішніх економічних факторів. Проте, завдяки уже впровадженим реформам та безперерйній підтримці з боку уряду та міжнародних інституцій, банківський сектор має чималі перспективи для подальшого розвитку та зростання.

Проведені дослідження вказують на те, що банківський сектор України за останні роки пройшов через значні трансформації, які сприяли підвищенню його стійкості та ефективності. Впровадження нових технологій, реструктуризація та підвищення стандартів регулювання дозволили банкам адаптуватися до нових умов та забезпечити фінансову стабільність країни. Однак, для подальшого розвитку банківського сектору необхідно продовжувати реалізацію реформ та залучати інвестиції, що сприятиме зростанню економіки та підвищенню добробуту населення.

В розрізі державних комерційних банків в умовах мінливого середовища стикаємося з численними викликами, які впливають на їхню діяльність (рис. 6).

Однією з головних проблем, з якими стикаються державні комерційні банки, є макроекономічна нестабільність. Війна з росією, економічні кризи та зовнішні чинники суттєво впливають на економіку країни. Це призводить до зниження довіри населення до банківської системи, зменшення обсягів депозитів та кредитування. Крім того, девальвація національної валюти та інфляція ускладнюють управління фінансовими ризиками.

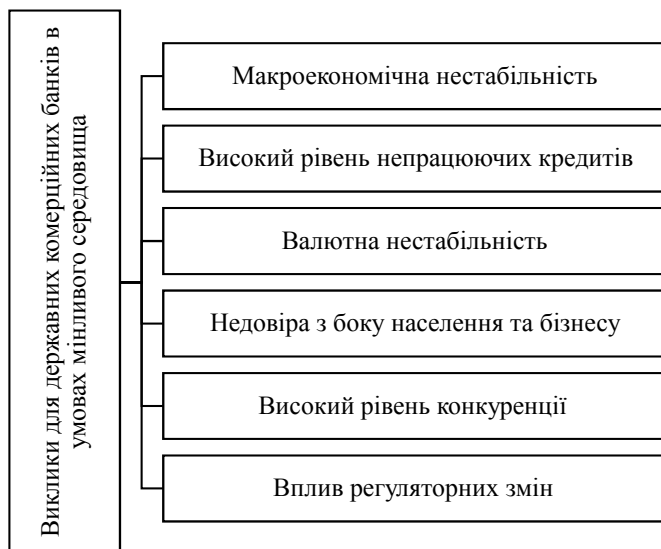

Рис. 6. Виклики для державних комерційних банків в умовах мінливого середовища

Джерело: запропоновано автором за даними [1-10].

Високий рівень непрацюючих кредитів (на 01.01.2025 р. – 38,2%) є ще однією значною проблемою для державних комерційних банків. Непрацюючі кредити знижують ліквідність банків та збільшують їхні витрати на резерви. Це обмежує можливості банків для надання нових кредитів та фінансування економіки. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати ефективні механізми реструктуризації боргів та підвищувати якість кредитного портфеля.

Коливання валютного курсу також впливають на діяльність державних банків. Девальвація гривні збільшує вартість зовнішніх зобов'язань банків та знижує їхню ліквідність. Крім того, валютна нестабільність ускладнює прогнозування фінансових показників та планування діяльності банків. Для зменшення впливу валютних ризиків банки повинні активно використовувати інструменти хеджування та диверсифікації валютних портфелів.

Недовіра до банківської системи з боку населення та бізнесу є серйозною проблемою для державних комерційних банків. Це призводить до зменшення обсягів депозитів та кредитування, що, у свою чергу, обмежує можливості банків для фінансування економіки. Для підвищення довіри необхідно забезпечити прозорість діяльності банків, вдосконалити систему корпоративного управління та підвищувати якість обслуговування клієнтів.

Крім того, державні комерційні банки стикаються з високим рівнем конкуренції з боку приватних банків та міжнародних фінансових установ. Це вимагає постійного вдосконалення послуг, зниження витрат та впровадження нових технологій. Для збереження конкурентоспроможності державні банки повинні інвестувати у цифровізацію, розширювати спектр послуг та підвищувати ефективність своєї діяльності.

Регуляторні зміни також впливають на діяльність державних комерційних банків. Постійне оновлення нормативно-правової бази, зокрема вимоги до капіталу, ризик-менеджменту та звітності, вимагають від банків адаптації та впровадження нових стандартів. Для успішного функціонування у мінливому середовищі банки повинні оперативно реагувати на регуляторні зміни та забезпечувати відповідність новим вимогам.

Отже, державні комерційні банки відіграють важливу роль у фінансовій системі України, забезпечуючи економічну стабільність та розвиток. Проте, в умовах мінливого середовища вони стикаються з численними викликами, такими як макроекономічна нестабільність, високий рівень непрацюючих кредитів, валютна нестабільність, недовіра з боку населення та бізнесу, високий рівень конкуренції та регуляторні зміни. Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати ефективні механізми управління ризиками, підвищувати якість обслуговування клієнтів та активно впроваджувати нові технології. Це сприятиме зміцненню банківської системи та забезпеченню стабільного економічного розвитку країни.

В умовах сучасних викликів та змін, перед державними комерційними банками відкриваються нові перспективи та можливості для подальшого зростання та вдосконалення (рис. 7).

Рис. 7. Перспективи роботи державних комерційних банків у фінансовій системі України

Джерело: запропоновано автором за даними [1-10].

Однією з головних перспектив для державних комерційних банків є розвиток цифрових послуг. Впровадження сучасних технологій, таких як мобільний банкінг, онлайн-платформи та фінтех-рішення, дозволяє банкам підвищити ефективність своїх операцій та забезпечити зручність для клієнтів. Цифровізація банківських послуг сприяє зниженню витрат на обслуговування, підвищує доступність фінансових продуктів і сприяє зростанню довіри з боку населення.

Державні комерційні банки мають значний потенціал для підтримки малого та середнього бізнесу. Надання кредитів на вигідних умовах, консультаційна підтримка та інші фінансові інструменти дозволяють сприяти розвитку підприємництва та створенню нових робочих місць. Підтримка такого бізнесу є важливою складовою економічного зростання країни, і державні банки можуть відігравати ключову роль у цьому процесі.

Також державні комерційні банки можуть активніше залучати інвестиції у стратегічні галузі економіки, такі як інфраструктура, енергетика, агропромисловий комплекс та інші. Фінансування великих інфраструктурних проєктів, модернізація виробничих потужностей та впровадження інноваційних технологій сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності економіки та стійкому розвитку країни.

Інтеграція з міжнародними фінансовими інституціями та залучення іноземних інвестицій є важливою перспективою для державних комерційних банків. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку та Світовий банк, дозволить залучати додаткові фінансові ресурси та підвищувати стійкість банківської системи. Крім того, це сприятиме впровадженню кращих міжнародних практик та підвищенню рівня корпоративного управління.

Для забезпечення стабільного розвитку державних комерційних банків необхідно продовжувати реалізацію реформ та підвищувати прозорість їхньої діяльності. Впровадження нових стандартів корпоративного управління, підвищення якості обслуговування клієнтів та зниження рівня корупції сприятимуть зростанню довіри з боку населення та бізнесу. Реалізація реформ також дозволить підвищити конкурентоспроможність банків та забезпечити їхню стабільність у довгостроковій перспективі.

Насамкінець, державні комерційні банки можуть відігравати важливу роль у забезпеченні фінансової інклюзії, тобто доступу до фінансових послуг для всіх верств населення, включаючи малозабезпечені та віддалені регіони. Це включає створення умов для відкриття банківських рахунків, надання мікрокредитів та розвитку фінансової грамотності населення. Підтримка фінансової інклюзії сприятиме зростанню економічної активності та підвищенню рівня життя населення.

Загалом, державні комерційні банки мають значний потенціал для розвитку та зростання у фінансовій системі України. Розширення цифрових послуг, підтримка малого та середнього бізнесу, інвестиції у стратегічні галузі, розширення міжнародної співпраці, реалізація реформ та підтримка фінансової інклюзії є ключовими перспективами для цих банків. Використання цих можливостей сприятиме підвищенню стійкості банківської системи, зростанню економіки та підвищенню добробуту населення. Завдяки активній роботі державних комерційних банків, Україна може досягти сталого економічного розвитку та зміцнити свою позицію на міжнародному фінансовому ринку.

Отже, фінансова стабільність державних банків є критично важливою для економічного розвитку України, особливо в умовах макроекономічної нестабільності та наслідків війни. Власне, одним із ключових інструментів забезпечення такої стабільності є інтеграція страхових послуг у банківську систему, що дозволяє зменшити ризики, підвищити довіру до фінансових установ та забезпечити захист

капіталу вкладників і позичальників. Концепція bancassurance, яка передбачає синергію банківських та страхових продуктів, широко використовується у розвинених країнах і демонструє високу ефективність у зниженні кредитних ризиків та підвищенні фінансової стійкості.

Bancassurance – це модель, яка поєднує банківські та страхові послуги, дозволяючи фінансовим установам пропонувати клієнтам комплексні рішення для управління ризиками. Основними елементами такої інтеграції є [1; 4; 6]:

- 1) страхування депозитів – механізм захисту вкладників від можливих банкрутств банку, що підвищує довіру до фінансової системи;
- 2) кредитне страхування – компенсація втрат у разі неплатоспроможності позичальника, що знижує ризики для банків та сприяє розширенню кредитування;
- 3) інвестиційне страхування – забезпечення стабільності активів у кризові періоди, що дозволяє банкам ефективніше управляти фінансовими потоками.

Саме одним із важливих аспектів фінансової стабільності є страхування депозитів. Хоча Фонд гарантування вкладів фізичних осіб вже працює, державні банки можуть запровадити додаткові програми страхового захисту великих вкладників, розширити страхування корпоративних депозитів, щоб бізнес мав додаткову гарантію збереження коштів або ж інтегрувати міжнародний досвід, зокрема підходи країн ЄС щодо систем страхування вкладів.

У такій площині державні банки відіграють стратегічну роль у фінансовій системі України, виконуючи наступні ключові функції [1; 4; 6]:

- 1) кредитування державних і соціальних програм: державні банки забезпечують фінансування інфраструктурних проєктів, програм соціального захисту та підтримки малого і середнього бізнесу; програма «Оселя, що реалізується через Ощадбанк, надає доступне іпотечне кредитування для населення;

- 2) підтримка фінансової стабільності в умовах кризи: під час воєнного конфлікту державні банки відіграли ключову роль у збереженні ліквідності фінансової системи та підтримці критичних галузей; через механізми рекапіталізації та державні гарантії вони змогли забезпечити безперервність банківських послуг навіть у найскладніших умовах;

- 3) адміністрування виплат і соціальних фондів: державні банки обслуговують пенсійні та соціальні виплати, гарантуючи фінансовий захист вразливих категорій населення; через їхню широку мережу відділень та цифрові сервіси здійснюється ефективне управління державними фінансовими потоками.

Попри свою стратегічну важливість, державні банки стикаються з низкою викликів, які можуть впливати на їхню ефективність і стабільність [1-10]:

1. Високий рівень проблемних кредитів (NPL): частка непрацюючих кредитів у державних банках на 01.01.2025 залишається вищою, ніж у приватних установ, що створює додаткові фінансові ризики; націоналізація комерційних банків у періоди економічних криз призвела до накопичення непрацюючих кредитів, що ускладнює управління активами; державні банки продовжують працювати над скороченням частки NPL через реструктуризацію кредитного портфеля та впровадження механізмів страхування кредитів. Власне, розширення механізмів страхування кредитів полягає у тому, що державні банки можуть впроваджувати страхові

гарантії для кредитування малого та середнього бізнесу (МСБ), що тим самим дозволить: зменшити ризик неповернення позик через страхування кредитного портфеля; забезпечити механізм компенсації втрат банкам, якщо позичальник не може погасити борг; стимулювати зростання обсягів кредитування, оскільки страхові компанії покриватимуть частину ризиків.

2. Валютна нестабільність: коливання курсу гривні, спричинені війною та макроекономічними потрясіннями, призводять до збільшення ризиків валютного фінансування; державні банки часто виступають державними фінансовими агентами, що робить їх особливо вразливими до валютних криз.

3. Низький рівень фінансової інклюзії: доступ до банківських послуг у віддалених регіонах залишається обмеженим, що створює додаткові бар'єри для фінансування малого бізнесу та населення; впровадження цифрових банківських платформ та інтеграція страхових механізмів можуть покращити доступність послуг для населення.

Відтак для мінімізації ризиків державні банки активно розглядають інтеграцію страхових механізмів, що дозволить: зменшити рівень проблемних кредитів через страхування позичальників, підвищити надійність депозитних програм через гарантування повернення вкладів, розширити доступність кредитування для бізнесу через страхові гарантії, а також забезпечити фінансову стійкість у кризових умовах через механізми компенсації збитків.

Власне, у періоди економічної турбулентності механізми страхування можуть відігравати ключову роль у підтримці банківської стійкості, а саме: страхування ризиків ліквідності дозволить державним банкам швидше реагувати на кризові ситуації; страхування від збитків у періоди валютних коливань може мінімізувати втрати для банків; страхові механізми для іпотечного кредитування допоможуть стабілізувати ринок нерухомості та підтримати доступність житлового фінансування [1; 4; 6].

Впровадження bancassurance, тобто поєднання банківських та страхових послуг, є ключовою тенденцією у розвинених країнах і може стати важливим елементом підвищення стабільності державних банків в Україні.

В умовах сьогодення уряд та Національний банк України активно працюють над реформуванням державного банківського сектора. Основні напрями їх розвитку включають: оптимізацію структури власності – можливість часткової приватизації Укргазбанку та Сенс Банку, розширення доступу до банківських послуг – розвиток цифрових фінансових сервісів та фінансової грамотності, посилення фінансової безпеки – інтеграція страхових механізмів у кредитні та депозитні продукти.

Загалом, в Україні залишаються неопрацьованими кілька ключових напрямів, серед них: страхування державних кредитних програм – необхідно створити спеціалізовані страхові інструменти для підтримки соціальних кредитів; адаптація регуляторних норм – удосконалення законодавчої бази для захисту вкладників; розробка страхової підтримки для малого та середнього бізнесу – запровадження програм гарантій для підприємців. Власне, ці аспекти потребують подальшого наукового аналізу та розробки стратегій впровадження.

У підсумку впровадження страхових механізмів у фінансову систему державних банків сприятиме: стабілізації фінансової системи шляхом зниження ризиків для вкладників, захисту кредитних ресурсів у періоди економічної нестабільності та підвищенню довіри до банків через страхові гарантії.

Отож, банкострахування може стати не лише додатковою послугою, а стратегічним напрямом розвитку державних банків, адже вони можуть створювати спільні продукти з страховими компаніями, що зменшить витрати на страхування для клієнтів. Зокрема, страхові продукти можуть бути інтегровані у класичні банківські пропозиції, такі як іпотека, споживчі кредити та бізнес-фінансування. Це також може підвищити довіру до банків, оскільки клієнти отримають комплексний фінансовий захист.

Україна має потенціал для інтеграції bancassurance у державні банки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність фінансового сектору та створити надійні механізми захисту капіталу. Однак державні банки потребують удосконалення правової бази для успішної інтеграції страхових механізмів, зокрема: розгляд питання запровадження обов'язкового страхування великих депозитів; впровадження програми державного страхування кредитів МСБ; узгодження з європейськими стандартами страхового регулювання, що сприятиме розвитку bancassurance.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Протягом останніх років банківський сектор України продемонстрував значну адаптивність, попри виклики економічної нестабільності, пандемії COVID-19 та військової агресії з боку росії. Завдяки підтримці Національного банку України НБУ та міжнародних фінансових інституцій, відбулося суттєве зміцнення банківської системи через реструктуризацію, консолідацію та цифрову трансформацію.

Загалом, державні банки залишаються ключовими гравцями фінансової системи України, володіючи 53,3% загальних активів банківського сектора (на 01.01.2025). Їхня діяльність включає: фінансування стратегічних галузей (інфраструктури, енергетики, оборонної промисловості), кредитування малого та середнього бізнесу як основи економічного зростання, забезпечення фінансової стабільності через державні механізми підтримки ліквідності.

Однак високий рівень проблемних кредитів (NPL) у державних банках (38,2% на 01.01.2025) продовжує залишатися серйозним викликом, що потребує ефективних рішень, зокрема інтеграції страхових механізмів для зниження фінансових ризиків.

Одним із ключових напрямів розвитку державних банків є цифрова трансформація. Основні її стратегічні ініціативи включають: впровадження мобільного банкінгу та онлайн-сервісів для підвищення доступності фінансових послуг, розвиток інноваційних платіжних рішень (блокчейн, AI-аналітика, автоматизація кредитного скорингу), співпраця з FinTech-компаніями для створення нових фінансових продуктів.

Відтак розвиток цифрових платформ дозволить знизити операційні витрати, розширити клієнтську базу та покращити фінансову інклюзію у регіонах з обмеженим доступом до банківських установ.

При цьому в умовах високої кредитної та макроекономічної турбулентності, модель bancassurance (банкострахування) може стати ключовим елементом стабілізації фінансової системи державних банків.

Серед основних переваг bancassurance можемо виділити такі, як: зниження рівня проблемних кредитів через страхові гарантії позичальників, підвищення фінансової безпеки вкладників через страхування депозитів (особливо у періоди економічних потрясінь), розширення доступу до кредитних продуктів для малого бізнесу через страхові механізми.

Загалом, Україна здатна адаптувати міжнародний досвід bancassurance для посилення захисту банківських активів та мінімізації системних ризиків. Однак з огляду на тенденцію до часткової приватизації окремих державних банків, уряд має впровадити комплексну стратегію реформування, що включає: оптимізацію структури власності – можливість продажу акцій Укргазбанку та Сенса Банку міжнародним фінансовим організаціям; запровадження незалежних наглядових рад для посилення корпоративного управління; розширення регуляторного нагляду щодо управління кредитними ризиками та запобігання фінансовим втратам.

Також необхідно розглянути можливість інтеграції страхових продуктів як елемента регуляторної політики, що сприятиме довгостроковій фінансовій стабільності.

Державні банки України у 2025 році продовжують відігравати ключову роль у фінансовій системі, підтримуючи економічну стабільність. Основні напрями їхнього розвитку включають: цифрову трансформацію, що підвищить конкурентоспроможність та фінансову доступність; інтеграцію bancassurance, що допоможе зменшити кредитні ризики та зміцнити фінансову безпеку; оптимізацію структури державної власності, що підвищить ефективність управління банками; посилення міжнародної співпраці, що залучить іноземні інвестиції та підвищить регуляторні стандарти.

Відтак інтеграція страхових послуг у фінансову систему державних банків України може стати ключовим драйвером стабільності банківського сектора, підвищити довіру вкладників та зменшити ризики, пов'язані з економічною невизначеністю.

Список використаних джерел:

1. Analysis of the size and share of the bancassurance market in Europe - growth trends and forecasts (2025-2030). 2025. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/bancassurance-in-europe>
2. Davydenko N., Boiko S., Cherniavska O., Nehrey M. Analysis of the impact of state-owned banks on the sustainability of public finances. *Economies*. 2023. 11(9):229.
3. Gonzalez-Garcia, F. Grigoli - State-Owned Banks and Fiscal Discipline, IMF Working Paper.
4. Insurance regulation. 2023. URL: https://finance.ec.europa.eu/banking/insurance/insurance-regulation_en
5. Levy E., Micco A., Panizza U. Should the Government Be in the Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks, 2004.
6. Report on the 2023 banking turmoil. Bis. 2023. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d555.pdf>
7. Sapienza P. The Effects of Government Ownership on Bank Lending.

8. Smovzhenko, T. S., Lyutyy, I. O., & Denys, O. B. Корпоративне управління в державних банках. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2019. № 2(29). P. 73-79. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i29.171882>.
9. Касич А. О., Підкуйко О. О., Коротенкова І. М. Роль державних банків у розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №4. С. 35-40. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.4.35
10. Сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>

References:

1. Analysis of the size and share of the bancassurance market in Europe - growth trends and forecasts (2025-2030). (2025). Retrieved from: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/bancassurance-in-europe>.
2. Davydenko, N., Boiko, S., Cherniavska, O., & Nehrey, M. (2023). Analysis of the impact of state-owned banks on the sustainability of public finances. *Economies*, 11(9), 229.
3. Gonzalez-Garcia, F., & Grigoli. (2023). State-Owned Banks and Fiscal Discipline. *IMF Working Paper*.
4. Insurance regulation. (2023). Retrieved from: https://finance.ec.europa.eu/banking/insurance/insurance-regulation_en.
5. Levy, E., Micco, A., & Panizza, U. (2004). Should the Government Be in the Banking Business? *The Role of State-Owned and Development Banks*. 2004.
6. Report on the 2023 banking turmoil. (2023). *Bank for International Settlements (BIS)*. Retrieved from: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d555.pdf>.
7. Sapienza, P. (2004). The Effects of Government Ownership on Bank Lending.
8. Smovzhenko, T. S., Lyutyy, I. O., & Denys, O. B. (2019). Corporate governance in state-owned banks. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(29), 73–79. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i29.171882>.
9. Kasich, A. O., Pidkuiko, O. O., & Korotenkova, I. M. (2020). The role of state-owned banks in the development of the national economy. *Investments: Practice and Experience*, №4, 35–40. Retrieved from: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.4.35>.
10. National Bank of Ukraine. (2025). Retrieved from: <https://bank.gov.ua>.

УДК: 368.07

Алла Крушинська

кандидат економічних наук, доцент,
та права імені Леоніда Юзькова. м. Хмельницький, Україна
alla.krushynska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0523-3423

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СТРАХОВИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Alla Krushynska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF INSURERS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Анотація. У статті представлені результати критичного аналізу науково-методичних підходів до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії» в умовах євроінтеграційних процесів. Виділено п'ять основних напрямків її тлумачення: платоспроможність, переважання доходів над витратами, здатність до розвитку, виконання зобов'язань перед страховиками та адаптивність до змін зовнішнього середовища. На їхній основі обґрунтовано авторське розуміння фінансової стійкості. Проаналізовано ключові чинники, що визначають стійкість: достатність власного капіталу, обґрунтована тарифна політика, збалансований страховий портфель, ефективна система перестрахування, належний рівень резервів, інвестиційна стратегія. Окреслено зовнішні та внутрішні детермінанти, акцентовано увагу на політичній стабільності та довірі до ринку. Описано основні зміни, що відбуваються на страховому ринку під впливом адаптації до вимог Директив ЄС, зокрема Solvency II та BRRD, а також нормативних актів НБУ, спрямованих на посилення систем внутрішнього управління, контролю та управління ризиками. Увага зосереджена на викликах, пов'язаних зі збільшенням регуляторного тиску, зростанням вимог до прозорості та капіталізації. Визначено потенційні ризики для українських страховиків.

Ключові слова: фінансова стійкість, страхова компанія, платоспроможність, страхові резерви, ризики, євроінтеграція, регулювання страхового ринку.

Abstract. The article examines the transformational processes in the field of managing the financial stability of insurance companies in Ukraine in the context of active implementation of European insurance regulation. The author generalizes scientific and methodological approaches to the interpretation of the concept of financial stability of an insurance company.

Five main directions of its interpretation are allocated: as solvency, predominance of income over expenses, ability to develop, fulfillment of obligations to insurers, and adaptability to changes in the external environment. The author's own interpretation of financial sustainability as a system of measures aimed at efficient cost management and ensuring stable profits in the long term is proposed. A set of key factors influencing the financial stability of insurers is identified, including capital adequacy, efficiency of tariff policy, diversified insurance portfolio, quality of reserves, investment strategy, solvency and reinsurance capacity. The available indicators for assessing financial stability, including regulatory ratios of solvency, liquidity and independence from reinsurance, are analyzed. A methodological problem is identified - the lack of a unified system of indicators adapted to the specifics of the insurance sector. The necessity of a strategic approach to managing financial stability as a critical resource for the sustainable development of an insurance company is substantiated.

The article describes the main changes taking place in the insurance market under the influence of adaptation to the requirements of EU Directives, in particular Solvency II and BRRD, as well as regulations of the National Bank of Ukraine aimed at strengthening internal management, control and risk management systems. Attention is focused on the challenges associated with increased regulatory pressure, growing transparency and capitalization requirements, which leads to a reduction in the number of market participants. Potential risks for Ukrainian insurers are identified. The results of the study can be used to develop strategies for adapting the insurance business to new regulatory conditions, maintaining financial stability and increasing market confidence in the context of European integration

Key words: *financial stability, insurance company, solvency, insurance reserves, risks, European integration, insurance market regulation.*

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні питання забезпечення фінансової стійкості страховиків набуває особливої значущості. Страховий сектор відіграє ключову роль у формуванні фінансової безпеки держави, захисті інтересів громадян та бізнесу, а також у формуванні довгострокових інвестиційних ресурсів. З огляду на імплементацію європейських стандартів у національне регуляторне середовище, зокрема вимог директив ЄС, першочергового значення набуває гармонізація підходів до оцінки платоспроможності, ризик-орієнтованого нагляду та відповідності регулятивного капіталу страхових компаній законодавчим вимогам.

Зміна нормативної парадигми, перехід до принципів, закладених у директиві Solvency II, потребує комплексного аналізу поточного стану фінансової стійкості вітчизняних страховиків та визначення ключових викликів у процесі адаптації. У контексті законодавчих трансформацій і воєнного стану зростає потреба у підвищенні прозорості, ефективності управління ризиками та довіри до страхового ринку, що, у свою чергу, зумовлює необхідність перегляду критеріїв оцінки його фінансової надійності.

Актуальність дослідження обумовлена одночасним впливом кількох взаємопов'язаних чинників:

По-перше, з 2024 року в Україні розпочато активне впровадження положень Закону України «Про страхування» [15] в новій редакції, який враховує європейські

підходи до регулювання діяльності страховиків відповідно до вимог Solvency II. Закон передбачає введення ризик-орієнтованого підходу до нагляду, нові правила формування технічних резервів та розкриття інформації.

По-друге, НБУ як регулятор страхового ринку здійснює поетапну адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, зокрема в частині оцінки достатності власного капіталу, внутрішніх процедур контролю та корпоративного управління.

По-третє, сучасні виклики – воєнні ризики, скорочення активного сегменту економіки, зростання дефолтних очікувань – формують нову структуру загроз для фінансової стійкості страховиків, що вимагає переосмислення підходів до управління фінансовими та операційними ризиками.

По-четверте, у процесі інтеграції до внутрішнього ринку ЄС особливого значення набуває міжнародна порівняльність показників надійності страхових компаній, що неможливо без приведення української нормативної бази у відповідність до директив ЄС.

Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовою стійкістю страхової компанії у своїх працях досліджували такі вітчизняні вчені як: В. Д. Базилевич [19], Балицька М. В. [2], А. О. Бойко [3], О. Д. Вовчак [4], Л. М. Горбач [5], Гриценко А. В. [6], О. Д. Заруба [8]; І. С. Іванюк [9]; О. Кнейслер [10], А. Г. Озерова [12], В. М. Олійник [13], Л. А. Приступа [14], К. В. Соловей [18], Н. В. Ткаченко [21], Л. В. Шірінян [23]. Однак, незважаючи на досить значну кількість публікацій з означеної проблеми, потребують додаткового вивчення окремі теоретичні та практичні аспекти методики оцінки фінансової стійкості, методів оптимізації управління фінансовою стійкістю страховика та формування рекомендацій до управління нею в умовах євроінтеграції. Вищезазначене зумовлює актуальність та практичне значення обраної теми дослідження.

Отож, дослідження фінансової стійкості страховиків у світлі законодавчих змін є важливим як з точки зору наукової обґрунтованості регуляторної політики, так і практичного забезпечення фінансової стабільності страхового сектору України на шляху до європейської інтеграції. Підтримання фінансової стійкості страхових компаній має чимале значення для національної економіки, адже покращання їх фінансової стійкості позитивно впливає на підвищення довіри як потенційних клієнтів компанії, так і постійних користувачів страхових послуг. Водночас стійкість страховиків також впливає і на розвиток ринку інвестицій, тому що саме він є одним із надійних джерел фінансування страхових компаній.

У межах економічних досліджень поняття «стійкість» часто використовується як синонім до таких категорій, як «стабільність», «надійність», «безпека» та «рівновага». Такий підхід нерідко призводить до методологічної плутанини та ускладнює подальший розвиток теоретичних засад відповідної тематики. Деякі науковці трактують «стійкість» як тотожну до «надійності», тоді як інші автори вважають фінансову стійкість однією з форм прояву фінансової надійності страхової компанії або її окремим аспектом. Водночас зустрічається й протилежна позиція, згідно з якою фінансова надійність розглядається як похідне поняття від фінансової стійкості.

Проаналізувавши різні підходи до трактування зазначених понять, можна зробити висновок, що найбільш поширеним є розуміння фінансової стійкості страховика як його здатності своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання за укладеними договорами страхування навіть в умовах несприятливої економічної ситуації чи негативного впливу зовнішніх чинників (табл. 1). Тому, термін «фінансова стійкість» тісно пов'язаний з поняттям «платоспроможність», оскільки платоспроможність визначається як здатність виконувати зобов'язання в будь-який момент часу. Крім того фінансову стійкість можна охарактеризувати з позиції ліквідності, тобто «наявності достатнього рівня покриття залучених пасивів активами, а також рентабельності та прибутковості, що забезпечує необхідний розвиток компанії» [7, с. 118].

Таблиця 1

Трактування суті категорії «фінансова стійкість страхової компанії»

Автор	Визначення
1	2
В. Д. Базилевич	«Здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також змін в економічній кон'юктурі; майновий і фінансовий стан, за якого величина й структура власних і прирівняних до них коштів, ліквідних активів є наслідком ступеня досконалості організації страхування, розвитку його нових видів, а також масовості проведення ефективних страхових операцій, режиму економії, забезпечуючи в будь-який момент часу певний рівень платоспроможності» [19, с. 507].
Л. М. Горбач	«Постійна збалансованість або перевищення доходів над витратами страховика в цілому по страховому фонду» [5, с. 158].
А. О. Бойко	«Комплекс дій (фінансового, інвестиційного та організаційного характеру), спрямованих на постійну підтримку балансу між витратами і зобов'язаннями страховика та фінансовими ресурсами, необхідними для їх покриття або виконання, у результаті чого досягається ефективний розвиток страхової компанії, незважаючи на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування економіки» [3, с.38].
О. Д. Заруба	«Стабільне перевищення обсягів доходів над витратами» [8, с. 289].
І. С. Іванюк	«Економічна категорія, що характеризує такий стан його фінансових ресурсів, їх розподілу й використання, за якого страхова компанія є платоспроможною і здатною своєчасно й у повному обсязі виконати свої фінансові зобов'язання перед страхувальниками в умовах негативного впливу зовнішніх чинників, спричинених зміною параметрів середовища, у якому воно перебуває, і/або внутрішніх чинників, викликаних реалізацією одного або низки ризиків страховика» [9, с. 79].
Н. В. Ткаченко	«Такий стан організації її грошових потоків (вхідних і вихідних), за якого страховик здатен своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання (не тільки поточні, а й ті, що виникають за негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників) відносно всіх суб'єктів ринку протягом визначеного часу за рахунок залучених і власних ресурсів, забезпечувати відновлення своїх фінансових показників за будь-якого несприятливого впливу до бажаного і/або оптимального рівня, адаптуватися до постійно змінюваного економічного середовища, використовувати нові обставини, властивості та відносини для цілеспрямованого і динамічного розвитку страховика на основі зростання прибутку й капіталу в даний час і в прогнозованій перспективі» [21, с. 120].

Продовження табл. 1

1	2
Л. В. Шірінян	«Стан фінансів і потоків страховика, за якого він здатний як своєчасно виконати взяті зобов'язання впродовж усього терміну дії укладених договорів, так і сприятливо реагувати на дію, зміну зовнішніх і внутрішніх факторів фінансового стану» [23, с. 77].
В.М. Олійник	«Стан та якість фінансових ресурсів, за яких компанія здатна протистояти негативному впливу екзогенних та ендогенних факторів, залишаючись при цьому платоспроможною та надійною, а також забезпечуючи відновлення фінансових показників до необхідного рівня в разі дії деструктивних чинників» [13, с. 18].
О.Д. Вовчак	«Здатність страховика виконувати прийняті страхові зобов'язання за договорами страхування та перестраховування» [4, с. 15].
О. С. Журавка	«Комплекс дій, спрямованих на постійну підтримку балансу між витратами та зобов'язаннями страховика й фінансовими ресурсами, необхідними для їх покриття або виконання, в результаті чого досягається ефективний розвиток страхової компанії, незважаючи на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування економіки» [7, с. 121].

Проаналізувавши наведені в табл.1. визначення, можна виокремити наступні науково-методичні підходи до трактування категорії «фінансова стійкість страхової компанії»:

- фінансова стійкість прирівнюється з платоспроможністю страхової компанії: В. Д. Базилевич [19], О.Д. Вовчак [4], І. С. Іванюк [9];
- фінансова стійкість страхової компанії тлумачиться як перевищення доходів страхової компанії над її витратами: Л. М. Горбач [5], О. Д. Заруба [8];
- фінансова стійкість включає таку складову, як її здатність до подальшого розвитку (А. О. Бойко [3], О. С. Журавка [7]);
- фінансова стійкість характеризується як здатність страхової компанії виконувати взяті на себе зобов'язання перед страхувальниками (такий підхід є найпоширенішим серед вітчизняних науковців) та фінансова стійкість ідентифікується зі здатністю страхової компанії пристосовуватися до мінливого економічного середовища В.М. Олійник [13], Н. В. Ткаченко [21], Л. В. Шірінян [23].

Спираючись на критичний аналіз існуючих наукових підходів, доцільно трактувати фінансову стійкість страхової компанії як сукупність заходів, спрямованих на раціональне управління її витратами. Йдеться як про внутрішні витрати, пов'язані з функціонуванням самої страхової установи, так і про зовнішні витрати – тобто виплати застрахованим особам у разі настання страхових подій. Реалізація цих заходів повинна забезпечити компанії стабільне отримання прибутку та динамічний розвиток у довгостроковій перспективі.

У переважній більшості наукових публікацій дослідники виділяють схожі чинники, що формують фінансову стійкість страховиків. До таких умов, зокрема, належать: достатній обсяг власного капіталу, обґрунтована тарифна політика, диверсифікований та збалансований страховий портфель, ефективна система перестраховування, належний рівень страхових резервів для покриття майбутніх зобов'язань, виражена інвестиційна стратегія та висока платоспроможність страхової компанії [3; 4; 13; 21].

Окремі вчені, зокрема Л.В. Шірінян [23, с. 73], окрім згаданих вище факторів виділяє також: обсяг та структуру статутного фонду, мобільність страхової компанії,

структуру самої організації, склад і структуру витрат, інфляцію, гарантійні фонди, участь у централізованих резервних фондах, а також маркетингову політику.

Серед численних чинників, що впливають на рівень фінансової стійкості страхових компаній, особливу увагу варто приділити тим, які мають найбільшу силу впливу. У наукових джерелах традиційно виділяють зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішні чинники характеризуються тим, що вони виникають поза межами самої страхової установи та не залежать від її діяльності чи результативності. До цієї групи відносять [11, с. 65]:

- економічні (інфляційні процеси, загальний економічний і політичний клімат у країні, конкурентне середовище на страховому ринку, монетарна політика держави);
- соціальні (демографічні показники, зокрема рівень смертності та захворюваності населення);
- психологічні (суспільна довіра до страховиків, їхній імідж);
- екологічні (стан довкілля, який має прямий вплив на рівень загроз для життя та здоров'я населення).

Особливо слід підкреслити значущість політичного контексту. Нестабільність у політичній сфері є серйозним бар'єром для ефективного функціонування не лише окремих страховиків, а й усього страхового сектору.

Внутрішні фактори, у свою чергу, визначаються процесами, що відбуваються в межах самої компанії, і поділяються на фінансові та нефінансові. До першої групи відносять: розмір і структуру статутного капіталу, наявність та ефективність перестраховального механізму, особливості тарифоутворення, принципи формування страхового портфеля, а також стратегічні орієнтири інвестиційної діяльності.

Жоден показник діяльності страховика не формується ізольовано — його значення є результатом складної взаємодії множинних, часто взаємопов'язаних чинників. Досягнення фінансової стійкості можливе лише за умови постійного моніторингу діяльності компанії та своєчасного управлінського реагування на зміни в її зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Розгляд фінансової стійкості виключно як елементу поточного фінансового стану є обмеженим. Сучасний підхід потребує розглядати її як стратегічний ресурс, що забезпечує стале функціонування страховика у майбутньому. Такий підхід вимагає системного аналізу, який враховує взаємодію всіх ключових компонентів: достатність власного капіталу, обґрунтованість тарифної політики, якість страхового портфеля, обсяги резервних фондів, ефективність інвестування та наявність перестраховування.

Серйозною методологічною проблемою, що гальмує точне оцінювання фінансової стійкості страхових компаній, залишається відсутність уніфікованої системи коефіцієнтів, яка б відповідала критеріям об'єктивності, достатності, порівнюваності та інформативності з урахуванням особливостей діяльності саме страхового сектора, що суттєво відрізняється від інших суб'єктів фінансового ринку, таких як банки чи підприємства реального сектору [14, с. 18].

Відповідно до Закону України «Про страхування» [15] «рейтинг фінансової надійності (стійкості) страховика-нерезидента, встановлений міжнародним рейтинговим агентством, відповідає вимогам, встановленим нормативно-правовими

актами Регулятора». І тут ми теж можемо констатувати, що фінансова стійкість ототожнюється з фінансовою надійністю, проте, на нашу думку, фінансова надійність є більш широким узагальнюючим поняттям. Відповідно до статті 34 закону України «Про страхування», для підвищення фінансової стійкості страховика Національний банк України встановлює вимоги щодо розроблення та періодичного оновлення низки ключових документів. Зокрема, страховики зобов'язані: формувати плани забезпечення безперебійного функціонування компанії; розробляти сценарії відновлення операційної діяльності на випадок кризових подій, включаючи несприятливі зміни макроекономічного середовища, ринкові потрясіння або реалізацію значних ризиків, характерних для страхової діяльності; складати фінансові плани, які визначають джерела та механізми підтримки платоспроможності та ліквідності страховика.

Діяльність страхових компаній за своїм характером є доволі різноспрямованою та передбачає проведення страхових і перестрахових операцій, а також здійснення фінансової та інвестиційної діяльності. Саме через це, фінансова стійкість страхової компанії залежить від чималої кількості ризикоутворюючих чинників. У найбільш структурному вигляді ці фактори поділяють на дві великі групи - внутрішні та зовнішні. При цьому, кожна із груп цих факторів характеризується специфічним впливом на фінансову стійкість страховика.

Оцінка фінансової стійкості страхової компанії є визначальним показником її результативності та загального фінансового стану. Вона відображає ефективність фінансової та інвестиційної політики суб'єкта страхового ринку, а також здатність до стабільного функціонування та розвитку у довгостроковій перспективі. Надійність страховика у фінансовому вимірі має ключове значення для формування довіри з боку страхувальників.

Однією з основних вимог до діяльності страхових компаній є обов'язкове формування достатнього обсягу страхових резервів, необхідних для виконання зобов'язань за укладеними договорами страхування, зокрема в частині здійснення майбутніх виплат та компенсацій. Законодавчі вимоги щодо розміру страхових резервів зазначені у табл. 2 та передбачають, що фактична платоспроможність страховика повинна перевищувати мінімально допустимий норматив. З цією метою встановлено чіткі критерії щодо структури активів і пасивів, відповідно до яких визначається фінансова стабільність компанії. Значну роль у нормативному забезпеченні системи оцінювання відігравав документ «Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків», затверджений розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.03.2005 р. № 3755. У цьому документі визначено механізми ранньої діагностики ризиків, що базуються на порівнянні фактичних фінансових показників діяльності страховика із встановленими регулятором орієнтирами (наразі ці функції виконує Національний банк України). У рамках Рекомендацій аналізу підлягають показники, що характеризують стан капіталу, структуру активів, ступінь участі у перестрахованні, обсяг страхових резервів, рівень доходності та ліквідності. Загалом, передбачено оцінювання одинадцяти основних індикаторів, серед яких ключовими для визначення фінансової стійкості є: зворотний коефіцієнт платоспроможності,

коефіцієнт незалежності від перестрахування та коефіцієнт ліквідності активів. Показник «Страхові резерви» відображає здатність страховика забезпечити покриття майбутніх страхових зобов'язань і включає, зокрема, резерв незароблених премій, резерв заявлених збитків та резерви за договорами страхування життя.

Таблиця 2

Підходи до оцінки фінансової стійкості страховика

Показник	Формула розрахунку	Нормативне значення
2	3	4
Згідно ЗУ «Про страхування»		
Статутний фонд	1) 32 млн грн - для страховика, який отримав ліцензію на здійснення діяльності з прямого страхування іншого, ніж страхування життя; 2) 48 млн грн - для страховика, який отримав ліцензію на здійснення діяльності з прямого страхування з класів страхування 10-15; 3) 48 мільйонів гривень - для страховика, який отримав ліцензію на здійснення діяльності з прямого страхування за одним чи декількома з класів страхування життя; 4) 48 млн грн - для страховика, ліцензія якого включає право здійснення діяльності з вхідного перестрахування.	
Страхові резерви	Розмір технічних резервів розраховується як сума двох таких величин: 1) найкраща оцінка резервів, що відповідає середній величині майбутніх грошових потоків за договорами страхування (перестрахування), зважений на ймовірності їх реалізації з урахуванням вартості грошей у часі (очікувана теперішня вартість майбутніх грошових потоків); 2) маржа ризику, що забезпечує дотримання вимог до платоспроможності приймаючим страховиком у разі негайної передачі йому зобов'язань за договорами страхування (перестрахування).	
Розмір мінімального капіталу	Розраховується таким чином, щоб забезпечити покриття неочікуваних збитків від ризиків, які приймає на себе страховик, протягом наступних 12 місяців з рівнем довіри, визначеним нормативно-правовим актом Регулятора, але який не перевищує 85 %. Розмір мінімального капіталу розраховується як лінійна комбінація набору величин (обсяг технічних резервів, страхових (перестрахових) премій, капіталу під ризиком, відстроченого податку та адміністративних витрат) з використанням коефіцієнтів (за вирахуванням вихідного перестрахування).	
Розмір мінімального капіталу	1) становить $\geq 25\%$ і $\leq 45\%$ розміру капіталу платоспроможності - для цілей оцінки платоспроможності страховика приймається результат розрахунку розміру мінімального капіталу; 2) становить $< 25\%$ розміру капіталу платоспроможності - для цілей оцінки приймається розмір мінімального капіталу - 25% капіталу платоспроможності; 3) $> 45\%$ розміру капіталу платоспроможності - для цілей оцінки приймається розмір мінімального капіталу - 45% капіталу платоспроможності.	
Оцінка платоспроможності	Мінімальний капітал платоспроможності страховика визначається за більшою з таких величин: 1) $1/3$ від розміру капіталу платоспроможності, розрахованого відповідно до частини першої ст. 41; 2) мінімальне абсолютне значення, передбачене ч. 3 ст. 40.	
Тести раннього попередження		
Зворотний показник платоспроможності, %	$ЗПП = 100 * (\text{Загальна сума зобов'язань} / (\text{Баланс}))$	Від 0 до 20 %
Показник незалежності від перестрахування, %	$ПНП = 100 * (\text{Чиста сума премій по всіх полісах} / (\text{Валова сума премій по всіх полісах}))$	від 50 % до 85 %
Показник відношення чистих страхових резервів до капіталу, %	$ПВРК = 100\% * (\text{Чисті страхові резерви} / (\text{Баланс}))$	Від 0 до 50%
Оцінка фінансового стану страховика		
Коефіцієнт автономії, %	$КА = (\text{Власний капітал} / \text{Баланс}) * 100\%$	більше 50 %
Частка страхових резервів у пасивах, %	$ЧСР = (\text{Страхові резерви} / \text{Пасиви}) * 100\%$	зростання

Продовження табл. 2

1	2	3
Частка страхових зобов'язань, яка забезпечена власним капіталом, %	ЧСЗ = (Страхові резерви / Власний капітал) *100%	більше 28%
Коефіцієнт перестраховування, %	КП = (Страхові премії передані в перестраховування / Страхові премії) *100%	не більше 50 %
Прибутковість власного капіталу, %	ПВК = (Чистий прибуток / Власний капітал) *100%	не менше 5 %
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	ПВСК = (Статутний капітал / Власний капітал) *100%	зростання
Достатність власних коштів, %	ДВК = (Власний капітал / Страхові резерви) *100%	не більше 250% – 350%
Достатність величини страхових резервів, %	ДВСП = (Страхові резерви / Чисті страхові премії) *100%	не менше 100 %
Показник терміновості, %	ПТ = (Грошові кошти / Страхові резерви) *100%	не менше 3 %
Показник платоспроможності, %	ПП = (Фактичний запас платоспроможності / Нормативний запас платоспроможності) *100%	не менше 100 %

Примітка. Побудовано за даними [10; 15; 16; 17].

Крім того, при оцінці фінансової стійкості доцільно враховувати систему коефіцієнтів, які відображають вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів ринкового середовища. Ці коефіцієнти формуються на основі методологічних підходів до аналізу фінансового стану страховиків. До них, зокрема, належать: коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, питома вага власного капіталу у пасивах, частка страхових резервів у структурі пасивів, коефіцієнт перестраховування, рентабельність власного капіталу, співвідношення статутного капіталу до загального обсягу власного капіталу, рівень забезпеченості власними коштами, достатність страхових резервів, коефіцієнт ліквідності страхових резервів тощо. Основна увага при цьому приділяється достатності власного капіталу для забезпечення безперервної страхової діяльності. Систематизацію відповідних показників фінансової стійкості відповідно до нормативних вимог, рекомендацій регулятора та формалізованих методичних підходів наведено в табл. 2.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що фінансова стійкість страхової компанії є комплексним поняттям, що передбачає взаємодію та взаємозалежність системи елементів впливу (достатність власного капіталу, збалансований страховий портфель, достатність страхових резервів, ефективна тарифна та інвестиційна політика та перестраховування), що в комплексі створюють відповідні гарантії виконання страховиком своїх зобов'язань перед страхувальниками стосовно надання страхового захисту.

Оцінка фінансової стійкості страховиків незалежними рейтинговими агентствами та аудиторськими компаніями ґрунтується на різних методичних підходах, що

поєднують як кількісні, так і якісні показники. Рейтингові агентства (як-от Moody's, Fitch Ratings, Standard & Poor's, IBI-Rating, Експерт-Рейтинг) розробляють власні моделі оцінювання, що включають ключові критерії: фінансова стійкість (коефіцієнт платоспроможності, рівень капіталізації, – достатність резервів), прибутковість (рентабельність активів та капіталу, чистий фінансовий результат), ліквідність (поточна ліквідність, ліквідність активів), ризик-менеджмент (диверсифікація портфеля, рівень залежності від перестрахування, розмір страхового портфеля, корпоративне управління (стратегія розвитку, прозорість управлінських процедур, якість менеджменту). Як правило, страховикам присвоюється рейтинг фінансової надійності (наприклад, «aaAA», «BBB-» тощо). Досить часто використовується експертна оцінка, що враховує ризики та стабільність компанії в довгостроковій перспективі. Рейтинги поділяються на інвестиційний та спекулятивний рівні.

Натомість, аудиторські фірми (зокрема великої четвірки – Deloitte, PwC, EY, KPMG) оцінюють фінансову стійкість у рамках аудиту фінансової звітності та оцінки ризиків ведення діяльності. В такому випадку основними інструментами аудиту виступають:

1. Аналіз бухгалтерської та фінансової звітності відповідно до МСФЗ або НП(С)БО.
2. Оцінка ризиків безперервності діяльності (going concern).
3. Аналіз дотримання нормативів платоспроможності (відповідно до регуляторних вимог НБУ).
4. Оцінка структури капіталу, резервів та відповідності методологій їх формування.
5. Вивчення внутрішніх контрольних процедур та ефективності системи управління.

Результатом є аудиторський висновок, який містить думку про достовірність фінансової інформації та можливі ризики для діяльності компанії. Аудитори, на відміну від рейтингових агентств, не присвоюють рейтинги, але можуть підтвердити або поставити під сумнів заявлену платоспроможність страховика. Обидва підходи базуються на системному аналізі діяльності страховика, враховують як фінансові показники, так і управлінські, репутаційні, ринкові ризики.

В сучасних умовах на четвертому році повномасштабного вторгнення РФ функціонування страхового ринку страхові компанії втрачають змогу динамічно розвиватися та наращувати капітал. Недосконале управління фінансовою стійкістю зумовлене негативним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів на ринку страхування. Управління фінансовою стійкістю страховика передбачає об'єктивне визначення її наявного та перспективного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами, вибір таких управлінських рішень, які б сприяли забезпеченню фінансової стійкості, які з використанням системного підходу може бути відображено у вигляді цілісної системи.

У процесі євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати національне законодавство у сфері страхування з нормативно-правовими актами Європейського Союзу, що обумовлює появу нових викликів у сфері управління фінансовою стійкістю страхових компаній. Одним із ключових напрямів інтеграції є поступове впровадження положень Директиви 2009/138/ЄС (Solvency II), яка встановлює

сучасну систему регулювання і нагляду за страховим ринком на основі оцінки ризиків, рівня капіталізації та якості управління. Найбільш актуальними викликами для українських страховиків у цьому контексті є:

Перехід до ризик-орієнтованої моделі регулювання, що передбачає необхідність запровадження внутрішніх систем оцінювання ризиків (Own Risk and Solvency Assessment – ORSA) та посилення ролі корпоративного управління і актуарного контролю. У більшості страхових компаній відсутня належна інфраструктура для функціонування таких систем.

Підвищення вимог до капіталу, зокрема перехід до визначення платоспроможності не лише на основі фіксованих нормативів, а з урахуванням структури ризиків. Це потребує суттєвої модернізації підходів до управління активами та зобов'язаннями (ALM – Asset-Liability Management).

Необхідність перегляду підходів до формування страхових резервів відповідно до принципів справедливої оцінки (market-consistent valuation), що вимагає доступу до більш точних статистичних даних та аналітичних інструментів для прогнозування.

Інституційна та кадрова недостатність, пов'язана з браком фахівців, які володіють необхідними знаннями щодо функціонування системи Solvency II, а також з обмеженими можливостями компаній інвестувати у відповідні IT-рішення та навчання персоналу.

Посилення прозорості та розкриття інформації, що є однією з базових вимог європейських стандартів. Це, у свою чергу, зобов'язує страховиків впроваджувати нові практики звітності, включаючи нефінансову та ризик-орієнтовану звітність.

Управління фінансовою стійкістю в таких умовах потребує системного перегляду внутрішніх процесів, адаптації до стандартів нагляду ЄС, впровадження ефективних моделей корпоративного управління, а також активного діалогу між страховими компаніями, регулятором і професійною спільнотою. Особливого значення набуває здатність страховиків до стратегічного планування та антикризового управління в умовах підвищеної волатильності фінансового ринку та зовнішньоекономічної нестабільності.

Систему управління фінансовою стійкістю страховика можна визначити як сукупність інструментів управління, які суб'єкти управління застосовують і спрямовують для забезпечення фінансової стійкості страхової компанії [14, с. 17]. Серед принципів, актуальних для управління фінансовою стійкістю страхової організації, можна виділити чотири групи принципів [2, с. 62]: загальні принципи менеджменту; принципи фінансового менеджменту; принципи ризик-менеджменту; специфічні принципи управління фінансовою стійкістю страхової організації. У силу специфіки діяльності страхових організацій особливе значення при управлінні їх фінансовою стійкістю мають принципи ризик-менеджменту, зокрема [6]: принцип лояльного ставлення до ризиків, принцип прогнозування, принцип страхування, принцип резервування, принцип мінімізації втрат і максимізації доходів, принцип моніторингу ризикового спектра страхової організації, принцип систематичного ознайомлення персоналу з картою ризику та інші. Перераховані вище групи принципів повинні враховуватися фінансовим менеджментом страхової організації при управлінні її

фінансовою стійкістю як принципи більш високого порядку. Саме ж управління фінансовою стійкістю страхової організації має здійснюватися на основі специфічних принципів [2, с. 63]:

- визначення фінансової стійкості страхової організації як фундаментальної та необхідності управління нею;
- урахування індивідуальних особливостей та специфіки страхової організації;
- урахування взаємозв'язку цілей страхової організації та її фінансової стійкості;
- облік часового інтервалу при оцінці фінансової стійкості;
- адаптація базової моделі управління фінансовою стійкістю страхової організації до її спеціалізації;
- ранжування базових чинників, що впливають на фінансову стійкість;
- урахування взаємозв'язку результативності діяльності структурних підрозділів страхової організації та фінансової стійкості;
- підтримка фінансової стійкості в заданих параметрах.

Система управління фінансовою стійкістю страхової компанії є сукупністю взаємопов'язаних елементів, які відображають необхідні заходи з управління фінансовою стійкістю, ключовими елементами якої виступають: об'єкт управління, суб'єкт управління, інформаційна база, механізм управління. Така система відображена на рис. 1. Першим елементом системи управління фінансовою стійкістю страховика є керована підсистема, тобто об'єкт управління. Таким об'єктом є фінансова стійкість страхової компанії та можливості її забезпечення. Наступним елементом системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії є керуюча підсистема, що являє собою сукупність підрозділів, яким доручено функції управління фінансовою стійкістю страхової компанії. До них належать [14, с. 17]: служби управління фінансами, бухгалтерія, аналітичні служби, служби управління бізнес-аналізу, служби управління актуарних розрахунків, служби планування, служби контролю тощо.

Інформаційною основою системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії виступає інформаційне та аналітичне забезпечення, від повноти, достовірності та своєчасності якого залежить загальний рівень ефективності управлінської системи. На підставі інформаційного та аналітичного забезпечення створюється можливість прийняття рішення щодо напрямку управління фінансовою стійкістю страхової компанії.

Під час визначення рівня фінансової стійкості страхової компанії використовується комплексна інформаційна база, що охоплює дані макроекономічного характеру, агреговані показники фінансової звітності, баланси, інформацію про інституції фінансового ринку, а також мікроекономічні індикатори. На нашу думку, доцільно структурувати цю інформаційну базу за трьома основними групами:

1. Загальноєкономічна та макрорівнева інформація, яка слугує фоновим аналітичним ресурсом, що відображає загальний економічний контекст функціонування страхового сектору.

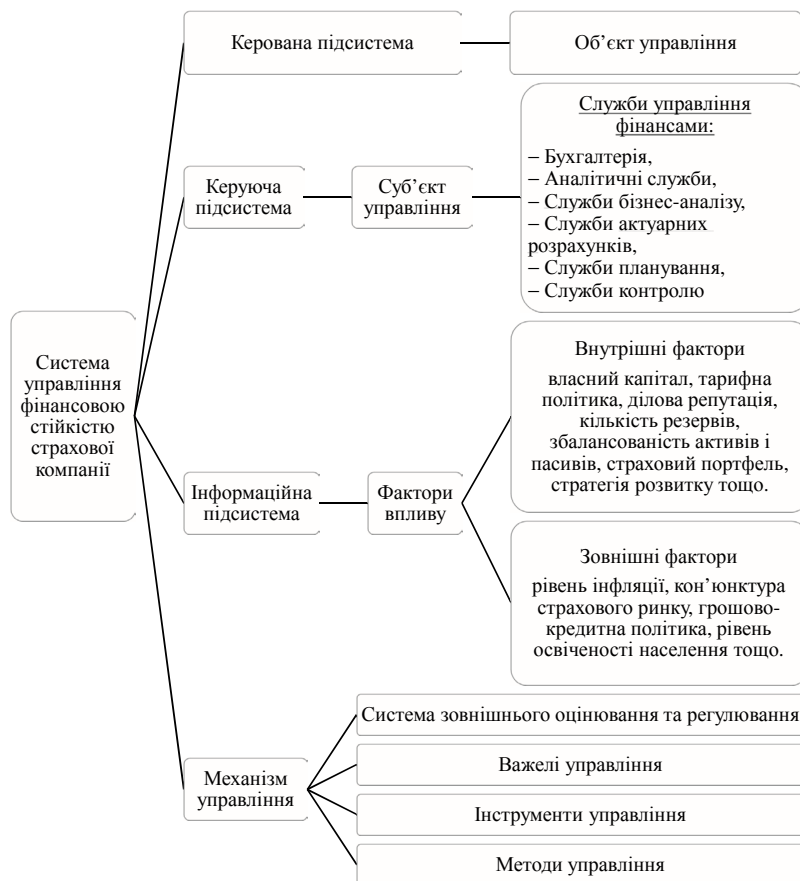

Рис. 1. Система управління фінансовою стійкістю страхової компанії

Джерело: складено автором за даними [12, с. 233; 14, с. 17].

2. Мікроекономічні дані, які є підґрунтям для здійснення конкретної оцінки фінансової стійкості на рівні окремого страховика через обчислення відповідних показників.

3. Інформація щодо механізмів забезпечення фінансової стійкості, яка дозволяє ідентифікувати управлінські заходи для її підтримання або підвищення.

Формування інформаційної підсистеми управління фінансовою стійкістю обумовлюється впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. До зовнішніх детермінант належать економічна ситуація в країні, стан грошово-кредитної політики, кон'юнктура страхового ринку, рівень соціальної стабільності, екологічні умови, рівень фінансової культури населення тощо. Внутрішні фактори, у свою чергу, визначаються такими аспектами, як розмір і структура власного капіталу, тарифна стратегія, якість ділової репутації, адекватність резервного забезпечення, ступінь збалансованості активів і пасивів, характеристика страхового портфеля, обрана стратегія розвитку компанії тощо.

З огляду на це, побудова системи забезпечення фінансової стійкості вимагає створення цілісної інформаційної основи, яка включає систему показників стійкості, процедури постійного моніторингу, аналізу, моделювання впливу критичних сценаріїв (стрес-тестування), а також розробку практичних рекомендацій щодо адаптації політики управління для запобігання фінансовим загрозам і посилення стійкості страховика до зовнішніх викликів.

Четвертим ключовим елементом системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії є управлінський механізм, який охоплює сукупність організаційних, економічних та правових інструментів, що забезпечують розробку та реалізацію рішень, спрямованих на збереження або підвищення стійкості. До його структури входять: система зовнішнього регулювання та оцінки фінансової надійності, інституційні та інструментальні важелі управління, відповідні методи та практики управлінського впливу.

Зовнішнє оцінювання та регулювання здійснюється у 3 основних формах:

1. Державне нормативне регулювання, яке визначає правила функціонування страхового ринку та контролює відповідність діяльності страховиків встановленим стандартам.

2. Ринкове регулювання, що ґрунтується на конкурентних механізмах і реакції ринку на рівень фінансової стійкості учасників.

3. Оцінювання з боку зовнішніх суб'єктів, серед яких — рейтингові агентства, державні органи, незалежні аудитори, фінансові установи та інші гравці фондового ринку, які здійснюють рейтингування та аналітичну оцінку страхових компаній.

Методи управління фінансовою стійкістю страхової компанії поділяють на загальні та специфічні [11], які відображено на рис. 2.

Рис. 2. Методи управління фінансовою стійкістю страхової компанії

Джерело: складено автором за даними [2, с. 64].

Серед важелів управління фінансовою стійкістю страхової організації варто виділити загальні (властиві для фінансового механізму організацій взагалі: ціна, прибуток, грошовий потік, внутрішня стратегія, інвестиційний портфель та інші) та специфічні (актуальні для механізму управління фінансовою стійкістю страхової організації: страхові резерви, власний капітал, страховий тариф, страхова сума, франшиза, страховий портфель, маржа платоспроможності та інші) [12, с. 231]. Інструментами управління фінансовою стійкістю страхової компанії є загальні (платіжні, кредитні, депозитні інструменти та інструменти інвестування) та специфічні (договір страхування, страховий поліс, договір перестрахування, внутрішня фінансова звітність, бордеро премій у перестрахуванні та інші).

Україна розпочала поступовий перехід на директиви Європейського Союзу в сфері страхування в рамках зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 вересня 2017 року. У статті 387 та Додатку XVII-2 Угоди про асоціацію зафіксовано зобов'язання України адаптувати національне законодавство у сфері фінансових послуг (Директива 2009/138/ЄС (Solvency II), Директива 2002/92/ЄС (про страхове посередництво),

Директива 2004/39/ЄС (про фінансові інструменти, частково в аспектах, що стосуються страхування). З 1 липня 2020 року Національний банк України став регулятором небанківського фінансового сектору (зокрема страхових компаній), і з цього моменту розпочалася активна інституційна трансформація наглядової моделі відповідно до Solvency II. Кабінетом Міністрів України затверджено плани адаптації законодавства у сфері фінансових послуг, згідно з якими повна імплементація норм Solvency II очікується поетапно до 2030 року. Розглянемо останні суттєві кроки на шляху удосконалення управління фінансовою стійкістю страховиків у контексті євроінтеграції (Табл. 3).

Таблиця 3

Основні нормативні зміни в управлінні фінансовою стійкістю страховиків у контексті євроінтеграції та регулювання НБУ

Дата	Нормативний документ / постанова	Суть змін	Контекст / мета
1	2	3	4
18.11.2021	ЗУ №1909-IX «Про страхування»	Оновлений закон про страхування, основні положення якого введено в дію з 01.01.2024.	Гармонізація законодавства з Директивами ЄС, забезпечення єдиних вимог до ринку страхування.
27.12.2023	Постанова НБУ №194	Затверджено Положення про вимоги до системи управління страховика, включаючи модель трьох ліній захисту, систему управління ризиками, внутрішній контроль, ключові функції.	Імплементація вимог Закону України №1909-IX, посилення нагляду, адаптація до європейських стандартів.
21.06.2024	Постанова НБУ №74	Визначено порядок підготовки/оновлення плану безперервної діяльності, відновлення діяльності та плану фінансування страховика.	Частина адаптації до Директиви BRRD, побудова систем управління у кризових умовах.

Продовження табл. 3

1	2	3	4
10.10.2024	Постанова НБУ №123	Затверджено Положення про вимоги до системи управління надавача фінансових платіжних послуг.	Запровадження єдиних вимог для всіх небанківських фінансових установ.
27.12.2024	Постанова НБУ № 185	Затверджено Положення про систему корпоративного управління та внутрішнього контролю фінансової компанії.	Забезпечення прозорості управління, підзвітності та контролю ризиків.
2024 рік	Розробка НБУ та ФГВФО	Створено опитувальники для самооцінки внутрішнього контролю у страховиків і кредитних спілок.	Підвищення рівня самоконтролю й підготовка до включення у систему гарантування.
2024 рік	ФГВФО і НБУ	Оновлення регуляторної звітності страховиків життя та кредитних спілок, щоквартальний моніторинг їх діяльності.	Аналіз потенційних учасників системи гарантування вкладів та виплат після війни.
2024 рік	Робоча група з імплементації Директиви BRRD	Імплементація перенесена до завершення воєнного стану, розробку призупинено.	Відтермінування з огляду на воєнний стан; очікуване відновлення після нормалізації ситуації.
Очікується	Меморандум з МВФ (п.55)	Планується розробка системи гарантування вкладів для кредитних спілок та системи гарантування страхових виплат після завершення воєнного стану.	Стратегічна підготовка до включення нових учасників ринку в систему гарантування.
Очікується	Стратегічний план (SPFO) 2025–2029	Очікується погодження нових заяв на членство в Міжнародній асоціації органів страхового нагляду (IAIS).	Зміцнення міжнародного співробітництва, підвищення авторитету НБУ як регулятора.

Джерело: систематизовано автором.

За рахунок підвищення вимог до здійснення страхової діяльності відбувається скорочення кількості страхових компаній в Україні. У травні 2025 року працювало 52 ризикові страховики, 10 - зі страхування життя, а також ще один зі спеціальним статусом - «Експортно-кредитне агентство» (ЕКА). Натомість у 2013 році на страховому ринку України діяло 407 страхових компаній. Основною з причин такої вражаючої негативної динаміки є добровільне припинення діяльності, відкликання ліцензій, злиття компаній, неспроможність виконати вимоги платоспроможності. До 2030 року ймовірно подальше укрупнення ринку за рахунок злиття або поглинання слабших гравців. Ринок ставатиме більш консолідованим, з домінуванням потужних компаній, здатних адаптуватися до вимог Solvency II та директив з корпоративного управління. Очікується вихід з ринку малих регіональних страховиків, які не мають доступу до довгострокових інвестицій або підтримки міжнародних груп.

Очевидно, що таке укрупнення ринку дозволить залишитися та успішно розвиватися лише найбільш сильним гравцям. Проте з метою проведення системного аналізу наслідків євроінтеграційних процесів необхідно висвітлити і можливі ризики для українських страховиків.

Таблиця 4

**Основні ризики для українських страховиків у зв'язку
з імплементацією директив ЄС**

№	Категорія ризику	Суть ризику	Потенційні наслідки
1	Фінансове навантаження	Вимога до підвищення капіталу, резервів, впровадження стрес-тестів, IT-систем	Витіснення дрібних гравців, зниження платоспроможності
2	Кадровий дефіцит	Брак фахівців з ризик-менеджменту, комплаєнсу, корпоративного управління	Складність впровадження системи внутрішнього контролю
3	Регуляторна невизначеність	Часті зміни вимог НБУ, нові звіти, опитувальники, неузгоджені терміни	Додаткові витрати, ризик помилок у звітності, регуляторні санкції
4	Операційні витрати на адаптацію	Необхідність впровадження нових управлінських структур та контролюючих підрозділів	Зростання постійних витрат, фінансовий тиск на операційну діяльність
5	Ризик втрати ліцензії	Невиконання вимог до корпоративного управління або платоспроможності	Втрата права здійснювати страхову діяльність
6	Консолідація ринку	Вихід з ринку слабких компаній через неспроможність відповідати новим вимогам	Зменшення конкуренції, укрупнення страхових груп
7	Зниження доступності страхових послуг	Вихід регіональних страховиків з ринку	Тимчасове зменшення доступу до страхування в окремих регіонах
8	IT та комплаєнс-ризик	Недостатній рівень цифровізації та контролю внутрішніх процесів	Порушення звітності, збої у роботі, кібервразливість

Джерело: сформовано автором.

Отже, фактичний перехід України до європейської культури страхування розпочався з підписанням Угоди про асоціацію у 2014 році, але інституційний та правовий рух у напрямку директив ЄС активізувався з 2020 року, коли регулятором став НБУ. Найвагомим кроком стала реформа законодавства 2023 року, яка створила правову базу для поступового впровадження стандартів Solvency II та формування нової культури управління ризиками у страховій галузі. При цьому, особливе місце у фінансовому менеджменті страхової компанії займає система управління фінансовою стійкістю, що реалізується, базуючись на загальних принципах менеджменту, фінансового менеджменту, ризик-менеджменту та специфічних принципах управління фінансовою стійкістю страховика. Таке управління здійснюється з урахуванням факторів ризику на основі інформаційного та аналітичного забезпечення, а також вибору і використання загальних і специфічних методів управління, важелів та інструментів управління фінансовою стійкістю страхової компанії. Оптимізація фінансової стійкості страхової компанії є однією з умов успішного розвитку даної компанії в майбутньому.

Фінансова стійкість, як головна умова життєдіяльності, характеризує ступінь її фінансової незалежності та відображає здатність страховика відповідати за страховими зобов'язаннями і нарощувати свій фінансовий потенціал. Водночас, надлишкова фінансова стійкість страховика свідчить про наявність тимчасово вільних коштів власного капіталу та страхових резервів і невикористані інвестиційні можливості в отриманні додаткових прибутків.

Список використаних джерел:

1. Ачкасова С.А., Мардоян Є.Г. Визначення сутності та факторів впливу на платоспроможність страхової компанії. *Фінансовий простір*. 2016. № 2. С.7-13.
2. Балицька М. В. Основні принципи та механізм управління фінансовою стійкістю страхової організації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 19. С. 61-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_19_14
3. Бойко А.О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії. *Економічні науки*. 2010. Вип. 7(25). Ч. 4. С. 36–50. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/>
4. Вовчак О.Д. Страхова справа: підручник. Київ : Знання, 2011. 391 с.
5. Горбач Л. М. Страхова справа : навчальний посібник. 2-ге вид. К. : Кондор, 2003. 252 с.
6. Гриценко А. В., Щербань П. П. Методологічні засади забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страхової компанії. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 8(3). С. 18-20. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_8\(3\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_8(3)_7)
7. Журавка О. С., Темченко А. Р., Федорченко В. Г. Теоретичні підходи до визначення фінансової стійкості страхових компаній. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22(1). С. 117-122. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22(1)_26)
8. Заруба О. Д. Страхова справа: підручник. К. :Товариство «Знання», КОО, 1998. 321 с.
9. Іванюк І. С, Маруженко Д. С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії». *Фінанси України*. 2006. № 11. С. 77–89.
10. Кнейслер О. Прагматизм фінансової стійкості страховика. *Світ фінансів*. 2009. № 4 (21). С. 191-197. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25948/1/%D0%9A%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BB%D0%B5%D1%80%20%D0%9E..pdf>
11. Кравченко В.О. Розвиток методів аналізу платоспроможності страховика як складової фінансової безпеки страхової компанії. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. №21 С.85-89.
12. Озерова А. Г., Левкович О. В. Управління фінансовою стійкістю страхової компанії. *Бізнес Інформ*. 2020. № 7. С. 230-235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_7_31
13. Олійник І.А. Платоспроможність страхової компанії: сутність та значення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2008. Т. 3. № 4. С. 18–21.
14. Приступа Л. А. Оцінювання фінансової стійкості страхової компанії як базис управлінської діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2019. № 2. С. 16-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_2_5
15. Про страхування: Закон України від від 01.01.2025 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
16. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків: розпорядження Держфінпослуг від 17.03.2005 № 3755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3755486-05#Text>
17. Сич О. А., Павлосюк Х. П. Оцінка фінансової стійкості страхової компанії. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_11_69
18. Соловей К. В. Аналіз фінансової стійкості страхових компаній України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 5. С. 95-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_5_16

19. Страхування: практикум: навчальний посібник / за ред. В. Д. Базилевича. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Знання, 2011. 607 с.
20. Татар М. С., Гребенікова О. В., Ковальчук І. Г. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній в умовах глобальних викликів. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 371-378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_11_53
21. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 104–121. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/-Fu_2009_6_12.
22. Цуркан І. М., Остапенко А. О. Фінансова стійкість страхової компанії та ключові умови її забезпечення. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_4_31
23. Шірінян Л. В. Визначення фінансової стійкості страхових компаній і підприємств. *Фінанси України*. 2005. № 9. С. 70–81.

References:

1. Achkasova S.A., Mardoyan Ye.H. (2016) Vyznachennia sutnosti ta faktoriv vplyvu na platospromozhnist strakhovoi kompanii [Definition of the essence and factors influencing the solvency of an insurance company]. *Finansovyi prostir*, no 2, pp. 7–13. (in Ukrainian)
2. Balytska M.V. (2016) Osnovni pryntsyipy ta mekhanizm upravlinnia finansovoi stiikstiiu strakhovoi orhanizatsii [Basic principles and mechanism of managing financial stability of an insurance organization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no 19, pp. 61–64. (in Ukrainian)
3. Boiko A.O. (2010) Teoretychni osnovy ta praktychnyi dosvid zabezpechennia finansovoi stiikosti strakhovoi kompanii [Theoretical foundations and practical experience of ensuring financial stability of an insurance company]. *Ekonomichni nauky*, vol. 7(25), pt. 4, pp. 36–50. (in Ukrainian)
4. Vovchak O.D. (2011) Strakhova sprava [Insurance business]. Kyiv: Znannia. 391 p. (in Ukrainian)
5. Horbach L.M. (2003) Strakhova sprava [Insurance business]. 2nd ed. Kyiv: Kondor. 252 p. (in Ukrainian)
6. Hrytsenko A.V., Shcherban P.P. (2017) Metodolohichni zasady zabezpechennia finansovoi stiikosti ta platospromozhnosti strakhovoi kompanii [Methodological principles for ensuring financial stability and solvency of an insurance company]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no 8(3), pp. 18–20. (in Ukrainian)
7. Zhuravka O.S., Temchenko A.R., Fedorchenko V.H. (2018) Teoretychni pidkhody do vyznachennia finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii [Theoretical approaches to determining the financial stability of insurance companies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no 22(1), pp. 117–122. (in Ukrainian)
8. Zaruba O.D. (1998) Strakhova sprava [Insurance business]. Kyiv: Tovarystvo «Znannia», KOO. 321 p. (in Ukrainian)
9. Ivaniuk I.S., Maruzhenko D.S. (2006) Teoretychni pidkhody do vyznachennia katehorii «finansova stiikist strakhovoi kompanii» [Theoretical approaches to defining the category «financial stability of an insurance company»]. *Finansy Ukrainy*, no 11, pp. 77–89. (in Ukrainian)

10. Kneisler O. (2009) Prahmatyzm finansovoi stiikosti strakhovyka [Pragmatism of insurer's financial stability]. *Svit finansiv*, no 4(21), pp. 191–197. (in Ukrainian)
11. Kravchenko V.O. (2013) Rozvytok metodiv analizu platospromozhnosti strakhovyka yak skladovoi finansovoi bezpeky strakhovoi kompanii [Development of methods for analyzing insurer solvency as a component of financial security of an insurance company]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no 21, pp. 85–89. (in Ukrainian)
12. Ozerova A.H., Levkovych O.V. (2020) Upravlinnia finansovoiu stiikisti strakhovoi kompanii [Management of the financial stability of an insurance company]. *Biznes Inform*, no 7, pp. 230–235. (in Ukrainian)
13. Oliinyk I.A. (2008) Platospromozhnist strakhovoi kompanii: sutnist ta znachennia [Solvency of the insurance company: essence and importance]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3, no 4, pp. 18–21. (in Ukrainian)
14. Prystupa L.A. (2019) Otsiniuvannia finansovoi stiikosti strakhovoi kompanii yak bazys upravlinskoï diialnosti [Assessment of the financial stability of the insurance company as the basis of management activity]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no 2, pp. 16–22. (in Ukrainian)
15. Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia» vid 01.01.2025 no 1909-IX [Law of Ukraine «On Insurance» dated 01.01.2025 No. 1909-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (in Ukrainian)
16. Rekomendatsii shchodo analizu diialnosti strakhovykiv: rozporyadzhennia Derzhfinposluch vid 17.03.2005 no 3755 [Recommendations for the analysis of insurers' activities: order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of 17.03.2005 No. 3755]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3755486-05#Text> (in Ukrainian)
17. Sych O.A., Pavlosiuk Kh.P. (2018) Otsinka finansovoi stiikosti strakhovoi kompanii [Assessment of the financial stability of an insurance company]. *Efektivna ekonomika*, no 11. (in Ukrainian)
18. Solovey K.V. (2020) Analiz finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii Ukrainy [Analysis of the financial stability of insurance companies in Ukraine]. *Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi*, no 5, pp. 95–101. (in Ukrainian)
19. Bazylevych V.D. (ed.) (2011) Strakhuvannia: praktykum [Insurance: workshop]. 2nd ed., rev. and enl. Kyiv: Znannia. 607 p. (in Ukrainian)
20. Tatar M.S., Grebenikova O.V., Kovalchuk I.H. (2020) Zabezpechennia finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Ensuring the financial stability of insurance companies under global challenges]. *Biznes Inform*, no 11, pp. 371–378. (in Ukrainian)
21. Tkachenko N.V. (2009) Finansova stiikist strakhovykh kompanii: teoretychni pidkhody [Financial stability of insurance companies: theoretical approaches]. *Finansy Ukrainy*, no 6, pp. 104–121. (in Ukrainian)
22. Tsurkan I.M., Ostapenko A.O. (2020) Finansova stiikist strakhovoi kompanii ta kliuchovi umovy yii zabezpechennia [Financial stability of an insurance company and key conditions for its provision]. *Efektivna ekonomika*, no 4. (in Ukrainian)
23. Shirinian L.V. (2005) Vyznachennia finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii i pidpriemstv [Definition of financial stability of insurance companies and enterprises]. *Finansy Ukrainy*, no 9, pp. 70–81. (in Ukrainian)

Лілія Маринчак

кандидат економічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна
liliia.marynchak@nung.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0001-8422-8114

ЕКОКРЕДИТУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Liliya Marynchak

PhD, associate professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University
of Oil and Gas,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

ECO-LENDING AS AN ELEMENT OF FINANCIAL SECURITY IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHALLENGES

Анотація. У дослідженні розглянуто концептуальні засади екокредитування як важливого елемента забезпечення фінансової безпеки в умовах посилення кліматичних викликів. Обґрунтовано взаємозв'язок розвитку зеленого банкінгу з безпековою парадигмою функціонування національної економіки. Проаналізовано міжнародні практики та моделі стимулювання екокредитування, визначено особливості їх імплементації у вітчизняну банківську систему. Досліджено динаміку та структуру ринку зелених кредитів в Україні за 2019-2023 роки. Запропоновано двофакторну модель оцінки впливу екокредитування на фінансову стабільність банківської системи, яка базується на взаємодії фактора зниження ризиків та фактора створення можливостей. Розроблено інституційно-функціональну модель стимулювання екокредитування для посилення фінансової безпеки держави, що передбачає взаємодію регуляторного, фінансово-стимулюючого, інформаційно-аналітичного та ринкового блоків. Визначено ключові виклики розвитку екокредитування в Україні та окреслено стратегічні перспективи його розвитку в контексті забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: екокредитування, фінансова безпека, зелений банкінг, кліматичні ризики, сталий розвиток, ESG-критерії, екологічні інвестиції, двофакторна модель, інституційно-функціональна модель.

Abstract. The study examines the conceptual foundations of eco-lending as an important element of financial security in the context of increasing climate challenges. The relationship between the development of green banking and the security paradigm of the

national economy is substantiated. International practices and models of eco-lending stimulation are analyzed, and the peculiarities of their implementation in the domestic banking system are determined. The dynamics and structure of the green loan market in Ukraine for 2019-2023 are studied. A two-factor model for assessing the impact of eco-lending on the financial stability of the banking system is proposed, based on the interaction of the risk reduction factor and the opportunity creation factor. An institutional-functional model for stimulating eco-lending to strengthen the financial security of the state has been developed, which provides for the interaction of regulatory, financial-incentive, information-analytical and market blocks. The key challenges for the development of eco-lending in Ukraine are identified and the strategic prospects for its development in the context of ensuring national security are outlined.

Key words: *eco-lending, financial security, green banking, climate risks, sustainable development, ESG criteria, two-factor model, institutional-functional model.*

Постановка проблеми. Глобальні екологічні виклики, зміна клімату та вичерпання природних ресурсів зумовлюють необхідність трансформації традиційних економічних моделей у напрямку сталого розвитку. Фінансовий сектор відіграє ключову роль у цій трансформації, забезпечуючи необхідні ресурси для «зеленого» переходу. Екокредитування як інструмент фінансування екологічно орієнтованих проєктів набуває особливого значення в контексті досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), визначених ООН на період до 2030 року.

Для України питання розвитку екокредитування є особливо актуальним з огляду на кілька факторів. По-перше, наша країна має високий рівень енергоємності ВВП та значний потенціал для підвищення енергоефективності економіки. По-друге, євроінтеграційні процеси вимагають гармонізації екологічних стандартів і практик з нормами ЄС, що потребує суттєвих інвестицій у модернізацію виробництва та інфраструктури. По-третє, в умовах російської агресії та руйнування критичної інфраструктури країни, питання «зеленої» відбудови та підвищення енергетичної безпеки за рахунок відновлюваних джерел енергії набувають стратегічного значення.

В цих умовах екокредитування стає не лише інструментом досягнення цілей сталого розвитку, але й важливим елементом забезпечення фінансової безпеки держави. Актуальність дослідження інструментів екокредитування в контексті безпекової парадигми посилюється з огляду на зростання фінансових ризиків, пов'язаних із кліматичними змінами та переходом до низьковуглецевої економіки.

За даними Міжнародного валютного фонду, глобальні збитки від кліматичних катастроф щорічно зростають на 5-7%, що призводить до зростання кредитних ризиків у традиційних галузях економіки [1, с. 45]. Це створює потенційні загрози для стабільності фінансових установ та банківського сектору в цілому. Водночас, за оцінками Світового банку, світовий ринок зелених фінансів щорічно зростає на 15%, що свідчить про трансформацію глобальної фінансової архітектури та зміну парадигми кредитування в напрямку екологізації [2, с. 87].

У контексті загострення геополітичних викликів та ресурсної залежності екокредитування набуває особливого значення як механізм забезпечення енергетичної

та, відповідно, фінансової незалежності держави. Зокрема, розвиток альтернативної енергетики, енергоефективних технологій та циркулярної економіки через механізми зеленого банкінгу стає невід'ємною складовою національної безпеки.

Водночас, незважаючи на позитивну динаміку останніх років, ринок еко-кредитування в Україні залишається недостатньо розвиненим, а його потенціал для досягнення цілей сталого розвитку та зміцнення фінансової безпеки – не повністю реалізованим, тому вивчення світового досвіду, аналіз існуючих практик та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів екокредитування є важливим науковим та практичним завданням.

Дослідження екокредитування як елемента фінансової безпеки має чіткий зв'язок із практичними завданнями щодо підвищення стійкості банківської системи до кліматичних ризиків, а також із науковими завданнями формування сучасної парадигми фінансової безпеки, яка враховує екологічні виклики сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти екокредитування активно досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників вагомий внесок у розвиток концепції зеленого банкінгу зробили О. Дзюблюк, Б. Луців, Я. Чайковський [3], які систематизували підходи до визначення сутності зеленого банкінгу та окреслили перспективи його розвитку в Україні. Вчені відзначають формування нової парадигми фінансового ринку у форматі «сталого фінансування» та наголошують, що ключовим мегатрендом сучасної фінансової індустрії стали «сталі фінанси», концептуальним підґрунтям яких виступають «Цілі сталого розвитку» та глобальний кліматичний порядок денний. Особлива увага в дослідженнях приділяється аналізу національних ініціатив формування ринку «зелених» облігацій в Україні, зокрема в контексті залучення інвестицій для реалізації стратегічно важливих проєктів у сфері енергозбереження, що є важливим аспектом фінансової та енергетичної безпеки держави.

Питання управління банківськими ризиками ґрунтовно розглядають у своїх працях Л. Примостка, І. Краснова, В. Лавренюк [4]. Зокрема, вчені досліджують економічну сутність та класифікацію ризиків у банківській сфері, принципи побудови та складові системи ризик-менеджменту в банку, прийоми ідентифікації та оцінювання банківських ризиків та методи управління ними, однак недостатня увага приділяється саме ролі кліматичних ризиків та методам їх оцінювання.

Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи С. Баруа [5], Н. Капура та Р. Гупти [6], Т. Баумса та А. Чана [7], які вивчали різні аспекти зеленого банкінгу та його переваги для банківського і фінансового ринків. Зокрема, С. Баруа запропонував комплексні підходи до оцінки ефективності інструментів зеленого фінансування та їх впливу на системну стабільність фінансового сектору. Наукові розробки Н. Капура та Р. Гупти присвячені аналізу ризик-орієнтованих моделей екокредитування та методів інтеграції екологічних ризиків у загальну систему ризик-менеджменту банківських установ. Дослідження Т. Баумса та А. Чана фокусуються на регуляторних аспектах зеленого банкінгу та ролі пруденційного нагляду у стимулюванні екологічно відповідальної фінансової діяльності, що має особливу цінність у контексті розвитку інституційного забезпечення екокредитування в Україні.

Вагомих результатів було досягнуто також Європейським банківським управлінням [8] у сфері управління ESG-ризиками та екологічного регулювання банківської діяльності.

Незважаючи на значну кількість публікацій, питання взаємозв'язку екокредитування з параметрами фінансової безпеки залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, потребують подальшого вивчення методичні підходи до оцінювання впливу екокредитування на фінансову стабільність банківської системи, механізми інтеграції екологічних ризиків у систему банківського нагляду, інструменти стимулювання екокредитування для посилення фінансової безпеки держави. Ці аспекти й визначають напрям даного дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі екокредитування як елемента фінансової безпеки та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів екокредитування в контексті безпекової парадигми функціонування банківського ринку України.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

- розкрити теоретико-концептуальні засади взаємозв'язку екокредитування та фінансової безпеки;
- проаналізувати міжнародний досвід розвитку екокредитування та можливості його адаптації до українських реалій;
- оцінити сучасний стан та динаміку розвитку екокредитування в Україні;
- розробити двофакторну модель оцінки впливу екокредитування на фінансову стабільність банківської системи;
- сформулювати інституційно-функціональну модель стимулювання екокредитування в контексті зміцнення фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Дослідження теоретико-концептуальних засад окресленої теми включає вивчення впливу екокредитування на фінансову безпеку.

Екокредитування (зелене кредитування) у сучасному розумінні – це надання банками позикових коштів для фінансування проєктів, спрямованих на захист навколишнього середовища, розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та ресурсозбереження. На відміну від традиційного кредитування, екокредитування передбачає інтеграцію екологічних, соціальних та управлінських (ESG) критеріїв у процес прийняття кредитних рішень [3, с. 23].

У контексті фінансової безпеки екокредитування виконує дві ключові функції: 1) мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних із кліматичними змінами та екологічним регулюванням; 2) створення нових можливостей для фінансової системи через розвиток зелених фінансових інструментів та ринків.

Для більш глибокого розуміння взаємозв'язку екокредитування та фінансової безпеки нами запропоновано структурно-логічну схему, представлену на рис. 1.

Глобальні кліматичні зміни призводять до зростання фізичних ризиків (стихійні лиха, підвищення рівня моря), а міжнародні та національні регуляторні ініціативи (Паризька угода, таксономія ЄС, вимоги центральних банків) створюють нормативний тиск на фінансові установи для інтеграції екологічних факторів у їхню діяльність.

Рис. 1. Структурно-логічна схема впливу екокредитування на фінансову безпеку

Джерело: розроблено автором

Відповідно до запропонованої моделі, екокредитування впливає на фінансову безпеку через такі канали:

1. Зниження транзитних ризиків, пов'язаних із енергетичним переходом. Зокрема, транзитні ризики, пов'язані з переходом до низьковуглецевої економіки (зміни у регулюванні, технологіях, ринкових преференціях), мінімізуються через фінансування інноваційних «зелених» технологій, що підвищує стабільність банківської системи в умовах трансформації економіки.

2. Диверсифікація кредитного портфеля банків та зниження їх залежності від традиційних секторів економіки, які можуть зазнати суттєвих структурних трансформацій у процесі екологізації.

3. Підвищення інвестиційної привабливості фінансового сектору через розвиток соціально відповідального інвестування: банки з розвиненими практиками екокредитування демонструють вищу привабливість для соціально відповідальних інвесторів, міжнародних фінансових інституцій та донорів, що забезпечує їм доступ до додаткових, більш дешевих та довгострокових джерел капіталу, зміцнюючи фінансову стійкість.

Щодо компонентів екокредитування, то до них відносять:

ESG-критерії, інтеграція яких у кредитну політику банків передбачає оцінку впливу позичальників на довкілля та відповідності їх діяльності принципам сталого розвитку при прийнятті рішень щодо кредитування;

— зелені кредитні продукти — спеціалізовані кредитні продукти зі зниженими відсотковими ставками, пільговими умовами погашення або подовженими термінами, які спрямовані на фінансування проєктів з відновлюваної енергетики, енергоефективності, екологічного транспорту та інших «зелених» ініціатив;

— екологічний скоринг — система оцінювання екологічних ризиків та можливостей позичальників, яка доповнює традиційний кредитний скоринг та дозволяє банкам враховувати вплив екологічних факторів на кредитоспроможність клієнтів та їхню довгострокову фінансову стійкість.

Таким чином, фінансова безпека банківської системи та національної економіки в цілому зміцнюється завдяки випереджаючій адаптації до кліматичних викликів, інтеграції екологічних ризиків у систему ризик-менеджменту, диверсифікації портфелів та забезпеченню довгострокової стійкості фінансових установ в умовах глобальних екологічних трансформацій.

Вивчення міжнародних практик екокредитування та їх імплементація в Україні має стратегічне значення, оскільки дозволяє адаптувати перевірені механізми зеленого фінансування до національних особливостей, уникнути потенційних помилок впровадження та прискорити розвиток вітчизняного ринку екокредитів, сприяючи одночасно досягненню цілей сталого розвитку та зміцненню фінансової безпеки держави.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про активний розвиток екокредитування у розвинених країнах світу. За даними Climate Bonds Initiative, у 2022 році обсяг зелених кредитів у світі досяг 287 млрд дол. США, збільшившись на 12% порівняно з попереднім роком [9]. Ключовими драйверами розвитку екокредитування стали регуляторні вимоги, зростання попиту на зелені фінансові продукти та трансформація бізнес-моделей фінансових установ у напрямку сталого розвитку.

Світова практика пропонує різноманітні моделі стимулювання екокредитування, основні з яких узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Міжнародні моделі стимулювання екокредитування

Модель	Країни	Ключові елементи	Регуляторні стимули
Європейська	ЄС, Велика Британія	Таксономія зелених проєктів, зелені облігації, вимоги до розкриття інформації	Знижені вимоги до капіталу для зелених кредитів, зелені облігації центральних банків
Азійська	Китай, Японія, Сінгапур	Адміністративне регулювання, квоти на зелене кредитування, державні гарантії	Пільгове рефінансування, податкові пільги для зелених кредитів
Американська	США, Канада	Ринкові механізми, зелені іпотечні цінні папери, податкові кредити	Гарантії державних агенцій, податкові пільги для інвесторів
Змішана	Австралія, Бразилія, ПАР	Комбінація ринкових і адміністративних інструментів	Гнучкі механізми регулювання, субсидії, система торгівлі викидами

Джерело: складено автором на основі [8, 9, 10]

Аналіз представлених моделей дозволяє виділити ключові інструменти стимулювання екокредитування, які можуть бути адаптовані до українських реалій:

- розробка національної таксономії зелених проєктів;
- запровадження пільгового рефінансування зелених кредитів центральним банком;
- створення системи державних гарантій для екокредитів;
- запровадження податкових пільг для банків, що активно розвивають екокредитування;
- розвиток ринку зелених облігацій як джерела фінансування для екокредитів.

В Україні ринок екокредитування перебуває на початковому етапі розвитку. За даними Національного банку України [6], обсяг «зелених» кредитів у портфелях українських банків з 2019 по 2023 рік збільшився більш, ніж утричі – з приблизно 9 млрд грн. до 30 млрд грн. (рис. 2). При цьому найбільш активне зростання спостерігалось у 2021-2022 роках, що пов'язано з підвищенням екологічної свідомості бізнесу та населення, а також із впровадженням спеціальних програм підтримки екопроектів з боку міжнародних фінансових інституцій та держави. Основними бенефіціарами зелених кредитів є підприємства відновлюваної енергетики, виробники енергоефективного обладнання та компанії, що впроваджують ресурсозберігаючі технології.

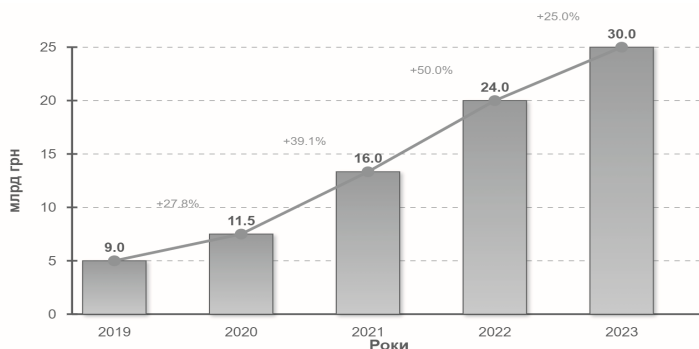

Рис. 2. Динаміка обсягу екокредитування в Україні, 2019-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

Як видно з рис. 2, незважаючи на загальну позитивну динаміку, обсяги екокредитування в Україні залишаються недостатніми для забезпечення масштабної екологізації економіки та посилення фінансової безпеки держави. Основними перешкодами для розвитку зеленого банкінгу в Україні є недосконалість нормативно-правової бази, обмежений доступ банків до довгострокових ресурсів, відсутність системи оцінки та управління екологічними ризиками, низький рівень екологічної свідомості позичальників.

Варто зазначити, що частка «зелених» кредитів у загальному кредитному портфелі банківської системи України залишається порівняно невеликою – приблизно 3,5% станом на кінець 2023 року. Це значно нижче показників розвинених країн, де частка «зеленого» фінансування може досягати 10-15%. Однак позитивною є стійка тенденція до зростання цієї частки – з 1,2% у 2019 році до 3,5% у 2023 році, що свідчить про поступовий розвиток цього напрямку банківського кредитування.

Отже, ринок екокредитування в Україні демонструє стійке зростання, незважаючи на складну економічну ситуацію та воєнні виклики. Спостерігається позитивна динаміка як обсягів екокредитування, так і їх частки в загальному кредитному портфелі банківської системи, проте частка «зелених» кредитів залишається порівняно низькою, що свідчить про наявність суттєвого потенціалу для подальшого розвитку. У структурі екокредитування переважають проекти з енергоефективності та відновлюваної енергетики, що відображає пріоритети сталого розвитку України.

Для оцінювання впливу екокредитування на фінансову стабільність банківської системи було розроблено двофакторну модель, яка базується на оцінці взаємодії двох ключових параметрів: фактора зниження ризиків (RF) та фактора створення можливостей (OF). На відміну від традиційних підходів, ця модель дозволяє комплексно оцінити не лише захисну функцію екокредитування (мінімізацію екологічних ризиків), але й його стратегічний потенціал для розвитку банківського бізнесу в умовах глобального «зеленого» переходу. Запропонована модель візуалізується у вигляді матриці з чотирма квадрантами, що дає можливість позиціонувати банки за їхнім підходом до екокредитування та сформувати диференційовані стратегічні рекомендації (рис. 3).

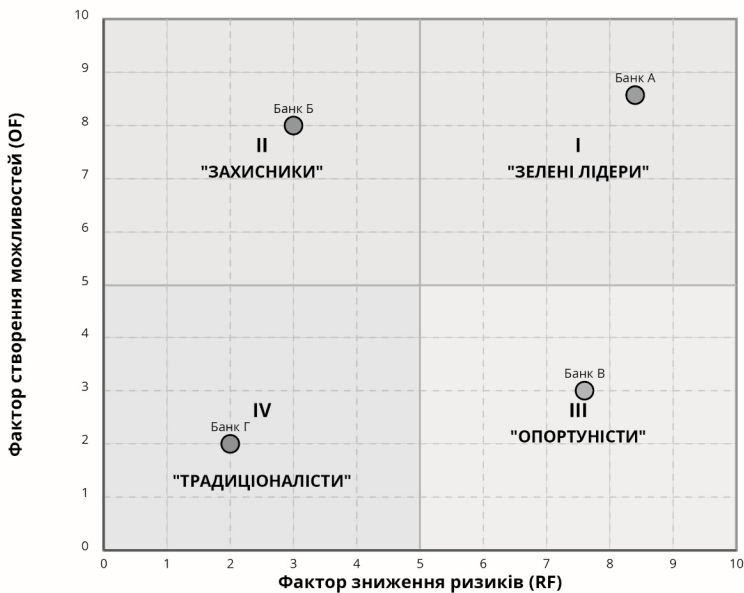

Рис. 3. Двофакторна модель оцінки впливу екокредитування на фінансову стабільність

Джерело: розроблено автором

Двофакторна модель базується на концепції, що екокредитування впливає на фінансову стабільність через два основні канали:

- 1) фактор зниження ризиків – характеризує здатність екокредитування зменшувати вразливість банку до екологічних ризиків (фізичних та транзитних);
- 2) фактор створення можливостей – відображає потенціал екокредитування для створення нових джерел прибутку, підвищення ринкової капіталізації та залучення «зелених» інвестицій.

Фактор зниження ризиків (RF) складається з наступних компонентів:

- рівень інтеграції екологічних критеріїв у кредитну політику (0-2 бали);
- система моніторингу та управління екологічними ризиками (0-2 бали);
- частка «коричневих» активів у кредитному портфелі (0-2 бали, обернена залежність);

- диверсифікація портфеля за екологічними критеріями (0-2 бали);
- наявність екологічного скорингу позичальників (0-2 бали).

Фактор створення можливостей (OF) включає:

- обсяг та динаміка зелених кредитів (0-2 бали);
- інноваційність зелених кредитних продуктів (0-2 бали);
- доступ до спеціалізованих джерел зеленого фінансування (0-2 бали);
- участь у міжнародних ініціативах зеленого фінансування (0-2 бали);
- репутаційні переваги від екокредитування (0-2 бали).

Хоча модель не потребує складних розрахунків, її можна формалізувати наступним чином: позиція банку в двофакторній моделі (PB) визначається координатами:

$PB = (RF, OF)$, де:

RF (Risk Factor) – фактор зниження ризиків (шкала від 0 до 10);

OF (Opportunity Factor) – фактор створення можливостей (шкала від 0 до 10).

Результатом аналізу є позиціонування банку в одному з чотирьох квадрантів:

Квадрант I: «Зелені лідери» (високий RF, високий OF) – банки, що ефективно мінімізують екологічні ризики та активно використовують можливості зеленого фінансування.

Квадрант II: «Захисники» (високий RF, низький OF) – банки, що фокусуються на управлінні екологічними ризиками, але недостатньо використовують потенціал ринку зелених фінансів.

Квадрант III: «Опортуністи» (низький RF, високий OF) – банки, що активно розвивають зелені кредитні продукти для комерційної вигоди, але недостатньо уваги приділяють управлінню екологічними ризиками.

Квадрант IV: «Традиціоналісти» (низький RF, низький OF) – банки з низьким рівнем інтеграції екологічних критеріїв у бізнес-модель, найбільш вразливі до кліматичних ризиків.

Для застосування моделі пропонується наступна методологія:

1. Збір якісних та кількісних даних – аналіз кредитної політики, екологічної звітності, структури портфеля та зелених кредитних продуктів банку.

2. Експертне оцінювання – залучення експертів з банківського сектору, екологів та фахівців з ризик-менеджменту для оцінки кожного компонента.

3. Розрахунок значень факторів – агрегування оцінок компонентів для отримання загальних значень RF та OF.

4. Візуалізація результатів – позиціонування банку на матриці 10×10 та визначення квадранту.

5. Формування рекомендацій – розробка стратегічних рекомендацій відповідно до квадранту, в якому знаходиться банк.

Стратегічні рекомендації, які можна сформулювати за квадрантами:

- для «Зелених лідерів»: масштабування зелених кредитних продуктів; розвиток міжнародної співпраці; створення галузевих стандартів екокредитування;
- для «Захисників»: активізація розробки інноваційних зелених кредитних продуктів; розширення доступу до спеціалізованих джерел зеленого фінансування; посилення маркетингу екологічних ініціатив;

– для «Опортуністів»: посилення системи управління екологічними ризиками; інтеграція ESG-критеріїв у кредитну політику; диверсифікація портфеля для зниження концентрації в вуглецеємних галузях;

– для «Традиціоналістів»: розробка базової стратегії екокредитування; впровадження первинних елементів екологічного скорингу; пілотні проєкти у сфері зеленого фінансування.

Перевагами двофакторної моделі є її концептуальна простота, адже модель легко зрозуміти та застосувати без складних математичних розрахунків, а також збалансований підхід, що враховує як ризики, так і можливості екокредитування та стратегічна орієнтація, яка допомагає банкам визначити стратегічні напрями розвитку екокредитування. Модель є гнучкою у застосуванні через можливість адаптувати компоненти факторів до специфіки конкретного банку або ринку та доволі зручною для представлення результатів у вигляді матриці, що робить її інтуїтивно зрозумілою щодо впливу екокредитування на фінансову стабільність банків.

Двофакторна модель оцінки впливу екокредитування на фінансову стабільність дозволила ідентифікувати ключові аспекти, які потребують системного підходу при розробці механізмів стимулювання зеленого банкінгу в Україні. Результати аналізу позиціонування банків у різних квадрантах моделі виявили необхідність диференційованого підходу до регулювання та підтримки екокредитування залежно від рівня розвитку банків у цій сфері. Зокрема, було встановлено, що більшість українських банків перебувають у квадрантах «Традиціоналісти» та «Опортуністи», що свідчить про недостатню інтеграцію екологічних ризиків у кредитну політику та потребу в комплексному інституційному забезпеченні.

На основі результатів аналізу міжнародних практик екокредитування та застосування двофакторної моделі було визначено чотири ключові напрями, які потребують інституційного забезпечення: регуляторний, фінансово-стимулюючий, інформаційно-аналітичний та ринковий. Показники фактора зниження ризиків (RF) зумовили необхідність розробки регуляторного та інформаційно-аналітичного блоків, тоді як показники фактора створення можливостей (OF) вплинули на формування фінансово-стимулюючого та ринкового блоків інституційно-функціональної моделі.

Таким чином, двофакторна модель не лише дозволила оцінити поточний стан впливу екокредитування на фінансову стабільність, але й стала теоретико-методологічним підґрунтям для розробки комплексної інституційно-функціональної моделі стимулювання екокредитування в Україні, спрямованої на посилення фінансової безпеки держави шляхом узгодження інтересів усіх учасників процесу та інтеграції екологічних цілей з безпековими пріоритетами (рис. 4).

Запропонована модель передбачає взаємодію чотирьох ключових блоків:

1. Регуляторний блок включає розробку національної таксономії зелених проєктів, встановлення пруденційних вимог до управління екологічними ризиками, запровадження стандартів розкриття інформації про ESG-фактори. Ключовими інституціями в цьому блоці є Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів.

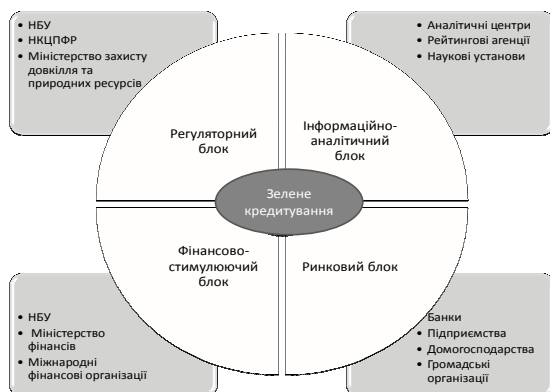

Рис. 4. Інституційно-функціональна модель розвитку екокредитування в контексті безпекової парадигми

Джерело: розроблено автором

2. Фінансово-стимулюючий блок передбачає запровадження пільгового рефінансування зелених кредитів, створення фонду гарантування зелених кредитів, розвиток ринку зелених облігацій та інших інструментів зеленого фінансування. Ключовими інституціями в цьому блоці є Національний банк України, Міністерство фінансів та міжнародні фінансові організації.

3. Інформаційно-аналітичний блок включає створення системи моніторингу та оцінки екологічних ризиків, розвиток спеціалізованих рейтингових агенцій для оцінки ESG-факторів, формування бази даних зелених проєктів та їх впливу на довкілля. Ключовими інституціями в цьому блоці є аналітичні центри, рейтингові агенції та наукові установи.

4. Ринковий блок передбачає розвиток конкуренції між банками у сфері зеленого банкінгу, підвищення попиту на зелені кредити з боку підприємств та домогосподарств, формування екологічної свідомості споживачів фінансових послуг. Ключовими учасниками в цьому блоці є банки, підприємства, домогосподарства та громадські організації.

Науковою новизною запропонованої моделі є інтеграція екологічних цілей з безпековими пріоритетами держави, що дозволяє розглядати екокредитування не лише як інструмент екологізації економіки, але й як важливий елемент забезпечення фінансової безпеки країни.

Практична реалізація запропонованої моделі потребує чіткої координації дій усіх учасників та поетапного впровадження відповідних інструментів. На першому етапі доцільно зосередитися на формуванні нормативно-правової бази та розбудові інституційної спроможності. На другому етапі – запровадити фінансові стимули та розвинути ринкову інфраструктуру. На третьому етапі – забезпечити масштабування екокредитування та його інтеграцію в загальну систему забезпечення фінансової безпеки держави.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що екокредитування безпосередньо впливає на фінансову безпеку через три ключові канали: зниження транзитних ризиків, диверсифікацію кредитного портфеля та підвищення

інвестиційної привабливості фінансових установ. Цей вплив підсилюється в умовах зростання фізичних та регуляторних кліматичних ризиків. Аналіз міжнародного досвіду виявив чотири основні моделі стимулювання екокредитування (європейська, азійська, американська та змішана), з яких для України найбільш перспективною є адаптована європейська модель з елементами азійського досвіду, що передбачає поєднання ринкових механізмів з цільовими регуляторними стимулами. Ринок екокредитування в Україні, попри позитивну динаміку, знаходиться на початковому етапі розвитку, а частка зелених кредитів у загальному кредитному портфелі залишається суттєво нижчою, ніж у розвинених країнах (10-15%). Розроблена двофакторна модель оцінки впливу екокредитування на фінансову стабільність дозволяє позиціонувати банки у чотирьох квадрантах («Зелені лідери», «Захисники», «Опортуністи», «Традиціоналісти») та формулювати диференційовані стратегічні рекомендації. Запропонована інституційно-функціональна модель стимулювання екокредитування включає чотири взаємопов'язані блоки (регуляторний, фінансово-стимулюючий, інформаційно-аналітичний та ринковий), реалізація яких потребує поетапного впровадження з чіткою координацією дій усіх зацікавлених сторін.

Отже, екокредитування в умовах сучасних глобальних викликів слід розглядати саме через призму фінансової безпеки, оскільки такий підхід дозволяє інтегрувати екологічні цілі з економічними інтересами держави та забезпечити системний розвиток зеленого банкінгу в Україні в умовах кліматичних викликів та глобальної трансформації фінансової архітектури.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні дуалістичної природи екокредитування, яке одночасно є інструментом досягнення цілей сталого розвитку та елементом забезпечення фінансової безпеки держави через мінімізацію кліматичних ризиків та формування стійкої до екологічних викликів фінансової системи. Практична значимість результатів дослідження полягає у можливості їх використання органами державного регулювання для формування комплексної політики стимулювання екокредитування, а також банками для розробки власних стратегій екологізації кредитної діяльності та підвищення фінансової стійкості.

Список використаних джерел:

1. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report: Climate Change and Financial Stability. 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR>
2. Світовий банк. Звіт про розвиток зелених фінансів: тенденції та перспективи. Київ: Представництво Світового банку в Україні, 2023. 156 с.
3. Луців Б., Дзюблюк О., Чайковський Я. Роль зеленого банкінгу в забезпеченні цілей сталого економічного розвитку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. № 1(54). С. 23-36. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4250/4010>
4. Управління банківськими ризиками. Підручник. Л. О. Примостка, І. В. Краснова, В. В. Лавренюк та ін. Київ: КНЕУ, 2018. 535 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/220b07ae-4daf-4368-bfe9-f70f7e0a575c/content>
5. Barua, S. Principles of Green Banking: Managing Environmental Risk and Sustainability. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: <https://doi.org/10.1515/97831106643178>

6. Kapoor, N., Jaitly, M., Gupta, R. (2016). Green Banking: A step towards Sustainable Development. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*. 2016. № 06(07), P. 69-72. URL: https://indusedu.org/pdfs/IJRMEC/IJRMEC_888_92713.pdf
7. Baums, T., & Cahn, A. (ed.) Green Banking and Green Central Banking. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110752892-202>
8. European Banking Authority. Report on ESG risks and credit institutions. https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2021/1015656/EBA%20Report%20on%20ESG%20risks%20management%20and%20supervision.pdf
9. Climate Bonds Initiative. URL: <https://www.climatebonds.net/>
10. Green Budgeting in OECD Countries. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/04/green-budgeting-in-oecd-countries-2024_3c771827/9aea61f0-en.pdf

References:

1. International Monetary Fund. (2023). Global Financial Stability Report: Climate Change and Financial Stability. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR>
2. Svitovyi bank. (2023). Zvit pro rozvytok zelenykh finansiv: tendentsii ta perspektyvy [Report on green finance development: trends and prospects]. Kyiv: Predstavnytstvo Svitovoho banku v Ukraini, 156 p. [in Ukrainian].
3. Lutsiv, B., Dziubliuk, O., & Chaikovskiy, Ya. (2024). Rol zelenoho bankinhu v zabezpechenni tsilei staloho ekonomichnoho rozvytku [The role of green banking in ensuring sustainable economic development goals]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 1(54), 23-36. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4250/4010> [in Ukrainian].
4. Prymostka, L. O., Krasnova, I. V., Lavreniuk, V. V. et al. (2018). Upravlinnia bankivskymy ryzykamy: Pidruchnyk [Banking risk management: Textbook]. Kyiv: KNEU, 535 p. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/220b07ae-4daf-4368-bfe9-f70f7e0a575c/content> [in Ukrainian].
5. Barua, S. (2020). Principles of Green Banking: Managing Environmental Risk and Sustainability. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: <https://doi.org/10.1515/97831106643178>
6. Kapoor, N., Jaitly, M., & Gupta, R. (2016). Green Banking: A step towards Sustainable Development. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*, 06(07), 69-72. URL: https://indusedu.org/pdfs/IJRMEC/IJRMEC_888_92713.pdf
7. Baums, T., & Cahn, A. (ed.) (2022). Green Banking and Green Central Banking. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110752892-202>
8. European Banking Authority. (2021). Report on ESG risks and credit institutions. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2021/1015656/EBA%20Report%20on%20ESG%20risks%20management%20and%20supervision.pdf
9. Climate Bonds Initiative. (n.d.). URL: <https://www.climatebonds.net/>
10. OECD. (2024). Green Budgeting in OECD Countries. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/04/green-budgeting-in-oecd-countries-2024_3c771827/9aea61f0-en.pdf

УДК: 336.02

Наталія Матвійчук

кандидат економічних наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

ORCID: 0000-0001-7168-4073

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Nataliia Matviichuk

PhD in Economics, Associate Professor,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

Lutsk, Ukraine

MONETARY POLICY OF UKRAINE: CHALLENGES AND THREATS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Досліджено трансформацію грошово-кредитної політики України в умовах пандемії та воєнного стану у 2021–2025 рр. Проаналізовано дії Національного банку України щодо адаптації до воєнних викликів: фіксація обмінного курсу, підвищення облікової ставки, валютні інтервенції, запровадження валютних обмежень. Описано поетапний перехід до режиму керованої гнучкості обмінного курсу, зниження інфляційного тиску, пом'якшення обмежень на валютному ринку. Запропоновано заходи удосконалення монетарної політики: перехід до плаваючого курсу, переорієнтація банків на кредитування економіки, зниження дохідності ОВДП і депозитних сертифікатів, підвищення резервних норм, активізація антимонопольної політики та міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що грошово-кредитна політика в умовах війни виконує не лише стабілізаційну, а й стратегічну функцію, сприяючи фінансовій стійкості, економічному відновленню та підтримці національної безпеки України.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, облікова ставка, валютні обмеження, інфляція, Національний банк України, банківський сектор.

Abstract. examines the transformation and effectiveness of the monetary policy conducted by the National Bank of Ukraine under martial law conditions. It outlines the NBU's key responses to the economic challenges induced by Russia's full-scale invasion of Ukraine, including the fixed exchange rate regime, interventions in the exchange market and the use of a high key policy rate to restrain inflation. The study evaluates the efficiency and consequences of these measures for inflation dynamics, the exchange rate, international reserves, and banking sector stability. Some recommendations are proposed

to improve the current monetary framework. These include a timely transition to a floating exchange rate regime, which would reduce foreign exchange market pressures, help preserve international reserves, and generate additional budget revenue. Furthermore, structural changes in banking behavior are encouraged by promoting lending to the real sector instead of accumulating low-risk government securities and NBU certificates. To achieve this, the study suggests implementing a specific interest rate design, such as lowering returns on government bonds and NBU deposit certificates, raising reserve requirements for banks, and introducing additional taxation of interest income derived from operations with government debt instruments. Another strategic direction involves strengthening antitrust regulation to stimulate competition, which is expected to reduce price levels and inflationary pressure, creating favorable conditions for a more accommodative monetary policy. Finally, the article highlights the importance of intensifying international financial cooperation, increasing access to global capital markets, and attracting foreign investment to support economic modernization and infrastructure development. The proposed measures aim to enhance monetary transmission, maintain macroeconomic stability, and contribute to Ukraine's economic resilience and national security.

Key words: *monetary policy, discount rate, inflation, currency restrictions, National Bank of Ukraine, banking sector.*

Вступ. Грошово-кредитна політика виступає ключовим інструментом реалізації фінансової стратегії держави, оскільки забезпечує регулювання грошового обігу, контроль рівня інфляції, формування інвестиційного клімату та підтримку довіри до національної валюти. В умовах воєнного стану, коли економіка України зазнає системного тиску з боку дестабілізуючих чинників, – таких як девальвація гривні, високий рівень інфляції, зростання дефіциту державного бюджету, відтік капіталу та загальне падіння економічної активності – грошово-кредитна політика набуває особливої ваги як засіб забезпечення макрофінансової стабільності.

Економічна турбулентність, спричинена повномасштабною війною, вимагає від Національного банку України не лише адаптації класичних монетарних інструментів, але й впровадження інноваційних підходів, спрямованих на нейтралізацію кризових процесів. Водночас, у цих умовах монетарна політика стає не лише засобом стабілізації, але й чинником підтримки національної безпеки через забезпечення стійкості банківської системи, контролю за інфляційними очікуваннями та управління валютними ризиками.

Отже, вивчення сучасних підходів до реалізації грошово-кредитної політики в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальним і визначальним для формування ефективної економічної політики, спрямованої на підтримку економіки, соціальної сфери та національної стійкості в умовах тривалої зовнішньої загрози.

Основна частина. Монетарна політика НБУ сформована під впливом глобальних та внутрішніх факторів. Пандемія covid-19 та військові дії на території України стали ключовими викликами, з якими стикалась грошово-кредитна політика в Україні у 2021-2025 рр. Висока інфляція, нестабільність валютного курсу, вразливість банківської системи та залежність від зовнішніх фінансових ринків потребували чітких і ефективних дій з боку НБУ.

До війни основні засади монетарної політики містились у документі «Основні засади грошово-кредитної політики на 2021 рік та середньострокову перспективу» [7]. У 2022 р., із початком повномасштабного вторгнення, через зниження дієвості ринкових інструментів був прийнятий документ «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану», у якому були враховані економічні умови, викликані воєнними діями, та необхідність адаптації монетарної політики до кризових обставин [8]. У вересні 2024 р. внаслідок адаптації вітчизняної економіки до сучасних умов НБУ прийняв рішення оновити попередній документ, який сьогодні має назву «Основні засади грошово-кредитної політики на середньострокову перспективу». Він містить нові методи регулювання фінансової ситуації, які враховують як наслідки воєнних дій, так і процеси відновлення та адаптації економіки до післявоєнного періоду [9].

Розглядаючи особливості здійснення монетарної політики упродовж 2021–2025 рр., можна побачити, що кожен період характеризувався певними особливостями, що вимагали від НБУ перегляду підходів і розробку нових стратегій впровадження ефективної грошово-кредитної політики (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз грошово-кредитної політики у 2021–2025 рр.

Період Порівняльні показники	Грошово-кредитна політика до початку повномасштабної війни (2021 р.)	Грошово-кредитна політика в умовах воєнного стану (2022–2023 рр.)	Актуальні орієнтири грошово- кредитної політики (з вересня 2024 р.)
Ключова мета	Досягнення середньострокової інфляційної цілі на рівні 5% із допустимим відхиленням ± 1 в.п.	Забезпечення фінансової стабільності та підтримка спроможності держави до оборони	Повернення інфляції до цільового рівня 5% у середньостроковій перспективі
Облікова ставка	Виступає основним інструментом монетарної політики; упродовж 2021 р. коливалася в межах 6–9%	З метою стримування інфляції та підтримки національної валюти підвищена до 25%	Поступове зниження у відповідь на дезінфляційні процеси. З кінця 2024 р. облікова ставка зростає у відповідь на зростання інфляції
Валютний курс	Плаваючий, без жорстких обмежень	Фіксований валютний курс з метою стабілізації ринку	Перехід до режиму керованої гнучкості валютного курсоутворення
Валютні інтервенції	Домінування операцій з купівлі іноземної валюти НБУ	Активне використання інтервенцій із продажу валюти для утримання курсової стабільності	Збереження інтервенцій для покриття структурного дефіциту валюти
Адміністративні обмеження	Поступова лібералізація валютного регулювання	Запровадження широкого спектра валютних обмежень для суб'єктів ринку	Поступове пом'якшення валютних обмежень відповідно до стабілізації макроекономічної ситуації

Джерело: систематизовано автором на основі [7; 8; 9]

У 2021 р. основним викликом для НБУ стало стримування інфляційного тиску, що поступово посилювався внаслідок зростання світових цін на енергоносії. У відповідь на загострення інфляційних процесів НБУ здійснив поетапне підвищення облікової ставки з 6% до 8%. За підсумками року рівень інфляції сягнув 10%, що суттєво перевищило цільовий орієнтир регулятора. Незважаючи на інфляційний

тиск, валютний курс залишався відносно стабільним, що було забезпечено значним обсягом міжнародних резервів (понад 30 млрд дол. США), які дозволяли НБУ підтримувати курс гривні.

З початком широкомасштабної військової агресії у 2022 р. економічна ситуація зазнала кардинальних змін, що вимагало оперативного перегляду підходів до реалізації монетарної політики. НБУ запровадив фіксований валютний курс, відмовившись від режиму інфляційного таргетування. Фіксація курсу на рівні 29,25 грн/дол США діяла до 21 липня 2022 р., після чого була здійснена його корекція до 36,56 грн/дол. У червні 2022 р. було ухвалене рішення про підвищення облікової ставки до 25%, що стало найвищим значенням за останні роки. Таке рішення було спрямоване на стримування інфляції, яка за результатами 2022 р. досягла 26,6%.

З метою стабілізації валютного ринку НБУ в умовах війни запровадив низку валютних обмежень, що стосувалися, насамперед, продажу валюти фізичним особам. Заборона на продаж валюти населенню діяла з початку воєнних дій, а вже з 14 квітня 2022 р. було дозволено її придбання у готівковій формі через банківські відділення. З літа 2023 р. введено можливість онлайн-купівлі валюти із встановленими лімітами (50 тис. грн на місяць в кожному банку або на трьохмісячний депозит на 200 тис. грн). Додатково діють обмеження на зняття іноземної валюти з рахунків в Україні (еквіваленті 100 тис. грн. на добу) та на перекази за кордон (еквівалент 100 тис. грн з усіх валютних рахунків клієнта за календарний місяць), що спрямовані на зниження тиску на міжнародні резерви та запобігання відпливу капіталу.

У 2023 р. економіка України поступово адаптувалася до умов затяжного конфлікту. Відповідно, НБУ почав послаблювати адміністративні обмеження, зберігаючи при цьому загальний вектор жорсткої монетарної політики. У червні 2023 р. було затверджено «Стратегію пом'якшення валютних обмежень, перехід до більшої гнучкості обмінного курсу, повернення до інфляційного таргетування» [10], а в жовтні НБУ офіційно перейшов до режиму керованої гнучкості обмінного курсу, за якого офіційний курс формується на основі результатів торгів на міжбанківському валютному ринку [5]. Оскільки основну пропозицію валюти на цьому ринку забезпечує НБУ, він фактично зберігає домінуючу роль у курсовому регулюванні.

Наступний кроком лібералізації валютного ринку має стати повернення до режиму інфляційного таргетування та плаваючого валютного курсу. У 2024–2025 рр. НБУ продовжує дотримуватися режиму керованої гнучкості обмінного курсу. У міру відновлення здатності валютного ринку до самобалансування НБУ і далі послаблюватиме валютні обмеження.

Облікова ставка відіграє центральну роль у монетарній політиці, оскільки вона є основним інструментом, за допомогою якого центральний банк впливає на вартість грошей в економіці. У сучасних умовах НБУ використовує підвищення процентної ставки для стримування інфляції та захисту національної валюти, одночасно балансуючи між потребою в підтримці ліквідності банківської системи та забезпеченні доступності кредитних ресурсів для бізнесу та населення.

Аналіз динаміки облікової ставки за 2021–2025 рр. свідчить про її високий ступінь чутливості до зовнішніх і внутрішніх шоків. У період пандемії

COVID-19 НБУ проводив м'яку монетарну політику, утримуючи ставку на низькому рівні. Проте вже у другій половині 2021 р., в умовах зростання глобальної інфляції, розпочалося поступове підвищення облікової ставки [4]. Після початку повномасштабної війни у 2022 р. НБУ тимчасово утримував ставку на рівні 10%, щоб зменшити шокове навантаження на економіку, проте з червня 2022 р. повернувся до жорсткої монетарної політики, підвищивши її до 25% (рис. 1).

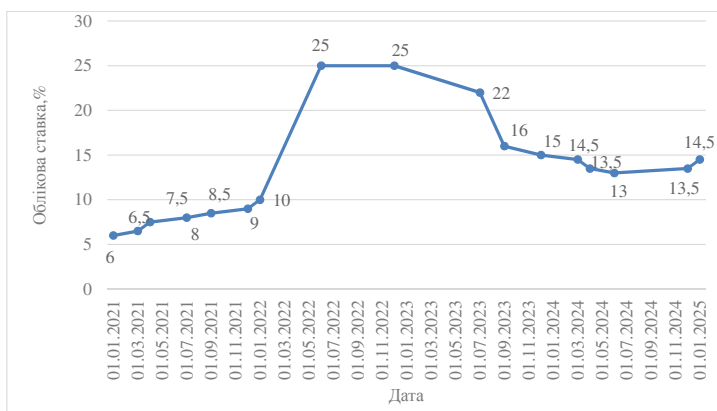

Рис. 1. Динаміка облікової ставки НБУ у 2021-2025 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [6]

Це було здійснено з метою підвищення привабливості гривневих активів, зменшення тиску на валютний ринок і збереження міжнародних резервів. Наприкінці 2023 р. відбулося поступове зниження облікової ставки, що стало можливим завдяки уповільненню темпів інфляції та надходженню міжнародної фінансової допомоги. Процес зниження тривав до червня 2024 р., коли ставка досягла рівня 13% і залишалася на цьому рівні до 13 грудня 2024 р. З грудня 2024 р. у відповідь на прискорення інфляційних процесів НБУ розпочав підвищення облікової ставки, яка станом на квітень 2025 р. становить 15,5%.

Облікова ставка є тісно взаємопов'язаною з динамікою інфляції в країні. За умов прискорення темпів інфляції центральний банк підвищує облікову ставку з метою підвищення вартості кредитування, що, у свою чергу, обмежує споживчий попит та інвестиційну активність, сприяючи зниженню інфляційного тиску. Навпаки, за умови уповільнення інфляції облікова ставка знижується, що створює стимули для економічного зростання через здешевлення кредитних ресурсів. Початок повномасштабної війни супроводжувався стрімким зростанням інфляції (до 26,6%), що зумовило необхідність суттєвого підвищення облікової ставки з боку НБУ (рис. 2). Упродовж 2023 р. спостерігалось зниження інфляційного тиску, що стало наслідком впровадження жорстких монетарних заходів, глобального сповільнення інфляції, зменшення внутрішнього попиту через енергетичну кризу, а також припинення практики монетарного фінансування дефіциту бюджету. Ці фактори створили підґрунтя для зниження облікової ставки. У 2024 р. відбулося нове зростання споживчих цін, однак НБУ очікує їх стабілізацію у 2025 р., прогножуючи річний рівень інфляції на рівні 8,4%.

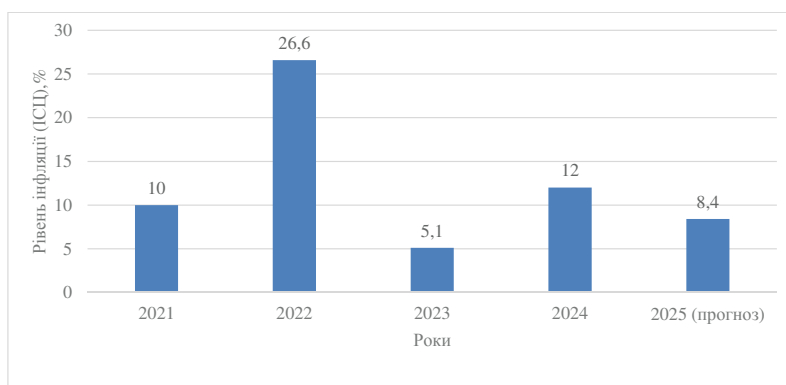

Рис. 2. Річні темпи інфляції в Україні у 2021-2025 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [2]

Основним інструментом підтримання курсової стабільності гривні є проведення Національним банком інтервенцій на валютному ринку. Із табл. 3 видно, що до початку війни обсяги купівлі іноземної валюти НБУ переважали обсяги її продажу. Із настанням війни ситуація кардинально змінилась. Для підтримки фіксованого обмінного курсу НБУ активно проводив валютні інтервенції з продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку (табл. 2).

Ключовим інструментом забезпечення стабільності валютного курсу гривні в сучасних умовах є валютні інтервенції, які здійснює Національний банк України. До початку повномасштабного вторгнення обсяги купівлі іноземної валюти НБУ переважали обсяги її продажу. Проте із початком війни ситуація суттєво змінилася. Для утримання фіксованого обмінного курсу НБУ активізував інтервенції з продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку (табл. 2). У 2023-2025 рр. запровадження режиму керованої гнучкості валютного курсу суттєво не вплинуло на обсяг валютних інтервенцій, а обмеження експорту українського зерна стало одним із вагомих причин зменшення валютної виручки. Така тенденція спричиняє скорочення золотовалютних резервів (ЗВР).

Таблиця 2

Обсяги валютних інтервенцій НБУ у 2018-2025 рр. (млрд дол. США) [1]

Рік	Продаж	Купівля	Сальдо (продаж – купівля)
2018	1,8	3,1	-1,3
2019	0,5	8,4	-7,9
2020	3,9	4,9	-1,0
2021	1,3	3,7	-2,4
2022	26,3	3,2	23,1
2023	28,8	0,2	28,6
2024	35,3	0,1	35,2
2025	10,2	0,03	10,2

У відповідь на нові виклики монетарної політики одним із ключових інструментів регулювання з боку НБУ став норматив обов'язкового резервування (НОР). У період з 01.01.2021 р. до 10.01.2023 р. NOR залишався незмінним: 0% – для строкових депозитів у національній валюті та 10% – для коштів в іноземній валюті. Такий підхід був зумовлений необхідністю забезпечення банківської системи додатковою ліквідністю в умовах воєнного стану. Однак у другому півріччі 2023 року було запроваджено підвищення NOR: до 20% для строкових депозитів у національній валюті та до 30% в іноземній валюті для фізичних осіб; для юридичних осіб норматив становив 10%, що свідчило про посилення жорсткості монетарної політики [3, с. 86].

У 2024 році тенденція до підвищення NOR збереглася: норми резервування щодо строкових і поточних вкладів як для фізичних, так і для юридичних осіб, продовжували зростати. Це є підтвердженням продовження політики монетарної рестрикції, спрямованої на обмеження надмірної грошової пропозиції та стримування інфляційного тиску.

Отже, сучасна грошово-кредитна політика в Україні упродовж останніх років зіткнулася зі значними викликами, що потребують значної уваги з боку НБУ, як основного її регулятора (табл. 3).

Таблиця 3

Виклики та загрози грошово-кредитній політиці України

Проблема	Сутність та причини
Суттєве скорочення економічної активності	Унаслідок повномасштабної війни значна частина підприємств призупинила свою діяльність або перейшла на забезпечення оборонних потреб. Це призвело до падіння ВВП, зниження ділової активності, скорочення податкових надходжень, що ускладнило наповнення державного бюджету та фінансування ключових сфер
Втрата контролю над окремими територіями	Окуповані території містять стратегічно важливі промислові підприємства, об'єкти інфраструктури та логістичні вузли. Їхня втрата обмежила виробничий потенціал країни, посилила логістичні проблеми та ускладнила надходження до бюджету.
Посилення валютних коливань	Впродовж 2022–2025 рр. НБУ активно використовував золотовалютні резерви для стримування волатильності гривні. Однак поступове скорочення резервів та обмежений доступ до зовнішнього фінансування створюють ризики для стабільності валютного ринку в середньостроковій перспективі
Підвищений інфляційний тиск	Порушення логістичних ланцюгів, руйнування виробничих об'єктів, зростання цін на енергоносії та посилення імпортозалежності спричинили прискорення темпів інфляції. Це ускладнило забезпечення цінової стабільності та знизило купівельну спроможність населення
Отримання надприбутків комерційними банками	Через значну надлишкову ліквідність банківського сектору та високі процентні ставки за депозитними сертифікатами НБУ і ОВДП банки отримували надприбутки без активного кредитування економіки, що знижувало ефективність трансмісійного механізму монетарної політики
Неефективна структура активів банків	Банки вкладають вільні кошти в ОВДП та депозитні сертифікати НБУ замість кредитування реального сектору економіки
Зростання державного боргового навантаження	В умовах зростання видатків на оборону, соціальний захист та гуманітарну допомогу, а також скорочення податкових надходжень, уряд вимушено активізував залучення внутрішніх та зовнішніх позик. Це зумовило істотне зростання боргового навантаження та ризики для боргової стійкості бюджету.
Міграція кваліфікованої робочої сили	Масовий виїзд висококваліфікованих фахівців за кордон внаслідок війни призвів до скорочення продуктивних ресурсів у ключових галузях, втрати інтелектуального капіталу та зменшення податкової бази, що посилює соціально-економічну вразливість країни

Джерело: розроблено автором

Висновки. Враховуючи істотні витрати НБУ, пов'язані з підтриманням обмінного курсу на валютному ринку, доцільним є якнайшвидший перехід до режиму плаваючого валютного курсу. Такий крок сприятиме додатковим надходженням до державного бюджету та збереженню золотовалютних резервів.

Серед стратегічних напрямів підвищення ефективності монетарної політики слід зазначити необхідність переорієнтації банківської системи з вкладень у депозитні сертифікати НБУ та ОВДП на кредитування реального сектора економіки. Для досягнення цієї мети можливим є впровадження наступних заходів:

- становлення специфічного дизайну процентних ставок, передбачаючи зниження дохідності за депозитними сертифікатами та ОВДП;

- підвищення норм обов'язкового резервування депозитних операцій для скорочення надлишкової ліквідності в банківському секторі;

- застосування додаткового оподаткування процентних доходів, отриманих банками від операцій з державними цінними паперами.

Крім того, підвищення ефективності антимонопольної політики є перспективним напрямом удосконалення грошово-кредитного регулювання. Розширення конкуренції сприятиме зниженню рівня цін внаслідок необхідності суб'єктів ринку пропонувати товари й послуги за конкурентнішими цінами. Це, у свою чергу, зменшить інфляційний тиск, що дозволить центральному банку зменшити ступінь жорсткості монетарної політики за умови стабільних інфляційних очікувань.

Одним із важливих завдань для забезпечення ефективності грошово-кредитної політики залишається активізація міждержавного фінансового співробітництва та залучення міжнародної фінансової підтримки. Зростання золотовалютних резервів і доступ до міжнародних ринків капіталу розширюють інструментарій НБУ для стабілізації фінансової системи та мінімізації негативного впливу зовнішніх шоків. Крім того, залучення іноземних інвестицій сприятиме фінансуванню інфраструктурних проєктів і модернізації економіки.

Список використаних джерел:

1. Валютні інтервенції НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-interventions> (дата звернення 14.04.2025).
2. Індекс інфляції в Україні 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення 14.04.2025)
3. Матвійчук Н. М. Формування банками обов'язкових резервів як важливий інструмент монетарної політики під час воєнного стану. *Цифрова трансформація фінансової системи України та країн v-4 в умовах євроінтеграції*: збірник тез III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дубляни, 26 квітня 2023 р.). Частина III. Дубляни: ЛНУП, 2023. С. 85-88.
4. Матвійчук Н. М., Жигар Н. М., Петриняк А. Я. Чинники впливу на депозитну політику банків України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 63. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-59>
5. НБУ впроваджує керовану гнучкість обмінного курсу, що посилить стійкість валютного ринку та економіки. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-vprovadjuye-kerovanu-gnuchkist-obminnogo-kursu-scho-posilit-stiykist-valyutnogo-rinku-ta-ekonomiki>
6. Облікова ставка НБУ. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/nbu/refinance/> (дата звернення 14.04.2025)

7. Основні засади грошово-кредитної політики на 2021 рік та середньострокову перспективу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/dzrtnZTXIlkICSQ>
8. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. 2022 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk>
9. Основні засади грошово-кредитної політики на середньострокову перспективу. 2024 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoyi-politiki-na-serednostrokovu-perspektivu>
10. Стратегія пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/RoyFIQaSmKIWSqQ>

References:

1. Valyutni interventsii NBU [Currency interventions of the NBU]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-interventions> (accessed April 14, 2025).
2. Indeks inflatsii v Ukraini 2025 [Inflation index in Ukraine 2025]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (accessed April 14, 2025).
3. Matviichuk N. M. (2023) Formuvannia bankamy oboviazkovykh rezerviv yak vazhlyvyi instrument monetarnoi polityky pid chas voiennoho stanu [Formation of required reserves by banks as an important instrument of monetary policy during martial law]. *Tsyfrova transformatsiia finansovoi systemy Ukrainy ta krain v-4 v umovakh yevro-intehratsii*: zbirnyk tez III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Dubliany, April 26, 2023). Part III. Dubliany: LNUP. pp. 85–88. [in Ukrainian]
4. Matviichuk N. M., Zhyhar N. M., Petryniak A. Ya. (2024) Chynnyky vplyvu na depozytnu polityku bankiv Ukrainy [Factors influencing the deposit policy of Ukrainian banks]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Issue 63. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-59> [in Ukrainian]
5. NBU vprovadzhuie kerovanu hnuchnikist obminnoho kursu, shcho posylyt stiikist valiutnoho rynku ta ekonomiky [NBU introduces managed exchange rate flexibility to strengthen the resilience of the FX market and the economy]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-vprovadjuye-kerovanu-gnuchkist-obminnogo-kursu-scho-posilit-stiikist-valyutnogo-rinku-ta-ekonomiki> (accessed April 14, 2025).
6. Oblikova stavka NBU [NBU key policy rate]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/nbu/refinance/> (accessed April 14, 2025).
7. Osnovni zasady hroshovo-kredytnei polityky na 2021 rik ta seredniostrokovu perspektyvu [Monetary policy guidelines for 2021 and the medium term]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/files/dzrtnZTXIlkICSQ> (accessed April 14, 2025).
8. Osnovni zasady hroshovo-kredytnei polityky na period voiennoho stanu (2022) [Monetary policy guidelines for the period of martial law]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk> (accessed April 14, 2025).
9. Osnovni zasady hroshovo-kredytnei polityky na seredniostrokovu perspektyvu (2024) [Monetary policy guidelines for the medium term]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoyi-politiki-na-serednostrokovu-perspektivu> (accessed April 14, 2025).
10. Stratehiia pomiakshennia valiutnykh obmezhen, perekhodu do bilshoi hnuchnosti obminnoho kursu ta povernennia do inflatsiinoho tarhuvannia [Strategy for easing FX restrictions, transition to greater exchange rate flexibility, and return to inflation targeting]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/files/RoyFIQaSmKIWSqQ> (accessed April 14, 2025).

УДК: 336.77(477)

Ірина Садчикова*кандидат економічних наук, доцент**Національний університет «Чернігівська політехніка»,**м. Чернігів, Україна**aspirant_chstu@ukr.net**ORCID ID: 0000-0001-5144-1306***Станіслав Сусленко***здобувач вищої освіти третього (аспірантського) рівня**Національний університет «Чернігівська політехніка»,**м. Чернігів, Україна**syslenko-stas@ukr.net**ORCID ID: 0009-0003-7754-5818*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Iryna Sadchykova*PhD in Economics, Associate Professor**Chernihiv Polytechnic National University,**Chernihiv, Ukraine**aspirant_chstu@ukr.net**ORCID ID: 0000-0001-5144-1306***Stanislav Suslenko***post-graduate student of the department of Finance, Banking and Insurance**Chernihiv Polytechnic National University,**Chernihiv, Ukraine**syslenko-stas@ukr.net**ORCID ID: 0009-0003-7754-5818*

STRATEGIC DIRECTIONS FOR ACTIVATING THE DEVELOPMENT OF CREDIT IN UKRAINE IN CURRENT CONDITIONS

***Анотація.** В рамках дослідження проведений теоретичний аналіз формування ефективних стратегічних напрямків, які включають в себе наступні складові: економічне відновлення; інфляційні процеси; облікову ставку НБУ; валютна стабільність; стан фінансово-кредитного сектору України; попит та пропозицію кредитних ресурсів; інституційне та регуляторне середовище; міжнародну фінансову допомогу та поліпшення інвестиційного клімату. Розглянуті та згруповані основні заходи збалансування регуляторних вимог розвитку кредитування в Україні з урахуванням європейських стандартів. Проаналізована динаміка показника «фінансової*

глибини економіки» за 2020-2024 роки, що відображає рівень розвитку та проникнення фінансово-кредитних послуг у економіку країни, наочно демонструючи, наскільки ефективно фінансово-кредитна система залучає та розподіляє наявні ресурси, сприяючи економічному зростанню. Проведено дослідження основних складових показників наданих кредитів, вітчизняними банками у розрізі різних секторів економіки, млн грн. за 2020-2024 роки. Запропоновані ключові стратегічні напрямки розвитку кредитування, які відповідають як глобальним тенденціям, так і специфічним потребам та викликам української економіки, зокрема: подальша діджиталізація та технологізація кредитування; збільшення фокусу на підтримку малого та середнього бізнесу (МСБ) та окремих секторів економіки; посилення уваги до сталого та «зеленого» фінансування; удосконалення управління ризиками та посилення регуляторної бази; розширення доступності кредитування для різних верств населення; врахування геополітичних факторів та інтеграція з європейським фінансовим простором.

Ключові слова: макрофінансова стабільність, кредитний портфель, кредитування, кредитні ставки, кредитне законодавство, кредитні ресурси, інвестиції, кредитні ризики, стратегія кредитного розвитку.

Abstract. The study conducted a theoretical analysis of the formation of effective strategic directions, which include the following components: economic recovery; inflationary processes; NBU discount rate; currency stability; the state of the financial and credit sector of Ukraine; demand and supply of credit resources; institutional and regulatory environment; international financial assistance and improvement of the investment climate. The main measures for balancing the regulatory requirements for the development of lending in Ukraine, taking into account European standards, are considered and grouped, namely: international guarantees and investments; insurance of military risks and critical infrastructure; state programs and guarantees, expansion of the Entrepreneurship Development Fund (EDF). The dynamics of the “financial depth of the economy” indicator for 2020-2024 is analyzed, which reflects the level of development and penetration of financial and credit services into the country’s economy, clearly demonstrating how effectively the financial and credit system attracts and distributes available resources, contributing to economic growth. A study of the main components of loans granted by domestic banks in different sectors of the economy, UAH million for 2020-2024 was conducted. The quality of the bank loan portfolio was graphically presented and assessed depending on the share of non-performing loans (NPL) in the portfolio structure of domestic banks by three components: the share of non-performing loans granted to business entities; the share of non-performing loans, including interbank loans; the share of non-performing loans granted to individuals. Key strategic directions for the development of lending were proposed, which meet both global trends and the specific needs and challenges of the Ukrainian economy, in particular: further digitalization and technologization of lending; increased focus on supporting small and medium-sized businesses (SMEs) and individual sectors of the economy; increased attention to sustainable and «green» financing; improved risk management and strengthened regulatory framework; expanded availability of lending for different segments of the population; taking into account geopolitical factors and integration with the European financial space.

***Key words:** macrofinancial stability, loan portfolio, lending, loan rates, credit legislation, credit resources, investments, credit risks, credit development strategy.*

Постановка проблеми. Активізація кредитування в Україні є ключовим фактором для відновлення та розвитку економіки в умовах сучасних викликів. Широкомасштабні бойові дії, економічна нестабільність та невизначеність, створюють значні перешкоди для ефективного функціонування кредитного ринку. Необхідно визначити та теоретично дослідити стратегічні напрямки, які б сприяли збільшенню обсягів кредитування, забезпечуючи доступність фінансових ресурсів для підприємств та населення. Одним із таких ключових напрямків є створення сприятливого макроекономічного середовища. Цей процес включає в себе зниження інфляції, стабілізацію валютного курсу та забезпечення прогнозованості економічної політики. Важливо, також, покращити законодавчу базу, зокрема, у сфері захисту прав кредиторів та позичальників, що сприятиме підвищенню довіри до кредитного ринку. Розвиток інституційних механізмів кредитування є ще одним важливим аспектом, оскільки необхідно підтримувати розширення наявного функціоналу кредитних бюро, впроваджувати сучасні технології оцінки кредитоспроможності та ризик-менеджменту. Це дозволить кредитним установам в Україні ефективніше оцінювати ризики та знижувати вартість кредитів. Нарешті, важливо забезпечити ефективний контроль та нагляд за кредитним ринком. Це включає посилення вимог до кредитних установ щодо управління ризиками, забезпечення прозорості операцій та захисту прав споживачів. Ці та інші проблемні питання, підкреслюють актуальність вибраної теми дослідження та потребують детального висвітлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій, щодо активізації розвитку стратегічних напрямків кредитування в Україні в сучасних умовах, розглядалися такими вітчизняними вченими як: Т. І. Євченко, Н. А. Стеценко, О. І. Петрик, Ю. І. Шаповалова, О. Л. Лаврущенко, Д. М. Гладких, А. В. Жаворонок, П. О. Нікіфоров, І. М. Ларіонова, А. В. Даниленко, Д. М. Лук'яненко, Е. М. Брегель, Ю. К. Коробова, В. В. Зінченко, С. Г. Осадець, Л. М. Алексеєнко, С. В. Мочерний, М. Г. Антонов та інші. Публікації перерахованих авторів, присвячені розвитку кредитування в Україні та акцентують увагу на питаннях впливу військових дій на кредитний попит та пропозицію, зростання кредитних ризиків, зміни у поведінці позичальників та банків, а також ефективність антикризових заходів НБУ. Особлива увага при дослідженні схожих тем, приділяється також питанням оцінки кредитоспроможності, управлінні проблемними активами, використанні різних методів стрес-тестування та моделюванні кредитних ризиків. Аналіз наукових робіт, дозволяє зробити висновок про те, що тема дослідження є актуальною та потребує подальшого теоретичного дослідження.

Виділення не вирішених раніш частин загальної проблеми. Розвиток кредитування є критично важливим фактором для відновлення та зростання української економіки, особливо в умовах воєнних дій та післявоєнної відбудови. Активізація кредитної діяльності здатна стимулювати інвестиції, підтримувати бізнес, сприяти створенню робочих місць та підвищувати споживчу активність. Однак, сучасні реалії в Україні характеризуються високим рівнем невизначеності, значними економічними

ризиками та викликами для фінансової стабільності. У цьому контексті, розробка ефективних стратегічних напрямків для стимулювання кредитування набуває особливої актуальності. Враховуючи вищезазначені умови, активізація кредитування в Україні потребує комплексного підходу, що включає вирішення проблем на таких стратегічних напрямках:

- зниження макроекономічних ризиків та забезпечення фінансової стабільності;
- мінімізація кредитних ризиків та розширення інструментів їх управління;
- стимулювання кредитування пріоритетних секторів економіки та соціально значущих напрямків;
- використання інноваційних фінансових технологій для розширення доступу до кредитування та підвищення його ефективності;
- удосконалення правового середовища розвитку кредитування в Україні.

Представлені актуальні питання є недостатньо вирішеними, потребують подальшого теоретичного аналізу та обґрунтування.

Мета дослідження. Мета даної роботи полягає в теоретичному дослідженні та визначенні ключових напрямків, які сприятимуть відновленню та розвитку кредитування в Україні в умовах діючого воєнного стану та глобальних економічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Кредитування є ключовим інструментом для стимулювання економічного зростання та розвитку підприємництва в Україні. Однак, сучасні умови, зокрема війна та її наслідки, створюють значні перешкоди для ефективного функціонування кредитного ринку. В умовах воєнного стану та пост-воєнного відновлення, активізація кредитування набуває особливого значення. Це є необхідною умовою для підтримки бізнесу, відновлення інфраструктури та забезпечення економічної стабільності. Національний банк України відіграє ключову роль у формуванні стратегії розвитку кредитування. Його політика спрямована на забезпечення стабільності фінансової системи та створення сприятливих умов для кредитування. Стратегія розвитку кредитування в Україні передбачає комплексний підхід, що включає в себе покращення регуляторного середовища, стимулювання попиту на кредити та розвиток інноваційних фінансових інструментів. Сучасні умови для розвитку кредитування в Україні характеризуються низкою факторів, що впливають на фінансову систему та економіку в цілому.

Для формування ефективних стратегічних напрямків, важливо врахувати такі ключові аспекти:

1. Макроекономічна ситуація та її вплив:

1.1 Економічне відновлення: після періоду турбулентності, зумовленої різними факторами, економіка України демонструє ознаки відновлення. Однак, темпи цього відновлення та його стійкість залишаються невизначеними. Кредитування відіграє ключову роль у підтримці та прискоренні економічного зростання, забезпечуючи підприємства та населення необхідними ресурсами для інвестицій та споживання.

1.2 Інфляційні процеси: інфляція залишається викликом для української економіки. Високий рівень інфляції впливає на вартість кредитних ресурсів, процентні ставки та купівельну спроможність населення, що може стримувати попит на кредити [1].

1.3 Облікова ставка НБУ: рішення Національного банку України, щодо облікової ставки безпосередньо впливають на вартість кредитів для банків та, відповідно, на кінцеві процентні ставки для позичальників. Стратегії активізації повинні враховувати поточну монетарну політику та перспективи її зміни [2].

1.4 Валютна стабільність: курсова стабільність гривні є важливим фактором для кредитування, особливо довгострокового. Волатильність валютного ринку створює ризики для позичальників та кредиторів, що може обмежувати кредитну активність.

2. Стан фінансового сектору України:

2.1 Банківська система: українська банківська система пройшла значний шлях очищення та реформування. Однак, рівень капіталізації, ліквідності та стійкості банків до зовнішніх шоків залишається важливим питанням. Активізація кредитування вимагає подальшого зміцнення банківської системи та підвищення довіри до неї.

2.2 Небанківські фінансові установи: роль небанківських фінансових установ у кредитуванні зростає. Важливо створити сприятливі умови для розвитку цього сектору та забезпечити належне регулювання та нагляд за його діяльністю.

2.3 Рівень проблемної заборгованості (NPL – показник рівня непрацюючих кредитів): високий рівень NPL у банківській системі обмежує можливості кредитування. Стратегії повинні включати заходи щодо зменшення обсягу проблемних кредитів та ефективного управління кредитними ризиками.

3. Попит та пропозиція кредитних ресурсів:

3.1 Потреби бізнесу в кредитах: вітчизняний бізнес, особливо малий та середній, має значну потребу в кредитних ресурсах для розвитку, модернізації та розширення діяльності. Стратегія розвитку кредитування повинна бути спрямована на задоволення цих потреб, враховуючи специфіку різних секторів економіки.

3.2 Кредитування населення: споживче кредитування є важливим фактором для підтримки внутрішнього попиту. Активізація споживчого кредитування повинна бути збалансованою та враховувати ризики надмірного боргового навантаження на населення.

3.3 Доступність кредитів: для багатьох підприємств та громадян доступ до кредитів залишається обмеженим, через високі процентні ставки, складні процедури отримання та недостатність забезпечення. Стратегія розвитку кредитування має бути направлена на підвищення доступності кредитів для широкого кола позичальників [3].

4. Інституційне та регуляторне середовище:

4.1 Законодавча база: ефективне кредитування потребує чіткої та прозорої законодавчої бази, що захищає права кредиторів та позичальників, сприяє виконанню кредитних зобов'язань та вирішенню спорів. Подальше удосконалення законодавства є важливим напрямком.

4.2 Регулювання фінансового сектору: регуляторна політика НБУ відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та розвитку фінансового сектору. Стратегія активізації кредитування повинна бути узгоджена з цілями та інструментами її регулювання [6].

4.3 Захист прав кредиторів: ефективний захист прав кредиторів є важливим фактором для стимулювання кредитування. Необхідно забезпечити дієві механізми стягнення заборгованості та мінімізувати ризики для кредиторів.

5. Зовнішні фактори:

5.1 Міжнародна фінансова допомога: відіграє важливу роль у підтримці макроекономічної стабільності та фінансового сектору України. Стратегія активізації кредитування може використовувати інвестиційні можливості, що надаються міжнародними фінансовими інституціями.

5.2 Інвестиційний клімат: поліпшення інвестиційного клімату в Україні сприятиме притоку капіталу, в тому числі в банківський сектор, що розширить можливості кредитування. Такі фінансові потоки можуть бути використані при створенні сприятливих умов для інвестицій.

Фінансова стабільність є фундаментом будь-якої успішної економічної системи. Вона забезпечує довіру інвесторів, захищає заощадження громадян та створює сприятливе середовище для економічного зростання. Водночас, динамічний розвиток кредитування є життєво необхідним для підтримки підприємництва, стимулювання інновацій та задоволення потреб населення. Кредити дозволяють бізнесу розширюватись, створювати нові робочі місця, а громадянам – реалізовувати свої плани та покращувати якість життя.

Однак, досягнення балансу між фінансовою стабільністю та розвитком кредитування є непростим завданням. Надмірно жорсткі регуляторні вимоги можуть стримувати кредитну активність, обмежувати доступ до фінансування для багатьох суб'єктів економіки та гальмувати економічне зростання. З іншого боку, недостатнє регулювання створює ризики для фінансової системи, збільшує ймовірність криз та може підірвати довіру до фінансових установ.

Саме тому, пошук оптимального балансу регуляторних вимог є постійним процесом, який вимагає глибокого аналізу, експертного обговорення та врахування міжнародного досвіду. Збалансування регуляторних вимог є критично важливим завданням для забезпечення як фінансової стабільності, так і розвитку кредитування, особливо в контексті інтеграції з європейськими стандартами. Надмірна регуляція може стримувати кредитну активність та економічне зростання, тоді як недостатня регуляція може призвести до накопичення системних ризиків та фінансової нестабільності. Отже, необхідно знайти оптимальний баланс, який би стимулював стійке кредитування, мінімізуючи при цьому потенційні загрози. Розглянемо детальніше ключові заходи для досягнення цього балансу, враховуючи європейські стандарти (рис. 1).

Впровадження цих заходів, що ґрунтуються на європейських стандартах та найкращих практиках, дозволить досягти збалансованого регуляторного середовища, яке забезпечить як фінансову стабільність, так і стійкий розвиток кредитування в Україні. Це сприятиме економічному зростанню, підвищенню добробуту населення та інтеграції України до європейського фінансового простору [4].

Стратегічні напрями активізації розвитку кредитування в Україні залежать від показника «фінансової глибини економіки», що визначається як співвідношення обсягу виданих банківських кредитів до ВВП країни (таблиця 1) [2]. Цей показник

відображає рівень розвитку та проникнення фінансово-кредитних послуг у економіку країни, наочно демонструючи, наскільки ефективно фінансово-кредитна система залучає та розподіляє наявні ресурси, сприяючи економічному зростанню.

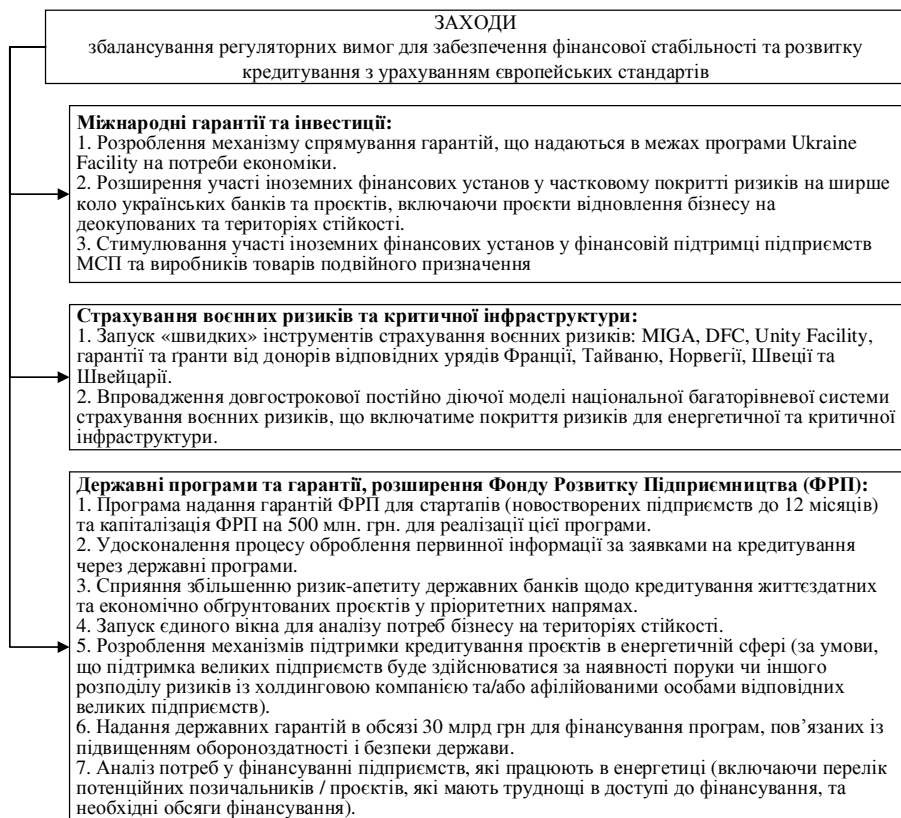

Рис. 1. Заходи збалансування регуляторних вимог розвитку кредитування в Україні з урахуванням європейських стандартів

Джерело: згруповано автором на основі [7, 8]

Як бачимо із таблиці 1, недостатня фінансова глибина підриває довгострокову конкурентоспроможність країни та посилює вплив зовнішніх та внутрішніх ризиків на фінансово-кредитний ринок. Висока фінансова глибина сприяє економічному зростанню, оскільки забезпечує доступ до капіталу для інвестицій та розвитку бізнесу. Вона також сприяє фінансовій стабільності, оскільки дозволяє диверсифікувати кредитні ризики та ефективніше управляти ними. За досліджуваний період 2020-2024 років, даний показник досяг свого критично низького рівня 15,41% у 2024 році та 15,63% у 2023 році. Для прикладу, аналогічний показник за 2024 рік в Польщі становив – 77%, у Туреччині – 84%, країнах Єврозони – 168%, а в Японії – 193%.

На активізацію розвитку кредитування в період 2020-2024 років значно вплинули показники наданих кредитів вітчизняними банками у розрізі різних секторів економіки (таблиця 2).

Таблиця 1

Динаміка показника «фінансової глибини економіки» за 2020-2024 роки

Показник	Роки				
	2020	2021	2022	2023	2024
Кредити надані банківськими установами, млн. грн.	948386	1044049	1007648	1021786	1153080
Номінальний ВВП (в фактичних цінах), млн. грн.	4194102	5459574	5191028	6537825	7484701
Частка кредитного портфелю у ВВП, %	22,61	19,12	19,41	15,63	15,41

Джерело: згруповано автором на основі [9]

Згруповані статистичні дані представлені в таблиці 2, показують нам, що зростання абсолютно всіх досліджуваних показників відбулося лише в 2021 році в порівнянні із 2020 роком, а саме: усього кредитів наданих вітчизняними банками на 10,09%; кредити іншим фінансовим корпораціям на 69,16%; кредити сектору загального державного управління на 133,09%; кредити нефінансовим корпораціям на 3,89%; кредити домашнім господарствам на 23,26%. Показники 2022 року порівняно із 2021 роком, зазнали критичного спаду у зв'язку із широкомасштабними військовими діями на території України та зупинкою всіх кредитних програм на невизначений термін, з подальшим їх поступовим відновленням аж до липня 2023 року.

Таблиця 2

Кредити, надані вітчизняними банками у розрізі різних секторів економіки, млн грн. за 2020-2024 роки

Показник	Роки				
	2020	2021	2022	2023	2024
Усього кредитів наданих вітчизняними банками	948386	1044049	1007648	997877	1106843
Кредити іншим фінансовим корпораціям	5701	9644	6810	7360	19449
Кредити сектору загального державного управління	11579	26990	24810	18349	13077
Кредити нефінансовим корпораціям	724156	752324	754371	735295	782219
Кредити домашнім господарствам	206950	255091	221657	236873	292098

Джерело: згруповано автором на основі [5]

Таким чином відбулося зниження по чотирьом із п'яти груп показників, таких як: усього кредитів наданих вітчизняними банками на 3,49%; кредити іншим фінансовим корпораціям на 29,39%; кредити сектору загального державного управління на 8,08%; кредити нефінансовим корпораціям залишились майже на рівні попереднього року; кредити домашнім господарствам на 13,11%. Починаючи з другої половини 2022 року та продовжуючи весь 2023 рік, відбувається номінальне зростання показників кредитного портфелю, що значною мірою обумовлене девальвацією національної валюти на 25%, яка відбулася у липні 2022 року згідно з рішенням НБУ. Таким чином, за 2023 рік у порівнянні із 2022 роком відбувається зростання наступних показників:

кредити іншим фінансовим корпораціям на 8,08%; кредити домашнім господарствам на 6,86%. В 2024 році в порівнянні із 2023 роком показники зростання набувають темпів 2021 року, зокрема: усього кредитів наданих вітчизняними банками на 10,92%; кредити іншим фінансовим корпораціям на 164,25%; кредити нефінансовим корпораціям на 6,38%; кредити домашнім господарствам на 23,31%.

Зважаючи на високі кредитні ризики та появу привабливих альтернатив для інвестування банківських коштів, спостерігалася тенденція відтоку фінансування з реального сектору економіки до державного управління [2]. Це створює загрозливу економічну ситуацію, оскільки кредитні ресурси перенаправляються, переважно, на потреби держави або у цінні папери, випущені Національним банком України, зокрема депозитні сертифікати. Внаслідок цього, реальний сектор економіки відчуває штучний брак коштів, що негативно впливає на виробничі показники підприємств. Це, в свою чергу, є однією з причин значного погіршення якості кредитного портфеля вітчизняних банків, частка якого у загальних активах банківської системи поступово зменшується. Оцінка якості банківського кредитного портфеля залежить від частки непрацюючих кредитів (NPL) у його структурі (рис. 2).

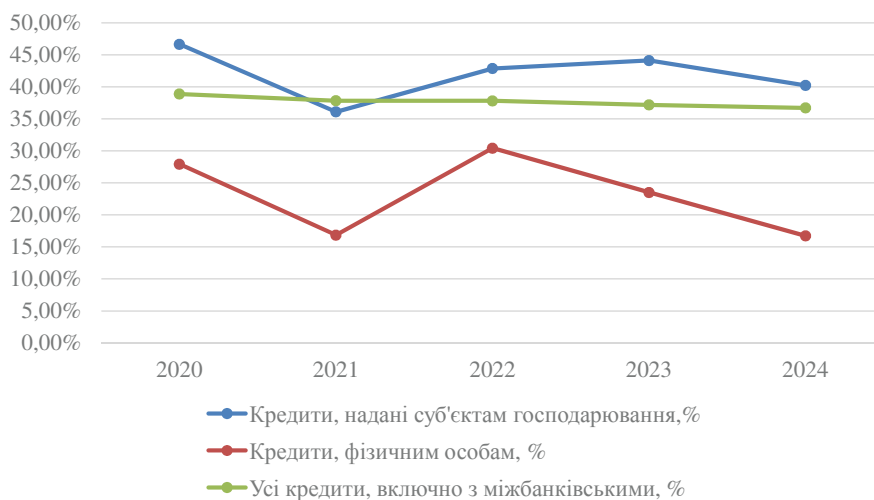

Рис. 2. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у структурі портфеля вітчизняних банків

Джерело: згруповано автором на основі [5]

Непрацюючі кредити (Non-Performing Loans) – це кредити, за якими позичальник не виконує свої зобов'язання згідно з умовами кредитного договору. Простіше кажучи, це позики, за якими позичальник перестав платити відсотки або основну суму боргу, або обидва випадки одночасно, протягом певного періоду часу. Зазвичай, кредит вважається непрацюючим, якщо прострочення платежів за ним становить понад 90 днів. Висока частка NPL свідчить про погіршення якості кредитного портфеля та збільшення кредитного ризику. Це може призвести до зменшення прибутковості, погіршення фінансової стійкості та навіть банкрутства у важких випадках.

Рисунок 2 показує нам, що загальна тенденція до зниження частки непрацюючих кредитів, яка тривала з 2020 року, перервалася через повномасштабні військові дії на території держави в 2022 році. Частка непрацюючих кредитів, наданих суб'єктам господарювання продовжила тенденцію до зростання в 2023 році і тільки в середині 2024 року показала зниження, проте залишилася на достатньо високому рівні у 40,23%. Частка непрацюючих кредитів включно з міжбанківськими, протягом всього досліджуваного періоду показала рівну тенденцію до зниження, що загалом є позитивним показником, проте на 2024 рік із значенням в 36,71% не можна назвати достатнім для максимальної активізації стратегічних напрямів кредитування. Найбільш чутливою до кризових явищ та військових дій, як і передбачалося стала частка непрацюючих кредитів наданих фізичним особам, що прямопропорційно зростала у пікові значення кризових подій і продовжила спадання при нормалізації економічної ситуації в державі.

Таким чином, враховуючи проведений аналіз, можемо спрогнозувати, що в Україні на найближчі чотири роки, розвиток кредитування ймовірно буде визначатися декількома ключовими стратегічними напрямками, які відповідають як глобальним тенденціям, так і специфічним потребам та викликам української економіки, а саме:

1. Подальша діджиталізація та технологізація кредитування:

- розвиток онлайн-кредитування та фінтех-рішень: платформи онлайн-кредитування, мобільні додатки для отримання кредитів, та інші фінтех-інновації будуть продовжувати розширюватися. Це зробить кредити більш доступними, швидкими та зручними для населення та бізнесу;

- використання штучного інтелекту та великих даних: для кращої оцінки кредитоспроможності клієнтів, управління ризиками та персоналізації кредитних пропозицій банки та фінансові установи будуть активніше використовувати штучний інтелект та алгоритми аналізу великих даних;

- розвиток цифрових валют та блокчейн технологій: потенційно технології блокчейн можуть бути використані для забезпечення прозорості та безпеки кредитних операцій, а також для створення нових кредитних продуктів.

2. Збільшення фокусу на підтримку малого та середнього бізнесу (МСБ) та окремих секторів економіки:

- спеціалізовані кредитні програми для МСБ: очікується розширення програм державної підтримки та комерційних кредитних продуктів, спрямованих на МСБ. Це включає пільгові кредити, гарантії, та консультативну підтримку для стимулювання підприємництва та створення нових робочих місць;

- кредитування агросектору та сільського господарства: аграрний сектор є ключовим для української економіки. Програми кредитування для фермерів, агрохолдингів, та підприємств, що займаються переробкою сільгосппродукції, будуть продовжувати розвиватися, включаючи фінансування на закупівлю техніки, посівний матеріал, та інноваційні технології в сільському господарстві;

- підтримка інноваційних та експортно-орієнтованих галузей: кредитна підтримка буде спрямована на галузі з високим потенціалом зростання, такі як ІТ, відновлювальна енергетика, та виробництво товарів з високою доданою вартістю, які орієнтовані на експорт та збільшення валютної виручки [10].

3. Посилення уваги до сталого та «зеленого» фінансування:

– зелене кредитування: зростатиме попит на фінансування проєктів, що спрямовані на енергоефективність, відновлювальну енергетику, екологічно чисті технології та інші «зелені» ініціативи. Банки та фінансові установи будуть розробляти спеціальні кредитні продукти для таких проєктів;

– ESG-фактори в кредитуванні: при оцінці кредитоспроможності підприємств все більше уваги буде приділятися факторам екологічної, соціальної та управлінської відповідальності (ESG). Компанії, які відповідають високим ESG стандартам, можуть отримувати більш вигідні умови кредитування.

4. Удосконалення управління ризиками та посилення регуляторної бази.

– впровадження міжнародних стандартів управління ризиками: вітчизняні фінансово-кредитні установи будуть продовжувати впроваджувати міжнародні стандарти Базель III та інші найкращі практики у сфері управління кредитними та операційними ризиками;

– посилення нагляду та регулювання фінтех-сектору: зі зростанням фінтех-компаній, регуляторні органи будуть розробляти більш чіткі правила для їхньої діяльності, щоб забезпечити фінансову стабільність та захист прав споживачів;

– розвиток кредитних бюро та обміну інформацією: для покращення оцінки кредитоспроможності позичальників, буде продовжуватися розвиток кредитних бюро та систем обміну кредитною історією між фінансовими установами.

5. Розширення доступності кредитування для різних верств населення:

– мікрокредитування та кредитування для самозайнятих осіб: для забезпечення доступу до фінансування для населення з низькими доходами та самозайнятих осіб, будуть розвиватися програми мікрокредитування та кредитні продукти, адаптовані до їхніх потреб;

– кредитування на споживчі цілі та житло: споживче кредитування, включаючи іпотеку та автокредитування, буде залишатися важливим напрямком, але можливі зміни у структурі попиту та умовах кредитування, враховуючи економічну ситуацію та демографічні зміни.

6. Врахування геополітичних факторів та інтеграція з європейським фінансовим простором:

– адаптація до стандартів ЄС: інтеграція України до Європейського Союзу вимагатиме адаптації фінансового сектору до європейських стандартів та директив, що вплине на регулювання кредитування, вимоги до капіталу банків, та захист прав споживачів;

– залучення міжнародного капіталу: для розвитку кредитування, особливо для великих інфраструктурних проєктів та розвитку бізнесу, важливо залучати міжнародний капітал та співпрацювати з міжнародними фінансовими організаціями;

– управління ризиками, пов'язаними з геополітичною нестабільністю: зважаючи на геополітичну ситуацію в регіонах, управління ризиками, пов'язаними з політичною та економічною нестабільністю, буде критично важливим для забезпечення стійкості кредитної системи.

Ці стратегічні напрямки розвитку кредитування в Україні, відображають прагнення до створення більш ефективної, інноваційної, сталої кредитної системи,

яка сприятиме економічному зростанню та підвищенню добробуту населення. Розвиток кожної з цих сфер вимагатиме тісної та скоординованої співпраці між державою, фінансовим сектором, бізнесом та громадянським суспільством.

Висновки і пропозиції. В умовах воєнного стану та економічної нестабільності, активізація кредитування в Україні є ключовим фактором для відновлення економіки та підтримки бізнесу. Фундаментальною передумовою для сталого зростання кредитування є макроекономічна стабільність. Висока інфляція, нестабільний обмінний курс та економічна невизначеність значно підвищують кредитні ризики та стримують як попит, так і пропозицію отримання кредитів. Важливо стимулювати кредитування пріоритетних галузей, таких як МСБ, інфраструктура та інновації, а розвиток FinTech-інфраструктури може значно розширити доступ до кредитних програм та знизити їх вартість. Успішна реалізація цих стратегічних напрямків сприятиме відновленню економічного зростання, підтримці підприємництва та підвищенню добробуту населення України.

Список використаних джерел:

1. Глущенко В.В., Садова Г.О. Сучасні тенденції банківського кредитування в Україні. *БізнесІнформ*. 2018. № 10. С. 321-326.
2. Дзюблюк О.В. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 8-25.
3. Кремень В.М., Кремень О.І., Гуляєва Л.П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 176-183.
4. Міщенко В.І. Вплив банківської кризи на зміну умов банківського кредитування. *Фінансовий простір*. 2015. № 3. С. 63-69.
5. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/>
6. Петрик О.І. Політика Національного банку України під час війни. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2022. № 4. С. 15-23.
7. Про схвалення основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 356-р 272 / Верховна Рада України. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2022-%D1%80#Text>
8. Стратегія з розвитку кредитування 2024. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-z-rozvitku-kredituvannya>
9. Сумарні активи банків України. Офіційний сайт Мінфіну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/2024/>
10. Шаповал Ю.І. Фінансова глибина економіки України: секторальний розріз. *Економіка України*. 2022. № 12. С. 51-68.

References:

1. Glushchenko, V.V., & Sadova, G.O. (2018). Suchasni tendentsiyi bankivs'koho kredytuvannya v Ukrayini [Current trends in bank lending in Ukraine]. *BiznesInform – BusinessInform*, 10, 321-326 [in Ukraine].

2. Dzyublyuk, O.V. (2023). Problemy aktyvizatsiyi bankivs'koho kredytuvannya real'noho sektoru ekonomiky v umovakh voyennoho stanu [Problems of activating bank lending to the real sector of the economy under martial law]. *Visnyk ekonomiky – Bulletin of Economy*, 3, 8-25[in Ukraine].
3. Kremen, V.M., Kremen, O.I., & Gulyaeva, L.P. (2020). Rol' bankivs'koho kredytuvannya u rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of bank lending in the development of the economy of Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 3, 176-183 [in Ukraine].
4. Mishchenko, V.I. (2015). Vplyv bankivs'koyi kryzy na zminu umov bankivs'koho kredytuvannya [The impact of the banking crisis on changing the conditions of bank lending]. *Finansovyy prostir – Financial Space*, 3, 63-69 [in Ukraine].
5. Official website of the NBU. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/>
6. Petryk, O.I. (2022). Polityka Natsional'noho banku Ukrainy pid chas viyny [Policy of the National Bank of Ukraine during the war]. *Sotsial'no-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspil'stvi – Socio-economic relations in the digital society*, 4, 15-23 [in Ukraine].
7. Pro skhvalennya osnovnykh (strategichnykh) napryamiv diyal'nosti bankiv derzhavnoho sektoru na period voyennoho stanu ta pislyavoyennoho vidnovlennya ekonomiky: rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 travnya 2022 r. № 356-r 272 [On approval of the main (strategic) directions of activity of public sector banks for the period of martial law and post-war economic recovery: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 7, 2022 No. 356-r 272]. Verkhovna Rada of Ukraine. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2022-%D1%80#Text> [in Ukraine].
8. Stratehiya z rozvytku kredytuvannya 2024 [Credit Development Strategy 2024] *Ofitsiynyy sayt NBU – Official website of the NBU*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-z-rozvitku-kredituvannya> [in Ukraine].
9. Sumarni aktyvy bankiv Ukrainy [Total assets of banks in Ukraine]. *Ofitsiynyy sayt Minfinu – Official website of the Ministry of Finance*. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/2024/> [in Ukraine].
10. Shapoval, Yu.I. (2022). inansova hlybyna ekonomiky Ukrainy: sektoral'nyy rozriz [Financial depth of the Ukrainian economy: sectoral breakdown]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 12, 51-68 [in Ukraine].

УДК: 336.02:330.34:502.131.1

Андрій Тимків

кандидат економічних наук, викладач,
НПЗВО м. Кам'янець-Подільський, Україна
andriy_t@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8001-0588>

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ У РОЗВИТКУ СТАЛИХ ФІНАНСІВ

Andrii Tymkiv

candidate of economic sciences, lecturer,
Educational and rehabilitation institute of higher education
Kamianets-Podilskyi state institute,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

FINANCIAL INCLUSION IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE FINANCE

Анотація. Розглянуто роль фінансової інклюзії у розвитку сталих фінансів у контексті глобальних тенденцій та викликів сталого розвитку. Автор визначає ключові характеристики та значення фінансової інклюзії як інструменту зменшення нерівності, підвищення економічної стабільності та добробуту населення. Особлива увага приділяється аналізу ESG-критеріїв та їх впливу на інвестиційні рішення у сфері сталого фінансування. Обґрунтовано важливість створення прозорих та підзвітних механізмів для уникнення ризиків «грінвошингу». Наведено міжнародний досвід впровадження фінансової інклюзії та сталих фінансових інструментів, таких як «зелені облігації», ESG-фонди, соціальні та імпакт-інвестиції. Підкреслено значення цифрових технологій та державної політики у поширенні доступу до фінансових послуг серед малозабезпечених верств населення та їхнього позитивного впливу на досягнення Цілей сталого розвитку (SDG). Автор пропонує напрями подальших наукових досліджень з метою пошуку ефективних механізмів управління ризиками та удосконалення фінансових інструментів для сталого економічного зростання.

Ключові слова: Цілі сталого розвитку, фінансова інклюзія, сталі фінанси, фінансові інструменти, екологічні ризики, ESG-критерії

Abstract. Examines the critical role of financial inclusion within the broader context of sustainable finance development, highlighting its significance amid contemporary global trends and sustainability challenges. It provides an extensive analysis of financial inclusion as a pivotal instrument for addressing inequality, enhancing economic stability, and improving general welfare across diverse population groups. Emphasis is placed on

examining the integration of Environmental, Social, and Governance (ESG) criteria into investment decisions, underscoring how ESG principles shape financial institutions' approaches toward promoting sustainable development. The author thoroughly investigates the importance of transparency and accountability mechanisms essential for mitigating risks associated with greenwashing, advocating for robust regulatory frameworks to ensure genuine sustainability efforts.

The study features extensive insights into various global practices and experiences concerning the implementation of sustainable financial instruments, including green bonds, ESG investment funds, social bonds, and impact investments. It demonstrates how these instruments can simultaneously deliver financial returns and positive social and environmental outcomes, thereby aligning investors' objectives with global sustainability goals. The critical role of digital technologies and innovative state policies in expanding access to financial services among marginalized and low-income populations is explored, highlighting examples from diverse geographic contexts. Particular attention is given to the ways digitalization supports broader economic participation, reduces poverty, and fosters resilience against economic and environmental shocks, contributing directly to the achievement of the United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs).

Finally, the author suggests several avenues for further academic research, emphasizing the necessity for developing effective risk management mechanisms and refining sustainable financial instruments to enhance long-term economic growth. The article provides a comprehensive framework for understanding how integrating financial inclusion and sustainable finance can catalyze transformative change towards a balanced economic model that is economically viable, socially equitable, and environmentally sustainable.

Key words: Sustainable Development Goals, financial inclusion, sustainable finance, financial instruments, environmental risks, ESG criteria

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі дедалі більшої актуальності набуває концепція сталих фінансів, яка інтегрує економічні, соціальні та екологічні критерії у фінансові рішення. Зростання фінансових потоків, спрямованих на підтримку проєктів, що відповідають ESG-принципам, свідчить про трансформацію фінансового сектора від виключно прибутково-орієнтованого до такого, що активно сприяє досягненню цілей сталого розвитку, а відтак, становленню соціуму рівних можливостей і комфорту. Проте, незважаючи на очевидні переваги цього підходу, залишається низка питань, що потребують детальнішого наукового та практичного дослідження. Сюди ми можемо віднести розробку ефективних механізмів управління ризиками для досягнення ESG, формування нормативно-правової бази та стандартів для забезпечення прозорості та підзвітності фінансових потоків, а також вивчення впливу сталих фінансів на економічну стабільність та інноваційний розвиток.

Науковий інтерес також викликає дослідження фінансової інклюзії як інструменту зменшення нерівності та забезпечення економічної стабільності, що є критично важливим для досягнення сталого розвитку. Практичною цінністю таких досліджень є створення умов для ефективного перерозподілу ресурсів у стратегічно важливі галузі, стимулювання «зелених» технологій, підвищення

конкурентоспроможності економік і покращення добробуту широких верств населення через доступ до фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує наукову широту проблематики, адже сталі фінанси уже доволі тривалий час знаходяться у полі зору як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Так, розвиток підходів до ідентифікації змісту сталого фінансування, систематизація його компонентів, видів і форм для усунення термінологічної неузгодженості в застосуванні відповідного понятійного апарату розглядається у працях І. Боярко та Н. Трушкіна [1].

Тулай О. досліджує концептуальні засади функціонування державних фінансів та показано їхню роль у вирішенні проблем сталого людського розвитку [2].

Солодовнік О. присвячує дослідження теоретико-методологічним засадам фінансового забезпечення сталого розвитку підприємств та обґрунтуванню потенційних джерел фінансування заходів сталого розвитку на підприємствах в Україні [3].

Яцун А. та Вдовенко Н. провели дослідження основних фінансових інструментів в аспекті застосування принципів сталого розвитку [4].

Ніколлс А. (Alex Nicholls) дослідив сталі фінанси та їх розвиток і оприлюднив результати у праці «Sustainable Finance: A Primer and Recent Developments» [5].

Вчені економісти Наваретті Джорджо (Giorgio Barba Navaretti), Калцоларі Джакомо (Giacomo Calzolari) та Поццоло Альберто (Alberto Franco Pozzolo) у своїх дослідженнях сталих фінансів формують площину взаємозв'язків між різними аспектами сталого розвитку та фінансовими відносинами [6]

Метою дослідження є визначення місця і ролі фінансової інклюзії у розвитку сталих фінансів через вплив фінансових відносин на складові окремих цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Модерні фінансові відносини сьогодні орієнтуються не лише на економічні передумови сталого розвитку, але й на екологічні, соціальні та управлінські детермінанти через ESG принципи. Саме ці принципи і визначають фінансові рішення в контексті сталих фінансів (sustainable finance).

Проте, причинно-наслідковий ланцюжок замикається завдяки меті сталих фінансів яка полягає у «тому, щоб сприяти сталому економічному зростанню у фінансовому секторі шляхом спрямування потоків капіталу на проекти та компанії, які віддають пріоритет критеріям ESG» [7]. Тобто, окрім загальноприйнятих фінансових показників аналізуються параметри впливу інвестиційних проєктів на довкілля, на суспільство та, безпосередньо, на якість корпоративного управління. А, відтак, мета сталих фінансів деталізується через спрямування фінансових потоків у проекти та компанії, для яких пріоритетом є дотримання критеріїв сталого розвитку для стимулювання довгострокового економічного зростання і через свою реалізацію (проєкти) або діяльність (компанії) робити внесок у глобальні цілі сталого розвитку. Саме так знижуються ризики глобальні корпоративні ризики, а для інвесторів це маркер нових можливостей та вектор становлення репутації завдяки узгодженню із порядком денним сталого розвитку світу.

Безперечно, що розвиток фінансових відносин на засадах ESG має певні принципи та ключові характеристики, без яких ідентифікувати їх в загальному контексті розвитку фінансів вкрай важко.

Так, важливо відзначити, що якщо при плануванні інвестицій або наданні кредитів фінансові установи інтегрують критерії довкілля, соціального впливу та якості управління в аналіз ризиків і дохідності, то це є індикатором того, що інвестиції узгоджуються з довгостроковими цілями сталого розвитку, а не лише з короткостроковим прибутком. Тобто доволі чітко проявляється так звана концепція «triple bottom line» (потрійного підсумку) прихильники якої стверджують, що успіх вимірюється не лише фінансовим результатом, але й соціальним та екологічним ефектом [8].

За своєю економічною сутністю сталі фінанси опираються на довгостроковості та стійкості інвестицій, а відтак, ESG лежить в основі методики управління ризиками, для прикладу через оцінювання потенційних витрат від майбутніх регуляторних заходів або кліматичних змін. Тим самим зростає розуміння того, що кліматичні зміни та соціальна нестабільність становлять загрозу для світової економіки, тому фінансова система повинна адаптуватися до нових тенденцій розвитку з метою пом'якшення глобальних ризиків. Це вкрай необхідно, адже це убезпечує втрати та забезпечує стабільність у майбутньому.

Однією з характерних рис сталого фінансування є підзвітність та уникнення «грінвошингу». Останній, є ніщо інше як «практика, коли компанія надає неправдиву або перебільшену інформацію про екологічні переваги своїх продуктів або процесів для покращання власного іміджу» [9]. Саме тому у світі активно впроваджуються нормативні вимоги та стандарти. Так, ЄС розроблено таксономію сталого фінансування, рекомендації TCFD які лежать в основі розкриття кліматичних ризиків та вимагають прозорості щодо інвестицій для забезпечення ESG параметрів [10]. Це вимагає від корпорацій публікації нефінансових звітів, розкриття інформації про викиди, гендерний склад керівництва, дотримання прав працівників, що запобігає зловживанням та чітко визначає цілі фінансових потоків.

Водночас, вкрай помилково було б ототожнювати концепцію сталих фінансів виключно із ESG-факторами, так як сталі фінанси орієнтовані на Цілі сталого розвитку (SDG) як один із вагомих інструментів їх досягнення. Це доволі ґрунтовно висвітлюється у праці Запатріної І.В. [11]. Крім цього, необхідно відзначити, що Коаліція фінансових директорів ООН (UN CFO Coaclition) сформулювала чотири принципи сталого фінансування, що закликають бізнес інтегрувати SDG-цілі у свою фінансову стратегію, інвестиції, фінансові операції та звітність [12].

Відтак, сталі фінанси та сталі підходи до формування ресурсів відіграють дедалі більшу роль у світовій економіці так як вирішують одразу декілька надзвичайно важливих стратегічних завдань:

1) Концепція сталих фінансів обумовлює те, що саме фінансовий сектор виступає ключовим механізмом переорієнтації капіталу у галузі, які скорочують викиди та базуються на екологічній стійкості (відновлювана енергетика, екологічний транспорт, «зелені» технології). Тим самим сталість фінансового сектору доповнює державні видатки і забезпечує інвестиційну складову стійкості економіки сприяючи становленню та відновленню [13].

2) Стає можливим подолання інвестиційного розриву, так як досягнення цілей сталого розвитку потребує значних фінансових ресурсів. За оцінками ООН для реалізації SDG необхідні глобальні інвестиції на рівні 5 – 7 трильйонів дол. США

щорічно, а капіталовкладення сьогодні значно відстають від цієї потреби [14]. Завдяки залученню приватного капіталу у проекти сталого розвитку сталі фінанси покликані заповнити прогалину в інвестиційному розриві. Як приклад, можна навести бурхливу реакцію глобального фінансового ринку на т.з. «зелені облігації», цінні папери фондів ESG та інше. Тим самим відбувається сприяння перерозподілу ресурсів у пріоритетні та стратегічно значимі для глобального розвитку сфери і, водночас, формування нових сегментів фінансового ринку.

3) Фінансування проєктів на засадах сталого розвитку стимулює інновації у галузях від «зелених» технологій до циркулярної економіки. Це головна передумова створення нових робочих місць та підвищення конкурентоспроможності економік які активно впроваджують екотехнології. Перехід до низьковуглицевих моделей розвитку господарських систем відкриває можливості для зростання через появу нових векторів бізнесу (наприклад, енергоаудит, енергоефективність, екопродукція тощо) [15].

4) Формування фінансових ресурсів на засадах сталого розвитку запобігає системним ризикам інтегруючи їх врахування у інвестиційні рішення. Ігнорування екологічних та соціальних ризиків може призвести до значних втрат для фінансової системи. Відтак, корпорації які впроваджують цілі ESG мають кращу репутацію та більш стійкіші з точки зору ринкових позицій та конкурентоспроможності, що є джерелом стійкості економічної системи.

Сталі фінанси є важливим інструментом управління кліматичними та іншими ризиками сталості, що відповідає очікуванням суспільства щодо відповідальної економіки [16]. Саме так, стале фінансування сприяє формуванню стійкої справедливої глобальної економіки, у якій фінансові потоки слугують основним інструментом ефективної боротьби з довгостроковими викликами.

Сфера сталих фінансів охоплює широкий спектр фінансових продуктів та практик метою яких є підтримка стійкого розвитку. Так, наприклад, зелені облігації емітуються для фінансування екологічно корисних проєктів та ініціатив і переважно спрямовуються на енергоефективні проєкти, екотранспорт, раціональне використання природних ресурсів тощо.

Динаміку обсягів емісії зелених облігацій у світі відображено на діаграмі (рис.1)

Доволі дієвим механізмом фінансування проєктів з позитивним соціальним впливом є так звані «соціальні облігації». Це дозволяє отримати подвійний інвестиційний результат: дохід від облігацій як фондового активу та соціальний ефект від внеску у вирішення суспільних проблем (табл.1).

Важливо відзначити як один із інструментів реалізації концепції сталого розвитку. Так, цільові кредити, надані компаніям чи проектам з вимогою досягти певних екологічних або соціальних показників згруповано у новаційну категорію «зелених кредитів». Такі кредити передбачають, спрямованість грошових потоків від позикових коштів у проєкти з позитивним екологічним ефектом – наприклад, впровадження чистих технологій, зменшення викидів, підвищення енергоефективності. В окремих випадках умови кредиту (наприклад, відсоткова ставка) можуть залежати від виконання позичальником критеріїв сталості (sustainability-linked loans). Це стимулює бізнес інвестувати в стійкі практики, аби отримати вигідніші умови фінансування.

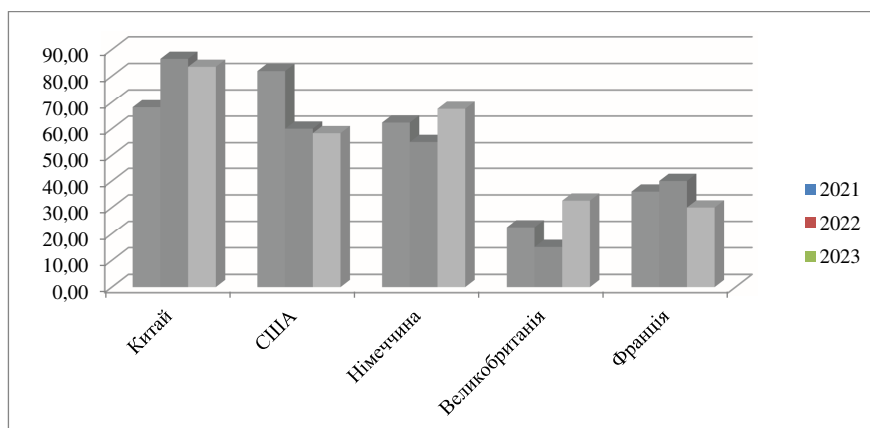

Рис. 1. Обсяг емісії «зелених» облігацій у деяких країнах за 2021-2023 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано за даними [17], [18], [19]

Таблиця 1

Країни-лідери емісії соціальних облігацій за 2021-2024 роки, млрд дол. США

Країни	Роки			
	2021	2022	2023	2024
Франція	81	40	24	-
США	- (не входила до трійки лідерів)	33 (25% світового обсягу)	16	- (домінування за кількістю випусків, а не за обсягом)
Південна Корея	23 (2-ге місце у світі)	21 (16% світового обсягу)	47 (найбільше у світі)	24 (14% світового обсягу)
Чилі	9	- (немає значної емісії)	- (немає значної емісії)	- (немає значної емісії)

Джерело: побудовано за даними [20][21][22].

В Україні з липня 2024 року запрацювали урядові програми безвідсоткового кредитування та кредитування на засадах «5-7-9» для ОСББ та ЖБК на купівлю обладнання для генерації альтернативних джерел енергії та установок для зберігання енергії. Такі програми «зеленого кредитування» мають на сьогодні ряд вітчизняних банківських установ АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «СЕНС БАНК», АТ КБ «ГЛОБУС». [23].

У свою чергу, інвестиційні фонди ESG формують свій портфель на основі ESG-скринінгу. Стратегічним пріоритетом таких фондів є інвестування у компанії, що повністю виключають компанії з негативним впливом та є лідерами з екологічної та соціальної відповідальності. Як один із можливих різновидів таких фондів є зелені пайові фонди (інвестують у акції компаній з галузей чистої енергетики,

сталого агробізнесу тощо). Популярності набувають індексні ESG-фонди та ETF, прив'язані до стійких індексів.

Так, наприклад Vanguard ESG U.S. Stock ETF (ESGV) як фонд концентрується на індекс FTSE US All Cap Choice Index, виключаючи компанії, що займаються виробництвом алкоголю, тютюну, азартних ігор, зброї та іншими неприйнятними видами діяльності. В свою чергу, iShares Global Clean Energy ETF (ICLN) як фонд відстежує індекс компаній, що займаються виробництвом енергії з відновлюваних джерел. Nuveen ESG Large-Cap Value ETF (NULV) інвестує в великі компанії з високими показниками ESG. SPDR S&P 500 Fossil Fuel Reserves Free ETF (SPYX) виключає компанії, що мають запаси викопного палива, надаючи інвесторам можливість інвестувати в компанії S&P 500 з меншим т. з. «вуглецевим слідом», а iShares ESG Aware MSCI USA ETF (ESGU) сконцентрований на індекс MSCI USA Extended ESG Focus Index, інвестуючи в компанії з високими показниками ESG саме у США [24].

Важливим елементом сталих фінансів є імпакт-інвестиції та соціальне фінансування як вкладення коштів з метою отримати не лише прибутку, а й вимірюваного позитивного соціального чи екологічного ефекту. Імпакт-інвестори підтримують проекти в галузі боротьби з бідністю, охорони здоров'я, освіти, відновлення екосистем, відновлюваної енергетики в громадах, що розвиваються. На відміну від благодійності, такі інвестиції очікують фінансової сталості проекту.

Прикладами можуть бути фонди, що фінансують малий бізнес у бідних країнах (створення робочих місць) або проекти з відновлення лісів, де інвестор отримує дохід від продажу сертифікатів вуглецевих кредитів. Досвід показує, що імпакт-фінансування здатне залучати приватний капітал для розв'язання проблем, які раніше лежали переважно на державі або донорських організаціях [25].

Важливим елементом у розвитку стали фінансів є фінансова інклюзія як квінтесенція доступності і використання повного спектру якісних фінансових послуг для всіх верств населення за прийнятними умовами. Іншими словами, це включення небанківського, раніше виключеного населення – бідних сімей, дрібних підприємців, мешканців сільських районів – у офіційну фінансову систему. Фінансова інклюзія визнана ключовим чинником скорочення бідності та підвищення добробуту.

Світовий банк називає фінансову інклюзію «каталізатором» для досягнення відразу семи із сімнадцяти Цілей сталого розвитку [26].

Розширення доступу до фінансових послуг безпосередньо сприяє економічному зростанню через можливості відкривати рахунки, накопичувати заощадження, брати позики чи отримувати страхування, тим самим володіючи інструментом підвищення своєї продуктивності як підприємства та добробут як громадяни суспільства. Дослідження показують, що доступ до кредитів і капіталу дозволяє малим підприємствам розширюватися, створювати робочі місця тим самим стимулювати розвиток громад.

Окрім зростання, фінансова інклюзія сприяє економічній стабільності. По-перше, вона розширює внутрішній ринок – більша кількість громадян задіяні в формальній економіці здійснюючи операції через банки, що підвищує прозорість і керованість економічних процесів. По-друге, залучення широких верств населення до фінансової системи збільшує загальний рівень заощаджень у країні, а відтак і внутрішні інвестиційні ресурси. По-третє, зниження бідності та нерівності

внаслідок фінансової інклюдії робить економіку більш збалансованою і менш схильною до соціальних потрясінь, оскільки фінансові потоки диверсифіковані, а не концентруються лише в руках вузького кола осіб (т.з. «еліти»).

Варто зазначити, що фінансова інклюдія – це також про стійкість домогосподарств. Коли родина має заощадження в банку чи доступ до страхування, вона краще захищена від несподіваних шоків (медичних витрат, втрати роботи, стихійного лиха). Страхування врожаю або життя дозволяє пережити важкі часи без катастрофічних витрат.

Відтак, включеність до фінансової системи створює т. з. «подушку безпеки» для людей і зменшує ймовірність скочування назад у бідність, що в макромасштабі підтримує соціально-економічну стабільність.

Фінансова інклюдія тісно переплітається зі стійким розвитком у його трьох вимірах – соціальному, економічному та екологічному (рис.2).

Розширений доступ до фінансів напряду сприяє досягненню соціальних цілей сталого розвитку. Так, наприклад, поширення мобільних грошей M-PESA в Кенії підняло з крайньої бідності близько 2% населення країни, в тому числі жінок у бідних домогосподарствах (SDG10) [27].

Фінансова інклюдія є передумовою для SDG 8 та SDG 11, оскільки якщо фінансові продукти стають доступними для окремих осіб не залежно від соціального статусу та статі, то на рівні громади стає відчутним розвиток та зростання інклюдії, що тягне за собою позитивні соціальні зміни.

Фінансова інклюдія є одним з фундаментів стійкого економічного розвитку. Так, наприклад Бангладеш за останні десятиліття досяг значного прогресу, зменшивши рівень бідності з >40% до ~20%; одним із двигунів цього було масштабне мікрофінансування бідних жінок через Грамін Банк та інші установи. Сьогодні понад 40 мільйонів мешканців Бангладеш є клієнтами мікрофінансових організацій, що доклало значних зусиль до фінансової залученості та економічного піднесення у сільських районах [28].

Інший приклад – Індія, де державна програма фінансової інклюдії відкрила понад 500 мільйонів банківських рахунків для громадян, зокрема у селах; більше половини цих рахунків належать жінкам [29]. Тобто громадяни отримали можливість безпечно зберігати кошти, отримувати електронні платежі (в т.ч. державні виплати), брати невеликі кредити – все це сприяє зростанню споживання, інвестиціям та продуктивності економіки.

Дослідження МВФ та інших інституцій знаходять позитивний зв'язок між рівнем фінансової інклюдії та стійкістю фінансової системи в країні, хоча важливо збалансовувати інклюдію з належним регулюванням, щоб уникати надмірного боргового навантаження на бідні верстви. На перший погляд, фінансова інклюдія – соціально-економічне явище, і її зв'язок з екологією не такий очевидний.

Проте, можна відзначити кілька важливих аспектів, як вона підтримує екологічну стійкість. Так, за даними Світового банку, понад 80% людей, що не мають доступу до фінансів, живуть у регіонах, вразливих до кліматичних потрясінь, і залучення їх до фінансових послуг дає можливість інвестувати в адаптацію – наприклад, у більш стійке житло, страхові поліси від повеней або посух [30].

Доступ до кредитів дозволяє фермерам впроваджувати сталі сільськогосподарські практики (купувати насіння, що стійке до посухи, або системи зрошення, які економлять воду), тим самим підвищуючи продовольчу безпеку і одночасно зменшуючи екологічне навантаження (SDG 2 – стале сільське господарство).

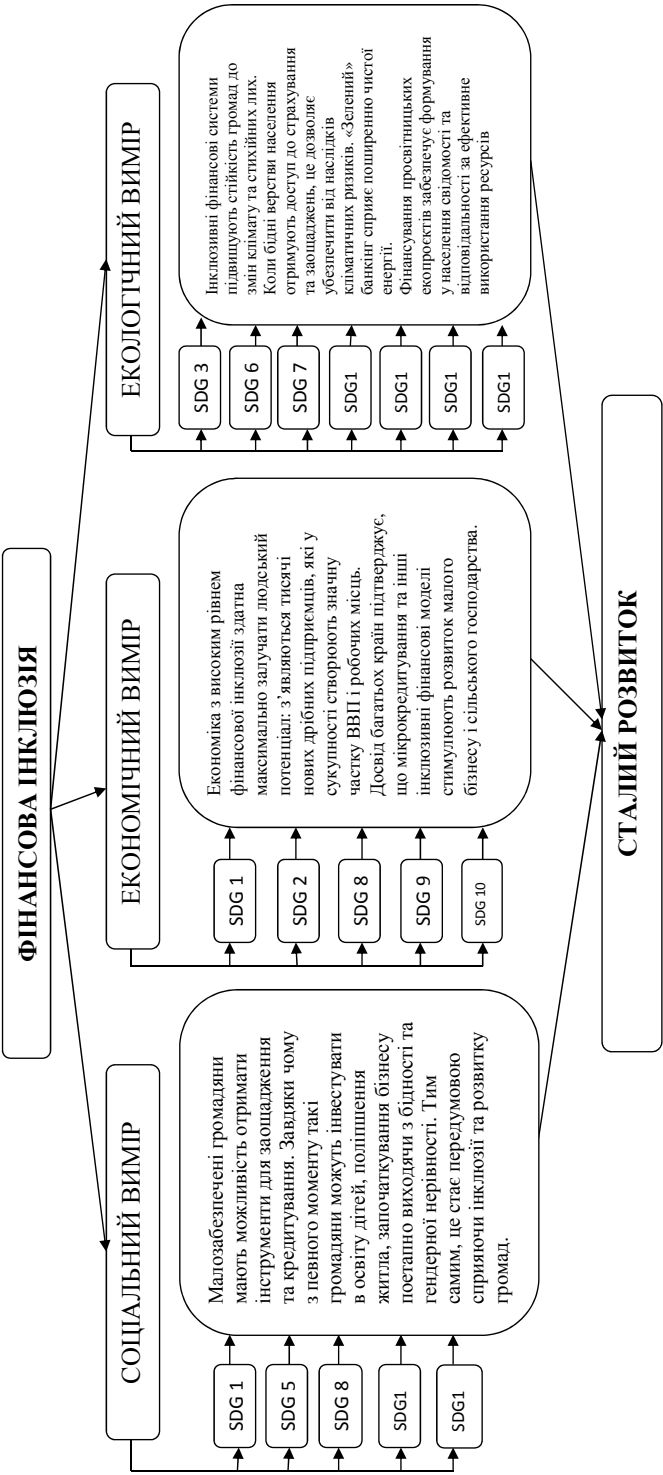

Рис. 2. Взаємозв'язок фінансової інклюзії та сталого розвитку
Джерело. сформовано автором

Існують ініціативи «pay-as-you-go» – моделі, коли домогосподарства в Африці отримують сонячні панелі або енергоефективні печі і виплачують їх вартість поступово через мобільні платежі; такі програми стали можливими завдяки поєднанню фінансової інклюзії (мобільних грошей) та екотехнологій. Це не тільки зменшує викиди (люди переходять з газових ламп на сонячні), але й економічно вигідно для бідних сімей (менше витрат на пальне) [31].

Визнавши величезні переваги фінансової інклюзії, багато урядів та міжнародних організацій реалізують політики та ініціативи для її розширення. Понад 60 країн світу розробили комплексні стратегічні програми, що ставлять конкретні цілі (наприклад, підвищити частку дорослого населення з банківським рахунком до певного відсотка, збільшити кредитування МСБ, залучити жінок тощо) і окреслюють політики для їх досягнення. Такі стратегії часто включають правові та регуляторні реформи, просвітницькі кампанії, партнерства з приватним сектором.

Індія у 2014 році вона запустила національну місію Pradhan Mantri Jan-Dhan Yojana (PMJDY), націлену на відкриття банківських рахунків для всіх домогосподарств. Держава спростила процедури відкриття рахунків (мінімум документів, нульовий мінімальний баланс), стимулювала банки активніше працювати у селах, забезпечила випуск безкоштовнихдебетових карток з базовим страхуванням. Результат – за 9 років понад 50 крор (500 млн) рахунків було відкрито, причому 56% з них – на ім'я жінок, а дві третини – у сільській місцевості. Це практично забезпечило повне охоплення дорослого населення банківськими послугами, радикально змінивши фінансовий ландшафт країни.

Технології стали ключовим драйвером фінансової інклюзії у останні роки. Тому урядові ініціативи часто зосереджені на розвитку мобільного банкінгу і фінтех-рішень. Наприклад, уряди спрощують регулювання для мобільних грошей, інвестують у розвиток цифрової інфраструктури (інтернет у віддалених селах), впроваджують системи цифрової ідентифікації (щоб полегшити віддалене відкриття рахунку).

Кенія свого часу стала лідером завдяки сприятливому регуляторному середовищу, яке дозволило сервісу M-PESA стрімко зрости. Центральний банк Кенії не став душити інновацію регулюванням на початковому етапі, натомість спостерігав за розвитком і встановлював базові правила безпеки. Результат – за понад десятиліття частка дорослих кенійців з доступом до фінпослуг зросла з ~27% до ~83%, головним чином завдяки мобільним гаманцям [32]. Багато країн переймають цей досвід. Так, Колумбія реалізує стратегію «цифрової фінансової інклюзії», розширюючи широкосмуговий інтернет і стимулюючи банки та «фінтехи» створювати прості цифрові продукти для масового споживача [33].

Бангладеш впровадив платіжну систему bKash, Пакистан – Easypaisa, Гана – Mobile Money Interoperability, що часто є за активної підтримки центральних банків та за участі міжнародних донорів.

Вирішальну роль тут відіграє державна політика та як сприяє зниженню бар'єрів для бідних верств у доступі до фінансів. До успішних заходів її належать спрощення вимог до документів при відкритті базових рахунків (впровадження рахунків малого ризику з мінімальним KYC), регулювання щодо ощадних рахунків з нульовою комісією та без мінімального залишку. Такі рахунки запровадили, наприклад, у Південній Африці та Бразилії.

Також важливі захисні механізми, серед яких обмеження на процентні ставки мікрокредитів. Вони актуальні для запобігання «хижацькому» кредитуванню. Разом з тим, вимоги до прозорості умов зростають, аби нові користувачі не потрапляли в боргові пастки. Так, Мексика здійснила цікавий крок для розширення фінансових можливостей молоді та жінок: ухваленням змін до закону дозволила підліткам 15–17 років відкривати власні банківські рахунки і самостійно ними керувати (для отримання зарплат чи соціальних виплат). Ця політика швидко дала результати – кількість неповнолітніх з рахунками зросла до 4,3 млн. (ціль перевищено вчетверо), причому 52% з них дівчата.

Такий приклад доволі чітко демонструє, як через законодавчі ініціативи можна залучити нові категорії населення до фінансової системи.

Потрібно зважати і на те, що уряди все активніше використовують механізм прямих безготівкових виплат громадянам – пенсій, стипендій, соціальної допомоги – на банківські рахунки або мобільні гаманці. Це вбиває двох зайців: з одного боку, підвищує ефективність соцпрограм (гроші доходять до отримувача напряму, зменшуючи корупцію), з іншого – стимулює людей відкрити рахунок чи електронний гаманець, якщо вони раніше цього не зробили. В Індії масове відкриття рахунків за програмою PMJDY було пов'язане з ініціативою «JAM» (Jan Dhan – Aadhaar – Mobile), де уряд почав перераховувати субсидії на рахунки, прив'язані до Aadhaar (національного ID) і мобільного номера. У багатьох країнах Латинської Америки виплати бідним сім'ям (програми умовних грошових трансферів) прив'язані до банківських рахунків або карток. Це не лише збільшує фінансову інтеграцію, а й просуває фінансову грамотність люди вчать користуватися рахунком, банкоматом, електронними платежами, що відкриває шлях до інших послуг.

Інвестуючи у розбудову інституцій, що обслуговують бідне населення банки розвитку, мікрофінансові організації, сільські кредитні кооперативи уряди та грантодавці активно сприяють досягненню цілей сталого розвитку. Як приклад, Світовий банк надавав кредитні лінії на підтримку мікрофінансових інституцій в Індії (через SIDBI – банк розвитку для малого бізнесу) для розширення їх діяльності у віддалених регіонах. Ці кошти дозволили наростити капітал і видати більше мікропозик, а також трансформувати деякі найбільш успішні мікрофінансові організації у повноцінні банки. Такі програми на стику інклюзії та підприємництва особливо важливі для розвитку сталих фінансів та формування суспільства рівних можливостей.

На глобальному рівні діють організації та платформи, які допомагають країнам впроваджувати кращі практики фінансової інклюзії. Альянс за фінансову інклюзію (AFI) об'єднує центральні банки та регулятори з понад 90 країн для обміну досвідом і встановлення політик (наприклад, «Майянські зобов'язання» – конкретні обіцянки країн щодо кроків з інклюзії) [34]. Група Світового банку і МВФ надають технічну допомогу і фінансування для реформ у цій сфері.

Усі глобальні та регіональні зусилля інституцій координуються з цілями сталого розвитку, визнаючи, що без фінансової інклюзії досягнення стійкого розвитку буде значно ускладнене.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сталі фінанси і фінансова інклюзія – два взаємопов'язані компоненти стійкого розвитку. Перші трансформують сам принцип інвестування, спрямовуючи капітал на захист довкілля та суспільний

добробут, другі – гарантують, що плоди економічного прогресу та фінансові інструменти доступні широким масам, водночас підсилюючи економіку низу. Разом вони ведуть до моделі зростання, що є одночасно економічно ефективною, соціально справедливою та екологічно збалансованою. Це модель, до якої прагне глобальна спільнота у XXI столітті.

Перспективи подальших досліджень окреслюються завдяки тому, що нині відбуваються глобальні трансформації в економічних зв'язках та фінансових відносинах, що передбачає пошук ефективних інструментів та побудову механізмів фінансового впливу на розвиток суспільства на стратегічних засадах сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Боярко І. Трушкіна Н. Види фінансування в економіці сталого розвитку. *Суспільство. Економіка. Цифровізація*. 2024. № 2. С. 35-42
2. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність : моногр. / Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 414 с.
3. Солодовнік О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств. *Економіка та суспільство*, 2023. Вип. 49.
4. Яцун А., Вдовенко Н. Фінансові інструменти сталого розвитку в аспекті моделювання аграрного сектору економіки України. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. №5. С.230-245
5. Nicholls A. Sustainable Finance: A Primer and Recent Developments. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/691951/ado2021bp-sustainable-finance.pdf>
6. Giorgio Barba Navaretti, Giacomo Calzolari, Alberto Franco Pozzolo SUSTAINABLE FINANCE. WHY AND HOW? European economy banks, regulation, and the real sector. 2021. №2. P.5-24
7. What is sustainable finance? URL: <https://www.sweep.net/insights/what-is-sustainable-finance#:~:text=Sustainable%20finance%20refers%20to%20the,to%20the%20global%20sustainability%20agenda>
8. Walls A. Understanding Sustainable Finance: Principles and Practices URL: <https://www.theethicalfuturists.com/understanding-sustainable-finance-principles-and-practices/#:~:text=environmentally%20and%20socially%20responsible%20investments>
9. Бондаренко О., Сязін С. Грінвошинг в екобрендингу FMCG-підприємств. *Scientia fructuosa*. 2024. № 6. Р. 31–50. DOI:[https://doi.org/10.31617/1.2024\(158\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(158)03).
10. Task Force on Climate-related Financial Disclosures. URL: <https://www.fsb-tcfd.org/>
11. Запатріна І.В. Посилення ролі бізнесу в досягненні ЦСР в Україні. GIS. 2018. 72 с.
12. Four principles of sustainable finance. URL: <https://www.cfocoalition.org/about/sustainable-finance-principles#:~:text=Principle%201%3A%20SDG%20impact%20thesis,Integrated%20SDG%20communication%20and%20reporting>
13. EC. Overview of sustainable finance. URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en#:~:text=Sustainable%20finance%20has%20a%20key,19%20pandemic
14. KPMG. Defining sustainable finance. Create more economic and social value through financial products and investments that consider sustainability issues. URL: <https://>

- kpmg.com/us/en/articles/2023/defining-sustainable-finance.html#:~:text=The%20investment%20required%20to%20support,and%20timely%20set%20of%20solutions
15. Bank of America. How sustainable finance can work for you. URL: <https://about.bankofamerica.com/en/making-an-impact/sustainable-finance#:~:text=How%20sustainable%20finance%20can%20work,for%20you>
 16. Finance for sustainable development. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/finance-for-sustainable-development.html>
 17. Sustainable Debt Tops \$1 Trillion in Record Breaking 2021, with Green Growth at 75%: New Report. URL: <https://www.climatebonds.net/2022/04/sustainable-debt-tops-1-trillion-record-breaking-2021-green-growth-75-new-report#:~:text=Europe%20was%20the%20most%20prolific,3bn%20in%202020>
 18. Global Finance Magazine та World Economic Forum. URL: <https://gfmag.com/capital-raising-corporate-finance/china-green-bond-market/#:~:text=nearly%20enough%20to%20counter%20the,country's%20massive%20leadership>
 19. What are green bonds and why is this market growing so fast? <https://www.weforum.org/stories/2024/11/what-are-green-bonds-climate-change/#:~:text=Green%20bond%20issuance%20reached%20a,of%20contraction%20from%20US%20issuers>
 20. 2021: the year impact bonds topped \$1 trillion Examining trends across global markets. URL: https://www.ice.com/publicdocs/Impact_Bond_Analysis.pdf#:~:text=France%20was%20the%20largest%20issuing,country%20by%20the%20dollar%20amount
 21. 2022: €38 billion in mid- and long-term bonds issued by CADES on international markets. 2023: The indicative mid- and long-term financing program will amount to €25 billion URL: https://www.cades.fr/pdf/communiqués/uk/2022/cp_131222_va.pdf#:~:text=€38.1%20billion%20of%20mid,on%20international%20markets%20in%202022
 22. Sustainable debt global state of the market 2023. URL: https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_sotm23_02h.pdf#:~:text=Korea%20Housing%20Finance%20Corp%2030,The%20Hong%20Kong%20Mortgage%20C
 23. В Україні запрацювали програми пільгового кредитування для громадян, а також для ОСББ та ЖБК для посилення енергетики https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapratsiuvaly-prohramy-pilhovoho-kredytuvannia-dlia-hromadian-a-takozh-dlia-osbb-ta-zhbk-dlia-posylennia-enerhetyky?utm_source=chatgpt.com
 24. Best ESG ETFs: Top funds for socially responsible investing. https://www.bankrate.com/investing/best-esg-etfs/?utm_source=chatgpt.com
 25. Financial Inclusion and the SDGs. URL: <https://www.unCDF.org/financial-inclusion-and-the-sdgs?ref=hackernoon.com#:~:text=There%20is%20academic%20evidence%20that,economic%20lives%20of%20poor%20women>
 26. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview#:~:text=Affordable%20financial%20products%20and%20services—such,and%20contributes%20to%20eliminating%20poverty>
 27. Кенійська система безготівкової оплати M-Pesa. URL: <https://creditplus.ua/blog/kenijskij-fintekh-proriv>
 28. Microfinance in bangladeshmicrocredit regulatory authority. (Annual statistics). June-2023 URL: <https://mra.portal.gov.bd/sites/default/files/files/mra.portal.gov>

- bd/page/65ce1539_6986_43b1_b4c7_dde44450eac5/2024-02-14-05-59-54ac-09fa8647ffc657158c9c24d7dc4d.pdf#:~:text=Microfinance%20Institutions%20,licensed%20by%20MRA%20are%20serving
29. 56%Accounts Belong To Women and 67%Accounts Opened In Rural. Semi-urban Areas. <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1950114#:~:text=almost%209%20years,accounts%20are%20receiving%20DBT%20benefits>
 30. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview#:~:text=Financial%20inclusion%20helps%20build%20resilience,speed%20recovery%20from%20environmental%20shocks>
 31. Pay-as-you-go models innovation landscape brief. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2020/Jul/IRENA_Pay-as-you-go_models_2020.pdf
 32. Financial Inclusion and the SDGs. USD: <https://www.unCDF.org/financial-inclusion-and-the-sdgs?ref=hackernoon.com#:~:text=economic%20growth%20and%20the%20achievement,stable%20financial%20systems%20and%20economies>
 33. Colombia's digital inclusion strategy is bolstering financial inclusion – especially for women. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/08/colombias-digital-inclusion-strategy-is-bolstering-financial-inclusion-especially-for-women/#:~:text=Colombia%27s%20digital%20strategy%20is%20helping,to%20bolster%20financial%20inclusion%20nationally>
 34. About AFI. URL: <https://www.afi-global.org/about-afi/>

References:

1. Boiarko I. Trushkina N. Vydy finansuvannia v ekonomitsi staloho rozvytku. Suspilstvo. Ekonomika. Tsyfrovizatsiia. № 2. 2024. S.35-42
2. Tulai O. I. Derzhavni finansy i stalyy liudskyi rozvytok: kontseptualni dominanty ta dialektychna yednist : monohr. / Oksana Tulai. Ternopil : Ekon. dumka TNEU, 2016. 414 s.
3. Solodovnik O. Finansove zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv. Ekonomika ta suspilstvo, 49, 2023
4. Iatsun A., Vdovenko N. Finansovi instrumenty staloho rozvytku v aspekti modelivannia aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. №5. 2024. S.230-245
5. Nicholls A. Sustainable Finance: A Primer and Recent Developments. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/691951/ado2021bp-sustainable-finance.pdf>
6. Giorgio Barba Navaretti, Giacomo Calzolari, Alberto Franco Pozzolo SUSTAINABLE FINANCE. WHY AND HOW? European economy banks, regulation, and the real sector. 2021. №2. P.5-24
7. What is sustainable finance? URL: <https://www.sweep.net/insights/what-is-sustainable-finance#:~:text=Sustainable%20finance%20refers%20to%20the,to%20the%20global%20sustainability%20agenda>
8. Walls A. Understanding Sustainable Finance: Principles and Practices URL: <https://www.theethicalfuturists.com/understanding-sustainable-finance-principles-and-practices/#:~:text=,environmentally%20and%20socially%20responsible%20investments>

9. Bondarenko O., Siazin C. (2024). Hrinvoshynh v ekobrendynhu FMCG-pid-priemstv. *Scientia fructuosa*. 158, 6 (Hrud 2024), 31–50. DOI:[https://doi.org/10.31617/1.2024\(158\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(158)03).
10. Task Force on Climate-related Financial Disclosures. URL: <https://www.fsb-tcfd.org/>
11. Zapatrina I.V. Posylennia roli biznesu v dosiahnenni TsSR v Ukraïni. GIS. 2018. 72 s.
12. Four principles of sustainable finance. URL: <https://www.cfocoalition.org/about/sustainable-finance-principles#:~:text=Principle%201%3A%20SDG%20impact%20thesis,Integrated%20SDG%20communication%20and%20reporting>
13. EC. Overview of sustainable finance. URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en#:~:text=Sustainable%20finance%20has%20a%20key,19%20pandemic
14. KPMG. Defining sustainable finance. Create more economic and social value through financial products and investments that consider sustainability issues. URL: <https://kpmg.com/us/en/articles/2023/defining-sustainable-finance.html#:~:text=The%20investment%20required%20to%20support,and%20timely%20set%20of%20solutions>
15. Bank of America. How sustainable finance can work for you. URL: <https://about.bankofamerica.com/en/making-an-impact/sustainable-finance#:~:text=How%20sustainable%20finance%20can%20work,for%20you>
16. Finance for sustainable development. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/finance-for-sustainable-development.html>
17. Sustainable Debt Tops \$1 Trillion in Record Breaking 2021, with Green Growth at 75%: New Report. URL: <https://www.climatebonds.net/2022/04/sustainable-debt-tops-1-trillion-record-breaking-2021-green-growth-75-new-report#:~:text=Europe%20was%20the%20most%20prolific,3bn%20in%202020>
18. Global Finance Magazine ta World Economic Forum. URL: <https://gfmag.com/capital-raising-corporate-finance/china-green-bond-market/#:~:text=nearly%20enough%20to%20counter%20the,countrys%20massive%20leadership>
19. What are green bonds and why is this market growing so fast? <https://www.weforum.org/stories/2024/11/what-are-green-bonds-climate-change/#:~:text=Green%20bond%20issuance%20reached%20a,of%20contraction%20from%20US%20issuers>
20. 2021: the year impact bonds topped \$1 trillion Examining trends across global markets. URL: https://www.ice.com/publicdocs/Impact_Bond_Analysis.pdf#:~:text=France%20was%20the%20largest%20issuing,country%20by%20the%20dollar%20amount
21. 2022: €38 billion in mid- and long-term bonds issued by CADES on international markets. 2023: The indicative mid- and long-term financing program will amount to €25 billion URL: https://www.cades.fr/pdf/communiqués/uk/2022/cp_131222_va.pdf#:~:text=€38.1%20billion%20of%20mid,on%20international%20markets%20in%202022
22. Sustainable debt global state of the market 2023. URL: https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_sotm23_02h.pdf#:~:text=Korea%20Housing%20Finance%20Corp%2030,The%20Hong%20Kong%20Mortgage%20C
23. V Ukraini zapratsiuvaly prohramy pilhovoho kredytuvannia dlia hromadian, a takozh dlia OSBB ta ZhbK dlia posylennia enerhetyky https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapratsiuvaly-prohramy-pilhovoho-kredytuvannia-dlia-hromadian-a-takozh-dlia-osbb-ta-zhbK-dlia-posylennia-enerhetyky?utm_source=chatgpt.com

24. Best ESG ETFs: Top funds for socially responsible investing. https://www.bankrate.com/investing/best-esg-etfs/?utm_source=chatgpt.com
25. Financial Inclusion and the SDGs. URL: <https://www.unCDF.org/financial-inclusion-and-the-sdgs?ref=hackernoon.com#:~:text=There%20is%20academic%20evidence%20that,economic%20lives%20of%20poor%20women>
26. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity.URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview#:~:text=Affordable%20financial%20products%20and%20services—such,and%20contributes%20to%20eliminating%20poverty>
27. Keniiska systema bezghotivkovoi opłaty M-Pesa.URL: <https://creditplus.ua/blog/kenijskij-fintekh-proriv>
28. Microfinance in bangladeshmicrocredit regulatory authority. (Annual statistics). June-2023 URL: https://mra.portal.gov.bd/sites/default/files/files/mra.portal.gov.bd/page/65ce1539_6986_43b1_b4c7_dde44450eac5/2024-02-14-05-59-54ac-09fa8647ffc657158c9c24d7dc4d.pdf#:~:text=Microfinance%20Institutions%20,licensed%20by%20MRA%20are%20serving
29. 56%Accounts Belong To Women and 67%Accounts Opened In Rural. Semi-urban Areas. <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1950114#:~:text=almost%209%20years,accounts%20are%20receiving%20DBT%20benefits>
30. Financialinclusionisakeyenablertoreducingpovertyandboostingprosperity.URL:<https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview#:~:text=Financial%20inclusion%20helps%20build%20resilience,speed%20recovery%20from%20environmental%20shocks>
31. Pay-as-you-go models innovation landscape brief. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2020/Jul/IRENA_Pay-as-you-go_models_2020.pdf
32. Financial Inclusion and the SDGs. USD: <https://www.unCDF.org/financial-inclusion-and-the-sdgs?ref=hackernoon.com#:~:text=economic%20growth%20and%20the%20achievement,stable%20financial%20systems%20and%20economies>
33. Colombias digital inclusion strategy is bolstering financial inclusion – especially for women. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/08/colombias-digital-inclusion-strategy-is-bolstering-financial-inclusion-especially-for-women/#:~:text=Colombia%27s%20digital%20strategy%20is%20helping,to%20bolster%20financial%20inclusion%20nationally>
34. About AFI. URL: <https://www.afi-global.org/about-afi/>

УДК: 336.71

Наталія Ткачук

кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна
n.tkachuk@univer.km.ua
ORCID ID: 0000-0003-1947-7565

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСОЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Natalia Tkachuk

PhD (Economics), Associate Professor,
Khmelnitsky University of Management and Law,
Khmelnitsky, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF CONSOLIDATION PROCESSES IN THE BANKING SYSTEM

Анотація. Досліджено теоретичні аспекти консолідаційних процесів в сучасній економіці. Акцентовано увагу на тому, що консолідація є одним із інструментів реалізації корпоративної стратегії функціонування банків. В роботі виокремлено основні етапи консолідації з використанням S-подібної кривої. Детально розкрито особливості стадій консолідації: початкової, зростання, спеціалізації та рівноваги. Успіх консолідаційних процесів у банківському секторі залежить від швидкості руху банків по кривій консолідації. Підкреслено, що приймаючи рішення про об'єднання, банки повинні враховувати стадію консолідації, в якій перебуває банківська система, напрямок її розвитку та швидкість (темп) консолідації, що повинна визначатися з врахуванням вектору розвитку банківської галузі та ретроспективи. Виявлені особливості консолідації банків на відповідних етапах повинні слугувати інструментом прогнозування розвитку банківської системи.

Ключові слова: банки, банківська система, консолідація банків, крива консолідації, стадії консолідації, швидкість консолідації.

Abstract. Theoretical aspects of consolidation processes in the modern economy are investigated. The attention is focused on the fact that consolidation is one of the tools for implementing the corporate strategy of banks. Bank consolidation is closely related to the market corporatization of the banking sector. The author emphasizes the inherent features of the banking business that determine its corporate essence. It is emphasized that consolidation is one of the tools for implementing the corporate strategy of banks. The main stages of consolidation are identified using the S-shaped curve. Four stages of consolidation of the banking industry are allocated: the initial stage, the growth stage, the stage of special-

ization and the stage of equilibrium. A detailed characterization of the peculiarities of the development of consolidation processes at each stage of the S-shaped curve is provided. The success of consolidation processes in the banking sector depends on the speed of movement of banks along the consolidation curve. In order to make balanced and correct strategic decisions in the process of bank consolidation, it is necessary to calculate two main parameters of the model: the current position of the industry on the consolidation curve and the speed of consolidation, provided that the current system of macroeconomic factors remains in place. It is emphasized that when making a decision to merge, banks should take into account the stage of consolidation in which the banking system is, the direction of its development and the speed (pace) of consolidation, which should be determined taking into account the vector of development of the banking industry and hindsight. The position of banks on the consolidation curve is determined by calculating the concentration ratio (CR) at the current time. It is noted that having indicators of the speed of bank consolidation, it is possible to determine the time required for the banking system to reach the next level of development. It should be borne in mind that any changes in the economic factors important for the banking system may accelerate or slow down the pace of its consolidation. The identified peculiarities of bank consolidation at the relevant stages should serve as a tool for forecasting the development of the banking system.

Key words: banks, banking system, bank consolidation, consolidation curve, stages of consolidation, consolidation speed.

Сучасна економіка характеризується якісними структурними трансформаціями, що викликані процесами глобалізації та інтеграції, посиленням конкуренції, що набуває рис глобальної. Жорсткі умови конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках вимагають від вітчизняних банків формування та розвитку конкурентних переваг на основі використання операцій консолідації у формі злиття й поглинання та створення інтегрованих структур, які спрямовані на поєднання банківських активів і концентрацію банківського капіталу з метою збільшення конкурентних переваг і конкурентоспроможності банків, створення сприятливого середовища функціонування.

Небагато що в бізнесі на сьогодні є таким хаотичним і зовнішньо непередбачуваним, як процеси консолідації у формі злиття й поглинання. Щороку в світі відбувається тисячі злиттів і поглинань, й дуже важко передбачити галузь, яка перебуває на межі консолідації, чи деконсолідації; які компанії будуть ціллю злиття, а які готуються поглинути своїх конкурентів. За таким очевидним хаосом насправді приховується закономірність, а в процесах галузевої консолідації компаній – гранична ясність та логіка.

Усі галузі сучасної економіки – великі, малі, національні чи світові – перебувають у рівних можливостях і однаково підпорядковані принципам теорії консолідації. Не є винятком в цьому й фінансова сфера, зокрема, банківська галузь. Основними особливостями ринкового середовища функціонування вітчизняних банків є багатовекторна спрямованість і високі темпи економічних перетворень, мінливість і динамізм, значний рівень ризику та невизначеності. За таких умов банкам необхідно вчасно виявляти зміни в зовнішньому середовищі функціонування, ідентифікувати тенденції розвитку, використовувати сприятливі умови, розробляти й реалізовувати систему заходів щодо ліквідації та мінімізації негативних наслідків впливу.

Слід зауважити, що стратегії розвитку компаній минулих років, які проголошували «задовольнятися малим», пропонували рецепти успішної діяльності у вузьких сферах, нішах бізнесу в контексті консолідаційних процесів виявляються на сьогоднішній день нежиттєздатними й неефективними для задоволення потреб функціонуючого банківського бізнесу. Сьогодні банки повинні мати стратегію, що націлена на невпинне зростання в майбутньому, тому що стагнація та повільний розвиток можуть призвести до небажаних і, навіть, катастрофічних наслідків.

Дослідження розвитку економічної системи країни, а також факторів, процесів та явищ економічної дійсності вимагає ґрунтового та комплексного аналізу як загальних, так і конкретних аспектів. При цьому, дослідження загальних закономірностей розвитку банківського сектору, що стає все більш актуальним в контексті розвитку інтеграційної економіки суспільства. Зауважимо, що таке дослідження зовсім не означає заперечення особливостей еволюційного розвитку економічної системи. Але, в той же час, доволі сумнівним є заперечення існуючих деяких загальних закономірностей розвитку банківської системи, які доцільно виявляються і в розвитку економічної системи держави.

Вихідною робочою категорією нашого дослідження виступає інтеграція як складова процесу розвитку, що пов'язана з об'єднанням в ціле раніше розрізнених частин і елементів. Процеси інтеграції можуть відбуватися в межах уже сформованої системи, й тоді призводять до підвищення рівня її цілісності й організованості, а також і на етапах виникнення нової системи з раніше непов'язаних елементів. Варто також відзначити, що процеси інтеграції тісно переплітаються з диференціацією, тому що диференціація може створювати передумови майбутньої інтеграції, а інтеграція виступає фактором послідувочої диференціації.

Тенденція інтеграції в загальних рисах полягає в тому, щоб досягнути різноманіття видів діяльності в економічній системі в максимальній степені могло воз'єднатися в діяльності окремого економічного суб'єкта, в його універсальності, в можливості послідовно та паралельно займатися різними видами діяльності, тобто в зміні банківських послуг, об'єднання в діяльності банку попередньо диференційованих його видів діяльності. Це вимагає відповідної трансформації відносин власності в бік власності асоціацій, господарського механізму, що містить елемент плановірності через системи маркетингу, електронної комерції, а також змін в економічній політиці.

Розглядаючи економічну систему з точки зору системного підходу, слід відзначити, що її сутність виявляється як єдиний економічний простір, що складається з організованої сукупності суб'єктів економіки (держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств) і процесів (виробничих, управлінських, організаційних, інформаційних та ін.), що взаємопов'язані та взаємодіють між собою з метою задоволення потреб суспільства.

З урахуванням такого трактування сутності економічної системи доцільно виокремити наступні її властивості як системи, а саме: цілісність, ієрархічність та інтегративність. Цілісність економіки як системи виявляється в тому, що зміни будь-якого компонента мають вплив на інші компоненти й на систему в цілому й, навпаки, будь-які зміни в системі відображаються на її компонентах. Ієрархічність економічної системи виявляється в тому, що економіка окремої держави виступає

компонентом системи більш високого рівня (Євросоюз, БРІКС, ОПЕК та ін.). Інтегративність економіки означає володіння системою такими властивостями, які не є притаманними окремим її елементам й, навпаки, окремі компоненти володіють властивостями, які не притаманні системі в цілому.

В сучасній ринковій економіці існує дві паралельно діючі системи економічного розвитку, які побудовані на різних економічних принципах: корпоративна економіка та економіка «вільного ринку». Корпоративна економіка базується на обмеженій конкуренції великих компаній, її ринки мають олігополістичний або олігопольно-монополістичний характер. Економіка «вільного ринку» побудована на необмеженій конкуренції дрібного та середнього бізнесу.

В процесі корпоратизації економіки змінюються не лише форми організації бізнесу, але й конкурентне середовище. Тому вільна конкуренція нескінченної множини індивідуальних компаній та фірм змінюється недосконалою конкуренцією обмеженої кількості компаній та корпорацій. Згадана недосконалість корпоративної конкуренції полягає в складному переплетенні процесів монополізації та інтеграції економіки країни. Відтак, економічна поведінка корпорацій зумовлюється суперечливою логікою двох різнопланових тенденцій розвитку – до монополізації й до інтеграції економіки.

Перша тенденція зумовлена масштабами діяльності корпорацій та захопленням ними ринків однотипної продукції. В той же час, множина та переваги організації масового виробництва чи надання послуг на основі прогресивних технологій та ефективних методів корпоративного управління посилює об'єднувчу тенденцію. В такому середовищі найбільш успішними можуть бути лише великі корпоративні компанії, які володіють, на відмінно від інших компаній, стратегіями реструктуризації та реорганізації бізнесу на основі консолідації у формі злиття та поглинання. Каркасом сучасної економіки в усіх розвинених країнах світу є великі корпорації-олігополії і фінансово-промислові групи - інтеграційні об'єднання фірм.

Таким чином, корпоратизація економіки знімає перешкоди просторовим рамкам і темпам економічного розвитку, дозволяючи в повному об'ємі використовувати не лише ефект масштабу, а й потенціал різноманітних організаційних структур. Крім того, володіючи значними фінансовими, матеріальними та інформаційними ресурсами, корпорації можуть безперервно вдосконалювати та створювати нові технології та структури управління чим у сприятливому напрямку змінювати зовнішнє середовище. Відтак, формуючи новий корпоративний вигляд ринкової системи, корпоратизація породжує інтеграційні процеси компаній і банків зокрема, що виявляються, перш за все, в консолідації банків у формі злиття й поглинання, що й перетворює їх в головну рушійну силу сучасної економіки, та формує її інтеграційну сутність. На наш погляд, враховуючи тенденції корпоратизації у вітчизняній економіці доцільно підкреслити роль консолідації у банківському секторі в забезпеченні розвитку інтеграційної системи економіки.

Первинними характеристиками будь-якої ринкової структури є концентрація, диференціація та економія від масштабу, залежно від комбінації цих характеристик і формується тип економічної системи (ринку) [1]. Будь-які процеси, що відбуваються в економіці країни набувають юридичної форми. Не стає виключенням в даному контексті й консолідація банків. Для правильного розкриття сутності

консолідації необхідно з'ясувати її економічну природу. Для виконання даного завдання вирішальне значення має встановлення причинно-наслідкових зв'язків консолідації з розвитком корпоративного бізнесу в банківському секторі та процесами концентрації банківського капіталу.

Завдання забезпечення стійкого динамічного зростання банківської системи зумовлюють пошук шляхів ефективної взаємодії корпоративного управління та економічного зростання банків. Більшість вчених і дослідників сходять в думці, що пошук подальших принципів формування та функціонування ринкової (інтеграційної) економіки суттєво актуалізує можливі шляхи та методи перебудови функціонування банківської системи з урахуванням банківської консолідації у формі злиття і поглинання.

Консолідація банків тісно пов'язана з ринковою корпоратизацією банківського сектору, яка передбачає якісні перетворення структури власності банків, посилення конкуренції, підвищення конкурентоспроможності, що, в свою чергу, знижує рівень кредитних ризиків, підвищує рівень інвестиційної привабливості та стійкості банківського бізнесу як конкурентних і довгострокових детермінант розвитку банківської системи та економічного зростання країни в цілому.

В сучасному світі саме корпоративний бізнес, що представлений великими компаніями та фінансовими об'єднаннями, чинить серйозний вплив на розвиток світової економіки. Сутність корпоративного бізнесу полягає у фінансовій могутності, завдяки чому корпорації успішно функціонують в умовах економічної кризи й створюють серйозну конкуренцію іншим суб'єктам ринкових відносин.

Корпоративний бізнес являє собою справжню економічну систему між корпораціями та державою. Яскравим прикладом цього є банки, механізм функціонування яких передбачає те, що більшість операцій здійснюється на договірній основі та в безготівковому порядку. Вагому частину корпоративного бізнесу складають інформаційні технології адже однією з головних умов побудови бізнесу є забезпеченість усіх її учасників достовірною та своєчасною інформацією.

Власне кажучи, становлення в XIX ст. корпоративної форми власності та організація економічних відносин і економіки сформували адекватне середовище й поклало початок процесам консолідації в економіці. Тому справедливим є твердженням, що історія всіх корпорацій - це історія злиття і поглинань. Цілком закономірно, що в Україні злиття і поглинання з'явилися внаслідок появи корпорацій, а не навпаки. Так, у процесі масової приватизації в першій половині 90-х рр. XXст. були створені більшість акціонерних компаній, і банків, в тому числі, й лише після цього в середині 90-х рр. розпочався перший – постприватизаційний етап вітчизняної історії злиття і поглинань.

Злиття і поглинання за своєю економічною сутністю – це особливі форми концентрації виробництва та капіталу, що притаманні корпоративному бізнесу. Тому їх реальними передумовами є корпоратизація економіки країни та зміни характеру конкуренції на ринку. На практиці дія цих двох факторів не є поодиноким – вони діють в поєднанні між собою. При цьому найбільш повною причиною консолідації у формі злиття і поглинання слід вважати саме корпоратизацію.

Корпоратизація – це природно-історичний процес виникнення та розвитку корпоративної форми бізнесу, а її результатом є формування корпоративної економіки. Корпоративна економіка являє собою особливу ринкову систему бізнесу,

що базується на дольовій приватній власності й на створенні великих виробництв з їх економічними перевагами, інтенсивною концентрацією капіталу та можливістю ефективної інтеграції бізнес-організацій. Характерними ознаками такої економіки є:

– олігополізація основних товарних ринків і сфер діяльності, зниження їх конкурентності на основі створення великих національних і транс-національних компаній;

– переважання договірних механізмів ринкової взаємодії бізнес-організацій;

– інтеграційний характер розвитку бізнесу.

Механізм взаємодії процесів консолідації банків як корпорацій базується на процесах концентрації капіталу. З переходом від індивідуальної до корпоративної організації бізнесу досконала конкуренція перетворилася на недосконалу форму, а процеси концентрації капіталу набувають нової форми – злиття і поглинань. Як відомо, в класичному вигляді концентрація капіталу забезпечується накопиченням капіталу та розширенням відтворенням. Тому можна відзначити, що корпорації зобов'язані своїм виникненням класичним процесам концентрації виробництва і капіталу. В той же час, з виникненням корпорацій ці процеси не зникають, а доповнюються консолідацією. Саме так і виявляється одна з суттєвих особливостей корпоративних структур в економіці: унікальна можливість використовувати для свого зростання консолідацію поряд з традиційними способами капіталізації та укрупнення бізнесу.

Процеси класичної та корпоративної концентрації виробництва і капіталу тісно пов'язані між собою. Принципова відмінність між ними полягає в наступному: за класичної концентрації капіталу зростання окремих корпорацій означає одночасно розширення загальних масштабів економіки та збільшення сукупного суспільного капіталу.

У випадках корпоративної концентрації капіталу шляхом злиття й поглинання ріст компаній досягається переважно шляхом перерозподілу суспільного виробництва та капіталу між корпораціями. Симбіоз класичної та корпоративної концентрації банківського капіталу може бути визначений як процес консолідації корпоративного бізнесу в банківському секторі. Відтак, термін «консолідація» доцільно використовувати в даному контексті для ідентифікації нової якості процесу концентрації капіталу в умовах інтеграції банків.

Банки як різновид корпорацій, діють як консолідатори в банківській системі, сприяючи інтеграційними процесами зростанню економіки держави й завжди спираються в своєму зростанні на комбінацію всіх доступних форм концентрації капіталу з метою отримання конкурентних переваг на фінансовому ринку. Це свідчить про необхідність розмежування консолідуючих дій банків на ті, що відносяться й ті, що не відносяться до злиття і поглинання.

Слід також відмітити, що консолідаційні процеси характерні в більшій мірі для корпоративного бізнесу, ознаки якого в повній мірі притаманні й банківському бізнесу:

– дольова власність: статутний капітал банку поділений на відповідну кількість рівних частин, якими володіють його акціонери на основі придбаних акцій;

– зосередження функції управління в руках вищого керівництва банку (менеджерів), які найчастіше не є власниками банку й працюють за наймом;

– обмежена відповідальність акціонерів банку: акціонери не відповідають за зобов'язаннями банку в цілому, а лише в межах тої суми, яка сплачена ними за придбані акції;

– вільний обіг банківських акцій: акціонери за бажанням можуть продати наявні акції банку чи придбати нові;

– відсутність права представництва в корпоративній формі бізнесу;

– централізація влади та відповідальності: Рада директорів банку представляє інтереси його акціонерів, делегуючи владу та відповідальність за поточну діяльність банку одній, зазвичай, вищій посадовій особі. Ці повноваження не можуть бути розділені між усіма власниками банку.

Отже, консолідація банків є історичним продуктом корпоратизації банківської системи та економіки в цілому; причинно-наслідковий зв'язок корпорацій з процесами злиття і поглинання виявляється в консолідації банківського бізнесу, який за своєю сутністю є корпоративним. Але не всі випадки консолідації в банківському секторі мають відношення до злиття і поглинання. Так, не є злиттям і поглинанням консолідація банків, яка базується на традиційних способах зростання банківського бізнесу: капіталізація прибутку, використання залученого капіталу та інвестицій для розширення масштабів діяльності, емісія боргових цінних паперів, корпоративні об'єднання (альянси, спільні компанії, асоціації, спілки, холдинги).

Консолідація є одним із інструментів реалізації корпоративної стратегії банків. Розглядаючи стратегічну поведінку як форму розвитку банків, необхідно враховувати й стадії розвитку самої банківської галузі. Підтвердженням цього є дослідження зарубіжних науковців Г. Дінза, Ф. Крюгера та С. Зайзеля, які визначають залежність інтенсивності й ступеня концентрації, доцільності та ефективності інтеграційних стратегій від стадії розвитку галузі, в якій функціонують економічні суб'єкти [2].

Тому, на нашу думку, консолідація банківської галузі (ринку) являє собою процес розвитку банків, в ході якого відбувається збільшення питомої ваги великих банків за рахунок нарощення їхньої частки продажу, переходу від моделі досконалої конкуренції до олігополії, а в деяких випадках – і до монополії окремих учасників ринку. В процесах банківської консолідації наявна логіка та ясність, тому важливим є виявлення її закономірностей, які можуть використовуватися як інструменти прогнозування банками й державою.

Вагомий внесок у дослідження проблем консолідації бізнесу зробила одна з провідних світових консалтингових компаній - А.Т.Kearney, що була заснована в 1926р. і має свої офіси більш, ніж у 60 містах 35 країн світу. Проаналізувавши близько 1345 найбільших світових угод злиття і поглинання дослідники даної компанії дійшли висновку, що еволюційний розвиток будь-якої галузі відбувається за одними й тими ж етапами консолідації - залежність показників концентрації ринку від часу однакова для різних галузей економіки [3].

Консолідація ринків – це об'єктивний та закономірний процес, який можна описати графічно за допомогою S-подібної кривої життєвого циклу галузі, що будується з використанням ринкових часток діючих в ній компаній та часу їхнього функціонування. В економічній літературі сформульоване твердження вчених консалтингової компанії А.Т.Kearney отримало назву «теорія консолідації»,

«модель консолідації», основу якої становить згадана крива консолідації, яка поділяється на чотири стадії. Саме це й стало базисом формування вченими п'яти правил (принципів) консолідації.

Враховуючи вищевикладене вважаємо за доцільне розглянути принципи побудови кривої консолідації для банківського сектору як однієї з галузей економіки, виявити її роль і значення для прийняття управлінських рішень банками та прогнозування їх розвитку.

Згідно моделі А.Т.Кearney, розвиток галузі можна описати, використовуючи ринкові частки найбільших компаній та часу їх функціонування в галузі. Сумарна частка ринку, що належить трьом галузевим лідерам, змінюється з плином часу згідно S-подібної кривої, де по вісі абсцис подаються періоди стадій життєвого циклу галузі, а по вісі ординат – галузева концентрація (величина CR3 – сумарна частка трьох найбільш компаній галузі) (рис. 1). При цьому допускається, що динаміка цієї зміни залежить лише від ступеня проникнення нового продукту на ринок за умови, що ключові фактори, які мають вплив на галузь, залишаються постійними.

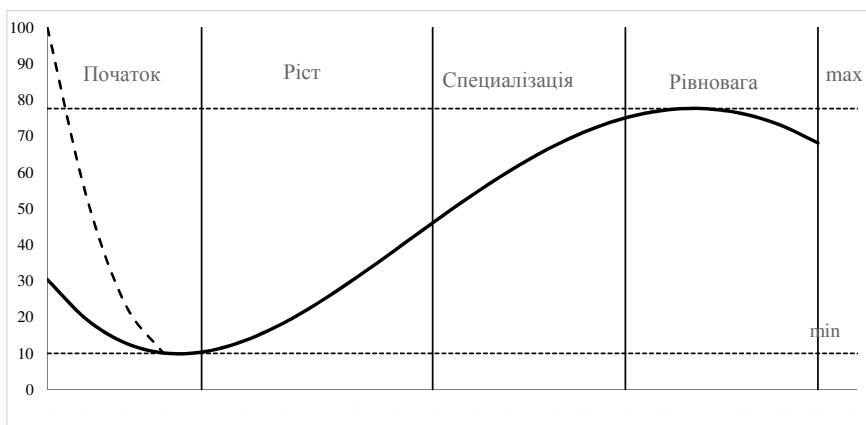

Рис. 1. Крива консолідації

Джерело: побудовано автором на основі опрацювання [2-3].

Такий розвиток галузі в межах цієї моделі й називається консолідацією, тобто, ринки та взагалі активи галузі з плином часу виявляються у володінні малої групи найпотужніших представників цієї галузі.

Інноваційні технології сприяють прискоренню розвитку нових галузей, антимонопольні заходи держави та інші макроекономічні фактори (приватизація, зміна політичного устрою, глобальні кризи, війни, пандемії) змінюють умови, в яких перебувають галузі й також підштовхують їх до нових хвиль консолідації.

В моделі А.Т.Кearney виділяють чотири стадії консолідації галузі: початкова – стадія зародження, стадія зростання, стадія спеціалізації та стадія рівноваги – створення об'єднань (рис. 1). Для кожної з цих стадій характерні свої особливості та характеристики. Отже, розглянемо більш детально дані стадії стосовно розвитку процесів консолідації у банківському секторі.

Початкова стадія консолідації галузі характеризується відсутністю чи слабкою в порівнянні з іншими стадіями) конкуренцією всередині галузі з одночасно високими рівнем суперництва галузей-субститутів. Відбувається збільшення кількості банків й на кожного з них приходить незначна відносна частка активів. Відтак відбувається зниження коефіцієнта концентрації CR3 – відбувається процес деконсолідації. Пунктирна лінія ілюструє ситуацію, коли в банківську систему входить новий банк з новітніми технологіями надання послуг, відтак, одразу він стає монополістом ($CR3 = 100\%$), але згодом його монопольний стан руйнується іншими банками-конкурентами. Як підтверджують результати досліджень А.Т. Кеагпеу, вплив макроекономічних факторів на існуючі «традиційні» послуги галузі не призводить до короткострокової монополії й галузь розпочинає новий цикл консолідації зі значення показника коефіцієнта концентрації на рівні 30-40% [4]. Завершується етап деконсолідації при $CR3 = 10-15\%$, яка вважається станом досконалого ринку, в якій пропозиція урівноважується попитом. Як бачимо, до моменту настання граничної деконсолідації банки функціонують в неконкурентному середовищі (попит перевищує пропозицію) і вони можуть розширювати свою клієнтську базу, не відбираючи клієнтів у своїх конкурентів.

В практичній діяльності після проходження мінімального значення коефіцієнтом концентрації на ринку зберігається незначний дефіцит, оскільки залишаються клієнти, які не отримали в достатньому обсязі пропоновані банківські послуги, але банкам більше не вигідно орієнтуватися на таку клієнтську базу, тому що витрати на завоювання таких клієнтів для банку є більші аніж вартість маркетингових заходів, спрямованих на залучення нових клієнтів [5].

Варто зазначити, що на даному етапі дуже важко ідентифікувати найсильнішого учасника ринку й оцінити його стратегічну спроможність ефективного розвитку. Тому більш раціональним для входження в галузь вважається варіант створення нового банку, а не придбання вже діючого в цій сфері. Очевидним є, що співвідношення ризику та дохідності при створенні власного банківського бізнесу є більш прийнятним, оскільки немає необхідності вирішувати проблеми вірного вибору, адекватної оцінки банку-цілі для його придбання. Відтак, придбання існуючого лідера чи будь-які інші об'єднання банків вважаються менш бажаними та вдалими операціями на даній стадії розвитку галузі. Більш доцільною поведінкою для банків видається очікування переходу галузі в конкурентний стан.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що галузь на стадії деконсолідації гарантує всім банкам-учасникам однакові шанси на лідерство, надаючи достатньо часу для вирішення дилеми «зростання чи відмова від зростання». Тому в подальшому можливими є два напрямки розвитку банків: 1) локалізація діяльності банку в конкретній клієнтській ніші за умови неконкурентного оточення, що дає можливість уникнути цінового протистояння й мати більшу, ніж у конкурентів маржу; 2) продовження експансії на ринку банківських послуг і потенційне стрімке зростання.

Друга стадія розвитку – зростання характеризується діапазоном коефіцієнта концентрації 15-40%, при цьому зростання даного показника засвідчує зростання внутрішньогалузевої конкуренції. Тому збереження банками досягнутої динаміки збільшення клієнтської бази видається можливим лише за рахунок конкурентів.

Ймовірним є зменшення кількості банків, які входять у галузь, при цьому розмір і потужність банку набувають вирішального значення. Головними джерелами конкурентних переваг для банків стають набути ними вміння скористатися економією від масштабу галузі та ефектом накопиченого досвіду. Саме на цій стадії вирішального значення набуває розмір компанії, оскільки крупний за часткою ринку бізнес має значно легше й швидше може реалізувати експансію шляхом ліцензування своєї бізнес-моделі чи технології. При цьому темп концентрації галузевих активів у таких компаніях вищий, а вартість такої експансії нижча, ніж у конкурентів.

На стадії розвитку компанії достатньо чітко вже розділяються на три стратегічні групи: до перших двох груп належать ті компанії, що зробили свій вибір на користь зростання, яке відрізняється перспективами поставлених цілей – одні компанії успішно застосовують передові методи управління, а другі перебувають на стадії «недосформованості» й відстають від лідерів як за динамікою приросту клієнтської бази, так і за рентабельністю. Третю групу формують дрібні, нові компанії, що претендують на подальше зростання, а також реформовані компанії, що спеціалізуються на вузькому колі клієнтів.

Варто також зазначити, що на стадії розвитку значно легше визначити лідера, але його придбання може виявитися не найкращою стратегією входження в галузь для нової компанії. Особливість цієї стадії полягає в тому, що компанії-лідери галузі самостійно консолідують ринок з більшою швидкістю та рентабельністю, ніж в складі зв'язано-диверсифікованих корпорацій. При цьому проблеми з фінансуванням зростання примушують компанії першої лідерської групи скоріше за всіх трансформуватися у відкриті акціонерні товариства, що спрощує процедуру їхнього придбання компаніями, що функціонують в аналогічних чи суміжних сферах або на іншій території (закордоном). Але варто пам'ятати, що придбання такої компанії-лідера на другому етапі галузевої консолідації може ліквідувати її лідерський потенціал і така стратегія проникнення у галузь буде вкрай невдалою. При цьому зберігається можливість входження у галузь шляхом створення в ній нової компанії.

Третій етап розвитку галузі в моделі А.Т. Kearney має назву «Спеціалізація» й характеризується величиною коефіцієнта концентрації в діапазоні 40-65%, що свідчить про необхідність додаткових ресурсів й зусиль задля збереження темпів росту, які були досягнуті провідними компаніями галузі в попередні періоди [3]. Маркетингові війни та управлінські інновації не забезпечують вирішальної переваги, а призводять до зниження рентабельності та зменшення довгострокової дохідності галузі в цілому. За таких умов логічно прийнятною вважається інтеграційна стратегія, що дозволяє за рахунок злиття чи поглинання усунути конкурентів на ринку з одночасним захопленням їхньої частки ринку та залученням їхньої клієнтської бази. Додатковим вигравшем буде включення поглинутого суперника в корпоративну систему управління, що зумовить високу централізацію й гарантує синергію.

На даному етапі внутрішньогалузеві конструкції об'єднання стають нерациональними, тому лідери галузі розпочинають поглинання тих компаній, які зростають, при цьому необхідні ресурси отримують позбавляючись від своїх активів в неперіоритетних галузях. Відбувається спеціалізація компаній і зниження

рівня їх диверсифікованості на користь галузі, яка перебуває на третій стадії консолідації, і в якій вони мають намір зберегти лідируючі позиції. Тому високий рівень централізації на даній стадії не лише можливий, а й необхідний, адже забезпечить бажаний синергетичний ефект учасникам інтеграції.

Крім того, на третьому етапі консолідації відбувається розподіл компаній-учасників на три групи: перша група – компанії-лідери зростання, друга група – відстаючі компанії, які мають незначну ринкову частку й третя група – дрібні (нішеві) компанії. Варто відмітити, що в ході консолідації галузі відбувається зменшення кількості компаній другої групи, які претендують на зростання, але, водночас, відстають від компаній-лідерів. Їхня частка на ринку є достатньо привабливою щоб привернути увагу компаній-лідерів, але наявні ресурси є недостатніми для протистояння поглинання в тій, чи іншій формі. Саме це й є спонукальним фактором застосування інтеграційних стратегій компаніями-лідерами. Відтак, позиції малих і нішевих компаній галузі виявляються більш стабільними, враховуючи їхній розмір, невисоку рентабельність і лояльність клієнтської аудиторії.

Входження до галузі нової компанії можливий, але максимальним результатом цього є стійкий позиціонований нішевий бізнес. При цьому лідери галузі приєднують до своєї корпоративної структури компанії нижчого рівня не тільки й не стільки методом прямого поглинання, але й шляхом продажу їм прав на використання своїми бізнес-моделями й технологіями. Таким чином, успіх для компаній на даній стадії забезпечує стратегія входження в галузь, що передбачає придбання галузевого лідера. Крім того, залишається висока ймовірність максимальних перешкод консолідації – значні ресурсні витрати та протидія з боку влади та регулюючих органів. Враховуючи вищевикладене, найбільш раціональною поведінкою компанії на етапі спеціалізації вважається об'єднання з одним із лідерів (замість повного поглинання), але при цьому стратегічна ініціатива консолідації й подальшого розвитку буде належати компанії-лідеру галузі, а не компанії, що прагне ввійти на ринок.

Четверта стадія консолідації галузі – рівновага, яка досягається за умови збільшення коефіцієнта концентрації до 80% з послідовним його зниженням. Це час відносно стабільного становища галузі, окрім компаній-лідерів, на даному ринку залишаються й дрібні та нішеві гравці. При цьому 3-4 найбільших лідера ринку ділять між собою 80% ринку галузі, а сукупна частка численних малих компаній становить не більше 20% [3]. Отже, збільшення клієнтської бази лідерів фактично припиняється і шанси на значне збільшення числа споживачів за рахунок основних компаній–конкурентів зникають. Будь-які спроби проникнути в частку ринку компаній-лідерів виявляються неефективними, або припиняються антимонопольними органами. Усе це в комплексі означає для переможців втрату стратегічної перспективи в даній галузі. Задля утримання інвесторів великі компанії змушені переходити в інші галузі, сфери діяльності, надавати нові послуги тощо, тоді як в самій галузі розпочинаються процеси деконсолідації, які сприяють підтримці не нових компаній, а нішевих внутрішньогалузевих компаній.

Варто також відмітити, що якщо базові технології надання послуг не зміняться радикально, то новий цикл консолідації галузі буде відбуватися з меншою амплітудою – коефіцієнт концентрації CR3 на першій стадії знизиться не до 10%,

до 40-50%, тобто буде мати місце своєрідний «відкат» галузі до третього рівня консолідації з відтворенням усіх притаманних йому характеристик.

Якщо галузева технологія надання послуг зміниться на нову технологію, що може статися на будь-якому етапі розвитку галузі, тоді розпочнеться повномасштабний цикл консолідації. Втручання держави в галузь на четвертій стадії консолідації (наприклад, шляхом придбання частки в стратегічно важливих банках), може відмінити зниження та падіння коефіцієнта концентрації, тобто процес деконсолідації і новий цикл. В такому випадку галузь виводиться з ринкової економіки, а модель А.Т. Кеарнеу перестає бути релевантною для її учасників.

Проникнення в галузь на стадії рівноваги адекватне через створення в ній нової малої компанії (без претензій на зростання та лідерство) або шляхом добре спланованого в часі придбання нішевої компанії, яка позиціонує в нижчих сегментах ринку. Клієнтська база такої компанії може стати точкою зростання у випадку початку деконсолідації та виходу з галузі її попередніх лідерів.

Як свідчать дані досліджень агенства А.Т.Кеарнеу, компанії-лідери будуть зацікавлені в злитті, але така стратегія буде нести негативну синергію (ціна акцій поглинутої компанії у більш як 60% випадків виявляється нижчою суми цін акцій двох компаній до злиття) [3]. Цілком зрозумілим є інтерес найбільших компаній до об'єднання, оскільки це не лише дозволить їм продемонструвати своїм акціонерам зростання прибутку та рентабельності, а й забезпечить можливості розширення бізнесу. Відтак, стратегія входження в рівноважну галузь через таке об'єднання з лідируючою компанією вважається неперспективною.

Для прийняття виважених і вірних стратегічних рішень щодо можливого входження в цільову галузь, а також про вихід чи зміну пріоритетної зони росту необхідно розрахувати два основних параметра моделі А.Т. Кеарнеу: поточну позицію галузі на кривій консолідації та швидкість консолідації за умови збереження діючої системи макроекономічних факторів впливу. Для цього необхідно обмежити галузь і визначити її як групу (перелік) прямих конкурентів, що діють у зоні однорідних макроекономічних факторів. Позиція галузі на кривій консолідації визначається шляхом розрахунку коефіцієнта концентрації CR у поточний момент часу й уточнення з допомогою обчислення даного показника в ретроспективі для визначення вектора розвитку галузі (δ) [3]. Наприклад, якщо коефіцієнт концентрації становить 25%, то важко однозначно виявити етап консолідації галузі, відтак необхідним є уточнення вектора її розвитку.

Вектор розвитку галузі (δ) визначається як різниця між поточним й попереднім положенням, тому необхідно визначити відхилення коефіцієнта концентрації галузі і поточному періоді від цього ж показника у попередній період, що взятий для порівняння. Переважно, з метою ретроспективного аналізу показника CR3 використовується період 3-4 роки. За допомогою нескладних перетворень отримаємо [6]:

$$\delta = CR3_t - CR3_{t-n}$$

де δ - вектор розвитку галузі;

$CR3_t$ – коефіцієнт концентрації галузі в поточному періоді;

$CR3_{t-n}$ - коефіцієнт концентрації галузі в попередньому періоді.

$$CR3_t = S1_t + S2_t + S3_t$$

$$CR3_{t-n} = S1_{t-n} + S2_{t-n} + S3_{t-n}$$

де $S1_t, S2_t, S3_t$ – частки ринку трьох провідних компаній галузі у поточному році;

$S1_{t-n}, S2_{t-n}, S3_{t-n}$ – частки ринку трьох провідних компаній галузі n років назад;

Якщо значення вектору розвитку додатне ($\delta > 0$), то відбувається консолідація галузі, при від'ємному значенні - $\delta < 0$ відбувається деконсолідація галузі

Швидкість консолідації галузі (T) вимірюється в процентах за рік і розраховується як частка модульного значення вектору розвитку галузі (δ) і ретроспективи (часового інтервалу – n) [6]:

$$T = \frac{|\delta|}{n} * 100\%.$$

Отже, володіючи показниками швидкості консолідації банків, можна визначити час, необхідний галузі для досягнення наступного рівня розвитку. Варто врахувати при цьому, що зміни в системі важливих для галузі економічних чинників можуть прискорювати або уповільнювати темп консолідації. Так, наприклад, посилення податкового навантаження, ймовірно, знизить дохідність та інвестиційну привабливість банків, результатом чого буде сповільнення консолідаційних процесів галузі.

Слід зауважити, що на швидкість консолідації галузі також має вплив ступінь проникнення банківських продуктів, послуг на ринок (PR), який визначається так [5]:

$$PR_t = N_t / N_p,$$

де PR_t – поточний ступінь проникнення послуг на ринок;

N_t – поточна кількість клієнтів галузі;

N_p – потенційна кількість клієнтів галузі.

PR_{t-n} – ступінь проникнення послуг на ринок у n років назад:

$$PR_{t-n} = N_{t-n} / N_{p-n},$$

де N_{t-n} – кількість клієнтів галузі n років назад;

N_p – потенційна кількість клієнтів галузі n років назад.

Для більшості галузей розвинутих країн світу показник PR має значення близьке до одиниці до моменту настання мінімум консолідації, тобто на початковому етапі. Це пояснюється високим рівнем розвитку інфраструктури ринку, інформаційного забезпечення учасників ринку, досконалою законодавчою базою. За таких умов, початковий етап деконсолідації галузі може бути коротшим і відбуватися значно швидше, аніж послідовні етапи, оскільки відчутним стає вплив множника PR, який менший за одиницю на коефіцієнт концентрації ($CR3$). На практиці значення показника ступеня проникнення послуг на ринок (PR) досягає значення 1 не на межі першого й другого етапів консолідації, а значно пізніше – до моменту максимального значення коефіцієнта концентрації ($CR3$) – на етапі рівноваги, то він значно менше впливає на швидкість деконсолідації й здатний сповільнення піднесення галузі вверх пл. кривій консолідації. Тоді значення показника концентрації на етапі зростання та спеціалізації галузі може зростати повільніше.

Варто також відзначити, що для компаній із меншою часткою на ринку й, відповідно, скромнішими амбіціями до зростання, необхідність врахування й прогнозування змін макросистеми та встановлення точного значення показника PR не є такими важливим моментом. Відтак, незначна помилка (1-2 роки) у визначенні позиції галузі на кривій консолідації може мати фатальні наслідки для агресивних компаній-лідерів галузі й бути майже невідчутною для дрібних (нішевих) компаній, які менш чутливі до змін макроекономічних факторів впливу.

Модель консолідації галузі А.Т. Кеарнеу має значно ширше застосування, адже при поєднанні з концепціями диверсифікації, а також з ідеями світового лідера управлінського консалтингу McKinsey про роль корпоративного центру, стає можливим її використання для формулювання портфельних стратегій розвитку компаній і для вибору систем корпоративного управління, які забезпечують успішну реалізацію цих стратегій.

За ідеальних умов (входження в галузь на першому етапі консолідації та сталих макрофакторів) стратегія розвитку компанії повинна бути поділена на дві складові: стратегія експансії всередині галузі та за її межами, але на її користь. Реалізація портфельної стратегії експансії здійснюється шляхом диверсифікації за територіальною ознакою із послідовною трансформацією зі спеціалізованого бізнесу в корпорацію (рис. 2). Для практичної реалізації диверсифікації компанії можуть скористатися доволі обмеженими методами: створення власних бізнес-одиниць, продаж франшиз і поглинання конкурентів.

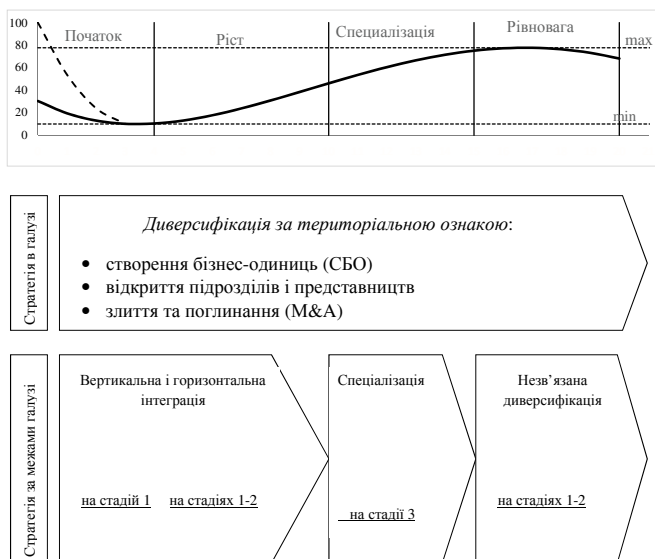

Рис. 2. Консолідація банківської галузі і портфельна стратегія банку

Джерело: побудовано автором на основі опрацювання [7].

Створення власних бізнес-одиниць (розширення філіальної мережі банку) з метою більшого охоплення територіального сегменту ринку є одним із методів,

що застосовується компаніями в першу чергу, незважаючи на значну трудоемкість, потреби власного фінансування та високі ризики, які не передаються партнерам. Варто відмітити, що даний метод може бути використаний на всіх етапах консолідації галузі, але вже, починаючи з другої половини етапу зростання, компанія може впевнено застосовувати франчайзинг, як більш дешевший, швидший і менш ризиковий метод експансії. Але для цього компанія повинна бути одним із галузевих лідерів, тобто її частка ринку повинна становити 10-15% з рівнем коефіцієнта концентрації галузі $CR3 \approx 30\%$. Компаніям (банкам) нижчого рівня доводиться відкривати додаткові відділення, філії, підрозділи чи представництва й поступатися лідерам галузі.

Злиття і поглинання як метод консолідації банків, спрямований на прямих конкурентів й принципово підходить для третього етапу розвитку галузі («спеціалізація»), хоча реально він є доволі ефективним вже починаючи зі стадії «зростання». Для компаній-лідерів галузі консолідація шляхом злиття й поглинання є найбільш актуальною на етапі «спеціалізації», коли усунення конкурентів є головним джерелом зростання клієнтської бази банку. На думку дослідників консалтингової фірми А.Т. Kearney, внутрішньогалузеві злиття й поглинання на останньому етапі розвитку галузі можуть зумовити зниження стратегічного потенціалу бізнесу, тому слід дуже обережно використовувати цей метод консолідації з врахуванням прагнення акціонерів банку до збільшення доходів в довгостроковому періоді [3].

Тому ідеальною стратегією лідера в галузі має бути така: експансія шляхом створення власних бізнес-одиниць (філіалів, підрозділів тощо) до середини етапу «зростання» ($CR3 \approx 25\%$), диверсифікація бізнесу аж до четвертого етапу консолідації ($CR3 = 65\%$), з паралельним поглинанням галузевих банків-конкурентів при на етапі «спеціалізації» з коефіцієнтом концентрації галузі $CR3 = 40...65\%$ й досягнення граничного рівня консолідації галузі на четвертому етапі ($CR3 = 65...80\%$).

Варто зазначити, що реалізація такої портфельної стратегії потребує забезпечення необхідного обсягу фінансування, зміни структури управління та організаційно-правової форми компанії, з одного боку, а з іншого боку, - різнопланових маніпуляцій з активами за межами галузі. Логіка фінансування консолідаційних процесів передбачає, що банк спочатку використовує власні ресурси (прибуток), а згодом і залучені ресурси за рахунок емісії власних облігацій чи розміщення акцій на фондовому ринку.

Придбання активів з наступним позбавленням від них поза межами галузі є другою важливою складовою портфельної стратегії, що вважається необхідною ресурсною підтримкою банку в здійсненні територіальної інтеграції. Враховуючи це, банки можуть застосовувати диверсифікацію бізнесу за межі своєї галузі лише за необхідності, що зумовлена високою невизначеністю дією макроекономічних факторів. Відтак, диверсифікація буде доцільною лише в суміжні галузі (наприклад, страхування), тобто реалізується вертикальна чи горизонтальна інтеграція з прагненням максимальної централізації, яка забезпечить високий рівень синергії між бізнес-одиницями.

Як зазначають з цього приводу Г. Дінз, Ф. Крюгер та С. Зайзель, майже 50% угод про злиття є невдалим коли консолідація відбувається на третій стадії («спеціалізація»); на стадії «рівноваги» невдача чекає майже на 70% угод з

об'єднання, що пов'язано з дією антимонопольного законодавства та об'єктивним зменшенням прибутковості самої галузі [2].

Для банків-лідерів консолідація є більш актуальною на етапі «спеціалізації», коли усунення конкурентів стає головним джерелом розширення клієнтської бази банку. Злиття й поглинання на останньому етапі розвитку банківської системи призведуть до зниження стратегічного потенціалу банківського бізнесу, що негативно вплине на позицію акціонерів банків, які прагнуть наростити своє багатство в довгостроковому періоді.

Ідеальна стратегія лідера в базовій галузі (банківській системі) повинна мати такий вигляд: експансія шляхом створення власних бізнес-одиниць (банків) до моменту наближення галузі до середини етапу «зростання» ($CR3 \approx 25\%$), початок паралельної диверсифікації банківського бізнесу аж до четвертого етапу консолідації ($CR3=65\%$), при цьому, впродовж проходження галуззю (банківської системою) етапу «спеціалізація» ($CR3=40\ldots 65\%$) – поглинання галузевих конкурентів і, в кінцевому рахунку, досягнення граничного рівня консолідації галузі на четвертому етапі ($CR3=65\ldots 80\%$). Якщо відсутні конкурентні банки для вертикальної і горизонтальної інтеграції, то консолідація у формі злиття і поглинання вважається найбільш кращою тоді, коли коефіцієнт концентрації перевищує значення 30-35%.

Незаперечно, що ідеальна портфельна стратегія потребує синхронізації дій компанії в суміжних галузях із процесами консолідації базової галузі. Тоді зв'язана диверсифікація і нарощення активів компанії завершиться переходом базової галузі на етап спеціалізації. Будь-яке протистояння з головними суперниками базової галузі з метою їх поглинання та інтеграції в корпоративну систему потребує суттєвої ресурсної підтримки. За умови досягнення базовою галуззю етапу рівноваги, компанії починають шукати зони подальшого росту та зростання як в середині галузі, так і за її межами.

Підсумовуючи вищевикладене відмітимо, що консолідація банків у формі злиття й поглинання принципово підходить для практичної реалізації на перших трьох стадіях розвитку банківської системи, більше того, особливо ефективною вважається на другій стадії «зростання». Приймаючи рішення про об'єднання, банки повинні враховувати стадію консолідації, в якій перебуває банківська система, напрямок її розвитку та швидкість (темп) консолідації. В найбільшій мірі успішною вважається консолідація на першій та другій стадіях.

Виявлені нами закономірності консолідації банківського сектору, що виражені S-подібною кривою, є, насправді, лише початком, вони можуть слугувати інструментом прогнозування розвитку галузі та її учасників (банків) на майбутнє. Вважаємо за доцільне узагальнити фундаментальні принципи консолідації банківської галузі, які є базисом всебічного аналізу окремих стадій консолідації банків:

1. Крива консолідації пояснює всі без виключення випадки поведінки галузі, незважаючи на рух самих банків вздовж кривої (вверх чи вниз). Тобто, поведінка галузі не є випадковою, вона прив'язана в певній мірі до вигинів S-кривої. Дана модель розкриває доволі важливі характеристики консолідації: наприклад, крива показує збільшення чи зменшення кількості банків в міру того, як банківський сектор проходить ці чотири стадії консолідації. На першій стадії для галузі

характерна деконсолідація через перегулювання ринку, в результаті цього, на кінець стадії чисельність банків досягає свого максимуму. На другій стадії, коли розпочинаються консолідаційні процеси, кількість банків у банківському секторі скорочується до 70%. На останніх двох стадіях кількість банків знову зменшується більш ніж на половину, й лише наприкінці четвертої стадії відбувається незначне їх збільшення. Отже, можна не лише чітко передбачити кількість банків у банківській системі, але й час їх існування. Фактично, це означає можливість річного прогнозу консолідації галузі. Часовий період, упродовж якого галузь проходить усі чотири стадії, складає 20-25 років, але може й змінюватися. На думку Г.Дінза, Ф. Крюгера і С. Зайзель, починаючи з 1980-х рр., кількість злиттів і поглинань збільшувалась в середньому на 21% в рік із тенденцією до зростання, що є цілком очевидним, адже в міру нарощення темпів розвитку банківського бізнесу будуть зростати й темпи консолідації банківського сектору. Вчені роблять припущення, що в недалекому майбутньому повний цикл галузевої консолідації буде відбуватися за 10-15 років [2]. Таким чином, з теорією консолідації можна прогнозувати злиття і поглинання банків у довгостроковій перспективі, а також передбачати ті банки, які стануть цільовими об'єктами в операціях консолідації.

2. Банківський бізнес (галузь, сектор) має глобальний характер і підпорядковується в тій, чи іншій мірі правилам консолідації. Глобалізаційні процеси є потужним стимулом для галузевої консолідації у банківському секторі. Вважається, що оптимальним розміром банку є ще більший розмір – більший, ніж минулого року, більший, ніж у конкурентів із стратегією, що націлена на ще більше зростання в майбутньому.

3. Результати аналітичних досліджень компанії А.Т. Kearney свідчать, що дохідність компаній змінюється залежно від положення галузі на кривій консолідації: на початковій стадії ріст доходів в середньому становить 10,6% з послідовним зниженням до 7,6% на стадії росту, коли банки консолідуються й стабілізуються на рівні 8,8% та 8,1% на останніх двох стадіях, відповідно [3]. Профіль зміни прибутку банків також відповідає профілю кривій консолідації, але коли компанії переходять у стадію «зростання», прибутковість їх діяльності різко знижується, оскільки консолідаційні процеси в галузі досягають максимальних темпів росту. Компанії часто вдаються до жорстких, консервативних заходів: оптимізують витрати через скорочення діяльності, уникають ризикових операцій тощо. На стадії «спеціалізації» та «рівноваги» компанії здатні досягти найбільших прибутків за рахунок поглинання конкурентів, але це може призвести й до корпоративної інерції й появи нових, більш ефективних та інноваційних конкурентів на ринку. Відтак, для підвищення прибутків банки повинні якнайшвидше пройти в своєму розвитку стадію «зростання» й зайняти сприятливі та вигідну позицію на кривій консолідації.

4. Довгостроковий успіх консолідаційних процесів у банківському секторі залежить від швидкості руху банків вгору по кривій консолідації. Найбільш успішними є ті банки, які переміщуються по кривій консолідації швидше за інших, вони захоплюють критично важливі позиції раніше, ніж інші й вони можуть стати лідерами в консолідації. Менш активні банки, в кінцевому результаті, стають цілком поглинянними й зникають з кривої консолідації. Відтак, не існує такої спокійної ніші, де б банки могли б функціонувати, адже тоді вони просто не зможуть вижити, якщо

спробують обійти еволюційну криву консолідації, чи просто ігнорувати її. Банки, які прагнуть залишитися в своїх ринкових нішах, будуть відчувати сильний тиск на стадії «рівноваги» й неминуче виявляться слабкими для захисту власних позицій. Тому, вони повинні першими запроваджувати ефективні стратегії розвитку відповідно до стадії консолідації банківської галузі.

Список використаних джерел:

1. Harding D., Rovit S. Mastering the Merger: Four Critical Decisions That Make or Break the Deal. Harvard Business Review Press. 2004. 224p.
2. Deans G.K., Kroeger F., Zeisel S. Winning the Merger Endgame: A Playbook for Profiting From Industry Consolidation. McGraw Hill; 1st edition. October 28, 2002. 320p.
3. Фірма Kearney. URL. <https://www.kearney.com/about>
4. Galpin T.J. The Complete Guide to Mergers and Acquisitions: Process Tools to Support M&A Integration at Every Level (Jossey-Bass Professional Management). 3rd Edition. Jossey-Bass; 3rd edition. July 21, 2014. 480p.
5. Bakker Hans J. C., Helmink J. Successfully Integrating Two Businesses. Gower Pub Co. January 1, 2000. 208p.
6. Grant L. Mergers & Acquisitions Cybersecurity: The Framework for Maximizing Value Kindle Edition. Thales Publishing Company. January 6, 2024. 146p.
7. Umran N. Mergers & Acquisitions Made Simple: Step by Step M&A, Company Valuation, Negotiation Skills, Business Plans and Finance Guide for Startup Founders and Entrepreneurs. Kindle Edition. January 28, 2022. 422p.

References:

1. Harding D. & Rovit S. (2004). Mastering the Merger: Four Critical Decisions That Make or Break the Deal. Harvard Business Review Press.
2. Deans G.K., Kroeger F. & Zeisel S. (2002). Winning the Merger Endgame: A Playbook for Profiting from Industry Consolidation. McGraw Hill; 1st edition.
3. Kearney Co. <https://www.kearney.com/about>
4. Galpin T.J. (2014). The Complete Guide to Mergers and Acquisitions: Process Tools to Support M&A Integration at Every Level (Jossey-Bass Professional Management). 3rd Edition. Jossey-Bass; 3rd edition.
5. Bakker Hans J. C. & Helmink J. (2000). Successfully Integrating Two Businesses. Gower Pub Co.
6. Grant L. (2024). Mergers & Acquisitions Cybersecurity: The Framework for Maximizing Value Kindle Edition. Thales Publishing Company.
7. Umran N. (2022). Mergers & Acquisitions Made Simple: Step by Step M&A, Company Valuation, Negotiation Skills, Business Plans and Finance Guide for Startup Founders and Entrepreneurs. Kindle Edition.

УДК: 336.717

Євген Чайковський

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
chaikovsky26@gmail.com,
ORCID ID: 0009-0007-0179-5422

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ПОКАЗНИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Yevhen Chaikovskiy

PhD student of the S. I. Yuriy Department of Finance,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SYSTEM: AN INDICATOR OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY

Анотація. Розглянуто ключові завдання НБУ для підвищення ефективності фінансової сфери з метою зміцнення економічної безпеки. Встановлено, що їх реалізація не тільки посилить фінансову стабільність, а й створить необхідні передумови для сталого економічного розвитку та довгострокової економічної безпеки країни. Проаналізовано динаміку кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям у розрізі валют, а також якість кредитного портфеля українських банків (частка непрацюючих кредитів, NPL) за період 2019 – 01.12.2024 рр., що дозволило виявити основні тенденції у структурі та стійкості банківського сектору. Оцінено зміни у кредитуванні, вплив валютного фактору на фінансову стійкість позичальників, а також динаміку частки проблемних активів, що є важливим індикатором фінансової стабільності банківської системи та її здатності підтримувати економічний розвиток. Встановлено, що банківська система України зберігає високий рівень ліквідності, що сприяє фінансовій стабільності та економічній безпеці держави, високі показники ліквідності дозволяють банкам своєчасно виконувати зобов'язання, знижують ризики банківських криз та підтримують довіру до фінансової системи. Обґрунтовано, що застосування сучасних підходів, таких як стрес-тестування або сценарний аналіз, дають змогу оцінити вплив можливих шоків на фінансовий стан банківських установ, своєчасно адаптувати стратегію банківської діяльності до умов ринку. Доведено, що регулярне оцінювання фінансових показників банківських установ є важливим інструментом забезпечення стійкості банку та захисту його від потенційних загроз.

Ключові слова: фінансова стабільність, економічна безпека, банківська система, Національний банк України, банківські установи, частка непрацюючих кредитів, ліквідність, капітал банку.

Abstract. *The key tasks of the NBU to improve the efficiency of the financial sector in order to strengthen economic security were considered. It was established that their implementation will not only strengthen financial stability, but also create the necessary prerequisites for sustainable economic development and long-term economic security of the country. The dynamics of loans provided by deposit-taking corporations to non-financial corporations by currency, as well as the quality of the loan portfolio of Ukrainian banks (share of non-performing loans, NPL) for the period 2019 - 01.12.2024 were analyzed, which allowed us to identify the main trends in the structure and stability of the banking sector. Changes in lending, the impact of the currency factor on the financial stability of borrowers, as well as the dynamics of the share of problem assets, which is an important indicator of the financial stability of the banking system and its ability to support economic development, were assessed. It is established that the banking system of Ukraine maintains a high level of liquidity, which contributes to financial stability and economic security of the state, high liquidity indicators allow banks to fulfill their obligations in a timely manner, reduce the risks of banking crises and maintain confidence in the financial system. It is substantiated that the use of modern approaches, such as stress testing or scenario analysis, makes it possible to assess the impact of possible shocks on the financial condition of banking institutions, to timely adapt the banking strategy to market conditions. It is proven that regular assessment of financial indicators of banking institutions is an important tool for ensuring the stability of the bank and protecting it from potential threats.*

Key words: *financial stability, economic security, banking system, National Bank of Ukraine, banking institutions, share of non-performing loans, liquidity, bank capital*

Вступ. У воєнних умовах економіка стикається з серйозними викликами, серед яких – руйнування інфраструктури, зниження виробничих потужностей, скорочення бюджетних надходжень та зростання соціальних витрат. Наявність фінансової стабільності робить економіку привабливішою для міжнародних донорів, інвесторів і фінансових організацій, що є надзвичайно важливим для залучення ресурсів, необхідних для відновлення та підтримки економіки в період війни. Така стабільність забезпечує безперервність ключових економічних процесів і задоволення базових потреб населення. Водночас війна поглиблює фінансові ризики, зокрема інфляційний тиск, девальвацію національної валюти, зменшення резервів та відтік капіталу. Дослідження взаємозв'язку між фінансовою стабільністю банківської системи та економічною безпекою дозволяє формувати дієві заходи для нейтралізації цих загроз. Стійка банківська система надає державі змогу ефективно мобілізувати й розподіляти ресурси на потреби оборони, підтримки Збройних Сил та гуманітарного забезпечення. Надійність і результативність фінансової системи зміцнюють довіру суспільства та бізнесу, що є ключовою умовою для економічного розвитку.

Огляд сучасних досліджень і публікацій засвідчує, що питання фінансової стабільності та її впливу на фінансову й економічну безпеку держави привертало значну увагу науковців. У різні періоди ці теми опрацьовували провідні фахівці, зокрема [1], О. П. Гетманець [2], К. Г. Гончарова [3], І. В. Демчук [4], К. В. Діденко [5], О. С. Дмитрова [3], М. М. Єрмошенко [6], Н. Р. Журибіда [7], М. І. Карлін [4], К. В. Карпова [3], А. В. Корнилюк [8], Р. В. Корнилюк [8], Д. В. Коробцова [2],

О. Д. Ладюк [9], Я. І. Кравченко [5], Т. О. Маринич [10], Є. Ю. Мордань [5], О. М. Музичка [7], Н. В. Наконечна [11], І. Я. Привиденець [4], Ю. В. Тимчишин [7] та ін. Втім, дана проблема досі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, відчувається нестача всебічного аналізу, що враховував би актуальні виклики, зумовлені війною та зростанням ризиків для банківської системи. Це підкреслює потребу у подальшому дослідженні зазначеної теми з урахуванням нових умов функціонування банківського сектора та їхнього впливу на економічну безпеку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення сталого економічного розвитку банківська система держави має ефективно виконувати свої основні функції. У періоди криз, коли фінансова стабільність зазнає найбільшого тиску, відсутність стабільності в банківському секторі унеможливорює повноцінне задоволення потреб як клієнтів, так і самої держави [12, с. 64-65].

Політика Національного банку України (НБУ) відіграє вирішальну роль у підтриманні фінансової стабільності держави. Це зумовлено тим, що центральний банк виконує низку ключових функцій, які мають прямий вплив на фінансову систему. НБУ забезпечує її ефективне функціонування та підвищує стійкість до кризових ситуацій. З метою зниження потенційних ризиків і запобігання системним загрозам, НБУ впроваджує відповідні заходи та підтримує банки у протидії таким викликам. Постійне вдосконалення інструментів регулювання сприяє посиленню фінансової стабільності в країні [13].

Покращення ефективності фінансового сектора може бути досягнуто шляхом реалізації Стратегії НБУ. Серед ключових стратегічних цілей НБУ, спрямованих на виконання його основних функцій, виокремлюються: забезпечення цінової та фінансової стабільності, а також підтримка держави в наблизненні до перемоги [14].

Реалізація Стратегії здійснюватиметься шляхом досягнення п'яти стратегічних напрямів розвитку. Кожна з цих цілей деталізується через 25 стратегічних ініціатив, на реалізацію яких НБУ зосередить свою діяльність у найближчі роки (рис. 1). Зокрема, йдеться про такі напрями [14]:

- регуляторна та наглядова політика, орієнтована на розвиток;
- стійка та ефективна банківська система;
- інтеграція цифрових фінансових послуг у концепцію цифрової держави;
- технологічне вдосконалення фінансового ринку тощо.

На нашу думку, для підвищення ефективності фінансової сфери у контексті зміцнення економічної безпеки НБУ має зосередити свої зусилля на реалізації кількох ключових пріоритетів:

1. Проведення результативної монетарної політики. НБУ повинен забезпечувати контроль за рівнем інфляції, утримувати облікову ставку на оптимальному рівні, регулювати обсяг грошової маси та стабілізувати валютний курс. Ці заходи сприятимуть зниженню фінансових ризиків для бізнесу, інвесторів та населення.

2. Трансформація банківської системи з акцентом на прозорість, інноваційність і доступність фінансових послуг. Особливу увагу слід приділити очищенню банківського сектору від фінансово слабких установ шляхом регулярних стрес-тестів, посилення вимог до капіталу банків та забезпечення відкритості їх діяльності. Це дозволить зменшити системні ризики й підвищити рівень довіри клієнтів.

I. Стійка гривня	II. Фінансова стабільність	III. Фінансова система працює на відновлення країни	IV. Сучасні фінансові послуги	V. Ефективний центральний банк
Цінова стабільність і курсова стійкість	Збалансоване регулювання та нагляд, спрямовані на розвиток	Відповідальний фінансовий ринок	Фінансовий ринок – цифрова фортеця	Голос НБУ
	Стійка та спроможна банківська система	Розвинений кредитний ринок	Віртуальні активи та цифрові гроші НБУ – чітке регулювання для забезпечення фінансового суверенітету	Розвиток інституційних відносин зі стейкхолдерами
	Страховий ринок, очищений і готовий підтримувати відновлення	Розвинений страховий ринок	Цифрові фінпослуги – частина цифрової країни	Міжнародна співпраця та обмін досвідом
	Небанківський фінансовий та платіжний ринок – прозорий та технологічний	Розвинена інфраструктура ринків капіталу	Технологічний розвиток фінансового ринку	Європейська інтеграція фінансового сектору
	Надійна та стійка інфраструктура фінансового ринку	Фінансово грамотне населення та підприємці	Стійкість, ефективність та клієнтоорієнтованість готівкового обігу	Ефективна операційна діяльність
		Безбар'єрна фінансова система	Power banking 2.0	Цифрова трансформація
				Людський капітал – основний актив

Рис. 1. Стратегічні цілі розвитку та стратегічні ініціативи відповідно до Стратегії НБУ

Джерело: [14]

3. Розвиток фінансових ринків і впровадження сучасних фінансових інструментів. Необхідно створити умови для активізації фондового ринку, запровадити нові фінансові інструменти, такі як зелені облігації, кредити та цифрові активи, а також стимулювати партнерство з фінтех-компаніями. Це сприятиме розширенню можливостей фінансування бізнесу та підвищенню інвестиційної привабливості країни.

Виконання зазначених завдань не лише зміцнить фінансову стабільність, а й закладе фундамент для сталого економічного зростання та посилення економічної безпеки держави.

Головною проблемою в сфері монетарної політики є низький рівень спрямування вільних фінансових ресурсів у реальний сектор економіки. Нерідко банки надають перевагу валютно-спекулятивним та фінансовим операціям, вкладаючи кошти в менш ризикові державні інструменти або виводячи капітал в офшорні юрисдикції для придбання активів за кордоном. Така практика суттєво обмежує фінансування вітчизняного виробництва й стримує економічний розвиток країни.

Банківське кредитування є одним із ключових механізмів забезпечення фінансової стабільності та економічної безпеки держави, оскільки воно надає підприємствам і населенню доступ до необхідних фінансових ресурсів для розвитку бізнесу, реалізації інвестиційних проєктів і задоволення споживчих потреб. Кредитна підтримка сприяє економічному зростанню, підтримує ліквідність фінансового ринку та зміцнює стабільність фінансової системи, що особливо важливо в умовах економічних криз і для збереження соціально-політичної рівноваги.

Через кредитування, інвестиційні програми та фінансове посередництво банки сприяють залученню капіталу в реальний сектор економіки, що дозволяє підприємствам модернізувати виробничі потужності, впроваджувати інноваційні технології та

підвищувати свою конкурентоспроможність. Таким чином, банківська система не лише підтримує бізнес, але й стимулює загальне економічне зростання країни.

У період з 2019 по грудень 2024 року обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим підприємствам, показує коливання. Загальний обсяг кредитування збільшився з 744648 млн грн у 2019 році до 790365 млн грн у грудні 2024 року, що свідчить про поступове відновлення кредитної активності (табл. 1). Протягом цього часу спостерігається стабільне зростання частки кредитів у національній валюті – з 57,3 % у 2019 році до 68,5 % у грудні 2024 року, тоді як частка кредитів в іноземній валюті зменшилася з 42,7 % до 31,5 %. Така динаміка може свідчити про зниження валютних ризиків, підвищення довіри до національної валюти та зменшення залежності від зовнішніх фінансових ресурсів. Однак коливання загального обсягу кредитування (зокрема зниження у 2023 році) може вказувати на нестабільність на кредитному ринку, пов'язану з макроекономічними факторами або обережністю банків у кредитній політиці під час воєнного стану.

Таблиця 1

Обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям за видами валют у період 2019–01.12.2024 рр.

Період	Усього	у національній валюті		в іноземній валюті	
		млн грн	%	млн грн	%
2019	744648	426514	57,3	318134	42,7
2020	724157	409517	56,6	314640	43,4
2021	752324	484060	64,3	268264	35,7
2022	754371	504306	66,9	250065	33,1
2023	735295	495414	67,4	239881	32,6
01.12. 2024	790365	541765	68,5	248600	31,5

Джерело: [13]

Високий рівень невизначеності щодо майбутнього економічного розвитку в умовах воєнного стану стримує банківське кредитування, оскільки підвищені ризики для бізнесу зменшують передбачуваність доходів підприємств, ускладнюють довгострокове фінансове планування та збільшують ймовірність дефолтів за кредитами. Ураховуючи ці ризики, банки стають більш обережними у наданні позик, що обмежує доступ корпоративних клієнтів до кредитних ресурсів.

На 1 грудня 2024 року продовжується зростання обсягів банківського кредитування як для бізнесу, так і для населення, при цьому якість кредитного портфеля демонструє покращення протягом більше ніж року.

Частка непрацюючих кредитів (NPL, Non-Performing Loans) є важливим показником фінансової стабільності банківської системи та економічної безпеки держави. Високий рівень непрацюючих кредитів вказує на слабкість

банківського сектора, зниження його здатності генерувати прибуток і підтримувати платоспроможність. Це може призвести до збільшення ризиків банкрутства банків та втрати довіри з боку клієнтів і інвесторів. Банки з високим рівнем NPL змушені створювати більші резерви для покриття потенційних збитків, що знижує їхній капітал і обмежує здатність розширювати фінансову діяльність.

Загалом по банківській системі частка NPL знизилася з 41,00 % у 2020 році до 31,44 % станом на 01.12.2024 (табл. 2). Найвищий рівень був зафіксований у 2022 році (38,12 %), що, ймовірно, пов'язано з економічними наслідками кризи та військових дій. Після 2022 року спостерігається поступове покращення, що вказує на відновлення економіки та здійснення заходів щодо реструктуризації проблемних кредитів.

Таблиця 2

**Динаміка частки непрацюючих кредитів (NPL)
в кредитному портфелі українських банків у 2019–01.12.2024 рр.**

Банки	2020	2021	2022	2023	01.12.2024
У цілому по банківській системі, %	41,00	30,02	38,12	37,35	31,44
Банки з державною часткою, з них	57,41	47,08	53,05	50,87	44,14
АТ КБ «ПриватБанк»	73,95	69,92	69,21	62,95	55,51
Банки з державною часткою, крім АТ КБ «ПриватБанк»	43,69	27,41	41,13	42,39	36,37
Банки іноземних банківських груп	27,86	17,82	18,91	15,86	11,65
Банки з приватним капіталом	14,56	9,43	23,60	16,00	12,70
Неплатоспроможні банки	74,77	0,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: [13]

Протягом одинадцяти місяців 2024 року спостерігається зниження частки непрацюючих кредитів у всіх групах банків (табл. 2): в банках з іноземним капіталом вона зменшилася до 11,65 %, у приватних українських банках – до 12,70 %, а в державних банках – до 44,14 %. Однак частка NPL в АТ КБ «ПриватБанк» на 1 грудня 2024 року становить 55,51 %, що значно перевищує середній рівень по банківській системі.

Отже, контроль за часткою непрацюючих кредитів та її зниження є важливими завданнями для забезпечення стабільності банківської системи та захисту економічної безпеки держави. Це вимагає не тільки покращення якості кредитного портфеля, але й розвитку ефективних механізмів управління ризиками в банківському секторі.

Високий рівень ліквідності банківської системи України сприяє зміцненню фінансової стабільності, оскільки дозволяє банкам швидко виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та оперативно реагувати на ринкові шоки. Це знижує ризики виникнення банківських криз, підтримує довіру до фінансової системи і забезпечує стабільне функціонування економіки. Окрім того, достатній рівень ліквідності підвищує економічну безпеку держави, даючи змогу банкам активно кредитувати бізнес і населення, що стимулює економічне зростання та зменшує залежність від зовнішніх запозичень.

Банківська система України підтримує високий рівень ліквідності. Збільшення доходів населення та бізнесу сприяє зростанню коштів на банківських рахунках, переважно в національній валюті. Ці кошти в основному спрямовуються в якісні ліквідні активи, що складають більше третини чистих активів банківських установ. Завдяки цьому банки зберігають високий рівень ліквідності, а середній коефіцієнт LCR (Liquidity Coverage Ratio) для всіх валют значно перевищує мінімальні вимоги, більш ніж утричі (рис. 2). Загалом банки мають значний резерв для управління ліквідними ризиками, хоча ймовірність їх реалізації залишається низькою [15, с. 4; 6, с. 22].

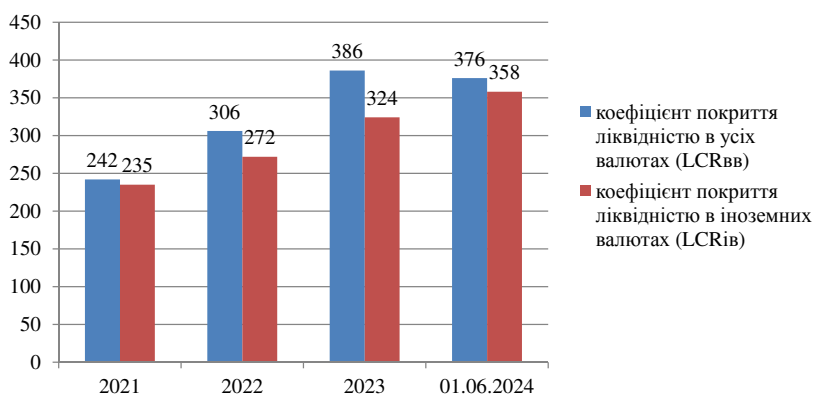

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів покриття ліквідністю в усіх валютах (LCRvv) та в іноземних валютах (LCRiv) у 2021–01.06.2024 рр., %

Джерело: [15, с. 22]

Оцінка стійкості є традиційним інструментом аналізу банківського сектора та його ризиків, який широко застосовується регуляторами по всьому світу. Завдяки адаптації банків до умов повномасштабної війни та їх позитивним фінансовим результатам стало можливим повернення до практики щорічного оцінювання. Головною метою цього процесу є виявлення потенційних слабких місць і їх усунення за необхідності, щоб банківська система могла ефективно реагувати на поточні та майбутні виклики.

В Україні регулярне щорічне оцінювання стійкості банків почалося з 2018 року. Однак у 2020 та 2022 роках ця практика була призупинена через коронакризу та повномасштабне вторгнення, відповідно [16].

У 2023 році НБУ провів оцінку стійкості найбільших банків України. У процесі оцінювання взяли участь 20 банків, які разом складають понад 90 % активів банківської системи. Розрахунок показників базувався на макроекономічному сценарії, розробленому відповідно до макропрогнозу НБУ. Сценарій був помірно консервативним, що дозволило оцінити потенційний вплив основних ризиків на банківську систему. Оцінка стійкості включала перевірку якості активів (AQR), верифікацію вартості ключових застав за кредитами, а за потреби – екстраполяцію результатів AQR, а також прогнозування основних показників діяльності банків на три роки вперед. Цей підхід фактично замінив традиційне стрес-тестування [17, с. 1].

Протягом прогнозованого періоду середній рівень достатності основного капіталу банків становив 37,90 % наприкінці третього року (рис. 3), що стало можливим завдяки стабільній прибутковості більшості фінансових установ. Однак, очікувана рентабельність банків знизилася, головним чином через скорочення чистої процентної маржі. Це було спричинено передбаченням більш швидкого зниження ставок за активами порівняно зі ставками за зобов'язаннями банків. Прогноз також передбачав зменшення чистих комісійних доходів і доходів від валютних операцій, а також зростання адміністративних витрат. Як результат, показник співвідношення операційних витрат до доходів погіршувався. Крім того, прогнозувалося виникнення втрат через кредитний ризик. В результаті сукупний вплив цих факторів призвів до того, що для п'яти банків виникла потреба у забезпеченні рівня достатності капіталу, вищого за мінімальний норматив.

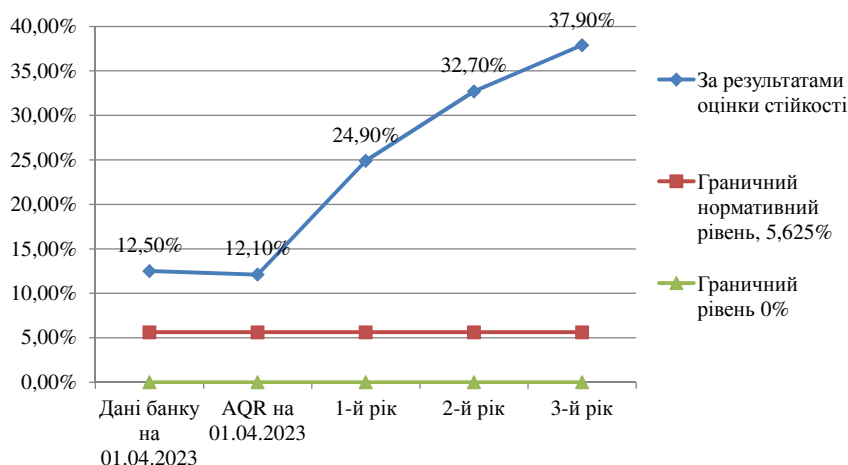

Рис. 3. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу (НЗ) банків за результатами оцінювання стійкості діяльності

Джерело: [17, с. 1]

Головною причиною необхідності додаткового капіталу для п'яти банків стало їхнє значно нижче за середнє значення в секторі рівень операційної ефективності. Більшість з цих банків мали низьку процентну маржу та високе співвідношення операційних витрат до доходів за звітний період, що охоплював останні три квартали 2022 року і перший квартал 2023 року. Крім того, на капітал деяких банків суттєво вплинули розрахункові втрати, зумовлені кредитним ризиком [17, с. 2].

На початок грудня 2023 року два з п'яти банків, для яких встановлено підвищені вимоги до капіталу, вже досягли рівня достатності капіталу, що перевищує необхідний. Цим банкам потрібно підтримувати капітал на визначеному цільовому рівні. Для решти банків потреба в додатковому капіталі на грудень 2023 року оцінюється на рівні близько 10 млрд грн. Ці кошти потрібні для досягнення цільових показників достатності капіталу, що дозволять виконати нормативні вимоги протягом прогнозованого періоду [17, с. 3].

Банки, для яких встановлено підвищені вимоги до рівня достатності капіталу, повинні найближчим часом подати до НБУ програми реструктуризації або капіталізації. Ці програми включатимуть заходи, які дозволять поступово досягнути встановлених нормативів. Граничний рівень достатності капіталу на рівні 0 % банки повинні забезпечити до кінця вересня 2024 року, а нормативні рівні (7 % для основного капіталу та 10 % для регулятивного) – до кінця березня 2026 року. Ключовими заходами в цих програмах будуть реструктуризація балансів та підвищення операційної ефективності, що сприятиме зменшенню вразливості банків до ризиків і поліпшенню їхнього ризикового профілю. Окрім того, банки повинні поступово збільшувати рівень достатності капіталу за рахунок отриманого прибутку та нарощування капіталу, наближаючись до встановлених цільових показників [17, с. 3].

У 2025 році НБУ планує провести нову оцінку стійкості банківської системи з метою визначення достатності капіталу банків для покриття можливих збитків у кризових умовах. Оцінювання включатиме перевірку фінансової стійкості банків за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями, а також аудит якості активів. Результати цієї оцінки допоможуть визначити оптимальний час для впровадження подальших регуляторних вимог. До отримання результатів оцінювання головним пріоритетом залишатиметься збереження капіталу в банках для забезпечення стабільності системи та підтримки здатності до нарощування кредитування [13].

Прибутковість банків сприяє зміцненню їхнього капіталу, що дозволяє без труднощів виконувати вимоги до достатності капіталу згідно з європейськими стандартами. Це, в свою чергу, є критичним фактором для забезпечення виконання основної функції банківської системи – надання кредитної підтримки економіці та сприяння відновленню країни [15, с. 41].

Зміни в законодавстві, які передбачають підвищення ставки податку на прибуток для банків до 50 % за 2024 рік, можуть стати серйозним викликом для банків. Це вимагатиме коригування бізнес-планів для ряду фінансових установ, і деяким із них буде необхідно переглянути програми капіталізації, розроблені після оцінювання стійкості 2023 року. Проте, завдяки прибутковості банків, вони зможуть накопичити достатній капітал для забезпечення подальшої стабільності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансова стабільність банківської системи є ключовим елементом економічної безпеки держави, особливо в умовах війни та постійних економічних викликів. Вона забезпечує платоспроможність бізнесу, стабільність кредитного ринку та довіру громадян до фінансових установ і держави в цілому [18, с. 266].

Аналіз показав, що стабільна банківська система сприяє ефективному функціонуванню економіки через акумуляцію, розподіл та перерозподіл капіталу, що дозволяє державі успішно протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім викликам. Фінансовий сектор продовжує демонструвати позитивні результати завдяки впливу ключових факторів, серед яких управління кредитним ризиком є одним з основних. Якість кредитного портфеля стабільно покращується протягом більше року. За дев'ять місяців 2024 року в усіх сегментах банківської системи спостерігається зниження частки непрацюючих кредитів (NPL), зокрема значне в державних банках.

Використання стрес-тестування та сценарного аналізу дає змогу оцінити вплив можливих економічних, валютних або політичних шоків на фінансову стабільність банківської системи, а також розробити стратегії для адаптації і зниження потенційних ризиків.

Фінансова стабільність банківської системи є ключовим елементом економічної безпеки держави, що дозволяє мінімізувати ризики, забезпечувати соціальну стабільність і створювати умови для сталого економічного розвитку. Подальші дослідження в цій області повинні фокусуватися на розробці новітніх методів оцінювання ризиків, удосконаленні системи нагляду та інтеграції національної банківської системи в глобальний фінансовий контекст.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру. *Економічне прогнозування*. 2006. № 1. С. 7-25. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_06_1_07_uk.pdf
2. Гетманець О. П., Коробцова Д. В. Фінансова безпека як чинник воєнної безпеки. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 169-178. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15>.
3. Дмитрова О. С., Гончарова К. Г., Карпова К. В. Фінансова стабільність держави як показник дієвості системи економічної безпеки. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 1. С. 138-143. URL: http://ra.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/24.pdf
4. Карлін М. І., Привиденець І. Я., Демчук І. В. Проблеми та перспективи забезпечення фінансової та банківської безпеки України в умовах війни та відбудови. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-32>.
5. Мордань Є. Ю., Журавка О. С., Діденко К. В., Кравченко Я. І. Фінансова безпека банківської системи України: сутність та оцінка. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 243-251. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-243-25>.
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Вид. КНТЕУ, 2001. 309 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf
7. Korylyuk O., Zhuribida N., Tymchyshyn J., Muzychka O. Methodical tools for integrated assessment of the economic security of ukraine's banks. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2022. № 1(42). P. 26-33. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.1.42.2022.3611>.
8. Корнилюк Р. В., Корнилюк А. В. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%»: у пошуках оптимального дизайну. *Укрінформ*. 07.03.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html>
9. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>

10. Маринич Т. О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 3. Т. 1. С. 218-226. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3582/1/5_2.pdf
11. Наконечна Н. В. Сучасні тенденції індикаторів фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2014. Випуск 2. С. 73-82. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1407/1/%d0%9d%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%87%d0%bd%d0%b0.pdf>
12. Чайковський Я. І., Чайковський Є. Я. Економічна суть фінансової стабільності банківської системи. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 2(79). С. 55-68. DOI: 10.35774/SF2024.02.55.
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
14. Стратегія Національного банку України. *Національний банк України*. 22 травня 2023. 42 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9
15. Звіт про фінансову стабільність. *Національний банк України*. Червень 2024 року. 46 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf
16. Схвалено концепцію оцінки стійкості банків і банківської системи в 2025 році. *Національний банк України*. 25 листопада 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/shvaleno-kontseptsiyu-otsinki-stiykosti-bankiv-i-bankivskoyi-sistemi-v-2025-rotsi>
17. Звіт про оцінку стійкості банків України у 2023 році. *Національний банк України*. 2024. 6 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Resilience_Assessment_Results_2023.pdf?v=6
18. Чайковський Є. Я. Фінансова стабільність банківської системи як індикатор ефективності економічної безпеки держави. *Інноваційна економіка*. 2024. № 4 (100). С. 261-269. DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.30

References:

1. Baranovskyi, O.I. (2006), «Bank safety: the problem of measurement», *Ekonomichne prohnouzuvannia*, no. 1, pp. 7-25, available at: http://eip.org.ua/docs/EP_06_1_07_uk.pdf
2. Hetmanets, O.P. and Korobtsova, D.V. (2023), «Financial security as a factor of military security», *Pravo i bezpeka*, no. 1(88), pp. 169-178, DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15>.
3. Dmytrova, O.S., Goncharova, K.G. and Karpova, K.V. (2024), «Financial stability of the state as an indicator of the effectiveness of the economic security system». *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia*, no. 1, pp. 138-143, available at: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/24.pdf
4. Karlin M. I., Pryvydenets I. Ya. and Demchuk I. V. (2024), «Problems and prospects of ensuring financial and banking security of Ukraine in the conditions of war and reconstruction». *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 62, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-32>
5. Mordan, E. Yu., Zhuravka, O. S., Didenko, K. V. and Kravchenko Ya. I. (2021), «Financial security of the banking system of Ukraine: essence and assessment». *Biznes Inform*, no. 1, pp. 243–251, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-243-25>

6. Ermoshenko, M. M. (2001), «Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy». Kyiv. View. KNTEU, 309 p., available at: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf (access date November 26, 2024).
7. Kopylyuk, O., Zhuribida, N., Tymchyshyn, J. and Muzychka, O. (2022), «Methodical tools for integrated assessment of the economic security of Ukraine's banks». *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, no. 1 (42), pp. 26-33, DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3611>
8. Kornilyuk, R. and Kornilyuk, A. (07.03.2024), «State business support program «Affordable loans 5-7-9%»: in search of optimal design». Ukrinform, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html>
9. Ladyuk, O. D. (2016), «Financial security: characteristics of components». *Efektivna ekonomika*, no. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>
10. Marynych, T. O. (2010), «Comparative analysis of financial stability indicators of Ukraine». *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky*, no. 3, 1, pp. 218-226, available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3582/1/5_2.pdf
11. Nakonechna, N.V. (2014), «Modern trends of indicators of financial security of the state». *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna*, no. 2, 73-82, available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1407/1/%d0%9d%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%87%d0%bd%d0%b0.pdf>
12. Chaikovskiy, Ya.I. and Chaikovskiy, Ye.Ya. (2024), «The economic essence of the financial stability of the banking system». *Svit finansiv*, no. 2 (79), pp. 55-68, DOI: 10.35774/SF2024.02.55
13. Official website of the National Bank of Ukraine, available at: <https://bank.gov.ua/>
14. National Bank of Ukraine (2023), «Strategy of the National Bank of Ukraine», Kyiv, Ukraine, 42 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9
15. National Bank of Ukraine (2024), «Report on financial stability», Kyiv, Ukraine, 46 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf
16. National Bank of Ukraine (2024), «The concept of assessing the stability of banks and the banking system in 2025 was approved», Kyiv, Ukraine, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/shvaleno-kontseptsiyu-otsinki-stiykosti-bankiv-i-bankivskoyi-sistemi-v-2025-rotsi>
17. National Bank of Ukraine (2024), «Report on assessing the stability of Ukrainian banks in 2023», Kyiv, Ukraine, 6 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Resilience_Assessment_Results_2023.pdf?v=6
18. Chaikovskiy, Ye. Ya. (2024), «Financial stability of the banking system as an indicator of the effectiveness of the economic security of the state». *Innovative Economy*, no. 4 (100). pp. 261-269. DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.30

УДК: 336.71(477)(02)

Денис Щербатих

кандидат економічних наук, доцент

ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ, Україна

denys.shcherbatykh@e-u.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0990-8376

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Denys Shcherbatykh

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Private Higher Education Institution «European University», Kyiv, Ukraine

MODELING THE PROCESSES OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Анотація. На сьогодні жодна з інституційних складових банківської системи не може функціонувати у доцифровому форматі – цифрові технології не лише активно використовуються у діяльності банківських установ, але й об'єктивно визначають напрямки їх подальшого розвитку, формуючи технологічний базис оновлених фінансових інструментів та послуг, характер та форми інтерактивної взаємодії з клієнтами. У той же час стали виникати абсолютно нові, оригінальні види операцій і послуг, не маючи аналогів у інших сферах економічної діяльності, які стали можливими завдяки специфіці руху грошового капіталу у межах світової та національних банківських систем. Отже, цифровізація економічних процесів задає вектор, за яким буде розвиватися банківська система України у довгостроковій перспективі, що викликає необхідність дослідження та всебічного аналізу процесів її цифрової трансформації.

Ключові слова: банківська система України, цифрова трансформація, моделювання процесів, автоматизація бізнес-процесів, Big Data (аналітика).

Abstract. Today, none of the institutional components of the banking system can function in a pre-digital format – digital technologies are not only actively used in the operations of banking institutions, but also objectively determine the directions of their further development. They form the technological foundation for updated financial instruments and services, as well as the nature and forms of interactive interaction with clients. At the same time, entirely new and original types of operations and services have emerged – with no analogues in other areas of economic activity – made possible by the specific nature of capital movement within the global and national banking systems.

Therefore, the digitalization of economic processes sets the vector for the long-term development of Ukraine's banking system, which necessitates thorough research and comprehensive analysis of its digital transformation processes.

Key words: *banking system of Ukraine, digital transformation, process modeling, business process automation, Big Data (analytics).*

Виклад основного матеріалу. Перетворення, що еволюційно відбуваються у сучасному світі на протязі останніх десятиріч, пов'язані із стрімким розвитком інформаційних технологій та сервісів у всіх сферах людської діяльності, які вплинули на економічні процеси, формуючи нову «цифрову економіку». Одним з найбільш впливових до цифрових змін виявився банківський сектор, для якого з початку XXI століття розпочався активний період численних нововведень в організації, методах управління банками та формах обслуговування корпоративних й індивідуальних клієнтів, в результаті чого усталені раніше прийоми та методи банківської діяльності почали перманентно ускладнюватися та набувати нових (рис. 1).

Для опису цифрової трансформації, яка йде далі, ніж просто заміна аналогового або фізичного ресурсу на цифровий або інформаційний, у науковому дискурсі автором відзначені наступні підходи щодо розуміння даного явища (рис. 1).

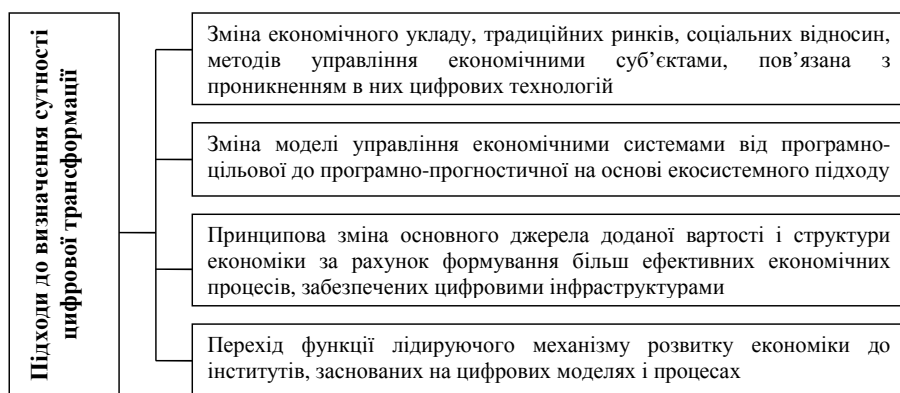

Рис. 1. Підходи до визначення цифрової трансформації у науковій літературі

Джерело: систематизовано автором за [1 – 3]

Окреслення меж суті та змісту терміна «цифрова трансформація» є завданням не тільки важливим, але і вкрай необхідним на сучасному етапі розвитку цифрової економіки, що дозволить сформувати єдине розуміння, а, відповідно, і виділити основні напрямки цифрової трансформації банківської системи України.

Так, М. В. Руденко стверджує, що цифрова трансформація передбачає «фундаментальне переосмислення того, як працюють ринкові суб'єкти та як вони взаємодіють з навколишнім середовищем» [1]. При цьому науковець уточнює, що головним драйвером змін виступає сучасний споживач – бізнес змінюється під впливом нових факторів, саме тому цифрова трансформація стала фундаментальним процесом, який переживає світова спільнота, адаптуючись до

нових умов суспільства цифрової економіки. Тобто цифрова трансформація будь-якої системи обумовлюється не стільки технологіями, скільки зміною способу мислення в нових умовах цифрової економіки.

Узагальнюючи наведені підходи, можна констатувати, що до цифрової економіки слід відносити такий тип економічних систем, в якому переважна частина національного продукту забезпечується видами діяльності, пов'язаними з виробництвом, обробкою, зберіганням та розповсюдженням інформації.

З поняттям цифрової трансформації пов'язане поняття «цифровізація» (або «діджіталізація»), яке розглядається як у вузькому, так й у широкому сенсі. У вузькому сенсі ключовими елементами поняття є перетворення інформації в цифрову форму [2]. У широкому сенсі цифровізація є синонімом поняття цифрової трансформації як перетворення всіх елементів системи (в контексті даного дослідження – банківської системи) з метою її економічного розвитку в рамках нового технологічного укладу.

Поняття цифровізації в цілях даного дослідження вважаємо за необхідне розуміти як впровадження цифрових технологій, потрібних для створення нових бізнес-моделей, процесів, систем та програмного забезпечення, які дозволяють максимально повно розкривати потенціал цифрових технологій через їх використання у всіх аспектах банківського бізнесу – процесах, продуктах і сервісах, підходах до прийняття рішень.

Невід'ємною частиною цифровізації є автоматизація, але ці поняття не є синонімічними, зокрема, якщо здійснити порівняльний аналіз їх основних характеристик (табл. 1).

За підсумками порівняння зазначимо, що незважаючи на всі переваги автоматизації, не завжди формуються достатні для завантаження даних зв'язки між інформаційними системами.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз цифровізації та автоматизації бізнес-процесів

Критерії оцінювання	Автоматизація	Цифровізація
1	2	3
1. Ступінь інтеграції процесів і даних	Спрямована на переведення поточних процесів в електронну форму та заміну ручної праці роботизованими пристроями.	Передбачає наявність єдиного інформаційного простору для безперервного обміну даними за рахунок радикальної зміни існуючих бізнес-моделей і впровадження сучасних інформаційних технологій, (зокрема, Big Data) для обробки великих різномірних масивів даних.
2. Характер управління даними	Спрямована на вирішення рутинних завдань одного або суміжних бізнес-процесів, при цьому не охоплює подальше використання даних за межами цих процесів (екстенсивний розвиток процесів)	Передбачає безперервне управління даними про об'єкти, на протязі всього їх життєвого циклу, включаючи автоматичний збір, накопичення, зміну та аналіз інформації, а також генерацію подібних даних.

Продовження табл. 1

1	2	3
3. Віртуалізація процесів проектування	Полягає у моделюванні об'єкта в спеціальних розрахункових програмах, тому автоматизовані розрахунки та проектування є частиною цифрової моделі виробу	Полягає у створенні електронного двійника головного об'єкта виробництва (наприклад, цифровий банкінг), при цьому електронний двійник реального об'єкта містить всі відомості про процеси його розробки і експлуатації
4. Порядок управління виробничими процесами	Орієнтована на обробку типових випадків і облікових операцій постфактум (статичне підвищення ефективності)	Уможливило випереджаюче управління завдяки наявності цифрових макетів виробництва, а також безперервного накопичення та аналізу великих даних (операційна ефективність)
5. Гнучкість корпоративної культури	Передбачає переведення існуючих бізнес-моделей в електронну форму, без урахування методології гнучких змін (так званої Agile-технології)	Забезпечує оперативну взаємодію географічно розподілених співробітників через інтернет. При цьому ефективність бізнес-процесів оцінюється за досягнутими результатами, а не часом, що витрачається на роботу, як в традиційному підході.

Джерело: розроблено автором на основі [1-3]

До того ж, автоматизація не забезпечує максимальну достовірність інформації, що призводить до витрачання великої кількості часу на пошук і перевірку інформації.

Також у наукових колах можна відзначити типову помилку, особливо актуальну для вітчизняних реалій – ототожнення змісту понять цифрової трансформації та цифровізації бізнесу. Предметне вивчення даного питання дозволяє конкретизувати їх принципи відмінності – цифровізація передбачає модернізацію ІТ-складової, тоді як цифрова трансформація полягає у повному оновленні бізнес-процесів та організаційної системи інституційних утворень різного рівня.

При цьому алгоритми можуть працювати на самому детальному рівні, швидко адаптуватися, а кількість прийнятих рішень сягає мільйонів (а інколи – й мільярдів) на секунду. Це дозволяє не тільки прискорювати і поліпшувати процеси в поточних бізнес-моделях, але й створювати нові бізнес-моделі, такі як екосистемні та платформні структури. Провідними елементами цифрової трансформації автори вважають цифровізацію, Інтернет речей та Індустрію 4.0 [3].

Концепція Інтернету речей (IoT) полягає у створенні глобальної мережі підключених до інтернету пристроїв, які можуть взаємодіяти між собою за допомогою вбудованих технологій передачі даних, підключених до центрів управління, аналізу та контролю інформації. IoT об'єднує реальні речі в віртуальні системи, здатні вирішувати різнопланові завдання. Ключова ідея концепції – отримання синергії за рахунок мережевого поєднання максимальної кількості об'єктів.

Хайтек-стратегія уряду Німеччини «Індустрія 4.0» (Industrie 4.0) сьогодні отримала світове визнання завдяки чіткості формування мети та взята на озброєння багатьма країнами світу. Вона описує концепцію «розумного виробництва» на основі промислового інтернету речей та вдало поєднує фізичне виробництво та операції з інтелектуальними цифровими технологіями, машинним навчанням і великими даними. Сьогодні Industrie 4.0 отримала статус нової промислової революції,

оскільки на світовому рівні її позиціонують як зміну технологічного укладу. Industrie 4.0 являє собою перетин трьох областей: дослідження, конструювання та проектування у вигляді конвергенції та синергії цифрових платформ, великих даних, інтелектуальних помічників, розумного дизайну та розумного виробництва.

У 2016 році Японія на світовому рівні презентувала амбітний план суспільних перетворень – концепцією «Суспільство 5.0», яку на нашу думку також можна вважати складовою цифрової трансформації. Якщо ядром німецької Індустрія 4.0 є «розумний бізнес», то Суспільство 5.0 являє собою «Суперрозумне суспільство». Програма спрямована не тільки на цифровізацію на всіх рівнях японського суспільства, але й на цифрову трансформацію самого суспільства. Важливу роль у розвитку концепції відіграють інтернет речей, штучний інтелект, VR/AR, Big Data (аналітика).

Отже, концептуальний базис цифрової трансформації можна динамічно представити наступним чином (рис. 2).

Рис. 2. Концептуальний базис цифрової трансформації

Джерело: розроблено автором

Цифрова трансформація, що сьогодні відбувається у загальносвітовому масштабі в усіх економічних системах, зокрема у банківських, вимагає зміни звичних традиційно усталених управлінських підходів, принципів і цінностей на моделі, в яких пріоритетними цілями та критеріями успішності економічної системи стає не прибуток і короткострокова ефективність, а клієнтоорієнтованість, інноваційність, швидкість реалізації нових проектів, співпраця та корпоративність у відносинах з партнерами та клієнтами.

Отже, цифрова трансформація банківської системи обумовлена необхідністю надання їй властивостей та якісних характеристик, притаманних цифровій економіці у відповідності із вимогами інформаційного суспільства, завданнями зняття обмежень щодо використання інноваційних досягнень у сфері інформаційних та банківських технологій.

На основі викладеного вище цифрову трансформацію банківської системи в межах даного дослідження пропонується визначити як комплексний процес інтеграції цифрових технологій в усі аспекти банківської та регуляторної діяльності суб'єктів банківської системи (комерційних та державних банків, регулятора, інфраструктурних інститутів тощо), що вимагає внесення докорінних

змін в банківські технології, культуру взаємодії із клієнтами, операції та принципи створення нових продуктів і послуг.

Важливо підкреслити, що для здійснення цифрової трансформації банківської системи наявності інформаційних технологій як таких є недостатнім – для того, щоб процес цифрової трансформації був повноцінним, необхідно забезпечити умови її реалізації, зокрема чітко сформулювати завдання та забезпечити роботу з базами даних. Таким чином, цифрову трансформацію банківської системи слід розглядати на перетині трьох вимірів: сформульованих бізнес-завдань; наявності відповідної бази даних та здатності ефективно оперувати ними та синергії інформаційних та банківських технологій (рис. 3).

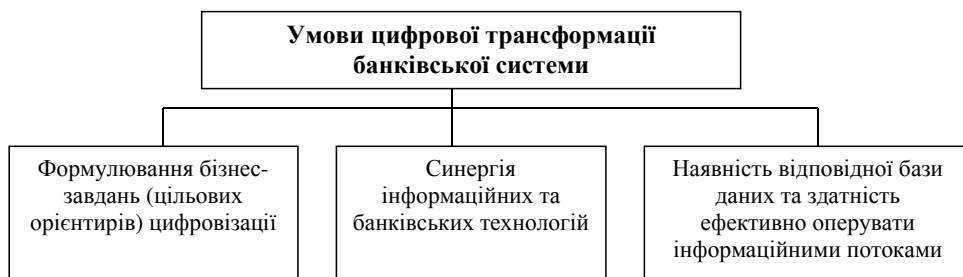

Рис. 3. Умови цифрової трансформації банківської системи України

Джерело: розроблено автором

Для формування концептуальних засад моделювання цифрової трансформації банківської системи України розглянемо окреслені нами умови та відповідні засоби їх реалізації більш детально.

1. Цільові орієнтири (завдання) цифровізації. Для досягнення мети цифрової трансформації недостатньо обрати потрібні інформаційні технології або оцифрувати певні бізнес-процеси, необхідно забезпечити комплексний підхід щодо використання інформаційних технологій у всіх процесах та на всіх рівнях банківської системи, причому не тільки всередині, але й при взаємодії з навколишнім середовищем.

Повноцінна послідовна цифровізація банківської системи стане платформою для якісної зміни структури економіки та довгострокових можливостей її фінансового забезпечення. Для максимально ефективного використання нових технологій та їх оперативного впровадження в усі сфери функціонування банківської системи необхідно відмовитися від колишніх підвалин та повністю трансформувати існуючі на сьогодні процеси і моделі роботи. Цифрова трансформація вимагає зміщення акценту на периферію та підвищення гнучкості центрів обробки даних, що підтримують цю периферію. Цей процес також означає поступову відмову від застарілих технологій, обслуговування яких стає відносно дорогавартісним для банківської системи, а також зміну культури співпраці з клієнтами у напрямку всілякої підтримки прискорення процесів освоєння інноваційних рішень, пов'язаних із цифровою трансформацією.

Окреслити рівень цифровізації банківської системи є доволі складним завданням, оскільки сьогодні не існує єдиного методу оцінки ступеня цифровізації.

В якості цільових орієнтирів у межах банківської системи України, на нашу думку, доцільно обрати наступні метрики:

- рівень автоматизації бізнес-процесів у банках;
- швидкість операцій (оффлайн, онлайн, в режимі реального часу);
- рівень розвитку управління даними (data management), включаючи машинне навчання (machine learning), data governance;
- розвиток каналів самообслуговування (сервіси та функції, доступні через цифрові канали) та забезпечення такої доступності у форматі 24/7;
- швидкість розробки та виведення інноваційних банківських технологій на ринок (time-to-market).

2. Бази даних. В умовах цифровізації дані стали основним активом банків, проте їх недостатньо зібрати – необхідно забезпечити їх зберігання, безпеку та аналітичні властивості, що обумовлює постійно зростаючу потребу у відповідних інструментах. Інструменти на основі аналізу великих даних (Big Data) дозволяють обробляти значні масиви інформації, що надходять з різних джерел в будь-яких форматах.

Перші спроби практичного вирішення проблеми обробки великих даних були здійснені в 2010 році, коли були розроблені відповідні методики та програмне забезпечення для роботи з великою кількістю даних такими компаніями, як Microsoft, Google, IBM тощо. Вже у 2012 році було сформульовано визначення «великих даних» як всесвітнього культурного, технологічного і наукового феномену, заснованого на синергії технології, аналізу та міфології (рис. 4).

Рис. 4. Глобальна візія феномену «великих даних» (Big Data)

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Прикладна конкретизація поняття «великі дані» наведена у Вікіпедії [4] – це термін, що позначає структуровані та неструктуровані дані величезних обсягів і значного різноманіття, які підлягають ефективній обробці горизонтально масштабованими програмними інструментами, і є альтернативними традиційним системам управління базами даних і рішенням класу Business Intelligence (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз великих даних (Big Data) з традиційними системами управління базами даних

Критерії оцінювання	Традиційні системи управління базами даних	Технології Big Data
Можливості технологій	Отримання з первинних даних корисної інформації та її запис в прийнятній для використання формі, аналіз поточної ситуації	Виявлення прихованих залежностей та пошук нових можливостей на основі аналізу всього обсягу різномірних даних, аналіз поточної ситуації та майбутні прогнози
Спосіб вирішення проблем	На основі бази даних	На основі бази даних та моделей даних
Обсяги обробки інформації	Від гігабайт (10^9 байт) до терабайт (10^{12} байт)	Від петабайт (10^{15} байт) до екзабайт (10^{18} байт)
Модель зберігання та обробки даних	Вертикальна	Горизонтальна
Моделі структурованості даних	Структурована	Неструктурована, напівструктурована, структурована
Спосіб зберігання даних	Централізований	Децентралізований
Вид сховища даних	Традиційна реляційна база даних	Data lake (озеро даних) – сховище великих даних в необробленому вигляді (розподілене сховище, яке масштабується в міру необхідності)
Підходи до обробки даних	(SQL, Structured Query Language) – мова програмування структурованих запитів	Технології для Big Data (NoSQL, MapReduce, Hadoop, R)
Взаємозв'язок даних	Щільний	Слабкий
Можливість масштабування	Відсутня	Присутня
Вартість зберігання даних	Висока	Низька

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Проведення порівняльного аналізу великих даних (Big Data) з традиційними системами управління базами даних дозволило узагальнити, що великі дані являють собою технологію отримання аналітичної інформації з величезного масиву даних в максимально короткі терміни з метою агрегування найбільш корисної інформації та прийняття ефективних управлінських рішень, а традиційні системи управління базами даних являють програмне забезпечення з простим й інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом, призначене для проведення нескладного аналізу структурованих даних.

З проведеного порівняння випливає важлива відмінність великих даних від традиційних баз даних – відсутність структурованості інформації. Оскільки не всю інформацію можна представити у вигляді традиційної бази даних, що складається з рядків та стовпців (або реляційних відношень), а по мірі надходження нової інформації набір досліджуваних параметрів може змінюватися.

У дефініції «Великі дані» прикметник «великий – big» не є кількісною характеристикою – він якісно віддзеркалює той факт, що 90% накопичених сьогодні в усьому світі даних були отримані протягом кількох останніх років, оскільки зростаюча кількість користувачів та активний розвиток інтернету речей забезпечили синергетичну дію щодо зростання їх обсягів. Великий обсяг інформації не є єдиною характеристикою Big Data, дослідники у сфері великих даних, як правило, виділяють наступні ознаки – так звані 5V-характеристики (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики великих даних (Big Data)

Параметр	Характеристика параметра
Обсяг (Volume)	Можливість оперування обсягами інформації, які вимірюються у терабайтах, петабайтах і більше
Швидкість (Velocity)	Висока швидкість як появи та накопичення нової інформації, так й обробки величезних обсягів різноманітної інформації, зокрема можливість роботи в режимі реального часу
Багатоманітність (Variety)	Накопичення, обробка та зберігання як структурованої, так і неструктурованої інформації, яка надходить з різних типів джерел
Достовірність (Veracity)	Забезпечення достовірності зібраних даних, з точки зору їх належності конкретного об'єкта моніторингу
Цінність (Value)	Забезпечення цінності накопиченої інформації для кожного окремого банку та банківської системи в цілому

Джерело: складено автором за [5, 6]

Отже, технології Big Data дають можливість зберігати, досліджувати та отримувати коректні відомості про «цифровий слід», який залишають всі користувачі Інтернету, це, в свою чергу, надає банкам такі можливості:

- формувати персональні пропозиції для своїх клієнтів – аналіз великих даних дозволяє розподіляти користувачів банків на сегменти відповідно до конкретних профілей, які складаються за допомогою даних технологій на підставі моделі витрат клієнтів, ідентифікації каналів їх транзакцій;

- застосовувати складну інтелектуальну аналітику – інструментарій і методи обробки великих даних докорінно відрізняються від роботи зі звичайними базами даних, серед найбільш ефективних методів і технік Big Data-аналітики слід відзначити: Data Mining, інтеграція різноманітних даних, візуалізація, прогностична аналітика, статистичний аналіз, краудсорсінг, предиктивне моделювання, машинне навчання, та багато інших;

- управляти внутрішніми і зовнішніми банківськими ризиками в режимі реального часу – сучасні засоби візуалізації суттєво удосконалюють сприйняття інформації при роботі з великими обсягами даних, дозволяють виявляти дієві гіпотези та своєчасно приймати управлінські рішення;

- ефективно розподіляти ресурси банків та формувати відповідну цифрову стратегію.

Досвід застосування великих даних у банківській практиці доводить, що засновані на Big Data технології мають значний потенціал для їх розвитку у банківській системі України в найближчій перспективі.

3. Синергія інформаційних та банківських технологій. Базові інформаційні технології цифрової трансформації сучасних соціально-економічних систем проходили свій розвиток за двома відособленими напрямками:

1) розвиток хмарних технологій на основі концепції інтернету речей з елементами штучного інтелекту став передумовою поширення аддитивних, безпаперових та ін. технологій на основі обробки великих даних (Big Data);

2) розробка технологій на основі математичного моделювання (кіберфізичні системи, блокчейн та ін.) стали основою для подальшого розвитку мобільних технологій. Сімейства існуючих на сьогодні інформаційних технологій можна умовно об'єднати у чотири блоки (рис. 5).

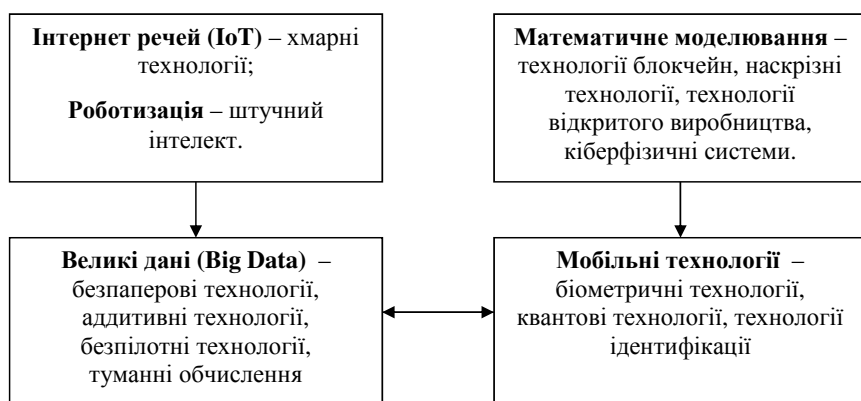

Рис. 5. Інформаційні технології цифрової трансформації соціально-економічних систем

Джерело: розроблено автором

Їх фактичний розвиток обумовлює трансформацію економіки постіндустріального типу в економіку інформаційного типу, органічно доповнюючи всі аспекти повсякденного життя.

За даними досліджень McKinsey [6], банківські технології за своїм розвитком посідають третє місце після інформаційних та комунікаційних як сфера, яка демонструє фундаментальну зміну на тлі зміни парадигми інформаційного суспільства. Завдання, які сьогодні вирішуються за допомогою інформаційних технологій, варіюються від моніторингу присутності постійного клієнта на веб-сайті банку до аналітики в реальному часі, яка може допомогти банківським працівникам за допомогою систем штучного інтелекту зрозуміти ймовірну причину звернення клієнта в банк в даний момент.

Виходячи з цього, основний пріоритет подальшого розвитку банківської системи України – синергія провідних інформаційно-технологічних трендів із класичними банківськими технологіями. Сучасні банки повинні мати так зване

«цифрове ядро», тому можна відзначити кілька розроблених типових банківських цифрових технологій на основі CRM, BPM, аналітики та скорингових моделей, які виправдали свою ефективність у зарубіжній практиці (табл. 4), такий підхід може надати довготривалі конкурентні переваги й вітчизняним банкам.

Таблиця 4

Характеристика основних банківських цифрових технологій

Банківські інформаційні технології	Сфера застосування
Хмарні обчислення	За допомогою хмарних обчислень банки можуть зосередитися на своєму основному бізнесі, а не на роботах по масштабованості інфраструктури. Банки можуть використовувати хмарні технології в першу чергу для підвищення продуктивності в періоди пікового навантаження, але в кінцевому підсумку хмара може поширюватися на інші ділянки банківської діяльності.
Блокчейн	Технологія, заснована на побудові суворой послідовності ланцюжків блоків, яка передбачає покрокове поліпшення ефективності та безпеки банківських транзакцій.
Open Banking (модель відкритих інтерфейсів)	Надання можливості третім особам використання або аналізу власних баз даних на основі API, що дозволяє банкам продавати не тільки свої продукти, але й забезпечувати додатковий сервіс
Штучний інтелект	Розширює можливості людини при прийнятті рішень з транскордонного фінансування, використовується для ідентифікації клієнтів, визначення кредитного скорингу, виявлення шахрайських операцій
Наскрізнi цифрові технології	Великі ринки; алгоритмічна торгівля на основі нейротехнологій та штучного інтелекту; системи розподіленого реєстру; компоненти робототехніки і сенсорінга; технології бездротового зв'язку; технології віртуальної та доповненої реальності та ін.

Джерело: складено автором за [7, 8]

Термін «хмарні обчислення» (англ. – Cloud Computing) з'явився відносно недавно та був застосований для пояснення факту розміщення та обробки інформації, розташованої на безлічі різних серверів в інтернеті. Слід відзначити, що сам термін «хмарні обчислення» був поширений у дещо викривленому трактуванні. Хоча дослівний переклад слова cloud означає хмара (звідси і термін «хмарні обчислення»), проте в іншому значенні це слово перекладається як «розподілений», та відображає принцип розподілу обробки даних при хмарних обчисленнях між комп'ютерами, приєднаними до мережі Інтернет.

Незважаючи на те, що концепція хмарних обчислень була вперше озвучена американським вченим Дж. Ліклайдером ще в 1970 році, датою відліку сучасної історії хмарних обчислень став 2006 рік, коли компанія Amazon на світовому рівні презентувала свою інфраструктуру веб-сервісів, здатну забезпечити користувачеві не тільки хостинг, але і надавати клієнту віддалені обчислювальні потужності [6].

Для хмарних обчислень Національним інститутом стандартів і технологій США виділений ряд відмінних характеристик (табл. 5).

Таблиця 5

Характеристики хмарних обчислень (Cloud Computing)

Параметр	Характеристика параметра
Універсальний мережевий доступ	Забезпечується доступність обчислювальних можливостей на великі відстані через мережу Інтернет за допомогою стандартних механізмів, що сприяє широкому використанню різнорідних платформ клієнта
Самообслуговування за вимогою	Кожному користувачеві на вимогу надається можливість самостійного визначення та зміни конфігурації для власного хмарного рішення
Можливість об'єднання ресурсів	Конфігуруються обчислювальні ресурси, що надаються хмарної платформою, які поєднуються в єдиному місці для спільного використання розподілених ресурсів великою кількістю користувачів
Миттєва еластичність ресурсів	Користувач визначає необхідні дії над хмарними пропозиціями, виходячи з власної потреби – використання, розширення хмарних сервісів, скорочення їх застосування або відмова від них
Повна вимірюваність сервісу	Визначення способу обліку і статистики використовуваних ресурсів хмарних сервісів, на основі яких встановлюється рахунок на фактичну оплату наданих послуг

Джерело: складено автором за [7 – 8]

Технологія хмарних обчислень ґрунтується на зовнішній і внутрішній складових, при цьому зовнішня складова забезпечує взаємодію користувача із системою та складається з клієнтського обладнання і додатків, які здійснюють доступ до хмарного середовища, а внутрішня складова є самою хмарної інфраструктурою, що включає в себе сервіси, сервери, комп'ютери, сховища даних тощо.

Технологія блокчейн заснована на вибудовуванні взаємопов'язаних ланцюжків блоків, в якій присутня суворя послідовність. Блоки – це дані про транзакції, угоди та контракти у межах глобальної та локальних банківських систем, представлені у криптографічній формі. Всі дані в блокчейн поступово накопичуються, формуючи базу даних, що постійно доповнюється, з якої неможливо нічого видалити або провести заміну блоку.

Застосування блокчейн у банківській практиці має вагомий потенціал для прискорення, здешевлення та убезпечення того глобальних транскордонних банківських операцій. Зокрема, у дослідженні McKinsey оцінено, що здійснення клірингу та розрахунків на базі даної технології дозволить щорічно заощаджувати 50-60 млрд дол. на витратах на міжбанківські трансакції між бізнесом [6].

Технологією майбутнього у фінансовій сфері є банківська бізнес-модель Open Banking (модель відкритих інтерфейсів), в основі якої лежить використання API (application programming interface) – цифровий шар, через який реалізується робота зі зовнішніми компаніями. Метою Open Banking є надання можливості третім особам використання або аналізу власних баз даних. Відкрита банківська архітектура передбачає наявність набору адаптерів до різних каналів. Цей шар містить в собі workflow management, який дозволяє координувати напрямок потоків інформації, що проходить через різні канали. Між цифровим ядром і клієнтами банку знаходиться фронт-енд, в якому забезпечується інформаційна безпека, і через який йде робота з клієнтськими акаунтами, з PFM. Це дозволяє банкам продавати не тільки свої продукти, але й забезпечувати додатковий сервіс.

Технологія штучного інтелекту (Artificial Intelligence) націлена на вирішення безлічі завдань, головним з яких є адаптація банківських інструментів під бажання і потреби клієнтів та персоналізація банківських продуктів і сервісів [7]. Застосування штучного інтелекту дозволяє спростити систему збору даних, розпізнавати та аналізувати мову і відео, використовувати нейронні мережі та біометричну ідентифікацію.

Штучний інтелект активно використовується для ідентифікації клієнтів, визначення кредитного скорингу (спосіб оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, заснований на численних статистичних методах). Крім того, механізми штучного інтелекту допомагають виявляти шахрайські операції на основі біометричного аналізу.

Основними наскрізними цифровими технологіями у банківській сфері є: великі ринки; нейротехнології і штучний інтелект; системи розподіленого реєстру; квантові технології, нові виробничі технології; промисловий інтернет; компоненти робототехніки і сенсорінга; технології бездротового зв'язку; технології віртуальної та доповненої реальності та інші.

Отже, діджиталізація охоплює всі сфери банківського бізнесу, від зовнішніх процесів, де постійно відбуваються технологічні зміни, в результаті яких банківські послуги постійно набувають нових «цифрових» властивостей, до внутрішніх технологій управління.

Цифрова трансформація, в нашому розумінні, передбачає повне перетворення банківської системи, концепції її регулювання та форми функціонування. Відповідно, об'єктом її цифрової трансформації виступають процеси перебудови й перетворення концепції та формату свого функціонування шляхом переведення інститутів всіх рівнів банківської системи у цифрове середовище на основі цифрової взаємодії.

При цьому в якості предмета визначимо зміну моделей функціонування банківської системи (зокрема моделі споживчої поведінки, формату банківської діяльності, організації бізнес-процесів у банках, формування цифрової інфраструктури, принципів регулювання банківської системи та т. ін.) під впливом цифрових технологій, з подальшим налаштуванням цифрової взаємодії користувачів (суб'єктів банківської системи) в цифровому просторі з неминучим посиленням її сервісної спрямованості.

В якості основного інструменту цифрової трансформації банківської системи і формування нової моделі її функціонування в умовах цифровізації економіки нами пропонується прийняти концепцію цифрових платформ.

У широкому розумінні «платформа» являє собою комунікаційне та транзакційне середовище, учасники якого отримують вигоди від взаємодії один з одним. Під цифровою платформою розуміють «принципову конструкцію об'єкта, що включає в себе комплекс частин (підсистем, інтерфейсів і технологічних процесів), в який входять як постійні (основні), так і змінні (периферійні) компоненти, що варіюються від ситуації до ситуації» [9].

Згідно з першим підходом цифрова платформа визначається як технологічна конструкція, що складається з певних програмних рішень, призначених для забезпечення інтеграції даних і відповідних додатків для їх обробки, тобто є технологією цифрової (алгоритмізованої) взаємодії.

Відповідно до другого підходу, платформа розглядається як відкрита, загальнодоступна інфраструктура (комунікаційний та транзакційний майданчик, маркетплейс) для взаємодій між суб'єктами банківської системи та зовнішніми

виробниками і споживачами послуг (не лише банківських) зі встановленими для них загальними умовами регулювання.

Третій підхід розглядає цифрову платформу як сучасну бізнес-модель, корпоративну організацію – екосистему з розробників і постачальників окремих модулів і додатків навколо компанії-платформера. Виходячи з виявлених ключових характеристик поняття «цифрова платформа», в рамках даного дослідження під цифровою платформою будемо розуміти складну систему (екосистему) алгоритмізованих взаємодій (шляхом застосування цифрових технологій) множини учасників банківської діяльності (суб'єктів банківської системи та споживачів банківських послуг), що реалізуються в єдиному інформаційному середовищі, з метою створення якісного банківського обслуговування на основі взаємної вигоди. При подібному трактуванні співвідношення понять, автором реалізована схема формування концептуальних засад моделювання цифрової трансформації банківської системи України (рис. 7).

Рис. 7. Схема формування концептуальних засад моделювання цифрової трансформації банківської системи України

Джерело: розроблено автором

Цифрова трансформація банківської системи покликана забезпечити максимально повне розкриття потенціалу цифрових технологій через їх використання у всіх аспектах банківського бізнесу – процесах, продуктах і сервісах, підходах до прийняття рішень тощо. Але слід відзначити не лише переваги, а й погрози від цифровізації банківської системи (табл. 6).

Таблиця 6

Ефекти від цифровізації банківської системи на різних рівнях взаємодії

Рівень прояву	Переваги (вигоди)	Погрози
На макро- та мезорівні		
Ефекти для країни в цілому	- додаткове джерело зростання ВВП; - розширення масштабів економічної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання капіталу та прискорення його обороту; - підвищення прозорості руху капіталів у державі та за її межі; - зростання соціального рівня та якості життя у країні за рахунок підвищення інформаційної та фінансової обізнаності населення.	- збільшення можливості маніпулювання інформацією, застосування методів інформаційного терору, під яким слід розуміти використання викривленої інформації для досягнення особистих цілей на шкоду державі.
Ефекти для банківської системи	- підвищення ефективності процесів циркулювання фінансових ресурсів у межах банківської системи та економіки в цілому; - більш ефективна взаємодія суб'єктів банківської системи та клієнтів банків; - інформаційні технології підвищують загальну технологічність роботи з інформацією та управління.	- поява можливості для шахрайства при отриманні банківських послуг; - поширення інформаційних та комп'ютерних злочинів (кіберзлочинність), особливі види опортунізму як моделі поведінки агентів інформаційної сфери;
На мікрорівні		
Ефекти для регулятора	- спрощення процедур банківського нагляду та контролю за рахунок підвищення прозорості функціонування банківської системи; підвищення ефективності регуляторних дій за рахунок прискорення інформаційного обміну.	- необхідність правового врегулювання швидкого розвитку цифрових інновацій; - фінансування цифрової трансформації потребує додаткових витрат з боку регулятора.
Ефекти для банківських установ	- підвищення ефективності внутрішньо-банківських процесів за рахунок цифрових каналів; підвищення прозорості та простоти взаємодії на міжбанківському рівні та з регулятором; розвиток конкурентного середовища за рахунок підвищення інформаційної прозорості банківського сектора; додаткові (віртуальні) канали залучення клієнтів.	- необхідність додаткових витрат на захист інформації, профілактику кібератак, створення технологій кібербезпеки та криптографічних стандартів; - режим перманентних змін та удосконалення інформаційних технологій потребує додаткових зусиль та витрат ресурсів.
Ефекти для споживачів банківських послуг	- можливість вибору найбільш оптимального банківського обслуговування за рахунок розширення інформаційного доступу через цифрові портали; - підвищення рівня інформаційної обізнаності щодо якості послуг.	- виникнення опортуністичних настроїв з боку клієнтів під час освоєння інформаційних банківських послуг; - збільшення можливості некоректних дій за рахунок низької інформаційної освіченості клієнтів.

Джерело: розроблено автором

Аналіз наведених вище переваг вказує, що найбільш істотно вони проявляються при наданні банківських послуг, що визначається відповідними властивостями цих послуг, такими як їх персоналізований характер, орієнтованість на взаємодію банківських працівників та клієнтів (споживачів банківських послуг), нематеріальний, а часто – інформаційний характер та ін. Саме тому процеси цифрової трансформації найбільш активно протікають саме в банківській системі, порівняно з іншими сегментами економіки, а банки отримують додану вартість від розвитку сервісної діяльності.

Бурхливому розвитку процесів цифрової трансформації банківських систем окремих країн сприяють й такі глобальні тренди:

- розвиток технологій обробки даних, що призвело як до появи принципово нових, так і до значного поліпшення існуючих банківських послуг, таких, як Р2Р-кредитування, онлайн-скорінг, алгоритмічна торгівля та інших;

- зміни в споживчій поведінці, які проявляються в зростаючому проникненні мобільних пристроїв, підвищенні вимог до зручності користування послугами, якістю інформації та швидкості її отримання;

- зростання популярності соціальних мереж, що дозволило запропонувати нові види банківських послуг, заснованих на обміні інформацією між користувачами, наприклад, краудфандінг, Р2Р-перекази та фінансування, соціальний трейдинг і т.ін.

Об’єктивна необхідність цифрової трансформації банківської системи України обумовлена також необхідністю вирішення певних завдань, пов’язаних із загостренням конкуренції у банківському секторі не лише на міжбанківському рівні, але й з новими цифровими формами надання фінансових послуг – так званими фінтех-компаніями, які будучи більш гнучкими і адаптивними, успішно конкурують з традиційними учасниками ринку – комерційними банками, стимулюючи зниження тарифів і розробку нових продуктів і послуг. Це змушує більш консервативні установи банківського сектора відмовлятися від домінуючої до останнього часу парадигми незначних інновацій.

Висновки. Виходячи з наведених аргументів, метою формування моделі цифрової трансформації є забезпечення комплексної інтеграції цифрових технологій у банківську систему України для отримання позитивних ефектів від їх використання, та обґрунтування запобіжних заходів з нейтралізації погроз на різних рівнях взаємодії.

Виявлені при побудові схеми формування концептуальних засад моделювання цифрової трансформації закономірності розвитку банківської системи України обумовлені структурними зрушеннями внаслідок переходу від індустріального суспільства до інформаційного. В сучасних умовах очевидно є необхідність системних перетворень і дій, спрямованих на розвиток цифрової складової у вітчизняній банківській системі на всіх рівнях взаємодії. Для того, щоб процес перетворень відповідав новим реаліям, необхідно розуміти сучасну специфіку розвитку в умовах цифрової трансформації. Тому для реалізації зазначеної нами мети формування моделі цифрової трансформації банківської системи України необхідно дослідити весь комплекс змін, що відбуваються у її функціонуванні. Такі зміни під впливом цифрових технологій за останні роки відбулися у моделях споживчої поведінки, обумовили переформатування банківської діяльності в цілому внаслідок формування цифрової інфраструктури, зміну моделей організації бізнес-процесів у банках та принципів регулювання банківської системи.

Список використаних джерел:

1. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2018/13.pdf.
2. Скорик О.О. Особливості інноваційного підприємництва у цифровій економіці. *Ефективна економіка*. 2020. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8047>.
3. Banking in a Digital World / A.T. Kearney and Efma global retail banking study. Mode of access: <https://www.tkearney.com/documents/10192/3054333/Banking%20in%20a%20Digital%20World.pdf/91231b20-788e-41a1-a429-3f926834c2b0>. – Date of access: 08.09.2020.
4. Великі дані. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великі_дані.
5. Digitalizing Intelligence: AI, Robots and the Future of Finance // Institute of international finance. URL: https://www.iif.com/portals/0/Files/private/ai_report_copy.pdf.
6. Digital Finance for All: Powering Inclusive Growth in Emerging Economies. McKinsey Global Institute, 2016. September. 123 p.
7. Botta A., Digiacoimo N., Ritter R. Technology innovations driving change in transaction banking // McKinsey on Payments. Vol. 9, No. 24, September 2016. P. 3–8.
8. Digital trade and trade financing: Embracing and shaping the transformation. SWIFT & OPUS Advisory Services International, information paper, May 2016. – 16 p.
9. Пікулева О.А. Цифровізація: основні терміни. Електронний довідник. URL: <https://freedocs.xyz/docx-461882302>.

References:

1. Rudenko, M.V. (2018). Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitalization of the economy: new opportunities and prospects]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 61–65. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2018/13.pdf [in Ukrainian].
2. Skoryk, O.O. (2020). Osoblyvosti innovatsiinoho pidpriemnytstva u tsyfrovii ekonomitsi [Features of innovative entrepreneurship in the digital economy]. *Efektivna ekonomika*, 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8047> [in Ukrainian].
3. Banking in a Digital World (2020). A.T. Kearney and Efma global retail banking study. Available at: <https://www.tkearney.com/documents/10192/3054333/Banking%20in%20a%20Digital%20World.pdf/91231b20-788e-41a1-a429-3f926834c2b0>.
4. Velyki dani. Vikipediia – vilna entsyklopediia [Big data. Wikipedia – the free encyclopedia]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великі_дані [in Ukrainian].
5. Digitalizing Intelligence: AI, Robots and the Future of Finance. Institute of international finance. Available at: https://www.iif.com/portals/0/Files/private/ai_report_copy.pdf.
6. Manyika, J., Lund, S., Singer, M., White, O., & Berry, Ch. (2016). Digital Finance for All: Powering Inclusive Growth in Emerging Economies. McKinsey Global Institute.
7. Botta, A., Digiacoimo, N., & Ritter, R. (2016). Technology innovations driving change in transaction banking. *McKinsey on Payments*, 9, 24, 3–8.
8. SWIFT & OPUS Advisory Services International Inc. (2016). Digital trade and trade financing: Embracing and shaping the transformation: Information paper. Available at: https://www.globaltradecorp.com/media/swift_trade_digitisation.pdf.
9. Pikulieva, O.A. (2025). Tsyfrovizatsiia: osnovni terminy. Elektronnyi dovidnyk [Digitalization: key terms. Electronic reference guide]. Available at: <https://freedocs.xyz/docx-461882302> [in Ukrainian].

Олександра Васильчишин

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
o.vasylchyshyn@wunu.edu.ua
orcid id: 0000-0002-9948-5532

ФІНАНСОВІ ЗЛОЧИНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Oleksandra Vasylchyshyn

Doctor of Economic Sciences, Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

FINANCIAL CRIMES DURING WARTIME AS A THREAT TO UKRAINE'S NATIONAL SECURITY

Анотація. У даній науковій праці досліджується вплив фінансових злочинів (відмивання грошей, ухилення від сплати податків, шахрайство, корупція, тіньові ринки) на економічну безпеку України, які становлять серйозну загрозу національній безпеці, підриваючи стабільність фінансової системи держави, зменшуючи її доходи, сприяючи тіньовій економіці та відволікаючи ресурси від законних сфер. Для дослідження стану виявлення та розслідування фінансових злочинів задля забезпечення національної безпеки держави використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, абстрактно-логічний метод, порівняльний метод та метод узагальнення.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей та специфіки здійснення фінансових злочинів (відмивання грошей, ухилення від сплати податків, шахрайство, корупція, тіньові ринки) у період війни як загрозу фінансовій безпеці держави, стан їх розслідування та визначимо наслідки впливу даного фактору на національну безпеку держави, виокремивши проблемні аспекти, що потребують вирішення.

В роботі обґрунтовано необхідність підвищення кваліфікації досудових органів щодо розслідування фінансових злочинів, а також необхідність, особливо у період війни, удосконалити процеси узгодження та підвищення оперативності постійної співпраці правоохоронних органів із фінансовими інституціями держави. На основі статистичних даних доведено, що активність фіксації та відкриття проваджень за таким видом фінансового злочину як відмивання грошей є належною, проте низький показник вручених підозр (особливо у діяльності Бюро економічної безпеки) свідчить про наявність кадрових проблем, що негативно

впливає на протидію даного виду злочину. Доведено, що в українській практиці кількість кримінальних проваджень

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на пошук оптимального підходу до вирішення питання професійного кадрового забезпечення правоохоронних органів, чіткого розмежування підслідності розслідування фінансових злочинів, вирівнювання показників фіксації фінансових злочинів (реєстрації) із врученням підозр та направленням до суду для забезпечення належного рівня національної безпеки України та належного рівня довіри зарубіжних країн, котрі підтримують нашу державу у стриманні збройної агресії російської федерації, відновлення територіальної цілісності.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, фінансові злочини, корупція, шахрайство, відмивання грошей, тіньові ринки.

Abstract. *This scientific work examines the impact of financial crimes (money laundering, tax evasion, fraud, corruption, shadow markets) on Ukraine's economic security, which pose a serious threat to national security by undermining the stability of the state's financial system, reducing its revenues, promoting the shadow economy, and diverting resources from legitimate areas. The growth in the volume of financial crimes weakens economic sovereignty, complicates financial control, and creates conditions for criminal activity, which directly affects the country's defense capability and social stability during the Russian-Ukrainian war.*

To study the state of detection and investigation of financial crimes for the purpose of ensuring national security, a number of general scientific and special research methods, were used, in particular: analysis, synthesis, induction, deduction, abstract-logical method, comparative method, and generalization method.

The purpose of this study is to analyze the features and specifics of financial crimes (money laundering, tax evasion, fraud, corruption, shadow markets) during wartime as a threat to the financial security of the state, the status of their investigation, and to determine the consequences of this factor on the national security of the state, highlighting the problematic aspects that need to be addressed.

The paper substantiates the need to improve the qualifications of pre-trial authorities in investigating financial crimes, as well as the need, especially during wartime, to improve the processes of coordination and increase the efficiency of permanent cooperation between law enforcement agencies and state financial institutions. Based on statistical data from the Office of the Prosecutor General, it has been proven that the activity of recording and opening proceedings for such a type of financial crime as money laundering is adequate, but the low rate of suspects served with notices (especially in the activities of the Economic Security Bureau) indicates the existence of personnel problems, which negatively affects the fight against this type of crime. It has been proven that in Ukrainian practice, the number of criminal proceedings

Further scientific research should be focused on finding the optimal approach to solving the issue of professional staffing of law enforcement agencies, clearly delineating the jurisdiction of financial crime investigations, and equalizing the indicators of financial crime detection (registration) with the delivery of suspicions and referral to court to

ensure an adequate level of national security in Ukraine and an adequate level of trust from foreign countries that support our state in restraining the armed aggression of the russian federation and restoring territorial integrity.

Key words: *national security, economic security, financial crimes, corruption, criminal fraud, money laundering, shadow markets.*

У період війни російської федерації проти України важливим завданням держави, суспільства і кожного її громадянина є збереження національної ідентичності держави, збереження носіїв національної ідентичності України, збереження можливостей користування міжнародними й національними правами, забезпечуючи національну безпеку нашої держави. Національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Тому, підтримуючи позицію автора першого проекту Декларації про державний суверенітет правознавця-міжнародника, професора Володимира Василенка [2], який наголошував, що національна безпека може знищуватися під впливом двох видів агресії, а саме збройної та гуманітарної, то до структури останньої вважаємо необхідно враховувати п'яту складову – економічну та досліджувати прояви внутрішніх та зовнішніх загроз саме в економічній безпеці, а точніше однієї з потужних її складових – фінансовій.

Нагадаємо, що під збройною агресією, за В. Василенком, слід розуміти застосування збройної сили державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації). Суть, мета збройної агресії – це фізичне знищення сторони проти якої чиниться збройна агресія. Наслідком такої агресії є тільки фізичне знищення нації, тобто при збереженні частини носіїв національної ідентичності держава згодом відновиться й зможе повернути свій суверенітет й незалежність, навіть територіальну цілісність. Гуманітарна агресія є набагато менш помітною, проте переслідує чітку мету – ліквідацію національної ідентичності «ворога» (сторони, на яку направлена агресія). Наслідок: об'єкти, по яким завдаються удари на гуманітарному фронті, повинні бути знищені не фізично, а морально. Як правило, гуманітарна агресія розтягнута не тільки в часі, а й просторі й здійснюється через такі складові як: мовно-культурна; інформаційно-пропагандистська; агресія проти історичної пам'яті нації; конфесійна агресія [3, с. 15; 4, с. 602].

Отже, розглянемо особливості та специфіку здійснення фінансових злочинів у період війни як загрозу фінансовій безпеці держави, стан їх розслідування та проаналізуємо вплив даного фактору на національну безпеку держави, виокремивши проблемні аспекти, що потребують вирішення..

Фінансові злочини й у мирний час є серйозною загрозою фінансовій безпеці будь-якої держави, тому особливої уваги вимагає дослідження цього питання, коли на території України російська федерація окрім столітньої гуманітарної агресії, здійснює вже більше як три роки й агресивну збройну агресію, де економічна стабільність та довіра до фінансової системи є особливо важливою платформою для організації супротиву, захисту та підтримки Збройних сил України.

Зауважимо, що війна породжує вразливість, фінансову нестабільність та хаос суспільства, що є досить сприятливими умовами для збільшення рівня злочинності.

Адже фокус держави та її інституцій направлений на вирішення більш нагальних проблем, пов'язаних з війною, при цьому люди є більш вразливі та незахищені. Тому, відсутність належного контролю за рухом грошових потоків, які надходять від міжнародних партнерів у вигляді фінансової та гуманітарної допомоги, також підсилює зростання фінансових злочинів, які необхідно досліджувати та розробляти дієві заходи протидії.

«Фінансовий злочин» є досить узагальненим поняттям, що охоплює будь-які незаконні дії, пов'язані з фінансовими операціями, які завдають шкоди суспільству чи державі, тобто будь-які незаконні дії з використанням фінансового елементу. До переліку фінансових злочинів переважно відносять такі діяння, як шахрайство, ухилення від сплати податків, відмивання грошей, незаконні операції з платіжними картками, електронними грошима, форензік, корупція, тіньові операції на онлайн ринку тощо. Слід зазначити, що з розвитком діджиталізації, злочинці розвивають нові й досконаліші механізми шахрайства, що змушує більш комплексно розробляти та вживати дієвих заходів протидії даним явищам саме у співпраці правоохоронних органів із фінансовими установами.

Перш за все, розглянемо такий фінансовий злочин як ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Цей злочин включає умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що вчиняється службовими особами суб'єктами господарювання, та особами, які займаються підприємництвом без реєстрації суб'єкта господарювання [5]. Наслідком таких дій є те, що до бюджету чи цільових фондів не надходять грошові кошти, які мали б сплачуватись при прозорій підприємницькій діяльності. Фіксація цього злочину відбувається неподанням документів щодо обчислення і сплати податків, заниження чи приховування об'єкта оподаткування, неправильне обчислення сум податків і зборів, заниження податкових ставок і т.д. Зазначимо, що у 2024 році, найнижча межа для притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків і зборів становила 4542000 грн.

Щодо ситуації з фіксацією та розслідуванням цих злочинів, то Бюро економічної безпеки за минулий рік відкрило майже 700 проваджень за статтею 212 Кримінального кодексу України (КК України) [6], вручено 41 підозру, направило до суду 7 обвинувальних актів та 24 клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. За січень-квітень цього року зареєстрало 270 проваджень, вручено 13 підозр, та до суду відправили 7 клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності [7].

Данастатистикасвідчитьпровисокийпоказникзвільненнявідвідповідальності. Така ситуація склалася через те, що частина 4 статті 212 КК України передбачає, що особа, яка вчинила цей злочин, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до моменту притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), і відшкодувала шкоду завдану державі. Кримінальна відповідальність за статтею 212 КК України настає не за сам факт несплати податків чи інших обов'язкових платежів, а за ухилення від виконання даного обов'язку. Первинним в ухиленні від сплати податків є умисел на несплату грошових зобов'язань, а не сам факт їх наявності. Несплата податків, що сталася

з необережності, виключає їх кваліфікацію за ст. 212 КК України. Однак, це не звільняє від кримінальної відповідальності взагалі, адже може бути кваліфікована інша стаття, наприклад, 367 КК України (службова недбалість) тощо.

Надалі розглянемо ситуації в державі із корупційними злочинами, адже саме останні впливають на рівень готовності міжнародних партнерів надавати фінансову та військову підтримку Україні для боротьби з ворогом, оскільки фінансові потоки допомоги становлять десятки мільярдів доларів, які не завжди йдуть за своїм цільовим призначенням. При цьому протидія корупції є важливою умовою для отримання допомоги, зокрема від Європейського Союзу, Сполучених штатів Америки, Міжнародного валютного фонду. Тому боротьба держави та правоохоронних органів із фінансовою злочинністю має бути прозорою та ефективною, щоб це в першу чергу спонукало міжнародних партнерів надавати фінансову та військову підтримку, та сприяло економічному потенціалу нашої країни.

Зауважимо, що подоланням корупції (фіксуванням, розслідуванням, врученням вироків, підготуванням та поданням пропозицій щодо антикорупційної стратегії, аналіз ситуації із запобіганням та протидією корупції) на державному рівні в Україні займаються такі основні суб'єкти як: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), яке розслідує топ-корупцію; Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке формує антикорупційну політику та запобігає корупції; Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), що здійснює нагляд за розслідуваннями НАБУ; Вищий антикорупційний суд (ВАКС), який розглядає антикорупційні справи; Служба безпеки України (СБУ), що протидіє корупції в держструктурах; Державне бюро розслідувань (ДБР) розслідує справи пов'язані з корупцією, але тільки ті, які не відносяться до компетенції НАБУ; Національна рада з питань антикорупційної політики при президенті України, що є консультативно-дорадчим органом, до обов'язків якого входить підготовка та подання президенті держави пропозицій щодо антикорупційної стратегії, аналіз ситуації із запобіганням та протидією корупції в Україні.

Щодо ситуації з корупцією в країні, то в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2024 рік Україна отримала 35 балів зі 100 можливих, а у дослідженні Transparency International наша країна посідає 105 місце поміж 180 країн [8]. Такі дані свідчать про певний застій у питанні боротьби з корупцією, навіть попри активні законодавчі та урядові дії, реалізовані у 2023 році. Показник України в CPI–2024 має стати сигналом для влади про те, що в країні активізувалися негативні тренди на шляху до зниження рівня корупції, які надалі помітно впливають на сприйняття країни. І для подолання цих перешкод недостатньо точкових декларативних оновлень – необхідно впровадити системні зміни в підходах щодо управління країною.

Тому, у 2025 році Україні рекомендовано здійснити низку заходів, що посилять її спроможності у боротьбі з корупцією: збільшити кількість суддів та персоналу Вищого антикорупційного суду; продовжити роботу та усунути перешкоди щодо розслідувань топ-корупційних справ, включно з арештом та конфіскацією злочинних активів; належно імплементувати Державну антикорупційну програму; впорядкувати внутрішні процедури НАЗК; посилити спроможність НАБУ щодо проведення судових експертиз та незалежного прослуховування; завершити

зовнішній аудит ефективності Національного антикорупційного бюро України за участю трьох незалежних експертів з міжнародним досвідом та опублікувати відповідний звіт; внести законодавчі зміни, які дозволять САП керувати запитами про екстрадицію та взаємну правову допомогу і раціоналізувати наслідки закінчення строку досудового розслідування («поправки Лозового»); прийняти закон про комплексну реформу Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА); розмежувати повноваження між Рахунковою палатою і Держаудитслужбою; продовжити гармонізацію українського законодавства про публічні закупівлі.

Усі ці вимоги – це, узгоджена програма, спрямована на повноцінну і якісну євроінтеграцію України, а також посилення її економічної спроможності та інвестиційної привабливості, виконання таких рекомендацій сприятиме покращенню рівня боротьби з корупцією в Україні та сприятиме її подальшому розвитку та взаємодії зі світом.

Наступним вид фінансового злочину необхідний для дослідження – легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. До легалізації (відмивання) майна, у тому числі грошових коштів, відносяться дії, пов'язані із заволодінням та розпорядженням майном, одержаним злочинним шляхом, у тому числі фінансові операції з цим майном, чи дії, спрямовані на приховування, маскуванню походження майна. До легалізації відносяться дії пов'язані з заволодінням та розпорядженням майном (у тому числі грошима) одержаним злочинним шляхом, включаючи фінансові операції з цим майном чи дії спрямовані на приховування його походження [9]. Саме від таких злочинів у економіку потрапляють «брудні» кошти, а під загрозою може опинитись нормальне функціонування фінансової системи та довіра до держави в цілому.

Протидія легалізації доходів та фінансуванню тероризму в Україні здійснюється через Державну службу фінансового моніторингу України та запровадження заходів, визначених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [9]. Ці заходи включають застосування принципів «Знай свого клієнта», подання звітів про підозрілі операції до Держфінмоніторингу та впровадження внутрішніх програм відповідності суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Зокрема, законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28 листопада 2002 р. № 249-ІУ у редакції Закону від 18 травня 2010 р. № 2258-УІ передбачено здійснення фінансового моніторингу, тобто сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Згідно із частиною 2 статті 5 суб'єктами первинного фінансового моніторингу є: банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; компанії з управління активами; оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції

з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Звідси зрозуміло, що для протидії вчинення цього фінансового злочину, співпраця фінансових установ із правоохоронними органами має бути оперативною і чіткою.

Слід зауважити, що гроші є предметом легалізації, якщо вони одержані заздалегідь і з порушенням кримінального законодавства, тобто, гроші, одержані внаслідок вчинення злочину, який передував самій легалізації доходів. При цьому легалізація виражається: у вчиненні фінансових операції з незаконно одержаними коштами; укладенні угоди з такими коштами; у діях, які вчиняються для приховання/маскування незаконного походження коштів; набутті, володінні, використанні коштів, одержаних злочинним шляхом (що передувало легалізації).

До прикладу, до фінансових операцій відноситься купівля чи продаж цінних паперів (інших фінансових активів), переказ грошей з одного на інший рахунок, отримання кредиту чи позики. А до приховування – укладення фіктивних угод про надання кредитів, внесення коштів на банківські рахунки в офшорних зонах (де крім сприятливих податкових умов, зберігається режим фінансової секретності) [7].

Центральний орган, який координує діяльність у сфері фінансового моніторингу Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), а безпосереднє розслідування злочинів, пов'язаних з відмиванням коштів здійснюють такі правоохоронні органи як: Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань та Національна поліція України.

Щодо ситуації в державі із даним видом фінансового злочину, то за даними Офісу генерального прокурора [10] у 2024 році, Національна поліція зареєструвала тільки 710 кримінальних проваджень за фактом легалізації (відмивання) згідно стаття 209-1 КК України «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», вручила за рік 452 підозри та передала 386 обвинувальних акти до суду.

Для порівняння за цей же період Бюро економічної безпеки відкрило 116 проваджень, вручило 23 підозри та 9 обвинувальних актів передано до суду. НАБУ зареєструвало 32 провадження, вручило 14 підозр та тільки 5 справ скерувало до суду. За січень-квітень 2025 року Національна поліція вже встигла зареєструвати близько 300 таких проваджень, вручити 224 підозри, скерувати 108 обвинувальних актів до суду, при цьому Бюро економічної безпеки відкрило тільки 54 провадження, вручено 12 підозр та 8 обвинувальних актів передано до суду. НАБУ, відповідно, лише 15 проваджень відкрито, із 5 підозрами, але до суду не передало жодної справи.

Дана статистика свідчить про активність фіксації та відкриття проваджень за даним видом злочину, проте низький показник вручених підозр свідчить про наявність проблем як неякісне слідство, чи недостатність кадрів, чи наявність низки недоліків, що негативно впливають на протидію даного виду злочину.

Слід зауважити, що Урядом прийнято План заходів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період

до 2026 року. Затвердженим Планом заходів передбачено інституційне, законодавче, організаційне та практичне удосконалення національної системи боротьби з відмивання «брудних» коштів відповідно до міжнародних стандартів. При цьому, заходи поділені на групи, за кожною з яких закріплені виконавці та термін виконання, з метою охоплення всіх складових національної системи фінансового моніторингу. Зарубіжний досвід щодо даної проблематики та імплементація її до вітчизняних реалій нами висвітлено у попередніх наукових працях [11].

Ще одним видом фінансових злочинів є шахрайство – це заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, а предметом шахрайства здебільшого є гроші. Стаття 190 Кримінального кодексу України [6] визначає відповідальність за злочин шахрайства, тобто заволодіння чужим майном чи майновим правом шляхом обману або зловживання довірою. Покарання за шахрайство залежить від обставин і може варіюватися від штрафу до позбавлення волі на строк до 12 років з конфіскацією майна у випадках вчинення злочину в особливо великих розмірах або організованою групою.

Статистика дає чітке розуміння, що шахрайство є одним із найпоширеніших фінансових злочинів. Тільки з січня по квітень 2025 року, відкрито 31000 проваджень, повідомлено 8500 особам про підозру та направлено до суду 50000 обвинувальних актів. Для порівняння минулого року Національна поліція України зареєструвала 82000, вручено більше 18000 підозр, скеровано до суду більше 14000 обвинувальних актів [10].

Якщо проаналізувати шахрайські дії з платіжними картками, то кількість незаконних дій з платіжними картками, за якими були понесені збитки, протягом 2023 року зросла на чверть та становила 272 тис. операцій. Сума збитків надавачів платіжних послуг, торговців, клієнтів від незаконних дій з платіжними картками за минулий рік становила майже 833 млн грн. Це на 73% більше, ніж у 2022 році [12]. У 2024 році спостерігалось зменшення кількості незаконних дій та шахрайських операцій з використанням платіжних карток, за якими були понесені збитки. Цей показник порівняно з 2023 роком знизився на 2 тис. операцій (або на 1%) – до 270 тис. операцій.

Відповідно на один мільйон видаткових операцій із платіжними картками припадала 31 шахрайська операція. Відносна кількість шахрайських операцій зменшилася ще суттєвіше – на 8%, якщо порівнювати з 2023 роком, завдяки зростанню загальної кількості видаткових операцій. Про це свідчать результати аналізу отриманих за 2024 рік статистичних даних щодо збитків надавачів платіжних послуг, їх клієнтів та торговців.

Сума збитків від незаконних дій та шахрайських операцій з використанням платіжних карток за 2024 рік зросла на 37% – до загальної суми 1,1 млрд грн. Це пов'язано із зростанням середньої суми однієї незаконної операції на 39% порівняно з 2023 роком (з 3 065 грн у 2023 році до 4 247 грн у 2024 році). Водночас у 2024 році, крім зростання суми збитків, відбулося і зростання загальної суми видаткових операцій з використанням платіжних карток (на 8%). Відповідно відносний рівень збитків від шахрайства з використанням платіжних карток до загальної суми видаткових операцій у 2024 році зріс менше – на 28%. Отже, на один мільйон гривень, витрачених за допомогою платіжних карток, припадало 176 грн збитків від шахрайства [13].

Показники збитків від шахрайства за 2024 рік демонструють, що в більшості випадків люди стають жертвами шахраїв через недотримання основних правил платіжної безпеки. Тому, у 2025 році Національний банк продовжує практику підвищення рівня обізнаності громадян про правила безпечного використання платіжних карток та інтернет-банкінгу і повторно проводить Всеукраїнську інформаційну кампанію з платіжної безпеки #ШахрайГудбай [13].

Слід зазначити, що Національний банк спільно з Кіберполіцією, іншими державними органами та учасниками платіжного ринку системно працюють над підвищенням фінансової грамотності громадян, формуванням розуміння основних правил кібергігієни, а також протидіють фішингу через блокування шкідливих сайтів. Проте, нажаль, користуючись війною та скрутним становищем українців, шахраї підлаштовуються та маніпулюють почуттями людей, коли вони найбільш вразливі, знаходять нові схеми для обману.

Проаналізуємо ще такий фінансовий злочин, як незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима. Від таких злочинних дій фактично потерпає нормальне функціонування банківської системи та особисті фінансові інтереси потерпілих. Крім документів на переказ та платіжних карток, до предмету відносяться інші об'єкти, за допомогою яких можливо отримати доступ до банківського рахунку, здійснити фінансові операції із цими коштами (до прикладу, розрахунковий чек). Якщо результатом використання таких підроблених документів є заволодіння чужими коштами, такі дії додатково кваліфікуються як шахрайство.

Статистика минулого року свідчить про те, що Національна поліція України відкрила 434 провадження, вручила 422 підозри, та передала 286 обвинувальних актів до суду за незаконні дії з документами. Для порівняння Бюро економічної безпеки відкрило 29 кримінальних проваджень, скеровано до суду лишень 8 справ. У січні-квітні 2025 Національна поліція України зареєструвала 225 досудових розслідувань, вручено 213 підозр та передано 170 обвинувальних актів, при цьому Бюро економічної безпеки (для якого ця стаття є профільною) відкрило лишень 12 кримінальних проваджень, вручено 2 підозри, та звернулося до суду із двома клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності.

Хоча цей вид фінансового злочину не є досить поширеним, проте, очевидно, що банки та інші фінансові установи потребують ефективної системи, яка б справлялась із виявленням підробки та несанкціонованого доступу до фінансів, оскільки в цілому це впливає на довіру до банківської системи та становить загрозу фінансовій безпеці держави.

Як бачимо, правоохоронна система активно залучена до розслідувань фінансових злочинів, які загалом мають важливий вплив на економічну стабільність та рівень довіри від міжнародних партнерів, і боротьба з такими злочинами під час війни має бути максимально ефективною.

В умовах воєнної агресії банківська система держави, на яку спрямована дана агресія особливу увагу повинна спрямовувати на забезпечення безпеки від кіберзагроз для банків та їхніх клієнтів акцентуючи на таких аспектах, як: адаптивність банківського сектора до новітніх кіберзагроз; посилення відповідальності банків, у

тому числі й фінансової, перед регулятором; віддалена робота банківських фахівців, що породжує зростання ризиків людського фактора; швидке оновлення шкідливого програмного забезпечення.

Варто врахувати, що жодна банківська установа в банківському секторі України не зацікавлена в поширенні інформації про кібератаку, якої вона зазнала. Причиною такої закритості є насамперед загроза підвищення репутаційних ризиків, оскільки така інформація, навіть у разі відбиття кібератаки, може призвести до відтоку клієнтів, які будуть забирати депозити, знижуючи ліквідність банку.

Ще одним фактором небажання банків поширювати подібну інформацію є те, що така інформація приверне увагу інших зловмисників, які, маючи досвід і необхідні інструменти, можуть пройти через встановлені патчі і знову здійснити успішну кібератаку на інфраструктуру банку.

Запобігання загрозам, не тільки явним, але й потенційним є основою функціонування національної безпеки банківської системи [13] та завданням Національного банку України. Враховуючи сучасні тенденції, Національний банк України сформував окремий інструмент для збору та обміну інформацією про інциденти інформаційної безпеки – MISIP-NBU Центру кіберзахисту відповідно до Положення про організацію кібербезпеки в банківській системі України та внесення змін до Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України [14]. По суті, це спеціалізований веб-сайт Національного банку, який побудований на базі відкритої платформи MISIP та призначений для організації доступу банків до системи збору, обробки, зберігання та обміну інформацією загального організаційно-технічного характеру в режимі реального часу з урахуванням вимог конфіденційності. Зауважимо, що таким чином, банківський сектор та регулятор знають про всі інциденти інформаційної безпеки.

Регулятор ретельно підійшов до питання формування ефективної системи кібербезпеки. Так, разом із прийняттям Закону України «Про критичну інфраструктуру» [15], було затверджено Положення про організацію кібербезпеки в банківській системі України [16], в якому, серед іншого, описані чіткі вимоги до внутрішньої системи кібербезпеки українських банків, а саме: закріплено основні принципи організації кібербезпеки в банківській системі України; висвітлено принципи організації обміну інформацією між банками та регулятором; визначено заходи щодо забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури банків; окреслено вимоги до проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки в банківській системі України та ін.

Варто також зазначити, що регулятор чітко визначив покарання банку за неналежний рівень кіберзахисту. Згідно з чинним Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу, кіберризики прирівнюються до ризиків фінансового моніторингу, а штраф за порушення відповідних вимог законодавства становитиме 0,01 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку. Таким чином, збитки банків через порушення вимог безпеки критичної інфраструктури та реалізацію кіберзагроз проти конкретного банку через відповідні недоліки його кіберстійкості можуть проявлятися у втраті значних обсягів фінансових ресурсів, що негативно впливає на банківську діяльність,

особливо з огляду на зниження економічної активності банків в умовах проведення військових дій на території України. Тому, банки зобов'язані детально відстежувати потенційні загрози та ризики.

Так, якщо згрупувати найбільш типові кібератаки на банківський сектор, то можна виділити наступні об'єкти атак: конфіденційна або банківська таємниця; банківська інфраструктура; кошти клієнтів та банків; сайти банків та регуляторів.

Підсумовуючи вищезазначене, виокремимо низку обов'язкових заходів для мінімізації чи уникнення кібератак та кіберзагроз українському банківському сектору в умовах воєнної агресії, а саме: своєчасне оновлення версій програмного забезпечення до актуальних, що дозволить якнайшвидше закрити виявлені вразливості програмного забезпечення та кібербезпеки; проведення тестування на проникнення, що дозволить виявити проблеми взаємодії програмних систем банків, вузькі місця та забезпечить високу ефективність реагування на неочікувані кібератаки.

Сьогодні кіберзлочинність перетворилася у справжню тіньову економіку, адже в мережі Інтернет можна купити будь-що – від викрадених даних про кредитні картки до шкідливого коду для інфікування комп'ютерів як фізичних осіб так і державних установ. Веб-сайт, на якому можна знайти незаконні товари, називається тіньовим або даркнет-ринком. За останні роки ці ринки значно еволюціонували, тим самим сприяючи розвитку кіберзлочинності. Досліджувати та виробляти методи протидії функціонуванню сучасним тіньовим ринкам необхідно з метою підвищення поінформованості урядів, компаній та окремих людей про об'єм проблеми кіберзлочинності, адже це явище є масштабною загрозою фінансовій системі країни, й національній безпеці в цілому, особливо в період війни.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Василенко В. Україноцентрична гуманітарна політика – змістовна основа нацбезпеки України. URL: <https://tyzhden.ua/ukrainotsentrychna-humanitarna-polityka-zmistovna-osnova-natsbezpeky-ukrainy/>
3. Васильчишин О. Б. Національні цінності та інтереси у забезпеченні національної безпеки України. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах*. 2023 Jan 10:14. URL: <https://www.economics.in.ua/2023/01/blog-post.html>
4. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
5. Васильчишин О. Б. Фінансові злочини у фіскальній сфері як загроза економічній безпеці України. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 124–137. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1422/1428>
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1482>
7. Баранова Н. Фінансові злочини у період війни. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/228455_fnansov-zlochiny-u-perod-vyni

8. Антикорупція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org>
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
10. Офіс генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
11. Васильчишин О., Титор В., Цар А. Імплементация зарубіжного досвіду щодо розслідування фінансових злочинів. *Економічний аналіз*. 2020. №30. С. 17-23.
12. Як уникнути шахрайства з платіжними картками. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prichinoyu-bilshosti-shahrayskih-vipadkiv-z-platijnimi-kartkami-stalo-rozgoloshennya-danih-yihnimi-koristuvachami>
13. Кількість випадків шахрайства з картками знизилася, збитки за ними – зросли. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-vipadkiv-shahraystva-z-kartkami-znizilasya-zbitki-za-nimi--zrosli>
14. Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України: Постанова Правління Національного банку України від 30.11.2020 № 151 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0151500-20#Text>
15. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
16. Положення про організацію кібербезпеки в банківській системі України: Постанова Правління Національного банку України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Law of Ukraine «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
2. Vasylenko, V. (2016). «Ukrainotsentrychna humanitarna polityka – zmistovna osnova natsbezpeky Ukrainy». <https://tyzhden.ua/ukrainotsentrychna-humanitarna-polityka-zmistovna-osnova-natsbezpeky-ukrainy/> [in Ukrainian].
3. Vasylchyshyn, O.B. (2023). «Natsionalni tsinnosti ta interesy u zabezpechenni natsionalnoi bezpeky Ukrainy», Aktualni pytannia ekonomiky, finansiv, menedzhmentu ta prava v suchasnykh umovakh. <https://www.economics.in.ua/2023/01/blog-post.html>
4. Krysovatyi, A. (eds.) (2024). «Moderni finansy: hlobalni vyklyky i suchasni trendy». Ternopil: Ekonomichna dumka.
5. Vasylchyshyn, O.B. (2021). «Finansovi zlochyyny u fiskalnii sferi yak zahroza ekonomichnii bezpetsi Ukrainy», *Svit finansiv*, 1(66), 124–137. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1422/1428>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (n.d.). Law of Ukraine «Kryminalnyi kodeks Ukrainy». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1482> [in Ukrainian].
7. Baranova, N. «Finansovi zlochyyny u period viiny». https://biz.ligazakon.net/analytics/228455_ffinansov-zlochyni-u-perod-vyni [in Ukrainian].

8. «Antykoruptsiia na pauzi. Ukraina v Indeksi spryiniattia koruptsii – 2024». <https://cpi.ti-ukraine.org> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Law of Ukraine «Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
10. Prosecutor General's Office. <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> [in Ukrainian].
11. Vasylychshyn, O., Tytor, V., & Tsar, A. (2020). «Implementatsiia zarubizhnogo dosvidu shchodo rozsliduvannia finansovykh zlochyniv», *Ekonomichnyi analiz*, 30, 17-23.
12. National Bank of Ukraine (n.d.). «Yak unykuty shakhraistva z platizhnymy kartkami». <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prichinoyu-bilshosti-shahrayskih-vipadkiv-z-platijnimi-kartkami-stalo-rozgoloshennya-danih-yihnimi-koristuvachami>
13. National Bank of Ukraine (n.d.). «Kilkist vipadkiv shakhraistva z kartkami znyzylasia, zbytky za nymy – zrosly». <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-vipadkiv-shahraystva-z-kartkami-znizilasya-zbitki-za-nimi--zrosli> [in Ukrainian].
14. National Bank of Ukraine (2020). «Polozhennia pro vyznachennia obektiv krytychnoi infrastruktury v bankivskii systemi Ukrainy». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0151500-20#Text> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Law of Ukraine «Pro krytychnu infrastrukturu». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
16. National Bank of Ukraine (n.d.). Polozhennia pro orhanizatsiiu kiberbezpeky v bankivskii systemi Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> [in Ukrainian].

УДК: 368.914(477):336.13

Nataliia Spasiv

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
n.spasiv@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0797-7220*

Olga Kneysler

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
o.kneisler@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-1521-923X*

Iryna Huzela

*PhD,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
i.huzela@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0008-2274-8788*

PENSION PROVISION IN UKRAINE: THE STATE UNDER WAR CONDITIONS

Наталія Спасів

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна*

Ольга Кнейслер

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна*

Ірина Гузела

*доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН В УМОВАХ ВІЙНИ

Abstract. *Under national realities, the role and significance of scientific developments in the field of pension provision are increasing more than ever, as an effectively functioning pension system is capable of mitigating the challenges and threats faced by internal socio-economic policy during the period of full-scale war. The state of pension provision in Ukraine indicates the presence of numerous unresolved problems that constantly threaten the financial stability of the pension system and negatively affect social justice, intensifying tensions in a society already exhausted by war. Accordingly, the*

assessment of current trends in pension provision in Ukraine and the tendencies in the functioning of the domestic pension system in order to substantiate ways of replenishing the budget of the Pension Fund of Ukraine under current conditions represents a pressing problem requiring resolution.

Key words: *pension system, pension fund, solidarity system, accumulation system, social policy, financial stability, demographic challenges, state regulation*

Анотація. *В умовах національних реалій підвищується значення наукових досліджень у сфері пенсійного забезпечення, оскільки ефективне функціонування пенсійної системи дає можливість пом'якшити виклики й загрози, що постають перед вітчизняною соціально-економічною політикою в період повномасштабної війни. Стан пенсійного забезпечення в Україні свідчить про наявність численних невирішених проблем, які постійно загрожують фінансовій стабільності пенсійної системи та негативно впливають на соціальну справедливість, посилюючи напруженість у виснаженому війною суспільстві. Відповідно, оцінювання сучасних тенденцій у сфері пенсійного забезпечення в Україні та тенденцій функціонування вітчизняної пенсійної системи з метою обґрунтування шляхів поповнення бюджету Пенсійного фонду України в сучасних умовах є актуальною проблемою, що потребує вирішення.*

Ключові слова: *пенсійна система, пенсійний фонд, солідарна система, накопичувальна система, соціальна політика, фінансова стабільність, демографічні виклики, державне регулювання.*

In the context of contemporary economic challenges and financial instability, the causes of which are war with its irreversible consequences, social security for the majority of Ukrainians becomes a permanent necessity. For the unprotected and most vulnerable segments of the population – citizens of retirement age, the low-income, persons with disabilities, veterans – social protection becomes virtually the only source of «survival» in the context of intensifying social risks in society. Consequently, it is precisely this category of citizens that requires effective financial provision through the improvement of the functioning pension insurance system in Ukraine, which, given domestic demographic realities, finds itself under existential threat as a key direction of the state's social policy.

The pension provision system of Ukraine has faced two key problems throughout its existence: a chronic deficit of the Pension Fund budget and a rapid growth in the number of pension payment recipients. This necessitates prompt legislative changes and the adoption of frequently «unpopular» financial decisions to prevent the transformation of the pension system into an excessive burden on the state budget.

In such circumstances, the task of formulating practice-oriented recommendations for reforming pension provision as the primary source of support for socially unprotected and vulnerable segments of the population becomes increasingly pertinent. Indeed, effective modernisation of the pension system must ensure the welfare of citizens, contributing to compliance with the norms of the Constitution of Ukraine, in which Ukraine is defined as a social state.

In the context of the aforementioned points, it is imperative to emphasise that the establishment of the national pension system commenced from the moment of gaining independence and the adoption of the Law of Ukraine «On Pension Provision» Subsequent development was marked by the adoption of the Laws of Ukraine «On Compulsory

State Pension Insurance» and «On Non-State Pension Provision» in 2003 [1; 2], which established the foundation for the implementation of a three-tier model of the pension system, predicated on the accumulation of personal savings by citizens. Legislators are of the conviction that the three-tier model will enhance the efficiency of pension provision and guarantee a decent standard of living after retirement.

The first-tier is a solidarity system that functions according to the «intergenerational solidarity» principle and provides for the accumulation of funds in the Pension Fund of Ukraine. However, as practice demonstrates, financial resources under such a system are limited, and the deficit of the Pension Fund is systematically covered at the expense of state budget funds. The dominant cause is that revenues from the unified social contribution are declining due to the permanent reduction in the number of officially employed persons, while the number of pensioners remains substantial, although in recent years there has been a tendency toward decrease (Fig. 1). At the beginning of 2024, the number of employed persons in Ukraine was 11.5 million, while 10.5 million citizens were receiving pensions [3]. This indicates that the pension provision system is in a critical condition, as the ratio of working to retired population is one to one. This is an absurd situation from a practical standpoint, as it undermines the effectiveness of the solidarity pension provision system. Furthermore, the absence of a transparent system of individual accumulations deprives citizens of the opportunity to form additional sources of income for the future and to diversify them. In the current conditions, this can be considered a «relic of the past».

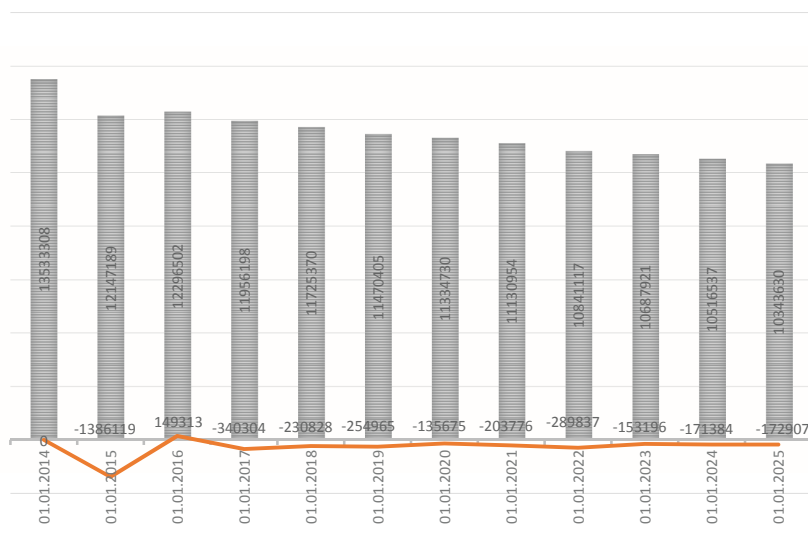

Fig. 1. Dynamics of the number of pensioners in Ukraine in 2014-2024

The second-tier constitutes an accumulative system that provides for the opening of an individual pension account for each working citizen. The accumulation of funds is achieved through employer contributions, state contributions (on a parity basis with the employer),

and voluntary contributions from the citizen. The use of resources is only possible after reaching retirement age, and pension accounts can be transferred by inheritance.

The third-tier is constituted by non-state pension provision, which is predicated on voluntary contributions from citizens. The quantity of subsequent payments is decided exclusively by the magnitude of personal savings [4].

In accordance with the provisions stipulated within the Law of Ukraine «On Compulsory State Pension Insurance» (Clause 2, Article 2), the initial and secondary tiers are recognised as constituting the system of compulsory state pension insurance. Conversely, the secondary and tertiary tiers are recognised as forming the accumulative pension provision system [1]. However, in terms of national practice in the present day, it is evident that merely the first and third tiers are currently operational. The prevailing legislative framework stipulates the disbursement of monthly pensions to citizens who have attained retirement age, in addition to those experiencing disability, the loss of a breadwinner, or as a lifetime provision or lump-sum payment. Given the pivotal role of the Pension Fund of Ukraine in this domain, a comprehensive examination of the dynamics of its revenues and expenditures is warranted (Table 1).

Table 1

**Dynamics and structure of revenues and expenditures
of the Pension Fund of Ukraine between 2021-2024 (billion UAH)**

Indicators	2021 p.		2022 p.		2023 p.		2024 p.		increase / decrease 2024/2021
	billion UAH	%	billion UAH	%	billion UAH	%	billion UAH	%	
PFU income, total of which:	512,8	100	620,4	100	780,2	100	860,7	100	395
own income including the balance of funds, total	334,2	65,2	403,9	65,1	463,1	59,7	566,9	66	233
funds of the State Budget of Ukraine, total	174,8	34,1	209,3	33,8	249,8	32,1	248,2	29	74
PFU expenses, total of which:	520,9	100	590,1	100	854,5	100	770,8	100	250
own financial expenditure	367,2	71	403,9	69	450,6	53	533,7	70	167

Source: compiled based on [3; 5; 6; 7].

The data in Table 1 demonstrate positive dynamics in the revenues of the budget of the Pension Fund of Ukraine (PFU) during 2021-2024. Over this period, revenues increased by 395 billion UAH (by 1.1 times), despite the reduction in the working-age population from 25.1 million persons as of 01.01.2020 to 11.5 million persons as of 01.01.2024, and an insignificant increase in the minimum wage was observed, with a nominal increase from 4,723 UAH to 7,100 UAH (during the corresponding period). The main factors contributing to such growth were the increase in revenues from the unified social contribution (USC) in connection with monetary remuneration payments to military personnel, partial recovery of employment among the economically active population, as well as a certain economic revival against the backdrop of international financial

support. Thus, beginning in 2023, USC contributions provided 87.6% of all revenues to the PFU budget. In absolute terms, incomes from USC increased by 184.65 billion UAH compared to 2020, which became possible due to the increase in minimum wage and timely payment of contributions by military personnel, thereby ensuring the stability of pension payments.

An examination of the PFU budget revenues during the period under study reveals that own incomes predominate, with a percentage ranging from 65.2% in 2021 to 66% in 2024, indicating a propensity for expansion. In absolute terms, their volume increased by 233 billion UAH (2-fold increase) and reached 566.9 billion UAH in 2024, which attests to the effective policy of the government regarding the replenishment of the PFU budget even under conditions of martial law and permanent shortage of financial resources. The second dominant position is occupied by funds from the State Budget of Ukraine, which represents an objective situation in the context of permanent subsidization of pension payments precisely from this financial source.

Simultaneously, regarding the expenditures of the Pension Fund of Ukraine (PFU) during 2021-2024, it is worth noting a tendency toward their growth by 250 billion UAH (2-fold increase) in 2024, which is conditioned by the revision of minimum social standards enshrined in Ukrainian legislation and the implementation of indexation, representing an objective process against the backdrop of increasing the revenue base of the PFU budget.

Based on the conducted analysis, it can be concluded that the key source is the PFU's own revenues in the form of USC, the share of which in the structure of revenues constantly increases throughout the period under study, signalling processes of eliminating hidden employment, legalizing the accrual and payment of actual wage volumes, and consequently the gradual emergence of business «from the shadows». At the same time, a negative factor remains the decline in the working-age population, which has been observed since 2018, directly affecting the volume of USC revenues and the income component of the PFU budget (see Table 1). According to statistical data, the situation improved only in 2023, primarily due to the growth of USC revenues and the allocation of funds for financing housing subsidies and benefits for housing and communal services payments [5].

Another key factor is the growth in the number of unemployed people and, consequently, the unemployment rate (see Fig. 2). Furthermore, these processes are occurring against the backdrop of a sharp decline in Ukraine's population. As the data in Fig. 2 illustrate, the reduction in the number of unemployed over the past three years is occurring exclusively in the context of a sharp decline in population; furthermore, in our conviction, specifically the working-age population, since it is well known that the outflow of this category of workforce abroad is dominant. These processes have directly affected the state of pension provision, causing a decrease in USC revenues to the PFU budget, which, in turn, has negatively impacted the possibilities of financing all types of pension payments.

In addition to the constant reduction in the working-age population, an important problem of the present is the practice of early retirement for certain categories of citizens. This reduces the duration of the insurance contribution payment period and additionally burdens the solidarity pension provision system. As a consequence, a deficit of financial resources for pension payments is formed, necessitating constant subsidies from the State Budget of Ukraine to cover pensions, supplements, and other social payments. Moreover, this practice

in Ukraine remains widespread, and discussions regarding its revision are virtually not being conducted, which indicates the need for profound reform of the national pension system.

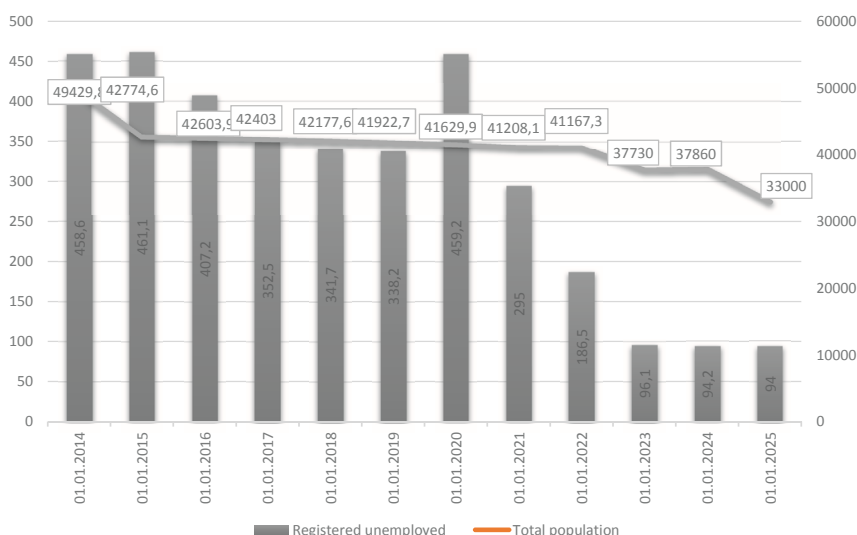

Fig. 2. Dynamics of the number of unemployed and the population as a whole in Ukraine between 2014-2024.

Consequently, we have decided that the next logical step is to assess the pension payments in Ukraine (see Table 2).

Table 2.

The number of pensioners and average amount of pension payments as of 01.01.2023 and 01.01.2025

Pension amount, UAH	01.01.2023 p.			01.01.2024 p.			01.01.2025 p.		
	Number of pensioners of all categories	Average pension size, UAH	Specific weight in total,	Number of pensioners of all categories	Average pension size, UAH	Specific weight in total,	Number of pensioners of all categories	Average pension size, UAH	Specific weight in total,
			%			%			%
Up to 2	1 448 006	1 896,37	13,4	64 601	1 234,09	0,6	-	-	-
From 2001 to 3,000	3 853 231	2 467,45	35,6	3 058 670	2 618,74	29,1	2 684 075	2 759,86	25,9
From 3,001 to 4,000	2 303 393	3 463,73	21,2	2 234 970	3 546,54	21,3	1 817 897	3 544,23	17,6
From 4,001 to 5,000	1 056 781	4 445,39	9,7	1 567 785	4 406,45	14,9	1 943 939	4 414,06	18,8
From 5,001 to 10,000	1 668 310	6 713,86	15,4	2 439 503	6 841,75	23,2	2 636 007	6 844,95	25,5
Over 10,000	511 396	13 965,82	4,7	1 151 008	14 786,47	10,9	1 261 712	15 379,97	12,2

Source: compiled based on [3; 5; 6; 7].

As of 01.01.2025, the largest share of pensioners – 25.9% – received a pension in the amount of up to 3,000 UAH, while 12.2% received payments with an average indicator of 15,379.97 UAH. Such disparity creates substantial imbalances in the incomes of pension recipients, which negatively affects not only the purchasing power of the overwhelming majority of retirees and their ability to satisfy basic life needs, but also the overall welfare level of this social group. As evident from the statistical data, during the period under study, the number of recipients of the lowest pension amounts is decreasing, while the number of retirees receiving from 5,001 UAH to 10,000 UAH is increasing. For comparison, as of 01.01.2023, the situation appeared somewhat different: 13.4% of pensioners received the lowest average pension of up to 2,000 UAH, while only 4.7% of persons received payments exceeding 10,000 UAH.

Thus, in quantitative terms, the level of pension provision as of the beginning of 2025 demonstrates positive dynamics. Concurrently, pension payments, even with such growth, often cannot satisfy the basic needs in the context of the life activities of pension recipients. This is an extremely negative tendency that confirms that the majority of them are living below the poverty line, as Figure 3 confirms.

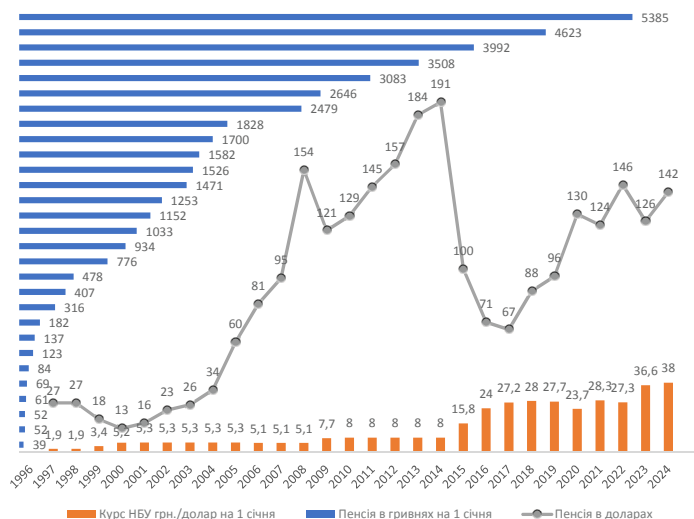

Fig. 3. Dynamics of the average pension in Ukraine between 1996-2024 (shown in UAH and US dollars)

Source: constructed based on [9].

Figure 3 clearly shows that the growth of pension payments during the period under study is a natural process influenced by inflationary factors, economic changes, and adjustments to the state's social policy priorities. The fact is that the systematic increase in pensions over the past decade does not prove an improvement in the welfare level of pensioners. The 2024 indicators, in dollar equivalent, do not reach the level of 2011. This is an obvious sign of deterioration in the material condition of this social group, particularly considering the highest average pension size recorded in 2014 – 191 US dollars.

However, it is incorrect to assert the critical nature of the situation. In 2022, the first year of full-scale war, the average pension size was 146 US dollars, and in 2024, it was

142 US dollars. This clearly demonstrates the effectiveness of financial policy in protecting pensioners during military challenges and threats.

Thus, the study of the state of pension provision in Ukraine allows one to conclude that changes in this sphere are inevitable. First and foremost, the policy of financing the PFU deficit and the search for new sources of budget replenishment require reform. The conditions for retirement also require revision, particularly retirement age and insurance period, as well as the significant gap between minimum and maximum pension payment amounts. As researchers aptly note, frequent changes in pension and tax legislation in Ukraine necessitate offering citizens new instruments for accumulating pension payments and social protection, thereby increasing the level of trust in them [10; 11].

It is a widely acknowledged fact that the three-tier pension system in Ukraine is inefficient: only the first-tier functions and the third-tier has never been fully implemented. The search for ways to further reform the domestic pension system is now imperative. This must take into account the real problems of its functioning. We have identified the following key problematic aspects:

- challenges and threats caused by Russia's full-scale invasion and the imposition of martial law;
- critical level of emigration, especially among the working-age population;
- aggravation of the demographic situation, manifested in record-low birth rates and high mortality rates;
- internal migration of economically active citizens from territories affected by hostilities or occupied;
- the tendency of «nation aging» – growth in the number of elderly people and reduction in the number of young populations;
- inefficiency of the current pension system, which did not ensure an adequate standard of living for pensioners even before the outbreak of war;
- chronic deficit of the PFU budget and its systematic coverage at the expense of state appropriations;
- evasion of full USC payment through the widespread practice of paying salaries «in envelopes»;
- presence of a significant proportion of pensioners who exercise the right to early retirement, as well as the category of so-called «VIP pensioners» with excessively high payments.

It should be emphasized that the main problems that constantly accompany the national pension system have intensified after Russia's full-scale invasion, generating new challenges and threats for which it is often difficult to find algorithmic solutions.

Simultaneously, in our opinion, the implementation of a number of pragmatic measures can create a foundation for improving the functioning of the pension system. The following key measures must be emphasised:

- further stimulation of enterprise relocation from territories where hostilities are being conducted or which are occupied, which will contribute to job creation, involvement of internally displaced persons in economic activity, and growth of USC revenues to the Pension Fund of Ukraine;
- conducting economic-mathematical calculations regarding possibilities of raising the retirement age and assessing the impact of such increase on the duration and quality of life of Ukrainians;
- strengthening responsibility not only for paying salaries «in envelopes» but also for receiving them, which will directly affect the volume of USC revenues;
- ensuring full-fledged functioning of the national pension system with particular

emphasis on the accumulative system of compulsory state pension insurance, which takes into account contemporary demographic and economic challenges;

- activation of international cooperation through participation in grant projects aimed at financing pension payments to persons who have become disabled as a result of military actions;
- search for financial and non-financial sources for creating an extra-budgetary targeted fund for assistance to war invalids, the funds of which will be directed toward their pension provision;
- conducting educational campaigns by the Pension Fund of Ukraine authorities and non-state pension institutions to increase the level of «pension culture» among citizens and motivation for additional pension savings;
- utilization of best foreign practices in the sphere of pension provision and their adaptation to Ukrainian conditions to enhance social justice.

It is our conviction that tactical measures, such as addressing the deficit of the Pension Fund of Ukraine or increasing pension payments to persons with disabilities, are inadequate for resolving the global problems raised in the study. The following system steps have been identified as being necessary: firstly, the burden on the solidarity system must be reduced; secondly, favourable conditions must be created for the development of the accumulative pension provision system and non-state pension insurance; and thirdly, measures must be taken to prevent further reduction in the number of the economically active population. The implementation of these initiatives through legislative changes and practical programmes will contribute to the establishment of social justice and enhancement of citizens' trust in state and non-state pension institutions.

List of sources:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
3. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2172081-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2024-rotsi>
4. Булигіна А. В., Загорська Д. М. Пенсійний фонд України та вдосконалення пенсійного забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 160–165. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-160-165>
5. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2024/05/Zvit-2023_06052024.pdf
6. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>
7. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2021 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>
8. Рівень безробіття в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
9. Розмір пенсії за віком. URL: <https://www.pfu.gov.ua/33650-rozmir-pensiyi-za-vikom/>
10. Прохоровська С., Кулина Г. Стецько М. Реформування системи соціального страхування в Україні: проблемні моменти та ключові завдання. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 3 (72). С. 66-82. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/view/1547/1555>

11. Західна О. Р., Шеремета Л. М. Аналіз поточного стану пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. Серія: Економічні науки. 2022. № 5 (105). С. 17-23. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4636/4558>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Law of Ukraine «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» [On Mandatory State Pension Insurance]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Law of Ukraine «Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia» [On Non-State Pension Provision]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> [in Ukrainian].
3. Pension Fond of Ukraine (2025). «Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2024 rotsi» [Report on the Work and Budget Execution of the Pension Fund of Ukraine in 2024]. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/2172081-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2024-rotsi> [in Ukrainian].
4. Bulyhina, A. V., & Zahorska, D. M. (2020). «Pensiinyi fond Ukrainy ta vdoskonalennia pensiinoho zabezpechennia» [The Pension Fund of Ukraine and the Improvement of Pension Provision]. *Biznes Inform*, 7, 160–165. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-160-165> [in Ukrainian].
5. Pension Fond of Ukraine (2024). «Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2023 rotsi» [Report on the Work and Budget Execution of the Pension Fund of Ukraine in 2023]. Retrieved from https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2024/05/Zvit-2023_06052024.pdf [in Ukrainian].
6. Pension Fond of Ukraine (2023). «Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2022 rotsi» [Report on the Work and Budget Execution of the Pension Fund of Ukraine in 2022]. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/> [in Ukrainian].
7. Pension Fond of Ukraine (2022). «Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2021 rotsi» [Report on the Work and Budget Execution of the Pension Fund of Ukraine in 2021]. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/> [in Ukrainian].
8. Index.minfin.com.ua (2025). «Riven bezrobittia v Ukraini» [Unemployment Rate in Ukraine]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> [in Ukrainian].
9. Pension Fond of Ukraine (2025). «Rozmir pensii za vikom» [Old-Age Pension Amount]. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/33650-rozmir-pensiyi-za-vikom/> [in Ukrainian].
10. Prokhorovska, S., Kulyna, H., & Stetsko, M. (2022). «Reformuvannia systemy sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini: problemni momenty ta kliuchovi zavdannia» [Reforming the Social Insurance System in Ukraine: Problem Aspects and Key Tasks]. *Svit finansiv*, 3(72), 66–82. Retrieved from <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/view/1547/1555> [in Ukrainian].
11. Zakhidna, O. R., & Sheremeta, L. M. (2022). «Analiz potochnoho stanu pensiinoho zabezpechennia v Ukraini» [Analysis of the Current State of Pension Provision in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, 5(105), 17–23. Retrieved from <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4636/4558> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР

УДК: 336.02:502.131.1(477)

Вікторія Булавинець

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
viktoriabulavynets@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-5403-809X

Віктор Русін

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4155-1891
viktor.rusin@gmail.com

«ЗЕЛЕНИЙ» ВЕКТОР ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Viktoriia Bulavynets

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Viktor Rusin

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

THE «GREEN» VECTOR OF FINANCIAL POLICY FOR POST-WAR RECONSTRUCTION IN UKRAINE

Анотація. З'ясовано теоретичне підґрунтя «зеленої» фінансової політики. Окреслено екологічні ризики, пов'язані з військовими діями. Доведено необхідність належного фінансування екологічної безпеки. Вказано на важливість інституційного забезпечення реалізації «зеленої» фінансової політики, яка в повоєнний період має ґрунтуватися на принципах екологічної доцільності.

Охарактеризовано інструменти «зеленої» фінансової політики, а саме: зелене бюджетування, екологічні податки, зелені облігації, муніципальні інструменти та методи, державно-приватне партнерство, зовнішня фінансова допомога. Розглянуто світову практику зеленого фінансування. Виокремлено важливі напрями формування та реалізації глобальної «зеленої» фінансової політики, які слід впроваджувати в Україні. З'ясовано перешкоди та ризики провадження «зеленого» фінансового курсу.

Окреслено ключові стратегічні орієнтири повоєнного відновлення України, реалізація яких забезпечить впровадження зеленого вектору у публічні фінанси.

Ключові слова: зелена фінансова політика, повоєнне відновлення, екологічна безпека, зелене бюджетування, екологічні податки, зелені облігації, екологічні ризики, публічні фінанси.

Abstract. *This study substantiates the need to develop effective mechanisms for implementing green finance as a new vector of financial policy in the post-war recovery period. It clarifies the theoretical foundations of «green» financial policy and outlines the environmental risks associated with military actions. The necessity of proper financing for environmental security is emphasized, along with the importance of institutional support for green financial policy implementation based on environmental feasibility principles.*

The instruments of green financial policy are characterized, including green budgeting, environmental taxes, green bonds, municipal tools and methods, public-private partnerships, and external financial assistance. The paper examines international practices of green financing and identifies key directions for developing and implementing global green financial policy applicable to Ukraine.

Furthermore, it analyzes the obstacles and risks to advancing a green financial course – such as institutional weakness, interagency fragmentation, absence of a coherent legal framework, low eco-financial literacy among officials, high fiscal risks, short-term budgetary planning, private sector mistrust, geopolitical risks, and uncertainty.

Finally, the study outlines key strategic priorities for Ukraine's post-war recovery that will enable the integration of a green vector into public finance: ecosystem restoration and nature conservation, green energy, industrial eco-modernization, sustainable agribusiness development, sustainable infrastructure projects, financing through green bonds and loans, and international cooperation.

Key words: *green financial policy, post-war recovery, environmental security, green budgeting, environmental taxes, green bonds, environmental risks, public finance.*

Фінансова політика, як складова економічної політики держави, покликана забезпечувати реалізацію цілей і завдань її економічного та соціального розвитку. Ефективна фінансова політика сприяє розвитку пріоритетних напрямів економіки країни, виведенню її зі стагнації, вирішенню нагальних проблем соціального розвитку та підвищенню рівня життя громадян. На противагу їй, непослідовна фінансова політика послаблює економічну спроможність держави та поглиблює кризові явища в різних сферах суспільного життя.

Складні умови сьогодення вимагають проведення науково обґрунтованої та виваженої фінансової політики держави, котра здатна забезпечити стійкість фінансової системи України. В умовах воєнного стану фінансова політика набуває специфічних рис, оскільки націлена на раціональне фінансування захисту країни від агресивних дій ворога та на мінімізацію руйнівного впливу на довкілля економічних, соціальних й екологічних наслідків війни. А в період повоєнного відновлення, з метою досягнення сталого розвитку України, важливою буде розробка ефективних механізмів застосування зелених фінансів, як новітнього вектору фінансової політики, орієнтованого на фінансування ініціатив, необхідних для збалансування її економічної відбудови з екологічною стабільністю.

Зі зростанням різноманітних викликів і загроз, зелені фінанси стають щораз важливішим інструментом фінансування екологічно стійких проєктів. Сьогодні вони відіграють ключову роль у боротьбі з загрозами глобального масштабу, пов'язаними зі зміною клімату й екологічними втратами та є стабільною основою

для довгострокового економічного зростання і сталого розвитку. Зміни клімату (глобальне потепління та інші кліматичні явища) стали актуальними ще в кінці минулого століття, а нині створюють достатньо виражені економічні й соціальні проблеми. Так, за оцінками Агентства ООН у справах біженців, близько 20 мільйонів людей щорічно змушені покидати свої домівки через екстремальні кліматичні явища, такі як посухи, паводки та підвищення рівня моря [1]. За прогнозами Світового банку, до 2050 року понад 216 мільйонів людей можуть стати внутрішньо переміщеними особами через кліматичні катастрофи [2]. Кліматична криза та загрози, пов'язані з нею, вимагають не лише швидких та ефективних рішень, негайних заходів адаптації, структурних перетворень у глобальному масштабі, а й залучення значних фінансових ресурсів.

В Україні, яка з 2022 року переживає важкі часи війни, до кліматичних додалися нові, значно складніші для вирішення, проблеми. Руйнування газової та енергетичної інфраструктури, транспортних, промислових і соціальних об'єктів, викиди в атмосферу від згорання нафтопродуктів та інших токсичних речовин призводять до значного забруднення навколишнього середовища небезпечними відходами.

Зростання еколого-кліматичних викликів у поєднанні з необхідністю післявоєнного оновлення соціально-економічної системи України актуалізує потребу у глибокому переосмисленні ролі фінансової політики держави. У сучасних умовах вона перестає бути виключно інструментом макроекономічної стабілізації та перетворюється на системну платформу для реалізації принципів сталого розвитку. Така трансформація зумовлює формування нового наукового напрямку – «зеленої» фінансової політики, що інтегрує екологічну складову в усі аспекти управління державними фінансами. Як справедливо зауважував Й. Стігліц, ефективне економічне управління у XXI столітті неможливе без урахування екстерналій та екологічних зовнішніх ефектів, які раніше маргіналізувалися у фіскальній політиці [3, с. 12]. Власне, ідея про необхідність урахування взаємозв'язку між природним капіталом і економічним зростанням започаткована у працях П. Самуельсона і В. Нордгауса та у дослідженнях українських науковців – Т. Майкової, С. Кулиняка, І. Луніної, О. Василика та багатьох інших.

Теоретичне підґрунтя зелених фінансів, як новітнього вектору фінансової політики, базується на кількох взаємопов'язаних концепціях:

- моделі сталого розвитку (Brundtland Commission), яка передбачає гармонізацію економічних, соціальних та екологічних інтересів;

- принцип «забруднювач платить», закріпленому у міжнародних конвенціях і практиках ЄС;

- концепції ESG-фінансування, що поєднує екологічні, соціальні та управлінські чинники у прийнятті рішень.

Загалом, сутність зелених фінансів у науковій літературі трактується нині по-різному: як «кошти, що спрямовуються на досягнення економічного росту за одночасного скорочення викидів забруднюючих речовин і парникових газів, мінімізації відходів і підвищення ефективності використання природних ресурсів» [4]; як «фінансові продукти і послуги, які можуть бути використані для сприяння екологічно відповідальним інвестиціям і стимулювання низьковуглецевих

технологій, проектів, галузей і підприємств» [5]; як «політичні та інституційні механізми для залучення приватних капіталовкладень в «зелені» галузі промисловості, включаючи кредитування, фонди прямих інвестицій, облігації, акції та страхування» [6]; як «фінансові відносини, суб'єкти та фінансові заходи, що забезпечують умови сталого розвитку і виступають важливим елементом фінансово-економічного регулювання природокористування на всіх рівнях» [7, с.151]. Поряд з цим, окремі автори розглядають зелену фінансову політику як систему державного фінансування, яка одночасно підтримує структурну трансформацію економіки та мінімізує антропогенний тиск на довкілля. В. Гесць акцентує увагу на необхідності впровадження «екологізованих» бюджетних правил, які б відповідали критеріям довгострокової фінансової стабільності та екологічної відповідальності [8, с. 9-10].

Особливе місце у методології «зеленої» фінансової політики посідає зелене бюджетування (green budgeting), що передбачає цільову оцінку державних програм за ступенем впливу на екосистеми, кліматичну нейтральність та ресурсну ефективність. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), на сьогодні понад 30 країн впроваджують елементи зеленого бюджетування на національному рівні [9].

Сучасне бачення зеленої фінансової політики включає також й податкову складову, що реалізується через систему екологічного оподаткування, вуглецевого ціноутворення, фінансових пільг на впровадження «чистих» технологій. Водночас, ефективність екологічного оподаткування значною мірою залежить від поєднання фінансового ефекту з поведінковими стимулами у секторі виробництва та споживання.

В умовах війни в Україні екологічна безпека набуває екзистенційного характеру. Війна не лише знищує інфраструктуру й завдає шкоди економіці, а й радикально трансформує природно-екологічне середовище, у якому функціонує суспільство. На думку Б. Комісарука, війна – це «руйнівний тест на міцність екосистем», з яким нація, у буквальному сенсі, зобов'язана впоратися заради збереження майбутнього [10, с.7]. Станом на початок 2024 року зафіксовано понад 2,5 тис. випадків екоцидів, пов'язаних з діяльністю збройних сил РФ на території України, включаючи умисне підпалювання лісів, знищення промислових об'єктів, забруднення водойм та ґрунтів токсичними речовинами. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України оцінює загальну суму завданих екологічних збитків у понад 2 трлн грн [11]. Внаслідок руйнування такого важливого об'єкту, як Каховська ГЕС, яке стало найбільш масштабним еколого-гідрологічним лихом у Європі за останні десятиліття, знищено понад 20% дельти Дніпра як біосферного резервату. Це спричинило загибель більш як 50 видів водної флори та фауни, а мільйони тон мулу із залишками пестицидів і важких металів потрапили у водну систему Причорномор'я. Дана екологічна катастрофа призвела до втрати частини потенціалу зеленої енергетики та необхідності використання джерел енергії, що забруднюють довкілля. Науковці НАН України у своїх експертних висновках відзначають, що реабілітація екосистем у басейні нижнього Дніпра може тривати від 7 до 10 років за умови реалізації спеціальних державних програм [12].

До екологічних ризиків також належать:

– масове мінування значних територій, що обмежує доступ до природних ресурсів та негативно впливає на збереження флори і фауни;

– забруднення ґрунтів залишками боєприпасів, військової техніки та через використання вибухових речовин;

– руйнування екологічно небезпечних промислових об'єктів (руйнування хімічного заводу у місті Северодонецьк, знищення Донецького заводу «Азот», неодноразові ракетні влучання в завод «Артем», тощо);

– погіршення якості питної води, забрудненої через вибухи та скидання авіаційних бомб;

– забруднення повітря через викиди хімічних сполук, внаслідок пожеж, обстрілів та інших бойових дій. Все це становить постійну загрозу для агровиробництва, життєдіяльності громад і цілісності ландшафтів.

Крім нанесеної війною безпосередньої шкоди, загострилися й старі екологічні проблеми, які в цих умовах стали ще очевиднішими: зношеність систем централізованого водопостачання, відсутність системної політики управління відходами, слабкість моніторингових служб, розбалансованість повноважень між центральними й місцевими органами влади у сфері природоохоронного управління.

Отож, сучасний стан екологічної безпеки України визначається як надзвичайно критичний і вимагає глибокої трансформації не лише інституційного механізму природоохоронної політики, а й зміщення фінансових пріоритетів держави в бік екологічної стійкості. Саме «зелений» вектор у фінансовій політиці може стати тим системоутворюючим фактором, що дозволить поєднати зусилля у сфері безпеки, економіки та сталого розвитку в єдиній рамці політичного бачення. На думку С. Годіно, економіста Європейського офісу із питань політики WWF, «перехід до сталої економіки пропонує Україні більше економічних можливостей і несе менше ризиків, ніж перебудова традиційної економіки» [13].

Зелена відбудова України має чимало переваг, оскільки «зелені» інвестиції (у відновлювані джерела енергії, енергоефективність та охорону довкілля) призводять до довгострокової економії коштів і є потужним стимулом для економічного розвитку. Зелене відновлення знизить економічні ризики, пов'язані з втратою активів та коливаннями цін на викопне паливо, стимулюватиме інновації та впровадження нових технологій, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рейтингу України на міжнародній арені. Диверсифікація джерел енергії, з акцентом на відновлюваних джерелах, покращує енергетичний баланс, зменшує зовнішню залежність від викопного палива та підвищує рівень енергетичної безпеки країни, а інвестиції в стійкі до зміни клімату рішення пом'якшують економічні наслідки кліматичних катастроф. Однак, без належного фінансування сектор екологічної безпеки втрачає інституційну спроможність не лише реагувати на кризу, а й інтегрувати екологічні аспекти у стратегії відновлення. У цьому сенсі екологічна політика України поки що залишається реактивною, тобто такою, що лише реагує на наслідки, а не діє на упередження. Маючи певні напрацювання в сфері фіскального управління, Україна сьогодні перебуває на етапі фрагментарного переходу до інтеграції екологічних цілей у фінансову архітектуру держави.

Варто відзначити, що у 2022 році наша країна приєдналася до низки міжнародних екологічних ініціатив, зокрема до Partnership for Action on Green Economy (PAGE) та OECD Green Recovery Network. Однак, як зазначає С. Коваленко, важливо не

лише прийняти відповідне законодавство, але й розвивати аналітичну та кадрову спроможність органів публічної влади, що відповідають за формування бюджетної політики [14, с.64]. Наразі реалізація даних ініціатив уповільнюється через:

- триваючі військові дії, масштабні економічні, соціальні та екологічні наслідки;
- нестачу аналітичної бази для прийняття екологічно виважених рішень;
- відсутність правового механізму для оцінювання збитків у рамках міжнародного права (екологічний компонент відшкодування).

Вважаємо, що інституційна реконфігурація публічних фінансів України в повоєнний період має ґрунтуватися не лише на постулатах макроекономічної стабільності, а й на принципах екологічної доцільності та стійкості. У цьому контексті актуалізується застосування специфічного набору інструментів «зеленої» фінансової політики, які здатні спрямувати бюджетні, податкові, інвестиційні та боргові механізми на досягнення цілей екологічного відновлення.

Архітектурою бюджетного процесу нового покоління є «зелене» бюджетування, як форма публічних фінансів, яка вимірює не лише фінансову ефективність, а й «екологічний слід» державної діяльності. У практиці країн ЄС зелений компонент у бюджеті впроваджується через екологічне маркування видатків (green tagging), екологічні паспорти програм та кліматичні ризикові звіти. Для нашої країни перспективним є створення Єдиного електронного реєстру зелених бюджетних програм, який би акумулював екологічні проекти з усіх секторів економіки.

Дієвим інструментом протидії негативним змінам навколишнього середовища у більшості розвинених країн світу є екологічні податки. Ідея екологічного оподаткування була започаткована у працях А. К. Пігу, який пропонував впливати на поведінку суб'єктів, причетних до забруднення довкілля шляхом запровадження відповідних податків та стимулювання природоохоронної діяльності через дотації [15, с.384]. Варто зазначити, що екологічні податки виконують не лише фіскальну, але й трансформаційну функцію – коригуючи поведінкову модель суб'єктів господарювання.

В Україні діє кілька видів екологічних податків, кожен з яких стосується конкретного виду шкідливого впливу на довкілля. Зокрема, законодавством передбачено оподаткування за: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, розміщення відходів, утворення радіоактивних відходів та тимчасове зберігання радіоактивних відходів понад установлений строк [16].

У світовій практиці основу зеленого оподаткування становить вуглецевий податок, що є ціною за кожну тонну викидів вуглекислого газу. У ЄС ринкова вартість 1 тонни вуглекислого газу становить близько 6 євро. А в Україні, згідно зі ст. 243.4 ПКУ, у 2024 р. розмір податку за викиди двоокису вуглецю становив 0,77 євро за т CO₂екв (30 грн/ т CO₂екв.). Як бачимо, ставка екоподатку на викиди CO₂ в Україні залишається однією з найнижчих у світі, що свідчить про наявність потенційних можливостей для подальшого підвищення екологічних платежів до міжнародних стандартів [17]. Отож, на даний час, в Україні діють початкові форми екологічного оподаткування, які не охоплюють основні джерела забруднення, тому доцільним є: посилення вуглецевого оподаткування; встановлення прогресивної

шкали екологічного акцизу; фіскальне стимулювання інвестицій у «чисті» технології шляхом надання податкових кредитів. Важливо, щоб ці інструменти стали дієвою складовою фінансової політики, а не діяли фрагментарно чи декларативно.

Одним з найбільш динамічних сегментів сучасного боргового ринку та важливим джерелом мобілізації інвестицій є зелені облігації (Green bonds), які дозволяють акумулювати кошти для реалізації екологічно орієнтованих проєктів. Як зазначає А. Лазарєв, «зелені облігації можуть стати інструментом не лише фінансування, а й формування довіри до держави як до екологічно відповідального гравця» [18, с. 41]. Емісія зелених облігацій через створення мультиплікаційного ефекту відіграє значну роль у відбудові територій, оскільки дає змогу здійснювати фінансування відновлюваної енергетики. Ще у 2021 році в Україні набула чинності нова редакція закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», що запровадила зелені облігації як окремий підвид цінних паперів. Згідно даного Закону емісію зелених облігацій може здійснювати особа, що реалізує або фінансує проєкт екологічного спрямування (у сфері альтернативної енергетики, енергоефективності, мінімізації утворення, утилізації та переробки відходів, впровадження екологічно чистого транспорту, органічного землеробства, збереження флори і фауни тощо), а кошти від їх розміщення можуть спрямовуватися на фінансування або рефінансування витрат даного проєкту. Очікувалося, що до 2030 року Україна зможе залучити через емісію «зелених» облігацій 36 млрд дол. Однак, повномасштабне вторгнення негативно вплинуло на ринок зелених облігацій, зменшивши обсяги їх випуску та підвищивши ризики для інвесторів. У першому кварталі 2022 року глобальний випуск зелених облігацій скоротився на 7% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року [19]. Геополітична нестабільність, спричинена війною в Україні, а також зростання інфляції та жорстка монетарна політика призвели до підвищення ризиків для інвесторів у зелені облігації, особливо в регіоні Східної Європи. Це зменшило привабливість таких інвестицій і ускладнило залучення коштів для екологічних проєктів. Щоб покращити ситуацію у цій сфері в 2022 році Кабінет Міністрів України затвердив концепцію розвитку ринку зелених облігацій на 2022–2023 роки, що свідчить про наміри держави стимулювати екологічні інвестиції та трансформацію економіки в напрямку сталого розвитку. А в 2024 році Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) схвалила Рекомендації щодо підготовки звітності про вплив на довкілля проєктів, які фінансуються за рахунок зелених облігацій. Це сприятиме підвищенню прозорості та довіри інвесторів до таких інструментів.

Отже, попри складні умови, пов'язані з війною та економічними викликами, Україна продовжує розвивати ринок зелених облігацій, створюючи нормативну базу та механізми для залучення інвестицій у сталий розвиток. Вважаємо, що механізм випуску зелених державних ОВДП в Україні може бути адаптований на основі використання принципів ICMA Green Bond Principles, сертифікації за Climate Bonds Initiative та звітування згідно з методологією ЄС щодо розподілу доходів і впливу на довкілля.

Особливу роль у реалізації «зеленого» курсу відіграє місцеве самоврядування, оскільки муніципалітети здатні найефективніше трансформувати кошти у безпосередній екологічний результат. Дієвими муніципальними методами та інструментами зеленої фінансової політики є:

- співфінансування екологічних проектів із державного та місцевих фондів;
- розподіл трансфертів з урахуванням «зеленого» рейтингу громад, як ключового критерію;

- локальні банківські інструменти мікрокредитування на екологічні ініціативи тощо.

Об'єднавши усі фінансові можливості територіальні громади спроможні досягти максимального екологічного результату шляхом «зеленої» модернізації аграрного сектору економіки, використання відновлюваних джерел енергії, розвитку зеленого туризму, застосування нових підходів до господарювання та активного впровадження новітніх технологій.

Важливим інструментом реалізації зеленого вектору фінансової політики є державно-приватне партнерство (ДПП), яке є одним із ключових механізмів залучення приватних інвестицій для швидкої відбудови зруйнованої інфраструктури. Повномасштабна війна завдала Україні руйнувань на сотні мільярдів доларів і відбудова потребує колосальних ресурсів. За оцінками Світового банку, потреби на відновлення сягають понад \$400–500 млрд які держава самотійно, за обмежених бюджетних можливостей та без підтримки інвесторів, не зможе покрити. Відтак, уряду доцільно акцентувати увагу на тісній співпраці з бізнесом, яка полягає у поєднанні їхніх ресурсів та досвіду, а також у розподілі ризиків і відповідальності. У межах ДПП приватний інвестор отримує від держави сприяння та вигідні умови для реалізації проекту, а держава – можливість розвивати критично важливі об'єкти чи послуги без значних одномоментних видатків з бюджету, тобто бізнес інвестує кошти і компетенції (з правом отримувати дохід від об'єкта або ж гарантовані платежі за доступність), а публічний сектор отримує модернізовану інфраструктуру чи послуги, які надалі повертаються у власність держави чи громади. ДПП часто виступає дієвим інструментом післякризового відновлення, коли бізнес зацікавлений у підтримці держави. Для України в умовах післявоєнної відбудови використання ДПП цілком виправдане, оскільки дозволить мобілізувати приватний капітал для швидкого відновлення зруйнованого майна за найкращими світовими практиками.

У повоєнний період проекти ДПП зможуть забезпечити відбудову та модернізацію інфраструктури (соціальної сфери, транспорту, енергетики, об'єктів житлово-комунального господарства тощо), яка найбільш постраждала під час війни та є життєво необхідною для відновлення економіки. ДПП дозволяє залучити в ці сфери приватні інвестиції, управлінські навички та інновації, підвищуючи ефективність реалізації проектів. Приватний сектор має більш гнучкі та результативні підходи до реалізації проектів, що важливо за умов швидкої відбудови. Окрім того, через ДПП держава може впроваджувати сучасні технології та ноу-хау, якими володіють компанії та стимулювати конкуренцію за право реалізації проектів, що зазвичай покращує якість і знижує вартість у довгостроковій перспективі. Відбудова України має здійснюватися за принципом «build back better», тобто із закладенням основ сучасної високотехнологічної економіки. Вже передбачено реалізацію низки великих технопроектів для того, щоб Україна стала цифровим хабом Європи. Залучення приватних інвесторів через ДПП очікується у проектах розбудови високошвидкісних телеком-мереж, прокладання сучасних магістральних каналів зв'язку, розвитку дата-центрів, посилення кібербезпеки тощо.

Відновлення економіки неможливе без модернізації логістичної інфраструктури. Через механізми ДПП планується відбудувати та оновити залізничні вузли, морські та річкові порти, аеропорти. Зокрема, розглядаються проекти розвитку регіональних летовищ, мультимодальних вантажних терміналів, логістичних центрів. Продовжуватимуться і концесійні проекти в портовій галузі, що успішно стартували до війни (концесії портів Ольвія, Херсон). Залучення інвесторів у транспортну інфраструктуру підвищить ефективність транспортної мережі та сполучення, що є основою для відродження експорту й економічної активності.

Отож, у післявоєнний період державно-приватне партнерство має всі підстави стати потужним драйвером відновлення соціально-економічної інфраструктури України. Зважаючи на обмеженість бюджетних ресурсів, дані проекти дозволять залучити додатковий приватний капітал, управлінські технології та міжнародну експертизу, зберігаючи водночас стратегічний контроль держави над реалізацією відбудовчих проєктів. Реформування законодавчого поля, створення спеціалізованих інституцій, а також зростаюча підтримка міжнародних організацій у формі фінансових ресурсів, гарантій та технічної допомоги формують сприятливі умови для розвитку ефективних партнерств. За умов належної координації між органами державної влади, прозорості процедур та збалансованого врахування інтересів інвесторів і громадськості ДПП здатне забезпечити реалізацію критично важливих проєктів з максимальною соціально-економічною ефективністю. У період післявоєнного відновлення України ДПП може відіграти визначальну роль у відбудові міст, сіл та критичної інфраструктури, а також у формуванні засад інноваційної та стійкої економіки майбутнього. Співпраця між державним, приватним та міжнародним секторами постає як дієва модель згуртованої післякризової реконструкції, що демонструє нову парадигму солідарної відбудови.

Одним із ключових чинників забезпечення фінансування екологічної трансформації України, за умов обмеженості її фінансових ресурсів, виступає зовнішня фінансова допомога від міжнародних партнерів і фінансових інституцій. Вона є не лише джерелом ресурсів, але й інструментом стимулювання реформ у сфері екологічного регулювання, стандартів ESG, прозорості фінансової звітності та впровадження кліматичних ризиків в оцінку інвестицій. Така допомога забезпечує не лише фінансування проєктів, але й експертну, нормативну та інституційну підтримку. Окрім цього, міжнародні організації надають гарантії та механізми співфінансування, що сприяє залученню приватного капіталу до зеленої економіки.

Вагомими джерелами міжнародної фінансової допомоги є Зелений кліматичний фонд GCF (Green Climate Fund) та Фонд зеленого відновлення EIB (Green Recovery Fund). У міжнародному контексті важливу роль також відіграють багатосторонні фінансові інституції, зокрема Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку. Вони забезпечують фінансування проєктів, спрямованих на зниження викидів парникових газів, адаптацію до змін клімату, розвиток сталої інфраструктури. Ці інституції виконують роль трансляторів найкращих практик та стандартів зеленої фінансової політики.

Зелений кліматичний фонд у партнерстві з Програмою розвитку ООН реалізує проєкти з адаптації до змін клімату у сільських регіонах, зокрема, щодо збереження водних ресурсів та зрошення.

Європейський інвестиційний банк бере участь у програмі «Чиста енергія в Україні» з бюджетом понад 400 млн євро, яка спрямована на модернізацію теплопостачання, водопостачання та енергоефективність громадських будівель.

Європейський банк реконструкції та розвитку активно фінансує екологічно сталу модернізацію через програму UKEEP, в межах якої було виділено понад 100 млн євро на енергоефективні проекти. Банк також інвестує у розвиток відновлюваних джерел енергії, зокрема в сонячні та вітрові електростанції на півдні України.

Німецьке агентство міжнародного співробітництва GIZ надає технічну підтримку у формуванні національної стратегії зеленої фінансової політики та підтримує малий і середній бізнес у переході до екологічних стандартів.

Світовий банк фінансує модернізацію систем централізованого теплопостачання у містах Харків, Вінниця, Львів на загальну суму понад 200 млн доларів США, що дозволяє зменшити втрати енергії та підвищити енергоефективність.

Проект USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» надавав допомогу місцевим громадам у розробці планів сталого енергетичного розвитку, енергоменеджменту та залученні інвестицій у енергоефективність.

Фінансова корпорація NEFCO, власниками якої є країни Північної Європи (Данія, Норвегія, Фінляндія та Швеція), підтримує муніципальні проекти в галузі енергоефективності, зокрема, утеплення шкіл, модернізацію освітлення та систем опалення в громадах Полтавської, Хмельницької та Чернігівської областей.

У 2025 році Україна та ЄС, в межах програми EU4Green Recovery East, розпочали новий проект, розрахований на чотири роки. Програма EU4Green Recovery East узгоджується з Європейською зеленою угодою та Глобальним шлюзом і підтримує країни Східного партнерства у переході до більш зеленої, стійкої й конкурентоспроможної економіки. Бюджет програми у розмірі 21,3 мільйона євро передбачено використати на сприяння інноваціям в екологічній політиці, які створюють робочі місця, покращують здоров'я та забезпечують стале управління ресурсами [20].

Відтак, зовнішня фінансова допомога є важливим фактором реалізації зеленої фінансової політики України, яка сприяє не лише впровадженню окремих екологічних проектів, а й трансформації фінансової системи, гармонізації з європейськими стандартами та підвищенню стійкості економіки в умовах кліматичних викликів. У контексті післявоєнного відновлення значення такої допомоги лише зростатиме, оскільки саме міжнародні партнери здатні забезпечити необхідні ресурси для відбудови України на засадах сталого розвитку.

Окрім фінансової допомоги важливим є також вивчення світового досвіду формування і реалізації зеленої фінансової політики та адаптивних можливостей його запровадження у вітчизняну практику.

Зростаюча загроза зміни клімату, виснаження природних ресурсів та зниження екосистемних послуг стали каталізаторами перегляду традиційних підходів до фінансування економічної діяльності в глобальних масштабах. Упродовж останніх десятиліть багато країн використали посткризові періоди для активізації переходу до «зелених» моделей економіки. Для протидії сучасним викликам і загрозам та з метою забезпечення сталого розвитку, у світовій практиці зеленого фінансування

успішно застосовується збалансована комбінація нормативного стимулювання, ринкових механізмів, інституційної взаємодії та політичної волі.

Початком зеленої фінансової мобілізації у Європейському Союзі стала програма Next Generation EU з бюджетом у 750 млрд євро, 37% якого спрямовувалися на «зелені» цілі, включаючи енергоефективність, декарбонізацію, чисту мобільність та цифрові інновації з екологічним ефектом. «Фінансова конструкція цього пакета стала поворотним моментом у європейській фінансовій інтеграції, оскільки вперше екологічні зобов'язання були жорстко пов'язані з механізмами витрачання коштів» [21]. З того часу зелена фінансова політика є складовою загальнодержавної стратегії Європейського Союзу. У 2020 році ЄС запровадив законодавчу таксономію економічних видів діяльності, що стало основою для ухвалення рішень щодо спрямування капіталу у проєкти, які сприяють досягненню кліматичних цілей. Важливою ініціативою Євросоюзу є вимога до інституційних інвесторів оприлюднювати інформацію щодо впливу їхніх інвестицій на кліматичні й екологічні цілі (SFDR – Sustainable Finance Disclosure Regulation), що сприяє посиленню довіри до них, прозорості та зменшенню явища «зеленого камуфляжу» (greenwashing).

Китай втілює комплексну зелену фінансову політику, яка реалізується через низку державних та приватних інструментів, включаючи екологічні облігації, пільгове кредитування для екологічно значущих проєктів, а також посилення екологічного нагляду у банківському секторі. Однак, особливістю китайського підходу є значний акцент на директивному регулюванні з активною участю держави. Державна підтримка та політична воля сприяють динамічному розвитку ринку зелених фінансових інструментів. Ринок зелених облігацій активно розвивається завдяки участі банків, державних корпорацій та регіональних урядів. Китай також інтегрує екологічні критерії в кредитну політику, зокрема через механізми «зеленого» рефінансування та преференційного оподаткування.

У США зелена фінансова політика формується переважно за рахунок ініціатив приватного сектору, неурядових організацій та окремих штатів. Хоча на федеральному рівні існує обмежена кількість обов'язкових стандартів, суттєвий внесок роблять великі інституційні інвестори, зокрема пенсійні фонди, які дедалі активніше інтегрують критерії ESG (екологічні, соціальні та управлінські) у свої інвестиційні стратегії. Федеральна корпорація розвитку чистої енергетики, створена в рамках нової кліматичної політики, надає кредити та гарантії для реалізації зелених інфраструктурних проєктів. Також активно застосовуються податкові пільги та інвестиційні кредити для розвитку відновлюваної енергетики.

Японія, після аварії на АЕС Фукусіма в 2011 році, здійснила радикальний перегляд своєї енергетичної та фінансової політики, спрямувавши її на досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року. Уряд розробив «Зелену стратегію зростання», яка охоплює 14 ключових галузей, включаючи водень, вітрову енергетику, електромобілі, енергоефективне будівництво та цифрові технології. Для підтримки цієї стратегії було створено Фонд зеленої інновації обсягом 2 трлн єн, який фінансує дослідження, розробки та впровадження екологічних технологій. Центральну роль у фінансуванні зеленої трансформації відіграє Японський банк міжнародного співробітництва (JBIC), який здійснює «зелене» та «перехідне»

фінансування проєктів у сфері відновлюваної енергетики, водневої економіки, вуглецевого уловлювання та зберігання (CCUS) і стійкої інфраструктури. JVIC також активно підтримує проєкти за межами Японії, сприяючи глобальному поширенню екологічних технологій. У 2023 році Японія запровадила стратегію «Зелена трансформація» (GX), яка передбачає мобілізацію 150 трлн єн приватних інвестицій протягом наступного десятиліття, а також нову систему ціноутворення на викиди вуглецю, яка поєднує торгівлю викидами та вуглецевий податок. Починаючи з 2026 року, планується повномасштабна реалізація цієї системи, включаючи обов'язкову участь компаній у торгівлі викидами [22]. Крім того, Японія активно співпрацює з країнами Азії в межах ініціативи Asia Zero Emission Community (AZEC), надаючи технологічну, фінансову та кадрову підтримку для досягнення спільних цілей у сфері декарбонізації та енергетичної безпеки.

Таким чином, Японія демонструє комплексний підхід до реалізації зеленої фінансової політики, поєднуючи державне фінансування, інституційні реформи та міжнародну співпрацю для досягнення вуглецевої нейтральності та сталого економічного зростання.

Канада, ще у 2008–2009 рр. (після глобальної фінансової кризи) започаткувала Фонд зеленої інфраструктури (Green Infrastructure Fund, GIF) з бюджетом у 1 млрд канадських доларів. Цей фонд був спрямований на модернізацію систем водопостачання, очищення стічних вод, громадського транспорту та інших екологічно значущих інфраструктурних проєктів. Програма передбачала фінансування до 50% вартості проєктів, залучаючи додаткові інвестиції з боку провінцій, територій, муніципалітетів та приватного сектору. На муніципальному рівні реалізація проєктів забезпечила значний мультиплікативний ефект, сприяючи сталому розвитку та формуючи основу для подальших екологічних інвестицій. Зокрема, муніципалітети отримали можливість модернізувати критичну інфраструктуру, що покращило якість життя громадян та зменшило негативний вплив на довкілля. З часом Канада розширила підходи до фінансування зеленої інфраструктури, запровадивши нові програми, такі як Програма інвестування в інфраструктуру Канади (Investing in Canada Infrastructure Program, ICIP), яка передбачає фінансування проєктів у сферах громадського транспорту, зеленої інфраструктури, громадських, культурних та рекреаційних об'єктів, а також інфраструктури для сільських і північних громад. Крім того, були створені спеціалізовані фонди, такі як Фонд природної інфраструктури (Natural Infrastructure Fund, NIF) та Фонд зелених і інклюзивних громадських будівель (Green and Inclusive Community Buildings, GICB), які підтримують проєкти, спрямовані на підвищення стійкості до змін клімату, зменшення викидів парникових газів та покращення екологічної якості середовища. Таким чином, Канада продовжує розвивати та вдосконалювати механізми фінансування зеленої інфраструктури, сприяючи сталому регіональному розвитку та адаптації до кліматичних змін.

Як бачимо, світова практика демонструє різноманіття моделей та інструментів реалізації зеленої фінансової політики, які залежать від рівня економічного розвитку, інституційної спроможності та політичних пріоритетів країн. Водночас спільною тенденцією є посилення ролі фінансової складової у досягненні екологічної сталості.

В усіх успішних країнах зелена фінансова політика має чітко окреслений фінансовий мандат та довгострокову стратегію; екологічний компонент є її внутрішньою логікою, а не додатком до неї; саме регіони стали точкою матеріалізації «зелених» змін, що сприяло масштабуванню ефектів через співфінансування й локальну відповідальність; створення постійно діючих фондів або координаційних органів дозволило уникнути втрати екологічного вектора зі зміною політичної кон'юнктури. Отож, ключовою передумовою реалізації зеленої фінансової політики на глобальному рівні є наявність регуляторного та правового забезпечення, яке формує нормативну основу для впровадження сталих фінансових практик.

Ще одним важливим аспектом формування та реалізації глобальної фінансової політики є інституційна інтеграція екологічних критеріїв у діяльність фінансових установ, тобто включення оцінки екологічних ризиків до процесів кредитування, андерайтингу та інвестування, перегляд внутрішніх політик відповідно до принципів сталості, а також створення спеціалізованих структур з управління ризиками сталого розвитку. Банки, страхові компанії, пенсійні фонди та інші учасники фінансового ринку у своїй діяльності дедалі частіше орієнтуються на екологічну відповідальність.

Особливу роль відіграє розвиток ринку зелених фінансових інструментів, зокрема, дохід від зелених облігацій спрямовується на фінансування екологічно значущих проєктів, таких як розвиток відновлюваної енергетики або підвищення енергоефективності. Екологічній модернізації економіки також сприяють зелені кредити, що надаються на пільгових умовах. Крім того, зростає популярність інвестиційних фондів, орієнтованих на ESG-активи, а також інноваційних продуктів, зокрема зеленого страхування та кліматичних фінансових інструментів.

Дієвим напрямом реалізації глобальної зеленої фінансової політики є запровадження стандартів прозорості інформації щодо впливу на довкілля, що дозволяє знизити інформаційну асиметрію та підвищити відповідальність.

Необхідною складовою реалізації зеленої фінансової політики виступають освітні та аналітичні ініціативи. Формування фахової спроможності та знань у сфері сталого зеленого фінансування забезпечується через підготовку кваліфікованих спеціалістів, підтримку дослідницьких центрів, популяризацію екологічної фінансової грамотності та створення інструментів оцінки сталості, таких як ESG-рейтинги та індекси.

Вагоме значення у формуванні та реалізації глобальної фінансової політики має міжнародна координація та співпраця. Участь країн у глобальних ініціативах, таких як Паризька кліматична угода, зелена ініціатива G20, мережа NGFS, а також співпраця з міжнародними фінансовими організаціями сприяють гармонізації стандартів і поширенню найкращих практик. Міжнародне партнерство дозволяє країнам адаптувати глобальні підходи до власних умов, одночасно зберігаючи цілісність і узгодженість глобального фінансового порядку денного. У комплексі ці напрями формують інтегровану модель зеленої фінансової політики, що охоплює законодавчі ініціативи, інституційні перетворення, інноваційні інструменти та глобальну взаємодію, спрямовану на досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, міжнародний досвід чітко вказує, що зелена фінансова політика може бути ефективною лише тоді, коли вона набуває характеру системного і пріоритетного елементу загальнодержавної стратегії управління.

В Україні, попри значний потенціал «зеленої» фінансової політики як інструменту відновлення та трансформації економіки, її впровадження у практику державного управління супроводжується цілою низкою перешкод, які мають інституційний та ментальний характер. Зокрема, це:

- інституційна слабкість та міжвідомча фрагментація. На відміну від країн-членів ЄС, де зелену політику координують спеціалізовані агентства (до прикладу DG CLIMA у Європейській комісії), в Україні відповідальність за формування екологічної складової фінансової політики розпорошена між декількома органами – Міністерством фінансів, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерством економіки тощо. Така розпорошеність призводить до втрати системності та низької ефективності механізмів реалізації «зеленої» фінансової політики;

- відсутність цілісної нормативно-правової бази. Національне законодавство наразі не передбачає визначення «зелених» витрат у бюджетному процесі, відсутні критерії зелених інвестицій, методики оцінки екологічного впливу фінансових програм. Крім того, Україна ще не імплементувала основні положення Європейської таксономії сталих економічних видів діяльності (EU Taxonomy Regulation 2020/852), яка є обов'язковою для країн ЄС із 2023 року [23];

- низький рівень еколого-фінансової грамотності державних службовців. За результатами дослідження Центру екологічних ініціатив (2022), лише 18% працівників органів державної влади змогли правильно визначити базові принципи ESG-аналізу. Однак, інтелектуальний супровід зеленої політики є критично важливим, оскільки саме «людський фактор» є носієм трансформаційного потенціалу в публічному управлінні;

- сприймання під час війни екологічних цілей як «відкладеного пріоритету». В умовах повномасштабного вторгнення державна фінансова політика фокусується на фінансуванні оборони, соціальної підтримки та стабілізації макроекономічних показників. А міжнародні фінансові донори здебільшого зорієнтовані на класичну макроекономічну збалансованість, що обмежує простір для зелених інвестицій;

- небажання приватного сектору бачити у зеленій трансформації передумови розвитку. За даними дослідження KPMG Ukraine, лише 12% українських компаній застосовують ESG-індикатори при плануванні проєктів.

Отож, перешкоди на шляху реалізації зеленої фінансової політики в Україні мають особливу конфігурацію, що поєднує воєнну, економічну, політичну та інституційну складові та, одночасно, відкривають нові можливості для впровадження зеленого фінансування. Їх подолання можливе лише за наявності політичної волі та системного переосмислення логіки розподілу фінансових ресурсів у напрямку довгострокової екологічної стійкості. Потреба в екологічному відновленні після руйнувань та модернізація інфраструктури може стати поштовхом для залучення значних інвестицій у сталий розвиток. Післявоєнна Україна має унікальний шанс не лише відновити зруйновану економіку, а й переосмислити парадигму розвитку, інтегрувавши екологічну відповідальність у фінансову систему держави. Відновлення екологічної ситуації в Україні та реалізація програм із зеленого

фінансування може стати важливим кроком на шляху до побудови більш стійкої економіки, що відповідатиме вимогам сучасного екологічного порядку денного.

Ключові стратегічні орієнтири повоєнного відновлення України, реалізація яких, на нашу думку, забезпечить системне впровадження «зеленого» вектору у публічні фінанси подано на рис.1.

Рис. 1. «Зелені» вектори фінансової політики повоєнного відновлення України

Джерело: сформовано автором

Вважаємо, що подолати зазначені вище структурні бар'єри та виклики, задля реалізації екологічної фінансової політики в Україні, можливо шляхом:

- побудови нової інституційної інфраструктури зеленої фінансової політики, тобто такого інституційного носія, який візьме на себе функцію операціоналізації нових підходів. Для цього доцільно створити Міжвідомчий координаційний центр з питань зеленої трансформації фінансів, а також посилити аналітичну спроможність Міністерства фінансів через створення Офісу екологічного бюджетування та розробити Національну рамку зеленого фінансування (аналог EU Sustainable Finance Framework);

- забезпечення інтеграції екологічних пріоритетів у середньострокове бюджетне планування через запровадження екологічного маркування бюджетних програм (green tagging) та встановлення мінімального відсотку зелених витрат (наприклад, 5–7%) у державному та місцевих бюджетах;

- розширення доступу до фінансових інструментів сталого розвитку, що передбачає диверсифікацію джерел зеленого фінансування, а саме: створення Фонду зеленої трансформації України (змішане фінансування: держбюджет,

міжнародна допомога, приватні внески); запуск державної програми еко-облігацій із прозорою звітністю за стандартами ICMA та CBI; надання пільг територіальним громадам за умови наявності у них затверджених «зелених» стратегій;

–здійснення освітньої та просвітницької підтримки зеленої фінансової політики, оскільки формування еколого-фінансової компетентності є необхідною умовою інституційної стійкості. Рекомендується створення державної освітньої програми для держслужбовців у сфері зеленого бюджетування, а також розробка інтерактивних платформ для оцінки впливу витрат на довкілля та медійне висвітлення результатів реалізації зелених ініціатив на рівні ОТГ та міністерств;

–гармонізації українського законодавства з європейськими нормативами та практиками через імплементацію основних положень Європейської таксономії сталих економічних видів діяльності, яка є обов'язковою для країн ЄС із 2023 року. Необхідно розробити внутрішню таксономію зелених інвестицій як частину стратегії переходу до вуглецево-нейтральної економіки. Така синхронізація з європейськими нормативами забезпечить не лише доступ до необхідних фінансових ресурсів, а й довіру інвесторів.

Отже, реалізація «зеленого» фінансового курсу в Україні вимагає не точкових рішень, а комплексної, структурованої та синергійної політики, в основі якої лежить нова етика фінансування – етика відповідальності, прозорості та довгострокового бачення. Тобто, в умовах повоєнного відновлення для України важливим є формування нової фінансової архітектури, яка ґрунтується на принципах зеленої трансформації.

Список використаних джерел:

1. Climate change, displacement and human rights. UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/media/climate-change-displacement-and-human-rights>.
2. Groundswell Part III: Acting on internal climate migration. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/837771631204427139/pdf/Groundswell-Part-II-Acting-on-Internal-Climate-Migration.pdf>.
3. Стігліц Й. Як забезпечити екологічну справедливість у XXI столітті. *Журнал економічної перспективи*. 2019. №4. С. 12–22.
4. Офіційний сайт ЮНЕП. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/green-financeandinvestment_24090344.
5. Green Finance for Developing Countries. Needs, Concerns and Innovations // United Nations Environment Programme. 2016.
6. Finance Incentives in China, PWC. URL: http://www.pwchk.com/home/eng/green_finance
7. Карлін М. Проблеми й перспективи використання «зелених» фінансів територіальними громадами: світовий досвід та Україна. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1 (13). С.148-156.
8. Геєць В. Інтелектуальний капітал та екологізація економічної політики України. *Економіка і прогнозування*. 2019. №2. С. 7–18.
9. OECD. Green Budgeting Framework. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/article/1170928>

10. Комісарук Б. Екологія війни: системний погляд. *Екологічний вісник*. 2023. №2. С. 7–14.
11. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Збитки довкіллю від війни. URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/>
12. Оцінка наслідків руйнування Каховської ГЕС. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2023/09/230915121937204-4928.pdf>
13. Градації зеленого: інвестиції у відновлення України. URL: <https://iki-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/02>
14. Коваленко С. Інституційна трансформація публічних фінансів в умовах екологічної кризи. *Вісник КНЕУ*. 2020. №11. С. 63–72.
15. The Economics Of Welfare. by: Pigou, A. C. Publication date: 1920. Topics: West Bengal Public Library. Publisher: Macmillan and Co., London.
16. Екологічні новини України та світу. ЕкоПолітика. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/>
17. Огляд ціноутворення на викиди вуглецю. SAF Україна. URL: <https://saf.org.ua/news/1974/>
18. Лазарєв А. Зелені облігації як інструмент довіри в екологічній політиці. *Економіка і держава*. 2022. №10. С. 39–44.
19. Banking Exchange. URL: <https://www.bankingexchange.com/>
20. ЄС продовжує підтримувати зелене відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yes-prodovzhuie-pidtrymuvaty-zelene-vidnovlennia-ukrainy>
21. European Union countries' recovery and resilience plans. URL: <https://www.bruegel.org/dataset/european-union-countries-recovery-and-resilience-plans>
22. Пояснення: схема ціноутворення на вуглець у Японії запускається у квітні. URL: https://www.reuters.com/markets/carbon/japans-carbon-pricing-scheme-being-launched-april-2023-03-30/?utm_source=chatgpt.com
23. Україна планує імплементувати Таксономію ЄС для розвитку сталого фінансування. URL: <https://gto.dixigroup.org/novyny/ukraina-planuie-implementuvaty-taksonomiiu-yes-dlia-rozvytku-staloho-finansuvannia>

References:

1. UNHCR. (n.d.). *Climate change, displacement and human rights*. <https://www.unhcr.org/media/climate-change-displacement-and-human-rights>
2. World Bank. (2021). *Groundswell Part III: Acting on internal climate migration*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/837771631204427139/pdf/Groundswell-Part-II-Acting-on-Internal-Climate-Migration.pdf>
3. Stiglitz, J. (2019). How to ensure environmental justice in the 21st century. *Journal of Economic Perspectives*, (4), 12–22.
4. UNEP. (n.d.). *Green finance and investment*. http://www.oecd-ilibrary.org/environment/green-financeandinvestment_24090344
5. United Nations Environment Programme. (2016). *Green Finance for Developing Countries: Needs, Concerns and Innovations*.
6. PwC. (n.d.). *Finance Incentives in China*. http://www.pwchkcom/home/eng/green_finance

7. Karlin, M. (2018). Problems and prospects of using green finance by local communities: World experience and Ukraine. *Economic Journal of Lesya Ukrainka East European National University*, 1(13), 148–156.
8. Heiets, V. (2019). Intellectual capital and the greening of Ukraine's economic policy. *Economy and Forecasting*, (2), 7–18.
9. OECD. (n.d.). *Green Budgeting Framework*. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/article/1170928>
10. Komisaryk, B. (2023). Ecology of war: A systems perspective. *Ecological Bulletin*, (2), 7–14.
11. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (n.d.). *Environmental damage caused by the war*. <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/>
12. National Academy of Sciences of Ukraine. (2023). *Assessment of the consequences of the destruction of the Kakhovka HPP*. <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2023/09/230915121937204-4928.pdf>
13. IKI Ukraine. (2024). *Shades of green: Investments in Ukraine's recovery*. <https://iki-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/02>
14. Kovalenko, S. (2020). Institutional transformation of public finance in an environmental crisis. *Visnyk KNEU*, (11), 63–72.
15. Pigou, A. C. (1920). *The economics of welfare*. London: Macmillan and Co.
16. EcoPolitic. (n.d.). *Environmental news of Ukraine and the world*. <https://ecopolitic.com.ua/ua/>
17. SAF Ukraine. (n.d.). *Carbon pricing overview*. <https://saf.org.ua/news/1974/>
18. Lazarev, A. (2022). Green bonds as a tool of trust in environmental policy. *Economy and State*, (10), 39–44.
19. Banking Exchange. (n.d.). <https://www.bankingexchange.com/>
20. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *EU continues to support Ukraine's green recovery*. <https://www.kmu.gov.ua/news/yes-prodovzhuie-pidtrymuvaty-zelene-vid-novlennia-ukrainy>
21. Bruegel. (n.d.). *EU countries' recovery and resilience plans*. <https://www.bruegel.org/dataset/european-union-countries-recovery-and-resilience-plans>
22. Reuters. (2023, March 30). *Explainer: Japan's carbon pricing scheme launching in April*. <https://www.reuters.com/markets/carbon/japans-carbon-pricing-scheme-being-launched-april-2023-03-30>
23. Dixi Group. (n.d.). *Ukraine plans to implement EU taxonomy for sustainable finance development*. <https://gto.dixigroup.org/novyny/ukraina-planuie-implementuvaty-taksonomiiu-yes-dlia-rozvytku-staloho-finansuvannia>

УДК: 336.2:339.9:332.14

Андрій Буряченко

доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
buriachenko.andrii@kneu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7354-7491

Павло Логвінов

кандидат економічних наук,
докторант Кафедри фінансів імені Віктора Федосова,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
pavlo_logvinov@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9855-0315

ПОЛІТИКА ЗГУРТОВАНOSTІ ЄС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Andrii Buriachenko

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

Pavlo Logvinov

PhD in Economics,
Doctoral student at the Department of finance named after Viktor Fedosov,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF EU COHESION POLICY IN CROSS-BORDER REGIONAL DEVELOPMENT

Анотація. Дослідження присвячене аналізу інструментів фінансової діяльності транскордонного співробітництва країн Карпатського регіону, що є важливим елементом регіональної політики Європейського Союзу. Розглянуто концептуальні засади політики згуртованості ЄС, її еволюцію та сучасні механізми реалізації, зокрема через програми Європейського територіального співробітництва та структурні фонди. Особливу увагу приділено ролі транскордонного співробітництва у стимулюванні місцевого економічного розвитку, соціальної згуртованості та екологічної резильєнтності прикордонних регіонів. Проведено аналіз потенціалу Карпатського Євро регіону для використання фінансових інструментів ЄС, а також оцінено можливості адаптації європейського досвіду

до українських реалій в умовах євроінтеграції та післявоєнної відбудови. У висновках запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів фінансового забезпечення транскордонного співробітництва в Україні, зокрема через залучення інвестицій та використання фондів політики сусідства ЄС.

Ключові слова: Політика згуртованості, транскордонне співробітництво, Карпатський регіон, структурні фонди ЄС, фінансові інструменти.

Abstract. *The study is devoted to the analysis of financial instruments for cross-border cooperation of the Carpathian region countries, which is an important element of the European Union's regional policy. The conceptual foundations of the EU cohesion policy, its evolution and modern mechanisms of implementation, in particular through the European Territorial Cooperation programmes and structural funds, are considered. Particular attention is paid to the role of cross-border cooperation in stimulating local economic development, social cohesion and environmental resilience of border regions. The article analyses the potential of the Carpathian Euroregion to use EU financial instruments and assesses the possibilities of adapting European experience to Ukrainian realities in the context of European integration and post-war reconstruction. The conclusions offer recommendations for improving the mechanisms of financial support for cross-border cooperation in Ukraine, in particular through attracting investment and using EU Neighbourhood Policy funds.*

Key words: *Cohesion policy, cross-border cooperation, Carpathian region, EU structural funds, financial instruments.*

Основний зміст. Політика згуртування Європейського Союзу виступає ключовим інструментом забезпечення збалансованого економічного, соціального та територіального розвитку в європейському просторі. Особливу роль вона відіграє у транскордонному вимірі, де сприяє подоланню бар'єрної функції кордонів та перетворенню периферійних регіонів на простори активної взаємодії. Дослідження показує, що ця політика пройшла складний еволюційний шлях і сьогодні становить комплексну систему механізмів та інструментів, спрямованих на гармонізацію регіонального розвитку ЄС. Для України, що перебуває на шляху до європейської інтеграції, розуміння та імплементація принципів політики згуртування у транскордонному контексті набуває особливого значення з огляду на перспективи вступу до ЄС та необхідність гармонізації соціально-економічного розвитку регіонів.

Постановка проблеми. Кількість наукових досліджень та аналітичних звітів фокусом уваги яких є проблематика регіональних диспропорцій та пошуку інструментів їх подолання, свідчить про значний запит для вирішення існуючих викликів на сучасному європейському просторі. Однією з політик Європейського Союзу, що має важливе значення для України, спрямованої на зменшення регіональних диспропорцій та сприяння економічній і соціальній згуртованості між його державами-членами є Політика згуртування ЄС. Дана політика характеризується можливістю регулювання регіонального розвитку за територіальними ознаками, що можуть не співпадати з існуючими адміністративними межами. Політика

згуртування ЄС охоплює всі європейські регіони, які мають спільні ознаки відповідно до їхньої економічної та територіальної ситуації.

Особливої ваги набуває транскордонний аспект політики згуртування, оскільки саме прикордонні території часто демонструють найбільші відхилення від середніх показників соціально-економічного розвитку. Периферійність цих регіонів, разом із історичними передумовами та політичними чинниками, зумовили необхідність розробки спеціальних інструментів сприяння їхньому розвитку в рамках загальної політики згуртування ЄС.

Для України, яка отримала статус кандидата на членство в ЄС, вивчення механізмів політики згуртування та транскордонного співробітництва набуває особливого практичного значення. Це пов'язано з необхідністю гармонізації регіонального розвитку та підготовки до використання інструментів політики згуртування в українському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання політики згуртування ЄС та транскордонного співробітництва знаходять широке відображення в академічній літературі як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Аналіз публікацій за цією тематикою дозволяє виокремити кілька основних напрямів досліджень.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти транскордонного співробітництва досліджувалися, починаючи з 1950-х років, рядом іноземних науковців та дослідників, серед яких варто зазначити: Г. Мюдріх, Д. Віллерс (Німеччина), З. Хойніцкі, Т. Лієвські, З. Макела, (Польща), П. Кузьмішин, Ю. Тей (Словаччина), інші.

Важливий внесок у дослідження проблематики транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції здійснено вітчизняними науковцями у контексті аналізу регіональної політики ЄС. Серед вітчизняних науковців, що мають вагомий внесок у результати досліджень міжтериторіального співробітництва, варто зазначити О. Амоші, П. Беленького, О. Вишнякова, С. Гакмана, М. Долішнього, В. Євдокименка, Ю. Макогона, А. Мельника, Н. Мікули, В. Пили, С. Писаренка, А. Сторонянську, О. Чмиря, Ю. Макогона та інших. Окрім теоретичних аспектів ними аналізуються геополітичні зміни внаслідок впровадження політики сусідства ЄС та визначається зміна ролі сучасного міжтериторіального співробітництва для України. Результати їх досліджень є вагомим внеском у поглиблення теорії та методології розвитку міжтериторіального співробітництва.

Питання генезису політики згуртування та взаємозв'язку між євро регіональними типами територій досліджується в роботах українських науковців, зокрема О. Зайця [3]. Дослідженню особливостей регіональних моделей розвитку держав Європейського континенту присвячено ряд досліджень в працях Є. Кіш [4]. Практичні аспекти в управлінні організацією та фінансуванні заходів щодо розвитку єврорегіонального співробітництва детально представлені у наукових публікаціях А. Панова [6]. Фінансові аспекти функціонування європейських регіонів та об'єднань держав досліджено науковцями А. Буряченко з К. Левченко [2].

Дослідження останніх років акцентують увагу на можливостях залучення фінансових ресурсів для України в рамках політики згуртованості, що проводились О. Гуменюк [10], та важливості процесів територіальної конвергенції, що зазначено в результатах досліджень експертів Програми «U-LEAD з Європою [1] необхідності

трансформації політики регіонального розвитку України відповідно до європейських стандартів, а також на інструментах розвитку транскордонного співробітництва, зокрема європейських об'єднаннях територіального співробітництва.

Проте, незважаючи на значний науковий доробок, низка питань залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, недостатньо висвітлено практичні механізми імплементації принципів політики згуртування ЄС в українських реаліях, питання адаптації інструментів європейського транскордонного співробітництва до умов України, а також оцінка ефективності та наслідків політики згуртування для периферійних регіонів. Крім того, потребують додаткового вивчення фінансові механізми забезпечення транскордонного співробітництва в контексті діючої політики згуртування ЄС на період 2021-2027 років та підготовки до нової періоду багаторічного фінансового планування до 2035 року.

Мета дослідження

Метою дослідження є аналіз концептуальних засад, інструментів та практичних механізмів реалізації політики згуртування ЄС у забезпеченні транскордонного регіонального розвитку, а також визначення перспектив застосування європейського досвіду в українських реаліях в контексті євроінтеграційних процесів, концептуалізація рекомендацій для імплементації політики згуртування.

Досягнення мети дослідження окреслює вирішення таких завдань:

- проаналізувати сучасні інструменти та механізми політики згуртування, спрямовані на розвиток транскордонних регіонів;
- визначити роль європейських об'єднань територіального співробітництва у забезпеченні транскордонного розвитку;
- оцінити потенціал політики згуртування ЄС для можливостей розвитку транскордонних регіонів України;
- розробити рекомендації щодо імплементації європейського досвіду політики згуртування у в українських реаліях регіональної співпраці.

Сучасні виміри політики згуртування ЄС

Сучасна політика згуртування ЄС на період 2021-2027 років є найбільшою інвестиційною політикою ЄС, на яку спрямовується третина спільного бюджету Союзу, що становить у зазначеному програмному періоді 392 млрд євро. Вона підтримує інвестиції в економічний розвиток на рівні окремих інституцій, муніципалітетів, регіонів і секторів, допомагаючи бідним регіонам конкурувати на єдиному європейському ринку та наздогнати більш розвинені території⁶.

На період 2021-2027 рр. політика згуртованості ЄС спрямована на п'ять основних цілей спрямованих на зменшення економічних, соціальних та територіальних диспропорцій між його регіонами:

- більш розумна Європа через інновації, діджиталізацію, економічні трансформації та підтримку малого і середнього бізнесу;
- більш зелена Європа з низьковуглецевою економікою, імплементацією Паризької угоди та інвестиціями в енергетичний перехід, відновлювані джерела енергії та боротьбу зі зміною клімату;
- більш пов'язана Європа із стратегічними транспортними та цифровими мережами;

- більш соціальна Європа, що впроваджує Європейську опору соціальних прав та підтримує якісну зайнятість, освіту, навички, соціальну інклюзію та рівний доступ до охорони здоров'я;

Європа ближча до громадян через підтримку стратегій місцевого розвитку та сталого міського розвитку по всьому ЄС [10].

На рисунку 1 візуально представлено п'ять основних цілей, що фінансуються з відповідних структурних фондів політики згуртованості Європейського Союзу:

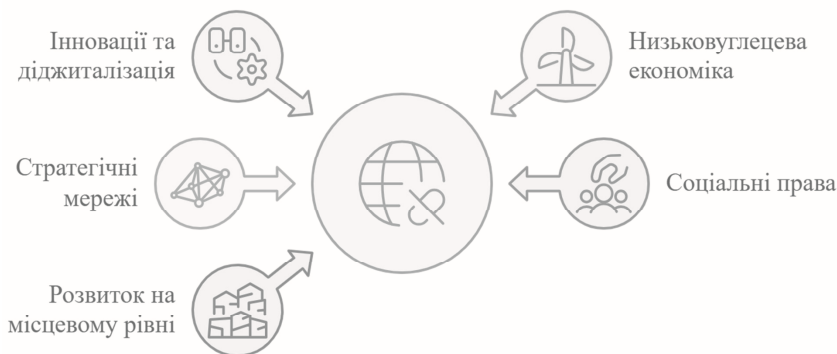

Рис. 1. Основні цілі політики згуртованості ЄС на період 2021-2027 рр.

Впровадження політики згуртування здійснюється через структурні фонди бюджету ЄС, що створені з для скорочення економічної та соціальної нерівності між різними європейськими регіонами. Дотримання правил рівного доступу до фінансових ресурсів передбачає можливість залучення коштів для всіх регіонів ЄС, але першочерговою є підтримка для менш спроможних та вразливих територій.

Європейський Союз пропонує потужні фінансові інструменти для сприяння регіональному розвитку, транскордонній співпраці та зменшенню соціально-економічних диспропорцій між регіонами. Проведений аналіз сучасних фінансових інструментів, що використовується в тому числі для транскордонної співпраці країн Карпатського регіону, дозволяє їхнє виокремлення за двома напрямками: програми Європейського територіального співробітництва (далі – ЄТС, Interreg) та структурні фонди ЄС. Детальний аналіз нормативно правової бази дозволяє сформулювати ключові відмінності та характеристики програми територіального співробітництва та фондів.

Interreg – це спеціальний інструмент ЄС з фінансовим компонентом, що сприяє гармонійному розвитку через транскордонне співробітництво⁸. Програма дозволяє інституціям, територіям та людям співпрацювати над спільними викликами, зменшувати бар'єри, створені кордонами, та будувати відносини довіри та солідарності. Фінансування: використовуються кошти з Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF). Цілі: програмна діяльність зосереджена на внутрішньому співробітництві між регіонами ЄС. Пріоритети: смарт-регіони (інновації та цифровізація), зелена економіка (низьковуглецевий розвиток і адаптація до кліматичних змін), соціальна інтеграція (зайнятість, освіта), територіальна згуртованість (розвиток міст і сільських територій).

Варто також зазначити й інші програмні компоненти Interreg, що мають різні цілі, джерела фінансування та розрізняються за відповідними аббревіатурними позначеннями, а саме: Interreg A та Interreg B.

Транскордонне співробітництво (Interreg A). Даний інструмент передбачає фінансовий ресурс, що спрямовується на прикордонні регіони (наприклад, Польща-Україна, Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна) з наданням грантів на спільні інфраструктурні, туристичні та екологічні проекти.

Транснаціональна співпраця (Interreg B). Даний інструмент передбачає фінансовий ресурс, що спрямовується на подолання макрорегіональних проблем, таких як визначені у Карпатській стратегії, а також, сприяння інноваціям та стійкості.

Interreg NEXT – це спеціалізована програма ЄС, яка розширює принципи використання фінансових інструментів Interreg на зовнішні кордони ЄС для співпраці з країнами-сусідами. Вона є частиною політики сусідства ЄС і спрямована на зміцнення партнерських відносин між країнами-членами ЄС та їхніми сусідами. Фінансування: крім коштів Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF), використовуються кошти з Інструменту сусідства й міжнародного співробітництва (NDICI) та Інструменту передвступної допомоги (IPA). Цілі: програмна діяльність зосереджена на зовнішньому співробітництві між країнами ЄС і сусідами. Пріоритети: адаптація до кліматичних змін і циркуляційна економіка, зміцнення біорізноманіття та екологічної інфраструктури, соціальна інтеграція через освіту та охорону здоров'я, покращення управління через партнерство між країнами.

Interreg NEXT має суттєві відмінності, оскільки даний фінансовий інструмент дозволяє поширення співпраці на сусідів, які не є членами ЄС, таких як Україна.

Ключові відмінності складових Програм Interreg, що стосуються країн з різним ступенем інтеграції до Європейського Союзу, представлені у Табл.1

Таблиця 1

Основні параметри Програм Interreg та Interreg NEXT

Параметр	Interreg	Interreg NEXT
Географія	Внутрішні кордони ЄС	Зовнішні кордони ЄС
Фінансування	ERDF	ERDF, NDICI, IPA
Цільова аудиторія	Регіони держав-членів ЄС	Регіони держав-членів і сусідніх країн
Пріоритети	Інновації, зелена економіка, соціальна згуртованість	Екологія, адаптація до клімату, соціальна інтеграція
Політичний контекст	Політика згуртованості ЄС	Політика сусідства ЄС

Для України¹ як держави Карпатського регіону є доступними компоненти Програми Interreg NEXT протягом періоду 2021-2027 років:

Poland-Ukraine з бюджетом €187,4 млн, з яких €170,3 млн призначені безпосередньо для проектів.

Romania-Ukraine для фінансування проектів у сфері охорони здоров'я, освіти, туризму, культури, адаптації до змін клімату та управління кордонами³.

¹Окремі області

Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine спрямована на розвиток співпраці між регіонами Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей України та прилеглими районами Угорщини, Румунії та Словаччини [1].

До даного інструменту фінансування можуть долучатися місцеві органи самоврядування та інші неприбуткові організації з Рівненської, Волинської, Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської та Закарпатської областей. Проекти поділяються на великі інфраструктурні, звичайні та малі.

Структурні фонди ЄС

Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF)

ERDF є ключовим інструментом зміцнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості в ЄС шляхом усунення диспропорцій між регіонами у 2021-2027 роках.

Європейський соціальний фонд+ (ESF+)

ESF+ є головним інструментом ЄС для інвестицій у людський потенціал з бюджетом €95,8 млрд на 2021-2027 роки. Фонд підтримує стратегію ЄС щодо вдосконалення якісної освіти, навчання та освіти протягом життя.

Нещодавні поправки дозволяють державам-членам перенаправляти фінансування ESF+ на розвиток навичок у стратегічних секторах, таких як оборонна промисловість та екологічно чисті галузі. Також передбачена додаткова підтримка регіонів, що межують з росією, Білоруссю та Україною, які стикаються з конкретними викликами.

Фонд згуртування (CF) – ще один важливий інструмент політики згуртованості ЄС, що фінансує проекти в галузі транспорту та навколишнього середовища в країнах, де валовий національний дохід на одного жителя нижчий за 90% від середнього показника ЄС.

Проведений аналіз фінансових інструментів Європейського Союзу для сприяння регіональному розвитку, транскордонній співпраці та зменшенню соціально-економічних диспропорцій між регіонами дозволяє їхнє схематичне представлення. На рис. 2, фінансові інструменти виокремлено за наступними напрямками: програми Європейського територіального співробітництва (Interreg) та трьох структурних фондів ЄС.

Важливим елементом сучасної політики згуртування є збільшення уваги до необхідності кращого інформування про її результати. Держави-члени та регіони посилили вимоги щодо комунікації, організації заходів для висвітлення великих проектів, що фінансуються ЄС, та розробки планів соціальних медіа.

Нова політика згуртування також запроваджує щорічний огляд результатів діяльності у формі політичного діалогу між органами влади та спеціально уповноваженим ЄС органом – Комісією ЄС. Для оцінювання результатів Комісія ЄС розробила понад 40 спільних індикаторів, які охоплюють різні сфери, включаючи продуктивні інвестиції, ІКТ, транспорт, довкілля, дослідження та інновації, енергетику та зміну клімату, соціальну інфраструктуру, розвиток міст та європейське територіальне співробітництво [8].

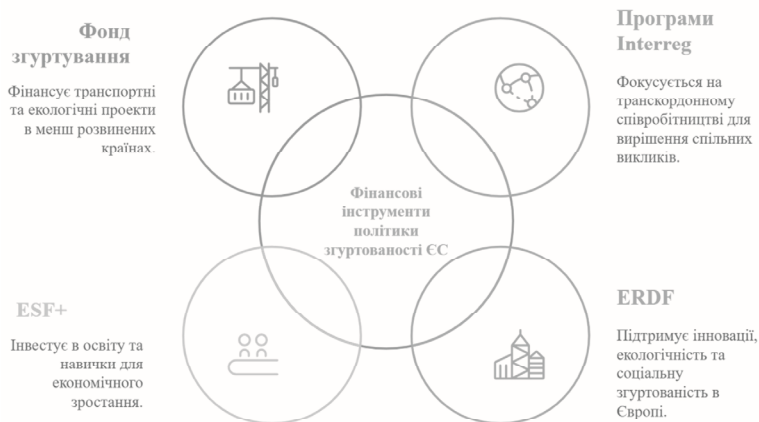

Рис. 2. Фінансові інструменти політики згуртованості ЄС у програмному періоді 2021-2027 років.

Ключовим викликом є розвиток потенціалу проектного менеджменту на місцевому та регіональному рівнях, оскільки відсутність кваліфікованого персоналу та досвіду у підготовці проектних заявок може стати перешкодою для отримання та належного освоєння фінансування ЄС.

Важливого значення для України має доступність до фінансових інструментів, що різняться для різних країн Карпатського регіону, оскільки пряме фінансування зі структурних фондів доступне переважно державам-членам ЄС, Україна як країна-кандидат може брати участь у програмах Interreg та отримувати підтримку через Інструмент передвступної допомоги (ІПА). Це своєрідне «тренування» для подальшого ефективного використання структурних фондів після вступу до ЄС [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дозволяє зробити низку важливих висновків щодо ролі політики згуртування ЄС у забезпеченні транскордонного регіонального розвитку та перспектив використання європейського досвіду в українському контексті.

По-перше, політика згуртування ЄС є ключовим інструментом скорочення регіональних диспропорцій та сприяння економічній і соціальній згуртованості між державами-членами. Вона пройшла тривалий шлях еволюції від початкових форм фінансової допомоги до комплексної системи механізмів регіонального розвитку, що адаптуються до викликів та потреб сучасного європейського простору.

По-друге, транскордонне співробітництво є невід'ємною складовою політики згуртування, яке набуває особливого значення у контексті розширення ЄС та встановлення нових кордонів. Воно виступає важливим елементом європейської інтеграції, сприяючи перетворенню кордонів з бар'єрів на простори активної взаємодії та співпраці.

По-третє, сучасна політика згуртування ЄС (2021-2027) пропонує широкі можливості для розвитку транскордонних регіонів через реалізацію п'яти основних цілей: розумна Європа, зелена Європа, пов'язана Європа, соціальна Європа та Європа ближча до громадян. Ці цілі створюють комплексну рамку для розвитку транскордонних регіонів у різних аспектах їхнього функціонування.

По-четверте, для України, яка отримала статус кандидата на членство в ЄС, транскордонне співробітництво у рамках політики згуртування є перспективним напрямом взаємодії з Європейським Союзом. Воно дозволяє використовувати потенціал прикордонних регіонів для стимулювання їхнього розвитку та інтеграції у європейський простір.

По-п'яте, аналіз комплексної оцінки згуртування регіонів України показує низький рівень соціальної та територіальної згуртованості для усіх адміністративних областей. Відповідно, інвестиційні пріоритети, визначені у політиці згуртування ЄС, мають стати стратегічними імперативами регіональної політики України.

На основі проведеного дослідження можна визначити такі рекомендації для України щодо використання досвіду політики згуртування ЄС у забезпеченні транскордонного регіонального розвитку:

1. Адаптація нормативно-правової бази транскордонного співробітництва до стандартів ЄС, що дозволить ефективніше використовувати інструменти політики згуртування.

2. Розробка стратегій транскордонного співробітництва, які б узгоджувалися з цілями політики згуртування ЄС на 2021-2027 роки.

3. Розробка системи моніторингу та оцінки ефективності транскордонного співробітництва за індикаторами, які використовуються в політиці згуртування ЄС.

Таким чином, концептуалізація стратегічного співробітництва в рамках Карпатського євро регіону набуває нової структурної формації, зумовленої необхідністю інтеграції та синергії інституцій у спектрі багаторівневого управління. Еволюцією механізмів міжрегіонального співробітництва ініційовано консолідацію адміністративно-територіальних органів влади у форматі прийняття спільних декларативних актів та консолідованих проявів співробітництва, репрезентуючи системний імператив формулювання макрорегіональної доктрини розвитку [2].

Перспективи подальших досліджень пов'язані з детальнішим вивченням практичних механізмів імплементації інструментів політики згуртування ЄС в українських реаліях, аналізом ефективності існуючих програм транскордонного співробітництва, а також оцінкою впливу транскордонного співробітництва на соціально-економічний розвиток прикордонних територій. Особливої уваги заслуговує дослідження потенціалу європейських об'єднань територіального співробітництва за участю українських регіонів та розробка рекомендацій щодо їх ефективного функціонування.

Список використаних джерел:

1. Analytical Document. (2023). *The Process of Ukraine's Accession to the EU in the Context of Regional and Local Development*. Kyiv. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/c63b0eb665fdf3266d87a52bf3de8ec9.pdf>
2. Buriachenko, A., Levchenko, K., Spasiv, N., & Osipova, A. (2022). Fiscal decentralization of the Visegrád Group countries as a key factor of development. *ACTA INNOVATIONS*, 45, 31–44. URL: <https://doi.org/10.62441/actainnovations.v45i.296>
3. Заяць, О. І. (2019). Прикордонне співробітництво як передумова розвитку міжнародної економічної конвергенції. *Науковий вісник Ужгородського*

- національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 24(Ч.2), 21–26. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_2_2019ua/6.pdf
4. Кіш, Є. (2019). Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>
 5. Logvinov, P., Buriachenko, A., Gaponiuk, M., Petrukha, S., & Siusko, M. (2025). EU Cohesion Policy and Cross-border Cooperation: Strategies for Sustainable Development of the Carpathian Region. *International Journal of Organizational Leadership*, 14 (First Special Issue 2025), 170–189. URL: <https://doi.org/10.33844/ijol.2025.60471>
 6. Панов, А. В. (2011). Євро регіон як інструмент прикордонного (транс кордонного) співробітництва. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*, 8, 20–26. URL: <https://alenpanov.org.ua/ua/article/13/16>
 7. Європейська Комісія. (2025). *A modernised cohesion policy to boost the EU's strategic priorities*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/04-01-2025-a-modernised-cohesion-policy-to-boost-the-eu-s-strategic-priorities_en
 8. Європейська політика згуртування. *Distance Course Materials*. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/812ea45e-d347-4e07-8f90-e8cf7bfc1183/DistanceCourseMaterials.pdf>
 9. VoxUkraine Editorial Team. (2023). Політика згуртування ЄС як основа регіонального розвитку держав-членів. URL: <https://voxukraine.org/polityka-zgurtuvannya-yes-yak-osnova-regionalnogo-rozvytku-derzhav-chleniv>
 10. Гуменюк, О. (2025). Політика згуртованості ЄС: можливості залучення фінансових ресурсів для України. Реанімаційний Пакет Реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/polityka-zghurtovanosti-yes-mozhlyvosti-zaluchennia-finansovykh-resursiv-dlia-ukrainy/>

References:

1. Analytical Document (2023). *The Process of Ukraine's Accession to the EU in the Context of Regional and Local Development*. Kyiv. Available at: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/c63b0eb665fdf3266d87a52bf3de8ec9.pdf>
2. Buriachenko, A., Levchenko, K., Spasiv, N., & Osipova, A. (2022). Fiscal decentralization of the Visegrád Group countries as a key factor of development. *ACTA INNOVATIONS*, 45, 31–44. Available at: <https://doi.org/10.62441/actainnovations.v45i.296>
3. Zaiats, O. I. (2019). Prykordonne spivrobitnytstvo yak peredumova rozvytku mizhnarodnoi ekonomichnoi konverhentsii [Border cooperation as a prerequisite for the development of international economic convergence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, 24/2, 21–26. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_2_2019ua/6.pdf [in Ukrainian].
4. Kish, Ye. (2019). Rehionalna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: stratehichni imperatyvy dlia Ukrainy [European Union regional policy: strategic imperatives for Ukraine]. Available at: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>

5. Logvinov, P., Buriachenko, A., Gaponiuk, M., Petrukha, S., & Siusko, M. (2025). EU Cohesion Policy and Cross-border Cooperation: Strategies for Sustainable Development of the Carpathian Region. *International Journal of Organizational Leadership*, 14 (First Special Issue 2025), 170–189. Available at: <https://doi.org/10.33844/ijol.2025.60471>
6. Panov, A. V. (2011). Yevrorehiony yak instrument prykordonnoho (transkordonnoho) spivrobotnytstva [Euroregions as a tool for border (cross-border) cooperation]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky*, 8, 20–26. Available at: <https://alenpanov.org.ua/ua/article/13/16> [in Ukrainian].
7. European Commission (2025). *A modernised cohesion policy to boost the EU's strategic priorities*. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/04-01-2025-a-modernised-cohesion-policy-to-boost-the-eu-s-strategic-priorities_en
8. Ievropeiska polityka zghurtuvannia [European cohesion policy]. *Distance Course Materials*. Available at: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/812ea45e-d347-4e07-8f90-e8cf7bfc1183/DistanceCourseMaterials.pdf> [in Ukrainian].
9. VoxUkraine Editorial Team. (2023). Polityka zghurtuvannia YeS yak osnova rehionalnoho rozvytku derzhav-chleniv [The EU's cohesion policy as the basis for regional development in member states]. Available at: <https://voxukraine.org/polityka-zgurtuvannya-yes-yak-osnova-regionalnogo-rozvytku-derzhav-chleniv> [in Ukrainian].
10. Humeniuk, O. (2025). Polityka zghurtovanosti YeS: mozhlyvosti zaluchennia finansovykh resursiv dlia Ukrainy [EU cohesion policy: opportunities for Ukraine to attract financial resources]. *Reanimatsiinyi Paket Reform*. Available at: <https://rpr.org.ua/news/polityka-zghurtovanosti-yes-mozhlyvosti-zaluchennia-finansovykh-resursiv-dlia-ukrainy/>

УДК: 336.7

Людмила Васютинська

кандидат економічних наук, доцент,

Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

tereza.vaslud@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8413-6268

АЛЬТЕРНАТИВНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ФОНДИ: СУТНІСТЬ, ДРАЙВЕРИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТА СУЧАСНІ ТРЕНДИ

Lyudmyla Vasyutynska

PhD in Economic, Associate Professor

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

ALTERNATIVE INVESTMENT FUNDS: ESSENCE, DRIVERS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS, AND CONTEMPORARY TRENDS

Анотація. Проведено порівняльний аналіз традиційних та альтернативних фондів за ключовими ознаками (класи активів, стратегії, ризик, доходність, ліквідність, комісії, регулювання, доступність, інвестиційний горизонт), що дозволяє розуміти особливості функціонування альтернативних інвестиційних фондів (АІФ) для інвесторів. Визначено ключові детермінанти інвестиційної привабливості АІФ з огляду на класи активів, зокрема, хедж-фонди, приватні інвестиції, венчурні фонди, фонди нерухомості й інфраструктури, предмети колекціонування, приватний борг, криптовалюти. Проаналізовано сучасні тренди розвитку ринку АІФ, включаючи вплив макроекономічної нестабільності, зростання інституційного та роздрібного інтересу, розвиток технологій та цифровізації й фрагментацію світових фінансових ринків. Результати дослідження вказують на необхідність адаптації АІФ до мінливих ринкових умов шляхом посилення ризик-менеджменту, стратегічної гнучкості та відповідності новим регуляторним стандартам, що має істотне значення для інвесторів і регуляторів у контексті глобальних фінансових трансформацій і локальних особливостей. Незважаючи на це, АІФ залишаються важливим елементом світової інвестиційної екосистеми, що потребує подальшого дослідження та адаптації до мінливих ринкових умов.

Ключові слова: хедж-фонди, приватні інвестиції, венчурні фонди, фонди нерухомості, інфраструктура, предмети колекціонування, приватний борг, криптовалюти.

Abstract. Relevance of the research on alternative investment funds (AIFs) is driven by their key role in the global financial system, which is transforming under the influence

of declining yields of traditional financial instruments, the emergence of innovative assets, and the increasing demand for diversified investment solutions. AIFs offer opportunities for achieving high returns, but they are accompanied by complex risks, regulatory constraints, and macroeconomic challenges, which underscores the need for an in-depth analysis of their nature, structure, and investment attractiveness.

The aim of the research is to reveal the economic essence of AIFs, systematize the factors determining their attractiveness to investors, and identify the key challenges for their further development based on an analysis of current trends. In the research process, the absence of a unified approach to the definition of AIFs was identified, which is due to their diversity and the different approaches to identifying key characteristics. A comparative analysis of traditional and alternative funds was conducted based on key features (asset classes, strategies, risk/return, liquidity, fees, regulation, accessibility, investment horizon), which allows for an understanding of the specifics of AIFs' functioning for investors. The key determinants of AIFs' investment attractiveness were identified, considering the asset classes they encompass, including hedge funds, private equity, venture capital funds, real estate and infrastructure funds, collectibles, private debt, and cryptocurrencies. Current trends in the AIF market development were analyzed, including the impact of macroeconomic instability, the growth of institutional and retail interest, the development of technologies and digitalization, and the fragmentation of global financial markets. The research results indicate the need for AIFs to adapt to changing market conditions by strengthening risk management, strategic flexibility, and compliance with new regulatory standards, which is critical for investors and regulators in the context of global financial transformations and local specificities. Despite this, AIFs remain an important element of the global investment ecosystem, requiring further research and adaptation to evolving market conditions.

Key words: *hedge funds, private equity, venture capital funds, real estate funds, infrastructure, collectibles, private debt, cryptocurrencies*

Постановка проблеми. Останнім часом тематика, що пов'язана з формуванням і використанням альтернативних інвестиційних фондів (АІФ) привертає все більшу увагу як науковців, так й інвесторів у всьому світі. Це обумовлено глобальними трендами, які визначають розвиток світової валютно-фінансової системи, скороченням відсоткових ставок за кредитами і облігаційними позиками при одночасній появі складних інструментів інвестування, активно використовуваних АІФ. Розвиток сектора інвестиційних фондів призвів до його поділу на традиційні та альтернативні.

Розширення та диференціація діяльності фондів, які націлені на задоволення попиту, можливе через підвищення їхньої інвестиційної привабливості. Зважаючи на особливості українського фінансового ринку загалом та тенденції розвитку сектору інвестиційних фондів, зокрема, виникає необхідність в дослідженні економічної сутності АІФ, вивченні детермінант, які впливають на їх інвестиційну привабливість та визначення перспектив їх подальшого розвитку у глобальному контексті. Наведені аргументи зумовлюють актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, які у своїх роботах висвітлювали суть та особливості розвитку АІФ можна відзначити таких, як Л. Сведроє, Ж. Кизер, К. Бакер, В. Дебски, М. Ансон, Ф. Фабоцці, Ф. Жонес, А.Н. Дорсей, Х. Бромма, Л. Бромма, Г. Грегориоу, Л. Жаєгер та ін.

У публікаціях названих авторів досліджуються основні характерні ознаки фондів АІФ, але проблема виявляється у різних методологічних підходах щодо ідентифікації фондів, які відносяться до АІФ, що утруднює їх порівнянність.

Що стосується оцінки інвестиційної привабливості АІФ, увага дослідників зосереджена, в основному, на проблемах структури інвестиційних портфелів цих фондів, на зіставленні прибутковості та ризиків інвестицій АІФ у фінансові активи через банки або традиційні фонди. Ці питання досліджувалися у працях В. Седлацека, Р. Столза, К. Хоффмана та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень АІФ, потребують додаткового вивчення питання з розкриття сутності АІФ з метою їх ідентифікації через визначення ключових ознак. Турбулентність зовнішнього середовища, що зумовлена економічною нестабільністю, геополітичними ризиками та посиленням регуляторних вимог, впливаючи на ліквідність, конкуренцію за активи та інвестиційну привабливість АІФ, що вимагає аналізу детермінант, які впливають на тенденції розвитку останніх.

Формулювання мети дослідження. Мета дослідження полягає у розкритті економічної сутності АІФ, систематизації факторів, що визначають їхню інвестиційну привабливість та виявленні ключових викликів для подальшого розвитку АІФ на основі аналізу сучасних тенденцій та визначення перспектив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукової літератури дозволило дійти висновку, що єдиного підходу до розкриття сутності АІФ, яке точно і всебічно розкриває суть поняття «альтернативний інвестиційний фонд» не існує. У загальноприйнятому сенсі альтернативним називається фонд, що включає, так звані, альтернативні активи, які Л. Сведроє та Ж. Кізер, популяризуючи науку про інвестування, ідентифікують як вкладення, відмінні від акцій, облігацій та інших боргових інструментів з обмеженим ризиком або банківських інструментів, на кшталт депозитних сертифікатів [1].

У працях В. Дебскі дається ширше визначення АІФ. У своїх дослідженнях автор відносить до альтернативних інвестиційних фондів всі активи, окрім тих, що складають традиційні фонди, тобто фонди, які інвестують в акції, облігації та інструменти грошового ринку [2].

М. Ансон, Ф. Фабоцці та Ф. Жонес [3] вважають, що акцент має бути перенесений з активів на стратегії, які використовуються для управління АІФ. Така думка знайшла підтримку й у дослідженнях М. Ансона [4].

Підходи, що використовувалися названими авторами для тлумачення АІФ, не входять у протиріччя за суттю. Їх відмінність полягає, в основному, у ознаках ідентифікації.

Більш докладний перелік стратегій та інструментів інвестування міститься в дослідженні А. Дорсей, де в якості альтернативних інвестицій згадуються вкладення в хедж-фонди та фонди прямих інвестицій, а в ролі альтернативних

активів виступають валюти, нерухомість та різні товарні деривативи (похідні контракти на сировину, метали та сільськогосподарську продукцію) [5].

Х. Бромма та Л. Бромма називають альтернативними вкладення у дорогоцінні метали, «зелені» та «соціально відповідальні» інвестиції [6].

Г. Грегоріоу додає до цього переліку предмети мистецтва [7], а Л. Жасгер – інші фізичні активи (земля, монети, марки, вино), сек'юритизовані продукти, до яких належать, наприклад, іпотечні цінні папери (MBS), а також інвестиції в ринки, що розвиваються [8].

Аналіз літературних джерел надав можливість з'ясувати, що перелік альтернативних інвестицій фактично необмежений, оскільки включає альтернативні активи, альтернативні стратегії та їх комбінації.

Проведений аналіз ідентифікації альтернативних інвестиційних фондів дозволив з'ясувати, що інвестиції спрямовуються в активи, які виходять за межі звичайних публічно торгованих акцій та облігацій. Тому доцільно здійснити порівняння традиційних і альтернативних інвестиційних фондів за відповідними ознаками (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз традиційних і альтернативних інвестиційних фондів

Ознака	Традиційні фонди (Mutual Funds, ETFs та ін.)	Альтернативні інвестиційні фонди
1	2	3
Класи активів	Акції, облігацій, грошові інструменти, деривативи	Фонди приватних інвестицій, венчурні фонди, фонди нерухомості хедж-фонди, криптовалюта та ін.
Стратегії	Більш прості і традиційні	Складні, гнучкі, можуть включати леверидж, токенизацію, арбітраж тощо
Ризик і доходність	Помірна доходність й більш низькі ризики (3–7% IRR)	Високі ризики, потенційна доходність (8–15% IRR)
Ліквідність	Висока, активи легко придбати і продати на біржах	Від високої (криптовалюти) до низької (приватний капітал, нерухомість)
Комісії	Низькі (0.5–2% за управління)	Високі (управління + результат, переважно, (2% за управління + 20% від прибутку)
Регулювання	Законодавчі бар'єри, висока прозорість процесів	Рівень урегульованості не такий жорсткий, інформація про діяльність обмежена
Суб'єктна доступність	Широка доступність для більшості інвесторів, низькі пороги входу	Переважно для кваліфікованих інвесторів
Інвестиційний горизонт	Переважно довгостроковий	Від середньострокового до довгострокового

Джерело: складено автором

Порівняльний аналіз, наведений у таблиці 1, висвітлює їх ключові особливості традиційних й альтернативних інвестиційних фондів, які впливають на механізм інвестування. Така класифікація допомагає інвесторам оцінити ризики, потенційну дохідність і відповідність фондів їхнім цілям та толерантності до ризику. Вона також сприяє регуляторам у розробці відповідних норм для захисту інвесторів.

У дослідженнях альтернативних інвестиційних фондів питанням, пов'язаним із клієнтами цих фондів, приділяється недостатньо уваги. Тим не менш, розуміння їх інвестиційних цілей є критично важливим для визначення факторів, що впливають на інвестиційну привабливість АІФ. У зв'язку з цим серед клієнтів інвестиційних фондів першочергово необхідно виділити тих, які мають право інвестувати в АІФ.

Традиційно інвесторів прийнято класифікувати на дві основні категорії: інституційні та приватні (неінституційні), але є й інші категорії інвесторів, серед яких слід виділити різноманітні благодійні організації, цільові фонди, корпорації, держави, центральні банки, суверенні фонди тощо.

На світових фінансових ринках ключову роль серед інституційних інвесторів відіграють страхові компанії, пенсійні фонди та інституції колективного інвестування.

Серед приватних інвесторів в окрему категорію виділяють фізичних осіб, які мають високий рівень добробуту (так звані, High Net Worth Individuals). Причина виділення таких суб'єктів – індивідуальність інвестора для фінансових посередників. Ці інвестори є клієнтами приватного банкінгу, хедж-фондів та сімейних офісів. Слід мати на увазі, як на це зазначається у різних наукових джерелах, що саме інвестори, які належать до групи HNWI дали поштовх для розвитку АІФ на початковому етапі їх розвитку. С плином часу перевагу почали складати інституціональні інвестори, частка вкладень яких нині перевищує 70%.

У наукових дослідженнях часто спостерігається підміна понять інституційних та кваліфікованих інвесторів, що звужує коло потенційних інвесторів АІФ, практично виключаючи з них фізичних осіб. Важливо розуміти, що кваліфікованими інвесторами можуть бути як юридичні, і фізичні особи, які належать як до інституційних, так й до неінституційних інвесторів. Саме такі регулючі норми є в країнах ЄС і США.

Відповідно до класів активів, які складають АІФ найвідомішим і найпоширенішим є хедж-фонди (Hedge Funds) – закритий чи інтервальний фонд, доступний лише для обмеженого кола інвесторів, здатних дозволити собі значні вкладення. Такі фонди інвестують у широкий перелік фінансових інструментів, найчастіше з використанням позикових коштів та інших стратегій із високим рівнем ризику.

Хедж-фонди мають низку унікальних характеристик. По-перше, вони є активно керованими інвестиційними фондами з метою отримання абсолютної прибутковості незалежно від ринкових коливань. По-друге, хедж-фонди можуть інвестувати капітал у широкий спектр фінансових ринків, працюючи практично з усіма фінансовими інструментами та використовуючи високий рівень фінансового важеля й безліч різних інвестиційних стратегій. По-третє, хедж-фонди можуть бути не тільки закритими, але й інтервальними, оскільки деякі торгові стратегії, що ними використовуються, не передбачають тривалого періоду інвестування.

Для хедж-фондів характерно, що управляючі фонду зазвичайкладають власні кошти нарівні з його клієнтами, що зближує їх інтереси з інтересами інвесторів. При

цьому їм виплачується щорічна винагорода від активів фонду. Поряд із цим у разі зростання вартості активів фонду вони отримують і певний відсоток від прибутку, який називають заохочувальною премією. Широко поширений принцип «2+20», де керуючим щорічно відраховується 2% від активів, які знаходяться під управлінням й 20% від отриманого прибутку (пропорційно до їхньої пайової участі). При цьому вважається, що чим компетентніші керуючі, тим вища їхня винагорода, яка може доходити до 50% від прибутку.

Зупиняючись на стратегіях хедж-фондів, можна навести найбільш розповсюджені з них, зокрема:

Акції довгі/короткі (equity long/short) – це стратегія, при якій фонд одночасно купує акції, які на очікування виростуть у ціні (довгі позиції), і продає без покриття акції, які на очікування упадуть у ціні (короткі позиції) з метою отримання прибутку на різниці у русі цін.

Мультистратегія (multi-strategy) передбачає використання фондом декількох інвестиційних стратегій в межах одного портфелю для диверсифікації ризиків і підвищення доходності.

Стратегія (long biased) з уклоном до довгих позицій, яка подібна до equity long/short, але з вигідним акцентом на довгі позиції (покупка акцій), де короткі позиції використовуються в меншій мірі для хеджування або додаткового прибутку.

Арбітраж (arbitrage) – стратегія, що спрямована на отримання прибутку від цінових розходжень між пов'язаними активами або ринками (наприклад, між акціями та їх продуктами, між біржами або між подібними цінними паперами).

Композитний хедж-фонд (HF-composite) – це не конкретна стратегія, а скоріше агрегований індекс або портфель, який включає в себе результати різних стратегій хедж-фондів (наприклад, акції, довгі/короткі, макро, арбітражні тощо). Використовується для оцінки загальної продукції хедж-фондів.

Стратегія, орієнтована на подію (event-driven), або стратегія, що спрямована на отримання прибутку з корпоративних подій, таких як злиття та поглинання, реструктуризація, банкрутство або інші значні зміни в компаніях.

Кредитна стратегія (credit), яка зосереджена на інвестиціях у боргові інструменти (облігації, кредити, деривативи), де прибуток генерується за рахунок різниці у прибутковості, кредитних спредів чи реструктуризації боргу (часто включає високоприбуткові (high-yield) чи проблемні боргові активи (distressed)).

Макроекономічна стратегія (macro) ґрунтується на аналізі глобальних економічних, політичних та фінансових трендів. Фонди здійснюють ставки на зміни процентних ставок, валютних курсів, сировинних цін чи індексів, використовуючи акції, облігації, деривативи та валюти.

Квантитативна стратегія (Quantitative) – стратегія, що використовує математичні моделі, алгоритми та великі дані для прийняття інвестиційних рішень і заснована на статистичному аналізі та автоматизованій торгівлі, мінімізуючи людський фактор.

Отже, інвестиційна привабливість хедж-фондів полягає, насамперед, у їхньому потенціалі забезпечити вищу доходність, диверсифікацію та захист від ринкових спадів завдяки гнучким та складним інвестиційним стратегіям, які реалізуються досвідченими керуючими.

Приватні приватні інвестиції (Private Equity) – інвестиції компаній, які не котируються на фондових біржах, тобто не є публічно торгованими. Фонди прямих інвестицій відрізняються від інших АІФ тим, що придбають значні, зокрема контрольні, пакети акцій компаній для їхнього подальшого перепродажу з метою одержання доходу. Залежно від стратегії фонд може спеціалізуватися у будь-яких галузях та/або регіонах. Так само як і хедж-фонди, ці фонди активно розвивалися протягом останніх десятиліть, проте охарактеризувати динаміку їхнього ринку значно важче через суттєві відмінності в оцінках дослідників. Причиною цього є широка інтерпретація ідентифікації цих фондів. В зарубіжній практиці до них найчастіше включаються всі фонди цього типу, крім хедж-фондів, наприклад, венчурні фонди, фонди боргу, фонди нерухомості та ін.

Акції приватних компаній пропонуються спеціалізованим інвестиційним фондам, які беруть активну участь в управлінні та структуруванні цих компаній. Фонди приватних інвестицій часто беруть активну участь в управлінні компаніями, в які здійснюється інвестування, що може включати стратегічне планування, операційні удосконалення, зміни в керівництві та фінансову реструктуризацію. Метою такого управління є підвищення вартості компанії протягом певного періоду часу. Інвестиції в приватний капітал, зазвичай, мають довгостроковий характер, часто від 5 до 10 років або більше. Це пов'язано з часом, необхідним для реструктуризації та зростання вартості компанії.

Інвестиційна привабливість прямих приватних інвестицій полягає у можливості безпосередньо впливати на операційну діяльність, фінансову структуру та стратегічний розвиток компанії. Це дозволяє реалізувати потенціал зростання, який може бути недоступний на публічних ринках, де окремий інвестор має обмежений вплив. Активне управління може призвести до значного збільшення вартості компанії.

Венчурні фонди (Venture Capital Funds) – це підвид приватних інвестицій, що спеціалізуються на інвестуванні в акціонерний капітал молодих, швидкозростаючих компаній на ранніх стадіях їхнього розвитку (стартапів).

Горизонт інвестування венчурних фондів може бути (7-10 і більше років), враховуючи час, необхідний стартапу для зростання та досягнення значної вартості. Рівень ризику є значно вищим, оскільки більшість стартапів зазнають невдач. Успіх одного-двох єдинорогів може окупити втрати від багатьох інших інвестицій. Ліквідність венчурних інвестицій є ще нижчою, ніж у більш зрілих компаній, що входять до портфелів інших фондів приватних інвестицій. Вихід може відбутися через IPO (рідко для ранніх стадій) або продаж акцій більшій компанії. Успішні венчурні інвестиції можуть принести екстраординарну прибутковість, багаторазово перевищуючи початкові вкладення. Це компенсація за високий ризик. Венчурні фонди залучають кошти від інституційних інвесторів, фондів університетських ендавментів, заможних приватних осіб, а також можуть включати державні фонди та корпоративних венчурних інвесторів. Як й інші фонди приватних інвестицій, венчурні фонди мають структуру з керуючими партнерами, які володіють значним досвідом у створенні та розвитку стартапів. Основна мета венчурних інвесторів полягає у виявленні та підтримці компаній, які розробляють інноваційні продукти,

послуги або бізнес-моделі, що мають потенціал змінити ринки. Створення вартості часто пов'язане з технологічним проривом та масштабуванням. Стратегії виходу для венчурних інвестицій є обмеженішими, ніж для інвестицій у більш зрілі компанії. Успішний вихід може бути через поглинання більшою компанією або, рідше, через IPO.

Інвестиційна привабливість венчурних фондів полягає в унікальній можливості отримати доступ до інновацій, підтримати перспективні компанії на ранніх стадіях та потенційно отримати надзвичайно високу дохідність, незважаючи на значні ризики та довгостроковий характер інвестицій.

Фонди нерухомості (Real Estate Funds) – це інвестиційні фонди, які об'єднують кошти багатьох інвесторів для придбання, управління та продажу об'єктів нерухомості. Управління фондом здійснюється професійними керуючими компаніями, які мають досвід у сфері нерухомості, включаючи придбання, управління, обслуговування та продаж об'єктів. Це знімає з інвесторів тягар самостійного управління нерухомістю. Фонди можуть інвестувати в різні типи нерухомості, такі як житлові комплекси, комерційні будівлі (офісні центри, торгові площі), промислові об'єкти, складські приміщення, готелі, земельні ділянки тощо. Це дозволяє інвесторам обирати фонди зі стратегіями, які відповідають їхнім інвестиційним цілям та толерантності до ризику.

Загалом, інвестиційна привабливість фондів нерухомості полягає в їх здатності генерувати стабільний дохід, забезпечувати потенціал зростання капіталу, диверсифікувати портфель та надавати доступ до ринку нерухомості з професійним управлінням.

Окрім названих, до АІФ відносять сировинні товари (Commodities), тобто мова йде про інвестиції у фізичні товари, такі як нафта, золото, сільськогосподарська продукція тощо. Сировинні товари як клас активів – це базові природні ресурси або сільськогосподарська продукція, які є взаємозамінними (тобто одна одиниця товару є еквівалентною іншій незалежно від виробника).

Інвестиції в сировинні товари відрізняються від традиційних інвестицій в акції та облігації і мають свої специфічні особливості, які визначаються природою активу, факторами впливу на ціну, потенційною дохідністю, способами інвестування та ризиками.

До основних категорій сировинних товарів належать: а) енергоносії: нафта (сира нафта, Brent, WTI), природний газ, вугілля, бензин, мазут; б) метали дорогоцінні: золото, срібло, платина, паладій; в) промислові метали: мідь, алюміній, цинк, нікель, свинець; б) сільськогосподарська продукція: зернові (пшениця, кукурудза, соя), олійні культури (соєва олія), м'ясо (жива худоба, велика рогата худоба), м'які товари (бавовна, цукор, кава, какао).

Унікальні особливості сировинних товарів зумовлюють їх інвестиційну привабливість. Перш за все, сировинні товари є первинними ресурсами або базовою продукцією. Ціна таких товарів безпосередньо залежить від факторів попиту та пропозиції з огляду на фізичні обмеження (вичерпність, сезонність), економічні потреби суб'єктів господарювання великої кількості галузей економіки. Крім того, унікальна роль сировинних товарів як інфляційного хеджу полягає у

прямому зв'язку цих активів з інфляцією, адже будь-які зміни інфляційних індексів відбиваються на негайному підвищенні їх вартості. Не менш важливим є можливість спекуляції на фізичних обмеженнях та непередбачуваних подіях, враховуючи те, що їх дохідність, на відміну від інших АІФ не залежить від фундаментальних показників або ринкового сентименту.

Інвестиції в інфраструктуру (Infrastructure) є важливим класом активів у рамках альтернативних інвестиційних фондів. Вони являють собою капітальні вкладення в довгострокові проєкти, які забезпечують функціонування економіки та потреби суспільства, такі як транспорт (дороги, аеропорти), енергетика (електростанції, відновлювані джерела), комунальні послуги (водопостачання, каналізація), телекомунікації (5G, дата-центри) та соціальна інфраструктура (лікарні, школи).

Стабільні та прогнозовані грошові потоки, низька кореляція з традиційними активами, захист від інфляції, довгострокове зростання капіталу, державно-приватне партнерство – переважні особливості, що зумовлюють інвестиційну привабливість інфраструктурних проєктів.

Предмети колекціонування (Collectibles) передбачають інвестиції в антикваріат, мистецтво, монети тощо. Основна ідея інвестицій у предмети колекціонування полягає в тому, що з часом попит на рідкісні та унікальні об'єкти зростає, а їхня пропозиція залишається обмеженою або зменшується (через знос, втрату тощо). Це призводить до зростання їхньої вартості, а відтак викликає інтерес у інвесторів.

Інвестиційна привабливість предметів колекціонування має свої особливості, які відрізняють їх від інших класів альтернативних інвестицій, зокрема: а) унікальність та обмежена пропозиція, що є ключовим фактором зростання їхньої вартості; б) емоційна та естетична цінність для інвесторів; в) низька кореляція з традиційними ринками, що забезпечую додаткову диверсифікацію портфелю, знижуючи його загальний ризик; г) потенціал значного зростання вартості на довгостроковому горизонті, що надає можливість отримати високу дохідність у перспективі; д) захист від інфляції.

Приватний борг (Private Debt) є важливим і зростаючим класом альтернативних інвестицій, який активно використовується альтернативними інвестиційними фондами. Суть приватного боргу полягає в наданні кредитних коштів безпосередньо приватним компаніям, без залучення традиційних банківських каналів або публічних ринків облігацій.

АІФ активно використовують стратегії приватного боргу з кількох ключових причин. По-перше, приватний борг має низьку кореляцію з традиційними класами активів, такими як акції та публічні облігації, що сприяє диверсифікації портфеля фонду та зниженню загального ризику. По-друге, інвестиції в приватний борг часто пропонують вищу дохідність порівняно з публічними облігаціями з аналогічним рівнем ризику. Це пов'язано з премією за ліквідністю, складнішою структурою угод та меншою конкуренцією на ринку. По-третє, фонди приватного боргу мають можливість безпосередньо вести переговори з позичальниками, структурувати кредитні угоди відповідно до своїх потреб та здійснювати більш активний моніторинг фінансового стану компаній. Крім того, фонди приватного боргу можуть пропонувати більш гнучкі та індивідуальні рішення з фінансування, враховуючи специфічні потреби позичальників.

Інвестиційна привабливість приватного боргу полягає в його здатності забезпечувати вищу дохідність, диверсифікацію та потенційно кращий захист інвесторів порівняно з публічним боргом, надаючи при цьому доступ до ринку кредитування приватних компаній.

Криптовалюти (Cryptocurrencies) – це цифрові або віртуальні валюти, які використовують криптографію для безпеки. Вони децентралізовані, тобто не контролюються жодним центральним банком чи урядом, і зазвичай працюють на технології розподіленого реєстру, відомій як блокчейн. Криптовалюти мають потенціал надзвичайно високої дохідності. Особливо криптовалюти з низькою ринковою капіталізацією, які можуть демонструвати екстремально високі темпи зростання протягом відносно коротких періодів. Ціни на криптовалюти часто мають слабку кореляцію з акціями, облігаціями та іншими традиційними інвестиціями, а відтак у інвесторів виникає можливість покращити диверсифікацію інвестиційного портфеля та знизити загальний ризик. Не контрольованість криптовалют центральним банком чи урядом робить їх менш залежними від традиційної фінансової політики та економічних потрясінь, що впливає на збереження їх вартості в умовах фінансової нестабільності. Багато криптовалют є основою для нових технологій (наприклад, DeFi, NFT, Web3) та формують нові ринки і бізнес-моделі, забезпечуючи отримання додаткових вигід інвесторів від зростання та розвитку цих нових технологій та екосистем.

Зважаючи на проведені дослідження, наступним логічним кроком є аналіз еволюційного розвитку ринку АІФ з метою виявлення ключових сучасних тенденцій, що дозволить діагностувати поточний стан ринку, визначити основні напрямки його трансформації та окреслити перспективи подальшого зростання й потенційні виклики.

Після глобальної фінансової кризи 2008 року, світова економіка пережила період уповільненого зростання. У відповідь на це, центральні банки провідних розвинених країн у 2010-2015 роках активно застосовували політику кількісного пом'якшення, що призвело до штучно низьких відсоткових ставок. Це, своєю чергою, зробило банківські депозити менш привабливими для інвесторів, створивши сприятливе середовище для розвитку інститутів колективного інвестування, зокрема альтернативних інвестиційних фондів, які пропонували вищу потенційну дохідність. З відновленням економічного зростання у 2016-2019 роках, попит на традиційне банківське кредитування знову почав зростати.

Динаміка світового ВВП з 2019 року чітко відображає нестабільність глобальної економіки. Різкий спад у 2020 році (-3,3%) змінився відновленням у 2021 році (+5,5%), проте вже у 2022–2024 роках спостерігалось уповільнення темпів зростання до 2,8-3,2%. Ці економічні турбулентності, посилені високим рівнем боргу, інфляцією та геополітичними ризиками, стали ключовим фактором волатильності на світовому фінансовому ринку. Періоди зростання (2019-2021 р.) чергувалися з періодами значних падінь у 2020-2022 р., а подальше відновлення у 2023–2024 роках свідчить про складний процес адаптації світової фінансової системи до мінливих макроекономічних умов.

Результати опитування 180 власників активів у всьому світі з інвестиційними портфелями від 1 млрд до понад 500 млрд доларів США, як відмічається у

дослідженнях Northern Trust, підкреслюють зростаючу увагу до альтернативних інвестицій. Опитування з'ясувало, що 68% інвесторів вкладають свої кошти в хедж-фонди, інвестиції з абсолютною дохідністю і диверсифікатори [9].

Волатильність на фондових ринках позитивно вплинула на розвиток ключових стратегій хедж-фондів (рис.1).

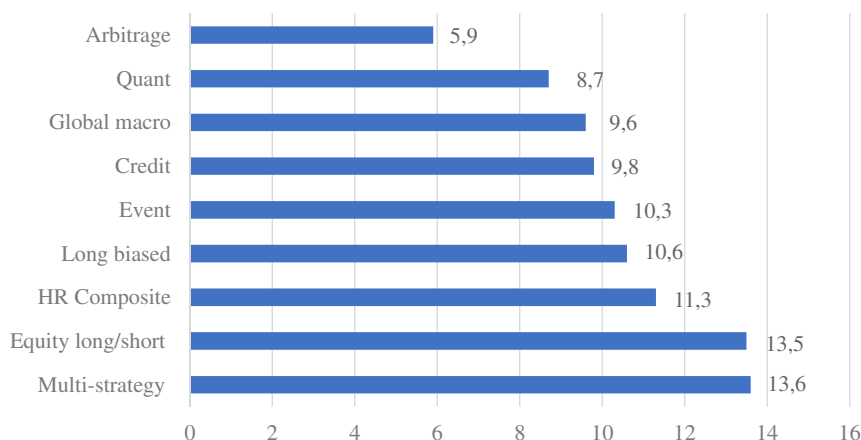

Рис. 1. Чиста дохідність хедж-фондів за відповідними стратегіями у 2024 році

Джерело: [10]

Хедж-фонди, долаючи геополітичні ризики, інфляцію і зростаючі ціни на криптовалюти, завершили 2024 рік з прибутком (рис.1).

За даними дослідницької компанії HFR, кількість запусків хедж-фондів зросла, а кількість ліквідацій скоротилася. Активи хедж-фондів зросли на 192,2 млрд доларів з кінця 2023 року і становили 3,1 трлн доларів. Це зростання було зумовлене позитивною чистою прибутковістю (+283,6 млрд. доларів), яка частково компенсувалася впливом капіталу (-91,4 млрд. доларів) [10]. Усі, крім однієї, із восьми основних стратегій хедж-фондів показали чисте зростання активів під управлінням. Лідерами стали стратегії equity long/short та multi-strategy. Єдиною стратегією, що показала скорочення стала long biased. Зростання для стратегії equity long/short було зумовлене значним чистим позитивним прибутком, який був частково нівельованим значним чистим відтоком інвесторів. Зростання для multi-strategy пояснюється позитивним прибутком, при цьому помітних чистих потоків капіталу не спостерігалось. Єдиною стратегією, що отримала позитивний чистий приплив капіталу, була arbitrage, але ці притоки були незначними.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є важливою складовою альтернативних інвестиційних фондів (АІФ), таких як фонди прямих інвестицій, венчурний капітал, інфраструктурні фонди та ін., які в 2025 році активно спрямовують капітал у високодохідні активи. Після відновлення тенденцій ПІІ у 2021 році (\$1,58) і спаду в 2022 через геополітичні та економічні потрясіння, на початку 2025 року глобальні ПІІ в межах АІФ зросли на 5–8%, досягаючи приблизно \$1,6-1,7 трлн. [10-12].

Ключовими детермінантами, що формують ППІ як частину АІФ, із фокусом на сектори, регіони та фактори впливу, є:

Зростання ППІ у зелену енергетику та сталі технології. Фонди приватних інвестицій та інфраструктурні фонди, такі як Brookfield (\$100 млрд активів у зеленій енергетиці), активно інвестують у відновлювані джерела енергії та сталі технології. За прогнозами у 2025 р. зростання становитиме 20–25% завдяки попиту на декарбонізацію [10-12]. Прикладами таких інвестицій є інвестиції у сонячні проєкти в Іспанії та венчурні фонди в стартапи з виробництва водню в США. Інвесторів приваблюють висока дохідність і державні стимули, які поширюються в ЄС та азіяському регіоні.

Посилення ролі венчурного капіталу в ППІ, зокрема у впровадженні цифрових технологій. Венчурні фонди, такі як Sequoia Capital, спрямовують ППІ в ІТ та штучний інтелект. З початку 2025 року цей сектор зріс на 12–15%, з фокусом на хмарні технології, кібербезпеку та платформи AI (Artificial Intelligence – штучний інтелект). АІФ приділяє увагу стартапам з потенціалом IPO або високою дохідністю (20-30% IRR) [10-12].

Спрямування ППІ у розвиток інфраструктури як джерело фінансування мегапроєктів. Інфраструктурні фонди (Macquarie, BlackRock) домінують у фінансуванні мегапроєктів ППІ (> \$1 млрд). У 2022 році показники щодо вкладання інвестицій у мега проєкти досягли рекордного піку. Було профінансовано 48 таких проєктів. У 2025 році тенденція зберігається, з інвестиціями в транспортну інфраструктуру (високошвидкісні залізниці в Індії, \$3 млрд від Macquarie) і дата-центри (Google, \$2 млрд у Сінгапурі). АІФ спрямовують інвестиції в інфраструктуру через стабільну дохідність (8–12% IRR) і довгострокові контракти, що спричиняє зростання ВВП у країнах, що розвиваються на 1-2% [10-12].

Останнім часом зберігається тенденція спрямування ППІ до країн Азії. Регіональний контекст обумовлюється низькими витратами та реформами, які проводяться в країнах, що розвиваються. Яскравим прикладом є Індія (\$70 млрд ППІ у 2023) та В'єтнам (\$20 млрд у 2023 р.). Напрямок інвестування визначається такими галузями як виробництвом електроніки (Foxconn у В'єтнамі, \$1.5 млрд) та текстильна промисловість. Розвинені країни (США, ЄС) залишаються лідерами, але темпи зростання в ППІ в регіоні Азії поступово зростають, збільшуючи їх частку в загальних обсягах [10-12].

Вплив геополітичних чинників. Геополітичні чинники у 2025 році суттєво стримують розвиток прямих приватних інвестицій (ППІ) в інфраструктурні проєкти, що фінансуються через альтернативні інвестиційні фонди, підвищуючи ризики та скорочуючи інвестиційні потоки. Негативний вплив спричинений, зокрема, протекціоністською політикою США, яка через високі мита та обмеження доступу до ринків збільшує витрати на інфраструктурні проєкти, знижуючи обсяги ППІ на 8–12%. Триваюча війна в Україні посилює нестабільність у Східній Європі, відлякуючи інвесторів від проєктів, таких як модернізація портів чи енергетичних мереж, що призводить до скорочення ППІ на 15–20% у регіоні. Крім того, глобальні санкції та торговельні бар'єри, зокрема між США та Китаєм, обмежують доступ до технологій і матеріалів для інфраструктури, підвищуючи собівартість проєктів на 10-15%. Ці

чинники знижують привабливість АІФ, які інвестують в інфраструктуру, ускладнюють залучення капіталу та гальмують реалізацію стратегічних проєктів [11-12].

Зростання ПІІ у нерухомість. Фонди нерухомості (Blackstone, \$50 млрд активів) інвестують у комерційну та житлову нерухомість у стабільних економіках (США, Великобританія). У 2025 році ПІІ в цей сектор зростають на 10%, з фокусом на екологічні об'єкти (зелені офіси, \$1 млрд у Лондоні). АІФ приваблює стабільна доходність (6-10% IRR) і попит на сталі проєкти [10-12].

Фокус на реінвестування прибутків. У країнах із обмеженнями на виведення капіталу або високими податками АІФ використовують реінвестування для масштабування бізнесу, що становить до 40% ПІІ у країнах Азії та Латинської Америки.

Підводячи підсумок проведеному аналізу можна дійти висновку, що роль ПІІ серед інших АІФ поступово зростає, формуючи вагомий частку останніх. Ключовими секторами, куди спрямовуються ПІІ на 2025 рік є зелена енергетика, цифрові технології та інфраструктура завдяки попиту на сталість і цифровізацію.

Венчурні фонди фокусують увагу на інвестуванні у технологічні стартапи (штучний інтелект, біотехнології, кліматичні технології). Капітал залучається, незважаючи на високі ризики. Середня доходність венчурних фондів складає 15-20% річних. Венчурні фонди, що орієнтовані на deep tech, показують доходність до 20-30% річних.

Після глобального піку венчурного капіталу в 2021 році (\$621 млрд) і спаду в 2022–2023 через інфляцію та геополітичні ризики, у 2025 році ринок відновлюється, з оцінкою глобальних інвестицій у \$400–450 млрд. [11].

Ключові тенденції венчурних інвестицій у контексті АІФ, із фокусом на сектори, регіони та фактори впливу зумовлюються такими чинниками:

Домінування венчурних інвестицій у штучний інтелект і глибокі технології. Венчурні фонди, такі як Sequoia Capital і Andreessen Horowitz, активно інвестують у штучний інтелект (АІ), машинне навчання та біотехнології. У 2023 році АІ-стартапи залучили \$50 млрд, а в 2025 році цей сектор демонструє зростання на 15–20%. Великі вкладання можна спостерігати в Anthropic (США) і DeepMind (ЄС). АІ-стартапи приваблюють фонди через потенціал масштабування та високі оцінки перед IPO [11-12].

Зростання венчурних інвестицій у кліматичні технології. Попит на декарбонізацію стимулює венчурні фонди інвестувати в кліматичні стартапи у сфері зелених технологій.

У 2023 році кліматичні технології залучили \$20 млрд, а в 2025 році спостерігається зростання на 20%. Наприклад, венчурний фонд Breakthrough Energy Ventures інвестує \$500 млн у стартапи з водневих технологій в ЄС. Цей сегмент з точки зору венчурного інвестування приваблює донорів з огляду на поєднання високої доходності та соціального впливу [11-12].

Фокус на фінтех і децентралізовані фінанси (DeFi). Венчурні фонди інвестують у фінтех-стартапи, що пропонують блокчейн-рішення, цифрові платежі та DeFi-платформи. У 2023 році фінтех залучив \$40 млрд, а в 2025 році прогнозується зростання на рівні 10–12% через попит на фінансову інклюзію [11-12].

Географічна диверсифікація венчурного капіталу. Хоча США залишаються лідером венчурних інвестицій (\$200 млрд у 2023), Азія (Індія, Китай) і Європа залучають дедалі більше капіталу. Індія отримала \$10 млрд у 2023 році, з фокусом на фінтех і агротех. Європа приваблює венчурні АІФ завдяки грантам і стартап-хабам (наприклад, Berlin Tech, \$1 млрд) [11-12].

Збільшення інвестицій у пізні раунди фінансування стартапів. У 2025 році венчурні АІФ віддають перевагу пізнім раундам (Series C і вище) через нижчий ризик і швидший вихід через IPO чи поглинання. У 2023 році 60% венчурних угод припадало на пізні раунди (\$250 млрд) [11-12]. Така тенденція посилилася особливо у 2025 році, що зумовлено геополітичною і економічною нестабільністю у глобальному світі.

Обережність через економічні та геополітичні ризики. Інфляція, яка спостерігається у розвинених країнах світу впливає на зростання зростання відсоткових ставок, а також геополітична напруженість, яка викликана торговою війною США та війною в Україні змушують венчурні АІФ скорочувати інвестиції в ризиковані ринки. У 2022 році глобальні венчурні угоди впали на 30%, а в 2025 році спостерігається тенденція з фокусом на стабільні економіки (США, ЄС) [11-12]. Як наслідок, скорочення венчурного капіталу в країнах, що розвиваються прогнозується в 2025 р. у розмірі 5–10%, в той же час концентрація венчурного капіталу відбувається в країнах в G7.

Зростання корпоративного венчурного капіталу (CVC). Корпоративні венчурні фонди, такі як Google Ventures і Intel Capital, посилюють роль у венчурних інвестиціях, залучивши \$70 млрд у 2023 році. У 2025 році CVC інвестують у синергетичні стартапи (АІ, хмарні технології) з метою підтримки власних екосистем. Такі тенденції сприяють прискоренню трансферу технологій з прогнозованим зростанням продуктивності корпорацій на 3–5%.

Популярність мікрофондів і нішевих венчурних АІФ. Мікрофонди (обсягом \$50–100 млн) і нішеві венчурні фонди, що фокусуються на біотехнологіях, агротех чи екотуризмі, набирають популярності через гнучкість і спеціалізацію. У 2023 році мікрофонди залучили 10% венчурного капіталу. За прогнозами у 2025 році їхня частка зросте до 12%, що зумовлює зростання інновацій у нішах на 15%. Крім того, здійснюється підтримка локальних екосистем [11-13].

Проведене дослідження демонструє, що сучасні тренди відображають популярність вкладання венчурного капіталу у штучний інтелект, кліматичні технології, фінтех і нішеві сектори з високою дохідністю (20-30% IRR). Основні ринки знаходяться у США, Азії та Європі.

Фонди нерухомості, як ключова складова альтернативних інвестиційних фондів (АІФ), інвестують у комерційну, житлову та промислову нерухомість, забезпечуючи стабільну дохідність (6-12% IRR) через оренду, розвиток або продаж активів.

Після глобального піку інвестицій у нерухомість у 2021 році (\$1,3 трлн) і спаду в 2022–2023 через зростання відсоткових ставок і економічну нестабільність, у 2025 році ринок відновлюється, з оцінкою глобальних інвестицій фондів нерухомості в \$1,1-1,2 трлн.

Тенденції інвестицій фондів нерухомості в контексті АІФ, із фокусом на сектори, регіони та фактори впливу визначаються наступним:

Зростання інвестицій у сталу та енергоефективну нерухомість. Фонди нерухомості, такі як Blackstone і Hines, які є найбільшими за активами, спрямовують капітал у будівництво, що відповідає стандартам ESG (Environmental, Social, Governance). У 2023 році інвестиції в зелену нерухомість зросли до \$150 млрд, а за прогнозами в 2025 році зростання становитиме 15-20% [11-13]. АІФ приваблює попит на сталі об'єкти та об'єкти, які підтримуються державним стимулювання (наприклад податкові пільги в ЄС).

Фокус на логістичну та промислову нерухомість. Попит на склади, дата-центри та логістичні хаби зростає через бум електронної комерції та з огляду на цифрову трансформацію. Так, у 2023 році логістична нерухомість залучила \$200 млрд, а в 2025 році прогнозоване зростання становить 12–15% [11-13].

Відновлення інвестицій у комерційну нерухомість із гнучкими просторами. Постпандемічні зміни стимулюють фонди нерухомості інвестувати в гнучкі офіси та коворкінги. У 2023 році комерційна нерухомість залучила \$300 млрд. За прогнозами в 2025 році зростання становитиме 10%. Яскравими прикладами є We-Work (\$500 млн від Starwood Capital у США) і коворкінги в Шанхаї (\$800 млн від фонду GIC). АІФ приваблює адаптивність таких об'єктів до нових потреб [11-13].

Зміщення інвестицій до ринків Азії та розвинених економік. Фонди нерухомості спрямовують капітал до країн Азії, що розвиваються (Китай, Індія), та розвинених ринків (США, Великобританія). У 2023 році у регіони Азії було залучено \$400 млрд в об'єкти нерухомості, із фокусом на житлові комплекси в Індії (\$50 млрд). США та ЄС залишаються лідерами на ринку нерухомості. Що зумовлено економічною стабільністю країн у цих регіонах [11-13].

Обережність через зростання відсоткових ставок. Зростання відсоткових ставок в США та ЄС підвищує вартість запозичень, стримуючи інвестиції фондів нерухомості. У 2022 році глобальні угоди в нерухомості впали на 15%,. Тренди, що спостерігаються у 2025 році демонструють спрямування капіталів в нерухомість у країни з низькими ризиками (наприклад Сінгапур).

Популярність змішаних об'єктів нерухомості. Фонди нерухомості інвестують у багатофункціональні комплекси, що поєднують офіси, житло, ритейл і зелені зони. У 2023 році у такі проекти залучилося \$100 млрд. У прогнозується зростання на 10–12% [11-13]. Інвестиційна привабливість таких фондів визначається диверсифікованою доходністю і попитом на урбанізацію.

Зростання інвестицій у житлову нерухомість для оренди. У 2023 році цей сегмент залучив \$120 млрд. Прогнозоване зростання в 2025 році становить 8–10% [11-13]. Попит на орендне житло в містах через міграцію та інфляцію стимулює фонди нерухомості інвестувати в багатоквартирні будинки.

Технологічна трансформація нерухомості через PropTech (property technology). Фонди нерухомості інвестують у стартапи PropTech, що пропонують рішення для управління нерухомістю, цифрових продажів і смарт-будівель.

У 2023 році PropTech залучив \$20 млрд, а в 2025 році зростання становитиме за прогнозами 15% [11-13]. Фонди нерухомості спрямовують інвестиції на інновації

для підвищення ефективності їх активів, що, на думку, експертів знижує операційні витрати у нерухомості на 10%, зумовлюючи зростання цього сектору на 5%.

Аналіз показав, що фонди нерухомості як складова АІФ є драйвером стабільних інвестицій, спрямовуючи капітал у сталу, логістичну, комерційну та житлову нерухомість із дохідністю 6-12% IRR у такі сфери, як зелене будівництво, будівництво офісів та оренда, житло. Ця домінантність обумовлена розвитком урбанізації, е-комерцією й економічною стабільністю держав.

Інвестиції в сировинні товари, як складової альтернативних інвестиційних фондів, включають вкладення в метали, енергоносії та сільськогосподарські продукти через ф'ючерси, акції компаній або прямі активи, забезпечуючи диверсифікацію та захист від інфляції (5-10% IRR).

Після піку цін на сировину в 2022 році і волатильності в 2023, у 2025 році глобальні інвестиції в сировинні товари в межах АІФ демонструють тенденцію зростання. За прогнозами експертів така тенденція збережеться до кінця року, зумовивши збільшення на 5–7% й досягаючи \$300–350 млрд [11-13].

Обґрунтування тенденцій інвестування у сировинні товари в контексті АІФ, із фокусом на сектори, регіони та фактори впливу визначається наступним:

1. Зростання інвестицій у критичні метали для зелених технологій. Хедж-фонди та фонди прямих інвестицій, як BlackRock, інвестують у метали, необхідні для зелених технологій (літій, кобальт, мідь). У 2023 році інвестиції в гірничодобувний сектор зросли до \$50 млрд. Прогнози на 2025 році передбачають зростання на 15-20%, що зумовлюється попитом на батареї для електромобілів. Інвесторів приваблює зростання цін на мідь (+10% у 2024) і дефіцит літію, необхідного для розвитку ІТ [11-13].

2. Інвестиції в золото як безпечний актив. Золото залишається популярним активом для АІФ через геополітичну нестабільність і інфляцію. У 2023 році інвестиції в золото через ETF і ф'ючерси склали \$40 млрд. Прогнози передбачають, що у 2025 році зростання становитиме 8-10%. Інвестори використовують золото для стабільності своїх портфелів [11-13].

3. Фокус на сільськогосподарських товарах. У 2023 році інвестиції в агросектор зросли до \$30 млрд, за прогнозом у 2025 році зростання буде продовжуватися з темпами – 10-12% [11-13]. Фонди сировинних товарів інвестують у зернові культури, каву та какао через зростання попиту на ці товари через кліматичні виклики.

4. Географічна концентрація в стабільних і ресурсних регіонах. Інвестори спрямовують інвестиції в сировину до країн із багатими ресурсами та стабільною політикою (Австралія, Канада, Чилі) і країн Азії, що розвиваються (Індонезія, Індія). У 2023 році Латинська Америка залучила \$60 млрд у гірничодобувний сектор. Проте спостерігається тенденція зниження темпів зростання у такі регіони, як Африка й Східна Європа, що обумовлено економічною і геополітичною нестабільністю у цих регіонах.

5. Використання деривативів і ф'ючерсів для хеджування. Хедж-фонди активно використовують ф'ючерси та опіони на сировинних біржах для управління ризиками волатильності цін.

У 2023 році обсяг торгівлі сировинними деривативами зріс до \$200 трлн. За прогнозами у 2025 році тенденція зростання продовжиться з темпами приросту у 5-7% [12-13].

6. Обережність через геополітичні та кліматичні ризики. Геополітична нестабільність і кліматичні зміни (посухи, повені) стримують інвестиції в сировинні товари. У 2022 році глобальні ПІІ в сировинний сектор скоротилися на 10%, тенденція повільного зниження спостерігається й 2025 році. Інвестиції обмежуються у регіони з високими економічними ризиками (як наприклад, Африка) [12-13]. Фокус уваги переведений на переробний промисловості у регіонах зі стабільними ринками.

7. Інтеграція технологій у сировинні інвестиції. Фонди прямих інвестицій інвестують у технології для видобутку та переробки сировини, як-от автоматизація шахт чи біотехнології в агросекторі. У 2023 році такі інвестиції склали \$15 млрд, а в 2025 році збережеться тенденція зростання на 12% [12-13].

Інвестиції в сировинні товари як складової АІФ забезпечують диверсифікацію та захист від інфляції, з фокусом на критичні метали, енергоносії, золото та агропродукцію. Ключові сектори спрямування інвестицій – це критичні метали, золото та сільськогосподарські товари. Країни з стабільною економікою (наприклад, Австралія, Канада) і ресурсні країни, такі як Латинська Америка, Азія є країнами, куди спрямовується основний обсяг інвестицій.

Інвестиції в інфраструктуру, як складової альтернативних інвестиційних фондів, включають вкладення в транспорт, енергетику, телекомунікації та соціальну інфраструктуру, забезпечуючи стабільну дохідність (6-12% IRR) через довгострокові контракти.

Після піку глобальних інфраструктурних інвестицій у 2021 році (\$1 трлн) і спаду в 2022-2023 через зростання відсоткових ставок, у 2025 році прогнзується відновлення ринку з оцінкою інвестицій в інфраструктуру в \$900-950 млрд. [12-13].

Ключові тенденції розвитку ринку інфраструктури з огляду на сектори, регіони та фактори впливу зумовлюються такими чинниками:

1. Зростання інвестицій у відновлювану енергетику та зелену інфраструктуру. Інфраструктурні фонди спрямовують капітал у сонячні, вітрові електростанції та водневі проекти, що відповідають цілям декарбонізації. У 2023 році інвестиції в зелену енергетику склали \$200 млрд. В 2025 році прогнозується зростання цих інвестицій на 15-20%. Інвестиційна привабливість інфраструктурних інвестицій обумовлюється стабільною дохідністю (8-10% IRR) й державною підтримкою зелених технологій [13].

2. Фокус на транспортну інфраструктуру для глобальних ланцюгів постачання. Попит на ефективні ланцюги постачання стимулює інвестиції в порти, залізниці та аеропорти. У 2023 році транспортна інфраструктура залучила \$150 млрд. Прогнози 2025 року підтримують позиції зростання, яке, на думку експертів, складатиме 10–12% [12-13]. Інвестиційна привабливість транспортної галузі для інфраструктурних інвестицій пов'язана з темпами зростання глобальної торгівлі й стабільними грошовими потоками.

3. Інвестиції в телекомунікації та дата-центри. Цифрова трансформація та попит на 5G і хмарні технології сприяють інвестиціям у телекомунікаційні мережі

та дата-центри. У 2023 році цей сектор залучив \$100 млрд. Тенденція темпів зростання продовжиться й у 2025 році. За прогнозами цей показник становитиме 12-5%. Причинами таких трендів є зростання попиту на цифрові послуги та дохідність цих інвестицій, яка складає 7-9% [12-13].

4. Зміщення інвестицій до країн Азії, що розвиваються, та розвинених ринків. Інфраструктурні фонди спрямовують капітал до азіатського регіону (Індія, Індонезія) та розвинених економік (США, Німеччина). У 2023 році до азіатського регіону було залучено \$300 млрд в інфраструктуру, із фокусом на транспорт і енергетику [12].

5. Обережність через зростання відсоткових ставок. Зростання відсоткових ставок (США, ЄС) підвищує вартість запозичень, стримуючи інвестиції в інфраструктуру. У 2022 році глобальні угоди в інфраструктурі впали на 10% [13]. Тенденція зниження зумовила пошук інфраструктурних проєктів, які підтримуються державними гарантіями. Крім того, частка власного капіталу для фінансування таких проєктів зростає. Інвестиційна привабливість визначається стабільними економіками.

6. Інвестиції в соціальну інфраструктуру через ESG-пріоритети (ESG -Environmental, Social, Governance або екологія, соціальна відповідальність, управління). Інфраструктурні фонди інвестують у лікарні, школи та доступне житло, відповідаючи ESG-стандартам. У 2023 році соціальна інфраструктура залучила \$80 млрд. Прогнози на 2025 р. передбачають зростання на 8–10%. Не дивлячись на низку дохідність (6-8% IRR) інвестування у соціальну інфраструктуру має позитивний тренд у зв'язку з підтримкою держави таких проєктів й підсиленням соціальної відповідальності бізнесу [12-13].

7. Технологічна трансформація інфраструктури через цифровізацію. Спостерігається зацікавленість інвесторів щодо спрямування свого капіталу у розумну інфраструктуру. У 2023 році такі проєкти залучили \$50 млрд. Експерти передбачають зростання у цій сфері 10-12% [12-13].

За результатами проведеного аналізу можна дійти висновку, що інвестиції в інфраструктуру спрямовуються у такі сектори економіки, як зелена енергетика, транспорт, телекомунікації та соціальна інфраструктура з дохідністю 6-12% IRR. В основі причин такого положення лежить розвиток зеленої енергетики, урбанізація та цифровізація. Азія є найбільш переважним регіоном для інфраструктурних інвестицій. Зростання інвестицій в інфраструктуру за прогнозами зумовлюється високою дохідністю від 6% до 12% з акцентом на ESG-стандарти та технологічні проєкти.

Приватний борг, як важлива складова альтернативних інвестиційних фондів, включає прямі позики, мезонінне фінансування, венчурний борг і дистрес-активи, забезпечуючи дохідність 8-15% IRR із відносно низькою волатильністю. Після зростання активів під управлінням у приватному боргу до \$1,6 трлн у 2023 році спостерігається подальше стабільна динаміка, яка, за передбаченням експертів буде збережена у 2025 році. Глобальні інвестиції в приватний борг у цей період зростуть на 7-10%, досягаючи \$1,7-1,8 трлн. [12-13].

Ключові драйвери зростання інвестицій у приватний борг обумовлюються такими чинниками:

1. Зростання прямих позик для середнього бізнесу. Фонди приватного боргу, такі як Ares Management (\$200 млрд), активно надають прямі позики середнім компаніям (EBITDA \$10-50 млн), які не мають доступу до банківського фінансування через суворі регуляції. У 2023 році прямі позики склали 60% ринку приватного боргу (\$960 млрд). Тенденція в наступні роки збережеться. У 2025 році прогнозується 10-12% приросту інвестицій у фінансування приватного боргу. Інвестиційна привабливість надання позик середньому бізнесу зумовлена його стабільною доходністю і гнучкість умов.

2. Популярність мезонінного фінансування для зростання компаній. Мезонінне фінансування, що поєднує борг і капітал, використовується для підтримки компаній у технологічному та промисловому секторах. У 2023 році обсяг мезонінного фінансування склав \$200 млрд. Тенденції показують поступальне зростання обсягів мезонінного фінансування. За прогнозами у 2025 році темпи приросту складуть 8-10% [12-13].

3. Інвестиції в дистрес-активи. Економічна нестабільність, яка обумовлена зростанням інфляції та відсоткових ставок за кредитами збільшує кількість компаній, які відчують фінансові труднощі, що приваблює дистрес-фонди. У 2023 році дистрес-активи залучили \$150 млрд. Визначається позитивний прогноз зростання, яке становитиме у 2025 р. 12–15% [12-13].

4. Фокус на технологічний сектор і фінтех. Фонди приватного боргу інвестують у технологічні та фінтех-компанії, що потребують капіталу для масштабування. У 2023 році технологічний сектор залучив \$300 млрд приватного боргу. На 2025 рік прогнозується зростання на 10%. Інвестиційна привабливість технологічного сектору і фінтеху для інвестування зумовлена зростанням технологічних компаній і доходністю (10-12% IRR) [12-13].

5. Географічна концентрація в розвинених економіках. Інвестиції, що забезпечують фінансування приватного боргу, в основному спрямовуються у країни з характерними стабільними ринками, зокрема США, Західна Європа, де регуляторне середовище є передбачуваним. У 2023 році США залучили 50% глобального приватного боргу (\$800 млрд), Європа – 30% (\$480 млрд). Країни азійського регіону, а саме Китай та Індія, мають найбільшу частку інвестицій у приватний борг з тенденцією приросту, при цьому у країнах Східної Європи і Африці спостерігається спадна тенденція [12-13].

6. Зростання ковенант-лайт позик (covenant-lite loans). Ковенант-лайт позики характеризуються меншою кількістю обмежувальних умов (ковенантів) для позичальника та меншим захистом для кредитора порівняно з традиційними позиками. Такі позики надають позичальникам більшу гнучкість у використанні коштів, але є більш ризиковими для кредиторів. Такі активи стають популярними, займаючи 70% угод приватного боргу в 2023 році. Тенденція зростання їхньої частки спостерігається й наступному періоді. За прогнозами у 2025 році їхня частка зросте до 75%, дозволяючи позичальникам гнучко управляти капіталом. Інвестиційна привабливість ковенант-лайт позик зумовлена їх доходністю, яка становить (9-11% IRR) [12-13]. Позитивний вплив від цього типу позикового капіталу полягає у зростанні ліквідності активів компаній-позичальників.

7. Інтеграція ESG-критеріїв у приватний борг. Фонди приватного боргу включають ESG-критерії, надаючи позики компаніям із зеленими або соціальними проєктами. У 2023 році ESG-позики склали \$100 млрд. Спостерігається тенденція подальшого зростання з прогнозом на 2025 рік у 15% [12-13].

Підсумовуючи проведене дослідження можна стверджувати, що домінантами фінансування приватного боргу є прямі позики, мезонінне фінансування, дистрес-активи та ковенант-лайт позики завдяки попиту на ліквідність і гнучкість. Ці інструменти застосовуються в основному у розвинених країнах, зокрема США і Європі.

Криптовалюти стали важливою складовою АІФ через високу волатильність, потенціал доходу, інституційну адаптацію і диверсифікацію портфелів.

Ключові драйвери зростання криптовалютного ринку обумовлюються такими чинниками:

1. Зростання децентралізованих фінансів (DeFi). DeFi-платформи пропонують позики, стейкінг і торгівлю без посередників. У 2024 році DeFi-риннок досяг \$150 млрд. Популярність вкладання капіталу у DeFi визначається можливістю диверсифікації портфелів. За прогнозами у 2025 р. зростання сегменту DeFi складе 10-12% завдяки масштабуванню блокчейнів. DeFi підтримує токенизацію нерухомості, сприяючи ESG через прозорість транзакцій. Капітал спрямовується у фінтех й блокчейн-послуги. Основні регіони, де DeFi набули своєї популяризації – США (40% ринку), Європа (30% ринку), Азія (20% ринку) [13].

2. Інвестиції в майнінг через енергоефективні технології. Майнінг (Bitcoin, Ethereum PoS) залишається ключовим сектором залучення інвестицій. У 2024 році майнінг склав 71% крипторинку (\$2,37 трлн із \$3,33 трлн). У регіональному контексті США займає 50% ринку, Азія – 30%, Європа – 15%. На розвиток цього сектору ринку впливає потреба у впровадженні енергоефективних технологій й дохідність, яка складає 10-15% IRR. Прогнозується зростання цього сектору ринку у 2025 р. на 8-10% під впливом зелених ініціатив і зростання цін [13].

3. Популярність стабільних монет. Стабільні монети знижують волатильність, залучаючи АІФ для ліквідності та транзакцій. У 2024 році вони склали 20% крипторинку з напрямком спрямування у такі сектори, як фінансові послуги та платіжні системи. За регіонами найбільша частка цього сектору криптовалютного ринку належить США – 50%, наступним регіоном є Азія (25%), далі за рангом – Європа (20%). За прогнозом на 2025 рік передбачається зростання на 10% (до \$220 млрд), через інтеграцію в платіжні системи.

4. Географічна концентрація в розвинених економіках. Інвестиції в криптовалюту зосереджені в країнах зі стабільними ринками і чіткими регуляторними правилами. У 2024 році США залучили 36% глобального крипторинку (\$1,2 трлн), Європа – 25% (\$830 млрд). Прогноз на 2025 рік передбачає зростання на 12–14%, з часткою США до 40%, через інституційну активність [13].

5. Зростання токенизації активів. Токенизація активів (нерухомість, мистецтво) через блокчейн (Ethereum, Cardano) залучає АІФ завдяки ліквідності та прозорості. У 2024 році ринок токенизації досяг \$10 млрд. Сфери спрямування – нерухомість, мистецтво, фінанси. За регіонами ємність ринку США складає 45%, Європи – 30%, Азії – 15% [13].

З огляду на проведений аналіз варто зазначити, що альтернативні інвестиційні фонди стикаються з низкою викликів, які ускладнюють їхню діяльність та потребують адаптації стратегій. По-перше, регуляторні ризики стають дедалі значнішими. Посилення регулювання, наприклад, впровадження стандартів ESG в ЄС або посилення контролю за криптовалютними операціями в США, суттєво збільшує витрати на комплаєнс. Це обмежує гнучкість фондів у прийнятті інвестиційних рішень та потребує додаткових ресурсів для відповідності новим нормам.

По-друге, конкуренція на ринку АІФ стрімко зростає. Збільшення кількості фондів призводить до боротьби за якісні активи, що підвищує їхню вартість та знижує потенційну прибутковість.

Третій виклик можна пов'язати із ліквідністю, зокрема альтернативні активи, такі як нерухомість чи приватні інвестиції, характеризуються низькою ліквідністю, що робить їх менш привабливими за умов економічної невизначеності. Інвестори, які прагнуть більшої гнучкості, можуть віддавати перевагу більш ліквідним інструментам.

Для технологічного та криптовалютного секторів деструктивним фактором є ризик переоцінки активів. Переоцінені активи створюють загрозу різкої корекції, подібної до тієї, що спостерігалася в 2022 році, що може призвести до значних збитків для фондів, орієнтованих на ці класи активів.

Макроекономічні чинники, такі як інфляція та відсоткові ставки, також чинять тиск на розвиток АІФ. Інфляція, що зберігається у багатьох розвинених країнах, продовжує знижувати реальну прибутковість інвестицій, створюючи додаткові складності для досягнення цільових показників.

Для подолання викликів сучасності АІФ потребують ретельного управління ризиками, гнучкості стратегій і адаптації до швидко мінливих регуляторних і ринкових умов. Особлива увага має приділятися аналізу кредитоспроможності, диверсифікації портфелів й відповідності ESG-стандартам.

Висновки. Дослідження показують, що єдиного підходу до визначення АІФ не існує, адже ці фонди включають як альтернативні активи, так й альтернативні стратегії, що ускладнює їх класифікацію та порівнянність.

Інвестиційна привабливість АІФ зумовлюється можливістю отримання високої дохідності, завдяки диверсифікації портфеля, низькій кореляції з традиційними активами та захисту від інфляції.

Альтернативні інвестиційні фонди набувають дедалі більшої популярності завдяки таким глобальним трендам, як зниження відсоткових ставок, поява складних інвестиційних інструментів і потреба у диверсифікації портфелів. АІФ пропонують вищу потенційну дохідність порівняно з традиційними фондами та банківськими депозитами, що робить їх привабливими для інвесторів, готових до підвищених ризиків.

Волатильність, низька реальна дохідність традиційних активів, технологічний бум, ESG-фокус та протекціонізм створюють можливості для подальшого розвитку альтернативних інвестиційних фондів. Технології і цифровізація визначають тенденції зростання акцій компаній, які пов'язані з штучним інтелектом, хмарними технологіями і біотехнологіями. Акції таких компаній мають стабільну тенденцію до зростання.

Венчурні фонди та криптофонди виграють від технологічного зростання, інфраструктурні – від попиту на стійкі активи, а хедж-фонди – від волатильності. Проте конкуренція, регуляторні ризики та переоцінка активів потребують всебічного аналізу ринку АІФ з огляду на виникаючі ризики, які пов'язані з турбулентністю макросередовища і технологічними трансформаціями. Проте АІФ демонструють тенденцію подальшого зростання у напрямку інституційного та роздрібного попиту через використання найбільш прийнятних стратегій, тим самим, зміцнюючи свою роль у глобальних портфелях.

Фрагментація світових ринків, що зумовлена зростанням ставок мита, спричинених політикою США у 2025 році, а також санкції і обмеження на транскордонні інвестиції, впливає на переорієнтацію АІФ у бік регіональних ринків. Країни, що розвиваються, стають новими центрами зростання (наприклад, Індія, країни Південно-Східної Азії – ASEAN). Це здійснює вагомий вплив на фонди приватних інвестицій, збільшуючи угоди у споживчому секторі. На тлі фрагментації ринків стають популярними хедж-фонди за стратегіями, які використовують регіональні арбітражі (наприклад, валютні чи сировинні).

Тенденція зростання інституціонального і роздрібного інтересу пенсійними фондами, страховими компаніями і приватними особами з великими статками виявляється у збільшенні алокації в альтернативні активи. Створені цифрові платформи демократизують доступ до АІФ. Це впливає на масштабування фондів через зростання активів під керуванням і дозволяє АІФ здійснювати фінансування великих проєктів.

Перспективи подальших досліджень визначаються оцінюванням впливу штучного інтелекту та блокчейну на управління активами АІФ з метою підвищення ліквідності та диверсифікації портфелів.

Список використаних джерел:

1. Swedroe, L. E., Kizer, J. The only guide to alternative investments you'll ever need: The good, the flawed, the bad, and the ugly. New York: Bloomberg Press, 2008. 320 p.
2. Debski, W. Structured products and hedge funds as alternative investments of the capital market, in Mamcarz, H. (Ed.), Financial markets, UMCS, Lublin : UMCS, 2006.
3. M. J. P. Anson, F. J. Fabozzi, F. J. Jones. The Handbook of Traditional and Alternative Investment Vehicles Investment Characteristics and Strategies. John Wiley & Sons, 2011. 528 p.
4. Anson M.J. Handbook of alternative investments. New York: John Wiley & Sons, 2006. 720 p.
5. Dorsey A.H. Active alpha: A portfolio approach to selecting and managing alternative. Wiley, 2007. 400 p.
6. Hubert Bromma, Lisa Moren Bromma. How to Make Money in Alternative Investments. McGraw-Hill Education, 2009. 272 p.
7. Gregoriou G.N. Encyclopedia of Alternative Investments. Chapman and Hall/CRC, 2008. 592 p.
8. Jaeger L. Managing Risk in Alternative Investment Strategies: Successful Investing in Hedge Funds and Managed Futures. London: Pearson Education Limited, 2002. 320 p.

9. Mitra P. Hedge funds close 2024 strong, launches surge. 2025. URL: <https://funds-europe.com/hedge-funds-close-2024-strong-launches-surge/> (дата звернення 15.04. 2025).
10. Hedge fund industry performance deep dive – Full year 2024. URL: <https://www.aurum.com/hedge-fund-industry-performance-deep-dive-full-year-2024/> (дата звернення 17.04. 2025).
11. PitchBook Releases 2025 Outlooks. URL: <https://pitchbook.com/media/press-releases/pitchbook-releases-2025-outlooks-highlighting-key-investment-trends-across-private-markets> (дата звернення 19.04. 2025).
12. World Economic Outlook, October 2024./ International Monetary Fund// URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/10/22/world-economic-outlook-october-2024> (дата звернення 19.04. 2025).
13. Global Risks Report 2024. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> (дата звернення 19.04. 2025).

References:

1. Swedroe, L. E., Kizer, J. (2008) The only guide to alternative investments you'll ever need: The good, the flawed, the bad, and the ugly. New York: Bloomberg Press.
2. Debski, W. (2006) Structured products and hedge funds as alternative investments of the capital market, in Mamcarz, H. (Ed.), Financial markets, UMCS, Lublin : UMCS,
3. M. J. P. Anson, F. J. Fabozzi, F. J. Jones. (2011) The Handbook of Traditional and Alternative Investment Vehicles Investment Characteristics and Strategies. John Wiley & Sons.
4. Anson M.J. (2006) Handbook of alternative investments. New York: John Wiley & Sons.
5. Dorsey A.H. (2007) Active alpha: A portfolio approach to selecting and managing alternative. Wiley.
6. Hubert Bromma, Lisa Moren Bromma (2009) How to Make Money in Alternative Investments. McGraw-Hill Education.
7. Gregoriou G. N. (2008) Encyclopedia of Alternative Investments. Chapman and Hall/CRC.
8. Jaeger L. (2002) Managing Risk in Alternative Investment Strategies: Successful Investing in Hedge Funds and Managed Futures. London: Pearson Education Limited.
9. Mitra P. (2025) Hedge funds close 2024 strong, launches surge. URL: <https://funds-europe.com/hedge-funds-close-2024-strong-launches-surge/> (accessed: 15 April 2025).
10. Hedge fund industry performance deep dive – Full year 2024. URL: <https://www.aurum.com/hedge-fund-industry-performance-deep-dive-full-year-2024/> (accessed: 17 April 2025).
11. PitchBook Releases 2025 Outlooks. URL: <https://pitchbook.com/media/press-releases/pitchbook-releases-2025-outlooks-highlighting-key-investment-trends-across-private-markets> (accessed: 19 April 2025).
12. World Economic Outlook, October 2024. International Monetary Fund// URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/10/22/world-economic-outlook-october-2024> (accessed: 19 April 2025).
13. Global Risks Report 2024. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> (accessed: 19 April 2025).

УДК: 336. 02(477)

Олександр Вільчинський*кандидат економічних наук,**Міністерство енергетики України, м. Київ, Україна**a.vilchinsky@gmail.com**ORCID ID: 0009-0009-0410-4732***Віталій Іщенко***кандидат економічних наук,**Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна**sofia.kiev@ukr.net**ORCID ID: 0009-0000-0314-5377***Оксана Мускіна***кандидат економічних наук,**Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна**muskinaoo@ukr.net**ORCID ID: 0009-0008-8029-9423*

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Oleksandr Vilchynskyi*Candidate of Economic Sciences,**Ministry of Energy of Ukraine, Kyiv, Ukraine***Vitaliy Ishchenko***Candidate of Economic Sciences,**State Tax University, Irpin, Ukraine***Oksana Myskina***Candidate of Economic Sciences,**State Tax University, Irpin, Ukraine*

THE ESSENCE OF STATE FINANCIAL POLICY FOR STIMULATING INVESTMENT ACTIVITY

Анотація. Досліджено сутність державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності у контексті процесно-цільового підходу. Це дозволило осмислити її управлінську природу, цільову спрямованість, внутрішню структуру, макроекономічний рівень, зв'язок з державною владою та наукою. На основі цього уточнено семантику терміну «державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності», під яким запропоновано розуміти діяльність держави щодо: обґрунтування концепції, розробки стратегії та унормування правового середовища у сфері нагромадження капіталу як активу та стимулювання

ефективного його використання; практичної реалізації та оцінки ефективності впливу на активізацію інвестиційної діяльності через фінансовий інструментарій держави. Удосконалено класифікацію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності за ознаками «етапи здійснення» та «відношенню до владних повноважень держави».

Ключові слова: державна фінансова політика, активізація інвестиційної діяльності, фінансова політика, податкова політика, монетарна політика.

Abstract. *The current stage of Ukraine's development, characterized by a state of war and the necessity of future post-war reconstruction, presents new requirements for state financial policy. Of particular importance is the search for an optimal balance between ensuring fiscal stability and stimulating investment activity under conditions of limited financial resources. This necessitates comprehension of the essence of state financial policy for activating investment activity. Purpose. The aim of the study is to comprehend the essence and clarify the semantics of state financial policy for activating investment activity. Methods. The following methods were used in the research: the comparison method – for analyzing scholars' approaches to interpreting the essence of state financial policy; the analysis and synthesis method – for performing classification of state financial policy for activating investment activity; and the generalization method – for formulating conclusions. Results. The application of the process-goal approach in studying the essence of state financial policy for activating investment activity provided comprehension of its: goal orientation, internal structure, macroeconomic level, connection with state authority and science, as well as its managerial nature. This allowed clarification of the semantics of the term «state financial policy for activating investment activity». Comprehension of the scientific foundations of state financial policy for activating investment activity enabled improvement of its classification, distinguishing by the «implementation stages» criterion the processes of its formation and realization, and by the «relation to state authority powers» feature such components as: concept development, strategy formalization, legal environment standardization, practical implementation, and effectiveness evaluation. Conclusion. The study of the essence of state financial policy for activating investment activity achieved: first, identification of the morphology of state financial policy in terms of its goal orientation, internal structure, managerial nature, macroeconomic dimension, connection with state authority and science; second, clarification of the interpretation of the term «state financial policy for activating investment activity», which is proposed to be understood as state activity regarding: conceptual justification, strategy development and legal environment standardization in the sphere of capital accumulation as an asset and stimulation of its effective utilization; practical realization and evaluation of effectiveness of influence on activation of investment activity through state financial instruments; third, improvement of the classification of state financial policy by the criteria «implementation stages» and «relation to state authority powers».*

Key words: state financial policy, investment activity stimulation, fiscal policy, tax policy, monetary policy.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України, що характеризується воєнним станом та необхідністю майбутньої післявоєнної відбудови, висуває нові вимоги до державної фінансової політики. Особливого значення набуває пошук оптимального балансу між забезпеченням фінансової стабільності та стимулюванням інвестиційної активності в умовах обмежених фінансових ресурсів. Це створює суттєву науково-практичну проблему, яка потребує комплексного дослідження.

Актуальність даного дослідження зумовлена низкою ключових факторів. По-перше, необхідністю адаптації фінансово-політичних механізмів до екстремальних умов воєнного часу з одночасною підготовкою інструментів післявоєнного відновлення. По-друге, потребою у розробці ефективних методів узгодження фінансових обмежень з інвестиційними стимулами. По-третє, важливістю створення інституційних умов для перенаправлення фінансових потоків у пріоритетні сектори економіки.

Особливу значимість дослідження набуває у зв'язку з необхідністю переосмислення традиційних підходів до формування фінансової політики. Сьогоднішні реалії вимагають нового концептуального бачення механізмів державного впливу на інвестиційні процеси, що обумовлює наукову цінність дослідження сутності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика осмислення сутності, процесів формування та реалізації державної фінансової політики є предметом наукових інтересів багатьох вчених, серед яких виділяються напрацювання В. Дем'янишина [5], В. Зимовця [1], К. Кемпбелла [7], Р. Кемпбелла [7], В. Кириленко [2], Ю. Мискіна [3], Я. Тінбергена [9], С. Фішера [10], Е. Хансена [6] та ін. Результати їх досліджень є науково цінними та практично значимими. Проте суттєва трансформація економічних процесів, що спричинена війною, вимагає переосмислення впливу державної фінансової політики на інвестиційну діяльність у контексті активізації останньої в умовах обмеженості фінансових ресурсів, що, у свою чергу, потребує оновлення науково-теоретичних та організаційно-практичних засад формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні. І, в першу чергу, осмислення сутності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Метою дослідження є осмислення сутності та уточнення семантики державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання державного стимулювання економіки з метою активізації інвестиційних процесів залишається предметом постійного наукового та практичного аналізу. Ключовим механізмом реалізації такого впливу виступає фінансова політика держави.

При цьому поняття «фінансова політика» на сучасному етапі не має однозначного визначення в науковій літературі. Це обумовлено абстрактністю даної категорії та її багатоаспектним змістовим наповненням. Як наслідок, у науковій дискусії існують різні підходи до інтерпретації цього терміну, що зумовлено специфікою методологічних засад дослідження різних авторів.

Відтак, зарубіжні науковці (Брю С. Л., Дональд Е. Дж., Дорнбуш Р., Кемпбелл К. Д., Кемпбелл Р. Дж., Макконнелл К. Р., Тінберген Я., Фішер С., Шмалензі Р.), досліджуючи вплив держави на економіку, використовують термін «економічна

політика» і лише частково оперують її фінансовим інструментарієм [7]. Дорнбуш Р., Фішер С. та Шмалензі Р. у своїх працях не вживають термін «фінансова політика», а лише розкривають його через фінансові заходи [10]. Тінберген Я. складовими економічної політики визнавав фінансові, монетарні та валютні інструменти уряду (при цьому сам термін «фінансова політика» не використовував) [9]. Дональд Е.Дж., Кемпбелл К.Д. та Кемпбелл Р.Дж. пропонують вплив держави на кругообіг доходів та величину номінального національного доходу реалізовувати через фінансову та грошово-кредитну політику [7].

В українських академічних джерелах існує тенденція до перекладу англійського поняття «fiscal policy» як «фінансова політика», що в деяких випадках призводить до її неправомірного звуження – виокремлення від монетарної політики та абсолютного ототожнення виключно з фінансовим регулюванням.

Одним із прикладів такого перекладу є наукова праця Е.Хансена «Monetary theory and fiscal policy» [6], яка у перекладі отримала назву «Грошова теорія і фінансова політика». Саме у розрізі такого підходу здійснювали свої наукові дослідження Йохансен Л., Масгрейв Р., Хансен Е., Солоу Р., Самуельсон П. та ін.

Варто відзначити, що у вітчизняній економічній науці термін «фінансова політика» є «усталеним переважно у сфері корпоративних фінансів (фінансів підприємств, як прийнято позначати у роботах вітчизняних економістів). ... У західній літературі застосовуються окремі поняття: «фінансова політика», яка зводиться до податкової і бюджетної політик, та «монетарна політика». Таке розмежування у наукових роботах набуває поширення у другій половині ХХ ст., відображаючи тенденції до інституційного відокремлення міністерства фінансів і центрального банку, запровадження на практиці концепції незалежного центрального банку» [1, с. 37].

Є більш широкі за своїм змістовним наповненням трактування терміну «фінансова політика». За такого підходу науковці до фінансової політики включають бюджетну, податкову, ціннову, кредитну, інвестиційну, соціальну, грошову та інші політики.

Крім того, у науковій економічній літературі «наявні інтерпретації терміну «фінансова політика» як податково-бюджетна, бюджетно-податкова, фінансово-бюджетна, фінансова тощо, причому це характерно як для зарубіжних, так і вітчизняних наукових джерел» [5, с. 15].

Різноманітність трактувань поняття «фінансова політика» свідчить про його концептуальну складність та поліаспектність. Кожен дослідник, пропонуючи власне визначення даного терміну, намагався відобразити унікальність та багатовимірність цього явища через призму своїх наукових досліджень. Усі такі дефініції мають наукову цінність та практичне значення. У рамках же нашого дослідження ми прагнемо обґрунтувати власну методологічну позицію щодо інтерпретації сутності фінансової політики.

Перед поглибленим аналізом змістовних характеристик фінансової політики доцільно звернути увагу на базове визначення терміну «політика». Вона являє собою діяльність суб'єктів суспільних відносин (класів, соціальних груп, індивідів), спрямовану на формування та вплив на державний устрій, функціонування держави, а також на міжгрупові та міжнародні відносини з метою реалізації власних інтересів [3]. Таким чином, політика передбачає механізми управлінського впливу для досягнення

визначених цілей. Саме в такому концептуальному ключі ми проаналізуємо особливості наукових інтерпретацій поняття «фінансова політика», представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості фінансової політики, на які акцентують увагу автори визначень

Автор (и)	Особливості фінансової політики, на які акцентують увагу автори визначень						
	ЦС	ВС	РД	РК	ЗВП	НО	УС
Адаменко І.П.	+		+				
Ярошенко Ф.О., Єфименко Т.І.		+		+			+
Ботвіна Н.О.	+	+	+				
Ванькович Д.В.	+	+	+				+
Василик О.Д.	+	+	+		+		
Венгер В.В.	+	+	+		+		
Григорська О.С.		+	+				
Даниленко А.І.	+	+	+				
Даниленко А.І., Гриценко А.А., Зимовець В.В.		+	+				
Дем'янин В.Г.	+	+	+				
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.	+	+	+				+
Ільяшенко В.А., Покатаєва О.В.		+	+				
Кириленко О.П.	+	+	+				+
Ковалюк О.М.	+	+	+				
Кудряшов В.П.	+	+					+
Кушинова Н.Г.		+	+		+	+	
Лазебник Л.Л.		+		+			+
Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.	+	+					
Музика-Стефанчук О.А.	+	+	+				
Онишко С.В., Паєнтко Т.В.	+		+				+
Опарін В.М.	+	+	+		+		
Оспіщева В.І.	+	+	+				
Петровська І.О., Клиновий Д.В.		+					+
Полозенко Д.В.	+	+	+				
Романенко О.Р.		+	+				
Сліпушко О.М.	+	+	+				+
Танклевська Н.С.						+	
Федосов В.М.	+	+	+				

Примітки: ЦС – цільова спрямованість; ВС – внутрішня структура; РД – рівень держави; РК – рівень корпорацій; ЗВП – зв'язок з владними повноваженнями; НО – наукова обґрунтованість; УС – управлінська сутність.

Джерело: складено автором.

Проведений аналіз підходів вчених до трактування терміну «фінансова політика» дозволив отримати наступні результати.

По-перше, переважна більшість науковців однією із ключових характеристик, які здійснюють ідентифікацію фінансової політики, вважають наявність цільового спрямування.

При цьому, сама мета фінансової політики вченими трактується по різному.

Найбільш вживаним є абстрактне визначення мети фінансової політики: «... досягнення певної мети», «... вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей», «... вирішення поставлених завдань», «... досягнення визначених результатів», «... досягнення поставленої мети», «... досягнення визначених цілей».

Поряд з абстрактним визначенням мети фінансової політики існують і інші, які сформульовано наступним чином:

«...стимулювання матеріального виробництва та соціального захисту населення» (Вознюк Г.Л., Загородній А.Г., Смовженко Т.С.);

«... розв'язання соціальних проблем, забезпечення справедливого, інноваційного, конкурентного і ефективного розвитку економіки» (Кириленко О.П.);

«... реалізації тієї чи іншої державної програми соціально-економічного розвитку» (Оспіщева В.І.);

«... забезпечення економічного і соціального розвитку» (Зимовець В.В., Ковалюк О.М.);

«... забезпечення зростання ВВП і подолання економічних проблем країни» (Полозенко Д.В.);

«... забезпечення зростання ВВП країни і підвищення добробуту її громадян» (Ботвіна Н.О.);

«... забезпечення соціально-економічного розвитку країни та підвищення життєвого рівня населення» (Ларіна Я.С., Мочерний С.В., Устенко О.А., Юрій С.І.);

«... забезпечення стабільного економічного розвитку держави» (Пасентко Т.В., Онишко С.В.).

Узагальнюючи наведені підходи зазначимо, що фінансова політика обов'язково повинна мати цільову спрямованість. Разом з тим, сама ціль може бути різною. Відповідно, для досягнення різних цілей фінансова політика буде характеризуватися різним змістовним наповненням. З цього випливає, що формування та реалізація фінансової політики повинна починатися із ідентифікації її мети.

По-друге, майже всі науковці при трактуванні терміну «фінансова політика» звертаються до ідентифікації її внутрішньої структури. При цьому формулювання, які використовуються, різняться між собою.

Так, одна група вчених ідентифікує внутрішню структуру фінансової політики абстрактно: «... сукупність заходів держави ...» (Гриценко А.А., Даниленко А.І., Дем'янишин В.Г., Зимовець В.В., Ковалюк О.М., Музика-Стефанчук О.А., Полозенко Д.В., Романенко О.Р.), «... комплекс дій і заходів...» (Венгер В.В., Опарін В.М.), «... система заходів у сфері фінансів...» (Вознюк Г.Л., Загородній А.Г., Сліпушко О.М., Смовженко Т.С.), «...система об'єктивно необхідних заходів...» (Кириленко О.П.).

Інші вчені ідентифікують внутрішню структуру фінансової політики більш конкретно:

«... заснована на фінансових відносинах і науковій концепції їх розвитку, імперативна система управління фінансовими відносинами...» (Кушинова Н.Г.);

«... напрям діяльності держави в сфері формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів фінансових ресурсів, а також управління фінансовими потоками...» (Григорська О.С.);

«...комплекс цілей, методів і форм їх реалізації, а отже, організації та використання фінансових ресурсів...» (Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.);

«...сукупність розподільчих та перерозподільчих заходів, які держава здійснює через фінансову систему...» (Юрій С.І., Федосов В.М.);

«...включає заходи, методи і форми організації та використання фінансів...» (Василик О.Д.);

Цілком зрозуміло, що формулювання внутрішньої структури фінансової політики є похідним від класифікації, яку бере за основу вчений при визначенні терміну «фінансова політика».

По-третє, науковці по різному трактують фінансову політику по відношенню до рівнів управління. За цим критерієм можна виділити три групи вчених:

1) ті, хто ототожнюють фінансову політику з рівнем державного управління (Адаменко І.П., Ванькович Д.В., Василик О.Д., Даниленко А.І., Загородній А.Г., Кириленко О.П., Онишко С.В., Паєнтко Т.В., Федосов В.М., Юрій С.І.);

2) ті, хто ототожнюють фінансову політику з рівнем корпорацій Єфименко Т.І., Лазебник Л.Л., Ярошенко Ф.О.);

3) ті, хто у визначенні терміну «фінансова політика» не ідентифікують її приналежність до жодного з рівнів управління (Кудряшов В.П., Огородник С.Я., Романенко О.Р., Танклевська Н.С.).

Переважає більшість вчених, по замовчуванню під фінансовою політикою розуміє рівень державного управління.

На думку Дем'янишина В.Г. «залежно від ланок фінансової системи фінансова політика ... включає: фінансову політику держави, фінансову політику суб'єктів господарювання та фінансову політику домогосподарств» [5, с. 34].

Ми переконані, що фінансова політика може формуватися і реалізовуватися на різних рівнях економіки (на рівні підприємства, регіону, країни, світу) і різними суб'єктами (підприємством, політичними партіями, державою, міждержавними об'єднаннями). Відтак, вважаємо за необхідне для ідентифікації фінансової політики на рівні держави використовувати термін «державна фінансова політика».

І не дивлячись на те, що «термін «державна фінансова політика» як предмет наукового дослідження у сучасній економічній науці зустрічається доволі нечасто» [1, с. 6], існуючі його трактування характеризуються наявністю тих же особливостей, які були притаманні визначенням терміну «фінансова політика» (табл. 2).

По-четверте, при трактуванні термінів «фінансова політика» вчені акцентують увагу на зв'язку фінансової політики з реалізацією владних повноважень.

У таких визначеннях присутні наступні формулювання: «...діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування...» (Дем'янишин В.Г.), «... сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади...»

(Василик О.Д.), «...система заходів, що здійснюється централізованою владою...» (Кравченко В.І.), «...комплекс дій і заходів держави в межах наданих їй функцій і повноважень...» (Федосов В.М., Опарін В.М.), «... комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій і повноважень...» (Венгер В.В.).

Таблиця 2

**Особливості державної фінансової політики,
на які акцентують увагу автори визначень**

Автор (и)	Особливості державної фінансової політики, на які акцентують увагу автори визначень				
	ЦС	ВС	ЗВП	НО	УС
Василик О.Д.	+	+			
Глущенко В.В., Чехунов В.Н.	+				+
Гордієнко Л.А.	+				
Даниленко А.І.	+	+			
Данілов О.Д.	+	+			
Зимовець В.В.	+	+			
Кириленко О.П.		+			
Кравченко В.І.		+	+		+
Леоненко П.М., Юхименко П.Л., Ілієнко А.А.		+	+		
Лондар С.Л., Тимошенко О.В.	+	+			
Рекова Н.Ю.		+		+	+
Сидор І.П.	+	+			
Федосов В.М., Опарін В.М.		+	+		+

Примітки: ЦС – цільова спрямованість; ВС – внутрішня структура; ЗВП – зв'язок з владними повноваженнями; НО – наукова обґрунтованість; УС – управлінська сутність.

Джерело: складено автором.

З цього приводу варто зазначити, що сама по собі політика завжди пов'язана з реалізацією владних повноважень. При цьому будь-яка державна влада має політичний характер, проте не кожна політична влада є державною.

Для формування й реалізації ж фінансової політики держава «використовує свої повноваження та конкретні інституції, які дають можливість управляти відносинами з громадянами, суб'єктами господарювання, субнаціональними державними й муніципальними утвореннями, а також з іноземними державами та міждержавними інституціями» [5, с. 14].

Тобто державна фінансова політика тісно пов'язана з реалізацією владних повноважень держави.

По-п'яте, деякі вчені при трактуванні терміну «фінансова політика» акцентують увагу на тому, що фінансова політика характеризується науковою складовою.

Відтак, зв'язок фінансової політики з наукою вчені формулюють наступним чином:

«... комплекс заходів, спрямованих на вироблення науково обґрунтованих концепцій соціально-економічного розвитку держави ...» (Рекова Н.Ю.);

«... заснована на фінансових відносинах і науковій концепції їх розвитку, імперативна система управління фінансовими відносинами...» (Кушинова Н.Г.);

«... одна із сторін фінансової науки, яка відрізняється від суто науки своїм прикладним характером...» (Танклевська Н.С.).

З приводу крайнього формулювання (яке запропоноване Танклевською Н.С.), Фрідмен М. акцентує увагу, що фінансова політика це не зовсім наука, адже остання – це «...система об'єктивних істин щодо явищ певного порядку, на противагу мистецтву, яке характеризується показовим характером» [8]. На думку Фрідмена М. економічні знання є базисом для політичної діяльності. А остання, у свою чергу, є більше мистецтвом ніж наукою [8].

Проте, «поряд із наявними різними концепціями фінансів, вченнями про фінанси, фінансовій політиці відводиться особливе місце й роль у фінансовій науці і практиці тому, що саме у цій політиці поєднуються теоретична концептуалізація фінансів, фінансовий механізм, фінансова практика» [5, с. 12].

Варто відзначити, що наукове обґрунтування концепції та стратегії досягнення поставленої цілі як вагомої складової фінансової політики притаманне останній саме як політиці держави.

У відповідності до наведеної логіки Дем'янишин В.Г. до найважливіших завдань фінансової політики відносить:

- розробку науково обґрунтованої концепції ...;
- формалізацію стратегії та тактики фінансової політики ...;
- здійснення практичних дій, зорієнтованих на досягнення поставленої мети» [5, с. 20-21].

По-шосте, фінансова політика держави є управлінським процесом. Про це, використовуючи різні формулювання, зазначають Єфименко Т.І., Кириленко О.П., Онишко С.В., Опарін В.М., Паєнтко Т.В., Федосов В.М.

Фінансова політика як інструмент державного управління потребує науково обґрунтованих концептуальних засад та ефективних механізмів їх імплементації. Більш того, будучи складовою системи державного управління, фінансова політика має характеризуватися чітко визначеними параметрами, серед яких: стратегічна мета, суб'єкти та об'єкти регулювання, операційне середовище, механізми впливу, а також система моніторингу та зворотного зв'язку для оцінки результативності.

У структурі фінансово-політичного процесу мета займає визначальне положення, формуючи концептуальну основу для всіх наступних етапів – від розробки до реалізації політичних рішень. У контексті нашого дослідження такою ключовою метою виступає стимулювання інвестиційної активності як чинника економічного зростання.

Що ж стосується суб'єкту фінансової політики держави, то в науці з даної проблематики суттєвих розбіжностей немає. Не дивлячись на те, що «державна фінансова політика є функціонально мультисуб'єктною (оскільки її окремі завдання вирішуються різними органами державної виконавчої влади, центральним банком і державними соціальними фондами), ... органи державної влади об'єднуються в стислому і місткому понятті «держава», до якого можна включити будь-які державні органи, у тому числі центральний банк» [1, с. 38-39].

Разом з тим, варто звернути увагу на наявність функціональної суперечливості суб'єкта державної фінансової політики, яка спричиняється «дихотомією держави – її ендогенністю як складової частини фінансової системи (фінанси сектора загальнодержавного управління) і одночасно екзогенністю як зовнішнього регулятора системи» [1, с. 15].

Об'єкт державної фінансової політики вченими розкривається через економічну категорію «капітал». Так Зимовець В.В. зазначає, що «у вузькому розумінні державна фінансова політика – це управління фінансовими активами і зобов'язаннями держави» [1, с. 44]. У широкому ж розумінні «об'єктом такого впливу є ... фінансова система як взаємопов'язані між собою фінанси окремих інституційних секторів економіки» [1, с. 56]. Адже, на думку науковця, «приріст джерел фінансування (власного капіталу і боргу) одних інституційних одиниць можливий винятково за рахунок зростання фінансових активів, включаючи фінансові ресурси інших одиниць» [1, с. 56].

В цілому погоджуючись з твердженнями, що об'єктом державної фінансової політики повинен бути капітал, вважаємо за необхідне деталізувати формулювання об'єкту наступним чином: нагромадження капіталу як активу та стимулювання ефективного його використання.

Коли говориться про середовище, в якому формується і реалізується фінансова політика, то мається на увазі фактичний стан фінансової політики і умов, в яких вона здійснюється, у конкретний історичний час і у чітко географічно визначеному місці.

З цього приводу Зимовець В.В. зазначає, що «фінансова система є динамічним об'єктом, роль і місце окремих секторів економіки у ній змінюється, і тому методологічні підходи, що розроблялися для управління та регулювання фінансової системи відносно стабільної форми та структури, що функціонувала протягом ХХ ст., є застарілими і неадекватними для сучасних умов. Динамічний розвиток фінансових систем ... потребує наукової оцінки та узагальнень. Ідеться про значні зрушення у фінансових системах, що є об'єктивною передумовою коригування існуючих концепцій державної фінансової політики» [1, с. 11]. «Розробка теоретико-методологічних засад державної фінансової політики економічного розвитку потребує врахування стану фінансової системи та її залежності від зовнішнього сектора. На практиці стан фінансової системи ... кожної конкретної країни визначають стартові умови реалізації державної фінансової політики» [1, с. 50-51].

Логіка управлінського впливу суб'єкта державної фінансової політики передбачає чітке усвідомлення та прогнозованість дії інструментарію державної політики на об'єкт з метою досягнення поставлених цілей.

Ну і на кінець, важливим елементом фінансової політики з позиції осмислення її як управлінського процесу є наявність зворотного зв'язку, який передбачає оцінку ефективності формування і реалізації фінансової політики держави.

Узагальнюючи аналізу підходів науковців до трактування термінів «фінансова політика» та «державна фінансова політика», розкриємо сутність державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності та наукові засади її формування та реалізації.

Так як у широкому розумінні державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності є управлінським процесом, спрямованим на досягнення конкретної цілі, вважаємо за необхідне осмислення наукових засад формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності здійснювати на основі процесно-цільового підходу.

Про єдність процесного та цільового підходів зазначав ще лауреат Нобелівської премії з економіки Саймон Г. (Herbert A. Simon), говорячи, що «процес» – це діяльність, найближча мета якої розташована на первинному рівні ієрархії «засіб – мета», тоді як «мета» – це сукупність діяльностей, орієнтована цінність яких або ціль, розташовані на вищому рівні ієрархії «засіб – мета» [4, с. 40].

Як управлінський процес пропонуємо державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності класифікувати за ознакою «етапи здійснення» на два процеси: формування та реалізацію.

Крім того, з метою формалізації зв'язку державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності з державною владою та наукою, вбачаємо за необхідне здійснити класифікацію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності за ознакою «по відношенню до владних повноважень держави», виокремивши наступні її складові: розробка концепції, формалізація стратегії, унормування правового середовища, практичне впровадження, оцінка ефективності (табл. 3).

Саме базуючись на двох наведених вище авторських класифікаціях вбачаємо за можливе реалізувати процесно-цільовий підхід до державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності (рис. 1).

Таким чином, застосування процесно-цільового підходу дозволило врахувати при трактуванні сутності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності її цільову спрямованість, внутрішню структуру, макроекономічний рівень, зв'язок з державною владою та наукою, а також її управлінську природу. Виходячи з цього, пропонуємо під державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності розуміти діяльність держави щодо: обґрунтування концепції, розробки стратегії та унормування правового середовища у сфері нагромадження капіталу як активу та стимулювання ефективного його використання; практичної реалізації та оцінки ефективності впливу на активізацію інвестиційної діяльності через фінансовий інструментарій держави.

Таблиця 3

Класифікація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності за ознакою «по відношенню до владних повноважень держави»

Назва виду влади	Характеристика виду влади	Прояв влади у державній фінансовій політиці активізації інвестиційної діяльності	Складові державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності
1	2	3	4
Концептуальна	Розробляє концепцію життєустрою суспільства і безструктурно імпліцитно впроваджує її в масову свідомість суспільства	Концептуальне обґрунтування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності	Розробка концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності
Ідеологічна	Наділяє концепцію життєустрою суспільства в привабливі для суспільства форми; вона повністю підпорядкована концептуальній владі і обслуговує лиш її інтереси	Оформлення концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в ідеологію (стратегію)	Формалізація стратегії державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності
Законодавча	Під впливом ідеологічної влади розробляє закони під концепцію життєустрою суспільства, тобто юридично закріплює її у вигляді правового поля	Створення правового поля для забезпечення реалізації концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності через формалізацію і стандартизацію	Унормування правового середовища державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності
Виконавча	Проводить в життя суспільства (в основному з переважанням структурного способу управління) концепцію життєустрою суспільства згідно з прийнятими законами і в рамках правового поля	Практична реалізації концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності	Практичне впровадження державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності
Судова	Захищає юридично закріплену концепцію життєустрою суспільства від посягань з боку альтернативної концептуальної влади, а також злочинні елементи суспільства	Формування системи захисту концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності від посягань інакодумців та забезпечення оцінки ефективності реалізації концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності	Оцінка ефективності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності

Джерело: складено автором на основі джерел [3].

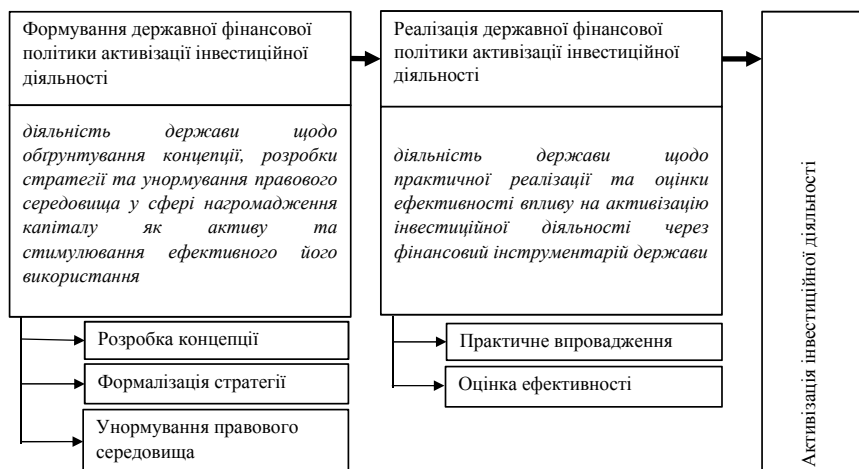

Рис. 1. Схема організаційного забезпечення формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності на основі процесно-цільового підходу

Джерело: розроблено автором

Висновки. Дослідження сутності державної фінансової політики, активізації інвестиційної діяльності забезпечило: по-перше, ідентифікацію морфології державної фінансової політики у розрізі її цільової спрямованості, внутрішньої структури, управлінської природи, макроекономічного виміру, зв'язку з державною владою та наукою; по-друге, уточнення трактування терміну «державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності», під яким запропоновано розуміти діяльність держави щодо: обґрунтування концепції, розробки стратегії та унормування правового середовища у сфері нагромадження капіталу як активу та стимулювання ефективного його використання; практичної реалізації та оцінки ефективності впливу на активізацію інвестиційної діяльності через фінансовий інструментарій держави; по-третє, удосконалення класифікації державної фінансової політики за ознаками «етапи здійснення» та «відношенню до владних повноважень держави».

Основними напрямками подальших досліджень є осмислення генези та міжнародного досвіду державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності у розрізі запропонованих класифікацій.

Список використаних джерел:

1. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку. Київ: НАН України; Інститут економіки та прогнозування, 2010. 256 с.
2. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави. *Світ фінансів*. 2007. № 4. С. 94-99.
3. Мискін Ю. І. Соціалізація бюджетної політики України : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. 508 с.
4. Саймон Г. Адміністративна поведінка. К. : АртЕк, 2001. 375 с.

5. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : моногр. / за ред. В. Г. Дем'янишина. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 464 с.
6. Alvin H. Hansen *Monetary theory and fiscal policy*. Westport : Conn: Greenwood Press, 1983. 312 p.
7. Campbell Colin D., Rosemary G. Campbell, Edwin G. Dolan. *Money, banking, and monetary policy*. Chicago : Dryden Press, 1988. 617 p.
8. Milton F. *Kapitalismus und Freiheit* / Paul C. Martin (aus dem Engl.), Horst Siebert (Geleitwort). Frankf. / M. : Eichborn, 2002. 240 p.
9. Tinbergen J. *Economic policy: principles and design*. Erasmus universiteit of Rotterdam. URL: <http://repub.eur.nl/res/pub/16740> (дата звернення: 01.02.2025 p.).
10. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. *Economics*. McGraw-Hill, 1995. 813p.

References:

1. Zymovets, V. V. (2010). *Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku* [State financial policy of economic development]. National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Economics and Forecasting.
2. Kyrylenko, V. (2007). Do pytannia pro sut i funktsii finansovoi polityky derzhavy [On the essence and functions of the state's financial policy]. *Svit finansiv*, 4, 94–99.
3. Myskin, Yu. I. (2019). *Sotsializatsiia biudzhetnoi polityky Ukrainy* [Socialization of Ukraine's fiscal policy: Monograph]. Ahrar Media Hrup.
4. Simon, H. (2001). *Administrativna povedinka* [Administrative behavior] (H. Simon, Trans.). ArtEk. (Original work published 1947).
5. Dem'yanyshyn, V. H. (Ed.). (2014). *Finansova polityka investytsiino-innovatsiinoho rozvytku Ukrainy* [Financial policy of investment and innovation development of Ukraine: Monograph]. Ternopil National Economic University.
6. Hansen, A. H. (1983). *Monetary theory and fiscal policy*. Greenwood Press.
7. Campbell, C. D., Campbell, R. G., & Dolan, E. G. (1988). *Money, banking, and monetary policy*. Dryden Press.
8. Friedman, M. (2002). *Kapitalismus und Freiheit* [Capitalism and freedom] (P. C. Martin, Trans.). Eichborn. (Original work published 1962).
9. Tinbergen, J. (n.d.). *Economic policy: Principles and design*. Erasmus University Rotterdam. <http://repub.eur.nl/res/pub/16740> (Accessed: February 1, 2025).
10. Fischer, S., Dornbusch, R., & Schmalensee, R. (1995). *Economics*. McGraw-Hill.

УДК: 336 : 336.5 : 339.7

Наталія Дзюбановська

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
n.dziubanovska@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8441-5216

Вадим Маслій

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
v.maslii@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9672-9669

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ЄС ЯК ДРАЙВЕР АКТИВІЗАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

Nataliia Dziubanovska

Dr. Sc. (Economics), Prof.
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Vadym Maslii

Ph.D in Economics, Assoc. Prof.
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

EU FINANCIAL MECHANISMS AS A DRIVER FOR BOOSTING FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз впливу ключових єврофінансових механізмів на динаміку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україні в умовах повномасштабної війни та набуття статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 р. Оцінено ефективність програм передвступної допомоги IPA III, спеціального інструменту «Ukraine Facility», гарантій EFSD+ та ініціатив InvestEU, а також ролі Європейського інвестиційного банку й Європейського банку реконструкції й розвитку. На основі статистичного аналізу потоку ПІІ за 2021–2023 рр. виявлено, що після шоку 2022 р. обсяг реінвестованого капіталу сприяв поверненню чистого припливу до докризових рівнів у 2023 р. У дослідженні висвітлено внутрішні бар'єри (низька прозорість процедур, обмежена «абсорбційна спроможність», бюрократичні перепони) та зовнішні виклики (воєнні ризики), які стримують використання єврофондів. Запропоновано комплекс рекомендацій щодо підвищення інституційної спроможності, уніфікації моніторингу проєктів та посилення прозорості тендерних процедур з метою максимізації інвестиційного ефекту європейської підтримки.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції (ПІІ); єврофінансові механізми; IPA III; Ukraine Facility; EFSD+; InvestEU; інвестиційний клімат; абсорбційна спроможність; євроінтеграція; воєнний контекст.

Abstract. *The article explores the transformative impact of EU financial instruments on restoring foreign direct investment (FDI) in Ukraine after its EU candidate status was granted in 2022 and amidst full-scale military conflict. It synthesises an empirical evaluation of core mechanisms including pre-accession assistance (IPA III), the bespoke Ukraine Facility, EFSD+ risk guarantees, InvestEU's consolidated support package, and concessional financing and risk-sharing instruments from the European Investment Bank (EIB) and European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Drawing on FDI statistics for 2021–2023, the analysis highlights the precipitous collapse of inflows in 2022 and the subsequent partial recovery to approximately USD 4.25 billion in 2023, driven largely by forced reinvestment of earnings under central bank dividend restrictions and the cushioning effect of EU-backed guarantees. The study identifies internal barriers such as limited absorptive capacity, opaque procurement, and administrative fragmentation, as well as external risk factors including ongoing hostilities and volatile macro-conditions. To maximise the investment impact of EU support, the paper recommends strengthening institutional coordination, standardising monitoring and reporting frameworks aligned with EU norms, scaling public war-risk insurance pools, and enhancing transparency and procurement integrity. These measures, coupled with robust financial backing, are critical for sustainable economic reconstruction, improving Ukraine's investment climate, and deepening integration within the European economic space. The findings underscore that only a comprehensive approach combining external funding and rigorous internal reforms can secure durable capital inflows, accelerate reconstruction of critical infrastructure, and lay the groundwork for Ukraine's full integration into EU markets. This research contributes to understanding how EU-backed mechanisms operate under crisis conditions and offers policy guidance for enhancing their effectiveness.*

Key words: *direct foreign investment (DFI); European financial mechanisms; Instrument for Pre-accession Assistance (IPA III); Ukraine Facility; EFSD+; InvestEU; investment climate; absorptive capacity; European integration; war context.*

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України кардинально змінює інвестиційний ландшафт країни. З набуттям статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році Україна отримала безпрецедентні можливості доступу до фінансових інструментів ЄС та стимулів для покращення внутрішнього інвестиційного клімату. Разом із тим, євроінтеграційні реформи потребують глибоких трансформацій – від зміцнення верховенства права до гармонізації регуляторного середовища. Водночас повномасштабна війна значно ускладнила процес залучення інвестицій і поставила нові вимоги до стійкості державних інституцій, прозорості процедур та «абсорбційної спроможності» на національному та регіональному рівнях. Поєднання нагальної потреби в економічному відновленні й модернізації з відкриттям доступу до значних фінансових ресурсів ЄС зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою роботи є системний аналіз ключових єврофінансових механізмів і їхнього впливу на інвестиційний клімат України в умовах війни, а також виявлення основних внутрішніх і зовнішніх бар'єрів, що визначають ефективність використання європейських фондів для відновлення та модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. За три десятиліття незалежності динаміка прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) в Україні була вкрай нерівномірною та залежною як від внутрішніх перетворень, так і зовнішніх шоків. Якщо на початку 2000-х рр. приплив іноземного капіталу прискорився завдяки першим ринковим реформам і масштабній приватизації, то «пік докризового буму припав на 2005–2008 рр., зокрема, у 2005 р. було залучено понад \$7,5 млрд чистих ПІІ (втричі більше, ніж роком раніше) значною мірою завдяки продажу «Криворіжсталі» міжнародному інвестору (ArcelorMittal)» [1]. 2008 р. також відзначився рекордним припливом (\$9,9 млрд нетто) напередодні глобальної фінансової кризи. Проте вже у 2009-му р. обсяги ПІІ різко впали, а в 2014–2015 рр. було зафіксовано майже нульовий чи навіть від’ємний чистий притік ПІІ: на тлі революції, початку війни на Донбасі та втрати контролю над Кримом інвестори масово виводили капітал. Ситуація дещо стабілізувалася після 2016 р.: у 2016–2019 рр. чисті ПІІ відновилися до рівня \$3–5 млрд щорічно (наприклад, \$5,2 млрд у 2019-му р.) – в основному завдяки поступовому покращенню макроекономічної ситуації та реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС. COVID-19 знову спричинив відтік капіталу: у 2020 р., за даними платіжного балансу Національного банку України [2], через збитки компаній і вилучення реінвестованих доходів (\$0,5 млрд) зафіксовано чистий негативний потік – близько –\$0,95 млрд.

На початок 2020-х р. Україна увійшла з оптимістичними очікуваннями: підписана з ЄС поглиблена зона вільної торгівлі, покращення в рейтингах легкості ведення бізнесу, пожвавлення інтересу інвесторів до ІТ-сектору та агропромисловості. У 2021 р. чистий приплив ПІІ сягнув близько \$6,8 млрд – максимального рівня за останнє десятиліття – насамперед за рахунок реінвестування доходів (\$4,2 млрд) та інвестицій в акціонерний капітал (\$1,2 млрд) [2]. Проте повномасштабна війна, розв’язана Росією у лютому 2022 р., майже зупинила нові інвестиції. За підсумками 2022 р. чистий приплив ПІІ скоротився більш ніж у 30 разів – до приблизно \$0,2–0,6 млрд (за різними оцінками) [3]; чистий приплив акціонерного капіталу (крім реінвестування доходів), у 2022 р. становив \$440 млн [2], що відображає інвестиційний шок першого року війни. Лише деякі компанії на свій ризик вкладали кошти, переважно для підтримки вже наявних активів, а не в нові проєкти.

Втім, 2023 р. приніс певне пожвавлення. Попри те, що активні бойові дії тривали, інвестори частково пристосувалися до нових умов, а уряд та міжнародні партнери почали формувати програми відбудови. За попередніми даними НБУ, повідомив голова комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцев: «у 2023 р. чистий приплив ПІІ в Україну становив близько \$4,25 млрд, 75% цього обсягу (\$3,16 млрд) – це реінвестування доходів, отриманих іноземними інвесторами» [4]. Обмеження на транскордонні перекази, в т.ч. на вивід дивідендів, запроваджені НБУ, змусили іноземних інвесторів залишати зароблені кошти в країні, фактично збільшуючи їх реінвестування у власні підприємства. Чистий приплив акціонерного капіталу становив у 2023 р. становив \$651 млн [3]. Незважаючи на скромні масштаби, сам факт відновлення позитивного притоку – важливий індикатор довіри: це означає, що більшість іноземних компаній не лише

«не виходять» з українського ринку, а й готові за можливості вкладати у розширення діяльності, очікуючи покращення ситуації.

На кінець 2023 р. сукупний обсяг накопичених ПІІ в Україні (інвестиційний запас) оцінювався у \$54,2 млрд [4]. Для порівняння, перед початком повномасштабної війни, наприкінці 2021-го р., як було вищезазначено, цей показник був нарівні \$6,8 млрд . Таким чином, війна призвела до зменшення інвестиційного запасу приблизно на 17% – через знецінення активів, втрату підприємств на окупованих територіях та переоцінку вартості капіталу. Попри це, нинішній запас ПІІ вже перевищує рівень «ковідного» 2020 р. чи 2019 р., що свідчить про певну «стійкість інвестиційного ядра» економіки.

Як видно з рис.1, періоди наближення України до європейських інституцій та відносної стабільності (2005–2008, 2010–2013, 2016–2019, 2021) збігалися з вищими обсягами інвестицій, тоді як фази фінансових, політичних потрясінь або війни (2009, 2014–2015, 2020, 2022) – з різким спадом притоку капіталу.

Рис. 1. ПІІ в Україну, 2002–2024 рр. (млн дол. США).

Джерело: побудовано авторами за даними Мінфіну [5]

Дані відображені графічно (рис. 1) свідчать, що процес залучення іноземних інвестицій в Україну історично виглядає аномально – волатильність ПІІ є дуже високою, а довгостроковий тренд – відносно скромний приріст. Внаслідок цього, у 2021 р. Україна мала лише $\approx \$180$ на душу населення ПІІ, тоді як у Польщі було близько $\$1\,014$ (в 5,6 р.), у Румунії – $\approx \$615$ (в 3,4 р.), у Сербії – $\approx \$673$ (в 3,7 р.), у Болгарії – $\approx \$340$ (в 1,9 р.) (рис. 2).

У 2022 р., коли розпочалася повномасштабна війна та водночас Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, обсяг ПІІ на душу впав до $\approx \$5$, але вже в 2023 р. відновився до $\approx \$121$. Серед країн-кандидатів на вступ до ЄС, наприклад, Сербія демонструє стабільний приріст: у 2023 р. вона мала $\approx \$745$ ПІІ на душу населення. Це вказує на те, що без перспективи членства Україна втратила

значну частину потенційного капіталу, але з новим статусом кандидата має шанс надолужити відставання.

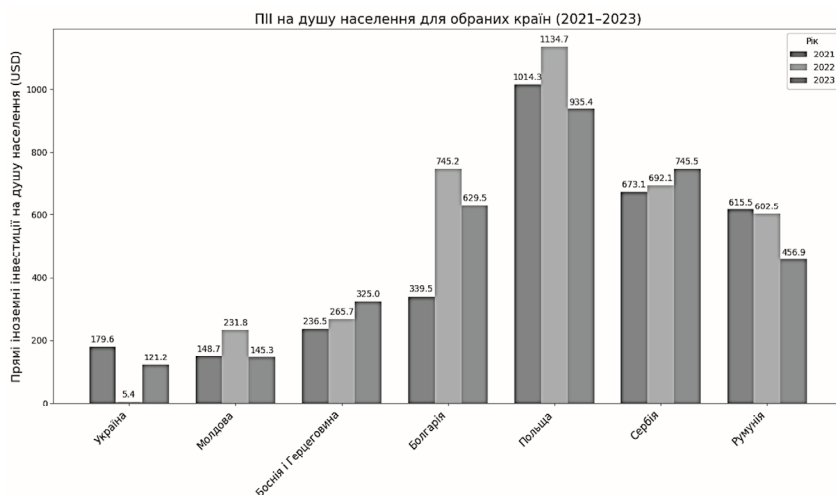

Рис. 2. Порівняння накопичених ПІІ на душу населення: Україна проти обраних країн (дол. США, 2021–2023 рр.).

Джерело: розраховано авторами за даними [6].

Європейський Союз має розгалужену систему фондів для стимулювання розвитку і зближення рівня економічного розвитку своїх членів та партнерів. Для держав-членів основну роль відіграють структурні і інвестиційні фонди (Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Фонд згуртованості тощо), які фінансують інфраструктуру, інновації та регіональний розвиток.

Реформи в регіоні розширення ЄС підтримує за допомогою Інструменту передвступної допомоги (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA). Кошти IPA сприяють нарощуванню потенціалу країн-бенефіціарів протягом усього процесу приєднання, що призводить до поступового, позитивного розвитку в регіоні [7]. Такого роду фонд передприєднання також дає можливість ЄС досягти власних цілей (табл. 1), як от в сфері енергопостачання, навколишнього середовища та зміни клімату, транспорту тощо [8]. Тобто IPA слугує своєрідною «репетицією» перед повноцінним доступом до структурних коштів.

За час існування даного фінансового інструменту, країни-кандидати та претенденти на кандидатство вже отримали значні суми грошових коштів (деякі – сотні тисяч, а деякі й мільярди євро) для наближення свого вступу до Європейського Союзу. Раніше ці кошти розподілялися між 7 країнами-бенефіціарами: Албанією, Боснією та Герцеговиною, Косово, Чорногорією, Північною Македонією, Сербією та Туреччиною. Так, протягом 2014–2020 рр. до трійки найбільших бенефіціарів увійшли такі країни [8]: Сербія (економіка втричі менша за українську) отримала 1,5 млрд євро за той же період (приблизно по 200 млн на рік); Албанія з населенням в 2,8 млн отримала 640 млн євро на впровадження цих реформ; Туреччина, економіка

якої у 4 рази більша за економіку України, отримала 3,5 млрд євро (близько 600 млн на рік). З 2024 року, Україна та Молдова також отримали право на участь у програмах ІРА [9].

Таблиця 1

Пріоритетні напрямки ІРА ІІІ та обсяги їх фінансування на 2021–2027 рр.

Напрямки	%	2021	2022	2023	2024	2025	2023	2027	Всього
Верховенство права, основні права та демократія	15,3	281	287	292	298	304	310	317	2089
Належне управління, узгодження з асquis ЄС, добросусідські відносини та стратегічна комунікація	16,59	308	314	321	327	333	340	347	2291
Денний зелений порядок та стійке підключення	42,25	788	804	820	837	853	870	888	5860
Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання	22,31	414	422	431	440	448	457	467	3080
Територіальне та транскордонне співробітництво	3,51	65	66	68	69	71	72	73	485
Загальний операційний бюджет	100,0	1855	1894	1932	1971	2010	2051	2093	13804

Джерело: сформовано авторами за [7]

Протягом 2007–2013 рр. бюджет ІРА становив 11,5 млрд. євро, ІРА ІІ, на період 2014–2020 рр. – 12,8 млрд. євро., з 2021 по 2027 рр. (ІРА ІІІ) – 14,162 млрд. євро. [7] (рис. 3).

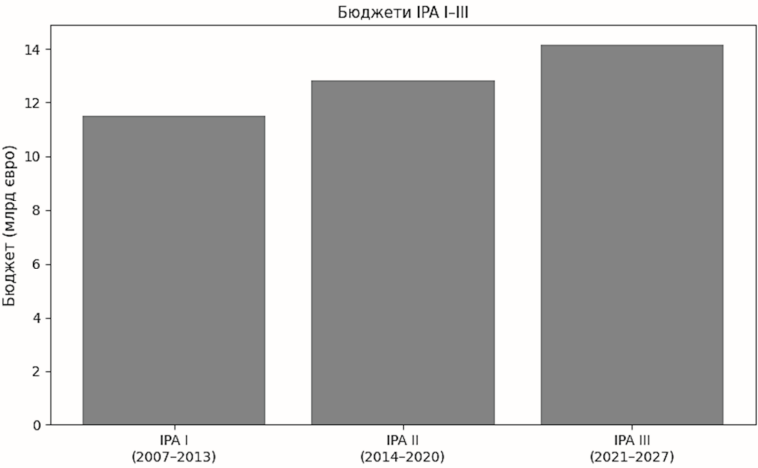

Рис. 3. Бюджети ІРА І–ІІІ.

Джерело: побудовано авторами за [7]

В 2023 році Європейська комісія оприлюднила проєкт Регламенту про створення окремого спеціального інструменту задля підтримки фінансування потреб відбудови України з індикативним фінансуванням до €50 млрд на 2024–2027 рр. – Ukrainian Facility, який за масштабом і напрямками нагадує структурні фонди. Він покликаний забезпечити коротко- та середньострокове фінансування потреб України на відновлення та реконструкцію; кошти в межах фонду сприятимуть впровадження ключових реформ задля швидкого вступу до ЄС, переходу до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки (табл. 2) [9].

Фінансування в межах Ukrainian Facility буде відбуватися відповідно до виконання Плану з відновлення, запропонованого Урядом України. В цьому напрямку провадиться системна робота: реалізація 56 умов зі 151, запланована на 2025 рік, а фінансова допомога в межах даного інструменту у 2025 та 2026 рр. становитиме 12,5 млрд. євро. Важливо, що для успішного освоєння цих ресурсів Україні потрібно підвищувати власну «абсорбційну спроможність» – здатність ефективно планувати та реалізовувати проєкти за кошти ЄС [10].

Таблиця 2

Компоненти Ukraine Facility

Ukraine Facility		
Компонент 1	Компонент 2	Компонент 3
Підтримка плану відновлення України	Інвестиційна програма	Програми підтримки
Підтримка ЄС у межах Плану відновлення України (Ukraine Plan) через надання грантів та позик; Підтримка реформ, що наближують вступ до ЄС, відновлення, реконструкції, модернізації для нагальних фінансових потреб.	Створення механізму зниження ризиків для інвесторів через міжнародні фінансові інституції (IFI) з метою збільшення інвестицій та залучення нових інвесторів; Підтримка українського приватного сектору.	Технічна підтримка Уряду України (наближення до EU acquis та структурні реформи); Розбудова спроможності органів влади на національному та регіональному та локальному рівнях; Підтримка громадянського суспільства
до 78% (до 39 млрд. євро)	до 16% (до 8 млрд. євро)	до 5% (до 2,5 млрд. євро)

Джерело: сформовано авторами за [9]

Європейський фонд сталого розвитку (European Fund Sustainable Development Plus EFSD+) – один із інструментів фінансування, спрямований на стимулювання сталих інвестицій у країнах-партнерах. Він є частиною ініціативи «Global Gateway» і передбачає надання гарантій та змішаного фінансування для зменшення ризиків інвестування у більш складних ринках [11]. Загальний обсяг гарантій, які може надати EFSD+, сягає €40 млрд, що дозволить мобілізувати до €135 млрд публічних та приватних інвестицій у країни-партнери для досягнення Цілей сталого розвитку. Цей інструмент діє через партнерські міжнародні фінансові установи: найбільшим оператором гарантій EFSD+ є Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а також інші банки розвитку в рамках підходу «Team Europe». Для України EFSD+ відкриває можливості отримувати гарантійну підтримку ЄС для інвестиційних проєктів у

критичні сектори – інфраструктуру, енергетику, кліматичні проекти, малий і середній бізнес. Відповідно до гарантійної угоди, підписаної в 2024 році, Європейський Союз надасть Міжнародній фінансовій корпорації (IFC) фінансові гарантії EFSD+ на суму до €90 млн для підтримки інвестицій в Україну в рамках «Better Futures Program» IFC [12], [13]. Таким чином, EFSD+ слугує потужним каталізатором залучення капіталу навіть за умов підвищених ризиків, частково компенсуючи їх через гарантії ЄС.

InvestEU – це програма ЄС, спрямована на стимулювання інвестицій та створення робочих місць у межах самого Євросоюзу (2021–2027). Вона акумулювала досвід попереднього «Плану Юнкера» (Європейського фонду стратегічних інвестицій) і об'єднала ряд фінансових інструментів в єдину програму. Хоч InvestEU формально орієнтована на країни ЄС, її успішна реалізація опосередковано важлива і для України. По-перше, зростання інвестиційної активності в ЄС означає більше можливостей для залучення українських компаній у ланцюги постачань та спільні проекти. По-друге, участь європейських компаній у InvestEU (отримання гарантій, пільгових кредитів) може спонукати їх до розширення бізнесу на ринки сусідів, зокрема України. Програма InvestEU передбачає надання «бюджетної гарантії ЄС» у €26,2 млрд, що покликана залучити щонайменше €372 млрд додаткових інвестицій у пріоритетні сфери по всьому ЄС [14]. Ці кошти фокусуються на інноваціях, цифровій економіці, кліматичних проектах, підтримці МСП тощо. Очікується мультиплікативний ефект: за рахунок механізмів кредитних гарантій, участі ЄІБ та Європейського інвестиційного фонду, кожне євро гарантії здатне мобілізувати приблизно 10–15 євро приватного капіталу [15]. Хоча InvestEU не надає фінансування безпосередньо третім країнам, Україна вже зараз опосередковано виграє від цієї програми – завдяки зміцненню економік держав-членів (основних торговельних партнерів України) та через спеціальні програми підтримки експорту до України. Так, у 2023 році в рамках InvestEU було започатковано пілотний механізм страхування експортних кредитів на €300 млн для заохочення експорту з ЄС в Україну [16]. Цей інструмент зменшує ризики для європейських експортерів, стимулюючи торговельні та інвестиційні зв'язки з Україною навіть в умовах війни. Таким чином, InvestEU доповнює зовнішні інвестиційні ініціативи ЄС, створюючи сприятливе тло для інтеграції України у європейський економічний простір.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – банк ЄС – і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) є важливими провайдерами інвестиційних ресурсів у регіоні.

ЄІБ – інституція довгострокового кредитування, власниками якої є держави-члени ЄС, маючи мандат на діяльність за межами ЄС, фінансує великі інфраструктурні та енергетичні проекти в країнах-сусідах, зокрема в Україні, часто під гарантії ЄС. За останні роки ЄІБ інвестував сотні мільйонів євро в українські дороги, громадський транспорт, енергоефективність будівель та підтримку малого бізнесу в межах ініціатив EU4Business. З початком великої війни ЄІБ мобілізував додаткові ресурси в розмірі понад 2 млрд. євро, зокрема на екстрену відбудову критичної інфраструктури, співфінансуючи їх з бюджетом ЄС. Зокрема, в 2023 р. Європейська Комісія та ЄІБ погодили надання гарантії ЄС, на нові кредити в розмірі 100 млн. євро на відновлення України, зокрема для ремонту муніципальної та енергетичної інфраструктури. Ця гарантія є одним із елементів ініціативи «EU for Ukraine (EU4U) Initiative» затвердженої

ЕІБ у березні 2023 р., яка включає пакет технічної та консультативної допомоги у вищезазначеному розмірі та створення фонду «EU4U Fund» [17]. Місія ЕІБ, за словами віцепрезидентки Терези Червінської: «... відбудова України... пов'язана з кількома труднощами, і перший виклик, який надзвичайно великий і важливий для банку як для фінансової установи – відновлення критичної інфраструктури України – доріг, системи водопостачання, енергетичних мереж. Критична інфраструктура є дуже важливою для потенційних інвесторів» [18]. У грудні 2024 року ЕІБ оголосив про надання 16,5 млн. євро фінансування під гарантії ЄС для модернізації міського громадського транспорту в Києві, Миколаєві, Івано-Франківську та Одесі, а в лютому 2025 р. була підписана угода про фінансування відновлення енергетики та критичної інфраструктури: 16,5 млн. євро для відбудови критичної інфраструктури та впровадження енергоефективних технологій та 100 млн. євро – на ремонт та модернізацію об'єктів водопостачання, тепlopостачання, водовідведення, а також на покращення соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та житловому секторі.

ПІІ в Україні та накопичена підтримка ЄС (2021–2024)

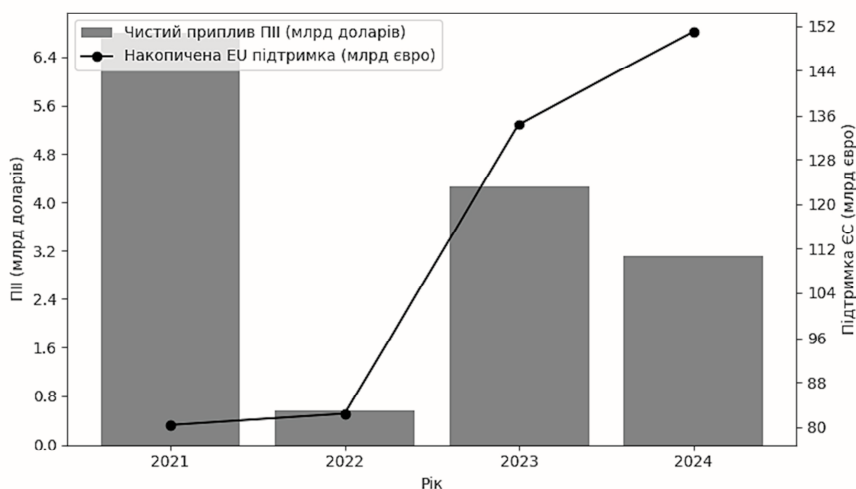

Рис. 4. ПІІ в Україні та накопичена підтримка ЄС (2021–2024).

Джерело: побудовано авторами

ЄБРР, хоча і не є інституцією ЄС, але акціонерами банку є країни ЄС і Єврокомісія. Україна є однією з пріоритетних країн ЄБРР: з 1992 року банк інвестував в Україну понад €22 млрд (626 проектів) [19]. Частка ЄБРР у фінансуванні приватного сектору України сягає 45% його портфелю. Лише за 2023 рік, попри воєнні дії, ЄБРР профінансував в Україні рекордні €2,1 млрд, а у 2024 році – €2,4 млрд, зосереджуючись на підтримці енергетики, транспорту, продовольчої безпеки та ліквідності бізнесу [20]. Для стимулювання інвестицій банк також запустив механізми «воєнних ризикових гарантій». У грудні 2024 року ЄБРР оголосив про гарантійний пакет €110 млн для програм перестрахування воєнних ризиків у внутрішніх вантажоперевезеннях України [21]. Ця ініціатива сприятиме страхуванню на суму понад €1 млрд товарів і техніки в рік, покриваючи ризики транспорту в умовах війни, що має критичне значення для

безперервності бізнесу та торгівлі. Подібні кроки, підтримані урядами та донорами, покликані поступово відновлювати довіру інвесторів, навіть коли триває конфлікт.

Незважаючи на травматичний інвестиційний шок 2022 р., у 2023 р. вдалося мобілізувати близько \$4,2 млрд чистого припливу ПІІ, переважно за рахунок реінвестованого прибутку, і повернутися до докризових рівнів (рис. 4). Секторні привабливості змістилися в бік «зелених» проєктів, цифрових послуг, промисловості і агропереробки, де відчутна присутність європейських партнерів. Європейське законодавство, антикорупційні інститути та нові процедури держпідтримки зміцнюють прозорість і передбачуваність ринку, хоча корупційні ризики й слабкість судової системи потребують подальших реформ.

Отже, ЄС пропонує комплекс фінансових механізмів – від грантів і позик до гарантій та страхування – які створюють для України нові можливості залучення капіталу.

Висновки. Європейська інтеграція вже сьогодні переймає роль ключового чинника формування інвестиційного клімату в Україні. Статус кандидата на вступ до ЄС і доступ до пакетів IPA III, «Ukraine Facility», EFSD+ та InvestEU разом із гарантіями ЄІБ і підтримкою ЄБРР відкрили перед нашою економікою небувалий обсяг ресурсів і суттєво знизили інвестиційні ризики.

ЄС уже є найбільшим джерелом ПІІ в Україну: його фонди й програми охоплюють усі ключові галузі – від інфраструктури й енергетики до МСП і фінансів. При цьому «вікно можливостей» для залучення європейського капіталу є безпрецедентним: жодна інша країна-кандидат не поєднувала настільки гострі потреби у відбудові з настільки широкою політичною та фінансовою підтримкою.

Водночас війна, залишаючись найсерйознішою перешкодою, затримує реалізацію багатьох проєктів і вимагає від держави впровадження нових механізмів страхування воєнних ризиків. Додаткові бар'єри – бюрократія, корупційні ризики, нерівномірна готовність регіонів – потребують інтенсивнішої координації між центральними і місцевими органами, а також уніфікованої системи моніторингу та звітності за всіма проєктами. Зокрема, це вимагає:

- Створення національного механізму страхування ризиків війни за участі держави, міжнародних донорів і приватних страхових компаній для зниження невизначеності інвесторів.
- Запровадження єдиної цифрової платформи моніторингу та звітності за всіма проєктами ЄС-підтримки з реальним часом відстеження ходу виконання, обсягів фінансування та ефективності витрат.
- Прискорення судової та адміністративної реформ через автоматизацію процесів, впровадження електронних реєстрів та жорстких санкцій за корупційні зловживання.
- Підсилення місцевих органів влади через навчальні програми й технічну допомогу, щоб забезпечити рівномірне виконання проєктів у всіх регіонах.
- Забезпечення синхронності єврофінансових вкладень і внутрішніх змін для формування прозорого, передбачуваного й конкурентного інвестиційного простору в єдиному європейському ринку.

Лише за умови комплексного підходу – синергія потужних фінансових надходжень ЄС і внутрішніх змін з ефективним управлінням – Україна зможе конвертувати

доступні ресурси в стійке та інклюзивне зростання. У найближчі 5–10 років це дасть змогу закласти міцний фундамент не лише для відновлення критичної інфраструктури, а й для сталого розвитку економіки в єдиному європейському просторі.

Список використаних джерел:

1. Ukraine's future competitiveness. Directions for structural shifts in foreign trade and investment. URL: <https://surl.li/yxzdub>.
2. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua./statistic/sector-external>
3. Кисляк Р. (2025) Як іноземні мільяртери вкладаються в Україну під час війни і що буде далі. URL: <https://surl.li/jcemvb>.
4. Україна отримала \$4,25 млрд прямих іноземних інвестицій. URL: <https://surl.li/hkxeiq>.
5. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>.
6. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
7. Official website of the European Union. Overview – Instrument for Pre-accession. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en.
8. Україна отримала доступу до Інструменту передвступної допомоги ЄС (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA). В чому особливості цієї програми та процедури впровадження? URL: <https://surl.li/wlajca>.
9. Mygal M. (2023). Ukrainian Facility або 50 мільярдів євро від ЄС на відновлення: що має зробити Україна. URL: <https://surl.li/neqgtq>.
10. Що може завадити Україні отримати всі 50 мільярдів євро від ЄС. URL: <https://surl.li/fuwfqg>.
11. Official website of the European Union. European Fund for Sustainable Development Plus. URL: <https://surl.li/exnunl>.
12. EU and IFC to Unlock Over €500 Million in Private Sector Investments for Reconstruction in Ukraine. URL: <https://surl.li/zhdvow>.
13. IFC launches \$1.2bn plan to spur Ukraine rebuild amid uncertain war outlook. URL: <https://surl.li/qctnct>.
14. Official website of the European Union. InvestEU Fund. URL: <https://surl.li/izxgsa>.
15. European Investment Fund. The EIF and InvestEU. URL: <https://surl.li/wyqgmt>.
16. Melnykovska I., Monnet E., Thiemann M. (2025). How to build a Ukrainian Development Bank: Leveraging European history and Ukraine's own reform experience. URL: <https://surl.li/jhfnoq>.
17. Новий внесок ЄС до пакету підтримки ЄІБ для України уможливить нове кредитування на 100 млн. євро. URL: <https://surl.li/owcprqm>.
18. ЄІБ виплатив Україні майже 100 мільйонів євро на проекти з відновлення. European Investment Bank. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2023-533-eib-delivers-almost-eur100-million-to-ukraine-for-recovery-projects?lang=uk>.
19. The EBRD in Ukraine. URL: <https://surl.li/xxlyst>.
20. Bennett V. (2024) EBRD deploys a record €2.1 billion in Ukraine in 2023. URL: <https://surl.li/mqzmxl>.

21. George L. (2024). EBRD launches 110 mln euro guarantee for Ukraine war-risk insurance. URL: <https://surl.li/wzmtja>.

Reference:

1. Ukraine's future competitiveness. Directions for structural shifts in foreign trade and investment. URL: <https://surl.li/yyzddub>.
2. Official website of the National Bank of Ukraine. External Sector Statistics. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-external>
3. Kysliak, Ruslan. (2025). How foreign billionaires are investing in Ukraine during the war and what will happen next. URL: <https://surl.li/jcemvb>.
4. Ukraine received \$4.25 billion in foreign direct investment. URL: <https://surl.li/hkxeiq>.
5. Foreign direct investment (FDI) in Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>.
6. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
7. Official website of the European Union. Overview – Instrument for Pre-accession. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en.
8. Ukraine has gained access to the European Union's Instrument for Pre-accession Assistance (IPA). What are the key features of this program and its implementation procedures? URL: <https://surl.li/wlajca>.
9. Mygal, Mariia. (2023) Ukrainian Facility or €50 billion from the EU for reconstruction: what Ukraine must do. URL: <https://surl.li/neqgtq>.
10. What could hinder Ukraine from receiving all €50bn from EU. URL: <https://surl.li/fuwfqq>.
11. Official website of the European Union. European Fund for Sustainable Development Plus. URL: <https://surl.li/exnunl>.
12. EU and IFC to Unlock Over €500 Million in Private Sector Investments for Reconstruction in Ukraine. URL: <https://surl.li/zhdvow>.
13. IFC launches \$1.2bn plan to spur Ukraine rebuild amid uncertain war outlook. URL: <https://surl.li/qctnet>.
14. Official website of the European Union. InvestEU Fund. URL: <https://surl.li/izxgsa>.
15. European Investment Fund. The EIF and InvestEU. URL: <https://surl.li/wyqgmt>.
16. Melnykovska, Inna, Monnet, Eric, Thiemann, Matthias. (2025) How to build a Ukrainian Development Bank: Leveraging European history and Ukraine's own reform experience. URL: <https://surl.li/jhfnoq>.
17. The EU's new contribution to the EIB support package for Ukraine will enable new lending of €100 million. URL: <https://surl.li/owcpqm>.
18. The EIB has disbursed nearly €100 million to Ukraine for reconstruction projects. European Investment Bank. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2023-533-eib-delivers-almost-eur100-million-to-ukraine-for-recovery-projects?lang=uk>.
19. The EBRD in Ukraine. URL: <https://surl.li/teuphy>.
20. Bennett, Vanora. (2024). EBRD deploys a record €2.1 billion in Ukraine in 2023. URL: <https://surl.li/mqzmxl>.
21. George, Libby. (2024). EBRD launches 110 mln euro guarantee for Ukraine war-risk insurance. URL: <https://surl.li/wzmtja>.

УДК: 657.421.3

Андрій Єременко

кандидат економічних наук,
докторант відділу бюджетної політики та
фінансів інституційних секторів економіки,
ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна
andreyu@ukr.net
ORCID ID: 0009-0005-6177-838X

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІНОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ОЦІНЮВАННІ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Andriy Yeremenko

Ph.D. in Economics,
Doctoral Candidate of the department of the budget policy
and finances of institutional sectors of the economy,
SESE «The Academy of Financial Management», Kyiv, Ukraine

CURRENT TRENDS AND INNOVATIVE APPROACHES IN VALUATION OF INTANGIBLE ASSETS

Анотація. У контексті стрімкого зростання ролі цифрових технологій та переходу до економіки знань оцінювання нематеріальних активів (НМА) перетворюється на стратегічний інструмент формування вартості компаній, галузей та національних господарств. Сучасні підходи до визначення вартості НМА потребують інтеграції класичних фінансових моделей з інноваційними технологіями, такими як штучний інтелект (ШІ), блокчейн, машинне навчання та реальні опціони. Наприклад, ШІ-алгоритми дозволяють аналізувати масиви даних для прогнозування вартості патентів на основі їх потенційного застосування в різних галузях, тоді як блокчейн забезпечує прозорість і захист транзакцій з цифровими активами. Проте процес оцінювання НМА супроводжується значними викликами, зокрема суб'єктивністю експертних суджень, кіберризиками, розрізненістю міжнародних стандартів (наприклад, GAAP vs. IFRS) та динамікою ринкових умов. Понад 60% вартості сучасних корпорацій припадає на активи, які неможливо фізично ідентифікувати, що підкреслює необхідність уточнення методологій для їх точного відображення в фінансовій звітності. Кейси провідних компаній, таких як Microsoft, Tesla та Coca-Cola, демонструють, як комбінація технологічних рішень і традиційних методів дозволяє максимізувати вартість активів: від оцінювання хмарних сервісів Azure через аналіз Big Data до визначення вартості брендів з урахуванням емоційного зв'язку зі споживачами. Перспективи розвитку пов'язані з інтеграцією Web 3.0, децентралізованих фінансів (DeFi) та NFT-токенів, які відкривають нові можливості

для оцінювання віртуальних активів у метавсесвітах. Використання ШІ у процесах оцінювання збільшує ринкову вартість даних на 20-35%, а блокчейн знижує витрати на аудит на 40%. Однак масштабування цих інновацій вимагає гармонізації регуляторних рамок, співпраці між бізнесом і країнами та подолання технічних бар'єрів, таких як захист інтелектуальної власності в умовах крос-юрисдикційних конфліктів. Стаття акцентує увагу на необхідності адаптації міжнародних стандартів (наприклад, ISO 10668) до вимог Четвертої промислової революції, де НМА стають основним джерелом конкурентних переваг. Висновки дослідження підкреслюють, що ефективне управління НМА потребує не лише технологічних інновацій, але й системних змін у підходах до фінансової звітності, управління ризиками та міжнародного співробітництва.

Ключові слова: нематеріальні активи, оцінювання, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, штучний інтелект (ШІ), блокчейн.

Abstract. In the context of the rapid growth of the role of digital technologies and the transition to a knowledge economy, the valuation of intangible assets is becoming a strategic tool for creating the value of companies, industries and national economies. Modern approaches to determining the value of IVA require the integration of classical financial models with innovative technologies, such as artificial intelligence (AI), blockchain, machine learning and real options. For example, AI algorithms allow analyzing data sets to predict the value of patents based on their potential application in different industries, while blockchain provides transparency and protection of transactions with digital assets. However, the process of valuing intangible assets is accompanied by significant challenges, in particular, the subjectivity of expert judgments, cyber risks, the diversity of international standards (e.g. GAAP vs. IFRS) and the dynamics of market conditions. More than 60% of the value of modern corporations falls on assets that cannot be physically identified, which emphasizes the need to refine methodologies for their accurate reflection in financial reporting. Case studies from leading companies such as Microsoft, Tesla and Coca-Cola demonstrate how a combination of technological solutions and traditional methods allows maximizing the value of assets: from valuing Azure cloud services through Big Data analysis to determining the value of brands taking into account the emotional connection with consumers. Development prospects are associated with the integration of Web 3.0, decentralized finance (DeFi) and NFT tokens, which open up new opportunities for valuing virtual assets in metaverses. The use of AI in valuation processes increases the market value of data by 20-35%, and blockchain reduces audit costs by 40%. However, scaling these innovations requires harmonization of regulatory frameworks, cooperation between businesses and countries and overcoming technical barriers, such as protecting intellectual property in cross-jurisdictional conflicts. The article focuses on the need to adapt international standards (e.g. ISO 10668) to the requirements of the Fourth Industrial Revolution, where intangible assets are becoming the main source of competitive advantage. The study's findings emphasize that effective intangible assets management requires not only technological innovations, but also systemic changes in approaches to financial reporting, risk management and international cooperation.

Key words: intangible assets, valuation, intellectual property, intellectual capital, artificial intelligence (AI), blockchain.

Постановка проблеми. З 1995 по 2015 рік частка ринкової вартості НМА зросла з 68% до 84%. У липні 2020 року торговельний банк інтелектуальної власності Ocean Tomo оновив дослідження ринкової вартості НМА, щоб дослідити економічні наслідки нового коронавірусу і виявив, що COVID-19 прискорив тенденцію до збільшення частки ринкової вартості НМА, причому зараз НМА становлять 90% ринкової вартості S&P500 [1]. Це свідчить про те, що інновації, втілені в НМА, є рушієм економічного прогресу в умовах глобальної конкуренції.

Інтелектуальний капітал, який охоплює знання працівників, організаційні процеси та клієнтські відносини, є одним із найцінніших видів НМА. Дослідження консалтингової компанії PwC показало, що компанії, які інвестують у розвиток людського капіталу, мають на 15% вищу рентабельність порівняно з тими, що цього не роблять [2]. У контексті інноваційного розвитку це означає, що здатність генерувати нові ідеї та ефективно їх впроваджувати залежить від рівня кваліфікації персоналу та корпоративної культури.

Однак, слід зазначити, що оцінювання НМА залишається однією з найскладніших задач фінансового менеджменту. Традиційні підходи (дисконтовані грошові потоки, вартість заміщення) неефективні через відсутність фізичної форми активів, високу мінливість їх прибутковості та залежність від зовнішніх факторів (наприклад, регулювання GDPR для даних). Виникає потреба в інноваційних методах, що враховують специфіку НМА, зокрема їх синергію з цифровими технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера оцінювання НМА активно розвивається завдяки дослідженням зарубіжних і вітчизняних вчених, які внесли вагомий внесок у теоретичні та практичні аспекти цієї галузі. Всесвітньо відомий економіст Б. Лев ще на початку 2000-х років обґрунтував, що традиційні фінансові звіти недооцінюють роль НМА, і запропонував концепцію «інформаційної прозорості» для кращого відображення таких активів у звітності. Його праця «Intangibles: Management, Measurement, and Reporting» стала фундаментом для подальших досліджень у цій сфері [3]. К. Б. Фрей у своїй роботі «The Technology Trap» проаналізував, як цифрові активи трансформують вартість компаній, зокрема через інтеграцію ІІІ та блокчейну в процеси оцінювання [4]. На думку П. Друкера, чії ідеї про «економіку знань» залишаються актуальними, майбутнє оцінювання НМА лежить у синтезі технологій та управлінської етики, що підтверджується сучасними трендами.

Дж. Гаскел зробив значний внесок у вимірювання НМА на макrorівні. Його книга «Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy» досліджує, як інвестиції в НМА, такі як програмне забезпечення та бренди, впливають на економічне зростання [5]. Його робота вплинула на політику національних статистичних служб, зокрема Офісу національної статистики Великої Британії, де було впроваджено нові методи оцінювання інвестицій у креативну економіку.

Ці вчені заклали основи для адаптації міжнародних стандартів оцінки НМА, інтегрували технологічні інновації (блокчейн, ІІІ) та розробили методики, що враховують специфіку локальних ринків. Їх дослідження сприяли підвищенню прозорості, зменшенню ризиків і стимулюванню інвестицій у НМА в умовах цифрової трансформації.

Серед вітчизняних науковців і вчених питаннями оцінювання НМА, а саме прав та об'єктів інтелектуальної власності, займалися: О. Бутнік-Сіверський, В. Геєць, П. Крайнів, О. Святоцький, Г. Уманців, Л. Федулова та інші.

Таким чином, останні дослідження демонструють конвергенцію глобальних та локальних підходів. Від робіт Б. Лева до інноваційних розробок вітчизняних вчених, наукова спільнота прагне створити універсальні, але гнучкі методики, що враховують як технологічний прогрес, так і специфіку регіональних ринків. Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє, що оцінювання НМА є динамічною сферою, де зарубіжні та вітчизняні вчені роблять значний внесок. Їх роботи сприяють розвитку інноваційних підходів, адаптації до глобальних стандартів та вирішенню практичних викликів, таких як оцінювання в умовах війни та цифровізації.

Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій та інноваційних підходів в оцінюванні НМА для ефективного їх застосування на практиці при створенні конкурентних переваг на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні підходи до оцінювання НМА базуються на поєднанні класичних фінансових методів із революційними технологіями, що трансформують традиційні моделі вартісного аналізу. Наприклад, ШІ вже сьогодні дозволяє автоматизувати процеси оцінювання брендів, патентів та даних, аналізуючи мільйони точок інформації – від соціальних медіа до ринкових трендів. Компанія Interbrand використовує ШІ-алгоритми для прогнозування вартості брендів, інтегруючи дані про лояльність споживачів, репутаційні ризики та навіть політичні фактори, що впливають на глобальні ринки. Це дозволило їм оцінити бренд Coca-Cola у 61,2 млрд доларів США у 2024 році, враховуючи не лише фінансові показники, а й емоційний зв'язок із аудиторією [6]. Окрім ШІ, блокчейн-технології забезпечують прозорість і безпеку транзакцій з НМА. Проєкт IBM Food Trust демонструє, як розподілені реєстри можуть фіксувати авторські права на технології в ланцюгах поставок, автоматизуючи оцінювання їх внеску в загальну вартість продукту. Це особливо актуально для галузей з високими вимогами до трасірованості, таких як фармацевтика або харчова промисловість [7].

Однією з найперспективніших методологій стає модель реальних опціонів (Real Options Valuation), яка враховує гнучкість управління НМА в умовах невизначеності. Наприклад, патенти Tesla на акумулятори не просто оцінюються через їх поточне використання в електромобілях, а через потенціал застосування в енергосистемах, космічній галузі або накопичувачах енергії. Такий підхід дозволяє компаніям визначити «приховану вартість» активів, яка може бути реалізована в майбутніх сценаріях [8]. Проте навіть інноваційні методи стикаються зі значними викликами. Суб'єктивність залишається головною проблемою: оцінювання музичних прав, художніх творів або навіть алгоритмів ШІ часто залежить від експертних думок, що ускладнює їх стандартизацію. Згідно з дослідженням Cisco, 67% компаній стикаються з кіберризиками під час збору даних для оцінювання НМА, оскільки хакерські атаки на бази знань або патентні портфелі можуть спричинити втрату мільйонів доларів США [9].

Ключовим бар'єром для глобалізації методів оцінювання є відсутність уніфікованих стандартів. Наприклад, GAAP (США) та IFRS (Європа) по-різному визначають амортизацію програмного забезпечення чи вартість наукових досліджень, що ускладнює порівняння компаній на міжнародних ринках. Microsoft, використовуючи ШІ для оцінювання хмарних сервісів Azure, зіткнулася з необхідністю адаптувати методики під вимоги різних юрисдикцій, інтегруючи локальні нормативні акти у свої алгоритми аналізу даних [10]. Цей досвід

підкреслює важливість розробки гнучких рамок, які поєднують технологічні інновації з регуляторною гармонізацією.

Перспективи полягають у інтеграції Web 3.0 та децентралізованих фінансів (DeFi). NFT-токени, що представляють цифрові активи, вже використовуються для оцінювання віртуальної власності в метавсесвітах, а платформи на базі смарт-контрактів дозволяють автоматизувати роялті за інтелектуальною власністю. Звіт McKinsey зазначає, що компанії, які впроваджують ШІ для оцінювання даних, збільшують їх ринкову вартість на 20-35%, а використання блокчейну знижує витрати на аудит на 40% [11]. Однак для масштабування цих рішень потрібна співпраця між бізнесом, урядом та міжнародними організаціями. Наприклад, ініціатива Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) щодо створення глобальної бази патентів з ШІ-аналітикою може стати кроком до стандартизації, але її реалізація потребує подолання політичних та технічних бар'єрів [12].

Висновки. Сучасне оцінювання НМА – це динамічний процес, де технології не лише доповнюють традиційні підходи, але й формують нові парадигми. Від машинного навчання до децентралізованих систем, кожен інструмент відкриває можливості для точніших прогнозів, але водночас вимагає врахування комплексних ризиків – від кібербезпеки до етичних питань використання ШІ. Успіх залежатиме від здатності інституцій адаптуватися до швидкої еволюції цифрового середовища, де НМА стають валютою майбутнього.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна виділити чотири основні висновки:

1. Інноваційні підходи (ШІ, блокчейн, реальні опціони) дозволяють підвищити точність оцінювання НМА, особливо в умовах цифрової трансформації.

2. Ключовими викликами залишаються суб'єктивність, кіберризики та розрізненість стандартів.

3. Для ефективного управління НМА необхідна співпраця між бізнесом, регуляторами та міжнародними організаціями (наприклад, розробка єдиної методики WIPO для оцінювання патентів).

4. Майбутнє оцінювання НМА пов'язане з інтеграцією технологій Web 3.0 та децентралізованих фінансів (DeFi).

Список використаних джерел:

1. Ocean Tomo. (2024). Intangible assets market value study. URL: <https://oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/>.
2. PwC. (2025). PwC's 28th Annual Global CEO Survey Reinvention on the edge of tomorrow. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/c-suite-insights/ceo-survey.html>.
3. Lev B. (2001). Intangibles: Management, Measurement, and Reporting. Brookings Institution Press. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctvcj2rf2>.
4. Frey C.B. (2019). The Technology Trap. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691172798/the-technology-trap>.
5. Jonathan Haskel and Stian Westlake. (2018). Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy. URL: https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691175034/capitalism-without-capital?srsId=AfmBOoql0ssH7gJ-nqRz-wvrGigfAFflbWerk2M-YnaX42Hd6_ADM3HoE.

6. Interbrand. (2024). Best Global Brands 2024. URL: <https://interbrand.com/best-global-brands/>.
7. IBM. (2024). IBM Food Trust. URL: <https://www.ibm.com/docs/en/food-trust?topic=overview>.
8. Keyur Ramoliya. (2024). Tesla's Open-Source Patent Strategy. URL: <https://medium.com/@KeyurRamoliya/teslas-open-source-patent-strategy-77ba40df64c2>.
9. Cisco. (2023). Cybersecurity Report 2023. URL: https://www.cisco.com/c/dam/m/en_us/products/security/cybersecurity-reports/cybersecurity-readiness-index/2023/cybersecurity-readiness-index-report.pdf.
10. Microsoft Azure. (2023). Putting principles into practice: How we approach responsible AI at Microsoft. URL: <https://www.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE4pKH5>.
11. McKinsey. (2025). The state of AI: How organizations are rewiring to capture value. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai>.
12. WIPO. (2025). The Story of AI in Patents. URL: https://www.wipo.int/en/web/technology-trends/artificial_intelligence/story.

References:

1. Ocean Tomo. (2024). Intangible assets market value study. URL: <https://oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/>.
2. PwC. (2025). PwC's 28th Annual Global CEO Survey Reinvention on the edge of tomorrow. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/c-suite-insights/ceo-survey.html>.
3. Lev B. (2001). Intangibles: Management, Measurement, and Reporting. Brookings Institution Press. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctvcj2rf2>.
4. Frey C.B. (2019). The Technology Trap. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691172798/the-technology-trap>.
5. Jonathan Haskel and Stian Westlake. (2018). Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy. URL: https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691175034/capitalism-without-capital?srsId=AfmBOoql0ssH7gJ-nqRz-wvrGigfAFfIbWerk2M-YnaX42Hd6_ADM3HoE.
6. Interbrand. (2024). Best Global Brands 2024. URL: <https://interbrand.com/best-global-brands/>.
7. IBM. (2024). IBM Food Trust. URL: <https://www.ibm.com/docs/en/food-trust?topic=overview>.
8. Keyur Ramoliya. (2024). Tesla's Open-Source Patent Strategy. URL: <https://medium.com/@KeyurRamoliya/teslas-open-source-patent-strategy-77ba40df64c2>.
9. Cisco. (2023). Cybersecurity Report 2023. URL: https://www.cisco.com/c/dam/m/en_us/products/security/cybersecurity-reports/cybersecurity-readiness-index/2023/cybersecurity-readiness-index-report.pdf.
10. Microsoft Azure. (2023). Putting principles into practice: How we approach responsible AI at Microsoft. URL: <https://www.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE4pKH5>.
11. McKinsey. (2025). The state of AI: How organizations are rewiring to capture value. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai>.
12. WIPO. (2025). The Story of AI in Patents. URL: https://www.wipo.int/en/web/technology-trends/artificial_intelligence/story.

УДК: 05.334:336.71:004.738.5(477)

Світлана Кропельницька

кандидат економічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
svitlana.kropelnytska@pnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0003-4992-9550

Зоряна Криховецька

кандидат економічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
zoriana.krykhovetska@pnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-0028-1960

ІННОВАЦІЇ У ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ЖІНОК-ПІДПРИЄМИЦЬ В УКРАЇНІ

Svitlana Kropelnytska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Zoriana Krykhovetska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

INNOVATIONS IN FINANCIAL SERVICES AS A TOOL TO SUPPORT WOMEN ENTREPRENEURS IN UKRAINE

Анотація. У роботі досліджено роль інновацій у фінансових послугах як інструменту підтримки жінок-підприємниць в Україні в період 2022–2024 років. Проаналізовано стан доступу жінок до фінансових ресурсів, основні бар'єри фінансування та можливості, створені завдяки цифровим інструментам, мікрокредитним програмам, краудфандингу, грантовим проєктам і фінтех-стартапам. Розкрито виклики, пов'язані з регуляторними обмеженнями, низькою цифровою обізнаністю та інституційними бар'єрами. Визначено пріоритетні напрямки розвитку фінансової інклюзії жінок через інноваційні сервіси та запропоновано рекомендації для державних і фінансових інституцій щодо посилення підтримки жіночого підприємництва. Доведено, що фінансові інновації є потужним драйвером економічної активності жінок і фактором стійкого економічного розвитку України.

Ключові слова: фінансові інновації, жіноче підприємництво, цифровий банкінг, мікрокредитування, краудфандинг, фінансова інклюзія, фінтех, гендерна рівність

Abstract. *This chapter explores the role of financial service innovations as a tool to support women entrepreneurs in Ukraine during 2022–2024. The study analyzes the current state of women's access to financial resources, identifying major barriers to financing and opportunities created by digital banking tools, microcredit programs, crowdfunding initiatives, grant projects, and fintech startups. It highlights the challenges arising from regulatory restrictions, digital literacy gaps, and institutional barriers. The analysis underscores that although Ukrainian women have demonstrated remarkable adaptability and resilience during wartime conditions, systemic obstacles persist, particularly in accessing large-scale financing and venture capital. The chapter emphasizes the critical role of innovative financial instruments in enhancing financial inclusion for women entrepreneurs. Initiatives such as online banking, mobile financial applications, digital grant platforms, and the development of peer-to-peer lending platforms have expanded financial accessibility for women, especially in rural areas and among vulnerable groups. Special attention is given to the impact of public programs like Diia.Business and government-backed grant schemes, which have significantly contributed to supporting women-led businesses during the recovery period. Recommendations are provided for policymakers and financial sector stakeholders to further promote financial innovations, deregulate and liberalize the fintech environment, invest in digital financial education, and establish gender-sensitive banking practices. The study concludes that investing in women's financial inclusion through innovations is a strategic priority for Ukraine's post-war recovery and economic growth, aligning with global trends and sustainable development goals. Empowering women entrepreneurs not only narrows the gender gap but also contributes substantially to national GDP, as evidenced by international research. The proposed measures aim to foster an inclusive financial ecosystem, promote entrepreneurial activity among women, and drive long-term socio-economic progress in Ukraine.*

Key words: *financial innovations, women entrepreneurship, digital banking, microcrediting, crowdfunding, financial inclusion, fintech, gender equality*

Вступ. Жіноче підприємництво відіграє дедалі більшу роль у соціально-економічному розвитку України, особливо в умовах останніх років. Після початку повномасштабної війни у 2022 році частка жінок серед нових підприємців значно зросла: за даними Міністерства цифрової трансформації, з початку 2023 року кожен другий новостворений приватний підприємець в Україні – жінка [1]. Ця тенденція підкреслює нагальну потребу в механізмах підтримки та фінансування жіночих бізнесів. Разом з тим доступ до фінансів залишається одним з найбільших викликів для підприємців – жінки відчувають ці проблеми гостріше, ніж чоловіки [2]. Традиційно жінки-підприємці стикаються з труднощами у отриманні банківських кредитів через брак застави, коротшу кредитну історію чи упередження. За оцінками досліджень у ЄС, лише близько 10% жінок-підприємниць звертаються за банківським фінансуванням, що суттєво менше порівняно з чоловіками [2]. В Україні ситуація подібна: багато жінок покладаються на власні заощадження або

підтримку родини при запуску бізнесу, що обмежує масштаби та зростання їхніх підприємств. Тому впровадження інновацій у фінансових послугах розглядається як ключовий інструмент подолання гендерного розриву в доступі до капіталу та стимулювання жіночого підприємництва.

Фінансові інновації – це нові інструменти, технології та підходи у сфері фінансів (фінтех), які покращують доступність та ефективність фінансових послуг. До них належать, зокрема, цифровий банкінг і мобільні застосунки, системи онлайн-платежів, краудфандингові платформи, мікрокредитні програми, блокчейн-рішення, цифрові валюти тощо. В усьому світі такі інновації вже зарекомендували себе як чинник фінансової інклюзії вразливих груп, включно з жінками-підприємницями [3; 2]. Для українських реалій питання фінансових інновацій набуває особливої актуальності: по-перше, через потребу відновлення економіки та підтримки малого бізнесу в умовах війни, а по-друге – через високий рівень диджиталізації українського суспільства. Україна має розвинуту інфраструктуру цифрового банкінгу – наприклад, мобільним застосунком Privat24 користуються близько 15 мільйонів українців [4], а перший вітчизняний необанк Monobank вже залучив понад 8 мільйонів клієнтів [5]. Це створює сприятливе підґрунтя для розширення доступу жінок до фінансових ресурсів за допомогою сучасних технологій (рис. 1). Відповідно, дослідження сфокусоване на тому, як інноваційні фінансові послуги можуть стати інструментом підтримки жінок-підприємниць в Україні.

Рис. 1. Кількість користувачів провідних цифрових банківських платформ в Україні (Privat24 та Monobank)

Джерело: створено на основі статистичних даних ПриватБанку та Monobank [4; 5]

Метою цього підрозділу є аналіз поточного стану та перспектив використання фінансових інновацій для подолання бар'єрів, з якими стикаються жінки-підприємниці при доступі до фінансових послуг в Україні. Завданнями дослідження є: проаналізувати результати впровадження окремих інноваційних фінансових інструментів у 2022–2024 рр. (цифрового банкінгу, краудфандингу,

мікрофінансування, програм грантового фінансування тощо) на участь жінок у підприємництві; визначити основні перешкоди на шляху впровадження цих інновацій; та сформулювати висновки і пропозиції щодо посилення ролі фінансових інновацій у підтримці жінок-підприємниць.

Проблематика доступу жінок-підприємниць до фінансування і засобів його покращення широко висвітлюється у міжнародних та українських дослідженнях. Згідно з оглядом Європейського інвестиційного банку, жінки у всьому світі стикаються з системним дефіцитом фінансування: жінки-засновниці отримують лише близько 1–2% венчурного капіталу (наприклад, у 2021 році – близько 2% у США та 1% у Європі) [2], а решта змушені покладатися на власні ресурси. Це свідчить про існування значного гендерного розриву у фінансуванні бізнесу. За даними глобального дослідження Світового банку, загальний обсяг незадоволеного попиту жінок-підприємниць на фінансування оцінюється у \$1,7 трлн по всьому світу [6]. В багатьох країнах сформувалися спеціальні програми для його скорочення – зокрема, ініціатива Women Entrepreneurs Finance Initiative (We-Fi) за підтримки Світового банку, що з 2017 року мобілізувала понад \$1 млрд на потреби жінок-підприємниць у різних країнах [7]. Успішні приклади включають мікрофінансові програми (як-от Grameen Bank у Бангладеш), які надали мільйонам жінок позики для започаткування малого бізнесу, та розвиток мобільних фінансових сервісів (наприклад, M-Pesa у Кенії), що підвищили фінансову інклюзію жінок у сільській місцевості [8]. Теоретичні та практичні напрацювання вказують, що поєднання фінансових інновацій (цифрових продуктів) зі спеціалізованими програмами підтримки може суттєво зменшити гендерні розриви у підприємництві [3]. В українському контексті питання підтримки жінок у бізнесі привертає увагу дослідників останні роки, особливо на тлі євроінтеграційних процесів та зобов'язань щодо забезпечення рівних можливостей. Кропельницька С. (2024) у своїй роботі виокремлює фінансові бар'єри як головні перешкоди на шляху розвитку жіночого підприємництва в Україні [9]. Зокрема, лише незначна частка підприємниць змогла отримати банківський кредит на прийнятних умовах. Опитування, проведене Київською школою економіки у співпраці з урядовими структурами на початку 2024 року, дало комплексну картину потреб та проблем українських жінок-підприємниць [1]. Середній портрет учасниці опитування – 36-річна власниця малого бізнесу з досвідом близько 6 років, яка має низький рівень довіри до держави і фінансових установ. Довіра до банківського сектора вкрай невисока: багато жінок відзначили, що побоюються брати кредити через високі відсоткові ставки та ризик заборгувати. За результатами цього дослідження, 57% опитаних бізнесвумен зіштовхувалися з проявами гендерної дискримінації у бізнес-середовищі – зокрема, у вигляді упередженого ставлення інвесторів чи партнерів, сумнівів у їхніх компетенціях, недооцінки як керівників. Це свідчить про те, що проблеми доступу до фінансів для жінок є комплексними: вони включають і суто економічні чинники (нестача капіталу, труднощі з кредитуванням), і соціально-культурні стереотипи.

Разом з тим, література відзначає і позитивні зрушення. Український уряд та міжнародні організації започаткували ряд ініціатив, спрямованих на розширення економічних можливостей жінок. Приміром, ЄБРР з 2016 року реалізує в Україні програму Women in Business, яка пропонує жінкам-підприємцям тренінги з фінансової грамотності, консалтинг та полегшений доступ до кредитів через партнерські банки [10]. Завдяки цій програмі було відкрито кредитні лінії на суму понад €110 млн для фінансування бізнесів, очолюваних жінками [11]. Схожі зусилля докладають і інші донори: наприклад, USAID та Український жіночий фонд надають гранти малим бізнесам, очоленим жінками, а Міжнародна фінансова корпорація (IFC) підтримує розвиток фінтех-стартапів, заснованих жінками. У 2022–2023 рр. в межах державної програми «Робота» (гранти на власну справу) жінки отримали близько 50–55% від усіх грантів на запуск малого бізнесу [1]. Це свідчить про те, що за належної підтримки жінки активно залучаються до підприємництва і генерують нові бізнес-ідеї навіть у складних умовах воєнного часу.

Окремий напрям літератури стосується інноваційних фінансових технологій (fintech) та їхнього впливу на гендерну фінансову інклюзію. Ряд досліджень вказує, що поширення цифрових фінансових сервісів сприяє залученню жінок до економіки, оскільки знижує бар'єри, пов'язані з фізичним доступом до банків чи упередженістю персоналу [3]. Цифровий банкінг і мобільні гаманці дозволяють жінкам керувати фінансами самостійно та конфіденційно, що особливо цінно у консервативних спільнотах. Краудфандингові платформи відкривають можливість отримати стартовий капітал від широкої аудиторії інвесторів, минаючи традиційні фінансові інституції – це може бути виходом для жінок, яким відмовили банки. Мікрокредитні програми та кредитні спілки часто орієнтовані саме на жінок у сільській місцевості або з вразливих груп, пропонуючи позики на пільгових умовах. Прикладом успіху є глобальна платформа Kiva, через яку українські підприємниці також залучають безпроцентні позики від доброчинців по всьому світу. На думку дослідників, фінтех-продукти можуть стати «великим вирівнювачем» (great equalizer) можливостей для жінок, якщо поєднані з програмами підвищення цифрової грамотності [3].

Отже, огляд джерел демонструє, що проблема забезпечення жінок-підприємниць фінансовими ресурсами є актуальною і багатовимірною. Існує значна доказова база щодо ефективності інноваційних фінансових підходів для її вирішення.

Результати. Розширення доступу до фінансування через інноваційні продукти є необхідним та перспективним напрямом розвитку жіночого підприємництва. Одним з найважливіших ефектів фінансових інновацій є спрощення доступу до капіталу для тих, хто раніше був обмежений у фінансуванні. Для українських жінок-підприємниць це має ключове значення, адже традиційно вони відчували брак зовнішнього фінансування для старту та розвитку бізнесу. Інноваційні фінансові продукти, що з'явилися в Україні останніми роками, почали змінювати цю ситуацію.

По-перше, розвинувся сегмент мікрокредитування та мікрофінансових організацій, орієнтованих на малий бізнес. Мікрокредити – це відносно невеликі позики на короткий строк, які надаються під спрощені вимоги. В Україні діють програми мікрокредитування за підтримки державних банків (наприклад, Ощадбанк пропонує пільгові кредити для малого бізнесу жінок) та міжнародних фондів. У

2023 році було відзначено, що понад 30% від загальної кількості мікропозик спрямовано на проекти, започатковані жінками (за внутрішніми оцінками банків). Хоча мікрокредити мають вищі відсоткові ставки, ніж традиційні кредити, вони доступніші для жінок, котрі не мають значної застави чи кредитної історії. Наприклад, глобальна ініціатива Kiva спільно з українськими партнерами профінансувала сотні жіночих бізнесів на селі – середній розмір такої позики становить \$1000–3000, і вона видається під довіру (peer-to-peer lending). Подібні продукти значно розширили фінансовий горизонт для підприємниць: тепер, замість відкласти ідею через брак грошей, вони можуть отримати стартовий капітал онлайн за кілька днів.

По-друге, на арену вийшли краудфандингові платформи як альтернатива банківським позикам. Українські підприємці почали використовувати світові платформи на кшталт Kickstarter, Indiegogo, а також з'явилися місцеві – Спільнокошт, GoFundEd (спеціалізована на освітніх проєктах) тощо. Для жінок, які працюють у креативних індустріях, соціальному підприємстві, краудфандинг став не лише джерелом коштів, а й перевіркою бізнес-ідеї. За оцінками, у 2022–2023 рр. частка бізнесів, що фінансуються через краудфандинг, зросла, але поки залишається невеликою – за різними даними, менше 5% підприємств в Україні пробували цей шлях. Це обумовлено новизною явища та низькою обізнаністю. Водночас успішні прецеденти є: наприклад, проєкт жінки-винахідниці з України, що створює екологічні дитячі іграшки, залучив через Kickstarter понад \$20 тис. від іноземних доброчинців, отримавши значно більше, ніж зміг би розраховувати через місцевий банк. Таким чином, інноваційні моделі фінансування, що не потребують традиційної інфраструктури, відкривають жінкам-підприємцям доступ до глобального капіталу і аудиторії. Хоча їх популярність поки обмежена, потенціал для зростання значний за умов поширення інформації та успішних кейсів.

По-третє, грантові та змішані фінансові продукти активно використовувалися для підтримки бізнесу під час війни і в період відновлення. Гранти – це безповоротна фінансова допомога, що надається або державою, або донорами на конкурсній основі. У 2022–2023 рр. діяла урядова грантова програма «Своя справа», в рамках якої видавалися гранти до 250 тис. грн на запуск малого бізнесу. Жінки стали одними з головних бенефіціарів: за офіційними звітами, 55% отримувачів грантів – жінки [1]. Окрім державних, були й міжнародні гранти: ЄС фінансував проєкт EU-4Business з бюджетом €4 млн, спрямований на підтримку жіночого підприємництва в Україні, а агенції ООН надавали міні-гранти внутрішньо переміщеним особам-жінкам для започаткування власної справи. Інноваційність цих програм полягала у поєднанні фінансової підтримки з навчальними компонентами та менторством. Наприклад, у межах грантової програми «Власна справа» запускатись навчання з основ бізнес-планування на платформі Дія.Бізнес, і успішне проходження курсу було умовою отримання гранту. Це сприяло тому, що до 35% жінок, які пройшли таке онлайн-навчання, змогли залучити грантове фінансування протягом року (за внутрішніми оцінками Мінцифри). Інноваційні фінансові послуги тут відіграли роль інструменту доставки – подача заявок, навчання, звітність здійснювалися онлайн через сучасні платформи, що зробило гранти доступнішими для жінок по всій країні.

Цифрові платформи та фінансова інклюзія жінок є ще одним прогресивним трендом. Швидка диджиталізація фінансового сектора України створила передумови для ширшого залучення жінок до користування банківськими та інвестиційними продуктами. Якщо раніше географічна віддаленість чи брак часу могли стримувати жінок (особливо тих, хто поєднує бізнес з сімейними обов'язками) від відвідування банку, то тепер більшість операцій можна зробити онлайн. В результаті, цифрові фінансові платформи стали ключовим інструментом підвищення фінансової інклюзії жінок-підприємниць.

Передусім це стосується онлайн-банкінгу та мобільних застосунків. За статистикою, приблизно 50% жінок-підприємців в Україні активно використовують інтернет-банкінг у повсякденній діяльності бізнесу (розрахунки з постачальниками, оплата податків, отримання платежів від клієнтів тощо). Такі популярні застосунки, як Privat24, Monobank, Ощад 24/7, забезпечують жінкам швидкий доступ до рахунків без необхідності фізично відвідувати відділення банку. Це особливо важливо для тих, хто мешкає у сільській місцевості або зонах, де банківська інфраструктура обмежена. Досвід впровадження повноцінних цифрових банків (необанків) в Україні показав, що жінки клієнти цінують зручність і прозорість сервісу. Monobank, який повністю функціонує через смартфон, звітував, що 40% його клієнтської бази складають жінки, багато з яких ведуть підприємницьку діяльність. Таким чином, інтуїтивно зрозумілі цифрові інтерфейси та доступ 24/7 зменшують «цифровий розрив» між статями у користуванні фінпослугами.

Ще один успішний приклад – державна онлайн-платформа Дія.Бізнес, запущена як частина цифрової екосистеми «Дія». Вона стала «єдиним вікном» для підприємців, де можна отримати безкоштовні консультації, пройти навчальні курси, знайти інформацію про гранти та кредити. За 2023 рік послугами платформи Дія.Бізнес скористалися понад 72 000 українців [1], значну частку з них становлять жінки. На порталі навіть створено окремий розділ, присвячений жіночому підприємництву, що пропонує історії успіху, поради та можливості нетворкінгу. За даними Мінцифри, 47% підприємниць з опитування КШЕ зазначили, що користуються ресурсами Дія.Бізнес для розвитку свого бізнесу (консультації, онлайн-курси, пошук фінансових можливостей) [12]. Цікаво, що серед тих, хто активно взаємодіє з платформою, спостерігається вищий рівень довіри до державної підтримки, ніж серед тих, хто не користується – це побічно вказує на ефект включеності: цифровий контакт з держсервісом знижує бар'єри недовіри. Водночас залишається виклик з охопленням сільських жінок: лише 39% підприємниць у селах знають і користуються Дія.Бізнес [12], отже потрібна ширша промоція і адаптація сервісів до їхніх потреб (наприклад, простіші консультації з базових фінансових питань).

Не можна не згадати і про відкриті дані та онлайн-сервіси державних органів, які полегшили підприємництво для жінок. Введення онлайн-реєстрації ФОП (фізичних осіб-підприємців) через портал Дія дозволило багатьом жінкам швидко і без бюрократії розпочати власну справу – за останні два роки тисячі жінок скористалися цією можливістю. Так само, онлайн-кабінет платників податків спростив подання звітності, що економить час, який можна присвятити розвитку бізнесу. Електронні послуги митниці, ліцензування тощо теж опосередковано допомагають підприємцям обох статей, але для жінок, які часто несуть подвійне

навантаження (робота і сім'я), скорочення часових витрат на бюрократію є більш відчутним благом.

Таким чином, цифрові платформи виконують інклюзивну функцію, роблячи фінансові послуги більш доступними, швидкими і дружніми для користувачок. Це знижує бар'єри входу в підприємництво: жінка може відкрити рахунок чи зареєструвати бізнес онлайн, отримати мікропозичку на картку за кілька хвилин, проконсультуватися з експертом не виходячи з дому. Усе це підвищує її конкурентоспроможність та впевненість. В підсумку, поширення цифрових фінансових сервісів в Україні в 2022–2024 рр. стало одним з чинників, що підтримали бум жіночого підприємництва навіть під час кризи.

На порядку денному підтримки розвитку жіночого бізнесу з'явилися альтернативні фінансові інструменти: від е-гривні до fintech-стартапів. Серед інноваційних тенденцій у фінансовій сфері, які потенційно вплинуть на підтримку підприємниць, варто відзначити появу новітніх фінтех-рішень. Україна слідує за глобальними трендами – впроваджуються технології блокчейн, розвивається цифрова валюта центрального банку, зростає екосистема фінтех-стартапів. Жінки, як і чоловіки, можуть отримати вигоду від цих новацій, але важливо, щоб нові можливості були для них доступними та зрозумілими.

Одним з помітних проєктів НБУ є підготовка до запуску електронної гривні (е-гривні) – цифрової валюти центрального банку. Е-гривня покликана доповнити готівковий та безготівковий обіг, надаючи громадянам і бізнесу новий спосіб розрахунків – миттєвий, безпечний та прозорий. Потенційний вплив на підприємництво може бути значним: поява е-гривні здатна знизити транзакційні витрати (комісії), спростити платежі та забезпечити більшу довіру до онлайн-розрахунків. Жінки-підприємщиці, особливо ті, що ведуть торгівлю в інтернеті, отримали інструмент для гарантованого отримання оплати від клієнтів без посередників. Крім того, смарт-контракти на основі блокчейну, які можуть застосовуватися з е-гривнею, здатні автоматизувати виконання фінансових зобов'язань (наприклад, орендна плата, виплата бонусів інвесторам) – це зменшує ризики невиконання контрактів, що часто турбує малий бізнес. Станом на 2024 рік е-гривня ще перебуває на стадії пілотних проєктів, але її розвиток відстежується спільнотою підприємців. Українські підприємщиці входять до числа прогресивних користувачів крипто- і цифрових валют: за даними USAID, близько 8% МСБ, що належать жінкам в Україні, вже приймали оплату в криптовалюті у 2023 році (здебільшого це IT-послуги та онлайн-торгівля). Це свідчить про готовність опановувати нові інструменти задля розширення ринків і залучення клієнтів з-за кордону.

Водночас, українська фінтех-індустрія сама стає сферою докладання сил жінок-підприємниць. Згідно з даними Асоціації фінтех-компаній (UAFIC), станом на початок 2023 року в Україні налічувалося 256 фінтех-компаній, з яких 16% мають жінок серед засновників [13]. Хоча частка жінок-фаундерів поки невисока, вона поступово зростає (для порівняння: у 2018 році цей показник був близько 10%). Українські фінтех-стартапи, очолювані жінками, працюють у різних напрямках – від мобільних платежів і бухгалтерських SaaS-рішень до платформ взаємного кредитування. Проблема, з якою вони стикаються – дефіцит інвестицій: венчурний капітал в Україні так само обережний щодо жінок-засновниць, як і глобально. За даними того ж каталогу UAFIC, 79%

фінтех-компаній в Україні фінансуються виключно власним коштом (без залучення інвесторів) [13], що особливо характерно для «жіночих» стартапів. Це означає, що засновникам доводиться покладатися на особисті заощадження або невеликі гранти/призи від хакатонів. Проте ситуація поступово змінюється: появляються акселератори і фонди, орієнтовані на підтримку жіночих стартапів. Наприклад, у 2023 році в Україні було проведено спеціальну акселераційну програму Female Founders in Fintech, де 10 команд на чолі з жінками отримали менторство і можливість презентувати проекти інвесторам. Подібні ініціативи – теж частина фінансових інновацій, адже вони впроваджують нові моделі інвестування (венчур з врахуванням гендерної рівності, краудінвестинг тощо). У перспективі, коли фінтех-сектор України інтегрується у європейський ринок, жінки-підприємці зможуть легше залучати кошти через спеціалізовані програми ЄС для жінок в технологіях.

Нарешті, варто згадати про напрям сталого фінансування та «зелених» інвестицій, що теж є інноваційним для українського фінринку і відкриває окремі можливості для підприємців. Ідея полягає в поєднанні цілей сталого розвитку (як-от боротьба зі зміною клімату, енергоефективність) з підтримкою бізнесу. У 2023 році почали діяти фонди на кшталт EU Green Recovery Fund, які співфінансують проекти «зеленої» модернізації бізнесу. Жінки-підприємці, що працюють у сферах екологічних інновацій, отримали доступ до цільових грантів і дешевих кредитів. Наприклад, проєкт «Green Energy Women» у 2023 р. отримав грант \$50 тис. на розробку сонячних панелей для сільських домогосподарств – це ініціатива жінки-інженера, яка змогла переконати донорів у важливості свого стартапу. Такі приклади поки поодинокі, але демонструють, що перетин фінансових та технологічних інновацій створює нові ніші, де жіноче лідерство може проявити себе. Очікується, що обсяги фінансування сталих проєктів зростатимуть: загалом у 2023 році на «зелені» гранти для українського бізнесу (як жіночого, так і чоловічого) було спрямовано понад \$120 млн донорської допомоги.

Незважаючи на значні позитивні зрушення, існує ряд перешкод, що стримують повну реалізацію потенціалу фінансових інновацій у підтримці жінок-підприємців. Ці бар'єри мають як інституційний, так і соціально-економічний характер.

Насамперед, є ряд регуляторних обмежень та бюрократія. Хоча Україна і рухається до впровадження європейських регуляцій (PSD2, Open Banking), поки фінансове регулювання залишається відносно консервативним. Наприклад, відсутність закону про відкритий банкінг гальмує інтеграцію фінтех-сервісів з банківськими даними клієнтів, що обмежує можливість створення персоналізованих продуктів для підприємців (як-то автоматизований аналіз кредитоспроможності за даними рахунків тощо). Більше того, традиційні вимоги банків (пакет документів, підтвердження доходів) часто не пристосовані до реалій малого жіночого бізнесу. Деякі жінки, особливо з числа переселенців чи тих, хто починає справу вперше, не можуть надати всіх формальних підтверджень, через що стикаються з відмовами банків. За даними опитування українських фінтех-компаній, 43% респондентів назвали зарегульованість та законодавчі перепони головним викликом для розвитку ринку. Отже, поки регуляторне середовище не стане більш гнучким та інноваційним, потенціал фінансових новацій буде реалізований не повністю. Держава має

зробити кроки назустріч – наприклад, спростити процедури ліцензування нових фінансових послуг, запровадити регуляторні платформи для тестування фінтех-рішень, спростити вимоги до мікрокредитування. Це дозволить швидше запускати продукти, корисні для жінок (того ж відкритого банкінгу, P2P-кредитування тощо).

Наступним бар'єром є низька обізнаність та цифрова нерівність. Не всі жінки-підприємниці однаково готові скористатися фінансовими інноваціями. Існує проблема цифрового розриву: частина підприємниць, особливо старшого віку або з сільської місцевості, недостатньо обізнані у сучасних технологіях чи просто не довіряють їм. За даними Держстату, близько 20% населення України не користуються регулярно Інтернетом, і серед цієї категорії переважають жінки старше 50 років та мешканки. Це означає, що певна частина потенційних бенефіціарів інновацій залишаються осторонь. Наприклад, жінка на селі може не знати про існування краудфандингу або побоюватися здійснювати онлайн-платежі. І навіть молоді підприємниці не завжди поінформовані про всі нові можливості – опитування 2023 р. показало, що більшість (понад 70%) взагалі не чули про е-гривню чи блокчейн, окрім як у загальних рисах. Цю проблему намагаються вирішити через освітні програми. У 2021–2022 рр. були ініціативи з підвищення фінансової грамотності жінок (зокрема, проект USAID «Жінки власниці бізнесу»), але їх охоплення поки що недостатнє. Недостатній рівень знань і навичок у сфері фінансів та технологій залишається бар'єром, тому що навіть при наявності доступних сервісів жінки можуть ними не скористатися або зробити помилки (напр., стати жертвою онлайн-фроду). Тому література наголошує: поряд із впровадженням фінновачій необхідно активно проводити навчання – тренінги, інформаційні кампанії, створювати прості інструкції і успішні приклади. Це має бути пріоритетом як для уряду, так і для громадських організацій.

Серйозною перешкодою для розвитку жіночого підприємництва є відсутність забезпечення та інвестицій. Одним з найскладніших для вирішення є питання забезпечення кредитів та доступу до капіталу в більшому обсязі. Інновації типу мікрокредитів гарні для старту, але коли бізнес жінки хоче масштабуватися, йому потрібні значніші кошти – банківський кредит або інвестиція. І тут жінки досі програють. Банки, як і раніше, часто вимагають ліквідну заставу, якої у підприємниць може не бути (особливо якщо майно оформлене на чоловіка чи родичів). Венчурні інвестори також обережні: у високотехнологічних галузях частка жінок-засновниць все ще низька (в Україні жінки складають приблизно 18% фаундерів серед стартапів у технологіях [14]). Відповідно, гендерний розрив у інвестуванні зберігається. У 2023 р. з понад \$500 млн венчурних інвестицій, залучених українськими стартапами, лише незначна частка припала на компанії, очолювані жінками (оцінки варіюються, але приблизно 5–7%) [2]. Якщо говорити про бар'єри з точки зору самих жінок, то вони часто не наважуються звертатися за фінансуванням до банків чи фондів, передбачаючи відмову. Явище «відмови від звернення» було зафіксоване дослідженнями: жінки-підприємниці частіше, ніж чоловіки, самі вирішують не подавати заявку на кредит, боячись негативного рішення [15]. Це психологічний бар'єр, породжений як попереднім досвідом, так і стереотипами (що «серйозні» гроші дають тільки чоловічому бізнесу). Таким чином, існує потреба не лише у нових фінансових продуктах, а й у зміні підходів

фінансових установ – запровадженні гендерно чутливого банкінгу. Деякі банки вже тренують персонал неупереджено працювати з жінками-клієнтами, запускають спеціальні програми (наприклад, гарантійні механізми, коли держава частково гарантує кредит жінці-підприємці, щоб зняти ризики для банку). Проте такі практики мають стати більш масовими.

Хоч інновації покликані підвищити прозорість, вони несуть і нові ризики безпеки та довіри до нових технологій. Жінки можуть остерігатися користуватися фінтех-застосунками через загрозу кібершахрайства або втрати коштів. Кейс «Bank run» з однією з українських онлайн-платформ у 2020 р. (коли користувачі зазнали масованої фішингової атаки) підірвав довіру частини аудиторії до суто цифрових банків. Тож бар'єром є питання безпеки: забезпечення кіберзахисту, наявність підтримки клієнтів, страхові механізми. Для жінок, які менше ризикують фінансами, це критично. Якщо вони не будуть впевнені у надійності інноваційного сервісу, то не перейдуть на нього. Це частково стримує, наприклад, активніше впровадження Р2Р-кредитування чи криптовалютних розрахунків у масовому бізнесі – потрібні гарантії від держави або авторитетних гравців ринку.

На рис. 2 підсумовано деякі з названих перешкод на прикладі результатів опитування підприємниць щодо труднощів у отриманні банківського кредиту. Як видно, найчастіше жінки згадують високі відсоткові ставки та ризики неплатежів/банкрутства як стримуючі фактори, а також брак довіри до банків.

Рис. 2. Найпоширеніші перепони для отримання кредиту жінками-підприємницями (опитування 2023 р.)

Джерело: створено за даними опитування КШЕ [12].

Враховуючи ці бар'єри, стає зрозумілим, що фінансові інновації самі по собі не є панацеєю – їх вплив залежить від ширшого середовища. Необхідно паралельно працювати над регуляторними змінами, освітніми ініціативами, культурними зсувами у фінансовому секторі. Тим не менш, навіть за наявних перепон, тенденція є позитивною: жінки в Україні демонструють високу здатність адаптуватися та освоювати нові можливості, якщо вони бачать у них користь для свого бізнесу. Про це свідчать і історії успіху, і статистика залучення жінок до програм підтримки.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що інновації у фінансових послугах відіграють важливу роль у розширенні економічних можливостей жінок-підприємниць в Україні. У період 2022–2024 рр. відбулося помітне зростання участі жінок у підприємництві, і фінансові інновації стали одним з чинників, який цьому сприяв. Цифрові банки, платформи онлайн-консультацій, мікрокредитні програми і краудфандинг значно спростили доступ до капіталу для жінок, які раніше були недостатньо охоплені традиційною фінансовою системою. Жінки успішно користуються новими інструментами – від банківських застосунків до грантових сервісів – щоб запускати та розвивати свій бізнес навіть у складних умовах війни. Інновації сприяли також підвищенню фінансової грамотності та незалежності: підприємниці отримали більше контролю над фінансами, зменшилася залежність від неформальних джерел (родичів, знайомих) та посередників. Водночас, дослідження висвітлює і наявні проблеми: гендерний розрив у фінансуванні ще далекий від подолання, великі кредити та інвестиції залишаються малодоступними для жінок; частина цільової аудиторії поки не охоплена фінансовими інноваціями через освітні чи інфраструктурні бар'єри. Таким чином, фінансові інновації вже стали дієвим інструментом підтримки жінок-підприємниць, але їх потенціал реалізований не повністю – необхідні подальші зусилля для усунення бар'єрів та масштабування позитивного ефекту.

На основі отриманих результатів можна запропонувати ряд кроків для зацікавлених сторін (держави, фінансового сектору, громадських організацій), спрямованих на посилення підтримки жінок-підприємниць за допомогою фінансових інновацій:

1. Удосконалення фінансового середовища. Дерегуляція та розвиток правового поля для фінтех. Зокрема, пришвидшити імплементацію режиму відкритого банкінгу, що дозволить фінтех-компаніям створювати персоналізовані сервіси для жінок (наприклад, агрегатори рахунків, альтернативні скорингові системи для кредитування без застави). Створити регуляторні платформи для тестування нових фінансових продуктів (P2P-кредитування, криптовалютні платежі тощо) за участі МСБ, очолюваних жінками. Простішими словами, держава повинна бути більш гнучкою і «дружною до інновацій», щоб корисні фінтех-рішення швидко з'являлися на ринку.

2. Цільові фінансові програми для жінок. Продовжувати і розширювати успішні програми грантів та пільгового кредитування, орієнтовані на жінок. Відновити (після стабілізації ситуації) програми типу «Український жіночий фонд», передбачивши співфінансування з боку міжнародних партнерів. Запровадити механізм портфельних гарантій для банків за кредитами, виданими жінкам-підприємницям (щоб держава гарантувала частину ризиків, стимулюючи банки більше кредитувати такі проекти). Розробити спеціальні «зелені» фінансові продукти для жінок, що поєднують цілі підтримки підприємництва і сталого розвитку (наприклад, кредити під низький відсоток на екологічні бізнес-проекти жінок).

3. Інвестиції в цифрову інфраструктуру та освіту. Забезпечити широкосмуговий інтернет і доступ до цифрових сервісів у сільській місцевості, щоб жінки по всій Україні могли користуватися онлайн-банкінгом та платформами підтримки. Реалізувати національну програму цифрової фінансової грамотності для підприємців, з фокусом на жінках: проводити вебінари, створити цикл навчальних відео про користування фінансовими додатками, кібергігієну, можливості краудфандингу тощо. Залучати

до цього банки та мобільних операторів у межах КСВ. Також інтегрувати модулі з фінансових інновацій у навчальні курси, що проводять центри підтримки бізнесу (наприклад, розділ про фінтех у тренінгах Дія.Бізнес). Мета – щоб кожна потенційна підприємця знала, де і як вона може отримати фінансову підтримку та які новітні інструменти їй доступні.

4. Нетворкінг та менторство. Створити платформи для обміну досвідом серед жінок-підприємниць у сфері фінансів. Наприклад, регулярно проводити Форуми фінансових інновацій для жіночого бізнесу, де презентувати нові можливості (від банків, фондів, стартапів), ділитися історіями успіху використання фінтеху. Розвивати спільноти, де досвідчені підприємці чи фінансистки менторять новачків у питаннях доступу до капіталу, підготовки заявок на фінансування тощо. Такі горизонтальні зв'язки допоможуть подолати психологічні бар'єри і створять культуру підтримки.

5. Моніторинг та дослідження. Продовжувати вивчення впливу впроваджених інновацій на становище жінок у бізнесі. Запровадити гендерно-дезагреговану статистику у фінансовому секторі: НБУ та інші регулятори мають публікувати дані, скільки жінок отримали кредити, на яку суму, яка частка жінок серед користувачів нових сервісів тощо. Це дозволить оцінювати прогрес та коригувати політики. Також доцільно проводити регулярні опитування підприємць про їхні фінансові потреби і досвід – щоб нові інновації були доказово-орієнтованими, тобто відповідали реальним запитам.

Реалізація цих пропозицій потребує координації зусиль різних стейкхолдерів. Держава, фінансові установи, донори і самі жінки-підприємниці повинні спільно працювати над створенням інклюзивної фінансової екосистеми. Варто підкреслити, що інвестиції у фінансову інклюзію жінок – це інвестиції у розвиток економіки загалом. Дослідження McKinsey [16] показують, що підвищення економічної активності жінок позитивно впливає на ВВП країни. Отже, підтримка жіночого підприємництва через фінансові інновації є стратегічно важливою для післявоєнного відновлення та зростання України. Зняття бар'єрів і залучення жінок до усіх можливостей фінансового ринку зміцнить позиції малого бізнесу, сприятиме появі нових стартапів, підвищить добробут сімей і посилить принцип гендерної рівності як один з ключових у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Odessa Journal. Women's entrepreneurship during wartime: research results. 2024. 31 січня. URL: <https://odessa-journal.com/womens-entrepreneurship-during-war-time-research-results>
2. European Investment Bank. Investment in women entrepreneurs delivers higher returns. 2022. URL: <https://www.eib.org/en/stories/investment-in-women-entrepreneurs>
3. Women's World Banking. Advancing women-led MSMEs through digital financial inclusion. 2024. Червень. URL: https://www.womensworldbanking.org/wp-content/uploads/2024/06/WDFI-Advocacy-Hub_WhitePaper.pdf
4. PrivatBank. З початку війни активних клієнтів Приват24 збільшало на 1,5 мільйони (прес-реліз). 2022. 7 червня. URL: <https://privatbank.ua/news/2022/6/7/z-pochatku-viyni-aktivnih-kliientiv-privat24-pobilshalo-na-1-5-milyoni>

5. ITC.ua (Катерина Даншина). Monobank 2.0: The largest neobank in Ukraine has a new design – for the first time in 6 years. 2024. 4 квітня. URL: <https://itc.ua/en/news/monobank-2-0-the-largest-neobank-in-ukraine-has-a-new-design-for-the-first-time-in-6-years/>
6. Muckerheide M. The finance gap for women entrepreneurs is \$1.7 trillion. Here's how to close it. World Economic Forum. 2023. 26 жовтня. URL: <https://www.weforum.org/stories/2023/10/women-entrepreneurs-finance-banking/>
7. We-Fi Secretariat. Women Entrepreneurs Finance Initiative benefits almost 69,000 women entrepreneurs through \$55 million in new funding. Women Entrepreneurs Finance Initiative. 2022. 26 квітня. URL: <https://we-fi.org/fourth-round-funding-announcement/>
8. Alom K., Rahman M. Z., Khan A. I., Akbar D., Hossain M. M., Ali M. A., Mallick A. Digital finance leads women entrepreneurship and poverty mitigation for sustainable development in Bangladesh. Journal of Innovation and Entrepreneurship. 2025. Vol. 14(34). URL: <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00471-2>
9. Kropelnyska S. Financing options for women entrepreneurs in Ukraine: Opportunities and barriers. SSRN. 2024. 1 листопада. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5053618>
10. European Bank for Reconstruction and Development. Women in Business Programme in Ukraine. 2019. URL: <https://openaid.se>
11. EU4Business. Women in Business Programme empowers female entrepreneurs across Eastern Partnership countries. 2024. 25 квітня. URL: <https://eu4business.eu/news/women-in-business-programme-empowers-female-entrepreneurs-across-eastern-partnership-countries/>
12. KSE, Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Потреби та проблеми українських підприємців в умовах повномасштабної війни: аналітичний звіт. Київ: KSE, 2024. URL: <https://kse.ua>
13. Ukrainian Association of Fintech and Innovation Companies – UAFIC. Ukrainian Fintech Catalog 2024: Fintech in numbers. 2023. URL: https://fintechua.org/catalog_2024eng
14. Huge Thing. Female Founders' Journey Report: Capital doesn't have a gender... but investors still do. AIN.Capital. 2025. 2 квітня. URL: <https://en.ain.ua/2025/04/02/female-founders-journey-report/>
15. Coleman S., Robb A. Why are female small business owners in the United States less likely to apply for bank loans than their male counterparts? Small Business Economics. 2009. Vol. 33(4). P. 397–411. URL: <https://doi.org/10.1007/s11187-008-9104-6>
16. McKinsey Global Institute. The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth. McKinsey & Company, 2015. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth>

References:

1. Odessa Journal. (2024, January 31). Women's entrepreneurship during wartime: research results. Retrieved from <https://odessa-journal.com/womens-entrepreneurship-during-wartime-research-results>
2. European Investment Bank. (2022). Investment in women entrepreneurs delivers higher returns. [Online]. Retrieved from <https://www.eib.org/en/stories/investment-in-women-entrepreneurs>

3. Women's World Banking. (2024, June). *Advancing women-led MSMEs through digital financial inclusion*. https://www.womensworldbanking.org/wp-content/uploads/2024/06/WDFI-Advocacy-Hub_WhitePaper.pdf
4. PrivatBank. (2022, June 7). 3 початку війни активних клієнтів Приват24 збільшало на 1,5 мільйони (прес-реліз). Retrieved from <https://privatbank.ua/news/2022/6/7/z-pochatku-viyni-aktivnih-kliiyentiv-privat24-pobilshalo-na-1-5-milyoni>
5. ITC.ua (Kateryna Danshyna). (2024, April 4). *Monobank 2.0: The largest neobank in Ukraine has a new design – for the first time in 6 years*. Retrieved from <https://itc.ua/en/news/monobank-2-0-the-largest-neobank-in-ukraine-has-a-new-design-for-the-first-time-in-6-years/>
6. Muckerheide, M. (2023, October 26). *The finance gap for women entrepreneurs is \$1.7 trillion. Here's how to close it*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2023/10/women-entrepreneurs-finance-banking/>
7. We-Fi Secretariat. (2022, April 26). Women Entrepreneurs Finance Initiative benefits almost 69,000 women entrepreneurs through \$55 million in new funding. Women Entrepreneurs Finance Initiative. <https://we-fi.org/fourth-round-funding-announcement/>
8. Alom, K., Rahman, M. Z., Khan, A. I., Akbar, D., Hossain, M. M., Ali, M. A., & Mallick, A. (2025). Digital finance leads women entrepreneurship and poverty mitigation for sustainable development in Bangladesh. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 14(34). <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00471-2>
9. Kropelnytska, S. (2024, November 1). *Financing options for women entrepreneurs in Ukraine: Opportunities and barriers*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5053618>
10. European Bank for Reconstruction and Development. (2019). Women in Business Programme in Ukraine. [Project brief]. Retrieved from EBRD official site. <https://openaid.se>
11. EU4Business. (2024, April 25). *Women in Business Programme empowers female entrepreneurs across Eastern Partnership countries*. <https://eu4business.eu/news/women-in-business-programme-empowers-female-entrepreneurs-across-eastern-partnership-countries/>
12. KSE & Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2024). Потреби та проблеми українських підприємців в умовах повномасштабної війни (аналітичний звіт). Київ: KSE. <https://kse.ua>
13. Ukrainian Association of Fintech and Innovation Companies – UAFIC. (2023). Ukrainian Fintech Catalog 2024: Fintech in numbers. [Online]. Available: https://fintechua.org/catalog_2024eng
14. Huge Thing. (2025, April 2). *Female Founders' Journey Report: Capital doesn't have a gender... but investors still do*. AIN.Capital. <https://en.ain.ua/2025/04/02/female-founders-journey-report/>
15. Coleman, S., & Robb, A. (2009). Why are female small business owners in the United States less likely to apply for bank loans than their male counterparts? *Small Business Economics*, 33(4), 397–411. <https://doi.org/10.1007/s11187-008-9104-6>
16. McKinsey Global Institute. (2015). *The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth>

УДК: 338.45:338.46:339.9

Марина Слатвінська

доктор економічних наук, професор,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна
slatmou@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7356-1189

Тетяна Шуліченко

директор департаменту економічного розвитку,
Миколаївська міська рада, м. Миколаїв, Україна
Tetiana.shulichenko@gmail.com

ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕЗ, ІНДУСТРІАЛЬНИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Maryna Slatvinska

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance,
Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

Tetiana Shulichenko

Director of the Department of Economic Development,
Mykolaiv City Council, Mykolaiv, Ukraine

INSTRUMENTS FOR SUPPORTING THE FUNCTIONING OF SPECIAL ECONOMIC ZONES, INDUSTRIAL AND TECHNOLOGICAL PARKS: EUROPEAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN PRACTICE

Анотація. В роботі досліджено сучасні інструменти підтримки функціонування спеціальних економічних зон (СЕЗ), індустріальних та технологічних парків у контексті стимулювання економічного розвитку. Висвітлено роль індустріальних парків як стратегічного інструменту індустріального розвитку України, здатного сприяти залученню інвестицій, створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та зменшенню структурних дисбалансів у зовнішній торгівлі. Особливу увагу приділено аналізу європейського досвіду, зокрема моделей управління та фінансування таких зон у Литві, Польщі та інших країнах ЄС, а також значенню керуючої компанії, яка виконує ключові функції управління, координації та взаємодії з державними органами. Узагальнено практики ефективного управління індустріальними парками та підходи до відбору керуючих компаній. Визначено ключові механізми залучення інвестицій, державної та муніципальної підтримки, податкового та регуляторного

стимулювання, інституційної спроможності керуючих компаній. Обґрунтовано, що інституційна спроможність керуючої компанії є критично важливою для сталого функціонування парків і формування конкурентоспроможного економічного середовища в Україні. Окреслено поточний стан розвитку індустріальних парків в Україні та виявлено основні виклики, пов'язані з недостатнім фінансуванням, нестабільністю нормативного середовища та браком ефективного управління. Запропоновано рекомендації щодо адаптації кращих європейських практик в українських реаліях з метою посилення ролі СЕЗ, індустріальних і технологічних парків як драйверів регіонального та національного економічного зростання.

Ключові слова: індустріальний парк, технологічний парк, інноваційний парк, вільна економічна зона, спеціальна економічна зона, керуюча компанія, інструменти

Abstract. *The paper examines modern tools to support the functioning of special economic zones (SEZs), industrial and technological parks in the context of stimulating economic development. The role of industrial parks as a strategic tool for the industrial development of Ukraine, capable of attracting investment, creating jobs, developing infrastructure and reducing structural imbalances in foreign trade, is highlighted. Particular attention is paid to the analysis of European experience, in particular, models of management and financing of such zones in Lithuania, Poland and other EU countries, as well as the importance of a management company that performs key functions of management, coordination and interaction with state authorities. The practices of effective management of industrial parks and approaches to the selection of management companies are summarized. The key mechanisms for attracting investment, state and municipal support, tax and regulatory incentives, and the institutional capacity of management companies are identified. It is substantiated that the institutional capacity of the management company is critically important for the sustainable functioning of parks and the formation of a competitive economic environment in Ukraine. The current state of development of industrial parks in Ukraine is outlined and the main challenges associated with insufficient funding, unstable regulatory environment and lack of effective governance are identified. Recommendations are proposed for adapting best European practices to Ukrainian realities in order to strengthen the role of SEZs, industrial and technological parks as drivers of regional and national economic growth.*

Key words: industrial park, technology park, innovation park, free economic zone, special economic zone, management company, tools

У контексті активізації індустріального розвитку в Україні індустріальні парки розглядаються як дієвий інструмент залучення інвестицій, стимулювання виробничої кооперації, створення нових робочих місць та розвитку інфраструктури. Одним із ключових елементів ефективного функціонування індустріального парку є ефективне функціонування інструментів підтримки та наявність професійної керуючої компанії, яка забезпечує оперативне управління, стратегічне планування, координацію між учасниками парку й взаємодію з органами державної влади.

Відповідно до офіційних урядових прогнозів, сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2025 році збережеться на рівні - мінус 40,68 млрд дол. США. Подолання такого дисбалансу вимагає оперативного впровадження комплексних інструментів, здатних

активізувати економічний та промисловий розвиток країни. Одним з першочергових завдань є визначення пріоритетних галузей національної економіки, розробка системи їх підтримки, а також створення інноваційно-орієнтованого середовища, що базується на малому та середньому підприємстві. Саме таке середовище здатне забезпечити внутрішній попит і формування експортного потенціалу.

Одним із стратегічно важливих інструментів, що довели свою ефективність у міжнародній практиці, є індустріальні парки. У світовій економіці вони відіграють роль каталізатора для залучення інвестицій, модернізації виробництва та децентралізованого зростання. В умовах України індустріальні парки становлять потенційно потужний інструмент регіонального та національного розвитку. Вони забезпечують готову інженерну, транспортну та адміністративну інфраструктуру, яка дозволяє новим підприємствам розпочинати виробничу діяльність без значних капітальних витрат на підготовку майданчика. Це суттєво зменшує вхідні бар'єри для бізнесу, стимулює прямі іноземні інвестиції та розвиток технологічно орієнтованих галузей.

З соціального погляду, діяльність індустріальних парків сприяє створенню нових робочих місць, особливо у проблемних та депресивних регіонах. Завдяки мультиплікативному ефекту, працевлаштування зростає не лише у виробничому секторі, але й у суміжних сферах: логістиці, обслуговуванні, сервісному та ремонтному обслуговуванні. Таким чином, функціонування індустріальних парків сприяє зниженню рівня безробіття та соціальній стабілізації територій.

Особливої уваги заслуговує їхній вплив на демографічну та міграційну ситуацію в країні. Створення стабільних, конкурентних за оплатою праці робочих місць може суттєво зменшити трудову міграцію, що наразі є одним із критичних викликів для України. Люди, які змушені шукати кращі умови за кордоном, отримують реальну альтернативу для працевлаштування у своїй країні, що сприятиме відновленню людського капіталу.

У цьому контексті питання застосування дієвих інструментів та відбору й ефективної діяльності керуючої компанії індустріального парку набуває вирішального значення. Саме від професійності, досвіду та організаційної спроможності цієї компанії залежить реалізація ключових функцій - від залучення резидентів до розвитку інфраструктури та управління ризиками. Наявність прозорої конкурсної процедури, чітко визначених кваліфікаційних критеріїв (фінансова спроможність, управлінський досвід, кадри, стратегія розвитку) та механізмів державного контролю - усе це повинно стати стандартною практикою. Керуюча компанія - не лише адміністратор, а стратегічний оператор, що відповідає за реалізацію моделі економічного зростання на локальному рівні.

Таким чином, інституційна спроможність керуючої компанії виступає вирішальним чинником успішного функціонування індустріального парку, а отже - і здатності України ефективно протистояти структурним дисбалансам у зовнішній торгівлі, активізувати реальний сектор економіки, зменшити безробіття та зупинити відтік робочої сили за кордон.

Дослідження міжнародного досвіду провідних індустріальних парків Європи в межах навчального візиту та опрацювання нормативної документації і наукових праць дозволили вивчити комплексні аспекти створення та ефективного управління

індустріальними парками, включаючи розбудову спеціальних економічних зон, механізми залучення інвестицій та взаємодію з керуючими компаніями.

Досвід Литви та Польщі демонструє, що інституційно сильні керуючі компанії виступають рушієм сталого розвитку індустріальних парків. У Польщі керуючі компанії (найчастіше - акціонерні товариства з державною участю) відіграють центральну роль у формуванні інвестиційної політики та адмініструванні спеціальних економічних зон. У Литві керуючі компанії активно співпрацюють з муніципалітетами, сприяючи інтеграції індустріальних парків у регіональні стратегії розвитку. Ці приклади свідчать про важливість чіткої регламентації повноважень керуючої компанії, її спроможності забезпечити якісний сервіс резидентам та залучати інвесторів.

В умовах глобальних викликів в Україні посилюється потреба у впровадженні ефективної моделі управління індустріальними парками з використанням досвіду європейських країн, зокрема Литви та Польщі. Це обумовлено не лише необхідністю підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а й потребою в мінімізації управлінських ризиків та максимізації соціально-економічного ефекту. Саме керуюча компанія може стати тим інституційним «ядром», яке забезпечить безперервність, ефективність і адаптивність розвитку парку, реагуючи на зміни економічного середовища та потреби інвесторів.

Дослідження міжнародного досвіду Литви та Польщі (безпосередньо на місці провадження такої діяльності) щодо функціонування технологічних (Visoriai Digital Innovation Hub)[1], інноваційних (Vilnius City Innovation Industrial Park)[2], науково-технологічних (Klaipeda Science and Technology Park)[3], індустріальних (Wroclaw Industrial Park)[4] парків та вільних економічних зон (Klaipeda FEZ) [5], Агенції розвитку Вроцлавської агломерації [6], а також Vilnius City Council [7], Klaipeda City Municipality [8], Wroclaw City Council [9] тощо та особливостей відбору керуючих компаній у них дозволило структурувати отриману інформацію та виокремити пропозиції для української практики.

Одним з провідних технологічних парків Республіки Литва є парк інформаційних технологій Vistoriai. Технопарк розміщений у Вільнюсі (Visoriai Information Technology Park) та допомагає компаніям, розташованим у парку, розвиватися і співпрацювати. Він надає інноваційні консультації з питань інновацій, фінансів, досліджень та експериментальних розробок інноваційним компаніям; організовує інформаційні заходи для фахівців; піклується про існуючу інфраструктуру та її розвиток. За допомогою інноваційних семінарів здійснюється діяльність щодо допомоги компаніям в процесі їх ініціювання та розробки нових продуктів чи послуг.

Акціонерами Vistoriai є 15 представників серед яких: Балтійський Амадеус, ЗАТ; Лінзи BOD, UAB; Група BOD, ЗАТ; ІмПро, ЗАТ; Асоціація ІНФОБАЛТ; Міністерство економіки та інновацій Литовської Республіки; Центр інновацій та бізнесу, UAB; Інтерсургікал, ЗАТ; Оптогама, ЗАТ; Видавництво TEV, UAB; Міська адміністрація м. Вільнюс; VTEX, спільне литовсько-нідерландське підприємство з обмеженою відповідальністю; три державних заклади освіти (Вільнюський технічний університет імені Гедімінаса (Vilnius Tech); Вільнюський коледж; Вільнюський університет).

Земля, що використовується Visoriai знаходиться у них у довгостроковій оренді (оренду сплачують місту), а будівлі належать тим, хто їх побудував. Керуюча компанія – неприбуткова громадська організація. Отримані від діяльності надходження реінвестують. Дохід йде на підвищення якості та збільшення переліку послуг для резидентів парку.

На території VITP розташовано понад 50 компаній, зокрема UAB Biotechpharma, UAB BOD Group, UAB Viltechmeda та інші. У будівлі VITP зараз розміщується 31 компанія. Загалом за час свого функціонування парк реалізував низку кроків, які дозволили розширити їх діяльність та збільшити кількість інвестицій. (Таблиця 1).

Таблиця 1

Хронологія ключових кроків розвитку Visoriai

Рік	Подія
2002 рік	Створено Інформаційно-технологічний парк Візорай
2007–2009 рр.	VITP укладає інвестиційні угоди з BOD Group, Biotechpharma та Viltechmeda щодо розвитку у Вісорай. Інвестиційним проектам надано статус економічного проекту національного значення.
2009–2013 рр.	VITP встановлює 6,8 га інфраструктури для інвестицій приватних компаній та будівлю площею 7300 м ² для інкубації та роботи IT- та інших технологічних компаній. BOD Group, Biotechpharma та Viltechmeda інвестують 35 мільйонів євро (30 000 євро) в інфраструктуру та 400 нових робочих місць.
2014–2018 рр.	Працює понад 50 компаній, працює понад 1000 співробітників, а 80% виробленої продукції експортується. Тут працюють компанії, що займаються науковими та освітніми видавництвами, біотехнологіями, відновлюваною енергетикою, медичним обладнанням, фотонікою, IT та космічними технологіями. 2015 – початок роботи кластера Toolas. У 2016 році між партнерами було підписано угоду про спільну діяльність, і Кластер наукових видань (Кластер науково-освітніх видавничих технологій) розпочав свою діяльність
2018–2019 рр.	Для нового етапу розвитку інфраструктури інвестиціям надається статус проекту національного значення. 23 мільйони заплановано до 2025 року. 100 мільйонів євро інвестицій у 17 000 м ² дослідницької та операційної інфраструктури, 700 нових робочих місць.
2019 рік	VITP, ADOS-tech, Cognitio, NanoAvionika, Optogama та Optonas підписали інвестиційні угоди щодо будівництва спільного дослідницького центру. Очікується, що центр площею 7000 м ² з 200 робочими місцями буде завершено до 2021 року.
2020 рік	Розпочинається діяльність Інноваційного семінару.
2021 рік	Початок створення Литовського космічного кластера.
2022 рік	Кластер інструментів зростає до 15 учасників та отримує бронзовий значок. Будівля Центру досліджень, експериментальних розробок та інновацій (RDEI) VITP відкриває свої двері для початку роботи. VITP підписує угоду з Європейським космічним агентством (ESA), на основі якої в Литві створюється Бізнес-інкубатор Європейського космічного агентства (ESA BIC Lithuania).
2023 рік	Відкриття будівлі Центру досліджень, експериментальних розробок та інновацій (RDEI) VITP. Відкриття та початок роботи інкубатора ESA BIC Lithuania. Кластер Toolas стає членом Литовської лазерної асоціації.
2024 рік	Інформаційно-технологічний парк Вісорай (VITP) заснував іменні стипендії VITP для авторів найкращих визнаних наукових робіт – молодих вчених, які беруть участь у щорічній конференції молодих вчених «Міждисциплінарні дослідження у фізичних та технологічних науках», організованій Литовською академією наук. Стипендію було засновано для підтримки застосування відповідних результатів досліджень молодими вченими та дослідниками в галузях космосу та оборони.

У своїй діяльності Visoriai серед ключових позицій на ринку передбачає забезпеченість енергетичними ресурсами та енергоне залежність, а саме - вони мають спроможність протягом 2 тижнів забезпечувати себе електроенергією у разі повного відключення міста. Фокус діяльності ставиться на високотехнологічні галузі: IT, сонячна енергетика, космічна галузь тощо.

Парком Visoriai залучено 35 000 000 євро приватних інвестицій. Вступ до ЄС відкрив для них можливості для залучення фондів коштів на створення інфраструктури, будівництва, оснащення, обладнання. Так, на другому етапі було сукупно залучено 100 млн євро допомоги. Кластери парку можуть впроваджувати свою діяльність (як ланцюжок доданої вартості).

Однією з умов долучення до парку є те, що більше 80% виробів повинно йти на експорт.

Для стартапів (включно з муніципальним грантом, якщо стартап – місцевий) передбачено - 60 000 євро. Для мікро, малого та середнього бізнесу є свої інструменти залучення.

Одним із завдань парку є просування кластерів парку (є посади кластер-менеджерів). Парк виступає концентратором взаємодії держави, бізнесу та університетів як осередку науки. За муніципалітетами закріплюється питання детального плану та все, що пов'язано з землею. До діяльності парку залучається активний діючий бізнес, у якого є потреба в науці.

Ще одним з провідних технологічних парків Республіки Литва є Вільнюський інноваційний індустріальний парк (Vilnius City Innovation Industrial Park).

Вільнюський міський інноваційний індустріальний парк – це перший і єдиний індустріальний парк у столиці Литви, призначений виключно для розвитку інноваційного бізнесу.

Територія VCIIP площею 24 га оточена національними лісами та вже має повністю розвинену інфраструктуру. Вона призначена для литовських та іноземних компаній, які бажають будувати дослідницькі центри, лабораторії чи заводи, а також для співпраці між бізнесом та наукою; поблизу розташовані одні з найкращих університетів Литви, а також основні наукові центри.

Цей парк на відміну від попереднього у 2015 році отримав статус економічного проекту національного значення «Особливо важливої території. «Особливо важливі проекти» регулюються державним законом. Отримавши такий статус вони отримали пільги з податку на землю, на розвиток інфраструктури (будівництво тощо), податку з суборенди. Саме отриманий статус дозволив швидко отримати документи на землю і в подальшому здавати її в суборенду на 49 років.

Територія цього парку розвивається на основі стратегії розвитку Вільнюського міського інноваційного промислового парку на 2016-2022 роки [10] та стратегії розвитку Вільнюського міського інноваційного промислового парку на 2025-2029 роки. [11]

Серед ключових позицій на кінець 2024 року було визначено позиції, що наведені на рис.1.

01 Досягти інвестиційної вартості 7 253 362.	02 Створити 6 кластерів.	03 Створити 1000 вакансій.	04 Запнути 20 інноваційних малих та середніх підприємств.
05 Створити 2 дослідницькі та навчальні установи або їх філії.	06 Побудувати бізнес-інкубатор площею 2000 кв. м.	07 Підготувати та облаштувати 3 га та 1000 кв. м громадських приміщень.	08 Розробити 2-3 нових інноваційних продукти, технології або отримати патенти відповідно до міжнародного рівня.

Рис.1. Ключові результати, яких заплановано досягти у 2024 році

Потенційними інвесторами вбачаються: юридичні особи, що здійснюють наукові дослідження та розробки (крім науково-дослідних установ); науково-дослідні установи. Проекти, що передбачаються у VCIIP: загальна ініціатива з розвитку інфраструктури; проект розвитку кластерів; технологічний розвиток та розвиток державних послуг.

В межах діяльності VCIIP передбачено критерії щодо відбору майбутніх інвесторів. У зв'язку з цим діяльність інвесторів, яку вони планують розвивати на території VCIIP, повинна відповідати вимогам положень Програми пріоритетного впровадження Smart specialization та реалізувати хоча б один конкретний пріоритет.

Якщо інвестором є науково-дослідна установа, вона повинна розробити принаймні один з наступних напрямів діяльності на території:

- Науково-дослідна установа у співпраці з інноваційними компаніями має заснувати філію або офіс у Вільнюсі, щоб консолідувати діяльність з іншими дослідними і навчальними закладами та залучати додаткових студентів із компаній.

- Науково-дослідна установа у співпраці з консалтинговими компаніями має залучатися до бізнес-наукових проектів з метою залучення додаткових коштів для збільшення заробітної плати вчених і дослідників, збільшення стимулів для досліджень і розширення людських ресурсів.

- Науково-дослідна установа у співпраці з міжнародними компаніями має розширювати міжнародні програми з метою розширення пропозиції, одночасно підвищуючи якість досліджень, залучення студентів і викладачів з-за кордону.

Компанія інвестора, яка є юридичною особою та здійснює діяльність з досліджень та розробок, не підлягає жодним обмеженням на його діяльність.

Водночас інвестор, який є юридичною особою, що здійснює діяльність у сфері досліджень та розробок, має правові підстави для здійснення діяльності, яку вони мають намір розпочати та/або виконувати на Території парку (застосовується лише за умови, що законодавство Литовської Республіки вимагає такої правової основи).

Інвестор, який є юридичною особою, що здійснює діяльність у сфері досліджень та розробок, відповідає встановленим економічним та фінансовим вимогам:

- Середній річний дохід (включаючи дохід групи компаній інвестора) протягом останніх 3 фінансових років становить щонайменше 200 000 євро, а інвестиції в сферу досліджень та розробок протягом цього періоду становили щонайменше 1 відсоток середньорічного доходу.

- Інвестор не є компанією, яка перебуває у скрутному становищі.

Окрім зазначеного діяльність інвестора має сприяти розвитку парку (2-3 нових інноваційних продукти, технології або отримані патенти, що відповідають міжнародному рівню, який потрібно розробити) та досягти показників 1 та/або 2 та/або 3, що передбачено постановою № 1411 Уряду Литовської Республіки від 23 грудня 2015 року:

- 1) інвестиційна вартість охопленої території – 7 253 362 євро;
- 2) створення щонайменше 6 кластерів;
- 3) створення щонайменше 1000 нових робочих місць;
- 4) залучити щонайменше 20 інноваційних малих та середніх підприємств;
- 5) 2 дослідницькі та навчальні установи або їх філії, що мають бути створені;
- 6) 2000 кв. м. м. метри, що мають бути побудовані в бізнес-інкубаторі;
- 7) 3 гектари та 1000 квадратних метрів. метрів громадського простору, що потребує підготовки;

8) 2-3 нових інноваційних продукти, технології або отримані патенти, що відповідають міжнародному рівню, який потрібно розробити.

Діяльність має відповідати можливостям та цілям діяльності парку і інвестор мати можливості для самостійного розвитку та розширення, тобто мати життєздатний бізнес-план. [12]

Інвестори, які заходять на територію парку отримують відповідні документи щодо їхнього місцерозташування і подають пакет документів на отримання пільг.

Підтримка від муніципалітетів також вагома і всі хто проваджує свою діяльність в межах парку мають відповідні підтвердження та пільги. Наприклад, муніципальні пільги під інфраструктурне будівництво. Передбачено 70 євро за 1 кв. м. – одноразовий внесок на початку будівництва, 49 років – суборенда для підприємств тощо. Варто відмітити, що при відкритті та подальшому функціонуванні парку кошти бюджету міста не залучалися.

З 2018 року оператором Вільнюського міського інноваційного індустріального парку є компанія Northtown Vilnius. Northtown Vilnius розвиває унікальну інноваційну інвестиційну територію для досліджень та експериментальних розробок (R&D), де створюються литовські та іноземні компанії, що розвивають свою діяльність у сферах високих технологій та розумної спеціалізації. Норттаун Вільнюс розпочав свою діяльність у 2002 році як Технологічний парк Північного міста (НМТП) – державна установа, створена за ініціативою Міністерства економіки Литовської Республіки та міської мерії Вільнюса.

Вже понад 20 років Northtown Vilnius робить внесок у розвиток литовської інноваційної екосистеми, надаючи підприємствам спеціалізовану підтримку інновацій, послуги інкубації та акселерації, сприяючи партнерству між бізнесом та наукою, впроваджуючи ініціативи з підприємницької освіти та проекти розвитку інноваційної інфраструктури.[13]

Наразі установа зосереджується на двох стратегічних напрямках діяльності: розвитку інноваційних інвестиційних зон досліджень та розробок та окремих інноваційних об'єктів, а також наданні послуг з бізнес-інкубації, акселерації та трансферу технологій підприємствам з інноваційним потенціалом.

Головною метою Northtown Vilnius є забезпечення якості діяльності та сталості VСПР, а також ефективне управління VСПР. Головною метою є повернення внеску в економіку Литви, а також наукова та промислова співпраця шляхом залучення інвесторів та створення нових робочих місць.

До основних обов'язків керуючої компанії, які мають бути нею виконані відносять облаштування ділянки комунікаціями, щоб було зручно тим, хто заходить в парк, адже вони хочуть працювати, а не будувати.

Для парку є певні KPI: 1000 робочих місць, 30 компаній, до 90% на експорт, високий рівень дохідності, високі заробітні плати, нові патенти, використання кластерної моделі. Все це – для отримання інвестицій і перші напрямки бізнесу необхідно обирати саме під ці KPI.

На території парку для дітей працівників функціонує англійська школа на платній основі (приватна). Також обов'язково передбачені складські приміщення та виробництво.

За даними адміністрації парку – вони переглядали своє перше бачення на етапі будівництва інфраструктури. Перша компанія була біотехнологічна, друга - інжинірингова (сонячна генерація). Залучили ці компанії додатковими пільговими умовами (знижка по платежам на землю).

Наявність чітких вимог до резидентів, що прописано в контрактах, стимулює та покращує залучення інвестицій, а саме: кількість створених нових робочих місць 50 - дозволяє отримати знижки; 12 місяців на оформлення всіх дозволів; 24 місяця на будівництво тощо.

Серед основних рекомендацій щодо планування діяльності парку та оптимізації витрат часу і ресурсу варто виокремити такі як: визначення напрямків, які відповідають інтересам держави та регіону (робити дослідження на попит, потенціал розвитку, наявність наукової та освітньої бази); залучення компаній, які мають потенціал для росту та спроможність виконати KPI по заявленим галузям.

Слід зазначити, що керуюча компанія має забезпечити єдину точку доступу до усіх комунікацій, які необхідні інвестору і з найменшою витратою часу. Це є ключова вимога інвестора, адже інноваційні компанії не хочуть займатися будівництвом, вони хочуть отримати умови для роботи під ключ. Як зазначає керівництво VСПР, перші кошти керуюча компанія отримала від Агенції розвитку і лише через 2 роки залучили перших учасників. В Литві кредитування під будівництво здійснюється в розрахунку під 1% і надається на 15 років.

Діяльність керуючої компанії на 90% це діяльність пов'язана з управлінням парком і 10% - інші проекти.

Особливостями є те, що компанії, які складають кластер, не всі є резидентами. Керуючій компанії також надається право займатися управлінням кластерів. Директор парку при обранні проходить конкурс. Варто відзначити, що в парку заробітні плати у 2 рази вище, ніж у Вільнюсі, хоча в Вільнюсі – найвищі зарплати по країні. Є Керуючий комітет, в який входять представники міністерства економіки, міської влади, агенції економічного розвитку (5 людей).

Завдяки чинній в Литві законодавчо-нормативній базі, яка регулює діяльність парків за 5 років роботи VСПР досягли таких KPI: 24 компанії з необхідних – 30; 6

кластерів; залучили 81391311 євро; створили 569 нових вакансій. Передбачені штрафні санкції - при невиконанні KPI – штраф 50000 євро за кожний невиконаний KPI.

Перевагами при обранні керуючої компанії і за рахунок чого було обрано керуючу компанію:

- досвід управління проєктами;
- концепція парку;
- самофінансування;
- кількість підписаних іноземних контрактів;
- обсяг залучених інвестицій.

Вагому роль у розбудові індустріальних та технопарків відіграє Вільнюська міська рада (Vilnius City Council). Завдяки чому тут функціонує 7 економічних зон. Муніципальна влада надає, зокрема, перелік вимог до резидентів індустріальних/технологічних парків, оскільки вона є співвласником (земля, підведення всіх комунікацій тощо). Водночас створюються умови для утримання талантів через формування покращених умов життя.

Зарубіжний досвід доводить, що існує низка моделей за якими створюються та функціонують індустріальні парки, вільні економічні зони тощо. Наприклад, вільна економічна зона (ВЕЗ) Клайпеда (Klaipeda FEZ) розташована на узбережжі Балтійського моря, що робить її стратегічно важливим логістичним хабом для міжнародної торгівлі. Зона займає площу приблизно 420 гектарів, що забезпечує достатньо простору для розміщення різноманітних виробництв і логістичних компаній.

Вільна економічна зона (ВЕЗ) Клайпеда є державною власністю, але управляється приватною/публічно-приватною адміністрацією. Отже цей аспект держава віддала бізнесу. Земля у ВЕЗ належить державі, що забезпечує контроль за використанням території та дотриманням законодавства. Підприємства, які працюють у цій зоні, мають право на довгострокову оренду земельних ділянок, що дозволяє їм розвивати свою діяльність без значних початкових витрат на придбання нерухомості.

З моменту створення ВЕЗ було створено понад 5,000 робочих місць. (це число постійно зростає завдяки активному розвитку підприємств, які обирають цю зону для ведення бізнесу. Залучення нових компаній і розвиток існуючих підприємств сприяють підвищенню зайнятості в регіоні); залучено інвестицій на суму понад 600 мільйонів євро (інвестиції надходять як від місцевих, так і від іноземних компаній, що підкреслює міжнародний характер зони. Інвестори зацікавлені в розвитку інфраструктури та використанні вигідних умов для ведення бізнесу).

Як зазначає керівництво ВЕЗ – вони спочатку рекламують Литву, а потім Клайпеду, тобто в своїх комунікаціях завжди просувають Литву, бо Клайпеда це ще не впізнавана територія для потужних гравців.

У ВЕЗ Клайпеда впроваджуються різноманітні види діяльності, включаючи: логістику та транспортування; виробництво (зокрема харчова промисловість, металообробка); ІТ-технології; наукові дослідження та розробки.

Серед компаній-інвесторів можна виділити такі відомі бренди, як «Klaipeda State Seaport Authority», а також численні міжнародні логістичні компанії. Це свідчить про широкий спектр можливостей для бізнесу в цій зоні.

Основними пріоритетами ВЕЗ Клайпеда є: залучення іноземних інвестицій; розвиток експортно орієнтованих підприємств; підтримка інновацій та технологічного розвитку; створення нових робочих місць.

Ці пріоритети спрямовані на підвищення конкурентоспроможності регіону та забезпечення сталого економічного зростання.

Для відкриття та функціонування компанія повинна бути зареєстрована як резидент ВЕЗ (отримання сертифіката резидента). Мінімальні обсяги інвестицій: близько 1 млн євро, або 100 тис. євро для інноваційних та R&D компаній. Обмеження щодо галузей за якими може здійснюватись діяльність в ВЕЗ відсутні. Серед основних видів діяльності 22% - виробництво, 12% - логістика. П'ятдесят компаній – це прямі клієнти («клієнти на землі» 412 га), а 86% акцій – в руках трьох основних приватних інвесторів.

Всі договори щодо співпраці та діяльності погоджуються з представниками державних міністерств та міської ради, адже вони входять в наглядову та керівну раду ВЕЗ (таким чином і відбувається погодження). Є мінімум для входження в ВЕЗ - 1000000 євро для виробничих компаній (управляюча компанія бере у них щорічний звіт), або 100 000 євро та 20 робочих місць, вся діяльність – ВЕЗ, для сервісних компаній.

Держава здійснює щорічний аудит діяльності керуючої компанії. Якщо компанія не виконує зобов'язання (наприклад, не залучає інвесторів або не розвиває інфраструктуру), контракт може бути розірваний, а на її місце призначають нового оператора.

Аплікаційні форми подає міськрада по своїх каналах, але управляюча компанія допомагає в складанні такої форми. Дивляться не тільки на виробництво, а також і на наявність наукової, навчальної (професійної) та консалтингової складової. Має місце можливість залучення місцевих і міжнародних спеціалістів без надлишкових бюрократичних процедур.

Ключовим лозунгом ВЕЗ Клайпеда є дешевше, швидше, простіше. Адже орендувати в ВЕЗ вигідніше, ніж купувати за її межами. Для представлення інтересів інвесторів є Рада компаній СЕЗ. Для залучення кадрів – єдине вікно на соціальні послуги для мігрантів (ЦНАПи).

У Клайпедській ВЕЗ функцію керуючої компанії виконує компанія “Klaipėdos laisvoji ekonominė zona” (Klaipėdos LEZ Management Company).

Щодо вимог до керуючої компанії, то вона повинна:

–бути зареєстрована як юридична особа відповідно до законодавства Литовської Республіки;

– довести свою здатність ефективно управляти інфраструктурними проектами;

– залучати інвестиції та сприяти розвитку підприємств у межах зони;

– мати достатній капітал і фінансову спроможність для утримання та розвитку інфраструктури зони без державного фінансування.

– подати реалістичний план розвитку території, включно з проектами розширення інфраструктури, залучення інвесторів, створення нових робочих місць.

– регулярно надавати звіти державним органам щодо результатів діяльності та використання ресурсів у зоні.

Серед фінансових інструментів, які використовують у якості стимулів - звільнення від податку на прибуток на перші 10 років діяльності; знижена ставка податку на прибуток (50% знижка) на наступні 6 років; звільнення від податку на нерухомість; звільнення від орендної плати за землю або значне її зменшення протягом початкового періоду; 0% податку на нерухомість, компанії не сплачують податок на нерухоме майно (замість стандартних 0,3–3% у Литві); 0% ПДВ на експорт продукції в країни ЄС та міжнародні ринки; 0% податку на дивіденди, якщо прибуток реінвестується у розвиток підприємства. Крім того, застосовуються такі стимули як: субсидії на створення робочих місць - держава покриває до 25% витрат на зарплати нових працівників протягом перших 2 років; фінансування навчання персоналу - компенсація до 50% витрат на підвищення кваліфікації працівників; державні гранти - підприємства можуть отримати до 3 млн євро на впровадження інноваційних рішень та автоматизацію виробництва; кредити під низькі відсотки - можливість отримати до 10 млн євро під 2-3% річних на розвиток бізнесу (замість стандартних 5-6% у банках); зниження тарифів на комунальні послуги - пільгові тарифи на електроенергію, газ і воду для резидентів FEZ; безкоштовне підключення до інженерних мереж (економія до 100 000 євро на інфраструктурі); скорочені митні процедури - швидке оформлення товарів для експорту та імпорту без додаткових зборів.

Крім фінансових інструментів застосовуються такі стимули як повністю підготовлені земельні ділянки з доступом до енерго- та водопостачання, транспортних маршрутів (порт Клайпеда, автомагістралі, залізниця); спрощені процедури отримання дозволів на будівництво, ведення бізнесу; консультаційна підтримка для інвесторів; заохочення компаній, що займаються високими технологіями, зеленою енергетикою, виробництвом біопродуктів.

Однією з ключових переваг ВЕЗ Клайпеда є безпосередня близькість до Клайпедського морського порту - найбільшого у Литві. Втім найбільшим чинником який впливає на вибір керуючої компанії та й взагалі діяльність ВЕЗ його керівництво називає репутаційну складову.

Вільна економічна зона міста Клайпеда є важливим елементом економічної стратегії Литви, яка сприяє залученню інвестицій, розвитку бізнесу та створенню нових робочих місць. Завдяки своїм перевагам і стимулюючим умовам, ВЕЗ продовжує приваблювати підприємства з різних секторів економіки, що підтверджує її значущість на міжнародній арені.

Клайпедський науково-технологічний парк (KSTP) Klaipeda Science and Technology Park засновано 6 вересня 2002 року у співпраці з Клайпедським університетом та Міністерством економіки Литви. KSTP є публічною неприбутковою організацією та має юридичний статус - публічне підприємство. Членами ради парку є представники муніципалітету Клайпеди, ЗАТ «Western Shipyard», БП «Klaipeda ID», ЗАТ «Emerson Process Management» та ЗАТ «Klaipeda free economic zone management company».

Відповідно до законодавства Литовської Республіки науково-технологічний парк — це юридична особа, яка шляхом надання послуг з інноваційного консультування та підтримки інновацій створює сприятливі умови для створення та

розвитку суб'єктів господарювання, що проводять прикладні наукові дослідження, експериментально-дослідні роботи та впроваджують інновації.

KSTP активно бере участь у міжнародних та національних проєктах, спрямованих на розвиток інновацій та технологій. З моменту заснування парк реалізував понад 60 проєктів, що сприяло залученню фінансування для підтримки стартапів, розвитку інфраструктури та сприяння інноваціям у регіоні.

На даний момент спільнота KSTP складається з близько 100 компаній, державних установ і підрозділів міжнародних компаній, розташованих на її території. За даними офіційних джерел, у Клайпедському науково-технологічному парку функціонує близько 80 резидентів, серед яких - компанії, публічні установи та представництва міжнародних організацій.

Серед ключових партнерів та зацікавлених сторін KSTP: Клайпедський університет - основний академічний партнер, що сприяє науковим дослідженням та розвитку інновацій. Міністерство економіки та інновацій Литви - державна установа, відповідальна за підтримку бізнесу, інвестицій та інновацій. Агентство інновацій Литви - національна платформа для підтримки бізнес інновацій, підприємництва та експорту. Муніципалітет міста Клайпеда - місцева влада, що сприяє розвитку бізнес середовища та інфраструктури. Klaipėda ID – агенція з розвитку інвестицій та бізнесу міста Клайпеда. Клайпедська торгово-промислова палата - об'єднує понад 280 членів, включаючи великі регіональні компанії та представників малого і середнього бізнесу. Клайпедський морський кластер - платформа для співпраці між наукою та морським бізнесом, спрямована на розвиток високотехнологічних продуктів та послуг.

KSTP фокусується на розвитку інновацій у наступних ключових секторах: Зелені та блакитні (морські) технології - розробка рішень для сталого розвитку морської економіки та охорони навколишнього середовища. Біоекономіка - використання біологічних ресурсів для виробництва енергії, харчових продуктів та інших товарів. Креативна та сервісна економіка - підтримка творчих індустрій та сфери послуг. Високотехнологічна промисловість - розвиток передових технологій у виробництві та інженерії.

KSTP надає резидентам інформацію та підтримку у залученні фінансування з національних та європейських програм, а також допомогу у підготовці заявок на гранти та інші фінансові інструменти. Проводить консультації з розвитку бізнесу та здійснює підтримку у створенні та розвитку стартапів, організацію навчальних заходів, семінарів та конференцій. Ще одним напрямом діяльності є менторство та нетворкінг з експертами та іншими резидентами. Велику увагу приділяють підготовці обґрунтування для використання інвестицій саме в технопарку - приклади вирішення проблем, використаних на практиці методик. Вони розробляють свої «продукти» на рівні документації та пропонують їх тим, кого це може зацікавити.

Основні фінансові джерела функціонування парку – надходження від оренди та розроблені і впроваджені проєкти.

Клайпедський науково-технологічний парк (KSTP) є важливим центром інноваційної діяльності в Литві, що поєднує науковий потенціал, підтримку з боку держави та бізнесу. Одним з ключових завдань вбачають наступне - звести

бажаючих для вирішення певної проблеми. Наприклад, отримують з університету ідею, як інновацію і під неї співробітники парку шукають гроші, а лабораторії втілюють ідеї на території Технопарку (як приклад водні автобуси та індивідуальні катамарани на сонячних батареях).

Завдяки зручному розташуванню, сучасній інфраструктурі та широким можливостям для компаній-резидентів, парк став привабливим середовищем для розвитку стартапів, малих і середніх підприємств. Незважаючи на відсутність точної інформації щодо обсягів інвестицій і кількості створених робочих місць, активна участь у міжнародних проєктах, наявність ключових інвесторів і стратегічних партнерів свідчать про ефективну модель управління та постійний розвиток. Широкий спектр пріоритетних галузей - від зелених технологій до фінтеху та робототехніки - робить KSTP мультифункціональною платформою для інновацій. Таким чином, KSTP є прикладом успішної взаємодії освіти, бізнесу та влади у формуванні стійкої інноваційної екосистеми, здатної стимулювати економічне зростання та міжнародну конкурентоспроможність регіону.

З'ясовано, що на території Польщі функціонують понад 70 індустріальних парків і технологічних парків. Вони можуть отримати компенсацію 85% витрат на облаштування своєї інфраструктури та рекламу, а також гранти на навчання персоналу і фінансову допомогу в разі інвестування у пріоритетні галузі, податкові стимули.

Агентство розвитку Вроцлавської агломерації (Wrocław Agglomeration Development Agency (ARAW) було створено у 2005 році з ініціативи мера Вроцлава та представників муніципалітетів, що оточують метрополію. Воно повністю належить місту та має 33 учасника. В Агенції налічується - більше 80 людей, більшість з них - редакція, Центр підтримки бізнесу - 15 людей.

Агентство розвитку Вроцлавської агломерації - це компанія, метою якої є залучення іноземних інвесторів, тим самим створюючи нові робочі місця та сприяючи економічному зростанню в регіоні. Компанія також проводить широку інформаційну та рекламну діяльність для мешканців та реалізує проєкти, що підтримують розвиток і співпрацю в агломерації.

Діяльність зосереджена на багатьох сферах функціонування Вроцлава та навколишніх муніципалітетів, сприяючи зміцненню співпраці та формуванню сильної економічної позиції та іміджу Вроцлавської агломерації, а саме:

- створення нових робочих місць через залучення іноземних інвесторів з виробничого та сервісного секторів, співпраця з агломераційним бізнесом у рамках постінвестиційної підтримки, створення умов для розвитку стартапів;

- підтримка співпраці між органами місцевого самоврядування, шляхом реалізації різних типів проєктів із зовнішнім фінансуванням: освітні, рекламні чи інфраструктурні;

- проведення інформаційних заходів для мешканців та всіх, хто використовує потенціал Вроцлава та його околиць як місця роботи, навчання, проживання чи відпочинку;

- створення та розвиток багато впізнаваних брендів, таких як Invest in Wrocław, Study in Wrocław, Wrocław.pl, Startup Wrocław, Visit Wrocław або Made in Wrocław тощо.

Окремі завдання ARAW виконуються такими різними командами.

Центр підтримки бізнесу відповідає за економічне просування та активне залучення й обслуговування іноземних інвесторів, постінвестиційний догляд, розвиток бізнес-середовища та стартапів, а також процедурну підтримку іноземних працівників, що є ключовими для агломерації підприємств.

Центр партнерських проектів координує проекти із зовнішнім фінансуванням та отримує для них кошти. У рамках своєї діяльності CPP надає послуги, включаючи рекламні послуги, партнерам ARAW: місцевим органам влади, університетам, школам підприємництва та іншим установам.

Центр просторового аналізу відповідає за постійний моніторинг ринку просторових інвестицій та отримання й управління просторовою інформацією

Центр просування планує та реалізує інформаційно-промоційні кампанії для мешканців Вроцлава, підтримує та сприяє процесу організації соціальних консультацій, готує графічні та кіноматеріали, організовує заходи в міському просторі, спрямовані на мешканців та туристів Вроцлава. У CP є відділ відео, відділ графіки та команда просування в соціальних мережах.

Редакційний відділ порталу Wroclaw.pl керує офіційним веб-сайтом Вроцлава, інформуючи мешканців про діяльність органів місцевого самоврядування міста, інформуючи мешканців Вроцлава про найважливіші соціальні, економічні, культурні, спортивні та розважальні події, а також про діяльність Управління міста Вроцлав. Редакція також проводить рекламні заходи, спрямовані на мешканців та туристів.

Розділ бюлетеня Wroclaw.pl розробляє, впроваджує та контролює комплексне впровадження процесу видання паперового бюлетеня Wroclaw.pl. До складу відділу входить команда з дистрибуції та транспортування

Центр IT-проектів адмініструє портал wroclaw.pl та тематичні веб-сайти, зокрема: шляхом створення нових веб-сайтів та підтримки існуючих, а також створення, редагування та оновлення їхнього основного контенту. Центр складається з IT-команди та команди контенту.

Центр організації та врегулювання комунікаційних проектів підтримує Центри та Департаменти, що звітують перед Віце-президентом Правління, у підготовці наказів, договорів, звітів та інших документів, пов'язаних з управлінням проектами, а також у сфері співпраці із зовнішніми організаціями, включаючи організаційні підрозділи Муніципалітету Вроцлава. У складі COR існує Команда з питань врегулювання комунікаційних проектів.

Офіс компанії відповідає за адміністративне, фінансове, кадрове та юридичне управління діяльністю ARAW, а також за управління нерухомістю. У складі BSP є юридичний відділ.

В процесі аналізу з'ясовано, що підтримка Агенції – це: підтримка інвестиційного проекту; звіти та аналітика; PR та брендинг; налагодження контактів; легалізація перебування та роботи; співпраця з ЗВО (у Вроцлаві 29 ЗВО). Виявлено, що найбільш привабливими сферами є: інтелектуальні послуги (в тому числі IT); розвиток власних технологій; інновації, щоб утримувати бізнеси від релокації; авіаційний сектор; оборонний сектор; стартапи (останнім часом зростає частка стартапів від бізнесу).

Валбжихська спеціальна економічна зона INBEST-ПАРК (Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna INVEST-PARK) – це одна з найбільших та найшвидше зростаючих економічних зон у Європі. Вона функціонує з 1997 року та ефективно підтримує як місцеві компанії, так і глобальні корпорації. [14]

Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna INVEST-PARK – 14 CE3. В межах цієї програми працює вся Польща: підготовка інфраструктури; зниження податкового навантаження; має свої гранти, що є доповненням для приходу в зону; залучає інвестиції тощо.

Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna «INVEST-PARK» (WSSE «INVEST-PARK») є одним із найбільш динамічних прикладів реалізації політики регіонального розвитку у Республіці Польща, що засвідчує ефективність функціонування спеціальних економічних зон (CE3) у стимулюванні інвестиційної активності, створенні робочих місць та модернізації промислового потенціалу на національному рівні. Її діяльність базується на законі від 10 травня 2018 року «Про підтримку нових інвестицій» (Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji), який замінив попередній закон про спеціальні економічні зони 1994 року, та передбачає надання державної допомоги суб'єктам господарювання, що реалізують нові інвестиційні проекти на території, визначеній як «інвестиційна зона».

Функціонування WSSE «INVEST-PARK» передбачає створення оптимальних умов для залучення приватного капіталу шляхом поєднання державної підтримки, адміністративного супроводу та розвиненої інфраструктури. Територія зони охоплює понад 3000 га у 174 муніципалітетах і організована за принципом поліцентричної мережі виробничих кластерів, що дозволяє гнучко розподіляти інвестиційні потоки з урахуванням регіональних переваг і потреб. Інвестори, які бажають отримати дозвіл на ведення діяльності в зоні, зобов'язані відповідати низці вимог, серед яких - мінімальний обсяг капіталовкладень, створення нових робочих місць та дотримання екологічних стандартів. У свою чергу, розмір податкових пільг залежить від регіонального коефіцієнта інтенсивності допомоги, розміру підприємства (малий, середній, великий бізнес) і характеру інвестиції.

Інвестори, які здійснюють господарську діяльність на території Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna «INVEST-PARK» (WSSE «INVEST-PARK»), користуються низкою державних пільг, передбачених польським законодавством, зокрема законом від 10 травня 2018 року «Про підтримку нових інвестицій» (Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji), [15] а також відповідними нормативними актами Європейського Союзу щодо надання державної допомоги. Система пільг має на меті створити сприятливий інвестиційний клімат, здатний забезпечити трансфер технологій, модернізацію виробничої бази, розвиток людського капіталу та посилення конкурентоспроможності національної економіки.

Найсуттєвішою формою державної підтримки для резидентів WSSE «INVEST-PARK» є звільнення від податку на прибуток (CIT або PIT) у межах дозволеної суми державної допомоги. Обсяг пільги розраховується індивідуально на підставі допустимого ліміту інтенсивності державної допомоги, який варіюється залежно від місцезнаходження інвестиції, розміру підприємства та витрат, понесених у межах проекту. Наприклад, в умовах Нижньосілезького воєводства допустимий рівень

державної допомоги для великих підприємств становить до 25%, для середніх – 35%, а для малих – до 45% кваліфікованих витрат на інвестицію. До таких витрат відносяться витрати на придбання або виготовлення основних засобів, витрати на будівництво, модернізацію та технологічне оновлення інфраструктури, а також витрати на створення нових робочих місць, що є особливо важливо для регіонального розвитку.

Додатково до звільнення від податку на прибуток, інвестори мають можливість скористатися адміністративними спрощеннями, які забезпечує керуюча компанія WSSE «INVEST-PARK», включаючи прискорене оформлення дозволів, експертний супровід на всіх етапах реалізації проєкту, доступ до готової інженерної інфраструктури та сприяння у підготовці кадрів у співпраці з місцевими навчальними закладами. Такі заходи відповідають стратегічним цілям ЄС щодо індустріального зростання, підвищення зайнятості та сталого розвитку.

Таким чином, пільги, що надаються резидентам WSSE «INVEST-PARK», слугують не лише стимулом для залучення інвестицій, а й інструментом державної політики регіонального вирівнювання, оскільки дозволяють спрямовувати капітал у менш розвинені райони, сприяючи їхньому соціально-економічному відродженню. Інтеграція фінансових стимулів із інституційною підтримкою створює умови для ефективного партнерства між державою та бізнесом, приклад якого може бути корисним для адаптації у системі індустріальних парків в Україні.

Ключовим елементом функціональної ефективності зони є керуюча компанія - «INVEST-PARK» Sp. z o.o., яка виконує роль як адміністративного оператора, так і стратегічного координатора розвитку. Її функції визначаються як положеннями закону, так і Статутом компанії, затвердженим рішенням засновників. До завдань керуючої компанії входить: формування політики залучення інвесторів, підготовка ділянок до інвестування, укладання інвестиційних договорів, моніторинг виконання умов договорів про державну допомогу, а також забезпечення комунікації між підприємствами-резидентами, органами державної влади та місцевого самоврядування. Компетентність компанії базується на принципах прозорості, відкритості та довгострокового партнерства з бізнесом.

У Польщі діяльність індустріальних парків та спеціальних економічних зон (CE3), таких як Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna «INVEST-PARK», регулюється насамперед Законом від 10 травня 2018 року «Про підтримку нових інвестицій» (Ustawa o wspieraniu nowych inwestycji), який змінив попереднє законодавство про спеціальні економічні зони. Відбір керуючих компаній для управління CE3 або індустріальними парками здійснюється переважно у формі публічного конкурсу, організованого відповідними державними або муніципальними органами, які виступають ініціаторами створення індустріального парку або зони.

На відміну від ситуації в Україні, у Польщі керуючі компанії (spółki zarządzające) зазвичай створюються як акціонерні товариства (spółki akcyjne) або товариства з обмеженою відповідальністю (spółki z o.o.), у яких значну частку володіє держава або органи місцевого самоврядування. Їхнє формування або відбір регулюється не лише законами про CE3, але й положеннями Закону про державні підприємства, Господарського кодексу Польщі та нормами щодо надання державної допомоги.

Ключовими критеріями відбору керуючої компанії в польських індустріальних парках є:

- фінансова спроможність та досвід (компанія має продемонструвати достатній капітал і досвід у реалізації інфраструктурних, інвестиційних або промислових проєктів);
- розроблена стратегія розвитку парку/зони включаючи план залучення інвесторів, план розбудови інфраструктури та механізми співпраці з муніципалітетом;
- наявність фахових кадрів включно з досвідом у сфері управління, залучення інвестицій, інженерного супроводу, правового консалтингу та ін.

- співпраця з місцевими громадами (здатність забезпечити соціальний ефект від діяльності парку - зокрема створення нових робочих місць та розвиток малого і середнього бізнесу);

- здатність адмініструвати державну допомогу включно з процедурною та правовою відповідальністю за надання пільг відповідно до правил ЄС щодо державної допомоги.

Процедура обрання може також включати незалежну експертну оцінку поданих заявок, громадські консультації та погодження з Міністерством розвитку і технологій Польщі. Усі ці елементи спрямовані на забезпечення прозорості, ефективності та стратегічної доцільності управління індустріальним парком.

Таким чином, польський підхід до відбору керуючих компаній відзначається системністю, підкріпленням державно-приватного партнерства та чітким регуляторним середовищем, що може слугувати орієнтиром для вдосконалення відповідних процедур в Україні.

У контексті польського законодавства, діяльність керуючої компанії врегульована також положеннями про державну допомогу відповідно до регламентів Європейського Союзу, що накладає обмеження на максимальний рівень субсидіювання, але водночас стимулює орієнтацію на інновації, експорт та соціальну відповідальність. Інституційна модель WSSE «INVEST-PARK» дозволяє гнучко адаптуватися до викликів глобального ринку, забезпечуючи сталий розвиток територій шляхом інтеграції підприємництва, науки та інфраструктурного потенціалу.

WSSE «INVEST-PARK» демонструє ефективну модель взаємодії між державою, приватним сектором та місцевими громадами, де ключову роль відіграє професійно організована керуюча компанія. Такий підхід може бути релевантним для впровадження в Україні в рамках розвитку індустріальних парків, зокрема щодо прозорих процедур відбору керуючої компанії, запровадження стимулюючих механізмів для інвесторів та формування стратегічної інституційної спроможності на місцях.

Підсумовуючи варто систематизувати проаналізовану інформацію. З цією метою в таблиці представлена порівняльна характеристика вимог до керуючих компаній Литви, Польщі та України. Таблиця 2

Відповідно до законодавства Республіки Литва у випадках, коли після створення індустріального парку муніципальна рада приймає рішення про вибір оператора індустріального парку шляхом публічного конкурсу, оператор індустріального парку обирається шляхом публічного конкурсу муніципальною адміністрацією відповідно до положень статей 6.947–6.952 Цивільного кодексу Литовської Республіки.

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика вимог до керуючих
компаній індустріальних парків**

Критерій	Україна	Литва	Польща
Законодавча база	Закон України «Про індустріальні парки» (№ 5018-VI) [17]	Закон «Про розвиток територій» (територій з ІП) + акти Мінекономіки	Закон про спеціальні економічні зони (SEZ) + Закон про підтримку інвестицій
Правовий статус компанії	Юридична особа, зареєстрована в Україні	Може бути державною, муніципальною або приватною компанією	Найчастіше - акціонерне товариство з державною участю або муніципальне підприємство
Процедура призначення	Призначається ініціатором ІП або органом місцевого самоврядування	Визначається муніципалітетом або через конкурс для приватних компаній	Призначається Міністерством розвитку та технологій через конкурс або державну структуру
Ключові функції	Розробка концепції, адміністрування, облік, залучення резидентів	Адміністративне обслуговування резидентів, розвиток інфраструктури, стратегічне планування	Надання податкових пільг, залучення інвесторів, інфраструктурна координація, звітність перед урядом
Фінансова підтримка держави	Доступ до податкових і митних пільг (з 2022 р.)	Державні субсидії на інфраструктуру, ЄС-фонди, пільги для резидентів	Пряма державна підтримка (гранти, пільги SEZ), ЄС-фінансування, співфінансування місцевими органами
Кваліфікаційні вимоги	Прозора структура, управлінський досвід, кадровий потенціал	Наявність досвіду управління, спроможність реалізації інфраструктурних проектів	Висока фінансова стійкість, інституційна спроможність, досвід роботи з інвесторами та міжнародними проектами
Регуляторний контроль	Міністерство економіки України	Міністерство економіки та інновацій Литовської Республіки	Міністерство розвитку та технологій Республіки Польща

Доки оператора індустріального парку не буде обрано, муніципальна адміністрація відповідає за організацію діяльності індустріального парку. У випадках, коли індустріальний парк створюється у приватній промисловій зоні, публічний тендер на вибір оператора індустріального парку не оголошується, а діяльність індустріального парку організовує керівник приватної промислової зони.[16]

У випадках, коли оператор індустріального парку обирається за результатами публічного конкурсу, діяльність, права та обов'язки, відповідальність, прийняття рішень, винагорода за діяльність та інші умови оператора індустріального парку визначаються угодою між засновником індустріального парку (муніципальною радою) та оператором індустріального парку, обраним за результатами публічного конкурсу. Ця угода визначає такі основні умови: характер та обсяг послуг, що надаються оператором індустріального парку, а також вимоги до якості; дата початку надання послуг, зазначених у договорі, та умови його перенесення, терміни виконання робіт та умови їх продовження; методи забезпечення виконання зобов'язань оператора індустріального парку; винагорода або інша оплата оператора індустріального парку за надані ним послуги; взаємовідносини оператора

індустріального парку з підприємствами індустріального парку під час організації господарської та комерційної діяльності в індустріальному парку; відповідальність оператора індустріального парку за невиконання своїх зобов'язань; права сторін договору на майно, тобто умови управління та використання державного та (або) муніципального майна, переданого оператору індустріального парку в управління та користування; зобов'язання оператора індустріального парку укладати договори страхування державного та/або муніципального майна, переданого йому в управління та користування; порядок та умови розрахунків і платежів між сторонами договору; право муніципальної ради контролювати виконання зобов'язань оператора індустріального парку, порядок виконання угоди про оцінку виконання зобов'язань та надання інформації; термін дії договору; умови зміни та розірвання договору; процедура вирішення спорів.

У випадках, коли міська рада приймає рішення про призначення оператора індустріального парку (міської адміністрації), діяльність, права та обов'язки, відповідальність, прийняття рішень та інші умови оператора індустріального парку визначаються рішенням міської ради.

Державні та муніципальні земельні ділянки на території індустріального парку передаються в оренду оператору індустріального парку відповідно до процедури, встановленої Законом Литовської Республіки про землю. Приватні земельні ділянки можуть бути здані в оренду оператору індустріального парку відповідно до процедури, встановленої Цивільним кодексом Литовської Республіки. Оператор індустріального парку має право відповідно до вимог та умов, визначених у договорі оренди державної та/або муніципальної землі, здавати в суборенду підприємствам індустріального парку державні та/або муніципальні земельні ділянки (їх частини), надані в оренду оператору індустріального парку.

Оператор індустріального парку та підприємства індустріального парку можуть здійснювати діяльність на території індустріального парку. Інші суб'єкти господарювання, які діяли на цій території до створення індустріального парку, можуть продовжувати свою діяльність, якщо вони укладуть договір на надання послуг з оператором індустріального парку.

Будівлі та об'єкти інфраструктури, що перебувають у державній (муніципальній) власності, розташовані в індустріальному парку, можуть бути здані в оренду, передані в користування на умовах позики або продані оператору індустріального парку у випадках та порядку, встановлених законодавством Литовської Республіки, що регулює розпорядження державним та (або) муніципальним майном.

Проведене дослідження та навчальний візит до провідних індустріальних парків Литовської Республіки та Польщі дозволили отримати глибоке розуміння ключових чинників успішного функціонування індустріальних парків, застосування європейських практик та сформулювати рекомендації для їх ефективного впровадження.

Створення та функціонування керуючої компанії має базуватися на прозорих критеріях добору, визначенні чітких функцій, впровадженні механізмів підзвітності та стимулювання ефективності. Використання напрацювань Литви та Польщі дозволяє адаптувати кращі європейські практики до українських реалій, враховуючи інституційну, нормативну та соціально-економічну специфіку.

Індустріальні парки дають можливість громадам пропонувати інвестору вирішення ряду проблем: готова земельна ділянка промислового призначення, підведені мережі, збудовані будівлі, кращий бізнес-кейс за рахунок податкових і митних стимулів.

В Україні станом на кінець 2024 року налічується 97 індустріальних парків загальною площею понад 3,1 тис га. Зростання кількості реєстрацій ІП свідчить про бажання громад впливати на економічний розвиток своїх територій. Запроваджені державою стимули допомагають громадам перетворити наміри на реальні інвестиції.

Лише упродовж 2024 року зареєстровано 23 нових індустріальних парків, що свідчить про помітне поживлення інтересу до цього інструмента індустріального розвитку. З усього переліку: 72 індустріальні парки мають призначену керуючу компанію, 26 - вже залучили активних резидентів, які здійснюють господарську діяльність, а 65 парків наразі перебувають на стадії розвитку. (Рис.2) [18]

Загальна кількість створених робочих місць у межах функціонуючих індустріальних парків сягає близько 2,6 тис. осіб. Обсяг капітальних витрат, спрямованих на облаштування інфраструктури, становить 24,3 млрд грн, що свідчить про суттєве ресурсне навантаження на етапі формування інфраструктурної бази. Разом із тим, обсяг інвестицій, залучених учасниками та іншими суб'єктами господарювання у межах індустріальних парків, оцінюється на рівні 6,3 млрд грн.

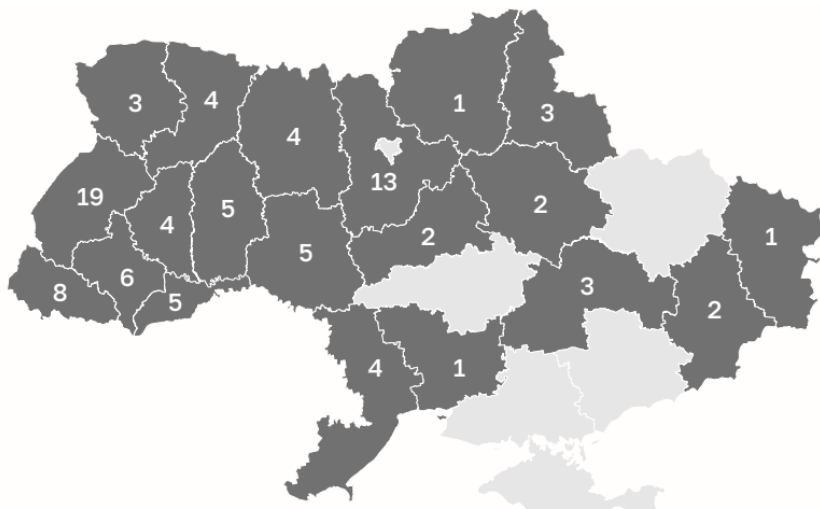

Рис. 2. Мапа індустріальних парків України на кінець 2024 року [18]

Інженерна інфраструктура парків, хоча і продовжує розвиватися, має суттєвий потенціал до розширення. Так, фактична потужність електропостачання на поточному етапі становить 187,3 МВт/год, тоді як проектні показники сягають 1188,8 МВт/год, що перевищує фактичні потреби майже вшестеро. Аналогічна ситуація спостерігається і з іншими ресурсами: водопостачання - 5,9 тис. куб. м/год фактично проти проектних 17,3 тис. куб. м/год, газопостачання - відповідно 45,5 тис. куб. м/год і 192,4 тис. куб. м/год.

Водночас в наведеної мапи простежується відсутність індустріальних парків на території декількох областей України. Тоді як кожна з цих областей має свої переваги та низку ключових характеристик, які роблять їх надзвичайно перспективними для створення індустріального парку. Реалізація такого проєкту стане дієвим інструментом регіональної економічної трансформації та стимулювання інвестицій у цих областях.

Наприклад, місто Миколаїв, як один із ключових центрів Півдня України, має значний потенціал для розміщення індустріального парку, що зумовлюється сукупністю геостратегічних, економіко-інфраструктурних і демографічних передумов. Його включення до мережі індустріальних парків здатне забезпечити прискорений розвиток регіону, залучення капіталу та формування високотехнологічних виробництв у післявоєнний період.

По-перше, географічне положення та логістичний потенціал міста, яке розташоване на перетині важливих транспортно-комунікаційних шляхів, має вихід до річки Південний Буг, розвинену залізничну мережу та близькість до морських портів (зокрема, портів Чорного та Очаківського узбережжя), створює сприятливі умови для інтеграції індустріального парку в міжнародні логістичні ланцюги. Це особливо актуально для експортоорієнтованих виробництв та підприємств, пов'язаних із аграрною, машинобудівною й суднобудівною галузями.

По-друге, промислово-виробничий потенціал міста полягає в тому, що історично Миколаїв був потужним промисловим осередком із розвинутою інженерною, машинобудівною та суднобудівною базою. Попри значні руйнування внаслідок повномасштабної агресії РФ, у місті зберігається інфраструктурний каркас, придатний до ревіталізації. Це включає великі промислові площі, наявні комунікації та потенціал для перепрофілювання колишніх підприємств.

По-четверте, кадровий ресурс міста також має вагомі перспективи хз огляду на значну кількість кваліфікованої робочої сили, зокрема у сферах технічного виробництва, інженерії, IT та логістики. У місті функціонують провідні заклади вищої освіти, які можуть слугувати базою для підготовки кадрів під потреби індустріального парку.

По-п'яте, м. Миколаїв входить до переліку міст, що за підтримки міжнародних партнерів визначені як пілотні майданчики для відновлення промисловості в рамках програм відбудови України. Його територія розглядається як одна з пріоритетних для розміщення релокованих підприємств, особливо з центральних і східних областей. Індустріальний парк може стати платформою для акумуляції інвестицій та розвитку виробництв у сфері металопереробки, харчової промисловості, логістики та переробки агропродукції.

По-шосте, очікується значний соціально-економічний ефект. Адже створення індустріального парку в Миколаєві дозволить:

- зменшити рівень безробіття через створення нових робочих місць;
- стабілізувати міграційні процеси шляхом формування стабільного джерела зайнятості;
- розширити податкову базу місцевого бюджету;
- створити ланцюги кооперації між МСБ та великим бізнесом;

- активізувати розвиток інфраструктури, зокрема транспортної, енергетичної та соціальної.

З наведених на рис.2 даних можна зробити висновок, що індустріальні парки в Україні перебувають переважно на початковому етапі становлення, однак демонструють позитивну динаміку розвитку, незважаючи на складні безпекові умови, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації. Зростання кількості нових індустріальних парків значною мірою зумовлене впровадженням державою податкових стимулів, а також відчутним попитом на інфраструктурно підготовлені промислові майданчики. Такі ділянки є актуальними як для розміщення релокованих підприємств, так і для створення нових виробничих об'єктів, необхідних у процесі післявоєнного економічного відновлення, імпортозаміщення продукції з російської федерації, а також переробки національної сировинної бази.

Разом з тим, у процесі практичного функціонування суб'єкти господарювання, що діють у межах індустріальних парків, зазнають значного впливу регуляторних бар'єрів, які ускладнюють реалізацію інвестиційних проєктів та стримують динаміку розширення мережі ІП. Вирішення цих проблем потребує системного вдосконалення нормативно-правового середовища, спрощення дозвільних процедур і формування сприятливого інституційного клімату для залучення інвесторів.

Одним з таких бар'єрів вбачається відсутність на практиці кваліфікаційних критеріїв відбору керуючих компаній, адже в законодавчо-нормативних документах відсутня їх чітка нормативна регламентація. Однак, хоча закон прямо не встановлює чітких кваліфікаційних критеріїв для керуючої компанії, необхідно враховувати зарубіжний досвід та імплементувати кращі практики до українських реалій.

З огляду на зазначене та вище проведений аналіз, рекомендовано серед ключових критеріїв, у процесі подання заявки до Реєстру індустріальних парків та погодження концепції, брати до уваги наступне: наявність досвіду управління інфраструктурними або інвестиційними проєктами; фінансова спроможність забезпечити організаційні та адміністративні функції; кадрова компетентність (штат із відповідною кваліфікацією); прозора структура власності; наявність бізнес-плану або управлінської стратегії парку.

Водночас, виходячи з зарубіжної практики є сенс розглянути можливість надання ініціатору створення індустріального парку – суб'єкту господарювання індустріального парку одночасно бути керуючою компанією без створення окремої юридичної особи та врегулювання всіх процедурних питань, пов'язаних з цим. Врегулювати питання щодо переходу прав власності на земельну ділянку в межах індустріального парку від ініціатора парку до іншої особи. Удосконалити конкурсну процедуру щодо вибору керуючої компанії індустріального парку. Забезпечити доступ керуючих компаній до інструментів державної підтримки, зокрема пільгового кредитування (надати керуючій компанії можливості скористатись державною програмою доступних кредитів «5-7-9»), грантів та навчальних програм у сфері стратегічного планування, логістики та цифрової трансформації.

Слід відмітити, що ефективність функціонування індустріальних парків значною мірою залежить від професійного рівня та інституційної спроможності керуючої компанії, яка виконує функції оператора, координатора та модератора між державними

органами, інвесторами та резидентами. Зарубіжний досвід, зокрема Польщі та Литви, демонструє важливість системного підходу до процедури конкурсного відбору, яка має бути прозорою, відкритою та базуватися на об'єктивних критеріях.

На основі аналізу європейських практик рекомендовано запровадити такі підходи до конкурсного відбору керуючої компанії індустріального парку в Україні: чітка регламентація кваліфікаційних вимог до учасників конкурсу; прозорість і публічність конкурсних процедур; багатофакторна система оцінки пропозицій; формування і функціонування незалежної конкурсної комісії; запровадження механізму контролю та відповідальності; формування та функціонування системи навчання та сертифікації керуючих компаній.

Зупиняючись більш детально на кожній з позицій варто відмітити, що в межах регламентації кваліфікаційних вимог до учасників конкурсу повинні бути встановлені мінімальні вимоги до юридичних осіб, які мають намір взяти участь у конкурсі, зокрема:

- досвід управління проектами у сфері індустріального або інфраструктурного розвитку;
- позитивна ділова репутація, підтверджена відповідними рекомендаціями або результатами аудиту;
- наявність фахового персоналу в галузях інженерії, логістики, фінансів та права;
- спроможність до залучення інвестицій для розбудови парку та розробки бізнес-планів розвитку території;
- досвід роботи з іноземними компаніями та обсяг залучених інвестицій;
- спроможність до самофінансування.

Рекомендується забезпечити максимальну відкритість процесу: оголошення про конкурс має публікуватися на офіційних ресурсах ініціатора, конкурсна документація повинна містити чіткі та вичерпні вимоги, а результати – бути доступними для громадськості.

Оцінювання заяв учасників конкурсу доцільно проводити за чітко структурованою системою балів за такими основними критеріями:

- план залучення інвесторів і резидентів;
- наявність співпраці з міжнародними або державними фінансовими інституціями;
- обґрунтована модель управління інфраструктурою парку;
- заходи щодо забезпечення екологічної та соціальної відповідальності.

З метою забезпечення об'єктивності слід сформувати незалежну конкурсну комісію та залучати до її складу представників центральних органів виконавчої влади, місцевих органів самоврядування, фахівців з економічного розвитку, а також незалежних експертів, науковців або представників громадськості.

Ще одним ключовим елементом є формування дієвого механізму контролю та відповідальності. Необхідно передбачити умови припинення дії контракту у разі невиконання керуючою компанією визначених зобов'язань, а також запровадити механізми моніторингу ефективності її діяльності з боку уповноважених державних органів.

Рекомендовано впровадити систему навчання та сертифікації керуючих компаній, аналогічну до моделей, які функціонують у Польщі на базі державних

агенцій розвитку (наприклад, ARP S.A.), що підвищить професійний рівень операторів індустріальних парків та їхню здатність до реалізації складних інвестиційних проєктів, гарантуватиме належний рівень їх інституційної та технічної спроможності. Сприяти створенню національної мережі керуючих компаній індустріальних парків з метою поширення найкращих практик управління, обміну досвідом та формування єдиних стандартів обслуговування інвесторів. Адже керуюча компанія індустріального парку, яка виступає ключовим агентом у процесі реалізації інституційних та економічних функцій парку, відіграє у цьому контексті особливу роль. Ефективне управління індустріальним парком забезпечує:

- координацію діяльності резидентів, оптимальне використання інфраструктури та технічних ресурсів;

- підтримку інвесторів на всіх етапах реалізації проєктів – від залучення до експлуатації виробництва;

- формування бізнес-середовища, орієнтованого на інновації, локалізацію виробництва та кооперацію між підприємствами.

У результаті реалізації запропонованих рекомендацій можливе запровадження якісного механізму формування професійного кадрового потенціалу для управління індустріальними парками, що сприятиме розвитку сучасної промислової інфраструктури, підвищенню привабливості регіонів для інвесторів і забезпеченню сталого економічного зростання. Роль керуючої компанії у реалізації потенціалу індустріальних парків є визначальною, а її професійне та інституційне зміцнення – критично важливим для досягнення поставлених цілей промислової політики держави.

Список використаних джерел:

1. Visoriai Information Technology Park URL: <https://vitp.lt/en>
2. Vilnius City Innovation Industrial Park URL: <https://vciip.com/>
3. Klaipeda Science and Technology Park URL: <https://kmtip.lt/en/home/>
4. Wroclaw Industrial Park URL: https://www.paih.gov.pl/en/why_poland/investment_incentives/industrial_and_technology_parks/wroclaw/
5. Klaipeda FEZ URL: <https://www.fez.lt/>
6. Agencja Rozwoju Aglomeracji. Wrocławskiej. URL: <https://araw.pl/>
7. Vilnius City Council URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/11/28/7486644/>
8. Klaipeda City Municipality URL: <https://www.klaipeda.lt/en>
9. Wroclaw City Council URL: <https://www.wroclaw.pl>
10. Vilniaus miesto inovacijų pramonės parko plėtros planas URL: <https://senas.northtownvilnius.lt/wp-content/uploads/2019/03/VMIPP-2018-2066-m.-pletros-planas.pdf>
11. VILNIAUS MIESTO INOVACIJŲ PRAMONĖS PARKO (VCIIP) 2025–2029 METŲ VYSTYMO STRATEGIJA URL: <https://northtownvilnius.lt/app/uploads/2025/03/VCIIP-vystymo-strategija-2025-2029.pdf>
12. INVESTOR SELECTION CRITERIA URL: <https://vciip.lt/app/uploads/2025/03/Investor-selection-criteria-2025.pdf>
13. Northtown Vilnius URL: <https://northtownvilnius.lt/apie-mus/>

14. Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna INVEST-PARK URL: <https://invest-park.com.pl/o-nas/>
15. Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001162>
16. Закон про інвестиції Литовської Республіки (зі змінами) URL: <https://www.infolex.lt/teise/DocumentSinglePart.aspx?AktoId=52483&StrNr=9-1#>
17. Закон України Про індустріальні парки 21 червня 2012 року № 5018-VI (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
18. Індустріальні парки 2024 URL: https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf

References:

1. Visoriai Information Technology Park. Available at: <https://vitp.lt/en>
2. Vilnius City Innovation Industrial Park. Available at: <https://vciip.com/>
3. Klaipeda Science and Technology Park. Available at: <https://kmtpl.lt/en/home/>
4. Wrocław Industrial Park. Available at: https://www.paih.gov.pl/en/why_poland/investment_incentives/industrial_and_technology_parks/wroclaw/
5. Klaipeda FEZ. Available at: <https://www.fez.lt/>
6. Agencja Rozwoju Aglomeracji. Wrocławskiej. URL: <https://araw.pl/>
7. Vilnius City Council. Available at: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/11/28/7486644/>
8. Klaipeda City Municipality. Available at: <https://www.klaipeda.lt/en>
9. Wrocław City Council URL: <https://www.wroclaw.pl>
10. Vilniaus miesto inovacijų pramonės parko plėtros planas. Available at: <https://senas.northtownvilnius.lt/wp-content/uploads/2019/03/VMIPP-2018-2066-m.-pletros-planas.pdf>
11. VILNIAUS MIESTO INOVACIJŲ PRAMONĖS PARKO (VCIIP) 2025–2029 METŲ VYSTYMO STRATEGIJA. Available at: <https://northtownvilnius.lt/app/uploads/2025/03/VCIIP-vystymo-strategija-2025-2029.pdf>
12. INVESTOR SELECTION CRITERIA. Available at: <https://vciip.lt/app/uploads/2025/03/Investor-selection-criteria-2025.pdf>
13. Northtown Vilnius. Available at: <https://northtownvilnius.lt/apie-mus/>
14. Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna INVEST-PARK. Available at: <https://invest-park.com.pl/o-nas/>
15. Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001162>
16. Law on Investment of the Republic of Lithuania (as amended). Available at: <https://www.infolex.lt/teise/DocumentSinglePart.aspx?AktoId=52483&StrNr=9-1#>
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Law of Ukraine on Industrial Parks No. 5018-VI dated June 21 2012 (as amended and supplemented). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
18. Industrial parks 2024. Available at: https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf

УДК: 336.25

Світлана Терещенко

доктор економічних наук, професор,
Сумський національний аграрний університет,
м. Суми, Україна

S.I.Terechenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8852-1091

Андрій Петухов

аспірант Сумський національний аграрний університет,
м. Суми, Україна

*lawyerpetukhov@gmail.com*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5328-4974>

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Svitlana Tereshchenko

Dr. Sc. (Econ), Professor,
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine

Andrii Pietukhov

graduate student
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine

ALTERNATIVE MECHANISMS OF FINANCING ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Анотація. Традиційні методи ведення бізнесу поступово відходять у минуле. Сучасна економіка вимагає від підприємств впровадження інноваційних технологій та нових підходів до управління, що сприяє підвищенню ефективності виробництва і задоволенню зростаючих потреб споживачів. Підприємницька діяльність є рушійною силою економічного розвитку, оскільки вона підвищує ефективність виробництва, стимулює створення нових робочих місць та інноваційних продуктів, а також сприяє більшій справедливому розподілу багатства. Це дозволяє людям реалізувати свій потенціал і покращує загальний добробут суспільства.

Державна політика в аграрному секторі є невід'ємною частиною загальної стратегії розвитку України, оскільки сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку країни та сприяє її економічному зростанню. Як один з провідних світових виробників сільськогосподарської продукції, Україна відіграє вирішальну роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки.

Ключові слова: бізнес, механізми фінансування, гранти, грантові програми, краудфандинг, кредитні кооперативи

Abstract. *Traditional methods of doing business are gradually becoming a thing of the past. The modern economy requires enterprises to implement innovative technologies and new approaches to management, which contributes to increasing production efficiency and meeting the growing needs of consumers.*

Entrepreneurship is a driving force for economic development because it increases production efficiency, stimulates the creation of new jobs and innovative products, and contributes to a more equitable distribution of wealth. This allows people to realize their potential and improves the overall well-being of society.

State policy in the agricultural sector is an integral part of Ukraine's overall development strategy, as agriculture ensures the country's food security and contributes to its economic growth. As one of the world's leading producers of agricultural products, Ukraine plays a crucial role in ensuring global food security. The state must form and regulate the effective functioning of agricultural enterprises on the basis of an innovative vector of development. This will give impetus to the rapid improvement of the situation and the growth of the influence of science on the socio-economic development of the country. Today, the agricultural sector of the Ukrainian economy is in an unsatisfactory state. The main reasons are two broad problems: insufficient financing and low level of innovative development of agricultural enterprises. Effective combination of these components will create conditions for rapid development of agriculture in Ukraine. The European integration direction of development that Ukraine seeks to achieve requires modernization and bringing agricultural production up to international standards, which is possible only through the implementation of high-tech innovative projects. Therefore, every agricultural enterprise must realize that without applying innovative activities to its technological process, it will not achieve the competitiveness of its own products, will not improve the adaptability of the economy to international requirements, and will not modernize production itself.

Key words: *business, financing mechanisms, grants, grant programs, crowdfunding, credit cooperatives*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем формування та розвитку підприємництва за рахунок альтернативних джерел фінансування зробили знані українські і зарубіжні науковці: знані українські і зарубіжні науковці: Т. Боднарук [1], Дж. Б'юкенен [2], О. Длугопольський [3], С. Дяченко [4], С. Корецька [5], В. Кравченко, Т. Куценко, І. Луніна [1; 6], П. Масгрейв [7], Р. Масгрейв [7], О. Нечай [8], В. Опарін [8], Н. Пришва [10], В. Федосов [8], Л. Фокша, А. Хомутенко, П. Юхименко [8]. З-поміж активних дослідників проблематики поведінкової економіки загалом та поведінкових фінансів зокрема доцільно виокремити А. Буряченка [11], Г. Возняк [12], Б. Карпінського [14], П. Нікіфорова [15].

Метою дослідження є обґрунтування сучасних альтернативних механізмів фінансування розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки

Виклад основного матеріалу. В умовах війни державна політика в аграрному секторі потребує кардинальних змін, зокрема, перегляду стратегій та пріоритетів з метою забезпечення стійкого розвитку агропромислового комплексу та його відновлення після закінчення воєнних дій. Війна завдала значних збитків сільському господарству України, знищивши сільськогосподарську техніку, складські приміщення, поголів'я тварин та пошкодивши родючий шар ґрунту. Внаслідок військових дій сільське господарство зазнало колосальних втрат, оцінених у 7,8 мільярдів доларів. Це підриває продовольчу безпеку країни та створює перешкоди для її економічного відновлення. Це призвело до значного скорочення виробництва продовольства та загрожує продовольчій безпеці країни. Війна призводить до деградації ґрунтів внаслідок мінування, ущільнення, забруднення важкими металами та зміни природних процесів, що ускладнює відновлення сільськогосподарського виробництва.

Сьогодні з'явився новий термін «релокація бізнесу». Релокація аграрного бізнесу це складний процес переміщення виробничих потужностей сільськогосподарського підприємства з одного регіону в інший. Основні етапи релокації аграрного бізнесу:

1. Аналіз ситуації та планування. Оцінка поточних умов на існуючому місці. Вибір нового місця з урахуванням кліматичних умов, наявності ресурсів, інфраструктури та ринків збуту. Розробка детального плану релокації, включаючи фінансовий план.

2. Підготовка до переїзду. Оцінка та інвентаризація активів. Підготовка необхідної документації. Пошук нових приміщень або земельних ділянок. Укладання договорів з новими постачальниками та партнерами.

3. Переміщення активів. Перевезення обладнання, техніки, запасів. Пересадка багаторічних насаджень (якщо це можливо). Переселення тварин.

4. Запуск виробництва на новому місці. Підключення до інженерних мереж. Налаштування обладнання. Налагодження виробничих процесів. Отримання необхідних дозволів та ліцензій.

Заборона окремих країн ЄС на імпорт української продукції, поряд з руйнуванням інфраструктури та логістичними проблемами, створює додаткові перешкоди для аграрного сектору. Враховуючи виклики сьогодення та перспективи майбутнього, держава повинна розробити та впровадити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування аграрного сектору, його адаптацію до умов ринку та інтеграцію в європейський аграрний простір. Ця політика повинна бути науково обґрунтованою, системною та забезпечувати як короткострокові, так і довгострокові цілі розвитку сільського господарства. Одним з ключових завдань держави в умовах воєнного стану є розробка та впровадження нової системи державної підтримки аграрного сектору, яка б передбачала не лише грантову допомогу, а й інші фінансові інструменти, спрощення доступу до кредитів, забезпечення стабільності цін на продукцію та створення сприятливих умов для інвестицій.

Окрім грантової підтримки, державна аграрна політика повинна включати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення агроекологічної безпеки, компенсацію збитків, завданих аграріям внаслідок військової агресії, розвиток цифрових технологій в аграрному секторі та створення умов для сталого розвитку

сільського господарства в післявоєнний період. Ці пріоритети мають бути закріплені на законодавчому рівні та забезпечені необхідними ресурсами.

Як перший крок до забезпечення фінансової підтримки аграріїв в умовах воєнного стану, Уряд України ухвалив постанову від 21 червня 2022 року, яка передбачає надання грантів суб'єктам аграрного бізнесу. Цей документ став важливим інструментом для стабілізації аграрного сектору та сприяння його відновленню. Постанова визначає детальні правила та умови отримання державної фінансової допомоги у вигляді мікрогрантів для створення та розвитку малого бізнесу, а також грантів для розвитку таких перспективних напрямків сільського господарства, як садівництво, ягідництво, виноградарство та тепличне господарство. Ухвалення Порядків про надання грантів свідчить про те, що держава переходить до більш активної підтримки аграрного сектору через механізм прямого фінансування. Цей крок є важливим для розвитку сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки країни. Гранти надаються для:

- використання коштів резервного фонду державного бюджету для фінансування програми грантів для бізнесу;
- перерахування грантових коштів на банківські рахунки отримувачів;
- створення єдиного цифрового вікна для всіх процедур на Порталі Дія;
- покладання на одержувачів грантів конкретних зобов'язань, наприклад, створення робочих місць.

З метою підтримки аграрного сектору економіки в умовах воєнного стану було прийнято рішення про внесення змін до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. Зокрема, було розширено можливості для отримання фінансування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» для аграрних товаровиробників.

Надання грантів для аграріїв у рамках програми «єРобота» стало ефективним інструментом державної політики, спрямованим на підтримку сільського господарства та стимулювання розвитку сільських територій. Ця ініціатива дозволила багатьом аграрним підприємствам не лише вижити в складних умовах, але й розширити свою діяльність.

Європейський Союз виділив значні кошти на реалізацію програми ФАО, спрямованої на підтримку малих фермерських господарств у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях. Гранти, які надаються в рамках цієї програми, дозволяють аграріям модернізувати виробництво, покращити якість продукції та вийти на нові ринки збуту. Програма зосереджується на таких ключових аспектах, як:

- просування гендерної рівності в сільському господарстві шляхом надання підтримки жінкам-фермерам;
- заохочення молоді та інших вразливих груп до активної участі в сільськогосподарських проектах;
- підтримка екологічно чистих методів ведення сільського господарства;
- розвиток брендів місцевих продуктів з унікальними характеристиками.

Програма передбачає фінансову підтримку особистих селянських господарств та фізичних осіб у розмірі до 10 тисяч доларів США, а також малих та мікро-виробників

аграрної продукції різних організаційно-правових форм, кооперативів та асоціацій виробників продукції з географічними зазначеннями – до 25 тисяч доларів США. Термін подачі заявок на участь у програмі продовжено до 31 січня 2025 року. Заявки на участь у програмі приймаються виключно через електронний кабінет в Державному аграрному реєстрі (ДАР). Кандидати повинні відповідати встановленим загальним вимогам та критеріям, що стосуються конкретних секторів.

Так, наприклад, для участі в Програмі підтримки аквакультури підприємство повинно відповідати таким критеріям: аквакультура має бути основним видом діяльності; загальна площа ставків не повинна перевищувати 20 гектарів; підприємство має мати договір оренди або право власності на земельну ділянку під ставками строком не менше 3 років; підприємство має досвід роботи в галузі аквакультури протягом щонайменше 3 років.

Програма спрямована на підтримку розвитку певних галузей сільського господарства, таких як овочівництво, ягідництво, аквакультура, виробництво традиційних гуцульських сирів та меду, а також виноробство. При цьому програма встановлює чіткі критерії відбору учасників, визначаючи дозволені регіони та організаційно-правові форми аграрних виробників. Для участі в програмі, крім традиційних вимог, таких як фінансова стабільність та власний внесок, учасники повинні довести свою відповідність високим етичним стандартам. Це означає, що учасник не повинен перебувати в процесі ліквідації або банкрутства, повинен внести власний внесок у розмірі не менше 10% від суми гранту, а також вести бізнес чесно, прозоро та уникати будь-яких конфліктів інтересів.

До участі в програмі не допускаються державні службовці, працівники ФАО, особи, що перебувають під санкціями ООН, а також ті, хто надав неправдиву інформацію під час подання заявки. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що грантова підтримка аграрного бізнесу є важливим інструментом для стабілізації галузі. Ця підтримка реалізується на різних рівнях від державного до міжнародного, і потребує постійного удосконалення законодавчої бази. В умовах воєнного стану та з урахуванням перспектив євроінтеграції, держава повинна взяти на себе відповідальність за ефективне регулювання аграрного сектору. Для цього необхідно розробити та впровадити системну аграрну політику, засновану на наукових дослідженнях. Така політика має бути спрямована на забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу, відродження сільських територій та економічне відновлення України в післявоєнний період. Сталий розвиток має бути основоположним принципом сучасної аграрної політики України. Для досягнення цієї мети необхідно застосовувати синергетичний підхід та активно інтегрувати європейські стандарти в національне законодавство. Розширення грантової підтримки аграрних виробників в рамках нової Спільної аграрної політики ЄС сприятиме досягненню цієї мети.

Для успішної реалізації поставлених цілей необхідно провести детальний аналіз ситуації, визначити пріоритетні напрямки діяльності, розробити систему заходів та внести відповідні зміни до законодавчої бази.

У рамках другої фази проєкту «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні» німецький уряд виділив 5,6 млн. євро грантових коштів для українських малих та середніх переробних підприємств. Цей крок є продовженням успішної першої

фази, під час якої 136 підприємств отримали гранти та залучили додаткові інвестиції для реалізації своїх проєктів. Для участі в програмі підприємства повинні відповідати таким вимогам: кількість працівників до 250 осіб; річний дохід до 10 млн євро; наявність інвестиційних планів; позитивна кредитна історія; відсутність боргів перед державою; відсутність міжнародної технічної допомоги з початку 2022 року.

П'ять українських банків, а саме: «Ощадбанк», «Банк Львів», «Кредобанк», «Укргазбанк» та кредитна спілка «Анісія» – надаватимуть гранти до 30 тисяч євро підприємцям для часткової компенсації витрат на реалізацію їхніх інвестиційних планів. Отже, грантова підтримка для аграріїв це цінний інструмент, який надає їм можливість розвивати свій бізнес, впроваджувати інновації та підвищувати свою конкурентоспроможність. Інформацію про грантові програми для аграріїв можна знайти на сайтах державних органів, міжнародних організацій, а також на спеціалізованих аграрних порталах.

Таблиця 1

Основні переваги, які дає грантова підтримка аграріям

Переваги	Зміст
Фінансування інвестиційних проєктів	Гранти дозволяють аграріям фінансувати різноманітні інвестиційні проєкти, такі як придбання нового обладнання, впровадження нових технологій, будівництво нових споруд тощо. Це допомагає модернізувати виробництво, підвищити ефективність та якість продукції.
Розширення бізнесу	Завдяки грантам аграрії можуть розширювати свої господарства, освоювати нові ринки збуту, збільшувати обсяги виробництва. Це сприяє зростанню доходів та зміцненню позицій на ринку.
Впровадження інновацій	Гранти часто надаються на фінансування інноваційних проєктів, що дозволяє аграріям впроваджувати нові технології, підвищувати продуктивність та екологічність виробництва.
Підтримка розвитку сільських територій	Грантова підтримка сприяє розвитку сільських територій, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя сільського населення.
Збільшення конкурентоспроможності	Завдяки грантам аграрії можуть підвищити конкурентоспроможність своєї продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це дозволяє їм успішно конкурувати з іншими виробниками та збільшувати експорт.
Зменшення ризиків	Гранти дозволяють аграріям знизити ризики, пов'язані з інвестиціями, оскільки частина коштів на проєкт надається безповоротно.

Джерело: сформовано автором

Гранти в аграрному секторі це цінна підтримка для фермерів та аграрних підприємств, яка дозволяє впроваджувати інновації, підвищувати ефективність виробництва та розвивати сільське господарство в цілому. Завдяки грантам аграрії отримують можливість придбати нове обладнання, впровадити сучасні технології. Важливість грантів:

1. Інновації. Гранти стимулюють впровадження нових технологій та розробок у сільському господарстві, що підвищує його конкурентоспроможність.

2. Розвиток. Завдяки грантам фермери можуть модернізувати своє виробництво, розширювати площі посівів та збільшувати обсяги виробництва.

3. Екологічність. Багато грантових програм спрямовані на підтримку екологічно чистих технологій та практик у сільському господарстві.

4. Створення робочих місць. Розвиток аграрного сектору завдяки грантам сприяє створенню нових робочих місць у сільській місцевості.

Таблиця 2

Гранти якими можна скористатися станом на 2025 рік

Розмір, млн грн	Термін дії	Грантодавець	Витрати	Умови створення
Переробне підприємство				
До 8,0	постійно	Мінекономіки	Інвестування в основні виробничі засоби	Не менше 25 роб місць. Працювати не менше 3 років. Плата податків.
Теплиця				
До 7, 0 за 2 га	постійно	Мінекономіки	Будівництво	Не менше 40 роб місць. Працювати не менше 3 років. Плата податків.
Сад				
0,14 -0,4 за 1 га	постійно	Мінекономіки	Закладка саду	Не менше 20 роб місць. Працювати не менше 5 років. Плата податків
Власна справа на базі аграрного підприємства				
181, 0	До 01.02.2025 року	Програма USAID	Постачання товару з відстрочкою платежу	-
на розвиток експортоорієнтованої переробки зернових, олійних та бобових культур				
703,0	До 01.05.2025 року	Програма USAID	Сформувати стратегію експорту на довгострокову перспективу, передбачивши відкриття п'яти нових ринків збуту та збільшення обсягів продажів на 20%.	

Джерело: сформовано автором

Незважаючи на важливий внесок у економіку, малий та середній бізнес стикається з низкою проблем, таких як обмежений доступ до фінансування та корупція. Це особливо гостро відчувається мікропідприємствами. Згідно з численними дослідженнями, краудфандинг виник як розвиток ідеї краудсорсингу. Краудфандинг (від англ. crowdfunding – «фінансування натовпом») – це інноваційний метод збору коштів, при якому велика кількість людей (натовп) вкладає невеликі суми грошей у реалізацію конкретного проекту або ідеї на відміну від традиційних методів фінансування, таких як банківські кредити або інвестиції від великих інвесторів, краудфандинг дозволяє залучити кошти від широкого кола людей, часто зацікавлених у самій ідеї проекту. На відміну від великих компаній,

малий та середній бізнес часто має обмежені можливості, особливо в питаннях фінансування та боротьби з корупцією. Незважаючи на це, МСБ є важливим драйвером економічного зростання та створення робочих місць.

Таблиця 3

Види краудфіндингу

Вид	Зміст	Модель фінансування
Донорський	Інвестори роблять пожертвування без очікування матеріальної вигоди	Благодійність
Винагороджувальний	Інвестори отримують винагороду у вигляді продукції, послуг чи ексклюзивних прав, пов'язаних із проектом.	Кредитування довгострокове
Інвестиційний	Інвестори купують частку компанії або отримують інші фінансові інструменти.	Мікро інвестування
Залучений	Інвестори надають позики під відсотки.	

Джерело: сформовано автором

Вказані види краудфіндингу можна умовно поділити на певні моделі фінансування. Серед яких:

1. Благодійність є першою моделлю філантропії. Вона передбачає безкоштовну допомогу, спрямовану на вирішення соціальних проблем, підтримку культури та інших благородних цілей. На відміну від моделей, де спонсори отримують пряму матеріальну вигоду, модель пожертвувань характеризується альтруїзмом. Однак, для мотивації спонсорів, часто використовуються додаткові стимули у вигляді немонетарних винагород. Вирази вдячності спонсорам можуть варіюватися від простих подяк до ексклюзивних пропозицій, таких як участь у створенні проекту, отримання ексклюзивних подарунків чи відвідування закритих заходів. Крім матеріальних стимулів, спонсори отримують емоційне задоволення від підтримки важливих для них ініціатив. Спонсори, підтримуючи проекти, отримують певні винагороди, які можуть бути у вигляді послуг, таких як просування їхнього бренду або маркетингова підтримка. Ці винагороди є своєрідною компенсацією за фінансову інвестицію. Попередні замовлення – це модель фінансування, яка дозволяє спонсорам стати першими користувачами нових продуктів або послуг. Своїми коштами вони підтримують творців на етапі виробництва і отримують ексклюзивний доступ до результатів їхньої роботи, часто зі значними перевагами.

2. На відміну від першої моделі, де спонсори не очікують матеріальної вигоди, у моделі кредитування фінансування надається з очікуванням повернення коштів з прибутком. Однак, у деяких випадках, таких як мікрокредитування, соціальний вплив також може бути важливим фактором.

Окрім традиційного кредитування, де кредитор отримує фіксовані відсотки та повернення основної суми, існує модель довгострокового кредитування, заснована на розподілі доходів. В останньому випадку кредитор стає партнером підприємства і отримує частку його прибутку. Хоча ця модель пов'язана з високим рівнем ризику, вона також пропонує потенціал для отримання значно більшого доходу у разі

успіху проекту. Кредитування на основі розподілу доходів часто використовується для фінансування стартапів та інших підприємств на ранніх стадіях розвитку.

3. Ця модель часто використовується для фінансування проектів, пов'язаних з розробкою нових технологій, програмного забезпечення або споживчих товарів. Спонсори отримують можливість вплинути на розвиток продукту та одними з перших його протестувати.

Модель мікроінвестування, найскладніша з погляду адміністрування серед усіх форм краудфандингу, передбачає інвестування в акціонерний капітал компанії. На відміну від інших моделей, де винагороди мають матеріальну форму, тут інвестори стають частковими власниками бізнесу і можуть отримувати дивіденди, а також брати участь в управлінні компанією. Цей тип інвестування пов'язаний з високим рівнем ризику, але й відкриває можливості для отримання значного прибутку.

Для визначення найбільш ефективних моделей краудфандингу для фінансування малого та мікро підприємництва в Україні, ми провели аналіз стану цього сегмента ринку на основі даних державної статистики за 2023 рік. Хоча ми розуміємо, що економічна ситуація динамічна, для нашого дослідження достатньо було використати дані за останній опублікований період. Цей аналіз дозволив нам ідентифікувати ключові характеристики малого бізнесу в Україні та визначити, які моделі краудфандингу можуть бути найбільш релевантними в даному контексті.

Суб'єкти мікропідприємництва це юридичні або фізичні особи-підприємці, які здійснюють підприємницьку діяльність, але відповідають певним критеріям, що відносять їх до категорії мікропідприємств. Зазвичай, до мікропідприємств відносять підприємства, які відповідають таким критеріям: кількість працівників - зазвичай менше 10 осіб; обмежений річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, розмір активів обмежений.

До категорії малих підприємств належать фізичні та юридичні особи, чия діяльність характеризується середньою кількістю працівників, що не перевищує 50 осіб за рік, та річним доходом, який не перевищує еквівалент 10 мільйонів євро за курсом Національного банку України.

Малі та мікропідприємства, які складають понад 90% від загальної кількості підприємств в Україні, є домінуючими гравцями практично в усіх галузях економіки. Малий бізнес є одним з основних роботодавців в Україні, особливо в таких сферах, як торгівля нерухомістю, освіта та будівництво. В аграрному секторі знаходиться 12% підприємств. Завдяки малому бізнесу кожен четвертий працездатний українець має роботу, причому найбільше робочих місць створюється в сферах торгівлі нерухомістю, освіти та будівництва. 16,6% від загального обсягу виробленої продукції в нашій країні припадає на малі підприємства.

Краудфандинг це молодий інструмент фінансування, який ще не повністю розкрив свій потенціал, особливо в секторі малого та мікропідприємництва. Українські проекти все активніше освоюють краудфандинг як інструмент фінансування та просування. За останні роки ми стали свідками багатьох успішних кампаній, які демонструють потенціал цього інструменту в нашій країні.

Таблиця 4

Моделі фінансування на краудфандингових платформах

Модель	Зміст
Порогової застави	Ця модель є найбільш поширеною. Її суть полягає в тому, що платформа та автор проекту встановлюють чіткі умови: скільки часу триватиме збір коштів і яку мінімальну суму потрібно зібрати. Люди, які хочуть підтримати проект, роблять попередні замовлення, але платять лише тоді, коли проект успішно завершиться. Тобто, якщо зазначена сума не буде зібрана протягом встановленого терміну, то ніхто не зобов'язаний платити.
Мікрокредитування	Це модель, де люди дають гроші в борг іншим людям без посередництва банку. Тобто, один звичайний громадянин дає гроші іншому. Щоб отримати гроші, потрібно зібрати певну суму. Коли ця сума зібрана, гроші передаються тому, хто їх попросив. Потім цей хтось повертає гроші тим, хто дав.
Інвестицій або акціонування.	Ініціатори проекту та платформа встановлюють конкретний термін для збору коштів та визначають загальну суму, необхідну для реалізації проекту. Ця сума ділиться на невеликі інвестиційні пакети, які продаються на платформі за фіксованою ціною. Тобто, кожен охочий може придбати таку частку. Якщо за вказаний період вдається зібрати всю необхідну суму, проект запускається, і інвестори починають отримувати свою частку прибутку.
Холдинг	Коли на платформі з'являється новий проект, для нього створюється окрема компанія. Цю компанію поділяють на багато маленьких частин, які називаються акціями. Ці акції продають інвесторам. Ті, хто купують ці акції, стають співвласниками компанії і можуть отримати прибуток, якщо проект буде успішним.
Клубна модель	Щоб уникнути певних законів, які мають захистити інвесторів, деякі платформи створюють закриті спільноти. Ті, хто хочуть вкласти гроші в проекти на таких платформах, повинні стати членами цих спільнот.

Джерело: сформовано автором

Краудфандингова платформа це онлайн-інструмент, який поєднує людей, які мають ідеї, з людьми, які хочуть їх підтримати фінансово. Платформа надає спеціальний веб-сайт для кожного проекту, де можна відстежити, скільки краудфандингових платформах.

В якості прикладу візьмемо клубну модель фінансування на краудфандинговій платформі. Клубна модель фінансування в аграрному секторі це інноваційний підхід, який дозволяє сільськогосподарським підприємствам залучати фінансування від широкого кола інвесторів, часто об'єднаних спільними цінностями або інтересами до розвитку сільського господарства.

Використовуючи статистичні методи, ми провели глибоке дослідження діяльності краудфандингових платформ. Ми з'ясували, як різні економічні показники впливають на успішність цих фінансових установ. На основі отриманих результатів ми створили нову методику оцінки ефективності і застосували її на практиці. Проведене дослідження показало, що всі п'ять аналізованих економічних показників мають суттєвий вплив на рейтинг. До них відносять:

- X1 – кількість членів, осіб;
- X2 – активи, тис. грн;
- X3 – позичковий портфель, тис. грн;
- X4 – кількість позичок;
- X5 – сума позичок, тис. грн.

Таблиця 5

**Етапи реалізації клубної моделі фінансування
на краудфандинговій платформі**

Етапи	Зміст
Створення агропродовольчого клубу	Сільськогосподарське підприємство створює онлайн або офлайн-платформу, де об'єднує людей, зацікавлених у розвитку сільського господарства. Це можуть бути споживачі органічних продуктів, інвестори, які бажають підтримати екологічно чисте виробництво, або просто люди, які цінують свіжі та якісні продукти харчування.
Пропозиція цінності	Членам клубу пропонуються різноманітні переваги: Прямий доступ до якісних продуктів. Можливість купувати свіжі овочі, фрукти, м'ясо та інші продукти безпосередньо від виробника за вигідними цінами. Участь у виробництві: Можливість відвідати ферму, взяти участь у зборі врожаю, майстер-класах.
Інформаційна підтримка	Доступ до ексклюзивних матеріалів про сільське господарство, новини про ферму, поради щодо здорового харчування.
Вплив на виробництво	Можливість впливати на асортимент продукції, технології виробництва, соціальні проекти ферми.
Фінансування	Члени клубу здійснюють регулярні або разові внески, які використовуються для фінансування діяльності ферми. Це можуть бути інвестиції в нове обладнання, розширення виробництва, розвиток нових продуктів тощо.

Джерело: сформовано автором

Це означає, що кожен з цих факторів відіграє важливу роль у формуванні загальної оцінки ефективності роботи. Результати дослідження дозволили зробити кілька важливих висновків.

По-перше, всі розглянуті фактори, як окремо, так і в сукупності, мають значний вплив на досліджуваний показник.

По-друге, побудовані математичні моделі адекватно описують реальні процеси.

По-третє, парні моделі дозволили оцінити вплив кожного фактора окремо, а множинні моделі – врахувати взаємодію між факторами. Незважаючи на те, що за результатами моделей найбільший вплив на рейтинг агропродовольчого клубу, мають кількість та сума позичок, їхня точність є нижчою порівняно з моделями, які враховують лише кількість членів та активи. Це ставить під сумнів висновки про провідну роль позичкового портфелю. Більш точні результати демонструють моделі, які аналізують вплив кількості членів та розміру активів. Ці фактори, за нашими даними, мають приблизно однаковий вплив на рейтинг агропродовольчого клубу.

По-четверте, факторний аналіз множинних зв'язків виявив, що найбільшу вагу в моделі рейтингу агропродовольчого клубу мають активи. Кількість членів є другим за значимістю фактором. Кількість та сума позичок, хоча і є статистично значущими, мають негативний вплив на рейтинг, що може свідчити про неефективне управління кредитним ризиком.

Таблиця 6

Фактори, що впливають на рівень ефективності агропродовольчого клубу

Фактор	Зміст	Тіснота статистичного зв'язку	Коментар
X1	кількість членів, осіб	0,9491	Зростання кількості членів на 1% призводить до збільшення показника на 8,7%
X 2	активи, тис. грн	0,9672	Зростання активів на 1% призводить до збільшення показника на 13,6%
X3	позичковий портфель, тис. грн	0,8504	Збільшення кредитного портфелю на 1% призведе до зміни показника не більше ніж на 0,4%
X4	кількість позичок	0,6772	Якщо кількість кредитів зросте на 1%, то показник зміниться незначно, не більше ніж на 1%
X5	сума позичок, тис. грн	0,6530	Якщо сума кредитів зросте на 1%, то показник зміниться незначно, не більше ніж на 0,5%

Джерело: сформовано автором

Результатом дослідження стала багатофакторна модель, яка описує залежність результативного показника діяльності агропродовольчого клубу від сукупності факторних впливів:

$$y(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5) = 57,312 + 0,007182 x_1 + 0,02134 x_2 - 0,00044 x_3 - 0,00374 x_4 - 0,00008 x_5$$

Високий коефіцієнт кореляції між активами агропродовольчого клубу та рейтинговою оцінкою діяльності свідчить про те, що саме активи є визначальним фактором, який впливає на результати. Для підвищення ефективності роботи агропродовольчого клубу необхідно оптимізувати структуру активів, враховуючи динаміку ринку та рівень ризику.

Аналіз ринку свідчить про значний потенціал розвитку краудфандингу в Україні. Цей інструмент фінансування може стати привабливим для роздрібних інвесторів, які прагнуть диверсифікувати свої портфелі та отримати доступ до високодохідних інвестиційних можливостей. Зростання недовіри до банківської системи посилює інтерес до альтернативних фінансових інструментів, серед яких краудфандинг займає одне з провідних місць.

Через специфіку сільськогосподарського виробництва, обмежені можливості для самофінансування та тривалі інвестиційні цикли, кредит є основним джерелом фінансування для аграрних підприємств. Доступ до кредитних ресурсів є критично важливим для:

– збільшення обсягів виробництва. Досягається за рахунок ефективного використання ресурсів, впровадження нових технологій та оптимізації виробничих процесів;

– раціонального використання внутрішніх фінансових ресурсів. Передбачає ретельний аналіз фінансових потоків, оптимізацію витрат та ефективне управління фінансовими ресурсами;

– забезпечення безперервності відтворювального процесу. Досягається завдяки своєчасному фінансуванню виробничих циклів, постійному оновленню основних фондів та ефективному управлінню оборотними активами.

Сільськогосподарський сектор характеризується низкою специфічних особливостей, що ускладнюють розвиток ефективного фінансового ринку. Зокрема, це асиметричність інформації, відсутність ліквідної застави, високі трансакційні витрати та підвищені кредитні ризики. Кооперативи можуть стати ефективним інструментом для подолання таких проблем сільського господарства, як нерозвиненість ринків, відсутність спеціалізованого фінансування та асиметричність інформації. Створення кооперативів може суттєво підвищити ефективність сільськогосподарських підприємств та сприяти розвитку сільського господарства в цілому.

Кредитна спілка – це некомерційна фінансова установа, заснована на принципах кооперації. Вона створена фізичними особами з метою взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг. Діяльність кредитної спілки базується на об'єднанні фінансових ресурсів її членів. Кредитні спілки можуть ефективно вирішувати проблему обмеженого доступу малих сільських підприємств до фінансування. Завдяки своїй гнучкості та відсутності вимоги щодо застави, вони можуть стати важливим джерелом стартового капіталу для розвитку сільського бізнесу.

Таблиця 7

Переваги співпраці кредитних кооперативів з аграрними підприємствами

Переваги	Зміст
Доступні відсоткові ставки	Кредитні спілки є більш лояльними кредиторами для аграрних підприємств, надаючи їм кредити за нижчими ставками
Індивідуальні умови кредитування	Умови кредитування можуть бути адаптовані до сезонних потреб аграрного бізнесу та інших факторів.
Спільна діяльність членів	Завдяки членській власності, фермери можуть бути впевнені, що кредитна політика спілки буде спрямована на задоволення їхніх потреб.
Регіональна спрямованість	Спеціалізація кредитних спілок на сільському господарстві дає їм можливість розробляти індивідуальні фінансові продукти для аграрних підприємств
Соціальна свідомість	Багато кредитних спілок беруть активну участь у розвитку своїх громад, надаючи фінансову підтримку для екологічно чистих сільськогосподарських проєктів.

Джерело: сформовано автором

Ми вважаємо, що об'єднання кредитних спілок є найефективнішим способом подолати проблему обмеженого доступу сільськогосподарських підприємств до фінансування. Завдяки своїм можливостям, об'єднання кредитних спілок можуть стати надійним партнером для розвитку сільських територій.

Обираючи кредитний кооператив для фінансування, слід ретельно проаналізувати всі доступні пропозиції. Адже кожен кооператив пропонує індивідуальні умови співпраці (табл. 8).

Таблиця 8

Етапи фінансування проєкту кредитним кооперативом

Етапи проєкту	Зміст
Оцінка потреб	систематичний процес визначення всіх необхідних ресурсів, включаючи фінансові, людські, матеріальні та інтелектуальні, для успішної реалізації поставлених цілей. Це фундамент для планування, бюджетування та управління проєктом
Підготовка проєкту	комплексний процес, який передусе його реалізації. Він включає в себе низку важливих етапів, спрямованих на забезпечення успішного досягнення поставлених цілей.
Кредитний запит	формальна заява, яку фізична або юридична особа подає до банку чи іншої фінансової установи з проханням надати кредит. Цей документ містить детальну інформацію про позичальника та мету отримання кредиту
Оцінка кредитного кооперативу	Щоб мінімізувати ризики, кооператив проводить детальний аналіз підприємства та проєкту, оцінюючи їхню життєздатність та потенційні загрози.
Укладання угоди	юридичний процес, в результаті якого банк або інша фінансова установа надає позичальнику грошові кошти на певних умовах, а позичальник зобов'язується повернути отриману суму з нарахованими процентами в обумовлені терміни.
Реалізація проєкту	комплекс заходів, спрямованих на перетворення ідеї або концепції в реальний продукт, послугу або результат. Це процес, який включає в себе планування, організацію, координацію та контроль різних ресурсів для досягнення поставлених цілей.
Погашення кредиту	процес повернення позичених коштів банку або іншій фінансовій установі, включаючи сплату відсотків за користування кредитом. Це обов'язковий етап після отримання кредиту, який передбачений умовами кредитного договору.

Джерело: сформовано автором

Отже, завдяки кредитуванню в кооперативах, сільські господарства отримують можливість розвиватися, а кооперативи, в свою чергу, підтримують сільську економіку. Завдяки акумуляції коштів місцевих жителів та підприємств, кредитні кооперативи забезпечують доступ до фінансування, стимулюючи економічну активність та сприяючи розвитку сільських територій.

Фінансова підтримка з місцевих бюджетів є одним з ключових факторів успішного створення та розвитку сільських кредитних кооперативів, і саме органи місцевого самоврядування відповідальні за її забезпечення.

Отже, кредитний кооператив виступає каталізатором розвитку сільського господарства, надаючи фінансову підтримку для реалізації сільськогосподарських проєктів. Особливістю діяльності кредитних структур є: основні напрямки роботи: соціальне партнерство та фінансова взаємодопомога; учасниками цих структур є сільгосппідприємства різних форм власності, які одночасно є їх співзасновниками; можливість отримання кредиту, його розмір та тривалість залежать від здатності члена кооперативу повернути борг; ресурси кооперативу формуються за рахунок різноманітних джерел: початкових внесків членів, їхніх пайових внесків, прибутків від кредитування та інших видів діяльності, коштів кредитного фонду, а також залучених коштів від приватних осіб, підприємств та місцевих органів влади. Кредитні кооперативи не є благодійними організаціями. Вони надають фінансові послуги своїм членам на комерційних засадах, при цьому дотримуючись принципів обережності та відповідальності. З метою більш точної оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, особливо в умовах степової та лісостепової зон, пропонується використовувати спеціалізовану методику прогнозування врожаю, яка враховує особливості цих регіонів та сучасний стан галузі.

Запропонована методика дозволить кредиторам та позичальникам спільно оцінити потенційні доходи від реалізації майбутнього врожаю та визначити оптимальний розмір кредиту. Це, в свою чергу, сприятиме розвитку сільського господарства та підвищенню фінансової стабільності сільгоспвиробників. Застосування цієї методики дозволяє керівництву підприємства не тільки визначити необхідний обсяг кредиту, але й спланувати заходи щодо підвищення його кредитоспроможності, що є особливо важливим в умовах нестабільності ринку. Кредитні кооперативи, завдяки своїй некомерційній орієнтації та тісним зв'язкам з членами, мають більшу свободу в розробці індивідуальних умов кредитування, ніж банки, що дотримуються більш жорстких стандартів. Вона проявляється в наступному:

1. Тісний зв'язок з місцевою спільнотою дозволяє кредитним кооперативам оперативно реагувати на зміни ринкових умов та пропонувати своїм членам найбільш вигідні умови кредитування.

2. Відсутність численних бюрократичних бар'єрів дозволяє кредитним кооперативам бути більш доступними для широкого кола клієнтів.

3. Завдяки більш гнучким правилам, кредитні кооперативи можуть пропонувати відстрочку платежів, змінювати графік погашення кредиту або надавати інші послуги, що дозволяють клієнтам більш комфортно обслуговувати кредит.

4. Спільна власність сприяє створенню більш довірчих відносин між кооперативом та його членами, що позитивно впливає на умови кредитування та заохочує членів до активної участі в житті кооперативу.

5. Готовність кооперативів до співпраці з людьми, які мають менш стандартні фінансові профілі, дозволяє підтримувати розвиток місцевого бізнесу та створювати нові робочі місця. Кожен кредитний кооператив має свою власну історію, цінності та стратегію розвитку, що відображається у його кредитній політиці. Тому важливо розуміти, що умови кредитування можуть значно відрізнятися навіть у різних кооперативах одного регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фінансування системи кооперативного кредитування здійснюється за рахунок пайових внесків членів кооперативу, перш за все сільськогосподарських виробників, а також залучених коштів від інших фізичних та юридичних осіб, що дозволяє забезпечити стабільність фінансового стану кооперативу та ефективне кредитування його членів. Банк прагне сформувати єдиний кооперативний рух в аграрному секторі.

Для забезпечення сталого розвитку малого і середнього підприємництва в Україні необхідно продовжити впровадження більш ефективних інструментів бюджетно-податкової та кредитної політики, створити умови залучення коштів міжнародної технічної допомоги (наприклад, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку) для фінансування інвестиційних та інноваційних проєктів.

Список використаних джерел:

1. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26–44.

2. Buchanan James M. Limits of liberty: between anarchy and leviathan : coll. works. Vol. 7. Carmel: Liberty Fund Inc., 2000. 242 p.
3. Длугопольський О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в умовах глобалізаційних змін : автореф. дис. ... ступеня д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ : ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. 38 с.
4. Дяченко С. А. Публічні, державні та місцеві фінанси: співвідношення понять. *Держава та регіони*. 2018. № 4 (64). С. 59–63.
5. Корецька С. О. Аналіз категоріального апарату публічних фінансів. Інвестиції: практика та досвід. 2011. №19. С. 25–27.
6. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 440 с.
7. Musgrave R., Musgrave P. Public finance in theory and practice. 5th ed. New York : McGrawHill Book Co, 1989. 778 с.
8. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці : Рута, 2004. 264 с.
9. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. №2. С. 110–128.
10. Пришва Н. Ю. Публічні доходи: поняття та особливості правового регулювання : монографія. Київ : КНТ, 2008. 200 с.
11. Буряченко А. Є., Левченко К. М. Поведінкова економіка та децентралізація бюджетної системи. *Фінанси України*. 2019. № 9. С. 27–41.
12. Возняк Г. В., Бенюська Л. Я. Обґрунтування поведінкових закономірностей прийняття рішень суб'єктами фінансово-економічних відносин на регіональному рівні. *Регіональна економіка*. 2021. № 1. С. 72–80.
13. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки : наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. Г.В. Возняк. Львів, 2021. 127 с.
14. Карпінський Б. А. Поведінкові фінанси як ефективний базис відображення раціональності й ірраціональності фінансових рішень у системі державотворчого патріотизму нації. *БізнесІнформ*. 2020. № 6. С. 282–290.
15. Нікіфоров П. О., Качур Т. І. Реалізація концепції поведінкових фінансів у дослідженнях трансформації сфери публічних фінансів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Економіка. 2021. Вип. 830. С. 37–44.

References:

1. Lunina, I. O., Bondaruk, T. H. (2019). Evoliutsiia teorii ta naukova kontseptsiiia publichnykh finansiv [Theory evolution and scientific concept of public finance]. *Fi-nansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 8, 26–44 [in Ukrainian].
2. Buchanan, James M. (Ed.). (2000). Limits of liberty: between anarchy and Leviathan. Vol. 7. Carmel: Liberty Fund Inc.
3. Dluhopolskyi, O. V. (2013). Suspilnyi sektor ekonomiky i publichni finansy v umovakh hlobalizatsiinykh zmin [The public sector of the economy and public finance in the conditions of globalization changes]. (Thesis 08.00.01). Kyiv: DNNU «Academy of Financial Management» [in Ukrainian].

4. Diachenko, S. A. (2018). Publichni, derzhavni ta mistsevi finansy: spivvidnoshennia poniat [Public, state and local finance: the relationship of concepts]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*, 4 (64), 59–63 [in Ukrainian].
5. Koretska, S. O. (2011). Analiz katehorialnoho aparatu publichnykh finansiv [Analysis of the categorical apparatus of public finances]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 19, 25–27 [in Ukrainian].
6. Lunina, I. O. (2020). Publichni finansy v makroekonomichnii politytsi zrostantia [Public finances in the macroeconomic policy of growth]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. Musgrave, R., Musgrave, P. (1989). *Public finance in theory and practice*. New York: McGrawHill Book Co.
8. Nechai, A. A. (2004). Problemy pravovoho rehuliuвання publichnykh finansiv ta publichnykh vydatkiv [Problems of legal regulation of public finances and public expenditures]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
9. Oparin, V. M., Fedosov, V. M., Yukhymenko, P. I. (2017). Publichni finansy: geneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia [Public finance: genesis, theoretical conflicts and practical conceptualization]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2, 110–128 [in Ukrainian].
10. Pryshva, N. Yu. (2008). Publichni dokhody: poniattia ta osoblyvosti pravovoho rehuliuвання [Public revenues: concepts and features of legal regulation]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
11. Buriachenko, A. Ye., Levchenko, K. M. (2019). Povedinkova ekonomika ta detsentralizatsiia biudzhethnoi systemy [Behavioral economics and decentralization of the budget system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 9, 27–41 [in Ukrainian].
12. Vozniak, H. V., Benovska, L. Ya. (2021). Obgruntuvannya povedinkovykh zakonomirnostei pryiniattia rishen subiektamy finansovoekonomichnykh vidnosyn na rehionalnomu rivni [Justification of behavioral patterns of decisionmaking by subjects of financial and economic relations at the regional level]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 1, 72–80 [in Ukrainian].
13. Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostantia rehioniv i terytorialnykh hromad Ukrainy v koordynatakh povedinkovoi ekonomiky [Financial determinants of economic growth of regions and territorial communities of Ukraine in the coordinates of behavioral economics]. (2021). Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» [in Ukrainian].
14. Karpinskyi, B. A. (2020). Povedinkovi finansy yak efektyvnyi bazys vidobrazhennia ratsionalnosti y irratsionalnosti finansovykh rishen u systemi derzhavotvorchoho patriotyzmu natsii [Behavioral finance as an effective basis for reflecting the rationality and irrationality of financial decisions in the system of nation-building patriotism]. *BiznesInform*, 6, 282–290 [in Ukrainian] yiv: Nash format [in Ukrainian].
15. Nikiforov, P. O., Kachur, T. I. (2021). Realizatsiia kontseptsii povedinkovykh finansiv u doslidzhenniakh transformatsii sfery publichnykh finansiv [Implementation of the concept of behavioral finance in research on the transformation of the sphere of public finance]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 830, 37–44 [in Ukrainian].

УДК: 336.051

Наталія Ткачук

кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Tkachuk.Natalia@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3518-0449

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАЗИС СТВОРЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

Natalia Tkachuk

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine

INVESTMENT BASIS FOR THE ESTABLISHMENT OF INDUSTRIAL PARKS IN UKRAINE

Анотація. У статті розкрито сутність інвестиційного базису як ключового елементу формування індустріальних парків в Україні. Проаналізовано основні джерела фінансування, механізми залучення інвестицій, а також роль державної політики у стимулюванні інвесторів. Автор акцентує увагу на правових та економічних умовах, які визначають привабливість індустріальних парків для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Розглянуто сучасні виклики та перспективи розвитку індустріальних парків у контексті постіндустріальної трансформації економіки України. Запропоновано шляхи підвищення ефективності інвестиційної діяльності через удосконалення інфраструктурної, фінансової та інституційної підтримки. Наукова новизна одержаних результатів полягає у: узагальненні чинників впливу на ефективність створення індустріального парку на засадах сталого розвитку держави та регіону; окреслення стратегічних орієнтирів щодо створення та функціонування індустріального парку м. Луцька з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Ключові слова: індустріальний парк, інвестиції, інвестиційний клімат, державна підтримка, інфраструктура, економічний розвиток.

Abstract. This article examines the investment basis as a fundamental component for the successful establishment and development of industrial parks in Ukraine. The focus is placed on identifying the key factors that shape the investment environment, including legal, economic, infrastructural, and institutional conditions. The author highlights the strategic importance of industrial parks in fostering regional economic development, creating jobs, modernizing industrial capacity, and stimulating innovation.

The study explores the main sources of investment, both public and private, and evaluates the effectiveness of current financial instruments and state support mechanisms. Special attention is given to the role of international investors and financial institutions in the formation of sustainable industrial infrastructure. The article also addresses the challenges facing the attraction of investment in the current geopolitical and macroeconomic context, including risks associated with political instability, regulatory barriers, and underdeveloped infrastructure in certain regions.

A comparative analysis is conducted between Ukrainian industrial parks and successful models implemented in other countries, such as Poland, Turkey, and the Czech Republic, in order to identify best practices that could be adapted to the Ukrainian context. The author proposes a set of strategic recommendations aimed at improving the investment climate, including enhancing legal transparency, ensuring financial incentives, simplifying administrative procedures, and strengthening public-private partnerships.

Overall, the article provides a comprehensive overview of the investment prerequisites for industrial park development and outlines the necessary steps for Ukraine to create a competitive and investor-friendly environment capable of driving long-term economic growth.

Key words: *industrial parks, investments, investment climate, state support, infrastructure, economic development.*

Актуальність теми дослідження. Сучасні фінансово-економічні реалії в Україні вимагають від регіонів та окремих територіальних громад активного пошуку нових шляхів для забезпечення сталого розвитку та залучення інвестицій. Саме індустріальні парки є тією ланкою, котра працює з метою залучення інвестицій та розвитку економіки України; вирівнювання економічного розвитку регіонів та підвищення якості життя населення України; запровадження інноваційних та енергозберігаючих технологій; створення нових робочих місць; сталий розвиток та захист навколишнього природного середовища.

Так, особливості створення та функціонування індустріальних парків досліджували І. Верховод [2], О. Долженков [3], С. Лекарь [4], О. Молдован [5], В. Федюк [6], Л. Федулова [7], П. Харламов [8] та інші. Постійні зміни підходів держави до перспектив розвитку індустріальних парків потребують подальшого вивчення цієї проблематики та реалізації в межах конкретної території.

Створення індустріальних парків (надалі ІП) не лише сприятиме економічному зростанню, але й матиме на меті формування екосистеми розвитку виробників. Вивчення досвіду успішних індустріальних парків, таких як «Formatsia» у Львові, демонструє, як правильно організовані інфраструктура та підтримка підприємництва можуть стимулювати інновації, підвищувати конкурентоспроможність місцевих виробників та створювати нові робочі місця.

Мета даної роботи полягає в обґрунтуванні ключових елементів інвестиційного базису створення індустріальних парків в Україні, а також визначення умов, за яких формування таких об'єктів стане ефективним інструментом стимулювання економічного розвитку держави.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати сучасний стан розвитку індустріальних парків в Україні, визначити основні джерела та механізми залучення інвестицій у створення та функціонування індустріальних парків, оцінити вплив законодавчої та інституційної бази на інвестиційну привабливість індустріальних парків, дослідити роль державної підтримки у стимулюванні інвестиційної активності в індустріальних парках, виявити проблеми та бар'єри, що стримують інвестування у сферу індустріального паркового розвитку, запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення інвестиційного середовища та підвищення ефективності реалізації проєктів індустріальних парків.

Створення та функціонування індустріального парку сприятиме залученню інвестицій, стимулюванню підприємницької активності, створенню нових робочих місць і підвищенню рівня життя населення, покращення екосистеми. Успішна реалізація проєкту вимагатиме тісної співпраці між державними органами влади та органами місцевого самоврядування, місцевими підприємствами та інвесторами, що забезпечить сприятливий бізнес-клімат і розвиток інноваційних технологій у регіоні. Таким чином, наш проєкт не лише надає теоретичне обґрунтування, але й пропонує практичні рекомендації для реалізації цієї ініціативи.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, також приділяється значна увага індустріальним паркам. Стверджується, що запровадження дієвих механізмів активізації індустріальних парків на територіях, де перебувають у стадії закриття вуглепереробні підприємства, дозволить соціально та економічно трансформувати ці території [10]. Стратегією розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р., задля налагодження більш тісної співпраці держави, бізнесу та українських інноваторів на загальнодержавному рівні Урядом України пропонується запровадити пілотні проєкти щодо створення елементів інноваційної інфраструктури (зокрема інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій, технологічних платформ, бізнес-інкубаторів та акселераторів) та поширення позитивного досвіду на всі регіони України [11].

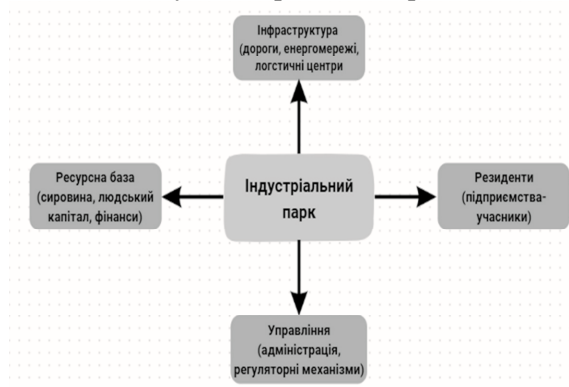

Рис. 1. Основні складові компоненти індустріального парку

Джерело: розроблено автором.

Наведена схема індустріального парку (рис. 1) відображає ключові компоненти, які формують його функціональну єдність та ефективність. Згідно з дослідженнями, індустріальні парки є стратегічними інструментами регіонального розвитку, що базуються на синергії інфраструктури, управління, ресурсів та резидентів.

Європейський Союз розглядає індустріальні парки як важливу складову регіональної інноваційної екосистеми, зосереджуючи увагу на кількох ключових аспектах.

По-перше, кластеризація відіграє важливу роль у розвитку індустріальних парків. Об'єднання підприємств однієї галузі дозволяє створити синергію, де компанії можуть обмінюватися знаннями, ресурсами та технологіями. Це не лише підвищує конкурентоспроможність, але й сприяє розвитку нових ідей та інновацій, які можуть призвести до покращення продуктивності роботи.

По-друге, цифровізація стає невід'ємною частиною сучасних індустріальних парків. Використання смарт-технологій відкриває нові можливості для оптимізації виробничих процесів. Це дозволяє підприємствам зібрати та аналізувати дані в реальному часі, що, у свою чергу, сприяє більш ефективному управлінню ресурсами та зменшенню витрат.

Окрім того, екологічні стандарти займають центральне місце в політиці ЄС. Ініціатива «Європейський зелений курс» ставить перед підприємствами завдання зменшити свій вплив на навколишнє середовище. Індустріальні парки, які впроваджують екологічні практики, не лише відповідають цим вимогам, але й стають прикладом для інших регіонів.

Наприклад, у Румунії індустріальні парки активно інтегруються в національні програми з декарбонізації. Це відповідає загальноєвропейській політиці, спрямованій на зменшення викидів вуглецю та переходу до більш стійких форм енергії.

Згідно з українським законодавством, зокрема Законом України «Про індустріальні парки» № 5018-VI, прийнятим у 2021 р., індустріальний парк визначається як об'єкт нерухомості, що має специфічні характеристики, які сприяють розвитку промислового сектору. Управління індустріальним парком покладається на адміністрацію, яка відповідає за забезпечення належної інфраструктури та активний пошук інвесторів. Ця адміністрація виконує роль посередника між резидентами парку та державними органами, сприяючи створенню сприятливого бізнес-середовища.

Однією з основних переваг індустріальних парків є надання пільгових умов для резидентів. Це включає податкові канікули та спрощену процедуру отримання дозволів на ведення діяльності, що суттєво знижує адміністративні бар'єри для підприємств. Такі умови стимулюють інвестиції в розвиток виробництва і впровадження нових технологій.

Ключові ознаки індустріального парку:

- Концентрація виробництва (зменшення витрат за рахунок масштабу);
- синергія між резидентами (наприклад, використання відходів однієї компанії як сировини для іншої);
- підтримка малого та середнього бізнесу (оренда приміщень «під ключ», доступ до кредитних програм).

Індустріальні парки відрізняються від промислових зон насамперед завдяки наявності чіткої управлінської структури та розвиненої інфраструктури сервісів, які сприяють оптимізації бізнес-процесів для резидентів. Вони забезпечують не лише земельні ділянки для виробництва, а й комплекс послуг, що включають логістичну підтримку, комунікаційні мережі та доступ до сучасних технологій, що підвищує ефективність функціонування підприємств.

На відміну від технопарків, які зосереджуються переважно на дослідженнях і розробках, індустріальні парки акцентують увагу на виробничих процесах, сприяючи реалізації готової продукції.

Індустріальний парк «Formatsia» у Львові, створений у 2022 р., спрямований на розвиток високотехнологічних виробництв та залучення європейських інвестицій. Він розташований на околиці міста поблизу автостради «Львів–Краківець» (трансграничний коридор у ЄС) і має готову інженерну інфраструктуру, включаючи виробничі цехи, офісні простори та логістичні хаби. Парк функціонує за моделлю державно-приватного партнерства з фінансуванням від міського бюджету, ЄБРР та приватних інвесторів, переважно з Німеччини та Польщі. Спеціалізується на ІТ-технологіях, машинобудуванні та екологічному виробництві, пропонуючи резидентам податкові канікули на 5 років і доступ до грантів. Парк вже створив понад 500 робочих місць і залучив близько 50 млн дол. інвестицій, впроваджуючи екологічні ініціативи, такі як сонячні панелі. Проте стикається з викликами, зокрема, дефіцитом кваліфікованих кадрів та конкуренцією з іншими парками Західної України (зокрема у м. Львів та області).

Роль індустріальних парків у підтримці комерційної діяльності важко переоцінити. Ці спеціально організовані території створюють умови для інтеграції додаткових послуг і функцій, які є ключовими для ефективного функціонування різних галузей. Особливо значущими вони стають у випадках розміщення поблизу портів чи великих транспортних вузлів, оскільки сприяють стабільному руху товарів і матеріалів, зміцнюючи ланцюги поставок.

Наприклад, індустріальні парки з доступом до портів забезпечують компаніям зручну логістику для отримання товарів та відправки готової продукції. Дані Global Logistics Report 2022 свідчать, що підприємства, розташовані на таких територіях, можуть зменшувати витрати на логістику до 20% завдяки оптимізації перевезень і складування. Використання спеціалізованого обладнання, такого як крани та важка вантажопідйомна техніка, на території парків дозволяє швидко організовувати переміщення вантажів із суден на автомобілі чи залізничні платформи, роблячи весь процес більш впорядкованим.

Також важливим є наявність складської інфраструктури, що забезпечує безпечне зберігання продукції та знижує ризики затримок у ланцюгах поставок. Згідно з дослідженням McKinsey, автоматизація складських процесів на таких територіях дозволяє зменшити час обробки вантажів на 30%. Окрім того, у 2023 р., світові інвестиції в індустріальні парки перевищили 300 млрд дол. США, і за прогнозами ця цифра сягне 450 млрд дол до 2025 р., – що свідчить про зростаючий інтерес до подібних інфраструктурних рішень.

Таким чином, індустріальні парки не лише забезпечують компаніям необхідну фізичну інфраструктуру, а й сприяють запровадженню сучасних логістичних рішень. Це значною мірою підвищує конкурентоспроможність підприємств на глобальному

рівні. У сучасних економічних умовах їх значення у побудові стійких та ефективних ланцюгів поставок буде тільки посилюватись.

У контексті поступового переходу від важкої промисловості до секторів, орієнтованих на надання послуг, поширення індустріальних парків викликало нові дискусії щодо їхньої довгострокової значущості та стійкості. Незважаючи на суттєві перетворення у структурі національного виробництва, зростаючий попит на товари та продукцію обумовлює необхідність збереження функціонування індустріальних парків, особливо тих, що інтегровані з портовою інфраструктурою. Відповідно, значна частина таких парків адаптувалася до нових економічних умов, розширюючи свої виробничі можливості та впроваджуючи сучасні технології, що дозволило їм залишатися конкурентоспроможними в умовах глобального ринку, який динамічно розвивається.

Індустріальні парки займають центральне місце у стимулюванні економічного розвитку регіонів, пропонуючи значні переваги, які сприяють появі нових робочих місць і підвищенню загальної продуктивності. За даними Державної служби статистики України, на 2022 р., у країні функціонувало понад 40 індустріальних парків, що забезпечили більше 20 тис. робочих місць. Станом на січень 2025 р., загальна кількість індустріальних парків складає 100 шт. (рис. 2).

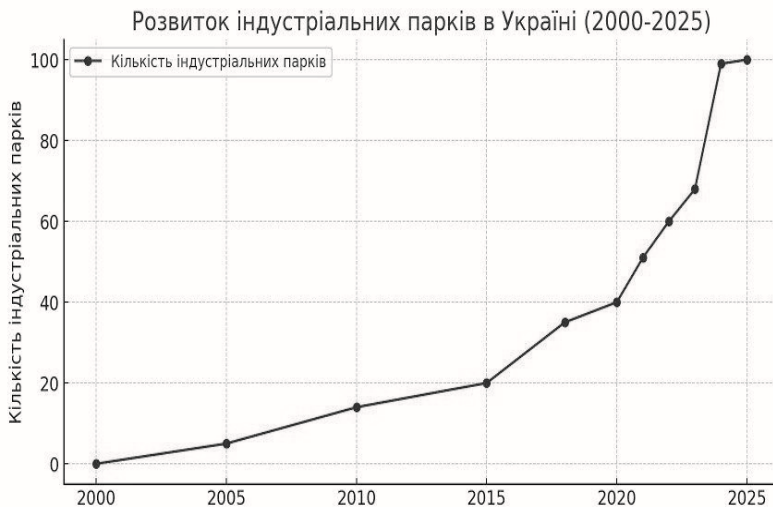

Рис. 2. Кількість індустріальних парків в Україні

Джерело: побудовано автором на основі статистичної інформації.

Індустріальні парки не лише створюють робочі місця безпосередньо, але й активізують розвиток суміжних секторів, таких як логістика, обслуговування та постачання. Дослідження вказують, що одне нове робоче місце в індустріальному парку генерує ще 1,5-2 робочих місця у дотичних галузях. Це доводить важливість кластеризації бізнесу, яка стимулює обмін досвідом і знаннями, призводячи до технологічного прогресу й підвищення ефективності виробництва.

Залучення іноземних інвестицій є ще однією визначною перевагою індустріальних парків. Згідно з інформацією Міністерства економіки України, у 2023 р., обсяги прямих іноземних інвестицій у промисловий сектор збільшилися на 12%

порівняно з попереднім роком, що частково стало можливим завдяки розвитку індустріальних парків. Кластеризація підприємств у таких зонах дозволяє скоротити логістичні витрати на 10-15% шляхом оптимізації ланцюгів поставок і підвищення доступності ресурсів. Сучасна інфраструктура, яка є характерною для індустріальних парків, створює умови для вдосконалення виробничих процесів підприємств.

Отож, індустріальні парки відіграють важливу роль у забезпеченні економічного розвитку регіонів. Вони сприяють розширенню зайнятості, залученню інвестицій і підвищенню продуктивності, водночас адаптуючи економіку до викликів глобалізації та технологічних змін. Їх значущість зростає в умовах прагнення до сталого економічного зростання в Україні та євроінтеграції.

Аналіз міжнародного досвіду функціонування індустріальних парків висвітлює як спільні риси, так і ключові відмінності між країнами на кшталт Польщі, Німеччини, Китаю та США. Цей досвід можна використати як основу для вдосконалення індустріальних парків в Україні.

Успішні індустріальні парки незалежно від регіону пропонують комплексні послуги для резидентів, включаючи технічний супровід, фіскальні та митні пільги. Завдяки цьому створюється сприятливе середовище для інвесторів, знижуються стартові витрати бізнесу, скорочується час виведення продукції на ринок і стимулюється розвиток високотехнологічного виробництва. У кожній країні діяльність таких парків регулюється прозорою нормативною базою, що забезпечує стабільність для інвесторів.

Відмінності між країнами проявляються у масштабах, швидкості адаптації та видах стимулів. У Китаї індустріальні парки вирізняються великим масштабом і значним внеском у ВВП. Важливу роль відіграють агресивні фіскальні стимули, зокрема безстрокові податкові знижки для підприємств. Ці парки також використовуються як інструмент реалізації ініціативи «Один пояс – один шлях», що підсилює вплив Китаю на міжнародній арені.

У США пріоритет надається інноваціям і технологічній спеціалізації. Індустріальні парки поєднують традиційне виробництво з науково-дослідними центрами та технологічними інкубаторами. Тут менший акцент на фіскальних пільгах порівняно з Китаєм, але вони спрямовані на підтримку інноваційності та конкурентоспроможності. Завдяки гнучкому управлінню американські парки мають змогу швидко адаптуватись до ринкових змін, створюючи динамічне бізнес-середовище.

Польща й Німеччина демонструють підхід, заснований на чітких законодавчих нормах і розвиненій інженерній інфраструктурі. В обох країнах для резидентів передбачені податкові пільги та підтримка бізнесу різного масштабу. У Німеччині наголос робиться на екологічних стандартах і впровадженні інновацій, тоді як Польща більше орієнтована на фіскальні стимули, що дозволяють резидентам швидше виходити на ринок.

Впровадження міжнародного досвіду свідчить про доцільність адаптації польських і німецьких практик стосовно регуляторного супроводу та створення сучасної інфраструктури в Україні. Особливо перспективним виглядає застосування високих екологічних стандартів і чіткої законотворчої бази. Крім того, запозичення китайської моделі агресивних фіскальних стимулів та американської орієнтації на інновації й технологічний розвиток можуть суттєво посилити ефективність українських промислових кластерів.

Отже, використання міжнародного досвіду дає змогу сформувати цілісний підхід до розвитку індустриальних парків в Україні. Це може стати важливим чинником для залучення інвестицій і стимулювання економічного зростання.

З метою досягнення успіху у створенні індустриального парку варто дотримуватись відповідних стратегічних орієнтирів (рис. 3).

Рис. 3. Стратегічні напрями створення індустриального парку

Індустриальні парки є важливим інструментом розвитку регіональної економіки, залучення інвестицій та стимулювання інновацій. Однак їхнє створення та функціонування потребує ретельного аналізу чинників, які впливають на ефективність таких проєктів. Варто розглянути ключові аспекти, які враховуються при оцінці успішності індустриального парку:

1. Інфраструктурні чинники. Наявність розвиненої інфраструктури є основним умовою для залучення резидентів. Це включає:

- транспортну доступність (близькість до автомагістралей, залізниць, портів);
- енергетичну інфраструктуру (стабільне електропостачання, можливість підключення до мереж);
- комунікаційні мережі (інтернет, зв'язок).

Без цих елементів парк не зможе забезпечити комфортні умови для бізнесу, що призведе до зниження його привабливості.

2. Фінансові чинники. Створення індустріального парку вимагає значних капіталовкладень. Тут важливо враховувати:

- джерела фінансування (державний бюджет, приватні інвестиції, міжнародні програми);

- операційні витрати (обслуговування інфраструктури, логістика, адміністрування);

- податкові стимули (пільги для резидентів, податкові канікули, субсидії).

- ефективне управління фінансами дозволяє мінімізувати ризики та забезпечити стабільний розвиток парку.

3. Регуляторні чинники. Державна підтримка та чітке регулювання є ключовими для успіху проекту. Важливо:

- спрощення адміністративних процедур (виділення землі, отримання дозвільної документації);

- прозорість умов для резидентів (податкові пільги, правові гарантії);

- екологічні стандарти (відповідність вимогам щодо охорони навколишнього середовища).

4. Економічні чинники. Ефективність парку залежить від його економічної доцільності. Тут варто враховувати:

- попит на промислові площі (ринкові умови, конкуренція з іншими парками);

- структуру резидентів (наявність великих компаній, малих та середніх підприємств);

- вплив на регіональну економіку (створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень).

5. Інноваційні чинники. Сучасні індустріальні парки повинні орієнтуватися на впровадження інноваційних технологій. Це включає:

- створення дослідницьких центрів;

- співпрацю з університетами та науковими установами;

- використання «зелених» технологій (енергоефективність, відновлювані джерела енергії).

Ефективність створення індустріального парку залежить від комплексного підходу, який враховує інфраструктурні, фінансові, регуляторні, економічні та інноваційні чинники. Для успішної реалізації проекту необхідно забезпечити баланс між інтересами держави, бізнесу та суспільства. Як майбутній фінансист, я вважаю, що ключовим є грамотне управління ресурсами та стратегічне планування, яке дозволить максимізувати економічний ефект від створення парку.

Індустріальні парки, як спеціально облаштовані зони з готовою інфраструктурою та управлінською підтримкою, відіграють ключову роль у забезпеченні сталого розвитку регіонів. Вони сприяють залученню інвестицій і створенню нових робочих місць, що зміцнює фінансову стабільність місцевих громад. Водночас завдяки кластерному підходу та впровадженню екологічних стандартів індустріальні парки стають моделлю відповідального бізнесу, забезпечуючи синергію між резидентами й оптимізацію витрат.

Фінансова вигода цих зон очевидна через податкові пільги, спрощення адміністративних процедур і доступ до розвиненої інфраструктури, що мінімізує ризики для підприємств. Це особливо важливо для малого та середнього бізнесу,

який часто потребує додаткової підтримки. Окрім того, під впливом вимог ЄС щодо екологічності та цифровізації бізнеси змушені інвестувати в інновації, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Показовим прикладом є індустріальний парк «Formatsia» у Львові, який демонструє успішність державно-приватних партнерств і використання податкових канікул для залучення міжнародних інвестицій. Завдяки цьому створюються не лише нові робочі місця, але й активно розвивається високотехнологічний сектор, що позитивно впливає на регіональну економіку.

У підсумку індустріальні парки слугують потужним інструментом регіонального розвитку, об'єднуючи фінансові стимули, ефективне управління, технологічні інновації та екологічну свідомість. Це дозволяє закладати основу для сталого економічного зростання, сприяти притоку зовнішніх інвестицій і формувати стійкішу бізнес-екосистему в регіонах.

Індустріальні парки становлять потужний рушій економічного розвитку, адже вони поєднують кілька важливих складових: приваблення інвестицій, створення робочих місць, модернізацію інфраструктури та посилення конкурентоспроможності міста. З фінансової точки зору, їхня ключова перевага полягає в наявності вже підготовленої інфраструктури та системи пільг, що дозволяє компаніям скоротити витрати на запуск і ведення бізнесу. Зменшення початкових витрат і спрощення бюрократичних процедур дають змогу інвесторам мінімізувати ризики, що робить Луцьк більш привабливим для капіталовкладень.

Крім того, створення нових робочих місць позитивно впливає на фінансове становище міста та області. Коли з'являються нові виробництва, логістичні та офісні центри, зростає потреба у фахівцях різних напрямів: від робітничих професій до висококваліфікованих спеціалістів. Це не лише знижує рівень безробіття, а й підвищує купівельну спроможність населення, стимулюючи розвиток локальних ринків товарів і послуг.

Поліпшення інвестиційного клімату є ще одним наслідком розвитку індустріальних парків. Міська влада, пропонуючи пільгові умови та сприятливе бізнес-середовище, демонструє відкритість до співпраці з підприємцями. Це формує позитивний імідж на національному та міжнародному рівнях, адже інвестори охочіше співпрацюють із містами, що підтримують сучасні ініціативи та інноваційні підходи.

Не менш важливим є розвиток інфраструктури та суміжних галузей. Будівництво й облаштування індустріальних парків вимагає покращення транспортного сполучення, водо- та електропостачання, телекомунікацій. Завдяки цьому з'являються нові дороги, логістичні центри, а також посилюються можливості для розвитку малого та середнього бізнесу в суміжних сферах (наприклад, будівництво, торгівля, сфера послуг). У результаті зростає дохід місцевих компаній, що впливає і на збільшення надходжень до місцевого бюджету.

Підвищення конкурентоспроможності регіону дозволяє впевненіше конкурувати з іншими містами України за інвестиції та кваліфіковані кадри. Завдяки близькості до західного кордону країни, регіон може скористатися перевагами географічного розташування та сприяти розвитку експортоорієнтованих підприємств. У комплексі всі ці фактори формують передумови для довготривалого економічного зростання, що є важливим для фінансової стабільності та добробуту місцевих жителів.

Таким чином, інвестиційний базис для розвитку індустріальних парків виступає мультиплікатором економічних процесів: від залучення інвестицій та створення робочих місць до формування позитивного іміджу міста та посилення його конкурентних позицій.

SWOT-аналіз відіграє ключову роль у виявленні основних факторів, що впливають на успіх індустріальних парків; порівняльний аналіз дає змогу визначити місце України у глобальному контексті; а експертні оцінки формують основу для рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та управлінських підходів. Разом ці інструменти створюють цілісне уявлення про наявні можливості та виклики, допомагаючи ухвалювати стратегічно обґрунтовані рішення щодо розвитку індустріальних зон в Україні.

Розвиток індустріального парку у Волинській області демонструє багатообіцяючі результати. Наприклад, парк, розташований у місті Луцьк, продовжує активно прогресувати. Звіти за 2023 рік свідчать про такі досягнення:

—прямі інвестиції досягли близько 150 млн грн, що стало потужним стимулом для оновлення обладнання, інтеграції інноваційних технологій і підвищення ефективності виробничих процесів.

—було створено понад 800 нових робочих місць, що позитивно вплинуло на зайнятість населення в регіоні.

—обсяги виробництва підприємств, розташованих у парку, зросли на 25% порівняно з попереднім роком завдяки оптимізації процесів і впровадженню сучасних рішень.

Місцевий бізнес наголошує на значному впливі індустріального парку на їхню діяльність. Директор компанії «Промінвест» Сергій Іванов зазначає, що завдяки сучасній інфраструктурі вдалося знизити логістичні витрати на 15%, оптимізувати використання енергії та підвищити продуктивність на 20%. Усе це значно посилило конкурентоспроможність компанії, а подальший розвиток парку, за словами керівника, створить нові переваги як для бізнесу, так і для регіону загалом.

Експерти прогнозують, що за належної підтримки державних і місцевих органів влади розвиток індустріальних парків у Волинській області може стати каталізатором масштабної економічної модернізації. Це може забезпечити нові можливості для розширення експорту, залучення інвестицій та стимулювання довготривалого економічного зростання регіону.

Список використаних джерел:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2020 р. №722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
2. Верховод І.С. Процес кластеризації та створення індустріальних парків як інструмент регіонального розвитку. *Економічні студії*. 2019. № 2(24). С. 55-60.
3. Долженков О. В. Індустріальні парки як механізм стимулювання інвестиційно-промислової діяльності в Україні. *Lex Portus*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. № 6. С. 57-64.
4. Лекарь С.І. Міжнародні та вітчизняні реалії функціонування індустріальних парків. *Економіка промисловості*. 2017. № 1 (77). С. 80–94.
5. Молдован О.О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні. *Економіка промисловості*. 2011. № 2. С. 3-9. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36177/st_54_01.pdf?sequence=1.

6. Федюк В. Індустріальні парки як інструмент залучення інвестицій в місцевий і регіональний розвиток. URL: http://regionet.org.ua/ua/Industrialni_parku_yak_instrument_zalychennya_investutsiy_v_mistsevuy_i_regionalnuy_rozvitok_1561.html#page_title
7. Федулова Л.І. Напрями розвитку індустріальних парків щодо реалізації інноваційного потенціалу регіонів України. *Економічні інновації*: Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2013. Вип. 53. С. 296-305.
8. Харламов П. Місце сили: навіщо Україні індустріальні та технопарки. URL: <https://mind.ua/publications/20204723-misce-sili-navishcho-ukrayini-industrialni-ta-tehnoparki>.
9. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>
10. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
11. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>
12. Про індустріальні парки: Закон України від 26.02.2012 р. №5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
13. Глаз К. Створення індустріальних парків в Україні: проблеми, перспективи, законодавчі ініціативи. URL: <http://investukraine.com>.
14. Євтушенко С. П'ять індустріальних парків України підтвердили свої реєстрації. URL: http://investukraine.com/uk/regions/industrial_parks.
15. Єгорова О.О. Щодо заходів стимулювання створення та функціонування індустріальних парків в Україні. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>.
16. Національний проект «Індустріальні парки України» – створення промислово-виробничої інфраструктури. URL: <http://www.ukrproject.gov.ua/node/25>
17. Малюта Л. Індустріальні парки – інноваційний вектор розвитку промислового виробництва. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2014. Вип. 1 (10). С. 264–276. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mlyrpv.pdf>.
18. Молдаван О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/36177>.
19. Поєдинок В. В. Правовий режим індустріальних парків в Україні. URL: http://www.snjurid.crimea.ua/arhiv/2013/26_2-2law/Pojedynok_V.V.pdf.
20. Чириченко Ю. В., Котко О. К. Проблеми створення та функціонування індустріальних парків: аналіз та імплементація світового досвіду. *Вісник АМСУ*. 2014. № 1 (51). С. 74–82. (Серія: «Економіка»).
21. Беновська Л. Я. Індустріальні парки як інструмент розвитку регіональної економіки: теоретичні аспекти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 3 (107). С. 509–517.
22. Повідомлення про включення індустріального парку до реєстру індустріальних (промислових) парків. Міністерство економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=c7f6ba2c-96d1-4c20-9804-0fdee098825b&tit>

- le=PovidomlenniaProVkliuchenniaIndustrialnogoParku-volodimir-DoRestruIndustrialnihpromislovikh-Parkiv.
23. Марчук В. Індустріальні парки в Україні: 25 «точок росту» за тринадцять років. Укрінформ. URL: <http://www.ukrinform.ua/rubriceconomy/3325847-industrialni-parki-v-ukrainizamah-na-grivnu-a-udar-na-kopijku.html>.
 24. Industrial estate. Principles and practices: Vienna Australia: UNIDO, 1997.
 25. Кисилевський Д. Індустріальні парки: який міжнародний досвід може застосувати Україна. Економічна правда. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/1/675532/>.
 26. Experiences and best practices of industrial park development in the people's republic of China. United Nations Industrial Development Organization. URL: http://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-11/EN_Experiences_and_Best_Practices_of_Industrial_Park_Development_in_China.pdf.
 27. Знає І. Індустріальні парки спростять релокацію промислових підприємств під час війни і прискорять відновлення економіки після перемоги. URL: <http://zn.ua/ukr/ECONOMICS/industrialni-parkisprostjat-relokatsiju-promislovikh-pidприємствpid-chas-vijni-i-priskorjat-vidnovlennja-ekonomikipislja-peremohi-dmitro-kisilevskij.html>.

References:

1. President of Ukraine. (2020, September 30). *On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030: Presidential Decree No. 722/2019*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
2. Verkhovod, I. S. (2019). The clustering process and creation of industrial parks as a tool for regional development. *Economic Studies*, 2(24), 55–60.
3. Dolzhenkov, O. V. (2017). Industrial parks as a mechanism for stimulating investment and industrial activity in Ukraine. *Lex Portus*, (6), 57–64.
4. Lekar, S. I. (2017). International and domestic realities of the functioning of industrial parks. *Economy of Industry*, 1(77), 80–94.
5. Moldovan, O. O. (2011). The feasibility of establishing industrial parks in Ukraine. *Economy of Industry*, (2), 3–9. Retrieved from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36177/st_54_01.pdf?sequence=1
6. Fedyuk, V. (n.d.). Industrial parks as a tool for attracting investment in local and regional development. Retrieved from http://regionet.org.ua/ua/Industrialni_parku_yak_instryment_zalychennya_investutsiy_v_mistsevuy_i_regionalnuy_rozvitok_1561.html
7. Fedulova, L. I. (2013). Development directions of industrial parks to realize the innovation potential of Ukrainian regions. *Economic Innovations*, (53), 296–305.
8. Kharlamov, P. (n.d.). Power spots: Why Ukraine needs industrial and technology parks. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20204723-misce-sili-navishcho-ukrayini-industrialni-ta-tehnoparki>
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, June 12). *On the approval of the Action Program of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution No. 471*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-п#Text>
10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, August 5). *State Regional Development Strategy for 2021–2027: Resolution No. 695*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>

11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019, July 10). *On approval of the Strategy for the development of the innovation sphere for the period until 2030: Order No. 526-p*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012, February 26). *On Industrial Parks: Law of Ukraine No. 5018-VI*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
13. Glaz, K. (n.d.). Creation of industrial parks in Ukraine: problems, prospects, legislative initiatives. Retrieved from <http://investukraine.com>
14. Yevtushenko, S. (n.d.). Five Ukrainian industrial parks confirmed their registration. Retrieved from <http://investukraine.com/uk/regions/industrial%20parks>
15. Yehorova, O. O. (n.d.). On measures to stimulate the creation and functioning of industrial parks in Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>
16. National Project «Industrial Parks of Ukraine». (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrproject.gov.ua/node/25>
17. Maliuta, L. (2014). Industrial parks as an innovative vector of industrial development. *Socio-Economic Problems and the State*, 1(10), 264–276. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mlyrpv.pdf>
18. Moldovan, O. O. (2011). The feasibility of establishing industrial parks in Ukraine. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/36177>
19. Poiedynok, V. V. (n.d.). The legal regime of industrial parks in Ukraine. Retrieved from http://www.snjurid.crimea.ua/arhiv/2013/26_2-2law/Pojedynok_V.V.pdf
20. Chyrychenko, Yu. V., & Kotko, O. K. (2014). Problems of establishing and functioning of industrial parks: Analysis and implementation of global experience. *Bulletin of AMSU*, 1(51), 74–82.
21. Benovska, L. Ya. (2014). Industrial parks as a tool for regional economic development: Theoretical aspects. *Socio-Economic Problems of the Current Period of Ukraine*, 3(107), 509–517.
22. Ministry of Economy of Ukraine. (n.d.). Notification on the inclusion of an industrial park in the register of industrial (production) parks. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=c7f6ba2c-96d1-4c20-9804-0fdee098825b>
23. Marchuk, V. (n.d.). Industrial parks in Ukraine: 25 growth points for the next three years. *Ukrinform*. Retrieved from <http://www.ukrinform.ua/rubriceconomy/3325847-industrialni-parki-v-ukrainizamah-na-grivnu-a-udar-na-kopijku.html>
24. UNIDO. (1997). *Industrial Estate: Principles and Practices*. Vienna, Austria: United Nations Industrial Development Organization.
25. Kysylevskyi, D. (2021, July 1). Industrial parks: What international experience can Ukraine apply? *Economic Truth*. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/1/675532/>
26. UNIDO. (2020). *Experiences and Best Practices of Industrial Park Development in the People's Republic of China*. Retrieved from https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-11/EN_Experiences_and_Best_Practices_of_Industrial_Park_Development_in_China.pdf
27. Znas, I. (n.d.). Industrial parks will simplify the relocation of industrial enterprises during war and accelerate economic recovery after victory. *ZN.ua*. Retrieved from <http://zn.ua/ukr/ECONOMICS/industrialni-parkisprostjat-relokatsiju-promislovikh-pidprijemstvpid-chas-vijni-i-priskorjat-vidnovlennja-ekonomikipislja-peremohi-dmitro-kisilevskij.html>

УДК: 338.45:330.341.1:332.1

Вячеслав Шуліченко

аспірант кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна
vyacheslav.shulichenko@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-8694-1140

ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ

Vyacheslav Shulichenko

PhD student of Finance Department,
Odessa National Economic University,
Odessa, Ukraine

INDUSTRIAL PARKS AS THE INSTRUMENT OF REGION ECONOMIC RECOVERY

Анотація. У контексті необхідності економічного відновлення регіонів України питання застосування дієвих економічних інструментів для реконструкції постраждалих територіальних громад набуває актуальності. В результаті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України частина регіонів зазнала значних руйнувань як критичної, соціальної та транспортної інфраструктури, так і економічної інфраструктури. Інша частина регіонів стикнулася з навантаженням на міську інфраструктуру через масове переміщення населення та релокацію бізнесу на їх територію.

Враховуючи міжнародний досвід та зміни у законодавстві України, що були внесені в контексті удосконалення податкових стимулів для резидентів індустриальних парків, індустриальні парки можуть розглядатися як дієві інструменти економічного відновлення деяких регіонів.

Ключові слова: індустриальний парк, економічне відновлення, податкова політика, податкове стимулювання.

Abstract. In the context of the need for region economic recovery of Ukraine, the issue of using effective economic instruments for the reconstruction of affected territorial communities is becoming increasingly relevant. As a result of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, some regions have suffered significant destruction of both critical, social, and transport infrastructure, as well as economic infrastructure. Other regions have faced with a burden on urban infrastructure due to mass population displacement and business relocation to their territory.

Taking into account international experience and changes in Ukrainian legislation that were made in the context of improving tax incentives for residents of industrial parks, industrial parks can be considered as effective tools for the economic recovery of some regions.

Key words: *industrial park, economic recovery, tax policy, tax benefits*

В умовах сьогодення індустріальні парки стають невід'ємною частиною економічної системи і виступають як ефективний інструмент для стимулювання промислового виробництва, залучення інвестицій, зростання зайнятості населення та вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів. Загалом їх функціонування дозволяє вирішувати низку проблем і запустити промислові потужності, стимулювати зростання суміжних галузей, розвиток людського капіталу та створення нових робочих місць. Наразі це є перспективним і економічно вигідним як у воєнний період, так і виступає пріоритетом повоєнного відновлення регіональної економіки.

Індустріальні парки наразі є ключовим елементом сучасної економіки. Розбудова індустріальних парків сприяє створенню конкурентоздатного середовища для розвитку підприємництва та промисловості. Ці процеси потребують ефективного регулювання та удосконалення правової бази для забезпечення функціонування та розвитку індустріальних парків.

Індустріальні парки відіграють важливу роль у створенні сучасного бізнес-середовища, що надає базис для розвитку промисловості, стимулювання інновацій, залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Однак, для забезпечення їхнього успішного функціонування та максимізації соціально-економічного впливу необхідна ефективна правова база, яка б відповідала сучасним викликам та потребам економіки України.

На сьогоднішній день, індустріальні парки є складними інфраструктурними об'єктами, що поєднують у собі різноманітні види діяльності та учасників. Вони можуть включати в себе виробничі підприємства, дослідно-виробничі центри та інші форми бізнесу, що вимагає належного управління та регулювання. Проте, існуючі правові норми не завжди відповідають сучасним потребам та вимогам, що ставить під загрозу успішне функціонування індустріальних парків та реалізацію їхнього потенціалу. Для вирішення цих проблем, необхідна системна робота з розробки та вдосконалення нормативної бази, що містить в собі широкий спектр аспектів, від визначення прав та обов'язків учасників індустріальних парків до створення механізмів стимулювання їхнього розвитку та росту ефективності.

Дослідження зазначених проблем є актуальним та важливим у контексті подальшого розвитку економіки України, оскільки успішне функціонування індустріальних парків може стати ключовим фактором економічного відновлення регіонів. Також, враховуючи швидкі темп технологічного розвитку та зміни економічного середовища у світі, пошук нових підходів до регулювання індустріальних парків є надзвичайно актуальним завданням, яке вимагає комплексного підходу та використання новітніх методів аналізу та моделювання.

На сучасному етапі функціонування економіки України важливо активізувати інвестиційну діяльність шляхом створення індустріальних парків. Ця концепція

є найбільш дієвим інструментом залучення інвестицій на засадах державного регулювання і гарантій. Розбудова індустріальних парків на місцевому рівні сприятиме не лише підвищенню конкурентоздатності територій, але й стимулюванню розвитку промисловості, науково-технічного потенціалу та інноваційних проєктів. Це дозволить залучати як внутрішні, так і зовнішні інвестиції, сприяючи економічному зростанню, збільшенню обсягів виробництва та створенню нових робочих місць. Такий підхід сприятиме стабільному, послідовному та різноплановому розвитку України, забезпечуючи відкритість для бізнесу та інноваційних рішень.

Світовий досвід підтверджує ефективність діяльності індустріальних парків на мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях [1]. Розбудова індустріальних парків не лише сприяє стабільному економічному зростанню на основі активізації залучення інвестицій, але також сприяє підвищенню якості життя населення та створенню екологічно чистого виробництва. Цілісний підхід до соціального, економічного та екологічного розвитку відповідає концепції сталого розвитку, яка впроваджується і в Україні. У світовій практиці розвиток індустріальних парків сприяє поліпшенню екологічної стійкості виробництва, ефективному використанню ресурсів, активізації інноваційних процесів та іншим аспектам. Ці питання стають актуальними для розвитку України та її регіонів вже зараз, коли постають питання відбудови економіки в умовах воєнного стану та у післявоєнні часи.

В останні роки в Україні активно впроваджувалася політика стимулювання економічного зростання та розвитку промисловості через створення індустріальних парків. Правова база, яка регулює діяльність індустріальних парків в Україні, визначає права та обов'язки учасників, механізми їхнього функціонування, а також механізми стимулювання їх розвитку та ефективності.

Головним правовим актом, що регламентує діяльність індустріальних парків в Україні, є Закон України «Про індустріальні парки», що визначає поняття індустріального парку, його структуру, організаційні та фінансові аспекти, а також встановлює порядок реєстрації та ліцензування індустріальних парків та їхніх учасників. Також існують законодавчі акти, що безпосередньо впливають на діяльність індустріальних парків, а саме Закон України «Про інвестиційну діяльність», який визначає правові умови інвестування в індустріальні парки, та Закон України «Про землю», який встановлює порядок надання земельних ділянок для розміщення індустріальних парків, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», який регламентує облаштування об'єктів інфраструктури. Правова база також включає нормативні акти, що стосуються охорони довкілля та екологічної безпеки тощо. Індустріальні парки зобов'язані дотримуватися вимог щодо ведення екологічно чистої діяльності та впроваджувати заходи щодо зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Правове регулювання діяльності індустріальних парків здійснюється Законом України «Про індустріальні парки», де зазначається, що «індустріальний (промисловий) парк – визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, переробки промислових

та/або побутових відходів (крім захоронення відходів), альтернативної енергетики, зберігання енергії, а також науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і електронних комунікацій на умовах, визначених законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку».

У даному визначенні наочно відображається сутність функціонування індустріального парку. Індустріальний парк функціонує як інтегрована система, що об'єднує в собі різноманітні підприємства з різних секторів економіки з метою виробництва продукції, що відповідає вимогам сучасності. Головними цілями функціонування індустріальних парків є створення інноваційних, екологічно чистих, високорентабельних та конкурентоспроможних виробництв, які можуть успішно конкурувати як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Незважаючи на те, що Закон України про індустріальні парки в Україні був ухвалений у 2012 р. Тільки у грудні 2021 р. було схвалено зміни до Податкового та Митного кодексів щодо створення сприятливих вимог та пільгових ставок оподаткування для індустріальних парків із метою залучення інвестиційних ресурсів у промислове виробництво. У контексті розвитку індустріальних парків в Україні відбулися значні зміни у правовому середовищі, спрямовані саме на стимулювання інвестицій та підтримку промислового виробництва. Однією з ключових ініціатив у цьому напрямку було впровадження спеціальних податкових ставок для резидентів індустріальних парків. Ці пільги передбачають зниження податкового тягаря на прибуток та інші податки для компаній, що діють у межах індустріального парку. Такий крок спрямований на стимулювання бізнесу та залучення інвестицій у промислову сферу, сприяючи зростанню економічного потенціалу регіонів та країни в цілому. Крім того, введення змін до митного законодавства передбачає спрощення митних процедур та зменшення митних платежів для резидентів індустріальних парків. Ці кроки доводять, що в Україні поступово удосконалюється правова база, що є основою для створення сприятливих умов функціонування індустріальних парків.

Зміни у законодавстві відображають стратегічну спрямованість уряду на підтримку промислового сектору та стимулювання економічного зростання країни через розвиток інноваційних та конкурентоспроможних виробничих потужностей. У результаті впровадження цих змін для учасників індустріальних парків передбачається ряд податкових пільг та стимулів, спрямованих на підтримку їхньої діяльності та розвиток:

- звільнення від сплати податку на додану вартість під час імпорту в Україну нового устаткування для переробної промисловості або науково-дослідної діяльності, що здійснюється в межах індустріального парку. Це дозволить зменшити фінансові витрати учасників парку на закупівлю обладнання та сприятиме їхньому технічному оновленню та розвитку;

- звільнення від податку на прибуток протягом десяти років за умови виконання певних умов, до яких відноситься здійснення діяльності виключно на території індустріального парку, а також не виплата дивідендів на користь власника корпоративних прав. Ця пільга стимулюватиме компанії до вибору індустріального парку як місця для розміщення своїх виробничих підрозділів та розвитку бізнесу;

- надання повноважень місцевій владі на території індустріального парку для встановлення пільгових ставок податку на нерухомість та плату за землю. Це

дозволить місцевим органам влади реагувати на конкретні потреби індустріального парку у забезпеченні необхідними засобами, сприяючи його стабільному функціонуванню та залученню нових інвесторів.

Введення таких податкових стимулів передбачає стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні, що сприятиме залученню нових інвестицій, розвитку виробничих потужностей та створенню конкурентоспроможного економічного середовища.

Незважаючи на наявність законодавчого базису, діяльність індустріальних парків в Україні часто стикається з проблемами, такими як неоднозначність у визначенні компетенції органів влади, а також відсутність ефективних механізмів контролю за їхньою діяльністю. У зв'язку з цим, подальше удосконалення правової бази регулювання індустріальних парків в Україні вимагає комплексного підходу та урахування сучасних викликів та потреб розвитку економіки держави, а також активне впровадження міжнародного досвіду створення індустріальних парків.

Наразі вектор державної підтримки направлено на індустріальні парки. Закон про індустріальні парки діяв ще з 2012 року, втім, у 2023 році було внесено поправки, направлені на активізацію діяльності індустріальних парків в країні [2].

Індустріальні парки – це «потенційні промислові майданчики для релокації компаній із інших країн з метою диверсифікації ланцюгів поставок, що вирішують питання скорочення часу до початку роботи (Time-to-Market) компаній беручи до уваги час, необхідний для пошуку оптимальної локації, початку будівництва і введення об'єктів в експлуатацію».

Закон України «Про індустріальні парки» передбачає спрощений порядок надання в оренду чи власність земельних ділянок у межах індустріальних парків, довготривалість і сталість господарських відносин в рамках індустріальних парків, надання державного стимулювання для розвитку зареєстрованих індустріальних парків. Таке державне стимулювання може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством, а також шляхом супроводу інвесторів місцевими і центральними органами виконавчої влади, профільними установами та організаціями у вирішенні ними питань, пов'язаних із розвитком індустріальних парків.

Зокрема, згідно Закону, ініціатором парку може бути орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, також власник чи орендар земельної ділянки. З метою державного стимулювання функціонування індустріальних парків, може здійснюватися облаштування парків за рахунок державного і місцевого бюджетів. Також, керуючим компаніям індустріальних парків або ініціаторам створення парків за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів надається повна або часткова компенсація як компенсація ставки за кредитами на облаштування діяльності у межах парків, так і надаються кошти на безповоротній основі для облаштування та забезпечення інженерно-транспортної інфраструктури індустріальних парків.

Згідно Закону про індустріальні парки, джерелами фінансування облаштування індустріального парку можуть бути:

- кошти державного та місцевих бюджетів, виділені в порядку та обсягах, передбачених законодавством,

- кошти приватних інвесторів, у тому числі залучені за моделлю державно-приватного партнерства,
- залучені кошти, включаючи кредити банків та інших фінансово-кредитних установ,
- кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Також законодавчо передбачено податкове та митне стимулювання індустріальних парків.

Верховною Радою України 21.06.2022 прийнято Закони щодо створення сприятливих умов та надання податкових і митних пільг для діяльності індустріальних парків в Україні:

Також відповідно до законодавства ініціатори створення і керуючі компанії індустріальних парків можуть створювати малі системи розподілу електричної енергії індустріальних парків. Створення малих систем розподілу електричної енергії індустріальних парків може значно спростити й прискорити приєднання до системи електропостачання учасників та інших суб'єктів індустріальних парків.

Не зважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з можливістю державного стимулювання індустріальних парків (цього року відсутнє відповідне фінансування з державного бюджету), Уряд продовжує взаємодіяти з центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами та установами (зокрема, ДУ «Офісом із залучення та підтримки інвестицій»), органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, а також міжнародними і іноземними партнерами з питань створення умов для розвитку індустріальних парків в Україні.

Так, за результатами спільної взаємодії органів місцевого самоврядування, Мінекономіки та Мінфіну нещодавно Уряд вніс зміни до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590.

Відповідно до цих змін органи місцевого самоврядування можуть витратити кошти місцевого бюджету на виготовлення проектної (проектно-кошторисної) документації, нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування зареєстрованих індустріальних парків, що розміщуються за їх територією.

Також Мінекономіки за сприяння проекту технічної допомоги ЮНІДО та за участю заінтересованих центральних органів виконавчої влади формує політику сприяння запровадженню в Україні моделі еко-індустріального парку.

Законом України від 21.06.2022 № 2330-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» (далі – Закон № 2330) звільнено від оподаткування прибуток учасника індустріального парку на 10 років, звільнено від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту нового устаткування (обладнання), що ввозяться учасниками індустріальних парків, виключно для власного використання під здійснення ними діяльності у сферах переробної промисловості або науково-дослідної діяльності

на території (в межах) індустріального парку (без права надання в оренду, лізинг чи передачу в користування третім особам на будь-яких інших умовах); надано право органам місцевого самоврядування встановлення пільгових ставок податку на нерухомість і плати за землю.

Всі ці преференції надано учасникам індустріальних парків, якщо діяльність пов'язана з переробною промисловістю у сфері збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів, крім захоронення відходів, або науково-дослідної діяльності. Преференції не надаються діяльності, пов'язаній виробництвом підкацизних товарів та організаторам азартних ігор. Також виключена можливість користуватись пільгами для учасників офшорних зон та юридичним особам зареєстрованим згідно із законодавством держав, включених Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) до списку держав, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом;

Законом України від 21.06.2022 № 2331-IX «Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» внесено зміни до Митного кодексу України в частині звільнення від оподаткування митом нового устаткування (обладнання), що ввозяться учасниками індустріальних парків виключно для власного використання для здійснення ними діяльності у сферах переробної промисловості або науково-дослідної діяльності на території (в межах) індустріального парку (без права надання в оренду, лізинг чи передачу в користування третім особам на будь-яких інших умовах).

Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 № 176 схвалено Стратегію розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки. Стратегія покликана допомогти більш ефективно використовувати потенціал індустріальних парків у рамках процесу децентралізації управління та сприяти вирішенню питань щодо зупинки деградації довкілля, створення додаткової вартості та нових кваліфікованих робочих місць.

Державна підтримка на реалізацію Стратегії запланована за напрямками:

- створення інженерно-транспортної інфраструктури індустріальних парків;
- часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами (позиками) керуючим компаніям та ініціаторам створення – суб'єктам господарювання – для облаштування індустріальних парків;
- повної або часткової компенсації відсоткової ставки за позиками учасників індустріальних парків, запозичених для здійснення господарської діяльності в межах індустріального парку;
- надання коштів на безповоротній основі керуючим компаніям та ініціаторам створення – суб'єктам господарювання – для облаштування індустріальних парків та розвитку інженерно-транспортної інфраструктури;
- облаштування індустріальних парків, а також для створення та функціонування індустріальних парків будівництво, реконструкція, ремонт інженерно-транспортної інфраструктури;
- сприяння ініціаторам створення та керуючим компаніям у залученні потенційних учасників індустріальних парків, залучення експертів та проведення фахової експертизи.

Державне стимулювання за рахунок коштів державного бюджету може здійснюватися, зокрема, шляхом виділення субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на стимулювання розвитку індустріальних парків відповідно до частини першої статті 97 Бюджетного кодексу України, а також виділення коштів державного фонду регіонального розвитку відповідно до статті 24 зазначеного Кодексу.

У період 2015–2019 років за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку здійснювалось фінансування проектів будівництва інфраструктури трьох індустріальних парків («Свема», «Тростянець», «Новодністровськ») на загальну суму близько 6,8 млн грн. У 2021 році здійснювалось фінансування проектів будівництва інфраструктури чотирьох індустріальних парків («АкваАзовІнвест», «Житомир-Схід», «Мироцьке», «Кам'янка-Бузька») на суму близько 57 млн грн [3].

Економічна активність індустріальних парків з моменту прийняття Закону України «Про індустріальні парки» була невисокою. З 60 індустріальних парків на кінець 2022 року, включених до Реєстру індустріальних парків, лише у 37 індустріальних парках обрано керуючі компанії, у дев'яти – є учасники та інші суб'єкти індустріальних парків.

Станом на 01.06.2025 до Реєстру індустріальних (промислових) парків включено 100 індустріальних парків, з них 40 індустріальних парків створені упродовж 2024 -2025 років. Станом на звітний період в індустріальних парках були збудовані або перебували в процесі будівництва 25 заводів, побудовано понад 100000 м² промислової нерухомості для розміщення нових або релокованих підприємств, і доступні близько 200 МВт електричної потужності для приєднання. Статистика підтверджує ефективність індустріальних парків: 1 гектар парку створює 50 нових робочих місць, а 1 долар державних інвестицій залучає 6 доларів приватних інвестицій.

Одним з основних викликів, пов'язаних з багатьма з цих парків, є пошук фінансових ресурсів для будівництва інженерної та транспортної інфраструктури, які потрібно підключити до зовнішніх мереж для користування резидентами. Керівництво індустріальних парків не завжди готове або не в змозі виділити власні фінансові ресурси на будівництво споруд та покладаються на зовнішні джерела фінансування. Однак ця ситуація може змінитися зі збільшенням попиту на участь в індустріальних парках. Крім того, парки повинні бути спроектовані з урахуванням потреб споживачів і зорієнтовані на продукцію, яка буде вироблятися на їхній території.

Це питання може бути частково вирішено за рахунок державного стимулювання створення індустріальних парків. Наразі державне стимулювання створення індустріальних парків в Україні передбачає надання фінансової підтримки для будівництва інфраструктури та інших витрат, пов'язаних з функціонуванням парків [4]. Держава співфінансує проекти у співвідношенні 50/50, а для парків на деокупованих територіях – 80/20. Максимальна сума стимулювання складає 150 млн грн

Держава частково компенсує витрати на будівництво інженерно-транспортної інфраструктури, такої як дороги, електромережі, водопостачання та інші комунікації.

Також Порядок надання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків передбачає запровадження певних запобіжників. Кожен заявник бере на себе зобов'язання протягом 3 років побудувати на території індустріального парку не менше 5000 квадратних метрів та залучити не менше 2 учасників. Якщо умови не будуть виконані, то заявник має повернути державі всі витрачені бюджетні кошти.

Розвиток індустріальних парків – це важлива складова політики «Зроблено в Україні». Завдяки розвитку саме переробної промисловості можливо досягти рівня стандартів Організації економічного співробітництва та розвитку для розвинених країн, де частка переробної промисловості становить близько 20% від ВВП.

Створення індустріальних парків є поширеним явищем у багатьох країнах протягом багатьох років. В Україні спроби сприяти інвестиціям шляхом використання спеціальних економічних режимів, а саме вільних економічних зон, пріоритетних територій і технопарків, були розпочаті ще в 1998 році.

Проте після всіх цих років Україна досі має одну з найменших у світі кількостей діючих індустріальних парків, якщо включити ті, які дійсно працюють, цифра ще більше зменшиться, тому що деякі парки є лише теоретичними і існують тільки у вигляді проекту.

Окрім того є дисбаланс у розміщенні індустріальних парків на території України. Як доводить аналіз структури індустріальних парків за окремими територіями, вони нерівномірно розміщені по географічній мапі України. Індустріальні парки розміщені у 20 областях України. Найбільше індустріальних парків розташовано у Львівській, Київській, Закарпатській та Івано-Франківській областях.

Зменшення впливу регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку різних регіонів України. Існує багато причин цього дисбалансу, головним чином: нерівномірний розподіл промислових підприємств, що, у свою чергу, приводить до перерозподілу кількості найманих та зайнятих осіб і загалом формування систем розселення в межах окремих територій, розбудови соціальної інфраструктури, виникненню екологічних проблем, соціально-економічних криз, на які різні регіони реагують по-різному.

В період широкомасштабного вторгнення поглибилися проблемні аспекти та зросли дисбаланси розвитку суб'єктів господарювання. Обстріли українських міст продовжуються, процес постачання енергоресурсів скрутний і впливає на економіку, відбудова постраждалих регіонів ще не розпочалася у повному обсязі, адже не завершені бойові дії створюють додаткові перешкоди для такої відбудови [5].

В реаліях сьогодення, коли ресурси обмежені, очікується підтримка від іноземних партнерів. Україні потрібно дотримуватися реалізації політики відновлення та розвитку, аби така підтримка точно відбулася. Вона має реалізовуватися враховуючи інтереси суспільства, на основі даних і не суперечити ключовій стратегії розвитку території й держави загалом. Водночас необхідно скеровувати національну політику щодо трансформації економічної структури та трансформації моделі економічного розвитку на основі надання пріоритету розвитку високотехнологічних виробництв, інноваційних підприємств на основі активної розбудови індустріальних парків, як бази залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 1. С. 40-50. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28(1)_7)
2. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 р. № 5018-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
3. Індустріальні парки 2024. URL: https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf
4. Деякі питання державного стимулювання створення індустріальних парків: Постанова КМУ від 4.06.2024 р. № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-%D0%BF#Text>
5. Андрієнко А. Проблеми і перспективи розвитку індустріальних парків як рушійної сили повоєнного відновлення України. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 8 (278). С. 47-55. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/08/8.24._topic_Anton-Andriienko-47-55.pdf

References:

1. Halasiuk, V. V. (2018). Industrialni parky: svitovy dosvid ta perspektyvy stvorenia v Ukraini [Industrial parks: global experience and prospects for creation in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz*, 1(28), 40-50. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28(1)_7)
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). On industrial parks: Law of Ukraine dated 21 June 2012 No. 5018-VI (as amended and supplemented). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
3. Industrial parks 2024. Available at: https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). Some issues of state incentives for the creation of industrial parks: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 644 dated June 4, 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-%D0%BF#Text>
5. Andriienko, A. (2024). Problemy i perspektyvy rozvytku industrialnykh parkiv yak rushiinoi syly povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Problems and prospects for the development of industrial parks as a driving force for Ukraine's post-war recovery]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 8 (278), 47-55. Available at: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/08/8.24._topic_Anton-Andriienko-47-55.pdf

УДК: 336:658.14

Богдана Шулюк

доктор економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
BohdanaShulyuk@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-8692-1983

Олена Петрушка

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
petrushka888@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2065-8825

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ І БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Bohdana Shuliuk

D.Sc. in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Olena Petrushka

PhD in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

STRATEGIC GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT COOPERATION BETWEEN PUBLIC AUTHORITY BODIES AND BUSINESS IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Анотація. Висвітлено досвід реалізації інвестиційних проєктів органів публічної влади і бізнесу в світі та Україні. Розкрито проблеми здійснення інвестиційних вкладень в українській практиці, що зумовлено відсутністю довгострокового фінансового планування. Аргументовано, що відсутність державного стратегічного документа з визначенням цільових орієнтирів розвитку партнерських відносин держави і бізнесу негативно відображається на результатах реалізації їх спільних проєктів, що проявляється у підвищенні цін на надані послуги, недоотриманні очікуваного обсягу прибутку приватним партнером, здебільшого завчасному припиненні терміну дії проєктів. З огляду на це визначено напрями розвитку партнерських відносин держави і бізнесу в контексті посилення фінансової спроможності учасників партнерства. Акцентовано увагу

на: підвищенні фінансової участі держави в інвестиційних проєктах завдяки створенню у складі державного бюджету Фонду бюджетної підтримки, стимулюванні інвестиційної діяльності населення у соціально значущих проєктах, необхідності страхування фінансових ризиків, посиленні фінансового контролю на всіх етапах життєвого циклу проєкту тощо.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, проєкти, органи публічної влади, бізнес, об'єкти інфраструктури, довгострокове фінансове планування, стратегія.

Abstract. *The experience of implementing investment projects of public authorities and businesses in the world and in Ukraine is highlighted. The problems of implementing investment investments in Ukrainian practice, appearing due to the lack of long-term financial planning are revealed. It is argued that the absence of a state strategic document defining target guidelines for the development of partnership relations between the state and business negatively affects the results of the implementation of their joint projects, which is manifested in an increase in prices for the services provided, failure to receive the expected amount of profit by the private partner, and mostly early termination of the project term. In view of this, the directions for the development of partnership relations between the state and business are determined in the context of strengthening the financial capacity of partnership participants. The need to ensure state financial assistance for investment projects by creating a Fund for Budget Support for Project Implementation within the state budget is substantiated. It is recommended to carry out a set of measures at the local level regarding the gradual involvement of business in investment cooperation, which involves the creation of an institutional architecture for the implementation of partnership projects between local governments and business. The need to direct state policy actions to create favorable conditions for attracting long-term loans is argued. Promising financial forms of citizens' participation in the investment process are established: purchase of securities, creation of credit and investment cooperatives, involvement in investment crowdfunding. The importance of stimulating the participation of insurance companies in the implementation of investment projects of the state and business, as guarantors of the return of credit resources or direct investors, is emphasized. The need for financial control throughout the life cycle of the investment project is noted. At the same time, the expediency of its strengthening at the stage of project development is emphasized in order to determine the required volume of investment investments, sources of their provision, the likelihood of risks and assess their impact on the expected social, economic and environmental results.*

Key words: investment activities, projects, public authorities, business, infrastructure facilities, long-term financial planning, strategy.

Постановка проблеми. Поглиблення соціально-економічних проблем в Україні зумовило необхідність створення сприятливого інвестиційного середовища задля створення чи модернізації об'єктів інфраструктури, здатних лідирувати в глобальному просторі. В умовах економічної нестабільності та постійного дефіциту бюджетних коштів вирішення окреслених завдань залежить від об'єднаних зусиль органів публічної влади і бізнесу, що дасть змогу синхронізувати їхні фінансові

ресурси для реалізації пріоритетних суспільних проєктів. Проте у вітчизняній практиці спостерігається незацікавленість потенційних інвесторів вкладати кошти в згадані проєкти внаслідок низької їх рентабельності. Це спричинено низкою проблем, зокрема необґрунтованістю фінансового планування та прогнозування, неефективністю управління й прийняття фінансових рішень, відсутністю паритетної відповідальності партнерів за виконання взятих зобов'язань тощо.

Визначення стратегічних пріоритетів модернізації партнерських відносин держави і бізнесу – це надзвичайно важливе завдання, яке полягає у створенні концептуальних, організаційних та правових засад їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у наукове обґрунтування доцільності розвитку партнерських відносин держави і бізнесу зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Вишневська, І. Колодій [1], А. Дергач [2], М. Забаштанський, І. Сидор [4], Н. Крилова [6], М. Крупка, В. Костецкий [7], С. Марченко [8], О. Нагорна, Ю. Василюшен, Р. Рябий, М. Мураховський [9] тощо.

Наукові здобутки згаданих вчених мають вагоме значення для розвитку співпраці органів публічної влади та суб'єктів підприємницької діяльності. Водночас наукові праці в сфері партнерства держави та бізнесу характеризуються фрагментарністю й несистемністю. Це негативно позначається на досягненні соціально-економічних цілей його учасниками. Зважаючи на зазначене, актуальним завданням є вироблення нових теоретичних і практичних підходів до вдосконалення такого партнерства, що зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є відображення світової та української практики реалізації партнерських проєктів держави і бізнесу, а також надання рекомендацій щодо стратегічних напрямів розвитку інвестиційної співпраці органів публічної влади і суб'єктів підприємницької діяльності в Україні в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці спільна інвестиційна діяльність органів влади і приватних структур є важливим засобом реалізації цілей державної політики щодо якісного надання послуг населенню, вирішення економічних чи соціальних проблем. Так, дані Світового банку свідчать, що впродовж 2010-2023 рр. така співпраця була поширена в Європі, Східній, Центральній та Південній Азії, Тихоокеанських країнах, Латинській Америці, Північній Африці, на Карибах і Близькому Сході (рис. 1). Варто зазначити, що на реалізацію таких інвестиційних проєктів негативно вплинула світова фінансова криза, яка зумовила їх згортання у 2020-2021 рр. Проте у наступних роках кількість інвестиційних проєктів почала збільшуватись: якщо у 2020 р. і 2021 р. їхня кількість становила 239 і 216 одиниць відповідно, то у 2023 р. вона зросла до 286 одиниць.

В українській практиці суб'єкти підприємницької діяльності не зацікавлені співпрацювати з органами публічної влади, що спричинено занедбаним станом об'єктів інфраструктури, які потребують значних інвестиційних вкладень для модернізації. Так, за даними Світового банку, в Україні впродовж 2010-2023 рр. реалізовано 84 інвестиційні проєкти, з яких найбільшу кількість займали проєкти в сфері енергетики (61 проєкт), 11 – у сфері теплопостачання, 5 – у сфері телекомунікації, 4 – у сфері будівництва та модернізації портів, 2 – у сфері водовідведення і водопостачання і тільки 1 – у сфері обробки відходів. Загалом

було інвестовано 8414 млн дол. США, з яких 6228 млн дол. США – в енергетику, 1461 млн дол. США – в телекомунікації, 415 млн дол. США – в порти, 202 млн дол. США – у водопостачання і водовідведення, 70 млн дол. США – в обробку відходів та 38 млн дол. США – в теплопостачання (рис. 2).

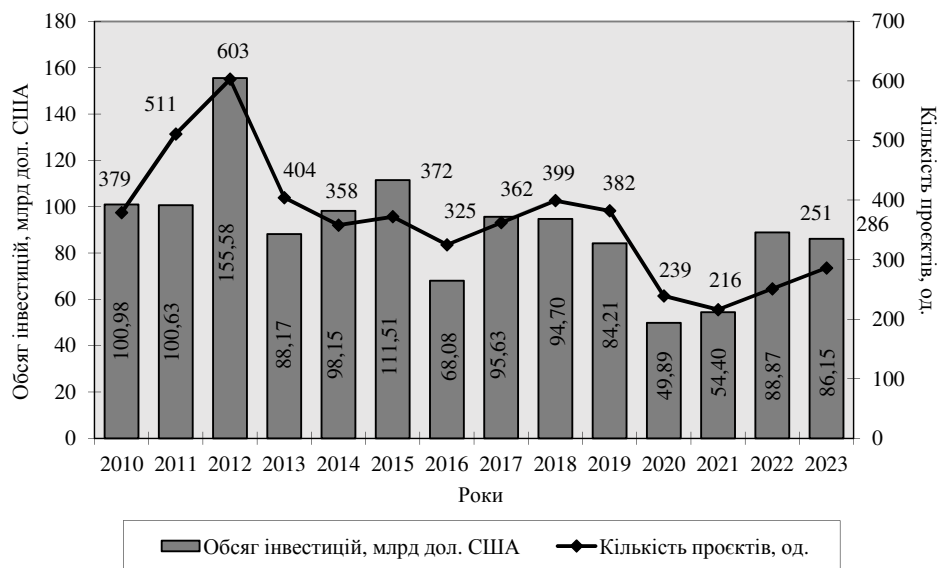

Рис. 1. Динаміка кількості інвестиційних проєктів органів публічної влади і бізнесу та обсягів їхнього фінансування в світі

Примітки. Досліджувані регіони світу: Східна Азія та Тихоокеанський регіон, Європа та Центральна Азія, Латинська Америка та Карибський басейн, Регіон Південної Азії, Близький Схід і Північна Африка

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [5]

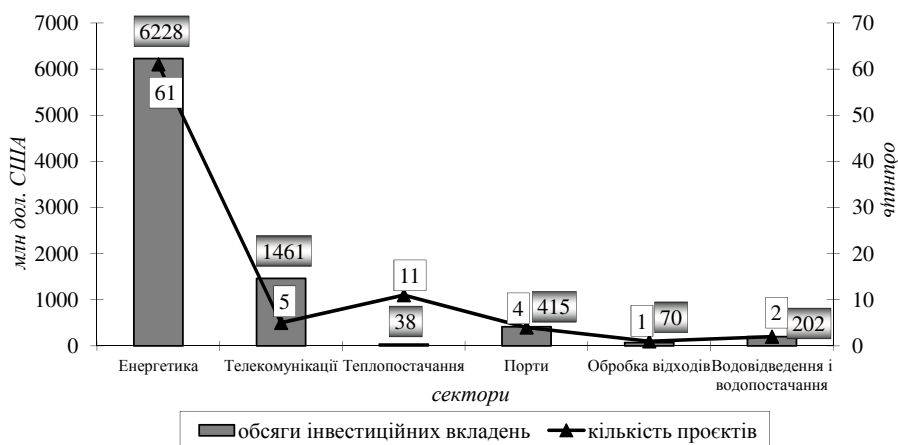

Рис. 2. Кількість реалізації та обсяги фінансування інвестиційних проєктів держави і бізнесу за секторами економіки в Україні впродовж 2010-2023 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [5]

В умовах економічної нестабільності та підвищених ризиків актуалізується необхідність здійснення ефективного фінансового планування і прогнозування діяльності учасників інвестиційної діяльності. Покращення цих процесів дасть змогу сформувати достатню фінансову базу для виконання запланованих завдань, а отже, домогтися успіху в довгостроковій перспективі. Фінансове планування і прогнозування є взаємопов'язаними стадіями діяльності суб'єктів економічних відносин, однак, як стверджують О. Вишневська та І. Колодій, їхня відмінність полягає в тому, що «план – це відображення і втілення вже прийнятого управлінського рішення, а прогноз – пошук можливого альтернативного, дієвого рішення» [1, с. 65].

Фінансове планування і прогнозування можуть мати різні орієнтири залежно від завдань, визначених учасниками інвестиційної діяльності. Водночас їхні складові розкриваються через систему, яка включає об'єкт, предмет, принципи, мету, завдання та функції, авторське осмислення сутності яких представлено на рис. 3. Формування комплексного розуміння про такі сутнісні складові дає можливість глибше і чіткіше визначити його значення в інвестиційній діяльності органів публічної влади і бізнесу. Адже такі види діяльності спрямовані на прийняття обґрунтованих рішень щодо фінансового забезпечення господарської діяльності, розроблення, затвердження та реалізації інвестиційних проєктів, оптимізації передбачуваних витрат, визначення очікуваних результатів від спільної діяльності.

Рис. 3. Складові фінансового планування і прогнозування інвестиційної діяльності органів публічної влади і бізнесу

Джерело: побудовано авторами

В умовах економічних трансформацій зростає інтерес бізнесу до державної (місцевої) фінансової підтримки, що дає змогу не тільки знизити ризики неповернення приватних інвестицій, а й підвищити надійність інвестиційних проєктів для фінансових установ у випадку залучення кредитних ресурсів. Щорічне та навіть середньострокове планування бюджету робить неможливим надання такої підтримки впродовж усього періоду реалізації проєкту відповідно до умов, передбачених договором про співпрацю. Також обмежені можливості залучення місцевих гарантій та місцевих запозичень внаслідок законодавчого обмеження рівня місцевого боргу. Це свідчить про неефективність державної чи місцевої підтримки інвестиційних проєктів в Україні, що потребує удосконалення, зокрема здійснення довгострокового планування.

В Україні стратегічне бюджетне планування характеризується формальністю, що не дає змоги спрогнозувати бюджетні кошти на весь період реалізації довгострокових проєктів, який у випадку концесії може тривати до 50 років. Розроблення трьохрічних планів негативно позначається на виконанні взятих фінансових зобов'язань органом публічної влади. Значні відхилення між прогнозними і фактичними показниками зумовлюють зростання цін на послуги, неотримання очікуваних фінансових вигід приватним інвестором, а також здебільшого до скорочення чи припинення фінансування проєктів. Відтак безліч проєктів завчасно закриваються. Про це свідчать дані Міністерства економіки України, відповідно до яких станом на 29.01.2025 р. центральними та місцевими органами виконавчої влади на засадах партнерських відносин з бізнесом укладено 200 договорів, з яких реалізується 22 договори (9 – концесійних договорів, 6 – договорів про спільну діяльність, 7 – інших договорів), 167 договорів не реалізується (114 – не виконується, 53 – розірвані / закінчився термін дії), 11 призупинені внаслідок збройної агресії російської федерації [3].

Здійснення довгострокового бюджетного планування дохідних і видаткових джерел є актуальним в умовах мінливої економічної кон'юнктури, що дасть змогу органам публічної влади виконувати обов'язки у довгостроковому періоді при будь-яких сценаріях розвитку економіки: спаду, стагнації чи зростання. Водночас воно повинно бути спрямоване на розроблення гарантійного механізму отримання фінансових вигід інвестиційним вкладником шляхом здійснення державної (місцевої) фінансової підтримки у вигляді: державних і місцевих гарантій; прямого фінансування проєктів за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів; здійснених виплат інвестору, передбачених угодою про співпрацю; придбання органом публічної влади певного обсягу товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) приватним партнером тощо. Варто зазначити про доцільність розвитку механізму індивідуальної державної підтримки, що сприятиме стимулюванню інвесторів до реалізації суспільно значимих проєктів.

На наше переконання, основною проблемою здійснення довгострокового планування інвестиційної діяльності держави і бізнесу в Україні є відсутність стратегічного документа на загальнодержавному рівні з визначенням векторів розвитку партнерства згаданих суб'єктів економічних відносин. Важливо забезпечити розроблення відповідних стратегій на регіональному та галузевому

рівнях, а також визначення на їх основі тактичних завдань, розроблення та затвердження державного і місцевих бюджетів. Погоджуємось із думкою Н. Крилової щодо відсутності єдиних підвалин формування стратегії розвитку державно-приватного партнерства, адже кожна країна окреслює власні пріоритети та визначає необхідність залучення приватних структур до реалізації проєктів у важливих сферах суспільного життя [6]. Водночас держава повинна стимулювати розвиток партнерських відносин з суб'єктами підприємницької діяльності, створюючи сприятливі умови для залучення не тільки вітчизняних, але й іноземних інвесторів. Першочерговим завданням є забезпечення фінансової спроможності учасників інвестиційної діяльності в процесі реалізації довгострокових проєктів, задля чого необхідно:

1) розробити загальнодержавну стратегію розвитку партнерства органів публічної влади і бізнесу, визначивши пріоритетні галузі, які потребують інвестиційних вкладень, із зазначенням граничного розміру бюджетної підтримки в кожній з них. У цьому ж стратегічному документі закріпити положення стосовно формування гарантійних фінансових резервів шляхом створення Фонду бюджетної підтримки реалізації інвестиційних проєктів і забезпечити формування дохідної частини спершу бюджетними ресурсами, а в подальшому за рахунок спонсорського приватного капіталу; генерованих доходів від реалізації проєктів; репарацій від країни-агресора, заморожених активів російських підприємств, банків, фізичних осіб у різних країнах, які потрапили під санкції тощо;

2) провести комплекс заходів на місцевому рівні стосовно поступового залучення бізнесу до інвестиційної співпраці, що передбачає створення інституційної архітектури реалізації партнерських проєктів органів місцевого самоврядування та бізнесу, що дасть змогу здійснювати фахівцями органів державної влади прагматичну консультативну підтримку при втіленні цих проєктів на місцевому рівні. Водночас задля ефективної реалізації проєктів доцільно визначити пріоритетні напрями розвитку територіальної громади; акцентувати увагу на проєктах, які не потребуватимуть значного обсягу інвестиційних вкладень; створити організаційно-управлінське середовище реалізації інвестиційних проєктів (функціональну групу з підготовки та реалізації проєктів, окремий підрозділ, спеціалізовану комісію тощо);

3) спрямувати дії державної політики на створення сприятливих умов для залучення довгострокових кредитів. Її основними завданнями є формування комплексу стимулюючих заходів, спрямованих, з одного боку, на забезпечення доступності кредитних ресурсів для позичальників, а з іншого – на захист кредиторів від дефолту. Відтак пріоритетними діями органів державної влади є розроблення, затвердження і впровадження програм щодо пільгового кредитування інвестиційних проєктів, які мають важливе економічне чи соціальне значення, а також програм рефінансування банківських установ задля залучення нових кредитів на умовах зниженої відсоткової ставки та довготермінового погашення боргових зобов'язань;

4) стимулювати фінансову участь населення у соціально значущих проєктах. При цьому важливо заохочувати не тільки пасивну інвестиційну поведінку

громадян, яка передбачає передачу активів професійним інвесторам, але й активну їх участь в інвестиційному процесі шляхом придбання цінних паперів, створення кредитно-інвестиційних кооперативів, залучення до інвестиційного краудфандингу. Варто зазначити, що для поширення останнього виду інвестиційної діяльності доцільно створити ліцензійні Інтернет-платформи різної спеціалізації, адже наявні платформи переважно використовуються для реалізації благодійних проєктів; забезпечити транспарентність функціонування краудфандингових платформ, що сприятиме підвищенню довіри громадськості до такого виду інвестування проєктів; розвинути комунікацію між організаторами інвестиційних проєктів та вкладниками задля моніторингу останніми процесу реалізації таких проєктів;

5) здійснювати страхування частини фінансових зобов'язань учасників інвестиційної діяльності. З метою стимулювання участі страхових компаній у реалізації довгострокових проєктів необхідно спрямувати державну політику на зменшення негативного впливу дестабілізаційних чинників (нестабільного макроекономічного середовища, низької платіжної дисципліни страхувальників, недостатньої капіталізації страхових компаній через домінування обсягу нерентабельних активів тощо) на їх функціонування. Залучення страховиків дасть змогу посилити інтерес кредиторів до участі в інвестиційних проєктах, адже поручителем повернення коштів є не тільки органи публічної влади, але й страхові компанії;

6) здійснювати фінансовий контроль впродовж життєвого циклу реалізації інвестиційного проєкту. При цьому варто посилити контрольні дії на етапі розроблення проєкту для визначення необхідного обсягу інвестиційних вкладень, джерел їхнього забезпечення, ймовірності виникнення ризиків та оцінки їх впливу на очікувані соціальні, економічні та екологічні результати. Це дасть змогу досягнути запланованих показників. Крім того, у здійсненні згаданого контролю необхідно передбачити участь кредиторів та інвесторів, котрі матимуть можливість оцінити отримані вигоди від реалізації проєктів у довгостроковому періоді.

Висновки. Отже, стабільне зростання економіки держави, підвищення рівня життя населення та успішна інтеграція у глобальний економічний простір потребують акумуляції значних обсягів фінансових ресурсів. Низькі інвестиційні можливості держави, наявні обмеження фінансових ресурсів місцевих бюджетів не дають змогу забезпечити належний розвиток сфер життя суспільства. Відтак актуальним питанням сьогодення є налагодження співпраці органів публічної влади і суб'єктів підприємницької щодо спільної реалізації проєктів. Однак відсутність концепції розвитку довгострокових взаємовідносин держави і бізнесу зумовило неефективне фінансове планування та прогнозування, управління й прийняття фінансових рішень, що унеможливило досягнення визначених соціально-економічних цілей.

Розроблення стратегії розвитку партнерських відносин держави і бізнесу сприятиме закладенню умов для ефективної реалізації інвестиційних проєктів. Сформовані стратегічні орієнтири сприятимуть підвищенню довіри інвесторів до реалізації спільних проєктів з державою, що приведе до збільшення кількості та результативності таких проєктів. Водночас ефективність застосування основних

стратегічних засад залежить від солідарної та відповідальної співпраці органів публічної влади з суб'єктами підприємницької діяльності, науково-дослідними установами та громадськістю. При цьому необхідні постійний моніторинг та контроль за реалізацією стратегії як учасниками процесу, так і певним незалежним координуючим органом. Це дасть змогу усунути перешкоди для досягнення стратегічних цілей і забезпечити своєчасне коригування стратегії.

Список використаних джерел:

1. Вишневецька О. М., Колодій І. П. Сутність і особливості фінансового прогнозування діяльності підприємства. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С. 63-66.
2. Дергач А. В. Державно-приватне партнерство як інструмент залучення інвестицій для відновлення та розвитку об'єктів інфраструктури територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3471>.
3. Державно-приватне партнерство. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc9f41-f2ef-45e6-8303-0f8fc0e368f0&tag=Derzhavno-privatnePartnerstvo>.
4. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.
5. Кількість та обсяг фінансування проєктів державно-приватного партнерства. Офіційний веб-сайт Світового банку. URL: <https://ppi.worldbank.org/en/visualization/#sector=&status=&ppi=&investment=&region=&ida=&income=&ppp=&mdb=&year=&excel=false&map=&header=true>.
6. Крилова Н. В. Міжнародні стратегії розвитку державно-приватного партнерства в транспортній галузі. *SWorld. Modern Directions of Theoretical and Applied Researches*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19-30 March), 2013. С. 1-33.
7. Крупка М. І., Костецький В. В. Місце соціальної відповідальності бізнесу в реалізації проєктів державно-приватного партнерства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 7. С. 10-16.
8. Марченко С. І. Сфери застосування державно-приватного партнерства: окремі проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 210-215.
9. Нагорна О., Василен Ю., Рябий Р., Мураховський М. Державно-приватне партнерство у відбудові України. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 11 (281). С. 101-108.

References:

1. Vyshnevskaya O. M., Kolodii I. P. (2015). Sutnist i osoblyvosti finansovoho prohnozuvannia diialnosti pidpriemstva [The essence and features of financial forecasting of an enterprise's activities]. *Finansovy prostrir – Financial Space*, 1 (17), 63-66 [in Ukrainian].

2. Derhach A. V. (2024). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument zaluchennia investytsii dlia vidnovlennia ta rozvytku ob'ektiv infrastruktury terytorialnykh hromad [Public-private partnership as a tool for attracting investments for the restoration and development of infrastructure facilities of territorial communities]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 4. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3471> [in Ukrainian].
3. Derzhavno-pryvatne partnerstvo [Public-private partnership]. Ofitsiyni veb-sait Ministerstva ekonomiky Ukrainy – Official website of the Ministry of Economy of Ukraine. Available at: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc9f41-f2ef-45e6-8303-0f8fc0e368f0&tag=Derzhavno-privatnePartnerstvo>.
4. Zabashtanskyi M. M., Sydor I. P. (2023). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u zabezpechenni staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad [Public-private partnership in ensuring sustainable socio-economic development of territorial communities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 6, 18-23 [in Ukrainian].
5. Kilkist ta obsiah finansuvannia proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Number and volume of financing for public-private partnership projects.]. Ofitsiyni veb-sait Svitovoho banku – Official website of the World Bank. Available at: <https://ppi.worldbank.org/en/visualization#sector=&status=&ppi=&investment=&region=&id a=&income=&ppp=&mdb=&year=&excel=false&map=&header=true>.
6. Krylova N. V. (2013). Mizhnarodni stratehii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v transportnii haluzi [International strategies for the development of public-private partnerships in the transport industry]. *SWorld. Modern Directions of Theoretical and Applied Researches: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 19-30 March, 1-33 [in Ukrainian].
7. Krupka M. I., Kostetskyi V. V. (2023). Mistse sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v realizatsii proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [The place of business social responsibility in the implementation of public-private partnership projects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 7, 10-16 [in Ukrainian].
8. Marchenko S. I. (2024). Sfery zastosuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva: okremi problemy pravovoho rehuliuвання [Areas of application of public-private partnership: individual problems of legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 82 (2), 210-215 [in Ukrainian].
9. Nahorna O., Vasylyshen Yu., Riabyi R., Murakhovskiy M. (2024). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u vidbudovi Ukrainy [Public-private partnership in the reconstruction of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 11 (281), 101-108 [in Ukrainian].

УДК: 336.221:330.322:338.242

Юрій Іванов

доктор економічних наук, професор,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
yuriy.ivanov.ua@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5309-400X

В'ячеслав Липтєв

доктор економічних наук, професор,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
vlapte777@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4163-0933

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ ПОДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Yuriy Ivanov

D.Sc. in Economics, Professor,
Research Center for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine

Viacheslav Laptiev

D.Sc. in Economics, Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING THE EFFECTIVENESS OF TAX TOOLS FOR STIMULATING INVESTMENT

Анотація. Розглянуто теоретико-методичні проблеми інституційного врегулювання механізмів забезпечення дієвості інструментів податкового стимулювання інвестицій з урахуванням кращих європейських та світових практик. Ідентифіковано основні групи запобіжних механізмів, визначено основні фактори, що впливають на сферу та доцільність їх інтеграції в конструкцію податкових пільг за різними групами податків. Виходячи з аналізу сучасного європейського та світового досвіду податкового стимулювання інвестицій сформульовано умови застосування

проаналізованих груп запобіжних механізмів для забезпечення результативності заходів податкового стимулювання інвестицій в умовах обмеженості бюджетних коштів та створенню умов для протидії девіантній поведінці суб'єктів інвестиційної діяльності. Обґрунтовано класифікаційні ознаки та запропоновано оригінальну багаторівневу класифікацію запобіжних інструментів в контексті різних податків та різних інструментів податкового стимулювання. Розроблені рекомендації для імплементації досліджених запобіжних механізмів з урахуванням специфіки періоду воєнного стану та на етапі повоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: інвестиція, податкове пільга, запобіжний механізм, дієвість податкового регулювання.

Abstract. *Theoretical and methodological problems of institutional regulation of mechanisms for ensuring the effectiveness of investment tax incentive tools are considered, taking into account the best European and international practices. The main groups of preventive mechanisms are identified, and the main factors influencing the scope and feasibility of their integration into the design of tax benefits for various tax groups are identified. Based on the analysis of modern European and international experience of investment tax incentives, the conditions for applying the analyzed groups of preventive mechanisms to ensure the effectiveness of investment tax incentives in conditions of limited budget funds and creating conditions for countering deviant behavior of investment entities are formulated. Classification features are substantiated and an original multi-level classification of preventive instruments is proposed in the context of various taxes and various tax incentive instruments. Recommendations have been developed for the implementation of the studied preventive mechanisms, taking into account the specifics of the period of martial law and at the stage of post-war economic recovery of Ukraine.*

Key words: investment, tax allowance, safety mechanism, effectiveness of tax regulation

Наслідками широкомасштабної воєнної агресії росії проти України є руйнація виробничих потужностей та соціальної інфраструктури, релокація виробничого потенціалу. Збитки від воєнної агресії за узгодженими оцінками Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) станом на 31 грудня 2024 р. зросли до 176 млрд USD, в тому числі, соціальний сектор – 77,1, інфраструктура – 67, виробничий сектор – 29,5 млрд USD. Ліквідація цих наслідків війни вимагає не тільки залучення та освоєння масштабних інвестицій, але й радикального оновлення державної інвестиційної політики, в т.ч. й інструментарію податкової підтримки і стимулювання інвестицій та реінвестицій.

Це завдання відповідає індикатору 3 виконання заходів податкової політики, передбаченої п. 4.3.3(а) «Ефективне використання податкових стимулів для заохочення післявоєнної відбудови та реінвестування капіталу» Національної стратегії доходів до 2030 р. (далі - НСДУ) [2]. Особливої актуальності проблема розбудови державної політики податкового стимулювання інвестицій набуває у зв'язку з початком дії в Україні механізму Extraordinary Revenue Acceleration for Ukraine (ERA), запровадженого країнами G7), реалізацією в Україні з 2024 р. програми ЄС «Ukrainian facility», а також іншими міжнародними інвестиційними програмами.

Аналіз стану виконання НСДУ в 2024 р. свідчить про те, що частина з запланованих на цей період заходів, пов'язаних з інституційним забезпеченням податкової політики в сфері стимулювання інвестицій залишилося невиконаним або виконаним частково. Це, зокрема, стосується заходу 166 – розробка єдиного підходу до застосування податкових стимулів у період з 2025 по 2030 роки та плану реформування податкового законодавства для реалізації такого підходу (п. 4.3.11 «Запровадження єдиного підходу до надання податкових пільг», а також заходу 171 – Визначення шляхів модернізації існуючих заходів податкового стимулювання, які дозволять забезпечити їх рівну доступність для інвесторів внутрішніх та зовнішніх, незалежно від розміру інвестицій (п. 4.3.12 «Використання збалансованих стимулів для розвитку переробної промисловості») [1, с. 152, 158]. Це посилює актуальність та обумовлює необхідність поглиблених практико-орієнтованих досліджень в цій сфері.

Проблеми податкового стимулювання інвестиційного розвитку досліджувалися в наукових працях таких зарубіжних науковців, як: O.Akanbi, K.A. Hassett, S. James, S. Munongo, S. Van Parys, Z. Robinson та ін. Серед українських фахівців, які досліджувати окремі аспекти реалізації регуляторного потенціалу податкової політики в Україні, в тому числі і в інвестиційній сфері, слід перш за все відзначити: В Гейця, Т. Єфименко, А. Крисоватого, І. Луніну, А. Соколовську. Разом з тим, проблематика побудови ефективного дизайну інвестиційних податкових пільг для масштабного повоєнного відновлення України в умовах обмеженості бюджетних ресурсів з урахуванням норм і правил ЄС та кращих європейських практик оподаткування внаслідок своєї складності та новизни потребує подальшого дослідження. При цьому з позиції забезпечення фінансової безпеки держави особливої важливості набуває запобігання або суттєве зменшення ризиків нецільового та непродуктивного використання податкових видатків та попередження створенню умов девіантної поведінки платників податків та неправомірного застосування преференцій в сфері оподаткування.

Важливість побудови надійної конструкції податкових пільг та її інституційного врегулювання обумовлена також значним поширенням в світовій практиці таких інструментів стимулювання економічного розвитку та інвестиційної діяльності. Так, станом на 2025 р. в країнах ОЕСР майже 55% загальної державної підтримки бізнесу надається саме за допомогою податкових пільг [11].

З урахуванням євроінтеграційних прагнень України особливого значення набуває те, що одним з ключових напрямків податкової політики в рамках Європейського весняного пакету 2025 р., орієнтованого на укріплення конкурентоспроможності, процвітання та стійкості в нестабільних умовах торгівлі та безпеки [10] Єврокомісія визначила обмеження найменш економічно ефективних податкових витрат, що висуває підвищені вимоги до врегулювання дизайну податкових пільг.

Метою цього дослідження є розвиток інституційного забезпечення податкової політики в частині визначення особливостей та перспектив імплементації в українську практику податкового стимулювання інвестицій запобіжних механізмів, вбудованих в конструкцію інструментів податкового регулювання, спрямованих на забезпечення їх дієвості та протидію ризикам девіантної поведінки отримувачів податкових пільг.

Аналіз світової практики податкового стимулювання інвестицій свідчить про наявність різноманітних запобіжних механізмів, які, власне й забезпечують досягнення анонсованого результату та мінімізацію непродуктивних втрат держави при застосуванні відповідних інструментів податкової політики.

Під запобіжним механізмом в зазначеному контексті розуміється інституційно визначений перелік специфічних умов, додаткових обмежень та/або спеціальних процедур щодо реалізації права платника податків на застосування податкової пільги, призначенням якого є:

- забезпечення результативності відповідних інструментів податкової політики;
- мінімізація необґрунтованих втрат бюджету у вигляді податкових видатків;
- створення умов для протидії девіантній поведінці суб'єктів інвестиційної діяльності.

В залежності від специфіки дії всі запобіжні механізми можуть бути об'єднані в такі основні групи.

Група 1 – механізми, пов'язані з цілепокладанням (табл. 1).

Введення практично будь-якої податкової преференції потребує фіксації конкретної цілі – розв'язання певного макро- або мезоекономічного завдання, для вирішення якого вводиться відповідний інструмент податкової політики. По суті таке цілепокладання підпорядковує застосування податкової преференції загальним цілям державної економічної політики, тобто забезпечує певне узгодження інтересів платника податків з інтересами держави.

Цей механізм застосовується до будь-якого інструменту, що має стимулюючий характер, натомість для інструментів підтримуючого або компенсаційного характеру формулювання цілей їх введення може бути відсутнім або обмежуватися в загальному випадку наданням фінансової підтримки певній групі або категорії платників.

Рівень фокусування цілей суттєво впливає на ефективність податкової політики - чим більш вузьким є спрямування пільги – тим менше втрати бюджету для досягнення заявленого результату. Так, у Франції з 2021 р. по 31 грудня 2025 р. [5] застосовується податковий кредит на придбання та встановлення систем зарядки електромобілів, який надається за наявності таких умов: відповідність одержувачів податкового кредиту критеріям реципієнтів податкової пільги; відповідність характеристик приміщень, в яких розміщуються зарядні станції, встановленим вимогам; відповідність вимогам витрат на обладнання зарядних станцій; обмеження розміру кредиту. Всі ці обмеження звужують сферу застосування пільги та підвищують її результативність.

В рамках першої підгрупи під кутом зору інвестиційної політики подальша класифікація можлива за способом ідентифікації цільових інвестицій: т. зв. «галузевий» підхід, коли критерієм надання пільги є певний вид економічної діяльності, та «проектний» підхід, при якому можливість застосування податкових пільг жорстко ув'язана не з видом економічної діяльності, а з певними конкретними інвестиційними проектами.

Галузевий підхід в ЕС не є поширеним, він застосовувався в окремих випадках в рамках програм «State Aid». Проте після реформування принципів надання державної допомоги в 2025 році замість галузевого використовується секторальний підхід, який зв'язує дозволена державну підтримку виключно з реалізацією «Green deal».

Таблиця 1

**Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів,
що зв'язані з формулюванням цілей податкового стимулювання інвестицій**

Класифікаційна ознака	Підгрупи механізмів	Вторинна ознака	Деталізація в підгрупах	Податок	Інструмент податкового регулювання, до якого застосовується механізм	Особливості використання
за цілепокладанням	встановлення цілей, безпосередньо зв'язаних з інвестиціями	за способом визначення цільових інвестицій	за напрямками інвестицій/реінвестицій	будь-які податки	будь-які інструменти в межах регламентованих видів діяльності	Найбільш поширеним в практиці країн ЄС є стимулювання інвестицій в інноваційні технології та «зелених» інвестицій, інвестування в реконструкцію та енергоефективність житлових будівель та приміщень
			проектний підхід		інструменти податкового регулювання, що реалізуються в рамках певного проекту	Широко використовується для податкового стимулювання окремих напрямів зеленого переходу, високотехнологічних виробництв
	встановлення цілей загального характеру, реалізація яких здійснює непрямої вплив на інвестиційну діяльність	за сферою реалізації інструментів	стимулювання розвитку територій		інструментарій спеціальних економічних зон різних типів (включаючи податкові канікули та тимчасове зменшення податкових ставок)	спрямоване на створення умов для подолання депресивності та прискореного розвитку окремих територій та регіонів, стимулювання інвестицій за рахунок зменшення податкового навантаження суб'єктів цих територій
			стимулювання галузевого або секторального розвитку		спеціальні податкові режими, зменшені ставки податків, податкові знижки та кредити	Найбільш поширене використання – в рамках програм стимулювання окремих видів діяльності, а також розвитку малого та середнього бізнесу

Проектний підхід, при якому пільга надається в межах відповідного інвестиційного проекту, є більш сфокусованим на конкретних цілях та є поширеним в країнах ЄС. Так, наприклад у Франції застосовується спеціальна схема стимулювання інвестицій за допомогою податкового кредиту для корпоративних інвестиційних проектів з виробництва сонячних панелей, батарей, вітрових турбін та теплонасосів, яка стосується тільки інвестиційних проектів зазначеної спрямованості.

Запобіжні механізми такого роду дозволяють звузити кінцеві цілі податкового стимулювання та є найбільш перспективними для України в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Як свідчить практика країн ЄС, при застосуванні проектного підходу поширеним є паралельне використання інших типів запобіжних інструментів (обмеження за обсягами податкових видатків або термінами реалізації проекту тощо).

Слід зазначити, що податкове стимулювання інвестицій не обов'язково може бути зв'язано з чітко сформульованими конкретними напрямками інвестування або проектами. Деякі цілі введення податкових пільг можуть бути спрямовані на вирішення інших завдань макро- або мезоекономічного рівня, а позитивний вплив на інвестиційні процеси виступає опосередкованим або побічним ефектом реалізації таких пільг. Зазвичай інструменти такого типу мають або територіальну або секторальну спрямованість.

Запобіжні механізми преференцій першого типу, по-перше, мають враховувати регіональні напрями соціально-економічного розвитку та інвестиційні пріоритети, а по-друге, - передбачати цільове інвестиційне спрямування коштів, вивільнених внаслідок отримання пільг загального характеру (наприклад, тимчасового зменшення податкових ставок або податкових канікул).

В другому випадку такі механізми мають запобігати розмиванню меж цільових секторів економіки (наприклад МСП або ІТ бізнес). Так, зокрема, до цього типу групи преференцій можуть бути віднесені використовувані в світовій практиці різноманітні варіанти прискореної амортизації (наслідком якої виступає прискорення процесу накопичення власних інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання) або, наприклад, повна (миттєва) амортизація яка застосовується в Австралії [4, 6] як засіб фіскальної підтримки та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. При цьому важливу роль відіграють механізми, які обмежують сферу застосування миттєвого списання вартості окремих груп або об'єктів основних засобів.

Для України з урахуванням сучасних викликів першочерговим уявляється формулювання вузько сфокусованих цілей виключно на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку. При цьому найбільш перспективним вбачається заміщення галузевого підходу проектним в комбінації з іншими запобіжними механізмами.

Друга група застосовуваних в європейській та світовій практиці запобіжних механізмів містить кількісні обмеження пільг (табл. 2).

Таблиця 2

Запобіжні механізми, що базуються на використанні кількісних обмежень масштабів інвестування

Класифікацій- на ознака	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податко- вого регулювання	Особливості використання
обмеження масштабів застосування податкової пільги	наявність «порогів» застосування інструментів податкової політики	встановлення максимального (верхнього) порогу	корпоративні та індивідуальні прибуткові, майнові та екологічні податки	пільгові ставки прибуткових податків, податкові знижки, податкові кредити, амортизаційні інструменти	Механізм використовується для обмеження обсягів податкових видатків за рахунок стимулювання невеликих інвестиційних проектів
		встановлення мінимального (нижнього) порогу			Механізм спрямований на стимулювання крупних інвестиційних проектів, протидіє розпорошенню податкових витрат держави
		одночасне встановлення обох порогів			Використовується порівняно нечасто. Дозволяє виключити зі сфери податкового стимулювання як занадто обтяжливі для бюджету великі обсяги стимулювання, так і незначні інвестиційні проекти, що не забезпечують великої віддачі
		абсолютний розмір інвестицій	корпоративні прибуткові податки	податкові знижки, податкові кредити	Для пільги зв'язується з масштабом інвестицій, обмежується вартість інвестиційного проекту
	база вимірювання порогів	сума податкових видатків		будь-які інструменти в сфері прямих податків	Обмеженням виступає показник витрат бюджету внаслідок використання пільг
		рівень приросту цільового показника		пріорісні податкові кредити та податкові знижки	Застосовується для стимулювання зростання інтенсивності інвестиційних процесів
		сума прибутку (доходу) від здійснення інвестицій	корпоративні прибуткові та майнові податки	звільнення, пільгові ставки податкові знижки, податкові кредити	Механізм дозволяє обмежити прибутковість реалізації інвестиційних проектів для непрямого впливу на ціни та для стимулювання соціальної складової
		вартість активів	корпоративні прибуткові податки	амортизаційні інструменти	Зазвичай обмежується гранична вартість окремих об'єктів необоротних матеріальних або нематеріальних активів

Серед застосовуваних в країнах ЄС запобіжних механізмів цієї групи найбільш поширеними є такі, що базовані на встановленні верхнього (максимального) порогу, тобто максимальних масштабів застосування податкової пільги. Вони, як і інші механізми цієї групи, дозволяють обмежити втрати бюджетних надходжень внаслідок застосування податкових преференцій. Основна мета їх застосування – підтримка і стимулювання малого бізнесу, стартапів та реалізації інвестиційних проектів відносно невеликої вартості. Такі механізми також застосовуються для стимулювання реінвестицій.

Так, в Італії з метою заохочення приватного бізнесу до розширення участі робітників в капіталі та прибутках компанії в 2025 році застосовується дві пільги з індивідуального прибуткового податку [3], спрямовані на заохочення приватного бізнесу до розширення участі робітників в капіталі та прибутках компанії. Перша з них (звільнення від оподаткування на 50%) передбачає застосування обмеження максимальної суми дивідендів, отриманих робітниками від акцій, виданих замість бонусів за продуктивність, сумою 1,5 тис. євро на кожного робітника (в річному розрахунку). Застосування такого порогу має не тільки фіскальний сенс, але й певною мірою сприяє вирівнюванню участі працівників в реінвестуванні. Друга пільга поширюється на процес розподілу прибутку між працівниками: доходи у вигляді вартості отриманих акцій оподатковуються спеціальним 5-відсотковим податком, та одночасно має два кількісних обмеження.

По-перше, ця пільга поширюється на суми, що не перевищують 5,0 тис. євро на особу за рік, а таке обмеження несе таке ж навантаження, що й відповідний механізм в конструкції пільги на дивіденди. По-друге, в даному випадку регламентований також мінімальний рівень прибутку, що розподіляється: він не може бути меншим за 10% від загального прибутку. Ця умова спрямована на стимулювання збільшення масштабів реінвестування.

Обмеження мінімальної граничної вартості індикатора масштабу інвестицій (абсолютної вартості інвестицій, податкових видатків й т. ін.) - встановлення нижнього порогу – виводить з пільгового режиму невеликі за масштабами інвестиційні проекти з метою запобігання розпорошенню державних коштів у вигляді податкових видатків та використовується для концентрації інструментів податкового стимулювання виключно на крупних інвестиційних проектах за визначеними пріоритетними напрямками. Цілком очевидним є основний недолік такого механізму, який полягає в обмеженості використання відповідного інструменту суб'єктами малого та середнього підприємництва та іншими платниками при відносно невеликих обсягах інвестицій.

Обмеження максимального обсягу індикатора масштабу інвестицій (верхнього порогу) обмежує сферу дії податкової пільги тільки, навпроти, спрямовано на стимулювання інвестиційного розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу, що достатньо широко використовується в програмах державної підтримки МСП.

Одночасне застосування двох обмежень по суті означає визначення найбільш доцільного діапазону масштабу інвестицій. Сфера використання такого виду запобіжного механізму – достатньо вузька. Він дозволяє уникнути як розпорошення бюджетних коштів при реалізації невеликих інвестпроектів, так і зловживань шляхом

штучного завищення вартості крупних проєктів. При цьому його застосування має сенс у випадку заздалегідь відомого діапазону вартості інвестицій при реалізації «стандартних» проєктів, наприклад, встановлення сучасних енергозберігаючих систем побутового опалення тощо.

Запобіжні механізми цієї групи відрізняються також за способом встановлення бази, яка може бути виміряна за допомогою:

1) граничного обсягу інвестицій в абсолютному вимірі. Такий підхід є найбільш простим і поширеним, проте він має витратний характер, не враховує результативність та ефективність податкової пільги. Додатковим недоліком такого підходу є неврахування впливу інфляційних процесів, що призводять до збільшення вартості реалізації проєкту і може спричинити втрату права платника на застосування податкової пільги. Такий підхід використовується, наприклад в ії для інвестиційного податкового кредиту в розмірі 10% (15% у разі певних екологічно чистих активів) від витрат на придбання або виробництво основного засобу, який підлягає амортизації (не більше 1 000 000 EUR витрат на придбання або виробництво на рік без урахування вартості компонентів будівлі, включаючи системи опалення), за умови, що звичайний термін корисного використання активу становить не менше 4 років [8].

2) граничного рівня податкових видатків у зв'язку із застосування податкової пільги. Запобіжні механізми із такого роду обмеженнями дозволяють зв'язати інвестиційну політику із фіскальною (у частині бюджетної складової) і встановлюються для обмеження гранично-допустимих втрат бюджетних надходжень, на які згодна держава. Проте, в цьому випадку обов'язковою умовою є усталене застосування концепції податкових витрат, а останнє поки що не є характерним для української фіскальної політики. Такий тип запобіжного механізму зазвичай широко використовується в США.

3) граничного рівня відносного показника (наприклад, прибутку), який відображає масштаби застосування пільги в розрахунку на одного платника. Прикладом такого механізму може бути згаданий вище італійський інструментарій стимулювання реінвестицій [3], обмеженнями якого є, по перше, сума дивідендів від розподілених акцій на одного працівника, а по-друге, гранична частка розподіленого прибутку в загальній сумі отриманого прибутку. Такого роду обмеження дозволяють врахувати якісні і структурні параметри процесу, що є об'єктом стимулювання. Використання відносних показників визначення базового індикатору дозволяє уникнути вад використання абсолютних показників.

4) граничного темпу зростання обраного індикатора (нижній поріг). Такий спосіб застосовується в конструкціях прирісного податкового кредиту або прирісної податкової знижки, які спрямовані на стимулювання підвищення інтенсивності інвестиційної діяльності. В цьому випадку право на пільгу виникає тільки в тому випадку, коли забезпечується зростання темпів інвестицій порівняно із середнім рівнем попереднього періоду (2-5 років).

5) граничного обсягу вартості необоротних (а в деяких випадках – нематеріальних) активів. Використання такого запобіжного механізму зазвичай передбачається при застосуванні спеціальних пільгових режимів амортизації в корпоративному прибутковому

оподаткуванні, в конструкції пільг з майнового або транспортного оподаткування, а також, в дуже обмежених випадках, в непрямих податках (мито та ПДВ). Так, в Австралії при використанні аналогу миттєвої амортизації – «миттєвого списання активів» (instant asset write-off)¹ [4], для підтримки, в першу чергу, малого бізнесу застосовується два обмеження: по перше, річний оборот платника податків та будь-яких пов'язаних з ним підприємств – до USD 10 млн, а по-друге, – миттєве списання обмежене порогом, розмір якого поступово збільшувався з USD 20 тис в період з 2016 по 2019 рр. до USD 150 тис – після 2020 р. У випадку перевищення порогу списання, різниця включається в «пул малого бізнесу» та списується в наступних податкових періодах. При цьому пільга не поширюється на легкові автомобілі (в частині, їх використання на цілі, не зв'язані з підприємництвом) та на деякі інші активи, перелік яких прямо встановлений законодавством. Негайна амортизація, що застосовується дрібними платниками та новоствореними суб'єктами підприємництва в Польщі для більшості груп основних засобів (крім будівель, споруд та легковиків) [7]. Верхній поріг застосування цієї пільги дорівнює 241 тис. польських злотих (50 тис євро).

Виходячи з українських реалій сьогодення в період активних воєнних дій з високими інвестиційними ризиками не слід очікувати масової реалізації масштабних інвестиційних проєктів, а першочерговим завданням є підтримка та створення умов для розвитку малого бізнесу. В цих умовах доцільним уявляється встановлення в якості запобіжного механізму верхнього порогу вартості інвестиційного проєкту.

Третя група запобіжних механізмів зв'язана з обмеженням періоду отримання та використання податкової пільги (табл. 3).

Стандартною є ситуація, коли пільга застосовується починаючи з моменту появи об'єкта оподаткування (наприклад, імпортування устаткування або інших об'єктів основних засобів від реалізації інвестиційного проєкту – для ПДВ та мита, або отримання першого оподатковуваного доходу/прибутку від реалізації інвестиційного проєкту – для корпоративних прибуткових податків). Проте такий підхід легалізує отримання пільги без будь якого зв'язку з результатами та ефектом від реалізації інвестиційного проєкту.

Більш цікавим, з точки зору ефективності застосовуваних податкових пільг та обмеженості бюджетних ресурсів, є відтермінування права на використання пільги до моменту підтвердження досягнення цілей її надання. Це відтермінування може здійснюватися у вигляді відстрочення (коли сума зменшення податків не одразу ж залишається у платника, а зараховується на спеціальні рахунки, з яких вона перераховується платнику тільки у випадку виконання індикативних показників). Так, наприклад, доступ до інвестиційних пільг у вигляді звільнення від ПДВ та мита платник може отримувати не в момент ввезення на митну територію країни, а тільки після підтвердження використання імпортованих інвестиційних активів, а в деяких випадках на основі результатів контролю цін кінцевого виробництва. Іншим варіантом такого відтермінування може бути механізм розстрочення отримання пільгових коштів, коли вони поступають платнику частинами в процесі реалізації інвестицій.

¹ Instant asset write-off for eligible businesses. Australian Taxation Office. URL: <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>

Таблиця 3

Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів, що враховують період надання та використання пільги

Класифікаційна ознака	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податкового регулювання, до якого застосовується механізм	Особливості використання
за періодом надання та використання пільги	пільга надається одночасно зі здійсненням інвестицій		будь-які податки	будь-які податкові інструменти стимулювання інвестицій	Достатньо поширений і простий спосіб надання податкової пільги, проте він не зв'язаний з кінцевим результатом її надання
	пільга надається в наступні після здійснення інвестицій періоди при підтвердженні виконання певних індикаторів проекту	відстрочення	корпоративні та індивідуальні прибуткові податки, податки на споживання	звільнення за податками на споживання	Застосування механізмів відстрочення або розстрочення податкових пільг дозволяє найбільш повно ув'язати право на отримання пільги з результативністю її надання, що сприяє забезпеченню ефективності використання бюджетних коштів, проте є менш прийнятною для інвесторів
		розстрочення		звільнення, податкові кредити та знижки за прибутковими податками	
	обмеження терміну використання платником не використаного права на податкову пільгу	обмеження в процесі реалізації проекту обмеження встановлюється з моменту закінчення проекту	корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	податкові кредити та знижки за прибутковими податками	Обмеження стосуються права платника переносити недовикористані кошти на наступні податкові періоди в межах періоду реалізації інвестпроекту Регламентовано термін використання недовикористаних коштів після закінчення реалізації проекту

Додатковою умовою застосування такого механізму є розвинена система моніторингу результативності надання податкових пільг, яка виступає складовою концепції податкових витрат.

Окрема підгрупа механізмів зв'язана з механізмом перенесення права на використання інвестиційної податкової пільги на інші податкові періоди. Це обмеження є вкрай важливим для прибуткових податків (як корпоративних, так і індивідуальних), оскільки існує певний лаг між здійсненням інвестицій та отриманням прибутку від інвестування. Наявність таких обмежень в процесі реалізації інвестиційного проекту має стабілізуючий характер, з точки зору бюджетної політики, але, з іншого боку, є обмеженням реалізації права платника на отримання пільги. Регламентація права платника на перенесення невикористаних сум пільги на наступні податкові періоди базується виключно на фіскальних міркуваннях (за аналогією із загальним механізмом перенесення від'ємних значень), але обмежує права платника податків та суперечить загальним принципам надання податкових пільг.

В якості прикладу інвестиційної податкової пільги із застосуванням запобіжних механізмів такого типу можна навести введений в Німеччині на період з 2024 по 2027 рр. механізм призупинення дії обмежень на перенесення збитків (тобто на 60% понад 1 млн євро) від інвестиційних проєктів в нові амортизовані рухомі основні засоби та в існуючі рухомі основні засоби та продовження періоду відшкодування збитків з 2 до 3 років, якщо ці інвестиції включені в концепцію енергозбереження або систему енергетичного менеджменту компанії [9].

Четверта класифікаційна ознака запобіжних механізмів зв'язана з організацією контролю за реалізацією інвестиційних проєктів (табл. 4).

На етапі надання конкретному платнику права на податкову пільгу в якості запобіжного механізму може передбачатися обов'язкове проведення попередньої експертизи інвестиційного проєкту, яка передбачає:

- по-перше, оцінку відповідності проєкту встановленим вимогам (за напрямками, вартістю інвестицій тощо). Така експертиза має технічний характер і може виконуватися фахівцями контролюючих органів;

- по-друге, техніко-економічну експертизу, яка передбачає оцінку вірогідності передбачених інвестиційним проєктом результатів і ефективності надання відповідної інвестиційної податкової пільги. В цьому випадку обов'язковим є залучення також профільних фахівців відповідної сфери діяльності.

Другий аспект є більш перспективним, але потребує певної інституційної підтримки – розробки та затвердження методичного забезпечення оцінки ефективності інвестиційних пільг різного типу, а це є прерогативою Міністерства фінансів України. Практика використання запобіжних механізмів цього типу в світовій практиці податкового стимулювання інвестицій свідчить, що в більшості випадків вони поєднуються із встановленням загальної суми податкових видатків, в рамках якої може бути надано право на відповідну податкову пільгу.

Таблиця 4

**Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів
за ознакою наявності контролю за реалізацією інвестиційних проєктів**

Класифікаційна ознака	Групи механізмів	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податкового регулювання	Особливості використання
За способом контролю та оцінки результативності інвестиційних проєктів	Наявність попереднього контролю відповідності інвестиційного проєкту встановленим вимогам	x	x	Корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	Податкові кредити та податкові знижки	Цей запобіжний механізм обмежує коло реципієнтів податкових видатків, відсікає сумнівні проєкти та дозволяє підвищити обґрунтованість планування податкових витрат, проте потребує організації серйозної попередньої експертизи
	Наявність підумкового контролю реалізації інвестиційного проєкту	Об'єкт контролю	Контроль кінцевих показників реалізації інвестиційного проєкту	Корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	Податкові кредити та податкові знижки	Цей механізм є, по суті, елементом моніторингу ефективності інвестиційних податкових пільг та дозволяє підтвердити правомірність надання податкових преференцій
			Контроль внутрішніх цін на імпортовані в пільговому режимі інвестиційні активи	Податки на споживання	Звільнення від оподаткування або застосування зменшеної ставки податку	Введення такого запобіжного механізму, попри певну дискусійність, сприятиме забезпеченню результативності податкових пільг і підтверджується практикою країн ЄС 2020- 2025 років

Одним з можливих заходів, спрямованим на забезпечення результативності інвестиційних податкових пільг, є проведення підсумкового контролю після повної реалізації інвестиційного проекту. Це є необхідним елементом для коригування інвестиційної податкової політики держави, але існують випадки, коли підсумкова експертиза розглядається як превентивний механізм, який дозволяє зменшити ризики девіантної поведінки платників і неефективного використання податкових видатків. В останньому випадку підсумкова експертиза проекту поєднується з механізмів відстрочення або розстрочення права на отримання податкової пільги, що є дуже привабливим з фінансових позицій, але є найменш прийнятним варіантом для платників податків. При цьому така пільга перетворюється з інструменту стимулювання на інструмент податкового заохочення, а доступ до користування додатковими коштами платник отримує не в момент здійснення інвестиційних витрат, а тільки після закінчення інвестиційного проекту.

Таким чином аналіз дизайну використовуваних в країнах ЄС інвестиційних податкових пільг свідчить про практику застосування різноманітних запобіжних механізмів, які можуть бути класифіковані на чотири групи відповідно до запропонованих класифікаційних ознак. Запорукою забезпечення дієвості податкового стимулювання інвестицій є інституційне забезпечення реалізації таких механізмів шляхом внесення відповідних змін в НСДУ та їх законодавча регламентація.

Виходячи з кращих європейських практик стимулювання інвестицій в якості таких запобіжних механізмів можуть бути рекомендовані:

- обов’язковість встановлення для кожної стимулюючої податкової пільги цільового її призначення в контексті інвестиційних пріоритетів повоєнного періоду;
- обов’язкове встановлення періоду застосування пільги без автоматичної її пролонгації;

- визначення гранично-допустимих розмірів податкових видатків при законодавчому встановленні кожної пільги, що дозволить контролювати рівень витрат, але вимагає повної імплементації концепції податкових витрат;

- введення попередньої експертизи інвестиційних проектів, яка визначає право на застосування пільги;

- для найбільш ризикових проектів відтермінування отримання преференції до отримання підтвердженого результату використання пільги.

По мірі імплементації концепції податкових витрат перспективним уявляється перехід в таких запобіжних механізмах від вартісного виміру масштабу інвестицій до регламентації граничного розміру податкових видатків.

Що стосується перспектив використання миттєвої (повної) амортизації в Україні, яка кваліфікована в НСДУ як основний інвестиційний стимул, доцільним, особливо на етапі активних воєнних дій, уявляється введення обмежень щодо:

- сфокусованого цільового спрямування інвестиційних проектів (наприклад на реалізацію проектів в переробній промисловості та/або в сфері зеленої економіки);

- складу основних засобів, що підпадають під дію пільги – тільки окремі складові активної частини основних засобів з регламентацією конкретного їх переліка;

- граничної вартості об’єкту основних засобів з поступовим переходом до встановлення верхнього порогу податкових витрат для відповідного платника.

Список використаних джерел:

1. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році. Міністерство фінансів України. 2025. – Режим доступу: [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf).
2. Національна стратегія доходів до 2030 року. Міністерство фінансів України. 2023. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.
3. Gallo Giulia. Italy Introduces Tax Incentives for Employees' Participation in Enterprises. IBFD – Tax research platform. 2025. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2025-06-10_it_1.html.
4. Instant asset write-off for eligible businesses. Australian Taxation Office. 2024. URL: <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>.
5. IR - Crédit d'impôt pour l'acquisition et la pose d'un système de charge pour véhicule électrique (CIBRE). URL: <https://bofip.impots.gouv.fr/bofip/12922-PGP.html/identifiant=BOI-IR-RICI-285-20230627>.
6. LCR 2021/3 - Temporary full expensing. Australian Taxation Office. URL: <https://www.ato.gov.au/law/view/document?DocID=COG%2FLCR20213%2FNAT%2FATO%2F00001&document=document#H71>.
7. Olejnicka M. Poland Adjusts Thresholds for Small Taxpayers. IBFD – Tax research platform. 2024. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2024-01-19_pl_1.html.
8. Perdelwitz Andreas. Austria Extends Scope of Investment Allowance to Include Climate-Friendly Heating Systems. IBFD – Tax research platform. 2023. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-03-31_at_1.html.
9. Perdelwitz A. Ministry of Finance Circulates Draft Bill on Corporate Tax Reform. IBFD – Tax research platform. 2023. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-07-17_de_2.html.
10. Questions and answers on the 2025 European Semester Spring Package URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1389.
11. R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries. Statistical release 22 April 2025. URL: <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2025/04/rd-tax-incentives-continue-to-outpace-other-forms-of-government-support-for-rd-in-most-countries.html>.

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *Report on the implementation status of the National Revenue Strategy until 2030 in 2024*. [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf)

2. Ministry of Finance of Ukraine. (2023). *National Revenue Strategy until 2030*. https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
3. Gallo, G. (2025). *Italy introduces tax incentives for employees' participation in enterprises*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2025-06-10_it_1.html
4. Australian Taxation Office. (2024). *Instant asset write-off for eligible businesses*. <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>
5. French Ministry of Economy and Finance. (2023). *Income tax credit for the acquisition and installation of an electric vehicle charging system (CIBRE)*. <https://bofip.impots.gouv.fr/bofip/12922-PGP.html/identifiant=BOI-IR-RICI-285-20230627>
6. Australian Taxation Office. (2021). *Temporary full expensing (LCR 2021/3)*. <https://www.ato.gov.au/law/view/document?DocID=COG%2FLCR20213%2FNAT%2FATO%2F00001&document=document#H71>
7. Olejnicka, M. (2024). *Poland adjusts thresholds for small taxpayers*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2024-01-19_pl_1.html
8. Perdelwitz, A. (2023a). *Austria extends scope of investment allowance to include climate-friendly heating systems*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-03-31_at_1.html
9. Perdelwitz, A. (2023b). *Ministry of Finance circulates draft bill on corporate tax reform*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-07-17_de_2.html
10. European Commission. (2025). *Questions and answers on the 2025 European Semester Spring Package*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1389
11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025, April 22). *R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries*. <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2025/04/rd-tax-incentives-continue-to-outpace-other-forms-of-government-support-for-rd-in-most-countries.html>

УДК: 336.76:330.133.7:159.9

Оксана Коваль

кандидат психологічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
oksanakov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4224-601X

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ ІГОР ТА ПСИХОЛОГІЇ ФІНАНСІВ У МОДЕЛЮВАННІ ПОВЕДІНКИ ІНВЕТОРІВ: КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ, СТРАТЕГІЧНІ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПОВЕДІНКОВІ ФЕНОТИПИ

Oksana Koval

PhD, Associate Professor,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

INTEGRATING GAME THEORY AND THE PSYCHOLOGY OF FINANCE IN MODELING INVESTOR BEHAVIOR: COGNITIVE BIASES, STRATEGIC INTERACTIONS, AND BEHAVIORAL PHENOTYPES

Анотація. У статті досліджується проблема інтеграції теорії ігор та психології фінансів як інструментів поглибленого аналізу поведінки інвесторів у сучасному ринковому середовищі. Класичні економічні моделі, що ґрунтуються на припущенні про повну раціональність агентів, дедалі частіше виявляють обмеження у поясненні реальних ринкових явищ. Інвестори приймають рішення в умовах невизначеності, ризику, інформаційної асиметрії та високої емоційної напруги, що зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до дослідження їхньої поведінки. У цьому контексті поєднання інструментарію теорії ігор із концепціями поведінкової економіки створює нові можливості для моделювання стратегічних взаємодій між агентами, виявлення відхилень від раціональності та формування більш реалістичних прогнозів.

Особлива увага приділена аналізу когнітивних упереджень, які систематично впливають на інвестиційні рішення. Серед них розглянуто ефект наділення, що призводить до завищеної оцінки власних активів, уникнення втрат, яке зумовлює асиметрію у сприйнятті виграшів та збитків, ефект підтвердження та ефект якоря, що обмежують об'єктивність аналізу ринкової інформації. Важливою є також евристика доступності, яка формує суб'єктивне уявлення про ризики на основі емоційно насичених подій, та феномен «ефекту Люцифера», який пояснює схильність учасників фінансових ринків до неетичних або ризикованих рішень у контексті деіндивідуалізації та зниження особистої відповідальності. Поєднання цих психологічних факторів дозволяє пояснити виникнення фінансових бульбашок, панічних розпродажів та кризових явищ, що не вписуються у рамки класичних моделей.

У роботі показано, що теорія ігор надає ефективний інструментарій для моделювання стратегічних сценаріїв поведінки інвесторів у ситуаціях співпраці та конфлікту. Розглянуто приклади застосування дилеми в'язня, повторюваних ігор, ігор з нульовою сумою, координаційних ігор та моделей з асиметричною інформацією для аналізу ринкової динаміки. Окремо акцентовано увагу на ролі довіри, репутації та сигналів у формуванні взаємодії між агентами, що дозволяє пояснити як стабілізаційні процеси, так і дестабілізуючі ефекти на фінансових ринках. Такий підхід дає змогу врахувати як обмежену раціональність інвесторів, так і їхні емоційні реакції, що часто визначають результат ринкових ігор не меншою мірою, ніж економічні розрахунки.

Запропоновано концепцію поведінкових фенотипів інвесторів – стійких моделей їхньої реакції на ринкові стимули. Виокремлено три основні групи: реактивні, що швидко піддаються паніці чи ейфорії; рефлексивні, які схильні до зваженого аналізу; та імітаційні, що орієнтуються на колективну поведінку. Їхня ідентифікація має важливе значення для прогнозування ринкових процесів, оскільки дає змогу виявляти потенційні зони нестійкості та запобігати масовим ірраціональним реакціям. Таким чином, інтеграція теорії ігор та психології фінансів створює підґрунтя для нової методології дослідження фінансових ринків, що має як теоретичне, так і прикладне значення для розробки ефективних регуляторних механізмів, інвестиційних стратегій та освітніх програм.

Ключові слова: теорія ігор; психологія фінансів; когнітивні упередження; стратегічна взаємодія; поведінкові фенотипи; асиметрія інформації; інвестиційна поведінка.

Abstract. This article explores the integration of game theory and the psychology of finance as tools for a deeper analysis of investor behavior in modern market environments. Classical economic models, which rely on the assumption of fully rational agents, increasingly reveal their limitations in explaining real market phenomena. Investors make decisions under conditions of uncertainty, risk, informational asymmetry, and high emotional pressure, which necessitates an interdisciplinary approach to studying their behavior. In this context, combining the analytical instruments of game theory with the concepts of behavioral economics creates new opportunities for modeling strategic interactions among agents, identifying deviations from rationality, and forming more realistic forecasts.

Special attention is given to the analysis of cognitive biases that systematically affect investment decisions. These include the endowment effect, which leads to overvaluation of one's own assets; loss aversion, which causes asymmetry in the perception of gains and losses; confirmation bias and anchoring, which constrain objective analysis of market information. Equally important is the availability heuristic, which shapes subjective perceptions of risk based on emotionally charged events, as well as the «Lucifer effect,» which explains the tendency of financial market participants toward unethical or risky decisions in contexts of deindividuation and reduced personal responsibility. The combination of these psychological factors helps explain the emergence of financial bubbles, panic sell-offs, and crises that do not fit within the frameworks of classical models.

The study demonstrates that game theory provides effective tools for modeling strategic scenarios of investor behavior in situations of cooperation and conflict. Examples include the prisoner's dilemma, repeated games, zero-sum games, coordination games, and models with asymmetric information applied to the analysis of market dynamics. Particular emphasis is placed on the role of trust, reputation, and signaling in shaping interactions among agents, which helps explain both stabilizing processes and destabilizing effects in financial markets.

This approach allows for the consideration of both bounded rationality and emotional responses, which often determine the outcomes of market games no less than economic calculations.

The concept of investor behavioral phenotypes—stable patterns of reaction to market stimuli – is proposed. Three main groups are identified: reactive investors, who quickly succumb to panic or euphoria; reflective investors, who tend to engage in deliberate analysis; and imitative investors, who rely on collective behavior. Identifying these groups is crucial for forecasting market processes, as it enables the detection of potential instability zones and helps prevent mass irrational reactions. Thus, the integration of game theory and the psychology of finance provides the foundation for a new methodology of financial market research, with both theoretical and applied significance for developing effective regulatory mechanisms, investment strategies, and educational programs.

Key words: *game theory; psychology of finance; cognitive biases; strategic interaction; behavioral phenotypes; information asymmetry; investment behavior.*

Постановка проблеми. У сучасному фінансовому середовищі прийняття рішень інвесторами часто відбувається в умовах невизначеності та ризику. Традиційні економічні моделі, що базуються на припущенні про раціональність агентів, не завжди адекватно описують реальну поведінку учасників ринку. У зв'язку з цим зростає інтерес до інтеграції теорії ігор та психології фінансів для більш точного моделювання інвестиційної поведінки.

Зростаюча складність фінансових ринків та поява нових інструментів інвестування вимагають глибшого розуміння психологічних аспектів прийняття рішень. Когнітивні упередження, емоційні реакції та соціальні впливи можуть суттєво впливати на вибір інвесторів, що, в свою чергу, впливає на ефективність ринків та стабільність фінансової системи. Інтеграція теорії ігор та психології фінансів дозволяє враховувати ці фактори при розробці моделей поведінки інвесторів.

Крім того, стратегічні взаємодії між інвесторами, що виникають у процесі торгівлі, створюють додаткові виклики для прогнозування ринкових процесів. Дії одного агента можуть безпосередньо впливати на поведінку інших учасників, породжуючи ефекти координації, імітації та масових панічних реакцій. Традиційні моделі не враховують ці динамічні взаємозв'язки, тоді як поєднання інструментарію теорії ігор із психологічними концепціями дозволяє формувати більш реалістичні сценарії ринкової поведінки, враховуючи як обмежену раціональність, так і емоційні та соціальні фактори, що визначають результати інвестиційних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія ігор, започаткована Джоном фон Нейманом та Оскаром Моргенштерном у 1944 році, сформувала методологічну основу для аналізу стратегічних взаємодій між агентами у різних соціально-економічних контекстах. Основні концепти – рівновага Неша, дилема в'язня, кооперативні та некооперативні ігри – дозволяють формалізувати поведінку учасників ринку в умовах конфлікту, співпраці та конкуренції [23]. Подальші дослідження, зокрема роботи Дж. Неша, Р. Аумана та Т. Шеллінга, розширили можливості застосування теорії ігор для моделювання стратегічної поведінки агентів на фінансових ринках, аналізу соціальних конфліктів та кооперації, а також прогнозування ринкових аномалій [2; 4; 6].

Ці підходи продемонстрували, що стратегічні взаємодії між інвесторами визначають динаміку ринків не менше, ніж фундаментальні економічні фактори.

Поведінкова економіка та психологія фінансів досліджують вплив когнітивних упереджень, емоцій та психологічних механізмів на прийняття економічних рішень.

Класичні дослідження Д. Канемана та А. Тверські, зокрема теорія перспектив, показують, що суб'єктивна оцінка ризику та вигравіш визначає поведінку інвесторів у реальних ринкових умовах [12; 14; 22; 24]. Ключові феномени включають ефект наділення, ефект фреймінгу, уникнення втрат, надмірну впевненість та групову динаміку, які пояснюють виникнення ірраціональних ринкових явищ, таких як фінансові бульбашки, панічні продажі та надмірна реактивність [22; 10; 24].

У вітчизняній економічній науці дослідження у сфері поведінкової економіки та психології фінансів поки що розвинені фрагментарно. Праці В. Баранова, К. Безгіна, В. Ушкальова, Г. Возняка, О. Горняка та І. Ломачинської, Ю. Іващука, П. Ілляшенка та інших частково розкривають психологічні фактори, що впливають на прийняття економічних рішень [1]. Проте питання стратегічних взаємодій між агентами, моделей поведінкових фенотипів інвесторів та комплексного впливу когнітивних упереджень на фінансову поведінку досліджені недостатньо, що підкреслює актуальність подальших спеціалізованих досліджень у цьому напрямі.

Сучасні дослідження інтеграції теорії ігор та психології фінансів дозволяють моделювати фінансову поведінку інвесторів із врахуванням когнітивних упереджень, стратегічних взаємодій та поведінкових фенотипів [7; 8; 9; 15; 22]. Ідентифікація груп інвесторів – реактивних, рефлексивних та імітаційних – дає змогу прогнозувати потенційні ризики, фінансові нестабільності та масові ірраціональні реакції. Такий міждисциплінарний підхід забезпечує комплексний аналіз ринкової поведінки та створює наукову основу для розробки ефективних стратегій управління ризиками, інвестиційних рішень і освітніх програм у сфері фінансів.

Метою дослідження, проведеного у статті, є аналіз та інтеграція теорії ігор і психології фінансів для моделювання поведінки інвесторів у сучасних фінансових ринках, зокрема з урахуванням когнітивних упереджень, стратегічних взаємодій та формування поведінкових фенотипів. Дослідження спрямоване на виявлення впливу психологічних і соціальних чинників на прийняття фінансових рішень, розробку методологічного підходу для прогнозування ринкової поведінки та формування практичних рекомендацій щодо управління ризиками, стабілізації ринків і створення ефективних інвестиційних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Головним чинником, який визначає поведінку інвесторів, є інформація, на основі якої приймаються рішення. Вона може бути повною, коли всі учасники мають однаковий доступ до даних, або неповною, коли доступ до інформації обмежений і розподілений нерівномірно, що створює умови для стратегічних взаємодій та ризикованих рішень. На фінансовому ринку учасники не діють ізольовано: їхні рішення взаємопов'язані, і реакції одного інвестора можуть впливати на поведінку інших, формуючи складну динаміку ринкових процесів. В умовах невизначеності та інформаційної асиметрії особливу роль відіграють когнітивні упередження, емоційні реакції та стратегічні оцінки, що визначають характер ринкових взаємодій.

Когнітивні упередження та їх вплив на фінансові рішення. Когнітивні упередження – це систематичні помилки мислення, які впливають на сприйняття інформації, процес прийняття рішень і оцінку ризику. У сфері фінансів ці упередження проявляються особливо гостро, оскільки інвестори часто змушені діяти в умовах невизначеності, інформаційного перевантаження та високої емоційної напруги [12; 17].

Одним із найвідоміших упереджень є ефект наділення (endowment effect) – схильність людей оцінювати вартість об'єкта, яким вони володіють, вище, ніж його ринкова ціна. Це веде до того, що інвестори часто не бажають продавати активи, навіть

якщо це економічно доцільно [24]. Згідно з експериментами Канемана, Кнетша і Талера, учасники, які отримували чашку в подарунок, вимагали приблизно вдвічі більшу ціну за її продаж, ніж були готові заплатити за неї інші учасники [12; 14; 20; 21; 24].

Іншим важливим чинником є ефект уникнення втрат (loss aversion), описаний у теорії перспектив Канемана і Тверського [14]. Він полягає в тому, що біль від втрати сприймається інтенсивніше, ніж радість від еквівалентного прибутку. Це упередження змушує інвесторів приймати надмірно обережні або, навпаки, імпульсивні рішення, залежно від контексту.

Особливо небезпечним у фінансовому контексті є ефект підтвердження (confirmation bias), за якого інвестори схильні шукати і переоцінювати інформацію, яка підтверджує їхні початкові переконання, і нехтувати суперечливими даними [5; 18]. Це призводить до зниження якості аналізу, оскільки рішення приймаються на основі обмеженої картини. Ще одне упередження – ефект якоря (anchoring bias) – означає надмірну залежність від першої доступної інформації (якоря) при прийнятті фінансових рішень. Наприклад, інвестори можуть продовжувати оцінювати справедливую вартість активу, спираючись на його попередню максимальну ціну, ігноруючи зміну фундаментальних показників [11].

Наведений приклад (рис. 1) ілюструє два різні формати подання фінансових даних – абсолютні ціни активів та відносні зміни у відсотках. Експериментальні дослідження показали, що візуальна форма подання інформації безпосередньо впливає на когнітивне сприйняття інвесторами природи невизначеності. Зокрема, абсолютні графіки цін асоціюються з «епістемічною» невизначеністю (яка виникає через нестачу знань і може бути зменшена за допомогою додаткової інформації чи консультацій експертів), тоді як графіки відносних змін підсилюють відчуття «алеаторної» невизначеності (пов'язаної з випадковістю та непередбачуваністю подій, яку неможливо усунути збором знань). Це зумовлює різні поведінкові реакції інвесторів: у першому випадку вони частіше покладаються на прогнози та сигнали, тоді як у другому – схильні до більшої диверсифікації портфеля.

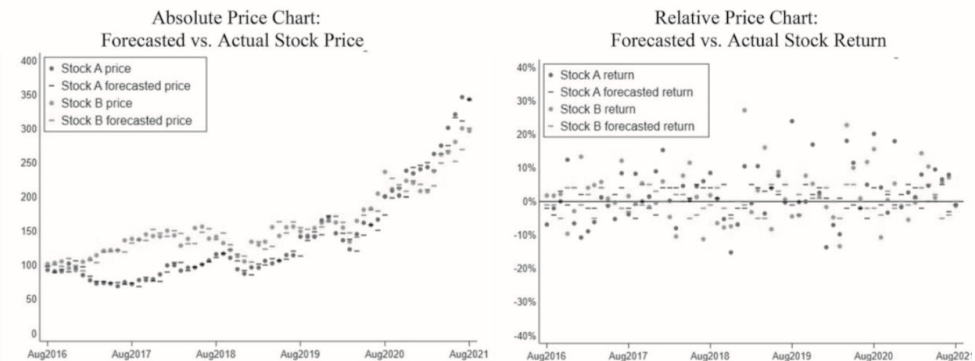

Рис. 1. Абсолютні та відносні графіки цін: вплив формату інформації на сприйняття інвестиційного ризику (за Walters et al.: *Investor Behavior Under Epistemic vs. Aleatory Uncertainty*, vol. 69, no. 5, pp. 2761–2777, © 2023).

Евристика доступності також відіграє значну роль: люди переоцінюють ймовірність подій, які легше згадати або які були яскраво представлені в медіа. Наприклад, страх перед «чорним лебедем» – надзвичайною, але рідкісною

ринковою подією – може призводити до завишених оцінок ризику і відповідно – до нерационального ухилення від участі в інвестиційних проєктах [3; 19].

У цьому контексті варто звернути увагу і на ефект Люцифера, описаний американським психологом Філіпом Зімбардо [25]. Хоча первинно цей ефект вивчався у зв'язку з трансформацією особистості під впливом системи та влади (зокрема, у рамках Стенфордського тюремного експерименту), його прояви можна спостерігати і в економічному середовищі. Згідно з ефектом Люцифера, за певних умов – а саме: деіндивідуації, відсутності прозорості, перекладення відповідальності – звичайні люди можуть почати діяти аморально, виправдовуючи ризиковані або навіть шахрайські фінансові дії.

У фінансовому секторі це може проявлятися як раціоналізація неетичної поведінки, наприклад, у випадках маніпуляцій на ринку, змов у біржових операціях або свідомого ігнорування ризиків, що загрожують інвесторам. Психологічне підґрунтя таких дій – у зменшенні особистої відповідальності за колективного прийняття рішень або в рамках корпоративної культури, яка не заохочує етичну поведінку. Теорія ігор дозволяє моделювати подібні ситуації у вигляді багаторазових ігор з асиметричною інформацією, де виграш одного гравця може прямо залежати від втрати іншого [8; 23].

Знання про вплив когнітивних упереджень – від ефекту наділення до ефекту Люцифера – дозволяє краще розуміти поведінку інвесторів, вдосконалювати регуляторні інтервенції, а також формувати стратегії поведінкового впливу в системах фінансової освіти. Такий міждисциплінарний підхід дає змогу синтезувати психологію, економіку та ігрове моделювання для формування більш стійких фінансових систем.

Стратегічна взаємодія в умовах невизначеності. Теорія ігор дозволяє моделювати стратегічну взаємодію між інвесторами, особливо в умовах невизначеності. Наприклад, дилема в'язня демонструє, як раціональні агенти можуть приймати некооперативні рішення, що призводить до менш оптимальних результатів для всіх учасників [23]. У фінансовому контексті це може проявлятися як надмірна конкуренція між фондами чи трейдерами, які, намагаючись перевершити одне одного, вдаються до надмірного ризику або короткострокових тактик. Подібні сценарії моделюються як ігри з нульовою сумою або повторювані ігри, де довіра і репутація стають ключовими факторами для формування стабільної взаємодії [20]. У практиці фондового ринку важливою є також асиметрія інформації, коли один з гравців володіє більшою кількістю релевантних даних, що порушує рівність умов і стимулює спекулятивну поведінку. Теорія ігор також дозволяє враховувати поведінкові аспекти, такі як обмежена раціональність та емоційні реакції інвесторів, які часто діють не на основі математичних моделей, а під впливом страху, жадібності чи групового мислення [16]. У цьому контексті виникають координаційні ігри, де результат залежить не лише від вибору стратегії окремим учасником, але й від очікувань щодо дій інших гравців. Важливим аспектом є й теорія сигналів, що пояснює, як економічні агенти намагаються передати (або приховати) інформацію через фінансові дії – наприклад, великі покупки акцій як сигнал довіри до компанії. Таким чином, теорія ігор пропонує потужний аналітичний інструмент для розуміння та прогнозування поведінки учасників фінансового ринку в складних, непередбачуваних умовах.

Поведінкові фенотипи інвесторів. У дослідженнях, що поєднують психологію фінансів та теорію ігор, з'явилося поняття «поведінкових фенотипів» – стабільних моделей поведінки інвесторів, які залежать від когнітивних упереджень, толерантності до ризику, соціального впливу та минулого досвіду [13]. Ідентифікація таких

типів дозволяє прогнозувати реакції різних груп на зміну ринкової кон'юнктури, інформаційні шоки або стратегічні дії інших учасників ринку.

Такі фенотипи умовно класифікують на «реактивних» (швидко піддаються паніці або ейфорії), «рефлексивних» (аналізують ситуацію з урахуванням ризиків) та «імітаційних» (слідують за поведінкою більшості) [9]. Наприклад, під час ринкової турбулентності реактивні інвестори можуть провокувати лавиноподібний розпродаж, що лише посилює кризові явища – як у грі з самоздійсненим пророцтвом.

Використовуючи моделі з теорії ігор, можна змодельовати поведінку таких типів через багаторазові ігри з неповною інформацією, де в кожному раунді прийняття рішення базується не лише на індивідуальній вигоді, а й на сприйнятті поведінки інших. У цьому контексті особливо цінним є поняття послідовної раціональності, яке враховує зміни стратегії у відповідь на нову інформацію [23].

Висновки. Інтеграція теорії ігор та психології фінансів відкриває нові перспективи для моделювання поведінки інвесторів у складному ринковому середовищі. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не лише точніше описувати економічну поведінку, але й глибше розуміти внутрішні механізми прийняття рішень у ситуаціях стратегічної взаємодії та невизначеності. Когнітивні упередження, зокрема ефект наділення, уникнення втрат, фреймінг, ефект якоря та ефект Люцифера, істотно впливають на фінансові рішення, відхиляючи їх від прогнозів класичної раціональної моделі. Ці психологічні феномени здатні викликати як індивідуальні помилки в оцінці ризику, так і масові ірраціональні реакції, що можуть призводити до формування фінансових бульбашок або криз.

Стратегічна взаємодія інвесторів у умовах асиметрії інформації та невизначеності, змодельована через ігрові сценарії – такі як дилема в'язня, координаційні ігри або ігри з неповною інформацією, – дозволяє краще зрозуміти роль довіри, репутації, очікувань і сигналів у формуванні ринкових рішень. Водночас моделювання поведінкових типів гравців, з урахуванням їхніх когнітивних упереджень, дає змогу точніше прогнозувати ринкову динаміку та виявляти потенційні точки нестійкості або ризику.

З практичної точки зору, результати цього аналізу мають вагоме значення для розробки більш адаптивних та реалістичних інвестиційних стратегій, що враховують як психологічні особливості інвесторів, так і типові моделі їхньої взаємодії. Крім того, вони можуть лягти в основу освітніх програм для розширення фінансової грамотності, сприяти формуванню більш обґрунтованої культури інвестування та бути використаними для вдосконалення фінансового регулювання.

Таким чином, синтез інструментарію теорії ігор та поведінкової економіки не лише розширює наукове розуміння фінансових процесів, а й створює основу для більш ефективного управління економічною поведінкою в умовах складності, конкуренції та невизначеності. Подальші дослідження у цьому напрямку мають охоплювати глибший аналіз впливу когнітивних упереджень на прийняття стратегічних рішень у різних сегментах фінансового ринку, вивчення взаємодії між різними типами інвесторів у складних сценаріях, а також оцінку ефективності інтервенцій і навчальних програм, спрямованих на мінімізацію ризику ірраціональної поведінки. Важливим є також застосування комп'ютерного моделювання та симуляційних методів для дослідження поведінкових фенотипів у динамічних ринкових умовах, інтеграція нейроекономічних даних для уточнення моделей прогнозування та розробка адаптивних стратегій управління ризиками, що враховують психологічні, соціальні та інформаційні фактори. Такий підхід дозволить створити більш точні інструменти для аналізу та прогнозування

ринкових процесів, підвищити стійкість фінансових систем і забезпечити практичну користь для інвесторів, регуляторів і освітніх установ.

Список використаних джерел:

1. Akerlof G.A., Shiller R.J. *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press, 2009.
2. Barberis N., Thaler R. A survey of behavioral finance. In: *Handbook of the Economics of Finance*. 2003. Vol. 1. pp. 1053–1128. URL: [https://doi.org/10.1016/S1574-0102\(03\)01027-6](https://doi.org/10.1016/S1574-0102(03)01027-6)
3. Camerer C. *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*. Princeton University Press, 2003.
4. Coval J.D., Shumway T. Do behavioral biases affect prices? *Journal of Finance*. 2005. Vol. 60(1). pp. 1–34.
5. Gigerenzer G. *Gut Feelings: The Intelligence of the Unconscious*. Viking, 2007.
6. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux, 2011.
7. Lo A.W. The Adaptive Markets Hypothesis: Market Efficiency from an Evolutionary Perspective. *Journal of Portfolio Management*. 2004. Vol. 30(5). pp. 15–29.
8. Kahneman D., Tversky A. Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47(2). pp. 263–291.
9. Rabin M. Psychology and economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36(1). pp. 11–46.
10. Ross D. *Economic Theory and Cognitive Science: Microexplanation*. MIT Press, 2014.
11. Shefrin H. *Beyond Greed and Fear: Understanding Behavioral Finance and the Psychology of Investing*. Harvard Business School Press, 2000.
12. Von Neumann J., Morgenstern O. *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press, 1944.
13. Tversky A., Kahneman D. The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*. 1981. Vol. 211(4481). pp. 453–458.
14. Thaler R.H. Toward a positive theory of consumer choice. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 1980. Vol. 1(1). pp. 39–60.
15. Thaler R.H., Sunstein C.R. *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press, 2008.
16. Shiller R.J. *Irrational Exuberance* (3rd ed.). Princeton University Press, 2015.
17. Ariely D. *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper, 2008.
18. De Martino B., Kumaran D., Seymour B., Dolan R.J. Frames, biases, and rational decision-making in the human brain. *Science*. 2006. Vol. 313(5787). pp. 684–687.
19. Fehr E., Schmidt K.M. A theory of fairness, competition, and cooperation. *Quarterly Journal of Economics*. 1999. Vol. 114(3). pp. 817–868.
20. Benartzi S., Thaler R.H. Myopic loss aversion and the equity premium puzzle. *Quarterly Journal of Economics*. 1995. Vol. 110(1). pp. 73–92.
21. Camerer C.F., Fehr E. When does «economic man» dominate social behavior? *Science*. 2006. Vol. 311(5757). pp. 47–52.
22. Odean T. Are investors reluctant to realize their losses? *Journal of Finance*. 1998. Vol. 53(5). pp. 1775–1798.
23. Kahneman D., Knetsch J.L., Thaler R.H. Experimental tests of the endowment effect and the Coase theorem. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98(6). pp. 1325–1348.

References:

1. Akerlof, G.A., & Shiller, R.J. (2009). *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press.
2. Barberis, N., & Thaler, R. (2003). A survey of behavioral finance. In *Handbook of the Economics of Finance* (Vol. 1, pp. 1053–1128). Elsevier. [[https://doi.org/10.1016/S1574-0102\(03\)01027-6](https://doi.org/10.1016/S1574-0102(03)01027-6)]
3. Camerer, C. (2003). *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*. Princeton University Press.
4. Coval, J.D., & Shumway, T. (2005). Do behavioral biases affect prices? *Journal of Finance*, 60(1), 1–34.
5. Gigerenzer, G. (2007). *Gut Feelings: The Intelligence of the Unconscious*. Viking.
6. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
7. Lo, A.W. (2004). The Adaptive Markets Hypothesis: Market Efficiency from an Evolutionary Perspective. *Journal of Portfolio Management*, 30(5), 15–29.
8. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.
9. Rabin, M. (1998). Psychology and economics. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 11–46.
10. Ross, D. (2014). *Economic Theory and Cognitive Science: Microexplanation*. MIT Press.
11. Shefrin, H. (2000). *Beyond Greed and Fear: Understanding Behavioral Finance and the Psychology of Investing*. Harvard Business School Press.
12. von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press.
13. Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453–458.
14. Thaler, R.H. (1980). Toward a positive theory of consumer choice. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 1(1), 39–60.
15. Thaler, R.H., & Sunstein, C.R. (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press.
16. Shiller, R.J. (2015). *Irrational Exuberance* (3rd ed.). Princeton University Press.
17. Ariely, D. (2008). *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper.
18. De Martino, B., Kumaran, D., Seymour, B., & Dolan, R.J. (2006). Frames, biases, and rational decision-making in the human brain. *Science*, 313(5787), 684–687.
19. Fehr, E., & Schmidt, K.M. (1999). A theory of fairness, competition, and cooperation. *Quarterly Journal of Economics*, 114(3), 817–868.
20. Benartzi, S., & Thaler, R.H. (1995). Myopic loss aversion and the equity premium puzzle. *Quarterly Journal of Economics*, 110(1), 73–92.
21. Camerer, C.F., & Fehr, E. (2006). When does «economic man» dominate social behavior? *Science*, 311(5757), 47–52.
22. Odean, T. (1998). Are investors reluctant to realize their losses? *Journal of Finance*, 53(5), 1775–1798.
23. Kahneman, D., Knetsch, J.L., & Thaler, R.H. (1990). Experimental tests of the endowment effect and the Coase theorem. *Journal of Political Economy*, 98(6), 1325–1348.

УДК: 336+338.9+658.01

Марія Бондарчук

доктор економічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Mariia.K.Bondarchuk@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4624-0734

Наталія Синютка

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Nataliia.H.Syniutka@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4294-2149

Юрій Ющик

аспірант кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4482-2201

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР БІЗНЕСУ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УМОВАХ КРИЗИ

Mariia Bondarchuk

Sc.D. in Economics, Professor,
Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine

Nataliya Synyutka

PhD in Economics, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine

Yuriy Yushchuk

Postgraduate student of the Department of Finance,
Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine

FUNCTIONING OF INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES IN TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF CRISIS

Анотація. У статті досліджено закономірності функціонування та розвитку інтегрованих структур бізнесу (ІСБ) у межах територіальних громад в умовах кризових ситуацій. Обґрунтовано необхідність антикризового управління, яке забезпечує фінансову стабільність підприємств та їхню здатність протидіяти внутрішнім і зовнішнім дестабілізуючим чинникам. Виокремлено основні закономірності розвитку ІСБ: закон синергії, закон усталеності (самозбереження) та закон стратегічного розвитку. Розглянуто особливості їх прояву у кризових умовах та можливості практичного застосування для підвищення фінансової стійкості бізнес-структур. Проаналізовано механізми фінансової стабілізації (оперативний, тактичний, стратегічний) як інструменти реагування на кризові явища. Отримані результати

можуть бути використані для вдосконалення системи раннього попередження та реагування на кризові ситуації, а також формування ефективної інноваційної та інвестиційної політики ІСБ територіальних громад.

Ключові слова: інтегрована структура бізнесу, територіальна громада, криза, антикризове управління, закони розвитку.

Abstract. *The article examines the regularities of functioning and development of integrated business structures (IBS) within territorial communities in crisis situations. The need for anti-crisis management arises not only under conditions of stable economic development of such groups, but also during structural changes caused by global economic and scientific and technological trends. In this case, assessing the activities of the IBS by determining the probability of crisis situations taking into account the basic patterns of development is of particular importance.*

The necessity of anti-crisis management, which ensures the financial stability of enterprises and their ability to counteract internal and external destabilizing factors, is substantiated. The main laws of the development of IBS are identified: the law of synergy, the law of stability (self-preservation), and the law of strategic development. The peculiarities of their manifestation in crisis conditions and the possibilities of practical application to increase the financial stability of business structures are considered.

Financial stabilization mechanisms (operational, tactical, strategic) as tools for responding to crisis phenomena are analyzed. The results obtained can be used to improve the system of early warning and response to crisis situations, as well as to form an effective innovation and investment policy of the financial sector of territorial communities.

In order to develop the relevant theoretical principles of anti-crisis management of the integrated business structures, the main patterns of functioning and development of the integrated business structures of a territorial community in the event of a crisis situation are substantiated.

The substantiated theoretical aspects of the crisis management policy of the IBS will be used in further research on the development of an appropriate theoretical basis – the theory of crisis phenomena, their emergence, development, methodological support, as well as the implementation of this work both at the IBS level and the territorial community as a whole.

Key words: *integrated business structure, territorial community, crisis, anti-crisis management, development laws.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Встановлено, що інтегровані структури бізнесу (ІСБ) у межах територіальних громад виступають економічними суб'єктами і зосереджують значні фінансові ресурси для реалізації своєї діяльності. Це дає можливість забезпечувати неплатоспроможні підприємства необхідними коштами для проведення санаційних заходів. Відповідно, потреба в антикризовому управлінні виникає не лише за умов стабільного економічного розвитку таких угруповань, а й під час структурних змін, зумовлених глобальними економічними та науково-технологічними тенденціями. При цьому особливого значення набуває оцінювання діяльності ІСБ шляхом визначення ймовірності виникнення кризових ситуацій з урахуванням основних закономірностей розвитку.

Аналізуючи проблеми практичного застосування сучасних методичних розробок щодо антикризового управління інтегрованими структурами бізнесу слід зазначити, що особливу актуальність здобувають основні закономірності функціонування і розвитку ІСБ в умовах кризи (закон синергії, закон самозбереження (усталеності), закон стратегічного розвитку), методи оцінки і діагностики фінансової стійкості підприємств, методи моніторингу і контролінгу суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії і методології функціонування підприємства в умовах кризи було досліджено у працях таких авторів: Е. Альтман, І. Бланк, У. Бівер, І. Балабанов, О. Богданов, В. Василенко, В. Забродський, М. Кизим, Є. Коротков, О. Кузьмін, М. Пушкар, Л. Сухарева, Р. Сміт (методи і доміанти антикризового управління) і Л. Бартон, М. Портер, О. Тридід, З. Шершньова (стратегії розвитку підприємства в умовах кризи). Відтак розвиток інтегрованих бізнесових систем вимагає своїх закономірностей розвитку, своєї системи зміцнення життєвих циклів та здатності опору руйнівним силам внутрішнього і зовнішнього середовища з метою забезпечення реалізації ефективної інноваційної та інвестиційної політики ІСБ шляхом антикризового управління.

Формулювання мети дослідження. Дослідження закономірностей функціонування і розвитку інтегрованих структур бізнесу територіальної громади в умовах виникнення кризових ситуацій зумовлює постановку таких задач: обґрунтувати основні закономірності функціонування і розвитку ІСБ; окреслити напрями оцінювання діяльності ІСБ через визначення ймовірності виникнення кризових ситуацій з урахуванням основних закономірностей розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основні положення теорії антикризового управління ґрунтуються на тому, що забезпечити стабільне фінансове управління надзвичайно складно, оскільки фінансова рівновага як окремого підприємства, так і бізнес-структур у цілому є динамічною та схильною до змін. Її коливання можливе на будь-якому етапі економічного розвитку як природна реакція на внутрішні та зовнішні фактори господарської діяльності. Одні з цих чинників зміцнюють конкурентоспроможність і ринкову вартість підприємства, тоді як інші спричиняють кризові прояви у його фінансовому стані. Отже, постає потреба у постійному моніторингу таких умов, що зумовлює готовність фінансових менеджерів усіх учасників бізнес-структур до можливих порушень фінансової рівноваги на різних етапах економічного розвитку.

Серед основних закономірностей розвитку інтегрованих структур бізнесу відокремлюють: закон синергії, закон усталеності (самозбереження) та закон стратегічного розвитку. Розглянемо їх докладніше з урахуванням можливості потрапляння суб'єкта ІСБ у кризові ситуації.

Відповідно до закону синергії для будь-якої ІСБ існує такий набір елементів, при якому її потенціал значно більший або значно менший, ніж потенціал окремих елементів. Тобто закон синергії відображає наявність системного ефекту, коли система з простої суми елементів переходить до дійсно системи, що має нову якість. Важливою особливістю синергічного підходу є те, що в період еволюційного розвитку ІСБ з добре передбачуваними лінійними змінами, що підводять у підсумку інтегроване угруповання до деякого нестійкого критичного стану, а вихід з критичного стану має відбуватися одномоментно, стрибкоподібно. Тобто, перехід ІСБ у новий стійкий стан є неоднозначним і розвиток інтегрованої структури має принципово непередбачений характер.

Синергія може забезпечити територіальній громаді, зокрема і ІСБ позитивну чисту вартість поглинання (net acquisition value, NAV):

$$NAV = V_{AB} - [V_A + V_B] - P - E, \quad (1)$$

де: V_{AB} = об'єднана вартість двох компаній; V_B = ринкова вартість акцій компанії В; P = премія, виплачена за компанію В; E = витрати процесу поглинання; V_A = оцінка компанією А своєї власної вартості.

Перетворивши рівність 1, одержуємо:

$$NAV = [V_{AB} - (V_A + V_B)] - (P + E). \quad (2)$$

Значення в квадратних дужках являє собою ефект синергізму.

Враховуючи модель життєвого циклу Грейнера, розглянемо кризи, які можуть виникнути у інтегрованій структурі бізнесу з урахуванням фактору часу. ІСБ являє собою систему, оскільки складається із взаємозалежних елементів, зв'язків, відносин і становить їх цілісність. Така система може знаходитися в стійкому або нестійкому стані територіальної громади. Управління ІСБ можна вважати антикризовим на всіх етапах функціонування та розвитку, також це система управлінських заходів і рішень з діагностики, нейтралізації та подолання кризових явищ і їх причин у ІСБ, яка має охоплювати всі стадії розвитку кризового процесу, зокрема і його профілактику та запобігання у всіх учасників ІСБ.

Згідно з законом усталеності (самозбереження) кожна інтегрована структура бізнесу в територіальній громаді намагається до самозбереження шляхом використання усього свого потенціалу (економічного, виробничого, соціального тощо). Закон можна виразити формулою:

$$\sum_{i=1}^n R_i > \sum_{i=1}^n (V_{1i} + V_{2i}) \quad (3)$$

де R_i – потенціал ІСБ, що визначається її ресурсами в i -й області (наприклад, фінанси, технологія тощо); V_{1i} – потенціал зовнішнього дестабілізуючого впливу; V_{2i} – потенціал внутрішнього дестабілізуючого впливу.

З виразу (3) випливає, що потенціал розбудови ІСБ має бути більший за дестабілізуючі фактори.

З закону усталеності випливає декілька типів стратегічної поведінки інтегрованих структур бізнесу (ІСБ) територіальної громади в умовах нестійкого ринкового середовища. Перший тип передбачає збільшення внутрішніх ресурсів ІСБ незалежно від умов зовнішнього середовища, що дозволяє бізнес-структурам підтримувати внутрішню стабільність і готовність до будь-яких несприятливих змін ринку. Такий підхід орієнтований на зміцнення фінансової, кадрової та технологічної бази ІСБ і забезпечує певну автономність у прийнятті управлінських рішень, навіть коли зовнішні умови є невизначеними або мінливими. Другий тип стратегічної поведінки полягає у підвищенні ресурсів ІСБ на величину, достатню для адекватної реакції на зміни зовнішнього середовища. Ця стратегія передбачає активне моніторування ринкових та економічних факторів, прогнозування можливих ризиків і своєчасне коригування внутрішніх ресурсів – фінансових, матеріальних і кадрових – відповідно до змін кон'юнктури. Такий підхід дозволяє ІСБ бути гнучкими, адаптивними і конкурентоспроможними в умовах динамічного ринку. Третій тип поведінки зосереджується на зменшенні або повному усуненні внутрішніх дестабілізуючих факторів, таких як конфлікти між співробітниками, слабкий менеджмент, старіння персоналу або недосконалі технологічні процеси. Усунення цих факторів сприяє зміцненню організаційної культури, підвищенню ефективності управління та створенню умов для стабільного розвитку ІСБ, навіть коли зовнішнє середовище є нестійким і непередбачуваним. Нарешті, четвертий тип стратегічної поведінки передбачає комплексне управління, що поєднує пропорційне збільшення ресурсів ІСБ із одночасним зменшенням внутрішніх дестабілізуючих факторів. Комплексний підхід сприяє підвищенню конкурентоспроможності ІСБ, зміцненню їхньої економічної стійкості та підготовці до подолання кризових ситуацій у межах територіальної громади.

Наслідком прояву закону усталеності є відносний коефіцієнт (УР) оцінки рівня самозбереження:

$$УР = (C - P) * 100 / C \quad (4)$$

де C – потенціал створення, P – потенціал деструктуризації.

Діапазон, в якому знаходиться значення коефіцієнту $УР$, характеризує рівень стабільності ІСБ в ринкових умовах.

Недотримання нерівності (3) та вхід рівня самозбереження у негативний діапазон примушує ІСБ докладати зусилля на отримання стабільності та нарощування потенціалу.

Закон розвитку. Механізм дії цього закону лежить в основі проходження ІСБ всіх етапів життєвого циклу. На кожній стадії свого розвитку ІСБ у територіальній громаді намагається набрати максимальний потенціал, що дорівнює сумі всіх ресурсів структури, причому потенціал кожного попереднього етапу впливає на наступний етап, тобто це має вигляд:

$$R_j = \sum (R_{ij} * K_{j-1}) \rightarrow \max \quad (5)$$

де R_j – потенціал ІСБ на j -му етапі її життєвого циклу; R_{ij} – сума i -х ресурсів ІСБ на j -му етапі життєвого циклу; K_{j-1} – коефіцієнт впливу попереднього етапу на наступний.

Механізм дії закону виявляється в характері розвитку: прогресивному, регресивному, революційному та еволюційному. Згідно дії закону розвитку потенціал ІСБ має властивості інерції, еластичності та безперервності стабілізації. Прояв інерції – у спізненні реакції на зміну. Вона може бути підсилена внаслідок опору змінам (закон усталеності) і визначається часом спізнення реакції потенціалу. Еластичні ІСБ швидко реагують на зміну вимог ринку.

У ході дослідження встановлено, що здатність підприємства адекватно реагувати на прояви кризових явищ на кожному етапі фінансової стабілізації бізнес-структур забезпечується відповідними механізмами. У практиці фінансового менеджменту їх прийнято класифікувати як оперативний, тактичний і стратегічний.

– оперативний механізм фінансової стабілізації ґрунтується на принципі «відсікання зайвого» і виконує захисну функцію у відповідь на несприятливу фінансову ситуацію. Він не передбачає активних управлінських дій, а зосереджується на таких заходах, як усунення збитків, пошук внутрішніх резервів, залучення фахівців, кадрові зміни чи співпраця з кредиторами;

– тактичний механізм є наступальною тактикою, що спрямована на подолання негативних фінансових тенденцій у розвитку бізнес-структур. При цьому можуть застосовуватися й окремі елементи захисних заходів;

– стратегічний механізм виступає як довгострокова наступальна стратегія, орієнтована на прискорення економічного зростання об'єднань підприємств. Він включає перегляд чинних стратегій, аналіз і оцінку стану бізнес-структур, удосконалення науково-технічного та управлінського потенціалу, формування інноваційної політики, оптимізацію фінансово-кредитної та кадрової політики, а також розроблення бізнес-планів учасників із урахуванням нових заходів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З метою розроблення відповідних теоретичних засад антикризового управління інтегрованими структурами бізнесу (ІСБ) обґрунтовано основні закономірності їх функціонування та розвитку в межах територіальної громади за умов виникнення кризових ситуацій. Дослідження цих закономірностей

дозволяє визначити ключові фактори, що впливають на стабільність і ефективність роботи ІСБ, а також сприяє формуванню науково обґрунтованих стратегій управління кризами, які враховують як внутрішні особливості окремих суб'єктів господарювання, так і зовнішні економічні та соціальні умови розвитку територіальної громади.

Обґрунтовані теоретичні аспекти політики управління кризовим станом ІСБ мають стати основою для подальших досліджень у напрямі формування цілісного теоретичного підґрунтя – так званої теорії кризових явищ. Ця теорія передбачає всебічне вивчення механізмів виникнення криз, закономірностей їх розвитку, методичного забезпечення антикризових заходів, а також практичного впровадження цих заходів як на рівні окремих ІСБ, так і територіальної громади в цілому.

Водночас застосування цих теоретичних засад дає змогу не лише прогнозувати можливі кризові ситуації, а й розробляти ефективні моделі їх попередження та подолання, що сприяє підвищенню економічної стійкості бізнес-структур і забезпеченню соціально-економічного розвитку громади загалом. Крім того, системний підхід до антикризового управління дозволяє інтегрувати управлінські рішення різного рівня, оптимізувати ресурси та посилити взаємодію між суб'єктами господарювання й органами місцевого самоврядування, що є критично важливим для підтримання балансу між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук М., Паранчук С., Червінська О., Вишницький Н. Потреба системи раннього попередження і реагування в антикризовому управлінні бізнес-структур. *Scientific research of the XXI century*. Volume 1: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, Los Angeles: GS publishing service, 2021. 430 p. DOI: 10.51587/9781-7364-13302-2021-001
2. Побурко О. Я., Синютка Н. Г., Ющик Ю. В. Фінансування інвестицій територіальної громади через залучення коштів міжнародних фінансових організацій. *Інтернаука*. Серія: Економічні науки. 2024. №1. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-1-9538>
3. Бондарчук М. К., Волошин О. П., Скоропад І. С., Червінська О. С. Побудова системи оцінювання ризиків для антикризового управління територіальних громад. *Інтернаука*. Серія: Економічні науки. 2021. №2. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6937>.

References:

1. Bondarchuk, M., Paranchuk, S., Chervinska, O., & Vishnytskyi, N. (2021). The need for an early warning and response system in anti-crisis management of business structures. *Scientific research of the XXI century*. Volume 1: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, Los Angeles: GS publishing service. Available at: DOI : 10.51587/9781-7364-13302-2021-001
2. Poburko, O. Ya., Synyutka, N. G., & Yushchuk, Y. V. (2024). Financing of investments of the territorial community through attracting funds from international financial organizations. *Internauka*, Series: Economic Sciences, 1. Available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-1-9538>
3. Bondarchuk, M. K., Voloshyn, O. P., Skoropad, I. S., & Chervinska, O. S. (2021). Building a risk assessment system for anti-crisis management of territorial communities. *Internauka*, Series: Economic Sciences, 2. Available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6937>

РОЗДІЛ 4

РЕАЛІЇ ФІНТЕХУ І ПАРАДИГМА Е-ГРИВНІ

УДК: 366.22

Сергій Лекарь

доктор юридичних наук, професор,
заслужений економіст України,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна
doctor.mas8@gmail.com
0000-0003-1578-068X

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Serhii Lekar

Doctor of Law, prof,
Honoured Economist of Ukraine,
State Tax University, Irpin, Ukraine

CERTAIN ASPECTS OF TAX ADMINISTRATION IN THE INTRODUCTION OF ELECTRONIC MONEY

Анотація. Запровадження електронних грошей є важливим кроком на шляху інтеграції фінансової системи України до європейського простору та впровадження стандартів Європейського Союзу у сфері цифрових фінансів і оподаткування. Такий процес сприяє гармонізації регуляторного середовища, зокрема через адаптацію норм у відповідності до Директив ЄС щодо електронних платіжних послуг, боротьби з відмиванням доходів і прозорості фінансових операцій. У перспективі це дозволяє посилити довіру до фінансової системи держави, підвищити інвестиційну привабливість та поліпшити механізми контролю за фінансовими потоками.

У статті розглянуто історію виникнення електронних грошей, особливості їх запровадження в Україні відповідно до нормативно-правової бази щодо платіжних послуг. Подано характеристику електронних грошей як специфічного засобу платежу, окреслено їх ознаки, названо емітентів електронних грошей та їх права, перелік операцій, що можуть здійснюватися з їх використанням. Детально проаналізовано види операцій з електронними грошима, які мають право проводити суб'єкти господарювання, споживачі, а також органи державної влади та місцевого самоврядування. Обґрунтовано наявність певних обмежень щодо використання електронних грошей, проаналізовано особливості оподаткування операцій, предметом яких є електронні гроші, повноваження контролюючих органів в цій сфері. Визначено проблемні аспекти вітчизняної практики адміністрування податків в умовах цифровізації. Наголошено на

необхідності узгодження питань законодавства з технологічними особливостями системи адміністрування податків при використанні електронних грошей з метою гармонізації з європейськими стандартами, що дозволить Україні не лише інтегруватися до глобального цифрового простору, а й скористатися перевагами зростання цього сектору.

Ключові слова: адміністрування податків, електронні гроші, міжнародні платіжні системи, фіатні гроші, емітенти електронних грошей, контролюючі органи.

Abstract. *The introduction of electronic money is an important step towards the integration of Ukraine's financial system into the European space and the implementation of EU standards in the field of digital finance and taxation. This process contributes to the harmonisation of the regulatory environment, in particular through the adaptation of regulations in line with the EU Directives on electronic payment services, anti-money laundering and transparency of financial transactions. In the long run, this allows to strengthen confidence in the financial system of the state, increase investment attractiveness and improve mechanisms for controlling financial flows.*

The article examines the history of e-money and the peculiarities of its introduction in Ukraine in accordance with the regulatory framework for payment services. The author describes electronic money as a specific means of payment, outlines its features, names issuers of electronic money and their rights, and lists the transactions that can be carried out with its use. The author analyses in detail the types of transactions with electronic money which may be carried out by business entities, consumers, as well as public authorities and local self-government bodies. The author substantiates the existence of certain restrictions on the use of electronic money, analyses the peculiarities of taxation of transactions involving electronic money and the powers of regulatory authorities in this area. The author identifies problematic aspects of the national practice of tax administration in the context of digitalisation. The author emphasises the need to harmonise legislative issues with the technological features of the tax administration system when using electronic money with a view to harmonising with European standards, which will allow Ukraine not only to integrate into the global digital space, but also to take advantage of the growth of this sector.

Key words: *tax administration, electronic money, international payment systems, fiat money, electronic money issuers, regulatory authorities.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження питання адміністрування податків при запровадженні електронних грошей зумовлюється трансформацією фінансового середовища, зростанням ролі цифрових платіжних засобів та необхідністю адаптації системи адміністрування податків до нових умов. Поширення електронних грошей, зокрема цифрових валют центральних банків, електронних гаманців і стейблкоїнів, призводить до зміни форм ведення господарської діяльності та створює нові канали для здійснення економічних операцій, частина з яких може залишатися поза контролем податкових органів. Це може формувати ризики втрат бюджетних надходжень через ухилення від оподаткування, використання цифрових активів

у тіньовій економіці та ускладнення ідентифікації платників податків. У зв'язку з цим зростає потреба у вдосконаленні механізмів податкового адміністрування, здатних забезпечити належний облік і контроль електронних транзакцій. Існуюча нормативно-правова база в більшості країн, включаючи Україну, не повною мірою охоплює нові цифрові фінансові інструменти, що вимагає її оперативного оновлення та гармонізації з міжнародними стандартами. Крім того, процес цифровізації публічних фінансів передбачає створення інтегрованих інформаційних систем, які дозволять здійснювати моніторинг податкових зобов'язань у реальному часі та посилювати прозорість фінансових потоків. Таким чином, впровадження електронних грошей не лише є елементом фінансової модернізації, а й виступає чинником посилення податкової дисципліни, оптимізації адміністрування податків і наближення національної податкової системи до європейських вимог прозорості, цифрової інтеграції та справедливого оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику адміністрування податків при запровадженні електронних грошей піднімають ряд науковців та практиків. Зокрема, Є. Бабич та В. Ліптуга [2] аналізуються ключові проблеми правового регулювання віртуальних валют та перспективи їх розвитку на основі сучасного законодавства. І. Верес [3] досліджує поняття електронних грошей, зокрема такі їх ознаки, як: одиниця вартості; засіб платежу; грошові зобов'язання особи, яка їх випускає; об'єкт цивільних прав; електронні гроші зберігаються на електронному пристрої; випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк; обіг електронних грошей обмежений певною платіжною системою. С. Грицай [4] визначає теоретичні засади і практичне застосування електронних грошей в контексті останніх законодавчих ініціатив поряд із виявом спірних питань в їх регулюванні.

Г. Лосогріх та О. Перчі [8] визначають провідне значення податкового адміністрування в сучасних умовах, що полягає в забезпеченні бюджетних надходжень, сприянні економічної стабільності, підвищенні довіри до бюджетно-податкової системи країни, підтримці бізнесу, боротьбі з корупцією, забезпеченні соціальної справедливості, адаптації до міжнародних стандартів і практик, підвищенні податкової культури та ефективності роботи податкових органів в умовах цифровізації. Проте, детального огляду потребує аналіз нормативно-правового забезпечення адміністрування податків в умовах активного використання електронних грошей на основі детального аналізу проблематики вітчизняної практики.

Формулювання мети дослідження. У даній статті передбачено проведення історичного дискурсу в історію виникнення електронних грошей, особливостей їх запровадження у вітчизняну практику, аналіз окремих положень нормативно-правової бази щодо видів операцій з електронними грошима, емітентів електронних грошей та їх прав; окреслення проблематики вітчизняної практики адміністрування податків в умовах цифровізації та напрямів її подолання у контексті інтеграції до глобального цифрового простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністрування податків, відповідно до пп. 14.1.1 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України), – це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що

визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом [10].

Суб'єктами адміністрування податків є:

- органи виконавчої влади загальної компетенції – займаються загальним управлінням державою, включаючи розробку та впровадження податкової політики. Вони визначають стратегічні напрямки розвитку податкової системи і контролюють виконання податкових законів (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України тощо);
- органи виконавчої влади спеціальної компетенції – безпосередньо здійснюють адміністрування податків, займаються збором податків та контролем за їх сплатою (Державна податкова служба України, Державна митна служба України);
- судові та юрисдикційні органи – розглядають спори між платниками податків і податковими органами, забезпечуючи законність та справедливість у податкових відносинах;
- платники податків (юридичні та фізичні особи) [8, с. 121].

Податкові системи, які складаються з сукупності законів, правил та інструментів, регулюють процеси стягнення податків у країні. Вони забезпечують надходження фінансових ресурсів, необхідних для функціонування держави, фінансування соціальних програм, інфраструктурних проектів та інших суспільних потреб. В сучасному світі глобальної цифровізації запровадження цифрових технологій у ці системи дозволяє значно покращити адміністрування податків, підвищуючи їх прозорість та зручність для платників податків [17, с. 2]. Ще у 1998 році Європейський Центральний банк оприлюднив заяву про необхідність запровадження окремого механізму для регулювання обігу електронних грошей, основними завданнями якого визначено усунення бар'єрів між національними ринками, уніфікація правил у сферах телекомунікацій, електронної комерції, покращення доступу до цифрових товарів і послуг, а також підтримка інновацій і нових робочих місць [18].

Початок історії виникнення електронних грошей сягає 1900-х рр., коли Федеральний резервний банк США вперше переказав гроші телеграфом. Але найбільш значною подією в історії появи електронних грошей є створення Девідом Чоумом компанії «DigiCash», яка розпочала випуск перших електронних грошей міжнародної платіжної системи eCash. Для збереження надійності й анонімності проведених операцій Д. Чоум вигдав так звану систему «сліпого» цифрового підпису, яка полягала в тому, що емітент електронних грошей не бачив серійних номерів електронних банкнот, але після здійснення відповідної перевірки ставив на них цифровий підпис, тим самим підтверджував їхню справжність. Міжнародну платіжну систему eCash почали використовувати американські банки, зокрема Mark Twain Bancshares. Також у цей період у Європі була розроблена система PhonePaid, яка дозволяла проводити транзакції за допомогою мобільних телефонів [16, с. 278-279].

В Україні запровадження електронних грошей стало одним з кроків на шляху до наближення до європейських стандартів, що відбулось із набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших

законодавчих актів України щодо платіжних послуг» від 12 січня 2023 року № 2888-IX [11]. Відповідно до зазначеного закону з'явилося багато нововведень, пов'язаних з обігом та використанням електронних грошей.

Поняття «електронні гроші» врегульовано Законом України «Про платіжні послуги» відповідно до пп. 14 п.1 ст. 1 якого зазначено, що ними є «одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей» [13]. У згаданому Законі були враховані положення Директиви ЄС 2009/11032, яка встановлює правила щодо започаткування, здійснення діяльності та пруденційного нагляду за установами-емітентами електронних грошей; визначає категорії установ, які мають право випускати електронні гроші, включаючи кредитні установи, установи електронних грошей, поштові установи, центральні банки та державні органи, коли вони не діють як монетарні органи або органи публічної влади [1].

Відповідно до п. 1 ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» електронні гроші існують лише в безготівковій формі. У системах, де використовуються електронні гроші для розрахунків, банківські рахунки використовуються лише при введенні та виведенні коштів з системи: зарахування грошей на рахунок емітента під час емісії електронних грошей і зняття коштів з рахунку емітента при використанні електронних грошей для оплати [7, с. 401]. Емітент електронних грошей має право випускати електронні гроші на суму, що не перевищує суми отриманих ним від користувача коштів. Тобто курс електронних грошей дорівнює курсу фіатних.

Електронні гроші не тотожні криптовалюти (наприклад, Ethereum, Bitcoin тощо). Електронні гроші є платіжними засобами, що емітуються на базі платіжних систем. Емітентами можуть бути:

- банки;
- установи електронних грошей;
- філії іноземних платіжних установ;
- оператори поштового зв'язку;
- Національний банк України;
- органи державної влади, органи місцевого самоврядування [13].

Наведений перелік емітентів електронних грошей в Україні, закріплений на законодавчому рівні, є вичерпним.

Якщо емітентом електронних грошей є установи електронних грошей, філії іноземних платіжних установ або оператори поштового зв'язку, то для набуття статусу емітента та отримання права на надання послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, зазначені особи мають отримати ліцензію на надання фінансових платіжних послуг у порядку, визначеному чинним законодавством.

Отже, електронні гроші представляють собою електронні форми грошових зобов'язань, які зберігаються на електронному пристрої власника. Ознаками електронних грошей є:

- віртуальна форма вираження грошового зобов'язання;
- цифрова форма – зберігаються на електронних пристроях або серверах, зокрема, в електронних гаманцях;
- розширене коло суб'єктів-емітентів, включно із банками та небанківськими установами, в той час як звичайні фіатні гроші випускаються виключно Національним банком України.
- можуть бути конвертовані в готівкові кошти або навпаки;
- являють собою право вимоги – власники електронних грошей мають право грошової вимоги до емітента, який зобов'язаний ці вимоги погашати. Унаслідок переказу електронних грошей їх одержувач набуває право грошової вимоги до того самого суб'єкта (емітента), що й платник [19, с. 392].
- використовуються для безготівкових розрахунків, зокрема покупок онлайн, сплати податків тощо.

Тобто фактично електронні гроші є, так би мовити, «приватними» грошима, які емітуються персонально за зверненням користувача (комерційного агента) відповідним емітентом, який власними коштами забезпечує їхню майнову (економічну) цінність, гарантуючи їх обмін на законний засіб платежу – готівкові чи безготівкові гроші [19, с. 396]. Їх перевагами є швидкість і зручність (транзакції здійснюються миттєво без потреби у фізичній присутності), доступність (можливість розрахунків у будь-який час і в будь-якому місці, де є підключення до інтернету), безпека (забезпечується за допомогою шифрування та багаторівневих механізмів захисту), зниження витрат (менше витрат на обробку платежів порівняно з готівкою чи банківськими переказами) [9].

Відповідно до інформації Національного банку України (далі – НБ України) на теперішній час шість банків мають право здійснювати випуск електронних грошей, а саме:

- АТ «Сенс-Банк»;
- ПАТ «Банк Восток»;
- ПАТ «Таскомбанк»;
- АБ «Укргазбанк»;
- АТ «Райффайзен Банк Аваль»;
- ПАТ «МТБ Банк».

При цьому відповідно до п. 16 Постанови НБ України «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» призупинено операції з випуску й розповсюдження банками-емітентами електронних грошей, поповнення ними електронних гаманців та розповсюдження електронних грошей [14].

Законодавство містить заборони емітентам електронних грошей на здійснення окремих операцій, а саме:

- надавати кредит із коштів, які є зобов'язанням цього емітента за випущеними ним електронними грошима;
- нараховувати на суму електронних грошей відсотки та/або інший вид доходу, пов'язаного з тривалістю періоду часу, протягом якого споживач, користувач, комерційний агент мають їх у своєму розпорядженні;

- залучати комерційних агентів для випуску електронних грошей;
- надавати споживачам або користувачам на умовах кредиту кошти для виконання платіжних операцій з електронними грошима;
- надавати кредит електронними грошима [12].

При відкритті або закритті електронного гаманця платника податків емітент електронних грошей зобов'язаний у день відкриття або закриття електронного гаманця надіслати повідомлення про це до контролюючого органу, в якому обліковується платник податків. Контролюючий орган не пізніше наступного робочого дня з дня отримання повідомлення зобов'язаний направити повідомлення про взяття електронного гаманця на облік або про відмову у цьому. Лише після взяття електронного гаманця на облік можуть здійснюватися операції з ним.

Відповідно до п. 69.7 ст. 69 ПК України фізичні особи – підприємці та особи, які ведуть незалежну професійну діяльність, зобов'язані повідомляти про свій статус емітентів електронних грошей, в яких такі особи відкривають електронні гаманці. Якщо це не відбулося передбачено накладання штрафу в розмірі 680 грн. (п.118.3 ПК України) [10].

Щодо всіх електронних гаманців, відкритих або закритих у період дії воєнного стану на території України платникам податків, банки, інші фінансові установи, небанківські надавачі платіжних послуг, емітенти електронних грошей зобов'язані направити повідомлення не пізніше одного місяця з дати припинення або скасування воєнного стану на території України [20].

Законодавством чітко визначений перелік операцій, що можуть вчинюватись з використанням електронних грошей. Операції диференційовано залежно від суб'єкта, який їх здійснюватиме, а саме:

- суб'єкти господарювання мають право:
 - оплачувати товари, роботи і послуги, що придбаваються ними з метою провадження своєї господарської діяльності;
 - сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі у порядку та на умовах, визначених законодавством;
 - сплачувати благодійні внески та пожертвування;
 - приймати електронні гроші як засіб платежу за товари (роботи, послуги), що продаються (виконуються, надаються) ними;
 - повертати електронні гроші користувачам у разі повернення такими користувачами товару, придбаного за електронні гроші, відповідно до законодавства про захист прав споживачів або в інших випадках, визначених законодавством;
 - здійснювати перерахування між власними електронними гаманцями;
- споживачі мають право:
 - оплачувати товари, роботи і послуги, що придбаваються для власного споживання;
 - перераховувати електронні гроші на користь інших користувачів, які є споживачами, або між власними електронними гаманцями;
 - сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі у порядку та на умовах, визначених законодавством;
 - сплачувати благодійні внески та пожертвування;

– органи державної влади або органи місцевого самоврядування, які забезпечують реалізацію фіскальної функції державного бюджету або місцевих бюджетів:

– приймати електронні гроші від користувачів як сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів у порядку та на умовах, визначених законодавством;

– повертати електронні гроші користувачам у порядку та на умовах, визначених законодавством [10].

Законодавством встановлено певні обмеження для операцій з електронними грошима:

– для припейд-картки – електронний гаманець поповнюється та використовується на загальну максимальну суму платежів не більше ніж 5000 грн (пп. 1 п. 16 Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними) [12];

– оплата за товари на користь нерезидента та прийняття електронних грошей в оплату товарів від нерезидента – не більше 400 тис. грн (пп. 70, 71 Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними) [12];

– не допускається прийняття електронних грошей на єдиний рахунок, що використовується для сплати податків і єдиного соціального внеску (п. 35.1. ПК України) [10].

Продаж електронних грошей їхнім користувачем не оподатковується, так як це є обміном грошових коштів, а не продажем товару. Правила обліку ПДВ щодо операцій з електронними коштами такі ж, як і зі звичайними.

Платіжні засоби, що емітуються на базі платіжних систем та рахунки для користувачів як правило формуються у вигляді електронних гаманців. Серед українських платіжних систем, в яких емітуються електронні гроші, найбільш поширені наступні: Maxi, Global Money, Простір (НСМЕП), електронні гаманці на картах Visa, MasterCard. До найпоширеніших електронних грошей емітентів-нерезидентів, що використовуються в Україні відносяться WebMoney та PayPal [15].

Особливості оподаткування операцій предметом яких є електронні гроші.

1. Відповідно до пп. 196.1.5. ст. 196 ПК України операції з випуску, погашення електронних грошей не є об'єктом оподаткування ПДВ, оскільки класифікуються, як послуги з розрахунково-касового обслуговування.

2. Відповідно до пп. а, п. 187.1 ст. 187 ПК України податкові зобов'язання з ПДВ за операціями з постачання товарів або послуг, які є об'єктом оподаткування ПДВ, у випадку якщо товари або послуги ще не поставлені, але оплата за них вже здійснена електронними грошима виникають на дату перерахування електронних грошей покупцем на електронний гаманець постачальника (платника ПДВ) як оплати за товари або послуги у такого постачальника виникає обов'язок щодо визначення податкових зобов'язань з ПДВ та складання податкової накладної і її реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних у терміни, встановлені ПК України. Зокрема, такі зміни передбачають, що операції з електронними грошима не визнаються об'єктом оподаткування ПДВ, якщо вони не супроводжуються будь-якими постачаннями товарів або послуг. Це означає, що електронні гроші можуть використовуватися для обробки платежів без додаткового податкового навантаження, на яке зазвичай впливають традиційні каналами розрахунків.

Фактично, здійснюючи продаж товарів, робіт, послуг за електронні гроші, суб'єкти господарювання на кінцевому етапі отримують на власний рахунок у банку безготівкові кошти, які підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства України [3, с. 16].

3. У випадку застосування касового методу для цілей оподаткування датою виникнення податкових зобов'язань є дата зарахування (отримання) коштів на електронний гаманець у емітента електронних грошей, а датою віднесення сум податку до податкового кредиту є дата списання коштів з електронних гаманців у емітента електронних грошей.

4. Суми ПДВ будуть включатися до складу податкового кредиту у випадку, якщо товари або послуги постачальником-платником ПДВ ще не поставлені, але оплата за них вже здійснена покупцем – платником ПДВ електронними грошима на дату списання з електронного гаманця покупця (платника ПДВ) електронних грошей в рахунок оплати вартості товарів або послуг на електронний гаманець їх постачальника (платника ПДВ). При цьому суми ПДВ підлягають включенню до складу податкового кредиту покупця (платника ПДВ) на підставі податкової накладної, складеної і зареєстрованої в Єдиному реєстрі податкових накладних постачальником (платником ПДВ) [5].

5. Якщо фізична особа отримує дохід у вигляді електронних грошей, об'єкт оподаткування податком на доходи фізичних осіб у такої фізичної особи виникає у день зарахування коштів на електронний гаманець, який являє собою обліковий запис для обліку, зберігання електронних грошей та здійснення операцій з ними, у вигляді платіжного додатку. Зазначене положення закріплене нормою пп. 168.1.3 пп. 168.1 ст. 168 ПК України, відповідно до якої якщо окремі види оподатковуваних доходів (прибутків) не підлягають оподаткуванню під час їх нарахування чи виплати, але не є звільненими від оподаткування, платник податку зобов'язаний самостійно включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу податку та подати річну декларацію з цього податку [0].

6. В ході запровадження електронних грошей відбулося віднесення до поняття «дохід з джерелом їх походження з України» доходу надавачів платіжних послуг від здійснення діяльності на платіжному ринку. При цьому кошти, що отримуються надавачами платіжних послуг від користувачів платіжних послуг для здійснення платіжних операцій не вважається доходами. Крім того, до операцій, що не є об'єктом оподаткування ПДВ, віднесено:

- випуск та погашення електронних грошей;
- надання послуг, пов'язаних з виконанням платіжних операцій, що надаються надавачами платіжних послуг, операторами платіжних систем, розрахунково-касовим обслуговуванням [4, с. 145].

Відповідно до п. 95.3 ст. 95 ПК України з електронного гаманця платника податків можуть бути стягнені кошти за наявності рішення суду у розмірі суми податкового боргу або його частини [10]. Водночас, під час перерахування коштів на рахунок Державної податкової служби України з електронного гаманця на рахунок податкового органу надійдуть звичайні фіатні кошти через Державну казначейську службу України. При цьому особі, яка сплачує податок, варто переконатись у тому,

що оператор електронних грошей забезпечить процес зарахування фіатних грошей. В протилежному випадку є ризик, що платіж не проведеться та виникнуть податкові зобов'язання у платника [6]. Водночас, за порушення строку зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів з вини емітента електронних грошей він сплачує штрафи, відповідно до п. 124.1 ПК України:

- при затримці до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, - у розмірі 5 % погашеної суми податкового боргу;

- при затримці більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, - у розмірі 10 % погашеної суми податкового боргу [10].

Також, за порушення строку зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів, установлених Законом України «Про платіжні послуги», з вини емітента електронних грошей він сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати (п. 129.6 ст. 129 ПК України). При цьому платнику податків пеня не нараховується, а нарахована – підлягає анулюванню, зокрема, за вчинення діяння (дії чи бездіяльності) з вини емітента електронних грошей (пп. 129.9.4 п. 129.9 ст. 129 ПК України).

Якщо у підприємства при провадженні господарської діяльності виникне ситуація, коли в нього з'явиться податковий борг (внаслідок відкриття виконавчого провадження за результатами суду або по несплаті податків до бюджету), на рахунок в електронних грошах може накладатися арешт.

Також контролюючі органи уповноважені:

- стягувати кошти платника з електронного гаманця у емітента електронних грошей, що обслуговують платника податків, на суму податкового боргу або його частини;

- зупиняти видаткові операції по електронному гаманцю платника податків у емітента електронних грошей.

Запровадження електронних грошей в Україні суттєво вплинуло на адміністрування податків, оскільки воно відкрило нові можливості для сплати податків та оптимізації податкового процесу. Основні переваги запровадження електронних грошей для адміністрування податків:

- спрощення процедур – електронні гроші дозволяють спростити процес сплати податків для платників. Відтепер платники можуть використовувати електронні гаманці для здійснення розрахунків, що зменшує витрати часу і фінансових ресурсів на традиційні методи сплати податків, як-от банківські перекази чи перебування у чергах;

- збільшення прозорості – використання електронних грошей забезпечує більшу прозорість у податкових операціях, оскільки всі транзакції можна автоматично відслідковувати та записувати. Це допомагає у запобіганні ухиленню від сплати податків і зменшує ризики зловживань з боку платників;

- автоматизація процесу – наявність електронного кабінету платників податків дозволяє їм з легкістю контролювати свої податкові зобов'язання та здійснювати відповідні операції.

Однак, незважаючи на очевидні переваги, цифровізація адміністрування податків викликає певні труднощі:

– технічні аспекти – важливим аспектом є необхідність модернізації технічної інфраструктури і систем безпеки для обробки електронних платежів, адже постійно з’являються нові ризики, пов’язані з кібербезпекою й захистом персональних даних платників податків;

– правовий статус електронних грошей – наявність чіткої правової основи для використання електронних грошей у податкових розрахунках відіграє важливу роль у зазначеному процесі. На теперішній час в Україні відбувається активна розробка законодавства, що регулює випуск і використання електронних грошей, а також сплату податків з їх використанням;

– освіта та підготовка працівників – для ефективного впровадження новітніх технологій необхідно підвищувати фаховість співробітників податкових органів, а також платників податків у напрямку освоєння новітніх платформ та систем оплати.

Адміністрування податків при запровадженні електронних грошей є важливим аспектом сучасної фінансової системи, яке охоплює регулювання та контроль за використанням електронних грошових одиниць у податкових правовідносинах. Сьогодні електронні гроші в Україні можуть використовуватись у різноманітних розрахунках, зокрема, й при сплаті податків і зборів. Це стало можливим завдяки впровадженню новітніх нормативних змін. При цьому електронні гроші можуть стати важливим інструментом для забезпечення швидкого і зручного процесу сплати податків, що в свою чергу може підвищити рівень compliance серед платників податків, адже легко доступні та зрозумілі механізми сплати стимулюють добросовісність у дотриманні податкового законодавства.

Висновки. Таким чином, інтеграція електронних грошей у систему адміністрування податків в Україні не лише забезпечує нові можливості для платників податків, а й сприяє загальному удосконаленню податкового контролю, що є важливим для дотримання рівності та справедливості в оподаткуванні. Тому запровадження електронних грошей обіцяє суттєві зміни в адмініструванні податків, зокрема спрощення відповідних процедур та підвищення їх прозорості. Проте законодавство, технологічні та освітні виклики потребують їх термінового вирішення для того, щоб трансформація відбулася успішно і стала в Україні базою для створення ефективної системи адміністрування податків при запровадженні електронних грошей. Запровадження сучасного законодавства, яке гармонізуватиметься з європейськими стандартами, дозволить Україні не лише інтегруватися до глобального цифрового простору, а й скористатися перевагами зростання цього сектору.

Список використаних джерел:

1. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0110>.

2. Бабич Є.Ю., Ліптуга В.О. Фінансово-правове регулювання обігу віртуальних валют. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 221-226.
3. Верес І. Поняття та ознаки електронних грошей. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 15-19.
4. Грицай С.О. Електронні гроші: поняття та нові аспекти використання. *Форум права*. 2023. № 74 (1). С. 141-150.
5. Інформаційний лист Державної Податкової служби України. 2023. № 2. URL <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/informatsiyni-listi/>.
6. Коробчей А. Легалізація електронних грошей за Законом № 2888-IX. *Pravo*. URL: <https://pravo.ua/lehalizatsiia-elektronnykh-hroshei-za-zakonom-2888-ix/>.
7. Кошіль А., Мельянова Л. Економічна сутність та облікове відображення електронних грошей в умовах сучасності. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*. 2023. Volume 4. С. 397-408.
8. Лоскоріх Г.Л., Перчі О.Ф. Теоретичні аспекти податкового адміністрування в сучасних реалізації бюджетно-податкової системи. *Агросвіт*. 2024. № 16. С. 118-127.
9. Морозова Л.С., Федорчук Д.Р. Економічна сутність цифрових фінансових інструментів. *Ефективна економіка*. 2025. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5768/5822>.
10. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг : Закон України від 12 січ. 2023 р. № 2888-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#Text>.
12. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними : Постанова Національного банку України від 29 вер. 2022 р. № 210. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text>.
13. Про платіжні послуги : Закон України від 30 чер. 2021 р. № 1591-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
14. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова правління Національного банку України від 24 лют. 2022 р. № 18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.
15. Савчук Т. Електронні гроші в системі оподаткування. URL : <https://id-legalgroup.com/blog/elektronni-hroschi-v-systemi-opodatkuvannia-tetiana-savchuk-audytor-id-legal-group/>.
16. Товкун Л.В., Ахмедова А.О. Правове регулювання електронних грошей в Україні та Великій Британії (порівняльний аналіз). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 278-281.
17. Федорчак О.Є. Вплив цифровізації на ефективність податкових систем. *Академічні візії*. 2024. Вип. 30. С. 1-8.
18. Формування цифрового майбутнього Європи. URL : https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/04/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf.
19. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 663 с.

20. Юрченко Г. Небанківські надавачі платіжних послуг. Електронний гаманець. URL: <https://audit-invest.com.ua/ua/articles/blog/nebankivski-nadavachi-platizhnyh-poslug-elektronnyj-gamanets>.

References:

1. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0110>.
2. Babych, E.Y. & Liptuga, V.O. (2024). Financial and legal regulation of virtual currencies circulation [Finansovo-pravove rehuliuвання obihu virtualnykh valiut]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. 86. 221-226.
3. Veres, I. (2017). The concept and features of electronic money [Poniattia ta oznaky elektronnykh hroshei]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 8. 15-19.
4. Hrytsai, S.O. (2023). Electronic money: concept and new aspects of use [Elektronni hroshei: poniattia ta novi aspekty vykorystannia]. *Forum prava*. 74 (1). 141-150.
5. Information letter of the State Tax Service of Ukraine (2023). [Informatsiinyi lyst Derzhavnoi Podatkovoï sluzhby Ukrainy]. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/informatsiyni-listi/>.
6. Korobchei, A. (2020). Legalisation of electronic money under the Law № 2888-IX. Pravo. [Lehalizatsiia elektronnykh hroshei za Zakonom № 2888-IKh]. URL: <https://pravo.ua/lehalizatsiia-elektronnykh-hroshei-za-zakonom-2888-ix/>.
7. Koshil, A. & Meliankova, L. (2023). Economic essence and accounting reflection of electronic money in the modern conditions [Ekonomichna sutnist ta oblikove vidobrazhennia elektronnykh hroshei v umovakh suchasnosti]. *Acta Academiae Bregensiensis. Economics*. 4. 397-408.
8. Loskorikh, G.L. & Perchi, O.F. (2024). Theoretical aspects of tax administration in modern implementations of the budgetary and tax system [Teoretychni aspekty podatkovoho administruvannia v suchasnykh realizatsii biudzhethno-podatkovoï systemy]. *Ahrosvit*. 16. 118-127.
9. Morozova, L.S. & Fedorchuk, D.R. (2025). Economic essence of digital financial instruments [Ekonomichna sutnist tsyfrovvykh finansovykh instrumentiv]. *Efektivna ekonomika*. 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5768/5822>.
10. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine. (2010). 2755-VI. [Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy 2755-VI]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
11. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on Payment Services: Law of Ukraine. (2023). 2888-IX. [Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo platizhnykh poslug : Zakon Ukrainy. 2023. 2888-IKh. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#Text>.
12. On Approval of the Regulation on Issuance of Electronic Money and Payment Transactions with It: Resolution of the National Bank of Ukraine. (2022). [Pro zatverdzhennia]

- nia Polozhennia pro vypusk elektronnykh hroshei ta zdiisnennia platizhnykh operatsii z nymy : Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy 2022.]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text>.
13. On Payment Services : Law of Ukraine. (2021). 1591-IX. [Pro platizhni posluhy : Zakon Ukrainy]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
 14. On the work of the banking system during the period of martial law : Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine. (2022). 18. [Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu : Postanova pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.
 15. Savchuk, T. Electronic money in the taxation system. [Elektronni hroshei v systemi opodatkuvannia]. URL : <https://id-legalgroup.com/blog/elektronni-hroshei-v-systemi-opodatkuvannia-tetiana-savchuk-audytor-id-legal-group/>.
 16. Tovkun, L.V. & Akhmedova, A.O. (2020). Legal regulation of electronic money in Ukraine and the United Kingdom (comparative analysis). [Pravove rehuliuвання elektronnykh hroshei v Ukraini ta Velykii Brytanii (porivnialnyi analiz)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 9. 278-281.
 17. Fedorchak, O.E. (2024). The impact of digitalisation on the efficiency of tax systems [Vplyv tsyfrovizatsii na efektyvnist podatkovykh system]. *Akademichni vizii*. 30. 1-8.
 18. Shaping Europe's digital future. (2020). [Formuvannia tsyfrovoho maibutnoho Yevropy]. URL: https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/04/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf.
 19. Shimon, S.I. (2014). Theory of property rights as objects of civil legal relations. [Teoriia mainovykh prav yak obektiv tsyvilnykh pravovidnosyn]: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 663 p.
 20. Yurchenko, G. Non-bank payment service providers. Electronic wallet. [Nebankivski nadavachi platizhnykh posluh. Elektronnyi hamanets]. URL: <https://audit-invest.com.ua/ua/articles/blog/nebankivski-nadavachi-platizhnyh-poslug-elektronnyj-gamanets>.

УДК: 336.7

Олена Борисюк

кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
borisjuk.lena@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9411-4118

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БАНКІВСЬКОМУ ТА СТРАХОВОМУ БІЗНЕСІ

Olena Borysiuk

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BANKING AND INSURANCE BUSINESS

Анотація. У дослідженні визначено можливості застосування технологій штучного інтелекту на етапах ланцюжка створення вартості комерційних банків і страховиків та трансформація ланцюжка такої вартості під впливом даних технологій. Вивчено основні підходи до формування ланцюжка вартості у банківській та страховій галузі, а також ключові характеристики бізнес-процесів, що входять до неї. Особливу увагу приділено технологічній складовій як базису у розвиток сучасного цифрового банкінгу. Виявлено основні напрямки впровадження сучасних технологій штучного інтелекту як прикладних, і генеративних моделей. Аналіз ланцюжка вартості показав, що створення та використання моделей AI – це самостійний допоміжний процес, робота якого не тільки впливає на основну діяльність банку, а й потребує певного рівня розвитку технологій та ризик-менеджменту в банку. За результатами дослідження зроблено висновки про те, що впровадження інновацій у галузі штучного інтелекту збільшує вартість компанії за рахунок зростання ефективності бізнес-процесів. Впровадження штучного інтелекту потребує технологічної зрілості, а його використання є самостійним технологічним процесом, що потребує участі допоміжних процесів, наприклад ризик-менеджменту.

Ключові слова: інноваційні технології, штучний інтелект, банківські та страхові продукти, оцифрування, інформаційно-комунікаційні технології в страхуванні.

Abstract. The study identifies the possibilities of applying artificial intelligence technologies at the stages of the value chain of commercial banks and insurers and the transformation of the value chain under the influence of these technologies. The main

approaches to the formation of the value chain in the banking and insurance industry, as well as the key characteristics of the business processes included in it, are studied. Particular attention is paid to the technological component as a basis for the development of modern digital banking.

The main directions of implementing modern artificial intelligence technologies as applied and generative models are identified. The analysis of the value chain showed that the creation and use of AI models is an independent auxiliary process, the work of which not only affects the main activities of the bank, but also requires a certain level of technology development and risk management in the bank. Based on the results of the study, conclusions are drawn that the implementation of innovations in the field of artificial intelligence increases the value of the company by increasing the efficiency of business processes.

The use of artificial intelligence is one of the stages of the development of the digital economy, the peculiarity of which is the application of promising technologies, such as the Internet, big data, virtual and augmented reality technologies, robotics, quantum technologies and blockchain. AI is the ability of computer systems to imitate human cognitive functions, such as learning or problem solving. Our study focuses on modern AI technologies - generative models, including large language models (solve general tasks on multimodal data), application models (solve specific tasks).

The methodology for analyzing the value chain in the banking and insurance industry is a universal tool for assessing the competitiveness of a business. Due to the development of technologies and the transformation of the business model, its main components change, despite the preservation of the key element of the chain - the banking and insurance product.

Modern technological trends in the banking and insurance industry are determined by the possibility of applying artificial intelligence models. They can be divided into two types: applied artificial intelligence models and generative models. The latter are distinguished by the fact that they can not only work with data from several modalities, but also solve several tasks without additional training. The potential of such models is still being tested by business, but already now we can distinguish areas of use: smart search, co-pilots, smart assistants, content generation.

Key words: *innovative technologies, artificial intelligence, banking and insurance products, digitization, information and communication technologies in insurance.*

Постановка проблеми та зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному світі інноваційні технології стають ключовими драйверами розвитку бізнесу, зокрема у фінансовому секторі, який включає в тому числі й банківську та страхову діяльність. Швидкий розвиток цифрових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн, великі дані та мобільні платформи, вимагає від фінансових установ адаптації до нових умов функціонування. Проблема полягає в необхідності комплексного підходу до впровадження інноваційних технологій у банківському та страховому бізнесі, що включає аналіз споживчих потреб, адаптацію до нових конкурентних умов, дотримання регуляторних вимог та забезпечення безпеки даних. Вирішення цих проблем є критично важливим для успішного розвитку фінансових установ у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій і публікацій. Велика кількість дослідників, серед яких В. Дранус, Л. Дранус, Н. Трушкіна, С. Волосович,

О. Фоміна, О. Сосновська, І. Сіренька, О. Віленчук, Г. Кулина, працюють над питанням розвитку та впровадження інноваційних підходів до фінансового управління страховими компаніями та банками в умовах воєнного стану. О. Сосновська досліджує актуальні напрями процесу інноватизації страхового бізнесу в Україні. До інноваційних інструментів відносить: андеррайтинг обліку, смарт-контракти, мобільні додатки, блокчейн технології у страхуванні. П. Пузирьова, О. Покальчук акцентують увагу на основних інноваційних стратегіях у розвитку страхових компаній, а саме на використанні інновацій. Н. Ситник, М. Михайлюк подають характеристику страхового ринку України в умовах війни. Дослідники зазначають, що основними труднощами є загроза фінансовій безпеці, втрата майна внаслідок воєнних дій, подання недостовірної інформації страховика та ін. О. Петрук, А. Полчанов, С. Ніколаєнко, С. Дячек визначають етапи розвитку страхових компаній в умовах війни. На їхню думку, для цього потрібно підтримувати на належному рівні менеджмент компанії, її структуру, визначити фінансові цілі, розробити фінансову стратегію та ін.

В. Братюк, М. Меденці з'ясовують особливості та основні шляхи розвитку менеджменту банків. Н. Внукова подає аналіз фінансових показників банків в умовах сучасності. О. Петрук, А. Полчанов, С. Ніколаєнко, С. Дячек наводять приклади уникнення кризових ситуацій у розвитку банків. І. Чуницька та Л. Богріновцева досліджують основні тенденції діяльності страхових компаній та банків на фінансовому ринку України після запровадження воєнного стану та визначають, на цій основі, перспективи діяльності страхових компаній у післявоєнний період.

Формулювання мети дослідження. Метою даного дослідження є всебічний аналіз впливу інноваційних технологій на розвиток банківського та страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання штучного інтелекту є одним із етапів розвитку цифрової економіки, особливість якої полягає у застосуванні перспективних технологій, таких як інтернет, великі дані, технології віртуальної та доповненої реальності, робототехніка, квантові технології та блокчейн. AI є здатністю комп'ютерних систем імітувати когнітивні функції людини, такі як навчання або вирішення проблем. У нашому дослідженні сфокусовано увагу на сучасних технологіях AI - генеративних моделях, включаючи великі мовні моделі (вирішують загальні завдання на мультимодальних даних) та прикладні моделі (розв'язують конкретні завдання).

Застосування моделей штучного інтелекту дозволяє трансформувати бізнес, значно збільшити його операційну та економічну ефективність. Зацікавленість бізнесу у використанні цих технологій підтверджується значним зростанням глобальних приватних інвестицій у технології штучного інтелекту: інвестиції в штучний інтелект (AI) та хмарні технології у США, Європі та Ізраїлі відновлюють своє зростання після трирічного спаду. Згідно зі звітом венчурної компанії Accel, обсяг фінансування цих сфер досягнув 79,2 млрд дол. США до кінця 2024 року. Це на 27% більше, ніж у 2023 році, коли цей показник становив 2,5 млрд дол. США [1].

Інноваційні технології відіграють значну роль у розвитку як банківського, так і страхового секторів. Ці технології спрямовані на підвищення ефективності, зниження витрат та покращення досвіду клієнтів.

У банківському секторі інноваційні технології включають [2, с. 66]:

- мобільний банкінг: дозволяє клієнтам керувати своїми рахунками та здійснювати операції через мобільні пристрої.

- інтернет-банкінг: забезпечує доступ до широкого спектра фінансових послуг онлайн.

- безконтактні платежі: використовують NFC-технологію для здійснення платежів без фізичного контакту з терміналом.

- цифрові платіжні системи: підвищують швидкість і безпеку транзакцій.

Впровадження цих інновацій допомагає банку зменшити операційні витрати й збільшити клієнтську базу завдяки зручності використання послуг.

У страховому бізнесі інновації також суттєво впливають на розвиток галузі:

- онлайн-платформи та мобільні додатки: дозволяють швидко оформляти поліси й отримувати доступ до різних страхових продуктів через інтернет чи смартфони.

- штучний інтелект (AI) та аналітика даних: допомагають краще оцінювати ризики й створювати персоналізовані продукти для клієнтів. AI також покращує досвід обслуговування шляхом автоматизації процесів.

- блокчейн-технології: забезпечують безпеку даних про поліси й виплати, що знижує ризики для страховиків і підвищує довіру клієнтів до компанії.

Цифровізація в сфері страхування розширює можливості надання нових видів продукції, таких як кіберстрахування або мікрострахування, які відповідають сучасним потребам споживачів.

Порядок аналізу ефективності застосування AI може бути використаний компаніями банківської та страхової галузі, що приймають рішення про впровадження штучного інтелекту в бізнес-процеси, що визначає практичну значущість дослідження.

Методологію ланцюжка створення вартості було розроблено М. Портером завдяки визначення конкурентних переваг підприємства. У науковій літературі дана концепція була уточнена для компаній банківського сектора Е. Ламарком, Т. Пушманом, А. Рейнером та іншими. Ключовою проблемою визначення ланцюжка створення вартості є віднесення процесів до основної чи підтримуючої функції. Статті початку 2000-х рр., наприклад Е. Ламарка, визначають, що схема аналізу створення вартості Портера застосовна до банків, і ключовим елементом створення вартості є маркетинг та продаж банківських продуктів.

Пізнні дослідження еволюції банківської та страхової галузі визначають зростаючу роль технологій та цифровізації банківської та страхової інфраструктури. Наприклад, Т. Пушман і А. Рейнер відзначають зміну поведінки клієнтів банків, визначаючи їх як «цифрових чужемців» (digital natives), тобто які користуються цифровими технологіями на повсякденній основі. Результатом такої трансформації став вихід технологічної складової сервісів банку на перше місце. Вона дозволила банкам стати клієнтоорієнтованішим бізнесом за рахунок персоналізації інтерфейсу додатків банківських сервісів, розширення каналів комунікації з клієнтами та банківських продуктів.

На рис. 1 представлено ланцюжок створення вартості у банківській галузі: ключовою особливістю тут є існування цифрового простору банку, який забезпечує онлайн-взаємодію. Сам банк через цей канал надає фінансові продукти.

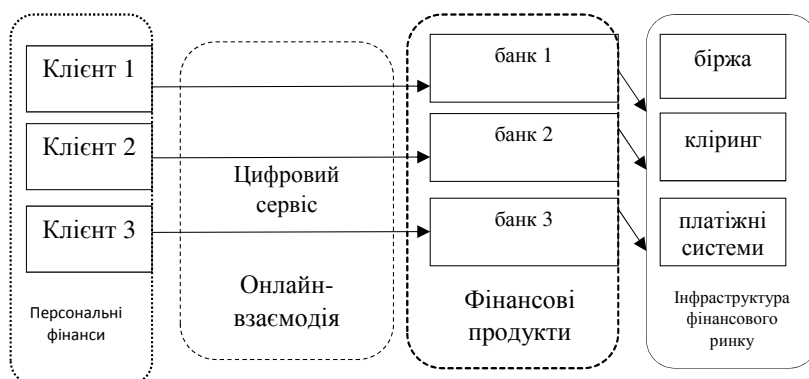

Рис. 1. Ланцюжок створення вартості комерційних банків в умовах цифрової трансформації

Джерело: систематизовано за джерелами [1; 4; 7]

Дослідження 2020-х рр. фокусуються на інноваційній активності банків, що дозволяє підвищити ефективність процесів банківської діяльності та впроваджувати інновації у продукти банку та його бізнес-модель. Цифрова трансформація банківського бізнесу сприймається як стартовий майданчик для впровадження проривних технологій (disruptive technologies), таких як соціальні медіа, фінтех, блокчейн, штучний інтелект. Деякі дослідники виділяють технологічний зміст банківської діяльності у підтримуючий напрямок, відзначаючи при цьому осучаснення банківської галузі, що означає таку організацію бізнес-моделі, яка передбачає співіснування як поступового розвитку, так і інноваційних змін.

На рис. 2 представлена модель створення вартості у сучасному банку. Вона містить у собі основні напрямки діяльності банку – маркетинг та продаж банківських продуктів, ефективність залучення коштів – фондуювання, реалізацію транзакцій, управління ризиками та ліквідністю банку. Всі ці види діяльності взаємопов'язані, оскільки продаж банківських продуктів без управління ризиками може, навпаки, вести до зниження вартості компанії. Відсутність необхідної технологічної бази знижує можливості банку ефективно реалізовувати процес продажу та ризик-менеджменту, знижує маржинальність продажів. Іноді технологічні та операційні процеси поєднуються в одну функцію, тому що в сучасній банківській справі операційні процеси реалізуються через роботу з даними клієнтів та їх обробку за допомогою технологічних систем.

Потреба в інноваціях у банківській та страховій галузі спирається на три основні мотиви:

1) покращення операційної ефективності, яка може супроводжуватися повною зміною бізнес-процесу або навіть бізнес-моделі;

2) продовження зростання ринку та/або зростання прибутковості, особливо в тих випадках, коли на ринку присутня висока конкуренція і потрібна підвищена увага до клієнта та його потреб;

3) ефективний ризик-менеджмент, у тому числі оптимізація процесів ухвалення рішень.

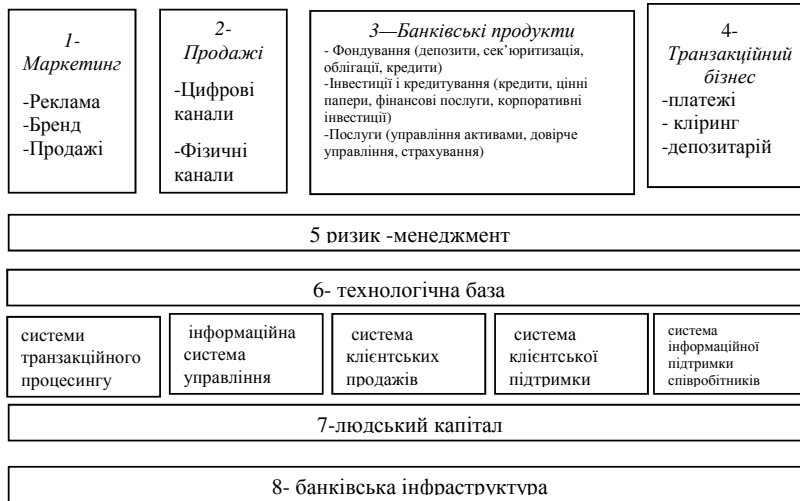

Рис.2. Ланцюжок створення вартості в банку з обліком підтримуючої діяльності

Джерело: систематизовано за джерелами [2; 4; 8]

Аналіз ланцюжка створення вартості щодо ступеня і характеру на неї технологій штучного інтелекту здійснюється зі зміни перелічених вище параметрів. Розуміння того, на який із елементів ланцюжка впливає AI, дозволить визначити пріоритети інвестицій та впровадження їх у практичну діяльність.

Банківський і страховий бізнес використовує моделі, які застосовуються для вирішення когнітивних завдань на основі наступних технологій:

– машинне навчання. Цей напрямок заснований на техніці навчання моделі на даних з метою формування між предикатом і предиктором математичного взаємозв'язку, вираженого в рівнянні та максимізує статистичну метрику. Ключова відмінність - відсутність алгоритмів із заздалегідь визначеними правилами;

– комп'ютерний зір. Моделі цього виду технології працюють з розпізнаванням або генерацією даних у формі зображень. На даний момент точність розпізнавання зображень перевершує людські можливості: показник правильності (ассурасу) становить 99% для останніх моделей Microsoft Cloud проти 94,9% правильності розпізнавання людиною;

– обробка природної мови. Моделі цього виду працюють з розпізнаванням та генерацією текстових даних. Традиційно вони вирішують такі завдання: розпізнавання тексту та визначення логічних взаємозв'язків між одиницями тексту, визначення емоційного забарвлення тексту, машинний переклад тексту, розпізнавання мовлення та оцифрування її в текстовій формі;

– глибоке навчання із підкріпленням. Особливий вид моделей, який працює за принципом агента, який максимізує нагороду за коректні дії та мінімізує штрафи на підставі власного досвіду взаємодії з оточенням. Широко застосовується у роботі промислових роботів та автономного транспорту.

Робота даних моделей вже зараз активно використовується банками та страховиками майже всіх етапах. Моделі машинного навчання створюються з метою оцінки кредитних ризиків, прогнозів ринкової кон'юнктури, розрахунку еластичності попиту клієнтів на банківські та страхові продукти. Комп'ютерний зір дозволяє в режимі реального часу відстежувати роботу менеджерів клієнтів, знижуючи операційні ризики. Моделі обробки природної мови автоматизують процеси розпізнавання документів, дозволяють аналізувати якість комунікації з клієнтами банку з допомогою транскрибації промови. Глибоке навчання може використовуватися банками та страховиками під час аналізу бізнес-процесів та шляхів їх удосконалення. Наступним кроком розвитку моделей глибокого навчання є штучний генеративний інтелект.

Даний тип технології відкриває великі можливості застосування порівняно з прикладними моделями, оскільки здатний працювати з неструктурованими та мультимодальними даними – текстом, аудіо, відео, зображеннями, програмним кодом, математичними, хімічними та фізичними формулами. Генеративні моделі можуть бути адаптовані до роботи над усіма переліченими вище завданнями, що робить їх ближче до технологій загального призначення, тобто до сильного штучного інтелекту.

В основі генеративних моделей лежать такі технології:

1. Базові моделі (foundation models). Моделі глибокого навчання, розраховані на велику кількість неструктурованих, нерозмічених даних, які потім можуть бути адаптовані до вирішення специфічних завдань. Після успішного запуску ChatGPT великі технологічні компанії випустили:

– модель PaLM 2 (Google, кінець 2022 р.), яка працює на 540 млрд параметрів і вже застосовується в продукті Bard;

– модель LLaMA (Facebook, лютий 2023) на 13 млрд. параметрів. В липні 2023 року модель стала доступною для комерційного використання;

– суттєво покращилась модель DALL-E (OpenAI), яка натренована на генерацію зображень з тексту.

2. Сучасне апаратне забезпечення. Для прискорення обчислень використовують графічні процесори (GPU – graphic processing units). Особливістю характеристик моделей стало використання величезного масиву даних, що значно збільшує потребу в обчислювальних потужностях.

3. Технології інтеграції. Це окремі надбудови поверх базової моделі, спрямовані на вузьке налаштування результатів моделі до конкретного набору даних, завдань та запитів. Найбільш загальним прикладом є етичні фільтри, конкретні бази даних, наприклад, медичні висновки, які дозволяють моделі отримати специфічну інформацію для навчання.

Технологія генеративного штучного інтелекту має чотири ключові напрями застосування – розумний пошук, копілот, розумні асистенти та генерація контенту. У табл. 1 представлені напрями та приклади такої реалізації.

Таблиця 1

Напрями впровадження генеративних моделей з прикладами застосування в банківському та страховому бізнесі

Напрямки	Опис	Приклади використання
Розумний пошук	Трансформація пошукових запитів: замість набору посилань - агрегована з різних джерел відповідь на запит	Пошуковики Google
Копілот	Цифровий двійник співробітника, який підказує або приймає рішення спільно з фахівцем	Копілот для розробки програмного забезпечення - GitHub Copilot, VsCode, JARVIS. Копілот у фінтеху - Onnix, Гігачат, Cash Copilot.
Розумний помічник	Цифровий помічник клієнта компанії, що дозволяє замістити пряме спілкування клієнта та співробітника	Розумний асистент у банках - Erica у Bank of Америка. Персоналізація рекомендацій помічника в e-commerce
Генерація та аналіз контенту	Автоматизація створення контенту та його аналіз під час використання мультимодальних даних	Створення реклами та елементів продукту - Nestle, Heinz, Stitch Fix, Mattel

Джерело: систематизовано за джерелами [2; 4; 7]

Наведені вище приклади говорять про універсальність застосування генеративного AI в банківському та страховому бізнесі. Це означає, що навчання базисної моделі не завжди має бути предметом інвестицій компанії, яка впроваджує її у своїх бізнес-процесах. Вона може придбати передплату користування базисної моделі у компанії-розробника. Наприклад, за такою моделлю організовано бізнес компанії Open AI, що розробила моделі ChatGPT, GPT-3.5, GPT-4. У цьому випадку компанія-покупець платить за одиницю даних - токени і донавчає на внутрішніх даних. Цей процес називається «тонке налаштування» (fine-tuning).

Багато українських банків запровадили чат-боти на основі штучного інтелекту, щоб автоматично відповідати на запитання клієнтів, тим самим скорочуючи час очікування та підвищуючи лояльність клієнтів (табл.2).

Таблиця 2

Вплив штучного інтелекту та машинного навчання на банківські послуги банків України

Банк України	Технології штучного інтелекту та машинного навчання
1	2
Ощадбанк	Чат-боти, які виконують різноманітні функції в режимі 24/7, від обробки запитів та фінансових операцій до надання консультацій, значно покращують якість обслуговування клієнтів. Результатом нашої роботи над чат-ботами стала Софія - голосовий асистент, який консультує з різних питань, а також організовує зустрічі у відділенні та скеровує клієнтів до потрібного спеціаліста за їхнім запитом.
Sense Bank	У контакт-центрі банку використовують розмовний штучний інтелект. Віртуальні асистенти розпізнають запити клієнтів і відповідають у режимі реального часу. Це дає змогу створювати сервіси самообслуговування, аналізувати запити та гнучко керувати навантаженням на контакт-центр. Штучний інтелект також допомагає збільшити кількість авторизованих клієнтів перед переходом до оператора, запобігти шахрайству та скоротити середній час обслуговування. Sense Bank використовує біометричні технології (розпізнавання обличчя та голосу) та методи моделювання для запобігання операційному шахрайству та шахрайству з використанням соціальної інженерії.

Продовження табл. 2

1	2
ОТР Bank	Кібербезпека та запобігання шахрайству є пріоритетними сферами для банку з погляду використання штучного інтелекту, а швидкість і якість інформації, яку отримують клієнти, значно покращиться, коли штучний інтелект буде пов'язаний з базою знань у вигляді чат-ботів, які також допоможуть внутрішнім користувачам, співробітникам.
ПУМБ	Моделі штучного інтелекту, побудовані за допомогою машинного навчання, дозволяють витягувати важливу та корисну інформацію з даних, узагальнювати її та пропонувати кращі рішення, ніж багато інших традиційних підходів. Наразі в портфелі ПУМБ 68 нових ініціатив на основі штучного інтелекту. Третина проєктів пов'язана з НЛП, чатасистентами та клієнтською підтримкою.
Нацбанк	Збирання великих обсягів загальнодоступних неструктурованих даних для задоволення регуляторних потреб.
Monobank	Використання алгоритму прийняття рішень штучного інтелекту, які визначають ризики на основі нейромережових технологій, включаючи розпізнавання зображень та аналіз діалогів. Технологія gradient boosting навчає алгоритм визначати кредитний ризик послідовно. Суть цієї технології полягає в тому, щоб припускати помилки в алгоритмі на кожному етапі навчання, щоб його можна було виправити до тих пір, поки не буде досягнуто бажаного результату. Квантильна регресія: використовується у випадках екстремальних подій, щоб допомогти визначити платоспроможність клієнта. Аналіз графіків: корисний для відстеження взаємозв'язків між клієнтами.

Джерело: [5]

Методологічна послідовність застосування інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в страховому бізнесі базується на різноманітних підходах, які генерують здатність до розробки та використання інноваційних технологій при формуванні комунікаційного простору на страховому ринку. Базові ІКТ, які використовуються на страховому ринку представлено на рис.3.

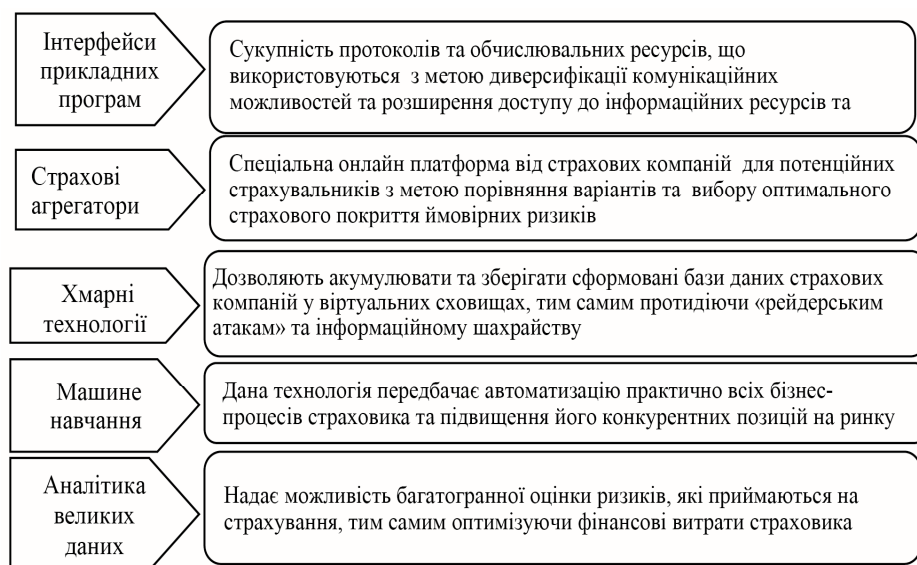

Рис. 3. Інформаційно-комунікаційні технології в страховому бізнесі

Джерело: [1]

Сучасні технології поступово впроваджуються провідними страховими компаніями України, що досить позитивно впливає на функціонування страхового

ринку в цілому (табл. 3). ІКТ доцільно інтегрувати практично в усі бізнес-процеси страхової компанії. Це зумовлено передусім необхідністю підвищення комунікаційної спроможності стейкхолдерів страхового ринку.

Таблиця 3

Провідні страхові компанії України у сфері інформаційно-комунікаційних технологій

Страхові компанії України	Технологічні рішення та страхові продукти
АТ «СГ «ТАС»	Позиціюють на страховому ринку електроні полюси, тобто електрону картку страхувальника, здійснюють дистанційне обслуговування договорів страхування з використанням чат-ботів базуючись на штучному інтелекті
АТ «СК «ІНГО»	
ПРАТ «СК «УНІКА»	Використовує хмарні технології для забезпечення функціональної складової ІТ-інфраструктури компанії
АТ «СК «АРКС»	Застосовує телематику у власному страховому продукті «КАСКО СМАРТ»

Джерело: [1]

Ці системи можуть відповідати на стандартні запити, такі як перевірка балансу, платежі та блокування карток, а також надавати всі види інформації про продукти та послуги. Звичайно, як і в інших частинах світу, українські банки також використовують AI для оцінки кредитоспроможності клієнтів.

Висновки. Впровадження інноваційних технологій у банківському та страховому бізнесі суттєво трансформуює ці сектори, підвищуючи їх ефективність, конкурентоспроможність та якість обслуговування клієнтів. Цифровізація процесів, використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій і аналітики даних не лише оптимізують операційні витрати, але й дозволяють краще розуміти потреби споживачів, пропонуючи персоналізовані рішення. Проте, для успішної інтеграції цих технологій необхідно враховувати виклики, пов'язані з регуляторними вимогами та безпекою даних. Загалом, інновації відкривають нові можливості для розвитку фінансових установ, проте вимагають стратегічного підходу до їх впровадження та адаптації до швидко змінюваного ринкового середовища.

Список використаних джерел:

- Віленчук О. М. Методологічні засади інформаційно-комунікаційних технологій в страховому бізнесі. Ефективна економіка. 2024. №10. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4825>.
- Кравченко В.П. Сучасна практика застосування штучного інтелекту у банківській сфері. *Modern engineering and innovative technologies*. Issue 25 / Part 4. С.62-67.
- Круковець Д. Можливості Data Science у центральних банках: огляд. *Вісник Національного банку України*. 2020. №249. С. 14-26. URL: <https://doi.org/10.26531/vnbu2020.249.02>.
- Мандра Н. Г., Лактіонова О. Ю. Необхідність цифрових технологій у бізнес-процесах страховиків. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 202–206.

5. Павлюченко Д. М. Вплив штучного інтелекту та машинного навчання на банківські послуги. Академічні візії. 2024. № 32. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1277>
6. Парубець О.М., Сугоняко Д.О., Середюк І.О. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/183.pdf>.
7. Світлик М. Г. Характеристика застосування штучного інтелекту в банківській діяльності в умовах цифровізації. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4(32). С.157-164.
8. Сніщенко Р. Г., Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності управління страховими компаніями. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2024. №5-6. С. 76-84. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2024/318-319/pdf/76-84.pdf>.
9. ШІ та хмарні технології отримують 79 мільярдів дол. США інвестицій у 2024 році. URL: <https://blog.net.ua/ai-cloud-funding-2024>.
10. Як ШІ змінює українські банки. URL: <https://fintechinsider.com.ua>.

References:

1. Vilenchuk O. M. Metodolohichni zasady informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v strakhovomu biznesi. Retrieved from: *Efektivna ekonomika*, 2024, 10
2. Kravchenko V.P. Suchasna praktyka zastosuvannya shtuchnoho intelektu u bankivskii sferi [Modern practice of applying artificial intelligence in the banking sector] *Modern engineering and innovative technologies*. Issue 25 / Part 4. S.62-67.
3. Krukovets D. (2020.) Mozhlyvosti Data Science u tsentralnykh bankakh: ohliad [Data Science Opportunities in Central Banks: An Overview] *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. №249. S.14-26. Retrieved from: <https://doi.org/10.26531/vnbu2020.249.02>.
4. Mandra N. H., Laktionova O. Yu. (2020). Neobkhidnist tsyfrovyykh tekhnolohii u biznes-protseсах strakhovykyv [The need for digital technologies in insurers' business processes] *Ekonomichnyi prostir*. 2020. # 154. S. 202–206.
5. Pavliuchenko D. M. (2019). Vplyv shtuchnoho intelektu ta mashynnoho navchannia na bankivski posluhy. Retrieved from: <file:///C:/Users/admin/Downloads/s10.pdf>.
6. Parubets O.M., Suhoniako D.O., Serediuk I.O. Doslidzhennia suchasnoho stanu ta perspektyv rozvytku shtuchnoho intelektu u finansovomu sektori Ukrainy. [Research into the current state and prospects for the development of artificial intelligence in the financial sector of Ukraine] *Finansovi doslidzhennia*. 2019. №1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/183.pdf>.
7. Svitlyk M. H. (2024) Kharakterystyka zastosuvannya shtuchnoho intelektu v bankivskii diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii. [Characteristics of the application of artificial intelligence in banking in the context of digitalization]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. № 4(32). S.157-164.
8. Snishchenko R. H., Shtuchnyi intelekt yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia strakhovymy kompaniiamy. Retrieved from: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2024/318-319/pdf/76-84.pdf>
9. ShI ta khmarni tekhnolohii otrymaiut 79 miliardiv dol. SShA investytsii u 2024 rotsi. Retrieved from: <https://blog.net.ua/ai-cloud-funding-2024>.
10. Yak ShI zminiue ukrainski banky. Retrieved from: <https://fintechinsider.com.ua>.

УДК: 336.051

Наталія Костишин

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету,
м. Чортків, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2736-4843

Тетяна Яковець

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету,
м. Чортків, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3746-4821

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ НА ФІНАНСОВУ ІНКЛЮЗІЮ ТА ДОСТУПНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Natalia Kostyshyn

PhD (Economics), Associate Professor,
Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business,
West Ukrainian National University,
Chortkiv, Ukraine

Tatiana Yakovets

Ph.D. (Economics), Associate Professor,
Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business,
West Ukrainian National University,
Chortkiv, Ukraine

THE IMPACT OF ELECTRONIC MONEY ON FINANCIAL INCLUSION AND ACCESS TO FINANCIAL SERVICES

Анотація. В статті проаналізовано сучасні трактування поняття «фінансова інклюдія» зарубіжними та вітчизняними науковцями й сформовано дефініція фінансової інклюдії з охопленням сучасних вимог та ознак. Авторами побудовано систему чітких показників для оцінки рівня та ефективності фінансової інклюдії. Окреслено критеріально вплив електронних грошей на забезпечення доступу до фінансових послуг в Україні з аналізом динаміки їх використання в Україні за останні 5 років. Здійснено оцінку платіжної інфраструктури та впровадження використання криптовалют в Україні з виокремленням основних тенденцій розвитку в напрямку фінансової інклюдії. Доведено, що сфера використання електронних грошей супроводжується низкою серйозних проблем і ризиків, що вимагають особливої уваги,

зокрема: недостатній рівень правового регулювання, низька цифрова грамотність частини населення, високий ризик шахрайства та кіберзлочинності, а також питання захисту персональних даних користувачів. Продемонстровано додаткову складність, яка виникає в результаті нестабільної економічної ситуації через війну та недовіри до фінансових інновацій, що може стримувати поширення електронних грошей. Для підвищення ефективності використання електронних грошей в Україні з метою забезпечення фінансової інклюзії запропоновано для впровадження комплекс заходів, що включають розширення доступу до цифрових фінансових послуг, спрощення процедур ідентифікації, покращення фінансової грамотності серед населення та розвиток інфраструктури. Реалізації запропонованих напрямків в нашій країні значно покращить фінансову інклюзію, забезпечить доступ до сучасних фінансових інструментів для всіх громадян, незалежно від їхнього місцезнаходження, соціального статусу або рівня доходу. Це сприятиме економічному розвитку країни та покращенню якості життя для багатьох громадян, особливо вразливих верств населення.

Ключові слова: фінансова інклюзія, електронні гроші, платіжні системи, електронні гаманці, безготівкові розрахунки, ризики використання електронних грошей.

Abstract. The article analyzes current interpretations of the concept of «financial inclusion» by both foreign and domestic scholars and formulates a comprehensive definition of financial inclusion that reflects modern requirements and characteristics. The authors have developed a system of clear indicators to assess the level and effectiveness of financial inclusion based on three key aspects: access to financial services, usage of financial services, and the quality of financial services. The study outlines the impact of electronic money on enhancing access to financial services in Ukraine, with an analysis of usage dynamics over the past five years. The influence of electronic money on financial inclusion is considered in several areas: expanding access to basic financial services, reducing the cost of financial transactions, supporting the development of small and medium-sized enterprises, promoting financial literacy, and encouraging participation in the formal economy. The article assesses the payment infrastructure and the adoption of cryptocurrencies in Ukraine, identifying major trends in the development of financial inclusion. It is demonstrated that the use of electronic money is accompanied by a number of serious challenges and risks that require particular attention, including insufficient legal regulation, low levels of digital literacy among parts of the population, a high risk of fraud and cybercrime, and concerns over personal data protection. The additional complexity caused by the unstable economic situation due to the war and public distrust of financial innovations, which may hinder the spread of electronic money, is also highlighted. To improve the effectiveness of electronic money in advancing financial inclusion in Ukraine, the authors propose a comprehensive set of measures, including expanded access to digital financial services, simplified identification procedures, enhanced financial literacy, and infrastructure development. The implementation of these measures will significantly enhance financial inclusion in Ukraine, ensuring access to modern financial tools for all citizens regardless of their location, social status, or income level. This, in turn, will foster economic development and improve the quality of life, particularly for vulnerable segments of the population.

Key words: *financial inclusion, electronic money, payment systems, electronic wallets, cashless payments, risks of using electronic money.*

Скерованість світової економічної системи на цифрову трансформацію та активне впровадження діджиталізації висуває на передній план проблему забезпечення широкого доступу населення до фінансових послуг. Це стає можливим завдяки інтеграції інноваційних фінансових технологій у діяльність фінансових інституцій країн. Національну економіку України, як держави, що обрала євроінтеграційний вектор, також торкнулись питання пошуку новітніх стратегій функціонування фінансового сектору. Зокрема, серія глобальних фінансово-економічних криз, а особливо наслідки пандемії COVID-19, яка спричинила так звану «коронакризу», суттєво вплинули на фінансову стабільність. Вони унеможливили реалізацію багатьох наукових підходів і стратегій, орієнтованих на соціально-економічне зростання. Поглибило вразливість функціонування фінансових інституцій повномасштабне вторгнення росії. Разом з цим, ці виклики стимулювали активізацію заходів, спрямованих на оновлення та посилення економічного потенціалу країни. Основний акцент було зроблено на інноваційному розвитку, що передбачає широке застосування цифрових технологій у різних сферах суспільного життя.

На сучасному етапі, в умовах економічних криз та негативних наслідків війни, одним із ключових пріоритетів у реалізації макроекономічної політики України є розширення фінансової інклюзії. Цей процес передбачає забезпечення повноцінного, своєчасного та безперешкодного доступу до широкого спектра фінансових послуг для всіх верств населення. Особлива увага приділяється активному поширенню використання таких послуг шляхом інтеграції інноваційних фінансових технологій, новітніх управлінських підходів, а також шляхом підвищення рівня фінансової грамотності та розвитку фінансової освіти.

У сучасному економічному дискурсі фінансова інклюзія розглядається на рівні з фінансовою стабільністю як базовий інституційний компонент, що сприяє формуванню основ для інклюзивного економічного зростання, підвищення соціальної згуртованості та загального рівня добробуту населення держави.

У 2009 році організація під назвою «Центр фінансової доступності» (Center for Financial Inclusion) вперше офіційно сформулювала визначення терміна «фінансова інклюзія». Згідно з цим визначенням, фінансова доступність, яку також називають інклюзією, означає наявність у населення можливості користуватися якісними фінансовими послугами. Ці послуги повинні надаватися різними фінансовими установами в умовах чесної конкуренції. Важливою умовою є також те, що вартість цих послуг має бути прийнятною для споживачів, спосіб їх отримання – зручним, а процес надання – базуватися на повазі до потреб і прав клієнтів.

Аналіз зарубіжних наукових матеріалів свідчить про актуалізацію теми фінансової інклюзії. Зокрема, науковці Мейран Хорхе та Рохас Нурія у своїй праці аналізують різні визначення фінансової інклюзії та зазначають, що найчастіше вона характеризується такими прикметниками, як загальнодоступна, доступна за ціною, відповідальна, якісна та здійсненна [1]. Сахай та інші розглядають фінансову інклюзію як процес, що забезпечує доступність фінансових послуг для

всіх верств населення, підкреслюючи її роль у зменшенні нерівності доходів та сприянні економічному зростанню [2]. Шварц С. Л. та Леонгардт Т. Л. у статті пропонують визначення фінансової інклюзії як процесу розширення володіння рахунками для надання базових банківських послуг, таких як депозитні рахунки та платіжні послуги, особливо для незабезпечених верств населення [3]. Ток Й. В. та Хенг Д. розглядають фінансову інклюзію в контексті фінтеху, підкреслюючи, що використання фінансових технологій може значно впливати на цифрову фінансову інклюзію, зокрема серед малозабезпечених та сільських верств населення [4].

Дане поняття досліджувалося і в працях вітчизняних науковців. Порівняння їх наукових інтерпретацій фінансової інклюзії подано у таблиці 1.

Отже, пропонуємо під фінансовою інклюзією розуміти багатовимірний соціально-економічний процес забезпечення рівного, безпечного та зручного доступу до якісних фінансових послуг для всіх груп населення та підприємств незалежно від рівня доходів, місця проживання чи соціального статусу, з одночасним підвищенням фінансової грамотності та зміцненням довіри до фінансових інституцій

Таблиця 1

**Порівняння визначень фінансової інклюзії
українськими науковцями з ключовими акцентами кожного підходу**

№ з/п	Автори (рік)	Визначення фінансової інклюзії	Ключові акценти
1.	Мушеник І. М., Грушецький С. М. (2022)	Фінансова інклюзія як універсальний доступ населення до широкого спектра фінансових послуг, зокрема банківських.	Підкреслюється доступність фінансових послуг як основа фінансової безпеки.
2.	Євтушенко Н. М., Стеценко Д. І. (2024)	Аналіз стану фінансової інклюзії через доступ до банківських послуг, використання електронних платіжних систем та рівень фінансової грамотності.	Оцінка фінансової інклюзії через практичні показники доступу та використання фінансових послуг.
3.	Гражевська Н., Чигиринський А. (2022)	Розгляд цифрової фінансової інклюзії як інструменту досягнення цілей сталого розвитку, з акцентом на розвиток підприємницьких цифрових екосистем.	Підкреслюється роль цифрових технологій у фінансовій інклюзії та сталому розвитку.
4.	Мінкович В. Т. (2022)	Огляд сучасних тенденцій фінансової інклюзії в Україні, з акцентом на цифровізацію та доступність фінансових послуг.	Аналіз поточного стану фінансової інклюзії та вплив цифровізації на її розвиток.
5.	Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. (2023)	Аналіз стану та тенденцій розвитку фінансової інклюзії в Україні.	Оцінка сучасного стану фінансової інклюзії в Україні та основних тенденцій її розвитку, акцент на важливість адаптації до нових технологій.

Джерело: складено авторами на основі [6; 7; 8; 9;10]

Для ефективного вимірювання прогресу в цій сфері та розробки цільової політики необхідно чітко визначити та відслідковувати ключові показники фінансової інклюзії, які відображають різні виміри доступу, використання та якості фінансових послуг.

Розуміння цих показників є ключовим для оцінки поточної ситуації, виявлення перешкод і сприяння більш інклюзивній фінансовій системі. Пропонуємо таку систему показників для оцінки рівня та ефективності фінансової інклюзії (рис. 1).

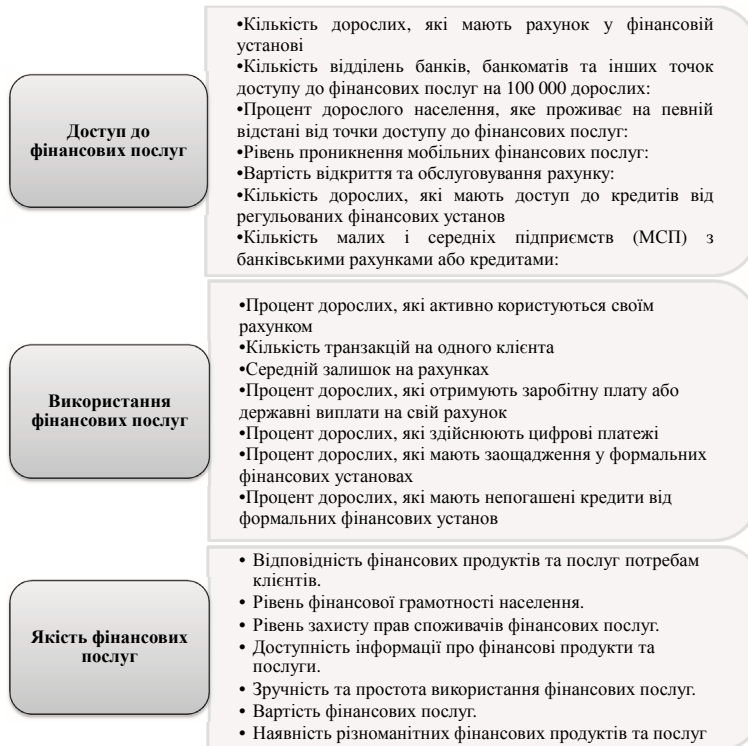

Рис. 1. Показники оцінки рівня та ефективності фінансової інклюзії

Джерело: розробка авторів

Одним із дієвих інструментів розвитку фінансової інклюзії є електронні гроші. Кількома аспектами окреслимо їх вплив на забезпечення доступу до фінансових послуг в Україні:

1. Розширення доступу до основних фінансових послуг:

—для тих, хто не користується банківськими послугами: електронні гроші пропонують можливість зберігати кошти та здійснювати платежі та перекази, не маючи банківського рахунку. Особливо це важливо для малозабезпечених, жителів віддалених районів, де немає банківських відділень, та інших незахищених верств населення;

—низькі бар'єри для входу: відкрити та підтримувати електронний гаманець часто легше та дешевше, ніж відкрити банківський рахунок. Все, що потрібно, це мобільний телефон. Навіть у країнах, що розвиваються, значний відсоток населення має мобільний телефон;

—зручність і доступність: електронні гроші дозволяють здійснювати фінансові операції будь-де та будь-коли, де є мобільний зв'язок або Інтернет. Це набагато зручніше, ніж традиційні банківські послуги, які обмежені графіком роботи відділень.

Рис. 2. Динаміка використання електронних грошей в Україні за 2020–2024 рр.

Джерело: складено на основі [12]

На сьогодні відбувається активне зростання використання електронних грошей в Україні (рис.2).

2. Зменшення вартості фінансових транзакцій:

–нижчі комісії: транзакції з електронними грошима часто мають нижчі комісії порівняно з традиційними банківськими переказами та послугами платіжної системи. Це робить фінансові послуги більш доступними для малозабезпечених верств населення;

–економія часу та витрат на дорогу: користувачам не потрібно витрачати час і гроші на дорогу до відділення банку, щоб здійснити платежі чи перекази.

3. Сприяння розвитку малого та середнього бізнесу:

–простіший прийом платежів: електронні гаманці полегшують підприємцям, особливо дрібним продавцям, приймати платежі від клієнтів без необхідності встановлення дорогих платіжних терміналів;

–зручні платежі з постачальниками: електронні гроші спрощують платежі між підприємствами, а також зменшують витрати;

–покращене управління грошовими потоками: електронні транзакції більш прозорі та легші для відстеження, що дозволяє підприємцям краще керувати своїми фінансами.

4. Сприяння фінансовій грамотності та залученню до формальної економіки:

–навчання користуванню цифровими фінансовими інструментами: використання електронних грошей сприяє підвищенню фінансової грамотності населення та формуванню навичок користування сучасними фінансовими технологіями.

–залучення до формальної фінансової системи: завдяки зручності та доступності електронних грошей більше людей починають користуватися формальними фінансовими послугами, що сприяє їхній інтеграції в офіційну економіку.

Вагомим каталізатором інклюзивного фінансового середовища є електронні платіжні системи. Розвиток цифрових платіжних платформ (Google Pay, Apple Pay, PayPal, Revolut тощо) сприяє: зменшенню кількості готівки в обігу, зручному та безпечному здійсненню платежів, інтеграції користувачів у офіційну фінансову систему, стимулюванню малого та середнього бізнесу через прийом безготівкових платежів.

На основі доступних даних та звітів Національного банку України [12], можна окреслити основні тенденції застосування електронних платіжних систем в Україні:

Постійне зростання безготівкових розрахунків: частка безготівкових операцій, здійснених за допомогою платіжних карток, стабільно зростає як за кількістю, так і за вартістю. У 2024 році частка безготівкових операцій досягла рекордного рівня – 94,6% за обсягом операцій та 64,5% – за загальним обсягом операцій з платіжними картками.

Збільшення кількості платіжних карток: загальна кількість емітованих в Україні платіжних карток постійно зростає. Станом на початок 2025 року їх кількість сягнула 132 мільйонів.

Збільшення кількості активних користувачів: також зростає кількість платіжних карток, за допомогою яких здійснюються щомісячні витрати.

Популярність безконтактних платежів: безконтактні платіжні картки та технології NFC (Google Pay, Apple Pay) набувають все більшого поширення. Більше половини всіх дійсних платіжних карт є безконтактними, а кількість токенизованих карток продовжує зростати.

Збільшення онлайн-платежів: обсяг і кількість платежів за товари та послуги в Інтернеті стабільно зростає.

Розвиток платіжної інфраструктури (рис.2): зростає мережа POS-терміналів і кількість торгових точок, що приймають платіжні картки. Кількість банкоматів залишається відносно стабільною.

Мобільні гаманці, цифрові банки та фінтех-рішення стали потужними інструментами у розширенні фінансової інклюзії, особливо серед незабезпечених верств населення. Зокрема, фінтех-компанії розробляють нові, більш доступні та зручні методи оплати, такі як QR-коди, безконтактні платежі та P2P-перекази.

Фінтех-платформи пропонують можливість залучати невеликі суми коштів від широкого кола інвесторів і кредиторів. Це особливо корисно для малих підприємств і підприємців з обмеженим доступом до традиційного банківського фінансування. Варто також звернути увагу на автоматичне консультування та управління фінансами («робо-адвайзери»). Ці рішення роблять інвестиційні та фінансові консультації доступними для широкого кола людей, зменшуючи витрати та мінімальні суми інвестицій. За певних обставин технологія блокчейн і криптовалюта можуть забезпечити дешевші та швидші транскордонні перекази, але вони також несуть значні ризики, які вимагають відповідного регулювання та розуміння користувачами.

Рис. 2. Платіжна інфраструктура в Україні станом на 10.2024 р.

Джерело: [12]

Таблиця 2 демонструє місце України серед інших країн за рівнем використання криптовалюти згідно з Global Crypto Adoption Index 2024 від аналітичної компанії Chainalysis.

У 2024–2025 роках в Україні спостерігаються значні зміни та тенденції у сфері криптовалют. Відбулось активне зростання використання криптовалют, про що свідчить факт, що Україна посіла друге місце у Східній Європі за обсягом криптовалютних транзакцій. Зокрема, на країну припадає \$34,9 млрд у секторі децентралізованих фінансів (DeFi), що становить зростання на 160,23% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 2.

Рейтинг країн за показником використання криптовалюти за 2024 р.

Місце	Країна	Регіон	Ключові фактори
1	Індія	Центральна та Південна Азія	Висока активність у централізованих сервісах та DeFi-транзакціях.
2	Нігерія	Африка на південь від Сахари	Значний обсяг отриманих DeFi-послуг.
3	Індонезія	Центральна та Південна Азія	Лідерство в DeFi-транзакціях та активність у централізованих роздрібних операціях.
4	США	Північна Америка	Зростання у сфері централізованих послуг.
5	В'єтнам	Центральна та Південна Азія	Високі показники у роздрібних централізованих операціях та отриманих DeFi-послугах.
6	Україна	Східна Європа	Активна участь у секторі DeFi та роздрібних операціях.

Джерело: складено авторами

Також спостерігаються зміни в поведінці користувачів: зростання кількості невеликих переказів: на 82,29% для сум від \$1,000 до \$10,000 і на 91,99% для сум до \$1,000. Це може свідчити про прагнення інвесторів підвищити свою купівельну

спроможність на тлі геополітичних ризиків. Загалом, Україна демонструє високий рівень зацікавленості та активності у сфері криптовалют, що підкреслює необхідність створення прозорого та ефективного регуляторного середовища для подальшого розвитку цього сектору.

Широке впровадження електронних грошей та сприяння максимальному їх застосуванню у фінансовій сфері здебільшого розглядає цю категорію як основний інструмент розширення доступу до фінансових послуг, а відтак, електронні гроші вважаються джерелом полегшення фінансової інклюзії. Натомість, сучасні соціально-економічні особливості розвитку світу в цілому та України зокрема демонструють низку структурних викликів та ризиків, які пов'язані із цифровою економікою й можуть, навпаки, ускладнити фінансову інклюзію. Однією з головних проблем ми вважаємо цифровий розрив і виключення вразливих груп населення країни із цифрової фінансової системи, що поглиблює соціальну та економічну нерівність.

Поняття «цифровий розрив» відображає розрив між групами громадян чи іншими суб'єктами господарської діяльності між якими існує розрив у володіння благами, а в даному випадку – інформаційно-комунікативними технологіями (ІКТ). Тобто, це розрив між особами, які отримують зовсім різний обсяг інформації, у тому числі й фінансової, через не однаковий доступ до засобів ІКТ. До причин виникнення «цифрового розриву» можна віднести по-перше, неоднаковий доступ до цифрових технологій через низький рівень доходу або ж інші фінансові обмеження; по-друге, високі ціни із підключення до Інтернет-ресурсів або дуже низька якість отримання доступу до мережі; по-третє, невисокий рівень цифрових навичок або взагалі відсутність цифрової грамотності через низький рівень освіти [5].

Особливо вразливими сьогодні є люди похилого віку, малозабезпечені або ті, хто працює без офіційного оформлення, мешканці сільської місцевості, особи з інвалідністю, люди без постійного місця проживання, мігранти, які перебувають на території країни без офіційного статусу тощо. Невеликий фінансовий дохід унеможливорює таким верствам суспільства доступ до постійного Інтернет-зв'язку. Значна частина громадян не спроможна придбати відповідного рівня мобільні телефони, які б підтримували доступ до всесвітньої павутини. Вартість послуг Інтернет-провайдерів є досить високою: в середньому 200-300 грн у місяць, а середня пенсія громадян України за 2024 рік становила 5789 грн. або 132 євро. Тут слід врахувати, що перераховані категорії громадян здебільшого отримують дохід нижче середнього, тому витратити із власного бюджету постійну суму на отримання постійного та безперервного доступу до Інтернету для них не є в пріоритеті. Хаотичний доступ до Інтернету чи узагалі його відсутність також пов'язані із складними географічними особливостями розташування частини населених пунктів нашої країни, що не дозволяє провести якісний доступ до мережі, або ж такі роботи є дуже дорого вартісними. Особливо це стосується гірських регіонів, або населених пунктів, населення яких є малочисельним а регіональне розташування віддалене від крупніших міст чи сіл.

Використання електронних грошей у спектрі полегшення фінансової інклюзії залежить від якісної інфраструктури: постійно працюючих серверів мобільного та Інтернет зв'язку. Електронні платіжні системи також залежні від стабільного

інтернет-з'єднання, роботи серверів та банківської інфраструктури. Забезпечення їх безперебійної роботи визначає наступну причину ефективного обігу електронних грошей через надмірну залежність від технологій. Робота усіх сучасних технологічних пристроїв залежить від постійного отримання електричного струму. Україна особливо гостро відчула проблему перебоїв у електропостачанні через постійні обстріли росією об'єктів енергетичної інфраструктури по усій території країни. Це створює загрозу в будь-який момент часу відключення електроенергії чи виникнення технічних збоїв. У такій ситуації користувачі можуть залишитися без доступу до власних коштів, що особливо критично у кризових ситуаціях.

Стрімкий розвиток цифрових платіжних технологій супроводжується наступною проблемою, яка має більше соціальний характер ризику а ніж економічний, а саме – витіснення традиційних фінансових послуг. Розвиток фінтех-компаній усе більше призводить до скорочення фізичних відділень банків, особливо у сільських регіонах. Фінтех-компанії часто пропонують швидші, дешевші та зручніші сервіси (наприклад, онлайн-кредитування, мобільні гаманці, автоматизовані інвестиційні платформи), що приваблює молодь і цифрово активних клієнтів. Традиційні банки не завжди встигають адаптуватися до нових технологій, а тому вимушені скорочувати персонал, а здебільшого закривати свої відділення. Як наслідок, такі зміни, скорочують доступ до звичних фінансових сервісів, знижують доступ до консультацій та альтернативних фінансових інструментів для осіб без цифрових навичок. Проблема витіснення традиційних фінансових послуг фінтех-компаніями – це не лише економічне питання конкуренції, а й виклик для всієї фінансової екосистеми. Вона потребує зваженої реакції як з боку держави, так і самих учасників ринку – щоб інновації служили розвитку, а не призводили до нових форм нерівності.

Ще одним важливим аспектом є ризик залежності від технологій: хакерські атаки, збої в системах, недосконалість алгоритмів можуть призводити до серйозних фінансових втрат або витоку особистих даних. За останні роки Україна зазнала безпрецедентного кібертиску, який супроводжується війною з боку росії. Кібератаки стали частиною гібридної війни, спрямованої на дестабілізацію інфраструктури, залякування населення та порушення функціонування державних органів. До прикладу, у 2022 році наймасштабнішими кібератаками були: WhisperGate – атака на державні сайти (включно з сайтом МЗС, МОН тощо), яка супроводжувалася дефейсом та шкідливим ПЗ, що імітувало програму-вимагач, але фактично знищувало дані; DDoS-атаки – масштабні розподілені атаки на сайти банків (ПриватБанк, Ощадбанк), урядових структур, що блокували доступ користувачам; VPNFilter 2.0 та інші шкідливі програми – спроби вторгнень до інфраструктури енергетики, логістики, телекомунікацій [11]. Натомість у 2024 році хакери більше орієнтуються на соціальну інженерію, deepfake-відео та складні фішингові атаки, як от: фішинг через месенджери та пошту: атаки маскуються під офіційні листи ЗСУ, банків, держорганів; зломи Telegram-акаунтів: використовуються для доступу до внутрішніх чатів або поширення фейкової інформації; використання штучного інтелекту: для генерації переконливих повідомлень або deepfake-контенту; атаки на освітню сферу та медицину: хакери намагаються порушити роботу освітніх порталів або лікарень, з метою хаосу. Таким чином, особливо гостро такі дії спричиняють

ризик несанкціонованого доступу до електронних гаманців, фішингових атак, вірусного програмного забезпечення та витоку персональних даних.

Недостатній рівень цифрової грамотності користувачів лише посилює ці загрози. Багато людей не мають базових знань про фінансові продукти, інструменти управління особистим бюджетом, кредитування, заощадження чи страхування. Люди, які вперше стикаються з цифровими фінансами, часто не усвідомлюють ризики, пов'язані з фішингом, крадіжкою особистих даних, підробленими додатками чи шахрайськими повідомленнями. Шахраї використовують ці прогалини для викрадення коштів або отримання доступу до особистої інформації. Тому, недостатній рівень фінансової та цифрової грамотності серед широких верств населення виступає однією з ключових перепон на шляху до досягнення фінансової інклюзії.

Викликом сьогодення є недостатній рівень захисту цифрових фінансових платформ, особливо тих, що працюють у країнах, які лише розвивають свою кіберінфраструктуру. Уразливості в системах можуть призводити до витоку конфіденційної інформації, зламів акаунтів та масових атак типу DDoS або атак шкідливим програмним забезпеченням.

Однією з ключових перешкод на шляху до повноцінної фінансової інклюзії є недостатній рівень прозорості фінансових послуг та слабкий захист прав користувачів. Часто люди, особливо з вразливих соціальних груп, не мають достатньо інформації про умови користування фінансовими продуктами, приховані комісії, можливі ризики та свої права як споживачів. Фінансові установи нерідко використовують складну для розуміння мову в договорах і рекламі, що створює інформаційну асиметрію між постачальниками послуг і споживачами. У таких умовах користувачі можуть ухвалювати фінансові рішення, не усвідомлюючи їхніх наслідків, що підвищує ризик фінансових втрат, боргової залежності або втрати довіри до фінансової системи в цілому. Крім того, механізми захисту прав споживачів часто залишаються формальними або малоефективними. Відсутність належного контролю, обмежений доступ до юридичної допомоги та слабка фінансова грамотність роблять користувача вразливим до зловживань з боку фінансових установ. Така ситуація не тільки шкодить окремим громадянам, а й гальмує загальний процес розширення доступу до фінансових послуг.

Передусім, найголовнішою на сьогодні вважаємо проблему, пов'язану із правовим статусом електронних грошей та захистом прав користувачів. Це питання у багатьох країнах, в тому числі і в Україні, ще перебуває на етапі становлення. Хоча нині зроблено чимало законодавчих дій, однак нормативна база ще є неповною, нечіткою, а у багатьох питаннях застарілою, що створює правову невизначеність. Це сприяє заплутаності та незрозумілості для багатьох користувачів в частині, які ж електронні платіжні засоби є офіційно визнаними, хто регулює їхню діяльність і до кого можна звернутися у разі порушення прав.

Однією з головних перепон є відсутність чітких гарантій захисту прав споживачів у разі помилок транзакцій, несанкціонованого доступу до рахунку чи шахрайства. У випадках, коли користувач не має офіційної ідентифікації (наприклад, біженці, внутрішньо переміщені особи, люди без паспорта), йому ще складніше захистити свої інтереси, адже без підтвердження особи доступ до електронних фінансових сервісів часто обмежується або відсутній повністю.

Вагомим бар'єром для багатьох користувачів є відсутність фінансової грамотності й обізнаності в юридичних питаннях, що робить їх вразливими до шахрайства, особливо в середовищі онлайн-платежів, де ризики зловживань значно вищі. Часто користувачі погоджуються на несправедливі умови, не читаючи або не розуміючи їх, а юридичних механізмів для оскарження або компенсації шкоди їм не вистачає.

Недостатня регуляція діяльності небанківських платіжних систем та операторів електронних грошей також можна зарахувати до проблем, що перешкоджають реалізації принципів фінансової інклюзії. У багатьох випадках ці установи функціонують у сірій зоні, поза ефективним контролем регуляторних органів. Це створює ризики як для користувачів, так і для стабільності фінансової системи в цілому.

Враховуючи описану проблему, повноцінне включення населення до фінансової системи через електронні гроші можливе лише за умов надійного правового регулювання та ефективного захисту прав споживачів. Необхідне подальше вдосконалення законодавства, впровадження систем захисту користувачів, а також посилення інформаційної та правової підтримки населення – особливо вразливих категорій.

Отже, у різних країнах рівень проблем та ризиків, пов'язаних із інтенсивним використанням електронних грошей, значною мірою залежить від рівня цифрової інфраструктури, законодавчого регулювання, а також загальної фінансової культури населення. Проаналізуємо ситуацію у кількох ключових країнах (табл.3).

Проаналізувавши ризики використання електронних грошей у певних країнах світу, можемо узагальнити, що розвинені країни мають потужні механізми правового захисту, але стикаються з проблемами приватності та BigTech-впливу.

Країни, які розвиваються, демонструють інноваційність, але мають високі ризики у сфері кіберзахисту та правового вакууму. Україна на сьогодні має унікальний виклик – війна, яка одночасно стимулює цифровізацію (Дія, банкінг), але створює додаткові загрози стабільності та безпеки.

Підвищення ефективності використання електронних грошей повинно допомогти досягти більшої фінансової інклюзії. Масштабне застосування цифрових платіжних засобів може значно знизити бар'єри для доступу до банківських послуг. З метою вирішення цього питання наведено кілька напрямів, які можна реалізувати за посиленою співпрацею державних органів та громадян країни, а також міжнародних компаній та організацій.

По-перше, покращення інфраструктури та доступу до Інтернету усім громадянам, а особливо тим, які малозабезпечені та проживають у сільській місцевості. В Україні, незважаючи на складні обставини через війну, спостерігається значний прогрес у покритті Інтернетом у містах та великих населених пунктах, але в невеличких селах та селищах ще є значні проблеми з доступом до стабільного з'єднання. Одним із шляхів вирішення проблеми із з'єднанням здійснення державного партнерства з мобільними операторами для розширення покриття 4G/5G, а також через державні програми підтримки інфраструктури зв'язку. Забезпечити доступ малозабезпеченим людям і пенсіонерам до фінансових послуг, без необхідності мати постійне підключення вдома, можна створивши безкоштовні точки доступу до Інтернету в громадських місцях таких, як центрах соціального обслуговування, бібліотеки, клуби.

Таблиця 3

**Порівняльний аналіз ризиків
використання електронних грошей у різних країнах**

Країна	Основні ризики	Особливості	Переваги
Україна	Кібератаки, фрагментарне регулювання, нестабільність енергопостачання, недостатня правова захищеність споживача	Військовий стан значно впливає на надійність електронних систем; закон «Про платіжні послуги» ще в процесі адаптації	Рівень цифровізації: високий у містах, але в сільських районах все ще домінує готівка.
США	Шахрайство, витік персональних даних, монополізація сектору BigTech	Потужна система захисту прав споживача, однак децентралізованість регулювання між штатами створює прогалини.	Рівень цифровізації: високий, з активним використанням електронних платіжних систем (PayPal, Apple Pay, Venmo).
Німеччина	Консерватизм споживачів, сумніви щодо приватності	Регламент PSD2, високий рівень банківського нагляду	Рівень цифровізації: високий, з активним використанням електронних платіжних систем
Естонія	Надмірна цифрова відкритість, ризики кібербезпеки	Естонія є піонером цифрових ID та електронного уряду, але була об'єктом великих кібератак.	Рівень цифровізації: високий, з активним використанням електронних платіжних систем
Китай	Повна відсутність анонімності, державний контроль, ризик цензури	Домінування WeChat Pay і Alipay, уряд активно просуває цифровий юань (CBDC).	Дуже висока швидкість та масштабність трансакцій
Африканські країни (на прикладі Кенії)	Технічна вразливість, недостатній нагляд, шахрайство	M-Pesa – один з найуспішніших мобільних банкінг-сервісів у світі.	Недостатній захист споживачів, низький рівень фінансової грамотності.

Джерело: складено авторами

По-друге, забезпечення полегшення процедур ідентифікації особи. В Україні існує проблема з процедурою ідентифікації для отримання фінансових послуг через електронні платформи. Сьогодні єдиним рішенням, яке впроваджено на державному рівні є використання застосунку Дія, де можна отримати цифровий паспорт, що дозволяє уникнути необхідності фізичної ідентифікації в банках. Особливістю доступу до здійснення відповідних процедур є введення електронного підпису. Останній, можна отримати тільки у фізичних відділеннях банківських установ чи державних органів, за наявності у перших відкритих рахунків. Вважаємо, що цей процес має бути спрощеним для розширеного доступу до фінансових послуг для малозабезпечених та віддалених груп населення.

По-третє, запровадження інновацій в мобільних платежах, як-от запровадження більшого спектру мобільних платформ та платіжних систем для проведення розрахунків. Унікальні для України платформи, такі як Google Pay, Apple Pay, ПриватБанк Pay, дозволяють здійснювати швидкі й безпечні платежі через смартфони. Зростання використання карток і мобільних платіжних систем буде збільшуватися завдяки просуванню безконтактних технологій у різних місцевостях, а також через створення

додаткових платформ для малих підприємств. Для зменшення бар'єрів доступу до електронних грошей можна ввести технології, що дозволяють здійснювати платежі через прості мобільні телефони, навіть без необхідності підключення до Інтернету. Це може бути корисно для людей, які не мають стабільного Інтернет-з'єднання або смартфонів.

По-четверте, розробка та реалізації різноманітних освітніх програм, які підвищують рівень фінансової та цифрової грамотності серед населення. Такі програми особливо важливі для старшого покоління. Вони повинні роз'яснювати як користуватися електронними платіжними системами, мобільними банками і забезпеченням фінансової безпеки в інтернеті, допомогти знизити рівень недовіри до нових технологій. Доречним буде постійне, а не раз у рік, проведення інформаційних кампаній через місцеві медіа, радіо, телебачення, а також через цифрові платформи, такі як соціальні мережі, з метою підвищення обізнаності про переваги та можливості використання електронних грошей.

По-п'яте, покращення законодавства посилення політичних та регулятивних ініціатив в частині як захисту прав користувачів, так і з забезпечення підтримки щодо впровадження інновацій у сфері фінансових технологій. Україна активно працює над розвитком регуляцій для фінансових технологій. Однак важливо продовжувати спрощення регулювання для стартапів і малих підприємств, які працюють у галузі фінансових технологій. Особливого посилення потребують законодавчі ініціативи, які гарантують захист від шахрайства, неправомірного використання особистих даних та фінансових транзакцій.

По-шосте, сприяння підтримці інклюзивних фінансових продуктів особливо в частині мікрофінансування та надання фінансовими установами мікропозик. Сьогодні в Україні вже існують інструменти мікрофінансування, зокрема, такі як Європейський інвестиційний банк, мобільні позики через мобільні додатки деяких банків та інші фінансові установи. Розширення доступу до таких послуг через мобільні додатки дозволить людям з низьким доходом отримувати доступ до фінансування без необхідності залучення майна або складних процедур. Також, вважаємо, за доречне розвивати цифрові страхові продукти, які доступні через мобільні платформи або онлайн-сервіси, щоб забезпечити доступ до доступних і зручних продуктів для малозабезпечених верств населення.

Таким чином, завдяки наведеним напрямкам підвищення використання електронних грошей Україна може стати більш інклюзивною в плані фінансових технологій, полегшуючи доступ до цифрових платіжних засобів для всіх верств населення. А участь нашої країни в міжнародних ініціативах, таких як Global Financial Inclusion Index, дасть змогу сприяти розвитку фінансової інклюзії та залученню інвестицій в інноваційні фінансові рішення.

Висновок. Використання в Україні електронних грошей в контексті фінансової інклюзії відкриває значні можливості для розвитку фінансової системи, підвищення зручності розрахунків та залучення ширших верств населення до безготівкових операцій. Водночас, ця сфера супроводжується низкою серйозних проблем і ризиків, що вимагають особливої уваги. Серед ключових викликів – недостатній рівень правового регулювання, низька цифрова грамотність частини населення, високий ризик шахрайства та кіберзлочинності, а також питання захисту персональних даних користувачів. Додаткову складність становить

нестабільна економічна ситуація та недовіра до фінансових інновацій, що може стримувати поширення електронних грошей. Тож для ефективного впровадження та безпечного використання цифрових платіжних засобів в Україні необхідно забезпечити комплексний підхід: удосконалити законодавчу базу, підвищувати фінансову та цифрову обізнаність населення, а також впроваджувати сучасні механізми кібербезпеки. Лише в таких умовах електронні гроші зможуть стати справжнім інструментом прогресу, а не джерелом додаткових ризиків.

Список використаних джерел:

1. Meyran Jorge, Rojas Nuria Deconstructing the definitions of financial inclusion How can it really be enhanced? Proceedings of The 15th International Conference on Modern Research in Management, *Economics and Accounting*. 2023. URL: <https://www.dpublication.com/abstract-of-15th-meacnf/41-3640>
2. Mr. Adolfo Barajas, Thorsten Beck, Mohammed Belhaj, and Samy Ben Naceur Financial Inclusion: What Have We Learned So Far? What Do We Have to Learn? *International Monetary Fund*. Volume 2020: Issue 157. URL: <https://doi.org/10.5089/9781513553009.001>
3. Schwarcz, S. L., & Leonhardt, T. L. (2021). Scoping and defining financial inclusion, access to credit, and sustainable finance. *Law & Contemp. Probs.*, 84, 1
4. Tok, Y. W., & Heng, D. (2022). *Fintech: financial inclusion or exclusion?*. International Monetary Fund. 30 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=No5wEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA2&ots=r1Ywv9xoIQ&sig=53m4DbfOq08fEbEvLjnw4vl4gm4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
5. Булатова О. В., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Цифровий розрив чи цифрова нерівність? нові виміри глобальних асиметрій соціально-економічного розвитку і міжнародної торгівлі в умовах техноглобалізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. Вип. 25. С. 45-57
6. Гражевська Н., Чигиринський А. Розвиток підприємницьких цифрових екосистем як чинник повоєнного відновлення економіки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2022. № 2(219). С. 17–24. doi: 10.17721/1728-2667.2022/219-2/3.
7. Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. *Світ фінансів*, 2023. (3 (76)), 21-34.
8. Євтушенко, Н., & Стеценко, Д. Фінансова інклюзія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Grail of Science*, 2024. (40), 136–140. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.015>
9. Мінкович В. Т. Фінансова інклюзія в Україні: огляд сучасних тенденцій. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти*: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 30 листопада 2022 р.), Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 181-183. URL: dSPACE.uzhnu.edu.ua.
10. Мушеник І. М., Грушецький С. М. Забезпечення фінансової безпеки України в період воєнного часу та в умовах фінансової інклюзії. *Modern Economics*. 2022. № 32 (2022). С. 70-74. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09).

11. Наймасштабніші кібератаки на Україну. *Слово і діло : аналітичний портал*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu>
12. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

References:

1. Meyran, J., & Rojas, N. (2023). Deconstructing the definitions of financial inclusion: How can it really be enhanced? Proceedings of the 15th International Conference on Modern Research in Management, *Economics and Accounting*. https://www.dpublication.com/abstract-of-15th-meacnf/41-3640/?utm_source=chatgpt.com
2. Barajas, A., Beck, T., Belhaj, M., & Ben Naceur, S. (2020). *Financial inclusion: What have we learned so far? What do we have to learn?* International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781513553009.001>
3. Schwarcz, S. L., & Leonhardt, T. L. (2021). Scoping and defining financial inclusion, access to credit, and sustainable finance. *Law and Contemporary Problems*, 84, 1.
4. Tok, Y. W., & Heng, D. (2022). Fintech: Financial inclusion or exclusion? International Monetary Fund. <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=No5wEAAQBAJ>
5. Bulatova, O. V., Reznikova, N. V., & Ivashchenko, O. A. (2023). Tsyfrovyi rozdil chy tsyfrova nerivnist? Novi vymiry hlobalnykh asymetrii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku i mizhnarodnoi torhivli v umovakh tekhnogloblizmu [Digital divide or digital inequality? New dimensions of global asymmetries in socio-economic development and international trade under technoglobalism]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 25, 45–57.
6. Hrazhevska, N., & Chyhyrskyi, A. (2022). Rozvytok pidpriemnytskykh tsyfrovykh ekosystem yak chynnyk povoyennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Development of entrepreneurial digital ecosystems as a factor in Ukraine's post-war economic recovery]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 2(219), 17–24. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/3>
7. Desiatniuk, O., Krysovatiy, A., & Ptashchenko, O. (2023). Stan ta tendentsii rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini [State and trends in the development of financial inclusion in Ukraine]. *Svit finansiv*, 3(76), 21–34.
8. Yevtushenko, N., & Stetsenko, D. (2024). Finansova inkluziia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Financial inclusion in Ukraine: Current state and development prospects]. *Grail of Science*, 40, 136–140. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.015>
9. Minkovych, V. T. (2022). Finansova inkluziia v Ukraini: ohliad suchasnykh tendentsii [Financial inclusion in Ukraine: Review of current trends]. In *Transformatsiia natsionalnoi modeli finansovo-kredytnykh vidnosyn: vyklyky hlobalizatsii ta rehionalni aspekty* (pp. 181–183). Uzhhorod: DVNZ “UzhNU”. <http://dspace.uzhnu.edu.ua>
10. Mushenyk, I. M., & Hrushetskyi, S. M. (2022). Zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy v period voiennoho chasu ta v umovakh finansovoi inkluzii [Ensuring Ukraine's financial security during wartime and under financial inclusion]. *Modern Economics*, 32, 70–74. [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09)
11. Najmasshtabnishi kiberataky na Ukrainu [The largest cyberattacks on Ukraine]. (2025, March 24). *Slovo i dilo: Analitychnyi portal*. <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu>
12. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (n.d.). <https://bank.gov.ua>

Tetiana Nechyporenko

PhD in Economics,
Vinnytsia Technical Vocational College,
Vinnytsia, Ukraine
sittanya33@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0690-1534

DIGITAL PAYMENT SYSTEMS IN THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE: CATALYST OF DEVELOPMENT AND INSTRUMENT OF TRANSFORMATION

Тетяна Нечипоренко

кандидат економічних наук,
Вінницький технічний фаховий коледж,
м. Вінниця, Україна
sittanya33@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0690-1534

ЦИФРОВІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ ТА ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Abstract. *It is researched that digital payment systems (DPS) are a key catalyst for development and a tool for transforming the financial sector of Ukraine. The evolution of payment systems is examined, from the initial stage of using paper instruments to the current phase of intensive digitalization, characterized by the dominance of electronic payment systems and financial technologies. It has been determined that DPSs are complex integrated architectures that provide electronic financial transactions, are characterized by a high degree of speed, efficiency, security, and the ability to adapt in a dynamic technological environment. The structural-functional model of the payment system, consisting of institutional-legal, infrastructural-technological and economic blocks, and their system integration, is analyzed. It is established, noted that the digitalization of financial services in Ukraine is accompanied by the growing popularity of mobile payment applications, QR payments, contactless cards, online payments and cryptocurrencies. The research reveals a tendency to strengthen the cybersecurity of transactions using biometric authentication, blockchain technologies, and artificial intelligence. A comparative analysis of the development of DPS in countries around the world is carried out, which allows identifying key trends in the introduction of central bank digital currencies (CBDCs) and other digital payment innovations. It is stated that Ukraine demonstrates dynamic development in the field of digital finance, which is in line with global trends, despite geopolitical risks. The advantages and disadvantages and risks that impede the*

spread and use of DPS in the country's financial sector are outlined. This primarily concerns ethical issues, transparency, unfair or discriminatory use of DPS, as well as problems with confidentiality and personal data protection. It was found that DPSs have limited capabilities in working with unstructured data and interpreting complex contextual nuances. It is found that DPSs, despite the presence of cognitive limitations, are an effective tool in the context of the development of the national financial sector, ensuring an increase in its competitiveness and operational efficiency by optimizing the paradigm of customer interactivity, introducing improved risk management models and enhancing the analytical accuracy of predictive models of economic trends.

Key words: transactional efficiency, fintech, digitalization, financial inclusion

Анотація. Досліджено, що цифрові платіжні системи (ЦПС) є ключовим каталізатором розвитку та інструментом трансформації фінансового сектору України. Розглянуто еволюцію платіжних систем, від початкового етапу використання паперових інструментів до сучасної фази інтенсивної цифровізації, що характеризується домінуванням електронних платіжних систем та фінансових технологій. Визначено, що ЦПС є складними інтегрованими архітектурами, які забезпечують електронні фінансові транзакції, характеризуються високим ступенем швидкості, ефективності, безпеки та здатністю до адаптації в умовах динамічного технологічного середовища. Проаналізовано структурно-функціональну модель платіжної системи, що складається з інституційно-правового, інфраструктурно-технологічного та економічного блоків, та їх системну інтеграцію. Встановлено, що цифровізація фінансових послуг в Україні супроводжується зростанням популярності мобільних платіжних додатків, QR-платежів, безконтактних карток, онлайн-платежів та криптовалют. Виявлено тенденцію до посилення кібербезпеки транзакцій з використанням біометричної аутентифікації, блокчейн-технологій та штучного інтелекту. Проведено порівняльний аналіз розвитку ЦПС у країнах світу, що дозволяє виявити ключові тенденції впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC) та інших цифрових платіжних інновацій. Констатовано, що Україна демонструє динамічний розвиток у сфері цифрових фінансів, що відповідає глобальним тенденціям, незважаючи на геополітичні ризики. Окреслено переваги та виокремлено недоліки та ризики, які перешкоджають поширенню та використанню ЦПС у фінансовому секторі країни. Це стосується насамперед питань етичних аспектів, прозорості, несправедливого чи дискримінаційного використання ЦПС, а також проблем зі збереження конфіденційності та захисту персональних даних. Виявлено, що ЦПС мають обмежені можливості в роботі з неструктурованими даними та інтерпретації складних контекстуальних нюансів. З'ясовано, що ЦПС, попри наявність обмежень когнітивного характеру, виступають ефективним інструментом у контексті розвитку національного фінансового сектору, забезпечуючи підвищення його конкурентоспроможності та операційної результативності шляхом оптимізації парадигми клієнтського інтерактиву, впровадження удосконалених моделей ризик-менеджменту та посилення аналітичної прецизійності прогностичних моделей економічних тенденцій.

Ключові слова: транзакційна ефективність, фінтех, цифровізація, фінансова інклюзія

1. Statement of the problem in general terms and its connection with important scientific or practical tasks. In the context of the global digital transformation of the financial sector, digital payment systems (DPS) are becoming increasingly important, forming a new architectonics of financial flows, automating settlement processes, and contributing to the efficiency of economic entities. The introduction and development of DPSs is a strategic imperative for modernizing financial institutions, increasing financial inclusion, reducing transaction costs, and enhancing the competitiveness of the national economy. It is predicted that the integration of digital payment technologies will contribute to strengthening economic resilience, in particular by reducing the shadow capital turnover, improving the mechanisms for regulating money circulation, and creating preconditions for the development of financial innovations. At the same time, the active implementation of digital payment instruments is accompanied by a number of conceptual and practical challenges. In particular, the transformation of the payment infrastructure requires a comprehensive upgrade of the technological base, adaptation of the regulatory environment, and development of a modern digital ecosystem that would meet international cybersecurity standards and ensure the protection of users' personal data. Another important aspect is the need for substantial investments in the digitalization of the financial sector, which creates risks of uneven access to advanced financial technologies and deepening technological inequality between certain sectors of the economy. In addition, digital payment systems generate new challenges for monetary policy, including ensuring control over monetary aggregates, the effectiveness of interest rate policy, and preventing systemic risks in the event of possible technological failures or cyberattacks. Thus, the study of digital payment systems as a catalyst for development and a tool for transforming the financial environment is extremely relevant in the context of ensuring the sustainability and innovative development of the economy. Optimization of regulatory mechanisms, development of effective cybersecurity strategies, and formation of adaptive financial instruments are priority areas of scientific discourse that require in-depth theoretical and methodological understanding and empirical substantiation.

2. Analysis of latest research and publications. The role of digital payment systems in the financial sector of Ukraine has been studied in numerous scientific works by Ukrainian and foreign scholars and specialists. In the international context, digital payment systems are attracting considerable attention, particularly in terms of their impact on the development of financial services, modernization of banking infrastructure, and integration into global financial processes. T. Arora, N. Gupta, [1] examine the transformation of financial services in developing economies through digital payment systems, emphasizing their potential to modernize financial infrastructure and increase the availability of financial services to the general population. M. López, F. Pérez [2] emphasize the importance of digital payment systems in the context of the globalization of financial markets, in particular their integration into the international financial architecture, which facilitates cross-border payments and reduces barriers to international investment. J. Smith, L. Brown [3] explore the role of digital payment systems in enabling fast and secure cross-border payments, which facilitates the development of global financial services and reduces costs for international businesses and consumers. C. Fischer, A. Davis [4] analyzes the challenges of regulating digital payment platforms in developing countries, suggesting ways to improve them in order to stimulate economic growth and financial market development.

In turn, Ukrainian scholars have focused much of their research on the specifics of digital payment systems in the financial sector of Ukraine, their role in transforming the national financial infrastructure and promoting financial inclusion. In particular, G. Bey, A. Sperchuk, and A. Dumanska study the use of artificial intelligence technologies to improve payment systems, which increases their efficiency and security [6]. H. Demchyshak, R. Loik, and A. Loik focus on digital innovations in the banking system of Ukraine, especially in the context of lending, where digital payment systems help reduce risks and make financial services more accessible to the population [9]. O. Dmytryk, K. Tokarieva, and A. Kotenko emphasize the importance of digital payment systems in ensuring the security and speed of payment transactions, which is crucial for the stability of financial markets [10]. D. Riznyk, S. Stander, and V. Havryliuk point out the importance of decentralized payment systems such as cryptocurrencies and blockchain for the transformation of Ukraine's financial infrastructure, noting the potential for their integration into the traditional banking system [14]. I. Chynytska and L. Bogrinovtseva in their research focus on the impact of digital technologies, in particular payment systems, on the development of the financial market of Ukraine. They argue that the effective implementation of such systems has significant potential to accelerate the digitalization of the national economy, as well as to facilitate access to international financial instruments. This, in turn, contributes to Ukraine's integration into global financial markets and improves economic cooperation with other countries [13]. O. Baldueva, A. Gorbunov, and Y. Kusakova focus on the importance of digital payment systems for the globalization of financial infrastructure, noting that banks must adapt to new technological changes to remain competitive in international markets [7]. T. Staverska and Y. Litvinova highlight the evolution of payment systems, in particular the role of innovations in their digitalization, which makes digital payment systems the main tool for financial transactions in Ukraine [11]. V. Bilyavsky, Y. Bilyavska, and other authors emphasize that the use of digital payment technologies in the financial sector significantly increases the efficiency of payment transaction processing and reduces costs for end users [8].

In general, the results of the above-mentioned authors' research show that digital payment systems are a key factor in the transformation of Ukraine's financial sector, acting as a catalyst for its modernization and structural adaptation to modern challenges. The integration of these technologies helps to increase the efficiency of financial transactions, expand the inclusiveness of financial services, and optimize the payment infrastructure. In addition, digital payment instruments ensure a high level of transaction security and compliance with international standards, which is important in the context of integration into the global financial space. At the same time, the further development of digital payment technologies requires improving regulatory and legal support, strengthening cybersecurity mechanisms, and building a sustainable financial ecosystem capable of operating effectively in the digital economy.

3. Formulation of the purposes of the article. The purpose of the study is to investigate the state of use of digital payment systems in the financial sector of Ukraine, to identify the main problems of their implementation as a transformation tool and a catalyst for the development of financial infrastructure, to assess their impact on the functioning of the financial system and the activities of financial and credit institutions, and to offer scientifically sound recommendations for improving the efficiency of their functioning in the context of the digitalization of the economy. The adaptation mechanism of digital

payment systems in the financial sector of Ukraine is studied using a system analysis. The study of the problem is carried out using a multilevel concept, which includes the use of various scientific methods, in particular, dialectical and general scientific principles of complex research, including: empirical methods (to identify existing approaches to the implementation of digital payment systems in Ukraine, to assess global and domestic trends in their development – observation, comparison, description); theoretical and cognitive methods (to study the essence and features of digital payment systems, formalize, formulate and test hypotheses); general logical methods (to identify methodological problems of integrating digital payment systems into the country's financial system and differentiate approaches to the concept of these systems in the financial sector) – analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, induction, deduction, analogy).

4. Outline of the main material of the research with full justification of the obtained scientific results. In the context of rapid digitalization of the economy and growing requirements for the efficiency and security of financial transactions, digital payment systems are gaining dominance, exponentially expanding their scope. This makes it important to study the potential of digital payment systems as a catalyst for development and a tool for transforming the financial sector of Ukraine, which is of both theoretical and practical importance. The transformation of payment systems is a reflection of the evolution of socio-economic relations and technological progress. Since the emergence of the primary forms of non-cash payments, payment instruments have undergone significant changes, adapting to changing market conditions and social needs. The analysis of the stages of development of payment systems allows us to trace the dynamics of financial transactions, major technological changes and their impact on the formation of current trends. According to scientific research, the evolution of payment systems covers three main stages:

The first stage (XVIII – XIX century) is characterized by the formation of the legal framework for non-cash payments and the introduction of paper payment instruments, such as bills of exchange and checks, which became the basis for financial transactions in this period. This period laid the foundations of the banking system and developed clearing mechanisms.

The second stage (XX century) is associated with the introduction of electronic payment instruments, such as bank cards, electronic transfers, and the first attempts to create electronic money. This period was marked by significant automation of banking services, including the introduction of ATMs.

The third stage (XXI century to the present) is characterized by intensive digitalization and the development of financial technologies. The period of global availability of electronic payment systems, such as digital wallets, cryptocurrencies, as well as the expansion of contactless technologies and digital currencies provided via the Internet and mobile applications. Digital progress, changing consumer behavior, and global challenges are key factors in the dynamic development of the modern payment industry.

Despite the ongoing evolution of digital payment systems, a consensus on their ontological nature remains elusive. The conceptual multivariance of definitions of digital payment systems is due to their consideration as complex integrated architectures, a distinctive segment of digital financial technologies, and an independent field of scientific and applied research (Fig. 1). Scientists interpret digital payment systems as an interdisciplinary area of financial innovation aimed at developing and implementing digital tools and platforms that

enable transactional operations with a focus on efficiency, cybersecurity, and accessibility of financial services. In the broadest sense, digital payment systems are complex integrated architectural systems that provide electronic financial transactions and payment processing with a high degree of speed, efficiency, and security [8]. These systems are characterized by the ability to adapt to a dynamic technological environment, comply with regulatory requirements and respond to changes in macroeconomic indicators, and have the ability to self-optimize under resource constraints, including time and computing.

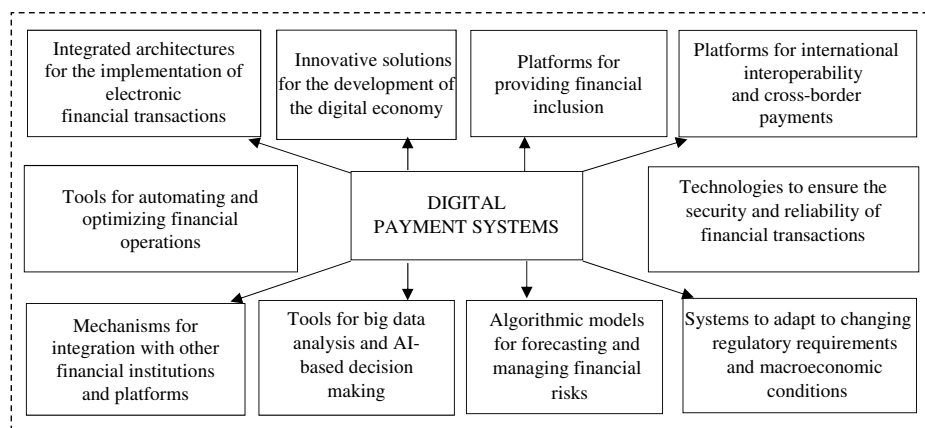

Fig. 1. Definitions of digital payment systems

Source: compiled by the author on the basis of [7; 8; 11]

Digital payment systems demonstrate the potential for self-learning and the evolution of algorithmic methods for solving problems arising in the process of transaction processing [2]. The analytical capabilities of the systems allow processing large-scale data sets, making informed decisions based on the analysis of internal and external factors, ensuring the adaptability and security of operations in real time. This helps to ensure the stability and efficiency of financial processes even in a highly volatile environment.

In a narrow context, digital payment systems specialize in performing discrete tasks, such as processing electronic payments, making instant money transfers, and integrating with other financial instruments and payment platforms [4]. They ensure high functionality and continuity of payment transactions within the established regulatory requirements and technical specifications.

The development of the national payment infrastructure in Ukraine gained a new impetus with the adoption of the Law on Payment Services [5]. This legal act has become fundamental for regulating key aspects of money circulation and payment services. The law systematizes the procedure for performing payment transactions, classifies payment services, establishes criteria for authorizing payment service providers, defines the principles of payment systems, and regulates the issuance and use of electronic and digital money. In addition, the law establishes the rights, obligations and responsibilities of payment market participants, as well as mechanisms for supervising the activities of payment service providers and oversight of payment mechanisms. This legislative act has

ushered in a new era in the regulation of payment systems in Ukraine, facilitating their modernization and integration into the global financial space.

According to the current legislation of Ukraine, a payment system is defined as a set of formalized arrangements and standardized rules governing the processing of payment transactions, clearing and settlement between its participants. According to Article 71 of the Law of Ukraine On Payment Services, payment systems are classified according to the following criteria [5]. By territorial scope: domestic and international. By significance: systemically important – affecting the financial stability of the state; important – affecting the national payment infrastructure.

The National Bank of Ukraine (NBU) supervises payment systems using a two-tier classification that takes into account the volume of transactions of system participants, the number of payment service providers and issuers of electronic money, and the territory of the payment system. Since 2022, the only systemically important payment system in Ukraine is the NBU's Electronic Payment System (EPS). Important payment systems include:

- international – MasterCard, Visa (USA);
- domestic – NovaPay, Financial world, Postal transfer (Ukraine).

The main participants in the payment infrastructure are: PrivatBank, FC Kontraktovyi Dim, Ukrainian Processing Center, TAS LINK, AC DISI PROCESSING. Ukraine has a number of domestic payment systems, in particular: EasyPay – electronic payment and wallet service; LiqPay (PrivatBank) – online transfer and payment system for goods; NovaPay – a payment system linked to the Nova Poshta logistics network; National Retail Payment System Prostrir – a state payment system with a high level of security for corporate users.

In the Ukrainian market, the key international payment systems are: Visa – a global system with high security standards; MasterCard – introduces digital technologies, in particular through Crypto Card Program; Payeer, Wise, PayPal – services for international payments and money transfers.

The trend of digital transformation of the financial sector is driving the active development of a number of innovative technologies and services that help improve the efficiency, accessibility and security of financial transactions:

1. Mobile payment applications (Google Pay, Apple Pay, Samsung Pay), which provide contactless, fast and convenient transactions, are actively integrated into global financial systems and are popular in Ukraine, in particular among smartphone users.

2. Electronic wallets and online payment services (PayPal, Wise, Payoneer, Revolut, EasyPay, LiqPay), that help to expand the possibilities of international and domestic payments. At that time, such individual services as PayPal, have been widely used in Ukraine, others, such as Revolut or Wise, have certain limitations at the level of local regulation and access for Ukrainian users.

3. Blockchain technologies and decentralized payment solutions, such as Ripple, Stellar, Binance Pay, as well as digital currencies of central banks (CBDC), Ensure increased transparency, security and speed of financial transactions. Despite the growing interest in cryptocurrencies and blockchain solutions in Ukraine, the introduction of such technologies is limited by legal and regulatory aspects. The possibility of introducing CBDC is currently being discussed within the National Bank of Ukraine. These trends reflect the global processes of digital transformation of the financial sector.

However, for Ukraine, the key aspect is regulatory and technological adaptation to global changes. In this context, blockchain technologies that open up new horizons for financial transactions are attracting special attention. In particular, the technology Ripple Labs Inc. provides instant and efficient cross-currency interbank settlements, significantly minimizing time and transaction costs. The financial technology market also offers a variety of blockchain solutions, including public and private blockchain systems, each with unique advantages:

- public blockchain systems are characterized by a high degree of decentralization, transparency and openness of data, thereby ensuring increased security and trust;
- private blockchain systems increase confidentiality and control over participants, which is important for corporate users and financial institutions that work with sensitive information.

Thus, adapting to these technological innovations is an important factor for the development of a competitive and efficient payment infrastructure in Ukraine.

In order to detail the architecture of the payment system, Fig. 2 presents a structural and functional diagram illustrating the interaction of the institutional, infrastructure, and economic blocks. This model demonstrates the key components and their interrelationships that ensure the stability and efficiency of the payment system in a modern economy.

The payment system model is a complex integrated structure consisting of three main blocks: institutional and legal, infrastructure and technology, and economic, each of which performs specific functions and is critical to ensuring continuous, stable, and efficient payment transactions and maintaining financial stability. The interaction of these blocks ensures synergy that contributes to the efficient functioning of the payment system, its security and competitiveness in the context of the dynamic globalization of economic processes that determine modern financial and economic realities.

1. The institutional and legal framework serves as the basis for legal regulation of the payment system, ensuring its stability and security through a system of laws, regulations, and international standards. It forms the legal framework for the interaction of all payment system participants and defines their rights, obligations, and liability for violations of the established rules. The key components of this block are laws, regulations, international standards (e.g., ISO 20022 for financial messages, which defines standards for the exchange of information in international payment systems), PCI DSS (standard for payment card data protection) and principles of licensing and certification of payment process participants, including financial institutions. This block develops risk control measures, in particular to prevent fraud and abuse in payment systems, and ensures that payment systems meet the requirements of regulators (e.g., the National Bank of Ukraine or the European Central Bank). One striking example is the implementation of the policy KYC (Know Your Customer), which provides customer identification to prevent money laundering.

2. The Infrastructure and Technology Block is the basis for the physical and technical functioning of the payment system, as it includes all organizations and technological tools necessary for financial transactions. Innovative payment instruments and technologies are developed and implemented within this block. The main components include central and commercial banks, payment systems (Visa, Mastercard, SWIFT), settlement centers, as well as financial technology companies that provide the latest solutions for payment transactions.

For example, the implementation of instant payment systems, such as SEPA Instant Credit Transfer in the European Economic Area and Faster Payments in the United Kingdom, provides real-time transactions, which is imperative for the functioning of the modern economy, where speed and efficiency are the dominant determinants. In addition, technologies such as blockchain, artificial intelligence, cloud computing, and API integrations greatly simplify transactions and provide enhanced security for payment systems. In the context of payment systems modernization, it is worth mentioning the implementation of instant payment systems in Ukraine integrated with mobile platforms, as well as the experimental introduction of digital currencies by central banks (CBDC), in particular the digital yuan in the PRC.

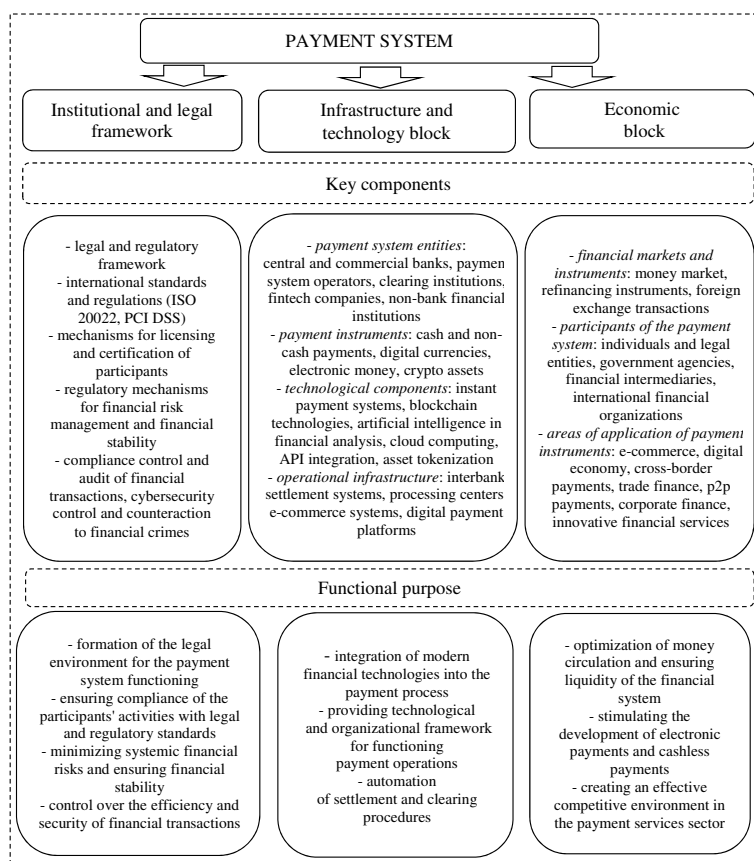

Fig. 2. Structural and functional model of the payment system

Source: compiled by the author

3. The economic block of the payment system reflects its functional role in ensuring economic processes both at the national and international levels. It defines the interaction between payment transaction entities (individuals and legal entities, government institutions, and financial intermediaries) and regulates the circulation of financial flows

through markets and instruments used to conduct money transactions. The key role in this block is played by the integration of digital technologies, in particular the development of e-commerce and financial technologies (FinTech), which contributes to the formation of new economic models and expanded access to financial services for the general population. For example, the introduction of digital banking platforms, such as Monobank in Ukraine, allows not only to simplify transactional operations but also to provide access to credit products for micro and small enterprises, which contributes to the development of entrepreneurial activity. The main functions of the economic block are:

- organization of efficient money circulation: ensuring liquidity of the financial system through optimization of interbank settlements (e.g., using the NBU's electronic payment system (EPS));

- ensuring the continuous execution of payment transactions: maintaining the stability of settlement systems, which is critical for the smooth functioning of trading platforms (e.g., Rozetka, Amazon);

- impact on the stability and development of the monetary system: creating conditions for an effective monetary policy by ensuring transparency and efficiency of payment flows (e.g., impact on the velocity of money).

Efficient organization of interbank settlements, for example, through the use of an international system SWIFT, not only increases the liquidity of financial institutions, but also minimizes transaction costs, which is an important factor for the development of international trade.

The integration of the institutional, legal, infrastructure, technological, and economic blocks is a prerequisite for ensuring the systemic integrity and homogeneous functioning of the payment system. The synergistic effect of the interaction of these blocks contributes to the achievement of operational efficiency, cybersecurity, and systemic stability of payment transactions. Such integration is a key determinant of the adaptability of national economic systems to the dynamic conditions of the globalized financial space. The cross-system interoperability of international payment systems, which minimizes transaction costs, enhances financial inclusion, and stabilizes exchange rates, is empirical evidence of the effectiveness of the integrative approach in the context of the digital economy.

Thus, ensuring systemic stability and dynamic development of the payment system is possible only if its structural components are integrated, which is the fundamental basis for the development of the digital economy, optimization of the functioning of financial markets, and ensuring their inclusiveness. Digitalization of financial services is rapidly gaining momentum in Ukraine. To analyze this trend, we present Table 1, which systematizes the key indicators of digital payment system development for 2022-2024.

The analysis of the data presented in Table 2 reveals a clear trend of progressive evolution of digital payment systems in Ukraine during 2022-2024, which reflects the global trend of digital transformation of the financial sector. In 2022, basic payment instruments such as mobile apps, payment cards, online platforms, and QR codes dominated, indicating the initial stage of digital payment development in the country.

Table 1

Dynamics of digital payment systems development in Ukraine in 2022-2024.

Indicator	Years		
	2022	2023	2024
Typology of digital payment systems	Mobile applications (Privat24, Monobank, EasyPay), payment cards (VISA, MasterCard), online payment platforms (LiqPay, PayPal), QR codes	Mobile applications (Privat24, Monobank, Revolut), contactless payment cards, QR payments, online payments, payments via messengers (Viber, Telegram)	Mobile applications with cryptocurrency integration (Revolut, Binance), payments through voice interfaces (Siri, Google Assistant), transactions using digital currencies, integration of artificial intelligence, expansion of contactless technologies, «tokenization»
Tools for automation and optimization of financial operations	NFC payments (contactless cards), mobile payment applications (Apple Pay, Google Pay)	QR codes, electronic wallets (LiqPay, WebMoney), contactless payment cards	Mobile applications with cryptocurrency functionality, transactions using digital currencies (Bitcoin, Ethereum), biometric authentication, personalized services based on AI, API development
Development of transaction cybersecurity technologies	Two-factor authentication, biometric authentication	Integration of multi-level security systems (fingerprint scanning, face recognition)	Blockchain technology, smart contracts, use of AI for fraud detection, quantum encryption, «tokenization»

However, in 2023, the range of tools will expand, including the integration of contactless technologies, messengers, and the expansion of mobile application functionality, reflecting the growing maturity of the market and adaptation to user needs. In 2024, we will see the introduction of advanced technologies such as cryptocurrencies, voice interfaces, artificial intelligence, and tokenization, which indicates the desire to create integrated and personalized payment ecosystems. The evolution of tools for automating and optimizing financial transactions can be traced from simple contactless payments (NFC) to complex systems that include biometric authentication and personalized services based on artificial intelligence, while the development of APIs facilitates the integration of various financial services. At the same time, there is a shift from basic authentication methods to multi-level security systems that include blockchain, smart contracts, and quantum encryption, and the use of artificial intelligence for fraud detection and tokenization indicates a growing focus on cybersecurity in the context of digital transformation. In general, there is a trend toward the integration of advanced technologies into digital payment systems, which helps to improve their efficiency, security, and convenience, and Ukraine is demonstrating dynamic development in the field of digital finance, which is in line with global trends.

Table 2 shows a study of the transformation of digital payment systems in Ukraine, characterized by a shift to more integrated and personalized payment ecosystems, with a focus on security, convenience, and speed of financial transactions.

Table 2

Transformation of digital payment systems in Ukraine

Type of payment system	Years		
	2022	2023	2024
Mobile payment applications (Super Apps)	Privat24, Monobank, EasyPay: basic P2P transfers, utility payments	Integration of messenger payments, crypto integration, NFC. Personalization of services	Super-applications: integration of fintech services, e-commerce, and logistics. Revolut, Wise, Crypto.com, PayPal, Google Pay, Apple Pay: integration with banks, AI for personalization, cross-platform, DeFi
QR payments (Dynamic & Static)	Static QR in retail and small business	Dynamic QR. Integration with state payment systems	International interoperability. Micropayments, loyalty programs
Contactless payment cards (Tokenized & Virtual)	VISA, MasterCard, PayPass, payWave. NFC interfaces	Tokenization. NFC extension	Virtual cards. Biometrics. Crypto cards. Transportation systems
Online payments (Digital Platforms & DeFi)	PayPal, LiqPay, WebMoney, Revolut: basic functions	E-commerce integration	Metaverse universes. DeFi protocols. CBDC
Cryptocurrency payment systems (Stablecoins & NFT)	Occasional crypto use	Stablecoins, bank integration	International crypto networks. NFT as a payment instrument
Voice payments (Voice Commerce)	Experimental projects	Integration into mobile applications	Smart devices, personalized commands
Messenger payments (Social Commerce)	Basic P2P	E-commerce integration	Social commerce, bots, fintech services

In the context of studying the development of digital payment systems in Ukraine, it is necessary to take into account global trends and international experience. To identify the key factors that influence the formation of a national strategy for the digital transformation of the financial sector, as well as to assess potential risks and opportunities, it is advisable to conduct a comparative analysis of the development of digital payment systems in countries with different levels of economic development and regulatory models. Table 3 presents a comparative analysis of the development of digital payment systems in the world for the period 2022-2024, which allows us to identify key trends in the introduction of central bank digital currencies (CBDCs) and other digital payment innovations, as well as to determine their potential impact on national financial ecosystems.

The results of the comparative analysis demonstrate that countries around the world are actively implementing digital payment systems, including CBDCs, to modernize the financial sector and increase financial inclusion. At the same time, each country chooses an individual approach, taking into account its own economic, regulatory, and technological characteristics. The key areas of development include improving cybersecurity,

ensuring interoperability between different payment systems, and developing effective strategies to attract a wide range of users. In the context of Ukraine's integration into the European financial area and given the geopolitical challenges, developing a comprehensive strategy for the digital transformation of the financial sector is a top priority. This strategy should be based on a thorough analysis of international experience, adapted to specific national needs. Key priorities include strengthening cybersecurity, developing digital infrastructure, ensuring access to digital financial services, and assessing the impact of digital currencies on monetary and financial stability.

Table 3

Comparative analysis of the development of digital payment systems in the world in 2022-2024.

Country	Feature
China	Active expansion of the digital CNY (e-CNY) ecosystem to integrate into retail, public sector, and interbank settlements. The steady growth in transaction volumes demonstrates the successful adaptation of CBDC in the national financial infrastructure. Strengthened regulatory oversight promotes standardization and security of operations.
Nigeria	Gradual increase of the eNaira user base aimed at increasing the level of financial inclusion. The Central Bank of Nigeria is focusing on infrastructure development, increasing digital literacy, and creating incentives for the use of CBDCs in remote regions.
Sweden	Continuing pilot studies of the digital krona (e-krona) with a focus on assessing technological integration, scalability, and cybersecurity. The Riksbank of Sweden is studying the potential risks and benefits of implementing CBDC to maintain the financial stability and efficiency of the payment system.
India	Active integration of the digital rupee (CBDC-R) with national payment platforms to improve accessibility and efficiency of transactions. The Reserve Bank of India is focusing on infrastructure development, increasing digital literacy, and creating incentives for the use of CBDC in remote regions.
Brazil	Completion of the Digital Real pilot project and preparation for its public launch. The Central Bank of Brazil plans to gradually introduce CBDC, focusing on modernizing the payment infrastructure, expanding financial inclusion, and ensuring cybersecurity.
Turkey	Gradual expansion of the use of the digital lira as part of a pilot project. The Central Bank of Turkey is conducting a study on the functionality, cybersecurity, and potential regulatory challenges associated with scaling CBDCs.
Japan	Completion of the initial stage of research and preparation for pilot testing of the digital yen. The Bank of Japan is focusing on studying the technical, operational, and regulatory aspects of implementing CBDC in a highly developed financial system, taking into account the need to ensure cybersecurity and interoperability.
Thailand	Conducting large-scale testing of the digital baht with the participation of a wide range of users. The Bank of Thailand collects data on the usability, efficiency, and impact of CBDCs on the country's economic dynamics, analyzing potential risks and benefits.
Ukraine	Continuation of the electronic hryvnia (e-hryvnia) pilot project on the Stellar platform. The National Bank of Ukraine is studying the technical, economic, and regulatory aspects of CBDC, assessing its potential to ensure financial stability and inclusion in the context of martial law and post-war recovery.
United Kingdom	Active dialog with the public and financial institutions on the prospects for the introduction of the digital pound (Britcoin). The Bank of England is analyzing the macro-economic implications of the introduction of CBDC, including its impact on monetary policy, the banking sector, and financial stability, taking into account cybersecurity and data protection issues.

In order to assess the potential impact of digital payment technologies on the financial sector of Ukraine, a comprehensive analysis of international trends is necessary. The comparative dynamics of key indicators reflecting the pace of implementation of innovative digital payment technologies in the world for the period of 2022-2024 is shown in Fig. 3.

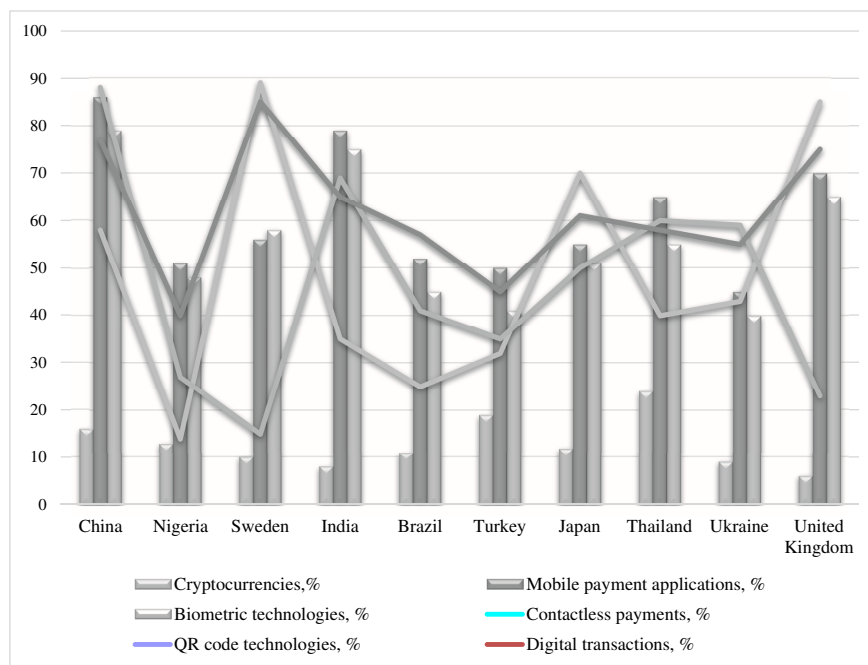

Fig. 3 Comparative dynamics of key indicators of digital payment technologies in the financial sector in the countries of the world for 2022-2024

Fig. 3 testifies a comparison of the dynamics of digital payment system adoption in different countries by key indicators: the use of cryptocurrencies, mobile payment applications, biometric technologies, contactless payments, QR codes, and digital transactions. The results of the study indicate a significant differentiation in the processes of digital transformation of the financial sector, which is due to the influence of macroeconomic, technological and regulatory factors that determine the speed and depth of integration of digital payment solutions into national financial systems. An international comparison of the level of development of digital payment technologies shows a variety of digitalization strategies, which reflects the specifics of the financial architecture and the degree of capacity of economies to implement financial technologies on a large scale. The leaders in digital payments are China and India, which demonstrate a high level of penetration of mobile payment services, QR codes, and biometric identification technologies. This is due to a number of factors, including government initiatives to create a cashless economy, a developed financial ecosystem, and high digital literacy of the population.

Countries with developed financial infrastructure, such as Sweden and the United Kingdom, are leading the way in contactless payments and digital transactions. This dynamic is the result of comprehensive financial policies to promote cashless payments, a high level of financial inclusion, and the banking sector's adaptability to technological change. At the same time,

emerging economies such as Nigeria and Brazil demonstrate significant potential in mobile payments and digital transactions, but their further development is limited by a lack of financial inclusion, weak institutional support, and insufficient payment infrastructure.

A number of countries are actively using cryptocurrencies as an alternative financial instrument due to the high level of devaluation risks, volatility of national currencies, and limited access to traditional banking services. Japan, despite its traditional focus on cash payments, is showing a gradual increase in the share of contactless payments, which indicates that financial institutions are adapting to changes in the payment behavior of the population. Despite geopolitical risks, Ukraine is actively adopting digital payment technologies, as evidenced by the growing use of QR codes and mobile payment platforms. This indicates a high level of adaptability of the banking system and financial institutions to changes in the global financial environment.

Thus, the analysis of the level of adoption of digital payment systems in different countries has revealed significant differences in the pace of their development, which is due to the level of financial inclusion, technological capacity, and regulatory support. Countries with developed financial markets demonstrate a high level of integration of digital payment technologies, which increases the efficiency of financial transactions and reduces transaction costs. At the same time, emerging economies face barriers in the form of low payment infrastructure, limited access to banking services, and insufficient digital literacy. Despite the challenging external environment, Ukraine is making progress in the digital transformation of its financial sector, which opens up new opportunities to strengthen its position in the global financial space. The further development of digital payment technologies requires improving the regulatory environment, expanding financial inclusion, and integrating innovative financial instruments, which will increase the competitiveness of the national economy in the context of digital globalization.

5. Conclusions from this research and prospects for further exploration in this direction. Based on the results of the study of theoretical aspects and pragmatic approaches in the context of Ukrainian realities and global trends in the adaptation of digital payment systems to the financial sector of the State in the process of digitalization of the financial system, the following can be stated:

1. In today's economic environment, DPS play a critical role in the transformation of Ukraine's financial sector by automating and optimizing transaction processes. They facilitate the analysis of massive financial data, ensuring fast and efficient execution of transactions. The use of DPS in risk management allows for predictive analysis of anomalies and minimization of potential financial risks. DPSs stimulate the development of personalized financial products and services, improving the quality of customer service. The introduction of DPS promotes innovation in the financial sector and improves the operational efficiency of financial institutions.

2. DPS are complex integrated architectural systems that enable electronic financial transactions. They integrate a variety of technological tools, including mobile applications, QR codes, contactless payment instruments, online platforms, and cryptocurrencies, to form an efficient and reliable payment infrastructure.

3. The evolution of payment systems has gone through three fundamental stages: the formation of paper-based instruments, the introduction of electronic payment instruments, and the current phase of intensive digitalization. The emergence of powerful computing resources, the development of the Internet, and the spread of mobile technologies have become catalysts for the DPS, providing conditions for their practical application in the financial sector.

4. Technologies DPS are a set of algorithmic methods, protocols, and platforms that enable electronic financial transactions. They are used in a wide range of industries, from retail to financial services, and are characterized by a high level of speed, security and convenience.

5. Digital payment systems in the financial sector are a reflection of the modern technological paradigm, which involves the use of various tools to automate and optimize financial processes, including investment, banking, and insurance operations.

6. Among technologies DPS the most widespread in Ukraine are mobile payment applications, QR payments, contactless cards, online platforms, and cryptocurrencies. DPS effectively interact with such modern technologies as blockchain, biometric authentication, artificial intelligence, and cloud computing.

7. Countries around the world are actively implementing DPS, including central bank digital currencies (CBDCs), to modernize the financial sector and increase financial inclusion. Each country chooses an individual strategy, taking into account its own economic, regulatory and technological characteristics. The key areas of development include improving cybersecurity, ensuring interoperability between different payment systems, and developing effective mechanisms for attracting a wide range of users.

8. Use DPS in the financial sector of Ukraine is accompanied by certain risks, such as the possibility of system failures, threats to information security, and loss of control over automated processes. An additional risk is the possibility of using DPS for illegitimate purposes, including fraud and cyberattacks. To minimize the risks associated with the use of DPS, financial institutions should introduce effective control and monitoring systems, conduct regular checks on the security and reliability of algorithms, and improve staff skills.

9. Development DPS in the financial sector can have positive consequences, such as increasing the efficiency of financial services, minimizing risks, and optimizing decision-making processes. However, the development of DPS may also have negative consequences, including increased cyber threats, uncontrolled operations, and increased inequality of access to financial services. Therefore, it is necessary to ensure effective regulatory oversight and ethical compliance in the use of DPS.

10. Leading Ukrainian and international companies are actively implementing DPS to solve various tasks in the financial sector related to lending, investing, financial management and insurance. This helps to implement innovative financial solutions for clients, introduce new approaches to data processing, risk analysis, and customer relations. Their growth and innovation make the financial sector dynamic and better able to meet the needs of the modern market.

11. DPS as a driver of development and a factor of modernization, transform the way financial services are provided, and accelerate decision-making processes, minimize risks and provide a personalized approach to clients. Usage DPS opens up new opportunities for process automation, big data analysis, and innovative product development, which contributes to the development of a competitive financial sector.

Further research is seen in expanding the research paradigm to the following areas: an in-depth study of the socio-economic impact of the introduction of digital payment systems, including a detailed analysis of their impact on the structure of the economy and the development of small and medium-sized businesses; a comprehensive study of the ethical aspects of the use of DPS, with a special emphasis on privacy, personal data protection and prevention of discrimination; systematic analysis of technological aspects of implementation DPS, including

assessing the effectiveness of artificial intelligence, as well as exploring the possibilities of using the latest technologies to improve the security and reliability of payment systems.

List of sources used:

1. Arora T., Gupta N. Digital Payment Systems: Transforming Financial Services in Developing Economies. *Journal of Financial Technology*. 2020. Vol. 7, № 3. P. 112-124. DOI: 10.1016/j.jofintech.2020.06.009.
2. López M., Pérez F. The Role of Digital Payment Systems in the Global Financial Market. *Financial Innovation*. 2021. Vol. 8, № 1. P. 55-67. DOI: 10.1186/s40854-021-00335-w.
3. Smith J., Brown L. Cross-Border Digital Payments and the Future of Financial Services. *Journal of International Economics*. 2021. Vol. 15, № 4. P. 239-251. DOI: 10.1016/j.jinteco.2021.05.004.
4. Fischer C., Davis A. Regulating Digital Payment Platforms: Challenges and Opportunities for Developing Economies. *International Journal of Financial Regulation*. 2022. Vol. 6, № 2. P. 93-107. DOI: 10.1007/s13728-022-00192-w.
5. The Law of Ukraine On Payment Services № 1591-IX from 30.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20>.
6. Bey G., Shperchuk A., Dumanska A. Possibilities of applying AI technologies in the system of strategic management of the development of a banking institution. *Economy and Society*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1827/1762>.
7. Boldueva O., Gorbunova A., Kusakova Y. Digital transformation of payment systems and the role of banks in the globalization of financial infrastructure. *Economy and Society*. 2024. № 69. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-69-59.
8. Bilyavsky V., Bilyavska Y., Umanetsiv Y., Shestak Y., Zhurba O., Khavanov A. Digital technologies in the financial sector of the economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. T. 4, № 57. P. 171–183. DOI: 10.55643/fcaptp.4.57.2024.4444.
9. Demchyshak N., Loik R., Loik A. Development of digital technologies in the banking system of Ukraine: innovations in lending, risks and prospects. *Economy and Society*. 2024. № 61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3714/3636>.
10. Dmytryk O., Tokareva K., Kotenko A. Digital technologies and their impact on payment systems Digital technologies and their impact on payment systems. *Legal scientific electronic journal*. 2023. № 1. P. 718–722.
11. Staverskaya T., Litvinova Y. Evolution of payment systems: innovations on the way to the digital future. *Economy and society*. 2024. № 60. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-85.
12. National Bank of Ukraine. Analytical materials on digital financial services. URL: <https://bank.gov.ua>.
13. Chynytska I., Bogrinovtseva L. Influence of digital technologies on the development of the financial market of Ukraine. *Economy and society*. 2023. № 49. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-49-60.
14. Riznyk D., Stender S., Havryliuk V. Influence of decentralized financial technologies on the modern financial system of Ukraine: prospects and challenges. *Actual issues of economic sciences*. 2024. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/9/9>.

References:

1. Arora, T. S., & Gupta, N. K. (2020). Digital Payment Systems: Transforming Financial Services in Developing Economies. *Journal of Financial Technology*, 7(3), 112-124. <https://doi.org/10.1016/j.jofintech.2020.06.009>.
2. López, M. A., & Pérez, F. H. (2021). The Role of Digital Payment Systems in the Global Financial Market. *Financial Innovation*, 8(1), 55-67. <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00335-w>
3. Smith, J. K., & Brown, L. C. (2021). Cross-Border Digital Payments and the Future of Financial Services. *Journal of International Economics*, 15(4), 239-251. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2021.05.004>
4. Fischer, C. D., & Davis, A. P. (2022). Regulating Digital Payment Platforms: Challenges and Opportunities for Developing Economies. *International Journal of Financial Regulation*, 6(2), 93-107. <https://doi.org/10.1007/s13728-022-00192-w>
5. The Law of Ukraine on Payment Services № 1591-IX from 30.06.2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20>.
6. Bey, G. V., Shperchuk, A. O., & Dumanska, A. O. (2022). Possibilities of applying AI technologies in the system of strategic management of banking institution development. *Economy and Society*, (44). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1827/1762>
7. Boldueva, O., Gorbunova, A., & Kusakova, Y. (2024). Digital transformation of payment systems and the role of banks in the globalization of financial infrastructure. *Economy and Society*, (69). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-59>.
8. Bilyavskiy, V., Bilyavska, Y., Umanetsiv, Y., Shestak, Y., Zhurba, O., & Khavanov, A. (2024). Digital technologies in the financial sector of the economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(57), 171-183. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.57.2024.4444>
9. Demchyshak, N. B., Loik, R. V., & Loik, A. V. (2024). Development of digital technologies in the banking system of Ukraine: innovations in lending, risks and prospects. *Economy and Society*, (61). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3714/3636>.
10. Dmitryk, O. O., Tokareva, K. O., & Kotenko, A. M. (2023). Digital technologies and their impact on payment systems. *Legal scientific electronic journal*, (1), 718-722.
11. Staverska, T., & Litvinova, Y. (2024). Evolution of payment systems: innovations on the way to the digital future. *Economy and society*, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-85>.
12. National Bank of Ukraine. Analytical materials on digital financial services. <https://bank.gov.ua>
13. Chunyańska, I., & Bogrinovtseva, L. (2023). The impact of digital technologies on the development of the financial market of Ukraine. *Economy and society*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-60>.
14. Riznyk, D. V., Stender, S. V., & Havryliuk, V. M. (2024). The impact of decentralized financial technologies on the modern financial system of Ukraine: prospects and challenges. *Actual issues of economic sciences*, (1). <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/9/9>.

УДК: 336.717

Богдан Луців

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
bluciv@gmail.com; b.lutsiv@wunu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-3302-0505

Ярослав Чайковський

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
slawik1966@gmail.com; ya.chaikovskyi@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1287-8094

ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ FİNTECH НА РИНКАХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ, СТРАХУВАННЯ ТА ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Bohdan Lutsiv

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Yaroslav Chaikovskiy

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

TRENDS AND CHALLENGES IN FINTECH DEVELOPMENT IN THE BANKING, INSURANCE, AND SECURITIES MARKETS

Анотація. Встановлено, що розвиток фінансових технологій (FinTech) суттєво впливає на фінансово-банківський бізнес, спричиняючи як позитивні зміни, так і нові виклики, що суттєво його трансформуює. Розкрито сутнісні характеристики цифрових технологій, які реформують фінансово-банківський сектор, а також дано оцінку перевагам і ризикам, які принесені цифровізацією у фінансово-банківський сектор, що дало можливість визначити її тенденції та виклики, а саме: впровадження цифрових каналів обслуговування, використання сучасних технологій та інтеграції з державними цифровими платформами. Доведено, що успішна цифровізація фінансово-банківського сектору України залежить від здатності фінансових установ адаптуватися до нових технологій, забезпечуючи при цьому високий рівень безпеки та відповідність регуляторним вимогам.

Ключові слова: цифровізація, FinTech, штучний інтелект, технологія блокчейн, кібербезпека.

Abstract. *It has been established that the development of financial technologies (FinTech) significantly affects the banking business, causing both positive changes and new challenges, which significantly transforms the banking business. The essential characteristics of digital technologies that are reforming the banking sector are revealed, as well as an assessment of the advantages and risks brought by digitalization to the banking sector, which made it possible to determine its trends and challenges, namely: the introduction of digital service channels, the use of modern technologies and integration with state digital platforms. It has been proven that the successful digitalization of the banking sector of Ukraine depends on the ability of financial institutions to adapt to new technologies, while ensuring a high level of security and compliance with regulatory requirements.*

Key words: digitalization, FinTech, artificial intelligence, blockchain technology, cyber security.

Вступ. Фінансові технології (FinTech) суттєво трансформують банківський, страховий та фондовий сектори, відкриваючи нові перспективи та породжуючи певні виклики. В Україні розвиток FinTech відбувається на тлі реформування фінансової системи, економічної нестабільності та глобалізації фінансових ризиків. Проте наявний потенціал FinTech поки що не реалізований повною мірою через низку перешкод. Зокрема, спостерігається недостатня інтеграція фінансових технологій у традиційні банківські процеси, що призводить до уповільнення впровадження інновацій і стримує їхнє масштабування. Крім того, серед клієнтів фінансових установ зберігається певна недовіра до новітніх технологій, що значною мірою обумовлено низьким рівнем фінансової інклюдії. Значна частина громадян досі не має доступу до сучасних фінансових інструментів через обмежену фінансову обізнаність або технічну неспроможність. Усі ці чинники уповільнюють поширення інноваційних платіжних рішень в Україні.

Розвиток фінансових технологій відіграє важливу роль у трансформації фінансового сектору України, сприяючи впровадженню інновацій та підвищенню ефективності надання фінансових послуг. Сучасні дослідження та аналітичні матеріали висвітлюють основні тенденції, виклики та перспективи інтеграції FinTech у фінансову систему країни. Ще у липні 2020 року Національний банк України затвердив Стратегію розвитку фінансових технологій до 2025 року, яка передбачає формування повноцінної фінтех-екосистеми з інноваційними сервісами та широким доступом до цифрових фінансових послуг. У 2023 році ця Стратегія була оновлена з урахуванням попередніх досягнень і нових викликів [1; 2].

Питання розвитку FinTech у банківському секторі активно досліджується українськими науковцями. Зокрема, Б. Пишук та У. Грудзевич акцентують увагу на необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання фінтех-послуг, наголошуючи на важливості адаптації законодавства до динамічного розвитку цієї галузі. На їхню думку, ключовими напрямками для регуляторного втручання є впровадження відкритого банкінгу, забезпечення кібербезпеки та захист персональних даних клієнтів [3].

С. В'язовий у своїх дослідженнях аналізує вплив FinTech на розвиток безготівкових розрахунків, приділяючи особливу увагу питанням безпеки, конфіденційності та ризикам, що супроводжують впровадження новітніх фінансових технологій [4].

Також вітчизняні науковці І. Д'яконова, Л. Павленко та О. Криклій розглядають сучасний стан і перспективи співпраці між банками та FinTech-компаніями в Україні [5]. Їхні висновки дозволили визначити основні моделі взаємодії фінтех-гравців з банками на різних етапах розвитку індустрії, що сприяє підтриманню конкурентоспроможності банківського сектору в умовах цифрової трансформації.

Водночас актуальними залишаються проблеми вдосконалення нормативно-правової бази для ефективного використання потенціалу FinTech у банківському, страховому та фондовому секторах, забезпечення належного рівня кібербезпеки, а також розвитку глибшої співпраці між банками, страховими організаціями, фондовими майданчиками та фінтех-компаніями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація є ключовим процесом, який охоплює різні сфери сучасного життя та бізнесу, сприяючи глибоким змінам у способах їх функціонування. Вона полягає в інтеграції цифрових технологій – таких як штучний інтелект, обробка великих даних і блокчейн – у традиційні організаційні структури та процеси. У банківському секторі цифровізація означає трансформацію під впливом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які змінюють формати та підходи до надання фінансових послуг.

На думку експертів [6; 7], цифрова трансформація банківської сфери відбуватиметься поетапно та охоплюватиме п'ять ключових стадій розвитку:

1. Запровадження цифрових каналів взаємодії – поява мережі банкоматів, інтернет-банкінгу, мобільного банку, чат-ботів. У центрі фінтех-екосистеми перебуває клієнт, який очікує гнучкого доступу до послуг банку через будь-який зручний канал у будь-який час.

2. Впровадження цифрових продуктів – активне використання Big Data, безконтактних платежів, віртуальних карт, штучного інтелекту та машинного навчання. Інноваційні програмні рішення забезпечують створення продуктів з повним циклом обслуговування (E2E), здатних оперативно реагувати на фінансові потреби клієнтів у режимі 24/7.

3. Формування комплексного цифрового сервісу – банки не просто інтегрують цифрові сервіси в традиційні продукти, а створюють нові цифрові бізнес-моделі, розширюючи сферу своєї діяльності.

4. Побудова «Цифрового мозку» (Digital Brain) – автоматизований інтелектуальний аналіз даних по всіх напрямках банківської діяльності дозволяє глибше розуміти клієнтські потреби та оптимізувати внутрішні процеси.

5. Формування «цифрової ДНК» банку – створення нової стратегічної парадигми управління, яка інтегрується в усі етапи життєвого циклу банківської установи та визначає її довгострокову цифрову ідентичність.

Як засвідчує міжнародний та вітчизняний досвід, саме банківський і фінансовий сектори є лідерами цифрової трансформації в Україні, що обумовлено високою готовністю споживачів до сприйняття інновацій та активним впровадженням цифрових технологій з боку постачальників фінансових послуг [8].

У сучасному глобальному фінансовому просторі виявляються нові тенденції розвитку фінансових технологій, які включають автоматизацію бізнес-процесів у різних секторах економіки, покращення доступу до фінансових послуг у всіх сегментах ринку, а також забезпечення їхньої інклюзивності та доступності. Завдяки впровадженню дистанційного обслуговування та віртуальних каналів комунікації фінансові послуги стають доступнішими не лише в великих містах, а й у малих містах і сільських населених пунктах. Таким чином, FinTech виступає важливим каталізатором розвитку фінансових ринків і оптимізації глобальної фінансової екосистеми [9, с. 40].

До цифрових технологій, що здійснюють реформування банківського сектору, належать:

- Штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання, які мають важливе значення для цифровізації банківської сфери. Штучний інтелект застосовується для автоматизації рутинних процесів, аналізу даних, виявлення аномалій та створення віртуальних асистентів. Машинне навчання допомагає формувати прогнози та моделі для виявлення трендів на фінансових ринках.

- Технологія блокчейн, відома своєю здатністю забезпечувати децентралізовану та безпечну систему обліку і транзакцій, змінює підходи банків до розрахунків і гарантує високий рівень безпеки операцій.

- Інтернет речей (IoT), що вносить нові можливості та виклики у банківську діяльність. Розумні пристрої та сенсори, підключені до IoT, дозволяють банкам збирати дані про фінансові операції клієнтів і їх поведінку, що може бути використано для надання персоналізованих фінансових послуг.

Протягом 2023 року український фінтех-ринок поповнився трьома новими компаніями. Попри складні умови для розвитку, фінтех-сектор виявляє ознаки відновлення. На даний момент на ринку функціонує близько 260 фінтех-компаній, хоча за останні роки значна частина учасників припинила свою діяльність. Загальна ринкова вартість оцінюється в 1,2 млрд дол. США [10, с. 17].

У 2024 році частка технологічної інфраструктури серед опитаних компаній становила 36 %, що на 12 % більше порівняно з 2023 роком, коли цей показник був на рівні 24 %. Така тенденція свідчить про стабільно високий попит на ІТ-рішення для фінансових установ, зокрема в контексті їх цифрової трансформації (рис. 1) [10, с. 19].

Необхідно проаналізувати переваги та ризики, які приносить цифровізація банківського сектору, а також визначити основні тенденції та виклики, з якими неминуче зіткнуться учасники цього процесу в банківській сфері.

Майбутнє банківської сфери визначатиметься здатністю глибоко розуміти потреби кожного клієнта та ефективно застосовувати передові аналітичні та цифрові технології. Ці інструменти допоможуть сучасним «технологічно підготовленим» клієнтам більш ефективно управляти своїми фінансами [11, с. 117].

Рис. 1. Розподіл фінтех-компаній за сферами діяльності

Джерело: [10, с. 19]

До основних тенденцій і викликів цифровізації банківського сектора належать:

1. Цифрова конкуренція. Цифрова революція сприяла появі фінтех-стартапів і цифрових банків, які створюють конкуренцію традиційним банкам. Це вимагає від банків розробки цифрових стратегій для збереження клієнтів і підтримки конкурентоспроможності.

2. Кібербезпека. З ростом обсягів обробки інформації, цифрових операцій і збору даних, банки стикаються з ризиками кібератак і витоків конфіденційної інформації. Тому захист даних клієнтів і забезпечення безпеки від кіберзагроз стає надзвичайно важливим завданням.

3. Регулювання і відповідність. Цифровізація створює виклики для регуляторів, які мають розробити нові нормативи і стандарти для банківської діяльності в умовах цифрової ери. Регулюючі органи повинні враховувати нові ризики та забезпечити відповідність нових стандартів вимогам безпеки даних.

4. Зміна клієнтських очікувань. Цифрові технології змінюють вимоги клієнтів до фінансових послуг, ставлячи акцент на зручність, швидкість та персоналізацію в усіх аспектах надання послуг.

Цифрова трансформація банківського сектору безсумнівно приносить численні переваги як банкам, так і їх клієнтам. Вона значно покращує доступ до фінансових послуг, усуваючи географічні та часові обмеження. За допомогою мобільних додатків та інтернет-банкінгу клієнти можуть:

- виконувати банківські операції в реальному часі з будь-якої точки світу;
- проводити перекази та платежі без потреби відвідувати банк чи банкомат;

- моніторити свої фінанси та інвестиції онлайн;
- отримувати доступ до фінансових послуг у позаробочий час.

Однак варто визнати, що попри численні переваги, цифровізація в банківському секторі несе з собою значні виклики та ризики як для фінансових установ, так і для їхніх клієнтів.

З розвитком цифрових технологій банки можуть зіткнутися з підвищеними ризиками в галузі кібербезпеки, зокрема:

- кібернапади, коли злочинці намагаються атакувати банки з метою викрадення фінансових ресурсів, ухилення від податків чи порушення конфіденційності даних клієнтів;
- фішинг та соціальна інженерія, коли шахраї створюють підроблені веб-сайти або електронні повідомлення для викрадення особистої інформації та облікових даних клієнтів;

- технічні збої, коли помилки в програмному забезпеченні або проблеми з обладнанням можуть призвести до втрати даних, перебоїв в роботі та фінансових збитків.

Отже, можна зробити висновок, що цифрова трансформація має глибокий вплив на банківську сферу і визначає її подальший розвиток. Вона стимулює банки до перегляду своїх бізнес-моделей. Традиційні підходи, що ґрунтуються на фізичних відділеннях, поступово замінюються більш гнучкими і цифровими рішеннями. Оновлення бізнес-моделей, інновації в продуктах і послугах, співпраця з фінтех-компаніями та інтеграція штучного інтелекту дозволять банкам залишатися конкурентоздатними та ефективними в умовах швидких змін на фінансовому ринку. Тому банки, які здатні адаптуватися до нових умов та впроваджувати інновації, матимуть перевагу для досягнення тривалого успіху в еру цифрових фінансів.

Фінансові технології можуть бути корисними також для регуляторних органів. Оскільки більшість з них орієнтовані на кінцевих споживачів, вони активно взаємодіють з банківською спільнотою і враховують її потреби. Такий обмін інформацією між регуляторами та фінансовими установами, що використовують фінтех, включаючи банки, допомагає регуляторам краще розуміти звички, поведінку та очікування споживачів [12, с. 46].

FinTech є одним із основних факторів, що сприяють трансформації фінансових систем, забезпечуючи інновації та інтеграцію між банківським, страховим і фондовим секторами. У банківській сфері FinTech сприяє розвитку цифрових платежів, онлайн-кредитування та мобільного банкінгу, тоді як у страхуванні (InsurTech) стимулює впровадження персоналізованих продуктів, автоматизацію процесів і використання великих даних для оцінки ризиків. У фондовій сфері FinTech активно розвиває автоматизовані торгові платформи, робо-консультантів для інвестицій і технології блокчейну, що забезпечують прозорість і децентралізацію. Інтеграція цих секторів через фінтех-рішення відкриває нові можливості для споживачів, підвищуючи зручність, доступність і ефективність фінансових послуг.

Основні виклики та тенденції розвитку FinTech у банківській системі України та його зв'язок із страховим і фондовим ринками проявляються в наступному [13, с. 196]:

1. Виклики для FinTech у банківській системі України:

1.1. Інтеграція з іншими фінансовими секторами:

– Страховий ринок. Впровадження цифрових рішень для спрощення процесів страхових виплат і оформлення полісів. Наприклад, створення інтегрованих платформ для банківських і страхових продуктів, що дозволяють одночасно оформити кредит і страхування (банкострахування).

– Фондовий ринок. Використання фінтех-рішень для автоматизації інвестиційних процесів, зокрема, цифрових платформ для купівлі акцій чи облігацій через банківські додатки.

1.2. Регуляторні виклики:

– Зростання популярності FinTech вимагає гармонізації законодавства в банківському, страховому та фондовому секторах.

– Використання смарт-контрактів і блокчейн-технологій у страхових і фондових операціях потребує правової підтримки.

1.3. Кібербезпека. Удосконалення захисту клієнтських даних є актуальним як для банківської системи, так і для страхових і фондових ринків, адже всі ці сфери взаємодіють з великими обсягами фінансової інформації.

2. Тренди розвитку FinTech в Україні:

2.1. Страховий ринок:

– InsurTech. Використання великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (ШІ) для створення персоналізованих страхових продуктів.

– Платформи self-service у страхуванні. Клієнти можуть самостійно оформляти та змінювати свої поліси через мобільні застосунки, інтегровані з банківськими системами.

– Віртуальні асистенти для страхових послуг, наприклад, чат-боти, що допомагають клієнтам зрозуміти умови страхування або подати заявку на компенсацію.

2.2. Фондовий ринок:

– Robo-advisors. Автоматизовані радники для управління інвестиціями. Банківські системи активно інтегрують ці функції для полегшення процесів інвестування та надання індивідуальних рішень клієнтам.

– Платформи P2P-кредитування, що пов'язують інвесторів і позичальників, сприяють розвитку як фондового, так і банківського ринків.

– Блокчейн для децентралізації та прозорості операцій на фондовому ринку.

3. Синергія між секторами:

3.1. Інтегровані фінансові екосистеми:

– Банківські фінтех-платформи можуть об'єднувати страхові та інвестиційні послуги, створюючи єдиний центр для управління особистими фінансами.

– Взаємодія між секторами спрощує доступ до фінансових послуг для кінцевих споживачів.

3.2. Зростання Open Banking і Open Finance: Відкриті API (Application Programming Interface – інтерфейси програмування додатків) дозволяють банкам, страховим компаніям і фондовим платформам обмінюватися даними та створювати нові продукти, надаючи клієнтам персоналізовані рішення.

3.3. Екологічність. Фінтех-рішення сприяють популяризації стійких інвестицій (Environmental, Social, and Corporate Governance – ESG) і розробці страхових продуктів, що враховують екологічний вплив.

Отже, фінансові технології значною мірою змінюють фінансово-банківський сектор України, сприяючи не лише його модернізації, а й зміцненню взаємозв'язків з страховим і фондовим ринками. Інтеграція цих секторів в єдину фінансову екосистему є важливим напрямком їх розвитку. FinTech відкриває нові можливості для надання послуг, покращення клієнтського досвіду та оптимізації бізнес-процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Вплив фінансових технологій на банківську, страхову та фондову галузі є двоїстим: з одного боку, вони створюють потенціал для підвищення якості послуг, зниження витрат і підвищення ефективності, а з іншого – ставлять перед секторами нові виклики, такі як посилення конкуренції, загрози кібербезпеки та необхідність адаптації до змін у регулюванні. Для успішної інтеграції FinTech фінансові установи повинні активно співпрацювати з технологічними компаніями, інвестувати в інновації та покращувати рівень цифрової грамотності.

Дослідження впливу фінтех-рішень на ефективність, доступність і безпеку фінансових послуг є важливою темою для подальших наукових розвідок, що відкриває нові перспективи для інтеграції технологій у банківському, страховому і фондовому ринках, а також для загального економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Розвиток фінтеху в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/fintech2025>
2. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Сталий розвиток інновацій, кешлес та фінграмотність. Національний банк України. Липень 2020. 49 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqdClp>
3. Пшик Б. І., Грудзевич У. Я. Удосконалення регулювання FINTECH на ринку банківських послуг в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-67>.
4. В'язовий С. FinTech в Україні: шлях до інноваційного майбутнього безготівкових розрахунків. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-36>.
5. Д'яконова І. І., Павленко Л. Д., Криклій О. А. Сучасний стан та перспективи колаборації банків та FinTech. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1(17). С. 190-199. URL: https://www.researchgate.net/publication/339334519_SUCASNIJ_STAN_TA_PERSPEKTIVI_KOLABORACII_BANKIV_TA_FINTECH
6. Agarwal R., Sebn W. Didital Transformation in Banking: A Conceptual Model. *International Journal of Bank Marketing*. 2019. № 37(3). P. 828-844.
7. Mc Kinsey 8 Company. Didital Banking: Building a Customer – Centric Business Model. 2021. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/didital-banking-building-a-customer-centric-busintss-model>
8. Цифрова трансформація у банкінгу. 24 січня 2024. URL: <https://blog.yocontrol.market/tsifrofa-transformatsia-u-bankinghu>
9. Кравчук Н., Луцишин О. Глобальні фінанси і FinTech: виклики, тренди та системні детермінанти розвитку. *Світ фінансів*. 2022. Випуск 2(71). С. 22-42. DOI: 10.35774/sf2022.02.022.
10. Український каталог фінтех-компаній 2024. 102 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1YCKzK8FRm7gBTsFXbyJvoeQCCZ8d_d0_/view

11. Луців Б. Л. Fin Tech в системі фінансової інклюзивності. *Світ фінансів*. 2018. № 4. С. 110-120. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1074/1079>
12. Чайковський Я. І., Ковальчук Я. Ю. Сучасні фінтех напрямки в банківському секторі. *Світ фінансів*. 2020. № 2(63). С. 36-48. DOI: 10.35774/sf2020.02.036.
13. Луців Б.Л., Чайковський Я.І. Виклики та тренди розвитку FinTech на банківському, страховому та фондовому ринках. *Інноваційна економіка*. 2024. №3. С. 193-199. DOI: 10.37332/2309-1533.2024.3.24

References:

1. «Development of fintech in Ukraine», available at: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/fintech2025>
2. National Bank of Ukraine (2020), «Fintech development strategy in Ukraine until 2025. Sustainable development of innovations, cashless and financial literacy», 49 p., available at: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqdClp>
3. Pshyk, B.I. and Hrudzevych, U.Ya. (2023), «Improvement of FINTEX regulation on the market of banking services in Ukraine», *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue 54, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-67>.
4. Viazovyi, S. (2023), «FinTech in Ukraine: the path to an innovative future of cashless payments», *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue 54, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-36>.
5. Diakonova, I.I., Pavlenko, L.D. and Kryklii, O.A. (2019), «The current state and prospects of collaboration between banks and FinTech», *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 1(17), pp. 190-199, available at: https://www.researchgate.net/publication/339334519_SUCASNIJ_STAN_TA_PERSPEKTIVI_KOLABORACII_BANKIV_TA_FINTECH
6. Agarwal, R. and Sebn, W. (2019), «Didital Transformation in Banking: A Conceptual Model», *International Journal of Bank Marketing*, no. 37(3), pp. 828-844.
7. Mc Kinsey & Company (2021), «Didital Banking: Building a Customer – Centric Business Model», available at: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/didital-banking-building-a-customer-centric-busintss-model>
8. «Digital transformation in banking», available at: <https://blog.yocontrol.market/tsi-frofa-transformatsia-u-bankinghu>
9. Kravchuk, N. and Lutsyshyn, O. (2022). «Global finance and FinTech: challenges, trends and systemic determinants of development», *Svit finansiv*, Issue 2(71), pp. 22-42. DOI: 10.35774/sf2022.02.022.
10. «Ukrainian catalog of fintech companies 2024» 102 p., available at: https://drive.google.com/file/d/1YCKzK8FRm7gBTsFXbyJvQeQCCZ8d_d0_/view
11. Lutsiv, B.L. (2018), «Fin Tech in the system of financial inclusion», *Svit finansiv*, no. 4, pp. 110-120, available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1074/1079>
12. Chaikovskiy, Ya.I. and Kovalchuk, Ya.Yu. (2020), «Modern fintech directions in the banking sector», *Svit finansiv*, no. 2(63), pp. 36-48, DOI: 10.35774/sf2020.02.036.
13. Lutsiv, B.L. and Chaikovskiy, Ya.I. (2024), «Challenges and trends in the development of FinTech in the banking, insurance and stock markets», *Innovative economy*, no. 3 (99), pp. 193-199, DOI: 10.37332/2309-1533.2024.3.24

Олена Сидорович

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
o.sydorovych@wuni.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4605-3533

Антон Шевчук

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
Shevchukanton@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1681-1153

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСГРЕСІЙ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Olena Sydorovych

Dr. Sc. (Economics), Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Anton Shevchuk

PhD in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

STRATEGIC VECTORS OF TAX MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSGRESSIONS AND HYBRID THREATS

Анотація. Функціонування людства в сучасних умовах характеризується масштабним впливом тенденцій глобального масштабу, серед яких найбільш значимими є стрімка експансія інформаційних технологій, що, по-перше призводить до глибоких цифрових трансгресій в економіці, суспільстві і процесах державотворення; та, по-друге, зростання гібридних викликів і загроз, які виступають симбіозом військових, економічних, інформаційних, та політичних методів впливу. В цих умовах традиційні підходи до реалізації податкового менеджменту стають недостатніми, а розробка та впровадження нових, адаптивних стратегій набуває критичного значення для забезпечення фінансової стабільності держави, підтримки економічного розвитку та протидії зовнішнім загрозам. Дослідження присвячене окресленню стратегічних векторів реалізації податкового менеджменту в умовах сучасних цифрових трансгресій а також гібридних викликів і загроз.

Ключові слова: податковий менеджмент, гібридні виклики і загрози, цифрова трансгресія, кібербезпека, податкова інфраструктура.

Abstract. *The functioning of humanity in modern conditions is characterized by the large-scale impact of a number of global trends, among which the most significant are the rapid expansion of information technologies, leading to profound digital transgressions in the economy, society, and state-building processes; and, secondly, the growth of hybrid challenges and threats, which act as a symbiosis of military, economic, informational, and political methods of influence. In these circumstances, traditional approaches to the implementation of tax management are becoming insufficient, and the development and implementation of new, adaptive strategies is of critical importance for ensuring the financial stability of the state, supporting economic development, and countering external threats. The study is dedicated to outlining the strategic vectors of tax management under modern digital transgressions and hybrid threats. The goal of formulating tax management strategies at the state level will be to manage taxation processes at the national level by ensuring budget revenues, regulating economic development, and achieving social goals; at the enterprise level – to optimize tax liabilities, minimize risks, and maximize profit; and at the individual level – to utilize tax benefits and methods for minimizing tax liabilities.*

At the state level, key priorities include strengthening digital control over financial flows, active international cooperation in the taxation of the digital economy, and the establishment of robust cybersecurity systems to protect critical tax infrastructure. Corporate tax management facilitates adaptation to new taxation models associated with digital activities, while simultaneously enhancing cybersecurity systems to protect commercial and financial information. At the level of households or individual entrepreneurs, digital transgression necessitates an increase in their level of tax literacy regarding income from digital sources and an awareness of online fraud risks.

Keywords: tax management, hybrid challenges and threats, digital transgression, cybersecurity, tax infrastructure.

Вступ. Сучасний етап розвитку людства позначений безпрецедентно складними та глибокими трансформаціями, зумовленими екзогенними та ендегенними факторами впливу на кшталт стрімкого технологічного та інформаційного прогресу, глобальних екологічних, пандемічних, військових, соціальних викликів, міжнародної нерівності та геополітичної нестабільності, нейтралізація та превенція яких визначили якісно новий контекст існування людської цивілізації, актуалізуючи гостру необхідність переосмислення усталених парадигм розвитку держав та узгодження процесів державотворення.

Управління державними фінансами в умовах динамічних змін та зростаючих загроз в означених координатах розвитку опиняється під значним тиском, оскільки завдання забезпечення макроекономічної стабільності, сталого економічного розвитку, фінансування суспільно значущих програм та виконання соціальних зобов'язань вимагає застосування інноваційних інструментів та підходів, ефективність використання яких ускладнюється функціонуванням держави в умовах військової агресії рф, економічної, соціальної, екологічної, демографічної

криз нею зумовлених. Разом з тим, дієвість фінансових механізмів державотворення без перебільшення є визначальною умовою забезпечення національної безпеки, соціально-економічної стійкості держави, та її існування загалом.

В умовах такої складної та динамічної реальності, ефективне управління державними фінансами, значною мірою залежить від їх ключової складової в частині управління процесами оподаткування, що традиційно у фаховій літературі зводиться до сфери податкового менеджменту.

Окреслення сутності та практичного застосування податкового менеджменту є усталеною темою в фахових дослідженнях і публікаціях вітчизняних вчених, зокрема В. Андрущенко, З. Варналія, О. Данілова, О. Десятнюк, Ю. Іванова, М. Карліна, А. Кізими, А. Крисоватого, М. Крупки, В. Мельника, С. Онишко, А. Соколовської, К. Швабія та ін.

Автори також неодноразово здійснювали наукові розвідки в царині функціонування податкового менеджменту на різних рівнях загалом та аналізу синергійних елементів та ефектів зокрема [1]. Однак, сучасний етап досліджень характеризується значно ширшим охопленням та глибшим розумінням податкового менеджменту як складного та багатовимірного явища, порівняно з ранніми спробами його осмислення в період становлення незалежності України. Це проявляється у масштабнішому пізнанні його сутності та розширених можливостях практичної реалізації відповідно до сучасних економічних і соціальних цілей, пріоритетів розвитку та актуальних викликів. Якщо, на початковому етапі податковий менеджмент трактувався переважно з позицій теоретичного обґрунтування процесів управління обліком платників, податковими зобов'язаннями та своєчасністю їх сплати, то нинішнє трактування зводиться до розуміння його як комплексної системи управління податковими відносинами, що базується на сукупності методів та прийомів їх організації для забезпечення доходів державного бюджету та оптимізації податкових платежів платників з одночасною мінімізацією податкових ризиків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на достатньо велику кількість наукових праць, які присвячені розгляду теоретичних, методичних та практичних аспектів податкового менеджменту, функціонування податкової системи України в сучасних умовах зумовлюється новими, не повною мірою дослідженими проблемами, пов'язаними з впливом цифрових трансформацій та гібридних викликів і загроз на сферу управління процесами оподаткування. Саме тому, виникає потреба в детальному дослідженні, всебічному аналізі та комплексній оцінці викликів, які постають перед державою в частині реалізації заходів управлінського впливу в сфері оподаткування, та, безпосередньо, фахівцями, які забезпечують стабільне виконання фіскальних функцій.

Формулювання цілей дослідження зумовлене завданнями обґрунтування стратегічних напрямів розвитку податкового менеджменту в контексті впливу цифровізації та гібридних загроз, зі здійсненням комплексної оцінки можливостей і ризиків, які супроводжують ці процеси для забезпечення фінансової стабільності держави та її економічного розвитку.

Виклад основної частини дослідження. Сучасний глобалізований світ є ареною складних геополітичних процесів, що характеризуються зростанням напруженості між

окремими країнами та регіонами, поширенням гібридних форм конфліктів, боротьбою за ресурси та вплив. Впродовж багатьох століть війни між суверенними державами здійснювались з метою силового підпорядкування противника шляхом використання організованих військових угруповань від початку до завершення військової агресії і були традиційними для військових конфліктів до середини XX століття.

Повномаштабне вторгнення та відкриті військові дії 24.02.2022 року стали максимально «гарячою» фазою реалізації гібридної військової, політичної, інформаційної, ідеологічної та економічної стратегії росії, що реалізовувалась нею впродовж багатьох років з метою повернення України в її поле впливу та контролю. Військові дії на значній території України зумовили глибоку соціально-економічну кризу та значні зміни в структурі доходів і видатків Державного бюджету України. За підсумками 2022 року, не дивлячись на те, що дохідна частина державного бюджету була виконана з приростом (+15,1%), однак її ключову частину становили надходження від фінансової та грантової допомоги. Внаслідок військової агресії відбулася значна втрата податкової бази, зокрема податкові надходження до Державного бюджету України склали 949,8 млрд грн, що на 157,3 млрд грн, або на 14,2% було менше ніж у довоєнному 2021 році [2]. В результаті, мало місце скорочення питомої ваги податкових надходжень на 32,2%, з 85,4% – у 2021 р. до 53,1% від загального обсягу доходів – у 2022 р. Найбільші втрати припали на митні платежі: ПДВ (-33,5% у 2022 р. порівняно з 2021 р.) та акцизний податок (-47,7% у 2022 р. порівняно з 2021 р.) із ввезених товарів, ввізного мита (-36,7% у 2022 р. порівняно з 2021 р.).

Здійснювані проти нашої держави заходи були типовим прикладом війни нового типу, в основу якої покладено принципово інший тип організованої загарбницької стратегії з поєднанням гібридних важелів насильницького впливу на основі використання суміші військової агресії, організованої злочинності, терористичних атак, проведення інформаційних та дезінформаційних кампаній з метою нівелювання ролі державних інституцій та масованого впливу інформаційно-комунікаційних технологій.

Глобалізаційні трансформації посилили взаємозалежності національних економік, культур та політичних систем, одночасно спровокувавши появу значних суперечностей, зумовлених розривом між багатими та бідними країнами, руйнуванням усталених принципів міжнародної безпеки, формуванням нових форм союзів та групувань, що, в підсумку, лише посилює транснаціональні ризики, загрози міжнародного тероризму та кіберзлочинності. Остання, охоплює широкий спектр незаконних дій, що реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних систем та мереж, включаючи фінансове шахрайство, крадіжки інтелектуальної власності, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, кібершпигунство, які здійснюються з метою завдання економічних збитків, або ж атаки на критичну інфраструктуру з ціллю завдання шкоди національній безпеці в системі заходів так званої «мякої» війни.

На думку колишнього генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга, «існує морський, сухопутний і повітряний простір, тепер до них додався ще кіберпростір, який ми визначаємо як простір військових дій» [3]. Внаслідок

глобалізації та масового поширення інформаційних технологій, кіберпростір став досить специфічним середовищем, який здійснює масштабний вплив на розвиток економіки, політичне життя, культуру, технічну, військову та оборонну сферу, державне управління.

Анонімність та транскордонний характер кіберпростору визначають завданням підвищеної складності виявлення та притягнення до відповідальності кіберзлочинців, джерела загрози та ймовірних «кібератак», ідентифікації форми небезпеки та суб'єкта агресії. Якщо попередньо, джерело агресії ідентифікувалось задовго до початку активної фази ворожнечі, то в сучасних умовах досить важко встановити початок здійснення підливних дій та сформувавши прогнози їх подальшого розгортання та алгоритми придушення. Таким чином, лавиноподібний ріст цифрових тенологій, швидкісні темпи розвитку кіберпростору та поширення його використання окрім значних переваг стали каталізатором нового спектру загроз та підвищення рівня вразливості як держави так і її суб'єктів.

До прикладу, одна з наймасштабніших кібератак відбулась 19 грудня 2024 року, завдавши значної шкоди мережевій інфраструктурі державних органів, яка здійснювала обслуговування державних реєстрів. В результаті її здійснення було паралізовано роботу понад 60 з них, окремі з яких перебували в компетенції Міністерства юстиції, у тому числі реєстр актів цивільного стану громадян, реєстри довіреностей та боржників, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП. При цьому, на відновлення роботи усіх реєстрів знадобилося більше місяця, такі реєстри як спадковий, реєстр довіреностей та спеціальних бланків нотаріальних документів вдалося запустити 30 грудня, 5 січня було відновлено роботу реєстру актів цивільного стану, а 20 січня 2025 року офіційно повідомлено про відновлення роботи інфраструктури державних реєстрів після кібератаки.

Окрім колапсу в системі державних органів, отриманого внаслідок кібератаки, значну шкоду було завдано і суб'єктам підприємництва, оскільки у застосунку Дія стали недоступними такі інформаційні модулі як реєстрація, внесення змін до ФОП чи ТОВ, отримання витягів з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та ФОП, бронювання працівників тощо. Окрім цього, підприємці зіткнулися з неможливістю подання податкової звітності у звичний спосіб, що могло зумовити порушення податкових та юридичних зобов'язань.

Відповідальність за кібератаку взяла на себе група російських хакерів HakNet Team, на основі публічної заяви оприлюдненої ними у Telegram, хоча за даними СБУ за цим хакерським угрупованням стоять спецпідрозділи російського ГРУ.

Відмітимо, що минулого, 2024 року кількість кібератак на вітчизняну мережеву інфраструктуру, зокрема енергетичний сектор, урядові установи, органи безпеки тощо зросла майже на 70%, було зафіксовано 4315 таких випадків проти 2541 у 2023 році. За визначенням фахівців Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [4], основними інструментами за допомогою яких здійснюються кібератаки є масові розсилки небезпечного програмного забезпечення та фішингові листи. Для нейтралізації таких кіберінцидентів функціонує урядова команда реагування на їх появу та попередження CERT-UA, яка функціонує в складі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [5].

Від початку повномасштабного вторгнення, фахівцями CERT-UA було зафіксовано більш ніж 10 тис кіберінцидентів, кількість яких збільшується щороку, див. рис.1.

Рис.1. Кількість зафіксованих кіберінцидентів фахівцями CERT-UA впродовж 2021- 2024 років

Джерело: складено авторами за даними CERT-UA

Як видно з даних рисунку, кількість кібератак у 2022 році, з початком повномасштабної війни зросла на 62,5% та становила 2194 випадки. За підсумками 2023 та 2024 років зростання становило 15% і 70% відповідно. Від початку 2025 року, станом на 19.03 кількість кіберінцидентів перевищило на 50% аналогічний показник 2024 року.

Окрім кібератаки здійсненої 19 грудня 2025 року, урядові інформаційні мережі та об'єкти критичної інфраструктури не раз зазнавали заходів кібервпливу, до прикладу:

14.01.2022 року хакери завдали кібератаки більш ніж 70 державним сайтам, а саме: «Дії», сайтам Кабінету Міністрів України, Міністерству охорони здоров'я, Міністерства закордонних справ, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Міністерства освіти, Міністерства спорту, Міністерства аграрної політики, Міністерства енергетики, Міноборони, Державної казначейської служби та інших органів;

15.02.2022 року було атаковано засобами інформаційного впливу близько 15 банків, у тому числі ПриватБанк та Ощадбанк, та зазнали втручання сайти Міноборони, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.

23-24.02.2022 було здійснено кібератаку на сайти Кабміну, Верховної Ради, Міністерства закордонних справ, Служби безпеки України та інших органів влади;

12.12.2023 року була здійснена хакерська кібератака, відповідальність за яку взяло на себе хакерське угруповання «Сонцепьок» на найбільшого мобільного оператора зв'язку «Київстар», в результаті якої на основі проникнення в ІТ-структуру та часткове її руйнування стали недоступними послуги мобільного зв'язку та Інтернету. На відновлення роботи мереж знадобилося більше тижня, а сам мобільний оператор «Київстар» зазнав збитків на більш ніж 3,6 млрд. грн;

25.01. 2024 року кібервтручання зазнали дата-центр «Парковий», сервіси «Нафтогазу», Укрзалізниці, Укрпошти та системи «Шлях».

Особливою сферою «інтересу» хакерських угруповань в контексті здійснення кібератак проти України є втручання в інформаційні мережі фіскальних органів держави, використання фішингових листів, спроби зламу інформаційно-мережевої інфраструктури податкових та митних органів. Зокрема, 28.10.2024 року фахівцями CERT-UA були виявлені факти кібервтручання шляхом розповсюдження електронних листів з темами податкової тематики та вкладеннями у вигляді PDF-документів, що імітували запити Державної податкової служби України. Означені файли містили посилання на файловий сервіс (qaz.im, qaz.is, qaz.su), у випадку переходу за якими на комп'ютер завантажувався архів «dps_tax_gov_ua_0739220983.rar», у якому, з кількома рівнями вкладеності, знаходиться захищений паролем архів «Електронний запит документів податкової служби.pdf.rar», який, у свою чергу, містився SFX-файл «Електронний запит документів податкової служби.pdf.exe». Відкриття цього файлу зумовлював відображення користувачеві документу-приманки та запуску на комп'ютері MSI-паketу програми для віддаленого управління LITEMANAGER, що створював технічні передумови для несанкціонованого прихованого віддаленого доступу до комп'ютера користувача [5].

Такий кібервплив, за визначенням фахівців CERT-UA здійснюється хакерським угрупованням UAC-0050. В зоні їх інтересів є комп'ютерні мережі підприємств, на яких здійснюється робота з системами дистанційного банківського обслуговування. Про особливу небезпеку цього типу втручання свідчить той факт, що часто, від моменту первинного ураження до моменту викрадення грошових коштів з банківських рахунків суб'єктів господарювання проходило не більше години.

Заходи кібервпливу є одними з ключових інструментів, що здійснюються спецслужбами рф для дестабілізації ситуації в нашій державі і є новітніми інструментами кібервійни сучасності. З метою їх нейтралізації задіюються плани імплементації новітніх практик у сфері кіберзахисту, спрямованих для забезпечення надійного захисту державних реєстрів та інших критично важливих інформаційних систем України таких як системи виявлення та запобігання вторгнень, багатофакторна автентифікація та шифрування даних.

Гібридна війна, що поєднує військові, економічні, інформаційні та кібернетичні методи впливу, безпосередньо впливає на функціонування податкової системи, діяльність фіскальних інституцій та суб'єктів підприємництва. Кібератаки на фінансову інфраструктуру, використання економічних інструментів як зброї, інформаційні кампанії, спрямовані на підриг довіри до державних інституцій, – усе це дестабілізує економічне середовище та ускладнює виконання фіскальними органами своїх функцій.

Стрімка цифрова трансгресія кардинально трансформує економічні системи, відносини, що формуються між учасниками, створюючи нові форми бізнесу, транзакційного обміну та різновидів активів, які часто не охоплюються традиційними механізмами оподаткування. Експансія цифрових технологій, включаючи розвиток віртуальної економіки, криптовалют, транскордонної електронної комерції, використання штучного інтелекту та великих даних впливають на структуру

національних податкових баз, ускладнюють ідентифікацію платників податків та відкривають широкі можливості для ухилення від сплати податкових платежів. Недостатнє розуміння та неадекватне реагування на ці процеси створює низку загроз для податкових систем, впливає на зменшення податкових надходжень, ускладнення податкового адміністрування, загрожує суттєвими втратами для державних бюджетів та підриває фінансову стабільність держави.

В епоху безпрецедентної цифрової трансгресії та зростаючої кількості та рівня впливу гібридних загроз, ефективність податкового менеджменту на державному, корпоративному та персональному рівнях набуває критичного значення для забезпечення фінансової стійкості, економічної безпеки та соціальної стабільності держави і її учасників. Традиційні підходи до управління податковими зобов'язаннями виявляються недостатніми перед новими викликами, що вимагає розробки та впровадження інноваційних стратегій, які враховують специфіку цифрового простору та багатогранність сучасних загроз.

На державному рівні ключовими стають посилення цифрового контролю за фінансовими потоками, активна міжнародна співпраця у сфері оподаткування цифрової економіки, а також створення надійних систем кібербезпеки для захисту критичної податкової інфраструктури. Протидія фінансуванню незаконних дій та боротьба з дезінформацією, що може підривати довіру до податкової системи, стають невід'ємними елементами державної податкової політики в умовах гібридних загроз.

Корпоративний податковий менеджмент сприяє адаптації до нових моделей оподаткування, пов'язаних з цифровою діяльністю, з одночасним посиленням систем кібербезпеки для захисту комерційної та фінансової інформації. Використання цифрових інструментів для автоматизації податкових процесів та аналізу даних стає не просто перевагою, а необхідною умовою для управління репутаційними ризиками та забезпечення безперервності бізнесу в умовах потенційних кібератак або економічної нестабільності.

На рівні домогосподарств або фізичних осіб-суб'єктів підприємництва, цифрова трансгресія актуалізує підвищення рівня податкової грамотності щодо доходів, у тому числі з цифрових джерел та усвідомлення ризиків онлайн-шахрайства. Спільними для всіх рівнів податкового менеджменту є нагальна потреба у підвищенні кібербезпеки, розвитку цифрової грамотності, здатності до швидкої адаптації до змін та прагненні до більшої прозорості у фіскальних операціях, див. таб. 1.

Водночас, кожен рівень має свої унікальні цілі, інструменти впливу та сфери відповідальності, до прикладу, держава формує правила гри та забезпечує системну протидію загрозам, суб'єкти бізнесу оптимізують свої податкові зобов'язання в рамках закону, а фізичні особи прагнуть мінімізувати свій податковий тягар, дотримуючись законодавства.

Таблиця 1

Спільні та відмінні риси стратегій податкового менеджменту на рівні держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств

Масштаб та цілі: Державні стратегії мають макроекономічний та соціальний масштаб, корпоративні – спрямовані на інтереси компанії, персональні – на фінансове благополуччя фізичної особи.	Відмінні ознаки	Стратегії державного податкового менеджменту	Спільні ознаки	Кібербезпека: Захист даних та систем від кібератак є критично важливим для всіх рівнів податкового менеджменту.
Інструменти впливу: Держава використовує законодавство та адміністративні механізми, корпорації – фінансові інструменти та бізнес-стратегії, фізичні особи – особисте фінансове планування та знання законодавства.		Стратегії корпоративного податкового менеджменту		Цифрова грамотність: Розуміння особливостей цифрової економіки та цифрових інструментів стає необхідним для ефективного управління податками.
Рівень відповідальності: Держава несе відповідальність за функціонування всієї податкової системи, корпорації – за свої податкові зобов’язання, фізичні особи – за власну сплату податків.		Стратегії персонального податкового менеджменту		Адаптивність: Необхідність постійно адаптувати стратегії до змін у законодавстві, технологіях та геополітичній ситуації.
Вплив гібридних загроз: Держава протидіє гібридним загрозам на системному рівні, корпорації та фізичні особи – переважно на рівні захисту своїх даних та фінансів.				Прозорість: Прагнення до більшої прозорості у податкових операціях для уникнення ризиків та підвищення довіри.
				Використання технологій: Активне впровадження цифрових інструментів для оптимізації процесів та підвищення ефективності.

Джерело: складено авторами

В цьому контексті, ціллю формування стратегій податкового управління на рівні держави буде управління процесами оподаткування на державному рівні за забезпечення бюджетних надходжень, регулювання розвитку економіки та досягнення соціальних цілей; на рівні підприємств – оптимізація податкових зобов'язань, мінімізація ризиків та максимізація прибутку; на рівні фізичних осіб – використання податкових пільг та способів мінімізації податкових зобов'язань. Загалом, стратегії державного податкового менеджменту – це комплекс цілеспрямованих дій, принципів та методів, які здійснює держава в особі уповноважених органів для ефективного управління національною податковою системою для виконання певних цілей:

фіскальної: забезпечення достатнього обсягу податкових надходжень для фінансування державних видатків, включаючи оборону, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інші суспільно важливі сфери;

регулюючої: використання податкових інструментів для стимулювання або стримування певних видів економічної діяльності, інвестицій, споживання, а також

для досягнення соціальних цілей (наприклад, через пільги для екологічно чистих виробництв або соціально незахищених верств населення);

контрольної: забезпечення належного обліку та сплати податків, запобігання ухиленню від оподаткування та боротьба з податковими правопорушеннями;

стимулюючої: створення сприятливого податкового клімату для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, інновацій та економічного зростання;

соціальної: перерозподіл доходів через систему оподаткування та надання податкових пільг соціально вразливим групам населення тощо.

Основні елементи стратегій податкового менеджменту на рівні держави можуть включати:

– розробку та вдосконалення податкового законодавства: встановлення чітких, справедливих та ефективних правил оподаткування, адаптованих до економічних реалій та міжнародних стандартів;

– оптимізацію системи податкового адміністрування: забезпечення ефективної роботи податкових органів, спрощення процедур сплати податків та подання звітності, впровадження сучасних інформаційних технологій;

– управління податковими ризиками на державному рівні: виявлення та мінімізація ризиків недоотримання податків, ухилення від оподаткування та неефективного використання податкових пільг;

– міжнародне податкове співробітництво: прийняття участі у міжнародних ініціативах щодо боротьби з транскордонним ухиленням від сплати податків та обмін інформацією з іншими країнами;

– підвищення податкової культури та свідомості платників податків: проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо податкових обов'язків та переваг сплати податків.

Отже, дієвий державний податковий менеджмент в умовах різноманітних ризиків та загроз, особливо військового характеру, стає критично важливим для: забезпечення фінансової та інституційної стійкості України; фінансування оборонних потреб через мобілізацію достатніх обсягів фінансових ресурсів, необхідних для уможливлення функціонування держави; виконання її соціальних зобов'язань та зміцнення обороноздатності в умовах гібридної агресії; підтримки малого та середнього бізнесу шляхом мінімізації бюрократії та спрощення податкових процедур; запобігання корупційним ризикам та підвищення прозорості діяльності контролюючих органів; захисту прав платників податків тощо.

На рівні суб'єктів господарювання, ефективний податковий менеджмент сприяє оптимізації податків, підвищенню прибутковості, мінімізації ризиків, покращенню фінансового управління, виконанню податкових обов'язків та уникненню санкцій.

Корпоративний податковий менеджмент є складним та багатогранним процесом, що вимагає глибоких знань податкового законодавства, розуміння бізнес-процесів компанії та здатності приймати стратегічні рішення. Ефективна податкова стратегія повинна бути інтегрована в загальну бізнес-стратегію компанії та спрямована на досягнення її фінансових цілей з урахуванням прийнятного рівня податкових ризиків. Постійний моніторинг податкового середовища, адаптація

до змін та використання сучасних інструментів податкового менеджменту є запорукою успішного управління податковими зобов'язаннями та підвищення конкурентоздатності компанії.

Умови цифрових трансгресій та гібридних загроз вимагають від компаній кардинального перегляду своїх стратегій податкового менеджменту. Традиційні підходи стають недостатніми для ефективного управління податковими зобов'язаннями та мінімізації нових видів ризиків. Успішний податковий менеджмент в цьому складному середовищі вимагає посилення цифрової грамотності, впровадження передових технологій контролю та аналізу, активної співпраці, розробки комплексних стратегій управління ризиками та адаптації організаційних процесів. Компанії, які зможуть ефективно інтегрувати ці нові підходи у свою діяльність, зможуть не лише забезпечити свою фінансову стабільність та дотримання законодавства, але й отримати конкурентні переваги в умовах цифрової економіки.

Персональний податковий менеджмент є важливим інструментом для покращення фінансового добробуту фізичних осіб та фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності. Ретельне планування та використання доступних законних методів оптимізації оподаткування дозволяє заощадити кошти та спрямувати їх на досягнення особистих фінансових цілей. Регулярний перегляд фінансової ситуації сприяють підтримці ефективної стратегії податкового менеджменту впродовж усього життя.

Підвищення цифрової грамотності громадян є ключовим елементом у запобіганні багатьом формам цифрових трансгресій, таким як фішинг, онлайн-шахрайство та поширення дезінформації. Люди, які володіють необхідними знаннями та навичками, є менш вразливими до маніпуляцій та можуть більш відповідально поводитися в цифровому середовищі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Цифрові трансгресії та гібридні загрози являють собою якісно нові феномени, що суттєво змінюють природу економічних, соціальних та політичних процесів. Загалом, концепт трансгресивного еволюційного процесу визначається ознаками амбівалентності та невизначеності, зумовлюючи перехід соціальної дійсності до нового типу, в результаті усвідомлення чого теоретики «схиляються до думки, що майбутнє суспільства нерозривно пов'язане з подальшою плюралізацією, гібридизацією, зростаючою амбівалентністю та невизначеністю соціального порядку» [6, с. 9].

Іншими словами, з часом лише посилюватимуться: нелінійність та неоднозначність розвитку суспільних, економічних та політичних процесів (так як традиційні лінійні моделі еволюції суспільства не ефективні для опису сучасних процесів, які відбуваються не поступово та передбачувано, а через якісні стрибки, порушення існуючих порядків і виникнення несподіваних комбінацій); внутрішня суперечливість та амбівалентність змін (що супроводжуватиметься внутрішніми напруженнями, конфліктами та непередбачуваними наслідками); зростанням складності та невизначеності (очевидним є те, що у майбутньому матиме місце подальше розмивання кордонів, поєднання різних ідентичностей, ідеологій та практик (гібридизація), що призведе до зростання невизначеності і складності соціального порядку); та усвідомлення того, що суспільне життя характеризуватиметься постійною динамікою, мінливістю та необхідністю

адаптації до нових умов. Це вимагає переосмислення існуючих теоретичних підходів до податкового менеджменту, розробки нових концептуальних рамок, які б враховували специфіку впливу цих чинників на формування, адміністрування та контроль податкових зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Безгубенко Л.М., Безгубенко О.Ю. Синергійні елементи й ефекти податкового менеджменту. *Фінанси України*. 2001. № 10. С. 97–101.
2. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. Підсумки 2022 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/key_results_of_2022_of_the_ministry_of_finance-3788
3. Stoltenberg J. The Three Ages of NATO: An Evolving Alliance. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Harvard Kennedy School –23 Se p. 2016- URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_135317.htm?selectedLocale=en
4. Офіційний веб-сайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua>
5. Офіційний веб-сайт Урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України. URL: CERT-UA <https://cert.gov.ua>
6. Bataille G. (1990). Hegel, Death and Sacrifice. *Yale French Studies*, № 78, pp. 9-28. URL: <https://www.jstor.org/stable/2930112>

References:

1. Bezkhubenko, L. M., & Bezkhubenko, O. Yu. (2001). Synerhiini elementy i efekty podatkovoho menedzhmentu [Synergistic elements and effects of tax management]. *Finansy Ukrainy*, 10, 97–101.
2. Ministry of Finance of Ukraine Official website (2023). Pidsumky 2022 roku [2022 Results]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/key_results_of_2022_of_the_ministry_of_finance-3788
3. Stoltenberg, J. (2016). *The Three Ages of NATO: An Evolving Alliance* [Promova]. Harvard Kennedy School. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_135317.htm?selectedLocale=en
4. State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine Official website. Available at: <https://cip.gov.ua/ua>
5. Ukrainian Government's Computer Emergency Response Team Official website. CERT-UA. Available at: <https://cert.gov.ua>
6. Bataille, G. (1990). Hegel, Death and Sacrifice. *Yale French Studies*, 78, 9–28.

Олена Птащенко

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
o.ptashchenko@wunu.edu.ua
0000-0002-2413-7648

ФІНАНСОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Olena Ptashchenko

D.Sc. (Economics), Prof.,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

FINANCIAL EFFICIENCY OF IMPLEMENTING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR

***Анотація.** В умовах стрімкої цифровізації світового господарства аграрний сектор України стикається з необхідністю не лише модернізації виробничих процесів, але й переосмислення ролі людського капіталу як ключового ресурсу інноваційного розвитку. Інформаційно-комунікаційні технології відіграють визначальну роль у формуванні сучасної моделі управління персоналом, створюючи нові можливості для підвищення продуктивності праці, адаптації кадрів до змін зовнішнього середовища та забезпечення довгострокової конкурентоспроможності агропідприємств.*

Фінансова ефективність впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у розвиток людського капіталу стає важливою складовою стратегічного управління, оскільки цифрові інструменти дозволяють не лише автоматизувати операційні процеси, а й підвищити якість освітньо-професійної підготовки кадрів, забезпечити прозорість та контроль за використанням трудових ресурсів, знизити витрати на управління персоналом. Проте такі трансформації вимагають значних інвестицій, ретельного фінансового планування та оцінки окупності цифрових рішень.

Фінансова ефективність цифровізації в кадровій сфері агросектору визначається, зокрема, за рахунок зменшення плинності кадрів, підвищення рівня їх залученості, пришвидшення навчального циклу, покращення управління знаннями та зниження витрат на традиційні форми підготовки персоналу. Успішна реалізація таких ініціатив потребує наявності чіткої фінансової стратегії, що охоплює оцінку інвестиційної привабливості, ризиків, строків окупності та довгострокових вигід для підприємства.

Таким чином, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у розвиток людського капіталу аграрного сектору є не лише необхідністю часу, а й джерелом сталого економічного зростання. Підвищення фінансової ефективності цифрових змін вимагає інтегрованого підходу, що поєднує інвестиції у технології, розвиток компетентностей персоналу та стратегічне бачення цифрової трансформації агропідприємств.

Ключові слова: людський капітал, цифровізація, аграрний сектор, інформаційно-комунікаційні технології, фінансова ефективність, управління персоналом, цифрова трансформація

Abstract. *In the context of rapid digitalization of the global economy, the agricultural sector of Ukraine is faced with the need not only to modernize production processes, but also to rethink the role of human capital as a key resource for innovative development. Information and communication technologies play a decisive role in shaping a modern model of personnel management, creating new opportunities for increasing labor productivity, adapting personnel to changes in the external environment, and ensuring the long-term competitiveness of agricultural enterprises.*

The financial efficiency of implementing information and communication technologies in the development of human capital is becoming an important component of strategic management, since digital tools allow not only to automate operational processes, but also to improve the quality of educational and professional training of personnel, ensure transparency and control over the use of labor resources, and reduce personnel management costs. However, such transformations require significant investments, careful financial planning, and assessment of the payback of digital solutions.

The financial efficiency of digitalization in the human resources sector of the agricultural sector is determined, in particular, by reducing staff turnover, increasing their level of involvement, accelerating the learning cycle, improving knowledge management and reducing costs for traditional forms of personnel training. The successful implementation of such initiatives requires a clear financial strategy that includes an assessment of investment attractiveness, risks, payback periods and long-term benefits for the enterprise.

Thus, the introduction of information and communication technologies in the development of human capital in the agricultural sector is not only a necessity of the time, but also a source of sustainable economic growth. Increasing the financial efficiency of digital changes requires an integrated approach that combines investments in technology, development of personnel competencies and a strategic vision of the digital transformation of agricultural enterprises.

Key words: human capital, digitalization, agricultural sector, information and communication technologies, financial efficiency, personnel management, digital transformation

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки питання підвищення ефективності функціонування аграрного сектору набуває особливої актуальності. Одним із ключових чинників забезпечення сталого розвитку агросфери є якісне управління людським капіталом, яке сьогодні неможливе без активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Саме інформаційно-комунікаційні технології стають інструментом, що змінює традиційні підходи до організації

праці, підвищує продуктивність персоналу та сприяє залученню і збереженню кваліфікованих кадрів, водночас впливаючи на економічні показники підприємств.

Імплементація цифрових рішень у розвиток людського капіталу є не лише інноваційний, а й фінансово обґрунтований підхід, який дозволяє досягти довгострокових результатів. Проте важливим аспектом, що визначає успішність цифрової трансформації, є оцінка її фінансової ефективності, тобто співвідношення між витратами на інформаційно-комунікативні рішення та отриманими економічними вигодами. Зокрема, необхідно враховувати як прямі витрати (на придбання програмного забезпечення, цифрових платформ, навчання персоналу), так і непрямі вигоди (зростання продуктивності, скорочення часу на адміністративні операції, зниження плинності кадрів).

Для аграрного сектору, який традиційно характеризується високою трудоємкістю, сезонністю робіт та залежністю від зовнішніх факторів (кліматичних, ринкових, політичних), впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу управління персоналом має потенціал стати драйвером зростання. Сучасні технології дозволяють автоматизувати процеси підбору кадрів, моніторингу ефективності праці, організації навчання та підвищення кваліфікації, а також запровадження інструментів мотивації та преміювання. Разом з тим, важливою передумовою досягнення фінансового результату є обґрунтоване фінансове планування та аналіз. Без комплексного підходу до оцінки інвестиційної доцільності цифрових інструментів ризик неефективного витрачання ресурсів зростає.

Таким чином, обґрунтування фінансової ефективності цифрових ініціатив стає критичним чинником для ухвалення рішень щодо модернізації управління персоналом в аграрному секторі. В умовах глобальної конкуренції та технологічної модернізації, аграрні підприємства, які вчасно інвестують в інтелектуальний та цифровий розвиток людського капіталу, отримують вагому перевагу на ринку, підвищують свою гнучкість, ефективність і здатність до інноваційного зростання.

Представлена проблематика дослідження є сьогодні своєчасною та актуальною та знайшла своє відображення в роботах багатьох вчених та економістів. Так розвиток фінансових аспектів та трансформаційні зміни представлені в роботах Дж. Акерлоф, В. Баумоль, В. Виговська, М. Дубина, О. Десятнюк, М. Житар, М. Забаштанський, Т. Єфименко, Ю. Коваленко, А. Крисоватий, М. Мельник, В. Опарін, Ю. Сафонов, О. Рожко та інші.

При цьому динамічні зміни глобального економічного простору сьогодення дають змогу виокремити новітні вектори для дослідження.

Метою представленого дослідження є визначення особливостей фінансової ефективності інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку людського капіталу агросфери.

Цифрові технології в аграрному секторі сьогодні виступають як фундаментальний інструмент підвищення ефективності виробництва, оптимізації ресурсів та зміцнення конкурентних позицій підприємств. Проте інвестиції у цифрові рішення вимагають значних фінансових витрат, що зумовлює необхідність детального економічного обґрунтування їхньої доцільності.

По-перше, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє аграрним підприємствам значно підвищити продуктивність праці та якість

управління ресурсами. Автоматизація обліку, впровадження систем моніторингу стану ґрунтів, погодних умов, техніки, а також цифрові платформи для управління ланцюгами постачання дозволяють знизити операційні витрати і втрати продукції, що позитивно впливає на фінансові результати.

По-друге, цифрові інвестиції сприяють зростанню залученості та кваліфікації людського капіталу. Використання електронних навчальних платформ, систем мотивації та комунікації підвищує рівень компетенцій працівників, що у довгостроковій перспективі веде до зростання продуктивності і зниження плинності кадрів. Економічна вигода від таких інвестицій проявляється у зменшенні витрат на підбір та навчання персоналу, а також у збільшенні ефективності виробничих процесів.

По-третє, цифрові технології відкривають доступ до нових ринків та каналів збуту, завдяки платформам електронної комерції і системам аналітики попиту. Це дозволяє аграрним підприємствам швидше адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, збільшувати обсяги продажів та оптимізувати логістику, що безпосередньо впливає на зростання доходів.

Однак для підтвердження економічної доцільності цифрових інвестицій необхідно здійснити комплексний аналіз співвідношення між витратами і отриманими вигодами. Вартість впровадження інформаційно-комунікаційних технологій включає не лише первинні інвестиції в програмне та апаратне забезпечення, а й витрати на навчання персоналу, підтримку систем та модернізацію інфраструктури. Економічна ефективність інвестицій визначається через показники рентабельності, періоду окупності, а також через якісні ефекти підвищення гнучкості управління та інноваційного потенціалу підприємства.

Крім того, важливо враховувати зовнішні чинники: наявність державної підтримки, грантових програм, можливості залучення кредитних ресурсів під вигідні умови, а також потенційні ризики, пов'язані з технологічним відставанням чи змінами ринкового середовища.

В цілому, економічна доцільність цифрових інвестицій у агросфері ґрунтується на їх здатності створювати стійкі конкурентні переваги, знижувати витрати та відкривати нові можливості для розвитку. Раціональне управління цими інвестиціями є ключем до забезпечення сталого зростання аграрних підприємств у сучасних умовах цифрової економіки.

Саме тому, доцільним є представлення порівняння традиційного та цифрового підходів у підготовці та мотивації персоналу в табл. 1.

Цифрові підходи у підготовці та мотивації персоналу відкривають нові можливості для підвищення ефективності, гнучкості та індивідуалізації процесів управління людським капіталом. Вони дозволяють краще адаптуватися до швидких змін, використовувати аналітику для прийняття рішень і підвищувати залученість співробітників.

Натомість традиційні методи зберігають свою актуальність у випадках, де потрібен особистий контакт, глибинна взаємодія та формування корпоративної культури на безпосередньому рівні. Оптимальним варіантом є інтеграція обох підходів є гібридна модель, що поєднує сильні сторони традиційного навчання і мотивації з інноваційними можливостями цифрових технологій.

Таблиця 1

**Порівняння традиційного та цифрового підходів
у підготовці та мотивації персоналу**

Аспект	Традиційний підхід	Цифровий підхід
Підготовка персоналу		
Формат навчання	Здебільшого очні тренінги, семінари, лекції та майстер-класи	Використання онлайн-платформ, вебінарів, інтерактивних курсів, мобільних додатків для навчання (e-learning)
Доступність	Обмежена географічно – співробітники повинні бути присутні фізично в певному місці і часі	Навчання доступне у будь-який час і з будь-якого місця, що дозволяє гнучко планувати час підготовки
Індивідуалізація	Обмежена можливість адаптувати навчальні програми під конкретні потреби кожного працівника	Використання адаптивних систем навчання, які підлаштовують матеріал під рівень знань і потреби конкретного працівника
Оновлення контенту	Часто застарілий або складно швидко оновлюваний навчальний матеріал	Можливість оперативно оновлювати навчальні матеріали відповідно до нових стандартів та технологій
Оцінка ефективності	Переважно на основі тестів або зворотного зв'язку після тренінгу, що не завжди відображає реальний рівень засвоєння	Використання аналітики, тестування в реальному часі, відстеження прогресу, що забезпечує більш точну та оперативну оцінку результатів
Мотивація персоналу		
Інструменти мотивації	Зарплата, премії, матеріальні бонуси, офіційне визнання, кар'єрний ріст	Використання гейміфікації, цифрових систем заохочень, онлайн-платформ для визнання досягнень,
Комунікація	Переважно особисті зустрічі, збори, письмові накази та інструкції	Миттєвий зворотній зв'язок через месенджери, чати, відеоконференції, соціальні мережі корпоративного типу
Інтерактивність	Обмежена взаємодія, мотиваційні програми часто є однонаправленими	Високий рівень залучення через інтерактивні платформи, можливість участі у спільних проєктах і обговореннях у реальному часі
Моніторинг настрою	Зазвичай проводиться через опитування або особисті бесіди, що може бути суб'єктивним	Застосування аналітичних інструментів для оцінки рівня задоволеності, залученості та продуктивності в режимі реального часу

Джерело: складено автором на основі [1-10]

Отже, звернемо увагу на те, що в сучасних умовах цифрова трансформація аграрного сектору виступає ключовим фактором підвищення продуктивності, ефективності управління та стійкості до зовнішніх викликів. Впровадження цифрових технологій потребує значних фінансових ресурсів, тому питання фінансування стає одним із визначальних у реалізації таких змін. Особливостями агросектору є сезонність, залежність від природних умов, потреба у високотехнологічному обладнанні та кваліфікованому персоналі, що зумовлюють специфіку фінансового забезпечення цифрових ініціатив. У цьому контексті важливо враховувати різноманітні джерела фінансування, роль державної підтримки, участь приватного капіталу та ефективне управління інвестиційними ризиками. Саме тому особливості фінансування цифрової трансформації агросектору представимо в табл. 2.

Таблиця 2

Особливості фінансування цифрової трансформації в агросекторі

Особливість	Характеристика
Висока капіталомісткість інвестицій	Цифрові технології в агросекторі часто вимагають значних початкових вкладень у закупівлю обладнання (дрони, датчики, автоматизовані системи), розробку програмного забезпечення, інфраструктуру зв'язку та навчання персоналу. Агропідприємства потребують довгострокового фінансування з гнучкими умовами, що враховують сезонність бізнесу
Велика роль державних програм та грантів	Цифровізація сприяє підвищенню продуктивності, сталому розвитку та збереженню ресурсів, що має важливе соціальне і економічне значення
Залучення приватних інвестицій та партнерств	Агросектор приваблює венчурний капітал, приватні інвестиції та стратегічні партнерства з технологічними компаніями
Необхідність комплексного підходу до оцінки ефективності	Вкладення у цифрові технології потребують детального фінансового планування та аналізу повернення інвестицій (ROI)
Вплив сезонності та природних ризиків	Особливістю агросектора є висока залежність від погодних умов і сезонності, що створює нестабільність грошових потоків і збільшує фінансові ризики
Потреба у навчанні та розвитку компетенцій	Частина фінансування має спрямовуватись на підвищення кваліфікації працівників для роботи з новими технологіями. Без відповідної підготовки впровадження цифрових рішень може бути неефективним
Інтеграція фінансування з іншими стратегіями розвитку	Фінансові інвестиції у цифровізацію мають бути частиною загальної стратегії розвитку підприємства або регіону. Координація з програмами розвитку інфраструктури, екологічної політики та ринкових ініціатив підвищує загальну ефективність

Джерело: систематизовано автором

Фінансування цифрової трансформації в агросекторі є складним, але стратегічно важливим процесом, який потребує поєднання державних, приватних і міжнародних

інвестицій. Ефективне впровадження цифрових технологій можливе лише за умови цілеспрямованої фінансової підтримки, розвитку партнерських моделей і стимулювання інноваційної активності. Врахування галузевих особливостей аграрного виробництва та адаптація фінансових інструментів до потреб сільськогосподарських підприємств дозволяє створити сприятливі умови для сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності агросектору.

Саме тому цифрові платформи стають ключовим інструментом для ефективного управління фінансами персоналу в сучасних підприємствах, зокрема в агросекторі. Вони дозволяють автоматизувати процеси розрахунку заробітної плати, управління бонусами, пільгами та іншими фінансовими мотиваційними механізмами. Завдяки інтеграції аналітичних інструментів такі платформи допомагають оптимізувати бюджетування витрат на персонал, прогнозувати фінансові потреби та підвищувати прозорість фінансових операцій. Використання цифрових рішень сприяє підвищенню залученості працівників через своєчасне і точне відображення їхніх фінансових заохочень, що, у свою чергу, підвищує продуктивність і лояльність колективу. Таким чином, цифрові платформи є важливим компонентом сучасного фінансового менеджменту людського капіталу. Вони забезпечують централізоване управління фінансовими даними працівників, що дозволяє знизити кількість помилок, підвищити швидкість обробки інформації та забезпечити прозорість фінансових операцій.

В табл. 3 наведемо основні характеристики цифрових платформ.

Таблиця 3

Основні характеристики цифрових платформ

Аспект	Характеристика
Автоматизація фінансових процесів	значне скорочення ручної праці при обробці зарплатних нарахувань, податкових відрахувань, бонусів та компенсацій
Аналітичні можливості	платформи надають інструменти для аналізу витрат на персонал, планування бюджету, оцінки ефективності мотиваційних програм
Інтеграція з іншими системами	цифрові платформи можуть взаємодіяти з кадровими, бухгалтерськими та ERP-системами, забезпечуючи цілісність і актуальність даних
Прозорість та звітність	користувачі мають доступ до детальної інформації про свої доходи, податки та виплати, що підвищує довіру та залученість
Гнучкість та масштабованість	платформи можуть адаптуватися до різних масштабів підприємств і специфіки агросектора, враховуючи сезонність та інші особливості
Підтримка мобільних та віддалених сервісів	дозволяють працівникам отримувати інформацію про оплату та бонуси через мобільні додатки, що важливо для аграрної сфери з її розпорошеністю

Джерело: складено автором на основі [1-10]

Таким чином, цифрові платформи є ключовим інструментом для підвищення ефективності фінансового менеджменту персоналу, сприяють оптимізації витрат, мотивації працівників та підвищенню продуктивності аграрних підприємств.

В загальному вигляді можливо зауважити, що цифровізація HR-процесів відкриває великі можливості для підвищення ефективності управління людським капіталом, але водночас супроводжується певними фінансовими ризиками. Для їх мінімізації необхідно впроваджувати комплексні стратегічні заходи, які враховують як технологічні, так і організаційні аспекти (табл. 4).

Таблиця 4

**Заходи з мінімізації фінансових ризиків
в управлінні людським капіталом агросфери**

Етап/захід	Характеристика
Оцінка та аналіз ризиків на початковому етапі	Перед запуском цифрових рішень потрібно провести глибокий аудит потенційних фінансових загроз: перевитрати на впровадження, затримки у термінах, помилки у підрахунках заробітної плати або неправомірні виплати. Цей аналіз дозволяє визначити критичні точки та розробити плани з реагування
Вибір перевірених технологічних платформ	Інвестиції в надійні, сертифіковані та адаптовані до специфіки підприємства HR-системи знижують ймовірність технічних збоїв, що можуть спричинити фінансові втрати. Важливо враховувати можливість інтеграції з існуючими системами бухгалтерії та безпекові механізми
Забезпечення кібербезпеки	Фінансові дані працівників є чутливими, тому інвестиції у захист інформації (шифрування, багатофакторна автентифікація, регулярні аудити безпеки) мінімізують ризики витоку або несанкціонованого доступу, що може призвести до фінансових збитків та репутаційних втрат
Підготовка персоналу та розвиток компетенцій	Навчання HR-спеціалістів і бухгалтерів роботі з новими цифровими інструментами знижує ймовірність помилок, що ведуть до неправильних нарахувань або зайвих витрат
Гнучке фінансове планування	Включення у бюджет статей, пов'язаних з технічним супроводом, оновленням програмного забезпечення, можливими форс-мажорами, дозволяє оперативно реагувати на непередбачені витрати
Постійний моніторинг та аудит	Регулярний контроль за фінансовими процесами, автоматизованими системами та результатами їх роботи дозволяє своєчасно виявляти й усувати відхилення, запобігаючи накопиченню ризиків
Впровадження резервних сценаріїв	Розробка планів дій на випадок збою цифрової системи або помилок у роботі дозволяє зменшити негативний фінансовий вплив і швидко відновити нормальне функціонування

Джерело: систематизовано автором

Отже, стратегічний підхід до мінімізації фінансових ризиків у цифровізації HR-процесів базується на системному аналізі, інвестиціях у безпеку, навчанні персоналу, ретельному плануванні та постійному контролі. Це забезпечує надійність, прозорість та економічну ефективність управління людським капіталом у цифрову епоху.

У сучасних умовах цифрової трансформації аграрного сектору, інформаційно-комунікаційні технології виступають ключовим чинником підвищення ефективності

управління людським капіталом. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє оптимізувати процеси підбору, навчання, мотивації та оцінювання персоналу, що безпосередньо впливає на продуктивність праці, зменшення витрат на управлінські функції та зростання загальної економічної ефективності підприємств.

З фінансової точки зору, використання цифрових рішень забезпечує суттєве скорочення транзакційних витрат, підвищення прозорості оплати праці, кращий контроль за ресурсами та можливість точного прогнозування витрат, пов'язаних з управлінням персоналом. Крім того, інвестиції в цифровізацію кадрових процесів є економічно доцільними, оскільки сприяють формуванню гнучкої та конкурентоспроможної команди, здатної швидко адаптуватися до змін ринку та інновацій.

Таким чином, фінансова ефективність цифрових рішень у сфері управління людським капіталом в агросфері підтверджується як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі, що обґрунтовує необхідність стратегічного планування та системного підходу до цифрових інвестицій в аграрному виробництві з акцентом на розвиток людського капіталу як ключового активу сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Desyatnyuk, O., Krysovaty, A., Ptashchenko, O. Kyrylenko, O. Enhancing financial inclusivity and accessibility of financial services through digital technologies. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024, p. 65-69. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_13.pdf
2. Doran J., McCarthy N., OConnor M. The role of entrepreneurship in stimulating economic growth in developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*. 2018. Vol. 6. Iss. 1. Art. 1442093. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1442093>
3. Gallego-Losada, M.-J., Montero-Navarro, A., García-Abajo, E., Gallego-Losada, R. Digital financial inclusion. Visualizing the academic literature. *Research in International Business and Finance*. 2023. Vol. 64. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101862>
4. Rüßmann M. Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *The Boston Consulting Group*. Inc. 2015. URL: https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries
5. Savvides A., Stengos T. Human capital and economic growth Stanford, Calif : Stanford Economics and Finance, 2009. 240 p.
6. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: монографія / Бойко В. В. та ін.; за ред. Т. Г. Васильців. Львів: Ліга-Прес, 2016. 260 с.
7. Кириленко О.П., Кириленко С.В. Інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах новітніх викликів. *Інклюзивна економіка*. 2024. №3 (5). С. 39-46. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.5-6
8. Кириленко С.В. Формування інноваційної екосистеми підприємництва в умовах цифрової економіки. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2024. Вип. 4 (284). С. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2024-284-4-36-42>

9. Крисоватий А. Четверта промислова революція : зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: монографія / А. І. Крисоватий, О. М. Сохацька, І. В. Скавронська [та ін.] ; за наук. ред. А. І. Крисоватого та О. М. Сохацької. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 480 с.
10. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання Херсон : Айлант, 2015. 265 с.

References:

1. Desyatnyuk, O., Krysovaty, A., Ptashchenko, O., & Kyrylenko, O. (2024). Enhancing financial inclusivity and accessibility of financial services through digital technologies. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1), 65–69. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_13.pdf
2. Doran, J., McCarthy, N., & O'Connor, M. (2018). The role of entrepreneurship in stimulating economic growth in developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1442093. <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1442093>
3. Gallego-Losada, M.-J., Montero-Navarro, A., García-Abajo, E., & Gallego-Losada, R. (2023). Digital financial inclusion: Visualizing the academic literature. *Research in International Business and Finance*, 64, 101862. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101862>
4. Rüßmann, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. The Boston Consulting Group. https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries
5. Savvides, A., & Stengos, T. (2009). Human capital and economic growth. *Stanford Economics and Finance*.
6. Boiko, V. V., Vasylytsev, T. H. (Ed.), та ін. (2016). *Napriamy ta zasoby rozvytku sil'skykh terytorii v konteksti zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Directions and means of development of rural areas in the context of strengthening the socio-economic security of Ukraine]: monohrafiia. Lviv: Liha-Press.
7. Kyrylenko, O. P., & Kyrylenko, S. V. (2024). Inkliuzyvnyi rozvytok terytorialnykh hromad v umovakh noviitnikh vyklykiv. *Inkliuzyvna ekonomika* [Inclusive development of territorial communities in the face of new challenges], (3)05, 39–46. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.5-6
8. Kyrylenko, S. V. (2024). Formuvannia innovatsiinoi ekosystemy pidpriemnytstva v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Formation of an innovative entrepreneurship ecosystem in the digital economy]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 4(284), 36–42. <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2024-284-4-36-42>
9. Krysovaty, A. I., Sokhatska, O. M., Skavronska, I. V., та ін. (2018). *Chetverta promyslova revoliutsiia: zmina napriamiv mizhnarodnykh investytsiinykh potokiv* [The Fourth Industrial Revolution: Changing the Direction of International Investment Flows] [Elektronnyi resurs] (A. I. Krysovaty & O. M. Sokhatska, Eds.). Ternopil: Osadtsa Yu. V.
10. Marmul, L. O., & Romaniuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zainiatis naselennia sil'skykh terytorii: teoriia i praktyka rehuliuвання* [Labor market and employment of the population of rural areas: theory and practice of regulation]. Kherson: Ailant.

УДК: 005.21:004.738.5:330.341.1(100)

Олександр Розумний

аспірант кафедри підприємництва і торгівлі,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
razumnyy.a@ukr.net
ORCID: 0009-0002-6984-7907

Ельман Алієв

аспірант кафедри підприємництва і торгівлі,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
Aliev_88@ukr.net
ORCID: 0009-0003-2965-6863

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ

Oleksandr Rozumnyi

PhD student, Department of entrepreneurship and trade,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Elman Aliiev

PhD student, Department of entrepreneurship and trade,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

DIGITAL TRANSFORMATION AND FINANCIAL MANAGEMENT STRATEGY IN THE GLOBAL MARKET

Анотація. У сучасних умовах цифрової епохи світовий економічний простір зазнає глибоких трансформацій, що охоплюють усі аспекти діяльності підприємств – від внутрішніх процесів до взаємодії з глобальним середовищем. Цифрові технології радикально змінюють бізнес-моделі, структуру ринків, механізми прийняття управлінських рішень, а також визначають нові підходи до формування фінансової стратегії. В умовах глобального ринку підприємства стикаються з необхідністю швидкої адаптації до цифрових змін, що вимагає не лише впровадження інновацій, але й переосмислення фінансових пріоритетів та інструментів стратегічного управління.

Глобалізація ринків підсилює виклики для фінансового управління: зростає конкуренція, ускладнюються логістичні ланцюги, з'являються нові вимоги до прозорості та відповідності міжнародним стандартам. У цих умовах стратегічне фінансове планування має враховувати зовнішні чинники й активніше використовувати

аналітику, прогнозування та сценарне моделювання. Успішна реалізація фінансової стратегії в умовах цифрової трансформації потребує системного підходу, який поєднує технологічні інновації з розвитком людського капіталу, трансформацією бізнес-процесів і формуванням культури інноваційного мислення. Таким чином, ефективне управління цифровими трансформаціями через призму фінансової стратегії є не лише умовою виживання підприємства на глобальному ринку, але й джерелом його довгострокової конкурентоспроможності, інноваційності та сталого розвитку.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрові трансформації, глобальний ринок, фінансова стратегія, система управління, високотехнологічна сфера

Abstract. *In the modern conditions of the digital era, the global economic space is undergoing profound transformations, covering all aspects of enterprise activity from internal processes to interaction with the global environment. Digital technologies are radically changing business models, market structure, management decision-making mechanisms, and also defining new approaches to the formation of financial strategy. In the conditions of the global market, enterprises are faced with the need to quickly adapt to digital changes, which requires not only the introduction of innovations, but also a rethinking of financial priorities and strategic management tools.*

The globalization of markets increases the challenges for financial management: competition is growing, logistics chains are becoming more complicated, new requirements for transparency and compliance with international standards appear. In these conditions, strategic financial planning must take into account external factors and more actively use analytics, forecasting, and scenario modeling. Successful implementation of financial strategy in the context of digital transformation requires a systemic approach that combines technological innovations with human capital development, business process transformation and the formation of a culture of innovative thinking. Thus, effective management of digital transformations through the prism of financial strategy is not only a condition for the survival of an enterprise in the global market, but also a source of its long-term competitiveness, innovation and sustainable development.

Key words: *digital economy, digital transformation, global market, financial strategy, management system, high-tech sphere*

У сучасну епоху цифрових змін глобальний ринок зазнає кардинальних перетворень, що впливають на всі рівні управління від операційного до стратегічного. Цифрова трансформація перестає бути опціональним елементом розвитку підприємств і стає необхідною умовою їхньої конкурентоспроможності, адаптивності та стійкості. В умовах постійної динаміки міжнародного бізнес-середовища управлінські рішення потребують нових підходів, що поєднують технологічні інновації, цифрові платформи та ефективні фінансові стратегії.

Цифрові технології проникають у ключові управлінські функції, трансформуючи моделі прийняття рішень, канали комунікації, взаємодію з клієнтами, а також підходи до управління персоналом і ланцюгами створення вартості. Проте важливо підкреслити, що успішна реалізація цифрової трансформації неможлива без належного фінансового планування та стратегічного інвестування в цифрові активи. Фінансова стратегія у цьому контексті відіграє роль системного

координатора, забезпечуючи ресурсну підтримку трансформаційних процесів, управління ризиками та економічну ефективність цифрових ініціатив.

Глобалізація, у свою чергу, поглиблює потребу у взаємодії між ринками, країнами та культурами, стимулюючи цифрову інтеграцію підприємств у міжнародні бізнес-екосистеми. Це створює як нові можливості, так і ризики, що потребують стратегічного управління фінансами на макро- та мікрорівнях. Саме тому на перетині цифровізації та фінансів виникає потреба в нових управлінських моделях, що враховують світові технологічні тренди, вимоги до цифрової безпеки, аналітики великих даних, кіберфінансування та цифрових інвестицій.

Проблематика розвитку цифрової економіки, цифрових трансформацій, цифрового фінансового інструментарію, цифрової та фінансової інклюзії знайшла своє відображення в роботах таких вчених як Вовк В., Галлего-Ласада М., Гупта Дж., Десятнюк О., Доран Дж., Іавщенко О., Кириленко О., Крисоватий А., Науменко М., Птащенко О., Резнікова Н., Рубман М., Рубцова М. та інші. При цьому слід зауважити динаміку розвитку та трансформації сучасної економіки та звернути увагу на постійну появу нових економічних формаций, що дає змогу окреслити новітні вектори досліджень.

Метою представленої роботи є визначення особливостей цифрових трансформацій та фінансових стратегій управління в умовах глобального ринку.

Цифрові трансформації стали визначальним вектором розвитку сучасного суспільства, економіки та управлінських систем. На відміну від звичайної автоматизації чи впровадження окремих технологічних рішень, цифрова трансформація передбачає комплексну зміну бізнес-моделей, організаційної культури, способів взаємодії з клієнтами, персоналом і партнерами. Йдеться не лише про впровадження нових технологій, а про глибинну адаптацію підприємств до умов цифрової економіки.

Особливістю цифрових трансформацій є їхній системний характер і здатність впливати одночасно на кілька ключових складових діяльності: операційні процеси, маркетингові стратегії, кадрове управління, логістичні ланцюги та фінансову політику. У центрі змін знаходиться дані як новий ресурс і основа для прийняття управлінських рішень. Інтеграція технологій на основі великих даних, штучного інтелекту, хмарних сервісів, Інтернету речей дозволяє організаціям швидко реагувати на зміни ринку, підвищувати ефективність та створювати нову цінність для споживачів.

Важливим чинником цифрової трансформації є також людський капітал, адже саме персонал забезпечує адаптацію технологічних інновацій до потреб організації. Зміни у структурі зайнятості, потреба в нових компетенціях, цифрова культура представляють собою необхідність гнучкого управління змінами.

В умовах глобалізації цифрова трансформація виступає не лише внутрішнім фактором модернізації, а й інструментом інтеграції національних економік у світовий простір. Проте темпи й успішність таких змін залежать від ряду об'єктивних і суб'єктивних умов від готовності інфраструктури до інституційної спроможності управлінських систем.

Спираючись на теоретичний базис роботи [1-11] під категорією «цифрова трансформація» доцільним буде розуміти глибинний процес зміни діяльності організацій, підприємств, галузей та суспільства в цілому під впливом сучасних цифрових технологій. Вона виходить за межі простої автоматизації чи інформатизації

йдеться про повне переосмислення бізнес-моделі, управлінських підходів, способів взаємодії з клієнтами, партнерськими структурами, працівниками та ринковим середовищем. В табл. 1. представимо характеристики цифрової трансформації.

Таблиця 1

Основні характеристики цифрової трансформації

Характеристика	Опис
Інтеграція цифрових технологій у всі сфери діяльності	Вона охоплює не лише виробничі чи облікові процеси, а й управління персоналом, маркетинг, логістику, фінансовий менеджмент та стратегічне планування. Рішення приймаються на основі аналітики даних, прогностичної аналітики та алгоритмів штучного інтелекту
Зміна ціннісної пропозиції	Цифрова трансформація дозволяє створювати нові продукти, сервіси та бізнес-моделі
Орієнтація на дані	Дані стають стратегічним ресурсом. Компанії, що успішно трансформуються, використовують великі дані, машинне навчання та інструменти бізнес-аналітики для прийняття рішень і прогнозування тенденцій
Підвищення гнучкості та швидкості реагування	В умовах високої динаміки ринку цифрова трансформація забезпечує адаптивність організацій, що дає можливість швидко змінювати стратегію, переналаштовувати процеси й запускати нові продукти
Трансформація організаційної культури	Успішна цифрова трансформація передбачає зміну мислення співробітників, розвиток цифрових компетенцій, готовність до інновацій та постійного навчання
Посилення ролі цифрової безпеки	Зі збільшенням обсягів цифрових даних і онлайн-операцій зростають вимоги до кіберзахисту, конфіденційності інформації та управління ризиками

Джерело: складено авторами на основі [1-11]

Сутність цифрової трансформації полягає не лише у впровадженні новітніх технологій, а у глибокій трансформації всієї системи управління та функціонування організацій. Це стратегічний процес, спрямований на створення конкурентних переваг, підвищення ефективності та готовності до викликів майбутнього в цифровій економіці.

Цифрова трансформація в умовах глобального ринку характеризується високою динамікою змін, ускладненням бізнес-процесів і зростанням конкуренції на міждержавному рівні. Вона не лише охоплює технічне переозброєння підприємств, а й потребує фундаментальної перебудови управлінських, фінансових та виробничих моделей з урахуванням глобальних трендів і цифрових викликів. Саме тому в табл. 2 представимо особливості цифрових трансформацій на глобальному ринку.

Таким чином, цифрова трансформація в умовах глобального ринку – це не лише впровадження нових технологій, а й глибока стратегічна перебудова бізнесу, яка дозволяє ефективно функціонувати у все більш інтегрований, технологічно складній і конкурентній світовій економіці.

При цьому слід зауважити, що врахування фінансової складової при розвитку цифрових трансформацій є також важливим і своєчасним елементом побудови конкурентоспроможної підприємницької екосистеми в умовах глобального ринку. Формування фінансової стратегії в умовах глобального ринку вимагає адаптації до динамічних змін у зовнішньому середовищі, технологічних зрушень, а також високої волатильності фінансових і товарних ринків. У таких умовах фінансова стратегія

повинна бути не лише довгостроковою і стабілізуючою, але й гнучкою, адаптивною та проактивною. Вона повинна враховувати мультивалютність, транснаціональні регуляторні вимоги, ризики глобального масштабу та необхідність цифровізації фінансових процесів.

Таблиця 2

Особливості цифрових трансформацій на глобальному ринку

Особливість	Характеристика
Глобальний характер конкуренції	В умовах відкритих ринків компанії більше не змагаються лише в межах країни. Цифрові рішення дозволяють міжнародним гравцям швидко входити на нові ринки, створюючи тиск на локальні бізнеси. Це зумовлює необхідність оперативного впровадження цифрових інструментів для забезпечення конкурентоспроможності
Уніфікація стандартів та підвищення вимог до прозорості	Глобальні платформи й міжнародні партнери вимагають дотримання єдиних цифрових стандартів обміну даними, кібербезпеки, звітності та корпоративного управління. Підприємства, які не адаптуються до цих вимог, втрачають доступ до глобальних ланцюгів постачання та фінансування
Прискорення інноваційного циклу	У глобальному цифровому середовищі інновації з'являються й масштабуються набагато швидше. Ті компанії, що не здатні оперативно впроваджувати нові цифрові рішення, опиняються в аутсайдерах
Централізація ринку через цифрові екосистеми	Великі цифрові платформи стають центрами тяжіння для тисяч менших бізнесів. Це змінює принципи конкуренції, ведення бізнесу та взаємодії з клієнтами
Гнучкість та адаптивність управлінських систем	Цифрова трансформація вимагає від підприємств в умовах глобального ринку розробки нових підходів до управління, заснованих на швидкому прийнятті рішень, аналітиці даних у реальному часі та крос-функціональній взаємодії
Ризики цифрового розриву	Підприємства, регіони або країни, які не встигають адаптуватися до темпів цифрової трансформації, ризикують залишитися на периферії глобального ринку. Це посилює нерівність і викликає потребу в державній підтримці цифрової модернізації

Джерело: складено авторами на основі [1-11]

Серед ключових особливостей формування фінансової стратегії в умовах глобалізації виділяють (табл. 3).

Таким чином, у глобальному ринку фінансова стратегія повинна базуватися на аналітичній точності, цифровій трансформації, стійкості до ризиків та орієнтації на довгостроковий інноваційний розвиток. Це дозволяє забезпечити ефективну конкуренцію, фінансову стабільність та адаптивність до постійно змінюваних умов світової економіки.

Формування фінансової стратегії в глобальному середовищі також вимагає активного використання аналітичних інструментів і систем бізнес-інтелекту, які допомагають не лише прогнозувати фінансові потоки, а й оцінювати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на діяльність підприємства. Це дозволяє приймати більш обґрунтовані та своєчасні управлінські рішення.

Крім того, важливо враховувати культурні та організаційні особливості в країнах, де працює підприємство. Вони впливають на підходи до фінансового планування, пріоритети інвестування та стратегії управління капіталом. Гнучкість у

підходах до формування бюджету та фінансового контролю допомагає ефективніше інтегрувати фінансову стратегію у глобальну бізнес-модель.

Таблиця 3

Ключові особливості фінансової стратегії в умовах глобального ринку

Особливість	Характеристика
Фокус на стійкість до ризиків та кризових явищ	Глобальні ринки схильні до коливань, спричинених геополітичними, енергетичними чи економічними шоками. Стратегія має передбачати антикризові сценарії та інструменти швидкого реагування
Необхідність мультивалютного планування	У глобальному середовищі компанії повинні працювати з кількома валютами, враховуючи коливання курсів, валютні ризики та механізми хеджування
Адаптація до міжнародного податкового середовища	Формування фінансової стратегії потребує врахування податкових угод між країнами, вимог BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), офшорного регулювання та уникнення подвійного оподаткування
Інтеграція цифрових фінансових технологій	Стратегія повинна включати впровадження цифрових інструментів для автоматизації фінансового обліку, прогнозування, контролю витрат і роботи з великими обсягами даних
Інноваційне інвестування	У глобальній конкуренції перевагу мають ті компанії, які інвестують у цифрову трансформацію, R&D, стійкі технології та нові бізнес-моделі, що дозволяє підвищувати ефективність та створювати нову цінність
Управління транснаціональними ризиками	Враховується політична, правова, економічна нестабільність у країнах-партнерах, що потребує створення страхових та резервних механізмів у фінансовому плануванні
Фінансова прозорість та відповідальність	Під впливом глобальних ESG-трендів (екологія, соціальна відповідальність, корпоративне управління) компанії зобов'язані формувати відкрити, соціально відповідальну фінансову політику

Джерело: складено авторами на основі [1-11]

Особливу увагу потрібно приділяти розвитку людського капіталу у фінансовій сфері, оскільки успіх цифрової трансформації і впровадження інновацій значною мірою залежить від компетенцій і адаптивності персоналу. Інвестиції в навчання та розвиток фінансових кадрів є необхідною умовою для підтримки конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку.

Таким чином, цифрові трансформації та ефективна фінансова стратегія є взаємодоповнюючими інструментами формування сталих конкурентних переваг на глобальному ринку. Від їхнього грамотного поєднання залежить не лише економічна ефективність, а й здатність організацій до сталого розвитку в цифрову епоху. Цифрові технології виступають каталізатором глибоких змін у структурі, логіці та механізмах функціонування підприємств і економік загалом. Вони змінюють не лише операційні процеси, а й принципи стратегічного управління, вимоги до фінансової гнучкості та здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Фінансова стратегія в умовах цифрових трансформацій повинна враховувати не тільки традиційні чинники ефективності, але й інвестиції в інновації, цифрову інфраструктуру, кібербезпеку та розвиток людського капіталу. Зростає потреба в адаптивному фінансовому менеджменті, що здатний швидко реагувати на ризики

цифрового середовища, мінімізувати витрати на трансформаційні процеси та максимізувати економічну віддачу від впровадження нових технологій.

Глобальний ринок диктує високі стандарти конкурентоспроможності, прозорості й інноваційності, тому стратегічне управління в цифрову епоху має базуватися на інтеграції фінансових підходів з цифровими можливостями, зокрема використанні фінансової аналітики, автоматизації процесів, цифрових платформ та штучного інтелекту. Саме така синергія дозволяє підприємствам і державам не тільки виживати, а й розвиватися в умовах нестабільності та глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Desyatnyuk, O., Krysovatty, A., Ptashchenko, O. Kyrylenko, O. Enhancing financial inclusivity and accessibility of financial services through digital technologies. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. p. 65-69. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_13.pdf
2. Doran J., McCarthy N., OConnor M. The role of entrepreneurship in stimulating economic growth in developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*. 2018. Vol. 6. Iss. 1. Art. 1442093. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1442093>
3. Gallego-Losada, M.-J., Montero-Navarro, A., García-Abajo, E., & Gallego-Losada, R. (January, 2023). Digital financial inclusion. Visualizing the academic literature. *Research in International Business and Finance*. Vol. 64. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101862>
4. Gupta J., Cornelissen V., Ros-Tonen M. Inclusive development. *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics*. Cheltenham, 2015. P. 35-44.
5. Krysovatty, A., Desyatnyuk, O., & Ptashchenko, O. (2024). Digital Innovations and their Ramifications for Financial and State Security. *African Journal Of Applied Research*. 2024. Vol. 10(1). pp. 431-441. URL: <https://ajaronline.com/index.php/AJAR/article/view/713/441>
6. Rüßmann M. Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *The Boston Consulting Group*. Inc. 2015. URL: https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries
7. Reznikova N., Ivashchenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Економіка та держава*. 2020. № 7. с. 24-31.
8. Вовк В.А., Конончук Ю.В., Кириленко С. В. Діджиталізація збутової діяльності в умовах інклюзивної економіки. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2023. № 2 (278). С. 13-18. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/672>
9. Десятнюк О.М., Птащенко О.В. Вплив цифрових трансформацій на забезпечення фінансової безпеки підприємств в умовах глобалізації. *Світ фінансів*. 2024. № 4. С. 157-166. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1754>, DOI: 10.35774/SF2024.04.157
10. Кириленко О.П., Кириленко С.В. Інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах новітніх викликів. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 3 (05). С. 39-46. URL: https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusive_economics/article/view/145

11. Крисоватий А.І. Новий прагматизм фіскалізації публічних фінансів. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 10-23. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1391/1397>

References:

1. Desyatnyuk, O., Krysovaty, A., Ptashchenko, O., & Kyrylenko, O. (2024). Enhancing financial inclusivity and accessibility of financial services through digital technologies. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1), 65–69. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_13.pdf
2. Doran, J., McCarthy, N., & O'Connor, M. (2018). The role of entrepreneurship in stimulating economic growth in developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1442093. <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1442093>
3. Gallego-Losada, M.-J., Montero-Navarro, A., García-Abajo, E., & Gallego-Losada, R. (2023, January). Digital financial inclusion: Visualizing the academic literature. *Research in International Business and Finance*, 64, 101862. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101862>
4. Gupta, J., Cornelissen, V., & Ros-Tonen, M. (2015). Inclusive development. In *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics* (pp. 35–44). Cheltenham: Edward Elgar.
5. Krysovaty, A., Desyatnyuk, O., & Ptashchenko, O. (2024). Digital innovations and their ramifications for financial and state security. *African Journal of Applied Research*, 10(1), 431–441. <https://doi.org/10.26437/ajar.v10i1.713>, <https://ajaronline.com/index.php/AJAR/article/view/713/441>
6. Rüßmann, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. The Boston Consulting Group. https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries
7. Reznikova, N., Ivashchenko, O., & Rubtsova, M. (2020). Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Ekonomika ta derzhava*, (7), 24–31.
8. Vovk, V. A., Kononchuk, Yu. V., & Kyrylenko, S. V. (2023). Didzhitalizatsiia zbutovoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi ekonomiky [Digitalization of sales activities in an inclusive economy]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 2(278), 13–18. <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/672>
9. Desyatniuk, O. M., & Ptashchenko, O. V. (2024). Vplyv tsyfrovyykh transformatsii na zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii [The impact of digital transformations on ensuring the financial security of enterprises in the context of globalization]. *Svit finansiv*, (4), 157–166. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1754> <https://doi.org/10.35774/SF2024.04.157>
10. Kyrylenko, O. P., & Kyrylenko, S. V. (2024). Inkliuzyvnyi rozvytok terytorialnykh hromad v umovakh novitnikh vyklykiv. *Inklyuzyvna ekonomika*, [Inclusive development of territorial communities in the face of new challenges], (3)(05), 39–46. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.5-6, https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusive_economics/article/view/145
11. Krysovaty, A. I. (2021). Novyi prahmatyzm fiskalizatsii publichnykh finansiv [The new pragmatism of fiscalization of public finances]. *Svit finansiv*, 1(66), 10–23. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1391/1397>

Наукове видання

**МОДЕРНІ ФІНАНСИ:
ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ
І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Комп'ютерна верстка
Дизайн обкладинки

***Ольги Слимак
Марії Юрків***

Підписано до друку 30.09. 2025 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 65 Облік.-вид. арк. 76
Тираж 300 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7284 від 18.03.2021 р.

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. С. Короля 2 м. Тернопіль 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua